BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
E
32
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

IO. GOTTLIEB

HEINECCII,

IC. ET ANTECESSORIS,

OPVSCVLA POSTVMA,

IN QVIBVS

HISTORIA EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI,

IPSIVSQVE EDICTI PERPETVI,

ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI, PARTES II.

VITA LVDOVICI GERMANICI IMP.

ALIAQVE CONTINENTVR.

* * * * * * * * * * * *

OMNIA EX SCHEDIS PATERNIS EDITA

A

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIO,

Potentiss. Prussor. Regis a Consil. Aulic., et in Regia Academia equestri Lignicensi Professore Iuris Primario.

EDITIO ALTERA.

GENEVAE,

Impensis FRATRVM CRAMER, ET CL. PHILIBERT.

---

cIↃIↃccxxxxviii.

Digitized by Google

Digitized by Google

VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO,

CAROLO STEPHANO IORDANO,

POTENTISS. PRVSSORVM REGIS A CONSILIIS SANCTIORIBVS,

PATRONO OPTIME DE SE MERENTI,

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

SI, *quantum apud* TE, VIR ILLVSTRIS, *ceteroſque patronos paternum mihi nomen profuit, tantum ego grato memorique animo adſequi poſſem: non minorem mihi vtilitatem ad conſeruandam tuendamque voluntatem* TVAM *adferret gratia, quam ad parandam illam attulit optimi patris memoria. Verum etſi tanta ſit* TVORVM *in me meritorum magnitudo, vt iam non dicam referri a me, ſed ne ſatis quidem vmquam haberi gratia poſſit; tantaque animi* TVI *magnitudo, vt, qui habeam, retuliſſe* TIBI *gratiam videar; nec adhuc tamen ſcio, qua ratione, officio ac potius pietate erga* TE TIBI *mihique ſatisfaciam. Animo enim voluens, quid potiſſimum* TIBI *offeram, tamquam aliquod ſummae obſeruantiae erga* TE *meae pignus, tantorumque beneficiorum, quibus me* TIBI *obnoxium red-*

Digitized by Google

reddidiſti, teſtem, tam me ſenſi inopem, vt parum abfuerit, quin ad nouarum tabularum auxilium confugerem. At hoc modo ſe nexu exſoluere non ingenui, ſed illiberalis animi eſt. Aliud igitur mihi, qui totus TVVS *ſum, et eſſe debeo, non ſuccurrit remedium, quam verſuram quodammodo faciendi, atque aliena in rem meam conuertendi. Poſtuma itaque haec optimi patris opuſcula ſplendidiſſimo nomini* TVO *conſecrare audeo : et gemino id quidem nomine ; tum vt publice exſtet aliquod gratiſſimi deuinctiſſimique animi erga* TE *mei monumentum, tum vt orba haec parente ſuo volumina* TE *potiſſimum patronum inueniant. Alterum vero* TIBI, *vt vides, patri alterum debui. Quid eſt enim,* VIR ILLVSTRIS, *quod* TIBI *non debeam? Memini ſane, quanta* TV *me, vt primum* TE *domi inſpexi, humanitate et comitate complexus ſis, quam mihi ſubinde beneuolentiam atque amorem* TVVM *non ſignificaueris ſolum, ſed et declaraueris ; ſic vt, ſi nihil poſtea beneficiorum, quibus me ornaſti ac feciſti locupletem, acceſſiſſet, plus tamen iam tum mihi adſequutus viderer, quam ſperare vmquam vel optare ſine audacia poteram. Sed multo etiam his maiora, nec ſcio, an non ſumma tribuiſti. Quid enim? quod in munere poſſim cum dignitate viuere, quod frui liceat omnibus ad bene beateque viuendum neceſſariis, ſummine haec beneficii loco haberem? Totum*

vero

Digitized by Google

vero hoc, quantumcunque eſt, quod certe maximum eſt, totum eſt, inquam, TVVM, *vel certe* TVVM *et* ILLVSTRISSIMI VIRI LIB. BAR. DE COCCEII. *Vtriuſque enim veſtrum ſtudio, opera, auctoritate, dignitate, gratia de me perfectum eſſe, libens agnoſco,, grateque, quoad viuam, profitebor. Hoc ergo animo opuſcula haec* TIBI, VIR ILLVSTRIS, *inſcribere auſus ſum, vt haec veluti tabula a* TE *acceptorum publice et palam exſtaret, etiam atque etiam rogans, vt hoc, quidquid eſt, aequi bonique conſulas,*

Officiique leuem non auerſatus honorem,

exiguum iſtud quidem, TIBI *tamen deuotum munus benigne accipias. Sed* et *patris, dixi, cauſſa me ſcripta illius poſtuma* TVAE *fidei et clientelae committere. Intereſt certe eorum, talem ſe patronum ſortiri, qui ſimul earum rerum, quae hic aguntur, iudex et arbiter eſſe poſſit.* TE *vero,* VIR ILLVSTRIS, *horum omnium nihil fugit. Siue enim veterem hiſtoriam, ſiue antiquitates Graecas et Romanas, ſiue criticam, et, vt generatim dicam, elegantiores litteras cogitem, quae et in his patris ſcriptis vtramque paginam faciunt,* TIBI *profecto de his omnibus vel de plano pronunciandi poteſtas eſt. Mihi ſane omnibuſque, qui* TE *norunt, viſum eſt, acerrimum immortalis viri* LACROZII, *veteris* TVI *amici, ingenium, quemadmodum inſtructiſſima eiuſdem bibliotheca, veluti hereditate eſſe ad* TE *delatum. Hinc tantus quotidie ad muſeum*

Digitized by Google

ſeum TVVM, *tamquam ad academiam aliquam, principum virorum litteratorumque, ingenii et doctrinae laude florentium, tantus, inquam, numerus confluit, vt nemo tam a muſis auerſus ſit, quin ex doctiſſimis iucundiſſimiſque ſermonibus, qui ibi ſeruntur, incredibilem auribus animoque capiat voluptatem. Ecquis denique non ſummo* TVO *in litteras amore in admirationem rapiatur, quo permotus earum cauſſa doctiſſimorum omnis aeui hominum exemplo iter inſtituiſti, quod a* TE *ipſo elegantiſſime deſcriptum, non minus ac vita* LACROZII, *perenne illud monumentum a* TE *tanto viro poſitum, et diarium litterarium* TVVM, *vberrimum legentibus fructum voluptatemque adfert? Grauiſſimas ergo cauſſas,* VIR ILLVSTRIS, *cur haec ad neminem potius quam ad* TE *detulerim, vides, et ſi vides, in ſpem laetiſſimam adducor, fore vt non omnem ſolum apud* TE *audaciae et temeritatis culpam effugiam, ſed etiam ea* TIBI, *abundantia quadam amoris erga me* TVI, *grata ſint, quae ſine maximo ſcelere a me intermitti non potuerunt. Hac ſpe fretus me meaque omnia* TIBI *etiam atque etiam commendo. Vale,* VIR ILLVSTRIS *mihique porro praeſidio ſies. Lignicii a. d. IIII. Kalendas Iulias* CIↃIↃCCXXXIII.

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

QVamadmodum multas adhuc ſtudioſe rationes circumſpexi, quibus parentare dignissime optimo ac deſideratiſſimo patri poſſem; ita hoc non poſtremum pietatis exiſtimaui opus eſſe, dare operam, ne vllus eius labor, quo iuuare tum reliqua litterarum ſtudia, tum vero maxime iuris prudentiam ſtuduit, mea culpa depereat, aut

Tineas paſcat taciturnus inertes (a).

Primum itaque iis, quae ad BARN. BRISSONIUM *de verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione* adhuc reliqua erant, exactis, porro ex chartacea eius ſupellectile religioſe omnia conquiſiui, optima et quae operae eſſent, aliquando editurus.

(a) HORAT. *Epiſt. I.* 20. *v.* 12.

Digitized by Google

Sunt ex illis haec, quae iam vno iuncta fasciculo OPVSCVLORVM POSTVMORVM nomine in lucem prodeunt, reliquis scriptis a superstite publicatis non dissimilia, sed argumenti dignitate, luculenta rerum tractatione, dictionis cultu et elegantia, iucunda doctrinae varietate, rerumque vtilissimarum vbertate idem parentis ingenium vsquequaque referentia: quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Scio quidem, quam male audiat, quidquid fere adhuc *postumorum* natum est. Sed nec minus, quid sit, cur nullius illa suffragium meruerint, quidque tum eius modi scriptis, tum editoribus potissimum vitio datum sit, scio. Quarum tamen reprehensionum quum nulla in haec nostra cadat, cur vel immortali, quam suo sibi ingenio condidit ὁ μακαρίτης, famae, vel postumis ipsis, vel etiam mihi illa edenti quidquam metuam, ego quidem nihil caussae video. Si quis tamen haec, tantum quod sint postuma, inuidiose culpauerit, citraque examen nec cognita prius caussa continuo damnauerit, nae illi metuo valde, ne litem suam fecisse pronuncietur. Quisquis vero fastidio tam delicato est, vt ne degustare quidem et periculum facere velit, eius ne in aliis quidem rebus palato quisquam facile crediderit. Pro certo itaque habeo, eorum, qui nostra cum aliorum postumis, irata Lucina editis, paullo diligentius contulerint, nisi qui sit

Nescius examen certo compescere puncto (b),

fore neminem, cui non oppido ingens aliquod discrimen in oculos incurrat. Sed quid ego in caussa dicenda operam perdo? Quisquamne adhuc diem dixit? Magis est, vt de singulis hoc fasciculo comprehensis, quae te scire, CANDIDE LECTOR, tua interest, praemoneam. Vno verbo expediam.

Primum locum occupat HISTORIA EDICTORVM OMNIVM ATQVE EDICTI PERPETVI, ipsumque EDICTVM PERPETVVM ordi-

(b) PERSIVS *Sat. V.* v. 190.

Digitized by Google

ordini et integritati ſuae reſtitutum, quantum quidem illius in ſchedis paternis perfectum inueni. Pars haec non magna quidem eſt, nec contemnenda tamen, diu promiſſi diuque exſpectati operis, cui ſi ſupremam imponere manum auctori licuiſſet, rem adſequutus eſſet, quam neſcio an hodie nemo. Summus ſane iuris prudentiae gradus eſt legum, SCtorum, edictorumque deperditorum reſtitutio, at ſi quid hoc maius eſt, hoc profecto eſt, totum Iuliani edictum ordini ac integritati ſuae reſtituere. Pauci oppido reperti ſunt, qui, tametſi illis nec paruum ingenium, nec incultum fuerit, nec turpiter hirſutum, auſi eſſent

Nauibus amiſſis fluitantia quaerere plauſtra,

pauciores etiam, qui talia conando, operae feciſſent pretium. Attamen ex id genus ſcriptis IAC. GOTHOFREDI, FRANC. BALDVINI, IAC. RAEVARDI, PERIZONII, GER. NOODTII, BRVMMERI, HENR. BRENCMANNI, NOORDKERKII, Io. GVIL. HOPPMANNI, aliorumque inſignium eruditione ingenioque virorum, qui legum veterum fragmenta veluti ſparſa Hippolyti membra admiranda induſtria vndique collegerunt, iuris prudentiam tantum cepiſſe fructum, animaduertit venerandus pater meus, vt iam diu eamdem bene de illa merendi viam ingreſſus ſit. Tantae vero laudis admirationi, et natae inde honeſtae aemulationi alteram debemus vitam *legum Aeliae Sentiae* (c), nec non *Iuliae et Papiae Poppaeae*, reſtitutori non minus, quam primis legum harum conditoribus gloriae futuram. At non hic ſubſtitit beati patris induſtria. Eodem enim conſilio *Edicto perpetuo* manum admouit. Ac ab anno quidem ſaeculi huius viceſimo quinto, quo primum lucem vidit *Commentarius ad Legem Iuliam*, vel ante forte non multo coepit hunc lapidem voluere. Tum certe primum edi-

(c) *Sintagm. antiqu. Rom. lib. I. tit. 6. §. 12.*

Digitized by Google

ti perpetui edendi ſpem fecit (d). Eiuſdem rei fidem iterum dedit in *Hiſtoria iuris Rom. et Germanici* (e), ſed ita, vt parum ſpei aut ipſe habere, aut aliis relinquere iam tum videretur operis plane abſoluendi. Poſteriore hoc loco quum totius, quod tenuit, inſtituti legumque, quas ſibi in concinnando hoc opere praeſcripſerit, quaſue et in fragmentis eius per omnia ſeruatas intelliges, rationem reddat, integra verba exſcribam. *Nos ipſi*, inquit, *in ſchedis habemus Edictum perpetuum, multorum annorum adfectum magis, quam perfectum opus, in quo tria potiſſimum nobis propoſuimus: primum, vt hiſtoriam edictorum et edicti perpetui demus quam adcuratiſſimam: alterum, vt ipſum edictum non modo ordini et integritati ſuae, quoad eius fieri poteſt, reſtituamus, ſed et omnia probationibus lucu-lentiſſimis firmemus: tertium, vt fragmenta veterum ICtorum, qui edictum perpetuum commentariis ſuis illuſtrarunt, omnia ſuis quaeque locis aptemus, eoque modo genuinam eorum ſpeciem in clariſſima luce collocemus. Vtinam*, addit, *demum colophonem imponere liceret laborioſo operi! Sperarem, iuris prudentiae haud parum lucis ex his vigiliis meis acceſſurum. Sed haec Deo curae erunt.* Secus vero Deo, humanorum conſiliorum arbitro, viſum eſt, atque et praeſaga mens futuri praeuiderat, vtique accidit. Permultas mihi videor poſſe cauſſas memorare, cur, quam in Belgio exorſus erat, telam non licuerit pertexere. Ex quo enim in Germaniam rediit, nec otii illi ſatis relinquebatur ad exigendum operum omnium longe maximum et laborioſiſſimum, nec eadem forte ad priſtina ſtudia propenſio. Quis enim eſt, qui neſciat, quam varia ac multiplicia ſint munia ab anteceſſore in Germaniae academiis obeunda? Magnopere fallitur, qui hic, quemadmodum in Belgio, ſola abſolui cathedra publicum profeſſoris iuris munus exiſtimat. De omni iure publice priuatimque reſpondere, ſaepe etiam delegati iudicis partibus fungi, quin et in aliis collegiis ac

(d) *Praefat. Comment. ad leg. Iul. et Pap. praemiſſ. pag. ſi numeres,* 12.
(e) *Lib. I. §. 277. in ſchol.*

Digitized by Google

ac tribunalibus ius dicere, quis haec ab anteceſſore in Belgio requirat? His tamen nihil in Germania frequentius: ſic vt quum *agant negotium publicum*, *cognoſcant*, *iudicent*, *promant et exerceant iuſtitiam*, *quaeque ipſi docent*, *in vſu habeant* (f), maiore iure hi, quam illi, iuriſconſultorum nomen, iudice CICERONE latiſſime manans (g), ſibi vindicare poſſe videantur. Quid de feriis dicam et vacationibus, quae in Belgio profeſſoribus quotannis indulgentur, quaeue ſolae ſuffeciſſent coepto abſoluendo operi. Sed de his ne cogitandum quidem patri vel Francofurti, vel Halae fuit. Sed ſine his etiam, vt dixi, erat, quod illius a perſequendo opere animum auocare poterat, et auocauit vere. Nam vt alii aliis rebus ſtudiiſque tenentur; ſic pro aliis atque aliis regionibus etiam variare ſtudia, atque eidem diſciplinarum generi pro genio cuiuſque nationis plus minuſue tribui, quis non animaduertit? Quid mirum itaque, ſi patrem ad genium popularium, cum quibus illi viuendum rurſus erat, ſeſe totum componentem Belgicis amoribus Germanicos ſurrogaſſe videas? Ac noui ſane hi amores libros progenuerunt vtiliſſimos, quibus tum philoſophiam, tum ius Romanum et Germanicum illuſtrauit: vt aequiore animo res litteraria nunc careat integro edicto perpetuo, an plus amiſiſſet non legendo cetera ſcripta, difficile ſit iudicare. Sed in viam redeo.

Equidem ad HISTORIAM EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI quod attinet, nihil illi admodum deeſſe videtur, praeter extremam illam ſectionem, qua inquirendum ſibi putauit auctor, ſitne Iuſtinianus vel Tribonianus in vtroque Codice et Pandectis edicti perpetui ordinem preſſo pede ſequutus? Haud ſcio, an a negantium IAC. GOTHOFREDI (h), et, qui

(f) PLIN. *Epiſt. lib. I. epiſt.* 10.
(g) *De oratore, lib. I. cap.* 48.
(h) *in Manual. iur.*

qui illum laudat, ANT. SCHVLTINGII (i), nec non viri illuſtris, CORN. VAN BYNKERSHOEK (k) ſententia optimi patris abhorreat ratio? Vix tamen crediderim. Nihil enim doctiſſimorum horum virorum obſeruatione ſolidius. Abſolutam itaque ac perfectam, quam nemo, quod ſciam, ex inſtituto vnquam adgreſſus eſt, edictorum edictique perpetui habes hiſtoriam, de qua nonnulla adhuc, niſi quid te detinet, audi.

Primum ampliorem ac pleniorem *libro altero* (l) inuenies SALVII IVLIANI *vitam*, quam eſt illa, quae a beato auctore programmatis olim loco publice propoſita, poſteaque *Opuſculorum variorum συλλογῆ* (m) inſerta eſt. Deinde, ſi ſcire laboras, quid cauſſae ſit alti de *aedilitio edicto* ſilentii, dicam. Conſtituerat aliquando beatus parens omnia, quae ad nobiliſſimum illud edictum pertinerent, ſingulari commentario complecti. Fidem eius rei etiam publice obligauit (n). Sed praeter ea, quae in aduerſaria retulit, nihil promouit. Quum vero poſtea mihi aliquod edendum litterarium ſpecimen eſſet, quidquid ad celebre hoc edictum hinc inde congeſſerat, mecum communicauit, illiſque vtenda fruenda conceſſit. Et hinc natum maximam partem eſt *caput primum* mei de eodem edicto libelli. Decebat ſcilicet patri reddere, quae patris ſunt. Ceterum auide exſpectamus, quem EVER. OTTO, minatur, *ad edictum aedilitium* commentarium, quo procul dubio ceterorum omnium luminibus officiet.

De *hiſtoria edictorum* hactenus: reſtat vt de ipſo EDICTO PERPETVO priſtinae integritati, quoad eius fieri potuit, reſtituto dicamus. Vnam eius alteramque partem exhibeo ex decem, quibus conſtitiſſe illud olim cum HUB. GIPHANIO (o) cen-

(i) *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 684.
(k) *Obſeruat. lib. II. cap.* 25.
(l) *Lib. II. cap.* 3. *pag.* 191.
(m) *Exerc. XXIIII. pag.* 798. *ſqq.* [*edit. Geneu.*]
(n) *Praef. Comm. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. praemiſſ. pag.* 12. *et in ipſa Hiſtor. edictor. pag.* 126.
(o) *Oecon. iuris, pag.* 122.

Digitized by Google

censuit optimus pater. Reliquas octo cum ipso patre abstulit orcus. Ex his tamen totum opus aestimare poteris, tamquam ex vngue leonem, in quibus si quid exspectatione tua dignum inueneris, impense laetabor. Meum certe fuit rem litterariam non defraudare fructu, quem ex hoc labore capere potest. Hoc igitur Catone contenti simus. Excitabit fortassis alios spectatum patris exemplum ad coepta absoluenda. Quod si fiet, nae ego mihi qualicumque mea opera plaudam.

Succedunt edicto LIBRI quidam VETERVM IVRISCONSVLTORVM in integrum restituti, quae res in restitutione legum, SCtorum, edictorum, ad quae notarunt, quin et in interpretandis ipsis ICtorum fragmentis, vtramque facere paginam, nemo non intelligit.

TOPOGRAPHIA IVRIS, quae sequitur, siue notitia locorum, vrbium, regionum, quarum in iure ciuili mentio fit, tametsi breuissima illa sit, sufficere tamen poterit ad ἀγωγεάφυς in viam reducendos. Sunt enim, qui extra orbem terrarum se delatos, vel in intermundiis agere putant, si quod priscum loci vel regionis nomen apud ICtos legant. His itaque Hermae vicem praestabit *topographia iuris*: reliqui autem, qui nihil harum rerum nesciunt, illo indice facile carent.

Postremo adieci fragmentum bene longum COMMENTARII DE REBVS LVDOVICI GERMANICI, eo consilio a patre conscripti, vt inde primae peti origines iuris publici Germanici possint. Non erunt haec ad palatum iis, qui Francica et Carolingica omnia ex iure publico proscribunt. Francorum enim instituta et mores libertati Germanicae, cui tamquam fundamento omne ius publicum superstruendum est, non minus esse aduersos, quam ipsi olim Franci Germanis exitiosi fuerunt. Sed si vel ratione vel auctoritate pugnandum esset, non deforent forte siue argumenta siue auctores et iudices, quibus se tueri auctor posset. Historiam certe imperii

Digitized by Google

rii Germanici, fontem illum limpidiſſimum iuris publici, ab eodem rege orditur v. c. Io. DAVID KOELERVS. Diſtinguit ſcilicet hiſtoriam Germanicam ab hiſtoria imperii Germanici, quam ab eo tempore repetit, quo Germania a reliquis Francorum regnis et prouinciis ſeparata, ſingulare regnum effecta eſt. Quod quum ſub Ludouico Germanico anno erae Chriſt. 843. factum ſit, ab eodem tempore hiſtoria imperii Germanici ordienda videtur. Quidni igitur hic prima quoque iuris publici veſtigia inuenire liceat? Si cui tamen ſecus videtur, vt videtur viro perilluſtri, de LVDEWIG (p) ego quidem non intercedo. Sunt profecto ea, quae hac de re attulit vir, de vtraque republica aeque ac omni re litteraria meritiſſimus, vt eius omnia, tam docta, tam luculenta, tam ſolida, vt cum eo nemo non errare malit, quam cum aliis vera ſentire. Quidquid vero quiſque de propoſito ſentiat, hiſtoriae tamen amantium puto fore neminem, quin ipſam Ludouici hiſtoriam ex plenae fidei monumentis et diplomatibus, quorum codicem ad calcem reiectum videbis, concinnatam non inuitus legat. Promulſidis loco haec adpoſui, nunc ipſis, candide lector, ſi non faſtidis, fruere dapibus. Ita vale et his faue,

Quoque magis faueas, non ſunt haec edita ab ipſo,
Sed quaſi de domini funere rapta ſui (q).

(p) *Praef. ad ſingularia inr. publ. pag. 60. ſeqq.*
(q) OVID. *Triſt. I. 6. 37.*

IO.

Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM

POSTVMORVM

TOMVS I.

HISTORIAM EDICTORVM, EDICTIQVE PERPETVI

COMPLECTENS.

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

LIBER I.

HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM.

CAPVT I.

DE EDICTIS GENERATIM, ET QUIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

I. *Historiam edictorum nondum satis esse illustratam.* II. *Edicta quid?* III. *Ea Romae proponere solitos, qui exercitibus praeessent.*

Digitized by Google

eſſent. III. *Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.* V. *Maxime tamen magiſtratus.* EDICTVM *aliquando pro lege accipi,* LEGEM *pro edicto.* VI. *Priuati quo ſenſu dicantur* EDICERE? VII. *Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. Marſyae ſtatua, ex qua ſuſpenſi libelli famoſi.* VIII. *An ius edicendi arceſſendum ſit ab* IMPERIO *magiſtratuum?* VIIII. *Sententia* Car. Sigonii *expenſa.* X. *Quocumque ſenſu accipiatur imperium, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi. Cur ipſa edicta aliquando vocentur* IMPERIA? XI. *Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum* HONORIBVS. *Quinam* HONORATI? XII. *Quid* IVS HONORARIVM?

§. I.

Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam.

HISTORIAM EDICTORVM et EDICTI PERPETVI ſcribere adgredior, opus vel eo nomine paullo difficilius, quod nec veterum quiſquam eam rem attigit, nec ipſa edicta adeo multa aetatem tulerunt. Paucae vero illae, quae, tamquam fractae e naufragio tabulae, ſuperſunt, veterum edictorum reliquiae ita fere comparatae ſunt, vt priſtinam eorum formam ex iis non magis aeſtimare poſſis, quam palatii alicuius priſtinum ſplendorem ex ſaxis quibuſdam, quae vetuſtas nondum plane exedit. Accedit, quod ne eorum quidem induſtria, qui poſt felicem illam temporum litterarumque reparationem hiſtoriam iuris prudentiae noſtrae illuſtrare coeperunt, magnopere nobis profuerit. CAMILLVS enim BORELLVS, ſimileſque ſcriptores, pleraque ad rem nihil pertinentia conuaſarunt: alii rem exſequuti ſunt obiter ac perfunctorie, plures aliorum ſcrinia expilarunt tam inuerecunde, vt alienos quiſque errores ſuos fecerit, eoſque nouis tegere ſtuduerit erroribus, ne perplueret ſcilicet. Quandoquidem tamen EDICTVM PERPETVVM, vt recte iam pridem obſeruarunt viri doctiſſimi, veluti fundus ſit iuris prudentiae noſtrae, eiuſque proinde vel maxime interſit, partem hanc hiſtoriae iuris non omnino incultam relinqui: iuuabit facere periculum, an de edictis certius aliquid ac ſolidius, quam adhuc ſcriptum ſit, ſcribi poſſit. Vt autem ordinis nobis conſtet ratio: diſſertationem hanc vniuerſam ita partiemur, vt LIBRO PRIORE cum generatim de EDICTIS, eorumque origine et varietate, tum de magiſtratibus, iuris honorarii

Digitized by Google

rarii auctoribus; POSTERIORE de EDICTO PERPETVO, Hadriani condito auſpiciis, eiuſque hiſtoria, conditore, interpretibus atque inſtauratoribus paullo adcuratius diſſeramus. His enim explicatis capitibus, nihil admodum, quod ad EDICTORVM EDICTIque PERPETVI HISTORIAM pertinere videatur, deſiderari poſſe arbitramur.

§. II.

Vt vero rem ab ovo, quod aiunt, ordiamur: EDICTA Romanis erant praecepta, ab iis, qui honoribus fungebantur, de rebus ad eorum curam pertinentibus, promulgata. PLVTARCHVS *Marcell. pag.* 312. Καὶ γὰρ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ τῶν ἀρχόντων ἕλληνες μὲν διατάγματα, Ῥωμαῖοι δὲ ΕΔΙΚΤΑ προσαγορεύουσι: *praecepta magiſtratuum, publice propoſita, Graeci* διατάγματα, *Romani* EDICTA *adpellare ſolent.* Et DIONYSIO HALIC. *Antiqu. Rom. lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. EDICTVM eſt διάγραμμα τῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ θελόντες καὶ διατάττωσι, ἃ, ἢ θέλωσι, τὰ ἢ δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, id eſt, *programma, quo magiſtratus praecipiebant, denunciabantque, quae fieri vellent, quaeque ciuibus iuſta honeſtaque futura videbantur.* Recte ſane: niſi quod vterque eam edicendi poteſtatem ſolis magiſtratibus videtur vindicare, quum praeter illos non modo ii, qui exercitus ducebant, (qui et ipſi τῶν ἀρχόντων vocabulo comprehendi poſſunt,) ſed et ſacerdotes, quos ἔπεσθαι τὰ περὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, *diuerſum a magiſtratibus ordinem* eſſe obſeruat ARISTOTELES *Polit. Lib. IIII. cap.* 15. populum edictis monere ſoliti ſint. Id quod iam pluribus erit demonſtrandum.

Edicta quid?

§. III.

Iis, qui bellum adminiſtrabant, tam veluti proprium erat edicere, vt DONATVS ad illa TERENTII *Eunuch. IIII.* 7. *v.* 36. *nunc adeo, miles,* EDICO *tibi,* eleganter notet: *quam ſuperbe! quaſi militi. Nam* EDICTVM *praetoris dicitur,* et IMPERATORIS. Laudat hoc Romanorum inſtitutum DIONYS. HALIC. Ἀρχαιολ. *Lib. II. cap.* 14. *pag.* 87. ſimul obſeruans, Romanos pleraque in bellis edictis adminiſtrare, in eoque vel maxime eluxiſſe Romuli prudentiam, quod, ſi quid turbidi incideret, non neceſſum primum haberet, tribunos vel magiſtros equitum eligere, vel cenſum delectumque habere, ſed ἀφ' ἑνὸς κελεύσματος, *ad vnum edictum,* omnes in armis adeſſent. Et haec quidem ducum edicta repen-

Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent.

tina erant, ac ſubitanea, qualia proponebant, ſi quando milites ante certum tempus adeſſe iubebant; LAMPRID. *Alex. cap.* 45. iter indicebant, CASSIODOR. *Variar. Lib. I. epiſt.* 24. relictos in hibernis ad ſigna reuocabant, SALLVST. *fragm.* denique in immorigeros ac ignauos inuehebantur, vel in eos, prout mererentur, animaduertebant. HIRT. *de bello Afric. cap.* 46. At praeter haec et iuriſdictionis caſtrenſis et diſciplinae cauſſa quaedam proponebant imperatores, eaque edicta caſtrenſia non minoris apud exercitum auctoritatis erant, ac praetorum intra vrbem. Tale apud DIONEM CASSIVM in *Excerpt. Peireſc. pag.* 601. erat edictum Marcelli: *μηδεμίαν ἐς τὰ στρατόπεδα γυναῖκα εἰσιέναι: ne vlli mulieri acceſſus in caſtra eſſet.* Tale Metelli apud SALLVSTIVM *Iugurt. cap.* 44. quo vno, ſimul ac in Africam venit, adiumenta ignauiae ſuſtulit. Tale denique Germanici, Caeſaris, laudatum ab ARRIO MENANDRO *l.* 4. §. 13. *D. de re milit.* quod, tamquam caſtrenſe perpetuum apud poſteros valuiſſe, et ſeuerioris diſciplinae ſpecimen diu poſt praebuiſſe animaduertimus. Quin ſub Marco Antonino reduxiſſe hunc morem videtur Auidius Caſſius, de quo VOLCAT. GALLIC. *cap.* 6. *ſtatim ad ſigna* EDICTI *iuſſit, et* PROCRAMMA *in parietibus fixit, vt, ſi quis cinctus inueniretur apud Daphnen, diſcinctus rediret.* Qui et paucis interiectis refert, eumdem interminatum eſſe militibus, eos hiemem ſub pellibus acturos, niſi corrigerent ſuos mores. *Et egiſſent*, inquit, *niſi vixiſſent honeſtius.*

§. IIII.

Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.

Sed et ſacerdotes de ſacris faciundis edicta tum repentina, tum perpetua, reddidiſſe, luculenter poteſt probari. De prioribus omnia ſatis nota ac peruulgata eſſe exiſtimamus. Sic enim apud REINES. *Inſcript. claſſ. IIII.* 6. KAL. APRIL. L. AEMILIO PAVLLO II. C. LICINIO CRASSO COS. PONTIFEX SEMPRONIVS EDIXIT MEGALESIA. Sic apud LIVIVM *lib. XXXX. cap.* 37. decemuiri ſacrorum *ſupplicationem in biduum valetudinis cauſſa in vrbe, et per omnia fora et conciliabula* EDICVNT. Immo et propoſiti ab auguribus huius modi edicti exemplum eſt apud VALER. MAX. *lib. VIII. cap.* 2. *exempl.* 4. Id vero non perinde omnibus compertum eſt, pontifices, ſaltim maximos, ſub ipſius auſpicia ſacerdotii ciues edicto generali ac perpetuo de faſtis, intercalandi ratione, omnique ſacrorum ordine admonuiſſe, quamuis id iam animaduerterint IAC. GVTHER. *de iure pontif. lib. I. cap.*

Digitized by Google

cap. 12. et IO. ANDR. BOSIVS *de pontif. max. Rom. IIII.* 1. Auctorem ſane eius rei locupletiſſimum habemus CORN. TACITVM *Hiſtor. Lib. II. cap.* 91. qui de funeſtis ominibus, oblatis Vitellio, agens, obſeruat, *apud ciuitatem, cuncta interpretantem funeſti ominis loco acceptum eſſe, quod maximum pontificatum adeptus, de* CAERIMONIIS PVBLICIS *quinto decimo kal. Auguſti* EDIXISSET, *antiquitus infauſto die Cremerenſi Allienſique cladibus.* Id vero edictum ita comparatum erat, vt exemplo praetorum, aliorumque magiſtratuum, pleraque ex deceſſorum edictis in illud transferrent pontifices, et pauca tantum noua, prout res exigere videbatur, eidem adſtruerent. Nam ex vetere illo et tralatitio edicto, vel TABVLA, *quae apud pontificem max.* erat, verba quaedam nobis ſeruauit GELL. *Noct. Attic. lib. II. cap.* 28. vbi addi merentur, quae de illa tabula erudite diſſeruit HENR. DODWELL. *Adpend. praelect. Cambden. pag.* 655. *ſeqq.*

§. V.

Praecipue tamen illud edicendi ius erat penes magiſtratus, qui, teſte POMPONIO *l.* 2. §. 10. *D. de orig. iur. iura reddebant, et vt ſcirent ciues, de qua re quiſque dicturus eſſet, ſeque praemuniret,* EDICTA *proponebant.* Quidquid ergo vel populus, vel plebs, vel ſenatus, lege, plebiſcito, SCto ſanxiſſent: quidquid ipſi magiſtratus fieri omittiue vellent: id omne illi ciuibus per edicta denunciabant. Quo factum videtur, vt LEX et EDICTVM promiſcue paſſim accipiantur. Nam CICERONI edictum, vt infra oſtendemus, eſt *lex annua*: PLINIO edictum cenſorium *lex cenſoria*: auctori *Gloſſarum nomicarum* edictum in genere νόμος, γενόμενος ἀπὸ προστάξεως. Contra *edicta Iulia* pro legibus Iuliis dixit HORAT. *Carm. IIII.* 15. *v.* 21. ceu ACRON in ſcholiis obſeruauit.

Maxime tamen magiſtratus.

Edictum aliquando pro *lege* accipi, legem pro *edicto*.

Non, qui profundum Danubium bibunt,
EDICTA *rumpent* IVLIA: *non Getae,*
Non Seres, infidiue Perſae,
Non Tamain prope flumen orti.

Certius eſt, eadem notione TERTVLLIANVM *de pudicit. cap.* 5. ipſam legem diuinam *caeleſte* EDICTVM; et libro *de reſurrect. carn. cap.* 18. conſilium Dei de mortuis in vitam reuocandis EDICTVM *Dei, apud omnes pendens* vocare. At νόμος tamen eo nomine veniebat, quidquid magiſtratus praeter leges praecipie-

Digitized by Google

cipiebant. Quam vocabuli ſignificationem ad res ſacras ſuo more transferens idem TERTVLLIANVS *de coron. milit. cap. 4. dicit*, inquit, *et apoſtolus: ſi quid ignoratis, Deus vobis reuelabit: ſolitus et ipſe conſilium ſubminiſtrare, quum praeceptum Dei non habebat, et quaedam* EDICERE A SEMET IPSO. Vbi Dei praecepta manifeſto comparat legibus; conſilia apoſtolorum edictis, quibus magiſtratus aliquid praeter leges a ſemet ipſis iubebant. Quemadmodum vero haec edicta magiſtratuum, quae ipſa commendabat aequitas, accedente diuturno vſu eamdem paene, ac ipſae leges, auctoritatem obtinebant: ita de praeceptis illis apoſtolorum idem obſeruat TERTVLLIANVS, dum ſtatim ſubdit: *itaque conſilium et* EDICTVM *apoſtoli diuini iam praecepti inſtar obtinuit de rationis diuinae patrocinio.*

§. VI.

Priuati quo ſenſu dicantur *edicere?*

Quae quum ita ſint, minus proprie EDICERE dicuntur magiſtratus, praecipientes aliquid paullo imperioſius. Quamuis enim, quod ad verbi originem et analogiam grammaticam attinet, nihil prohibeat, quo minus et priuatus aliquid poſſit EDICERE, quia hoc in ſe nihil eſt aliud, quam palam, vel libere aperteque dicere, vti monuit STEWECH. *ad Veget. de re milit. lib. III. cap.* 51. *pag.* 243. eodemque ſenſu ſcripſerit TERTVLL. *de reſurrect. carn. cap.* 50. *dum in quem ſtatum non reſurgat*, EDICITVR, *in quem reſurgat, ſubauditur:* vſus tamen,

Quem penes arbitrium eſt, et vis et norma loquendi.

magis probauit ſignificationem alteram, quam notauit DONATVS apud DIONYS. GOTHOFRED. *Auct. de lingu. Lat. pag.* 1359. EDICIMVS, *quod iubemus fieri.* Quumque id maxime fieret a magiſtratibus, iiſque, qui honoribus fungebantur, inualuit demum, vt hi fere tantum EDICERE dicerentur. Quare minus proprie et ex vſu loquuntur veteres, ſi quando vel per iocum, vel elegantiae cauſſa priuatos aliquid edicere, aiunt, veluti PLAVTVS, *Aulul. II. 4. v. 2. et Pſeudol. I. 1. v.* 125. et HORAT. *Serm. II. 3. v.* 226. vbi hominem pecunioſum, luxuque diffluentem, illico ait EDIXISSE,

Piſcator vti, pomarius, auceps,
Vnguentarius, ac Tuſci turba improba vici,
Cum ſcurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant.

Fami-

Digitized by Google

Familiare nimirum eſt poëtis, vocabula et formulas ſollemnes ad res priuatas, eaſque aliquando nullius momenti, transferre, vt mirum non ſit, apud eos edicere omnes, qui quid praeciperent paullo imperioſius. Attamen ex his locis non magis colligas, priuatos proprie edicere, quam paraſitum vere ac *ωφελως egiſſe* EDICTIONES *aedilitias*, vel EDICTA *comica* vere ac ſerio reddidiſſe hiſtriones, quum tamen vtriſque edicta huius modi perridicula adfingat PLAVTVS *Curcul. II.* 1. *v.* 4. *Captiu. IIII.* 2. *v.* 11. *Poenul. prolog. v.* 16. *ſeqq.*

§. VII.

Edictorum itaque loco priuati, ſi quid diuulgatum vellent, proponebant *libellos*, qui et *pittacia* dicebantur, *ἀπὸ τῆς πίττης*, *a pice*, qua adglutinabantur ſtatuis vel parietibus. Menag. *ad Diog. Laert. VI.* 89. *pag.* 263. Aliquando rem ipſam pictura ponebant ob oculos: aliquando conducebant praecones, qui, quod ſcire omnes vellent, in foris, compitis, viiſque publicis proclamarent. Quae omnia iam exemplis demonſtrare iuuabit. Sic apud CVRIVM FORTVN. *Schol. Lib. I.* dominus, cuius ſeruum fuga abſtulerat, LIBELLO *propoſito, et* PER PRAECONEM *nuncians, dicit, daturum ſe denarios mille ei, qui ad ſe ſeruum perduxiſſet.* Sic et bibliopolae nouos libros publice proſcribebant, libellis vel pittaciis ex pilis et columnis ſuſpenſis. Quo pertinent illa HORATII *Serm. I.* 4. *v.* 71.

Nulla taberna meos habeat, neque PILA *libellos.*

Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones.

Sed et, qui res amiſſas repetebant, modo propoſitis libellis id agebant, modo conductis praeconibus: cuius rei exempla ſunt apud PLAVT. *Rudent. X.* 2. 7. PETRON. *Satyr.* 19. *cap.* 2. LVCIAN. *in Demonacte, Tom.* 1. *pag.* 52. et VLPIANVM *l.* 43. §. 8. *D. de furt.* vbi conferri merentur, quae de praeconum vſu, apud Graecos, et Romanos frequentiſſimo, diſſeruerunt IAC. CVIACIVS *Obſeru. Lib. XI. cap.* 18. PETR. PITHOEVS *Aduerſar. lib. I. cap.* 2. MARQV. FREHER. *Parerg. lib. II. cap.* 20. ABR. WIELING. *de furto per lanc. et licium concepto, cap.* 7. §. 2. *ſeqq.* Porro et philoſophos, propoſitis libellis vel pittaciis cum auditoribus ſuis egiſſe, teſtatur LVCIANVS, dum *in Hermotimo Tom.* 2. *pag.* 21. ſcribit: Πιττάκιόν τι ἐκρέματο ὑπὲρ τῆ πυλῶνος, μεγάλοις, γράμμασι λέγων ΤΗΜΕΡΟΝ ΟΥ ΣΥΜΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ: *pitacium ſuſpenderat in veſtibulo, litteris maiuſculis indicans:* HODIE SE NON

PHILOSOPHARI. Similibus libellis vtebantur, eoſque vel in compitis et porticibus ſuſpendere, vel vicatim ſpargere ſolebant; qui munera gladiatoria, venationes, naumachias erant edituri, vti ex CICER. *Philipp. II. cap.* 38. et SENEC. *Controu. lib. IIII. p.* 354. *edit. Gronov.* probauit IVST. LIPS. *Saturnal. lib. II. cap.* 18. qui eodem loco obſeruat, ab iiſdem, qui publicae iſti ſubſeruiebant inſaniae, propoſitas eſſe picturas, quibus ob oculos ponerentur futura certamina, quem morem hodienum imitari animaduertimus agyrtas, ludiones, funambulos, et ceteros circumforaneos. Eo ſane pertinent illa ardelionis apud HORATIVM *Serm. II. 7. v.* 95.

Vel quum Pruſiaca torpes, inſane, TABELLA,
Qui peccas minus, atque ego, quum Fului, Rutubaeque,
Aut Placideiani, contento poplite, miror
Praelia, RVBRICA PICTA *aut* CARBONE, *velut ſi*
Reuera pugnent, feriant vitentque mouentes
Arma viri?

Marſyae ſtatua ex qua ſuſpenſi libelli famoſi.

Sed haec quidem, vt dixi, iam a LIPSIO obſeruata ſunt. Nos addimus, libellos famoſos, et fortaſſis etiam picturas, ad differendam aliis famam comparatas, plerumque pependiſſe ex Marſyae ſtatua, in regione vrbis octaua. Eam tanta religione colebant Romani, vt P. Munacium Plancum in vincula coniicerent triumuiri, quod ebrius Marſyae coronam demſiſſet. PLIN. *Hiſt. nat. lib. XXI. cap.* 3. Et tamen nuſquam maior erat aliorum famam ſcriptis lacerandi licentia, nec quiſquam ignorat, Iuliae probra maxime huiuſmodi litteris e Marſya ſuſpenſis diuulgata eſſe. SENECA *de benefic. lib. VI. cap.* 32. PLIN. *ibid.* Nam libertatis in ciuitatibus ſignum erant illae Marſyae ſtatuae, teſte MACROBIO *Saturnal. lib. III. cap.* 2. plebi vero, anhelanti magis veram libertatem, quam, in quo conſiſtat, intelligenti, ea demum ſumma libertas videtur, ſi et ſentire, quod velit, et, quae ſentit, eloqui ac in vulgus ſpargere impune poſſit.

§. VIII.

An ius edicendi arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum?

Et hactenus quidem ſatis demonſtratum eſſe arbitramur; poteſtatem edicendi proprie pertinuiſſe ad perſonas publicas, id eſt, ad magiſtratus, imperatores, et ſacerdotes. Supereſt, vt, quodnam fuerit eius poteſtatis apud Romanos fundamentum, eadem cura diſquiramus. Ea de re ex inſtituto diſputauit vir, publi-

Digitized by Google

publici Romanorum iuris peritiſſimus, CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. cuius eo redit ſententia, magiſtratuum Romanorum poteſtatem omnem in quatuor potiſſimum iuribus conſtitiſſe, puta in IMPERANDO, IVRE DICVNDO, REFERENDO, et AVSPICANDO: IMPERIVM vero, (nam reliquae iſtius poteſtatis partes huc non pertinent,) comprehendiſſe IVS EDICENDI, VOCATIONEM, et PRENSIONEM. Quibus ergo magiſtratibus fuerit imperium, eos EDICTIS vel iuriſdictionis ſuae formulam propoſuiſſe, vel pro imperio, quae viſa ſint ſalubria, praecepiſſe, ait. Qui VOCATIONEM habuerint, eos, lictoribus, viatoribus, ſeruiſque publicis ſtipatos, prodiiſſe in publicum: eos denique, qui PRENSIONEM duntaxat habuerint, viatorum tantum ac ſeruorum publicorum vſos eſſe miniſterio, obſeruat. Haec SIGONIVS, quem ſi audias, tota illa edicendi facultas ex IMPERIO, tamquam fonte ſuo, promanauit.

§. VIIII.

Sententia *Car. Sigonii* expenſa.

Enimuero, re paullo adcuratius expenſa, animaduertere mihi viſus ſum, quaedam hic tradidiſſe virum doctum, quae in antiquitatis Romanae monimentis nullum omnino praeſidium reperiunt. Vera omnino ac ſolida ſunt, quae de *imperio*, *iuriſdictione*, *referendi* denique *auſpicandique iure* differit. Eadem enim iura magiſtratibus vindicat CICERO *de legib. lib. III. cap.* 3. *et* 4. At dum ius reddendi edicta cum imperio coniungit, neſcio an eum ratio fugerit quam maxime. Edicta enim proponebant etiam aediles curules, qui teſte GELLIO *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. nec vocationem, nec prenſionem, adeoque nullam partem imperii habebant: immo et tribuni plebis, quos *ſine imperio eſſe*, ait LIVIVS *Hiſtor. lib. II. cap.* 56. Quin et ſacerdotibus commune cum magiſtratibus fuiſſe ius edicta reddendi, paullo ante vidimus. Hos ipſos vero etiam *ſine imperio ac poteſtate fuiſſe*, ſcribit LIVIVS *Hiſtor. Lib. IIII. cap.* 54. idque ne ipſe quidem negat SIGONIVS *ibid. cap.* 19. Quum ergo et ii, quibus nullum erat imperium, edicerent: quis edicendi poteſtatem ex imperio magiſtratuum promanaſſe dixerit? Edicebant omnes, qui cum imperio erant, ſed non ſoli illi, verum etiam aediles curules, tribuni plebis, immo et ſacerdotes, quibus nullum Romae imperium. Quod vero commune habuit imperium cum aliis, id ei proprium non fuiſſe, vel ſenſus communis vnumquemque conuincere videtur.

Digitized by Google

§. X.

Quocumque sensu accipiatur *imperium*, ex eo deriuari non posse ius edicendi.

Quod vt eo rectius intelligatur, vocabulum illud triplici potissimum sensu accipi ab antiquis scriptoribus obseruandum. Primum enim imperium κατ' ἐξοχὴν dicitur potestas administrandi bellum, exercitumque tenendi, speciali lege aliquibus demandata, teste LIVIO *Histor. lib. VIIII. cap.* 38. At hoc imperium nemini competebat intra vrbem, sed tum demum, quando imperatores paludati vrbe exierant, sese exserebat, exspirabatque statim, simul ac in vrbem reuertebantur. TACIT. *Annal. lib. III. cap.* 20. Hinc si cui decernebatur triumphus, populus singulari lege cauebat, vt quo die vrbem triumphans iniret, eo die esset cum imperio. SIGON. *ibid. lib. I. cap.* 22. Deinde et illi magistratus dicebantur esse cum imperio, quibus populus dederat ius gladii, potestatemque animaduertendi in facinorosos homines: nam et hoc imperium a populo speciali lege certis magistratibus deferebatur. *l.* 3. *D. de iurisdict. l.* 1. *pr. D. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* Denique a VARRONE apud GELL. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. iis quoque magistratibus tribuitur imperium, *qui vocationem haberent, adeoque et prendere, tenere, abducere possent, siue adessent, quos vocarent, siue acciri iussissent:* vel, vti rem exprimit VLPIANVS *l.* 2. *D. de in ius voc. qui coërcere possunt, et iubere in carcerem duci.* Iam quocumque sensu accipias imperium, frustra inde arcesses potestatem proponendi edicta, quae neque imperatorum, quia bella administrabant, neque eorum magistratuum, quibus quaestiones de criminibus obuenerant, neque, qui coërcere et iubere in carcerem duci poterant; propria, sed iis omnibus cum tribunis plebis, aedilibus curulibus, ipsisque sacerdotibus communis fuit. Verum equidem est, quod obseruauit Io. FRIDR. GRONOVIVS, *Obs. lib. II. cap.* 6. ipsa magistratuum edicta aliquando vocari, IMPERIA veluti in illis TIBVLLI II. 4.

Cur ipsa edicta aliquando vocentur *imperia?*

Quin etiam sedes iubeat si vendere auitas:
Ite sub IMPERIVM, *sub titulumque, Lares.*

Sed quis edictorum originem ex TIBVLLO eruat? *Edicere* est *imperare aliquid pro imperio*, vt loquitur PLAVT. *Poen. prol. v.* 44. ac proinde ipsum edictum a poëta recte vocari potuit *imperium*, quippe quo aliquid imperatur, ac pro imperio praecipitur, quamuis inde non sequatur, vt facultas edicendi ab imperio illo, quod supra descripsimus, sit deriuanda.

I.

Digitized by Google

§. XI.

Quae quum ita sint, tam certum videtur, quam quod certissimum, ius illud edicendi non cum IMPERIO, sed cum HONORE fuisse coniunctum, ac proinde ius, ex edictis natum, adpellatum esse HONORARIVM. Eorum, qui Romae intaminatis fulgebant honoribus, obseruante ipso SIGONIO *ibid. lib. I. cap.* 18. tria erant genera, *imperatores*, *magistratus*, et *sacerdotes*. Hos vero omnes edicta reddidisse, supra probauimus. Vnde miror, FABROTVM *ad Theoph.* §. 7. *Inst. de iure nat. gent. et ciu.* existimare, solum ius praetorium, *honorarii* nomine venisse, quia solus praetor dici solitus sit HONORATVS, veluti apud OVID. *Fastor. lib. I. v.* 51.

Ius reddendi edicta coniunctum fuisse cum honoribus.

Nam simul exta deo data sunt: licet omnia fari,
Verbaque HONORATVS *libera praetor habet.*

Latius enim omnino Romae patebat illud HONORATORVM cognomen, quo omnes, qui domi et militiae rei publicae praeerant, immo et sacerdotes, quorum nullae partes erant in administranda republica, condecorabantur. Apud LIVIVM sane *lib. XXV. cap.* 5. viri etiam consulares et censorii vocantur *senes* HONORATI*que*. Et OVID. *ex Ponto, lib. IIII. eleg.* 5. *v.* 2. eodem elogio ornat Sex. Pompeium, consulem, quippe quem ita adloquitur:

Ite, leues elegi, doctas ad consulis aures,
Verbaque HONORATO *ferte legenda viro.*

Sed et Drusi maioribus, quorum vix vllus intra praeturam steterat, idem cognomen attribuit OVIDIVS, dum in *carmine ad Liuiam, v.* 329. de Druso, properantibus fatis exstincto, canit:

Ille pio, si non temere haec creduntur, in aruo
Inter HONORATOS *excipietur auos.*

Addi possent alia veterum testimonia, veluti SALLVSTII *Catilin. cap.* 34. HORATII *Epist. lib. I. epist.* 1. *v.* 106. PROPERTII *IIII.* 11. *v.* 102. VELLEII PATERC. *lib.* II. *cap.* 54. et 88. Scholiastae IVVENAL. *ad Sat. X. v.* 60. AVSON. *Praefat. ad Eidill. XXXI.* nisi eorum, quae dicenda superstant, vbertas me subinde admoneret, quanto omnia transcursu dicenda sint. Iam vel horum testimoniis luculenter probatur, omnes, quocumque functos magistratu dictos esse *honoratos*, itemque, HONORE vsos, apud GRVTER. *Inscript. pag.* 353. 6. 387. 8. 391. 1. FLOR. *lib.* I. *cap.*

Quinam *honorati?*

13. §. 9. Quemadmodum enim Graecis τιμὴ erat qualiſcumque magiſtratus, ARISTOT. *Polit. lib.* III. *cap.* 10. ita eodem exemplo Romani omnis magiſtratus *honores*, omneſque, non modo qui iis functi fuerant, *honoratos* adpellabant, ſed et qui ornamenta conſularia, praetoria, aedilitia, beneficio principis impetrauerant. IOS. NERIVS *Analect. lib.* I. *cap.* 32. VALES. *Not. ad Ammian. Marcellin. lib.* XIIII. *cap.* 5. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Theodoſ. Tom.* II. *pag.* 54. *et Tom. V. pag.* 218. Denique et ſacerdotio publico venerabiles honoratorum vocabulo eſſe comprehenſos, vel lapides clamant, in quibus paſſim occurrit HONOR SACERDOTII, GRVT. *pag.* 101. 8. HONOR PONTIFICATVS, *pag.* 101. 3. 266. 3. HONOR PONTIFICATVS PERPETVI, *pag.* 431. 1. HONOR FLAMIN. *pag.* 268. 3. 321. 10. HONOR SEVIRATVS, *pag.* 104. 11. 150. 4. 889. 7. HONOR AVGVSTALITATIS, *pag.* 354. 7. HONOR FECIALIS, *pag.* 321. 10. HONOR AVGVRATVS, *pag.* 248. 9. HONORATVS AVGVSTALIS, *pag.* 357. 3. denique HONORATVS VEFLAMEN AVG. P. P. *pag.* 364. 1. Quam male ergo ſubduxerunt rationes, qui ſolum praetorem *honoratum*, ſolumque ius eius edictis inuectum *honorarium* dictum eſſe crediderunt?

Quid *ius honorarium?*

§. XII.

Tantum ſane abeſt, vt IVS HONORARIVM idem ſit ac praetorium, vt illud iura omnia, quae ex quorumcumque honoratorum edictis in iuris prudentiam migrarunt, ſuo ambitu complectatur. MODESTINVS *l.* 52. §. 6. *D. de oblig. et act.* IVRE HONORARIO *obligamur ex his, quae edicto perpetuo, vel* A MAGISTRATV, *fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.* Et ipſe IVSTINIANVS §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu. hoc etiam ſolemus* IVS HONORARIVM *adpellare, quod, qui* HONORES *gerunt, id eſt, magiſtratus auctoritatem huic iuri dederunt.* Et huic ſententiae ſuffragantur, quotquot iureconſultorum non gloſſae, tamquam claudi pilae, inhaerent, ſed in rem praeſentem venire, ipſaque vetera monimenta adhibere in conſilium ſolent. Ex plurimis aliquot tantum doctiſſimorum virorum teſtimonia hic adſcribere iuuabit, ſed quae reliqua omnia auctoritatis pondere facile ſuperabunt. Eſt enim in eo numero IAC. CVIACIVS, qui in *Notis prior. ad §. 7. Inſt. de iure nat. gent. et ciuil. aliud*, inquit, *eſt ius praetorium, aliud* IVS HONORARIVM. *Ius aedilicium*

Digitized by Google

cium aut tribunicium IVS HONORARIVM *eſt, ius praetorium non eſt.* Non minus docte THEOD. MARCILIVS *ad §. 7. quinta ſcripti iuris pars,* IVS HONORARIVM, *quo continentur edicta magiſtratuum, vt conſulum, cenſorum, aedilium, tribunorum plebis. Sed praetorum edicta numero et vſu iuris dictionis quotidiano excellunt, iiſque nititur paene totum Digeſtorum opus et Codicis. Ergo et praetorum edicta, aliis omiſſis, commemorantur hac paragrapho.* Denique IAC. RAEVARDVS *de auctorit. prud. cap.* 10. *pag.* 1008. *edicta, quae a diuerſis magiſtratibus proponebantur, vno nomine* IVS HONORARIVM *ſunt adpellata.* Et quibuſdam interiectis: *ſic quidem* IVS HONORARIVM *in certas ac diſtinctas portiones diuidebatur, et ſingulis magiſtratibus, edicta proponentibus, certa quaedam iuris illius attribuitur portio. Suam enim praetor vrbanus, ſuam peregrinus praetor, ſuam aediles curules, ſuam item cenſores iuris honorarii habebant portionem, non quidem aequalem, ſed alii aliis pro imperio ac iuris dictionis auctoritate, maiorem et ampliorem.* Neſcio, an non et ſacerdotibus aliqua attibuenda ſit iuris iſtius honorarii portio, et annon ex eorum quoque edictis quaedam in iuris prudentiam noſtram cooptata ſint. Quae enim in illa paſſim traduntur de rebus ſacris ac religioſis, de religione locum ſacrum, diruto etiam aedificio, occupante, *l.* 6. §. 3. *D. de rer. diuiſ.* de ſacrorum euocatione, *l.* 9. §. 2. *D. eod.* de mortuorum reliquiis non niſi auctoritate pontificum transferendis, *l.* 44. §. 1. *D. de religioſ.* ea, aliaque his ſimilia procul dubio ſunt ex edictis pontificum, quae tam arcto vinculo coniuncta videbantur cum iure ciuili, vt negaret Scaeuola, *pontificem aliquem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet,* teſte CIC. *de legib. lib. II. cap.* 19. qui ex paucis iuris pontificii capitibus, quae ibi recenſet, nimirum *de ſacris, de votis, de feriis, de ſepulcris, innumerabilia naſci teſtatur, quibus impleantur iureconſultorum libri.* Qua de re certiora nobis dare liceret, niſi fata nobis inuidiſſent C. TREBATII TESTAE *libros de religionibus,* ATEII CAPITONIS *ius pontificium,* ſimiliaque veterum iureconſultorum opera, quae ſaepe laudantur a GELLIO, SERVIO, et MACROBIO, ſed cum ipſa Romanorum ſuperſtitione, maiore litterarum, quam religionis, damno interciderunt.

Digitized by Google

CAPVT II.

DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

I. *Variae edictorum diuiſiones.* II. *Magiſtratus ea vel per* PRAECONES *iuſſiſſe recitari, vel in* SCRIPTVRAM *redacta publice propoſuiſſe.* III. *Formula edictalis:* PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. IIII. *Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis.* V. *Eadem propoſita in* ALBO. VI. *Quid* ALBVM? VII. *Edicta alia* TRALATITIA, *alia* NOVA. *Cur tralatium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt?* VIII. *Formulae edictales:* BONVM FACTVM. *Itemque:* NON PLACERE. VIIII. *Edicta alia* PERPETVAE IVRIS DICTIONIS CAVSSA *propoſita, alia* REPENTINA. X. *Quaedam ex his ad* REI PVBLICAE *adminiſtrationem pertinuiſſe,* XI. *quaedam ad* NEGOTIA FORENSIA. XII. *Edicta* MONITORIA *et* BREVIA. XIII. Guid. Panciroli *de iis ſententia expenſa.* XIIII. *Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.*

§. I.

Variae edictorum diuiſiones.

QVid edicta, quibuſque ius edicendi fuerit, ſuperiore capite et ſatis explicaſſe nobis videmur: proximum eſt, vt ad varias edictorum DIVISIONES progrediamur. Multorum enim illa generum fuiſſe, vel inde colligimus, quod, quum maxima fuerit in ciuitate frequentiſſima negotiorum varietas, fieri non potuerit, vt non varia edictorum materia, varii edicendi modi, varii denique ac diuerſi admodum fines eſſent. Vt tamen omnia ad certa quaedam ſumma genera reuocemus: alia per PRAECONES et VIVA VOCE eſſe recitata; alia in SCRIPTVRAM REDACTA, locis publicis pependiſſe comperio. Deinde magiſtratus quaedam ex antiquioribus edictis deſcribere, quaedam de nouo adſtruere ſolebant, quorum illa edicta TRALATITIA; haec NOVA adpellata eſſe, nouimus. Vtraque porro vel IVRIS DICTIONIS PERPETVAE cauſſa, vel, prout res inciderent, proponebantur, quorum illa PERPETVA, haec REPENTINA vocata. Denique et repentina illa vel ſubitanea partim ad REM PVBLICAM, eiuſque adminiſtrationem, partim ad NEGOTIA FORENSIA per-

Digitized by Google

pertinuerunt, eoque et edicta MONITORIA vel BREVIA referenda esse existimamus. De singulis hoc capite paullo adcuratius erit differendum.

§. II.

Aliquando magistratus vel ipsos VIVA VOCE, vel per PRAECONES edicta reddidisse, diximus. Praeconum enim opera iam inde ab antiquissimis vsque temporibus vtebantur magistratus ad iussa sua denuncianda ciuibus, de eoque ritu quaedam haud proletaria monuerunt EVER. FEITH. *Antiq. Homer. lib. II. cap.* 5. CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. lib. II. cap.* 15. et ABR. WIELING. de *furto per lanc. et lic. concepto*, *cap.* 7. Nos, vt de ipsis magistratibus Romanis id demonstremus, testimonia eius rei habemus plurima, eaque satis illustria. Auctor enim est CICERO *de finib. lib. II. cap.* 22. praetores, *inituros magistratum, in concionem descendisse, vt* EDICERENT, *quae essent obseruaturi in iure dicundo.* De P. Seruilio etiam memoriae prodidit LIVIVS *Histor. lib. II. cap.* 24. *eum* EDIXISSE, *ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum tenere vellet, quo minus ei dandi nominis apud consules potestas esset:* quum eamdem rem referens DIONYS. HALICARN. *Antiqu. Rom. lib. VI. cap.* 23. *pag.* 363. Seruilium χιλιάρχῳ τὸν κήρυκα εἰπεῖν, *id denunciari per praeconem iussisse*, dicat, quod et de Sulla refert APPIANVS *Mithridat. pag.* 211. At plerumque tamen in SCRIPTVRAM redacta omniumque oculis exposita esse edicta comperio, adeo, vt scriptores Graeci ab eo, quod vtplurimum fiebat, edicta vocent διαγράμματα, προγράμματα, διαγραφὰς, προγραφὰς, immo et ἐκθέματα, vti in *Excerpt. Peiresc. pag.* 145. quia et litterarum monimentis consignari, et locis publicis promulgari vel exponi solebant.

Magistratus ea vel per praecones iussisse recitari, vel in scripturam redacta publice proposuisse.

§. III.

Et ad haec edicta, in scripturam redacta, et publice proposita, pertinet formula sollemnis: APVD FORVM, PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, PROSCRIPTVM HABVERVNT. Eam in tabula aenea perantiqua reperit, expositque suo more IAC. CVIAC. *Obs. lib. VII. cap.* 30. sed eamdem iam pridem, tamquam edictalem vel τυπικὴν explicauerat VALERIVS PROBVS *in Notis*, dum litteras: V. D. P. R. I. P. interpretatus est: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Vsi ea sunt magistratus in

Formula edictalis *palam vnde de plano recte legi possit.*

edictis omnibus, quae locis publicis figi voluerunt, simulque expresserunt, quamdiu ibidem ea exposita esse vellent, veluti Tiberius Caesar apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVIIII. cap.* 4. qui edictum in Iudaeorum gratiam conditum, vbique in ciuitatibus, municipiis, coloniis, sociorumque et amicorum populi Romani vrbibus proponi iusserat, non minus quadraginta diebus, iis locis, ἔνθεν ἐξ ἱππιάδου καλῶς ἀναγινωσθῆναι δύναται· VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT: nec non M. Antonius, triumuir, qui magistratibus Tyriorum imperauerat, vt edictum suum, Graecis Latinisque incisum litteris, legendum exponerent ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δυνήσεται, *in loco maxime illustri, vnde ab omnibus legi possit.* IOSEPH. *Antiqu. Iudaic. lib. XIIII. cap.* 12. Eadem formula et reliquos vsos esse, qui edicta reddebant, colligi potest ex loco hoc AVSONII *gratiar. act. ad Gratian. imp. pag.* 395. *edit. Vineti: has ego litteras tuas in omnibus pilis ac porticibus*, VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *instar* EDICTI, *pendere mandauero.* Ceterum qui ita promulgabant edicta, aliasque leges, ii dicebantur PALAM PROSCRIBERE; CIC. *ad Attic. lib. VIIII. epist.* 27. qua loquutione quum et praetor vsus esset in edicto, quod de actione institoria proposuerat, verba illa ex antiqua formula ita interpretatur VLPIANVS *l.* 11. §. 3. *D. de instit. action.* PROSCRIBERE PALAM *sic accipimus, claris litteris,* VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT.

§. IIII.

Edicta inscripta saxis, aeri, tabulis linteis et cerussatis.

Tabulae, quibus inscribi vel incidi solebant edicta; non erant vnius omnes materiae. Aliquando legebantur in saxis et marmoribus, quorum is antiquissimus erat vsus, teste SOPHOCLE *Scholiasta Apollonii, Argonaut. IIII. v.* 480. vt iis inscriberent πὶ δίξαστα, seu, quae edicere visum esset. Et sic sane Augustus apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. lib. XVI. cap.* 6. edictum suum Ancyrae iubet ἐπιγραφῆναι ἐν τῷ Καίσαρος ναῷ, *columnae inscribi in templo Caesaris.* Et Turcii Aproniani, praefecti vrbi, bina edicta et hodie adhuc Romae leguntur in vetere marmore, vnde illud descriptum post alios edidit GRVTER. *Inscript. pag.* 746. 6. 7. Aliquando tabulis aeneis incidebantur vel ipsorum iussu principum ac magistratuum, quo pertinent exempla, in vtroque Codice obuia, *l.* 4. *C. Th. de priuileg. eor. qui in sacro*

Digitized by Google

ero palat. l. 1. *C. de aliment. quae inop. l.* 2. *C. de frum. vrb.* vel impensis eorum, quorum interesse videbatur, perpetuam ad posteros manere illorum memoriam: cuius moris exempla exstant apud PLIN. *Hist. nat. lib. XXXIIII. cap.* 90. nec non in inscriptione apud GRVTER. *pag.* 573. *sequ.* vbi veterani, quibus insignia quaedam beneficia indulserat princeps, constitutionem illam scribendam curarunt in TABVLA AENEA, QVAE FIXA EST ROMAE IN CAPITOLIO AD ARAM GENTIS IVLIAE DEFORAS PODIO SINISTERIORE TAB. T. PAG. I. LOC. XXXIIII. De quo more ac ritu tabulas aeneas dedicandi in Capitolio, ex instituto egit IVST. RYCQVIVS *de Capitol. Rom. cap.* 30. *pag.* 374. *seqq.* Quin solebat id aliquando in ipsis edictis exprimi, vt quae in certorum hominum honorem edictis essent sancita, *liceret illis scribere tabulis* AENEIS, *vel* ENCAVSTO, *vel* CERVSA, vti est in Constantini M. epistola ad Florinum, *l.* 1. *C. Th. de veteran.* Quo insigni loco simul admonemur, edicta etiam *tabulis cerussatis*, vel, vt in *l.* 1. *C. Th. de alim. quae inop.* vocantur, *linteis mappis* encausto inscribi consueuisse, de qua scribendi ratione erudite egerunt CLAVD. SALMAS. *ad Scriptor. hist. aug. pag.* 355. IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Th. Tom. II. pag.* 420 *et Tom. IIII. pag.* 289. IO. MABILLON. *de re dipl. lib. I. cap.* 9. et BERN. MONTFAVCON *Palaeograph. Graec. lib. I. cap.* 1. *et* 2.

§. V.

At haec omnia extra ordinem facta esse animaduertimus, si qua edicta perpetuo exstare vellent: ordinarie enim illa proponebantur in ALBO, idque iam inde ab antiquissimis temporibus factum esse, vel inde patet, quod iam Ancum Martium, regem, instituta Numae; et Cn. Flauium, anno V. C. 449. fastos *in* ALBO proposuisse, refert LIVIVS *Histor. Lib. I. cap.* 32. et *lib. VIIII. cap.* 46. Ex quibus locis probari simul potest, magnopere falli eos, qui *album* praetoris fuisse proprium, tradunt. Neuter enim tum praetor erat, quum in albo proponeret edictum, sed alter rex, alter aedilis curulis, qui, quod sciamus, numquam praetura functus est. Praeterea et L. Sullam, dictatorem, et Octauium, Antonium, et Lepidum, triumuiros, de ferali illa inimicorum proscriptione λελευκωμένον πίνακα vel λεύκωμα, id est, *album* proposuisse, memoriae prodiderunt DIO CASSIVS et IO. ANTIOCHENVS in *Excerpt. Peiresc.*

Eadem proposita in albo.

pag. 658. *et* 798. Commune ergo potius album fuit magiſtratibus omnibus, qui quid edictis populo vellent ſignificatum quamuis non omnes eodem loco, ſed alii in roſtris, alii in tribunali, alii in curiis et baſilicis, quo quemque muneris vocabat ratio, vel vbi praecipue ius dicturus ſui quiſque copiam faciebat, album ſuum habuiſſe videantur.

§. VI.

Quid *album?*

Sed diu eſt, quod crucem viris doctis fixit hoc *album*, nec hodie, quale illud fuerit, ſatis videtur expeditum. THEOPHILVS *ad* §. 12. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* ipſum edictum vocat ἄλβων, et quidem διὰ τὸ λευκοῖς γράφθαι γράμμασι, *quod albis litteris eſſet ſcriptum.* Cui et gloſſa vetus ſuffragatur, niſi quod haec ſub finem addit: ἐπὶ γὰρ κονίαμα τὰ διατάγματα καὶ τὰς προγραφὰς ἐξετίθεσαν: *nam in opere tectorio, ſeu calce abducto edicta proponebantur.* Quod quidem me vix intelligere fateor. Quis enim albis litteris aliquid ſcriberet ἐπὶ τὸ κονίαμα, ſeu *in opere albario*? Et quis album vocaret, alterius coloris tabulam, cui albis litteris aliquid inſcriptum ſit? Non ergo litterae albae tabulae nomen dederunt, ſed tabula alba litteris alio colore ſcriptis, et recte vidit ACCVRSIVS, album nihil aliud fuiſſe, quam parietem, cui edicta inſcribi conſueuerint litteris atris. Ea enim ſententia non modo gloſſarum, ſed et aliorum veterum auctorum teſtimoniis firmatur. Illae enim album vocant κονίαμα. SVIDAS vero in λεύκωμα *Tom. II. pag.* 433. *edit. Kuſt.* Τεῖχος γύψῳ ἀλειλημμένον πρὸς γραφὴν πολιτικῶν πραγμάτων, *parietem gypſo illitum ad res ciuiles inſcribendas.* Nec alio pertinere arbitror verba PLAVTI *Perſ. I.* 2. *v.* 21.

Nae iſti, faxo, nuſquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Manifeſto enim comicus pungit calumnioſos litigatores, qui *aduerſarios* ad ALBVM *perducebant, demonſtrantes, quod dicturi eſſent, vel dicentes, quo vti vellent*, vti veterem actiones edendi modum deſcribit LABEO *l.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Et ſi ita verba accipias: nihil eſt illis elegantius, nihil planius: quum contra mera ſomnia ſomniare critici videantur, dum pro *albo pariete* reſcribi iubent *albo rete*, vel neſcio quid aliud. Quare vt dicam, quod ſentio, videtur praetor parietibus tribunalis ſui edicta formulaſque actionum ſuarum inſcripſiſſe, idemque feciſſe

Digitized by Google

se alii magistratus iis locis, vbi suo quisque officio fungebatur. Hinc, quidquid publico nomine scriptum in parietibus legebatur, id omne ALBVM dicebatur, eoque sensu passim occurrit *album curiae*, *l.* 45. *C. de decurion. l.* 142. *C. Th. eod.* vel *album decurionum*, veluti *l.* 5. *l.* 10. *D. de decur.* quo nihil intelligebant aliud, quam DEFIXA MONIMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA, vti describitur in marmore apud GRVTER. *Inscript. pag.* 19. 6. vel *album sacri senatorum ordinis*, apud CASSIODOR. *Var. lib. III. epist.* 25. *album senatorium*, apud TACIT. *Annal. lib. IIII. cap.* 42. λευκωμα τῶν βουλευτῶν, apud DION. CASS. *lib. LV. pag.* 550. Nec minus notari merentur ALBVM *iudicum* apud SVETON. *Claud. cap.* 16. *Domitian. cap.* 8. SENECAM *de benef. lib. III. cap.* 7. ALBVM *pontificum* apud CICER. *de orat. lib. II. cap.* 12. MACROB. *Saturn. lib. III. cap.* 12. immo et ALBVM *apostolorum* pro catalogo discipulorum Christi apud TERTVLLIANVM *aduers. Marcion. V.* 1.

§. VII.

Et haec quidem est prima illa, quam supra proposuimus, edictorum diuisio: dicendum iam erit de altera, secundum quam edicta alia TRALATITIA, alia NOVA dicebantur. Vetus enim atque omnium fere temporum vsu firmata haec erat consuetudo, vt noui magistratus quaedam decessorum edicta in sua transferrent, alia immutarent emendarentue, vel de nouo suo arbitrio adderent. Hinc CICERO *lib. III. epist.* 8. vbi de edicto suo prouinciali agit, se eumdem veterem morem seruasse scribit. *Romae*, inquit, *composui edictum*: nihil *addidi*, *nisi quod publicari me rogarunt*, *quum Samum ad me venissent*, *vt de tuo edicto totidem verbis* TRANSFERREM *in meum. Diligentissime scriptum est caput*, *quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum*, *quo in capite sunt quaedam* NOVA, *salutaria ciuitatibus*, *quibus ego magnopere delector.* Itaque in proconsulari Ciceronis edicto erant quaedam TRALATITIA, quae totidem verbis ex Appii Claudii Pulchri edicto descripserat: quaedam NOVA, quae ipse sibi prudenter inuenisse videbatur, quum et Appii Pulchri, et aliorum, qui ante eum Ciliciae praefuerant, oculos emissitios fugissent. Eiusdem διαπλοτας et *ad Attic. lib. V. epist.* 21. meminit, et aliquoties in orationibus *in Verrem*, veluti *orat. I. cap.* 45. et *orat. III. cap.* 14. ex quibus testimoniis simul discimus, fuisse quaedam edictorum, tum vrbanorum, tum prouin-

Edicta alia *tralatitia*, alia *noua*.

cialium capita, quae, tamquam perpetuo vſu probata conſtanter retinebant ſucceſſores, ac proinde vel eo nomine male audiuiſſe Verrem, quod edicta illa tralatitia, quae iam pridem in ius certum abierant, in gratiam vel odium quorumdam hominum ſuſtuliſſet. Ceterum ex hoc antiquo more interpretanda eſt loquutio veterum, qua id, quod vulgare, vel obiter et parum diligenter dictum factumque eſt, tralatitium vocant. Sic ſane *tranſlatitium funus* eſt vulgare, et parum ſumtuoſum, SVETON. *Neron. cap.* 33. *publicum et tralatitium ius*, commune, quod nemini denegatur, SVET. *Oct. cap.* 10. *tralatitium bellum*, id eſt, ludicrum, PETRON. *Satyr. cap.* 108. quamuis ibi alii malint *ſclatarium*, *tralatitia deformitas*, non admodum inſignis vel eximia, idem *cap.* 110. *tralatitia propinatio*, vulgaris et plane non inuſitata, idem *cap.* 113. denique *tralatitia humanitas* communis, quam merito ab omnibus exſpectes, idem *cap.* 114. Quum vero et in iure noſtro *defunctorie* et *tranſlatitie* fieri dicatur, quod obiter ac parum diligenter fit: *l.* 1. §. 6. *D. ad SC. Turpill.* et *l.* 2. §. 2. *D. qui pet. tut.* rationem huius tranſlationis eleganter reddit ANT. AVGVSTINVS in *Modeſtino p.* 1563. *Tom. IIII. Theſaur. iur. ciu. in hoc verbo tranſlatio ſumta eſt ab edictis praetorum* TRALATITIIS, *in quibus nullam curam adhibebant.* Non multum enim curae ac diligentiae adhibebat deſcribendi labor, ſi vetus edictum in nouum transferendum eſſet: ac proinde, quidquid ſine cura ac diligentia fiebat, *tranſlatitium* vel *tralatitium* vocabant, ceu praeter AVGVSTINVM noſtrum obſeruarunt etiam viri docti ad Petronium, et in primis PETR. DANIEL *ad Sat. cap.* 110. Sed vt ex hoc diuerticulo redeamus in viam, id adhuc obſeruamus, tranſlatitia edicta non modo dici ea, quae ex veteribus in noua tranſlata fuerant, verum etiam repentina, in quibus verba ſollemnia atque antiqua religioſe retinebantur, quale erat illud, *quo conſules, quando ſenatores in curiam vocabant, ſeruandae conſuetudinis cauſſa vtebantur*, quod TRALATITIVM diſerte vocat GELL. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18.

Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt.

§. VIII.

Hinc recte TRALATITIAS dixeris et reliquas formulas edicta*les*, veteres et ſollemnes, quae non temere in vllo edicto praetermittebantur. Vnam iam ſupra vidimus: PALAM, VNDE DE PLANO RECTE AB OMNIBVS LEGI POSSIT: plures ſuo more,

Formulae edictales: *bonum factum*,

Digitized by Google

re, id eſt, non tranſlatitie collegit expoſuitque BARN. BRISSON. *de form. et ſollemn. pop. Rom. verbis, ineunte libro III.* Eius generis ſunt verba vere τυπικὰ atque edictalia: BONVM FACTVM, vel, vti eſt apud VALERIVM PROBVM, Q. B. F. QVARE BONVM FACTVM. Aliquando enim his verbis auſpicabantur magiſtratus edicta ſua: aliquando, praemiſſa quadam praefatione, ad ipſum progreſſi edictum, ſubiungebant: QVARE BONVM FACTVM. Quod, vt ex inſtituto noſtro veterum teſtimoniis probemus, Octauius, Antonius, et Lepidus triumuiri, in ferali illa proſcriptionis tabula apud APPIAN. *de bello ciu. lib. IIII. pag.* 593. *ſequ.* de inimicorum inſolentia multa praefati, ſtatim pergunt: ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ ΤΟΙΝΥΝ τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι μηδεὶς διεχέσθω μηδένα· κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM; *ex his, quorum nomina huic ſcripto ſubiuncta ſunt, nemo quemquam recipito, cet.* Ita bene rei publicae precantur triumuiri, etiam dum tabulam illam, ſanguine potius, quam atramento ſcriptam, ſuſpendunt, vt de hoc edicto recte vſurpare poſſis illa TERTVLLIANI *de pudicit. cap.* 1. *O edictum, cui adſcribi non poterit:* BONVM FACTVM. Simili, eaque bene longa praefatione apud IOSEPHVM *Antiqu. Iudaic. lib. XVIIII. cap.* 5. vtitur Tiberius Claudius Caeſar, dum rogatu regum Agrippae et Herodis, Iudaeis per vniuerſum orbem Romanum eadem iura, quibus Alexandriae fruebantur, edicto ſuo indulget: et tum prooemio illo ſtatim ſubiungit: ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους. κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM, *Iudaeos etiam*, cet. Ita enim vertenda illa ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙΝ, quae in ipſa Hudſoniana peſſime vertuntur: *proinde aequum eſſe arbitror.* Semper enim fere formulam illam edictalem ita exprimit IOSEPHVS, ceu et ex *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. patet, quum contra APPIANVS eam reddat ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ, in marmoribus vero non minus frequentes ſint formulae: ΧΑΙΡΕΤΕ, ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ, ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΩΤΗΡΙΑΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, et ſimiles. Vid. IOANN. SELDEN. *Marm. Arundel. pag.* 130. REINES. *Inſcript. pag.* 497. SMITH *de ſeptem eccleſ. Aſiae, pag.* 20. *ſeqq.* 56. 60. IAC. GRONOV. *Memor. Coſſon. pag.* 142. 145. 148. Sed quum hae formulae tantum non omnes ſuperſtitionem Graecam redoleant: maluit IOSEPHVS, tamquam Iudaeus, vti illa καλῶς ἔχειν, cui nihil ineſt, quod a Iudaeorum de Deo ſententia abhorreat. Ceterum: itemque non plagere.

rum ex illa APPIANI formula: ἀγαθῇ τύχῃ, colligit BRISSONIVS. veteres edictis aliquando praemisisse formulam: QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT! Sed merito desidero exemplum ex Latino scriptore, quale mihi nondum occurrit: complura vero, quae formulam: BONVM FACTVM, edictis praemissam demonstrant. Et quidem tam necessaria illa videbatur, vt eam ne tunc quidem praetermitterent, quum vel infamando alicuius personae, vel risus mouendi, caussa stilum edictalem imitabantur. SVETON. *Iul. cap.* 80. *peregrinis in senatum adlectis, libellus praepositus est*: BONVM FACTVM, *ne quis senatori nouo curiam monstrare velit.* Idem *Vitell. cap.* 14. *statim libellus est propositus, et Chaldaeos dicere*: BONVM FACTVM: *ne Vitellius intra eumdem Kalendarum diem vsquam esset.* Et cui non lectum edictum istud histricum, admodum lepidum apud PLAVT. *in prol. Poenuli*, quod et auspicatur poëta his verbis sollemnibus, et finit:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea*
BONVM *hercle* FACTVM, *pro se quisque meminerit.*

Ex quo loco simul patet, et aliquoties interdum repetitam esse hanc formulam, et ei aliquando additam admonitionem: PRO SE QVISQVE MEMINERIT, quam eleganter expressit IOSEPHVS *Antiqu. lib. XIIII. cap.* 10. καλῶς ἴχειν, καὶ ἡμᾶς ὑπομνημονίνειν. Tralatitiam denique in edictis fuisse loquutionem: PLACERE vel NON PLACERE, vel, vti idem IOSEPHVS *ibidem* vertit, HMIN ΑΡΕΣΚΕΙΝ, ΕΜΟΙ ΤΟΙΝΥΝ ΟΥΚ ΑΡΕΣΚΕΙ, iam obseruauit BRISSONIVS, idque ex SVETON. *de clar. rhetor. cap.* 1. GELL. *Noct. Attic. lib. XV. cap.* 11. SVETON. *August. cap.* 44. et CIC. *pro P. Quinct. cap.* 27. probauit. Et sane similem formulam et Franci multo post retinuerunt, indeque supersit formula sollemnis: *Car tel est nôtre plaisir*, qua Franciae reges et hodie vti, nemo ignorat.

§. VIIII.

Edicta alia perpetuae iurisdictionis caussa proposita, alia repentina.

Notatu non minus digna videtur tertia edictorum diuisio; quam ipse suggerit siue praetor, siue Tribonianus, *l.* 7. *pr. D. de iurisdict.* Glossema enim redolere illa verba, suspicatus est IAC. CVIAC. *Obs. lib. XXI. cap.* 24. quae iam ita leguntur: *si quis id, quod* IVRISDICTIONIS PERPETVAE *caussa, non, quod* PROVT RES INCIDIT, *in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium.*

Digitized by Google

iudicium. Sed ſuſpicio illa interpretationis nec iuſta eſt, (vti infra ad hoc ipſum edictum oſtendemus,) nec in hanc edictorum diuiſionem, ſed in reliqua tantum verba, quibus diuerſa tantum edictorum materia deſcribitur, pertinet. Ceterum diuiſio ipſa edictorum, quae hic proponitur, et antiqua, et ſolida eſt. Nam et alii veteres auctores edicta, PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, adcurate diſcernunt a REPENTINIS, EXTEMPORARIIS, PECVLIARIBVS, quae, *prout res incidit*, proponuntur. CICERO *in Verr. III. cap.* 14. *quid? illa cuiuſmodi ſunt, quae* EX TEMPORE *ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septicio, honeſtiſſimo homine equiteque Romano reſiſtente Apronio, et adfirmante, ſe plus decuma non daturum: exoritur* PECVLIARE EDICTVM REPENTINVM, *ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus eſſet.* Sed et PLINIVS *Hiſt. nat. lib. XXXVII. cap.* 1. refert, *diuum Auguſtum inter initia Sphinge ſignaſſe: duas in matris anulis iam indiſcretae ſimilitudinis inueniſſe: altera, abſente eo amicos ſignaſſe epiſtolas et edicta, quae* RATIO TEMPORVM *nomine eius reddi poſtulauerit, non inficeto lepore accipientium, aenigmata adferre eam Sphingem.* Habemus itaque edicta alia EXTEMPORARIA, PECVLIARIA, REPENTINA, quae, PROVT RATIO TEMPORVM POSTVLARE VIDERETVR, vel PROVT RES INCIDERET, reddebantur: alia IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, de quibus iam agendum erit paullo adcuratius.

§. X.

Quaedam ex his ad *rei publicae adminiſtrationem* pertinuiſſe,

Sed et EXTEMPORARIA illa ac REPENTINA edicta duorum potiſſimum generum erant, aliis ad REI PVBLICAE ADMINISTRATIONEM, aliis ad NEGOTIA FORENSIA pertinentibus. Illorum maximam varietatem eſſe oportuit in tam vaſto imperio, nouis quippe quotidie emergentibus negotiis, in quibus explicandis maxime ſeſe oſtentabat magiſtratuum ſollicitudo et prudentia. Hinc quamuis operam dederit BARN. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 276. vt plurima, quae in aduerſaria retulerat, magiſtratuum edicta in certas claſſes diſponeret: vereor tamen, vt vel minimam eorum partem attigerit. Vt quaedam tantum adiiciamus exempla: iam a IANO LANGLAEO *Ot. ſemeſtr. lib. VII. cap.* 19. *pag.* 456. obſeruatum eſt, ſenatum, quoties condito SC. aliquid ſanxiſſet, ſimul id negotii dediſſe magiſtratibus, vt id propoſitis edictis publicarent: eiuſque rei plura exempla

sunt apud LIVIVM *lib. XXIIII. cap.* 11. *lib. XXV. cap.* 1. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. *lib. XXXXI. cap.* 13. *lib. XXXXIII. cap.* 13. quibus nunc vnum addimus ex APPIAN. *de bell. ciuil. lib. I. pag.* 364. Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα ἡ βουλὴ διαταραχθεῖσα τοὺς ὑπάτους ἐκέλευσε προγράψαι, μηδένα τῶν ἀφόντων ψῆφον ἐπιδημεῖν τῇ πόλει, μηδὲ προσπελάζειν ἀπὸ πεντακοσίων σταδίων παρὰ τὴν ἐσομένην περὶ τῶνδε τῶν νόμων χειροτονίαν: *non alia res magis senatum terruit, moxque SC. factum est,* EDICERENT COSS. *ne quis, nisi qui ius suffragii habent, vel in vrbe sit, vel intra quintum ab vrbe lapidem tantisper, dum suffragia perferrentur de recens promulgatis legibus.* Aliquando magistratus, et nullo praeuio SC. populum tumultuantem, vel plane ad seditionem pronum edictis obiurgabant, qualia edicta OBIVRGATORIA memorat SVETON. *Octau. cap.* 53. *Caligul. cap.* 18. aliquando EVMDEM in publico luctu CONSOLABANTVR, vti apud EVMDEM *Calig. cap.* 6. *Tit. cap.* 8. aliquando precibus magis cum illis agebant, quam pro imperio, veluti Balbinus Imp. qui teste HERODIANO *Histor. lib. VII. cap.* 12. διάταγμά τι προθεὶς, ἱκέτευε τὸν δῆμον, εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι· *populo per edictum suplicabat, vt in gratiam cum militibus rediret.* Porro edictis indicebant funera publica, supplicationes, ludos, naumachias, venationes, munera gladiatoria, triumphos, ferias, et maxime spectacula. Tale edictum, quo muneris gladiatorii dies dicebatur, est apud SENEC. *de breuit. vit. cap.* 16. Tale et edictum Neronis, quo se Callirhoen popello pollicebatur cantaturum, apud PERSIVM *Sat. I. v.* 148. ac denique illud Pompeii, acrioribus confossum strictoris a TERTVLL. *de spectac. cap.* 10. Sic et edictis vtebantur magistratus, si malum ciuem vrbe et Italia exesse iuberent, si totum ordinem, veluti Chaldaeos et mathematicos, philosophos, rhetores vrbe et Italia submouerent, si delectum ciuibus, auxilia sociis, prouinciis pecunias, commeatum, naues, nautas, remiges, imperarent, iisdem nunciarent aduentum suum, labascentem disciplinam emendarent, collegis, nouarum rerum studio suspectis obnunciarent, ciues bene de re publica meritos laudibus, honoribus, priuilegiis ornarent. Quae omnia, si res tanti videretur, exemplis probari possent luculentissimis. Sed ne sic quidem omnia habituri essemus edictorum genera. Quidquid enim populum scire vellent magistratus, id omne propositis edictis denunciabant, adeo, vt aliquando ea in re iusto vide-

Digitized by Google

viderentur diligentiores, ac propterea ludibrium populo deberet Claudius imp. quod, ſuſcepta morum praefectura, viginti vno die edicta propoſuiſſet, *interque ea quaedam perridicula, vt, vbere vinearum prouentu, dolia bene picarentur, itemque, nihil aeque facere ad viperae morſum, quam taxi, arboris, ſuccum*, de quibus SVETON. *Claud. cap.* 16.

§. XI.

Sed et in foro illaque iuris dicundi poteſtate non pauciora quotidie negotia incidebant, quae non niſi propoſitis edictis commode poterant explicari. Quum enim ſaepe latitarent rei, neque ſui facerent copiam: fieri non poterat, quin edictis euocarentur. *l.* 15. *§.* 31. *D. de iur. fiſc.* Edictis etiam citabantur propinqui pupilli, quando de iis alendis educandiſque incidebat quaeſtio: *L. vlt. D. vbi pupill. mor.* nec non ipſi tutores, qui nec adminiſtrabant, et efficiebant dolo malo, quo minus alimenta decernerentur, *l.* 7. §. 2. *D. de ſuſpect. tutor.* itemque, qui fideicommiſſariam debentes hereditatem aberant: *l.* 26. *§.* 9. *D. de fideic. ber. petit.* quiue, ſuſcepta accuſatione, et datis fideiuſſoribus, tergiuerſationis cauſſa latitabant. *l.* 3. *C. de his, qui acc. non poſſ.* Omnibus his ac ſimilibus caſibus propoſitis edictis adeſſe iubebantur rei, et, ſi nec adeſſent, nec defenderentur, edictum ſequebatur PEREMTORIVM, quod perimebat diſceptationem, nec patiebatur aduerſarium vltra tergiuerſari. *l.* 70. *ſeqq. D. de iudic.* Quod et VNVM PRO OMNIBVS dicebatur, quoties magiſtratus aliquem ſemel, ſed peremtorie tamen citabat. *l.* 22. *D. eod. l.* 53. *§.* 1. *D. de re iud.* Sed et edictis magiſtratus, qui iuridicundo praeerant, monebant litigatores, ſi quando valetudine vel alia iuſta cauſſa impediebantur, quo minus eo munere fungi poſſent: cuius rei hoc elegans exemplum eſt apud HENR. DODWELLVM *Praelect. Cambden. Adpend. pag.* 691. QVVM PRAETOR VRB. FILIAM EO DIE DARET NVPTVM, EDICTO MONVIT, SE IVS NON DICTVRVM, ET VADIMONIA OMNIA IN QVINTVM DIEM DISTVLIT. Proponebantur porro edicta, quoties bona vel a fiſco occupata, vel poſſeſſa a creditoribus, erant diſtrahenda, quale erat illud, quod ſe reformidare negabat TIBVLLVS *Eleg. II. v.* 4.

Quaedam ad negotia forenſia.

Ite ſub IMPERIVM *ſub* TITVLVM*que*, *Lares.*

Cui loco addimus alterum PLINII *Epiſtolar. lib. VII. epiſt.* 27.

vbi itidem titulus eſt edictum vel programma, quo homines de imminente bonorum diſtractione admonebantur. Sed talia edicta, quum ex ipſo iure noſtro notiſſima ſint, hic adcumulare nolumus.

§. XII.

Edicta *monitoria et breuia.*

In legum Inſcriptionibus mentio paſſim fit edictorum BREVIVM et MONITORIORVM, quae, quamuis et ipſa ad perpetuam iuriſdictionem pertinuiſſe videantur, tantis tamen inuoluta ſunt tenebris, vt de iis vix quidquam, praeter diuinationes et coniecturas proferre liceat. In Indice Florentino inter alia veterum iureconſultorum opera recenſentur Παύλου *Breuion βιβλία ἑπτὰ καὶ τεῖα*, ex quibus quatuordecim; nec non Καλλιστράτου *Edicton monitorion βιβλία ἕξ*, ex quibus viginti ἐπιστολαὶ in Pandectis ſuperſunt: in ipſis vero legum inſcriptionibus illud PAVLLI opus modo *libri breuium*, modo *libri edicti breuis*; CALLISTRATI vero commentarius conſtanter *Edictum monitorium* vocatur. Quid vero edictum breue? quid monitorium? GVID. PANCIROLVS, qui *Lection. variar. lib. I. cap.* 34. copioſiſſime de iis diſſerit, vix quidquam extricaſſe videtur. BREVIA enim ipſi primum ſunt *edicta, quibus praetor ſe aliquam legem exſequuturum profeſſus ſit, quibuſque ſimile fuerit* EDICTVM MONITORIVM, *ad quod ſcripſerit* CALLISTRATVS, *quo moniti fuerint rei, vt actorum interrogationibus reſponderent, vel in iudicio adeſſent*: deinde eodem nomine veniſſe putat *edictum peremtorium, quod quidem perpetuum non fuerit, ſed pro temporis neceſſitate a praetore emiſſum ſit, prout id iudicii vſus exegerit*: denique fuiſſe etiam ait *edictum* BREVE, *quod Paullus ſit interpretatus. Sed forte ibi ſignificari breuiarium ſeu ſummarium edicti perpetui, conditum a Paullo.* Cui poſtremae ſententiae praeluſiſſe obſeruamus IAC. CVIACIVM *Obſerv. lib. XXV. cap.* 16. Io. BERTRANDVM *de iuris perit. lib. I. cap.* 25. et Io. GOEDDEVM *Commentar. ad tit. de verb. ſignif. pag.* 570. niſi quod hi non ipſum edictum, ſed diffuſum illud, quod ſcripſerat, commentariorum opus ab eo in compendium quoddam concinnius redactum eſſe exiſtiment, quali opuſculo titulum BREVIS EDICTI vel BREVIVM LIBRORVM ſatis quadrare exiſtimant.

§. XIII.

Digitized by Google

§. XIII.

Sed vti his omnibus quaedam vera ac solida ineſſe, non inficiamur: ita quaedam manifeſto falſa, quaedam vera quidem, at plane ἀπεγρδιόνυσα, et a re alieniſſima videntur. Verum eſt, omnia edicta, quibus vel principes, vel magiſtratus, populum monebant, vt facerent aliquid omitterentue, dicta eſſe MONITORIA, id eſt, vti DIO *in Excerpt. Peireſc. pag.* 633. et HERODIAN. *Hiſtor. lib. II. cap.* 13. exprimunt, προαγγέλματα vel προαγορεύσεις. Dicebantur enim tunc *edicto admonere*, ſiue quid praeciperent, ſiue prohiberent, ſiue populum obiurgarent, ſiue conſolarentur, ceu docent exempla *l.* 39. *D. de religioſ.* et apud TACIT. *Annal. lib. I. cap.* 9. et *lib. III. cap.* 6. Quod adeo verum eſt, vt TERTVLLIANVS, adſuetus loquutionibus iuridicis, *libro de anima cap.* 3. dictum apoſtoli *Coloſſ. cap.* 2. *v.* 8. de vitanda φιλοσοφίᾳ eleganter vocet *edictum apoſtoli* PRAEMONITORIVM. Verum etiam eſt, illa quoque edicta, quibus ſe legem aliquam exſequuturos profitebantur magiſtratus, nec non euocatoria et peremtoria, recte dici potuiſſe *monitoria*, immo et *breuia*. Nam PLINIVS *Epiſtolar. lib. V. epiſt.* 21. edictum illud, quod Nepotem praetorem propoſuiſſe refert de lege repetundarum exſequenda, non modo BREVE vocat, ſed et accuſatores reoſque, quid ab iis fieri oporteret, eo edicto ADMONITOS eſſe teſtatur. Sed quis vel PAVLLVM, vel CALLISTRATVM huius modi edicta commentariis illuſtraſſe dicat? Ad edictum ſane aliquod euocatorium vel peremtorium nemo temere commentarios ſcripſerit. Edicta de legibus exſequendis ad iudicia et crimina publica pertinuerunt, quorum paene non fieri mentionem animaduertimus in illis CALLISTRATI et PAVLLI fragmentis. Denique prima vocabuli notio tam late patet, vt omnia edictorum genera complectatur. Ea autem omnia commentario illuſtraſſe Calliſtratum, non eſt veroſimile, nec, ſi eius modi opus adornaſſet Paullus, illud inſeribi potuiſſet EDICTVM BREVE, quippe quod non potuiſſet non in maximam molem excreſcere. Nec magis veroſimile eſt, PAVLLVM edictum perpetuum, publica auctoritate, ipſiuſque Hadriani imp. auſpiciis conditum, in epitomen vel ſummarium contrahere voluiſſe. Cui enim vſui futurum fuiſſet hoc compendium? Et quid omittere ac expungere potuiſſet, vt compendium daret ſine rerum diſpendio? Epitomae fieri poſſunt eorum operum, in quibus magna eſt verbo-

Guid. Panciroli de iis ſententia expenſa.

Digitized by Google

rum rerumque vbertas, magna circumſtantiarum argumentorumque illuſtrantium varietas. His enim detractis, quod ſupereſt, epitomen vel compendium abſoluit. At quid Paullus detrahere potuiſſet edicto perpetuo? verbane? At omnia tam adſtricta breuitate dixerat praetor, vt nihil redundaret, nihil dici poſſet fruſtra dictum; an integros titulos, et ſententias? Sic vero non dediſſet edictum breue, ſed mutilum, nullique vſui futurum. Denique nullam me, fateor, excogitare poſſe cauſſam, cur Paullum vaſtum illud Commentariorum opus in compendium mittere voluiſſe credam. An ipſe forte maiori illi ac laborioſiſſimo operi interitum arceſſere voluit? Id enim contingere ſolet maioribus voluminibus, quorum exſtant compendia. An actum agere? Id non ſolent homines, tot occupati negotiis. Et cur, quaeſo, ex vtroque opere fragmenta in Pandectas retuliſſet Tribonianus, ſi breue illud edictum nihil aliud fuiſſet, quam maioris iſtius operis compendium? Quis noſtrum hodie IVSTINI vel FLORI exhauriret lacunas, ſi ſincera petere liceret ex TROGI POMPEII et TITI LIVII fontibus? An ergo tantum ſtuporem cadere in Tribonianum, credimus, vt ex compendio deſcribendum exiſtimarit, quod multo rectius ex ipſo opere, tum adhuc ſuperſtite petiiſſet?

§. XIIII.

Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus.

Quum ergo in re obſcura, denſiſſimiſque inuoluta tenebris ariolari liceat: licebit et nobis, quid de edictis illis breuibus ac monitoriis diuinando adſequuti videamur, paucis edifſerere. Solebant veteres iureconſulti cum alia ad artem ſuam pertinentia, veluti SCta, conſtitutiones, reſponſa prudentum, ſupremorumque tribunalium ſententias, tum et edicta magiſtratuum, quae ad iudiciorum ordinem pertinebant, colligere, eaque ſecundum ordinem edicti perpetui diſpoſita commentariis vel notis ac ſtricturis ſuis illuſtrare. Quales *συλλογαὶ* in ipſo Indice Florentino recenſentur: Πομπωνίου *Senatuſconſulton βιβλία πέντε*, Παύλου *μονόβιβλον de ſenatuſconſultis*, Ἰούστου *Conſtitutionum βιβλία ὀκτώ*, Παύλου *Decreton βιβλία τρία*, Παύλου *Sentention ἤτοι faction βιβλία ἓξ*, Κηρβιδίου Σκαιβόλου *Quaeſtionum publice tractatarum βιβλίον ἑν*. Eodem ergo ſtudio et edicta conquirebant veteres prudentes, eaque in certa corpora redigebant: qualem edictorum *συλλογὴν* in bibliotheca Vlpia vidiſſe ſe atque euoluiſſe teſtatur GELLIVS *Noct. Attic. lib. XI. cap.* 17. Quum vero, etiam condito

Digitized by Google

dito edicto perpetuo permulta ſubinde prodirent edicta magiſtratuum, ſimilia illis, quae hodie vocamus GEMEINE BESCHEIDE, quibus monebantur actores, rei, aduocati, quid fieri oporteat: talia collegiſſe videntur PAVLLVS et CALLISTRATVS, eaque vel notis, vel commentariis, illuſtraſſe, quae vel notae, vel commentaria recte inſcribi poterant *libri edictorum monitoriorum vel breuium*, quo vocabulo vtroque iam PLINIVM vſum eſſe vidimus. Decliui enim iam puriore Latinitate ſcripturae omnes non admodum prolixae, *breues*, *breuia*, βρέβια, dicebantur, eoque vocabulo deſignabantur *tabulae cenſuales* apud SYMMACH. *lib. X. epiſt.* 60. *priuilegia et edicta* ἐν ταχυγράφοις ἀπομνήμασι, apud IVLIAN. *Epiſt. ad comm. Iudaeor. p. m.* 223. *codicilli nomine principis editi*, apud CASSIOD. *Var. lib. XI. epiſt.* 7. *quadrimenſtrui breues*, id eſt, rationes, quae de ſingulis penſionibus conficiebantur a chartulariis, de quibus plura IAC. CVIAC. *ad Cod. lib. X. tit.* 22. *pag.* 685. *Tomo II. Opp.* qui et *ad tit.* 2. *pag.* 650. ex ZONARA et ANNA ALEXIADE obſeruat, breuia dicta eſſe quamlibet ἐπιτομὴν, καὶ σύντομον γραφὴν, *omnem chartulam compendioſam*, *ſeu ſcripturam ſuccinctam*, eamque vocabuli ſignificationem in libris Βασιλικῶν eſſe frequentiſſimam. Plura eius generis obſeruarunt CAR. DV FRESNE *Gloſſ. med. et infim. Lat. Tom. I. p.* 1293. *edit. nouiſſ. Gloſſar. Graec. ſub* βιβλία. SALMAS. *ad Hiſtor. aug. ſcript. pag.* 379. et alii. Haec eſt noſtra de edictis breuibus et monitoriis ſententia, a qua non adeo alienum eſſe video et FRIDR. BRVMMERVM *ad leg. Cinc. cap.* 6. Neque illi obſtare arbitramur, quod IAC. GOTHOFREDVS *in Serie edicti perpetui*, et ANT. SCHVLTING. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 201. libros hos PAVLLI et CALLISTRATI ad edicti perpetui ordinem compoſitos fuiſſe, obſeruant. Eumdem enim ordinem ab Hadriani imp. temporibus ICtos tantum non omnes in libris ſuis obſeruaſſe, inter omnes conſtat. Vid. OB. GIPHAN. *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. EVER. OTTO *Papinian. cap.* 12. §. 6.

CAPVT

CAPVT III.

DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

I. *Tranſitio ad edictorum originem.* II. *Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta theſmothetarum?* III. *Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri.* IIII. *Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere.* V. *Quid* MANVS REGIA *? l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* VI. *Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.*

§. I.

Tranſitio ad edictorum originem.

EDicta Romae reddidiſſe omnes, qui intaminatis fulgebant honoribus, nos primo ſtatim capite abunde probauimus. Oſtendimus etiam ſuperiore capite, quam varii generis edicta iſta fuerint, quibuſque potiſſimum occaſionibus illo iure ac poteſtate vſi fuerint magiſtratus. Proximum ergo eſt, vt, quae edictorum iuriſque edicendi origo ſit, paucis diſpiciamus. Et hic quidem praemonendum videtur, morem hunc vere Romanum, nec vllam aliam gentem fuiſſe, quae tantum iuris ac poteſtatis magiſtratibus ſuis conceſſerit. Equidem ARISTOTELES *Polit. lib. IIII. cap.* 15. in tribus potiſſimum capitibus conſiſtere docet magiſtratuum officium, ἐν τῷ βουλεύεσθαι περὶ πάντων, καὶ ἐν τῷ κρίνειν, καὶ ἐν ΤΩ ΕΠΙΤΑΞΑΙ, *in conſultando, iudicando, et* PRAECIPIENDO, et de poſtremo ſtatim ſubiicit: καὶ μάλιστα οὖν τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστιν, *in primis vero in hoc, quia praecipere magis eorum eſt, qui habent imperium*: ſed his quidem verbis nouum ius edictis conſtituendi poteſtatem magiſtratibus non vindicat philoſophus: ſed τὸ ἐπιτάττειν ex eius mente in eo poſitum eſt, vt magiſtratus, tamquam cuſtodes legum, edictis ſuis adiuuarent leges, eaſque negotiis, quotidie obuenientibus prudenter accommodarent. Id quod alio loco *Politic. lib. III. cap.* 11. ita eleganter explicat: Δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους, τοιούτους ὀρθοὺς· τὸν ἄρχοντα δὲ ἂν τι εἰς, ἂν τι παλαίας ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὧνπερ ἀδυνατοῦσιν ἀκριβῶς οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι

Digitized by Google

ἔνεκα καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων: *oportet leges dominas esse, si sunt recte latae: qui autem magistratum gerit, siue vnus, siue plures fuerint, decernere de illis, de quibus leges exquisite aliquid decernere nequeunt, eo quod non facile est, generali sermone singulos casus comprehendere.* Itaque non plus magistratibus indulget ARISTOTELES, quam quod monent IVLIANVS et PEDIVS *l.* 12. *et l.* 13. *D. de legib.* vt, *quoties lege aliquid, vnum vel alterum introductum est, bona sit occasio, cetera, quae tendunt ad eamdem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione suppleri.*

§. II.

Quamuis ergo inficiari nolim, Romanos multa alia instituta Graecis aliisque gentibus debuisse: non tamen vllam video, cui debere potuerint hunc morem, magistratibus edicendi ius concedendi. In imperiis quidem πατριβασιλικοῖς nihil fuit regiis edictis notius, idque satis probant edicta regum Persarum, de quibus BARN. BRISSON. *de regno Persar. lib. I.* §. 218. *seqq.* Sed *editiones* illae *basilicae*, vti eas eleganter vocat PLAVT. *Captiu. act. IIII. scen.* 2. *v.* 31. non differebant a legibus, profectae quippe ab iis, quibus erat ius leges ferendi: nec antiquitus Romanis tantum erat cum barbaris istis commercium, vt eorum mores sibi existimarint imitandos. Magis probabile videri poterat, Graecos hic Romanis exemplum praeiuisse, qui et ipsi magistratibus suis concesserant ius reddendi edicta, quae διατάγματα ab illis dicta esse, tradit PLVTARCH. *in Marcell. pag.* 312. qui et *in Agide, pag.* 808. memoriae prodidit, apud Lacedaemonios ephoros ineuntes magistratum per praeconem edicere consueuisse, κείρεσθαι τὸν μύσταχα, καὶ πειθεσθαι τοῖς νόμοις, ἵνα μὴ χαλεποὶ ὦσιν αὐτοῖς: *vt superius labrum tonderent, legibusque aduerterent animum, ne ipsis graues fierent.* Et de *sera Num. vind. pag.* 550. Λακεδαίμονι κηρύττειν οἱ ἔφοροι, παρόντες ἅμα τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύσταχα: *Lacedaemone edicunt ephori, simulac magistratum ineunt, ne quis mystacem alat.* At hoc quidem edictum Lacedaemoniorum tralatitium, quod, ipso Plutarcho iudice, ideo fuerat inuentum, vt ciues ad obsequium in rebus etiam minimis magistratibus praestandum adsuefierent, vix quidquam commune habuit cum edictis Romanorum magistratuum, iuris dictionis perpetuae caussa propositis. Nec magis huc pertinet, quod de Athenienſium thesmothetis scripsit IVLIVS POLLVX

Eam consuetudinem frustra repetiũ ab aliis gentibus.

Qualia Athenis fuerint

edicta thesmothetarum?

POLLVX *Onomaſt. lib. VIII. ſegm.* 9. ἰδίᾳ δὲ οἱ μὲν θεσμοθέται ΠΡΟΓΡΑΦΟΥΣΙ, πότε δεῖ δικάζειν τὰ δικαστήρια, καὶ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, καὶ τὰς χειροτονίας, καὶ τὰς προβολὰς εἰσάγουσι, καὶ τὰς παρανόμων γραφάς: *priuatim theſmothetae, quando ius dicendum ſit,* EDICVNT, *et publicas accuſationes in perpetuum promulgant, ac ſuffragia, tum et actionum intentiones introducunt, et iniquitatis actiones.* Quamuis enim haec theſmothetarum edicta illis magiſtratuum Romanorum non admodum videantur diſſimilia, maxime quum obſeruet VLPIANVS, grammaticus, *ad Demoſth. Olynth. III. p.* 43. eoſdem theſmothetas quotannis correxiſſe leges, et hinc νομοθέτας, ſeu *legiſlatores* fuiſſe adpellatos: nemo tamen inde temere colliget, Romam a Graecis migraſſe hanc edicendi conſuetudinem. Quamuis enim theſmothetas illos Athenis anno demum Olympiadis 24. tertio creari coepiſſe, norimus: EVSEB. *Chron. n.* 1330. CAR. SIGON. *de republ. Athen. lib. I. cap.* 5. *pag.* 567. VBB. EMM. *Graec. vet. Tom. III. pag.* 9. adeoque edicta illorum edicta antiquiora videantur iis, quae Romani magiſtratus ediderunt: diuerſiſſimae tamen ab his fuere illae theſmothetarum Athenienſium tabulae, quippe non *ad ſupplendum, adiuuandum, corrigendumque ius* Atticum comparatae, quod de magiſtratuum Romanorum edictis tradit VLPIANVS *l.* 7. §. 1. *D. de iuſtit. et iur.* Sed ideo tantum propoſitae, vt ius populi ſuffragiis iam conſtitutum promulgaretur, vt ciuibus dies comitiorum innoteſceret, vt denique actionum formulas in promtu haberent. Equidem et leges quotannis correxiſſe theſmothetas, non modo VLPIANVS, grammaticus, refert, ſed et AESCHINES *in Cteſiph. pag.* 433. dum ſcribit: Διαρρήδην προστεταχε τοῖς θεσμοθέταις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν διορθοῦν ἐν τῷ δημοσίῳ τοὺς νόμους, ἀκριβῶς ἐξετάσαντας καὶ σκεψαμένους εἴ τις ἀναγέγραπται νόμος ἑαυτίος νόμῳ, ἢ ἄκυρος ἐν τοῖς κυρίοις, ἢ εἴπου νόμοι πλείους ὦσι ἀναγεγραμμένοι περὶ ἑνὸς πράξεως: *plane imperatum eſt theſmothetis, vt leges quotannis publice corrigant poſt diligentem inquiſitionem, an aliqua lex alteri legi contraria ſit inſcripta, aut irrita inter ratas, aut ſicubi plures vna leges de qualibet re ſint inſcriptae.* Sed caue exiſtimes, ſexuiros illos Athenienſium edictis ſuis leges pro lubitu ſupplere aut corrigere potuiſſe. Nam ipſe Aeſchines ibidem docet, eos, ſi quid huius modi deprehenderint, id referre ſolitos in tabulas; (ἐν σανίσιν,) et ante ſtatuas heroum propoſuiſſe, hinc porro a curionibus indictam

indictam esse concionem, inscriptis legislatorum nominibus; et denique itum in suffragia, legesque alias hoc modo abrogatas, alias retentas esse, vt vna esset lex, non plures de re vnaquaque. Itaque thesmothetae tunc magistratuum populum rogantium munere fungebantur, non vero propositis edictis ius Atticum adiuuabant, supplebant, corrigebantque, quod tamen facere solebant magistratus Romani.

§. III.

Romae ab ipsis vrbis incunabulis reges edicta proposuisse videri.

Tantum itaque abest, vt Romanorum magistratus, edicta proponentes vel Graecos, vel vllam aliam gentem sint imitati, vt mos iste ab ipsis vrbis incunabulis et sub ipsis regibus inualuisse videatur. Iam hos enim, nullis adhuc vel paucissimis exstantibus legibus, pleraque edictis constituere oportebat. Hinc auctor est Liuius *Histor. lib. I. cap.* 32. Ancum Martium sacra Numae instituta collegisse, *eaque in* ALBVM *relata iussisse proponi.* Quod planius interpretatus Dionysius Halicarnass. *Antiquit.* Rom. lib. III. *cap.* 50. *pag.* 178. Τὰς, inquit, *περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφας ἀνέγραψεν εἰς δέλτους, καὶ προύθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βυλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ. χαλκαῖ γὰρ στήλαι ὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί: deinde sacrorum commentarios in tabulas transcripsit, easque in foro proposuit quibuslibet videndas, quae tandem vetustate consumtae sunt. Nondum enim columnae aeneae tum erant in vsu, sed in quernis tabulis sculpebantur et leges, et, quae de sacris proponebantur, edicta.* Habemus itaque edictum Anci Martii, et quidem perpetuo ex regis illius intentione valiturum, qualia procul dubio fuerunt etiam illa de contractibus, quae sustulisse Tarquinium regem, ne vestigio quidem in foro relicto, testatur idem Dionys. *lib. V. cap.* 2. *pag.* 278. qui et *lib. IIII. cap.* 13. *pag.* 216. de Seruio Tullio scribit: Διέθηκεν ἐν φανερῷ διάταγμα βασιλικὸν ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς δημοσίας γῆς τὰς καρπομένας τε καὶ ἰδία κατέχοντας αὐτὴν ἐν ὡρισμένῳ τῷ χρόνῳ. *Palam proposuit* EDICTVM REGIVM, *vt omnes, qui agro publico fruerentur, eumue priuatim possiderent, intra certum tempus eo decederent.* Denique eumdem regem Liuius *histor. lib. I. cap.* 44. *perfecto*

fecto primo cenſu EDIXISSE ait, *vt omnes Romani equites peditesque armati in ſuis quiſque centuriis, in campo Martio primo luce adeſſent.* Quorum regiorum edictorum quum quaedam ad perpetui iuris dictionem pertinuerint, quaedam repentina et ſubitaria fuerint conſequens ſane eſt, vt iam inde a condita vrbe ab ipſis regibus edicta tum perpetuae iuris dictionis cauſſa, tum, prout res inciderent, fuerint propoſita.

§. IIII.

Deficiente iure ſcripto pleraque edictis explicari debere.

Id vero cur factum ſit, intelligere non adeo difficile videtur. Eſt enim ita natura comparatum, vt ſicubi ius ſcriptum ſeu lex deficiat, ibi illum defectum ſuppleant rectorum magiſtratuumque arbitria, ciuibuſque pro lege ſit, quidquid illis placet, ſiue iuſtum illud ſit, ſiue iniuſtum, ſiue ſalubre reipublicae, ſiue noxium. Quod ſatis animaduertens Ariſtoteles *Polit. lib. III. cap.* 16. Ὁ μὲν τὸν νῶν, inquit, κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τοὺς νόμους· ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον. Ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. *Qui mentem imperare iubet, Deum et leges iubere imperare videtur. Qui vero hominem iubet, adiungit et beluam. Nam et cupiditas tale quiddam, et ira eos, qui praeſunt, etiam optimos viros detorquet.* Hinc omnibus fere gentibus initio hoc ſatis graue ac moleſtum accidit, quod legibus ac iure ſcripto deſtitutae, principum magiſtratuumque arbitriis ſe ſubmittere cogerentur, et pro lege venerari, quidquid hi edicerent iuberentue. Ita enim conditionem rerumpublicarum antiquiſſimam veluti ex compacto deſcribunt, quicumque de gentium ciuitatumque originibus quaedam prodiderunt memoriae. Iuſtinus *hiſtor. lib. I. cap.* 1. *principio rerum, gentium, nationumque imperium penes reges fuit, quos ad faſtigium huius maieſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis* LEGIBVS *tenebatur.* ARBITRIA *principum pro legibus erant.* Idem *lib. II. cap.* 7. ſpeciatim de Athenienſibus: *ciuitati nullae tunc* LEGES *erant, quia* LIBIDO REGVM *pro legibus habebatur.* Denique L. Seneca *Epiſt.* 90. *primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur, eumdem habebant et* DVCEM *et* LEGEM, *commiſſi melioris* ARBITRIO. Vbi itaque leges

Digitized by Google

leges dominantur, ibi parum vel nihil relinquitur magiſtratuum arbitrio, quum contra, ſi vel nullum ius ſcriptum exſtat, vel ſemel ab illo diſceſſum eſt, *omnia ſint incerta, nemoque praeſtare poſſit, quale futurum ſit id, quod poſitum eſt in alterius voluntate, ne dicam libidine*, ceu loquitur Cicero *ad diuerſ. lib. VIIII. epiſt.* 16. Et inde eſt, quod veteres res publicas liberas LEGVM; regna PRINCIPVM eſſe dicerent, quin *leges* pro ipſa acciperent libertate, et hinc *legibus reddita* ipſis videretur ciuitas, quae ſeſe in priſtinam libertatem adſeruerat. Lucan. *Pharſal. lib. VI. v.* 300.

Felix, ac libera LEGVM
Roma fores, iuriſque tui, viciſſet in illo
Si tibi Sulla loco.

Quinctilian. *Declam. CCLXVI. poenitentia iuuenilis temeritatis rem publicam* LEGIBVS *ac populi poteſtati* REDDIDI. Claudian. *de conſulat. Stilich. lib. I. v.* 331.

Romuleas LEGES *remeaſſe fatemur.*

Cuius modi loquutiones permultas collegit, adcurateque ſuo more interpretatus eſt, Io. Fridr. Gronou. *in Papin. Statii Silu. Diatr. I. cap. 2. pag.* 11. *ſeqq.* Iam ergo facile patet, cur priſci Romanorum reges, quamuis ſe illis ciuitas in ſeruitutem non addixiſſet, ampliſſimam tamen ſibi ſumſerint poteſtatem, edictis, quae e re publica viderentur, ſuo arbitrio ſanciendi. *Initio enim ciuitatis populus Romanus ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituerat*, vti ait Pomponius *l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* Non poterant ergo tum eorum arbitria non pro legibus eſſe, nec aliter ea communicare cum ciuibus licebat, quam propoſitis edictis, quae reddendi quotidiana regibus erat occaſio, ſiue de rebus ſacris deorumque cultu, ſiue de adminiſtrando bello, ſiue de aliis negotiis publicis priuatiſque, edictis conſtituendi ea, quae legibus haud fuerant definita. Qua de re Dionyſ. Halicarn. *Antiquit. lib. X. cap. 1. pag.* 627. Οὔπω γὰρ τότε ἦν ἔτι ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις, ὅτε ἰσηγορία, ὅτε ἐν γεγραῖς ἅπαντα τὰ δίκαια τεταγμένα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ΕΤΑΤΤΟΝΤΟ τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικασθὲν ὑπ' ἐκείνων, τοῦτο νόμος ἦν: *tunc enim nondum erat apud Romanos iuris libertatiſque aequabilitas, ſed olim eorum reges ius, ſi quando opus erat,* EDICTIS *conſtituebant, et, quod ab ipſis ita fuerat conſtitu-*

ſtitutum, id pro lege erat. Ita ego interpretor locum, quem vulgo de rerum iudicatarum auctoritate accipiunt, quum τάττεσθαι τὰς δίκας non ſit *lites ordinare*, ſed *iura conſtituere*, et τὸ δικαι κρῖν non *iudicatum*, ſed *ius conſtitutum* manifeſto ſignificet, et hoc modo omnia clara ſint ac perſpicua.

§. V.

Quid *manus regia, l. 2. §. 1. D. de orig. iur.*

Ex his vero, quae hactenus diſſeruimus, iam facile intelligitur, quid ſibi velit Pomponius, dum *initio ciuitatis omnia* MANV *a regibus* GVBERNATA *eſſe*, refert, *l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* nec non Tacitus, qui *Annal. lib. III. cap. 26. Romulum Romanis, vt libitum, imperitaſſe*, ſcribit. Quidam haec de adductiſſimo nulliſque circumſcripto legibus imperio interpretantur, et hinc vel grandem dicam ſcribunt Pomponio, vel totam illam legem ſecundam de origine iuris νοθεύουσιν poſtulant, quod potiſſimum fecit vir eximius, Scipio Gentilis *in Diſſ. de principe Romano, §. 2.* non alia ratione in eam ſententiam adductus, quam quod penes reges Romanorum ſummum ac liberum rerum omnium arbitrium fuiſſe, neget Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiquit. Romanar. lib. II. cap. 7. ſeqq. et cap. 14.* Sed quid tunc fiet de Tacito, cuius verba multo facilius in hunc ſenſum detorqueri poſſent? Et vbi, quaeſo, regibus Romanorum tam impotentem dominatum vel Pomponius, vel Tacitus vindicauit? Neuter his locis, vt recte obſeruauit Corn. van Bynkersh. *Praetermiſſ. pag. 16. ſeqq.* de reipublicae Romanae forma egit, quam rem Pomponius, a §. 14. demum exſequitur, ſed de origine iuris ciuilis, qualiſque fuerit eius ſtatus, quum populus Romanus tum ſine lege certa, ſine iure ſcripto agere inſtituiſſet? Reſpondet Pomponius, tum *reges manu omnia gubernaſſe*, Tacitus, *eos fere, vt lubitum, imperitaſſe.* Vterque recte. Quemadmodum enim in ſocietate domeſtica, quae nullis certis legibus regitur, paterfamilias omnia manu regit, et pro libitu imperat, id eſt, praecipit iubetque, quid a familia fieri velit: ita idem euenire oportebat Romae, quum nondum iure certo regeretur ciuitas. Vere ergo *manus regia* ſunt edicta, quibus reges omnia gubernabant. His etiam *imperitabant fere, vt libitum erat*, non quaſi, quidquid liberet, licitum eſſe crediderint, ſed quia, deficiente lege, nullis adhuc limitibus coërcita

Digitized by Google

cita fuerit illa edicendi imperandique poteſtas, Vbi vero vi vel iure non prohibemur, ibi *naturalis eſt facultas eius quod cuique facere* LIBET. §. 1. *Inſt. de iure perſon.*

§. VI.

Quibus poſitis, ne id quidem obſcurum eſſe poterit, quomodo eiectis regibus eadem edicendi poteſtas peruenerit ad omnes, qui Romae honores gerebant. Penes reges initio et imperium in bellis, et curam ſacrorum, et ius denique rogandi populum et ad patres referendi, quin et iuris dicundi poteſtatem fuiſſe, ex Liuio et Dionyſio Halicarnaſſ. ſatis conſtat: adeoque et de his omnibus eos edicta reddidiſſe, nemo dubitauerit. Iam ſacrorum cura paullatim in pontifices, alicſque ſacerdotes tranſcripta eſt ab ipſis regibus, adeo, vt iam Numa, teſte Liuio, *Hiſtor. lib. I. cap.* 20. *omnia publica priuataque ſacra pontificis ſcitis ſubiecerit*, et pauciſſima ſupereſſent ſacra publica, quae reges ipſi obibant, et quorum cauſſa, iis eiectis, creabatur *rex ſacrificulus.* Liu. *lib. II. cap.* 2. Hinc fieri non poterat, quin iam ſub ipſis regibus pontifices ius de ſacris edicendi acciperent. Reliqua regum munia omnia, abrogato illis imperio, in conſules transferebantur, adeoque hi non modo bella, ſicut antea reges, gerebant, ſed et populum rogabant, ad patres referebant, iurique dicundo praeerant, vt recte iudicet Liuius *lib. II. cap.* 21. *conſulatu nihil ex regia poteſtate eſſe deminutum, ſed omnia iura, omnia inſignia primos conſules tenuiſſe*: et hinc Dionyſius *Antiquit. Rom. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. obſeruet, conſulibus, poſtquam regnari deſierit, cum alias regum partes, tum iuris dicundi poteſtatem ceſſiſſe. Vere ergo tum conſulatus erat *regiae maieſtatis imperium*, vti illud Liuius vocat *lib. IIII. cap.* 2. et inter regnum et conſulatum, ſi a nomine, numero, et imperii duratione diſceſſeris, nullum fere diſcrimen intercedebat. Quum ergo tum, teſte Pomponio, *leges regiae exoleuiſſent, et ciues iterum incerto magis iure et conſuetudine agere coepiſſent, quam per latam legem: l.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.* quid mirum, ſi conſules, exemplo regum, *manu omnia gubernauerint*, id eſt, propoſitis edictis, quid fieri emittiue vellent, denunciarint? Eiectis itaque regibus duo in vrbe *honorati* erant, qui edicerent: pontifices de rebus ſacris, et conſules de rebus bellicis, ciuilibus,

Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum.

bus}, et iure dicundo. Et ex illis quidem C. Papirius, ſtatim poſt regifugium ampliſſimum edictum propoſuit, ex quo deinde ius Papirianum natum: hi autem fere quotannis, quae e republica eſſent, praecipiebant, ceu ſequente capite oſtendemus. At vero ne conſulum quidem illa poteſtas perpetua fuit, maluitque populus eam, veluti in partes diſcerptam cum aliis magiſtratibus, a ſe creatis, communicare, quam nimiam his duobus attribuere potentiam. Hinc ius cenſum agendi, condendi luſtrum, diſciplinamque publicam cuſtodiendi CENSORIBVS; iuris dicundi poteſtatem PRAETORI; defenſionem plebis aduerſus patrum inſolentiam TRIBVNIS PLEBIS; curam aedium publicarum, ludorum, viarum, fori, et eorum omnium, quae ad decus vrbis pertinerent, AEDILIBVS CVRVLIBVS paullatim delegabat. Interdum etiam extra ordinem DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, TRIVMVIROS rei publicae praeficiebat, vel in re trepida dici iubebat DICTATOREM, quem penes ſummum fere eſſet rerum omnium arbitrium. Vt iam praetermittam tot minores magiſtratus, qui paullatim, creſcente imperio, gliſcentibuſque negotiis publicis creari coeperunt. Plerique ergo horum magiſtratuum eadem poteſtate ſuam quiſque partem reipublicae adminiſtrabant, qua eam antea adminiſtrauerant conſules, ac proinde, deficiente iure ſcripto, licere ſibi exiſtimabant, *omnia manu gubernare*, id eſt, proponere edicta, tantiſper ſaltim, dum ipſi magiſtratu fungerentur, pro legibus in ciuitate valitura.

CA

Digitized by Google

CAPVT IIII.

DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORUM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEBIS.

§. I. *Errare, qui ſolos praetores, procoſſ. et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt.* §. II. *Etiam* CONSVLES *edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina,* §. III. *ſed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.* §. IIII. *Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua eſſe gauiſos.* §. V. *Edicta* DICTATORVM. *An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis ſuis ius nouum introduxerint?* §. VI. *Edicta* CENSORVM, *tum repentina, tum perpetua.* §. VII. *Haec etiam* LEGES CENSORIAS *dicta eſſe.* §. VIII. *Edicta* TRIBVNORVM PLEBIS. *Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe.* §. VIIII. *An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus.* §. X. QVAESTORES *et* XXVIROS *edicta reddidiſſe non videri.* §. XI. *Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe* DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE, *et* TRIVMVIROS.

§. I.

Errare, qui ſolos praetores, proconſules, et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt.

QVum iam porro de variorum magiſtratuum EDICTIS agendum ſit, initio ſtatim coarguendus erit vulgaris eorum error, qui praeter praetores, procoſſ. et aediles nullum alium magiſtratum edicta propoſuiſſe cenſent. Quid? quod Iaſon *in l.* 1. *pr. D. de nou. oper. nunc. n.* 7. ſolos praetores olim edixiſſe ſtatuit, ac edictum ideo definit, quod ſit *lex, praetoris publico praeconio in albo deſcripta, aliquid mandans vetanſue.* Nam quamuis ignorare non poſſet Iaſon, etiam procoſſ. et aediles reddidiſſe edicta: tamen et hos e praetorum numero fuiſſe, pro temporum illorum infelicitate, credebat, idque didicerat ex gloſſa, quae ad §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* perperam ſcribit, *praeſides prouinciarum eſſe praetores, habentes ſub ſe officiales totius territorii, vt ſit poteſtas Florentiae*, itemque, *aediles quoque fuiſſe ex praetoribus.* Sed vti falſum eſt, aediles ex praetorum fuiſſe numero, et praeſides prouinciarum omnes ex praeto-

toribus ſumtos: ita non minus ratio fugit eos, qui vel ſolum praetorem, vel praeter eum non niſi procoſſ. et aediles edixiſſe ſibi perſuadent. Fraudi fuit viris doctis, quod horum praecipue edicta in iure noſtro celebrantur. Sed inde colligere non debebant, magiſtratibus reliquis id ius plane eſſe denegandum. Alia omnia enim diſcere potuiſſent ex *l.* 2. §. 10. *D. de orig. iur. l.* 52. §. 6. *D. de obl. et act.* ac in primis a Theophilo, qui in *Paraphr.* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte docet, edicta propoſuiſſet τοὺς ἄρχοντας, πολλοὺς μὲν καὶ διαφόρους, γενικῷ δὲ πάντας ὀνόματι κεκλημένους: MAGISTRATVS POPVLI ROMANI, *id eſt, magiſtratus, quorum multi et varii fuerint, et communi nomine vocati ſint* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI: poſtea vero, redditurus rationem, cur in eo paragrapho non niſi paucorum magiſtratuum edicta memorentur, ſtatim addit: Κεφαλαιῶδες δὲ τὸ νομοθετεῖν δεδόσθαι τῷ πραίτορι τῷ Οὐρβανῷ, καὶ τῷ πραίτορι τῶν Περεγρίνων καὶ τοῖς AEDILIBVS CVRVLIBVS: *praecipue autem iuris conſtituendi poteſtas data eſt praetori vrbano, praetori peregrino, et aedilibus curulibus.* Praeterea errantes in ordinem reuocare potuiſſent Franc. Hotomannus, Herm. Vulteius, Camillus Borellus, et Guil. Maranus, quorum hic *in Paratitl. pag.* 100. ille *de edict. magiſtr. lib. I. cap.* 17. §. 6. *ſeqq.* iſti denique in *Commentariis ad d.* §. 7. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* diſerte hanc edicendi poteſtatem magiſtratibus omnibus vindicarunt, quamuis in eo non adſentiar Marano, dum ipſe quoque, Iuſtinianum omnes omnino magiſtratus PRAETORIS vocabulo comprehendiſſe, credidit. Vetus enim illa vocabuli notio, qua omnes magiſtratus a *praeeundo* PRAETORES dictos eſſe, nouimus ex Liu. *Hiſtor. lib. VII. cap.* 3. et Feſto in *praetor. port.* iam pridem ante Iuſtiniani tempora ita exoleuerat, vt non ſit veroſimile, vel Caium, vel Tribonianum, haec ſcribentes, de illa cogitaſſe. Et cur, quaeſo, praetori ibi iunxiſſent aediles curules, ſi eo vocabulo omnes in vniuerſum magiſtratus Romanos complecti voluiſſent?

§. II.

Etiam *conſules* edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina,

Et primo quidem ſatis certum eſt, exactis regibus edicta propoſuiſſe CONSVLES, et quemadmodum antea *edicta regia*, ita poſtea *conſularia* ſummam in ciuitate auctoritatem eſſe conſequuta. Eorum quaedam *extemporaria* erant ac *repentina*, quorum permulta iam collegit Barn. Briſſonius *de form. lib. III. pag.* 279. quae-

Digitized by Google

quaedam ad ampliſſimam, quae initio iis competebat, *iuris dictionem* pertinebant. Praeterea in aliis eadem ſemper verba ſollemnia conſuetudinis ſeruandae cauſſa retinebant, in aliis nulli certae formulae vel conceptioni verborum ſeſe putabant adſtrictos. Prioris generis erat edictum, quo ſenatum vocabant, in quo coſſ. conſuetudinis ſeruandae cauſſa ſemper hac formula vtebantur: SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Vnde illud *tralatitium* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 18. quamuis formulam ipſam non ſemel mutatam eſſe, conſtet ex Liu. *lib. II. cap.* 1. *lib. XXIII. cap.* 32. et Feſto in *qui patres, qui conſcripti, pag.* 393. et in *ſenatores, pag.* 431. Poſterioris generis edicta fere innumera paſſim occurrunt. Aliis enim futura denunciabant comitia, Gell. *lib. XIII. cap.* 15. Liu. *lib. XXXV. cap.* 24. aliis SCta ſeſe exſequuturos pollicebantur, vti apud Liu. *lib. XXXVIIII. cap.* 17. aliis indicebant delectum. Liu. *lib. II. cap.* 24. Valer. Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 4. nautas in claſſem dandos imperabant, frumentaque intra certum diem in vrbes conuehi iubebant, Liu. *lib. XXII. cap.* 11. aliis eos, a quibus turbas aut tumultum metuebant, vrbe ac Italia ſubmouebant. Cic. *pro P. Sext. cap.* 13. vt iam praetermittam alia, veluti quibus aliquando collega collegae obnunciabat, quod Bibulum Caeſari feciſſe referunt Cicero *ad Attic. lib. II. epiſt.* 21. et Sueton. *Iul. cap.* 20.

§. III.

Enimuero praeter iſta repentina atque extemporaria quaedam et *perpetuae iuris dictionis cauſſa* in albo habebant conſules, de quibus Dionyſ. Halicarnaſſ. *lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τῶν δικαίων διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁπωσδήποτε ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν· τούτων δὲ τὰ μὲν πόλλα τοῖς ἐπιτρόποις τῶν ἀρχόντων ἀεισίνδην ὑποδεικνυμένοις ἀπόλυσθαι ἦν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. Ita Dionyſius, cuius verba paullo obſcuriora hunc in modum reddidit interpres nouus: *ſed imperio regio ad annuum conſulum magiſtratum tranſlato, inter cetera regia officia iuris quoque cognitio ad eos tranſlata eſt, atque illi,*

ſed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia.

illi, lite inter litigatores quacumque de cauſſa orta, iura decidebant. Huius autem iuris magna pars erat penes ſummos magiſtratus, qui ex ordine optimatium creabantur, eoſque in ipſo magiſtratu ſequebantur. Quae quidem ſenſum Dionyſii paullo rectius exprimunt, quam verſio vetus, at nec ipſa tamen ſatis plana ac perſpicua videntur. Oſtendere enim voluit ſcriptor πολιτικώτατος, exactis regibus, iuris dicundi poteſtatem cum aliis regum praerogatiuis ad conſules tranſiiſſe, *conſtitutaque* ab iiſdem *iura* pleraque, tamquam tralatitia, ad ſucceſſores migraſſe. Id quod plane de edictis, ad perpetuam conſulum iuris dictionem pertinentibus, accipiendum eſt. Talia enim quotannis fere propoſuiſſe conſules, et inde patet, quod Dionyſius *Antiqu. lib. II. cap.* 28. *pag.* 97. inter ceteras cauſſas, cur de compilandis legibus XII. tabularum cogitarit populus, et hanc non poſtremam fuiſſe ait, ἵνα μὴ συμμιγνυμένης τὰ καινὰ δίκαια τοῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, *ne ius commune mutaretur cum poteſtate magiſtratuum.* Atqui magiſtratus tum nulli erant, praeter conſules, adeoque hos, propoſitis edictis, non ſecus, ac poſtea praetores, permulta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia edixiſſe, nemo facile dubitauerit.

§. IIII.

Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua eſſe ganiſos.

At haec quidem omnia ad illa pertinent rei publicae tempora, quibus nondum Romae praetor iuris dicundi cauſſa fuerat conſtitutus. Quid vero creato iam praetore? Immo quid ſub ipſis imperatoribus, quibus, (vt eleganter Tacitus *Annal. lib. I. cap.* 3.) *eadem magiſtratuum vocabula, nihil priſci et integri moris, omnibus, exuta aequalitate, iuſſa principum adſpectantibus*? Sane, quamuis creatis praetoribus permultum decederet iuris dictioni conſulum, multoque plus illa detrimenti paullatim caperet ſub principibus, quum et conſulatus, et ipſius praeturae luminibus praefecturae vrbana ac praetoriana magnopere officerent: non parum tamen alucinantur, qui praeter voluntariam iuris dictionem nihil omnino veteris poteſtatis conſulibus tunc ſuperfuiſſe exiſtimant. Errauit hunc errorem ipſe Guil. Maranus in *Paratitl. Dig. pag.* 134. idque eo magis ego miror, quo adcuratius ille alioquin ſubducere rationes ſolet. Nobis compertum eſt, et libera re publica, et ſub principatu con-

Digitized by Google

conſulibus ſuam conſtitiſſe iuris dictionem, quamuis non omnino ampliſſimam. Si qui, libera adhuc re publica, praetoris iuris dictionem abrogatam volebant, ii adpellare ſolebant conſules, eiuſque rei inſigne exemplum eſt apud Valer. Max. *Hiſtor. lib. VII. cap. 7. ex. 6.* Sed et ſub imperatoribus de cauſſis quibuſdam iuris dictio erat penes conſules et praetores ſimul, ita tamen, vt illi de maioribus ſummis, hi de minoribus cognoſcerent: *l. 19. §. 1. D. de iuris dict. l. 27. D. de reb. auct. iud. poſſid.* id quod in fideicommiſſis potiſſimum fuiſſe obſeruatum, ex Vlpiani *Fragm. tit. 24. §. 12.* et Quinctiliani *Inſtit. orat. lib. III. cap. 6.* pridem animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obſ. lib. XXI. cap. 34.* et Anton. Schulting. *in Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag. 662.* Accedit, quod iudices arbitroſque etiam a conſulibus datos colligi poteſt ex *l. 32. D. de iudic. l. 50. D. de condit. et demonſt.* Quin et alia contentioſae iuris dictionis veſtigia expreſſiſſima deprehendere licet in *l. 99. D. de verb. ſignif.* quae aeque, ac paullo ante laudatae ex VLPIANI *lib.* I. et *lib.* III. *de officio conſulis*, quibus ex inſtituto explicata videtur conſulum iuris dictio, decerptae ſunt. Denique P. Iuuentius Celſus refert, patrem ſuum in conſilio Ducennii Veri coſ. fuiſſe, et quidem, quum cognoſceretur de fideicommiſſo, quod Otacilius Catulus a liberto concubinae ſuae reliquerat, filia vero ideo praeſtare noluerat, quod libertus, viuo Otacilio, teſtatore, deceſſiſſet. *l. 29. pr. D. de legat. 2.* Non itaque omnem plane iuris dictionem, creatis praetoribus, amiſerunt conſules, neque ſub imperatoribus iſta poteſtate plane exciderunt: vt vix dubitandum videatur, quin et iis ipſis temporibus edicta quaedam, ad iuris dictionem ſuam comparata, reddiderint. Quamuis enim illa parum celebritatis conſequuta ſint, ac proinde vix eorum mentionem factam eſſe ab auctoribus, fateamur: exſtat tamen locus inſignis Dionis Caſſii *lib. LV. pag. 552.* ex quo patet, Auguſtum coſſ. poteſtatem edicta ſub initium magiſtratuum proponendi reſtituiſſe. En verba: *Τὸν δ' οὖν Τιβέριον ἐς μὲν τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ Δρούσου προαγαγών, τῇ δὲ ἐπιπλήσει ἐκείνη ἐγαύρωσε, καὶ ὕπατον αὖθις ἀπέδειξε· γράμματά τε κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ πεὶν ἐς τὴν ἀρχὴν εἰσελθεῖν ἐκθεῖναι πρὸς τὸ κοινὸν ἐποίησε*: *ceterum Tiberium ad imperatorum munus prouehens, imperatorio ob id nomine decoratum conſulem iterum*

rum fecit, iuſſitque eum, more antiquitus recepto, antequam magiſtratum iniret, LITTERAS *publice* PROPONERE. En *litteras ſub initium magiſtratus publice propoſitas*, quae nihil aliud ſunt, quam EDICTA. En teſtimonium, id Tiberio conceſſum eſſe, non tamquam nouum quid, ſed *κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, ſecundum morem maiorum.* Vt vel ex hoc vnico teſtimonio intelligamus, et antiquitus edicta iuris dictionis perpetuae cauſſa propoſuiſſe conſules, et eum morem ne ſub imperatoribus quidem plane exoleuiſſe.

§. V.

Edicta *dictatorum.*

A conſulibus ad DICTATORES progredimur, qui extra ordinem aliquando, rebus trepidis, dici ſolebant, inſtituto ſane plerumque ſaluberrimo. Hi vero, quum rei publicae propemodum cum poteſtate regia praeeſſent, et in eo priſcos imitabantur reges, quod manu omnia regerent, propoſitis edictis, quae, teſte Liuio *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 34. *pro numine olim obſeruata ſunt.* Quin adeo veluti proprium dictatoribus erat, reddere edicta, vt alii *edicta* a *dictatoribus*, alii hos ab *edictis* nomen tuliſſe, ſtatuerint. Priorem ſententiam amplexus videtur Iſid. Hiſpal. *Orig. lib. VIIII. cap.* 3. *dicti*, inquit, DICTATORES, *quaſi principes et praeceptores, vnde et magiſtri populi nominantur: vnde et* EDICTA *dicuntur.* Contra Dionyſius *Antiquit. Roman. lib. V. cap.* 82. *pag.* 336. poſteriori ſuffragatur, dictatoremque adpellatum ſcribit *διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν καὶ διατάττειν, ὅ, τι θέλῃ τὰ τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, a poteſtate edicendi iubendique arbitrio ſuo, quidquid vellet, et quod aequum et bonum videretur.* Id quod et Plutarchum velle exiſtimo, dum *in Marcello*, *pag.* 312. dictatorem ita dictum ſcribit, *διὰ τὸ μὴ πρότιθέναι ψῆφον ἢ χειροτονίαν, ἀλλ' ἀφ' αὑτοῦ τὰ δόξαντα προστάττειν, quod neque ex SC. neque ex plebiſcito, verum ex ſua ſententia, quae viſum eſſet,* EDICERE *ſoleat.* Quamuis vero neutra vocabuli origo magis vera videatur, quam illa a Varrone *de lingua Lat. IIII. cap.* 14. tradita, puta quod dictator vocatus ſit, *quaſi qui a conſule* DICERETVR, *et cui* DICTO *audientes eſſent omnes*, et ipſa potius nominis forma argumento ſit, a DICTANDO nomen eſſe inditum dictatori: res ipſa tamen certa eſt, puta ſollemne dictatoribus fuiſſe, edicere,

An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint vel dictatores ab edicendo dicti.

An edictis ſuis ius nouum introduxerint?

Digitized by Google

cere, quae e re publica viderentur. Ita exempli gratia M. Valerius, dictator, tumultuantes ob creditorum saeuitiam ciues edicto ad sanitatem reuocauit apud Liuium *lib. II. cap.* 30. Ita L. Furius, dictator, edicto indixit iustitium, Liu. *lib. VII. cap.* 28. L. vero Sulla inimicos et opulentissimum quemque *crudelissimis edictis*, vti Florus *lib. III. cap.* 21. vocat, proscripsit: quemadmodum, dissimilis moribus, Iulius Caesar, populis sociisque, bene de se meritis, scriptis perhonorifice edictis eximia priuilegia concessit, Ioseph. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 17. vt alia dictatorum edicta, quorum permulta apud Liuium, aliosque veteres memorantur, praetermittam. Ceterum quum breue atque extraordinarium esset hoc dictatorum imperium: facile est ad existimandum, edicta quoque eorum non nisi repentina ac temporaria fuisse, neque ad noua iura constituenda, veteraque corrigenda supplendaue, pertinuisse. *Dictatores*, inquit Ant. Schulting. Πρώτ. *lib. I. tit. 2. §. 10. pag. 33. nouum ius iubere potuisse, nondum hactenus probatum est: immo dictatores leges tulere, adeoque Quirites rogarunt, an eas vellent et iuberent: quin et tribunos plebis ob dictatores magistratu non abiisse, docent Polyb. Histor. lib. III. pag. 331. et Plutarch. Quaest. Rom. pag.* 283.

§. VI.

Edicta *censorum* tum repentina tum perpetua.

Proxima consulari potestas Romae erat CENSORVM, qui quamuis proprie iuri dicundo haud vacarent, multis tamen aliis negotiis grauissimis distringebantur. Nam et censui agendo, condendoque lustro, et seruandae emendandaeque disciplinae, et locandis agris operibusque publicis praeerant. Quae pleraque fere non facilius, quam propositis edictis explicabantur. Eorum etiam alia *subitaria* ac *repentina*, alia *perpetua* fuisse animaduerto. Prioris certe generis fuere illa C. Claudii Pulcri et Tib. Sempronii Gracchi censorum, delectum edictis seueriss imis adiuuantium, apud Liu. *Histor. lib. XXXXIII. cap.* 16. itemque Cn. Domitii et L. Licinii Crassi, rhetores Latinos vrbe exesse iubentium apud Sueton. *de clar. rhetor. cap.* 1. et Gell. *Noct. Att. lib. XV. cap.* 11. ac denique vicena illa perridicula, quae, suscepta morum praefectura, vno die Claudium imp. proposuisse refert Sueton. *Claud. cap.* 16. At multo notabilius est edictum CENSORIVM PERPETVVM, quod omnia, quae custo-

cuſtodiendae diſciplinae, coërcendaeque luxuriae cauſſa vmquam ſanxerant cenſores, complectebatur, et cui ſucceſſores, gliſcentibus ſubinde vitiis, noua quaedam capita adſtruxiſſe legimus: vt et hoc, prout ſingulis luſtris proponebatur, partim TRALATITIVM, partim NOVVM fuerit. Exſtat ea de re locus inſignis Cornelii Nepotis *in vita Caton. cap.* 1. qui de ſeuera viri iſtius ſanctiſſimi cenſura exponens: *Cato*, inquit, *cenſor cum eodem Flacco factus, ſeuere praefuit ei poteſtati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in* EDICTVM *addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum coeperat pullulare.* Habes itaque hic edictum cenſorium, ad emendationem morum, luxuriamque reprimendam comparatum, et tale quidem, quod non tantum ad poſteros valuit, ſed et nouis quibuſdam additamentis ſubinde augebatur. Et ſane inſignia quaedam illius cenſorii edicti fragmenta, quae P. Licinius Craſſus et L. Iulius Caeſar illi addiderant, etiamnum ſuperſunt apud Plinium. Is enim *Hiſt. nat. lib. XIII. cap.* 13. et *lib. XIIII. cap.* 14. ſeruauit edicta: NE QVIS VNGVENTA EXOTICA, NEVE VINVM GRAECVM AMINEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET. Et alibi a cenſoribus cautum eſſe teſtatur, VT GLANDIA ET GLIRES COENIS ADIMERENTVR. Vide *Hiſt. nat. lib. XIIII. cap.* 14. *lib. VIII. cap.* 57. et *lib. XXXVI. cap.* 1. de gliribus vero ſilueſtribus, qui in deliciis fuere veteribus, praeter Apicium *lib. VIII. cap.* 57. et Nonnium *de re culin. lib. II. cap.* 2. confer viros doctos ad Petron. *Satyr. cap.* 31. Quum enim, vt eſt ingenioſa omnis voluptas, noua gulae irritamenta quotidie reperirentur: quotidiana etiam occaſio erat cenſoribus, locupletandi edictum ſuum, et vincula iniiciendi luxuriae, in dedecus publicum magis magiſque pullulanti.

§. VII.

Haec etiam *leges cenſorias* dicta eſſe.

Ceterum ex iiſdem Plinii locis patet, etiam LEGIS CENSORIAE nomine veniſſe edictum iſtud cenſorium. Eo enim vocabulo diſerte iſtud adpellatur *lib. XXXVI. cap.* 1. Id quod vel ideo monere viſum eſt, quod viris quibuſdam doctis ea dumtaxat edicta, quae de locationibus vectigalium operumque publicorum proponi ſolebant a cenſoribus, LEGES CENSORIAS dicta, videntur. Qua in re manifeſtus eorum error eſt. Tametſi enim fatendum ſit, repentina etiam illa cenſorum edicta, eo vocabulo de-

Digitized by Google

deſignari a Cicerone *de Conſul. prouinc. cap.* 5. et *de nat. deor. lib. III. cap.* 19. Varrone *de re ruſt. lib. II. cap.* 1. Feſto in: *producit*, *pag.* 381. Alfeno Varo in *l.* 203. *D. de verb. ſign.* ipſoque Plinio *Hiſt. nat. lib. XXXIII. cap.* 4. idque recte obſeruarunt viri docti, Guil. Forner. *Selection. lib. I. cap.* 25. et Gundlingius *in Gundlingian. part. XVI. diſſ. I.* §. 26. non tamen inde colligi oportebat, ad perpetuum illud edictum cenſorium hanc adpellationem non pertinuiſſe. Quum enim Cicero *in Verrem I. cap.* 42. edictum a praetore quotannis propoſitum LEGEM *annuam* vocare non dubitarit: quid, quaeſo, prohibuerit, quo minus edictum etiam cenſorium vocarint LEGEM CENSORIAM? Sed quis alia a nobis flagitet argumenta, quum vel ſolus Plinii locus rem conficere videatur?

§. VIII.

Ampliſſimam porro et TRIBVNORVM PLEBIS fuiſſe poteſtatiem, nemo ignorat. Hinc nec dubitari poteſt, quin innumera eorum edicta quotidie proſtiterint, ſed extemporaria illa pleraque ac repentina. Quemadmodum enim in certaminibus tribuniciis vox eorumdem ex roſtris quotidie exaudiebatur, ibique veluti quoddam regnum erat tribunicium, quoties plebem concionibus ſuis agitabant: ita et quotidie erat occaſio, proponendi edicta, ſi quid a ſenatu plebeue fieri vellent. Hinc edicto eos iuſſiſſe legimus, vt ſenatus ante certum diem adeſſet: Cic. *ad diuerſ. lib. XI. epiſt.* 6. vt conſules ſenatui dicto eſſent audientes interminatos, ſi aduerſus conſenſum ampliſſimi ordinis vltra tenderent, in vincula ſe eos duci iuſſuros, Liu. *lib. IIII. cap.* 26. ne quiſquam magiſtratuum munere ſuo fungeretur prius, quam lex, quam ipſi rogarint, perlata eſſet, Plutarch. *Tib. Gracch. pag.* 829. ne coſſ. ſocios Latinumque nomen Roma ſubmouerent, pollicitos ſimul, ſe iis auxilio futuros. Plut. *in C. Gracch. pag.* 840. Sed talia paſſim apud Liuium alioſque veteres memorantur. Magis vero iam operae pretium fuerit, obſeruaſſe, quod, quum tribunis plebis etiam iuris dicundi poteſtas non plane nulla eſſet, maxime ſi a ciuibus, qui ſe iniquo iudicio oppreſſos exiſtimabant, adpellarentur, ii procul dubio et perpetuae iſtius iuris dictionis ſuae cauſſa edicta, ex quibus deinde ius dicerent, exemplo praetorum propoſuiſſe videantur. Tale certe, niſi me omnia fallunt, fuit illud, quod, teſte Cicerone *Verr. II. cap.* 41. tribuni plebis propoſuerunt: NE CVI LICE-

Edicta tribunorum plebis. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe.

RET ROMAE ESSE, QVI REI CAPITALIS DAMNATVS ESSET. Ex eo enim edicto ius poſtea dicebant, quumque Sthenius quidam, paſſus ſententiam, Romam aduerſus edictum veniſſe diceretur, accuſatumque eo nomine defenderet Cicero: de collegii ſententia pronunciabant tribuni plebis: NON VIDERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI LICERET ROMAE ESSE.

§. VIIII.

An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus *Ciceronis* explicatus.

Ad alia licet properantibus, non tamen praetereunda nobis videtur quaeſtio, an etiam praetorem, ſcripturum edictum adiuerint tribuni plebis? Hoc enim adfirmare video virum doctiſſimum, qui nuper neſcio quas *praetoris Romani vindicias* ſcripſit, ſimulque inde duxiſſe argumentum, quo probaret, praetorem, ſi vel maxime voluiſſet, iura ciuilia euertere edictis ſuis non potuiſſe. Vid. Cortii *Vindic. praet. Rom.* §. 6. *p.* 7. *ſeqq.* Res omnis redit ad locum Ciceronis *de offic. lib. III. cap.* 20. quem ipſi adduxeramus *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. §. 23. *not. n.* vbi Cicero: *ne noſter quidem*, inquit, *Gratidianus officio boni viri functus eſt tum, quum praetor eſſet, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuiſſent, vt res nummaria de communi ſententia conſtitueretur. Labatur enim temporibus illis nummus ſic, vt nemo poſſet ſcire, quid haberet. Conſcripſerunt* COMMVNITER *edictum cum poena atque iudicio, conſtituerantque, vt omnes ſimul in roſtra poſt meridiem deſcenderent. Et ceteri quidem alius alio. Marius e ſubſelliis in roſtra recta, idque, quod communiter compoſitum fuerat, ſolus edixit. Et ea res, ſi quaeris, ei magno bonori fuit. Omnibus vicis ſtatuae, ad eas tus et cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior.* Haec Cicero, cuius ex verbis recte colligitur, aliquando de vtriuſque collegii, praetorii puta ac tribunicii, ſententia communi edicta compoſita fuiſſe, non autem tribunos plebis a praetoribus, edicta de iuris dictione ſua condituris, adhibitos fuiſſe in conſilium, neque his quidquam ſtatuere licuiſſe illis inſciis atque imprudentibus. Nam quod ad illud Marii Gratidiani facinus attinet, non tam tribuni plebis a praetoribus, quam hi ab illis, fuerant adhibiti. Deinde tum non agebatur de edicto, ad iuris dictionem perpetuam pertinente, ſed de repentino et peculiari, quod rei nummariae ratio, eo tempore perturbatiſſima, flagitabat. Praeterea rem illam ideo de communi vtriuſque collegii ſententia videbatur conſti-

Digitized by Google

conſtitui oportere, quia et tribunorum plebis erat, dare operam, ne quid inde plebs detrimenti caperet, et praetorum, laeſis inde iudicium dare. Edictum enim conſcribendum viſum *cum poena et iudicio*; et tales actiones poenales a praetore, non a tribunis plebis proponi ſolebant. Quae etiam ratio eſt, cur non vnum alterumue ex praetorum collegio, ſed praetores omnes conſilio illi intereſſe voluerint tribuni. Nam nummus eiuſque vſus communis cum peregrinis eſt ciuibus, adeoque et vrbani et peregrini praetoris tribunalia eius modi querelis perſonabant. Quumque malum iſtud gliſcens in ciuitate, variiſque implicitum fraudibus, non modo priuatis, ſed et publicis iudiciis coërcendum videretur: nihil iuſtius profecto erat, quam vt et praetores reliqui, quibus quaeſtiones, maxime ex lege Cornelia de falſis ſortito obuenerant, adhiberentur. Quis ergo ex illo vno edicto, de re nummaria, ad vtriuſque collegii curationem quodammodo pertinente, communiter conſcripto, colligat, praetores de ſua quoque iuris dictione reddituros edicta, conſilia communicare cum collegio tribunicio debuiſſe? Et qui fieri denique potuiſſet, vt M. Marius Gratidianus conſcripti tam prudenter edicti laudem non modo collegis, ſed et tribunis plebis interuerteret, ſi iam populo Romano notum perſpectumue fuiſſet, praetorem nihil edicere poſſe, niſi de tribunorum plebis ſententia? Quae quum ita ſint, veriſſimum quidem eſt, praetores tribunoſque plebis aliquando communiter edicta compoſuiſſe de rebus, ad vtriuſque collegii curationem poteſtatemque pertinentibus: at nihil alterutros ſine alterius collegii conſilio ac ſententia edicere potuiſſe, id vero nec ex illo Ciceronis loco, nec vllo alio idoneo teſtimonio argumentoue demonſtrari poſſe arbitramur.

§. X.

De QVAESTORVM et XXVIRORVM edictis quod dicam; me vix habere fateor. Quamuis enim quaeſtoribus non defuiſſe videatur occaſio, de praeda venumdanda, vectigalibus et tributis colligendis, adminiſtratione aerarii, ſimilibuſque rebus, eorum curae demandatis, edicta reddendi, et tale quid feciſſe videri poſſit M. Cato Vticenſis, cuius ſeueram quaeſturam emendatamque totius aerarii adminiſtrationem maxime collaudat Plutarch. *in Cat. min. pag.* 766. neſcio tamen, an vllius edicti quaeſtorii proferri poſſit exemplum, quod libera adhuc republi-

Quaeſtores et xviros edicta reddidiſſe non videri.

ea prodierit. Sub imperatoribus inualuerat, vt QVAESTORES PRO PRAETORIBVS Siciliae, Galliae Narbonenſi, aliiſque prouinciis praeeſſent, ceu ex marmoribus Gruterianis *pag.* 466. 3. 437. 6. 494. 8. 481. 1. 303. 1. et 388. 5. demonſtrauit Ez. Spanhemius *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. X. pag.* 161. *tom. II.* Hos vero edicta prouincialia, aliorum praeſidum exemplo, propoſuiſſe, vix dubitare licet. At quaeſtorum vrbanorum alia erat ratio, eoſque vix quidquam, niſi iuſſu ſenatus ac coſſ. et dictatorum, nec non cenſorum auctoritate ac imperio egiſſe, veroſimile eſt. Multo minus, ergo edicta magiſtratuum, qui XXVIRORVM vocabulo comprehendebantur, vſquam exſtare, obſeruauimus. Quin dubitare licet, an ea vmquam exſtiterint, quia de rebus, ad eorum curationem pertinentibus, libera adhuc re publica praetores ac aediles, et poſtremis temporibus ipſos principes edixiſſe, argumento eſſe poſſunt edicta vialia, adcuratiſſima induſtria expoſita ab Eu. Ottone *de tutel. viar. publ. tota parte III.* Accedit, quod quum iſte XXuiratus veluti primum eſſet honorum tirocinium, adeoque illuſtres adoleſcentes fere iſtis honoribus fungerentur, illi omnes vix ea auctoritate praefuiſſe videantur, vt ipſi propoſitis edictis iura conſtituere auderent, ſed potius in eo vnice elaborarint, vt leges, ſuperiorumque magiſtratuum edicta, ſolerter exſequerentur. Saltim tutiſſimum hic fuerit ἐπέχειν, remque parum exploratam relinquere in medio, donec certiora in partem alterutram doceamur.

§. XI.

Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe decemuiros, tribunos militum conſulari poteſtate, et triumuiros conſtituendae reipublicae.

Magis pro certo adfirmari poſſe crediderim, edicta propoſuiſſe DECEMVIROS, LEGVM FERENDARVM CAVSSA CREATOS; TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, et TRIVMVIROS CONSTITVENDAE REI PVBLICAE. Quum enim hi aliquando primum in re publica locum extra ordinem tenuerint, et vel loco conſulum fuerint, vel ſuperius conſulatu adfectarint imperium: quis dubitaret, quin iidem iure ſuo vſi, edicta varia reddiderint, prout conſules feciſſe vidimus? Decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 34. primo ſtatim iſtius magiſtratus ſui anno, *ingenti hominum exſpectatione decem tabulas propoſuiſſe*, refert, quae deinde centuriatis comitiis fuerint perlatae. Atqui promulgatio legum fieri ſolebat, propoſito edicto, quo, ante quem diem comitia eſſent futura, denunciabatur, ex quo edicto ſollemnem formulam

Digitized by Google

NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT, profert Gell. *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. Eoſdem decemuiros Liuius *lib. III. cap.* 38. Senatores omnes ruri abſentes *acciri iuſſiſſe, ſenatumque in diem poſterum* EDIXISSE, ſcribit. Quod ad tribunos militum conſulari poteſtate attinet, quamuis et horum edicta rarius apud Liuium alioſque veteres memorentur, eos tamen conſtat habuiſſe delectus, comitia indixiſſe, aliaque obiiſſe conſulum officia, quae rite ſine edictis vix poterant explicari. Denique triumuirorum rei publicae conſtituendae edictum ſane non vnum ipſi ſupra ex Ioſepho et Appiano attulimus, et, ſi alia exempla non exſtarent, vel ſolae iſtae ferales proſcriptionis tabulae, quas non ſine horrore Roma adſpexit, argumento eſſe poſſent luculentiſſimo, edicta eorum non dicam leges correxiſſe, ſed plane pro legibus fuiſſe, neminemque hiſcere auſum eſſe contra tricipitem iſtam et fatalem Romanorum libertati tyrannidem.

CAPVT V.

DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. *Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos.* PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI, *et* AERARIO *potentia et dignitas.* §. II. *Edicta* PRAEFECTORVM PRAETORIO. §. III. *Quid τύπου γυμνοῦ, formae generales, ἐπαρχικῶν libri?* §. IIII. *Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?* §. V. *Edixiſſe etiam* PRAEFECTOS VRBI. §. VI. *Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium.* §. VII. *Variae ad illud obſeruationes. Quid* MICARE? *quid* SVB EXAGIO VENDERE? *quid* SEVVM *et* SVBIVGVLARE? *Officia praefecti vrbi.* §. VIII. *Alterum Turcii Aproniani edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid* TITVLVS CANONIS VINARII. §. VIIII. *Edicta* PRAEFECTI ANNONAE. *An* PATRICII *etiam edixerint? Quid ῥωμαϊκὸ τῶ μαγίστρω λεγόμενον apud Harmenopulum?* §. X. *Edicta* PRAEFECTORVM AERARII. *Quid* PENDERE SVB EDICTO?

Digitized by Google

§. I.

Transitio ad magistratus sub principatu inuentos.

PRoximum iam esset, vt de praetorum atque aedilium edictis ageremus, nisi sub imperatoribus noua quaedam nata essent magistratuum vocabula, vel ignota libera adhuc re publica, vel in alia plane notione accepta. Hi noui magistratus, quum non modo praeturae, sed omnium reliquorum honorum luminibus vel maxime offecerint, hic non omnino videntur praetermittendi. Inter illos primo fere loco fuerunt PRAEFECTI PRAETORIO, quorum potestas, initio tantum militaris, in tantum paullatim excreuit, vt Zosimus *Hist. lib. II. cap.* 32. eam τὴν ἀρχὴν δευτέραν μετὰ τὸ σκῆπτρα, *magistratum ab augusta dignitate secundum*; Herodianus vero *Histor. lib. V. cap.* 1. ἐφάξιν ἐ πολύ τι ἐξουσίας καὶ δυνάμεως βασιλικῆς ἀπόδυσαν, *potestatem, quae non multum absit a principatu*, Socrates denique *Hist. eccles. lib. II. cap.* 16. μείζονα ἄλλων τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαν, δευτέραν δε μετὰ βασιλέα, *maiorem ceteris magistratibus potestatem, et secundam ab imperatore*, adpellare non dubitarint. Nec minus PRAEFECTORVM VRBI potestas multum paullatim cepit incrementi, quum imperatores illis non tantum omnem vrbis curam, et pleraque, quae antea ad aedilium curulium curationem pertinuerant, sed et ius gladii, magnamque iuris dictionis praetoriae partem in vrbe ac intra centesimum ab ea lapidem concederent. Par praeterea urbanae huius ac praefectorianae praefecturae erat dignitas, quin in senatu primus praefecto vrbi locus, ceu praeclare docuit Philipp. Berterius *Pithan. diatrib. I. cap. 3. pag.* 811. *tom. IIII. Thesaur. jur. ciu.* Is enim solus, ut de se ait Rutilius Numat. *Itiner. lib. I. v.* 157. *regebat iura Quirini.* Is solus erat, *ad quem*, teste Symmacho *lib. X. epist.* 30. *ciuilium rerum summa pertinebat*,

Quique caput rerum, Romam, populumque, patresque,
Tantum non PRIMO *rexit sub* NOMINE:

Vt in *Mosella* cecinit Ausonius *v.* 409. Denique et in AERARII PRAEFECTOS omnis aerarii fiscique cura paullatim translata est, vt quaestoribus, quorum antea haec erat administratio, praetoribusque, quos quaestoribus antea surrogarant principes, praeter nudum dignitatis vocabulum vix quidquam supereslet. Quum itaque non alio consilio noui isti magistratus creati essent a principibus, quam vt veterum auctoritas ac potentia tanto magis euilesceret: illis cum aliae praerogatiuae, tum in primis ius reddendi edicta datum est, vt iura vetera ad statum monarchicum

Aerarii praefectos

Praefectorum praetorio, vrbi, et aerario potentia et dignitas.

cum

cum tanto facilius inflecterent, et ciues, quibus atrocior insideret priscae libertatis memoria, cogerent in ordinem, obsequioque, quale desiderat regnum, sensim adsuefacerent. De his vero edictis praefectoriis iam paucis erit exponendum.

§. II.

Et primo quidem ad PRAEFECTOS PRAETORIO quod attinet, tam ampla atque illustris eorum erat iurisdictio, vt fere non alii, quam iurisconsulti eximii, ad istud fastigium eueherentur. Quare eo minus videtur dubitandum, quin varia proposuerint edicta, non repentina tantum atque extemporaria, sed et alia ad perpetuam iurisdictionem comparata, ceu iam recte obseruauit Eu. Otto *in Papiniano*, *cap.* 14. §. 4. Probari id potest luculento Alexandri Seueri imp. testimonio, quod exstat in *l.* 2. *C. de offic. praef. praet. orient. et Illyrici* : FORMAM, *a praefecto praetorio datam, etsi* GENERALIS *sit, minime legibus vel constitutionibus contraria, si nihil ex auctoritate mea innouatum est, seruari aequum est.* FORMAM enim GENERALEM, (pro qua Accursius in codicibus quibusdam parum emendatis *normam generalem* inuenerat), nihil aliud esse, quam edictum, paullo post demonstrabimus. Quemadmodum itaque edictum praetorium erat forma iurisdictionis, in foris aliorum magistratuum : ita et sedi praefectorianae sua erat forma generalis, id est, edictum, iuris dictionis praefectorianae caussa propositum, ad cuius normam ius dicebatur ab iis, qui vice principis iudicabant. Neque tamen et repentina deerant praefectorum praetorio edicta, maxime, quum, quidquid paene constituerent imperatores, id deinde praefecti praetorio edictis suis publicarent, seque illud exsequuturos minarentur. Vnde frequentes in constitutionibus principum formulae, quibus praefectis praetorio negotium dant, vt constitutiones suas *omnibus iudicibus prouinciarum intiment*, *l. vlt. C. Th. de itin. mun. proposito programmate celeberrimis in locis anteferant*, *l.* 37. *C. Th. de haeret. edictis propositis diuulgent*, *faciantque*, *vt ad omnium notitiam perueniret*, *l.* 26. *C. Th. de cohort. l. vlt. C. Th. de decurion. et silent.* eas denique *praelata oraculi auctoritate firment*, *l. vn. C. Th. si per obrept.* de quibus videndus Iac. Gothofred. *in Comment. ad Cod. Th. tom. I. pag.* 3. qui et in *Notit. dignit. pag.* 317. *tom. V.* huc refert formulas et subscriptiones : *data epistola praefecto, cui haec sacra fuerat antelata*, *l.* 6. *C. Th. de cohort. missa a praefecto praetorio*, *l.* 3. *C. Th. ne quid publ. data epistola P. P. l.* 8. *C. Th.*

Edicta *praefectorum praetorio.*

Th. de numerariis. Sed vt exemplo res fiat clarior, exſtant apud Baronium *ad ann.* 418. *n.* 18. *et* 20. acta quaedam aduerſus Pelagium et Caeleſtium, haereticos, quae ex tribus codicibus MSC. multo emendatiora edidit Steph. Baluzius ſub finem *Notar. ad Saluianum et Vincent. Lirinenſem, pag.* 374. In illis primum occurrit Honorii et Theodoſii augg. reſcriptum ad Palladium, praefectum praetorio, *datum prid. Kalendas Maias Rauennae DD. NN. Honorio XII. et Theodoſio VIII. augg. conſulibus*, quo capita dogmatis exſecrandi, Caeleſtium ac Pelagium, vrbe expelli, ſectatores vero eorumdem ad tribunalia pertrahi, ac deportatione puniri iubent. Quum vero adieciſſent principes: *iuuat autem per omne paene imperium noſtrum, qua mundus extenditur, huius modi promulgata diffundi: ne ſcientiae forte diſſimulatio paſtum praeſtet errori, atque impune ſe quiſque putet audere, quod condemnatum vigore publico ſeſe finxerit ignorare:* Palladius, praefectus praetorio, vna cum collegis in continenti hoc edictum propoſuit: *Iunius Quartus Palladius, Monaxius et Agricola, iterum praefecti praetorio dixerunt*, lege *edixerunt*,) *contra Pelagium atque Caeleſtium, catholici dogmatis fidem, nefandis tractatibus deſtruentes, ſententia principis inualuit, vt venerabili vrbe ſummoti, bonorum concilio mulctarentur. Hoc ergo omnes admoneri oportet* EDICTO, *ne quis ſiniſtrae perſuaſionis erroribus credulum praeſtet adſenſum. Et ſi ille ſit plebeius ac clericus, qui in caliginis huius obſcoena reciderit, a quocumque tractus ad iudicem, ſine accuſatricis diſcretione perſonae, facultatium publicatione nudatus, irreuocabile patietur exſilium. Nam ſuperna maieſtas, vt non colligit exſecrandam ignorationem, ita ineptae diſputationis reiicit iniuriam.* PROPOSITVM EXEMPLVM EDICTI. Hactenus edictum praefectorium, quo principum conſtitutionem publicauit Palladius. Nec tamen aliae quoque occaſiones deeſſe potuerunt praefectis praetorio, edicta proponendi, exſtantque talium exempla, quibus denunciabant, quos ex officio ſuo eiecerint, diuerſiſque iuſſerint inhaerere muneribus, *l.* 10. *C. Th. de diuerſ. offic.* quibus prouinciales iubebant conuenire, *l.* 7. *C. Th. de metall.* ſimiliaque quam plurima.

§. III.

Quid vtrum vtinam ſit?

Hactenus itaque ſatis, vt opinor, demonſtrauimus, praefectos praetorio propoſuiſſe edicta, et quidem non ſolum repentina ac peculiaria, verum etiam perpetua, quae vim legum obtinuiſſe,

Digitized by Google

tinuiſſe, obſeruat etiam vir doctiſſimus, Phil. Bertierius *Pithan. diar. I. cap.* 8. *pag.* 837. Iam vero porro ſciendum, poſterioris generis edicta praefectoria vocari etiam τόμους ſeu FORMAS, itemque γενικοὺς τόμους, ſeu FORMAS *generales*, *Nou.* 165. *in rubr. generales* FORMAS *ſublimiſſimae ſedis*, *l.* 16. *C. de iudic.* denique, (ne quis dubitet, formas edictaque eſſe συνώνυμα,) *generalia* EDICTA *ſublimiſſimae praetorianae ſedis. l.* 27. *C. de fideiuſſ.* Hae vero formae ſeu edicta, ad perpetuam praefectorum praet. iuris dictionem pertinentia, quae et condito iam edicto perpetuo, veluti ſub Alexandro imp. permagnam obtinebant iuris auctoritatem, in certos codices colligi conſueuiſſe, qui ΕΠΑΡΧΙΚΩΝ nomine venerint, iam obſeruauit Iac. Cuiacius *Obſ. lib. VI. cap.* 10. qui ibidem contendit, conſtitutionum principalium collectiones βασιλικὰ, magiſtrorum vel patriciorum edicta, in vnum congeſta librum, ῥωμαϊκὰ inſcribi ſolita. Qua de re tamen vltima huius capitis paragrapho diſpiciemus. Et ſane ex illis libris ἐπαρχικῶν quaedam paſſim citari videmus non modo a Conſtantino Harmenopulo in *procemio Promtuarii* et *Lib. II. tit.* 25. §. 12. et Theodoro Balſamone *Nomocan. tit.* 8. *cap.* 13. verum etiam, (vt iam animaduertit Suareſius *in Notit. Baſilic.* §. 24.) in libris βασιλικῶν. Et quid pluribus opus eſt verbis, quum in ipſum ius Iuſtinianeum, quaedam huius modi edicta praefectoria migraſſe conſtet? *Nouellas* enim 165. et *tres inſequentes* nihil aliud eſſe, quam γενικὰς ἢ τοὺς ἐπαρχικοὺς τόμους, et rubricae indicant, et pridem docuerunt Cuiac. *ad Nouell.* 165. *et ſeqq.* et Anton. Auguſtin. *Paratitl. Nouell. extr.* quorum ille ſimul monuit, in *Nou.* 167. pro βύσσου τῆ ἐνδοξοτάτῃ ὑπάτῳ, legendum eſſe, βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. Eo enim ὑπάρχου vocabulo non modo praefectorum vicarios, ſed et ipſos praefectos veniſſe, oſtendit Philippus Berterius, et proprium hoc fuiſſe praefectorum praetorio elogium, vt ἐνδόξοτατοι ſeu *glorioſi* vocarentur, me obſeruare memini in *Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 2. §. 2. *pag.* 143.

§. IIII.

Ceterum quum ſub imperatoribus Chriſtianis aliam veluti faciem induiſſet praefectura praetoriana, de qua videndus Zoſim. *Hiſtor. lib. II. cap.* 33. non abs re quaeritur, an et tum praefectis ſalua fuerit illa edicta reddendi poteſtas, et quamdiu ille mos in orbe Romano durarit? Ego hic diſcernenda puto orientale et Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?

et occidentale imperia; quorum vt diuerſa fata, ita et non eadem praefecturarum vtrobique potentia fuit. In oriente ſaltim ad Iuſtiniani vſque tempora edicta iſta maximam in foro auctoritatem obtinuerunt. Nam vt iam non dicam de edictis ſeu *formis generalibus*, quas inter Nouellas reperiri paullo ante obſeruaui, ipſe Iuſtinianus Iuliano, praefecto praetorio reſcribit *l.* 16. *C. de iudic. apertiſſimi iuris eſt, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recuſare, quum etiam ex* GENERALIBVS FORMIS *ſublimiſſimae tuae ſedis ſtatutum ſit, neceſſitatem imponi, iudice recuſato, partibus ad eligendos arbitros venire, et ſub audientia eorum ſua iura proponere.* Et Ioanni P. P. in *l.* 27. *C. de fideiuſſ. ſi fideiuſſor nullam quidem cautionem faciat, oſtendens, ſe fideiuſſorem exſtitiſſe, praeſentibus autem tabulariis hoc confeſſus eſt, quod in fide ſua eum ſuſcepit, dubitabatur a Palaeſtina aduocatione, vtrumne poſt duos menſes liberetur, quaſi ſine ſcriptis fideiuſſione facta, ſecundum* GENERALIA EDICTA *ſublimiſſimae praetorianae ſedis, an, vtpote, ſcriptura interueniente teneatur?* At in occidente, Gothorum armis fere oppreſſo, ſuperſtite licet praefectorum praetorio dignitate, edicta praefectoria paullo citius abierant in deſuetudinem, vel ſi qua ſupererant vetera et tralatitia, nihil certe noui illis adſtruebatur a ſucceſſoribus. Diſerte enim Caſſiodorus *Var. lib. XI. epiſt.* 8. ſub praefecturae ſuae auſpicia ad prouinciales ſcribit: PRISCVS MOS *fuit*, NOVA IVRA *decernere, vt ſuccedenti populo aliquid, quod omiſſum videbatur, adiungerent. Nunc autem ſufficiens laus conſcientiae eſt,* VETERA DECRETA *ſeruare. Erat ante genus hominum ſub hac nouitate ſollicitum, dum regulam vitae ſuae in aliena agnoſcerent voluntate pendere. Modo vero vnuſquiſque nouit fixum, quod ab antiquiſſimis pleniſſime non dubitat conſtitutum. Sufficiunt ergo nobis iura, ſi non deſit voluntas eximia.* Quorum verborum ſenſus eſt, non eſſe a ſe exſpectandum edictum nouum, quale olim praefecti praetorio ſub magiſtratus ſui auſpicia proponere conſueuerint. Exoleuiſſe illum edicendi morem, nec locum in foro eſſe edictis nouis, quum iura antiqua edictaque tralatitia bonis ciuibus ſufficere videantur.

§. V.

Edixiſſe etiam *praefectos vrbi.*

Progredimur ad PRAEFECTOS VRBI, quorum quam late patuerit iuris dictio, vel ex *titulo Digeſtorum de offic. praef. vrb.* intelligere eſt. Eam vero negotiorum cauſſarumque varietatem nouas

Digitized by Google

nouas ſubinde ſanctiones, nouaque edicta parere oportuit, cum repentina et ſubitaria, tum ad perpetuam iuris dictionem ſedis vrbanae comparata. Eadem enim hic omnia ſunt, ac in praefectis praetorio. Quemadmodum enim hi in dioeceſibus ſuis; conſtitutiones principum propoſitis edictis promulgabant: ita idem Romae et in prouinciis ſuburbicariis faciebant praefecti vrbi, eorumque vicarii. Vnde formulae: *praelata litteris ad* P. V. *l.* 11. *C. Th. de metat.* P. P. *in programmate vicarii* V. R. *l.* 25. *C. Th. de annon. et tribut.* quas debemus Iac. Gothofredo, qui etiam *tom. I. Cod. Th. pag.* 4. obſeruauit, publicationem illam conſtitutionum principalium factam Romae eſſe in locis celebrioribus, veluti in foro Traiani, in foro Aproniani, in foro ſuario, in atrio Mineruae, quo vel maxime homines ſiue mercatus, ſiue negotiorum ciuilium cauſſa, quotidie confluebant. Ne et hic deſit edicti huius modi exemplum, dabimus illud ex actis iisdem, quae ſupra a Baronio et Baluzio edita diximus. Quum enim Conſtantius, pater Valentiniani iunioris, Pelagianos, et in primis Caeleſtium, eorum anteſignanum, ex vrbe et regionibus ſuburbicariis exeſſe, reſcripto iuſſiſſet: Voluſianus, praefectus vrbi, reſcriptum iſtud hoc edicto promulgauit: VOLVSIANVS, *praefectus vrbi, dixit:* (fortaſſis *edixit,*) *hactenus Caeleſtium, diuinae fidei et quietis publicae turbatorem, iudiciis amica reis ſecreta ſubduxerunt. Iam leges etiam edicti perſequentur abſentem: cui, quod primum eſt, aeternae vrbis negatur habitatio, vt ſi vel in proximis fuerit diuerſatus, debitum non euadat exitium. Pro merito etiam temeritatis atque auſus ſui cunctos huius* EDICTI *cautione praemonemus, ne quis iniquus noxio latebram putet eſſe praebendam, ne quum huiuſmodi ſit poſita poena, ſupplicium ac ſtilum neceſſe ſit proſcriptionis incurrere, quiſquis reum diuinis humaniſque rebus apud ſe putauerit occultandum.* Huius modi cauſſae aliae innumerae emergere potuerunt, et reipſa emerſerunt quotidie, ob quas edicta extra ordinem ab iis eſſent proponenda. Sed talia curioſius conquirere iam non vacat. Multo enim maioris momenti ſunt edicta praefectorum vrbi, perpetuae iuris dictionis cauſſa reddita, quibus noua ſubinde iura conſtituebant, prauas proſcribebant conſuetudines, aliaque ſalutaria, quae ad vrbis aeternae decus pertinere viderentur, ſanciebant, non minore profecto auctoritate, quam libera olim republica a ſummis magiſtratibus factum fuerat. Hinc

Ammianus Marcellin. *lib. XXVII. cap.* 9. Praetextati laudans praefecturam: *adoleſcebat*, inquit, *gloria praeclari rectoris, plura et vtilia* DISPONENTIS. *Namque et meniana ſuſtulit omnia, fabricari Romae priſcis vetita legibus, et diſcreuit ab aedibus ſacris priuatorum parietes, iiſdem inuerecunde connexos: ponderaque per regiones inſtituit vniuerſas, quum auiditati multorum, ex libidine trutinas componentium occurri nequiret.* Quod hic de parietum diſcretione, et ponderibus per regiones inſtitutis commemorat annalium ſcriptor, id ſaepius conſtitutum nouimus. Nam nec iura vetera permittebant operibus publicis muriſue ciuitatum, nedum templis quidquam coniungi, immittiue, *l.* 9. *D. de rer. diuiſ.* et poſtea legibus nouis Arcadii et collegarum aedificia priuatorum publicis operibus contigua deſtrui tolliique iuſſa ſunt. *l.* 9. *C. de aedifie. priuat. l.* 16. *C. de oper. publ. l.* 4. *C. Th. eod.* vbi conſulendus Iac. Gothofr. *Tom. V. pag.* 281. Sed et pondera etiamnum ſuperſunt, praefectorum vrbi nominibus notata, veluti Q. Iunii Ruſtici, apud Gruter. *Inſcript. pag.* 222. 1. quemadmodum et multo vetuſtius, a D. Iunio, L. F. Silano et L. Lucretio L. F. Tricipitino, quaeſtoribus vrb. anno v. c. 640. ex SC. factum, ex Lucae Paeti ICti *lib. V. de pond. Rom. et Graec.* edidit Thom. Reineſ. *Inſcript. claſſ. II. n.* 56. *pag.* 281. At de moenianis locus hic eſt notatu dignior. Meniana vel moeniana, Herodiano *lib. VII. extr.* ξύλων ἐξοχαὶ, aliis, teſtantibus gloſſis, ἐξωσαὶ vel ἐξωσταὶ, ac denique in *l.* 39. *C. Th. de oper. publ.* παραστάσια dicta, a quo, et qua occaſione hoc nomen acceperint, ex Aſcon. Paediani *ſcholiis in Diuinat. cap.* 16. et Feſto in *Maeniana* ſatis notum eſt. Quum enim Maenius domum vendidiſſet Catone et Flacco coſſ. ſibique excepiſſet ius vnius columnae, ſuper quam tectum proiiceret proiolantibus tabulatis, vnde ipſe poſterique munus gladiatorium ſpectarent: hunc imitati alii, vel e lapide, vel e maceria, maeniana in porticibus aedificarunt, vel eadem foribus ac domibus adiecerunt, vnde proſpectus eſſet in vicos et plateas. Id vero non poterat non moleſtiſſimum eſſe vicinis, in tanta ſemitarum viarumque vrbanarum anguſtia, de qua conqueruntur Cic. *Agrar. II. cap.* 35. M. Seneca *Controu. lib. II. cap.* 9. Iuuenal. *Sat. III. v.* 236. *et Sat. VI. v.* 78. ac proinde non mirum eſt, ſi de moenianis tollendis etiam priſcis legibus cautum fuit, ceu ait Ammianus. At neſcio tamen, quam id verum ſit. Fuiſſe enim in

Digitized by Google

in vrbe moeniana libera adhuc re publica, ex Val. Max. *Hiſtor. lib. VIIII. cap.* 12. *ex.* 7. et Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXV. cap.* 10. patet. Eadem adhuc viſa ſunt ſub Caligula imp. ceu diſcimus ex Sueton. *Calig. cap.* 18. ac fortaſſis etiam ſub Alexandro Seuero, ſi vera eſt ſpecies Vlpiani *l.* 2. §. 6. *D. ne quid in loc. publ.* Quin tantum abeſt, vt illius legis vetuſtioris, moenianis oppoſitae, veſtigium me deprehendere meminerim, vt potius multo poſt Arcadius in *l.* 39. *C. Th. de oper. publ.* ea non omnia, ſed quaedam tantum, quae aedibus publicis eſſent contigua, aut vnde incendii immineret periculum, deſtrui iuſſerit. Sed vt ad edicta praefectorum vrbi reuertamur, idem Ammianus Marcellinus *lib. XXVIII. cap.* 4. de Ampelio, praefecto vrbi, refert, eum laetum alias, et ad fauorem populi adipiſcendum aptiſſimum, nonnumquam tamen rigidum fuiſſe. Id tamen in eo deſiderat, quod, parum tenax propoſiti, a rigore iſto multum remiſerit, siquidem alias fieri potuiſſet, vt ciuitas ad priſtinam frugalitatem reuocaretur. *Statuerat enim*, inquit, *ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neque aquam vulgarium calefaceret quiſquam, vel ad vſque praeſtitutum diei ſpacium lixae coctam proponerent carnem, vel honeſtus quidam mandens videretur in publico.* En denuo congeriem edictorum ab illo praefecto vrbi propoſitorum. Ita nouas quotidie ſanctiones exegit corruptiſſima populi Romani diſciplina, quam viuis vbique coloribus depingit Ammianus, cuique emendandae impares fere erant bonae leges, vt facile adpareat, adulatorium eſſe iſtud Rutilii Numatiani *Itin. lib. I. v.* 159. elogium:

Nam quod nulla meum ſtrinxerunt crimina ferrum,
Non ſit praefecti gloria, ſed populi.

§. VI.

Fortaſſis iam taedio futurum eſſet lectori, plura hic adcumulata videre edictorum a praefectis vrbi profectorum exempla. Et tamen facere non poſſum, quin addam bina perelegantia L. Turcii Aproniani, praefecti vrbi, quae integra ſuperſunt in marmore apud Gruter. *pag.* 747. 6. 7. Celeberrima olim Romae fuit gens Aſteriorum Turciorum Apronianorum, et bonarum litterarum ſtudioſiſſima, cuius ideo cum laude meminit antiquiſſimus Virgilii codex Medicaeus, Aſteriorum Turciorum iuſſu deſcriptus, de quo plura Henr. cardin. Noriſius *Cenotaph. Piſan.*

Elegans edictum *L. Turcii Aproniani*, praefecti vrbis, de venditione carnium.

diſſ. IIII. cap. 2. Io. Mabillon. *de re diplom. pag.* 354. Fabric. *Biblioth. Latin. tom. I. pag.* 220. et *Tom. II. pag.* 296. et Nic. Heinſ. in *Epiſtola*, cum aliis virorum doctorum epiſtolis edita a V. C. Petro Burmanno *tom. V. pag.* 193. *ſeqq.* Ex ea gente fuit noſter L. Turcius Apronianus, quem cum Flauio Aproniano male confundunt Onuphrius Panuinius *in Faſtis* et Iac. Gothofred. *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 172. et *in Notitia dignitatum. Flauium* enim demum ſub Iuliano imp. vrbi praefuiſſe, teſtatur Ammianus Marcellin. *lib. XXIII. cap.* 1. quum noſter, ceu V. C. Lud. Ant. Muratorius *tom. I. Anecdot.* et ante eum Almeloueenius *in Faſt. conſ. pag.* 490. *edit. nou.* demonſtrauit, Conſtantio iterum et Conſtante AA. coſſ. anno erae Dionyſiacae 339. praefectura vrbana functus ſit. Id quod etiam patet ex marmore Tiburtino apud Gruter. *pag.* 1079. 1.

CONSTANT.
CONSTANTIS.
AVGVSTORVM.
SENATVS.
POPVLVSQVE.
ROMANVS.
PONTEM. REFECIT.
CVRANTE L. TVRC.
APRONIAN. PRAEF.
ASTERIO. V. C.
FLAM.

nec non ex alio *pag.* 466. 7. ex quo et aetatem, et parentem, et filium, et religionem denique Turcii noſtri perſpicimus:

ASTERII.
L. TVRCIO. APRONIANO. V. C.
FILIO. L. TVRCI. APRONIANI. V. C.
PRAEFECTI VRBIS. NEPOTI
L. TVRCI. SECVNDI. C. V. CONSVLIS.
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI TVSCIAE ET VMBRIAE. OMNI.
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM.
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM.
AD MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS.
CONLOCAVIT.
CVRANTIBVS. FL. SPE. V. P. ET CONDO
NIO. TAVRO. IVN. POST.

Digitized by Google

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS.

Huius ergo L. Turcii Aproniani, viri, et antiquitate generis et dignitatibus quam maxime conſpicui, bina exſtant edicta, quorum alterum ita ſe habet:

EX. AVCTORITATE. TVRCI APRONIANI. V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO. DOCVIT. VTILITATE. SVADENTE. CONSVETVDINE. MICANDI. SVBLATA, SVB. EXAGIO. POTIVS. PECORA. VENDERE. QVAM. DIGITIS. CONLVCENTIBVS. TRADERE. VT. ADPENSO. PECORE. CAPITE. PEDIBVS. ET. SEVO. LACTANTE. ET. SVBIVGVLARI. LANIO. CEDENTIBVS. RELIQVA. CARO. CVM. PELLE. ET. INTERANEIS. PROFICIAT. VENDITORI. SVB. CONSPECTV. PVBLICO. FIDE. PONDERIS. COMPROBATA. VT. QVANTVM. CARO. OCCISI. PECORIS. ADPENDAT. ET. EMTOR. NORIT. ET. VENDITOR. COMMODIS. OMNIBVS. ET. PRAEDA. DAMNATA. QVAM. TRIBVNVS. OFFICIVM. CANCELLARIVS. ET. SCRIBA. DE PECVARIIS. CAPERE. CONSVEVERAT. QVAE. FORMA. INTERDICTI. ET. DISPOSITIONIS. SVB. GLADII. PERICVLO. PERPETVO. CVSTODIENDA. MANDATVR.

§. VII.

Tale eſt illud Turcii Aproniani Edictum, quod obſeruationibus quibuſdam hac occaſione illuſtrare iuuat. Dicitur illud propoſitum eſſe EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS, quod et in altera edicti parte repetitur. Quamuis vero alias ipſa edicta vocentur *auctoritates*, nec in iure noſtro hoc ſenſu ignorata ſint *auctoritas magiſtri officiorum*, *l.* 9. *C. de aquae duct. auctoritas iudicis*, *l. vn. C. Th. ſi cert. pet. edicti perpetui auctoritas*, *l.* 3. *C. de edend. iuris auctoritas*, *l.* 10. *C. Greg. de pact. et tranſact.* vt praetermittamus exempla, quae eam in rem collegit Iuretus *ad Symmach. Epiſt. lib. III. epiſt.* 69. hic tamen *auctoritas* iuſſum Turcii Aproniani notat, ſenſuſque eſt, eius iuſſu et praecepto edictum marmori inciſum eſſe. Frequens enim in marmoribus eſt huius formulae vſus, et opera publica ſaepe ibi facta eſſe dicuntur vel ex AVCTORITATE IMP. vel EX AVCTORITATE PRAEF. VRBI, cuius rei exemplum eſt apud Gruter. *pag.* 222. 1. Ipſum, quod ſequitur, edictum agit de venditione carnium, quia etiam *cura carnis omnis*, *vt iuſto pretio praeberetur*, *ad curam praefecturae vrbanae pertinebat. l.* 1. §. 11. *D. de off. praef. vrb.* Eius vero edicti tria ſunt capita, quorum

Variae ad illud obſeruationes. Quid *micare?* quid *ſub exagio vendere?* quid *ſeuum* et *ſubiugulare?* Officia praefecti vrbi.

quorum vno Turcius Apronianus pecorum mactatorum carnes non *micando*, ſed ad trutinae examen vendi iubet : altero, ne officia inde ſibi quidquam ſpoliorum nomine vindicent, grauiter prohibet : tertio denique ſanctionem poenalem, eamque ſeueriſſimam ſubiungit. Primo capite, vt iam monui, CONSVETVDINE MICANDI SVBLATA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI, QVAM DIGITIS CONLVCENTIBVS TRADI, iubet, quod poſtea etiam conſtitutione generali ratum habuit Valentinianus *A. l. 4. C. Th. de ſuar.* Erat autem *micatio* ſpecies ſortitionis, per digitos ſubito expanſos facta, qua ad liquidum perducebatur, venditorne emtoris, an hic illius, numerum atque aeſtimationem ſequi deberet. Vnde Varro *apud* Nonium *de propriet. ſerm. cap. 4. §. 303. pag. 681.* MICANDVM *erit cum Graeco, vtrum ego illius numerum, an ille meum ſequatur.* Quumque hoc ſortitionis genus lucem vel maxime requireret, ne alteruter falſum nunciaret digitorum numerum, ac proinde veteres, virum integrum vitae incorruptaeque fidei deſcripturi, *dignum eſſe illum*, dicerent, *quocum in tenebris mices :* vid. Eraſm. *Adag. chiliad. I. cent. 8. adag. 23.* non ineleganter in marmore noſtro micatio fieri dicitur DIGITIS CONLVCENTIBVS, quemadmodum gloſſa vetus ab Henrico Stephano edita : *micat*, λαγχάνει, ΛΑΜΠΕΙ, id eſt, *ſortitur vel lucet.* Vnde falli videntur, qui malunt : DIGITIS CONLVDENTIBVS. Ceterum ea ſortitio veteribus erat familiariſſima non modo in ſponſionibus, diuiſionibus, aliiſque certaminibus, ſed et in contractibus et negotiis ciuilibus. Apud Nonnum ſane *in Dionyſiac. lib. XXXIII. v. 77. ſeqq.* micando inter ſe contendere finguntur Cupido et Hymenaeus, arbitro Ganymede, iſque luſus ibi ita deſcribitur :

Φιλαχρήτων δὲ βολάων
Λαχμὸς ἔην, μιθέντων ἑτερότροπα δάκτυλα χειρῶν,
Καὶ τὰ μὲν ὀρθώσαντες ἀνέχιδον, ἄλλα δὲ καρπῷ
Χειρὸς ἐπισφήκωτο συνήορα σύζυγι δεσμῷ.

Vino vero inſanientium iactus et
Sortitio erat talis, quae ſequitur vtrimque conuerſos digitos manuum
Dum alios erectos proiiciebant, alios carpo
Manus, veluti vinculo quodam nexos, conſtringebant.

Et in *Paraphr. Ioann. cap. 19. v. 24.* item auctor ritum hunc adcom-

Digitized by Google

adcommodans hiſtoriae ſacrae, milites inducit de inconſutili Chriſti tunica ita colloquentes:

Οἴνοπα μὴ χίζομεν ἀληθέα τόνδε χιτῶνα
Θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον· ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆ
Δάκτυλα χειρὸς ἀφέντες ἐκήβολα σύμβολα νίκης
Λαχμῷ πάντες ἴδοιμεν ἀθρήτῳ, τίνος ἔσαι.

Purpuream ne diſſecemus veram hanc tunicam,
Diuinam habentem formam peregrinam: ſed pro ipſa
Digitos manus iacientes, procul iacta ſigna victoriae,
Sorte omnes videamus, contentionis expertes, cuius futura ſit.

Eodem itaque ſortiendi et micandi ritu in foris pecuariis et macellis antehac vſi fuerant Romani. Micando enim, non licitando in ſingula pondo, pretia carnibus ſtatuebant, quin ne trutina quidem explorabant earum pondus, ſed omnia veluti fortunae aleae committebant. Quo contrahendi ritu quum fieri non poſſet, quin contrahentium alteruter aliquando ſatis enormiter laederetur: RATIONE DOCENTE, ET VTILITATE SVADENTE, illam micandi conſuetudinem ſuſtulit, et SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI iuſſit Turcius Apronianus, VT SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA, QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT, ET EMTOR NORIT, ET VENDITOR. *Exagium* eſſe trutinam, res ipſa docet, et iam ex gloſſis nomicis conſtat, in quibus ἐξάγιον eſt *penſatio*, ἐξαγιάζειν, *examinare*, *perpendere*, quo ſenſu etiam Theodoſius et Valens imperatores vocabulum accipiunt in *Nouell. Theod. et Val. XXV.* Non tamen vniuerſum occiſi pecoris corpus adpendi ſolebat, ſed demtis CAPITE, PEDIBVS, SEVO LACTANTE, ET SVBIVGVLARI, quae partes LANIO CEDEBANT. De ſeuo Plin. *Hiſt. nat. lib. XI. cap.* 37. *cornigera*, inquit, *vna parte dentata, et quae in pedibus talos habent*, SEVO *pinguescunt: biſulca ſciſſiſue in digitos pedibus, et non cornigera*, ADIPE. Turcius tamen non omne ſeuum lanioni addicit, ſed lactans tantum, id eſt, mollius illud, et pinguedini propius. Ei addidit *ſubiugulare*, quamuis boues et pleraque alia animalia iugulo proprie dicto deſtitui, idem obſeruet Plinius *Hiſt. nat. lib. XI. cap.* 49. in eo tamen falſus, quod *vni homini iugulos eſſe*, ſcribit, quum et ſimiis, talpis, ſciuris, muribus Alpinis iugulos eſſe, iam obſeruarit

Dalechampius. *Ἀναλογικῶς* itaque Turcius per *ſubiugulare* intelligit partes ſub initium pectoris obuias, et iugulis humanis proximas. Has ſolas cum capite et pedibus, nec non ſeuo lactante ſibi retinere ex hoc edicto poterant laniones, quum contra RELIQVAM CARNEM CVM INTERANEIS PROFICERE VENDITORI oporteret. Vbi tamen manifeſto reſcribendum EMTORI, niſi dicere malis, idem euenisſe hic Turcio, vel lapicidae. quod ſaepe iuriſconſultis, aliiſque vetuſtis ſcriptoribus, contigiſſe obſeruant Cuiacius *Obſ. lib. XII. cap.* 23. et Radulp. Fornerius *Rer. quotidian. lib. III. cap.* 28. *lib. IIII. cap.* 9. vt emtoris venditoriſque vocabula confunderent. Hactenus primum huius edicti caput. Altero cauit Turcius, ne ex officiis quiſquam praedam ex carne venali caperet. OFFICIA praefecti praetorio, alias *officium vrbanum*, *l. vlt. C. Th. de nauicul. officium vrbicariae praefecturae*, *l.* 2. *C. Th. de cond. in publ. horr. vrbaniciani officiales*, *l.* 2. *C. Th. eod.* itemque *praefectiani l.* 1. *et l.* 20. *C. Th. de diuin. off.* generatim erant omnes adminiſtri praefecti vrbis, at ex his tamen quidam in ſpecie hoc nomine veniebant. Hinc in marmore noſtro recenſentur TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS, et SCRIBA. Nam ſub diſpoſitione praefecti vrbi erant TRIBVNI PLEBIS, *l.* 74. *C. Th. de decurion.* quibus eius modi munera delegaſſe videtur praefectus, quum vetera illa non amplius admitteret forma reipublicae. Sub eodem erat OFFICIVM, id eſt, domeſtici adſeſſores et iudices veluti ordinarii, qui praefecti nomine cognoſcebant, decernebantque, et aliquando etiam *primates*, *officii* dicebantur, *l.* 3. *C. Th. de adſeſſ. dom. et cancell.* porro CANCELLARII, quibus cancelli, id eſt, praetoria et ſecretaria curae erant, vt rite ornarentur, nec promiſcue eo omnibus pateret aditus, ceu ex Agathia et Caſſiodoro docuit Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. I. pag.* 71. denique SCRIBAE, quorum anteſignanus *primoſcrinius* vocabatur. *l. vlt. C. Th. de ſuar.* Hi omnes quum antea COMMODA quaedam et PRAEDAM, id eſt, certam carnis partem, ſibi DE PECVARIIS capere conſueuiſſent: Turcius noſter Apronianus, DAMNATA illa PRAEDA, et per hanc FORMAM INTERDICTI, id eſt, EDICTI ſui, et DISPOSITIONIS prorſus ſublata, GLADII PERICVLVM interminatus eſt omnibus, hoc edictum ſuum IN PERPETVVM NON CVSTODIENTIBVS. Ex quo patet, ad iuris dictionem perpetuam pertinuiſſe hoc Turcii Aproniani edictum, nec pro repentino aut tem-

Digitized by Google

temporario illud habendum esse, ceu vel inde patet, quod illud incisum marmori in perpetuum exstare voluit. Apronianus. Ceterum mirari quis posset supplicii grauitatem et legem aedilitiam sub gladii periculo sancitam. Sed quum ad eas sordes, eaque flagitia prolapsa esset ciuitas, vt, iudice Ammiano Marcell. *lib. XXVIII. cap.* 4. *nec Epimenides Cretensis, si fabularum ritu ab inferis excitatus rediisset ad nostra, solus purgare sufficiisset Romam*, quia *maxima plerosque labes insanabilium flagitiorum oppressit*: gliscens improbitas acriore fraeno coërcenda videbatur, a qua sua sponte, et sine supplicii metu abhorruissent ciues, si maiorum suorum veteris gentis togatae similes esse voluissent.

§. VIII.

Alterum *Turcii Aproniani* edictum de suariis et ordinibus, qui suariam faciunt. Quid *titulus canonis vinarii?*

Eodem marmore et alterum comprehenditur Turcii Aproniani edictum, quod ad SVARIOS pertinet. De iis enim illum quaedam sanxisse, nemo mirabitur, qui *et forum suarium sub praefecti vrbi cura fuisse, et ceterorum pecorum, siue armentorum, quae ad huiusmodi praebitionem spectabant, ad ipsius curam pertinuisse*, meminerit. *l. 1. §. 11. De de offic. praef. vrb.* Est vero hoc edictum alterum tale:

EX. AVCTORITATE. TVRCI. APRONIANI
V. C. PRAEF. VRB.

LICET. FORMAM. DISPOSITIONIS. ACTA. CONTINEANT. AD. FIDEM. TAMEN. GESTORVM. PLENIVS. MEMORIAE. TRADENDAM. TABVLAM. PLACVIT. ADFIGI. QVAE. PVBLICARET. ORDINEM. RERVM. QVOM. SVARIOS. VIDEREMVS. DAMNIS. ADFECTOS. ET. EOS. ETIAM. ORDINES. QVI. SVARIAM. FACIVNT. PROVIDIMVS. HIS. LEVAMEN. ET. EX. TITVLO. CANONICO. VINARIO. VT. VIGINTI. QVINQVE. MILLIA. AMPHORARVM. ANNVA. CONSEQVANTVR. SVB. EA. DIVISIONE. VT. DVAE. PARTES. SVARIIS. TERTIA. VERO. HIS. ORDINIBVS. SVFFICIANT. QVI SVARIAM. REGOGNOSCVNT. ITA. VT. IIDEM. ORDINES. IVXTA. CONSVETVDINEM. TAM. PROPRIVM. QVOD. ADPELLATVR. QVAM. ANNONAS. EXSOLVANT. ET. MODERATIONE. ADHIBITA. PERINDE. A. POSSESSORE. SVSCIPIANT. ATQVE. SVSCIPERE. SVNT. SOLITI. ANTIQVO. MORE. PRAEEVNTE. INTERDICENTES. NE. INORMIA. ILLA. INDEBITAQVE. PRAESTENTVR. QVAE. TAM. TRIBVNVS. QVAM. PATRONI. DIVERSI. ET. VARIA. CONSEQVEBANTVR. OFFICIA. CONTRA. QVOD. INTERDICTVM. SI. QVI. AVSI. FVERINT. DE. COMMVNI. LARGIRI. ET. SCRIBAE. QVIDAM. CETERIQVE. POENAE. SVBIACENT.

Exemplo eſt hoc perelegans edictum, non ſufficere viſum eſſe magiſtratibus, edicta ſua contineri actis, vel ex albo aliquamdiu pependiſſe, ſed eos etiam illa marmoribus vel aeri incidenda curaſſe, AD. FIDEM. GESTORVM. MEMORIAE. TRADENDAM. PVBLICANDVMQVE. ORDINEM. RERVM. Id quod vel maxime obſeruatum eſſe in promulgandis priuilegiis ac beneficiis, certo ordini conceſſis, ſupra *cap.* 2. §. 4. oſtendimus. Non mirum itaque eſt, hoc quoque edictum non cedro, ſed marmore, dignum viſum eſſe, quod ad *ſuariorum, ordinumque, qui ſuariam faciebant*, priuilegia pertinebat. De SVARIIS in vtroque Codice tituli exſtant ſingulares, de iiſque prolixe agunt Iac. Cuiac. *ad Codic. lib. XI. tit.* 17. Iac. Gothofredus *ad Cod. Th. tom. V. pag.* 168. at multo planius atque adcuratius Thom. Reineſ. *Inſcript. pag.* 145. vbi eos ita adcuratiſſime deſcribit: *collegium ſuariorum memoratur apud Gruterum* Inſcript. *pag.* 361. 3. *Hi cum boariis et pecuariis vnum corpus conſtituebant, et cum bonis, heredibus, poſteriſque ſuis, et vniuerſa agnatione, munere procurandae carnis bubulae, ſuillae, et obſoniorum, quae imperatores et fiſcus plebi vrbanae militibuſque praetorianis ad quatuor millia pondo diurna elargiri ſolebant, certis per annum diebus praebitionis, quod ſuaria functio et ſuarium obſequium dicitur*, l. 1. C. Th. de ſuar. pecuar. et ſuſcept. vin. *obnoxii erant, eoque animalia apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites, qui ſues et boues, ceu canonem, praediis et patrimoniis impoſitum, pendebant, conquiſita ad vrbem tranſmittere, vel acceptis a poſſeſſoribus, qui ſuariam recognoſcebant, pro ſingulis porcinae libris pretiis, quae vſus publicae conuerſationis per Campaniam attuliſſet, hoc eſt, ſecundum annonam fori, quam deprehenderint, vt loquitur Donatus in Terent. Phorm. ſuo periculo ſpeciem porcinae adſatim praebere tenebantur, dicti etiam porcinarii vrbis aeternae. l. 6. C. Th. eod.* Ex quibus verbis ſimul intelligitur, quinam fuerint *ordines ſuariam recognoſcentes, vel facientes*, omnes nimirum, qui apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites ſues de praediis ſuis praeſtare iis ſuariis tenebantur. Nec magis iam obſcurum eſt, cur DAMNIS ADFECTI adhuc dicantur et SVARII, ET II ETIAM ORDINES, QVI SVARIAM FACIEBANT. Quum enim vel ſues ex tam diſſitis regionibus Romam ſuo periculo transferre, vel pretium, non quale Romae, ſed quale in locis illis vſus ſtatuebat, recipere cogerentur: vtrumque cum alea coniunctum eſſe experiebantur.

Digitized by Google

bantur, adeoque modo ſuarii, modo ordines ſuariam recognoſcentes maximum capiebant detrimentum, et hinc quotidianae alterutrorum audiebantur querelae. Quibus demum commotus Turcius Apronianus, vtriſque LEVAMEN PROVIDIT, ſtatuitque, VT EX TITVLO CANONICO VINARIO XXV. MILLIA ANNVA CONSEQVERENTVR. *Tituli* iis temporibus erant omnia genera functionum publicarum, *l. vlt. C. Th. de equor. collat. l. 49. C. Th. de operib. publ.* qui et *tituli canonici* ſeu *canones titulorum*, itemque *canonicae illationes*, nec non *ſollemnes et canonicae penſitationes* vocabantur. *l. 36. C. Th. de annon. l. 16. C. Th. de bon. proſcript. l. 40. C. Th. de epiſcop. l. 2. C. Th. de concuſſ. aduoc.* Et hae quidem praebitiones annis ſingulis erant praeſtandae, eoque diſtinguendae a *titulis ſuperindictitiis*, ceu adpellantur *d. l. 36. C. Th. de annon. l. 3. C. Th. de decurion. et ſilentiar.* Quum ergo alii frumentum, alii aurum argentumue, alii naues, alii veſtes, alii equos quotannis inferre tenerentur: in legibus eorum temporum paſſim occurrunt titulus annonarius, *l. 4. C. Th. tribut. in ipſ. ſpec.* frumentarius, *l. 1. et 3. C. Th. de frum. vrb. Conſt.* qui et *canon populi* Romani apud Lamprid. *Elagab. cap. 27.* et *canon vrbicarius l. 2. l. 3. C. de can. frum. vrb. Romae, Lib. XI.* nauium, *l. 2. C. Th. de Alexandr. pleb. primat.* canon aurarius, *l. 13. C. Th. de extraord.* metallicus, *l. 4. C. Th. de metall.* veſtium, veſtes canonicae, veſtis collatio annua, *l. 2. 3. C. Th. de milit. veſt. l. 1. C. Th. de diſtr. pign. quae tribut. cauſſ.* equorum, *l. 14. de nauicul.* ſimiliumque rerum, quae alioquin generatim *inlationes*, *l. 40. C. de epiſc. canonicae ſpecies*, *l. 1. C. Th. de exact. indictiones*, *l. 1. C. de prox. ſacr. ſcrin. penſitationes*, *l. 2. C. de lucr. aduoc. praebitiones*, *l. 4. C. Th. de tribut. in ipſ. ſpec. infer.* immo et *ſolatia* in *Nou. Theod. et Valent. de releu. ad aer. vel don. poſſ.* vocantur. Nec deerant, qui vinum in vſum plebis Romanae quotannis tenebantur praeſtare, vnde ſingularis *titulus canonis vinarii*, ſeu *arca vinaria*, cuius mentio fit *l. 11. C. de ſuſcept. l. 3. C. Th. de calcis coctor.* et apud Symmach. *lib. VII. epiſt. 79. lib. VIIII. epiſt. 121. lib. X. epiſt. 42. et 47.* Ei vino canonico ſuſcipiendo conſtituti erant certi *ſuſceptores*, *d. l. 11. C. de ſuſcept.* ſubiecti *rationali vinorum*, qui *ſub diſpoſitione viri illuſtris*, *praefecti vrbi fuiſſe* dicitur in *Notit. imp. occid. pag. 15. edit. Pancirol.* Ex quo iam facile patet, vnde tam inſignem vini quantitatem ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciebant, adſignare potuerit praefectus vrbi, ad damnum, quod illi ſe paſſos

eſſe conquerebantur, quodammodo reſarciendum. Quandoquidem tamen ſuarii pretium, in Campania lociſque vicinis vſu receptum, recipere tenebantur, id vero plerumque procul dubio vilius erat, quam quo pecora Romae, in populoſiſſima vrbe, venibant, adeoque aleam magis ſubire cogebantur ſuarii, quam ordines ſuariam recognoſcentes, hinc illa adſignata vtriſque XXV. millia amphorarum vini canonici ita diuidi iuſſerat Turcius, VT DVAE PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS, SVFFICERET, QVI SVARIAM RECOGNOSCERENT. Quam diuiſionem poſtea ratam habuerunt Valentinianus et Valens augg. *l.* 4. *C. Th. de ſuar.* dum ſuariis adſignant *ſeptem et decem amphorarum millia*, id eſt, fere duas tertias XXV. millium amphorarum, quas iam antea iis adſignauerat Turcius Apronianus. Addidit vero huic beneficio certas leges, et ordinibus quidem ſuariam facientibus iniunxit, vt IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM, QVOD ADPELLATVR, QVAM ANNONAS EXSOLVERENT; ſuariis vero, VT, MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORIBVS SVSCIPERENT, ATQVE ACCIPERE SINT SOLITI ANTIQVO MORE PRAEEVNTE, id eſt, vt et illi tam ordinarias, quam ſuperindictitias, collationes recte praeſtarent ſemper, et hi circa veterem ſuſcipiendorum pecorum morem nihil immutarent. Antiquus vero ille mos ita deſcribitur in *l.* 4. *C. Th. de ſuar.* quod ſuarii potuerint vel vinum, vel pecuniam loco porcinae ſubuehendae accipere, et tunc vel carnem, vel pretium, quale in foro Romano eſſet, populo praeſtare tenerentur. Denique et hoc edicto tribuni et officiorum exactiones et rapinas, acriore propoſita poena, prohibet Turcius Apronianus, quamuis neſciam, an ſatis integrum ſit poſtremum illud edicti caput, in verboque vltimo procul dubio ſcribendum ſit SVBIACENTO, pro SVBIACENT. Monuit et alia quaedam circa hoc edictum Iac. Gothofredus *tom. V. Cod. Th. pag.* 174. quem tamen in eo falſum exiſtimo, quod ex verbis *l.* 4. *C. Th. de ſuar. quibus in rebus illud quoque* a DECESSORE TVO *ſalubriter inſtitutum eſt*, collegit, Apronianum noſtrum paullo ante Praetextatum circa annum Chriſti 363. praefectura vrbana functum eſſe: ſiquidem nos et Flauium Apronianum, qui Praetextatum anteceſſit, diuerſum a L. Turcio Aproniano fuiſſe docuimus, et latius omnino patet vocabuli DECESSORIS ſignificatio, quam vt de eo dumtaxat, qui aliquem ἐμπειρως in officio anteceſſit, neceſſario accipiendum eſſe videatur.

tur. Noſter nimirum vrbi praefuit anno Chriſtianae erae 339. Flauius Apronianus annis 363. et 364. Praetextatus anno 366. vti docuit Theod. Ianſonius ab Almeloueen in *Faſt. conſular. pag.* 490. 494. *ſequ. edit. nou.*

§. VIIII.

Fuere et alii magiſtratus vrbani ſub imperatoribus demum inſtituti, quin et adminiſtri ſacri palatii, quos propoſitis edictis de rebus ad adminiſtrationem ſuam pertinentibus quaedam ſanxiſſe, nullum eſt dubium. Sane enim quum ad PRAEFECTVM ANNONAE erogandae annonae ciuicae cura pertineret, ipſeque praefectus vrbi ſine eo de annona nihil ſtatuere poſſet, *l.* 1. *C. Th. de condit. in publ. horr.* quin idem praefectus annonae, teſte Caſſiodoro *Var. lib. VI. epiſt.* 18. *ſi querela panis, vt aſſolet, concitaretur, tamquam promiſſor vbertatis, ſeditiones ciuicas momentanea ſatisfactione diſſolueret*: quis negauerit, eum, et prout res inciderent, et, quid nauicularis, piſtoribus, ſuariis, qui ſub eius diſpoſitione erant, faciendum omittendumue eſſet, edixiſſe? Et id, credo, ſubinnuit Caſſiodorus, dum in eadem formula: *tribunal*, inquit, *tuum non eſt inter minimas dignitates, quando et Romana gratia frueris, et pronunciis* IVSSA *tranſmittis.* Deinde ſupra (§. 3. huius capitis,) quaedam diximus de libris ῥωμαϊκῶν, quos Cuiac. *Obſ. lib. VI. cap.* 10. de edictis patriciorum vel magiſtrorum, in vnum faſciculum collectis, interpretatur. Quae ſi vera ſunt, dicendum fuerit, et hos principum parentes edicta propoſuiſſe. At ego tamen me fateor ea de re dubitare, partim quod patriciatum tamquam dignitatem palatinam, *nihil iuris dictionis habere*, diſerte ſcribit Caſſiodor. *Var. lib. VI. epiſt.* 2. partim, quod Harmenopulus, qui ſolus laudat ῥωμαϊκὰ τῦ μαγίστρυ λεγόμενα, ſatis oſtendat, priuati alicuius, qui *magiſter* κατ' ἐξοχήν dictus ſit, volumen a ſe citari. Alibi enim ſine addito illum vocat μάγιστρον, veluti *lib. II. tit.* 10. §. 12. *lib. III. tit.* 3. §. 130. et paſſim, nec inepta eſt coniectura Dionyſii Gothofredi, qui in *Notis ad Harmenopuli praefationem* auctorem libri ῥωμαϊκῶν fuiſſe putat Coſmam, magiſtrum officiorum ſub Romano Seniore, imp. Conſtantinopolitano, cuius in honorem fortaſſis ῥωμαϊκὰ inſcripſerit illam συλλογήν, quemadmodum Conſtantinus Porphyrogenneta opus ſuum βασιλικὰ in honorem Baſilii imp. aui ſui, vocari iuſſit.

Edicta praefecti annonae. An patricii etiam ediderint? Quid ῥωμαϊκὰ τῦ μαγίστρυ λεγόμενα apud Harmenopulum?

§. X.

§. X.

Edicta *praefectorum aerarii.* Quid *pendere ſub edicto?*

Superſunt PRAEFECTI AERARII, quibus, quam primum aerario, ac deinde etiam fiſco praeeſſe coeperunt, (quod a Neronis temporibus factum, nouimus,) quotidiana fere edicta proponendi fuit occaſio. Modo enim reliquatores, eoſue, quorum delata fuerant nomina, euocabant edictis, modo ipſos delatores adeſſe edictis iubebant, *l.* 15. *§.* 34. *D. de iur. fiſc.* modo bona vacantia, caduca, quaſi caduca, ereptitia ſub haſta venumdanda proſcribebant. In primis memorabile eſt, quod refert Suetonius *Claud. cap.* 9. Claudium, adhuc priuatum, quum ſeſtertium octogies pro introitu noui ſacerdotii coactus eſſet impendere, *ad eas rei familiaris anguſtias decidiſſe, vt, quum obligatam aerario fidem liberare non poſſet, in vacuum lege praediatoria venalis pependerit ſub* EDICTO *praefectorum.* Hic enim merito quaeſiueris, quid ſit *in vacuum pendere ſub edicto*? Vir eximius, Iac. Caſaubonus, in *Notis* id de ipſa Claudii perſona intelligit, idque ex vetere iure putat ſeruatum in cauſſis fiſcalibus, vt, qui ſoluendo non eſſent, ipſi bonaque eorum ex lege praediatoria venirent, et hinc, propoſito a praefectis edicto, proſcriberentur. Sed intercedit Claud. Salmaſ. *de modo vſurar. pag.* 739. Suetoniumque de ſolis bonis ac praediis proſcriptis intelligi iubet, ſimul obſeruans, eodem loquendi genere *pignorari* vel ἐνεχυριάζεσθαι dici, qui non ipſe, ſed cuius bona pignora capiantur, quin immo ne intelligi quidem poſſe, ad quid praedes et praedia ab his, qui publico debuerint, exegerint veteres, ſi ipſi, quod ad perſonam, aerario fuerint obnoxii. At vix ego video, quid ponderis inſit his incomparabilis viri argumentis ad euertendam Caſauboni ſententiam. *Pignorare quem* φράσις eſt in foro receptiſſima et rei ipſi plane concinna, qua non poſſunt non vti, qui proprie loqui ſtudent. Contra ſi quem *pendere ſub edicto* dixeris eo ſenſu, quem vrget Salmaſius, impropria haec loquutio, et tropus non minus durus erit, quam in verbis Virgilii:

- - Iam proximus ardet
Vcalegon.

In poëtis talia facile toleramus, immo et in Cicerone, quem ſaepius ita loquutum eſſe, nouimus, veluti *Agrar. II. cap.* 36. *Agrar. III. cap.* 4. *pro domo cap.* 8. *et* 20. *pro Sextio cap.* 26. *ſeqq. Philipp. II. cap.* 31. at eadem non illico digna ſunt hiſtorico, et maxime

Digitized by

maxime Suetonio, qui omnia verbis propriis et quam maxime perſpicuis exprimere ſolet. Deinde nec alterum Salmaſii argumentum rem conficit. Eodem enim iure quaerere liceret, ad quid praedia ceteraque bona proſcripſerint Romani, quum per praedes et fideiuſſores abunde proſpectum fuerit aerario? Contra non deſunt, quae pro illa Caſauboni obſeruatione dici poſſunt, quaeque oſtendunt, illam ſolidiorem eſſe, quam ipſi auctori ſuo, modeſtiſſimo viro, viſa ſit. Iiſdem fere temporibus, quibus Claudium ſub edicto pependiſſe ſcribit Suetonius, optimus Seruator noſter parabolam propoſuit de ſeruo, qui regi reliquator erat ad decies mille talenta. Is quum ſoluendo non eſſet, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα, ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι: *iuſſit eum dominus eius venire cum vxore et liberis, et omnibus, quae haberet, et inde ſoluere. Matth. cap.* 18. *v.* 24. Parabola haec quidem eſt, fateor: ſed ſolent tamen illae imitari veritatem, nec in iis fingi factum, quod fieri non potuiſſe, vnuſquiſque ſtatim intelliget. Quum itaque familiam hic venditam audiamus pro debito fiſcali, ad Hebraeorum autem ritus hoc pertinere, nemo adhuc adfirmare auſus ſit: conſequens ſane eſt, vt ad mores Romanorum reſpexerit Seruator. Neque nobis obuerti poterit, ſeruum fuiſſe illum reliquatorem: ſiquidem in ſacris litteris etiam ſummi regum adminiſtri, quantumuis ingenui, עבדים vel δοῦλοι vocari ſolent. 2. *Sam. cap.* 18. *v.* 29. 1. *Reg. cap.* 1. *v.* 33. 47. Et ſane ſeruilis conditionis eſſe non potuit hic diſpenſator, qui et vxorem habuit, et liberos, et patrimonium, quorum nihil in ſeruum cadere nouimus. Praeterea non diſpenſatoris, ſed ſuam familiam vendidiſſet dominus, ſi diſpenſator ex eius ſeruis fuiſſet. Quis vero ſanus ſua vendit, vt iibi inde pro ſeruo debitore ſatisfiat? Deinde notum eſt, quam aſpera apud Romanos fuerit debitorum fiſcalium exactio. Memoriae prodidit Philo *de ſpecial. leg. pag.* 801. *ſeqq.* ſua aetate tributorum exactores fugientium reliquatorum vxores, liberos, parentes, cognatos, per vim abduxiſſe, eos omnes protruſos, excruciatoſque, niſi indicarent latebras, aut pro illis dependerent, diro mortis genere necaſſe, quin in tantum ſaeuiiſſe, vt interdum totos vicos et oppida, colonis diffugientibus, et latebras vbicumque quaerentibus, ad ſolitudinem redegerint. Idem *libro de ſeptem. et feſt. pag.* 1185. conqueritur, exactores illos non tantum facultates excuſſiſſe, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν σωμάτων, ὕβρεσιν, φοναῖς πρὸς ἀπορωτέρων κακουργε-

νεχυμένους βασάνοις, sed et ex ipsis corporibus, contumeliis, flagris, et excogitatis recenter ad immanitatem tormentis, tributa extundere consueuisse. Quibus fere similia sunt, quae de censu Maximiani imp. memoriae prodidit Lactantius *de mort. persequut. cap.* 23. Atqui si ipsa mors exquisitissimique cruciatus manere illos, qui fisco debuerunt: qui mirum videatur, eosdem venales sub edicto praefectorum aerarii pependisse? Nonne idem fatum libera adhuc re publica imminebat omnibus, qui censum vel militiam subterfugerant? Nonne hos venisse testantur Cicero *pro A. Caecin. cap.* 24. et Vlpian. *Fragm. tit.* 11. §. 1. Et tamen longe maiora tunc praesidia ingenuis corporibus circumposuerant leges, quam postea sub imperatoribus. Praeterea vsque ad tempora Constantini M. qui primus hanc saeuitiam lege publica sustulit, *l.* 2. *C. de exact. trib. et l.* 7. *et* 9. *C. Th. de exaction.* reliquatores fisci plumbatarum verberibus, ponderibus, aliisque tormentis excruciabantur. At plumbatis quum corpora tantum seruilia tunderentur, *l.* 2. *C. Th. de quaestion. l.* 8. *C. Th. de decurion.* facile patet, pro seruis fisci habitos esse, qui non essent soluendo, et hinc venumdari potuisse vna cum familia. Cur porro *in vacuum sub edicto pependisset Claudius*, si de eius tantum bonis distrahendis fuisset actum. *In vacuum* enim apud Suetonium est frustra, necquidquam, vt emtorem res proscripta non inueniret, ceu ipse Salmasius *de modo vsur. pag.* 740. eam loquutionem interpretatus est. Nihil vero facilius reperire emtorem solet, quam res angusta, qualis erat Claudio, quandoquidem tantillum pecuniae, quantum ei coëmendae satis sit, homines etiam mediocrium facultatum corradere possunt, quum contra proscripta praedia ampliora plerumque vel non facile inueniant emtorem, vel male vendantur, non aliam ob caussam, quam quod iustum eorum pretium vel nemo, vel pauciſſimi repraesentare possint. At Claudius *in vacuum pependit sub edicto praefectorum*, quod vel verecundia, vel misericordia impedirentur emtores, vel nemo emendo Claudium, dubiae sanitatis hominem, pecuniam suam male perdere vellet. Denique et id obseruo, Suetonium et alibi, *Domitian. cap.* 9. simili fere vsum esse loquutione. Refert enim, *reos, qui ante quinquennium proximum apud* AERARIVM PEPENDISSENT, *vniuersos discrimine liberasse Domitianum, nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione, permisisse, vt accusatori, qui caussam non teneret, exsilium poena esset.* Qui locus docet, eorum fere nomina ad aerarium pepen-

pependiſſe, qui capitis adirent periculum. Nam ideo et accuſatores inſcribere in crimen debebant, ſe capitalem exſilii poenam ſubituros, ſi cauſſa caderent. Plus itaque ex lege praediatoria exactum intelligimus, quam bona et praedia, ipſa nimirum debitorum capita, vt ea fiſco obnoxia vna cum bonis venirent. Veroſimillimam ſane hanc coniecturam Caſauboni, in vacuum, vt pleraſque alias, a ſummo Salmaſio fuiſſe impugnatam, plane mihi perſuadeo, facile tamen paſſurus alios et hic ſuo ſenſu abundare.

CAPVT VI.

DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. *Praetores olim omnes magiſtratus dicti, non autem ſacerdotes. An Oſtiae fuerit* PRAETOR SACRIS VVLCANI? *Sacrarius Volcani, aliorumque deorum dearumque.* §. II. *Primus praetor quando creatus?* §. III. *Obientus patrum, ſub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae conſulum.* §. IIII. *Magiſtratus hic primum patriciorum proprius, poſtea cum plebe communicatus.* §. V. *Primum vnum, nempe vrbanum, poſtea et peregrinum creatum. Praetor vrbanus,* MAIOR *dictus, an et* HONORATVS? §. VI. *Numerum praetorum ſubinde auctum.* §. VII. *Praetores de* FIDEICOMMISSIS, TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, *an et* CEREALES? §. VIII. *Praetoris iuris dictionem conſtitiſſe in* DANDO, §. VIIII. DICENDO, *et* §. X. *in* ADDICENDO. §. XI. *Munera praetorum extraordinaria.* §. XII. *Omnes praetores de iuris dictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis edicta propoſuiſſe.* §. XIII. *Eorum alia tralatitia, alia noua.* §. XIIII. *Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant?* §. XV. *Edicere ſolebant praetores ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul in leges iureiurando.* §. XVI. *Edictum propoſitum in albo, quod duplex habuit praetor.* §. XVII. *Quo loco illud probabiliter fuerit?* §. XVIII. *Praetores indirecte ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.* §. XVIIII. CORTII vindiciae praetoris Romani *expenſae.* §. XX. *Status quaeſtionis.*

§. XXI. *An praetores hanc ſibi poteſtatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?* §. XXII. *An cura circa ſcribenda edicta adhibita?* §. XXIII. *An iuſiurandum in leges?* §. XXIIII. *Edicta frequentiſſime mutata.* §. XXV. *Praetor populo omnino illuſit* NOVIS VOCABVLIS. §. XXVI. *Itemque variis inuentis* EXCEPTIONIBVS. §. XXVII. *Nec non promiſſis* IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. §. XXVIII. *Denique* FICTIONIBVS. §. XXVIIII. *Concluſio elenchi.* §. XXX. *Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſenſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſequutum?*

§. I.

Praetores olim omnes magiſtratus dictos, non autem ſacerdotes. An Oſtiae fuerit *praetor ſacris Vulcani?* Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum deaeumque.

IAm demum ad EDICTVM PRAETORIVM contemplandum accingimur, reliquis omnibus non modo celebrius, ſed et in foro receptius, eamdemque fere auctoritatem, cum legibus, conſequutum. De eo vero priuſquam dicamus, repetenda quaedam erunt de ipſis praetoribus, ſed non niſi ea, quae ad intelligenda eorum edicta aliquid facere videbuntur, quum reliqua et vulgo nota ſint, et ad inſtitutum noſtrum iam non pertineant. PRAETORIS vocabulum, (vt inde potiſſimum ordiamur,) latiſſimae olim ſignificationis fuit, commune quippe reliquis magiſtratibus omnibus, qui ſummae rerum belli pacisue temporibus praeerant. Primum ergo belli duces, teſte Pompeio Feſto voc. *praetoria porta*, *pag.* 376. edit. Gothofr. PRAETORES dicti, quaſi *praeitores*, eoque vocabulo ſcriptores Romani et exterarum gentium imperatores et duces adpellitare ſolent, veluti Cornelius Nepos *Milt. cap.* 4. *Themiſtocl. cap.* 2. *Ariſtid. cap.* 2. et alii paſſim. Deinde et vrbanis magiſtratibus idem nomen inditum, exemplo, niſi fallor, Graecorum, qui et ipſi, traducto a re militari ad vrbanas adminiſtrationes vocabulo, omnes magiſtratus στρατηγοὺς adpellabant. *Matth. cap.* 16. *v.* 35. *l.* 15. §. 9. *D. de excuſat.* Vnde et Graecos hiſtoriae Romanae ſcriptores, veluti Polybium et Plutarchum, etiam conſules Romanos κατ' ἐξοχήν vocare ſolere στρατηγοὺς vel στρατηγοῦντας, itemque στρατηγοὺς ὑπάτους, demonſtrauit Iac. Perizonius *Animad. Hiſtor. cap.* I. *pag.* 35. *ſeqq.* quum tamen vriuſque ſcriptoris aetate iampridem inualuiſſet, vt aululſa a conſulatu iuris dictione, praetura proprie στρατηγία diceretur, et tunc non eſſent tempora, de quibus Feſtus: *initio praetores erant, qui nunc conſules.* Cete-

rum

rum veram esse illam Festi obseruationem, exemplo non vno potest demonstrari. Iam enim a Plinio *Hist. nat. lib. XVIII. cap.* 3. et Gellio *Noct. Att. lib. II. cap. vlt.* animaduersum est, PRAETORIS mentionem factam esse in ipsis XII. tabulis, quum in vrbe nondum esset magistratus, qui speciatim id nomen ferret. Sed et Liu. *lib. VII. cap.* 3. *legis vetustae, priscis litteris verbisque scriptae* meminit, qua cautum fuerit, vt QVI PRAETOR MAXIMVS ESSET, ID. SEPTEMBR. CLAVVM PANGERET. Quo loco *praetorem maximum* dictatorem, consulem, aliumue supremum in vrbe magistratum intelligi, facile intelligitur. At ea vocabuli notio priscis tantum nota fuit temporibus, paullatimque videtur obsoleuisse, ex quo, qui iuris dictioni praeerant, κυρίως dici PRAETORES coeperunt. Quare quemadmodum supra *cap.* 4. §. 2. notauimus Maranum, qui illam vocabuli significationem et sequioribus temporibus obtinuisse existimauit: ita nec adsentiri possumus Ger. Noodtio, *Probab. lib. I. cap.* 6. existimanti, in iure nostro et aediles praefectosque vigilum aliquando praetorum nomine venire. Multoque minus magnum Scaligerum rem acu tetigisse arbitramur, dum in *Indice Gruteriano*, *cap.* 3. *voce* PRAETOR, ipsos quoque sacerdotes PRAETORES dictos esse existimat. Exempla quidem adducit ex aeterno Gruteri opere *pag.* 398. 7. *et pag.* 318. 7. vbi laudantur COLONIAE. OSTIENSIS. FLAMEN. PRAETOR. II. SACRA. VOLCANI. L. et CN. SERGIVS. CN. F. qui VOT. PRISCO. FILIO. SVO. PRAETORI. SACRIS. VOLCANI. EX D. D. AEDILI ADLECTO *fecit*: at inde non probatur, sacerdotes quosdam dictos praetores, verum illos, qui tum praetura fungebantur in colonia, eodem tempore flamines, et sacrarios Vulcani fuisse. Ita enim ex Marquardi Gudii emendatiore exemplari sese habet inscriptio, ex qua PRAETOREM SACRIS VOLCANI perperam exculpserat Scaliger:

M. CORNELI. M. F. VALERIANI EPA
GATIANI EQ.
DECVRIONI. SPLENDIDISSIMAE. COLONIAE. OSTI
ENSIS.
FLAMINI. PRAETORI. II. SACRA VOLCANI. L. ....
...., ENQVE. SODALI. ARV. ....
DECVRIONI. LAVRENTIVM. VICI. AVG. EIVS. ..
PATRONO. CORPORIS. LENVNCVLARIORVM. .....
AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
VIXIT. ANNOS. XXXXI. ME. I.
M. CORNELIVS. M. F. PALAT. VALERIANVS. DECVRIO.

Non itaque *praetor ſacris Volcani* fuit M. Cornelius Valerianus Epagatianus, ſed *decurio Oſtienſis* ibidemque *flamen*, *iterumque praetor*, nec non SACRARIVS VOLCANI. Sic et alia marmora ſiſtunt SACRARIVM, Grut. *pag.* 1088. 9. SACRARIVM IVNONIS, *ibid. pag.* 308. 1. SACRANEAM, (fortaſſis *ſacrariam*) DEAE CERERIS, *ibid. pag.* 309. 2. AB. SACRARIO. DIVI. AVGVSTI apud Vignol. *in Column. Antonini pag.* 278. vt nihil certius videatur, quam Cornelium Oſtiae ſacrarii Volcani ſacerdotio eſſe functum, non praetoris ſacris Volcani, quale ſacerdotium nuſquam terrarum fuiſſe exiſtimamus.

§. II.

Primus praetor quando creatus ſit

Qui iuri dicundo Romae praeerat, praetor, creatus primum eſt anno V. C. 387. quum initio reges, ac deinde conſules, vti ſupra ex Dionyſii Hal. *Antiqu. lib. X. cap.* 1. *pag.* 627. oſtendimus, ius in vrbe agroque Romano dixiſſent. Et facile quidem reperta eſt cauſſa, qua populo, neceſſarium illum eſſe magiſtratum, perſuaderetur. Quum enim, vt ſcribit Pomponius *l. 2. §. 27. D. de orig. iur. conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet qui in ciuitate ius reddere poſſet: factum eſt, vt* PRAETOR *quoque crearetur, qui* VRBANVS *adpellatus eſt, quod in vrbe ius redderet.* At obtentus hic fuit, quo tum palam vtebantur patres, vt nouum iſtum honorem a populo eo facilius impetrarent: cererum veram, eamque arcaniorem cauſſam, prodidit Liuius *lib. VI. cap.* 42. et *lib. VII. cap.* 1. ideo nempe creari praetorem voluiſſe patres, vt communicato cum plebe conſulatu, iactura illa nouo hoc honore penſaretur. Quum enim plebs alterum conſulatum perpetuis fere certaminibus demum patribus extorſiſſet: hi de induſtria, ne quid per plebeium conſulem ageretur, omnia proferebant, idque agebant vnice, vt loco amiſſi communicatique cum plebe honoris alium, eumque ſibi proprium, impetrarent, in quem iuris dictionem omnem, id eſt, praecipuam conſularis poteſtatis partem conferrent, vt, quantum huic decederet, tantum accreſceret illi, et ſic nihilominus ſumma iuris dictio facultatumque ciuium arbitrium penes patres ſummumque ex eorum numero praetorem eſſet, quippe collegam conſulibus, atque iiſdem auſpiciis creatum.

§. III.

Digitized by Google

§. III.

At ideo noxiam haud nocuit Pomponius, dum aliam reddidit rationem. Vere enim patres eam interferebant cauſſam, opus eſſe magiſtratu, qui conſulibus bella finitima gerentibus, ius in vrbe redderet. Quis enim ſibi perſuaſerit, plebem, pertaeſam iam dudum impotentis patriciorum dominatus, nouum iſtum honorem iis tam facile fuiſſe conceſſuram, niſi his in promtu fuiſſet cauſſa, quam praetexerent, honeſta ac probabilis? Ea vero non alia eſſe potuit, quam adlata a Pomponio. Quin ne vanam illam eſſe putes, iam inde ab illo tempore, quo praetor creari coepit, manſit inſtitutum, vt profectis ab vrbe conſulibus praetores cum conſulari imperio vrbi praeeſſent, et *collega conſulum*, teſtibus Gellio *Noct. Att. lib. XIII. cap.* 15. et Plinio *Panegyr. cap.* 77, §. 4. vocaretur, ceu obſeruauit Petr. Faber *Comment. ad l. 2. de orig. iur.* Hinc auctor eſt Liu. *lib. X. cap.* 45. anno V. C. 459. abſentibus L. Papirio et Sp. Caruilio, coſſ. a M. Atilio, praetore, legationes ſociorum in ſenatum eſſe adductas. Idemque *lib. XXX. cap,* 17. memoriae prodidit, anno V. C. 669. P. Aelium, praetorem, abſentibus conſulibus, non modo Maſiniſſae regis legatis ſenatum dediſſe, ſed et, miſſo ſenatu, pronunciaſſe verba ſollemnia, quibus alioquin coſſ. vtebantur. P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Gemina his et *lib.* 30. *cap.* 21. 22. 23. nec non *libro XXIIII. cap.* 9. refert Liuius, ſimul obſeruans, anno ab V. C. 538. factum eſſe SC. *vt Q. Fuluio, tum praetori, extra ordinem vrbana prouincia eſſet, iſque potiſſimum, conſidibus ad bellum profectis, vrbi praeeſſet.* Ex quibus facile patet, cur Cicero *ad diuerſ. lib. X. epiſt.* 12. ſcripſerit: *placuit nobis, vt ſtatim ad Cornutum, praetorem vrbanum, litteras deferremus: qui, quod conſules abeſſent,* CONSVLARE MVNVS *ſuſtinebat* MORE MAIORVM. Quin ſub ipſis imperatoribus, teſte Tacito *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 4. praetor eumdem tuebatur locum, et proinde de extremis Caligulae temporibus ſcribit Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LVIIII. pag.* 659. Καὶ ἴδοι μὲν τις τοὺς στρατηγοὺς, οἷς τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, ὑπάτων ἀπολειφθέντων μίλη, πάντα ἀντὶ ἐπιτελεῖν: *ac debuerant quidem praetores, quibus per abſentiam conſulum curanda eorum negotia veniunt, omnia eorum munera obiiſſe.* Quamobrem tamquam ſingulare quid atque inuſitatum, obſeruat Suetonius *Iul. cap.* 76. ex eoque Ez. Spanhemius *de vſu et praeſt.*

Obtentus patrum, ſub quo praeturam imperabant a plebe. Praetores collegae conſulum.

Digitized by Google

praeſt. num. tom. II. pag. 118. quod Iulius Caeſar, profectis ab vrbe conſulibus, praefectos pro praetoribus conſtituerit. Semper enim alias coſſ. abſentium vice fungebantur praetores, eo quippe obtentu creati, vt profectis coſſ. vrbi cum conſulari imperio praeeſſent.

§. IIII.

Magiſtratus hic primum patriciorum proprius, poſtea cum plebe communicatus.

Ex eo autem iam porro facile intelligitur, magiſtratum hunc initio patribus veluti peculiarem ac proprium fuiſſe. Sane et Sp. Furius Camillus, primus praetor, et eius in magiſtratu ſucceſſores e gentibus patriciis erant, vſque ad annum v. c. 418. quo plebs, quam ſtatim teſte Liuio *lib. VII. cap.* 1. poenituit: *pro conſule vno tres patricios magiſtratus, curulibus ſellis, praetextatos, tamquam coſſ. ſedentes, nobilitatem ſibi ſumſiſſe*, primum de plebe praetorem creauit Q. Publicium Philonem, *aduerſante quidem Sulpicio coſ. et negante, rationem ſe eius habiturum, at ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in praetura tendente*, Liu. *lib. VIII. cap.* 1. Quare perperam nonnulli exiſtimant, tum demum iucundiſſima huius honoris poſſeſſione deturbatos eſſe patricios, quum praetori vnico, qui initio iuris dicundo ſufficere videbatur, alter peregrinus adiungeretur. Nec magis verum eſt, quod ſcripſit Gundlingius *in* Πρώτ. *Pand. lib. I. tit.* 14. *§. 3. pag.* 113. *a. v. c.* 417. *additum eſſe praetorem ex plebe.* Neque enim eo anno additus eſt praetor, ſed demum nonaginta tribus annis poſt, ipſo hoc paullo poſt fatente viro doctiſſimo, creari bini coeperunt: nec vmquam cautum legimus, vt ex binis alteruter plebeii generis eſſet, ſed vt praetor promiſcue ex plebe ac patribus crearetur.

§. V.

Primum vnus, nempe vrbanus, poſtea et peregrinus creatus. Praetor vrbanus *maior* dictus: an et *honoratus*?

De augendo itaque praetorum numero primum cogitatum eſt, non *poſt aliquot annos* a praeturae origine, vt ſcribit Pomponius *d. l.* 2. *§.* 28. *D. de orig. iur.* quem *ἐν πλάτει καὶ παραταπτικῶς* hic loquutum, exemplis defendit Rupert. *in animaduerſ. ad Enchirid. Pompon. lib. II. cap.* 14. *pag.* 130. *ſeqq. edit. nou.* ſed a. v. c. 510. id eſt, centeſimo viceſimo tertio poſt, ex quo primum vrbs praetorem viderat. Tunc demum Liuii *Epitomator lib. XVIIII. duos praetores primum creatos eſſe*, refert. Eorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* iuris dictionem ſortiebatur. Nam *non ſufficiente praetore vrbano, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus eſt et alius praetor, qui* PEREGRINVS *adpel-*

Digitized by Google

adpellatus eſt, ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat, inquit Pomponius *l.* 2. §. 28. *D. de orig. iur.* At non tantum peregrinis inter ſe litigantibus ius reddebat hic praetor, ſed et quoties inter ciues et peregrinos lis intercederet. Vnde in marmoribus audit PRAETOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 10. itemque ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Gruter. *Inſcript. pag.* 503. Nimirum bini iſti praetores, ſingulis ab eo tempore annis creati, ſorte inter ſe tranſigere quotannis ſolebant, vtri vrbana, et vtri peregrina iurisdictio in illum annum obueniret. Liuius *lib. XXXII. cap.* 28. *Prius*, inquit, *de praetoribus tranſacta res, quae tranſigi ſorte poterat.* VRBANA *Sergio*, PEREGRINA *iuris dictio Minucio obtigit.* Honorificentiorem tamen fuiſſe praeturam vrbanam, quam peregrinam, inter omnes conſtat, idque vel inde patet, quod licet ambo iisdem crearentur auſpiciis, ſolus tamen vrbanus PRAETOR MAIOR diceretur. Feſtus voc, *maior conſul. pag.* 309. *edit. Gothofr. maiorem conſulem L. Caeſar puta dici vel eum, penes quem faſces ſint, vel eum, qui prior factus ſit:* PRAETOREM *autem* MAIOREM *vrbanum, minores ceteros.* Et Plutarchus *in Brut. pag.* 987. inter Brutum et Caſſium, licet adfines, conſiliorumque ſocios, magnum tamen exarſiſſe ſcribit certamen ob id tantum, quod vterque adfectaret iuris dictionem vrbanam, *ὡς πλειόνων ἡγεμονιῶν ἄνευῶν* ΤΗΝ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΕΧΟΥΣΑΝ ΑΞΙΩΜΑ, *quae inter multas praeturas maximae fuerit dignationis.* Quale certamen etiam inter Coelium Rufum et Trebonium ortum teſtatur Dio Caſſ. *lib. XXXXII. pag.* 195. Non minus enim ille indignatus eſt, *ὅτι μὴ ἀρχόμενος, καὶ ὅτι ὁ Τριβώνιος ὁ συνάρχων αὐτῷ, ὡς πληρωτὴς, (ὥσπερ εἴθιστο,) ἀλλ' αἱρετὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀπεκρίθη, quod ſibi praetura vrbana non obtigerit, ſed collega Trebonius, non ſorte pro more priſco, ſed electione Caeſaris in praetura vrbana ſibi praelatus ſit.* Quin ipſe Caeſar *de bell. ciuil. lib. III. cap.* 20. in tantum ob id efferbuiſſe ait, turbulenti hominis iram, *vt initio magiſtratus tribunal ſuum iuxta C. Trebonii, praetoris vrbani, ſellam collocaret, et, ſi quis adpellaſſet, de aeſtimationibus et de ſolutionibus, quae per arbitrum fierent, vt Caeſar praeſens conſtituerat, fore auxilio pollicetur.* Ex quo loco, quod obiter moneo, colligere non debebat Burch. Gotth. Struuius *Hiſt. Iur. cap.* 1. §. 23. praetorem peregrinum in eadem ſella cum vrbano adſidentem ius dixiſſe. Satis ergo certum atque exploratum eſt,

praeturam vrbanam peregrina praeſtitiſſe, eumque, cui haec obtigiſſet, PRAETOREM MAIOREM dictum eſſe: at non aeque expeditum videtur, quod ſtatuit Ezech. Spanh. *de vſu et praeſt. numiſm. tom. II. pag.* 119. etiam HONORATI cognomen praetorem vrbanum tuliſſe. Verſus enim Ouidii *Faſt. lib. I. v.* 52.

Verbaque HONORATVS *libera* PRAETOR *habet*

ad praeturam generatim pertinet, et reliquis praetoribus non minus, quam vrbano, ius erat, pronunciare verba ſollemnia DO, DICO, ADDICO, ad quae adludere poëtam, facile adparet.

§. VI.

Numerum praetorum ſubinde auctum.

At ne intra hunc quidem modum ſtetit Praetorum numerus. Florus enim, epitomator Liuii, *lib. XX.* vbi de rebus anni ab v. c. 525. agit: *praetorum*, inquit, *numerus ampliatus eſt, vt eſſent quatuor.* Paullo poſt ſex creati, de quibus Pomponius *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur. capta Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia, totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerant, creati, partim qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus praeeſſent.* Res, quam, temporibus non admodum adcurate diſtinctis, ἐν πλάτει narrat Pomponius, ita ſe habet. Placuerat ab anno v. c. 525. quatuor creare praetores, quorum vnus *vrbanam* iuris dictionem, alter *peregrinam*, tertius *Siciliam*, quartus *Sardiniam* prouincias ſortiretur. Liu. *lib. XXIII. cap.* 30. His vero anno v. c. 555. teſte eodem Liuio *lib. XXXII. cap.* 27. 28. et *lib. XXXIII. cap.* 26. 43. additi duo alii, et tunc *vrbana* iuris dictio Sergio, *peregrina* Minucio, *Sardinia* Atilio, *Sicilia* Manlio, *Hiſpania citerior* Sempronio, *vlterior* Heluio obtigit. Hinc eſt, quod διυσφωνίας Pomponium coarguit ἐν πάνυ Cuiacius, quod, inſuper habita Liuii auctoritate, duabus Hiſpaniis vnum praetorem, ac praeterea Galliae Narbonenſi alterum praefecerit, quum tardius haec prouincia in poteſtatem Romanorum ſit redacta. Sed ſalua omnino res eſt. Non ad temporum rationes ſeſe hic adſtringit Pomponius, ſed laxiore narratione mutationes omnes, quae ab anno v. c. 555. vſque ad L. Cornelii Sullae tempora contigerunt, complectitur: neque etiam abſciſſe de ſenis praetoribus loquitur, ſed prudenter ſubiicit, *totidem praetores, quot prouinciae in ditionem venerint, creatos.* Iam ſatis conſtat, non vnam eamdemque ſemper iſto temporis interuallo obſeruatam eſſe rationem ſortiendi iuris dictiones et prouincias. Quum enim aliquando vni ſimul obtigerit vrbana ac peregrina iuris dictio:

Digitized by Google

dictio: Liu. *lib. XXXV. cap.* 41. quidni et vtraque Hiſpania coniungi potuerit? et quidni Gallia Narbonenſis, quam Sigonius *de antiquo iure prou. lib. I. cap.* 6. prouinciam praetoriam fuiſſe teſtatur, in ſortem aliquando venerit? Ceterum ſeni iſti, quos aliquamdiu ſingulis annis creatos diximus, modo onerare rem publicam, modo ne ſufficere quidem inſequentibus temporibus videbantur. Hinc anno v.c. 573. cautum eſt lege Baebia, vt alternis annis quaterni praetores crearentur. Liu. *lib. XXXX. cap.* 44. Poſtea, quum quaeſtiones publicas de falſo, aliiſque criminibus conſtituiſſet L. Cornelius Sulla, praetores additi quatuor, vt iam octo eſſent. Ita recte Pomponius *l.* 2. *§.* 32. *D. de orig. iur.* perperam vero illi, qui nullam habentes legis Baebiae rationem, in numero erraſſe Pomponium, et pro decem octo ſcripſiſſe contendunt. Deni praetores demum poſt L. Sullae tempora creati ſunt a C. Iulio Caeſare, de quo Dio Caſſius *lib. XXXXII. pag.* 209. ἵνα πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, στρατηγοὺς δέκα εἰς τὸν ἐπιόντα ἐνιαυτὸν ἀπέδειξε, *vt pluribus referret gratiam*, DECEM PRAETORES *in eum annum deſignauit.* Eum numerum ſubinde poſtea auctum a Caeſare nouimus, primum ad duodecim, *d. l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* deinde ad quatuordecim, Dio *Lib. XXXXIII. pag.* 237. tum denique ad ſedecim, Id. *lib. XXXXIII. pag.* 239. manſitque hic numerus aliquamdiu ſub Auguſto, donec hic illum ad duodenarium reuocauit. Dio *lib. LVI. pag.* 586. Quamuis vero conſtitutum hunc praetorum numerum primis imperii annis ſancte ſeruaret Tiberius, et, hortante ſenatu, vt augeret, iureiurando ſeſe obſtringeret vltro, illum ſe non eſſe exceſſurum: Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 14. tantum tamen abeſt, vt ſteterit promiſſis, vt extremis eius temporibus iterum arbitrarius eſſe coeperit praetorum numerus. Dio Caſſ. *Lib. LVIII. pag.* 634. Τῷ γὰρ ἐπιόντι ἔτει ἐν ᾧ ὁ, τε Γάλβας Σέρουιος ὁ μετὰ ταῦτα ἀντιποιήσας, καὶ Λέντλος Κορνήλιος τὸ τῶν ὑπάτων ἔσχον πεντεκαίδεκα σφᾶς ἐγένοντο. καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη· ὥστε ἔνιοι μὲν ὀκτωκαίδεκα, ἔνιοι δ' ὅτι καὶ πλείους ἢ καὶ δύο χιλιοντάδας: *anno inſequente* (ab v. c. 786.) *quum Sergius Galba, is, qui poſtea imperator factus eſt, et L. Cornelius coſſ. eſſent, quindecim praetores fuerunt, idque multis annis accidit, vt nonnumquam ſedecim, nonnumquam vno aut duobus plures pauciores ue fierent.* Ad ſummum itaque XVIII. praetores in vrbe fuerunt ſub imperatoribus, nec plures ſaltim ad Hadrianum vſque reperias apud veteres, ceu recte obſeruauit

Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. XIII. §. 8. pag. 451. seqq.* Sequentes principes idem sibi procul dubio arbitrium vindicarunt augendi minuendiue praetorum numerum, maxime quum extremis temporibus praetura, teste Boëthio *Consol. ex philos. lib. III. prosa 4.* in *inane nomen, et senatorii census grauem sarcinam*, euasisset.

§. VII.

Praetores *de fideicommissis, tutelares, liberales, fiscales, aerarii.* An et *cereales?*

Inter hos erant et illi, qui notionem de fideicommissis, de tutelis, et de cautis fiscalibus, atque etiam inde singularia nomina sortiebantur. Quum enim primo fideicommissa, antea inter exempla probitatis ac perfidiae fluctuantia, iam inde ab Augusti temporibus necessitatem iuris accepissent, et de illis tamen ius minus diligenter diceretur: Claudius imperator, vt refert Suetonius in *Claud. cap. 23. iuris dictionem de* FIDEICOMMISSIS, *quotannis, et tantum in vrbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per prouincias, potestatibus demandauit.* Quo ipso innuere videtur, Claudium iuris dictionem de fideicommissis, quum antea in vrbe modo huic, modo alteri magistratui extra ordinem data esset, in prouinciis autem illa plane negligeretur, vtrobique certam ac stabilem fecisse, ac proinde in vrbe certos constituisse praetores, qui de illis ius dixerint, in prouinciis autem eam notionem potestatibus, id est, Iluiris municipiorum delegasse. Rem omnem ita multo planius exponit Pomponius noster in *l. 2. §. 32. D. de orig. iur. post deinde diuus Claudius duos praetores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent, ex quibus vnum diuus Titus detraxit.* Ex quo loco simul discimus, existimasse Titum imp. vnum sufficere *praetorem fideicommissarium*, vel, vt in marmoribus apud Grut. *Inscript. pag. 393. 6.* et Car. Caesarem Maluasiam *Marm. Felsin. sect. V. cap. 11. pag. 265.* vocatur PRAETOREM DE FIDEICOMMISSIS, nec opus esse, vt per plures ea iuris dictio spargeretur. Ceterum non penes solum hunc praetorem vniuersam de fideicommissis omnibus notionem fuisse, sed et consules de summis maioribus ius dixisse, iam supra *cap. 4. §. 4.* obseruauimus. Deinde sub imperatoribus et PRAETOR TVTELARIS in vrbe esse coepit, a M. Antonino, teste Iulio Capitol. in *vita Marci cap. 13.* primum constitutus, quia negligentius eo munere adhuc functi fuerant consules, quibus Claudius id negotii dederat. Suet. *Claud. cap. 23.* Tales postea *praetores tutelares* in marmoribus passim celebrantur, veluti apud Grut.

pag.

Digitized by Google

pag. 312. 1. et Reinef. *Inſcript. Claſſ. VI. n.* 4. vbi occurrit ANICIVS AVCHENIVS BASSVS PRAET. TVTELARIS. Nec alius eſt *praetor, clariſſimus vir, qui tutelaribus cognitionibus praeſidet, l.* 3. *C. Th. de tut. et curat.* itemque *iudex tutelaris*, Paull. *Sent. recept. lib. V. tit.* 16. *§.* 2. ac denique *praetor*, ἐπιτρόπων προκαθήμενος, ſeu *tutorum praeſes*, cuius mentionem facit Iuſtinianus *Nou. VII. cap.* 1. *§.* 1. Ibidem Iuſtinianus ex praetoribus vnum τῶν ἐλευθεριῶν προκαθήμενον, ſeu *libertatum praeſidem* fuiſſe adfirmat, qui ipſe eſt PRAETOR LIBERALIS, quem de cauſſis liberalibus ius dixiſſe legimus. *l.* 1. *C. ſi manc. ita ven.* Denique et aerarii ac fiſci curam quidam ex praetoribus aliquamdiu habuerunt. Loco enim quaeſtorum aerario Caeſar primus praefecit aediles: Dio Caſſ. *lib. XXXXIII. pag.* 237. poſtea Auguſtus illis praetores aut praetorios praetulit. Id. *Lib. LIII. pag.* 427. Suet. *Aug. cap.* 36. Hinc ſub Claudio aerarii adminiſtratio iterum ad quaeſtores veluti poſtliminio rediit. Suet. *Claud. cap.* 24. Denique Nero praefectos aerarii ex viris praetoriis legit, Tacit. *Annal. lib. XIII. cap.* 29. iiſque deinde conſtanter aerarii fiſcique cura videtur incubuiſſe, niſi, quod poſt Neronis exceſſum inter bella ciuilia iterum aliquando memorantur praetores aerarii apud Tacit. *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 9. Sub Auguſto itaque et Tiberio frequenter occurrunt PRAETORES AERARII, vel ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ, non modo apud Tacitum *Annal. lib. I. cap.* 75. Dion. Caſſ. *lib. LX. pag.* 671. Frontin. *de Aquaeduct. lib. II.* ſed et in marmore apud Gruter. *pag.* 360. 3. quum contra a Neronis temporibus qui aerarium tractabant, non amplius praetores, ſed praefecti aerarii dicantur. *l.* 12. *D. de his, quae vt indign. l.* 15. *et l.* 42. *D. de iur. fiſci.* Praetores etiam CEREALES fingunt Alex. ab Alexandro *Genial. dier. lib. II. cap.* 15. Grauina *de orig. iur ciu. §.* 37. et Roſin. *Antiqu. Rom. lib. VII. cap.* 1. et in partes ſuas trahere conantur Pomponium, vt qui *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* memoriae prodiderit, C. Iulium Caeſarem *duos praetores et duos aediles, qui frumento praeeſſent, et a Cerere Cereales dicerentur, conſtituiſſe.* At certe non praetores Cereales conſtitutos refert, ſed aediles, ceu iam ex inſtituto docuerunt Rupert. *Animaduerſ.* in *Pompon. Enchirid. lib. II. cap.* 18. *pag.* 144. *ſequ. edit. nou.* et Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 3. *pag.* 26. *ſeqq.* Nimirum Caeſar publici frumenti curam demandauit duobus aedilibus, iiſque non curulibus, ſed plebeiis, de quibus Dio Caſſ.

lib. XXXXIII. pag. 239. Καὶ ἐς μὲν τὸ πρῶτον ἓξ πρὸς τέτταρσιν ἀξ ἀγορανόμοι τότε πρῶτον· δύο μὲν καὶ ἐξ εὐπατριδῶν, τέτταρες δὲ ἐκ τῶ πλήθους· ὧν οἱ δύο τὴν ἀπὸ τῆς Δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. Quod vulgo perperam vertunt: *eodem anno primum ſex aediles ſunt conſtituti, duo patricii, qui Cereris aediles vocarentur, quatuor plebeii*: quum potius ſenſus ſit, *eum in annum primum in vrbe fuiſſe ſex aediles, duos ex optimatibus, quatuor ex plebe, ex his vero plebeiis binos a Cerere cognomen accepiſſe.* Addit Dio: ὅπερ καὶ ἐς τόδε ἐξ ἐκείνου κατάδειχθὲν ἐμεμένηκε, *iſque mos*, nempe vt duo aedilium plebis frumentum publicum curarent, *ad noſtram vſque aetatem permanſit*: quod et marmora apud Gruter. *pag.* 272. 5. et *pag.* 392. 9. confirmant, in quibus mentio fit AEDILIVM PLEBIS CERIALIVM.

§. VIII.

Praetoris iuris dictionem conſtituiſſe *in dando*,

Sed haec quidem de praetorum origine, numero, diuerſiſque iuris dictionibus dicta ſufficiant. Proximum eſt, vt de eorumdem poteſtate atque officiis, de quibus edicta proponere conſueuerant, diſpiciamus. Paucis vt rem omnem complectar, ordinarium praetorum munus in iure dicundo conſiſtebat: praeter iſtud autem varia iis extra ordinem delegari ſolebant, quae cum iuris dictione ceteroquin parum aut omnino nihil commune habere videbantur. Iuris dictionem praetoriam tribus verbis exprimebant veteres, praetoremque, explicantem iuris dictionem ſuam, aut DARE, aut DICERE, aut ADDICERE tradebant. Hinc in legibus antiquis Mamilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum apud Frontinum frequens formula: EI, QVI IVRI DICVNDO PRAEERIT, DE EA RE IVRISDICTIO, IVDICISQVE DATIO ADDICTIO ESTO. Quin et dies, quibus praetor ius diceret, ideo FASTOS adpellatos obſeruant, quia praetor iis verba ſollemnia ſine piaculo fari poſſet, NEFASTOS vero, quibus ea fari nefas eſſet, eaque pronuncians praetor piaculum faceret. Loca Varronis *de lingua Lat. lib. V. pag.* 50. *et* 54. Ouidii *Faſt. lib. I. v.* 47. 51. Macrobii *Saturnal. lib. I. cap.* 16. tamquam in vulgus nota hic adſcribere piget, at magis fuerit operae pretium ſcire, quid demum DEDERIT, DIXERIT, ADDIXERIT praetor, quando iuri dicundo dederit operam. *Neceſſe eſt* enim, inquit Varro, *praetorem aliquo eorum vti verbo, quum lege quid peragitur.* DABAT nimirum praetor, ſi poſtularetur, ACTIONEM, eamdemque, ſi ita videretur, etiam negabat, quia eiuſdem erat, dene-

Digitized by Google

denegare actionem, cuius erat et dare: *l.* 102. §. 1. *D. de regul. iur.* cuiusmodi exempla datae denegataeue a praetore actionis sunt apud Auct. *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Ciceron. *in Verr. lib. III. cap.* 54. Valer. Max. *lib. VII. cap.* 7. *ex.* 7. DABAT et EXCEPTIONES, si postularentur, easque vel inserebat formulae, vel, si ad rem nihil facerent, reiiciebat. Sane et hic permultum relictum erat praetoris arbitrio, et vti bonae fidei iudiciis exceptiones quaedam inerant, *l.* 21. *D. solut. matr. l.* 84. §. 5. *D. de legat.* 1. *l.* 3. *D. de rescind. vendit.* in negotiis stricti iuris saepe diserte adiiciebantur, et tunc quoque iis merito tuendus erat reus: *l.* 7. *D. de condit. instit.* ita reliquis casibus eo iure vtebantur Romani, vt praetor ex caussa aestimaret, an hanc exceptionem dare deberet. *l. vn.* §. 6. *D. ne quid in flum. publ.* Hinc quaestionem videmus exortam, purumne iudicium dandum sit, an addi oporteat exceptionem? Cic. *de inuent. lib. II. cap.* 20. Hinc idem Cic. *de orat. lib. I. cap.* 37. suauiter ridet hominem ex numero disertorum, postulantem, vt reo daretur vetus atque vsitata exceptio: CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET. Hinc denique adpellandus erat tribunus plebis, si quis sibi exceptionem a praetore iniuria negatam existimaret. Quo adludens Cicero *Acad. quaest. lib. IIII. cap.* 30. POSTVLANT, inquit, *vt excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem, censeo, videant: a me istam exceptionem nunquam impetrabunt.* DABAT praetor et ADVOCATOS, non habentibus, id enim diserte promiserat edicto: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO, *l.* 1. §. 4. *D. de postul.* et notus est locus hominis Siculi apud Cic. *de orat. lib. II. cap.* 69. qui, quum Scipio, praetor, ei postulanti daret patronum hospitem, hominem nobilem illum quidem, sed stultissimum: *quaeso*, inquit, *praetor, aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis,* Nemo porro ignorat, praetorem DEDISSE IVDICES et ARBITROS, eorumque notionem formula circumscripsisse, DEDISSE, si qua ei iusta caussa videretur, RESTITVTIONEM IN INTEGRVM, DEDISSE BONORVM POSSESSIONEM siue ex edicto suo, siue interposito decreto. Haec enim in iure nostro etiamnum vtramque faciunt paginam, ac proinde nota sunt et illis, qui alioquin nihil sciunt.

§. VIIII.

§. VIIII.

dicendo, et

Deinde et DICENDO ſeſe exſerebat praetoris iuris dictio. DICEBAT enim, quoties propoſito edicto fieri omittiue quidquam vellet. DICEBAT in vindiciis viam, de quo vindiciarum ritu Cic. *pro Muraen. cap.* 12. *praetor interea, ne pulcrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cum ceteris rebus abſurdum, tum vero in illo*: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. *Praeſto aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret.* EDITE VIAM. *Eodem duce redibant.* Sed eum locum nos infra pluribus interpretabimur. DICEBAT deinde praetor, quoties interdictum vel iuris publici tuendi, vel poſſeſſionis, vel aliarum rerum, moram haud ferentium, cauſſa proponebat. DICEBAT porro mulctam, ſi quis eius iuris dictionem contemtui habuiſſe videretur, vel ei ius dicenti non obtemperaſſet. *l. vn. pr.* §. *vlt. D. ſi quis ius dic. non obtemp.* In primis vero, quoties vel ludos, vel ferias indicebat, quod et ipſum inter ordinaria praetoris munia erat, DICENDO explicabat officium ſuum, et vel eo potiſſimum nomine Cicero *pro Muraen. cap.* 20. praeturam vocat *egregiam, et ad conſulatum aptam prouinciam, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum* LVDORVM *voluptas concludatur.* Ita praetor indicebat compitalia, idque verbis ſollemnibus: DIE NONI POPOLO ROMANO, QVIRITIBVS, COMPITALIA ERVNT. QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 24. Ita et, quoties terra in vrbe mouebat, toties ferias aduocata concione, indicebat praetor, idque Suetonius *in Claud. cap.* 22. ad illa vſque tempora obſeruatum eſſe, teſtatur. At nihil celebrius ludis Apollinaribus, in quibus vel maxime exſplenduit praetoris maieſtas. Faciendis illis ex antiquo Marcii, vatis, carmine apud Liuium. *lib. XXV. cap.* 12. et Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. praeeſſe oportebat PRAETOREM EVM, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DARET SVMMVM. Is vero erat praetor vrbanus, vel, ſi hic in vrbe non eſſet, is, qui inter ciues ac peregrinos ius dicebat, quale exemplum exſtat apud eumdem Liuium *lib. XXXVIIII. cap.* 39. Itaque eos ludos, priuſquam iis dies ſtatus, 3°. Non. Quinctil. praefigeretur, (quod anno v. c. 544. factum refert Liu. *lib. XXVII. cap.* 23.) vouebat indicebatque praetor, iiſque deinde praeerat tanta cum oſtentatione maieſtatis, vt triumphali indutus veſte, quadri-

Digitized by Google

quadrigis per circum ſublimis veheretur, ceu ex Iuuenal. *Sat. X. v.* 36. et Plin. *Hiſt. nat. lib. XXXIIII. cap.* 5. docuit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tom. II. pag.* 121. qui etiam obſeruat, ſaluam hanc fuiſſe praetori praerogatiuam, etiam poſtquam ſtatus eſſe coeperat horum ludorum dies, ad Auguſti tempora, qui primus hunc ſplendorem praetori denegarit. Inſequenti tempore vniuerſorum paene ludorum curatio in praetores tranſlata eſt, eaque fere ſola iſtorum officium abſoluebatur, ceu ex Dione, Symmacho, aliiſque ſequioris aeui ſcriptoribus idem Spanhemius *pag.* 142. tam luculenter probauit, vt actum hic agere nolimus.

§. X.

Denique et ADDICENDO iuris dictionem explicabat praetor. Sic ADDICEBAT rem in iure ceſſam. *In iure* enim *ceſſio*, vt eſt apud Vlpian. *Fragm. tit.* XVIIII. §. 9. *fiebat per tres perſonas, in iure cedentes, vindicantes,* ADDICENTES. *In iure cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur,* ADDICEBAT PRAETOR. Quod adcuratius explicans Caius apud Boëth. *Comment. in Topica Cic. lib. III. In iure ceſſio*, inquit, *ſit hoc modo. Apud magiſtratum, vel apud praetorem, vel apud praeſidem prouinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat :* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde, poſtquam hic vindicauerit : praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet ? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit, idque legis actio vocatur.* Ex quibus facile patet, hoc etiam ad adoptiones pertinuiſſe. Adoptabantur enim liberi, quum a parente, in cuius poteſtate erant, tertia mancipatione in iure cederentur, atque ab eo, qui adoptabat, apud eum, apud quem legis actio erat, vindicarentur. Gell. *Noct. Att. lib. V. cap.* 19. Sic et ſeruo, vindicta manumiſſo, praetor ADDICEBAT libertatem. Ad eum enim ritum adludit Cicero *ad Att. lib. VII. epiſt.* 2. dum ſcribit : *itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS *non* ADDIXISSE, *praeſertim quum adeſſet nemo, a quo recte vindicarentur.* Nec minus praetor ADDICEBAT IVDICES. Quemadmodum enim litigantium erat, eos probare, et quos parum idoneos cenſebant, reiicere : Val. Max. *Hiſtor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Cic. *de orat. lib. II. cap.* 70. *pro Cluent. cap.* 43. ita praetorem eos, qui conueniſſent, addicere oportebat, in *addicendo.*

l. 80. *D. de iudic.* idque tanta fiebat auctoritate, vt addicti inuiti quoque eas in se partes suscipere tenerentur. *l.* 13. §. 2. *D. de vacat. et excus.* Sueton. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epist.* 20. *lib. X. epist.* 66. Vetere iure XII. tabularum et obaeratos creditoribus ADDICEBAT praetor, de quorum statu et conditione videndus Quinctilian. *Inst. orat. lib. VII. cap.* 4. Ex quo vero mitioribus legibus cautum erat, vt non corpora ingenuorum, sed eorum bona creditoribus essent obnoxia: haec proscripta sub hasta ADDICEBAT plus licitantibus, Hinc toties mentionem fieri animaduertimus *hastae praetoris*, Senec. *de breu. vit. cap.* 11. *hastae decemuiralis*, *l.* 2. §. 29. *D. de orig. iur. hastae*, *cui subiiciebantur*, *quae venumdabantur publice*, de qua Fest. voc. *Hastae.* Quin inter praecipua praeturae insignia hasta videtur fuisse, eamque ex mea quidem sententia praefert nummus apud Patin. *de famil. Rom. pag.* 60. in cuius antica caput Augusti est cum epigraphe: AVGVSTVS; in postica mensa et hasta, cum litteris: AVGVSTVS TR. POT. L. CANINIVS GALLVS IIIVIR. Equidem mensam illam cum hasta pro praetorio habuit Fulu. Vrsinus: pro lectisternio Vaillantius *de famil. Rom. tom. I. pag.* 227. neutrum vero ibi reperiri expressum, adcurate docuit Ez. Spanhemius *de vsu et praest. numism. tom. II. pag.* 192. qui tamen nec ipse pro certo dicere ausus est, quid sibi illa figura velit. Mihi mensa et hasta illa insignem aliquam auctionem videntur indicare, qualis illa L. Cornelii Sullae, qui teste Ciceronе *de offic. lib. II. cap.* 8. *ausus est dicere*, HASTA POSITA, *quum bona in foro venderet*, *et bonorum virorum et locupletium*, *et certe ciuium*, *praedam suam se vendere.*

§. XI.

Munera praetorum extraordinaria.

Et in his quidem ordinarium consistebat praetorum officium. At praeter haec istis permulta alia extra ordinem vel SCtis, vel speciali quadam lege deferebantur, quae alioquin iure proprio explicare non potuissent. Huc pertinebat tutorum datio, quae antequam a Claudio imp. coss. et postea a M. Aurelio Antonino praetori tutelari delegata esset ex lege Atilia intra vrbem incumbebat praetori cum maiore parte tribunorum plebis. *pr. Inst. de Atil. tut.* Quod quam antiquum sit institutum, vel inde patet, quod iam anno v. c. 566. *Hispalam Fecenniam*, *quum in nullius manu esset*, *tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiisse*, testatur Liu. *lib.* XXXVIIII. *cap.* 9. Ad extraordinariam quoque

Digitized by Google

quoque praetoris iuris dictionem pertinebat decretum super transactione de alimentis ex SCto celeberrimo interponendum. Neque enim aliter explicari illud negotium poterat, quam auctore praetore, *l.* 8. *pr. D. de transact.* idque tam videbatur necessarium, vt nec mandare ex hac cauſſa iuris dictionem vel praeſes prouinciae, vel praetor, poſſet. *d. l.* 8. §. 18. *D. eod.* Id quod ſingulare ac genuinum eſt ſignum delatae lege ſpeciali vel extraordinariae iuris dictionis. *l.* 1. *pr. D. de offic. eius, cui mand. eſt iuris dict.* Simile quid Vlpianus *l.* 2. *§.* 1. *D. eod.* obſeruat de decreto ſuper alienatione praediorum minoris interponendo: vt adeo et eam cognitionem ad extraordinariam praetoris iuris dictionem pertinuiſſe dicendum ſit. Omittimus alia, quae pacis bellique temporibus in ipſa rei publicae curatione demandari praetoribus conſueuerunt, veluti viarum publicarum munitionem, fiſtularum, caſtellorum, riuorum, aquaeductuum tutelam, locorum ſacrorum refectionem, librorum ſuſpectorum nefandorumque ſacrorum prohibitionem, ſimiliaque innumera, quorum ſi vel recenſum inſtituere conarer, verendum mihi eſſet, ne taedio ſim futurus lectoribus. Sane qui vel ſolum euoluerit Liuium, ei talia ad ſingulos fere annos quam plurima occurrent, quae ſenatus non per alios rectius, quam per praetores poſſe explicari, cenſuit.

§. XII.

Ex his, quae de praetorum poteſtate atque officio hactenus diximus, facile vnuſquiſque intelliget, quam frequentem ac paene quotidianam iis eſſe occaſionem oportuerit, ciues, propoſitis edictis, de rebus variis admonendi, et quidem non modo praetoribus VRBANIS, ſed et reliquis omnibus, quibus vel iuris dictio inter ciues et PEREGRINOS, vel PROVINCIARVM adminiſtratio, vel QVAESTIONES de criminibus publicis ſorte obtigerant. De praetorum vrbanorum edictis res dubio caret: nec magis cuiquam ambigendum videbitur, praetores etiam prouinciales edicta propoſuiſſe, ad iuris dictionem ſuam comparata. De reliquis, quum res non adeo peruulgata videatur, operae pretium fuerit, hoc paucis demonſtrare. Praetori equidem PEREGRINO ius edicendi negant viri doctiſſimi, Franc. Hotomannus *de magiſtr. Rom. pag.* 396. Georg. Schubartus *de fatis iuris prud. Rom. pag.* 399. et Nic. Hier. Gundling. in Πρόλ. *Pand.*

Omnes praetores de iuris dictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis, edicta propoſuiſſe.

tit. de orig. iur. §. 31. in eo tamen inter ſe quodammodo diſcordes, quod Hotomannus praetorem peregrinum ex edicto vrbano, reliqui ex iuris naturae et gentium praeceptis ius dixiſſe, contendant. Enimuero praetorem peregrinum non minus, ac vrbanum, edicta propoſuiſſe, recte vidit Bern. Henr. Reinold *Var. cap.* 37. *pag.* 267. idque inde probauit, quod in iure noſtro laudetur liber treceſimus Labeonis *praetoris peregrini, l.* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* quos libros ipſe cum Ant. Auguſtino *de nom. propr. Pandect. pag.* 23. *not. b. et c.* exiſtimat fuiſſe commentarios ad edictum praetoris peregrini. Sed quum ſola coniectura hanc probationem abſoluat, neque ſatis expeditum videatur, de officione praetoris peregrini illis libris egerit, an eius edictum interpretatus ſit Labeo, aliis fortaſſis opus fuerit argumentis ad rem probandam. Laudauimus alibi eam in rem teſtimonium Boëthi, ſcribentis, *edicta magiſtratuum eſſe, quae praetores, vrbani et* PEREGRINI, *vel aediles curules iura dixerint:* adiecimuſque Theophili locum ex *Paraphr. §.* 7. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* vbi κατεξαίρετον ſeu *praecipue*, edictis noua iura ſanxiſſe dicuntur *praetor vrbanus et praetor peregrinorum, et aediles curules.* Iam adiicimus teſtimonium antiquius Valerii Maximi, qui *lib. I. cap.* 3. *ex.* 2. de C. Cornelio Hiſpalo, praetore peregrino refert, eum M. Popillio Laenate et Cn. Calpurnio coſſ. id eſt, anno V. C. 614. EDICTO *Chaldaeos intra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iuſſiſſe*, eumdemque *eos, qui Sabazii Iouis cultu ſimulato mores Romanos inficere conati ſint, domos ſuas repetere coëgiſſe.* Superſunt praetores, quibus de criminibus publicis quaeſtiones obuenerant. Ii quoque proponebant edicta ad officium ſuum pertinentia, ſed *breuia* pleraque et *monitoria*, de quibus ſupra *cap.* 2. §. 12. *ſeqq.* quantum ſatis eſt, diximus. Nimirum iam inde ab antiquiſſimis vſque temporibus mos inualuerat, vt, quoties inſigne quoddam iudicium publicum peragendum eſſet, toties is, qui quaeſtioni praefuturus erat, accuſatores, reum, teſtes, patronos, quin et adparitores, omneſque, quorum eo in iudicio aliquae partes erant futurae, edicto moneret, quid fieri omittiue ab illis vellet. Quod edictum tam adcurate ac diligenter perſcribi ſolebat, vt ne vlla quidem circumſtantia temere omitteretur. Quam in rem iam non repetam loca Plinii et Ciceronis, ſupra *capite* 2. adducta, neque expilabo ſcrinia Fridr. Brummeri, qui in *Comm. ad.*

Digitized by Google

ad leg. Cinc. cap. 6. §. 7. 8. de illorum quaesitorum edictis ex instituto disseruit: sed duo tantum monebo, notatu, vti mihi quidem videtur, dignissima: primum, in his quoque edictis plurimum valuisse gratiam, nec difficile fuisse iis, qui quaestionibus praessent, reo vel opem ferre, vel negotium facessere: cuius rei exemplum est in P. Clodii iudicio, quo de vi accusato a Milone, *consul*, *praetor*, *tribuni plebis*, *noua noui generis edicta proposuerunt*: NE REVS ADESSET, NE CITARETVR, NE QVAERERETVR, NE MENTIONEM OMNINO CVIQVAM IVDICVM AVT IVDICIORVM FACERE LICERET. Cic. *pro P. Sext. cap.* 41. alterum, quod perantiquum et disertissimum huiusmodi edicti fragmentum exstet apud Varronem *de lingua Lat. lib.* 5. *pag.* 43. *sequ. edit. Gothofred.* de Trogo capitis accusato. Quamuis enim Varro id dicat desumtum esse ex *Commentario vetere anquisitionis M. Sergii, Marii filii, quaestoris*: ipse tamen nonnullis interiectis addit: *in eodem commentario anquisitionis ad extremum scriptum caput* EDICTI *hoc est*: vt dubitari non possit, quin hoc fuerit edictum, quale adhuc descripsimus, monitorium, iudicio publico praemissum, quum T. Quinctius Trogus capitis a M. Sergio quaestore accusaretur.

§. XIII.

Eorum alia tralatitia, alia noua.

Proposita a praetoribus edicta varii generis fuisse, facile patet. Alia enim repentina erant, alia iuris dictionis perpetuae caussa propolita. Illorum exempla quamplurima iam supra attulimus: de his autem agendum erit paullo adcuratius. Nimirum quum quotannis sub magistratus sui auspicia edicere solerent praetores: hunc ea in re obseruabant modum, vt pleraque ex decessorum edictis totidem verbis in suum transferrent: quaedam tamen adderent de suo, prout res ac tempora id exigere viderentur. Hinc vel maxime ad praetoris edicta pertinet diuisio, quam supra explicauimus, quod TRALATITIA alia, alia NOVA fuerint. De illis Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *intra sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem: quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quae praetores* EDICERE *consueuerunt.* Sensus enim est, quaedam edicti praetorii capita esse tam antiqua, vt ab origine sua quotannis in albo ob aequitatem retenta fuerint, ac proinde constante vsu iuris certi ac scripti consequuta sint auctoritatem. Enimuero

his quaedam etiam NOVA a pleriſque praetoribus adſtruebantur; ceu patet exemplo Verris, cuius edictum nouum, licet abſurdiſſimum, ac mirifice exagitatum a Cicerone *in Verr. I. cap.* 45. *ſequ.* a nemine tamen mortalium, durante eius praetura, reprehenſum eſt. Quin tantum abeſt, vt religioni ſibi duxerint praetores, edictis tralatitiis quaedam noua ſub initium magiſtratus ſui adſuere, vt et intra annum praeturae illa immutarent ſuo lubitu, vel nouis huiuſmodi laciniis locupletarent, ceu ex teſtimonio Dionis *lib. XXXVI. pag.* 19. exemploque Verris apud Cic. *in Verr. III. cap.* 14. conſtat, et infra ſuo loco a nobis demonſtrabitur pluribus. Nullus ergo praetor deceſſorum ſuorum edicta omnia in albo ſuo retinere tenebatur: ſed ſi aequitate ſua ſe commendarent, locum ſuum et ſequentibus annis facile tuebantur, ſin iniqua aut abſurda viderentur, nulla merito eorum habebatur ratio. Vnde de edicto Verris Cicero in *Verr. I. cap.* 45. *Quid nunc dicam? neminem vmquam poſtea ita edixiſſe? Valde ſit mirum, neminem fuiſſe, qui iſtius ſe ſimilem dici vellet. Ipſe in Sicilienſi edicto hoc non habet: exegerat enim iam mercedem.*

§. XIIII.

Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina reuineant?

Reddi hinc poterit ratio, cur edicta quaedam, nataeque inde actiones atque exceptiones auctorum ſuorum nomina apud poſteros retinuerint, alia nomine huiuſmodi διακριτικῷ plane deſtituantur. *Ανώνυμα* enim iſta ſunt vetuſtiſſima, ac ita tralatitia, vt de iis repeti poſſint verba Ciceronis *in Verr. I. cap.* 45. *ea et ante Verrem, et poſt illum omnes praetores habuiſſe.* Non ergo eſt mirum, auctorum nomina ipſamque originis memoriam, ceu fieri ſolet in rebus vetuſtiſſimis, euanuiſſe. At quaecumque praetorum edicta ab auctoribus ſuis nominantur, ea ſunt noua, et ab illis praetoribus adiecta veteri ac tralatitio, quamuis et ipſa poſtea a ſucceſſoribus retinerentur ob inſignem, quae ex illis elucebat, auctorum prudentiam. Eorum exempla haud pauca paſſim exſtant. Vidimus ſupra EDICTVM DRVSI, laudatum a Cicerone *ad Attic. lib. VII. epiſt.* 2. quod Corradus tribuit M. Liuio Druſo, praetori, cuius et alibi meminit Auctor *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quae coniectura ſi vera eſt, idem Druſus auctor erit edicti, quo actio mandati et aduerſus mandatarii heredes eſt admiſſa. Sic et edicti quod metus cauſſa auctorem, temporibus

Digitized by Google

temporibus Sullanis, fuiſſe CN. OCTAVIVM, praetorem, didicimus ex Cic. *ad Q. Fratr. lib. I. epiſt.* 7. id vero poſtea aduerſus tertium poſſeſſorem protuliſſe CASSIVM quemdam ex *l.* 4. *§.* 33. *D. de dol. mal. et met. except.* colligitur. Nouimus etiam formulae de dolo malo auctorem eſſe C. AQVILLIVM GALLVM, Cic. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. quamuis vtrum edictum ab eo propoſitum, an cautiones quaſdam ab eo inuentas intelligat Cicero, parum exploratum vel ideo videatur, quod vtraque *omnis malitiae euerricula* recte poſſint vocari. Certum porro eſt, cum actionis Publicianae, tum et actionis reſciſſoriae, adeoque totius edicti de reſtitutione maiorum viginti quinque annis auctorem habere PVBLICIVM, PRAETOREM *§.* 4. *Inſt. de act. l.* 35. *D. de obl. et act. l.* 57. *D. mand.* quamuis de huius Publicii praetura ac aetate parum conſtet. Idem dicendum eſt, de SERVIO, SALVIO, CN. PAPIRIO CARBONE, CALVISIO, FABIO, praetoribus, quos edictorum de actionibus *Seruiana* et *quaſi Seruiana*, de interdictis *Saluiano* et *quaſi Saluiano*, denique edicti *Carboniani*, ac denique actionum *Caluiſianae* ac *Fauianae* auctores fuiſſe, nemo ignorat, quamuis quibus illi annis praeturam geſſerint, hodie ſciamus cum ignariſſimis. Certus ac indubius eſt auctor edicti fere vnici *de coniungendis cum emancipato liberis eius*, quippe quod a SALVIO IVLIANO, edicti perpetui conditore, inuentum perpetuoque edicto inſertum eſſe, perpiſcue teſtatur Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emancip. lib. eius.* Ex quibus facile patet, optandam magis, quam ſperandam eſſe adcuratam edictorum praetoriorum chronotaxin, cuius defectum inter iuris prudentiae Romanae naeuos poſuit Chriſtianus Thomaſius *in Naeu. iuriſprud. anteiuſtin. lib. I. cap.* 7. *naeu.* 14. *pag.* 39. quandoquidem et plurimorum edictorum ignorantur auctores; et iis, quorum auctorum nomina ſcimus in tantis faſtorum tenebris aetatem ſuam adſignare, vere ἐκ τῶν ἀδυνάτων eſſe videatur.

§. XV.

Quando quoue ritu edicere ſoliti ſint praetores, ſatis exploratum eſt. Dio enim Caſſ. *lib. XXXVI. pag.* 19. cautum fuiſſe ſcribit lege Cornelia, καὶ ἀρχὰς ἐυθὺς στρατηγοὺς τὰ δίκαια, αἷς χρήσονται προλέγειν, *vt initio ſtatim magiſtratus praetores iura, quibus vſuri eſſent, praedicerent.* Et Cicero *de finib. lib. II. cap.* 22. contra eos, qui omnia ad voluptatem referunt, diſputans: *Quid*

Edicere ſolebant praetores ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeclariſſimum.

in leges iureiurando.

Quid enim, inquit, *mereri velis iam, quum magiſtratum inieris, et in concionem adſcenderis, (eſt enim tibi* EDICENDVM, *quae ſis obſeruaturus in iure dicundo, et fortaſſe etiam, ſi tibi erit viſum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipſo, dices* MORE MAIORVM, *) quid merearis igitur, vt te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſſa facturum eſſe?* Ex quibus locis colligimus, *primum* initio magiſtratus edicta promulgaſſe praetores: *deinde* id factum eſſe in concione, quam primam habebant, vt habita ad populum oratione praeturam auſpicarentur: *denique* eos tunc edictum recitari iuſſiſſe populo, vt ſub initia ſtatim honoris omnibus innoteſceret, quam illi in iure dicundo rationem in poſterum ſint obſeruaturi. Primum ex lege Cornelia eſſe ait Dio, de qua inſequentis libri initio plura diſſeremus. Quum enim antea praetores id ſibi arrogarent, vt ſua ipſi edicta pro lubitu mutarent, adeoque intra praeturae annum, quotieſcumque et quandocumque viſum eſſet, noua edicta redderent; eam iuris incertitudinem ſuſtulerat lex Cornelia, praetoreſque ſub initium ſtatim honoris, quomodo ius dicere vellent, populum praemonere, iſtudque edictum deinde per totum annum valere iuſſerat. Alterum, puta concionem auſpicalem, commune cum reliquis magiſtratibus habebant praetores. Nullus enim eorum rem publicam ſolebat capeſſere, priuſquam, vocata concione, ad populum de voluntate ſua, deque maiorum ſuorum rebus geſtis ac meritis dixiſſet. Hinc Cicero iam conſul. *Agrar. II. cap. 1. eſt hoc*, inquit, *in* MORE *poſitum, Quirites,* INSTITVTOque MAIORVM, *vt ii, qui beneficio veſtro imagines familiae ſuae conſequuti ſunt,* PRIMAM *habeant* CONCIONEM. Et Varro *de lingu. Lat. lib. V. pag.* 44. de modo ineundi cenſuram haec refert ex tabulis cenſoriis: *vbi noctu in templum cenſura auſpicatur, atque de caelo nunciatum erit: praeconi ſic imperato, vt viros vocet:* QVOD BONVM, FORTVNATVM, FELIXQVE, SALVTAREQVE SIT POPVLO ROMANO QVIRITIVM, REIQVE PVBLICAE POPVLI ROMANI QVIRITIVM, MIHIQVE COLLEGAEQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SIVE QVIS PRO SE, SIVE ALTERO DARI RATIONEM VOLET, VOCA INLICIVM HVC AD ME. Conuocata concione, quod et praetores et reliqui magiſtratus ſollemni eius modi carmine fieri imperabant, ipſe nouus praetor, habita oratione et gratias agebat populo, et

Digitized by Google

et de ſuis maiorumque laudibus quaedam magnifice dicebat; demonſtrans pluribus, quid de ſe ſperare liceat, quamque ipſi ſui maiorumque ſuorum ſimiles ſint futuri. Ita enim orationis iſtius argumentum vtroque loco paullo ante adducto exprimit Cicero, et in primis *Agrar. II. cap.* 1. teſtatur, magiſtratus nouos *gratiam beneficii, quod a populo eſſent conſequuti, cum ſuorum laude coniungere conſueuiſſe, qua in oratione nonnullos aliquando dignos maiorum loco repertos eſſe, pleroſque autem hoc perfeciſſe, vt tantum maioribus eorum debitum eſſe videretur, vnde etiam, quod poſteris ſolueretur, redundaret.* Finita hac oratione tum demum edicebant, quae in iure dicundo eſſent obſeruaturi, id eſt, vti ego interpretor, edictum ſuum, facta per praeconem audientia, vel recitabant ipſi, vel alium praelegi iubebant. Quem ritum eleganter imitatum arbitror Plautum, dum *in prologo Poenuli v.* 11. *ſeqq.* commentus, neſcio quod, *imperium hiſtricum*, imperatorem ſuum fingit ita adloquentem praeconem:

Exſurge, praeco, fac populo audientiam.
Iam dudum exſpecto, ſi tuum officium ſcias.

Hinc recitatur ipſum edictum fictitium:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt ſeruetis mea*, cet.

quo finito, ſubiicit imperator:

Haec imperata quae ſunt pro imperio hiſtrico,
BONVM *hercle* FACTVM, *pro ſe quiſque vt meminerit.*

Vt adeo ex hoc Plauti loco optime poſſit intelligi, quomodo a nouis magiſtratibus recitari conſueuerint edicta. Nec tamen contenti praetores viua voce, quae facile elabi memoria potuiſſet, totum edictum, teſte Dione, poſtea *συγγράφοντες ἐξετίθεσαν, ſcriptum proponebant*, vt vnicuique quotidie ob oculos verſaretur. Denique obſeruandum, praetores, auſpicantes honorem, iurare in leges debuiſſe. Eius tamen iurisiurandi ideo non meminiſſe Ciceronem arbitramur, quod non ſemper in prima illa concione praeſtitum videatur, ſed interiecto aliquot dierum ſpatio. Ex lege enim, cuius meminit Liu. *lib. XXXI. cap.* 50. *magiſtratum plus quinque dies, niſi qui iuraſſet in leges, non licebat gerere:* adeoque non abſciſſe in prima concione erat iurandum, modo iuratum eſſet ante quintum diem.

§. XVI.

Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor.

Vidimus, praetores edicta sua, non modo in prima, quam habere solebant, concione sollemniter recitasse, sed et eadem redacta in scripturam in albo proposuisse. Tale album praetor duplex habuisse videtur, alterum, quod edictum iuris dictionis perpetuae caussa propositum; alterum, quod actionum forensium formulas complectebatur. De priore res liquida est: ad posterius ego referre soleo locum Labeonis apud Vlpianum *l.* 1. *§.* 1. *D. de edend. eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.* Notum est, et a nobis alibi pluribus demonstratum, fastorum formularumque notitiam olim penes solos patricios ac pontifices potissimum fuisse, qui in latenti habebant horribile istud secretum, vt tamquam oracula a litigantibus adirentur. Cic. *de orat. lib. I. cap.* 41. Quinctilian. *Inst. orat. lib. III. cap.* 1. et Pompon. *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* Deinde nemo ignorat, ista mysteria anno v. c. 440. primum diuulgasse Cn. Flauium, ac deinde, quum nouas agendi formulas reperissent patres, easque, ne in vulgus iterum manarent, occultioribus quibusdam notis consignassent, eamdem populo operam circa annum v. c. 553. nauasse egregie cordatum hominem, Sex. Aelium Paetum. Vnde natum ius Flauianum ac Aelianum, de quo Pomponius, *l.* 2. *§.* 7. *D. de orig. iur.* Prius nihil aliud fuit, quam album, in quo Cn. Flauius partim fastos, qui docerent, quibus diebus lege agere fas nefasue esset, partim actionum quarumuis formulas proposuerat. Posterius vero rectissime dixeris prioris illius accessionem, ac veluti supplementum. Fastos proposuisse Cn. Flauium, testes locupletissimos habemus Ciceronem *pro Muraen. cap.* 12. Plin. *Hist. nat. lib. XXXII. cap.* 1. et Liuium *Histor. lib. VIII. cap.* 46. qui tamen Flauium praeter illos *et* IVS CIVILE *repositum in penetralibus pontificum euulgasse, et circa forum* IN ALBO *proposuisse,* refert: consentientemque ea in re habet Valer. Maximum *Histor. lib. II. cap.* 5. *ex.* 2. At Pomponius *d. l.* 2. §. 7. diserte ait, Flauium *populo tradidisse* ACTIONES, *ab Appio Claudio in formam redactas*: quemadmodum et Cicero *ad Attic. lib. VI. epist.* 1. eumdem *et fastos protulisse, et* ACTIONES *composuisse*, alibi vero, nempe *de orat. lib. I. cap.* 41. Cn. Flauium ACTIONES *primum exposuisse*, testatur. Aelianum quoque ius nihil aliud compre-

Digitized by Google

comprehendiſſe, quam ACTIONVM *genera*, idem teſtatur Pomponius: ex eoque conſequitur, vt iam inde ab illis Flauii et Aelii temporibus in foro exſtiterit album, in quo actionum tantum non omnium formulae legebantur. Quum ergo ſemel euulgata eſſent illa myſteria, nec vlla arte efficere ſe poſſe intelligerent patres, vt ſalua ſibi eſſet formularum poſſeſſio: praetores nihil ſe facere poſſe prudentius iudicabant, quam vt ipſi hanc a populo gratiam inirent, et in albo ſuo perſcriptas haberent actionum formulas, vt litigantibus ſtatim in procliui eſſet, aduerſarios ad album adducere, et digito monſtrare formulam, qua in agendo eſſet vſurus. Huius quoque rei teſtem habemus Ciceronem, qui ad illud formularum vel actionum album manifeſto reſpicit, dum *in Orat. pro Q. Roſc. cap.* 8. ait: *fraudabat te in ſocietate Roſcius. Sunt iura, ſunt* FORMVLAE *de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare poſſit.* EXPRESSAE *enim ſunt ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria,* PVBLICE A PRAETORE FORMVLAE, *ad quas priuata lis adcommodatur.* Habes ergo formulas actionum, a praetore publice propoſitas de omnibus rebus, et quidem non ex edicto praetorio demum eruendas, concipiendaſque de nouo, ſed EXPRESSAS verbis tam perſpicuis, *vt nemo vel in genere iniuriae, vel ratione actionis errare poſſet.* Recte hoc viderunt Iac. Raeuardus in *Protribunal. cap.* 4. *pag.* 885. *ſeqq.* et Carol. Bretus *de perantiquo ordine iudic. cap.* 24. *pag.* 69. obſeruantes ſimul, inde arceſſendam eſſe originem diuiſionis actionum DIRECTARVM et VTILIVM, quia, quae totidem verbis in albo formularum habebantur, DIRECTAE; quae ob rationis ſimilitudinem negotio adcommodari, verbis leuiter inflexis, poterant, VTILES dici conſueuerint. Quemadmodmodum itaque ex his, quae diximus, luce meridiana clarius elucet, praeter edictum perpetuum praetores in albo habuiſſe actionum quarumuis formulas, ac proinde ex Labeonis ſententia, illum quoque actionem edidiſſe viſum eſſe; *qui aduerſarium ſuum produxerit ad album, et demonſtrarit, quod dictaturus eſſet*: mirum ſane eſt, exiſtimare Cuiacium *Obſ. lib. VIII. cap.* 15. et Duaren. *Diſp. anniuerſ. I.* 13. albo iſto ipſum praetoris edictum a Labeone indigitari, ſolitoſque eſſe actores reis eam edicti partem, ex qua actionem inſtituturi eſſent, veluti digito indice oſtendere. At nec omnia negotia ciuilia, de quibus lis in foro incidere poſſet, edicto

fuo expreſſerat praetor, nec quiſque ciuium tanta erat ingenii perſpicacia, vt ex edicto, per modum praecepti concepto, formulam actionis ſuo Marte erueret, maxime quum periculoſiſſimum hic eſſet verborum aucupium, et inter omnes conſtet, cauſſa cecidiſſe eos, qui vel erraſſent in eligenda actionis formula, vel eam in iure perperam protuliſſent. Vid. Cic. *de inuent. lib. II. cap.* 19. Auct. *ad Herenn. lib. I. cap.* 2. Senec. *Epiſt.* 48. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 8. *et lib. VII. cap.* 3. Sed quid opus eſt verbis, quum, et condito iam edicto perpetuo, ademtaque magiſtratibus noua edicta proponendi poteſtate, album tamen iſtud formularum adhuc conſtanter fuerit ob oculos, et in foro proponi conſueuerit? Quid enim aliud vult Alexander Seuerus Imp. dum *l.* 1. *C. de interdict.* Euocato cuidam reſcribit: *Quum proponas, radicibus arborum, in vicina Agathangeli area poſitis creſcentibus, fundamentis domus tuae periculum adferri: praeſes ad exemplum interdictorum,* QVAE IN ALBO PROPOSITA HABET PRAETOR, *rem ad ſuam aequitatem rediget!*

§. XVII.

Quo loco illud probabiliter fuerit?

Si quis ex me quaerat, quo loco vtrumque illud album praetoris expoſitum fuiſſe exiſtimem? ei ego fatebor, me nullum proferre poſſe veteris cuiuſdam auctoris teſtimonium, ex quo id liquido poſſit demonſtrari. Sin tamen locus ſit coniecturae, habere mihi videor non omnino improbabilem. Quum enim, vti paullo ante ex Labeone vidimus, actor editurus actionem, ſolitus ſit reum adducere ad album, ibique demonſtrare, quid dicturus, quaque formula vſurus eſſet: *d. l.* 1. §. 1. *D. de edend.* neceſſario dicendum eſt, album eo ipſo loco, quo ius dicebatur, adeoque in ipſo tribunali, proſtitiſſe ita, vt ab omnibus de plano recte legi poſſet. Nimirum praetores olim ius dicebant in foro, et quidem ea illius parte, quae comitium dicebatur, ſiue quod ibi ciues in concionem coire ſolerent, ſiue, quod mauult Plutarch. *in Romul. pag.* 30. quia eo loco foedus inter Romulum et Tatium, Sabinorum regem, coaluiſſet. Hic ergo litigabant homines, idque innuit Plautus, dum in *Curcul. IIII.* 1. *v.* 9. ait:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in COMITIVM.

et in *Poenul. III.* 2. *v.* 6. *ſeqq.*

Non

Non potuiſti adducere homines, magis ad rem idoneos,
Nam iſtorum nullus NEFASTVS *'ST, COMITIALES ſunt meri:*
Ibi habitant, ibi eos conſpicias, quam praetorem, ſaepius.
Hodie iuris doctiores non ſunt, qui lites creant,
Quam ſunt hi, qui ſi nihil eſt litium, lites ſerunt.

In hac porro fori parte eminebat tribunal, id eſt, moles ſublimis, et in hemicicli formam introrſum ſinuata, cuius formam deſcribit Vitruu. *Archit. lib. V. cap.* 1. Quemadmodum ergo in hoc ſublimis ſellae curuli inſidebat praetor: ita in vtroque cornu, eeu vocat Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 75: eius latera tegebant decemuiri ſtlitibus indicandis, illuſtre praetoris conſilium. Iam parietes, quo vtrumque cornu claudebatur, locum dediſſe videtur albo praetoris, ita vt in vnius cornu extremo pariete edictum praetoris, in altero album formularum legeretur, et ſic vtrumque litigantibus illico incurreret in oculos.

§. XVIII.

Iam porro materiae edicti praetorii non eſt quod immoremur. Res ipſa docet praetores non ſolum leges, propoſitis actionibus, aliiſque remediis, adiuuiſſe, ſed multa quoque, quae legiſlatores praeteruiderant, conſtituiſſe, quin et legum rigorem nimium aequitate temperaſſe, et ſic efficere voluiſſe, ne ſummum ius ſumma eſſet iniuria. Quae eleganter coniungens Papinianus noſter, *ius praetorium introduxiſſe praetores*, ait, ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI, *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam. l.* 7. §. 1. *D. de iuſt. et iur.* Haec quamuis perampla poteſtas, ac legiſlatoriae ſimillima, videri poſſit: tamen non modo hodie viri docti praetores talem poteſtatem leges vel ferendi, vel iam latas euertendi, vmquam ſibi vſurpaſſe, negant, verum etiam olim ipſi praetores nihil habuiſſe prius aut antiquius videntur, quam vt hac ſuſpicione carerent. Hinc ſi quid noui edicto ſanciunt, ſaepe eos videas LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM diſerte excipere, ac liberaliter polliceri, ſe nihil, quod aduerſus illa, vel QVO FRAVS CVI BORVM FIAT, factum eſſet, admiſſurum. *l.* 7. §. 7. *D. de pact. l.* 1. §. 8. *D. de poſtul. l.* 1. §. 1. *D. quibus ex cauſſ. mai.* Quin ipſi iuriſconſulti veteres praetorem ab hoc crimine abſoluunt, negantque, eum aduerſus leges, vel in earum fraudem edicere quidquam potuiſſe. Hinc quum incideret quaeſtio, an et illi detur Publiciana in rem actio, qui rem per leges alienari vetitam bona

Praetores indirecte ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.

fide et ex iuſta cauſſa traditam accepiſſet? reſpondit Paullus noſter: *eo caſu Publicianam non competere, quia his caſibus neminem praetor tueatur, ne* CONTRA LEGES *faciat. l.* 12. §. 4. *D. de Public. in rem act.* Similiter Vlpianus, agens de bonorum poſſeſſionibus, generalem hanc commendat iuris regulam: *vbicumque* LEX, *vel* SENATVS, *vel* CONSTITVTIO *capere hereditatem prohibeat, et bonorum poſſeſſionem ceſſare. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poſſeſſ.* Enimuero quamuis vere hunc ſcopum intenderit populus Romanus, dum praetoribus ampliſſimam hanc edicendi facultatem conceſſit, vt eiuſmodi edictis non leges nouas ferrent, veteresque conuellerent, ſed latas cuſtodirent et exſequerentur, et ſi quid legibus nondum ſatis definitum eſſet, id ſuis edictis tantiſper definirent, donec populus, miſſus in ſuffragia, aliud ſciſceret: veriſſimum tamen eſt, praetores variis artibus id eſſe conſequutos, vt de rebus pleriſque priuatis poteſtas legiſlatoria penes ſe eſſet, iuraque, eorum edictis introducta, non minorem iuris prudentiae Romanae partem abſoluerent, quam quae legibus, plebiſcitis, SCtis, principumque placitis ſancita fuerant. Et hinc ridiculum eſt negare, praetores hanc poteſtatem legiſlatoriam arrogare ſibi potuiſſe: quum res ipſa doceat, eos ſibi illam reuera arrogaſſe. Quid enim clarius eſt verbis Dionis Caſſii *Lib. XXXVI. pag.* 19. Οὐ γὰρ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ πρὸς τὰ συμβόλαια διετίθεντο, ἐποίουν, ἢ ἐποίησάν τινες τῶν ἐπόντων, ἢ τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο: *neque enim omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos conſtituta erant, obſeruabant, neque* ID VMQVAM FECERANT, *neque* SCRIPTO IVRI STETERANT, *ſed ſaepenumero ea* VARIAVERANT, *crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri ſolet, in his multa gerebantur.* Haec Dio. Iam eat quis, ac fieri potuiſſe neget: quod quotidie factum eſſe, tot veterum annalium teſtimonio conſtat, quin quod fieri conſueuiſſe ipſe praetor faſſus eſt, dum propoſuit edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE QVANDOQVE EODEM IVRE VTATVR. Quid enim opus erat hoc edicto, ſi non potuiſſet magiſtratus vllus edicto nouo ius aliquod iniquum ſtatuere: Quid iam dicamus? an leges edictis ſuis non euertit C. Verres.? An ei iniuriam facit Cicero, illa vbique exagitans *in oratione I.*? Sed ſolus fortaſſis Verres, qua fuit audacia, ius ciuile tam inuerecunde mutauerit

Digitized by Google

rit, aut certe id crimen ei cum paucis, quos Dio notat, commune fuerit. Age, veniamus in rem praesentem, et vel solas XII. tabulas, fontem omnis publici priuatique iuris, in manus sumamus. Quotam eius iuris decemuiralis partem, cui et lex Aebutia propter venerandam antiquitatem pepercerat, stare passi sunt praetores? quantillum mihi ostendes, quod non edictis suis veluti in exsilium egerint? Decemuiri furem manifestum verberari, eique, cui furtum factum esset, addici iusserant: Gell. *Noct. Attic. lib. XI. cap. vlt.* Praetor eumdem quadrupli damnabat, et sic, vt scribit Theophilus *Paraphr. pr. Inst. de perpet. et temp. act.* κατεῤῥαγήη ἡ δωδεκαδέλτου νομοθεσία διὰ τὴν τραχύτητα, καὶ πολιτεύεται ἡ τῷ πράτωρι: *explosum est ius XII. tabularum propter asperitatem, et magis iure praetorio vsi sunt.* Deinde, quae XII. tabulis cauta fuerant de arboribus furtim caesis, Plin. *Hist. nat. lib. XVII. cap.* 1. de deposito dolo malo negato, *Pariat. legg. Mos. et Rom. tit.* 10. §. 6. de emancipatorum liberorum conditione, §. 9. *Inst. de hered. quae ab intest.* de successione gentilium, pro quibus ex edicto cognati vocari coeperunt, *l.* 1. *D. vnde cogn.* de legitima furiosorum et prodigorum tutela, *l.* 1. *et l.* 13. *D. de curat. furios.* de manu in iure conserenda, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 9. de fruge noctu demessa, Plin. *Hist. nat. lib. XVIII. cap.* 3. de poena iniuriarum, Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 1. similibusque iuris capitibus: ea omnia edictis suis mutasse praetores, tam certum est, quam quod certissimum. Non magis illos aliis quoque peperciisse legibus, argumento est lex Aquillia, in qua capita quaedam fuisse de seruo corrupto, nec non de effusis ac deiectis, dudum obseruarunt viri docti, et in his Corn. van Bynkersh. *Obs. lib. I. cap.* 13. at ea omnia non modo in foro, verum etiam ex ipsa hominum memoria euanuerunt, non aliam ob caussam, quam quod actiones alias vel in speciem aequiores, vel vtiliores saltim edicto inuexerat praetor, eoque effecerat, vt caseae illae ex lege Aquillia negligerentur.

§. XVIIII.

Quae quum in oculos incurrant, solidisque nitantur argumentis ac testimoniis: merito mireris, oleum ac operam perdere, id est, *Vindicias praetoris Romani ac iuris honorarii* scribere non dubitasse virum doctum, Gottl. Cortium, professorem Lipsiensem. Quem quum initio totam caussam non sine bile agere deprehenderem: suspicabar, eum sub hoc schemate litigare de re quadam

CORTII *Vindiciae praetoris Romani* expendae.

quadam magna, ac in qua reipublicae ſalus verteretur, quin exiſtimabam, in magna quadam ciuitate nefaria agitari conſilia de abolenda praetura, quae auctori iam deſtinata fuerit communi ſuffragio, vel ſaltim de toto iure praetorio ad vltimos Garamantas relegando. Nec enim aliud ſuccurrebat facinus, tantis iris dignum. Sed lecta diſſertatione demum deprehendi, praetori Romano hanc operam nauari, cuius maieſtatem tam comiter, prout decet, veneratur auctor, vt ſtilum vindicem cohibere diutius non potuerit. Nam initio ſtatim *Diſſertationis §. 1. et 2. pag. 1. 2.* grauiter conqueritur, *inſignem illam naeuorum copiam, quibus in primis recentiores quidam ſcriptores, ius Romanum onerarint, non tam ipſius iuris eſſe, quam ex ignorantia rei publicae Romanae originem ducere, ex eodemque fonte manare populare illud in Romanum praetorem odium, ac magno numero conficta crimina, quibus voces non minus multorum in academiis docentium, quam ICtorum multorum libri, pleni ſint.* En crimen horrendum, ac parricidio non multo leuius! Si enim P. Caecum Aſprenatem poſtulare volentem auerſa ſella deſtituit praetor, tantum quod inſignia magiſtratus videre ac reuereri non poſſet: *l. 1. §. 5. D. de poſtul.* quod ſupplicium ſufficiet illis, qui praetorem odio plus quam Vatiniano proſequuti, innumera paene crimina fingunt, quibus eum onerent, eaque et viua voce, et ſcriptis in vulgus ſpargunt impudentiſſime? Iam ego quidem neſciebam ante iſtum diem, quinam ſint praui iſti homines, ac rei publicae Romanae euerſores, qui aduerſus praetorem Romanum tam nefarie coniuraſſent, neque memineram, me audire voces tam impias, quales in academiis impune audiri, dolet vir doctiſſimus: at non paſſus eſt vindex, vt illum conſenſionis globum ignorarem. Statim enim *pag. 1.* dicam ſcribit hominibus conſceleratiſſimis: *qui in rem alienam et peregrinam immerſi, ac Romanorum inſtitutorum adeo ſaepe ignari, vt, ſi eo vocentur, in alio terrarum orbe ſe pedem poſuiſſe putent, ridicula tamen praeſumtione de ſanctionibus Romanis iudicium ferre audeant.* Ad eum vſque locum mihi omnia conueniebant cum vindice diſertiſſimo. Simul ac vero animaduertebam, illum *pag. 3.* proletariae huic turbae dare aduocatos, And. Dominicum Floccum, Ioſephum Aueranium, Georgium Beierum, Nic. Hier. Gundlingium, et inprimis τὸν πάνυ Chriſtianum Thomaſium: non poteram non ſubiraſci vindici, tam magnificum adfectanti triumphum, et ignorantiae poſtulanti eos viros, quibuſ-

cum

Digitized by Google

cum ipſe nulla ex parte eſſet comparandus. Quin quum animadverterem, me quoque, qui ſub eorum ſignis adhuc militaſſem, triumphum tam ſupercilioſi hominis eſſe ornaturum, niſi me virum praeſtarem: id vnum mihi relictum putabam, vt contrauindicarem, vindicemque vel cum laruis pugnare, vel magno conatu maximas nugas agere, ad oculum demonſtrarem. Quod an praeſtiterim, eorum eſto iudicium, qui et iuris prudentiae, et inſtitutorum Romanorum non ſunt tam ignari, vt, ſi ad ea vocentur, in alium terrarum orbem ſe delatos putent.

§. XX.

Summam criminum, quae a praetore depellere conatur vindex, hanc eſſe ait §. 3. *pag.* 2. *Generatim aiunt, praetorem aequitatis obtentu iura vetera euertiſſe, ac libertati Romanorum inſidiatum eſſe. Hinc edictis ſuis non omnes caſus comprehendiſſe, edicta varie immutaſſe, ac ab iis, antequam ferretur lex Cornelia, ſaepe receſſiſſe, inuentis callide nouis nominibus leges eluſiſſe, actiones iure ciuili competentes, datis a praetore exceptionibus eſſe eliſas, pactis conuentis contra legum honorem robur additum, reſtitutionem in integrum contra iuris antiqui placita conceſſam, fictiones denique iuris praetorii, peſtem iuris prudentiae ac meras patriciorum fraudes fuiſſe.* Et ab his ἐγκλήματα praetorem ſe illa diſſertatione liberaturum, ſatis liberaliter pollicetur Cortius, proteſtatus tamen ſatis caute §. 4. *pag.* 3. *ſequ.* eo non tendere defenſionem ſuam, vt praetorum perfidorum ac malitioſorum cauſſam agat, ſed praeturae, quae tantis criminibus ob homines quoſdam improbos oneranda non fuerit. Sed ſic, quod praedixi, magno conatu maximas nugas egit vindex. Praetoribus enim bonis, iuſtis, patriaeque amantibus vindiciis non erit opus, quia illos nemo adfecit iniuria. Malis ac perfidis, in quos tamen faba illa, cuditur, ipſe negat patrocinium, adeoque cum laruis manifeſto pugnat, ipſe neſcius, quid ſibi velit. Scriptores illi, quibus bellum indixit vindex, numquam tam ſtolidi fuerunt, ut ipſam praeturam, neceſſarium rei publicae munus, calumniis proſcindere voluerint, multo minus iſti Octauiis, Caſſiis, Catonibus, aliiſque eorum ſimilibus, quorum in iure dicundo religio celebratur, dicam ſcribere auſi ſunt: ſed malis et improbis, qualem C. Verrem fuiſſe, ex Cicerone diſcimus. Hi vero ſunt praetores, qui libertati ſtruxerunt inſidias, leges patrias variis fraudibus euerterunt, et edicta ſua, prout collibitum, immutarunt. Horum artes fraudeſque detexe- Status quaeſtionis.

runt viri illi docti, quibuſcum vindici res eſt. His ergo parandae erant vindiciae, ſi mens non laeua fuiſſet, non praeturae ipſi, quam nemo, cui ſit aliquid cerebri, culpauerit. Iam vero calumniam ſapit illa defenſio, quae in locum reorum, qui defenſione indigent, ſubſtituit alios, quos nemo accuſat, quoſque, ab ipſa criminis ſuſpicione vacuos, defendere ſit facillimum. Ceterum ne in Andabatarum pugnam abeat diſputatio: operae pretium fuerit de ſtatu quaeſtionis quaedam praemittere, quae ipſe vindex neglexit, vt tanto facilius falleret incautos, et, vt ita dicamus, quadrata miſceret rotundis. Non itaque primo de eo diſceptatur, an non praetura fuerit magiſtratus vtilis, reique publicae Romanae inprimis neceſſarius? ſed annon patres, dum pro conſulatu cum plebe praetorem patricium ſibi concedi petierunt, id egerint praecipue, vt ſuprema in ciuium fortunas poteſtas penes patricios eſſet? Nec deinde quaeſtio eſt, an conceſſa edicendi facultate, ſemper abuſi ſint praetores ad leges turpiter euertendas? (id quod nemo temere dixerit,) ſed annon id ſaepiſſime factum ſit? et annon eam in rem variis artibus, veluti nouis vocabulis, reſtitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, vſi ſint? Praeterea ne de eo quidem diſceptatur, an non bene meriti fuerint praetores de iuris prudentia, multaque praeclara aequiſſimaque iura repererint? ſed an non nimia illa edicendi poteſtas, conceſſa praetoribus, ita fuerit comparata, vt homines malitioſi ac perfidi, quales inter praetores fuiſſe, vindex concedit, ea facile abuti potuerint, quin abuſi ſint ſaepius, multaque ſtatuerint εἰς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν. Denique vel id praecipue in quaeſtione eſt, annon ex ea re ſummam iuris incertitudinem naſci oportuerit, et annon ea naeuus fuerit iuris prudentiae illorum temporum maximus? Iam ergo ſi vindex ea diſſertatione demonſtraſſet, primo patres non eo fine praetorem patricium flagitaſſe, vt ipſi iuris dicundi ſummam poteſtatem in poſſeſſione ſua retinerent, deinde, praetores nullam vmquam legem edictis ſuis euertiſſe: nec porro eoſdem, inuentis nouis vocabulis, reſtitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, noua iura inuexiſſe: praeterea praetores edicta nec ſingulis annis, nec per annum ſaepius mutaſſe: denique, ſi vel maxime id fecerint, ius tamen ideo incertum fieri non potuiſſe: tum demum vindex ſe praeſtitiſſet virum, noſque ei hanc victoriam merito gratularemur. Iam vero quam parum iſtud praeſtiterit, ex iis, quae ſequuntur, ſatis opinor, adparebit.

§. XXI.

Digitized by Google

§. XXI.

Primum, quod ad praetoris sui defensionem facere existimat, argumentum §. 5. in eo ponit, quod praetorem, ne si voluisset quidem, in concinnando edicto suo tam fraudulenter versari potuisse, contendit. Obstitisse his consiliis putat insignem Romanorum in ferendis conseruandisque legibus curam, ac congenitum quasi illi populo libertatis amorem. Ciues enim eadem vehementia, qua libertatem amplexi sint, ac vndique munierint, etiam leges, quae vnicae sint libertatis custodes, tuitos esse, vt absurdum vindici videatur, credere, Romanos praetori suo arbitrium legum, hoc est, libertatis seruitutisque suae potestatem apertam aut clandestinam permisisse. Hinc porro haec omnia in notis illustrat egregie, magnumque instituit tractatum, de sollemnitatibus, quas in ferendis legibus adhibuerint, de legum ipsarum clausulis, de insigni erga leges XII. tabularum reuerentia: ac demum inde colligit, non esse verosimile, homines acutissimos non deprehendisse praetorum fraudes, aut tam studiosos libertatis vni homini, cuius annuum esset imperium, sese addicere in seruitutem voluisse. At ego iam supra obseruaui, perridiculam esse quaestionem, an aliquid fieri possit, de quo tamen certo constet, quod saepenumero reuera factum sit. Iam saepe praetores iura pro lubitu mutasse, vetera euertisse, nouaque inuexisse edictis suis, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. Diserte enim scribit Dio Cassius loco saepe laudato: *οὔτι τὰ γεγραμμένα δικαιώματα ἐτήρουν· ἀλλὰ πλάττουσι ἀνὰ μετάγραφον: ne scriptum quidem ius seruarunt, sed illud saepissime variarunt.* Et Asconius Paedianus in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maiest. reo, pag.* 629. testatur, *legem Corneliam gratiam sustulisse ambitiosis praetoribus, qui* IVS VARIE *dicere consueuerint.* Vidimus porro supra, C. Verrem praetorem permulta edixisse cum contra edicta decessorum suorum, tum contra ius scriptum, ipsamque naturalem aequitatem. Denique per inductionem, quam vocant dialectici, probauimus, vix minimam XII. tabularum partem saluam reliquisse praetores, sed pleraque suo arbitrio immutasse. Quis ergo sanus dubitet, quin possint fieri, quae facta sunt? Si hos omnes a mutatione legum nec sollemnitates in ferendis legibus adhibitae, nec sanctiones poenales, nec insignis erga XII. tabulas reuerentia, nec ciuium perspicacia et acumen, nec denique incredibile libertatis stu-

An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?

dium deterruerunt: cur ea deterruerint alios his ſimiles? Illud quidem facile largimur vindici, numquam hanc poteſtatem praetoribus dediſſe populum, multoque minus Romanos ſe illis in ſeruitutem addixiſſe: ſed norunt omnes, rerum ciuilium non prorſus ignari, multa etiam contra populi voluntatem fieri in re publica, illumque, quantumuis acutum, quantumuis libertatis ſuae tenacem, ſimulacris tamen libertatis innumeris quotidie decipi, quin tunc ſe aliquando liberrimum putare, dum ſub iugum mittitur turpiſſime. Quemadmodum ergo Auguſtus nihil minus prae ſe ferebat, quam quod libertati ſtruere inſidias velit, neque Romani ſe ei vmquam in ſeruitutem addixerant, et ille tamen, non aduertente populo, *inſurgere paullatim, et munia ſenatus, magiſtratuum*, LEGVM *in ſe trahere coepit, nullo aduerſante*: teſte Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. ita non mirum ſane eſt, ſi praetores contra populi voluntatem noua iura ſtatuerunt, neque tamen id animaduertit populus, eo deceptus ſophiſmate, quod praetoribus ius ſit, *adiuuandi, ſupplendi, corrigendique ius ciuile propter vtilitatem publicam.*

§. XXII.

An cura circa ſcribenda edicta adhibita?

Eiuſdem farinae eſt alterum, quo vir clariſſimus §. 6. vtitur, argumentum, vt probet, praetores tam fraudulenter in iure condendo verſari non potuiſſe. Mirifice enim iam laudare incipit curam publicam circa ſcribenda edicta adhibitam, obſeruatque, Romanos varios limites poſuiſſe poteſtati praetoris: praetoremque ad conſilium, immo et ſenatum, referre debuiſſe res maioris momenti, ac proinde hos ſaepe ipſa SCta edictis ſuis comprehendiſſe: aliquando edixiſſe de collegii tribunicii ſententia, quippe quod et intercedere potuerit, ſi quid praetores aduerſus leges edixiſſent. Praeterea oſtendit, conſules quoque intercedere potuiſſe iniquis praetorum decretis, nec ratas fuiſſe eorum ſententias vel iniuſtas, vel ex errore latas, multoque minus eo vſque valuiſſe praetoris arbitrium, vt iudices pro arbitrio dare potuerit. Denique praetorem vel maxime in officiis continere debuiſſe exiſtimat edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR, nec non leges de repetundis, et aſperam tribunorum plebis animaduerſionem, quae illis non modo finito magiſtratu, ſed et eo durante, imminuerit, ſi quid aduerſus leges ſtatuiſſent. Hic multa adcumulat vindex, quae parum ſolida ſunt, nec pauciora, quae nihil faciunt ad edictum. Verum quidem eſt, in iure dicundo ipſi conſilium

Digitized by Google

filium adfuiſſe decemuiros ſtlitibus iudicandis: ſed eoſdem adhibitos ad ſcribenda edicta, falſiſſimum. Recte deinde dixeris, praetorem res ad rem publicam pertinentes ad ſenatum retuliſſe: vel de eius modi rebus ex decreto ſenatus edixiſſe, eo enim pertinent M. Retii, praetoris, aliorumque exempla apud Liu. *Hiſtor. lib.* XXXXIII. *cap.* 13. *lib.* XXXII. *cap.* 26. *et lib.* XXXXII. *cap.* 21. aſt eumdem praetorem de iuris dictione ſua et de ſcribendo edicto conſulere debuiſſe ſenatum, id vero eſt, quod mihi probari a vindice velim. SCta edicto ſuo inſerere potuit praetor, quamuis id ex Plinii *lib. V. epiſt.* 21. non adpareat, at non ideo ipſi ademta fuit facultas, pleraque de ſuo conſtituendi. Fabulam, quod de collegii tribunicii ſententia, edicta ſua compoſuerint praetores, iam ſupra exploſimus, nec exemplum proferet vindex, vbi vel conſul, vel praetor, vel tribunus aliquis praetori interceſſerit, propoſituro aliquod edictum, quamuis permulta exſtent, quae oſtendant, eos iniquis praetorum decretis interceſſiſſe. Edicto illo, QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, potius iugulari vindicis cauſſam, quam adiuuari, itidem ſupra oſtendimus, ſiquidem eo non fuiſſet opus, ſi publica illa cura efficere potuiſſent Romani, ne ius nouum ac iniquum a praetoribus ſtatueretur. Denique ſi a poenis crimini alicui propoſitis argumentum duci poſſet, tale crimen numquam admiſſum eſſe: eodem argumento ego probauerim, nec perduellem, nec adulterum, nec ſicarium, nec parricidam, nec quemquam alium facinoroſum hominem Romae viſum eſſe, quia et aduerſus haec crimina multo acriora ibi erant legum vincula, et illico culpam poena premebat comes. Atqui nondum exceſſeram ex ephebis, quum mihi magiſter inculcaret regulam, argumentum, iuſto plus probans, nihil probare. Sed quid opus eſt verbis? Verrem, alioſque ei ſimiles, iniqua ſcimus propoſuiſſe edicta: neque hos vel conſilium, vel ſenatus impediuit auctoritas, non interceſſit tribunus plebis, non conſul, non collega, ac ne Piſo quidem, qui tametſi, teſte Cicerone *in Verr. I. cap.* 46. *multos codices impleuiſſet earum rerum, in quibus Verri interceſſiſſet*: non tamen ideo interceſſerat, quod edicta eius eſſent noua, et legibus aduerſa, ſed *quod iſte aliter, ac edixerat, decreuiſſet.* Denique nec edictum, QVOD QVISQVE IVRIS, nec imminens repetundarum iudicium hominem iniuſtiſſimum deterrere potuit ab edictis illis proponendis. Qua fronte igitur dixeris, iniqua edicta a praeto-

ribus Romanis aliis proponi non potuiſſe, quia iis publica cura ac legum ſeueritas obſtiterit?

§. XXIII.

An iuſiurandum in leges?

Addit his vindex §. 7. tertium argumentum, quo ſe perſuaſurum lectoribus putauit, praetores non potuiſſe leges edictis ſuis euertere. Obſeruat enim, eos initio magiſtratus ſui iuraſſe in leges, iuſiurandum vero Romanis fuiſſe ſanctiſſimum: quin, praetores pro religione ſua ſubinde profeſſos, nihil ſe admiſſuros in edictum, quod legibus, plebiſcitis, SCtis, edictis, ac decretis principum aduerſaretur. Sed quid haec ad rem? An maior vlli hominum generi iuriſiurandi religio eſſe poteſt, quam Chriſtianis? An de Ioue ſuo Capitolino Romanos magnificentius putas ſenſiſſe, quam, qui Chriſtianam pietatem profitentur, de Deo optimo maximo? Et tamen permultos, proh dolor! reperias, qui iureiurando, tamquam pueri calculis, ludunt. Cur vero meliora ſperemus de Romanis, inter quos non deerant, qui, ſi violandum eſſet ius, illud regnandi cauſſa violandum, cetera colendam religionem putabant? An ibi meri Curii, Fabricii, Catones Lares poſuerant? Sed ita ineptire demum ſolent homines, qui per omnem aetatem diu noctuque cum Romanis, mortalium cordatiſſimis, verſantur, vt ciuitatem quamdam fingant Platonicam, et ſerio credant, ipſam virtutem Romae ſibi ſedem, exacta in exſilium improbitate, conſtituiſſe, quaſi non homines Romani, ſed dii, nec inter eos fuerint vlli, qui Iouem lapidem iuraſſent, dum, quod concupiſcerent, conſequerentur. Quod ad formulas illas attinet, quibus leges, plebiſcita, SCta, edicta, decretaque principum excipiebant praetores: fungus ſit oportet, qui eos nihil aduerſus leges admittere poſſe credat, qui ſibi ſanctas eſſe leges, ſollemniter proteſtantur. Sane quum et is aduerſus leges facere videatur, qui quid in earum fraudem facit, id eſt, *qui, ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit: l. 29. D. de legib.* nemo ſane negauerit, praetores, quantamcumque prae ſe tulerint legum reuerentiam, leges tamen, prout libitum eſſet, euertiſſe. Rem vno vt illuſtremus exemplo, leges XII. tabularum primos ab inteſtato vocauerant ſuos, deinde, ſi ſuus non eſſet, agnatos proximos, adeoque procul dubio excluſos voluerant emancipatos. *qui iure ciuili nihil iuris habebant. §. 9. Inſt. de hered. ab inteſt.* Quid vero praetor? Quamuis iniquum eſſet, emancipatos cum ſuis participes fieri

fieri hereditatis, quum illi poſt emancipationem ſibi, ſui patri ſuo omnia adquiſiuiſſent : praetor tamen callido vſus conſilio illos fratribus bona aduentitia conferri iuſſit, *l. 1. pr. §. 5. 6. l. 2. §. 5. D. de collat.* et ſic illis dedit bonorum poſſeſſionem ex edicto, VNDE LIBERI. *l. 1. §. 7. l. 2. l. 4. D. ſi tab. teſt. null. exſtab.* Annon haec contra leges? Minime, inquiunt, quia quamuis hae emancipatos non vocent, tamen eos nec expreſſis verbis excludunt. Nam *ſi lex, vel SC. vel conſtitutio capere hereditatem prohiberet, et bonorum poſſeſſio ceſſaret. l. 12. §. 1. D. de bon. poſſeſſ.* Ego vero vel ſtupidiſſimum terrem iudicem, annon vere emancipatos excluſerint decemuiri, dum iis praeferri voluerunt agnatos, et annon praetor, qui eos nihilominus admiſit, ſaluis verbis legum, earum ſententiam circumuenerit? Id vero non eſt contra leges facere? Tiberius imp. Tacito *Annal. lib. II. cap. 30. callidus et noui iuris repertor* audit, quia ſeruos aduerſus leges in caput domini interrogaturus, eos actori publico mancipari iuſſerat. An minus id nomen conueniet praetori, qui emancipatos aduerſus leges vocaturus, eos primum bona aduentitia conferre iuſſit? Hactenus praetores ne potuiſſe quidem aduerſus leges edicere, ſibi aliiſque perſuadere voluit vindex, adeoque clientem ſuum in ſtatu, quem coniecturalem vocant rhetores, maſcule defendit. Iam miro defenſionis genere ad qualitatis ſtatum tranſit, et praetores §. 8. iura ciuilia edictis ſuis euertiſſe fatetur, ſed id eos iure feciſſe contendit. *Si qua*, inquit, *oſtendi poſſunt, liberius paullo ab iiſdem iuris praeſidibus inuecta, id probe conſiderandum, eos interpretes publicos legum antiquiſſimarum fuiſſe, quod officium per ſe poteſtatem, ſimilem legiſlatoriae, inuoluere videtur. Praetores tamen in eo adeo ab omni culpa liberi ſunt, vt vitium, ſi quod inde in rem publicam redundauit, populi potius Romani fuerit, qui tamdiu vetuſtis, et, quas nemo paene intelligebat, legibus inhaeſit.* Sic demum ergo negare non poteſt vindex, *quaedam a praetoribus inuecta eſſe paullo liberius*, quum id fieri non potuiſſe, acerrime contendiſſet. Sed iure tamen id putat factum, partim quia praetores fuerint publici legum interpretes, eaque poteſtas ſit legiſlatoriae ſimilis, partim quia Romani legibus antiquis inhaeſerint, iiſque tam obſcuris, vt vix ab Euandri matre intelligerentur, quam in rem multa ex aduerſariis ſuis promit de obſcuritate ſermonis antiqui, quae alii occaſioni reſeruaſſet multo commodius. At quis, quaeſo, vindi-

vindici credet, adfirmanti, interpretis legum publici officium poteſtatem inuoluere, legiſlatoriae ſimilem? Interpretis eſt ſenſum legum ex earum verbis et rationibus eruere, non abrogare leges, iiſdemue derogare, obrogare, ſurrogare, quod nemo poteſt, niſi quem penes eſt τὸ κύριον in re publica. Male ceſſerat Appio Claudio, decemuiro, talis interpretatio legis, de vindiciis ſecundum libertatem dandis, quum tamen eius praecipuus auctor fuiſſet, adeoque poſſet praeſumi, eum adcuratius, quam quemquam, eius ſententiam perſpectam habere. Liu. *lib.* III. *cap.* 45. An plus Romani indulſerint praetori, quem toties vindex in leges iuraſſe, quemque proteſtatum eſſe, docuit, nihil ſe aduerſus leges, plebiſcita, SCta, principum placita, admiſſurum? Fuerint obſcuriſſimae antiquae leges; quin fuerint abſurdiſſimae: praetoriſne erat eas mutare, an populi? At enim ad aequitatem iſtas inflexit praetor, ac proinde pleraque eius edicta ob aequitatem mirifice commendantur. Quid tum vero? an ideo iure agit, qui legiſlatoriam inuadit poteſtatem, quod latae ab eo leges ſunt optimae atque aequiſſimae? Vera omnino ac ciuilis prudentiae principiis quam maxime conſentanea eſt ſententia Alcibiadis apud Thucydid. *lib.* VI. *cap.* 2. quam ipſe vindex adduxit, *τῶν ἀνθρώπων ἀσφαλέστατα τοὺς οἰκεῖν, οἱ ἂν τοῖς παροῦσιν ἔθεσι καὶ νόμοις, ἢν καὶ χείρω ὦσι, ὅμως διαφόρως πολιτεύωσι: eos homines tutiſſime agere, qui praeſentibus moribus legibuſque, etiamſi deterioribus, minime variantes rem publicam adminiſtrent.* Quae in gratiam praetoris ſui contra hanc ſententiam diſſerit vindex, id tantum probant, quod legiſlatoris ſit, leges antiquas, ſtatuique rei publicae parum congruas, emendare, quin et iis ſurrogare nouas, ſi id circa conuulſionem rei publicae fieri poſſit, non autem, quod magiſtratus, legum cuſtodes, quibuſque nulla competit legiſlatoria poteſtas, ad ſibi arbitrium iure quodam ſuo poſſint arrogare. Id dum auſus eſt praetor, ſiue aequa, ſiue iniqua ſtatuerit, iniuſte egit. Quid enim aliud dixeris iniuriam, quam quod non iure fit?

§. XXIIII.

Edicta frequentiſſime mutata.

Quae in ſequentibus pro praetore diſſerit vindex, vt, eum omnes caſus edicto ſuo comprehendere non potuiſſe, oſtendat; *ἀπροσδιόριστα* ſunt, et plane ſuperuacua. Videtur enim vir bonus hic pugnare cum laruis, nec quemquam tam emotae mentis eſſe arbitror, vt tale quid a legiſlatore vllo exigat: ſaltim ICtus,

Digitized by Google

ICtus, id esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων satis sciet, ex *l.* 10. *l.* 12. *D. de legib.* Potius itaque ea expendere iuuabit, quae §. 9. de frequente edicti praetorii mutatione disseruit, quum eam vel maxime vitio verti praetoribus sciamus. Hic vero merito mireris, quam facile clientem suum expediat vindex. Primo enim *id non semper, ac necessario fraudulenter factum esse*, contendit. Deinde discernenda esse monet edicta ORDINARIA siue *annua*, et SVBITANEA, *siue non perpetua, quae ad iuris dictionem strictius dictam non pertinuerint.* Paullo post *pag.* 28. plenius rem omnem explicat, et variationem illam, de qua Dio Cassius, aliique veteres conquesti sint, non de edictis annuis, et ad perpetuam iuris dictionem pertinentibus, sed de repentinis et subitaneis, qualia fuerint citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, esse intelligendam docet, immo et Io. Bertrandum et Ger. Noodtium grauiter notat, quod haec parum discreuerint, ac denique *pag.* 29. hanc facit cogitationum suarum summam: *misere falluntur, qui haec cum edictis annuis confundentes, praetorem inconstantiae accusant, atque hinc, nescio quo consilio, iniquarum sententiarum vberrimum prouentum deducere conantur.* Semper praetores in mutandis edictis dolose versatos esse, nec quisquam forsan dixit, nec ad rem pertinet. Sufficit, id aliquando factum esse, veluti a C. Verre, cuius fraudes in variandis edictis mirifice reprehendit Cicero, aliisque Verri similibus, quos Dio *συχνὰ ἐν τούτοις πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν*, FREQVENTER huiusmodi quid *in gratiam vel odium certorum hominum*, adeoque dolo malo, feciſse testatur. Quod vero ad distinctionem attinet inter edicta *ordinaria* et *subitanea*, illa quidem recte se habet, sed, dum eos misere falli putat vindex, qui edicta etiam ordinaria a praetoribus mutata esse credunt, ipse omnino fallitur miserrime, tantoque minus meretur veniam, quanto petulantius aliis, rectius sentientibus, insultat. Rem omnem conficit lex Cornelia, non sane ideo lata, quod praetor per annum magistratus sui noua subinde edicta subitanea, e. g. citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, proponeret: sed quod edictum ordinarium, initio magistratus propositum, quoties collibitum, mutaret. Dio Cassius *lib. XXXVI. pag.* 19. dum de variatione edictorum conqueritur, non loquitur de edictis citatoriis, aliisque repentinis, sed mutata

tata a praetoribus ait *πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διέταχτο, omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos conſtituta fuerint*: addit, cautum eſſe illa lege Cornelia, *καθ' ἀρχάς τε εὐθὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν, vt ſtatim initio magiſtratus praedicerent praetores, quo iure eſſent vſuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Si ergo praetores, quod vindici in mentem venit, repentina tantum edicta mutare ſunt ſoliti: conſequens erit, vt et lex Cornelia tantum ad haec edicta pertinuerit, neceſſitatemque impoſuerit praetoribus, ſtatim ſub auſpicia magiſtratus ſui proponendi omnia edicta citatoria, monitoria, obiurgatoria, conſolatoria, quibus per totum annum ſint vſuri. Quod quam frigidum, quamque paene ridiculum ſit, nemo non animaduertit. Ita et Aſcon. Paedianus in *argum. Orat. pro C. Cornelio pag.* 629. eam ob cauſſam placuiſſe legem Corneliam, ait quod eo vſque *ius varie dictum ſit* a praetoribus, vnde cautum, *vt praetores ex* EDICTIS *ſuis* PERPETVIS *ius dicerent?* An vero ex edictis citatoriis, monitoriis, obiurgatoriis, et conſolatoriis ius dicitur? an ea dici poſſunt perpetua, quae ipſe vindex ſubitanea vocat, et repente, prout res inciderent, proponebantur? Sane non poſſumus non mirari inſignem vindicis confidentiam, qua *βίαιον παράδοξον*, ne vllo quidem idoneo argumento firmatum, non modo lectori obtrudit, ſed et miſere falli alios, meliora edoctos, quaſi ex tripode, pronuntiat. Sub finem politicum agit vindex, et *pag.* 29. *vitium eſſe*, dicit, *edicto perpetuo ſe adſtringere, ita vt nulla ratione, nulla aequitate inde dimouearis.* Fingamus haec vera eſſe, quum tamen ſint falſiſſima: an ideo praetoribus indulgendum erit, vt edicta ſuo arbitrio figant refigantue? nonne ſummam ſequi oportet rerum omnium confuſionem, quin veram in libera ciuitate tyrannidem, ſi quis, quem penes non eſt ſummum imperium, poteſtatem iuris conſtituendi immutandique inuadit?

§. XXV.

Praetor populo omnino illuſit nouis vocabulis.

His praemiſſis, §. 10. ad id ſe accingit vindex, quod caput rei eſt, arteſque illas, quibus praetorem, euerſurum leges, vſum eſſe, viri docti obſeruarunt, aperto Marte impugnat. Primum impetum facit in *infirmam, licet peruulgatam hodie, querelam, quam de nouis nominibus, a praetore in fraudem legum excogi-*

Digitized by Google

cogitatis, iactent, cuius rei insigne, at vnicum, exemplum sit BONORVM POSSESSIO, *quod vocabulum a praetore ideo confictum esse perhibeatur, ne hereditates, quae nemini, nisi ex lege competierint, a se contra leges deferri fateretur.* Hic statim fallitur vindex, dum vnicum tantum exemplum callidae istius artis praetoriae aduersariis suis in promtu esse existimat, adeoque hostium suorum vires ac copias parum diligenter explorauit. Sunt eius rei exempla plura, eaque non minus illustria, quorum pauca iam speciminis caussa proferam. Leges ciuiles actionem negabant aduersus promittentem, si pactum tantum nudum interceſſiſſet. *l.* 7. §. 4. *D. de pact. l.* 10. *l.* 21. *l.* 28. *C. eod.* Quid praetor? Vt aduersus argentarios sine stipulatione quid promittentes actionem dare posset, nouum excogitauit vocabulum, et argentarios non *nudo pacto promittere*, sed RECIPERE, dixit, quumque ex prioris generis promisso nullam dare actionem posset, aduersus argentarios tamen, aliquid recipientes, edicto suo inuexit ACTIONEM RECEPTITIAM. *l.* 2. *C. de const. pec.* Tantumne differunt *recipere* et *promittere*, vt ex priore actio dari debeat, ex posteriore non debeat? Sic quum porro placeret praetori, receptitiam illam actionem proferre ad alios, qui, quamuis non exercerent argentariam, rem tamen, quae numero, mensura, vel pondere constat, ex pacto nudo a se aliisue debitam se praestituros promiserant, nouo iterum opus erat vocabulo, quod, quo erat acumine, facile reperiebat praetor. Aiebat enim eos non promisisse, sed CONSTITVISSE PECVNIAM, adeoque commodissima occasio erat, actionem inuehendi de CONSTITVTA PECVNIA, vel CONSTITVTORIAM. *l.* 1. §. 1. *l.* 16. §. 2. *l.* 18. §. 1. et *l.* 25. *D. de const. pec.* Tantumne differunt *promittere*, *recipere*, *constituere*, vt in foro tam diuersa effecta producere deberent? Notum est denique, pignoris ius nullum iure ciuili constitui potuisse sine traditione, vnde et inter contractus, qui re ineuntur, est contractus pignoris, ne quis sibi persuaderet, pignoris ius nuda conuentione, et sine traditione in re quadam constitui posse. §. *vlt. Inst. quib. mod. re contr. obl. l.* 1. §. 6. *D. de obl. et act.* Quid Seruius praetor? Is et pignus inuenit, etiam rei numquam traditae inhaerens, etiam nuda conuentione constitutum, et actionem productum in rem saltim pro locatione praediorum rusticorum oppignoratam. §. 7. *Inst. de act.* Ne tamen iuri ciuili derogasse videretur, nouo inuen-

to vocabulo, quod ne lingua quidem patria ſuppeditare poterat, conuentionem illam HYPOTHECAM adpellauit, fatentibus ipſis ICtis, inter pignus et hypothecam nihil intereſſe, ſed *tantum nominis ſonum differre. l. 5. §. 1. D. de pignorib. et hypoth.* Plura addere liceret, niſi nos ad ſe vocaret BONORVM POSSESSIO, de qua nos egregia quaedam docet vindex. *Primo falſum eſſe*, ait, *quod pro confecto habeant aduerſarii*, BONORVM POSSESSIONEM *et* HEREDITATEM *non niſi vocabulo differre, quum eadem, quae inter res mancipi et nec mancipi, differentia eas valide ſatis diſtinxerit*: *deinde* addit, *ipſam bonorum poſſeſſionem etiam in iis ſpeciebus, quae iuri antiquo maxime videantur repugnare, eidem tamen, quantum per aequitatem licuerit, omnino fuiſſe adtemperatam.* Quod ad prius attinet, nemo vmquam aduerſariorum tam fuit in iuris prudentia hoſpes, vt nihil diſcriminis eſſe inter hereditatem et bonorum poſſeſſionem, ſtatuerit. Id modo quaeſiuerunt, an effectus adeo diuerſi fuerit, vt interfuerit multum, heres quis, an bonorum poſſeſſor Lucii Titii diceretur? Fingamus eum duos filios, Caium ſuum ac Seium emancipatum reliquiſſe, illum heredem ipſo iure fuiſſe, hunc bonorum poſſeſſionem ſiue contra tabulas parentis, ſiue ex edicto VNDE LIBERI accepiſſe: an erit, cur Seius Caium beatiorem ſe exiſtimet, illique nomen honorificum heredis inuideat? Rem, quaeſo, conſideremus paullo adcuratius. Caius ſuccedebat in vniuerſum ius parentis: at et Seius erat Succeſſor patris vniuerſalis. *Bona enim* in bonorum poſſeſſione *accipienda ſunt ita*, *vt* inuoluant VNIVERSITATIS *cuiuſque ſucceſſionem*, *qua ſucceditur in ius demortui. l. 3. pr. D. de bon. poſſeſſ.* Caius erciſcens cum Titio familiam rerum hereditariarum pro parte dimidia fiebat dominus, ſi dominium penes patrem fuiſſet: ſin pater res adquiſiuiſſet bona fide iuſtoque titulo, Caius eas vſucapere poterat, et quidem titulo eodem, quo vſucepiſſet parens. Quin ſi de titulo minus conſtaret: tamen vſucapiebat PRO HERede. Quid Seius? Is quoque capiebat ſemiſſem facultatum paternarum, et quidem in dominium. *l. 1. pr. D. de bon. poſſeſſ.* Sin pater non habuiſſet dominium, ipſe quoque erat in conditione vſucapiendi, et quidem, ſi de alio titulo haud conſtaret, titulo PRO POSSESSORE. *Rubr. tit. D. pro hered. vel pro poſſeſſ.* Caius porro non modo obligationes defuncti in ſe ſuſcipere, ac aes alienum pro rata exſoluere, ſed et legata, fideicommiſſa, aliaque ex teſtamento

Digitized by Google

mento vel codicillis parentis praeſtare tenebatur. Ad ea omnia obſtrictus etiam erat Seius. Nam *bonorum poſſeſſio admiſſa commoda et incommoda hereditaria tribuit*, *l.* 2. *D. de bon. poſſ.* et, *ſiue ſoluendo ſint bona, ſiue non ſint, ſiue damnum habeant, ſiue lucrum, ſiue in corporibus ſint, ſiue in actionibus, in hoc loco proprie* BONA *adpellantur. l.* 3. *pr. D. eod.* Quamobrem et Seius, bonorum poſſeſſor, ad legata praeſtanda, aeque ac Caius, heres, tenebatur, certa ratione etiam eo caſu, quo contra tabulas bonorum poſſeſſionem impetraſſet. *l.* 1. *pr. D. de legat. praeſt.* Caio, heredi, ſi alius hereditatem poſſideret, in mundo erat actio, et quidem aduerſus coheredem iudicium familiae erciſcundae, aduerſus eum, qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſidebat, hereditatis petitio. Eaedem actiones competebant Seio, bonorum poſſeſſori, *l.* 24. *§.* 1. *D. fam. erciſc. l.* 1. *D. de poſſ. hered. pet.* quamuis diſcriminis cauſſa ab Vlpiano *Fragm. tit.* 28. *§.* 12. *fictitiae*; a reliquis *vtiles* vocentur. Vid. Guil. Marran. *Paratitl. pag.* 655. Schulting. *iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 674. Iam quum itaque, ceu hactenus demonſtrauimus, tantumdem conſequatur bonorum poſſeſſor, ac heres ciuilis: quum eadem ſint vtriuſque iura, eadem commoda ac incommoda, eaedem obligationes et actiones: ſcire velim, an non manifeſto populo illuſerit praetor, inuento illo vocabulo? At hoc nondum concedet vindex, ſed nobis in aurem dicet, hereditatem fuiſſe *rem mancipi*, bonorum poſſeſſionem *nec mancipi*, inter quas permagna fuerit differentia. Magna omnino, fateor, ratione modorum adquirendi et alienandi rituum, reipſa, et, quod ad effectum attinet, paene nulla, vnde Iuſtinianus ea vocabula, differentiamque rerum mancipi et nec mancipi, itemque dominii Quiritarii et bonitarii, tamquam *antiquae ſubtilitatis ludibrium*, *nomenque, quod nihil ab aenigmate differat, nec vmquam videatur, nec* IN REBVS *adpareat, ſed vacuum ſit et ſuperfluum verbum*, explodit; *l. vn. C. de nud. iur. Quirit. toll.* et Cuiacius in *Paratitlis h. t.* fatetur, id *nudum ac inane ius*, quod ad effecta attinet, fuiſſe. Non iam inquiram, an recte ſe habeat illa obſeruatio vindicis, vel potius Guil. Marani *pag.* 658. *ſequ.* cui vindex illam ſublegit: id modo obſeruabo, falſiſſimum eſſe, quod inde collegit, puta, bonorum poſſeſſores non accepiſſe dominium *Quiritarium*, ſed *bonitarium* tantum. Ignorauit nimirum vir doctus, res etiam nec mancipi eſſe po-

tuiſſe in dominio Quiritario, adeoque non procedere collectionem, bonorum poſſeſſionem eſſe rem nec mancipi, ac proinde tantum tribuere dominium bonitarium. Poterant eum docere Varro *de re ruſt. lib. II. cap.* 10. et Vlpian. *Fragm. tit.* 19. *§.* 2. *ſequ.* dominium Quiritarium non modo adquiri in rebus mancipi per mancipationem, ſed et in aliis rebus per aditionem, in iure ceſſionem, vſucapionem, ſub corona emtionem, et ſectionem, immo et per traditionem, adiudicationem, et legem. Iam quum bonorum poſſeſſori iudicio familiae erciſcundae vel pars hereditatis, vel res ſingularis poſſet adiudicari, *l.* 24. §. 1. *D. fam. erciſc.* quum idem potuerit vſucapere titulo pro poſſeſſore: *rubr. tit. D. pro hered. vel pro poſſeſſ.* quis negauerit, eum dominium Quiritarium adquiſiuiſſe aeque, ac heredem? Quin quum bonorum poſſeſſio ſit *ius perſequendi* RETINENDIque PATRIMONII, *ſiue rei, quae cuiuſque, quum moreretur, fuit: l.* 3. *§.* 2. *D. de bon. poſſeſſ.* neceſſario ſane conſequitur, vt eodem iure bona habuerit et retinuerit bonorum poſſeſſor, quo ea habuerat defunctus, adeoque ſi hic in illis habuerit dominium Quiritarium: illud etiam procul dubio deuolutum ſit ad bonorum poſſeſſorem. Vana ergo et inanis eſt illa vindicis obſeruatio de dominio bonitario heredum praetoriorum, ſi vel maxime concedendum ſit, bonorum poſſeſſionem fuiſſe inter res nec mancipi. Hactenus itaque male vindici proceſſit demonſtratio, quod notabile aliquod fuerit diſcrimen inter hereditatem ac bonorum poſſeſſionem. Iam vero aliquot comminiſcitur differentias, quibus ipſe magnopere videtur delectatus. Obſeruat enim *primo*, bonorum poſſeſſionem etiam per procuratorem peti potuiſſe, *deinde* nulla in ea petenda opus fuiſſe ſollemnitate: quum hereditatem non niſi praeſens heres, adhibitiſque ſollemnitatibus, veluti cretionis verbis, adire potuerit. *Ad haec* praeſcriptionem fuiſſe diuerſam obſeruat, quia bonorum poſſeſſio intra centum dies ab extraneo; a liberis intra annum petenda fuerit, quum triginta annos vixerit hereditatis petitio. *Praeterea* filium familias bonorum poſſeſſionem et ignorante patre petere potuiſſe, hereditatem non niſi eo iubente. *Denique*, quod vindici palmarium viſum eſt, eum, qui ante petitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, ad heredes nihil tranſmiſiſſe: quum contra hereditas nondum adita ſaltim ad liberos tranſmittatur, *l.* 5. *C. de his, qui ante aperr. tab.* et ſola animi deſtinatio

Digitized by Google

tio aliquando pro aditione habeatur. *l. 6. C. de iure delib.* Enimuero hae differentiae omnes partim vanae ſunt, et ſupinam vindicis oſcitationem in peruulgatiſſimis iuris principiis produnt, partim ex illo dominio bonitario bonorum poſſeſſorum, omnium minime fluunt. *Primum* et *alterum*, quod ſtatuit, diſcrimen verum eſt, ſed illud non oritur ex dominio Quiritario et bonitario, verum ex eo, quod hereditatis aditio, non autem bonorum poſſeſſionis agnitio, fuerit actus legitimus. *l. 77. D. de reg. iur.* Itaque eatenus tanto melior fuit conditio bonorum poſſeſſoris, quam heredis, tot vanis adſtricti ſollemnitatibus aditionis cretioniſque. Deinde, quod ad praeſcriptionem attinet, in qua *tertium* diſcrimen ſtatuit, eo ipſo ſatis oſtendit vindex, ſe hoſpitem fuiſſe in iuris prudentia, neque hereditatis petitionem et eiuſdem aditionem potuiſſe diſcernere. Id quod merito mireris in homine, qui ſui plenus, vel Cuiacium prae ſe fungum putauit. Petitio hereditatis durat triginta annos: at nec citius praeſcribitur poſſeſſoriae hereditatis petitioni, et interdicto quorum bonorum. *pr. Inſt. de perp. et temp. act.* At aditioni hereditatis et cretioni regulariter praefiniti erant centum dies vtiles: totidemque etiam bonorum poſſeſſioni. Vlp. *Fragm. tit. 22. §. 28. l. 2. D. de iure delib.* Quid ergo hic differentiae? et quid hoc omne facit ad res mancipi et nec mancipi? ad dominium Quiritarium et bonitarium? Duae *poſtremae* differentiae ex iure nouo ſunt, adeoque ad praetoris edicta et ius honorarium non pertinent. De filio familias, ignorante patre, petente bonorum poſſeſſionem, Cuiacius in *Paratitl. Cod. lib. VI. tit. 9. et filiusfamilias*, inquit, *ad delatam ſibi bonorum poſſeſſionem, etiam ignorante patre admittitur. Quae admiſſio iure veteri inutilis eſt, ratum non habente patre*, IVRE NOVO *proficit filio.* Ita et nemo ignorat, a Theodoſio demum et ſucceſſoribus inuentam eſſe tranſmiſſionem hereditatis nondum aditae: vetere autem iure, eoque tempore, quo inuectae ſunt bonorum poſſeſſiones, et de hereditate valuiſſe regulam, eam nondum aditam ad heredes non tranſmitti. *l. vn. §. 5. C. de caduc. toll.* Ita in fumum abeunt illae inſignes differentiae, quarum inuentarum gloriam ſibi vindex mirifice procul dubio gratulatus eſt. Quae *pag. 33. et ſequentibus* de aequitate bonorum poſſeſſionum differit, itidem ſunt *παρερδίνων*. Non enim quaeritur, an non aequitatem ea in re ſequutus ſit praetor, ſed

ſed an ius illi fuerit, leges de ſucceſſione tum teſtamentaria, tum ab inteſtato edictis ſuis immutandi, et annon nouo reperto vocabulo illuſerit populo, vimque intulerit iuri ciuili? Negat id quidem vir doctus: ſed ignoſcet nobis, quibus potior eſt Iuſtiniani auctoritas, adfirmantis, praetorem, inuentis bonorum poſſeſſionibus, ius ciuile non modo *emendaſſe*, ſed et IMPVGNASSE aliquando. An vero vim nullam infert legibus, qui eas impugnat? Conf. Maran. *Paratitl. pag.* 654. Sed his non magis iam immoramur, quam ſomnio, quod vindex narrat ſub finem *pag.* 33. dum ſcribit: *accedit, quod totum hoc bonorum poſſeſſionis negotium per vſucapionem ab ipſis legibus decemuiralibus introductam, praeclaro veluti praeiudicio eſſet receptum atque confirmatum.* Sic ergo vſucapionis ad exemplum inuecta bonorum poſſeſſio? O beatam iuris prudentiam, quam vindex non defraudauit hac arte ſecreta!

§. XXVI.

Itemque variis inuentis exceptionibus.

Quae ſequentibus §. 11. *et* 12. *pag.* 37. *ſequ.* fuſe diſſerit vindex de pacti, aliiſque exceptionibus, ea huc redeunt vniuerſa, nihil illis exceptionibus eſſe aequius, nihil rei publicae ſalubrius. Quaſi vero hoc quiſquam mortalium negauerit, et non potius in eo vertatur tota diſputatio, annon is euertat leges ciuiles, qui illas inuentis exceptionibus effectu ſuo priuat? Sufficit, praetori ius non fuiſſe, leges mutandi: ac proinde facile patet, eum, dum id fecit inuentis exceptionibus, ſiue aequae ſint illae, ſiue iniquae, quibus neruos iuri ciuili incidit, iniuſte ac callide egiſſe. Et is, quaeſo, cui poteſtas eſt aequas exceptiones dandi, an non iniquas etiam dare poterit? Putatne vindex, quia exceptiones praetoriae omnes, quas hodie in iure Iuſtinianeo reperimus, aequitate ſua ſe commendant, tales fuiſſe omnes, quas olim praetores ſuo arbitrio dederunt? Quam aequa, quaeſo, fuit exceptio, qua miſerum illum Vecilium, lenonem, hereditate C. Iuuentii priuauit Q. Metellus, praetor, non ſane improbus, ſed ſummam aequitatis laudem conſequutus? Heres ſcriptus erat a Iuuentio Vecilius: petebat bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas: eam non impetrabat miſer, quantumuis proferret tabulas, non minus quam ſeptem ſignaculis ſignatas. Quid obſtabat? Exceptio lenocinii, quam heredibus Iuuentii legitimis dabat praetor, *ſeparandae tatus*

Digitized by Google

ratus fori ac lupanaris conditionem, nec volens aut factum illius comprobare, qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecisset, aut huic, tanquam integro ciui iura reddere, qui se ab omni honesto vitae genere abrupisset. Valer. Max. *lib. VII. cap.* 7. §. 7. Laudauit hoc Q. Metelli ἔνρημα vindex §. 9. *pag.* 28. at non laudasset vir bonus, si iusti et aequi regulas maioris feciſſet, quam praetorem suum. Recte et ordine faciunt legislatores, qui lenones in ciuitate esse non patiuntur. Nec digni sunt sordidi isti nebulones, quibus vel testimonium denuncietur, vel habeatur fides. Quin ne id quidem reprehenderit quisquam, si leges illos hereditate indignos iudicent, quale quid intendit Constantinus M. in *l.* 27. *C. de inoff. test.* At vbi eiusmodi leges non exstant, iure communi frui debent illi, quibus illum quaestum facere permittitur, idque eo magis postulare poterat Vecilius, quia ipse praetor, praeter rei capitalis damnatos a beneficio bonorum possessionis excluserat neminem. *l.* 13. *D. de bon. possess.* Rectius Q. Metello rem omnem perspexerat leno Terentianus, dum in *Adelph. II. v.* 34. iuueni, inferenti iniuriam respondebat :

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium,
Periurus, pestis : tamen tibi a me facta non est iniuria.

Quin si Thaidi id euenisset, quod euenit Vecilio, illa procul dubio Q. Metello occentasset :

Non te dignum
Feciſti. nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime : at tu indignus, qui faceres, tamen.

Tales procul dubio fuere exceptiones quamplurimae, quas olim concesserunt praetores εἰς χάριν, ἢ τῷ καὶ ἔχθραν πῶν. Nam si a Q. Metello huiusmodi quid potuit proficisci, quid sani sperare licuit a C. Verre, eique similibus, quorum iuris dictio nihil aliud quam publica merces erat?

§. XXVII.

Dum §. 13. *pag.* 47. *sequ.* ad restitutiones in integrum progreditur vindex, easdem inflat tibias, deque illarum aequitate bene longum ac taedioſum tractatum instituit. *Aequissimum primo est*, inquit, *vt grauiter, et citra culpam suam laeso etiam post sententiam latam in promtu sit aliquod iuris remedium. Dein-* Nec non promiſſis *in integrum restitutionibus.*

Digitized by Google

de non ob quaſuis cauſſas reſtituit praetor, ſed ob paucas, et quae omnes aequitate ſumma nituntur. Tertio reſtitutionem difficulter, nec niſi omni alia actione deficiente conceſſit. Quarto nec id ei clanculum et fraudulenter facere licuit, ſed cauſſa rite erat cognoſcenda, laeſio a petente valide probanda, et aduocandus audiendusque aduerſarius. Poſtremo, quod omnium maximum eſt, nihil hac in re contra leges et decreta principum ſe facturum, ipſe ſuo ſe edicto adſtrinxerat. Ita ſemper extra orbitas vagatur vindex, deque eo diſputat, de quo nulla lis eſt. Nemini vmquam in mentem veniſſe arbitror, impugnare reſtitutiones in integrum, aut iniquum dicere, hominibus praeter culpam ſuam captis aliquo iuris remedio ſubueniri. Quare ſi haec iuris remedia dediſſet populus, quem penes erat legum arbitrium, in iis nihil omnino eſſet, quod reprehenderes. At praetorem id ſibi ſumere, vt reſtitutionis cauſſas ſuo arbitrio ſtatueret, et quidem tales, quibus ius ciuile euerteretur manifeſto, id vero nullo modo eſt excuſandum, partim, quod magiſtratui, tamquam cuſtodi legum, nihil in leges permitti debet, partim, quod ita quotidiana fuit occaſio, validiſſima quaeuis reſcindendi negotia, multaque faciendi *εἰς χάριν ἢ καθ' ἔχθραν τινός*. An enim tam bene de praetorum virtute ſperat vindex, vt eorum in iure dicundo religio nulla vmquam potuerit gratia, nullo odio peruerti? An, qui paucas has, eaſque aequiſſimas, quae hodie in iure Iuſtinianeo reperiuntur, cauſſas edicto inuexit, non potuit inuehere alias, eaſque iniquiſſimas? Ipſe vindex ex Cic. *Philipp. II. cap.* 23. refert Licinium Denticulum de alea condemnatum, ab Antonio trib. pl. reſtitutionem in integrum impetraſſe, non ex alia cauſſa, quam quod Antonii colluſor eſſet, neque vllam Antonium populo Romano attuliſſe rationem, cur reſtitui oporteret Denticulum. Quod ſibi tunc ſumſit tribunus plebis, idem et praetores facere potuerunt: quin fecerunt idem ſaepiſſime. Verrem enim, Chelidonis, meretricis, nutu ac arbitrio ſaepe *reuocaſſe eos, inter quos iam decreuiſſet*, DECRETVMQUE MVTASSE, aliquando *inter alios contrarium ſine vlla religione decreuiſſe, ac proximis paullo ante decreuerit*, refert Cicero *in Verr. I. cap.* 16. Non integrum tamen, inquit, fuit praetori, hic quidquam agere clanculum et fraudulenter, quia cauſſae cognitione erat opus. At in ſophiſma abit haec defenſio. Cauſſae enim cognitione opus erat, quoties quis reſtitutionem in

Digitized by Google

in integrum ex edicto petebat. Quaestio vero iam est de restitutionum introductione per edictum. Eam a praetoribus callide, et sub aequitatis obtentu, id est, clam et fraudulenter factam esse, contendimus tantisper, dum illi meliorem vindice nostro aduocatum inuenerint. De protestatione praetoris, se nihil aduersus leges, plebiscita, SCta, constitutiones principum ea in re facturum, nihil addimus. Diximus de ea iam supra, et esse quasdam protestationes facto contrarias, etiam vulgus non ignorat. Talis autem reuera est illa praetoris, qui dum contra ius ciuile dat restitutionem, nihil se contra ius ciuile facturum sancte pollicetur.

§. XXVIII.

Denique §. 14. *et sequentibus* vindex ad FICTIONES, praecipuam illam praetoris artem, delabitur, et in ea dissertationis parte tam strenue pugnat, vt se ipsum potius, quam aduersarios superare videatur. Primo nos docet, *fictiones, si quae in iure antiquo reperiantur, faecundo potius ICtorum ingenio, et disputationi fori, quam praetori, acceptas ferendas*, idque satis demonstratum esse ait a consultissimo, Dan. Fridr. Hoheisel, in *Dissertatione de fictionibus in cerebro ICtorum natis.* Iam quidem consultissimi istius viri lepidum, quantum ex inscriptione iudico, opusculum non est ad manum, neque eius videndi desiderio magnopere contabesco: si tamen vel maxime demonstrauerit ille, fictiones in ICtorum cerebro natas esse, inde tamen non sequitur, vt praetori non aeque faecundum fuerit ingenium, neque hoc vllam enixum sit fictionem. Nobis iam induciae sunt cum iureconsultis, de praetoris fictionibus quaestio est. Hic Rhodus, hic saltandum. Sed haec velitatio tantum fuerit vindicis: iam iustum praelium incipit, et non sine adparatu probare conatur, quae fictiones videantur aduersariis, *eas, si recte aestimentur, meras esse veritates probabiles, quae a nullo legum interprete sine magno rei publicae incommodo negligi possint:* quin grauiter admonet, *quo quis magis sit ab notitia rei Romanae et principiis veteris iuris prudentiae instructus, eo pauciores illum in libris iuris deprehensurum esse fictiones, et quam quisque parum ea teneat, eo plures ipsum sibi fingere.* Hactenus oracula audiuisti: iam vt ea interpretetur ipse vindex, animum aduerte. Primum FINGERE saepe idem esse obseruat, ac CREDERE, Denique *fictionibus.*

DERE, vel EXISTIMARE; quumque hanc verbi notionem reperiſſe ſibi videatur apud Ciceron. *pro Sex. Roſc. cap.* 10. Lucanum *Pharſal. lib. V. v.* 392. Gratium in *Cyneg. v.* 510. Macrob. *Saturn. lib. VI. cap.* 2. Horat. *Art. poët. v.* 366. Nonium *cap.* 4. *n.* 201. Vlpianum denique in *l.* 16. *D. de captiu.* auctor nobis eſt, vt in poſterum, quoties de fictionibus iuris ſimus loquuturi, pro FINGE, dicamus, POSSIBILE EST. Mihi vero nondum licuit eſſe vel tam felici, vt fingere poſſim, fictiones eſſe veritates probabiles: vel tam lynceo, vt hanc notionem verbi in iſtis auctoribus reperirem. In locis tantum non omnibus, quae laudauit vindex, fingere eſt *falſum pro vero adfirmare*, et vix vllus eſt, vbi alia ſubiici poſſit notio. In illis ſane Lucani:

FINGIT *ſollemnia campus*,
Et non admiſſae dirimit ſuffragia plebis,
Decantatque tribus.

FINGERE nihil aliud eſt, quam falſum pro vero adfirmare. Caeſar enim, quum tribus non admitteret ad ſuffragia, eas tamen dicis cauſſa vocabat: idemque dirimebat dinumerabatque ſuffragia, quum nulla data eſſent. FINXIT ergo *campus* Martius tum *comitia*, quum nulla vere habita eſſent, id eſt, pro vero a Caeſare adfirmabatur, fuiſſe comitia, quum id eſſet omnino falſiſſimum. In reliquis etiam locis fingere non eſt credere vel exiſtimare, ſed *formare* vel *inſtituere praeceptis*. Quam notionem ab arte fictorum traductam ad ingeniorum formationem, tanta teſtimoniorum farragine probare nihil attinebat, quum et iis nota ſit, qui nondum aere lauantur. At fingamus, fingere aliquando apud veteres idem eſſe, ac credere vel exiſtimare: an ea ſignificatio verbi fictiones praetorias in tuto collocabit? Faciamus, quaeſo, periculum, tantique viri ſequuti conſilium pro fingere ſubſtituamus *poſſibile eſt*. Dum ergo *poſtliminium* FINGIT, *eum, qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe*: §. 5. *Inſt. quibus mod. ius pat. poteſt ſolu.* ſenſus erit ex philologi noſtri ſententia, *poſſibile eſſe, eum, qui captus ſit, numquam pedem patria extuliſſe.* Dumque in actionibus Publicianis fingitur, vel *eum, qui non vſucepit, vſucepiſſe*, vel, *qui vſucepit, non vſucepiſſe*: §. 4. *et* 5. *Inſt. de act.* planiſſimus erit verborum ſenſus: *poſſibile eſſe, et veritatem valde probabilem, poſſe aliquid ſimul eſſe, et non eſſe.* Ohe! iam ſatis eſt. Iam enim perpluit. Immo me audi,

Digitized by Google

audi, inquit vindex. Nonne fieri poteſt, vt qui apud hoſtes eſt, cogitationes omnes domi defixas habeat, et aeque, ac abſens, quod ad iura attinet, ſemper praeſens cenſeri poſſit, perinde ac peregre agens, qui interim ſtatis ex praedio reditibus, reliquiſque iuribus, et abſens fruitur? Ain' tu vero, vindex, captiuum, quod ad iura attinet, ſemper in ciuitate fuiſſe? Annon ille iura omnia captiuitate amiſit perinde, ac ſi inter homines eſſe deſiiſſet? *l.* 12. §. 1. 3. 4. 5. *D. de capt. et poſtlim.* an et mortui, quod ad iura attinet, aeque praeſentes ſunt, ac ſi peregre profecti eſſent? Et quomodo abſentes denique, quod ad ius ſuum praeſentes videri poſſunt, quum ius ſuum vſucapione alterius amiſerint. Video itaque, ex perplexa vindicis doctrina plurima mihi fingenda falſaque pro veris habenda eſſe, ſi ei credere velim, praetorem nihil finxiſſe. Fingendum eſt, eum, qui iura omnia amiſit, eadem adhuc ſalua habere: fingendum, ciuiliter mortuum, ciuiliter viuere, et iura eius aeque ſalua eſſe, ac peregre agentis: fingendum, ſeruum eſſe liberum hominem, quin ciuem Romanum: fingendum, abſentem ſemper praeſentem eſſe, quod attinet ad iura, quae vſucapione iam pridem exſtincta ſunt. Haec omnia vbi credere, et pro veritatibus probabilibus habere didici: tunc demum etiam credere mihi videor, nec finxiſſe aliquid praetorem, et fictionem non eſſe fictionem, ſed veritatem probabilem. O vitae philoſophia dux! Quantum eſt, quot nos homunciones neſcimus! quam iure nunc *pag.* 55. vapulamus a grammatico, *quod imperite tales fictiones ex imperitia, et antiqua defendendi peruicacia deſcendere adhuc cenſuerimus?* quum potuiſſemus non errare, modo a vindice eſſemus edocti, fingere idem eſſe, ac rem, etſi incredibilem, credere, et id, quod aperte falſum eſt, pro re poſſibili et veritate probabili habere. Sed vt iam ſerio reliqua eloquamur, tota haec obſeruatio tam abſurda eſt, ac frigida, vt verendum fuerit, ne, ſi plures eius generis parturiuiſſet iſtud ingenium, lectores ex ſtultis inſanos fuiſſet facturus. Et tamen ille ſuſſenus hanc obſeruatiunculam tamquam filiolam exoſculatur, et, qua eſt liberalitate, nouo quodam, atque inaudito ante hunc diem, ſpecimine, conatur oſtendere, *quam facile fictiones, et alia incerta iuris nobis effingamus, ſi non intendamus animum, aut formam antiquitatis ex oculis amittamus.* ICti, quo ſtupore eſſe ſolent,

ſeruitutem poenae in fictione conſiſtere, vno ore adfirmant. Vindex hanc ſeruitutem non fictitiam, ſed veram eſſe, docet. Inuexiſſe enim hanc ſeruitutem publicam Graecorum Romanorumque religionem, cuius ex principiis perſuaſi fuerint homines, ſceleratos homines eſſe in ſeruitute furiarum, quae et σεμναὶ dictae ſint, vel furiarum matris, quam et ipſam σεμνὴν adpellarint. Hic iam ſe vindici campus aperuit latiſſimus, in quo excurreret. Iam enim, quidquid non modo apud poëtas de furiarum facibus ac tormentis, nec non de earum lictore, Nemeſi, ſed et in ſacris litteris de iuſtitia vindicatrice Dei, et de diris, quibus legis tranſgreſſores apud Hebraeos deuouebantur, vel legerat ipſe, vel aliis ſublegerat, ex aduerſariis ſuis conducit, eaque teſtium phalange diſpoſita, quaſi praeuideret, aduerſarios ne oculorum quidem aciem ſuſtenturos, hoc canit ἐπινίκιον: *quando ergo talis Romanorum fuit religio, vt ex ea ſeruitus poenae per ſe ſequeretur, eaque iam obtinuit, antequam ICti Romae, aut praetor, exſtitit: nullo certe colore ea pro fictione habetur.* Mirum ſic ſane eſt, Chriſtianos hanc poenae ſeruitutem abrogaſſe, quum talis ſit eorum religio, vt ex ea ſeruitus poenae multo luculentius ſequatur. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐϛι τῆς ἁμαρτίας, inquit Seruator *Ioann. cap.* 8. *v.* 34. et quidem σὺν θάνατον, *Rom. cap.* 6. *v.* 16. Ita ex theologiae Chriſtianae principiis omnis peccator ſeruus eſt peccati, ac proinde mortis, quin ipſius diaboli, prae cuius tyrannide mera terriculamenta ſunt fictitiae furiarum faces. Contra omni illa teſtimoniorum rhapſodia non probauit vindex, ex Graecorum Romanorumque theologia ſceleratos pro ſeruis furiarum habitos eſſe. Fabulabantur quidem poëtae, furias agitare ſceleratos, torquere eos die noctuque, diriſque excruciare modis: at in ſeruitutem ideo redigi homines improbos nemo vmquam dixit, nec magis id dici potuit, quam quod ſerui fiant carnificis, quicumque ab eo excruciantur necanturque. Iam facile porro demonſtrari poterit, ſeruitutem poenae ex illa fabula non eſſe natam. Primo enim Graecis illam fabulam cum Romanis communem fuiſſe, ipſe agnoſcit vindex: et tamen ſeruitutis poenae nullum in iure Graecorum deprehendas veſtigium. Qui fieri id potuit, ſi *ex eo religionis principio ſeruitus poenae per ſe ſequitur?* Deinde quum ex iuris Romani principiis ſeruus adquirat domino: damnatorum bona neceſſario cedere debuiſſent furiis

Digitized by Google

furiis aliisque deabus inferis. Ita se enim habebat ius Romanum, vt, si quem sacrum esse iuberent leges, τὰ χρήματα αὐτῦ Δήμητρος ἱερά, καὶ ὁ κτείνας αὐτὸν φόνου καθαρὸς ἦ, *bona eius Cereri dicata, isque, qui eum occiderit, purus a caede esset.* Et, vt Festus *voc. sacratae leges pag.* 418. *edit. Gothofr.* rem eloquitur, *sacer quis fiebat per leges sacratas alicui deorum cum familia pecuniaque.* At bona seruorum poenae non Furiis, non πότνῃ, non aliis deabus inferis consecrabantur, sed aerario primum, deinde fisco cedebant. *l.* 1. *pr. D. de bon. damnat.* Denique furiarum illae lanienae non solum capitis damnatos manere credebantur, sed et illos, qui clanculum peccent, et quibus ob hoc numquam dictus fuerat dies. At serui poenae fiebant capitis tantum damnati. Nihil ergo et hac vindicis obseruatione vanius, nihil frigidius, vt de ea iure vsurpes illud Horatianum:

Pergula pictorum, verì nil, omnia falsa.

Quae de colore furoris *pag.* 58. disserit vindex, quum ad praetoris edictum nihil faciant, merito praetermittimus. Quod ad fictionem Publicianam attinet, paucis ille *pag.* 66. rem omnem exsequitur. Falsissimum esse ait, eam esse fictionem, *quia imp. testetur, in edicto eam fuisse propositam, in quo sane praetori nec fingere, nec pro arbitrio leges immutare licuerit, id quod supra pluribus demonstrarit.* Lepida sane et digna tanto philosopho ratiocinatio! Nos, praetorem, fictionibus inuentis, leges euertere consueuisse, probamus exemplo fictionis Publicianae. Vindex hanc fictionem esse negat, quia praetor, inuentis fictionibus, leges euertere non potuerit. Dialectici id vocant petitionem eius, quod est in principio. At quid est, quaeso, istud Publicii ἴυμμα, si fictio non est? *Nihil aliud subest*, inquit vindex, *quam interpretatio extensiua antiquarum et rigidarum legum de rei vindicatione et vsucapione, quemadmodum in rescissoria, quae eiusdem generis est, restrictiua obtinet.* Interpretatio legis, ex mea sententia est expositio sententiae legislatoris, ex ratione legis eruenda. Haec ratio, si quando latius patet verbis legis, interpretationi *extensiuae*; sin verbis angustior, *restrictiuae* suppeditat fundamentum. Lex est: *dominus rem suam iure vindicato, vbicumque eam inuenerit*, eiusque ratio consistit in eo, quod dominium est ius in re, quod, interuersa licet possessione, non extinguitur. Iam an haec ratio latius patet verbis legis? An,

An, qui rem alienam bona fide, et ex iusta cauſſa traditam accepit, etiam conſequutus eſt eiuſmodi ius in re, quod ne intercepta quidem poſſeſſione exſpirat? Hoc nec vindex, nec quiſquam alius, cui cerebrum eſt, dixerit. Vnde enim illud nactus eſſet, quum is, a quo cauſſam habuit, ipſe de tali iure gloriari non potuerit? Si vero ratio legis caſui huic propoſito non quadrat, quo colore dici poteſt, actionem Publicianam per interpretationem extenſiuam illius legis de rei vindicatione eſſe exortam. Aeque abſurda eſt interpretatio reſtrictiua, ex qua reſciſſoriam fingit natam. Lex eſt: *qui rem non vitioſam bona fide, iuſto titulo, per tempus lege definitum continuo poſſedit, vſucapione dominium nanciſcitor.* Rationem legis alterutram fuiſſe oportet, vel vt demum finis eſſet litium et ſollicitudinis, vel quia praeſumſerunt leges, dominum rem ſuam pro derelicta habuiſſe, quam tanto tempore non vindicarit. Iam vtram elegeris rationem, nullis profecto fidiculis extorquebis interpretationem reſtrictiuam, hanc legem ad abſentes, qui vel vſuceperint, vel alios vſucapere paſſi ſint, non pertinere. Intereſt mea, dominium rerum mearum aliquando certum fieri, ſiue abſens ſit aduerſarius meus, ſiue praeſens ſit. Et qui rem ſuam tamdiu non vindicat, quum poſſet, eam pro derelicta habere praeſumitur, ſiue praeſens ſit, ſiue abſens, maxime quum et hic rem per procuratorem vindicare potuiſſet. Et quid multis? Quae per interpretationem ex lege eliciuntur, ea legi ineſſe oportet: quae ineſſe dicuntur, quum non inſint, procul dubio finguntur. Quis vero legi de vindicatione ineſſe dicat clauſulam, *eum videri vſucepiſſe, qui non vſuceperit.* Et quis legi de vſucapione ineſſe credat alterum iſtud παράδοξον ῥῆμα, *videri aliquem non vſucepiſſe, qui vſuceperit tamen?* Recte ergo, et, vt decet iureconſultum, candide rem expreſſit Theophilus *Paraphr.* §. 4. *Inſt. de action.* μὴ ἐνεκτήσεως ΠΛΑΤΤΕΤΑΙ ἑαυτὸν ἐνεκτηκυίαν, *is, qui non vſucepit,* FINGIT, *ſe rem vſucepiſſe.*

§. XXVIIII.

Concluſio elenchi.

Sed iam me quoque iuuat, ad finem peruenisse. Vltimis enim diſſertationis ſuae paragraphis id tantum egit vindex, vt et argumentorum ſuorum, quibus ſibi tantopere placuit, ἀνακεφαλαίωσιν inſtitueret, et, quam inſignem ex meditationibus ſuis fructum ad vitam ac prudentiam ciuilem capere poſſint lectores, oſtenderet.

Digitized by Google

ret. Prius exſequi potuiſſet breuius, ſi dixiſſet, magno conatu ſe maximas nugas egiſſe: poſteriore ſuperſedere potuiſſet penitus. Quae enim ipſa nihili ſunt, ex iis vix poſſunt adeo inſignes fructus ſperari. Ego vindici praeclaros, quos ex hoc ἐλέγχῳ meo capere poſſet, fructus oſtenderem, ſi viueret. Quum vero eum interea, dum has ſchedas recognoſco, morari inter homines deſiiſſe audiam, verto ſtilum, eaque, quae antea ſcripſeram, deleo, eos tamen, qui vix initiati ſacris Themidos, vindicis noſtri exemplo, in iuris prudentiam ſibi omnia permittunt, paucis moneo, vt ſecum habitent tantiſper, et pruritum alios proterue laceſſendi cohibeant, dum cruda ſtudia dies et vſus emendent, credantque tandem aliquando, homines loquaces facilius profiteri iureconſultos, quam eſſe. Haec ſaeculi noſtri labes eſt: haec rei publicae, haec academiarum peſtis, quam niſi Deus auerterit, ilicet, actum eſt!

§. XXX.

Elogia edicti praetorii, et quomodo illud ſenſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſequutum.

Ceterum quamuis praetoris cauſſam male egerit is, qui eius vindicias ſuſcepit, vir doctiſſimus: tantum tamen abeſt, vt ius honorarium,, quale hodie habemus, ideo reprehendendum, aut iniquitatis arguendum exiſtimem, vt illi, ſi quiſquam alius, ei iuſtum ſtatuam pretium. Neque ſane reſtituendo illuſtrandoque edicto perpetuo tot impendiſſem vigilias, ſi illud pro iniquo haberem. Nemo ſanus laudauerit artes, quibus Auguſtus libertati ciuium ſtruxit inſidias, viamque ſibi ad dominatum in ciuitate libera muniuit: et pleraque tamen illius inſtituta non modo rei publicae ſaluberrima, verum etiam admiratione digniſſima fuerunt, quod multis probauimus in *Praefatione Commentarii noſtri ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam.* Ita, quamuis praetorem initio malis artibus poteſtatem inuaſiſſe legiſlatoriam arbitremur, neque fieri potuiſſe exiſtimemus, quin mali ac ſordidi homines ea poteſtate abuterentur: fatendum tamen eſt, pleraque, quae, vt ait Cicero *de inuent. lib. II. cap.* 22. *vſu fori comprobata, denique* IVRIS SCRIPTI *auctoritatem propter vetuſtatem obtinuerunt*, eſſe bona, aequa, et quauis laude digniſſima: fatendum, praetorem, quamuis iniuria hac poteſtate vſum, multa iuris ciuilis capita *ex aequo et bono* dilataſſe, §. 2. *Inſt. de bonor. poſſeſſ.* fatendum denique, vere dixiſſe Martianum, *et ipſum ius honorarium hodie viuam vocem eſſe iuris ciuilis. l.* 8. *D. de inſtit. et iur.*

CAPVT VII.

DE EDICTIS AEDILITIIS.

De *edictis aedilitiis* alio libello se acturum auctor fidem facit.

LOcus hic erat de iis magiſtratibus, qui curandis aedibus atque operibus, nec non viis publicis et foro rerum promercalium, ceteriſque rebus praeerant, hoc eſt, AEDILIBVS, diſſerere paullo prolixius, ſimulque hiſtoriam *edictorum aedilitiorum* adcurate contexere. Illorum enim iuris dictio et ἐπιμέλεια quum ampliſſima fuerit, nemo non videt, eos de omnibus rebus, ad curam ſuam pertinentibus, edicta propoſuiſſe, neque iſtud aedilitium edictum, quod *lib. XXI. Digeſt. tit.* 1. *et lib. IIII. Cod. tit.* 58. exponitur, duobus vel tribus capitibus, tot enim in iure noſtro ſuperſunt, ſed multo pluribus conſtitiſſe. Verum quum animus ſit, quidquid ad hiſtoriam aedilium edictique aedilitii pertinet, ſingulari libello complecti, totum hoc caput, quod eſt de edictis aedilitiis, ex noſtra edictorum hiſtoria abeſſe iuſſimus. Quare omiſſis his ad alia tranſimus.

CAPVT VIII.

DE PROCONSVLVM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. *Varii magiſtratus prouinciales.* §. II. *Prouinciae quibus legibus vſae ſint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem?* §. III. *Edicta prouincialia a quibus propoſita?* §. IIII. *An praeſidibus fuerit ius praetorium?* Panciroli *ea de re ſententia.* §. V. *Ea refellitur.* §. VI. *Argumentaque Panciroli refutantur.* §. VII. *Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.* §. VIII. *Repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus.*

§. I.

Varii magiſtratus prouinciales.

QVae adhuc diſſeruimus, pleraque ad vrbanos magiſtratus, eorumque edicta, pertinent. Nam et praefectis praetorio initio

Digitized by Google

initio in vrbe tantum poteſtas erat, et quarto demum ſaeculo iis certas adſignari coepiſſe orbis Romani dioeceſes, ſatis conſtat. Proximum iam eſt, vt et de edictis prouincialibus agamus paullo adcuratius. Quod commodius fieri vix poterit, quam ſi, per quos et quemadmodum olim ius redditum ſit prouinciis, paucis oſtenderimus. Paucis, inquam, quia totam hanc antiquitatis Romanae partem tam adcurate exſequuti ſunt Carolus Sigonius *de iure prouinciarum*, Bulengerus *de imperatore Rom.* et quod ad extrema imperii tempora attinet, qui *Notitiam imperii orientalis et occidentalis* itemque *Codicem Theodoſianum* illuſtrarunt, viri doctiſſimi, vt non opus ſit, hanc telam retexere, nouamque ordiri. Vt compendii faciamus chartam, id monemus, quum initio extra Italiam victricia arma circumferre, prouinciaſque facere coepiſſent Romani, in eas iuris dicundi cauſſa miſſos eſſe PRAETORES, iiſque redituum publicorum cauſſa adiunctos eſſe QVAESTORES, quorum tamen opera aliquando praetores et in iure dicundo, et in adminiſtrando bello vtebantur. Hinc ſupra obſeruauimus, quo plures prouinciae ſub Romanorum redactae fuerint poteſtatem, eo magis auctum eſſe praetorum numerum, vt praeter eos, qui iuris dictionem vrbanam et peregrinam ſortirentur, eſſent etiam, qui prouinciis cum imperio praeeſſent. Deinde inualuit mos, vt, quoties in prouincia aliqua grauior tumultus vel bellum immineret, vel aliud, quod maius exigere imperium videretur, ea prouincia CONSVLI decerneretur. Adeoque prouinciae aliae *conſulares*, aliae *praetoriae* eſſe coeperunt, prout id res poſtularet. Interim ſaepe eueniebat, vt conſulibus et praetoribus, bene rem gerentibus, annus imperii exiret, et hinc religioni ſibi duceret ſenatus, eos in tanta ſpe prouinciam pacandi domum reuocare. Hinc ſaepe ipſis imperium, et exacto conſulatu vel praetura prorogabatur. Quo facto PROCONSVLVM vel PROPRAETORVM nomen ſumebant, praeerantque, quoad ipſis ex ſenatus decreto ſuccederetur. Et initio quidem penes ſenatum eius rei erat arbitrium, qui, vbi ſemel ſtatuiſſet, in quas prouincias in eum annum vel conſules, vel praetores mittendi eſſent, conſules inter ſe *comparare prouincias*, quod inter duos facile erat, praetores *ſortiri* iuſſit, aut, ſi inter conſules non conueniret, ipſe ſuo iudicio nominabat, quam quiſque obiret, prouinciam. Quae omnia idoneis veterum teſtimoniis firmauit Car. Sigonius *de iure prou. Rom. lib. II. cap.* 1. Sed mutatio quaedam eius rei facta eſt anno vrbis

conditae 604. Tum enim L. Calpurnius Piſo, tribunus plebis, ad plebem tulit, vt praetores in vrbe tum iuris dictiones, tum quaeſtiones ex legibus publicis ſortirentur, eaſque per annum magiſtratus ſui exercerent, eoque exacto tum demum ſuam quiſque prouinciam ex SC. ſortiretur: quamuis poſtea C. Sempronius Gracchus noua lege ius ſuum reſtitueret ſenatui, et L. Sulla, dictator, id adſtruxit, vt, ſublata tribunorum pleb. poteſtate, agendi cum populo, ii, qui SCto accepiſſent prouinciam, imperium tamdiu retinerent, donec in vrbem *reuertiſſent*, introiiſſent, prouinciae ipſi tantiſper, dum ſucceſſor mitteretur, praeeſſent. Itaque qui ſemel eas nacti erant, poſt illa tempora per multos ſaepe annos in prouincia haerebant, non quod prorogatum iis eſſet imperium, ſed quod ſucceſſor non adeſſet. Quum vero, reſtituta tribunis poteſtate, denuo populi eſſet arbitrium, quos praeficere vellet prouinciis, ſaepe et prorogata ſunt imperia, et ipſis priuatis in certos annos data, ceu Pompeii, Caeſaris, aliaque eorum temporum exempla docent. Multo magis ea res fluctuauit poſt Caeſaris victoriam, donec Auguſtus cum ſenatu ita diuideret prouincias, vt huic pacatas relinqueret, veluti Africam, Numidiam, Aſiam, Graeciam vel Achaiam, Epirum, Dalmatiam, Macedoniam, Siciliam, Sardiniam, Cretam, Libyam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto ac Baeticam; ipſe ſuae curae ſeruaret reliquas, in quibus pleraeque legiones erant, Tarraconenſem, Luſitanicam, Gallias, Germanias, Coeleſyriam, Phoeniciam, Ciliciam, Cyprum, et Aegyptum. Dio Caſſ. *lib. LIII. pag.* 503. *ſeqq.* Ex eo tempore in prouincias ſenatus mitti ſolebant viri conſulares et praetorii, iique, quibus ea ſors obuenerat, PROCONSVLES vocabantur, ita tamen, vt Africa et Aſia non niſi conſularibus decerneretur. Contra prouinciis ſuis itidem praeficere ſolebat viros conſulares et praetores, qui tamen LEGATI AVG. PRO PRAET. dicebantur: et, vt illis more maiorum quaeſtores, ita his procuratores Caeſaris adiungebantur, qui redituum curam haberent, rationeſque conficerent. In ſolam Aegyptum ex arcana ratione non ſenatores ire patiebatur, ſed equites, iiſque PRAEFECTI AVGVSTALES nominabantur, ſocioſque quodammodo imperii habebant IVRIDICOS ALEXANDRINAE CIVITATIS. At ſucceſſores Auguſti multa hic mutarunt pro lubitu. Tiberius enim Achaiam et Macedoniam, populi prouincias imperatoriis adſcripſit. Tacit. *Annal, lib. I, cap.* 76. Eaſdem.

Digitized by Google

dem deinde ſenatui reddidit Claudius, et hinc Gallion PROCONSVL ACHAIAE laudatur *Actor. cap.* 18. *v.* 12. Solebant etiam principes prouincias minores dare PROCVRATORIBVS CAESARIS, quales Palaeſtinae praefuiſſe nouimus ſub Tiberio et ſucceſſoribus tanta auctoritate, vt et iuris dictione gauderent et imperio. Hadrianus Italiam in quatuor diuiſit prouincias, ſinguliſque praefecit CONSVLARES. In eorum locum ſubſtituti ſunt ab Antonino Pio IVRIDICI PER ITALIAM, tum ſequuti CORRECTORES ITALIAE, quorum mentio fit apud Trebell. Pollion. in *Tetrico, cap.* 25. Grut. *pag.* 459. 7. et Reineſ. *Inſcript. claſſ.* III. *n.* 56. A Conſtantino iterum CONSVLARES, hinc CORRECTORES denuo, qui et MODERATORES, RECTORES, PRAESVLES vocantur ab Ammiano, Symmacho, et Caſſiodoro, ceu docuit Reineſ. *ad Inſcript. pag.* 397. Quum ergo vel in ſola Italia toties mutarentur praeſidum nomina: quid in aliis acciderit prouinciis, facile eſt ad ſuſpicandum. Modo enim maiorem in plures minores diuidebant principes, modo plures coniungebant, caſque vni praeſidi ſubeſſe iubebant. Id quod ſaeculo in primis tertio factum nouimus, de quo Lactant. *de mort. perſequut. cap.* 7. *vt omnia terrore complerentur, prouinciae quoque in fruſta conciſae, multi praeſides et plura officia ſingulis regionibus, ac paene iam ciuitatibus incubare, item* RATIONALES *multi, et* MAGISTRI *et* VICARII PRAEFECTORVM, *quibus omnibus ciuiles actus admodum rari, ſed condemnationes tantum, et proſcriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebrae, ſed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae.* Sequente ſaeculo varia nomina praeſidibus prouinciarum indita animaduertimus. In *Notitia* enim *imperii* occurrunt PROCOSS. COMITES, PRAEFECTI AVGVSTALES, VICARII, DVCES, CONSVLARES, PRAESIDES, CORRECTORES, quibus omnibus aliqua per prouinciam iuriſdictio, vel imperium competebat. At quum de eorum temporum diuiſione prouinciarum bene meritus ſit Philipp. Bertierius *Pithanon diatr. I.* licebit lectorem eo remittere, vbi talia plena manu feruntur.

§. II.

Nobis iam praecipue diſpiciendum eſt, quibus legibus ante communicata cum orbe Romano iura ciuitatis prouincias rexerint praeſides, et quae his noua iura conſtituendi poteſtas fuerit relicta? Primum itaque ſciendum, ſui iuris eſſe deſiiſſe regna Prouinciae quibus legibus vſae ſint ante et commu-

Digitized by Google

nicatam cum toto orbe Romano ciuitatem?

et terrarum tractus alios, simul ac in prouinciae formam fuerint redacta, nec tunc amplius suis vixisse legibus, sed iis, quas victores victis concesserint. Leges istas dabat vel senatus populusque, vel eorum iussu imperator de decem vel quinque legatorum, qui mitti eum in finem solebant, sententia. Hi ergo constituebant, quae in posterum futura sit prouinciae formula, quae vectigalia populo praestituri sint prouinciales, quo inter se iure vsuri, quae in iudiciis obseruaturi magistratus, et similia, eaque deinde in publico prouincialium conuentu, facto prius silentio per praeconem, iubebant recitari. Talis formula LEX vocabatur prouinciae, eiusque generis in Sicilia erat LEX RVPILIA, quam describit Cicero *in Verr. II. cap.* 13. in Achaia illa, quam T. Flaminius dederat apud Liu. *lib. XXXIII. c.* 31. *et* 32. in Macedonia, quam L. Aemilius Paullus pronunciari iusserat apud eumdem *lib. XXXXV. cap.* 29. Has deinde leges, semel conceſſas prouinciae, sancte seruabant praesides, eamque in iure dicundo pro norma ac regula habebant. Hinc Cicero *in Verr. II. cap.* 13. Siculis *esse* ait *legem Rupiliam, quam praetor Rupilius ex SC. et decem legatorum sententia dedisset, hanc omnes semper in Sicilia consules, praetoresque seruasse.* Et paullo post, *omnes ante C. Verrem praetores Rupilias leges, et in ceteris rebus, et in iudiciis maxime obseruasse*, adfirmat. Neque tamen omnes prouinciales pari ex hisce legibus iure vtebantur, sed erant ciuitates, quas Romani victores liberas esse, et suo iure vti patiebantur: erant, quibuscum agerent benignius, erant etiam, quibus duriora imperarent, prout bene vel male meriti fuissent de populo Romano. Hinc tot in omnibus fere prouinciis ciuitates, quae in ipsis nummis de *αὐτονομία* sua gloriantur, de quibus copiose egit Ezech. Spanhem. *in Orbe Rom. exerc. II. 9. cap.* 9. Quid? quod aliquando totos populos suis vti legibus paterentur, veluti Macedones, quos *liberos esse iubebant, habentes vrbes easdem, agrosque*, VTENTES LEGIBVS SVIS, *annuos creantes magistratus.* Liu. *lib. XXXXV. cap.* 29. Deinde praeter legem illam, quae formulam prouinciae complectebatur, et priuatum ius legibus constituebat imperator, easque, procul dubio, quantum fieri posset, attemperabat iuri Romano. Sic de Aemilio Paullo Liuius *lib. XXXXV. cap.* 32. *leges Macedoniae dedit, cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videretur, et quas nec vsus quidem longo tempore, qui vnus tot legum corrector, experiendo argueret.* Et Iustinus

Digitized by Google

ſtinus *lib. XXXIII. cap.* 32. *Macedonia leges, quibus adhuc vtitur, a Paullo accepit.* Similem operam Athenienſibus nauaſſe legimus L. Cornelium Sullam, de quo Appian. *in Mithridat. p.*196. Νόμους ἅπασιν ἔθνεσιν ἀγχοῦ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ρωμαίων ὁρισθέντων: *leges omnibus dedit, eaſdem ferme, quas prius a Romanis acceperant.* Ius ergo Romanum, quatenus illud vel ad ciuium priuilegia ac praerogatiuas non pertinebat, vel non aduerſabatur formulis illis, de decem legatorum ſententia praeſcriptis, etiam in prouinciis valebat, adeo, vt ſaepe etiam diſertis verbis leges ciuibus initio praeſcriptae et ad prouincias proferrentur. Sic ſane Siciliae praetores, teſte Dione in *Excerpt. Peireſc. pag.* 397. pupillis et viduis, agnatorum cura deſtitutis dabant tutores, ex lege Atilia, quum tamen ea lex Romae tantum locum haberet. Vlp. *Fragm. tit.*11. §. 18. Idemque Vlpianus paullo poſt §. 20. refert, caput legis Papiae Poppaeae de tutore a praetore mulieri nupturae dando ad dotem dandam, dicendam, promittendamue SCto productam eſſe ad prouincias. Mitto iam *l.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* vbi ſimilis legis, conſtitutione diuorum Fratrum ad prouincias etiam productae fit mentio. Quin tantum abeſt, vt prouinciales diuerſo a ciuibus iure priuato vterentur, vt pleraſque principum conſtitutiones, etiam ante communicatam cum orbe Romano ciuitatem vniuerſales fuiſſe, et prouinciales non minus, quam ciues obſtrinxiſſe, multis exemplis demonſtrarit laudatus paullo ante Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. His iuribus ergo regebantur prouinciales a praeſidibus ſuis: quibus tamen omnibus veluti auctarium aliquod vel ſupplementum accedebant EDICTA PROVINCIALIA, quibus praeſides Romani, ſub auſpicium magiſtratus ſui, quomodo ius de cauſſis ſingulis dicturi eſſent, prouincialibus denunciabant, vt recte ſcripſerit Car. Sigonius *de iure prou. lib. II. cap.* 5. *quum legibus omnia comprehendi non potuiſſent: factum eſt, vt multa edictis ipſis praetoriis ſint permiſſa, ſiquidem, vt praetores vrbani, Romae magiſtratum ineuntes edicta propoſuerunt, ex quibus ius ſe dicturos eſſe profeſſi ſunt; ſic praeſides in prouincias ingreſſi, et ipſi ſua edicta ſingulis de rebus diligenter ſcripta ediderunt, ad eaque poſtea totam iuris dictionem ſuam adcommodarunt.*

§. III.

Digitized by Google

§. III.

Edicta prouincialia a quibus proposita.

Et PROCONSVLES quidem talia proposuisse edicta, inter omnes constat, idque vel sola euincit formula in Caii *Commentariis ad edictum prouinciale* passim obuia: AIT PROCONSVL, *l.* 4. *D. quod quisque iur. l.* 1. *D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obtemp.* At nolim existimes, iis solis ius fuisse, edicta prouincialia reddendi. Idem enim faciebant et reliqui, qui cum imperio praeerant prouinciis. In Siciliam ordinarie mittebantur PRAETORES, non proconsules. Et tamen nihil notius est edicto Siculo, quale fuit et illud C. Verris, tam acriter reprehensum a Cicerone *oratione in Verrem secunda*, et aliud L. Domitii, quo teste Valerio Max. *lib. VI. cap.* 3. *ex.* 6. inter alia cautum fuerat, *ne quis telum haberet*, ac denique P. Licinii Neruae, de quo Dio in *Excerpt. Peireſcian. pag.* 633. refert, eum ingressum Siciliam edicto monuisse, *ἀφικεῖσθαι πρὸς ἑαυτὸν πάντας τὺς αἰτιωμένους τι τὺς δέσποτας σφῶν, ὡς καὶ βοηθήσων αὐτοῖς, cunctis seruis, qui de dominis suis conquesturi essent, se sui adeundi copiam facturum, auxiliumque iis laturum.* Sub Traiano Plinius, qui Bithyniae tamquam LEGATVS AVG. PRO PRAET. praeerat, non modo *lib. X. epist.* 64. Seruilii Calui, antecessoris sui, edictum commemorat, sed et *epist.* 97. eiusdem libri suum edictum laudat, quo secundum mandata Traiani hetaerias esse vetuerit. Quumque paullo verecundior esset in edicendo, ac proinde de plerisque ad Traianum imp. referret: hic *epistola* 110. ideo se Plinium prouinciae praefecisse monet, *vt formandis istius prouinciae moribus ipse moderaretur, et ea* CONSTITVERET, *quae ad perpetuam eius prouinciae quietem essent profutura.* Id quod a Plinio non aliter, quam edictis, fieri potuisse, facile vnusquisque intelligit. Nec dubium porro est, quin et PRAEFECTI AVGVSTALES Aegypti eamdem habuerint edicta proponendi potestatem. Eos enim Tacitus *Annal. lib. XII. cap.* 60. ea lege Aegypto praefectos esse ab Augusto scribit, *vt* DECRETA *eorum perinde haberentur, ac si magistratus Romani* CONSTITVISSENT: id quod de eorum edictis intelligendum esse, vel inde patet, quod non alius sit modus, quo aliquid noui constituere potuerint magistratus Romani. Accedit, quod Auilium Flaccum, praefectum Augustalem, crudelem alioquin et omnibus flagitiis coopertum hominem, eo tamen nomine laudat Philo *in Flacc. pag.* 966. quod primis praefecturae suae annis *τὴν πόλιν*

Digitized by Google

καὶ τὸν χώρον ἀνθρωπων ἐυνομίας, *bonas leges in vrbem (Alexandrinam) totamque prouinciam induxerit.* Quod denuo non aliter, quam edicto prouinciali fieri potuit. Et sane ea edicendi potestate, et prout res inciderent, vsum esse Flaccum, idem paullo post *pag.* 972. testatur, vbi memorat propositum ab eo πρόγραμμα saeuum ac minacissimum, quo Iudaeos vocarit inquilinos et exteros, iisque ne caussae quidem dicendae potestatem fecerit, sed condemnarit inauditos. Edictum simile Petronii, Syriae praesidis, exstat apud Iosephum *Antiqu. Iudaic. lib. XVIII. cap.* 6. Quin Alexander aug. *l.* 1. *C. de interd.* et sua aetate praesides *interdicta in albo*, id est, in edicto suo prouinciali habere scribit. Quod quomodo fieri potuerit, condito iam multo ante edicto perpetuo, infra suo loco ostendemus. Et ex his quidem satis constare arbitramur, non modo proconsules, sed et praesides reliquos omnes et iuris dictionis perpetuae caussa, et prout res inciderent, in prouinciis suis edixisse.

§. IIII.

An praesidibus fuerit ius praetorium? *Pancirolli* ea de re sententia.

Quae quum ita sint, merito sane mireris; virum alioquin doctissimum, Guid. Pancirolum *Thesaur. var. lect. lib. I. cap.* 34. *et lib. III. cap.* 17. in eum incidisse errorem, vt solos proconsules, non perindè praesides prouincias suas iure praetorio habuisse existimaret. Quod ne sibi aliisque temere persuasisse videatur, primum ex iure nostro obseruat, non potuisse praesides prouinciarum de caussis statuere, quod potuerint tamen proconsules: *l.* 32. *§.* 7. *D. de recept. arbitr. l.* 1. *C. de ord. iud.* eiusque discriminis non aliam fingi posse rationem existimat, quam quod hi participes; illi expertes omnino fuerint iuris praetorii. Deinde testimonium denunciat Plinio, *lib. X. epist.* 77. ad Traianum referenti, quod sint in prouincia, *qui postulent, vt de agnoscendis liberis, restituendisque natalibus cognosceret, exemplo proconsulum.* Quum vero *SCtum ad ea caussarum genera pertinens de iis tantum prouinciis loquatur, quibus procoss. praesint: ideo se rem integram distuliss*e. Denique, quod palmarium Pancirolo videtur, apud Vopiscum *in Probo imp. cap.* 13. legit, *eum patribus permisisse, vt proconsules crearent, legatos consulibus, ius praetorium praesidibus darent.* Ex quo loco non posse non colligi putat, praesides ante ea Probi tempora iure illo praetorio omnino caruisse. Quae si recte

ſe habent, vt ſunt ſane ſpecioſiſſima: vix adparet, quo iure vel edicta proponere, vel vllam iuris dictionis partem attingere potuerint, quoue pacto defendi poſſint, quae paullo ante nos de edictis plerorumque magiſtratuum prouincialium diſſeruimus.

§. V.

Ea refelliur. At aliunde ſatis conſtat, praeſidibus non minus, quam proconſ. fuiſſe ius praetorium, idque multo luculentioribus demonſtrari poteſt argumentis, quam illa Panciroli ſententia. Primo nimirum Proculus noſter *l.* 12. *D. de offic. praef.* eum, *qui prouinciae praeeſt, omnium Romae magiſtratuum vice et officio fungi debere*, ſcribit, id eſt, vti *l.* 11. *D. eod.* interpretatur Marcianus, *omnia prouincialia deſideria, quae Romae varios iudices habeant, ad officium praeſidum pertinere*, vel, vt Hermogenianus *l.* 10. *D. eod.* rem exprimit, *ex omnibus cauſſis, de quibus vel praefectus vrbi, vel praefectus praetorio, itemque coſſ. et* PRAETORES *ceterique Romae cognoſcant, correctorum et praeſidum prouinciarum eſſe notionem.* Quid vero haec aliud innuunt, quam eodem iure in prouinciis vti praeſides, quod Romae praetores, aliique magiſtratus maiores habeant? Deinde ſi quis Hermogeniani teſtimonium ideo putet reiiciendum, quod ICtus ille Probo imp. fuerit aetate poſterior: ei ſuccenturiare poſſumus teſtem alium, eumque omni exceptione maiorem, Corn. Tacitum *Annal. lib. II. cap.* 77. apud quem Domitius Celer ait, *Piſonem, non Sentium, Syriae praepoſitum. Huic faſces, et* IVS PRAETORIS; *huic legiones datas.* Et tamen ille Cn. Piſo non proconſul erat, ſed legatus Auguſti pro praetore, ſeu praeſes Syriae, neque iſta prouincia tum populi, ſed Caeſaris erat, ceu adcurate demonſtrauit Henr. Noriſius *in Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 16. §. 13. *pag.* 329. Iam quid hoc teſtimonio clarius? quid illi Panciroli obſeruationi magis contrarium? Similia de praefectis auguſtalibus Aegypti tradit Vlpianus *l.* 1. *D. de off. praef. aug.* Nam et his, licet non eſſent proconſules, *imperium tamen ad ſimilitudinem* PROCONSVLVM *lege datum eſſe*, teſtatur, idque adeo amplum, vt Strabo *lib. XVII.* eos τὴν βασιλικὴν τάξιν ἔχειν, *paene tanquam reges praeeſſe* adfirmet. Quin tantum abeſt, vt praeſidibus hoc ius abiudicandum ſit, vt ipſi procuratores Caeſaris, minoribus duntaxat praefecti prouinciis, poſtremis temporibus eo videantur vſi. Quamuis enim notum.

Digitized by Google

notum ſit ex Tacito *Annal. lib. XII. cap.* 60. Sueton. *Claud. cap.* 12. et Dione Caſſ. *lib. LVII. pag.* 619. Lucillium Capitonem, Aſiae procuratorem, poenas dediſſe, quod ſibi ius praetorium adrogarit: ipſe tamen Dio monet, olim tantum ita ſe rem habuiſſe, quando adhuc nihil aliud conceſſum fuerit procuratoribus, *ἢ τὰς ἀναμισθίους πρόσοδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφόρων ἐν τῷ ἀγορᾷ, καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου δικάζεσθαι*: *quam reditus legitimos colligere, et de controuerſiis (fiſcalibus) in foro ſecundum leges ius dicere*: eoque ipſo non obſcure, opinor, innuit, procuratores Caeſaris, quum ſemel prouincias regere coepiſſent, impune ſibi iura praetorum adrogaſſe, nullaque paene re deteriores fuiſſe reliquis praeſidibus.

§. VI.

Argumenta *Pancirioli* refutantur.

Quae Guido Pancirolus nobis obuertit, argumenta, ea omnia profecto non ita comparata ſunt, vt deferendum ideo exiſtimemus vadimonium. Quod enim ad primum attinet, ſi vel maxime fateamur, proconſules de cauſſis quibuſdam cognouiſſe, de quibus nulla fuerit notio praeſidum, non tamen inde conſequitur, vt hos ideo ſtatim exſortes putemus iuris praetorii. Erant et praeſidum quaedam iura, quibus carebant proconſules, veluti quod legiones ducerent, exercitibus praeeſſent, bellaque gererent in prouinciis ſuis, quod ſane non poterant proconſules, niſi id illis eſſet a principe ſpeciatim permiſſum. Dio Caſſ. *lib. LIII. pag.* 504. Lipſ. *Exc. ad Tacit. Annal. lib. I. litt. M.* Hinc praeſes a Petronio *Satyr. cap.* vocatur *imperator prouinciae*, qui honoris titulus in proconſulem nullo modo cadebat. Contra quaedam iis ademta erant, quae pertinebant ad poteſtatem proconſulum: non quod carerent praeſides iure praetorio, multo minus, quod eiuſmodi cauſſae, ceu ſibi Pancirolus perſuaſit, ad proconſules remittendae eſſent, ſed quod eas ſibi ſuaeque cognitioni ſepoſuiſſent principes, quorum vice praeerant prouinciis. Talis cauſſa erat reſtitutio natalium, a ſolo principe impetranda, *l.* 1. *D. de reſtit. natal.* et quaedam fortaſſis aliae. Nam quod ad cauſſas liberales attinet, quorum notionem praeſidibus negat Pancirolus, res non adeo expedita eſt, aliaque omnia colligi poſſunt ex *l.* 4. *D. de ingen. manumitt. l.* 1. *C. de ord. cogn. l. penult. et vlt. C. vbi cauſſ. ſtat. l. penult. C. ne de ſtatu defunct.* quibus iam pridem probarunt Em. Merill. *Variant. Cuiac. lib. II. cap.* 1. et Marc. Lyklama

Membran. lib. I. ecl. 16. etiam cauſſas liberales ad notionem praeſidum pertinuiſſe, et in *d. l.* 1. *C. de ord. cogn.* in qua maximum cauſſae ſuae praeſidium quaerit Pancirolus, non eſſe quaeſtionem, an non praeſes cauſſam ſtatus principaliter poſſit cognoſcere? ſed an, ſi in alia cauſſa, veluti hereditaria, incidat eiuſmodi quaeſtio, praeſes neceſſario ſit adeundus? Sane enim vel ideo cognoſcere non poſſe videbatur praeſes, quia de cauſſa hereditaria, tamquam principali datus fuerat iudex, cauſſaeque incidentes alioquin a principalibus diuelli non debent: *l.* 10. *C. de iudic.* iudex vero pedaneus multo minus eam notionem habere videbatur, quia cauſſae ſtatus maiores requirebant iudices, quam pedaneos. *l.* 2. *C. de pedan. iud. l. vlt. C. vbi cauſſ. ſtat.* Conſulti itaque ea de re Seuerus et Antoninus, imperatores, reſcribebant: *adite praeſidem prouinciae, et, ruptum eſſe teſtamentum Fabii Praeſentis agnatione filii, docere, neque enim impedit notionem eius, quod ſtatus quaeſtio in cognitione vertitur, etſi ſuper ſtatus cauſſa cognoſcere non poſſit,* (poſtquam nimirum ſemel iudicem in cauſſa hereditatis dedit,) *pertinet enim ad officium iudicis* (pedanei, per quem cauſſam cognoſcit praeſes,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium deuocatur, examinare, quoniam* (principaliter) *non de ea, ſed de hereditate pronunciat,* (quamuis per conſequentiam et de quaeſtione incidente ferat ſententiam.) Ita rem explicat doctiſſimus Lyklama, qui et *lib. IIII. ecl.* 9. rem paullo aliter exponit. Si tamen dicendum, quod res eſt, cauſſae ſtatus ante tempora Diocletiani non videntur fuiſſe extraordinariae cognitionis, adeoque et de illis dari potuiſſe iudices. Ac proinde magis adſenſerim Ger. Noodtio, *de Iuriſdict. lib. I. cap.* 1. exiſtimanti, in *d. l.* 1. ſpecie iudicem pedaneum non datum fuiſſe in cauſſa hereditatis et teſtamenti Fabii Praeſentis; ſed praeſidis eam fuiſſe notionem, dubitatumque tantum eſſe, num et de quaeſtione incidente cognoſcere poſſit praeſes, ſuper qua alias iudex pedaneus dari ſoleret? Sic ſane manifeſtum eſt, cur reſcripſerint principes: *adeundum eſſe praeſidem, neque impedire eius notionem, quod ſtatus quaeſtio* (incidenter) *in cognitione vertatur, et praeſes* (alias principaliter) *ſuper cauſſa ſtatus ipſe cognoſcere non poſſit,* (ſed iudicem dare ſoleat.) *Pertinere enim ad officium iudicis* (eiuſdem, qui cauſſam principalem cognoſcat,) *vniuerſam incidentem quaeſtionem, quae in iudicium deuoca-*

Digitized by Google

denocetur, examinare, quoniam non de ea, ſed de hereditate, (principaliter, de incidente autem non niſi per conſequentiam,) *pronuntiet.* Ita vero nihil omnino eſt in lege noſtra, quod ſuffragetur Pancirolo, neque vllatenus inde conſequitur, vt praefides expertes fuerint iuris praetorii, eaque praerogatiua ſoli donati ſint proconſules. Deinde nec in loco Vopiſci Pancirolo quidquam praeſidii eſt. Nihil enim ibi refert Vopiſcus, niſi quod Probus iura quaedam ſenatui reſtituerit, quibus exciderant ſub anterioribus principibus. *Permiſit* enim *patribus, vt proconſules crearent.* Sed idem iis permiſerat iam Auguſtus, permiſerant et ſequentes principes. *Permiſerat legatos proconſulibus*, vt ſcribi iubet Is. Caſaubonus. Sed ne id quidem nouum, quum ſemper legatos habuiſſent proconſules. Denique permiſit patribus, *vt ius praetorium praeſidibus darent*, at et id vetus ac tralatitium, ſi verba ita intelligas, vt ea intellexit Pancirolus. Quid ergo? Id vnum nouum, quod *patribus id permiſit.* Quum enim antea principes ſuo arbitrio praeſides praefeciſſent prouinciis, etiam nullo honore, nedum praetura, in vrbe functos, et tamen iis ornamenta praetoria decernerent: Probus quidem ius praefides quoſcumque conſtituendi, ſibi retinuit, ſed ſenatui tamen eum honorem habuit, vt ipſe, non princeps, illis ius ac dignitatem praetorum daret. Vt adeo tam certum ſit, quam quod certiſſimum, ius praetorium praeſidibus non minus competiſſe, quam quibus proconſulare in prouincia fuerit imperium.

§. VII.

Edicta prouincialia vel tralatitia, vel noua.

Edicta ergo prouincialia totidem erant, quot Romanorum prouinciae, quia vnuſquiſque proconſul ac praeſes ſub magiſtratus ſui auſpicium tale proponebat edictum, quo, quomodo ius dicturus ſit, praemonebat prouinciales, eos tanto magis ſibi habiturus obnoxios, quo magis eius aequitas prudentiaque ex edicto illo elucebat. Quo nomine Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap.* 1. mirifice collaudat Lucullum, *in quo tanta prudentia fuerit in conſtituendis temperandisque ciuitatibus, tanta aequitas, vt illis adhuc temporibus ſteterit Aſia Luculli inſtitutis ſeruandis, et quaſi veſtigiis perſequendis.* Hinc Cic. *ad Attic. lib. VI. epiſt.* 1. *edictum Aſiaticum*, ſuumque, quod *Cilicibus* propoſuit, alibi in *Verr. I. cap.* 43. *Sicilienſe* memorat, nec dubium eſt, quin et *Africanum*, aliaque reliquarum prouinciarum olim fuerint cele-

berrima. Ceterum ea edicta prouincialia pro parte TRALATITIA erant, pro parte NOVA. Eam enim διαίρεσιν ipse fecit Cicero in edicto suo, de quo *ad diuers. lib. III. epist.* 8. Romae composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me venissent, vt de tuo edicto totidem verbis TRANSFERREM in meum. *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum, quo in capite sunt quaedam* NOVA, *salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* In altera parte ex edictis decessorum retinebant, quidquid in illis reperiebant prudenter et ex aequitate constitutum, quaeque a multis annis probauerat vsus, idque adeo verum est, vt hominum reprehensionem non effugerit C. Verres, qui caput eiusmodi in gratiam P. Annii heredum ex edicto Siciliensi sustulerat. Cic. *Verr. I. cap.* 43. At in nouis adstruendis edictis id operam dabant, vt vel ipsi quaedam hominibus prouincialibus salutaria reperirent, vel ex aliorum edictis prouincialibus optima quaeuis et imitatione digniora decerperent, transferrentque in suum, vel pleraque ex edicto praetoris vrbani negotiis prouincialibus accommodarent. Ea omnia ex eodem Cicerone discimus, qui *ad Attic. lib. VI. epist.* 1. de edicto suo Cilicio differens non modo se in illo *exceptionem aliquam* de Bibuli, Syriae proconsulis, edicto, verum etiam *aliam ἐπανόρθωσιν, sed tectiorem ex Q. Mucii edicto Asiatico* in suum transtuliisse, denique *multa etiam Scaeuolae, et in iis etiam illud, in quo sibi libertatem Graeci censeant datam, vt Graeci inter se disceptent suis legibus, sequutum esse,* fatetur, additque se quaedam reliquisse ἀγράφα, nempe totam partem *de reliquo iure dicendo*, praeter illa capita, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, veluti de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari, et fieri soleant.* De reliquis enim omnibus edixisse se scribit, *se de eo genere sua decreta ad edicta vrbana adcommodaturum.* Ita Cicero, praeter illa, quae, vti paullo ante vidimus, ex decessorum edicto in suum transtulerat, quaedam etiam noua adiecerat, a se reperta de ciuitatum sumtibus minuendis, quaedam ex Bibuli edicto Syriaco, multoque plura ex Q. Mucii Scaeuolae edicto Asiatico mutauerat, in plerisque autem edictum vrbanum se sequuturum, monuerat. Ex eodem porro Ciceronis loco discimus, quomodo edictum suum partitus sit Cice-

Digitized by Google

Cicero. Quum enim tribus illud partibus constare debuisset, primam partem ipse κατ' ἐξοχὴν vocat *edictum prouinciale, in quo fuerit de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vsura, de syngraphis, in eodemque omnia de publicanis.* Alteram partem comprehendisse ait omnia, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari, et fieri soleant.* Tertiam denique partem *de reliquo iure dicundo* ἄγραφον, vt dixi, se reliquisse, et prouinciales ad edictum vrbanum remisisse, scribit, eaque διαφορὰ sua, ceu ipse vocat, id se consequutum gloriatur, vt *breue esset edictum suum.* Quamuis vero praestare non possimus ordinem illum, a reliquis prouinciarum praesidibus omnibus obseruatum: nemo tamen dubitauerit, easdem saltim partes fuisse omnium edictorum prouincialium, quocumque demum dispositae fuerint ordine. Ceterum iam a Car. Sigonio *de antiq. iure prouinc. lib. II. cap. 5.* recte obseruatum est, tria potissimum cauere consueuisse praesides bonos, famaeque atque existimationis suae paullo studiosiores: primum, ne quid edicerent contra prouinciae formulam, quod quum C. Verres fecisset, in Sicilia edicta proponendo contra legem Rupiliam, reprehensionem bonorum omnium incurrit: Cic. *in Verr. II. cap.* 13. alterum, ne quod in vrbe ante edixerant, in edictis prouincialibus deinde immutarent, vel quaedam iis contraria sancirent. Nam et eo nomine male audiuit C. Verres, quem obiurgans Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *Iterum*, inquit, *iam quaero abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus, cur ea capita in edictum prouinciale transferre nolueris? Vtrum digniores existimasti homines eos, qui habitabant in prouincia, quam nos, qui aequo iure vteremur. An Romae aliud aequum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest in loco dici, multa esse in prouinciis aliter edicenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam de vtroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum, totidem verbis edixisse.* Tertium denique, quod vel maxime sibi cauendum existimabant, in eo consistebat, ne vmquam decernerent contra edictum suum. Id enim, quamuis homo ferreae frontis, C. Verres, quotidie faceret, tanto maiore sollicitudine cauebant viri boni, et in his Cicero

Digitized by Google

ro qui, Scaptio poſtulante quatuor centeſimas vſuras, *quid ais?* aiebat, *peſſumne contra meum edictum?* Cic. *ad Att. lib. VI. epiſt.* 1.

§. VIII.

Repentina etiam permulta propoſita a praefidibus.

Talia erant edicta proconſulum ac praeſidum prouincialia, quae ad perpetuam eorum iuris dictionem pertinebant. Tanto minus quemquam arbitramur dubitaturum, quin quotidiana iiſdem fuerit occaſio, edicta omnis generis repentina proponendi. Sed his recenſendis non immorabimur, quum et ſupra multa huius generis, et hoc ipſo capite quaedam Petronii, Syriae praeſidis, Flacci, praefecti Auguſtalis Aegypti, aliorumque praeſidum edicta ſubitanea produxerimus. Quare potius ad finem libri primi peruenisſe nobis videmur, ſi prius quaedam adhuc de principum edictis addiderimus, quae ſcitu non plane indigna iudicamus.

CAPVT VIIII.

DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus. §. II. Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio, ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum. §. III. Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata. §. IIII. Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae. §. V. Edicta generalia, ſpecialia, mandata. §. VI. Eorum publicatio.

§. I.

Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus

DE magiſtratibus tum vrbanis, tum prouincialibus, qui edicta proponere conſueuerunt, ſatis multa nos hactenus dixiſſe arbitramur. Quemadmodum vero omnium paene magiſtratuum munia paullatim in ſe traxerunt principes, nullo aduerſante, ita illi et de rebus omnibus, ad aliorum magiſtratuum curam pertinentibus, edixerunt fere quotidie, quin demum

Digitized by Google

mum nouas, quotieſcumque placuiſſet, leges edictis ſuis ſanxerunt, vt magiſtratibus reliquis non niſi vmbra quaedam priſci iuris poteſtatiſque ſupereſſet. Itaque haec quoque edicta non plane praetermittenda videntur in hiſtoria noſtra, maxime, quum res ad illuſtrandam in primis iuris prudentiam noſtram pertineat, adeoque vtilitate ſua, vt opinamur, non ſit caritura. Arrogarunt ſibi hanc edicendi poteſtatem principes iam inde ab ipſis Auguſti temporibus, et ita quidem, vt vel ex ſtempore quaedam imperarent, eaque vel vno loco, vel vbique in orbe Romano, obſeruari iuberent, vel alia, in perpetuum pro lege valitura, praeciperent. Ipſius Auguſti edictum laudatur apud Plinium *lib. X. epiſt.* 71. de conditione et alimentis eorum, quos vocant θρεπτούς, i. e. qui liberi nati, expoſiti, deinde ſublati a quibuſdam in ſeruitute educati erant; ſed id quidem et repentinum fuit, et, vt ipſe Plinius monet, ad ſolam Anniam pertinuit. Contra ſubitaneum quidem eſt, ſed generale tamen Auguſti edictum, cuius meminit Lucas *Euang. cap.* 2. *comm.* 1. dum ſcribit: ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Fruſtra enim eſt Eraſmus, qui δόγμα hic vertit *decretum*, multoque adcuratior eſt verſio vulgata et Theod. Bezae, quae habent *edictum*, quum hoc δόγμα non cauſſa cognita, ſed motu Principis proprio prodierit. Vſus enim eſt Lucas phraſi Hebraea: ורחא בנקה *Dan. cap.* 2. *v.* 13. quod ipſum quoque LXX. recte verterunt δόγμα ἐξῆλθε, id eſt, *promulgatum eſt edictum.* Vid. Anton. Bynaei *de natali Chriſti l.* 3. 3. *pag.* 289. *ſeqq.* Denique nec deſunt Auguſti edicta, quae ille pro legibus perpetuis valere voluit. Tale enim procul dubio fuit illud, ne feminae pro viris ſuis intercederent, quod laudat Vlpianus *l.* 2. *D. ad SC. Velleian.* nec non alterum, quo teſte Iulio Paullo, *l.* 26. *D. de liber. et poſtum.* cautum, ne pater filium militem exheredare poſſet: ac denique illud de diris quaeſtionibus caute et prudenter habendis, cuius verba quaedam recitantur ab eodem Paullo in *l.* 8. *D. de quaeſtion.* Auguſtum ea in re imitati ſunt ſucceſſores omnes vſque ad Hadrianum. Eorum enim edicta omnis generis ſupra recenſuimus quam plurima: quibus iam pauca quaedam ex iure noſtro veluti per lancem ſaturam adiiciemus. Sic edictorum D. Claudii mentio fit *l.* 2. *D. ad SC. Velleian. l.* 2. *D. qui ſine manumiſſ. ad libert. peruen. l.* 14. §. 2. *l.* 15. *pr. D. ad leg. Corn. de falſ.* Veſpa-

ſiani, *l.* 4. §. 6. *D. de legation.* Titi, *l.* 1. § 3. *D. de iure fiſci.* Domitiani, *l.* 2. §. 1. *D. de cuſtod. et exhib. reor.* Neruae, *l.* 4. *D. ne de ſtatu defunct.* ac denique Traiani, *l.* 9. §. 20. *D. de his, quae vt indign. l.* 6. §. 1. *D. de extr. crimin.* Ab Hadriani temporibus multo frequentius, quam ſub anterioribus principibus, edicta prodierunt, et quidem talia, quibus imperatores noua plane iura conderent, veteraque interpretarentur, mutarent, abolerent, omnemque adeo leges ferendi poteſtatem, ſoli explicarent, quum ante ea tempora ſaltim aliud prae ſe ferrent principes, ſuſpicionemque, quaſi ipſi ſibi legum ſumere arbitrium vellent, omni ope a ſe amolirentur. Vnde Tertullianus *Apologet. cap.* 4. *nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatibus totam illam veterem ac ſqualentem ſiluam legum nouis* PRINCIPALIVM *reſcriptorum et* EDICTORVM *ſecuribus vaſtatis et caeditis?* Atqui floruit ille ſub Seuero et Antonino Caracalla, imperatoribus, quorum aliorumque principum, qui Hadriano ſucceſſerunt, edicta adhuc obuia in iure noſtro, ſatis nos conuincunt, vera ſcripſiſſe patrum Latinorum doctiſſimum.

§. II.

Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum.

Et de Hadriano quidem, eiuſque ſucceſſoribus id non adeo mirandum videtur. Principatum enim hi omnes tenuerunt illis temporibus, quum iam principem ferre didiciſſent Romani, adeoque nec opus amplius videretur, variis libertatis ſimulacris occultare dominatum, quem iam pridem imperatores Romani adfectauerant. Inualuerat iam pridem prouerbium, cuius meminit Herodianus *Hiſtor. lib. I. cap.* 6. ἐκεῖτε ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ, *Roma eſt, vbi imperator eſt*: cuique geminum illud Mamertini *in Genethl. Maximiani cap.* 12. *ibi ſedem imperii videri, quo vterque venerit imperator.* Pro certo ergo iam perſuaſum erat populo, non opus eſſe ad legem ferendam campo Martio, non roſtris, non curia aliqua vel Capitolio: ſed populi nomine leges et oracula recte fundere principem, ſiue in vrbe ſit, ſiue ruri viuat, ſiue pro re publica excubet ſub pellibus, vel peregre ac veluti ſub alio ſole agat, vereque adeo de ſe dicere poſſe principem, quod Lentulus apud Lucanum *Pharſal. lib. V. v.* 28.

Nam

Digitized by Google

Nam vel Hyperboreae plaustrum glaciale sub vrsae,
Vel plaga, qua torrens, claususque vaporibus, axis
Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta,
Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo;
Illic Roma fuit.

Hoc semel quum persuasum fuisset populo: non potuit non ille etiam pro certo habere, *quod principi placuerit, id legis habere vigorem, quia populus ei et in eum omne suum imperium ac potestatem contulerit. l.* 1. *pr. D. de constit. princ.* At paullo difficilius est intellectu, qui fieri potuerit, vt iam ante Hadrianum, et ipsis Augusti temporibus, hanc sibi edicendi potestatem arrogarent principes, quum adhuc videri vellent populo fasces, vt ita dicam, submittere, quum adhuc centurias et tribus mitterent in suffragia, patres de rebus grauissimis consulerent, quin a populo et senatu legibus se solui paterentur, tantum ne summum imperium et potestatem legislatoriam sibi vindicare viderentur? Quomodo enim haec liberrima edicendi potestas conciliari potest tot simulacris libertatis, quibus senatui populoque illudebant quotidie. Sed in promtu Augusto et successoribus erat insigne artificium, quo adhibito, vt ait Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 2. *legum munia in se traberent nullo aduersante*, ita tamen, vt id fieri non animaduerteret populus. Id enim dederant operam, vt sub specie tuendae libertatis omnium magistratuum potestatumque partes ac munera in se deriuarent, in primis autem sibi decernerentur titulus imperatoris, pontificatus maximus, tribunicia potestas, et denique proconsulare imperium. Ita Augustus, teste Dione *lib. LII. pag.* 493. *sequ.* anno V. C. 725. imperatoris titulum accepit. Anno V. C. 731. vt idem *lib. LIII. pag.* 518. scribit, eidem a senatu decreta tribunicia potestas et proconsulare imperium, quorum illa ei concedebatur, *χρηματίζειν περὶ ἁπάντων, ὅ τι ἂν βουλήσῃ κατ' ἐκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύσῃ, vt, quoties haberetur senatus, etiamsi consulatum non gereret, de rebus omnibus, quidquid vellet, statuere posset*; hoc autem ἐν τῷ ὑπηκόῳ τὸ πλεῖον τῶν ἐκατάρχοντων ἰσχύειν, *vt maior ipsi in prouinciis, quam praesidibus earum potestas esset.* Denique his anno V. C. 741. mortuo Lepido, accessisse pontificatum maximum, Augustumque ideo partem aedium suarum

rum publicaſſe, quod pontificem maximum in domo publica habitare oporteret, idem narrat Dio *lib. LIIII. pag.* 540. Iam decretis his titulis, ſatis licet ciuilibus, et in ipſa libera republica non plane ignotis, vere inerat ſummum imperium, idque facile animaduertebant acutiores, ceu patet ex Dionyſio Periegeta, Auguſtei aeui ſcriptore, qui Auguſtum et Tiberium vocat *reges*, dum *v.* 355. celebrat:

Ῥώμην τιμήεσσαν, ἐμῶν μέγαν εἶχον ἀνάκτων,
Romam glorioſam, meorum magnam domum REGVM.

quum tamen Tiberius viuo Auguſto ne princeps quidem aut imperii conſors eſſet, ſed tantum tribuniciae poteſtatis particeps factus eſſet ab Auguſto, teſte Dione *lib. LV. pag.* 556. At eo facilius vocabula fallebant plebem ſtupidiorem, vt Auguſtum non opprimendae, ſed tuendae libertatis cauſſa hos titulos ſuſcepiſſe crederent, quo magis conſtat, ipſum Dionem, virum alioquin πολιτικώτατον, et in re publica verſatum, idem exiſtimaſſe, ac proinde diſerte ſcripſiſſe *lib. LIII. pag.* 519. Καὶ μοι δοκεῖ πᾶν τοὐναντίον τότε οὐ κολακείας, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας πιθανῶς λαβεῖν· τά τε γὰρ ἄλλα ὡς ἐλευθέροις σφίσι προσεφέρετο. *Ac mihi ſane tunc non adulantes, ſed vere tribuiſſe Romani videntur. Nimirum in omni re cum ipſis, tamquam cum liberis hominibus agebat.* At hi ipſi tituli erant, quibus Auguſtus, iudice Tacito *Annal. lib. I. cap.* 2. inſurgere paullatim, muniaque ſenatus, magiſtratuum, legum in ſe trahere coepit: vnde et omnem operam dabant eius ſucceſſores, vt ſibi iidem honores decernerentur, quos etiam in nummis et marmoribus diligenter notabant, vt nihil in vtriſque ſit frequentius quam formulae: PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVNIC. POTEST. XVIII. P. P. PROCONS. cuius plura exempla adduxit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. tom. II. pag.* 392. *ſeqq.* 413. *ſeqq.* 424. *ſequ.* 463. *ſeqq.* vbi ex inſtituto agit de his principum titulis. Iam ergo facile intelliges, quo colore imperatores pro lubitu iura noua conſtituerint edictis, quamuis nondum prae ſe ferrent poteſtatem legiſlatoriam. Quemadmodum enim libera olim re publica edicendi poteſtatem ideo ſibi arrogabant magiſtratus, quod in regum ſucceſſiſſent locum: ita principes propoſitis edictis conſtituebant, quidquid placebat, quia adepti tot magiſtratuum inſignia, ipſos ſe ea omnia iure facere poſſe exiſtimabant, quae magiſtratus illi antea feciſſent. Si quid ergo noui circa res ſacras conſtituere vellent, non opus videbatur, vt vel ad pontificum et ſacerdotum collegia rem re-

Digitized by Google

referrent, vel tribus et centurias mitterent in ſuffragia; ſed edicto propoſito, quid fieri vellent, imperabant, tamquam pontifices maximi. Sin quid circa rem militarem emendatum vellent: rem omnem explicabant propoſito edicto, idque tamquam imperatores. Et quis, quaeſo, eos reprehenſione dignos iudicaſſet, ſi quid in vrbe, vel prouinciis edictis ſancirent, quum pollerent poteſtate tribunicia et proconſulari imperio, eoque ipſo nihil omnino facerent, niſi quod omnes et tribuni plebis faciebant, et proconſules? Eo ergo colore edictis conſtituebant, quidquid putarent eſſe e re publica, nec tamen cuiquam in mentem venire poterat, principes poteſtatem legiſlatoriam populo ſenatuiue praeripuiſſe. Ne quis vero haec ſola coniectura niti exiſtimet, en teſtem omni exceptione maiorem, Cornelium Tacitum. Prolixe ille narrat cunctationem, qua Tiberius illuſerit ſenatui, imperium illi poſt Auguſti exceſſum offerenti. Interim tamen omnia pro imperio agebat princeps callidus, idque tantum cauebat ſollicite, ne imperare videretur. Id quod qua arte ſit conſequutus, ita refert Tacitus *Annal. lib. I. cap. 7. Tiberius cuncta per conſules incipiebat, tamquam vetere re publica, et ambiguus imperandi, ne* EDICTVM *quidem, quo patres in curiam vocabat, niſi* TRIBVNICIAE POTESTATIS *praeſcriptione poſuit, ſub Auguſto acceptae.* Iam ſi ambiguus imperandi Tiberius, edictis propoſitis, omnia agere poterat propter tribuniciam, quam viuo Auguſto acceperat, poteſtatem: quam libere edicere potuiſſe putas principes, quibus praeter illam tribuniciam poteſtatem imperatoria dignitas, pontificatus maximus, et proconſulare imperium fuerat decretum? Sane haec ipſa SCta, quibus imperatoribus haec omnia decreta ſunt, abſoluunt celeberrimam illam LEGEM REGIAM, qua populus Romanus omne imperium, ipſamque facultatem, edictis, quae vellent, conſtituendi in principes contuliſſe dicitur. *l. 1. pr. D. de conſt. princ.* In fragmentis enim legis regiae, in Veſpaſiani gratiam conditae apud Gruter. *pag.* 242. diſerte cauetur:

VTIQVE QVAECVMQVE EX VSV REIPVBLICAE MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE SIT, ITA, VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG.

TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT.

Vides, hic omnium rerum arbitrium permitti principi, diuinarum, tamquam pontifici maximo, humanarum, publicarum priuatarumque, tamquam imperatori, tribuniciaque poteſtate et imperio proconſulari praedito, adeoque neceſſario inde colligi debuiſſe, quidquid princeps velit edictoue ſanciat, id legis habere vigorem.

§. III.

Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata.

Si tamen quaedam maioris momenti, et, quae inprimis ad poſteritatem valere vellent, edicto cauiſſent principes: nihil prius nihilque habebant poſterius, quam vt illa SCtis confirmarentur, atque ita in leges abirent. Contra et SCta, ſi qua ad eorum voluntatem facta eſſent, ipſi edictis ſuis firmabant, publicabantque, atque ita noua ſpecie libertatis illudebant populo, vt hic omnia de ſententia totius ſenatus a principe fieri crederet. Edictorum SCtis firmatorum exempla paſſim exſtant. Inter Iuſtini Martyris opera et *Apologiae pro Chriſtianis* reperiuntur. Iis adſutum edictum M. Antonini imp. pro Chriſtianis, quo et victoriam ſe militum Chriſtianorum precibus reportaſſe fatetur, iubetque, vt qui in ius vocatus ſit, quod Chriſto nomen dediſſe diceretur, neque alio praeterea crimine ſe polluiſſet, liberetur, neque a praeſide prouinciae ad aliquam poenitentiam traducatur, aut confeſſus religionem ideo quidquam de iure ſuo amittat, ſed accuſator, qui eo ſolo nomine hominem in ius adduxerit, tamquam improbus calumniator damnetur, viuuſque exuratur. Huic edicto ſubiuncta eſt clauſula: Ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου διάταγμα ἐν τῷ Φόρῳ τῷ Τραϊανῷ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι: *haec vero omnia et SCto firmari volo, ipſumque edictum hoc meum publice proponi iubeo in foro Traiani, vt de plano recte ab omnibus legi poſſit.* Sed hanc quidem epiſtolam, quam iam ſua aetate circumlatam ſcribit Euſebius in *Chron. n.* 2189. quin et Tertullian. in *Apologet. cap.* 5. manifeſtis falſitatis laborare indiciis, tam euidenter demonſtratum eſt a Ioſ. Scaligero ad Euſeb. *Chron. pag.* 222. *ſeqq.* Claud. Salmaſ. *ad Iul. Capitolin. Vit. Marci* imp. *cap.* 24. Huet. *Demonſtr. euang. lib. III. cap.* 19. vt mireris, haec

Digitized by Google

haec non animaduertiſſe virum doctiſſimum, qui edicta veterum principum Rom. de Chriſtianis ſingulari commentatione illuſtrauit, Franc. Balduinum, quippe qui *pag.* 14. 15. *ſequ. tom. I. iuris prud. Rom. et Attic.* iudicare non dubitat, *nullum eo edicto maius teſtimonium religionis et innocentiae reddi, nullaque nobiliori ſanctione libertatem Chriſtianorum communiri potuiſſe.* Itaque alio opus erit exemplo, eoque magis genuino: quod nobis ſuppeditat edictum Auguſti, ne feminae pro viris intercederent, firmatum quippe SCto Velleiano, *l.* 2. *D. de SC. Vellei.* et quidem anno V. C. 763. ceu ex marmoribus Grut. *pag.* 470, 1. 2. alibi docuimus. Simile eſt edictum Claudii Tiberii, cuius mentio fit in *l.* 14. *§.* 2. *et l.* 15. *pr. D. ad leg. Cornel. de falſ.* vt ex lege Cornelia teneatur, qui ſibi ipſe legatum in alienis tabulis adſcripſerit. In eius enim edicti ſententiam deinde factum eſſe SC. Libonianum, oſtendit vir doctiſſimus Petrus Faber *Semeſtr. lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. Nec minus appoſite vir ille doctiſſimus laudat edictum Claudianum, in gratiam nauicullariorum et nautarum factum, ex quo paſſim quaedam particulae ſeruantur cum in aliis vetuſtis monimentis, tum in iure noſtro: quales ſunt illae, vt ciuitatem Romanam acciperent, qui non minorem, quam decem millium modiorum nauem fabricarunt, Vlpian. *Fragm. tit.* 3. *§.* 6. Sueton. *Claud. cap.* 18. 19. vt nauicularii quidam, dum nauigarent, munerum vacationem haberent, *l.* 3. *§.* 3. *D. de iure immun. l.* 3. *de vacat. et excuſ. muner.* Et tamen edictum hoc de variis nauiculariorum praemiis ac priuilegiis poſtea SC. munitum confirmatumque eſſe, ex *l.* 3. *§.* 8. *D. de incend. ruin. naufr.* patet, idque Petr. Faber iam recte obſeruauit. At multo plura ſunt exempla edictorum, quibus SCta in vrbe prouinciiſque publicarunt principes, quaſi exſequuturi id, quod ſenatus iuſſiſſet, quum ipſi prius ſenatum oratione ſua ad id conſtituendum perpuliſſent. Id vero quum ſit notiſſimum, atque inde ipſum SCtorum robur edictorumque principalium originem arceſſendam putent viri doctiſſimi, veluti Guil. Maran. *Paratitl. pag.* 114. Ant. Dadin. Alteſerra *Recitat. quotidian. pag.* 182. et Petr. Burmann. *de vectig. pop. Rom. cap.* 6. *pag.* 85. *edit. nou.* bina duntaxat hic proferemus teſtimonia: alterum Symmachi, qui dum *lib. X. epiſt.* 21. ſcribit: *ſupereſt, vt ea, quae ſerenitas veſtra patribus deliberanda legauit, cognito*

SCto

SCto LEX AVGVSTA *confirmet*, satis ostendit, non valuisse SCta, quae firmata non sint edictis principalibus; alterum Cornelii Taciti, quod *Annal. lib. VI. cap.* 12. occurrit. Nimirum facto per discessionem SCto, ne repertus nuper liber Sibyllinus inter reliquos reciperetur: Tiberius *statim commonefecit*, id est, edicto monuit populum, vt libri eius exempla omnia ad praetorem vrbanum deferrentur. Quumque paullo post castigandae plebi, ad seditionem proniori, compositum esset SCtum, consulesque ea de re edixissent: idem Tacitus capite sequente obseruat, *silentium Tiberii non ciuile, vt crediderat, sed in superbiam acceptum esse.* Ab imperatore enim plebs edictum exspectauerat, non a consulibus, quumque ille sileret, contemni se putabat a principe. Ex quo sane luce meridiana clarius patet, SCta plerumque robur suum, ac veluti pondus accepisse a principum edictis, quibus ea rata habebantur, simulque in populi perferebantur notitiam.

§. IIII.

Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.

Sed ab Hadriani temporibus, vt diximus, principes, nullo adhibito colore, quidquid placeret, de nouo constituere edictis coeperunt. Hinc et populus dudum rogari desierat, et rarius SCta fiebant de iure constituendo, nisi principes ipsi noui iuris inuidiam in senatum deriuatam vellent. Quidquid ergo vel ad magistratuum, vniuersitatum, priuatorumque relationem ac preces statuerent, vel pro tribunali, aut de plano decernerent, vel motu proprio praeciperent, id, si vellent principes, pro lege erat, quamuis haec omnia distinguerentur vocabulis, et constitutiones primi generis RESCRIPTA, et quidem si dirigerentur ad magistratus EPISTOLAE; sin ad vniuersitatem, SANCTIONES PRAGMATICAE; si denique ad priuatos, ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES; alterius generis placita, si caussa cognita pro tribunali interponebantur, DECRETA; sin de plano, INTERLOQVVTIONES; ac vltima tantum, quae princeps motu proprio, vel, vt Theophilus eleganter loquitur, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς, praecipiebat, EDICTA dicerentur. Licet enim epistolae, sanctiones pragmaticae, subnotationes, decreta, ac interloquutiones non ad id comparata erant, vt iis ius nouum constitueretur, sed proprium id esset edictorum, quae ideo etiam diserte vocantur

cantur LEGES EDICTALES; *l. 6. C. de sec. nupt.* PERPETVAE LEGES, *l. 2. C. vbi quis de curial. vel cohortal.* LEGES PERPETVO VALITVRAE, *l. 6. C. de diu. praed. vrb.* tamen et illa maximi faciebant ICti, eaque non modo cum cura congerebant, sed et iisdem ad cauſſarum deciſionem vtebantur, vti innumeris ex iure noſtro locis poteſt demonſtrari. Quod iniquum ratus Opilius Macrinus imp. *in iure non incallidus, ſtatuerat omnia reſcripta veterum imperatorum tollere, vt iure, non* RESCRIPTIS *ageretur, nefas eſſe dicens,* LEGES *videri Commodi et Caracallae, et hominum imperitorum voluntates, quum Traianus numquam libellis reſponderit, ne ad alias cauſſas facta proferrentur, quae ad gratiam compoſita viderentur,* Iul. Capitolin. in *Opil. Macrin. cap.* 13. Sed vanus quidem fuit is intercalaris principis conatus, quem ſingulari, dignaque auctore ſuo diſſertatione ad examen reuocauit Ant. Schultingius. Reſcripta enim et decreta facile eumdem cum edictis locum tuebantur, et poſtea, quum Codices, Gregorianus et Hermogenianus, conficerentur, ſimul cum edictis in illos migrabant, eoque fiebat, vt pleraque noua iura a temporibus Hadriani, (antiquiorem enim hoc principe conſtitutionem in Codice nullo reperimus,) vel reſcriptis, vel edictis principum, inuecta videamus, eo tamen diſcrimine, vt edicta ſtatim ab origine ſua legum habuerint vigorem, reſcripta et decreta, quae initio tantum inter partes ius faciebant, poſtea demum ad ſimiles caſus prolata ſint a iureconſultis, ac demum plenum conſtitutionum robur eo ipſo, dum Iuſtiniani auſpiciis ac iuſſu in Codicem relata ſunt, acceperint.

§. V.

Ceterum edicta illa principum alia GENERALIA, alia SPECIALIA fuiſſe comperio. *Illa* ad totum orbem Romanum; *haec* ad vnam alteramue prouinciam vel ciuitatem pertinebant. Sollicite haec diſtinxerunt leges noſtrae, quia ex eo aeſtimandum fuit, vtrum vbique pro lege valere deberet edictum, an vnam alteramue tantum prouinciam aut ciuitatem obſtringere. Obſeruauit iam hanc differentiam vir illuſtris, Ezech. Spanhemius, in *Orbe Rom. diſſ. II. cap.* 8. eiuſque luculentum veſtigium reperit in his verbis Plinii *lib. X. epiſt. 97. in qua quaeſtione ego, auditis conſtitutionibus principum, quia nihil inueniebam aut* PRO- *Edicta generalia, ſpecialia, mandata.*

Digitized by Google

PRIVM, *aut* VNIVERSALE, *quod ad Bithynos ferretur, conſulendum te exiſtimaui*: nec non in ſequente Traiani epiſtola, vbi reſpondet imperator, *quaeſtionem illam ſaepe tractatam eſſe, nec quidquam inueniri in commentariis eorum principum, qui ante ſe fuerint, quod ad* OMNES PROVINCIAS *ſit conſtitutum. Epiſtolas ſane eſſe Domitiani ad Auidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortaſſe debeant obſeruari, ſed inter eas prouincias, de quibus reſcripſerit, non eſſe Bithyniam.* Quaedam ergo edictis praecipiebantur omnibus, qui in orbe Romano viuerent: quaedam certae tantum prouinciae vel ciuitati iniungebantur per modum reſcriptorum, quae tamen poſtea, tamquam edicta, promulgabantur a prouinciarum rectoribus. Ita δόγμα Αυγούστου *edictum Auguſti Caeſaris* de deſcriptione orbis, obſtringebat πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, *vniuerſum orbem Romanum*, adeoque erat generale. *Luc. cap. 2. v. 1.* Tale etiam erat illud Veſpaſiani, *quo praecipiebatur* OMNIBVS CIVITATIBVS, *ne plures, quam ternos legatos mitterent. l. 4. §. 6. D. de legation.* Talis quoque GENERALIS *illa epiſtola diuorum Marci et Commodi, qua declarabatur, et praeſides, et magiſtratus, et milites ſtationarios, dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis. l. 4. §. 3. D. de fugit.* Talia occurrunt et alibi, vbi Imperatores meminerunt EDICTI GENERALIS *per omnes prouincias miſſi, l. 7. C. de ſtrator.* GENERALIS LEGIS, *l. vn. C. ne quis in ſua cauſſ. iud. l. 3. C. de tabul.* CONSTITVTIONIS, *quae* GENERALIS LEX *vocata eſt, et* AD OMNES *iuſſa pertinere, vimque obtinuit* EDICTI. *l. 3. C. de legib.* Protulit laudatiſſimus Spanhemius etiam locum ex *Actis paſſionis S. Felicis* apud Ruinartum *Act. mart. pag.* 376. vbi *Diocletiano octies et Maximiano ſepties conſulibus auguſtis exiuiſſe dicitur* EDICTVM IMPERATORVM *et* CAESARVM, SVPRA OMNEM FACIEM TERRAE *et propoſitum eſſe per colonias et ciuitates principibus et magiſtratibus ſuo cuique loco, vt libros Deificos peterent de manibus epiſcoporum et presbyterorum.* Sed diſtinctius haec narrat Euſebius *Hiſt. eccl. lib. VIII. cap.* 1. 2. *et* 6. qui quatuor virulenta huiuſmodi edicta a Diocletiano et Maximiano impp. *vbique propoſita* refert, *primum*, quo eccleſiae ad ſolum vſque dirui, ſacri codices flammis abſumi, honorati, ſi in Chriſtianae fidei propoſito permanſerint, infamia notari, plebeii libertate ſpoliari; *alterum*, quo omnes vbique Chriſtianorum antiſtites in vincula coniici, et ad ſacrificandum compelli; *tertium*,

Digitized by Google

tertium, quo iidem praesules iterum in carcerem detrudi, ac *quartum* denique, quo carceri inclusi, si sacrificassent, dimitti, sin minus, tormentis excruciari, iubebantur. Omnia ergo edicta ista feralia, ad totum orbem Romanum pertinebant, et vbique non modo proponebantur, vti Nicomediae factum, testatur Lactant. *de mort. persequut. cap.* 13. sed et voce praeconis promulgabantur, vti de Caesareensi ciuitate refert Basilius Magnus *Homil. XVIIII.* in Gordium martirem, dum scribit: *κηρύγματα δὲ ἦν πανταχοῦ, καὶ διαγεγράμμενα ἅπασι κατὰ πόλεις ἀγορεύειν, καὶ πάντα πάσαν λιπαίνεσθαι Χριστὸν*: *vbique audiebatur vox praeconis, perque omne forum, omniaque celebriora loca promulgabantur edicta, ne quis Christum adoraret.* Contra non pauciora sunt, quae imperatores tantum circa certas prouincias vel ciuitates constituisse legimus. Eo enim Spanhemius refert omnia, quae imperatores rescripsisse dicuntur, ad prouincias et ciuitates, veluti ad Lacedaemonios et Achaeos, Plin. *lib. X. epist.* 2. ad Clazomenios, *l.* 4. §. 5. *D. de legation.* ad Nicomedienses, *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* ad concilium Baeticae, *l.* 1. *D. de abig.* *κοινῷ τῶν Θετταλῶν*, *l.* 57. *D. de iudic. l.* 5. §. 1. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* *πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν*, *l.* 1. §. 5. *D. de adpellat.* ad communitatem Asiae, *l.* 6. §. 1. *D. de excus.* *τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων*, *l.* 25. *D. de adpellat.* et similia. Quamuis enim hae sanctiones pragmaticae potius fuerint, quam edicta: tamen et illae, semel publicatae vim perpetuae legis vel edicti in illa prouincia vel ciuitate obtinebant. *l.* 35. *C. de episc. et cler.* Vnde facile intelligimus, quomodo ab edictis istis specialibus differant MANDATA PRINCIPVM, quippe praesidibus dari solita, aliisque magistratibus, vt, quo vsque se porrigat eorum potestas, adcurate scirent. Sic enim MANDATIS Traiani, sibi datis, cautum esse, ait Plinius *lib. X. epist.* 64. *ne restitueret ab alio, aut a se relegatos: de iis, quos alius relegauerit et restituerit, nihil comprehensum esse.* Et in *l.* 35. *D. de poen. cautum esse* dicitur MANDATIS *principalibus, quae praesidibus dantur, ne quis perpetuis vinculis damnetur.* Itaque Romanis idem fuit *mandatum* principis, quod apud nos vocant *eine Instruction*: ac proinde illud exhibendum erat ab eo, qui se cum mandatis principis secretis feciisse iactabat, ceu diserte sancitum *l.* 1. *C. de mand. princ.*

§. VI.

Eorum publicatio.

Edicta haec principum; quo pacto publicata sint, ex his; quae antea passim obseruauimus, facile intelligitur. Supra enim vidimus, ea et in charta proposita, et marmoribus, columnis, tabulis aeneis incisa, aut tabulis linteis et cerussatis inscripta fuisse. Ibidem etiam ostendimus, quin et superiore paragrapho nouo Basilii testimonio probauimus, praecones eadem in foro aliisque locis celebrioribus promulgasse. Denique vbi supra de edictis praetoriis egimus, demonstrare nos meminimus, principes edicta et constitutiones suas in vrbem ad praefectos vrbi, in singulas dioeceses ad praefectos praetorio misisse, qui deinde ea communicasse videntur cum proconsulibus, aliisque prouinciarum ciuitatumque rectoribus, suis quibusque locis more maiorum promulganda. Id enim ex *l.* 7. *l.* 13. et *l.* 61. *C. Th. de cursu publ. l.* 16. *C. Th. de diu. offic. l.* 14. *C. Th. de bon. proscript.* satis luculenter demonstrauit Iac. Gothofredus *ad Cod. Theod. Tom. I. pag.* 3. ad quem lectores, ad alia properantes, merito remittimus.

LIBER

Digitized by Google

* * * * * *

LIBER II.

DE HISTORIA EDICTI PERPETVI.

CAPVT I.

DE PERPETVIS EDICTIS, QVALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERVNT.

§. I. *Quotuplici ſenſu* EDICTVM *dicatur* PERPETVVM. §. II. *Praetores aliique magiſtratus olim edicta ſua per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.* §. III. *SCtum anno* V. C. 585. *factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.* §. IIII. *Illud non valuiſſe videri, et cur?* §. V. *Lex Cornelia de edictis perpetuis.* §. VI. *Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia.* §. VII. *Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum ſcripti.* §. VIII. *An Oſilius edictum perpetuum ſcripſerit auctoritate et iuſſu Iulii Caeſaris?* §. VIIII. *Dodwelli ſententia expenſa.*

§. I.

QVae generatim de variorum magiſtratuum, vrbanorum aeque ac prouincialium, edictis, eorumque origine, varietate, formulis, atque auctoritate dici poſſunt, ea nobis LIBRO PRIORE ita videmur exſequuti, vt magis vereamur, ne iuſto plura, quam ne ſatis multa in chartam conieciſſe iudicemur. Sed eſt huius modi rerum, quae vulgo ignorantur, tanta plerumque vbertas, vt alia ex aliis incidant, ſubeantque calamum, adeoque finis difficilius, quam principium, inueniatur. Ne quis tamen paullo moroſior nobis occentet illud poëtae: Quotuplici ſenſu *edictum* dicatur *perpetuum.*

Maxima de nihilo naſcitur hiſtoria:

ſignum dare iuuabit receptui, et pari diligentia inquirere in EDICTI PERPETVI hiſtoriam, eaque occaſione et de vita SALVII IVLIANI, et de aliis hiſtoriae iuris capitibus bene, quoad eius

Digitized by Google

fieri poterit, mereri. Quum vero viros doctiſſimos in eo vel maxime offendiſſe animaduerterim, quod parum adcurate diſcreuerint notiones vocabuli, EDICTI PERPETVI, in ipſo huius libri aditu dabo operam, ne ſimilis lectoris oculis caligo offundatur. PERPETVVM Latini vocant, non ſolum, quod ſine fine, ac aeternum duraturum eſt, ſed quod eſt continuum, nec vlla viciſſitudine interruptum, quamuis non adeo diuturnum. Prior vocabuli ſignificatio, in vulgus nota, proculdubio locum habet, quando Cicero *Tuſc. quaeſt. lib. I. cap.* 41. loquitur de *perpetuitate conſequentis temporis:* nec non quum Plautus *in Ciſtell. I.* 3. *v.* 46. conqueritur, *vt ſint humana, nihil eſſe perpetuum datum.* Poſterior vero multo eſt frequentior, et neſcio an vocabulo magis, quam prior iſta, propria. *Oratio* PERPETVA non eſt, quae finem non habet, ſed continua, non interpellata, quam et *continentem* vocat Cic. *Tuſc. quaeſt. lib. I. cap.* 5. Ita et Caeſar *de bell. Gall. lib. VII. cap.* 57. *paludem* PERPETVAM vocat non infinitam, ſed continuam, et quae nullis agris ſiccioribus diſtinguitur. Quin et PERPETVA *amicitia* Q. Ciceroni *in Petit. conſ. cap.* 7. non eſt ſempiterna, quae non cadit in hanc mortalitatem, ſed continua, nulliſque querelis interrupta. Denique dum apud Terent. *Hecyr. I.* 2. *v.* 12. Philotis ait, *biennium* PERPETVVM Corinthi *ſe miſeram tuliſſe militem inhumaniſſimum*: manifeſto indicat tempus continuum. Quod eleganter, vt ſolet, exprimens Donatus: *vt continuationem*, inquit, *ſui caſus oſtenderet*, PERPETVVM *dixit.* Iam vtramque vocabuli notionem locum habere animaduertimus, quando veteres mentionem faciunt EDICTI PERPETVI: nec audito illo vocabulo, illico exiſtimandum eſt, eos nobis memorare edictum, perpetuo et ad omnem poſteritatem valiturum, ſed plerumque loquuntur de edicto, quod per annum vel tempus magiſtratus mutari, aliiſque nouis veluti interpellari non potuit. Quo obſeruato, iam facile etiam intelligimus, qui fieri potuerit, vt demum Hadriano imp. acceptum feramus EDICTVM PERPETVVM; quum iam pridem ante eius tempora praetores *ex* EDICTIS *ſuis* PERPETVIS *ius dixiſſe* perhibeantur.

§. II.

Praetores aliique magiſtratus olim edicta ſua

Vt rem ab ouo ordiamur: duo potiſſimum fuiſſe, ſupra diximus, quae in iure honorario deſiderarent prudentiores: alterum, quod ſingulis annis ei noui quid adſtruerent ſucceſſores: alterum, quod ne eo ipſo quidem anno ſe ſuis edictis obſtrictos exiſtimarent

rent magiſtratus, ſed, quoties collibitum eſſet, nouum quid edicerent. Ex priore id metuendum erat incommodi, ne ius honorarium demum fieret incertiſſimum; ex poſteriore, ne, ſi ſordidi homines honoribus fungerentur, ab iis pleraque fierent εἰς χάριν, ἢ καὶ καθ' ἔχθραν τινῶν, *in gratiam vel odium certorum hominum*. Id quod Romae frequentiſſime factum eſſe, iam ſupra ex Dione Caſſio demonſtrauimus. Iam vtrique malo quaerebatur remedium: ſed quemadmodum pluribus vrgentibus malis, id agere ſolemus, vt, quod maxime nos vexat, illud quam primum a nobis amoliamur: ita idem conſilium ceperunt Romani. Quum enim videretur liberae ciuitati multo intolerabilius, magiſtratibus licere, intra breue anni ſpatium edicta ſua, prout viſum eſſet, mutare ac refingere, eoque modo inſidias honeſtiſſimorum quorumuis hominum fortunis ſtruere, quam ſingulis ſucceſſoribus permitti, vt noui quid attexere poſſent deceſſorum edictis: non mirum profecto eſt, prius Romanos de edicto per totum annum immutabili, quam de ſempiterno et in perpetuum valituro cogitaſſe. Et vtriuſque tamen edicta veteres, vti diximus, vocant PERPETVA. Diſpiciendum ergo iam erit, quando primum cautum fuerit, vt edicta ſub auſpicia honoris ſemel propoſita, intra annum iſtum nec refigerentur, nec mutarentur? Deinde, quo tempore edictum perpetuo valiturum, ſit conditum? Iam de prioris generis edicto PERPETVO.

per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.

§. III.

De eo primum cogitatum anno v. c. 585. *L. Aemilio Paullo* et *C. Licinio Craſſo* coſſ. Tunc enim factum eſt SC. ne praetores, vti huc vſque facere conſueuiſſent, edicta ſua ſaepius per annum mutarent, ſed ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. Praeclari iſtius SCti, cuius nec Liuius, nec quiſquam alius veterum ſcriptorum, meminit, notitiam debemus *Actis diurnis*, a Steph. Vin. Pighio *Annal. Rom. tom. II. pag.* 378. Reineſio *Inſcript. claſſ. IIII. n.* 2. *pag.* 340. et Henr. Dodwello *ſub finem Praelectionum Cambdenianarum pag.* 665. editis, in quibus et haec legimus:

SC. a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
BENE. MANE. SACRIFICAVIT. AD. APOLLINIS.
OVE. FECIT. LAVREATVS.
HORA. OCTAVA. SENATVS. COACTVS. IN. HOSTILIA.
SC. FACTVM. EST. VTI. PRAETORES. EX. SVIS.
PERPETVIS. EDICTIS. IVS. DICERENT.

Ex-

Exprimit nobis hoc quantiuis pretii monimentum eum, qui ſua ad ſenatum relatione auctor fuit huius SCti condendi, puta L. Aemilium Paullum: exprimit tempus, quo factum, v. kal. April. anni ab v. c. 585.: exprimit ſollemnitatem, quae illum ſenatum anteceſſit; ac denique ipſum SC. luculenter deſcribit. Retulit tum ad ſenatum L. Aemilius Paullus, *vir*, ex iudicio Velleii Paterc. *lib. I. cap.* 9. *in tantum laudandus, in quantum intelligi poteſt virtus.* Ordinarie enim ad ſenatum referebat conſul, quem penes faſces erant, Liu. *Hiſtor. lib. VIIII. cap.*8. niſi in re publica eſſet dictator, aut conſul deceſſiſſet, aut vrbe abeſſet. Tunc enim et per praetorem, tribunum pl., interregem, praefectum vrbi, more maiorum ſenatus haberi poterat, ceu ex Varrone docet Gell. *Noct. Att. lib. XIIII. cap.* 7. vt adeo nulla ſit dubitandi ratio, quin Aemilius, quem penes tum faſces, quique in vrbe praeſens erat, quippe ipſis Kal. Apriles demum in Macedoniam profectus, teſte Liuio *Hiſtor. lib. XXXXIIII. cap.* 22. de re grauiſſima, id eſt, de edicto perpetuo, ſententias perrogarit. Viri huius ingenium quam maxime abhorrebat a calumnia forenſi, adeo vt Plutarchus *in Aemilio Paullo*, *pag.* 256. de eo ſcribat: Οὐ πάντα τοῖς ἐνδοκιμοῦσι τότε νέοις ἐπιτηδεύματα ζηλώσας, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀπ' ἀρχῆς τραπόμενος. ὅτε γὰρ λόγον ἔσχειν περὶ δίκας, ἀσπασμούς τε καὶ δεξιώσεις, καὶ φιλοφρονήσεις, αἷς ὑπετρέχοντες οἱ πολλοὶ τὸν δῆμον ἐκτῶντο, θεραπευτικοὶ καὶ σπουδαῖοι παντάπασιν ἐξέλιπον, πρὸς ὀλίγον ἀρυῶς ἔχων, εἰ δὲ ἑκατέρα κρείττονα τὴν ἀπ' ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως δόξαν αὐτῷ περιεποιήσατο, ἧς εὐθὺς διέφερε τῶν καθ' ἡλικίαν: *non eadem, atque illius ſaeculi iuuenes nobiles, ſequutus ſtudia, neque eamdem a primo ingreſſus eſt viam. Neque enim cauſſas in foro dicere meditabatur, ſalutare, complecti, prenſare, (quibus rebus inſinuantes ſe multi auram popularem captabant, ſedulo populum obſeruando,) prorſus nihil curauit, neutrubi inhabilis, ſed vtroque excellentiorem fortitudinis, iuſtitiae, fidei, quaeſiuit gloriam, quibus illico aequales ſuos anteiuit.* Eiuſmodi vero ingenia vix ferunt alios, prauis indulgentes adfectibus, et honore abutentes ſordide. Nihil ergo mirum fuerit, ſi abiturus in prouinciam patriae prius inſigne hoc relinquere voluerit iuſtitiae ſuae monimentum. Scrupulum quidem alicui iniicere poſſet vir doctiſſimus, Thomas Reineſius, qui ſcriptorem huius inſignis monimenti in vitiata Acta vrbana incidiſſe vel ideo exiſtimat, quod in ea conſules alternis diebus inter ſe mutaſſe faſces dicantur, quum id

ex

Digitized by Google

ex aliorum auctorum sententia alternis mensibus fieri consueuerit. Sed erudite hunc scrupulum iam exemit Dodwellus *pag.* 668. docuitque ex Polybii *lib. III. cap.* 110. et Liuii *lib. XXII. cap.* 41. *et* 45. fasces tum omnino alternis diebus mutatos esse, moremque, vt consules fasces alternis mensibus haberent, satis tarde et breui ante Caesaris consulatum inualuisse. Tempus conditi huius SCti incidit in ipsas belli Macedonici curas, ad quod quatriduo post profectum esse Aemilium, hoc ipsum monimentum testatur, in quo paullo post legimus:

KAL. APRIL.
PAVLLVS. COS. ET. C. OCTAVIVS. PRAET. PALVDATI.
EGRESSI. SVNT. VRBE. IN PROVINCIAM.
MACEDONIAM.
PROFECTI. INGENTI. ATQVE. INVSITATA.
FREQVENTIA. PROSEQVENTE.

Quem diem et Liuium notasse, supra vidimus. Iam facile est ad existimandum, rationes sonticas habere debuisse Paullum, cur inter mille curas, et veluti inter belli grauissimi praeludia de hoc SCto cogitarit, idque perfectum voluerit, priusquam vrbe egrederetur. Eas vero non aliunde rectius, quam ex Liuio, peti posse arbitramur. Eius enim Epitomator *lib. XXXXIII.* obseruat, *praetores nonnullos, eo quod* AVARE *et* CRVDELITER *administrassent, damnatos esse*, idque factum anno V. C. 582. triennio ante, quam hoc SC. conderetur. *Conquesti erant Hispani de magistratuum Romanorum auaritia superbiaque, nixique genibus ab senatu petierant, ne se socios foedius spoliari vexarique, quam hostes, pateretur.* Repetundarum quaeri placuerat, iusseratque senatus, vt Hispani sibi nominarent patronos. Nominarant illi M. Porcium Catonem, P. Cornelium L. F. Scipionem, L. AEMILIVM, L. F. PAVLLVM, et C. Sulpicium Gallum. Recuperatores sumserant primo cum M. Titinnio praetore, sed is quidem bis ampliatus, tertio absolutus est. Postea orta inter citerioris ac vlterioris Hispaniae legatos dissensione, illi Scipionem et Catonem; hi AEMILIVM et Gallum patronos sumserunt. Ad recuperatores adducti ab illis P. Furius Philus, ab his M. Matienus, grauissimis criminibus accusati ambo, ampliatique, quum dicenda de integra caussa esset, Furius Praeneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt. Liuius, qui *lib. XXXXIII. cap.* 2. haec fusius narrat, non obscure innuit, parum sancte peractum esse hoc iudicium. *Fama* enim *erat, prohiberi a patronis Hispanos, nobiles, ac potentes compellare, auxeratque eam suspicionem Canu-*

Digitized by Google

leius praetor, quod omiſſa ea re delectum habere inſtituit, dein repente in prouinciam abiit, ne plures ab Hiſpanis vexarentur. Similes querelas inſequente anno Romam deferebant Graeci, grauiter conqueſti de Lucretii, et Hortenſii, praetorum, facinoribus et ſpoliis, eiuſque rei is exitus fuit, vt dicta illi a tribunis pl. die decies centum millium aeris conſentientibus quinque et triginta tribuum ſuffragiis damnaretur. Liu. *Hiſtor. lib.* XXXXIII. *cap.* 10. Tam ſordide, tam auare ac crudeliter iis temporibus munere ſuo fungebantur praetores, eoque experimento didicerat Aemilius Paullus, non modo illis ex praetura occaſionem eſſe, prouincias pro lubitu expilandi, ſed et nobiles fauere hiſce rapinis, nec e re ſua eſſe putare, vt exempla fierent. Quum vero ſatis perſpectum illi eſſet, praetores praecipue edictis abuti, ad aere emungendos prouinciales, eaque, quoties libitum eſſet, ita refingere, vt non poſſent non homines ſimpliciores in illa incidere, tanquam in laqueos: quis, quaeſo, miretur, virum grauem, et iuſtitiae ſtudioſiſſimum de remedio cogitaſſe? Solebant Romani magiſtratus, antequam de re publica vel alia re maioris momenti ad ſenatum referrent, ſacrificare. Liu. *lib.* XXII. *cap.* 11. *Ita rebus diuinis peractis, de bello reque publica dictator retulit.* Idem *lib.* XXIIII. *cap.* 11. *Perpetratis, quae ad pacem Deûm pertinebant, de re publica, belloque gerendo, et quantum copiarum, et vbi quaeque eſſent, conſules ad ſenatum retulerunt.* Denique Varro apud Gell. *Noct. Attic. lib.* XIIII. 7. multis docet, *quibus diebus habere ſenatum ius non ſit, immolareque hoſtiam prius, auſpicarique debere, qui ſenatum habiturus eſſet.* Obſeruauit haec de edictis praetorum perpetuis ſenatum conſulturus Aemilius Paullus, ac proinde BENE MANE SACRIFICAVIT AD APOLLINIS, OVE FECIT LAVREATVS. Nihil certius eſt, quam veteres ſacrificaſſe coronatos, Romaniſque prae ceteris coronas laureas placuiſſe. Prudent. *Apotheoſ. v.* 547.

Nonne vides vt thuribulis frigentibus ignis
Marceat? vt canis pigreſcat pruna fauillis?
Ecce palatinus pateram retinere miniſter
Non valet: eliſa deſtillant balſama dextra
Flamen et ipſe ſuas miratur vertice LAVRVS
Cedere, et incertum fruſtratur victima ferrum
Neſcio quis certe ſubrepſit Chriſticolarum
Hic iuuenum.

In

In primis vero Apollinis sacra laurum desideraſſe, teſtis eſt Apollonius Rhod. *Argonaut. lib. II. v.* 159.

Ξανθὰ δ' ὑπεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μίτρωσε.
Flauaque sunt viridi rediniti tempora LAVRV.

Quin Macrob. *Saturn. lib. III. cap.* 12. diſerte ſcribit, Romanos *ad aram maximam ſola lauro capita, et alia fronde non vincire, viderique et in capite praetoris vrbani lauream coronam, quum rem diuinam Herculi faciat.* Et tamen, an genuina ſit in monimento noſtro lectio vocabuli LAVREATVS dubitat Dodwellus, quia in Voſſiano exemplari inuenit *Laurentiae.* Hinc enim modo Laurenti, modo Accae Larentiae ſacrificatum eſſe ſuſpicatur, modo legendum putat *oue fecit Laxentina*, modo *oue fecit Tarentina.* Quae omnia nihili eſſe, facile patet. Sacra fecit Aemilius conſul more maiorum, quia habiturus erat ſenatum, idque non Laurenti, ita enim dicendum fuiſſet ſtatim initio LAVRENTI BENE MANE SACRIFICAVIT, ſed Romae, AD APOLLINIS aedem, adeoque non Accae Larentiae ſacrificauit, ſed Apollini, quia de edictis perpetuis conſulere ſenatum conſtituerat, iurium vero ac legum tutela eſſe credebatur penes Apollinem, vnde et *iuris peritus Apollo* vocatur a Iuuenale *Sat. I. v.* 128. et *iureconſultos iuxta Apollinis templum ſediſſe et tractaſſe*, ad eum locum notat vetus ſcholiaſtes. Hinc et OVE FECIT, quia amica Apollini ouis, adeo vt ei, tamquam ἰωμηλίῳ, id eſt, *ouium paſtori* Camirenſes, tamquam ἀρνεώμῃ, vel *agnorum paſtori* multi alii Graeci templa conſecrarint. Macrob. *Saturn. lib. I. cap.* 17. Denique ſacra fecit LAVREATVS, quia laurus amica Apollini arbor credebatur, et coronam requirere haec ſacra credebantur, Romani autem in ſacris, ex eo tempore, quo lauretum in Auentino virere coepit, non niſi laurum adhibere ſolebant. Macrob. *lib. III. cap.* 12. Peractis bene mane ſacris, HORA OCTAVA SENATVS COACTVS EST, quia ſatis rite factum credebatur SC. modo fieret ante ſolis occaſum, et in loco auſpicato, qualis hic erat CVRIA HOSTILIA, pone roſtra inter Capitolium et forum ſita, teſtibus Varrone et Feſto. Obſeruatis itaque omnibus, quae more maiorum oportebat, perrogatiſque ſententiis, denique SC. FACTVM EST, VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT. Ex quibus verbis patet, partim quod id SC. non ad ſolos praetores vrbanos, ſed ad omnes, etiam qui in prouincias mitterentur, pertinuerit, deinde quod iis ne-

ceſſitas impoſita ſit, per totum annum habendi edictum vnum idemque, idque non mutandi, quoad magiſtratu illo fungerentur.

§. IIII.

Illud non valuiſſe videri, et cur?

Quamuis itaque nihil eſſet hoc SC. ſalubrius, nihil aequius: fatendum tamen, illud non eam vim conſequutum, vt pro lege valeret. Male procul dubio habuit non modo praetores, et praeturae candidatos, ſed et praetoriae factionis homines, quod ea ſanctione permultum potentiae magiſtratus iſti detraheretur, et perfacile illis fuit, in partes trahere aliquem e tribunis plebis, qui et ipſe praeturam ambiturus erat, eumque perpellere, vt intercederet tam inimico praetorum maieſtati SCto. Colligi hoc poſſe videtur ex iiſdem *Actis diurnis*. Nam III. KAL. APRILES, adeoque biduo poſt, quam factum erat SC. quum denuo FASCES PENES AEMILIVM eſſent: POSTVMIVS TRIB. PLEB. VIATOREM MISIT AD COS. QVOD IS EO DIE SENATVM NOLVISSET COGERE. Multa hic Dodwellus de iure in vincula ducendi conſules, quod ſibi ſumſerint tribuni plebis: at nihil de cauſſa ipſa, quae tum in iſtum furorem egit Poſtumium. Senatum cogere noluerat Aemilius, non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quia praeuiderat, SCto interceſſurum Poſtumium. Hic ira fremens viatorem ad coſ. miſit. At in promtu nobilibus erat medium, in patrum plebiſque iurgiis iam a longo tempore exploratiſſimum, vt tribunicias minas tribunicia interceſſione eluderent. Eo et tum vtebantur, qui a partibus Aemilii Paulli ſtabant, et Aemilii virtus, ſpeſque Macedonicae victoriae, quam omnes fere praeceperant, facile perpulerunt vnum ex collegio tribunicio, vt intercederet Poſtumii, collegae, decretis. Et ſic, vti *Acta diurna* habent, INTERCESSIONE P. DECIMI' TRIB. PLEB. RES EST SVBLATA, et biduo poſt Aemilius vrbe exiit paludatus et ingenti atque inuſitata frequentia proſequente, in prouinciam, Macedoniam, profectus, tribunicio iſti bello ſeſe ſubtraxit. Tantum eſt, quod ex ipſius monimenti fragmentis coniectura adſequi licuit. At non deſunt alia argumenta, quibus probetur, non valuiſſe ad poſteros hoc SC. ſed, abſente Aemilio aut interceſſione tribunorum plebis, aut deſuetudine, aut praetorum potentia ſublatum, adeoque AVCTORITATEM magis dicendum eſſe, quam SC. Eo enim nomine veniebant ſenatus decreta, quibus interceſſerant tribuni

Digitized by Google

ni plebis, eaque non alium ſortiebantur effectum, quam vt ea de re iterum aliquando ad ſenatum poſſet referri, ceu diſcimus ex Ciceron. *ad Attic. lib. V. epiſt.* 2. et *ad diuerſ. lib.* VIII. *epiſt.* 7. *et* 8. nec non Dion. Caſſ. *lib.* LV. *pag.* 550. Hinc manſit mos edicta, quoties collibitum eſſet, mutandi per annum, et centum prope annis poſt, anno v. c. 683. *C. Licinio Craſſo* et *Cn. Pompeio Magno* coſſ. C. Verri exprobrat Cicero *in Verr. I. cap.* 46. *quod non modo edictum ſuum totum eorum arbitratu compoſuerit, qui ab iſto ius ad vtilitatem ſuam nundinarentur, ſed et* IN MAGISTRATV *contra* EDICTVM *illud ſuum ſine vlla religione decreuerit*, itemque, *quod maxima eius fuerit libido in iure dicendo, maxima* VARIETAS DECRETORVM. Quod ſane non permiſſum fuiſſet homini ſordidiſſimo, ſi valuiſſet SCtum iſtud ſaluberrimum, VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT.

§. V.

Lex Cornelia de edictis perpetuis.

Quod ergo et aliis celeberrimis legibus euenisse, obſeruat Dodwellus in Adpend. *Praelect. Cambden. pag.* 780. vt iam olim latae iterum eſſent rogandae: idem huic SCto contigiſſe animaduertimus. Quum enim tum fruſtranea fuiſſet ampliſſimi ordinis prouidentia: elapſis ab eo annis plus quam centum noua lege opus fuit, quam tulit C. Cornelius Sulla, tribunus pl. a v. c. 686. *C. Calpurnio Piſone* et *M. Acilio Glabrione* coſſ. quem Aſconius Paedian. in *Argum. orat. pro C. Cornelio, maieſtatis reo, pag.* 628. laudat, *quod* non modo *in illo magiſtratu ita ſe geſſerit, vt iuſtior, ſed pertinacior videretur*, verum etiam quod *praeter diſtrictum propoſitum aduerſus principum voluntatem, cetera vita nihil fecerit, quod magnopere improbaretur.* Offenſus is a ſenatu, qui relationem eius ſaluberrimam de pecunia exterarum nationum legatis expenſa non ferenda repudiauerat, varias rogauit leges, ad minuendam ſenatus auctoritatem comparatas, veluti ne quis, niſi per populum legibus ſolueretur, et alias plures, quibus non modo plerique Collegae interceſſerunt, verum etiam ſeſe acriter oppoſuerunt conſules. Vnde tantus exortus tumultus, vt, quum Piſo Cornelium a lictore prendi iuſſiſſet, fracti ſint eius faſces omnes, lapideſque ex vltima concione in conſulem iacti ſint. Ita *per eiuſmodi contentiones*, vt ait Aſconius, *totus prope tribunatus eius peractus eſt.* Quamuis vero reliquas rogationes omnes callide diſturbarit ſenatus,

natus, eaque in re pleroſque tribunos plebis adiutores haberet: praeter illam tamen, de lege ſolutione, et alteram, eamque reipublicae vtiliſſimam, pertulit de edictis praetorum perpetuis. De ea Aſconius Paedianus: *aliam deinde legem Cornelius, etſi nemo repugnare auſus eſt, multis tamen inuitis, tulit,* VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT, *quae res tum gratiam ambitioſis praetoribus, qui varie ius dicere adſueuerant, ſuſtulit.* Et Dio Caſſ. *lib. XXXVI. pag.* 19. Ἐσηγήσατο οὖν ὁ Κορνήλιος, κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς πραττεῖν τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρεκβαίνειν: *igitur rogationem tulit Cornelius, vt et ſtatim a principio praetores praedicerent, quo iure eſſent vſuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Addit Dio, occaſionem ei legi dediſſe nimiam, quam praetores ſibi permiſerint, licentiam, edicta ſaepius in aliorum odium gratiamque mutandi, quem Dionis locum ſupra aliquoties attigimus: ſed tamen illud non impedit, quo minus veroſimillimam putemus coniecturam Ez. Spanhemii, exiſtimantis in *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 8. C. Cornelium in primis mouiſſe recentia adhuc, et biennio ante iudicio publico vindicata C. Verris facinora. Tantae enim fuerant flagitioſiſſimi illius hominis in vrbana ac Sicilienſi iuris dictione ſordes, vt omnino in mentem venire potuerit viro bono, fraenum iniiciendum eſſe intolerabili iſti praetorum licentiae. Ceterum tam aegre ferebant homines nobiles, *ea re gratiam ſublatam eſſe ambitioſis praetoribus*, vt altero ſtatim a tribunatu anno, maieſtatis reum facerent Cornelium, in eoque opprimendo omnem operam induſtriamque collocarent, voti procul dubio damnandi, niſi viro optimo patronus adfuiſſet Cicero, cuius binae orationes ſi integrae exſtarent, vel ſi accuſatoris oratio, quae Aſconii tempore adhuc circumferebatur, aetatem tuliſſet: plura fortaſſis, quae ad illuſtrandam celeberrimam legem pertinerent, inde haurire liceret, quibus iam non ſine moleſtia hodie caremus.

§. VI.

Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia.

Quum vero ea, quae adhuc diximus, tam luculentis veterum teſtimoniis probari poſſint: non poſſumus ſane, quin miremur, viris etiam doctiſſimis hic meram caliginem offudiſſe illud edictum perpetuum, ex quo praetores ius dicere iuſſerat lex Cornelia. Iac. Menardus, *in Not. ad Cic. Verr. I. pag.* 103. adeo

Digitized by Google

adeo concoquere non potuit ſanctionem illam Corneliam, vt ideo ipſum Aſconii textum ſollicitet, et pro: *ex edictis ſuis perpetuis*, legendum putet: *ex edictis ſuis propoſitis*. Ridicule, ſi quid aliud. Quaſi enim non et ante legem Corneliam ius dixiſſent praetores *ex edictis ſuis propoſitis*: et quaſi ea res dici poſſit *gratiam ambitioſis praetoribus ſuſtuliſſe*, quod eos per legem Corneliam ex edictis propoſitis ius dicere oporteret. Propoſuerant ſane edicta omnes ante illam legem praetores, neque vlla in re minus peccauerant, quam quod in proponendis edictis fuiſſent negligentiores. Immo potius in alteram partem peccauerant, quod plura ſingulis annis propoſuiſſent, ceu diſerte teſtatur Dio, et ideo voluerat Cornelius, vt praetorum edicta eſſent perpetua, vel, vt Dio explicat, *vt ab eo, quod ſe obſeruaturos, ſub auſpicia magiſtratus edicto praemonuiſſent, per totum deinde annum nequaquam deflecterent*. Fraudi itaque fuit Menardo vocabulum *edictum perpetuum*, cuius ille genuinam notionem, ceu prima huius capitis paragrapho praediximus, non eſt adſequutus. Fieri enim non poſſe exiſtimat, vt Hadrianus imp. primus cogitaſſe de edicto perpetuo dicatur, ſi iam a v. c. 686. lex Cornelia praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicere iuſſiſſet. In aliam partem aberrant Ant. Auguſtin. *de legib. pag.* 1195. *Theſauri Graeuiani*, et Simon Leuwius *in Not. var. ad l.* 2. §. 10. *D. de orig. iur.* et Henr. Dodwell. *Praelect. Camden. pag.* 113. exiſtimantes quippe, iam multo ante Hadrianum per legem Corneliam edicta praetorum ita facta eſſe perpetua, vt ſucceſſoribus iam tum ab eo tempore non amplius licuerit a deceſſorum edictis recedere. Sed hos quoque vel maxime fugit ratio. Tantum enim abeſt, vt poſt legem Corneliam magiſtratuum edicta eſſe coeperint eo ſenſu perpetua, vt omnes praetores aeque, ac proconſules, qui ibant in prouincias, deceſſorum ſuorum edictis aliquid adſtruerent. Quale quid feciſſe Ciceronem, quum ſedecim annis poſt legem Corneliam in Ciliciam iret proconſul, ex ipſius epiſtolis ad Atticum et Appium Claudium ſcriptis ſupra iam demonſtrauimus. Denique neſcire nos fere fatemur, quid in mentem venerit Guil. Grotio, quando *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. notat Libergeum, quod annua praetorum edicta adpellarit perpetua. *Certe*, inquit, *alia edicta iuris dictionis perpetuae cauſſa a praetoribus ſub ingreſſum magiſtratus proponebantur, vt ſcirent ciues, quod*

Digitized by Google

quod ius quisque illo anno dicturus esset: alia vero, prout res incidit, id est, pro negotii qualitate, quod apud ipsos tractabatur, cuius generis sunt edicta commonitoria et peremtoria, quam differentiam diuersis verbis inculcat ICtus Vlpianus l. 7. D. de iuris dict. Sed nusquam ante Hadriani tempora PERPETVI EDICTI *vox reperitur.* Sed quid illa distinctio contra Libergeum? Et annon ideo praetores edicta perpetuae iuris dictionis causſa dicuntur proposuisse, quia per totum annum ex iis ius dixerunt, quum reliqua repentina tantum in vna causſa valerent? Et quis non miretur, tam confidenter adseuerare Grotium, ante Hadriani tempora non reperiri vocabulum edicti perpetui: quum, si vel maxime ei condones, quod non viderit *Acta diurna*, non ignorare tamen debuisset, eo vocabulo vsum esse tempore Ciceronis C. Cornelium vel saltim non multum post Augusti aetatem Asconium Paedianum?

§. VII.

Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum scripti.

Quamuis itaque ea lege Cornelia nondum effectum esset; vt vel in vrbe, vel in prouinciis exstarent edicta vere perpetua, quale postea conditum esse nouimus a Saluio Iuliano: negari tamen haud potest, multo certius ex eo tempore factum esse praetorium, nec tam immodeste, vti antea, illud subinde esse immutatum. Quamuis enim ideo non ademta esset praetoribus potestas, noua quaedam, quae iusta reique publicae salubria iudicarent, sub ingressum magistratus edicendi: intacta tamen relinquebant pleraque, quae tamquam tralatitia et vsu diuturno probata acceperant a decessoribus, atque ita eueniebat, vt eadem quidem edicti capita quotannis in albo legerentur, quamuis aliquando additamentis quibusdam locupletiora. Atque hinc facile intelligimus, qui fieri potuerit, ut iam ante Hadriani tempora in edictum praetoris commentaria scriberent iurisconsulti. Ea enim interpretabantur edicti capita, quae tralatitia erant, quaeque proinde noui praetores quotannis in edicta sua transcribebant. Sic SERVIVM SVLPICIVM, summum qui Ciceronis aetate floruit, ICtum *duos libros ad Brutum, perquam breuissimos ad edictum subscriptos reliquisse*, testatur Pomponius *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Vbi *ad subscribere* indicare videtur breues notas vel scholia, quae vel margini edicti adleuerat, vel ipsi edicto subiunxerat Sulpicius. Vtcumque vero sese res habeat, Pomponii istud testimonium suffragio suo confirmat Vlpianus,

Digitized by Google

pianus, a quo laudari videmus Seruii *librum primum ad edictum l. 5. D. de inſtit. act.* Non multo poſt A. OFILIVS, ICtus eximius et eques Romanus, C. Iulio Caeſari familiariſſimus, *edictum praetoris primus diligenter compoſuit. d. l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Quod quamuis ita intelligi poſſit, Ofilium tale quid molitum eſſe ſub Caeſare, quod ſub Hadriano Saluius Iulianus, qua de re paullo poſt diſpiciemus: certiſſimum tamen eſt, eum quoque interpretatum eſſe edictum, quum eius ſententiam vel interpretationem diſerte laudet Vlpianus *l. 1. D. ne quis eum, qui in ius voc.* ANTISTII porro LABEONIS, qui Auguſti ſaeculo iuris prudentiae principatum tenuit, libros ad edictum non modo allegat Vlpianus *l. 1. §. 5. D. de fugitiu.* ſed et Gell. *Noct. Att. lib. XIII. cap. 10.* qui *in iis lepide et argute multa reperta inueniri*, ait, et ex *libro quarto* obſeruat, *ſororem adpellatam eſſe, quaſi quod ſeorſum naſcatur, ſeparaturque ab ea domo, in qua nata ſit, et in aliam familiam tranſgrediatur.* Quin non modo de edicto praetoris vrbani bene meritus eſſe videtur Labeo, ſed et de praetoris peregrini. Nam vt *libri praetoris vrbani* memorantur ab Vlpiano in *l. 19. D. de verb. ſignif.* ita et *praetoris peregrini* librum XXXI. laudari videmus *l. 9. §. 4. D. de dolo mal.* Quo loco non poſſum, quin mea ipſius vineta caedam, retractemque, quam alio loco [*Antiquit. Rom. lib. I. tit. 2. §. 23. pag. 41. edit. Geneu.*] de his libris propoſui ſententiam. Quum enim olim coniecisſem, prioribus Labeonem de officio praetoris vrbani, poſterioribus de officio praetoris peregrini egiſſe: iam plane adſentior Henr. Bern. Reinoldo, exiſtimanti, *Var. cap. 37. libros praetoris peregrini* nihil fuiſſe aliud, quam edicti iſtius praetoris interpretationem: idemque iam ſentio de *libris praetoris vrbani*, quia Labeonem in illis ipſa edicti verba explicaſſe ex *l. 19. de verb. ſign.* manifeſtum eſt. Hinc *libri praetoris vrbani* iidem eſſe videntur cum *libris ad edictum*: *libros* vero *praetoris peregrini Commentaria ad edictum praetoris peregrini* comprehendiſſe cenſemus. Neque enim tam amplum fuit praetoris illius officium, vt ei deſcribendo libros XXXV. et plures impendere voluerit Labeo. Praeter hos et SABINVM interpretatum eſſe edictum praetoris vrbani, teſtis eſt Paullus *l. 18. pr. D. de operis libert.* vbi librum V. eorum commentariorum citat. Maſſurius is fuerit an Coelius, non facile dixerim, quamuis priori hos libros tribuere non dubitent Bertrandus *de iuris perit. lib. I. c. 4.*

Guil. Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap.* 1. et Fabric. *Biblioth. Lat. lib. IIII. cap.* 9. *pag.* 815. *vol. I.* At vtrumuis eorum intelligas, commentarium alterutrius in edictum habes, ante Hadriani tempora scriptum, quia priorem sub Tiberio, posteriorem sub Vespasiano floruisse constat. FVLCINIVM quaedam scripsisse in edictum, ex *l.* 13. *D. de condict. furt. l.* 29. *D. de religios.* et *l.* 7. *D. quib. ex causs. in poss. eat.* colligitur. Eumdem anteriorem fuisse Hadriano, quin Proculo et Neratio, ex *l.* 43. *D. de mort. causs. donat. l.* 3. *§. vlt. D. de act. rer. amot.* discimus. Eodem referre fortassis liceret VIVIANVM, OCTAVENVM, et MELAM, si recentiorum tantum auctoritate staremus. Sed vti negari non potest, Melam Nerua et Proculo; *l.* 11. *D. ad leg. Aquill. l.* 3. *§. fin. de act. rer. amot. l.* 14. *D. de ann. legat.* Octauenum Aburno Valente et Hadriano; *l.* 67. *D. ad SC. Trebell.* Viuianum denique saltim ante Pomponium scripsisse: ita edictum illos esse interpretatos ex instituto, mihi quidem nondum liquet.

§. VIII.

An *Ofilius* edictum perpetuum scripserit auctoritate et iussu Iulii Caesaris?

Sed inter tot iureconsultos, qui in edicto interpretando ingenia iam ante Hadriani tempora exrcuerunt, nullus maiorem sibi celebritatem peperit A. OFILIO, quem Dodwell. in *Adpend. Praelect. Cambdem. pag.* 780. tale scripsisse edictum existimat, quale postea Hadriani auspiciis adornauit Saluius Iulianus. Verba viri doctissimi, quamuis prolixiora, ipsa hic legi operae pretium erit. *Sub Iulio*, inquit, *primus edictum perpetuum composuisse dicitur C. Ofilius, teste Pomponio. Erat itaque et ante Iulium perpetuum praetoris edictum, a Sulpicio commentariis illustratum, et tamen Iulio iam rerum potiente, primus edictum composuit Ofilius. Nec difficile tamen erit, illa inuicem conciliare, si dixerimus, praetores antiquiores ita perpetuum edictum obseruasse, vt locus nullus fuerit gratiae, nec licuerit praetori ab eo, quod initio praeturae susceperat, discedere. Sic enim locus nullus erat gratiae in caussa amicorum. Sed varia interim fuerant superiorum praetorum edicta, pro vario praetorum annuorum arbitratu. Nec vnum aliquod edictum delegerat senatus, quo tenerentur annorum futurorum omnium praetores. Erant itaque in illis alia aliis meliora, et pro captu annuorum praetorum certe gratiora. Hoc vnum censuerat senatus, ne pro arbitratu suo praetor nunc vnum sequeretur, nunc aliud decessorum edictum, nec nouum sibi ex omnibus colligeret, sed vnam aliquam eamdemque iu-*

ris

Digitized by Google

ris normam in magiſtratus tempore vniuerſo obſeruaret. Satius eſſe duxit Iulius, ſi bona edictorum omnium in vnum aliquod edictum colligenda curaret, nec in vnum annum, ſed pro vniuerſa praetorum ſucceſſione perpetuum eſſe decerneret. Ergo edicto illi colligendo opera neceſſaria erat viri in iure praeſertim praetorio verſatiſſimi, qualis ille erat Ofilius. Non tamen ſatis erat ad edictum iſtud ſtabiliendum, ſeu praetoris annui poteſtas, ſeu etiam ICti. Ergo compoſitum ab Ofilio ſanciuit Caeſar, dictatoria eius poteſtate, vel eo forſan auctore atque referente ſenatus. Dictator erat rei publicae conſtituendae cauſſa, quo nomine alia multa in legibus iam conſtitutis innouauit. Hactenus Dodwellus, qui et in ſequentibus inſtituta inter Ofilii & Iuliani edicta comparatione, ambo ſibi perſimilia fuiſſe iudicat. Compoſitum enim ab Ofilio ICto ſanciuiſſe Caeſarem, et a Iuliano ICto compoſitum ſimiliter ſanciuiſſe Hadrianum. Id tamen fuiſſe in poſteriore illo exemplo nouum, quod poſterius illud edictum Hadrianeum commentariis ſuis illuſtrarint, quotquot habeamus in Pandectis, ICti, ideoque neglecta ſit priorum edictorum mentio, quod nihil illa commune cum ſcriptorum, quos habeamus, coaeuis moribus haberent. Ex quibus omnibus patet, ad duo praecipua capita reduci poſſe viri in his rebus acutiſſimi ſententiam. Primo enim Ofilium Iulii Caeſaris auſpiciis tale condidiſſe edictum perpetuum exiſtimat, quale poſtea compoſuit Iulianus: deinde illud vel a Caeſare dictatore, vel a ſenatu, ad quem ea de re Caeſar cum praerogatiua ſuffragii ſui referre potuerit, confirmatum et in forum receptum fuiſſe.

§. VIIII.

Dodwelli ſententia expenſa.

Sunt in his, quod ipſe, qua fuit modeſtia, faſſus eſt auctor doctiſſimus, permulta non adeo, quam vel ipſe, vel nos vellemus, comperta atque explorata. Si quis tamen, quid ſentiam, ex me quaereret, Dodwellum ego DIVIDERE SENTENTIAM vetere formula iuberem. Prius enim, quod de edicto Ofiliano adfirmat, certiſſimum; poſterius vix veroſimile eſſe arbitramur. Vt A. Ofilium, (quem Dodwellus perperam *Caium* vocat,) Iulii Caeſaris auſpiciis edictum, quod perpetuo et ad omnem poſteritatem valeret, concinaſſe credamus, multa ſunt, quae nobis perſuadent argumenta. Primo enim de Caeſare diſertis verbis refert Suetonius *cap.* 44. eum *deſtinaſſe ius ciuile ad certum modum redigere, atque ex immenſa diffuſaque legum copia optima quaeque et*

Digitized by Google

neceſſaria in pauciſſimos conferre libros. At nihil egiſſet Caeſar, ſi neglexiſſet ius honorarium, nobiliſſimam fere partem, ac veluti *viuam vocem iuris ciuilis. l.* 8. *D. de iuſtit. et iur.* Deinde quum ICti operam deſideraret labor iſte difficiliſſimus: cui potius, quaeſo, illum delegaſſet Caeſar, quam A. Ofilio, qui tum et principatum inter ICtos tenebat, ac proinde a Cicerone et Attico magni fiebat, ceu ex *Epiſt. ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 21. et *l.* 234. *D. de verb. ſign.* patet, et ipſi Caeſari erat familiariſſimus. *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* Praeterea adhibitum illum eſſe a Caeſare, ex eo patet, quod Pomponius eum EDICTVM *praetoris* PRIMVM *diligenter* COMPOSVISSE ſcribit. Primus vero qui compoſuiſſe poteſt, quum ante eum eumdem laborem, ipſo teſte Pomponio, occuparit Ser. Sulpicius? Primum ergo eum oportet edictum ſcripſiſſe, publica auctoritate, et tale quidem, quod et in poſterum in foro perpetuo eſſet valiturum. Accedit, quod quum *Seruium duos libros perquam breuiſſimos ad edictum ſubſcriptos reliquiſſe* dicat Pomponius, *Ofilium edictum ipſum primum diligenter* COMPOSVISSE, narret. Quae ſane eadem eſt phraſis, qua veteres Saluii Iuliani laborem deſcribunt. Aurel. Victor. *cap.* 19. *Iulianus primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem* COMPOSVIT. Eutrop. *Hiſtor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub duo Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Paeanius in *Metaphraſi*: ὃς τὸ διηνεκὲς διάταγμα τῆς ἀδειανῆ χεῖρας ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. Hieronymus *in Chron. Euſeb. n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Denique Iuſtinianus in Graeca conſtitutione, qua Digeſta confirmauit, §. 18. Ἀδειανὸς τὰ παρὰ τῶν πρώτων κατ' ἔτος ἐπαρθέντα ἐν βραχεῖ τῇ ΣΥΝΗΓΙ βιβλίῳ, τὸν κεφάλαιον Ἰουλιανὸν περὶ τῶν παραλαβών: *Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus eſt libello ad ſumto ad id optimo Iuliano.* Quare ex ſimilibus verbis colligas, ſimilem fuiſſe A. Ofilii et Saluii Iuliani laborem, et vtrumque ex variis praetorum edictis vnum perpetuum principum ſuorum auſpiciis compilaſſe. At publica tamen vel Caeſaris dictatoris perpetui, vel ſenatus populique Romani ſanctione confirmatum, et in forum receptum eſſe compoſitum illud ab Ofilio edictum, quod poſteriore loco ſtatuit Dodwellus, id vero nec vlla veterum auctoritate niti, et vel ideo parum probabile videtur, quod omnia illa Caeſaris conſilia, quae de emendando iure ceperat, fata turbaſſe, teſtatur Suetonius: *talia*, inquiens

Digitized by Google

quiens, *agentem atque meditantem mors praeuenit.* Elegans ergo procul dubio fuit is Ofilii labor, et fortaſſis auctore Iulio Caeſare ſuſceptus, quin et perpetuo fori Romani vſui, niſi fallimur, deſtinatus: ſed qui tamen numquam obtinuit legis publicae robur, fatis eam gloriam Saluio Iuliano deſtinantibus, vt primus et edictum vere perpetuum in ordinem redigeret, illudque SCto firmatum, et pro norma iuris dictionis perpetua atque immotabili in vniuerſo orbe Romano receptum, videret, viuuſque, vt ita dicam, poſteritati intereſſet.

CAPVT II.

DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. *Edictum vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano imp.* §. II. *Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.* §. III. *Genuina conditi edicti perpetui era figenda in ann. erae Dionyſ.* 131. §. IIII. *Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri,* §. V. *et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani.* §. VI. *Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.* §. VII. *Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.* §. VIII. *Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe.* §. VIIII. *Illius auctoritas.* §. X. *Quid iuris prudentia* MEDIA. §. XI. *Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium.* §. XII. *Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt.* §. XIII. *Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum.* §. XIIII. *An ſectae ICtorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo?*

§. I.

SEd iam demum ad EDICTVM vere PERPETVVM progredimur, id eſt, ad tale, quod ideo conditum, vt in foro Romano ſemper in vſu foret, neque ab vllo futuro praetore vmquam vel totum, vel ex parte, mutaretur. Hanc acceſſionem iuris prudentia

Edictum vere perpetuum conditum eſt

sub Hadriano imp.

dentia debet non Antonino Pio, cuius auſpiciis edictum perpetuum prodiiſſe putauit Paullus Diaconus *Hiſtor. miſcell.* multo minus Didio Iuliano, imperatori, cui ex corrupto loco Aurelii Victoris *cap.* 19. eam laudem tribuunt Garro *ad l.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* et vir magnus, Hugo Grotius, in *Florum ſparſion. pag.* 87. verum Hadriano, ambiguae quidem famae principi, ſed artium tamen omnium, quae pacem ornant, ſtudioſiſſimo. Huic enim iſtud edictum tribuunt non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. ſed et Iuſtinianus imp. quorum teſtimonia ſuperioris capitis paragrapho vltima adlata hic non de nouo adſcribimus. Addimus potius iam alia in ipſo iure noſtro paſſim obuia. Ita in *l.* 7. *C. de incol.* Diocletianus et Maximianus AA. citant DIVVM HADRIANVM *in edicto ſuo*, vbi res ipſa docet, in animo illos habuiſſe edictum perpetuum. Sed et Paullus *ſentent. recept. lib. I. tit.* 20. *§.* 1. dum ſcribit, *inter fideiuſſores*, EX EDICTO PRAETORIS *ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligationem diuidi*, ſatis indicat, ſe reſpicere ad epiſtolam d. Hadriani, qua beneficium diuiſionis inductum nouimus, §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. l.* 26. *D. eod. l. vlt. C. de conſt. pec.* quamque ſtatim in edictum perpetuum recipi iuſſit princeps, tamquam ius perpetuo valiturum. Id quod ſane ſucceſſorum quiſquam non temere feciſſet. Sed nolo immorari demonſtrandae rei, quam hodie non temere quemquam vocare in dubium, arbitror.

§. II.

Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.

Id potius obſeruare hic licebit, nulli principi eam laudem magis deberi, quam Hadriano, quem nihil prius, nihilque antiquius habuiſſe conſtat, quam vt veluti nouam ciuitatem legibus conderet, eaque in re etiam, vti in reliquis pleriſque, Numam Pompilium imitaretur. Sollicitus futuri iuuenis, teſte Spartiano *in Hadr. cap.* 2. Virgilianas ſortes conſuluerat. Excidebat tum ſors, quam alii ex Sibyllinis verſibus ei proueniſſe dicebant, locus puta Virgilii *Aeneid. lib. VI. v.* 809. *ſeqq.*

Quis procul ille autem, ramis inſignis oliuae
Sacra ferens? noſco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui LEGIBVS *vrbem*
Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Miſſus in imperium magnum.

Sortem probante euentu, totum ſe ad Numae exemplum componebat Hadrianus, adeo, vt in quibuſdam καινίζηλος poſſet videri.

Digitized by Google

deri. Pluribus id demonſtrauit Dodwellus *Praelect. Cambden.* VII. §. 6. *p.* 295. *ſeqq.* obſeruauitque, principem illum paene in omnibus ſe Numae ſimilem praeſtitiſſe. Quemadmodum Numa ferocem populum pacis artibus imbuebat : ita Hadrianus adeptus imperium, ad priſcum ſe ſtatim morem inſtituit, et tenendae per orbem terrarum paci operam intendit, Spartian. *Hadr. cap.* 5. et imminentia bella vel colloquio repreſſit, id. *cap.* 12. vel pacem et cum contemtu ſuo redemit : id. *cap.* 17. eaque re id conſequutus eſt, vt *expeditiones ſub eo graues nullae eſſent, bella etiam ſilentio paene tranſigerentur.* Spartian. *it. cap.* 21. Quemadmodum deinde religionum ad ſuperſtitionem vſque ſtudioſus fuerat Numa : ita eamdem θεολογικίαν adfectabat Hadrianus. *Sacra* enim *Romana diligentiſſime curabat, peregrina contemnebat, pontificis maximi officium peragebat*, teſte Spart. *cap.* 22. Artium quòque ac diſciplinarum omnium non ob aliam prope cauſſam patrocinium ſuſceperat Hadrianus, imp. quam vt ea quoque in re paria faceret cum Numa Pompilio. Hinc Aurelius Victor Schotti *cap.* 14. *pace ad orientem compoſita Romam regreditur. Ibi Graecorum more, ſeu* POMPILII NVMAE, *caerimonias, leges, gymnaſia, doctoreſque curare occepit.* Quin ne in minimis quoque diſſimilis Numae videretur, Hadrianus imitari etiam voluit

crines, incanaque menta
Regis Romani.

Nam, vt Xiphilinus *lib.* LXVIII. *pag.* 777. obſeruauit, Ἀδριανὸς πρῶτος γενειᾶν κατέδειξε, *Hadrianus primus barbam nutriuit*, idque ſatis confirmant eius nummi, in quibus primus omnium imperatorum barbatus ſiſtitur, quum deceſſores eius omnes raſo mento fingantur ; τοῦτο γὰρ ἐκ παλαιοῦ πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐνόμιζον : *Erat enim haec vetus conſuetudo ciuium Romanorum ac i ſorum principum*, vt eodem loco ſcribit Xiphilinus. At nulla quidem re magis Numae ſimilis eſſe ſtuduit, quam ferendis legibus, eiſque ad rei publicae conditionem, qualis tum erat, attemperandis. Hinc vt Aurelius Victor, paullo ante laudatus, eum *Graecorum more, Seu Numae Pompilii* LEGES *curare coepiſſe*, teſtatur : ita Latinus Pacatus in *Paneg. cap.* 11. eum LEGIBVS *rem publicam imbuiſſe*, Paullus vero Oroſius *lib.* VII. *cap.* 13. et Io. Sarisber. *Nug. curial. lib.* VIII. *cap.* 19. *rem publicam iuſtiſſimis legibus ordinaſſe* ſcribunt. Quin Niceph.

Hiſt.

Hiſt. eccleſ. lib. III. *cap.* 24. Hadrianum Draconi et Soloni, Graecorum legiſlatoribus, comparat, quod et Athenienſibus leges petentibus ex Draconis, Solonis, reliquorumque libris iura conſtituerit, id quod et ante Nicephorum memoriae prodiderunt Euſebius in *Chronic. ad Olymp.* 225. 1. et Caſſiodorus in *Chronico.* Quis itaque miretur, quaeſo, principem tam legum nouarum cupidum, id ſibi negotium ſuſcepto principatu vel maxime datum eſſe credidiſſe, vt et ius praetorium redigeret in ordinem, illudque ex incerto redderet certiſſimum ac perpetuum?

§. III.

Genuina conditi edicti perpetui era ſigenda in a. et. Dionyſ. 131.

De ipſo anno, quo conditum eſt edictum perpetuum, dubitare nos non patitur Euſebius, quem eo tutius procul dubio ſequimur, quo certius conſtat, eum antiquiora pleraque ex IVLIO AFRICANO deſcripſiſſe, qui non niſi centum circiter annis ab Hadriani abfuit temporibus, chronologiam ſuam perſequutus ad annum Dionyſiacae erae 221. qui *Grati* et *Seleuci* coſſ. nominibus ſignatur, ceu animaduertit Georgius Syncellus *pag.* 212. Potuit itaque et Iulius Africanus compertam habere genuinam conditi edicti perpetui eram, et Euſebius illam ex Iulio Africano, Hieronymus ex Euſebio diſcere, vt nulla ſit cauſſa, teſtimonium illud, quod ſolum ex antiquitate ſupereſt, repudiandi. Ait autem Euſeb. in *Chronico n.* 2147. *Saluius Iulianus perpetuum compoſuit edictum.* Iſte vero annus ab Abraamo 2147. inchoandus eſt a Kalendis Octobr. anni Dionyſiani 130. ab ipſo Euſebio ſignati conſulatu Καπιτολίνου καὶ Λύπου, id eſt, v. c. 884. Quum vero inſequente demum anno Hadrianus celebrarit quindecennalia, eaque vtplurimum nouarum etiam legum promulgatione illuſtriora reddi ſolerent, vti cum adparatu docuit vir acutiſſimus, Ant. Pagi *Diſſert. hypatic. part. II. cap.* 4. *§.* 3. *pag.* 123. nulli dubitamus, quin et edictum perpetuum proximo demum anno ſit publicatum, adeoque genuina illius era incidat in annum Dionyſiacum 131. conſulatumque Ser. Octauii Laenatis Pontiani et M. Antonii Rufini. Atque is quidem annus, in quem etiam Tillemontius *in Hiſt. imperat. tom. II. part. II. pag.* 408. reiicit edicti perpetui originem, ſine dubio erit pro genuina edicti perpetui era habendus, niſi Hadrianum vno anno anticipaſſe quindecennalia, credere malimus laudato Ant. Pagi, *ibid. cap.* 11. *p.* 209. quamuis ipſe vir doctiſſimus poſtea annum Dionyſ. 131. praetulerit *in Crit. Baron. tom. I. pag.* 127. Manifeſto itaque

Digitized by Google

itaque errat Ren. Bottereau, qui *in Hadriano legiſlat. pag.* 189. eram edicti perpetui figit in anno Dionyſ. 132. quo Augurinus et Seuerianus faſces tenuere, et in notatione tamen margini attexta, exiſtimat, ſe ab Euſebio non diſſentire. Licet enim concedamus, Euſebium annos Hadriani completos numerare a III. Id. Aug. tamen et ſic edictum perpetuum publicatum eſſe oportet anno Dionyſiaco non 132. ſed proxime antecedente 131. ceu vnuſquiſque calculi chronologici non plane imperitus facile animaduertit. Minime omnium opus fuerit, in Baronio refutando haerere, qui, ſicuti temporum rationes fere vbique perturbat: ita et edictum perpetuum toto triennio facit recentius, promulgatum quippe ex eius ſententia anno erae Dionyſ. 134. Leuauit nos eo labore, qui vniuerſae Baronii chronologiae ſeueram limam adhibuit, doctiſſimus Pagi, ad quem ideo lectorem merito remittimus.

§. IIII.

Auctor edicti *Salvius Iulianus.* Eum tunc praetura functum videri.

Hadrianum eam in rem vſum eſſe opera ICti eximii, SALVII IVLIANI, inter omnes conſtat. Eum enim huius edicti auctorem ac conditorem celebrant non modo Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Euſeb. *in Chron. n.* 2147. et fortaſſis etiam Spartian. in *Seuer. cap.* 17. verum etiam iura noſtra, veluti *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* et *l.* 10. *C. de condict. indebiti*, vbi Iuſtinianus eum diſerte vocat *ſummae auctoritatis hominem, et praetorii edicti perpetui ordinatorem.* Enimuero quum Hadriani aetate permulti floruerint ICti eximii, et Iuliano forſan nec doctrina, nec rerum ciuilium vſu poſtponendi, veluti T. Ariſto, Neratius Priſcus, Iuuentius Celſus aliique, quos et *in conſilio Hadriani fuiſſe*, et *omnes a ſenatu probatos eſſe*, ſcribit Spartian. in *Hadr. cap.* 18. non abſurde quaeritur, cur Iulianum potiſſimum ex omnibus delegerit Hadrianus, qui edictum iſtud perpetuum componeret? Erant tum procul dubio, qui et doctrinae, et aetatis, et honorum praerogatiua, ſuo quodam iure poſtulare poterant, vt ipſi potius ſcribendo edicto adhiberentur. Praeterea inuidiam procul dubio et ſibi et Iuliano non minimam conflaſſet Hadrianus, ſi eum ſolum et prae reliquis omnibus huic operi parem iudicaſſet; ſaltim non potuiſſent non id aegre ferre Proculeiani, ſi Hadrianus, ſuum dumtaxat ſequutus iudicium, diuerſae ſectae anteſignano negotium dediſſet ſcribendi edictum perpetuum, in pleriſque controuerſiis in poſterum pro norma in foro et ſcholis iuridicis futurum. Opor-

tet ergo cauſſam fuiſſe iuſtiſſimam, cur Iulianum reliquis omnibus eius aetatis ICtis praeferret, et talem quidem, vt ne poſſent quidem reliqui Iuliano inuidere. Qualem vero ego non aliam reperire poſſum, quam quod eo ipſo anno praetura functus ſit Iulianus. Id ſi ponamus, facile rationem ſui iudicii reddere potuit Hadrianus. Cui enim alii edicti praetorii adornandi curam iure potiore demandaſſet, quam praetori, cui ipſa quodammodo officii ratio hunc laborem imponere videbatur? Et quis, quaeſo, praetorum magis labori illi par videri poterat, quam ICtus ille nobiliſſimus? Coniecturam hanc ſane ne inanem atque improbabilem ego exiſtimem, multis moueor argumentis. Primo enim Iuſtinianus in Graeca *conſtitutione de confirmatione Digeſtorum*, §. 18. Hadrianum componendo edicto perpetuo adhibuiſſe ait τὸν κεχρησθαι Ἰουλιανὸν. Κεχρῆσθαι enim dictos, qui honoribus fungerentur, *lib. I. cap.* 1. §. 11. obſeruauimus, et ita ob geſtos honores frequenter adpellatur Vlpianus a Modeſtino *l.* 2. *§. vlt. et l.* 4. §. 1. *D. de excuſat. tutor. l.* 2. *§.* 5. *D. qui pet. tut.* nec alia ratio eſt, cur in *Actibus apoſtolicis κεχρήσθαι* audiant Feſtus et Felix, procuratores Caeſaris, apud Plutarchum Fundanus, apud Ioſephum Epaphroditus, apud Iuſtinum martyrem Diognetus. Itaque honore functum oportet Iulianum, quum edictum perpetuum concinnaret. Deinde praeturam illum geſſiſſe, nemo dubitabit, quum ipſae praeturae ſuae meminerit *l.* 5. *D. de manumiſſ. vind.* Quid ergo prohibeat, quo minus eum hoc ipſo anno praetorem fuiſſe cenſeamus, quum nec temporis ratio, nec aliud quidquam huic diuinationi repugnet. Denique, quod palmarium eſt, Iulianum edicto quaedam noua capita, veluti edictum *de coniungendis cum emancipato liberis eius* adſtruxiſſe, infra ſuo loco demonſtrabimus pluribus. Atqui edictis tralatitiis noua adſuere, proprium tum erat praetorum officium, neque priuatus quiſquam temere eam ſibi poteſtatem ſumſiſſet. Quare nihil certius puto, quam Saluium Iulianum, quum id edictum ederet, praetorem deſignatum fuiſſe, eaque fretum poteſtate iuſſu Hadriani ita compoſuiſſe edictum, vt tralatitiis, quae collegerat, more maiorum quaedam noua adſueret, adeoque vltima vice eo iure vteretur, quod ſatis norat, nulli in poſterum praetori relictum iri.

§. V.

et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani.

Ex iiſdem autem, quae ſupra produximus, veterum teſtimoniis ſatis adparet, non priuata induſtria, vti alios ICtos, ſed auſpiciis principis auctoritateque publica edictum perpetuum compoſuiſſe

Digitized by Google

posuisse Iulianum. Vnde merito eorum desideres iudicium, qui vasta illud Digestorum opera, a Iuliano ac Triboniano compilata cum edicto perpetuo, id est, βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello*, ceu vocat Iustinianus, confundunt. Id quod tamen faciunt quamplurimi, quamuis, vt fit, ne ipsi quidem inter se consentiant. Sic Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. notat Claudium Colombettum, scribentem in *praefatione paratitlorum*, Saluium Iulianum centum Digestorum edictorum libros edidisse. Exstat etiam Matth. Blastaris Hieromonachi *Historia iuris*, quam ex codice Vossiano Leidensi edidit Io. Alb. Fabric. *Biblioth. Graec. Vol. XII. pag.* 367. *seqq.* in qua adhuc magis ridicula legas; Τοῦτο πάλιν ὁ παλαιὸς μετὰ Κυιντον ἄρξας ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις διαιρεμένην πεντήκοντα Δίγεστα τοῦτ' ἔστι Παυδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλεγόντα: *haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, aliorum quidem praescripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digestorum siue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta.* Hic manifestum est, Colombettum edictum perpetuum cum Iuliani Digestis, quorum tamen non centum, sed nonaginta libri exstiterunt, Graeculum autem cum ipsis Iustinianeis Pandectis turpiter confundere. Falsissimum enim est Iulianum scripsisse libros C. Digestorum edictorum, nec minus falsum, Hadrianum libros L. Pandectarum compilari iussisse. Vnde recte has nugas in notula margini subiecta reiicit vir doctissimus, Io. Alb. Fabricius, scribitque: *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iustinianum ipsum silentium.* Et tamen idem vir eximius, quod mireris, nescio quem sequutus auctorem, *pag.* 341. *sequ.* ipse quoque ait: *edictum quoque perpetuum Hadriani, vt dixi, auspiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris, quinquaginta libris digestum exhibebat.* Quae et ipsa sine auctore dicuntur. Vt paucis complectar omnia: aliud erat edictum perpetuum, aliud opus Digestorum Iuliani. Illud erat συλλογὴ edictorum praetoriorum βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello* comprehensa; hoc opus diffusum, non in centum quidem, nec in quinquaginta, sed in nonaginta libros distributum. Illud publica auctoritate conditum in foro pro norma perpetua iuris dictionis praetoris erat: hoc non aliam vmquam auctoritatem, quam qualem alia ICtorum

rum ſcripta priuata habere ſolent, eſt conſequutum, et edictum perpetuum aliaſque iuris ciuilis partes luculento commentario illuſtrabat: vnde ex illo in Digeſtis noſtris praetoris verba, ex hoc eorum interpretamenta depromta videmus. Inter quae quantum diſcrimen intercedat, facile vniuſquiſque animaduertit.

§. VI.

Salu. Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum.

Ceterum opera illa Saluii Iuliani non in eo conſtitit, vt nouum aliquod edictum ex ſuo ingenio contexeret, ſed vt ex veterum praetorum edictis, quae vſum in foro haberent, decerperet, eaque certo diſpoſita ordine breui libello complecteretur. Hinc veteres talibus plerumque vtuntur verbis, quae non tam noui edicti elucubrationem, quam compilationem quamdam edictorum veterum videntur ſignificare. Aurelius Victor certe id, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, Iulianum IN ORDINEM COMPOSVISSE, Iuſtinianus *l.* 10. *C. de condict. indebit.* ORDINASSE, et in *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* eum COLLEGISSE edictum perpetuum dicit, vbi in Graeca conſtitutione eſt συνῆγε, quemadmodum apud Paeanium in *Paraphraſi Eutropii lib.* VIII. *cap.* 9. συνέταξε, quae verba nihil aliud, quam compilationem quamdam ac veluti teſſelatum aliquod opus a Saluio Iuliano factum exprimunt. Et facile profecto temporibus illis fuit, vetuſtiſſima praetorum edicta inter ſe conferre, ex iiſque optima quaeuis ac ſaluberrima colligere, quum non modo tot ICtorum opera ad edictum, quae ſupra recenſuimus, exſtarent, ſed et vberrimam edictorum veterum ſegetem, vel ſola bibliotheca Vlpia ſufficere poſſet, de qua Gellius, eorumdem temporum ſcriptor, *Noct. Attic. lib.* XI. *cap.* 17. EDICTA VETERVM PRAETORVM, *ſedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani, et aliud quid quid requirentibus, quum in manus incidiſſent, legere ac cognoſcere libitum eſt. Tum in quodam* EDICTO ANTIQVIORE ita *ſcriptum inuenimus:* QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME EDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT NON FECISSE. Bibliotheca ergo haec templi Traiani, quam Vopiſcus VLPIAM vocare ſolet, quamque ſua aetate in thermis Diocletianis collocatam fuiſſe, ſcribit, cum aliis monimentis antiquis, tum et veteribus legibus, SCtis, edictis, principumque conſtitutionibus fuit refertiſſima, ceu praeter hunc locum Gellii probant ea, quae inde depromſit Vopiſcus in *Vita Taciti*,,

Digitized by Google

Taciti, *cap.* 8. et in *Vit. Aureliani*, *cap.* 8. Et ſane talia antiqua edicta ad manum fuiſſe Saluio Iuliano, edictum perpetuum componenti, colligi poteſt ex *l.* 1. *§.* 1. *D. commod.* vbi Iulianus edictum Pacuuii de commodato emendatum, et pro VTENDVM DARE ſubſtituiſſe dicitur COMMODARE. Ad quem locum Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pandect. cap.* 5. *pag.* 342. *Hic* PACVVIVS, inquit, *praetor fuiſſe videtur, et ante edictum perpetuum in ſuo edicto vtendi verbo, non commodati vſus. M. Pacuuius poëta tragicus fuit propinquus Cn. Pompeii Magni.* Sed hic quidem poëta tragicus, quem honores Romae geſſiſſe, non conſtat, nihil fortaſſis ad Pacuuium noſtrum facit. Magis eſt, vt intelligi putemus C. Ateium Pacuuium, quem inter Ser. Sulpicii auditores recenſet Pomponius, *l.* 2. §. 44. *D. de orig. iur.* vel de Sex. Pacuuio, quem tribunum plebis, ſeſe Auguſto more Celtico Hiſpanicoque conſecraſſe, aliiſque idem faciendi auctorem exſtitiſſe, refert Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LIII. pag.* 510. At quum ne de eorum quidem praetura quidquam compertum habeamus, rem in medio merito relinquimus.

§. VII.

Quamuis vero, vti diximus, id praecipue negotii datum eſſet Iuliano, vt edictum illud perpetuum ex antiquioribus praetorum edictis colligeret: procul dubio tamen Hadrianus imp. illi idem indulſerat, quod poſtea Triboniano eiuſque collegis indulſit Iuſtinianus, vt non modo, quae deeſſe viderentur, adderet ſuppleretque, vel quae non eſſent eorum temporum, omitteret: verum etiam depravata emendaret, incommode dicta mutaret, dubia ac ambigua decideret. Ea enim poteſtate in condendo edicto perpetuo re ipſa vſum eſſe Saluium Iulianum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Addidiſſe eum aliqua de ſuo, vulgo probant exemplo interdicti Saluiani, quod Iuliano noſtro et originem et nomen debere putant. Sed quum ea res nondum ſatis expedita ſit, aliud, idque certius exemplum nobis ſuppeditat edictum DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Iſtud enim *a Iuliano eſſe introductum*, diſerte refert Marcellus *l.* 3. *D. de coniung. cum emanc. lib. eius.* Omiſiſſe etiam Iulianum quaedam veterum edicta, iam a Bertrando *de iuriſperit. lib. I. cap.* 1. et Ren. Bottereau in *Hadr. legiſlat. ad a. Chr.* 134. *pag.* 189. recte obſeruatum eſt:

Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe.

eſt : qui tamen, dum exempli loco adferunt edictum illud de iureiurando Flamini diali, virginibuſque Veſtalibus in omni iuris ¡dictione praetoris non deferendo, cuius meminerit Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. procul dubio egregie falluntur. Vnde enim ſciunt boni illi viri, nihil huiuſmodi fuiſſe in edicto perpetuo? An quia illud in Pandectis exſtare paſſus non eſt Iuſtinianus, princeps Chriſtianus? At multa alia fuerunt in edicto perpetuo, quorum nec vola, nec veſtigium in Pandectis ſupereſt, veluti edictum *de praediatoribus*, quod ſingulari commentario illuſtrarat Caius, edictum *de vindiciis*, edictum *de cognitoribus*, edictum *de alterutro*, et ſexcenta fortaſſis alia. Quin potius ex ipſo edicto perpetuo haec protulit Gellius, idque diſertis his verbis monuit : *verba praetoris ex* EDICTO PERPETVO *de Flamine diali, et ſacerdote Veſtae adſcripſi :* SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Atqui quum haec ſcriberet Gellius, non aliud in foro valebat edictum perpetuum, quam illud Saluii Iuliani. Floruiſſe enim Gellium temporibus Antonini Pii, et ſub Marco demum imp. rebus humanis exceſſiſſe tam adcurate demonſtrauit Henr. Dodwell. in *Diſſ. de aetate peripli maris Euxini*, §. 10. *pag.* 117. *Tom. I. Geogr. min.* vt res hodie dubio videatur carere. Rectius ergo inter omiſſa a Iuliano edicta retuleris, illud, quod paullo ante ex eiuſdem Gellii *lib. XI. cap.* 17. attulimus, de fluminibus retandis. Dum enim Gellius ſe illud *inter edicta veterum praetorum in bibliotheca templi Traiani inueniſſe* teſtatur, illudque adeo non tamquam vulgo obuium, ſed veluti antiquum, et ob obſoletum RETANDI verbum paullo obſcurius promat atque interpretetur, ſatis profecto luculenter indicat, illud locum non inueniſſe in Saluii Iuliani edicto perpetuo. Immutaſſe denique nonnulla Iulianum, iam exemplo Pacuuiani edicti oſtendimus. In illo enim verba VTENDVM DARE immutaſſe illum, ac pro iis ſcripſiſſe COMMODARE, obſeruat Vlpianus *l.* 1. §. 1. *D. commod.* idque ob eam cauſſam factum, addit, quod ex Labeone didicerit, *inter commodatum et vtendum tantum intereſſe, quantum inter ſpeciem et genus.* De edicto, QVOD METVS CAVSSA, ſimile quid narrat Vlpianus *l.* 1. *D. quod met. cauſſ. Olim*, inquit, *ita edicebatur :* QVOD VI METVSVE CAVSSA. *Vis enim fiebat mentio propter neceſſitatem impoſitam, contrariam voluntati : metus inſtantis vel futuri*

Digitized by Google

futuri periculi cauſſa mentis trepidatione. Sed poſtea detracta eſt vis mentio, ideo quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur. Sed plura huius generis paſſim in notationibus noſtris ad edictum perpetuum obſeruauimus, quae hic repetere nihil attinet.

§. VIII.

Magis operae pretium fuerit, hic notare, eam quoque poteſtatem, indulgente Hadriano imp. ſibi ſumſiſſe Iulianum, vt, ſi qua ob ſectarum diſſidia, tum vel maxime gliſcentia, dubia ac ambigua eſſent, ea, inſertis edicto perpetuo nouis clauſulis decideret. Quo ipſo quin plerumque ſecundum Sabinianos litem dederit Iulianus, ipſe tum Sabinianorum coryphaeus, ipſa ſectariorum indoles dubitare nos non patitur. Ita profecto comparatum eſt ingenium humanum, vt, vbi penes ſe ſtatuendi quiduis arbitrium eſſe videt, de ſupprimendis aduerſariorum ſententiis, ſuiſque euehendis ac ſtabiliendis cogitent, ſiue iuſtas, ſiue nullas eius conſilii ſui adferre poſſint rationes. Nec eam adfectuum intemperiem ſemper euitare poſſunt ingenia etiam erectiora, et candida, quale Saluii Iuliani fuiſſe, non dubitamus, quum et ipſa hominem non exuant, ſuaſque partes potentiores eſſe, quam aduerſariorum, ſemper malint. Sed quid opus eſt verbis, vbi res ipſa loquitur? Vetus erat ſcholae Proculeianae ſcitum, ab ipſo Labeone ortum, bona etiam ea, quae ſoluendo non ſunt, qualia *l.* 1. *pr. D. de iure fiſci* recenſentur, ad fiſcum ipſo iure pertinere. Id tamquam durum atque iniquum exagitabant Sabiniani, maioremque hoc caſu aequitatis, quam iuris ſtricti habendam eſſe rationem exiſtimabant. Quid hic Saluius Iulianus? De eo Calliſtratus *d. l.* 1. *§.* 1. *D. de iure fiſc. an bona*, inquit, *quae ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertineant, quaeſitum eſt. Labeo ſcribit, etiam ea, quae ſoluendo non ſint, ipſo iure ad fiſcum pertinere. Sed* CONTRA SENTENTIAM EIVS EDICTVM PERPETVVM SCRIPTVM EST, *quod ita bona veneant, ſi ex his fiſco adquiri nihil poſſit.* Ita finem huic veteri controuerſiae auctoritate ſua impoſuit Iuſtinianus, effecitque, vt iam publica eſſet, quae antea priuata erat Sabinianorum ſententia. Idem et aliis pleriſque locis procul dubio fecit Iulianus, quamuis id non aeque obſeruarint interpretes. Quamobrem non poſſumus non mirari, aduerſus bonum Tribonianum

Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe.

Digitized by Google

nianum tantos hodie excitari tumultus, ac paene virgas quotidie expediri, non aliam ob cauſſam, quam quod veterum ICtorum fragmenta non talia ſemper, qualia iſta inueniſſet, repraeſentarit, ſed quaedam pro lubitu adſuerit, detraxeritue, quaedam in alium plane ſenſum detorſerit. Quaſi vero non eodem iure ſemper vſi ſint omnes, qui e vetuſtioribus legibus corpus quoddam nouum compilarunt? Tueri ſane ſe Tribonianus poteſt magnis exemplis, non modo Iuliani noſtri, ſed et decemuirorum, qui ex illa legum Graecanicarum congerie, quam tres viri in Graeciam miſſi aſportauerant, corpus aliquod legum Romanarum componere iuſſi, quidquid rei publicae patriae parum conuenire videretur, detrahebant, mutabant, ſupplebantque, adeoque ex legibus Graecanicis conficerent XII. tabulas, ab illo iure in pleriſque capitibus diſcrepantes, ceu comparatio illarum legum decemuiralium et inſtitutorum Graecorum, iam a Pardulpho Prateio, aliiſque inſtituta, ſatis vnumquemque conuincet. Sed quid opus eſt alia defenſione, quum rem conficiat iuſſus principis, quo freti et Tribonianus et Iulianus opera ſua edolabant? Nihilominus tamen aliud, quo Saluium Iulianum tueretur, argumentum commentus eſt Ren. Bottereau in *Hadrian. legis lator. pag.* 189. Credere enim nos iubet, *Iulianum, ſi quid inuenerit dubium, (quemadmodum in ea edicti parte, qua emancipatus, accepta contra tabulas bonorum poſſeſſione liberis et parentibus legata praeſtare iubetur,) Ariſtonem alioſque ICtos, quum ipſe nihil ſine Hadriano, Hadrianus nihil ſine ſenatorum iuris peritorumque conſilio conſtitueret, conſulere non dubitaſſe.* Sed omnia haec vir doctus collegit ex *l.* 6. *D. de legat. praeſt.* quum tamen ex eo loco, Ariſtonem a Iuliano eſſe conſultum, non adpareat, multoque minus, Iulianum tum ab eo expetiiſſe hoc conſilium, quum edictum perpetuum prae manibus haberet, minime omnium vero, Iulianum nihil ſine Hadriano, Hadrianum nihil ſine ICtorum conſilio conſtituiſſe. Sed de illa lege nos alibi ex inſtituto plura differemus: iam ad alia notatu digniora progredimur.

§. VIIII.

Illius auctoritas.

Perfectum a Iuliano edictum non modo Hadriano imp. ſed et patribus adeo ſeſe probauit, vt ille oratione, hic SCto ratum iſtud habere et ſanctione munire non dubitarint. Teſtem eius

eius rei locupletiſſimum habemus Iuſtinianum in conſtitutione Graeca *de confirmatione Digeſtorum §.* 18. vbi λόγον τῦ Ἁδριανῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς παρεβυτέρης Ῥώμης, ORATIONEM *Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, et quidem de edicto per Iulianum compoſito, non ſolum laudari, ſed et integram ex eo ſententiam proferri videmus. Iam huiuſmodi orationes principum ſequebantur SCta, quod adeo notum ac peruulgatum eſt, vt ne dupondii quidem ignorare videantur, vnum idemque ius in legibus noſtris modo ex oratione principum, modo ex SCto, deriuari. Habuit ergo et tunc Hadrianus orationem ad ſenatum, vel, ſi abſens tum fuit in Aegypto et Oriente, quod videtur probabilius, (vid. Ant. Pagi *Critic. in Annal. Baron. tom. I. pag.* 128.) rem omnem, vti alias ſolebat, *libello complexus eſt*, *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* eumque Romam miſſum recitari in ſenatu iuſſit per quaeſtorem candidatum, cuius id officium fuiſſe iam ab ipſis Auguſti temporibus, ex Sueton. *Aug. cap.* 65. et Dione Caſſ. *lib. LIIII. pag.* 539. diſcimus. Conf. Barn. Briſſon. *Antiqu. ſel. lib. I. cap.* 17. Reineſ. *Inſcr. II.* 26. *VI.* 4. *VII.* 132. *et Varr. III.* 16. Ea oratione procul dubio illud Saluii Iuliani opus, ſuis auſpiciis conditum laudauit, Senatuique commendauit, et robur illi in perpetuum addi iuſſit. Nec dubitauerit quiſquam, in orationis iſtius ſententiam factum eſſe SCtum. Ea enim tum erant tempora, quibus non tam libera erant ſuffragia patrum, vt principis voluntati aduerſari quiſquam auderet. Quid? quod ex *l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* ceu infra demonſtrabimus, luculenter patet, non modo SCto confirmatum fuiſſe illud edictum Iuliani, ſed et idem SCtum praefationis loco praemiſſum eſſe edicto perpetuo, vt vel primo eius conſpectu omnibus adpareret, non eſſe illum libellum priuatum, ſed publicis auſpiciis conditum, et pro lege in perpetuum valitura promulgatum in orbe Romano. Id quod recte obſeruauit vir eximius, Iac. Gothofredus, in *Comment. ad reg. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM *edicti perpetui pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.* Hinc ergo ſemper ex eo tempore edictum illud, a Saluio Iuliano compi-

latum, in foro pro norma iuris dictionis immutabili ac perpetua fuit, dictumque est κατ' ἐξοχὴν EDICTVM, *l.* 1. *l.* 2. *C. de succ. edict. l.* 2. *C. de bon. possess. sec. tab. l.* 1. *C. de bon. poss. contr. tab.* EDICTVM PERPETVVM, locis innumeris in iure nostro, nec non apud Gell. *Noct. Att. lib. X. cap.* 15. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Paull. *Sentent. recept. lib. IIII. tit.* 7. *§.* 6. Hieron. in *Chron. ad a.* 2147. ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ apud Paean. *Metaphr. Eutrop. lib. VIII. cap.* 9. PRAETORIVM EDICTVM PERPETVVM, *l.* 10. *C. de condict. indeb.* EDICTVM HADRIANI, *l.* 2. *§.* 18. *C. de vet. iur. enucl. l.* 7. *C. de incol.* EDICTI FORMA, *l.* 8. *D. de calumn. l.* 4. *D. de ventr. inspic. l.* 14. *D. qui satisdar. cog. l.* 1. *C. Greg. de arb. tut. l.* 1. *C. Hermog. de successions. l.* 2. *C. de praed. et al. reb. min. non alien. l.* 4. *C. arb. tut. l.* 7. *C. de his, quae vi metusve causs. l.* 4. *C. quod cum eo, qui in al. pot.* EDICTI PERPETVI FORMA, *l. un. C. vti poss. l.* 18. *C. de furt. et ferv. corr. l.* 9. *C. de collat. l.* 2. *C. de condit. instit. l.* 3. *et l.* 4. *C. de his, quae vi metusve causs.* EDICTI PERPETVI AVCTORITAS, *l.* 3. *C. de edend.* IVRIS AVCTORITAS, *l.* 10. *C. Greg. de pact. et transact.* EDICTI PERPETVI CVRSVS, *l.* 6. *C. qui admitt. ad bon. possess.* FORMA CONSTITVTA, *l.* 1. *C. de inoff. test.* FORMA IVRIS, *l.* 1. *C. si tut. vel curat. interv. l.* 15. *C. Greg. de pact. et transact. l.* 1. *C. Greg. si cert. pet.* FORMA IVRISDICTIONIS, *l.* 5. *§.* 1. *D. vt legat. seu fideic. causs. caveat. l.* 13. *C. de testam.* IVRISDICTIONIS TENOR, *l.* 5. *C. de his, quae vi met. causs. l.* 2. *C. de bon. auct. iud. possid.* PERPETVA IVRISDICTIO, *l.* 2. *C. de restit. mil.* INDVBITATVM IVS, *l.* 2. *C. Greg. de pact. et transact.* IVRIS RATIO, *l.* 7. *C. Greg. eod. l.* 1. *C. Hermog. de calumniat. et plus petit.* denique IVS PERPETVVM, *l.* 5. *C. de appellat.* Quae denominationes omnes satis, vt opinor, ostendunt, edictum istud Iuliani auctoritatem iuris perpetui a principe ac senatu esse consequutum, quin posteris tam sanctum ac venerabile fuisse, vt ne principes quidem, qui sibi alioquin omnia permittebant, rescriptis suis contra istud quidquam indulgere, aut gratiam eius cuiquam facere sustinerent. Hinc passim in eorum constitutionibus obuiae sunt formulae: NON CVIQVAM PERMISSVM EST, IVRIS DICTIONIS MVTARE FORMAM, VEL IVRI PVBLICO DEROGARE, *l.* 13. *C. de testam.* ABSVRDVM EST, IDEO EDICTI PERPETVI NEGLIGI FORMAM, *l.* 2. *C. de condit. insert.* RATIO EDICTI PERPETVI HOC NON PERMITTIT,

Digitized by Google

MITTIT, *l.* 13. *C. de procur.* SI EX EDICTO PETIIT, FRVSTRA NOBIS SVPPLICASTI, *l.* 2. *C. de succ. edict.* TEMERE DESIDERAS, POENAM, EDICTO PERPETVO PRAESTITVTAM, TIBI CONCEDI. *l.* 2. *C. de in ius voc.* FRVSTRA A NOBIS REMEDIVM QVAERIS, QVIA TE RATIO IVRIS IMPVGNAT. *l.* 1. *C. Hermog. de calumn. et plus petit.* Denique quum alias in dubio reiiciendae non essent adpellationes eorum, qui se in iudicio circumuentos, querebantur: eae tamen reiiciendae erant statim, si quid esset a iudice secundum edicti perpetui formam decretum. Paullus libro singulari de adpellationibus *l.* 7. §. 1. *D. de adpell. recip. vel non. item si ex* PERPETVO EDICTO *aliquid decernatur, id quo minus fiat*, NON PERMITTITVR ADPELLARI. Id quod eo est obseruatu dignius, quo magis praetermittitur a plerisque, qui scribendis Pandectarum paratitlis animum adpulerunt, praeter Cuiacium, qui tamen, nescio, quam ob caussam illam Paulli obseruationem ad missionem in possessionem, quae ex edicto praetoris dari solet, restrinxit, quum generale sit istud Paulli enunciatum, et hinc paullo cautius scripserit Donellus *Commentar. iur. ciu. lib. XXVIII. tit.* 6. *pag.* 437. *ius ita se habet, vt siue res, de qua iudicatum est, dilationem non ferat, eademque ad vtilitatem publicam pertineat, siue sententia, quamuis confirmata, vel nihil, vel non admodum noceat aduersario, siue, quod fieri debet, id ex* EDICTO PERPETVO, *vel alio certo iure decernatur, non admittatur adpellatio, quia res sint eiusmodi, de quibus sententiae exsequutio differri debere non videatur.*

§. X.

Quid iuris prudentia media?

Vetus ergo solidaque ea obseruatio est, iuris prudentiam Romanam ab Hadriani temporibus aliam plane ac paene nouam quamdam faciem induisse, et vix sui mansisse similem: quin iuris prudentiae Iustinianeae partem maximam, non ex illo, quem Liuius *lib. III. cap.* 34. laudat, *iuris vniuersi publici priuatique fonte*, puta ex XII. tabulis, sed e sanctionibus recentioribus, et post Hadrianum demum conditis, promanasse. In DIGESTIS sane paginam vtramque faciunt fragmenta ex ICtorum, non libera re publica, sed post Hadrianum demum florentium, voluminibus decerpta, pauciſſimis intermixtis fragmentis Q. Mucii Scaeuolae, Aelii Galli, Alfeni Vari, Proculi, Labeonis, et Celsi, qui ante Hadrianum enituerunt. In CODICE etiam

repetitae praelectionis non nisi vna reperitur constitutio ipsius Hadriani, puta *l.* 1. *C. de testam.* reliquae omnes recentiores sunt, quamuis in Institutionibus et Pandectis anteriorum principum rescripta passim laudentur. Denique ne Gregorianum quidem Codicem, nedum Hermogenianum, vllam antiquiorem Hadriano constitutionem complexum esse, luculenter docuit Ant. Schultingius in *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 683. vera simul eius rei reddita ratione, *quod pleraeque in illis Codicibus constitutiones eo tetenderint, vt de illis, quae edicto illo, (qua noua quaedam forma iuri publico et priuato accesserit,) cauta essent, responderent, illa interpretarentur, supplerent, corrigerent, adiuuarent, mutarent.* Quare, quamuis olim aliter inierim rationes, nunc tamen nihil videtur certius, quam IVRIS PRVDENTIAM NOVAM, cui in §. 3. *Inst. de legit. agn. succeff.* opponitur MEDIA, non aliunde, quam ab Hadriani temporibus, MEDIAM ab eo tempore, quo praetores ex edictis suis perpetuis ius dicere lege Cornelia iuberentur, id est, ab a. v. c. 585. esse inchoandam, reliqua omnia, quae ante Hadrianum constituta sunt, iura ad ANTIQVAM IVRIS PRVDENTIAM pertinere. Post legem enim Corneliam pleraque iuris antiqui capita insignem subiisse mutationem, nouimus, vsque adeo, vt quum iuuenes antea iuris prudentiae studia ordirentur a XII. tabulis, quae iis, tamquam carmen aliquod necessarium, ediscendae proponebantur, iam ab edicto fieret sapientiae ciuilis auspicium, ceu obseruauit vir doctissimus, Iac. Perizonius, *de lege Vocon.* in *Triad. dissert. pag.* 193. Intercedunt ei sententiae alii, et in his Vdalr. Zasius, qui *tom. II. Opp. pag.* 126. iuris prudentiam mediam ex aeuo Traiani, quo prouenire coeperit illa foetura ICtorum, inchoandam, et ad Iustiniani tempora, vel potius ad infelicem illam, quae omnia caligine densissima obduxerit, barbariem producendam existimauit: cuius sententiam ego aliquando ita emendandam putaui, vt iuris prudentiam ANTIQVAM a legumlatione decemuirali; MEDIAM ab edicti compositione; NOVAM a Constantini M. temporibus inchoandam censerem. Et sane distinctissimae videntur illae iuris prudentiae periodi. Ante Hadrianum enim omnes leges, omniaque plebiscita, SCta, ac interpretamenta prudentum ad tabulas illas decemuirales illustrandas, supplendasque erant comparata, vel saltim id prae se ferebant auctores, quod sacrosancto isti libello,

Digitized by Google

lo nihil derogatum velint. Deinde ab Hadriani temporibus feruebat edictale ſtudium, omniſque a ICtis labor in eo ponebatur, vt aut edictum perpetuum interpretarentur, aut ſpecies in foro, praefectorumque ac ipſorum principum auditoriis quotidie obuenientes ex eo definirent, vt illo tempore praecipuus, ac paene vnicus iuris prudentiae fundus eſſet edictum perpetuum. Denique a Conſtantini M. aetate, munito Chriſtianae religioni aditu ad palatium, et ſuperſtitione pagana paullatim labaſcente, hic dies aliam vitam, alios mores poſtulare videbatur, tantaque iterum fiebat iuris prudentiae vniuerſae mutatio, vt Iac. Gothofredus in *Prolegom. Cod. Theod. cap.* 1. *pag.* 183. non abſurde ſuſpicetur, ideo codices ſuos compilaſſe Gregorium et Hermogenianum, vt gliſcente Chriſtianiſmo inſtar quoddam exhiberent veteris iuris prudentiae gentilitiae, quae ſub imperatoribus Chriſtianis nouis ſubinde legibus immutabatur. Auctor ſane eſt Nazarius *Panegyr. cap.* 38. *a Conſtantino nouas leges, regendis moribus et frangendis vitiis, conſtitutas, veterum calumnioſas ambages reciſas, captandaeque ſimplicitatis laqueos perditos eſſe.* Et Euſebius *Vit. Conſtant. lib. IIII. cap.* 25. vel maxime eo nomine laudat illum principem, ὅτι καὶ νόμους, ὡς ἐκ πολλῶν ἐπὶ τὸ ἱερώτερον μεταβάλλων ἀνεστήσατο, *quod plurimas leges ad maiorem ſanctitatem traducens, pro antiquis nouas fecerit.* Id quod deinde Euſebius exemplis quibuſdam non in elegantibus illuſtrat, quibus multo plura congeſſit ICtus praeſtantiſſimus, Franc. Balduinus, in *Conſtantino Magno, ſiue de Conſtantini imp. legibus eccleſiaſticis et ciuilibus libris duobus*, nuper in *tom. I. Iuris prud. Rom. et Attic.* magno rei publicae litterariae commodo recuſis. Ita ſane diuiſio illa iurisprudentiae in VETEREM, MEDIAM, et NOVAM rei ipſi ſatis congruere olim videbatur. At quum non quaeratur, quot iuris prudentiae periodi conſtitui poſſint quam commodiſſime, ſed quid Caio, aliiue ICto, *in §. 3. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* fuerit iuris prudentia vetus, media, et noua, dubitandum non videtur, quin in illa paragrapho vetus a XII. tabulis; media a lege Cornelia; noua ab Hadriano arceſſenda ſit. Primo enim ICtus ille, ex cuius opere paragraphus illa deſcripa eſt, procul dubio ante Conſtantinum M. vixit, adeoque iſte de noua iuris prudentia, quae ab illo tempore initium capiat, loqui non potuit. Deinde ad mediam illam iuris prudentiam refertur ius illud, quo poſt legem Voconiam fe-

Digitized by Google

minae agnatarum numero eximebantur, reſtituendae in priſtinum locum per edictum praetoris, quod itidem non quadrat diuiſioni olim adlatae. Contra ſic recte dici poteſt ex illa §. 3. iuris prudentiam MEDIAM *lege* 12. *tabularum iuniorem, imperiali autem diſpoſitione*, (quam ab Hadriani potiſſimum temporibus inualuiſſe diximus,) *anteriorem eſſe.*

§. XI.

Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. *Seueri* imp. irritum conſilium.

Ceterum ſingulare id fuit EDICTI PERPETVI, a Iuliano conditi, fatum, vt auctoritatem ſuam in orbe Romano ſub inſequentibus etiam imperatoribus conſtanter conſeruaret, quum nulla fere ſit lex vetuſta, quin multas ſubinde mutationes paullo poſt originem ſuam ſubierit. De Seuero equidem imp. memoriae prodidit Spartian. in *Vita*, *cap.* 17. *eum Saluii Iuliani* DECRETA *iuſſiſſe aboleri: nec tamen obtinuiſſe:* ſed ſunt, qui dubitant, Spartianum loqui de edicto perpetuo. Quin Thomaſius in *Naeuis iuriſprud. anteiuſtin. pag.* 85. pro Saluio Iuliano Didium reſcribendum eſſe putat, vt ſenſus ſit, Seuerum de abolendis Didii Iuliani deceſſoris ſui, ſibi quam maxime inuiſi, decretis fruſtra laboraſſe. At, ſi dicendum, quod res eſt, omnino de abolendo edicto perpetuo conſilia agitaſſe videtur Sept. Seuerus imp. De Saluio enim Iuliano, non de Didio, loqui Spartianum, vel inde patet, quod eadem fere narret Aurelius Victor, Seuerum nimirum *Saluii nomen, atque eius ſcripta factaque aboleri iuſſiſſe, idque vnum ab eo non potuiſſe effici.* At nulla alia ſunt Saluii Iuliani decreta, nulla eiuſdem ſcripta factaque, de quibus abolendis tantopere ſollicitum eſſe oportuerit Sept. Seuerum, quam conditum ab eo edictum perpetuum. Quid enim referebat Seueri imp. reliqua Saluii Iuliani opera iuridica eruditorum manibus excuti? Et quis credat, tam ſeuero atque aſpero principi dicto minus audientem futurum fuiſſe ſenatum, ſeruili cuiuis adſuetum obſequio, ſi nihil aliud, quam vel Saluii Iuliani ſcripta, vel Didii Iuliani decreta, voluiſſet aboleri? Sane quemadmodum illorum cauſſa non offenſurus erat principem: ita multo minus illum periculum aditurum fuiſſe credibile eſt pro decretis Didii Iuliani, exoſi ſenatui principis, et in gratiam Seueri capitis ab eo damnati, maxime, quum duo-

bus

bus menſibus et quinque diebus, quibus inter perpetua cum ſenatu populoque diſſidia imperauit, iſti vix videatur fuiſſe occaſio edendi decreta tam rei publicae ſalubria, vt veroſimile fiat, ſenatum animum obfirmare voluiſſe aduerſus aſperrimum principem, ea irrita fieri cupientem. Contra ea non difficile eſt intellectu, momordiſſe principem, deceſſoris ſui vel auum vel proauum praeclaro iſto libello exegiſſe ſibi monimentum aere perennius, gloriamque illam cum ipſo eius nepote vel pronepote, Didio Iuliano communicari. Quare non mirum fuerit, ſi quemadmodum Caius Caligula, teſte Suetonio in *Vita*, *cap.* 34. de ICtorum reſponſis; Opilius Macrinus, teſte Iulio Capitolino *cap.* 13. de principum anteriorum reſcriptis abolendis cogitarunt, ita et de edicto Saluii Iuliani e foro eliminando conſilium ceperit Septimius Seuerus, Iulianorum familiae infenſiſſimus. Enimuero ſicuti illis, ita et Seuero reſtitit ſenatus, ne exitum haberet tam pernicioſum iuris prudentiae ipſique rei publicae conſilium. Qua in re laetus laetitiis omnibus Aurelius Victor, hoc veluti ἐμφυτικὸν canit: *tantum gratia doctarum artium valet, vt ſcriptoribus ne ſaeui mores quidem ad memoriam officiant.* Vtcumque ſe res habeat, a Seueri etiam temporibus imperatores omnes edictum perpetuum, tamquam ius publice receptum laudant, et ad illud ſe frequenter referunt, veluti ipſe SEVERVS et ANTONINVS CARACALLA: *l. 2. C. de cond. inſt. l. 2. C. quod cum eo, qui in al. poteſt. l. 3. C. de edend.* ANTONINVS CARACALLA ſolus: *l. 5. C. de procurat. l. 1. C. ſi tut. vel curat.* ALEXANDER SEVERVS: *l. 2. C. de reſt. mil. l. 4. C. arb. tut. l. 1. C. de bon. poſſ. contra tab. l. 1. C. de ſucceſſ. edict.* GORDIANVS: *l. 2. C. de bon. auct. ind. poſſ. l. 2. C. de bon. poſſ. ſec. tab. l. 5. C. de his, quae vi met. cauſſ. l. 2. C. de in ius voc. l. 13. C. de proc. l. vn. C. quand. non petent. part. l. 3. l. 4. C. de his, quae vi metuſue cauſſ. l. 2. C. de praed. et al. reb. min. non al.* PHILIPPVS: *l. 1. C. de inoff. teſt.* VALERIANVS et GALLIENVS: *l. 18. C. ex quib. cauſſ. infam. iur.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, *l. 4. l. 12. C. quod cum eo, l. 1. C. ſi in comm. ead. cauſſ. l. 7. C. de his, quae vi met. cauſſ. l. 3. C. de edend. l. 11. C. de collat. l. 6. C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ. l. 19. C. ad SC. Velleï. l. 3. C. de luit. pign.* et aliis locis quam plurimis. Sub Chriſtianis imperatoribus locum quidem priſtinum in foro tuebatur edictum perpetuum: ſed eius tamen raro in conſtitutioni-

nibus mentionem faciunt principes, quod non vti anteriores principes, explicandi adplicandique edicti perpetui, sed iuris plane noui constituendi caussa, suas ederent constitutiones.

§. XII.

Plerique ICti post Hadrianum ad edictum illud se frequenter referunt.

Nec minus frequens edicti mentio apud ICtos, qui et post Seueri tempora floruerunt. Illud enim vtramque facit paginam non modo apud illos, qui illud commentariis ex instituto illustrarunt, veluti Furium Anthianum, Callistratum, Vlpianum, Paullum, Caium, verum etiam Papinianum, *l.* 5. §. 1. *D. vt legat. vel fid. seru. causs. can.* Modestinum, *l.* 52. §. 6. *D. de obl. et act.* et Hermogenianum *l.* 2. *D. de statu hom.* Quod itaque Cuiacium nostrum in ore habuisse scribit Papirius Massonus, quoties quaestiunculis theologicis eum adgrediebantur homines litigiosi: *nihil haec ad edictum praetoris* pertinere: id vere pro norma fuisse dixeris ICtis antiquis. Nullus enim eorum fuit post Hadrianum, quin aut ad edictum scriberet, aut libros saltim suos ad edicti ordinem attemperaret, aut grauissimas iuris quaestiones decideret ex edicto. Quasi ea non pertinere existimassent ad iuris prudentiam, quae ad edictum praetoris haud pertinerent. Recte itaque obseruauit Ob. Giphanius in *Oecon. edicti perpet. pag.* 120. quemadmodum *ante edictum maxima fuerit auctoritas Sabini, ICti, librorum, adeo, vt ipsius quoque ordinem sequerentur, et ipsum quoque commentariis interpretarentur, vt videre liceat in libris ad Sabinum Pomponii, Vlpiani, Paulli*: ita condito iam edicto perpetuo *eius ordinem sequutos esse omnes, et ICtos et imperatores*: *illos quidem in libris totum ius continentibus, hos vero in iis, quos Codices adpellarint, vt videre liceat in libris Digestorum Iuliani, Celsi, Marcelli, Scaeuolae, in libris Quaestionum Papiniani, in Hermogeniani epitome iuris, in Paulli Sententiis, item libris ad edictum, vt Pomponii, Caii, Vlpiani, Paulli, idem quoque videre licere in Codicibus Hermogenis, Gregorii, et Theodosii. Tantam fuisse huius libri, siue edicti perpetui, a Juliano compositi, auctoritatem, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto isto sint posteriores.*

§. XIII.

Digitized by Google

§. XIII.

Neque ergo mirabitur quiſquam, edictum perpetuum, poſtquam ſcholae iuridicae Romae, Conſtantinopoli, et Beryti inſtitui coeperunt, inter praecipuos fuiſſe libros, in quibus interpretandis profeſſorum opera vel maxime verſaretur. Iuſtinianus ſane in *conſtitutione omnem reip.* §. 1. *ad anteceſſores* prolixe narrat, ante tertium conſulatum ſuum in auditoriis iuridicis eam inualuiſſe methodum, vt, qui ſe iuri conſecraſſent, audirent Caii *Inſtitutiones*, et alios quoſdam eius libellos, eoque vertente anno ridiculum DVPONDIORVM nomen ferrent: hinc ſecundo anno eoſdem admiſſos eſſe ait ad quaſdam edicti partes, veluti ad πρῶτα, de iudiciis, de rebus, iiſque imbutos doctrinis EDICTALIVM cognomine eſſe gloriatos, quemadmodum anno tertio, auditis Papiniani *Reſponſis*, PAPINIANISTARVM cognomen, non ſine epulis et ſollemnitate ſumſerint. Denique deguſtatis Paulli reſponſis, ΑΥΤΑΣ ac quintis demum ſtipendiis ΠΡΟΑΥΤΑΣ adpellatos eſſe, refert. *Edictales* itaque erant, quibus edictum enarrabatur, non totum illud quidem, quod et multa fori vſus non admitteret, et ſtudioſi, perſpecta illa interpretandi ratione reliqua procul dubio priuata induſtria euoluere, in iiſque exercere ingenium iuberentur: ſed quaedam tantum eius partes, quae prae reliquis vtiles cognituque neceſſariae videbantur. Damnat eam methodum Iuſtinianus, idque iure meritoque: quamuis dubitare fas ſit, an meliorem ipſe inuenerit, ſimilique vitio non laboret illa, quam iſta conſtitutione praeſcripſit. Sed hoc quidem non agimus, eo *edictalium* cognomine oſtendiſſe contenti, etiam ſub Chriſtianis imperatoribus non plane exoleuiſſe edicti perpetui vſum, ſed in foro aeque, ac ſcholis, illum permanſiſſe ſaeculis quarto et quinto: quamuis vltro fateamur, multum edicti perpetui luminibus offeciſſe Codicem Theodoſianum, quem vna cum quibuſdam veterum ICtorum libris, in *l. vn. C. Th. de reſponſ. prud.* recenſitis paene ſolum in foro ad cauſſarum adhibitum eſſe deciſionem, ſatis compertum eſt. At edicto perpetuo priſtinam veluti vitam ac robur felici induſtria reſtituit Iuſtinianus, condito aeterno Pandectarum opere, cui maximam edicti partem vna cum ICtorum interpretamentis intexuit, vt, quidquid hodie ex illo ſupereſt, id omne illi Iuſtiniani diligentiae acceptum feramus.

Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum.

§. XIIII.

An sectae ICtorum plane cessauerint condito edicto perpetuo?

Ceterum quum Iulianus in componendo edicto ea quoque vsus sit libertate, vt multas, quae inter diuersarum sectarum ICtos antea agitatae fuerant, quaestiones decideret, idque opus postea tantum in foro aeque, ac scholis iuridicis, auctoritatem sit consequtum: non absurde quidam sibi inde videntur colligere, condito edicto perpetuo, deferbuisse omne sectarum studium, et veteres ICtos, sancita veluti perpetua oblivionis lege, secum inuicem in gratiam rediisse. Fuit in ea sententia ICtus celeberrimus Georg. Franzkius, qui *ad tit. D. de orig. iur. n. 66. Composito*, inquit, *Iuliani industria et auctoritate Hadriani, imperatoris, publicatoque perpetuo edicto, diuersae scholae sectatores tantum esse desierunt, adeo quidem, vt Papinianus, Paullus, Vlpianus, Caius, et alii, qui deinceps sequuti, prudentes iuris, nulli ex professo sectae nomen darent, sed interdum Sabinianorum, interdum etiam Proculeianorum traditionibus adquiescerent, nonnumquam ab vtraque schola recederent nonnumquam vtriusque sententias, licet diuersas, speciebus diuersis adcommodarent.* Quibus gemina sunt, quae hanc in rem disserunt Iac. Raeuard. in *Comment. de reg. Iur. pag.* 311. et Gottfrid. Mascouius *de sect. Sabinian. et Proculeian. cap.* 7. *pag.* 118. quum contra peritissimus harum rerum Emund. Merill. *Obs. lib. I. cap.* 6. demum sub Seuero et Antonino Caracalla impp. sectarum studium refrixisse existimet. Cui sententiae et me calculum adiicere fateor. Primum enim non ferebat scopus, quem sibi in promulgando edicto perpetuo proposuerat Hadrianus, vt tam breui libello omnes sectariorum lites componerentur, quum illarum maxima pars in quaestionibus theoreticis potius et subtilitatibus, quam in rebus, de quibus praetores edicere solebant, consisteret. Deinde condito iam promulgatoque edicto perpetuo, stricturas ad SALVII IVLIANI opus Digestorum scripsit Vlpius Marcellus, in quibus sane innumera exstant αἱρέσεων Proculeianae scholae δόξων vestigia, vnde eum factioni Proculeianorum recte adscribunt laudatus Em. Merillius *Obseru. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. et Mascou. *ibid. cap.* 5. §. 4. *pag.* 90. Praeterea sexcentae sunt principum, qui Hadrianum sequuti sunt, constitutiones, quibus quaestiones huiusmodi inter diuersas scholas agitatae definiuntur. Et eae tamen maximam partem

Digitized by Googl

tem poſt edictum perpetuum prodierunt. Quid vero opus erat illis reſcriptis, de quibus Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 6. immo quid opus erat quinquaginta deciſionibus Iuſtiniani, ſi ſectae illae iam ab eo tempore, quo prodiit edictum perpetuum, interiiſſent? Accedit, quod ſub finem *Notit. imp. Orient. et Occid. pag.* 30. adpend. Honorium imp. hortatur auctor, vt iuris diſſidia componat. En verba: *diuina prouidentia, ſacratiſſime imperator, domi foriſque rei publicae praeſidiis compoſitis, reſtat vnum de ſerenitate tua remedium ad ciuilium curarum medicinam, vt confuſas legum* CONTRARIASque SENTENTIAS, *improbitatis reſecto* LITIGIO *iudicio Auguſtae dignationis illumines. Quid enim ſic ab honeſtate conſiſtit alienum, quam ibidem* STVDIA *exerceri* CERTANDI, *vbi iuſtitia profitente diſcernuntur merita ſingulorum?* Non ergo interierunt ſectae, condito edicto perpetuo, ſed in quibuſdam tantum capitibus ius certius eſſe coepit. Refrixiſſe tamen ſenſim coepiſſe factionum illarum calorem, et, quae ſupererant, controuerſias nullatim reſcriptis principum definitas eſſe, faciles largimur, idque ipſa ſcripta ICtorum, quorum plerique ercíſcundi, ceu vocant, fuerunt, ſatis ſuperque euincunt.

CAPVT III.

DE SALVIO IVLIANO, IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. *Vita Saluii Iuliani parum certa exploratagque eſt.* §. II. *Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum.* §. III. *Africa cauſſidicorum nutricula.* §. IIII. *Maiores Iuliani incerti.* §. V. *Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente Spartiani et Iſaaci Caſauboni.* §. VI. *Nec non ex ſententia Reineſii et Ruperti.* §. VII. *Vtriuſque ſtemmatis examen.* §. VIII. *Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiuſdem origo?* §. VIIII. *Iuliani ICti, nomina.* §. X. *Floruiſſe illum ſub Hadriano.* §. XI. *Itemque ſub Antonino Pio et DD. fratribus.* §. XII. *An fuerit μακροβιος ille, de quo* l. 20. D. de fideic. libert. §. XIII. *Studia Iuliani philologica.* §. XIIII. *Peritia antiquitatum Romanarum.* §. XV. *Eiuſdem philoſophia.* §. XVI. *Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina.* §. XVII. *Iulianus Stoicus.* §. XVIII. *Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis veſtigia.* §. XVIIII. *An et ſubtilitatum Stoicarum ſtudioſus fuerit?* §. XX. *Eius iuriſprudentia legiſlatoria,* §. XXI. *itemque conſultatoria,* §. XXII. *et iudicialis.* §. XXIII. *Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus Berytenſium anteceſſor a noſtro diuerſus.* §. XXIIII. *Praeceptor Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus?* §. XXV. *Condiſcipuli Iuliani, Aburnius Valens, et Tuſcianus.* §. XXVI. *Iuliani auditores.* §. XXVII. *Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum.* §. XXVIII. *Quos honores in re publica geſſerit?* §. XXVIIII. *An et prouincias rexerit?* §. XXX. *Vitae finis et ſepultura.* §. XXXI. *Scripta Iuliani,* DIGESTA. §. XXXII. *Variorum ad illa Notae.* §. XXXIII. *Libri ad* MINICIVM. §. XXXIIII. *Libri ad* VRSEIVM FEROCEM. §. XXXV. *Liber de* AMBIGVITATIBVS. §. XXXVI. *An et* ad edictum, *et* de praedio dotali *ſcripſerit?*

§. I.

Vita Saluii Iuliani. CONditorem edicti perpetui ſuperiore capite eſſe diximus SALVIVM IVLIANVM, de cuius vita et ſcriptis quaedam, non ab omni-

Digitized by Google

nibus obſeruata, nec vulgo obuia, hoc capite communicare cum lectore conſtituimus. Quamuis enim frequentiſſimum apud veteres ſit IVLIANORVM nomen, adeo, vt eorum, qui inter viros doctos claruerunt, vltra ſexaginta recenſuerit Io. Alb. Fabricius in *Biblioth. Graeca*, *tom.* II. *pag.* 90. neſcio tamen, an eorum vllus vel meritis in vtramque rem publicam maior, vel fama obſcurior ſit SALVIO IVLIANO, cuius vitae vix vllam *memoriam* huc vſque certam exploratamque pleriſque fuiſſe animaduerto, quum tamen non ſit eorum temporum, quibus

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi : ſed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate ſacro;

nec in vmbra atque otio conſenuerit, nec denique in obſcuro aliquo orbis terrarum angulo latitarit : ſed ſaeculo felice, quo omnes honeſtiores artes excelſiſſime floruerunt, Romae in maxima dignitate celebritateque hominum verſatus ſit, taliaque geſſerit ſcripſeritque, quae poſterorum memoria digniſſima videbantur. Quare facturos nos operae pretium putauimus, ſi, quae paſſim de viro doctiſſimo ſcripta inuenimus, paullo adcuratius expenderemus, atque ita hiſtoriam Iuliani, quoad eius fieri poterit, pleniſſimam conficeremus.

parum certa explorataque eſt.

§. II.

De ipſa ſtatim IVLIANI patria non parum inter viros doctos diſceptatur, vt ei paene videatur accidere, quod accidiſſe ferunt Homero, cuius de patria magna contentio fuit inter celeberrimas ciuitates. Mediolanenſem illum primus, niſi fallor, credidit Bern. Rutilius *in Vitis ICtor. cap.* 66. eumque deinde Valentinus Forſterus *in Hiſt. iur. ciu. lib. II. cap.* 73. Io. Bertrandus *in Vit. Iuris perit. lib. I. cap.* 1. Guido Pancirolus *de clar. legum interpret. lib. I. cap.* 38. *pag.* 56. et hos denique, vti fieri ſolet, magna turba ſequuta eſt. Et tamen non alium eius ſententiae fundum video, quam locum Aelii Spartiani, qui *in Vita Didii Iuliani aug. cap.* 1. *auum Didii Iuliani paternum Inſubrem, Mediolanenſem, fuiſſe*, refert, *maternum ex Hadrumetina colonia.* At quum hodie ſatis exploratum ſit, Didium illum non paternam, ſed maternam originem a ICto noſtro duxiſſe : falſam profecto eſſe oportet illam de Mediolano, Iuliani patria, ſententiam, vel iſta ſaltim fruſtra elicitur ex illo teſtimonio

Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum.

Spartiani, quippe qui ipſe Saluium Iulianum non paternum, ſed maternum Didii proauum fuiſſe, memoriae prodidit. Hinc et Dio *lib. LXXIII. pag.* 835. Didii patriam recte quidem vocauit Mediolanum, ſed inde non ſequitur, vt et proaui materni origo in Inſubria quaerenda ſit, quum potius ex eodem Spartiani loco non obſcure pateat, Saluium noſtrum gente Afrum, domo Hadrumetinum fuiſſe. Auus enim maternus, quem ex Hadrumetina colonia fuiſſe teſtatur, aut Saluius Iulianus fuit, aut eius filius, et ſatis notum eſt, paternae originis forum ex iuris Romani principiis fuiſſe immutabile. *l.* 1. §. 1. 2. *l.* 6. *pr.* §. 1. *ſeqq. l.* 22. *l.* 23. *l.* 27. *pr. l.* 29. *D. ad municipal.* Equidem ſi quemadmodum auro a vena, ita magnis ingeniis a patria laudis quidquam accederet: poenitenda Iuliano videri poſſet illa origo, quum non adeo ſplendidum fuiſſe videatur iſtud oppidum, ſaltim temporibus Pomponii Melae, qui *de ſitu orb. lib. I. cap.* 7. illud cum Lepti, Clupea, et quibuſdam aliis *vt inter ignobilia celeberrimum* vocat. Sed vti origine ſua nobile fuit, quippe a Phoenicibus cum aliis ciuitatibus in ora maritima Africae conditum, teſte Salluſt. *de bello Iugurt. cap.* 19. ita Plinius *Hiſt. nat. lib. V. cap.* 4. obſeruat, fuiſſe iſtud oppidum liberum ſeu ἀνυπόμον, quodque diu ſuis legibus moribuſque viuere, quam in ius coloniae Romanae tranſire maluerit. At ciuitati, exhauſtae ciuibus, ac veluti conſeneſcenti, nouum ſplendorem reddiderat Traianus imp. deducta eo colonia, quae VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRVGIFERA HADRVMETINA adpellatur in marmore apud Gruterum *pag.* 362. 2. Et meruit ſane incredibilis ac paene ſtupenda ſoli fertilitas, vt ne incultus relinqueretur ille tractus, de quo Scylax *in Periplo*, *pag.* 117. Καὶ ἡ χώρα αὕτη ἀείση καὶ παμφορωτάτη, καὶ βοσκήμασι πᾶσι αὐτῆς ἐστι καὶ μίγισα, καὶ πλείσα, καὶ ἀνθρώποισι πλησιώτατοι καὶ κάλλιστοι: *regio haec optima eſt et foecunda, gregeſque penes ipſos ſunt maximi et plurimi. Ipſi ditiſſimi pulcherrimique.* Et *vetus expoſitio totius mundi pag.* 268. *Africa, regio diues in omnibus inuenitur, omnibus bonis ornata eſt, fructibus quoque et iumentis, et poene ipſa omnibus gentibus vſum olei praeſtat.* Hinc non immerito oppidum nouis ciuibus coloniſque ſuppletum COLONIAM FRVGIFERAM adpellauit Traianus. Terram enim ibi centena et quinquagena fruge fertilem eſſe, obſeruat Plinius *Hiſt. nat. lib. XVII. cap.* 5. additque, procuratorem Auguſto ex vno grano quadringen-

ta

Digitized by Google

ta paucis minus germina; aliumque Neroni 460. ſtipulas ex vno grano miſiſſe. Quae quidem tam inuſitata, ac paene luxurians eſt ſoli vbertas, vt neſciam, an par illi in hoc terrarum orbe reperiatur.

§. III.

At non minor ibidem olim ingeniorum prouentus fuit. Quae enim olim monſtrorum nutrix habita eſt, Africa, eadem orbi Romano dedit viros doctiſſimos fortiſſimoſque, veluti inter illos P. Terentium, L. Apuleium, M. Aurelium Olympium Nemeſianum, Sex. Aurelium Victorem, Dionyſium Periegetem, Marcianum Capellam, Q. Septimium Florentem, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Auguſtinum; inter hos Septimium Seuerum, Clodium Albinum, alioſque plurimos. Docebantur ſane iuuenes Afri honeſtiores artes, Graecas et Latinas, ac proinde de Clodio Albino refert Iulius Capitolin. *cap.* 5. *eum omnem pueritiam in Africa tranſegiſſe, eruditum litteris Graecis et Latinis mediocriter, quod eſſet animi iam militaris et ſuperbi.* At iuris prudentiae in primis ſtudioſiſſimi erant Afri, adeo vt terram illam cauſſidicorum nutricem adpellarit Iuuenal. *Satir. VII. v.* 148. vbi irridens aduocatorum Romanorum lucellum:

Africa cauſſidicorum nutricula.

accipiat te, inquit,

Gallia vel potius NVTRICVLA CAVSSIDICORVM,
AFRICA, *ſi placuit mercedem ponere linguae.*

Nec ignotum eſt, alios quoque ICtos celeberrimos, veluti Tertullianos, ex Africa prodiiſſe. Adeo verum eſt, quod ſcribit Apuleius *Apolog. I. pag.* 145. *Non, vbi prognatus, ſed vt moratus quiſque ſit, ſpectandum: nec qua regione, ſed qua ratione vitam viuere inierit, conſiderandum eſt. Olitori et cauponi merito conceſſum eſt, olus et vinum ex nobilitate ſoli commendare: vinum Thaſium, olus Phliaſium. Quippe illa terra alumna multum ad meliorem ſaporem iuuerit, et regio foecunda, et coelum pluuium, et ventus clemens, et ſol apricus, et ſolum ſuccidum. Enimuero animo hominis extrinſecus in corpus hominis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam poteſt? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia prouenerunt? quamquam quaedam videantur ſtultitia vel ſollertia inſigniores. Apud ſocordiſſimos Scythas Anacharſis ſapiens natus eſt: apud Athenienſes catos Miletides fatuus.* Quae quidem recte ſeſe habere, inſigni exemplo docuit Saluius Iulianus, qui, licet Hadrumetinus

nus Afer, ad ſummam tamen iuris prudentiae laudem adſpirauit.

§. IIII.

Maiores Iuliani incerti.

Nec magis certi ſunt Iuliani maiores. Quamuis enim celebre Romae eſſet ac auſpicatum Saluiorum nomen, quod teſte Pomp. Feſto *voc. Lacus Lucrinus, pag.* 304. *edit. Gothofred. in delectu cenſuue primum eloquebantur boni ominis cauſſa*, ipſaque gens Saluia, Ferentino oppido ex principibus Hetruriae oriunda, Sueton. *in Othon. cap.* 1. plebeia primum, poſtea a Claudio imp. inter patricias adlecta, viros inſignes, praetorios, conſulares, quin ipſum M. Saluium Othonem, imp. protulerit: (vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. pag.* 245. *ſeqq. edit. Patin.*) temerarium tamen eſſet, Iuliani noſtri originem ex ea gente deriuare. Iam dudum enim tanta facta erat confuſio familiarum Romanarum, vt ex communi nomine, gentiles fuiſſe Saluium Othonem et Saluium Iulianum, non magis colligere poſſis, quam Cicero *in Brut. cap.* 16. ſe Tullii regis, vel M. Tullii, anno poſt exactos reges decimo conſulis cum Ser. Sulpicio genti inſerere audebat. Et vere ſcripſit vir eruditiſſimus, Ez. Spanhemius, *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. X. tomo II. pag.* 4. *infuſa illa breui ſub Caeſaribus varietas et commixtio, qua omnis interrupta gentilium propago, qua noui homines cupide ſe intruſerunt in veterem ſtirpem, qua priſcae gentes* AEMILIAE, CORNELIAE, FVRIAE, IVLIAE, SEMPRONIAE, *aliaeque nouiſſimae nobilitati acceſſere, qua commercio et adfinitate cum exteris deſciuit a prima origine ſimul ac virtute Romanus ſanguis.* Hinc et ipſos, quos leges noſtrae memorant, Saluios, quamuis et cognomines noſtro, et *συγχεῖνες*, ad eamdem gentem Saluiam tuto referre non poſſumus, veluti SALVIVM, Aquitaniae legatum, *l.* 12. *D. de cuſtod. et exhib. reor.* SALVIVM CARVM, Cretae procoſ. *l.* 14. *D. ad SC. Turpill.* SALVIVM ARISTONEM, *l.* 6. *D. de legat. praeſt. contr. tab. bon. poſſ.* SALVIVM MARCIANVM, *l.* 9. *§.* 4. *D. de poen.* denique SALVIVM VALENTEM, *l.* 7. *§.* 1. *D. de accuſ. et inſcr.* qui omnes ſub Traiano, Hadriano, et Antonino Pio floruerunt, adeoque Saluio Iuliano fuere *συγχεῖνοι*. Vnde ne illos quidem Saluios, quorum paſſim mentionem in marmoribus fieri animaduertimus, hic recenſebimus operoſius, quum vix vnus aut alter, de quibus ſuo loco, ad Iulianum noſtrum pertinere videatur.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

At ne indiget quidem Saluius Iulianus alienis illis, quae a maioribus petuntur, argumentis, qui abundat propriis, et, si vel maxime homo nouus fuiſſet, poſteris ſane vigiliis ſuis rebuſque praeclare geſtis multo ſolidiorem nobilitatem peperit, quam quae in ſolis maiorum famoſis imaginibus conſiſtit. Idque velle exiſtimo Spartianum *in Did. Iul. cap.* 1. dum *iuris prudentiam eum magis nobilem feciſſe*, ſcribit. Quum itaque maiores eius ignoremus, non iniucundum, opinor, fuerit, poſteros illius, inter quos et Didius Iulianus fuit, deſcribere, eorumque ſtemma, quoad eius fieri potuerit, adcuratiſſimum dare. Equidem non eſſe confundendum Didium cum Saluio noſtro, non eſt, quod iterum moneamus. Fecit id Grotius *in Flor. ſparſ. pag.* 87.: ſed poenas huius παραφύσεως, dedit ſatis diras, dum et ab iis vapulauit, qui nulla ex parte cum Grotio ſunt comparandi. Dormitauit tum magnus ille Homerus, quando hoc ei excidit calamo, et inhumanum profecto eſt, tantillum ſiue memoriae, ſiue calami lapſum tot aliis eius meritis non condonare velle. Inter Didii ergo Iuliani maiores fuiſſe Saluium noſtrum, diſerte tradidit Spartian. *in Did. cap.* 1. qui totam proſapiam ita deſcribit: DIDIO IVLIANO, *qui poſt Pertinacem imperium adeptus eſt, proauus fuit* SALVIVS IVLIANVS, *bis conſul, praefectus vrbi, et ICtus, quod magis eum nobilem fecit. Mater* CLARA AEMILIA, *pater* PETRONIVS DIDIVS SEVERVS, *fratres* DIDIVS PROCVLVS *et* NVMIVS ALBINVS, *auunculus* SALVIVS IVLIANVS. Idem deinde vxorem Didii Iuliani memorat MANLIAM SCANTILLAM et filiam DIDIAM CLARAM, deſponſam CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi, quam vtramque feminam auguſtarum cognomine condecorauerat ſenatus. Inde ergo ſequens Didii Iuliani ſtemma confecit vir doctiſſimus diligentiſſimuſque, Iſaacus Caſaubon. *in Not. ad Scriptor. hiſt. aug. pag.* 110.

Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente *Spartiani* et *Caſauboni*.

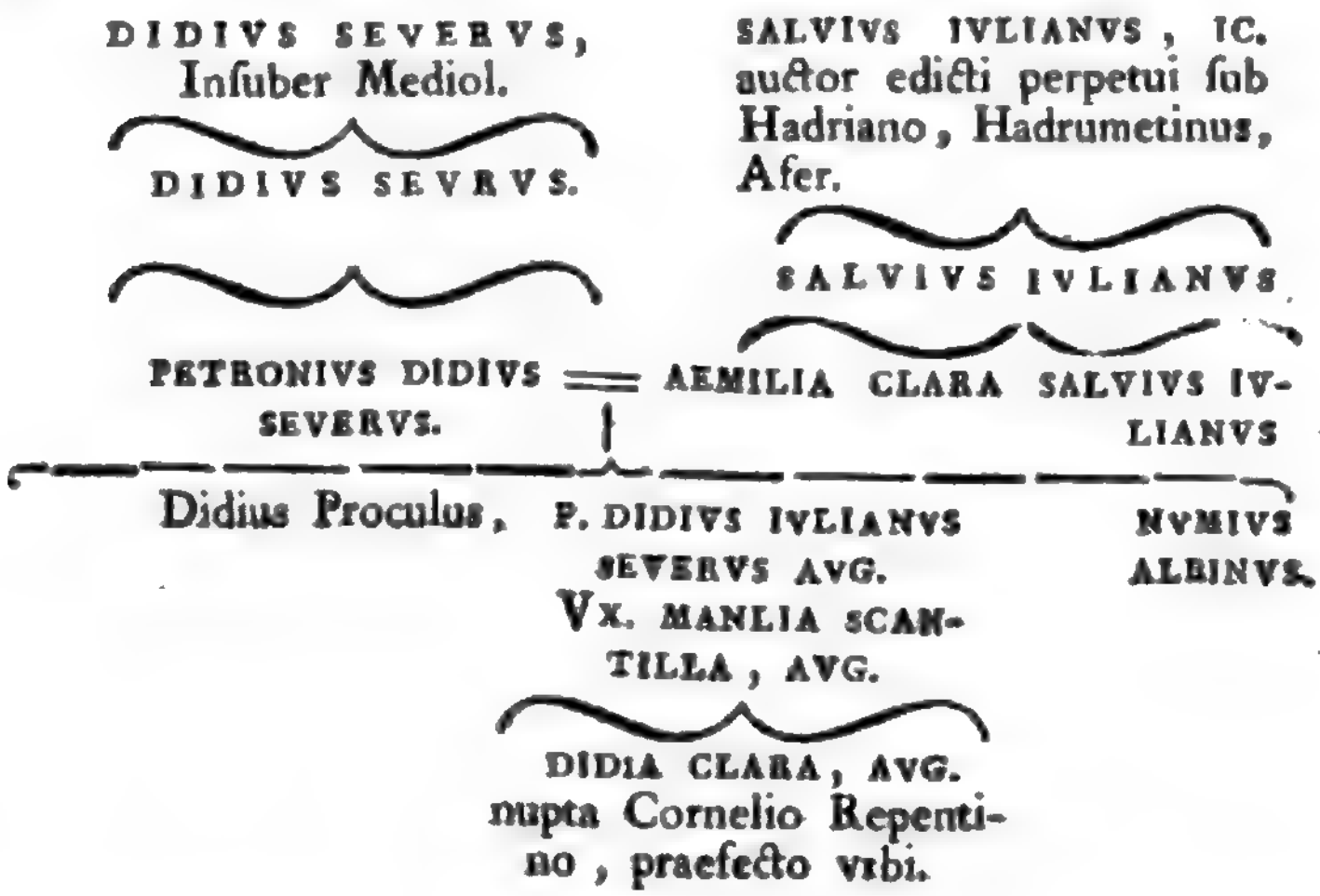

§. VI.

Nec non ex sententia *Reinesii* et *Ruperti.*

Tale est stemma, quod e Spartiani loco excerpsit doctissimus Casaubonus. Sed acutior in his rebus Thomas. Reines. *Lect. var. lib. III. cap. 2. pag.* 343. veterum lapidum beneficio paullo accuratius inquisiuit in Didii Iuliani origines, multaque, quae a Spartiano traduntur, emendauit, quaedam etiam suppleuit, isque deinde in plerisque sectatorem habuit συμφιλολογοῦντα suum, Christ. Adamum Rupertum, qui idem schema genealogicum proposuit in *Animaduersion. ad Pompon. Enchirid. de orig. iur. pag.* 215. Rem omnem ob oculos ponet altera haec tabula, quam e Reinesii *Variis* hic repetere iuuabit:

Digitized by Google

SALVIVS IVLIANVS, e colonia Hadrumetina, Afer, *Forſt. Hiſt. iur. ciu. Rom. lib. II. cap.* 73. male Mediolano ortum dicens, confundit hunc cum pronepote eius Didio Iuliano, aug. Fuit bis coſ. praef. vrbi et IC. *Spart.* Auctor edicti perpetui, *Eutrop.* imperantibus Hadriano, Pio, et DD. fratribus clarus. *Rituall.*

DIDIVS SEVERVS Inſuber Mediolanenſis.

FILIA. = C. VIBIVS IVVENTIVS VARVS coſ. a. v. c. 886.

DIDIVS SEVERVS

SALVIVS IVLIANVS, auunculus Didii Saluii Iuliani Aug. *Spart.* Praefect. praetorio, *Dio.* Exercitibus praefuiſſe ſcribitur, *Lamprid.* Occiſus a Commodo. *Dio* et *Lamprid.* Hunc cum Saluio Iuliano IC. confundit *Forſter. d. l.*

VIBIA SALVIA VARA, *Grut. Inſcript. pag.* 459. 2. Clara Aemilia iuxta *Spartianum*, falſo. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS

NVMIVS ALBINVS *Spart.* et *Inſcr.* Conſul. a.v.c.939. Grut. *pag.* 175. 8.

NVMIA VARA *Inſcript.*

DIDIVS PROCVLVS, *Spartian.* L. Roſcius Iulianus Proculus *Inſcript.*

P. DIDIVS SALV. IVLIANVS SEVERVS AVG. nat. a.v.c.890. Vxor. MANLIA SCANTILLA.

FILIVS, cuius pudicitiam tentauit Commodus. Lamprid.

FILIVS, cui a Didio Iuliano filia ſecundum *Spart.* deſponſa.

DIDIA VARA Aug. *Spartiano*, Didia Clara, nupta Cornelio Repentino, praefecto vrbi.

Digitized by Google

Sic plane aliam rationem, qua Didius Iulianus ex Saluio Iuliano deſcenderit, oſtendunt Reineſius et Rupertus. Quum vero Spartianum, ſcriptorem haud futilem, fere vbique deſerant, ipſeque Reineſius ſibi parum conſtare videatur, ſiquidem *eodem Variarum capite pag.* 337. M. Saluium Iulianum, anno ſexto ante imperium Commodi conſulem, Saluii Iuliani ICti filium, et Didii Iuliani aug. auum maternum fuiſſe ſcribit, quum in tabula genealogica eumdem fuiſſe fingat C. Vibii Iuuentii Vari coſ. filium, Saluii Iuliani ICti ex filia nepotem, et Didii Iuliani auunculum: res omnis non adeo expedita videtur, vt in eam non ſit paullo adcuratius inquirendum.

§. VII.

Vtriuſque ſtemmatis examen.

Primo itaque nemo dubitat, DIDIVM IVLIANVM, AVG. ex familia illuſtri ac pecunioſa Mediolani natum eſſe. Id enim praeter Spartianum, cuius verba iam vidimus, obſeruauit etiam Dio Caſſ. *lib. LXXIII. pag.* 835. vbi eum χωμανσιν, et Mediolanum, τὴν ἑαυτῶ πατρίδα vocat. Praenomen ipſi non fuit *Publio*, vti eum adpellitant Reineſius et Rupertus, ſed *Marco*, quod ſeruant numiſmata illius imperatoris apud Vaillant. *Num. imp. praeſt. Tom. I. pag.* 106. *Tom. II. pag.* 206. et Patin. *pag.* 218. Varias autem, quibus ante imperium enituit, dignitates ex ingulari marmore eruit Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VI. n.* 42. docetque, illum CONSVLAREM, PROCOS. AFR CAE, LEGATVM AVG. PRO PRAETORE PONTI ET BITHYNIAE, PRO PR. GALATIAE, DALMATIAE, BELGICAE, GERMANIAE, AFRICAE ET ACHAIAE, PRAETOREM TVTELAREM, TRIBVNVM LEG. XXII. X. V. STLITIBVS IVDICANDIS, ET SODALEM ANTONIANVM fuiſſe. Verisimum quoque eſt, quod tradidit Spartianus, vxorem illi fuiſſe MANLIAM SCANTILLAM, quippe quo nomine ſemper in nummis adpellatur. Nec dubium porro eſſe poteſt, filiam Didium Iulianum habuiſſe, et quidem DIDIAM CLARAM, non DIDIAM VARAM, vti eam ex ſola coniectura vocare maluit Reineſius. Exſtant enim nummi, in eius honorem cuſi, in quibus literis ſatis claris DIDIA CLARA AVG. vocatur apud Vaillant. *Tom. I. pag.* 108. *et Tom. II. pag.* 209. In quibus nummis et id memorabile eſt, quod in poſtica eorum adparet figura muliebris, ſtolata, ſtans, et dextra palmam praelongam tenens, ſiniſtra cornu copiae, cum epigraphe: HILAR. TEMPOR. Quemadmodum enim principum liberos per palmarum ramos ſignificari, ſcribit Artemido-

rus

rus in *Onirocritic. pag.* 6. idemque etiam in nummis liberorum principum ſymbolum occurrere, iam pridem animaduertit Triſtanus *Tom. I. pag.* 480. ita ex ramo illo palmae vnico et praegrandi procul dubio colligendum, vnicam illam fuiſſe Didii Iuliani filiam, et iam adultam, vt credibile ſit, quod refert Spartianus, eam nuptam iam fuiſſe Cornelio Repentino, praefecto vrbi. Denique et in eo rem acu tetigit Spartianus, quod duos fratres tribuit Didio Iuliano, puta Numium Albinum et Didium Proculum. Eoſdem enim reperimus in hoc lapide Brixienſi apud Gruter. *pag.* 459. 2.

HONORI.
POSTVMIAE. P. F.
PAVLLAE.
IVVENTII. SECVND. COS.
VIBIA. L. F. SALVIA. VARIA.
CVM. NVMIIS.
ALBINO. ET. VARIA.
ET. L. ROSCIO. IVLIANI. PACVLO.
SALVIO. IVLIANO. FILIIS.

Ex quo marmore ſimul Reineſius eruit Didii Iuliani ſororem, NVMIAM VARIAM, vel, vti ipſe mauult, VARAM, nec non plena nomina alterius fratris, L. ROSCII DIDII IVLIANI PROCVLI. Ita enim pro PACVLI, nec non pro monſtroſo PAVCVLALIANI, quod apud eumdem Grut. *pag.* 18. 10. occurrit, recte legere videtur Reineſius. At hoc quoque monimentum hic integrum legere iuuabit:

IOVI. O. M.
CONSERVATORI. POS-
SESSIONVM. ROSCIOR-
VM. PROCVLI. IVLIANI.*
ET. BASSAE. FILIORVM-
QVE. EORVM. EX. VOTO.
ROSCIVS. EVBVLVS. NVTRIT.
ET. PROCVRAT. CVM. ROSCIO.
FIRMO. LIB. PROC. EOR.

*) Ita legendum pro PAVCVLALIANI.

In latere praeſtantiſſimi huius monimenti Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. notat haec exſtare verba: D. IIII. NON. MART. IVLIANO. II. ET. CHRISTO. cos. vt adeo monimentum hoc poſitum

sit A. V. C. 976. erae Dionysiacae 224. annis circiter triginta post Didii Iuliani imperium, adeoque non ad Didii Iuliani fratrem et sororem, sed ad nepotem et neptem ex fratre pertinere possit. Ex his ergo quantiuis pretii monimentis patet, primum Roscio-rum, nescio, quorum, facultates hereditate obueniſſe Didio Proculo, fratri Didii Iuliani, de iisque ita periclitatos esse eius liberos et heredes, vt Ioui votum fecerint duo procuratores et liberti, si eas heredibus seruaret: deinde, Proculum illum Proculi filium habuisse sororem Bassam, quae aeque, ac ipse Proculus, et heres Roscíorum, et iam eius aetatis fuerit, vt vterque filios susceperit. Haec omnia ex marmoribus certa atque expedita sunt, adeoque iam certo scimus, primo vxorem Didii Iuliani fuisse *Manliam Scantillam*: deinde eum filiam habuisse vnicam, *Didiam Claram*: tertio illi fratres fuisse *Numium Albinum*, et *L. Roscium Didium Iulianum Proculum*: sororem *Numiam Varam*: matrem denique *Vibiam L. F. Saluiam Varam*. Vtrum vero hi fratres ac sorores omnes germani, an vterini fuerint, noua est quaestio, quam neglexisse miror doctissimum Reinesium, quum illa vel maxime ad rem facere videatur. Sane fratres illi ac sorores diuersa nomina aeque ac cognomina ferunt, quod non solent germani. Commune nomen habent *Numius* Albinus et *Numia* Vara: commune etiam *Didius* Proculus, et *Didius Iulianus*, quibus et commune *Iuliani* cognomen est. Idem tamen Didius Proculus vocatur *Roscius*, a qua gente Roscia nomen etiam pro more tulerunt L. Roscius Eubulus, Nutritor, et Roscius Firmus, procurator eorum. Itaque perquam verosimile est, ex eodem patre fuisse Numios, Albinum et Varam, ex alio Didios, Proculum et Iulianum: priorem tamen per adoptionem vel adrogationem transiisse in aliam familiam, et hinc Roscii nomen ex adoptione accepisse. Quamobrem prout in priore marmore Numii, Albinus et Vara, itemque Didii Iulianus et Proculus coniunguntur. Haec ergo omnia non aliter conciliaueris, quam si matrem Didii Proculi, duos habuisse maritos ponas, vnum Numium, ex quo Numius Albinus, et Numia Varia, alterum Petronium Didium Seuerum, ex quo Didius Proculus Iulianus prodierit, postea a Roscio quodam adoptatus: denique et Petronio Didio Seuero duas fuisse vxores, vnam Aemiliam Claram, ex qua Did. Iulianus, imp. alteram Vibiam Varam, ex qua Didius Proculus Roscius natus sit. Ita enim et marmoribus cum Spartiano, et res ipsa cum

cum vtrisque praeclare conuenit. Ceterum NVMII ALBINI nobilis fuit posteritas. Quemadmodum enim ipse a. v. c. 958. cum Fulvio Aemiliano; (vid. Gruter. *Inscript. pag.* 115. 1. Boissard. *Antiqu. Rom. part. VI. pag.* 104.) ita filius eius M. Numius Albinus v. c. a. v. c. 998. et iterum anno 1015. Consul ordinarius fuit, quin et praefecturam vrbanam ab anno 1008. per aliquot annos gessit, filiumque habuit Numium Secundum, ceu patet ex monimento, quod ex schedis Langermannianis descripsit Thom. Reines. *Inscript. class. VI. n.* 132.

M. NVMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET.
CONSVLIS. ORDINARIO. ITERVM.
NVMIVS SECVNDVS EIVS F.

Ita quidem se habere videtur Didii Iuliani imp. cum Numiis Albinis et Proculis Rosciis cognatio, nec difficile inde reddi posse videtur ratio, cur Vibia Vara in marmore priore omnes hos filios, Spartianus etiam omnes fratres adpellitet, quum tamen Didius Iulianus aliam matrem, Aemiliam nempe Claram, habuerit.

§. VIII.

Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiusdem origo?

Iam vt ad maiores Didii Iuliani progrediamur: de patre PETRONIO DIDIO SEVERO, Insubre Mediolanensi, neminem dubitare video. Nouerca eius VIBIA SALVIA VARA, non potuit esse C. Iuuentii Vari cos. filia, ceu suspicatus est Reinesius. Nam in marmore apud Gruterum *pag.* 359. 2. ipsa se vocat L. F. id est, *Lucii* cuiusdam *filiam*, adeoque fratrem quemdam Vibii istius Vari cos. vel alium agnatum patrem habuerit. Matrem autem, AEMILIAM CLARAM, *a Spartiano diserte* SALVII IVLIANI sororem fuisse, vel ideo dubitari non potest, quod Spartianus *cap.* 1. eum vocat Didii Iuliani auunculum. Erat hic filius viri meritis non minus, quam dignitate eximii, M. SALVII IVLIANI, quem Commodus imp. teste Dione *lib. LXXII. pag.* 823. καὶ δημοσίᾳ περιλαμβάνειν, τε καὶ καταφιλεῖν, καὶ πατέρα ὀνομάζειν, *publice amplecti, osculari, ac patrem adpellare* consueuerat. Sed virum hunc consularem fortuna priorum ad praefecturam praetorianam, imperio proximam, euexit, postea vero ita depressit, vt ludibrio eum haberet

haberet Commodus et non modo *tegatum, praesente officio suo, in piscinam detruderet, nudumque saltare ante concubinas suas iuberet, quatientem cymbala et deformato vultu*: Lamprid. *in Commod. cap.* 11. sed et postremo crudeliter occideret. Lamprid. *ibid. cap.* 7. et Dio Cass. *lib. LXXII. pag.* 823. Caussa odii Saluii huius Iuliani filius patri cognominis. quem Commodus, teste Lampridio *in Commod. cap.* 3. *ad impudicitiam frustra tentavit, atque exinde Iuliano tetendit insidias.* Accedebat tamen et alia ratio. Filio enim isti M. Saluii Iuliani desponsa fuerat, filia Tarunteii Paterni, ICti et praefecti praetorio. Inde enim *Tarunteius a Commodo insimulatus est coniurationis, quum diceret ob hoc promissam Iuliani filio filiam Paterni, vt in Iulianum transferretur imperium.* Lamprid. *in Commod. cap.* 4. Quae quum ita sint, omnes Saluii Iuliani, ICti posteri, de quibus hactenus diximus, (Bernardini enim Rutilii somnia, quae *cap.* 71. *vitar. ICt.* de Iuliano, Apostata, imp. ex eadem gente oriundo narrat, iam non moramur,) sequenti schemati includi posse videntur:

SALVIVS

Digitized by Google

SALVIVS IVLIANVS IC. et edicti perpetui auctor, *Eutrop.* bis consul et praefectus vrbi et IC. *Spart.* floruit sub Hadriano, Pio, M. et Lucio fratribus Augustis. *Rivall.*

DIDIVS SEVERVS Insuber Mediol.

M. SALVIVS IVLIANVS, Dioni male Σίλβιος, cos. cum Pisone anno 927. Praefectus praet. occisus a Commodo imp. circa annum 941.

L. VIBIVS VARVS. DIDIVS SEVERVS.

NVMIVS = VIBIA SALVIA VARA, de qua Gruter. *pag.* 459. 2. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS.

AEMILIA CLARA. SALVIVS IVLIANVS, cuius pudicitiae insidiatus est Commodus, et cui infelicibus auspiciis desponsata fuerat Tarunteii Paterni, IC. et praefecti praet. filia, de affectato imperio suspectus.

NVMIVS NVALBINVS cos. a. v. c. 958. MIA VARA.

L. DIDIVS PROCVLVS ob adoptionem ROSCIVS. Grut. *Inscript. pag.* 459. 2.

M. DIDIVS SALVIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. natus a. v. c. 890. ad imperium evectus et occisus a. v. c. 945. Vxor MANLIA SCANTILLA.

M. NVMIVS ALBINVS bis cos. a. v. c. 998. et 1015. praef. vrbi 1009.

PROCVLVS ROSCIVS IVLIANVS, de quo Grut. *p.* 18. 2. = BASSA, de qua marmor apud Grut. *p.* 18. 10. FILII, quorum in eodem marmore fit mentio.

DIDIA CLARA AVG. destinata Didii Proculi filia, nupta CORNELIO REPENTINO, praefecto vrbi. Spart. *Iulian. cap.* 3.

NVMIVS SECVNDVS. Reines. *Inscript. class. VI. n.* 132.

FILII, de quibus idem marmor.

§. VIIII.

Salu. Iuliani, ICti, nomina.

Sed vt ex diuerticulo hoc, vti opinor, non inamoeno in viam redeamus: iam facile intelligitur, nihil omnino dici posse de ICti nostri parentibus, nihil de maioribus reliquis. Quod commune nostet habet cum ICtis tantum non omnibus, qui ab Augusti temporibus floruerunt. Nomen et cognomen certissima sunt, quum non modo in ipso iure nostro passim vtroque cognominetur, sed et eadem apud Spartianum *in Hadr. cap.* 18. *in Iulian. cap.* 1. Eutrop. *lib. VIII. cap.* 9. Hieronym. *in Chronic. ad. annum* 132. aliosque veteres passim expressa legamus. Addunt alii SEVERI cognomen, veluti Bernard. Rutil. *de vitis ICtor. cap.* 66. Io. Bertrand. *de iurisperit. lib. I. cap.* 1. et Gravina *de ortu et progress. iur. ciu.* §. 82. Sed eam caliginem offudisse viris doctis videtur cognomen Didii Iuliani, quod eum a proauo habuisse, perperam existimarunt. Praenomen nostri, nusquam, quod meminerim, exstat, quia illis temporibus id plerumque negligebatur, ceu obseruauit Iac. Perizonius *Animadu. histor. cap.* 3. *pag.* 132. MARCI tamen praenomen Saluio Iuliano tribuit Rupert. c. e. qua fretus auctoritate, nescio, nisi quod eum Onuphrium Panuinium sequutum esse suspicor, quem tamen permulta sibi in condendis fastis consularibus indulsisse, iam a Reinesio *ad Inscript. pag.* 28. obseruatum est. Attamen ea in re fortassis non errauit, quisquis primum cogitauit de hoc praenomine. Nescio enim, an non Saluii nostri Iuliani libertus fuerit, cuius mentio fit in lapide apud Io. Vignolium *in Adpend. Comment. de Columna Antonini Pii, pag.* 341.

M. SALVIO. M. L. SECVNDO.
NVMMVLARIO. DE. CIRCO.
FLAMINIO.
SALVIA. M. L. PHAEDIMAE. PATRONO.
B. M. SVISQVE.

Habemus enim hic Saluium, Marci Saluii libertum, et patronum Saluiae Phaedimae, vbi si Marcus Saluius, M. Saluii Secundi patronus non fuit M. Saluius Otho, potuit esse Saluius Iulianus IC. qui se seruos aliquot in praetura sua vindicta liberasse gloriatur. *l.* 5. *D, de manum. vind.* Sed haec quidem coniectura est, quam ego, ne quis erret, pro certa nemini obtruserim.

§. X.

Digitized by Google

§. X.

Floruiſſe illum ſub Hadriano.

Aetatem, quam ingenio doctrinaque illuſtrauit Iulianus, ignorare nos non patiuntur cum vetera de eo teſtimonia, tum fragmenta, quae ex eius libris, tamquam e naufragio ſeruauit Tribonianus. Vt autem certiora, quoad eius fieri poteſt, conſectemur: nos quidem rationes ita inimus. Supra iam oſtendimus, Saluium Iulianum edictum perpetuum iniiſſe anno erae Dionyſ. 132. ab v. c. 883. Obſeruauimus ſimul, perquam eſſe probabile, eum hoc ipſo anno praetura functum. Hoc ſi ponamus, quod ſane eſt veroſimillimum, non adeo difficile fuerit, veram IVLIANI aetatem ſi non ad annos ſuos redigere, at proxime ſaltim attingere. Nouimus enim ex Plin. *lib. VII. epiſt.* 16. tum adhuc religioſe obſeruatas eſſe leges annarias, nec temere ab iis diſceſſum, niſi vel ob liberorum numerum, vel principum indulgentia vnus alterue annus remitteretur. Iam praeturae annus legitimus tum erat trigeſimus, quem iam in prudentiſſima illa Maecenatis oratione apud Dionem Caſſ. *lib. LII. pag.* 479. figi videmus. Quum enim nemini ante annum XXV. rem publicam credi vellet, poſtea ſubiungit: *τιμιώτερός τε καὶ ἀγοραιοτέρας ἢ δημαρχήσαντες στρατηγήσασι τελευταῖόν γενέσθαι*: *ii vero, qui quaeſturam, aedilitatem, tribunatum plebis geſſerint, praetores fiant, exacto anno aetatis trigeſimo.* Et plerumque ſane tum temporis annis aliquot poſt praetura fungi coeperunt Romani. Ipſe Hadrianus praetor factus eſt A. v. c. 859. *Surano* bis et *Seruiano* iterum coſſ. teſte Spartiano in *Hadrian. cap.* 3. Tum vero ille annum aetatis agebat XXXII. natus quippe A. v. c. 828. *T. Veſpaſiano* ſeptimum et *Tito* quintum coſſ. Sed et paullo ante haec tempora Plinius praeturam, vt ipſe *lib. III. epiſt.* 11. refert, geſſit eo anno, quo philoſophi a Domitiano ab vrbe ſubmouebantur, id eſt, ab v. c. 846. *Aſprenate* et *Laterano* coſſ. Quum vero ipſe ſe *lib. VI. epiſt.* 20. duodeuiceſimum aetatis annum habuiſſe teſtetur, quum arderet Veſuuius, id eſt, 831. adeoque natus ſit oporteat a. v. c. 813. praetorem illum factum eſſe patet exacto anno aetatis XXXIIII. Iam ergo ſi ponas, Iulianum noſtrum legitimo anno praetura eſſe ornatum, id eſt, anno aetatis circiter triceſimo, (poteſt enim et aliquanto plures habuiſſe, veluti triceſimum primum, ſecundum, tertium, vel quartum,) demtis triginta annis ab a. v. c. 883. quo eum praetorem fuiſſe coniecimus, natus is fuerit oportet circa

annum v. c. 853. erae Dionyſiacae 102. vel aliquot annis ante, vel circa Traiani initia vel ſub Neruae principatu, vel ſub exceſſum Domitiani Auguſti.

§. XI.

Itemque ſub Antonino Pio et diuis fratribus.

Quemadmodum itaque ſub Hadriano praecipue inclareſcere coepit, ita et in Antonini Pii, quin et diuorum fratrum tempora vitam produxit, vt adeo ad iuſtam ſaltim ſenectutem, id eſt, annum aetatis LXIII. peruenisſe videatur. Si enim eum vel primis diuorum fratrum imperii annis deceſſiſſe dixeris: eum tunc ex rationibus noſtris annos habuiſſe oportebit LXII. Antonini Pii tempora attigiſſe Saluium Iulianum, inde probat Io. Bertrandus, quod eius ſententiam de SC. Tertulliani interpretatione laudet Vlpianus in *l.* 1. *D. ad SC. Tertull.* At eo quidem argumento ego non vterer. SCtum enim iſtud conditum eſt, non ſub Antonino Pio, vt recte iam obſeruauit Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. ſed ſub ipſo Hadriano, *pr. Inſt. de SC. Tertull.* et Cuiacii coniectura, qui in *Not. prior. ad d. §.* Antoninum Pium ſub Hadriani nomine deliteſcere ſuſpicatus eſt, ſatis profligata eſt ab Ant. Schultingio in *Iuriſpr. vet. anteiuſtin. pag.* 669. Sed et ex eo, quod Antoninus Pius imp. ad Saluium quemdam reſcribit, *l.* 1. *C. vt in poſſeſſ. legat.* perperam colligit Bertrandus, eum eſſe ipſum ICtum noſtrum. Plures enim iis temporibus floruiſſe Saluios, ſupra ex iure noſtro oſtendimus, nec quaeſtio de qua ad imperatorem retulerat Saluius ille, ita comparata eſt, vt tantus ICtus illa imperatorem fatigare voluiſſe cenſendus ſit. Multo certius itaque ex *l.* 18. *D. quod met. cauſſ.* demonſtro, Iulianum adhuc ſub Pio inter viuos fuiſſe. In illo enim fragmento laudari animaduertimus reſcriptum T. Pii ad Claudium Frontinum. Quumque opus DIGESTORVM, cuius ex libro LXIIII. fragmentum illud depromtum eſt, vltra nonaginta libros complecteretur, nec quiſquam temere de homine negotioſo occupatiſſimoque ſibi perſuaſurus ſit, ei libros XXX. reliquos intra pauculos annos, veluti fungos vna nocte natos eſſe: ſequitur ſane, vt Iulianus pluribus annis ſub Pio vixerit. Id quod et ex eo patet, quod Iulianus in *l.* 59. *D. ſol. matrim.* Caio teſtimonium denunciat, quem tamen multo poſt Hadriani imperium, quin, mortuo iam Pio, libros pleroſque ſcripſiſſe, eo minus negari poterit, quo certius eſt, Antoninum Pium ab eo vix aliter, quam *diuum*, vocatum.

Digitized by Google

vocatum *l.* 1. *D. de ſtatu hom. l.* 56. *D. de legat.* 2. *l.* 96. *D. de legat.* 3. *l.* 90. *D. de cond. et dem. l.* 63. §. 5. *D. ad SC. Trebell.* et non niſi binis locis eum, tamquam viuum, laudat. *l.* 11. *D. de iuriſdict.* et *l.* 42. *D. de donat. inter vir. et vx.* Vid. Franc. Caroli Conradi *Schediaſma ſingulare de aetate Caii, ICti, in Act. erud. Lipſ. anni* 1727. *menſe Febr.* Fieri itaque non poteſt, vt Iulianus Caium teſtem produxerit, niſi ad Antonini Pii ſaltim tempora peruenisſet. Quin ſuperſtes diuo Pio fuit Iulianus, ſiquidem diui fratres, quos vocant, eum AMICVM SVVM adpellant in *l.* 17. *D. de iure patronat.* quo nomine certe principes non honorabant mortuos, ſed viuos, viros nimirum conſulares et iuris prudentes, quos in conſilio et comitatu habebant: qualis erat ille C. Sentius Seuerus in marmore Mediolanenſi, quod protulit Salmaſ. *ad Spartiani Hadr. cap.* 18.

C. SENTIO.
SEVERO.
QVADRATO.
C. V. COS.
AMICO. ET. COM. AVG. N.

Vixiſſe ergo Iulianum oportet etiam ſub Marco et Lucio imperatoribus, quorum ſi vel primos tantum annos vidit, aetatem eum produxiſſe patebit ad annum aetatis ſexageſimum tertium, qui fatalis eſſe ſolet viris doctis ac prudentiſſimis.

§. XII.

At has rationes noſtras, quantumuis vitae Iuliani circumſtantiis reliquis quam conuenientiſſimas, turbare videtur locus inſignis Sex. Pomponii, *l.* 20. *D. de fideic. libertat.* ex quo plerique colligunt, iam tum eo tempore Iulianum ſeptuaginta et octo annorum ſenem, et in illa aetate tanto vigore animi fuiſſe, vt ſe nihilominus incredibili diſcendi cupiditate flagrare profiteretur. Talia ſane in mentem venerunt Bern. Rutilio *cap.* 66. Bertrando *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. quin et, quod mireris, Em. Merillio *Obſ. III. cap.* 19. et Aegid. Menag. *Amoen. iur. cap.* 24. Et ſane in fragmento illo Sex. Pomponius quaedam profert ex Iuliano, et deinde ſubiicit verba elegantiſſima: *Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem in octauum et ſeptuageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur:* κἂν ὀλίγον μόδια ὑπὲρ τὸν σορὸν ἔχω, προσμαθεῖν βούλομαι. *Etſi alterum pedem in tumulo haberem: non pige-*

An *fuerit* παραφόβιος ille, de quo *l.* 20. *D. de fideicommiſſ. libertat.*

ret aliquid addiſcere. Sed verba iſta ad Iulianum nihil attinere, facile intelligent omnes, qui fragmentum illud expenderint paullo adcuratius. Eſt illud ex *libro VII. Epiſtolarum* Sex. Pomponii: in quibus quaeſtiones iuris, a conſultore ſibi propoſitas, paucis ſoluit Pomponius, quemadmodum Reſponſa veterum ICtorum ad facti potius quaeſtiones pertinuiſſe, obſeruant Iac. Cuiac. *ad African. Tract. I.* et Eu. Otto in *Papinian. cap.* 12. §. 1. 2. Vtrobique quaeſtiones propoſitas breuiter ex iure conſtituto decidebant, ac veluti oracula quaedam fundebant, non adductis argumentis, niſi ea diſerte poſtularent conſultores, quale quid poſtulari animaduertimus in *l.* 26. *D. de liberat. leg.* vbi conſultor: PLENIVS *rogo, quae ad haec ſpectant, attingas.* Seruaſſe eam methodum et Sex. Pomponium, perſpicue patet ex *l.* 50. *D. de min.* vbi integra eius epiſtola ſupereſt. In ea Inius Diophantus praemiſſa ſalute proponit ſpeciem: minorem viginti quinque annis nouandi animo interceſſiſſe pro eo, qui temporali actione teneretur, tum, quum adhuc decem ſupereſſent dies, et poſtea reſtitutum eſſe in integrum. Poſtea quaeſtionem format: vtrum reſtitutio, quae creditori aduerſus priorem debitorem danda ſit, decem dierum ſit, an plenior? Subiicit conſultor, quid ipſe exiſtimet, ſe nimirum didiciſſe ex tempore in integrum reſtitutionis tantumdem temporis praeſtandum, quantum ſupereſſet. Diffiſus tamen iudicio ſuo ſtatim addit: *tu, quid de eo putes, velim reſcribas.* Sequitur demum ſubnotatio Sex. Pomponii breuis: *ſine dubio, quod de temporali actione, in qua interceſſit minor, ſenſiſti, puto verius eſſe, ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.* Tales erant Pomponii *Epiſtolae* omnes, in quibus plerumque conſultor rem fuſius explicabat, quam ICtus, qui reſpondebat, ceu patebit ex *l.* 3. *D. quib. ad libert. prou. non lic. l.* 35. *D. de iur. fiſc. l.* 42. *D. de iureiur. l.* 61. *D. de admin. et peric. tut.* Immo et eiuſdem generis fuiſſe nouimus *Epiſtolas* Proculi, *l.* 13. *D. de ſeruit. praed. vrb. l.* 69. *D. de hered. inſt. l.* 55. *D. de adqu. rer. dom. l.* 113. *D. de verb. oblig.* nec non Priſci Iauoleni, *l.* 33. *D. de reb. credit. l.* 23. *D. de adquir. poſſeſſ. l.* 28. *D. de reb. auct. iud. poſſid.* Iam ſi ponas eiuſdem methodi tenacem fuiſſe Pomponium in *l.* 20. *D. de fideic. libert.* facile deprehendes, ſententiam illam de ſenectute cum incredibili diſcendi cupiditate coniuncta non eſſe Iuliani, ſed conſultoris. Proponit hic locum Iuliani de ſeruo, cui

ex

ex fideicommisso competat libertas modo ab eo, qui hereditatem ex SC. Trebelliano restituerit, modo ab ipso fideicommissario, possidente manumittendum. Subiungit quaestionem: *an haec vera putes? Nam ego discendi cupiditate, quam solam viuendi rationem optimam in octauum et sexagesimum annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae, qui dixisse fertur:* χὴν τὸ ἔπειρον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, γεγυμνάδην πίβυλείμην. Tum demum sequitur breue hoc Sex. Pomponii responsum: *bellissime Aristo et Octauenus putabant, hunc seruum, de quo quaereretur, fideicommissae hereditatis non esse, quia testator, rogando heredem, vt eum manumitteret, non videatur de eo restituendo sensisse. Si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt, quae Iulianus scribit.* Ex his ergo luculenter patet, non Iuliani esse illa verba de senectute discendique cupiditate, ac ne Pomponii quidem ipsius, de quo Dionysius Gothofredus ad marginem notauerat: *Pomponius ad octauum et septuagesimum annum aetatis peruenit*; sed consultoris, nescio, cuius, qui senilem professus curiositatem, hanc veteris philosophi, Solonis puta, vt Scipio Gentilis *Parerg. cap.* 21. ostendit, elegantem sententiam adduxit: id quod errantes docere poterat Anton. Augustin. *Emendat. lib.* 1. *cap.* 8. si mens non laeua fuisset.

§. XIII.

Iuuenem IVLIANVM elegantiorum artium studiis ingenium ad maiora diligenter praeparasse, ipsa eius opera satis superque probant, in quorum fragmentis vbique adparent doctrinae solidioris vestigia: nec quisquam fortassis hodie suffragabitur Em. Merillio, sera demum aetate eum litteras attingere coepisse, existimanti, *Obs. lib. III. cap.* 19. lapso in hunc errorem ob eamdem *l.* 20. *D. de fideicomm.* quam superiore paragrapho explicauimus. Non imperitus ille fuit Graecae linguae, quamuis religioni sibi duxerit, Graeca sine necessitate immiscere Latinis, et hinc rarius eiusmodi lacinias adfuisse videatur libris suis. Pauciissima sane Graeca occurrunt in eius fragmentis, ac fere tantum τεχνικὰ, vel alioquin ciuitate Latina donata, veluti ἐν πλάτει, *l.* 13. *D. de solut.* διαφορικῶς, *l.* 8. *D. de suis et legit. hered.* σωρίτης, *l.* 65. *D. de reg. iur.* tutor ἀσυλλόγιστος *l.* 5. §. 7. *D. de adm. et peric. tut.* Legit tamen Aristotelem, eique testimonium denunciauit in *l.* 36. *D. de solut.* Est etiam, vbi Graecismum redolet eius Latinitas, vt facile deprehendas, illum haec recentem a Graecorum lectione scripsisse. In *l.* 3. *D. de dote praeleg.* ait: *qui ita legat vxori*

Studia Salu. Iuliani philologica.

xori ſuae: TITIAE AMPLIVS, QVAM DOTEM, AVREOS HEBES MEVS DAMNAS ESTO DARE: *manifeſtus eſt, dotem quoque relegaſſe.* Vbi ſine ratione quidam in dubium vocant lectionem Florentinam, et pro *manifeſtus* reſcribi iubent *manifeſtum.* Eſt enim vere Graeca loquutio, quali et Vlpianus bis vtitur in *l.* 22. §. 8. *D. ſolut. matr.* vbi de viro vxorem furioſam negligente: *Spernit*, inquit, *infelicitatem vxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre*, MANIFESTISSIMVS *eſt.* Et paucis interiectis: *ſin vero dotem ita diſſipare* MANIFESTVS *eſt.* Idem Graeciſmus et aliis eorum temporum ſcriptoribus perquam familiaris eſt. Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 57. *atrox et diſſentire* MANIFESTVS. Et *Hiſtor. lib. I. cap.* 53. *mox* COMPERTVM *publicam pecuniam auertiſſe, vt peculatorem flagitari iuſſit.* Auctor *dialogi de cauſſ. corrupt. eloqu. cap.* 16. *Aprum enim ſolere diſſentire, et tu paullo ante dixiſti, et ipſe ſatis* MANIFESTVS *eſt iamdudum, in contrarium accingi.* Alioquin Latina Iuliani oratio pura eſt, nec adfectata tamen aut turgida, vel abrupta breuitate praeceps, qualem ea aetate adfectabant quam plurimi. Fruſtra ergo in eius Latinitate quaeſiueris phaleras, quales et ſcriptiones iuridicae non admittunt, at Latinitatem vbique inuenies non modo caſtam, ſed et aliquando terſam, adeo vt Laurentius Valla et reliqui Latinitatis ICtorum cenſores emiſſitiis illis oculis ſuis nihil in Iuliani fragmentis repererint, quod, tametſi ab illis reprehenſum, non optimorum ſcriptorum auctoritate atque exemplo tueri poſſis. Dixit *l.* 6. §. 6. *D. de negot. geſt.* CONTEMPLATIONE EIVS, quod non ferunt teretes iſtorum criticorum aures. Et tamen id ferre tenentur in Iuſtino *Hiſtor. lib. VII. cap.* 5. *lib. VIII. cap.* 3. et Quinctiliano *Declam. III. pag.* 40. *et Decl. V. extr.* quae loca Car. Andr. Dukerus *de Latin. vet. ICtor. pag.* 319. adduxit. ENIM ſine vllo praepoſito vſus eſt Iulianus, ſi vera eſt lectio Florentina, in *l.* 17. *quib. mod. vſusfruct. vel vſus amitt.* Sed ſi fingamus etiam veram eſſe: non ideo crucem illico parandam putauerim Iuliano, quum et Ciceronem, Plautum, Terentium ita loquutos eſſe iam pridem docuerint Taubmannus ad Plaut. *Epidic. V.* 2. *v.* 36. et Gronou. *ad Liu. lib. XXXIIII. cap.* 32. Leuicula ſunt, quae obeliſco notant, reliqua omnia, veluti, quod aliquando LIBERTINVM dixerit pro *liberto*, *l.* 20. §. 4. *D. de bon. libert.* PENVM pro *penus* vel *penu*, *l.* 19. *D. quand. dies leg.* NIHILOMINVS pro *nihilomagis. l.* 106. *D. de condit. et demonſtr.* Quis enim primo fide ſua credere

Digitized by Google

credere nos iubebit, haec omnia esse a Iuliani manu, ac non librarios potius hic aliquid deliquisse? deinde, quis ignorat, de terminatione, genere, ac flexione vocabuli *penus* ne inter veteres quidem grammaticos conuenisse? Sane illam ipsam formam, quam improbant in Iuliano, diserte probant Sosipater et Cledonius apud Vossium *de analogia lib. II. cap.* 20. Denique diserte notarunt Priscianus *lib. XVIII. pag.* 1196. et Nonius *cap.* 12. *n.* 46. *et* 54. duas abnutiuas apud veteres Latinos aeque, ac apud Graecos, fortius negare, ac proinde *nihilominus* saepe occurrere pro *non*, vel *non magis*. Locum Flori *lib. III. cap.* 17. eam in rem adduxit laudatus Duker. *de Lat. vet. ICtor. pag.* 366. Alium ex Ouidio addit Freinshemius *in Indice Flori*, voce *negationes duae*:

Quod si NVLLA *tibi* NON *sit legisse voluptas.*

sed quem me legere non memini. In iure tamen nostro hunc quoque Graecismum frequentissimum esse, patet ex *l.* 7. *§.* 2. *D. pro emtor. l.* 2. *§.* 1. *D. de vi bon. rapt. l.* 13. *§.* 11. *C. de iudic. l.* 56. *C. de decurion. l.* 1. *C. qui dar. tut. poss.* idque iam pridem obseruarunt Cuiac. in Comment. *ad l.* 7. *Dig. pro emtore*, et Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. tom. IIII. pag.* 522. Quam Cuiacii obseruationem licet suo more euertere conetur Io. Robertus *lection. recept. lib. II. cap.* 29. non magis tamen iusta est illa censura, quam alia Laur. Vallae et reliquorum, qui tamquam barbarum proscribunt GENITVM, quo Iulianum *l.* 13. §. *vlt. D. de reb. dub.* vsum esse, pro *gignitur*, obseruant. At non Iuliani fuit illa loquutio, sed testatoris formula, quam immutare et verbis magis Latinis eloqui, integrum non erat ICto. Ipse, dum in illo fragmento formulam testatoris attingit ac interpretatur, ab omni sorde abstinet, sensumque multo purius ita eloquitur: SIVE FILIVS, SIVE FILIA NATI EI FVERINT. Denique vel maxime quibusdam bilem mouet illud ADFLIGERE CVI PRETIVM, pro *damnare ad pretium restituendum*, quo vsus est Iulianus in *l.* 30. *D. de negot. gest.* Sed quidam codices manuscripti ibi habent INFLIGERE, quo recepto, phrasis ista non barbara, sed analogiae consentanea est, et *pretium alicui infligi* non minus recte dicitur, quam *infligi vsurae* pro condemnari in vsuras, qua loquutione vsi sunt Vlpianus *l.* 3. §. 4. *D. vbi pupill. mor. vel educ.* et Paullus *l.* 11. *pr. et l.* 17. *§.* 3. *D. de vsur.* ex quibus exem-

plis colligas, forenſen fuiſſe eam loquutionem, adeoque ICto; qualis fuit Iulianus, minime exprobrandam. Satis ergo patet, et Latinas litteras ſtudio laudabili excoluiſſe Iulianum, et ne lynceos quidem oculos quidquam ſtribiliginis in caſtiſſimo auctore deprehendiſſe. Potius adfirmare nobis licebit, multa, quae ad reconditas litteras pertinent, hodie ignorare criticos praeſtantiſſimos, quae doceri a Iuliano noſtro poterant, niſi eum lectu indignum, neſcio qua praeiudicata opinione, iudicaſſent. Exemplo vt rem illuſtremus, notum eſt, quam crucem criticis pleriſque etiam primi ordinis fixerint notae temporis A. D. III. KAL. quippe quas Rhenanus coniunctim legi iubet *ad III. Kalend.* alii recte quidem exponunt, ANTE DIEM III. KAL. quia et in Graecis monumentis eſt ΠΡΟ Γ. ΚΑΛ. et apud Plutarchum πρὸ τριῶν καλανδῶν Μαΐων: ſed illud tamen idem eſſe putant, ac *pridie*, quos ſuauiter ridet Noriſius *ad Cenotaph. Piſan. diſſ. II. pag.* 342. *ſequ.* docetque non ſine adparatu, idem veteribus fuiſſe D. III. KAL. et A. D. III. KAL. Rem omnem conficere potuiſſet Iulianus, qui in *l.* 56. *§.* 5. *D. de verbor. obligat. qui ita*, inquit, *ſtipulatur*: ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? *nihil differt ab eo, qui Kalendis dari ſtipulatur.* Omitto alia, quae pleniore manu fererem, niſi me non iam ex inſtituto, ſed veluti obiter Saluii Iuliani vitam condere meminiſſem.

§. XIIII.

Peritia antiquitatum Romanarum.

Non minus deinde quaedam hinc inde ſeſe produnt antiquitatis veſtigia. Adhuc enim tum inter ICti laudes illa haud poſtrema erat, quam T. Ariſtoni ſuo tribuit Plinius *lib. I. epiſt.* 22. *quam peritus ille et priuati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet?* Antiquum ſane leges ferendi ritum eleganter attingit Iulianus in *l.* 32. *D. de legib.* redditurus rationem, cur inueterata conſuetudo pro lege cuſtodiatur, et tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogetur. *Nam quum ipſae*, inquit, *leges nullae aliae ex cauſſa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae ſunt: merito et quae ſine vllo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid interest, ſuffragio populus voluntatem ſuam declaret, an rebus ipſis et factis?* Non amplius profecto populus vel centuriatim vel tributim ſuffragia ferebat, quum haec ſcriberet Iulianus. Iam pridem teſte Tacito *Annal. lib. I. cap.* 15. comitia e campo in curiam tranſtulerat Tiberius, adeoque pleraque a ſenatu conſtituebantur,

Digitized by Google

bantur, qui tum non amplius ambigebatur ius facere posse. *l.* 9. *D. de legib.* Quin tantum abest, vt sub Hadriano vlla potestas νομοθετικὴ penes populum superfuerit, vt ipse ille princeps iam coeperit inconsulto senatu, per sola edicta, quod placeret, sancire, et vetus illud ius fere quotidie nouis rescriptis emendare. Et tamen Iulianus et consuetudinis seu iuris non scripti auctoritatem a tacito populi suffragio; iuris scripti ab expresso arcessit, perinde ac si iis vixisset temporibus, quibus et pontes in campo Martio, et diribitores, et tabulas cistasque videre, vel audire potuerit rogationem consulis: VELITIS IVBEATIS QVIRITES. Sed latet hic simulacrum libertatis, quo populus aliquamdiu deludebatur a principibus, quorum intererat, seruire ciues, et tamen se credere liberrimos. Persuaserant enim illis, quidquid a principe vel consilio senatus, vel inconsulto illo, fieret, id omne fieri a populo, quia populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem contulerit, *l.* 1. *pr. D. de constit. princ.* Quin quamuis numquam de ferenda lege in commune consulerent imperatores Romani, sed saepe Hadrianus Britanniam, Aegyptum, Libyam, et Orientem peruagatus, epistolis Romam missis, quid fieri vellet, praeciperet, talem tamen principis epistolam credendam esse πόλεως συνθήκην κοινὴν, *communem rei publicae sponsionem*, quemadmodum adhuc philosophantur Papinianus et Marcianus in *l.* 1. *et l.* 2. *D. de legib.* principem enim referre totum populum, eius consensum esse consensum totius rei publicae, καὶ ἔχει τι τὴν Ῥώμην, ὅπου πότ' ἂν τὸν βασιλέα ἦναι: *et Romam ibi esse, vbi sit imperator.* Herodian. *lib. I. cap.* 6. Eiusdem generis est fragmentum Iuliani in *l.* 5. *D. de manum. vind.* vbi soluta prius quaestione, an, qui consilium praebeat, possit apud se manumittere; statim addit: *se et in praetura, et in consulatu suo, quosdam ex seruis suis vindicta liberasse, et quibusdam praetoribus consulentibus se idem suasisse.* Vere ea in re morem maiorum sequutus est Iulianus. Ex quo enim primus consul Iunius Brutus Vindicium seruum, coniurationis indicem, per vindictam manumiserat, inualuerat, vt et consules et praetores, quando primum procedebant, a manumissione magistratum auspicarentur, quum boni ominis caussa, tum vt factum istud Bruti apud posteros quoque nulla deleret obliuio. Docuit nos illum ritum ex instituto Petr. Faber tum *in Comment. ad tit. de orig. iur. pag.* 193. tum *in Semestr. lib. II.*

cap. 20. *pag.* 269. *seqq.* adduxitque eam in rem locos egregios Libanii, Claudiani, Mamertini, Cassiodori, Sidonii Apollinaris, vt dubitari non liceat, sollemnem illam manumissionem saltim saeculo quarto et sequentibus quotannis fieri consueuisse. Sed longe antiquiorem esse ritum, vel eo posse demonstrari putat Faber, quod Vlpianus toto *libro II. de officio consulis*, fere de nulla alia re, quam de manumissionibus egerit, et vnica, quae a Triboniano sub isto titulo posita est, lex non nisi de manumissionibus agat. Nemo ergo non videt, Iulianum morem illum veterem in consulatu et praetura sua reuocasse in vsum, quumque forte deessent domini, qui seruos suos manumitti vellent, neque quisquam alienum seruum manumittendo ad libertatem perducere posset: *l.* 4. *C. de iis, qui a non dom.* suos apud se manumittere, quam sollemnitatem illam negligere maluisse, non modo praeceptoris exemplo commonitum, sed et probe gnarum ex iuris principiis, manumissionem esse legis actionem, adeoque ipsum magistratum eam apud se ipsum explicare posse, non secus ac emancipationem, adoptionem, actusque similes. *l.* 3. *l.* 4. *D. de adopt. et emancip. l.* 2. *D. de offic. praet. l. vn.* §. 2. *D. de offic. consul.* Ita porro in memoriam reuocat Iulianus *archimimos*, *l.* 25. *D. de oper. libert.* quorum et Suetonius in *Vespas. cap.* 19. et Scholiastes Horatii *ad Serm. I.* 6. meminit, quosque Theod. Marcilius in *not. ad Sueton.* interpretatur praefectos pantomimorum, qualis apud Gruter. *pag.* 1089.

L. ACILIVS L. F. POMPT. EVTYCHES
NOBILIS ARCHIMIMVS COMMVN. MIMOR.
ADLECTVS. DIVRNVS PARASITVS
APOLL. TRAGICO
COMICVS PRIMVS SVI TEMPORIS
ET OMNIBVS
CORPORIBVS AD SCAENAM HONOR.
DECVRIO BOVILLIS
QVEM PRIMVM OMNIVM ADLECTI
PATREM APPELLARVNT.

cui *adlecti scaenicorum aere collato ob munera et pietatem ipsius erga se* insigne monimentum dedicarunt, simul propriae insaniae monimentum aere perennius ad posteritatem futurum. Cui stolido homini etiam iungere poteris alteram aeque stolidam, apud eumdem Gruter. *pag.* 330. 4. FABIAM M. ET O. L. ARETEN, ARCHI-

CHIMIMAM TEMPORIS SVI PRIMAM DIVRNAM. Ex quo Iuliani loco ſimul colligi poteſt, quid in poſtrema inſcriptione ſit *diurna archimima*, et in priore *diurnus paraſitus?* Nempe illa fuit liberta, quae diurnas patrono operas tamquam archimima praeſtabat; ſiquidem operae libertorum diurnum erant officium, *l.* 1. *l.* 3. *D. de oper. libert.* quamuis alioquin noctu plerumque in ſcenam prodirent mimi. Et hinc in ſuperiore etiam inſcriptione DIVRNVS PARASITVS erit, qui has diurnas operas debebat patrono, vt illum prandentem arte ſua et ſeurrilitate oblectaret, ollaſque in capite ſuo confringi pateretur: coenae vero adeſſe non cogeretur. Sed iam non licet omnia eius generis conſectari, quum ſufficiat quaedam eius rei ſpecimina dediſſe.

§. XV.

Progredimur ad philoſophiam, ſine qua nemo temere ICti nomen cum laude tuebitur. Falluntur enim, quotquot philoſophiae parum debere iuris prudentiam, vel inde colligunt, quod ſero philoſophari coeperint Romani, quum iam pridem XII. tabulae, fons vniuerſi publici priuatique iuris, nec non interpretatio prudentum, formulaeque iudiciorum Romae viguiſſent. Nam quis dixerit a Scipionis temporibus, quibus Panaetius philoſophiam docere Romae coepiſſe dicitur, nihil noui iuris amplius eſſe conſtitutum? Deinde quis, poſitis legibus, et aliquot veterum interpretamentis, nec non iudiciorum formulis, nullas amplius ICtorum partes in locupletanda iuris prudentia fuiſſe ſtatuerit? Sane quum, Iuliano noſtro obſeruante, non ita ſcribi poſſint leges et SCta, vt omnes caſus, omneſque articuli illis ſigillatim comprehendantur: ex his ſane, quae primo fuerant conſtituta, interpretatione certi quid conſtituendum erat. *l.* 10. *l.* 11. *l.* 12. *D. de legib.* Ea in interpretatione plerumque praeſtruebant communia quaedam principia moralia, ex quibus concluſiones pleraſque, legibus non comprehenſas, deriuarunt ICti, et diuerſiſſimas quidem, prout huic illiue ſectae ſeſe addixiſſent. Certe id quidem vſquequaque verum eſt, ICtos Stoicorum παραδόξας δόξας, quae vt a reliquorum philoſophorum ſententiis, ſic ab vſu ciuili remotae fuerint, plane neglexiſſe. Cicero enim *in prooem. Paradox. cap.* 1. animaduertit: *Catonem, quum in ſenatu ſententiam diceret, ſaepe locos graues ex philoſophia tractaſſe, abhorrentes ab hoc vſu forenſi et publico, ſed dicendo tamen conſequutum, vt illa etiam populo probabilia viderentur.* Quin addit,

Eiuſdem philoſophia.

ſe quoque illa ipſa, quae vix in gymnaſiis et otio Stoici probant, Indentem coniecisse in communes locos, quae, quia ſint admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipſis etiam παραδοξα adpellentur, et tentare voluisse, possentne proferri in lucem, id est, IN FORVM, *et ita dici, vt probarentur.* Quod vero tentarunt Cato et Cicero, qui ſaepe ſubtiliſſimas iuris quaeſtiones in foro enodarunt: an neglexiſſe id putemus Rufos, Tuberones, Brutos, in ipſa ſtoa veluti enutritos, et philoſophiam illam lingua, calamo, moribus exprimentes? Et quid, quaeſo, opus eſt verbis, vbi ipſa adſunt rerum argumenta? Scribit Paulus: *ſi metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamuis ſi liberum eſſet, noluiſſem: tamen coactus volui. l.* 21. §. 1. *D. quod met. cauſſ.* Idem omnes veteres ICtos ſenſiſſe, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Neque enim opus fuiſſet praetoris beneficio, ſi voluntatem, vi metuque extortam, non eſſe voluntatem exiſtimaſſent. Et tamen quid aliud hoc eſt, quam notiſſimum Stoicorum paradoxon: ſapientem nihil metuere, ad nihil cogi, ſtolidumque adeo cenſendum, qui metu perturbatus quid egerit, ac proinde indignum, qui fructum ex ſtultitia ſua capiat. Talia innumera in iure noſtro occurrunt, vt lucem meridie eſſe videantur negare, qui philoſophiae, praeter notiones generales, nec non grammaticam et dialecticam, quidquam debere iuriſprudentiam, negare non verentur.

§. XVI.

Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina.

Et philoſophiae quidem non expertem fuiſſe Iulianum noſtrum, et dialecticam in primis penitus imbibiſſe, vel inde patet, quod in *l.* 65. *D. de regul. iur.* mentionem facit celeberrimae illius vel ratiocinationis vel cauillationis, quam Graeci σωρίτην adpellant, eamque ita deſcribit, *quod ab euidenter veris per breuiſſimas mutationes diſputatio ad ea, quae euidenter falſa ſunt, perducatur.* Quam definitionem Iuliano ſublegit Vlpianus in *l.* 177. *D. de verbor. ſignif.* quippe multo adcuratiorem atque euidentiorem, quam illa Cornuti, ſcholiaſtae Perſii, *ad Sat. VI. v.* 80. *Chryſippus, philoſophus Stoicus, ſyllogiſmum σωρίτην poſuit et vocauit, quem per adiectionem et detractionem ex acerui frumentarii ſimilitudine oſtendit:* quamuis ſimilem fere habeat Cicero *Acad. quaeſt. lib. IIII. cap.* 16. Equidem non ideo laudandus eſt Iulianus, quod illud cauillandi genus perſpectum

Digitized by Google

&um habuit, multoque minus laude aliqua dignus videretur, ſi illo delectatus ſit, vti permulti Stoici, quorum *nodos veternoſiſſimi artificii* Seneca *Epiſt.* 82. *vitioſiſſimum argumentorum genus* Cicero *Acad. quaeſt. l. c. aceruos* Perſius *Sat. VI. v.* 80. perſtringunt. Sed illud cordati hominis argumentum eſt, quod homines his inſidioſis interrogationibus parum adſuetos aduerſus aliorum captiones praemuniuit, vt vere hic de eo repeti poſſint illa Perſii :

Inuentus Chryſippe tui finitor acerui.

Nimirum ſoritica illa cauillatione id agebant ſophiſtae, vt quaeſtiones ex quaeſtionibus nectendo, ex earumque ſolutione nouum quid adſumendo, reſpondentes, nihil tale ſuſpicatos, ad abſurdum perducerent; tale eſt exemplum apud Diogen. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 82. quamuis ibi perperam tamquam exemplum ἐγκεκαλυμμένου proponatur : Οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐστὶν ; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τρία ; οὐχὶ δὲ καὶ τοῦτα μέν ; οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τέτταρα, καὶ οὕτω μέχρι τῶν δέκα· τὰ δὲ δύο ὀλίγα ἐστὶ, καὶ τὰ δέκα ἄρα : *nonne pauca duo ſunt? nonne etiam tria? non iſta quidem? nonne autem et quatuor, atque ita vſque ad decem? Duo autem pauca ſunt, et decem igitur.* Quum vero et in iure ad interrogatiunculas omnia redirent, quoties acceptilatione, maxime Aquilliana, tollenda erat obligatio, adeoque ſubeſſet periculum, ne ſtipulator, qui acceptum rogabat, ſpondentem in errorem induceret caperetque turpiter : ipſe eo remedio vſurus monet, quam captioſa ſit illa σωρίτης, quantoque ἀνυχιασμῷ opus ſit ad fugiendos interrogatiuncularum laqueos. Hanc enim veram eſſe fragmenti iſtius ſpeciem, et de acceptilatione libro Digeſtorum LIIII. diſſeruiſſe Iulianum, adcurate, vt ſolet, demonſtrauit Iac. Gothofredus in *Comment. ad regul. iur. pag.* 269. *ſequ.* Ex eadem arte Iulianus didicerat tot regulas interpretandi, quales in *l.* 15. *D. de legib. l.* 64. *l.* 67. *D. de regul. iur.* et alibi paſſim, tamquam gemmulae quaedam micant. Denique arte hac praemunitus tam praeclare argumentatur, vt neſciam, an aeque ſolidas deciſionum ſuarum rationes vllus veterum ICtorum dederit, ac Iulianus. Sane modo a pari, vt in *l.* 32. §. 1. *D. de legib. l.* 49. §. 2. *D. de recept. et qui arbitr. recep. l.* 6. *D. quib. mod. vſusfruct. vel vſ. amitt. l.* 32. *D. de ſeruit. praedior. vrban.* modo a contrario, vt *l.* 32. §. 1. *D. de legib. l.* 25. *D. de ſeruit. praed.*

praed. ruſtic. modo a genere ad ſpeciem, vt in *l.* 26. *D de ſtatu homin.* ab antecedente ad conſequens, vt in *l.* 27. *D. de adopt. et emanc.* ab effectu ad cauſſam, *l.* 25. *D. de iudic. l.* 27. *D. eod. l.* 74. *§.* 2. *l.* 75. *D. eod. tit.* a toto ad partem, *l.* 34. *§. vlt. D. de vſufr.* a maiore ad minus, *l.* 3. *D. ſi vſusfr. pet.* a fine, *l.* 4. *D. eod. tit. l.* 19. *D. de reb. cred.* a definitione, *l.* 42. *D. ad leg. Aquill. l.* 40. *D. de noxal. actions.* a cauſſa ad effectum, *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* ab abſurdo, *l. cad.* Phyſicam Iuliani obſeruationem iam ſupra vidimus ex *l.* 36. *D. de ſolution.* Nempe quum ibi inciderit in quaeſtionem, quam partem totius debiti petiti ſuam faciat filius eius, qui vxorem praegnantem reliquit? ad Vrſeii Ferocis deciſionem notauit: *verius eſt, me eam partem perdidiſſe, pro qua heres fuiſſem!, antequam certum fuiſſet, neminem naſci, aut quartam partem, quia tres naſci potuerunt, aut ſextam, quia quinque.* Quumque non defuturos praeuideret, qui irrideant hanc deciſionem, nec putent fieri poſſe, vt tot liberi vno partu fundantur: addidit, et auctoritate phyſicorum, et illa rerum magiſtra, experientia, conſtare quinque poſſe naſci: *nam et Ariſtotelem ſcripſiſſe, quinque naſci poſſe, quia vuluae mulierum totidem receptacula habere poſſint, et eſſe mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque ſimul pepererit, et tum habuerit incolumes, idque et in Aegypto adſirmatum ſibi eſſe.* Locum Ariſtotelis de quinque vuluae receptaculis hodie non exſtare, plerique obſeruant: quin eum ſententiam illam, quam Iulianus illi tribuit, διὰ τῶν πλέω γίνεσθαι διὰ τὸ πόρων πλῆθος καὶ τῶν κοτυληδόνων, οὐχ ὡς ὄντας, *quod multi generentur, pro numero locorum et acetabulorum, quae vnum non ſunt*, explodere, eamque οὐδὲν ἔνιοι, *nihili eſſe*, putare ex *lib. IIII. de gener. animal. cap.* 4. animaduertimus. Nec *lib. VII. Hiſtor. anim. cap.* 4. vbi de numeroſo foetu humano ex inſtituto agit, de quinque iſtis vteri receptaculis quidquam legimus. Sed non eſt veriſimile, Iulianum perperam citare Ariſtotelem, virum honeſtiſſimum, et multa ſcripſit philoſophus, quae ad nos non peruenerunt, ceu videre eſt apud Fabric. *Biblioth. Graec. lib. III. cap.* 7. *pag.* 185. inter quae etiam ſunt ἀνατομῶν libri octo, et ἐκλογαὶ ἀνατομῶν ἃ, quorum meminit Diogen. Laërt. *lib. V. ſegm.* 25. in quibus forte talia lecta fuerint. Certe integrum fragmentorum Ariſtotelicorum, a Cicerone, Strabone, Plutarcho, Gellio, Galeno, Athenaeo, Sexto Empirico

Digitized by Google

pirico, aliisque seruatorum aceruum cumulauit Franc. Patricius *Discurs. Peripatet. tom. I. lib. VII. pag.* 74. *seqq.* quorum hodie nullum in operibus philosophi illius supereſt vestigium. Denique non ideo sibi parum constitit Aristoteles, si vno loco affirmauit, nasci posse quinque, quia totidem sint vteri receptacula, et tamen alibi illam receptaculorum multitudinem causſam partus multiplicis negauit. Fieri enim potest, vt in aedibus, quia plura sunt cubicula, plures habitent, et tamen amplitudo illa non semper causſa est, cur multis locentur, quod illi satis animaduertunt, qui ab eo, quod est ἐκ τῶν δυνάτων, non colligendum esse, rem vere exsistere, prudenter monent. Alia circa hunc locum nasci potest quaestio, puta an vera sint illa, quae de quinque vteri receptaculis vel cellulis obseruasse Aristotelem, Iulianus testatur? Quod vereor, ne plerique, qui nostris temporibus per sectionem in minutissimarum corporis humani partium conformationem oculis emissitiis inquisiuerunt, negaturi sint. Certiora sunt, quae de muliere Alexandrina quinque vno partu Hadriani temporibus enixa refert Iulianus. Idem enim Laelii fide refert Paullus, *l.* 3. *D. si pars heredit. pet.* Caius, *l.* 7. *D. de reb. dub.* immo et Phlegon in *Mirabil. cap.* 29. et Iul. Capitolin. *in Anton. Pio, cap.* 9. quamuis apud priorem pro Τραϊανὸς rescribendum esse Ἁδριανὸς, posteriorem autem rem per errorem ad Pii tempora referre, non abs re suspicetur Car. Hannib. Fabrotus *de numero puerperii exerc. II. pag.* 1175. *tom. IIII. Thesaur. iur. ciu.* vbi et alia huius foecunditatis exempla paene admiranda collegit, expenditque, quod et ante istum facere coeperat Rigaltius in *Obseru. ad Tertull. de anima, cap.* 6. *pag.* 81. De moralibus Iuliani sententiis non est, quod multa moneamus, quum de iis paullo post, vbi de secta philosophica, quam reliquis praetulerit, disserendum, dicendi futura sit occasio. Et quis ignorat, tales sententias excidere etiam solere illis, qui numquam philosophiae sacris sunt initiati.

§. XVII.

Satius ergo, vti iam dixi, fuerit, de philosophiae secta, quam praecipue sibi sectandam existimauit Iulianus, dispicere, siquidem id scire quam maxime interest eorum, qui in iuris pruden- Salu. Iulianus Stoicus.

tiae adyta paullo altius penetrare cupiunt. Et Stoicam quidem ſectam, quae teſte Tacito *Annal. lib. XIIII. turbidos et negotiorum appetentes facere* videbatur, quam maxime placuiſſe ICtis iam in vulgus notum eſt, et quum ab aliis, tum potiſſimum ab Emundo Merillio *Obſeru. III. cap.* 8. *ſequ.* luculenter demonſtratum eſt. Idem tamen et ſcrupulum nobis iniicere poterat Iulianum inter Stoicos referentibus. Nam *Obſeru. lib. I. cap.* 20. *ſeqq.* inter diſſidentes ICtorum ſcholas Proculeianos magis a partibus Stoicorum fuiſſe, quam Sabinianos, probat argumentis quam plurimis, quin Sabinianos in quibuſdam ſaltem doctrinis magis academiam, quam porticum ſequutos, loco non vno ſuſpicatur. Vid. *Obſeru. lib. I. cap.* 24. *lib. IIII. cap.* 40. et *comm. in Deciſion. Iuſtin.* 39. *n.* 4. Quae ſi vera ſint, paullo alieniorem a *ſumma illa Stoicorum philoſophia*, quam Marcianus vocat *l.* 2. *D. de legib.* fuiſſe oporteret Iulianum, Sabinianorum ſua aetate coryphaeum et facile principem. Enimuero id fortaſſis numquam in mentem venit Merillio, neque ille, dum Proculeianos ſtrictius inhaeſiſſe ſcribit doctrinis Stoicis, ideo inter Sabinianos locum inter illos denegat, aut eos ideo Platonicos fuiſſe adſeuerat, quia in alio philoſophiae capite academicos ſectati ſint. Quamuis ſi vera fateamur, ne id quidem ſatis demonſtrarit, totamque Merillii ſententiam de proportione arithmetica Stoicis, et geometrica academicis gratiore, nullo idoneo fundamento niti recte oſtenderit Gottfr. Maſcou. *de ſect. Sabin. et Procul. cap.* 6. §. 4. *pag.* 103. Sane vt Labeo pater, a quo deinde Proculeiani deſcendunt, ita et Oſilius, praeceptor Ateii Capitonis, qui Sabinianorum duxit familiam, Stoae fuit addictiſſimus, idque ſatis patet ex *l.* 21. *pr. D. de furt.* Quumque id veluti proprium haberent Sabiniani, vt non temere a maiorum traditis diſcederent, facile patet, poſteros quoque non facile alia philoſophiae principia admiſiſſe, quam quae admiſerant ſectae auctores, id eſt Stoica. Sed obſeruandum praecipue videtur, duorum generum fuiſſe philoſophos Stoicos, eorumque alios a Fabiano apud Senec. *de breuit. vit. cap.* 10. recte dictos *cathedrarios*, alios *veros* et *antiquos*. Illi fere verborum ſubtilitatibus immerſi, quidquid ▪ Stoa erat, probabant, lingua, ſomno, cibo, habitu quoque, et reliqua vitae ratione Stoicam triſtitiam praeferentes: hi inſuper habitis ſubtilitatibus, damnataque omni adfectatione, tantum ▪ philoſophia petebant, quantum

Digitized by Google

tum satis videbatur ad componendam vitam, resque publice privatimque cum laude gerendas. Quali Stoicorum albo si quis cum reliquorum Sabinianorum tum Iuliani nomen adscripserit, non errauerit profecto, meque sibi omnino habuerit adsentientem.

§. XVIII.

Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis vestigia.

Et Stoicismi quidem vestigium non vnum in Iuliani fragmentis deprehendo. Primo enim, quum Stoici essent curiosi verborum aucupes, deque eorum origine, proprietatibus, reliquisque adfectionibus subtilius paene, quam ipsi grammatici disputarent: idem quibusdam locis feciſſe video Iulianum. Sic in *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* quaestionem elegantem proponit, si ita vulneratus fuerit seruus, vt eo ictu certum sit, eum periturum, medio deinde tempore institutus sit heres, et postea ab alio ictus decesserit, an cum vtroque agi de occiso possit ex lege Aquillia? Ad eam soluendam, primo disquirit, quid sit occidere. *Occidisse*, inquit, *dicitur vulgo quidem, qui mortis causſam quolibet modo praebuit: sed lege Aquillia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causſam mortis praebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a* CAEDENDO *et a* CAEDE. Deinde demum ad decisionem, elegantem profecto ac notabilem, sese accingit. Ita et *l.* 60. *D. de re iud.* explicat, quid sit *morbus sonticus*, nempe, *qui cuique rei agendae impedimento sit*; non vti apud Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. Caecilius et Cassius apud Venuleium in *l. vlt. D. de edict. aedilit.* existimat, *morbus grauior, et vim grauiter nocendi habens.* Recte enim peritissimus harum rerum Menagius in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 39. *sonticus morbus*, inquit, *dictus est non ab eo, quod vim nocendi habeat, sed quod iustam legitimamque causſam adferat, vt ne quis in iudicio sisti possit. Est enim* sons αἰτίαν τινὸς ἔχων, vel αἴτιος. *Glossae veteres: Sontes* ἔνοχοι, ὑπεύθυνοι, βλαβεροί. Hoc vero posito porro colligit Iulianus, febrim quoque morbum sonticum esse, adeoque litigatore ob febrim discedente, iudicem iure pronunciare non potuisse. *Litiganti enim quid magis impedimento est; quam motus corporis contra naturam, quem febrem adpellant?* Vbi et febris habes descriptionem. Ne vero cuiusuis febriculae obtentu iudicium defugere aut deferere vadimonium liceat, statim subiungit: *potest tamen dici, esse aliquam et febrium differen-*

rentiam. Nam si quis sanus alias ac robustus tempore iudicandi leuissima febre correptus fuerit, aut si quis tam veterem quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum sonticum non habere. Qua in re consentientem habet Hippocratem Ἐπιδημ. *lib. I. sect.* 3. *segm.* 15. febrem quartanam vocantem ἀσφαλέστατον πάντων πυρετῶν, καὶ ῥᾴιστον, καὶ μακροτάτον, *febrium omnium securissimam et facillimam, et longissimam.* Non minore diligentia Iulianus noster disquirit, quid sit noxa, *l.* 200. *D. de verb. sign.* quid adpellatione filii et filiisfamilias contineatur, *l.* 201. *D. eod.* (vbi simul *adpellationis a nomine* distinctio plane Stoica, quam iam obseruauit Priscian. *lib. II.* apud Putsch. *pag.* 574.) quid denique sint dolia vinaria, et seriae, amphorae. *l.* 206. *D. eod.* Omitto alia huius generis quam plurima, et id tantum obseruo, Iulianum passim immiscuisse breues ac generales iuris regulas, et in eo quoque imitatum esse Stoicos, qui vel ideo maximi faciebant Zenonem suum, quod omnia regulis atque axiomatibus breuissimis esset complexus. Hinc Arrian. *Diss. Epictet. I. cap.* 20. Τί οὖν ἐλπίζεις; ὅτι τὴν μεγίστην τέχνην ἀπὸ ὀλίγων ἐστὶν ἀναλαβεῖν· καὶ τοί αὐτὸς μὲν ὁ προηγούμενος λόγος τῶν φιλοσόφων, λίαν ἐστὶν ὀλίγος. εἰ θέλεις γνῶναι, ἀναγνῶθι τὰ Ζήνωνος, καὶ ὄψει: *quid ergo speras? maximam scilicet artem te paucis complecti posse? Enimuero primitiae, et tanquam summa capita rationum pauca traduntur a philosophis. Si cognoscere cupis, lege Zenonis scripta, et videbis.* Tales regulas iuridicis etiam libris quamplurimas immiscuit Iulianus, e. g. *in his, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. l.* 15. *D. de legib. Qui in viero sunt, in toto paene iure ciuili intelliguntur in rerum natura esse. l.* 26. *D. de stat. hom. Defensor, quum satis dedit, domini loco habendus est, l.* 76. *D. de procur.* et sexcenta huiusmodi, quae exscribere taediosum esset, maxime quum iuris studioso diligentem hic operam nauarit Iac. Gothofred. in *Manuali iur. pag.* 91. *seqq.* Consultius itaque fuerit, quid in rebus ipsis Stoae debuerit Iulianus noster, paucis explicare. Huc quidem prae ceteris refero, quae philosophatur de materia aliena in *l.* 61. *D. de rei vind.* Nimirum Minicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refeciisset, num nihilominus eiusdem nauis maneret? respondit, manere. At Iulianus, quem ad Minicium notasse constat, addidit: *sed si in aedificanda ea idem fecisset,*

Digitized by Google

ciſſet, non poſſe nauem aedificantis manere, *quia proprietas totius nauis carinae cauſſam ſequatur.* Elegans ſane deciſio, et quae vere Stoam redolet. Quamuis enim vulgo contendant, Stoicos formam praetuliſſe materiae, idque probent auctoritate Senecae *Epiſt.* 88. adpoſite ſcribentis: *ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis ſine lignis, non eſt, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, ſine quo non poteſt fieri*: vid. Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 21. iidem tamen Stoici, et fluere omnia et aſſidua deminutione atque adiectione eſſe, et neminem noſtrum eſſe mane, qui pridie fuerit, et quidquid videmus, currere cum tempore, nihilque ex his, quae videmus, manere ſtatuebant: Senec. *Epiſt.* 58. quocum coniungendi Stobaeus in *Eclog. phyſ. cap.* 21. *pag.* 37. Plutarchus *de comm. not. cap.* 39. M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν lib. II. cap.* 17. *lib.* 5. *cap.* 33. Iam ſi Socrates manet mane, qui pridie fuit, quamuis quod ad materiam, eiuſque particulas, attinet, non ſit idem, qui fuit pridie, conſequens ſane eſt, vt et Titii nauis maneat, cuius ante fuit, quamuis quod ad materiam, non ſit eadem, quae fuit ante, et quaedam Sempronii tabulae acceſſerint. Atque ita quaeſtionem ſecundum Stoicos recte decidit Minicius. At non minus Stoica eſt Iuliani adnotatio. Non omnes enim Senecae ſententiam de forma, quam *Epiſt.* 88. obiter protulit, ſequebantur, ſed diſtinguere ſolebant formam externam ab interiore, illamque plane nihil circa rem mutare contendebant. Eleganter Arrianus *Diſſ. Epictet. IIII. cap.* 5. *Μὴ γὰρ ἐκ ψιλῆς μορφῆς κρίνεται τῶν ὄντων ἕκαστον· ἐπεὶ οὕτω λέγε καὶ τὸ κήρινον μῆλον εἶναι, καὶ ὀδμὴν ἔχειν αὐτὸ δὲ, καὶ γεῦσιν· ἐκ ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐκτὸς περιγραφὴ· ἰκνοῦν οὐδὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ῥὶς ἐξαρκεῖ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί: quaeque enim res ex ſola figura non eſt iudicanda, alioqui et cereum maſſam dic eſſe pomum; dic habere pomi odorem eſt guſtum. Neque vero externa figura et circumſcriptio ſatis eſt: neque ad hominem conſtituendum naſus et oculi ſufficiunt, ſed decreta humana requiruntur.* Si itaque verum eſt, nullum ens e forma et figura externa iudicari: non potuit ſane non colligere Iulianus, dominium nauis non adquirere, qui ex alienis lignis eam de nouo fabricarit. Si porro et id ad Stoicorum pertinet doctrinas, quod in dubio libertatibus fauendum ſit, quod viſum Merillio *Obſ. lib. I. cap.* 15. inde quoque certo colligere licebit,

bit, Iulianum Stoae debere humanitatem illam, qua commotus in dubio pro libertate pronunciare non dubitauit. Nam *l.* 30. *D. de liber. cauſſ.* quaeſtionem mouet, quid iuris ſit, ſi duobus petentibus hominem in ſeruitutem pro parte dimidia ſeparatim, vno iudicio liber, altero ſeruus iudicatus ſit? Videbatur ſane ſeruus duci poſſe ab eo actore, ſecundum quem fuerat iudicatum, partim, quod alteri, qui ſuccubuerat, nihil in eo iuris eſſet, partim, quod ita ſentiſſent Sabinus et Caſſius, quibus Iulianus ex ſectae formula alioquin fere ſemper adſtipulabatur. Nihilominus tamen ille ſubductis rationibus *commodius eſſe* affirmat, *fauore libertatis, liberum quidem eum eſſe, compelli autem pretii ſui partem, viri boni arbitratu, victori ſuo praeſtare.*

§. XVIIII.

An et ſubtilitatum Stoicarum curioſus fuerit?

Sed pigebit fortaſſis, triſtibus illis ac ſeuerioribus Stoicorum praeceptis immorari diutius, nec dubito, quin ipſum Stoae vocabulum lectori taedium aliquod mouere poſſit, ob ſubtilitates innumeras, quibus ſuperſtitioſa illa philoſophorum familia ſe ſe oblectaſſe dicitur. Sed ſalua res eſt. E media Stoicorum turba prodiſſe nouimus viros cordatos et prudentes, quibus illae λεπτολογίαι et triſtes ineptiae nihil ad componendum animum profuturae, quam maxime ſordebant, quales in primis ſunt Seneca *Epiſt.* 45. 48. 49. 88. 106. 111. Arrian. *Diſſ. Epict. II.* 19. et M. Antoninus, qui *lib. I.* §. 17. ſe vel eo nomine Deo immortales debere gratias profitetur, ὅτι οὐκ ἐνετρύφησα φιλοσοφίαι, μὴ ἐμπεσεῖν εἴς τινα σοφιστὴν, μηδὲ ἀσχοληθῆναι περὶ τὰς συγγραφὰς, ἢ συλλογισμοὺς ἀναλύειν, ἢ περὶ τὰ μετεωρολογικὰ καταγίνεσθαι, *quod quum philoſophandi cupiditas inceſſiſſet, non in ſophiſtam aliquem incideris, nec commentariis euoluendis vel ſyllogiſmis reſoluendis, vel meteorologicis diſcutiendis tempus deſes contriuerit.* Talem profecto animum et Iuliano Deus dederat, non doctas nugas et ineptias, tamquam muſcas, captantem, non eorum cupidum, quae ipſa ſubtilitate ſua admirationi eſſent, ſed ſectantem vtilia, et vitae potius, quam famae profutura. Exemplis vt rem illuſtremus, iam ſupra ex *l.* 51. *D. ad leg. Aquill.* vidimus quaeſtionem de ſeruo ab vno ita vulnerato, vt eo ictu certum eſſet eum periturum, poſtea herede inſtituto, ac demum ab alio occiſo. Dubitabatur, an cum vtroque de occiſo agi poſſit ex lege Aquillia? Adfirmat Iulianus, ſed ita, vt aeſti-

aeſtimatio peremti non eadem in vtriuſque perſona fiat, ſed qui prior vulnerarit, tantum praeſtet, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis ſexaginta quinque diebus; poſterior in id teneatur, quanti homo plurimi venire potuerit in anno proximo, quo vita exceſſit, in quo pretium quoque hereditatis futurum ſit. Mirum videri poterat, eiuſdem ferui occiſi nomine ab alio maiorem, ab alio minorem praeſtari aeſtimationem: ſed iſte hoc non ait mirandum, quia vterque eorum ex diuerſa cauſſa et diuerſis temporibus occidiſſe hominem intelligatur: ſimulque addit: *quod ſi quis abſurde a nobis haec conſtitui putauerit, cogitet, longe abſurdius conſtitui, neutrum lege Aquillia teneri, aut alterum potius, quum neque impunita maleficia eſſe oporteat, nec facile conſtitui poſſit, vter potius teneatur. Multa autem iure ciuili contra* RATIONEM DISPVTANDI *pro vtilitate communi recepta eſſe, innumerabilibus rebus probari poteſt. Vnum interim poſuiſſe contentus ero. Quum plures trabem alienam, furandi cauſſa, ſuſtulerint, quam ſinguli ferre non poſſent, furti actione omnes teneri exiſtimantur, quamuis* SVBTILI RATIONE *dici poſſit, neminem eorum teneri, quia neminem verum ſit, eam ſuſtuliſſe.* Similem ſe praeſtat Iulianus in *l.* 20. *D. de reb. cred.* vbi quaeſtio eſt, ſi tibi pecuniam donaſſem, vt tu mihi eamdem crederes, an credita fiat? Reſpondet, talem contractum neque donationem eſſe, neque pecuniam creditam: donationem non eſſe, quia non ea mente pecunia data ſit, vt omni modo penes accipientem maneret: creditam non eſſe, quia exſoluendi cauſſa magis daretur, quam alterum obligandi. Sed quamuis ita ſe res habeat, ſi ad viuum omnia reſecare velis: ſubtiliora tamen haec viſa ſunt Iuliano, quam vt in iis adquieſceret. Et hinc ſtatim ſubiicit: *ſed haec intelligenda ſunt propter* SVBTILITATEM VERBORVM: *benignius tamen eſt, vtrumque*, (donationem et mutui dationem,) *valere.* Eodem denique pertinet ſpecies elegantiſſima in *l.* 13. *pr. D. de lib. et poſthum.* Quum enim in teſtamento ſcriptum eſſet: SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO, ac deinde filius et filia naſcerentur: querebatur, quomodo as eſſet diſtribuendus? Ruptum videri potuiſſet teſtamentum agnatione poſtumi vel poſtumae: at Iulianus in ſeptem

Digitized by Google

tem partes aſſem diſtribuendum putauit, ita, vt ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partem haberet, quia ita ſecundum voluntatem teſtantis filius altero tanto amplius habiturus eſſet, quam vxor; et haec altero tanto amplius, quam filia. Denique addit: *licet enim* SVBTILI IVRIS REGVLAE *conueniebat, ruptum fieri teſtamentum: attamen quum ex vtroque nato teſtator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiuſmodi ſententiam humanitate ſuggerente decurſum eſt. Quod etiam Iuuentio Celſo apertiſſime placuit.* Tam parum Iulianus ſubtilitates curabat, quibus alioquin magnopere delectabantur Stoici, vt de eo vere dicere poſſis, quod de C. Aquillio Gallo praedicabat Cicero pro *A. Caecina cap.* 27. *eum iuris ciuilis rationem numquam ab aequitate ſeiunxiſſe.*

§. XX.

Eius iuris prudentia legiſlatoria.

Tanta variae doctrinae praeſidia ſibi iuuenis pepererat Iulianus, cuius in eo quoque inſignis prudentia eluxit, quod in his προπαιδεύμασι non adquieuit, ſed ad ſublimiora et rei publicae magis profutura adſpirauit, id eſt, ad iuris prudentiam, quae tum plurimum in ciuitate laudis et gratiae habebat, et ad maiora nitentibus decus ac robur erat. Quantum in ea profecerit, ex ipſis eius fragmentis facile intelligitur. Sane quum, vt recte animaduertit Ariſtot. *ad Nicom. lib. VI. cap.* 8. *ſequ.* trium generum ſit omnis prudentia, adeoque et illa, quae in iure verſatur, νομοθετικὴ, *legiſlatoria*, βουλευτικὴ *conſultatrix*, καὶ δικαστικὴ, ſeu *iudicialis*: reliqui ſeu ICti id quod in arte ſummum eſt, conſequuti ſibi videbantur, ſi in vna aut altera harum facultatum excellerent, Iulianus vero vaſto ingenio omnes ita complexus erat, vt dubitem, an ea in re parem inter antiquos habuerit. Et νομοθετικῆς quidem iuris prudentiae, nullum certius argumentum proferri poteſt, quam quod inter tot praeſtantiſſima, quae tum illuxerant, ingenia, ipſe potiſſimum electus ſit, cui condendi edicti perpetui negotium daretur, quippe τῷ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις δοκιμωτάτῳ σοφωτάτῳ, *omnium iurisconditorum qui olim fuerunt, prudentiſſimo*, vti vocatur in *Conſt. tanta* §. 18. Sed de hoc edicto ab eo condito paullo ante iam actum adcuratius. Nec minus iuris prudentiae legiſlatoriae laudem tuitu-éſt, reddito edicto DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Id enim a Iuliano introductum eſſe, teſtatur Marcel-

Digitized by Google

cellus in *l.* 3. *D. de coniung. cum emancip. lib.* Notum est, iure veteri decemuirali patri succedere non potuisse nisi suos, nec vllam hereditatis partem ad emancipatos peruenisse, quippe qui non amplius erant pars familiae. Quum vero tristius videretur, omni iure sanguinis ideo tantum excidere liberos, quod e patria potestate essent dimissi: praetor testamento praeteritis dederat bonorum possessionem contra tabulas, patre vero intestato mortuo, eosdem vocabat ex edicto: VNDE LIBERI. Sed ita saepius eueniebat, vt, si quis filium emancipasset, nepotesque ex eo retinuisset in potestate, illo petente bonorum possessionem, vel hi totius hereditatis auitae iacturam facerent, vel patri, quo minus consequeretur hoc beneficium, impedimento essent. Huic incommodo vero primus remedium inuenit Saluius Iulianus, edicto illo cauens, vt liberi cum emancipato coniungerentur, et hic acciperet dimidiam, reliquam liberi eius, hisque ille dumtaxat bona sua conferret. Ita neutris fiebat iniuria, et *neque emancipatus solus veniebat, et excludebat nepotes in potestate manentes, neque nepotes iure potestatis obiiciebantur patri suo*, quo argumento huius edicti aequitatem quam maxime commendat Vlpianus, *l.* 1. §. 1. *D. de coni. cum emanc. liber.* Paullo magis incertum, an et Saluianum interdictum huc referre liceat, tamquam prudentiae legislatoriae argumentum. Illud enim Saluio Iuliano tribuunt viri doctissimi, Ant. Augustin. *de nom. prop. Pand. cap.* 4. *pag.* 331. Cuiac. *in Paratitl. Dig. lib. XXXXIII. tit. vlt.* et, qui hos duumuiros sequuti sunt, innumeri alii. At in dubium id vocarunt Bachouius *ad Treutl. Voll. II. disp.* 25. *th.* 2. *litt. d.* et *de pignor. lib. III. cap.* 20. Hub. Giphan. in *Comment. ad* §. 3. *Inst. de interd.* nouisque vsus argumentis Corn. van Bynkersh. *Obs. lib. I. cap.* 24. Et sane vix probabile est, Iulianum, in quo alibi pellucent modestiae argumenta, tam arrogantis ingenii fuisse, vt non contentus, reperisse interdictum, et nomen illi suum imposuisset, et ita edicto voluisset insertum. Eo vero nomine id interpretatos esse Vlpianum et Paullum in *Commentariis ad edictum* ex *l.* 2. §. 3. *D. de interdict. l.* 1. §. 1. *et l.* 2. *D. de Saluian. interd.* satis intelligitur, nec vsquam aliud eius interdicti occurrit nomen. Deinde ipse Iulianus, interpretaturus hoc interdictum, Saluianum illud vocat, idque simpliciter sine vlla nota, qua se auctorem prodat. Denique quum ipse Iulianus ibi distinguat

caſus, quibus directum et vtile hoc interdictum competat: vix excogitari poſſe rationem exiſtimat Bynkershoekius, cur non et vtile hoc interdictum directum fuerit, ſed ſua ipſius interpretatione oſtendere voluerit, ſe edictum illud anguſte nimis concepiſſe. Haec vir illuſtris, quae poſtea diluere voluit Waechtlerus *in Actis erud. Lipſ. a.* 1716. *pag.* 264. Exiſtimat enim, nullam prodere Iuliani arrogantiam, ſi interdictum a ſe inuentum, et ab aliis ita dictum eodem nomine citet, nec in tota *l.* 1. *D. de Salu. interd.* quidquam occurrere, quod non ſalua modeſtia ſcribere potuerit Iulianus: denique numquam vel praetorem vel legiſlatorem vllum fuiſſe, qui omnes cauſſas caſuſque, quibus locum habeant, expreſſerit, nec ipſum Deum, qui ſolus poterat eas ſpecies omnes praeuidere, in legibus ſuis ita nobiſcum loqui. Sed tamen, ſi vel ea omnia largiamur, incertum manet, auctorem huius interdicti eſſe Saluium Iulianum, quia id nemo veterum dixit, et plures cum ante Hadriani tempora, tum ſub illo e gente Saluia honoribus functi ſint ampliſſimis, quorum vnum aliquem interdicti iſtius auctorem aeque eſſe poſſe, ac Iulianum noſtrum, nemo dubitauerit. Itaque hic ἀπέχεσθαι malumus, quam ICto noſtro aliquid tribuere, quod an ipſe, ſi viueret, agnoturus ſit, pro certo adfirmare non liceat.

§. XXI.

Itemque conſultatoria,

Nec miror eius prudentia in conſulendo cauendoque illuxit, quippe qua maximam ſibi laudem peperiſſe, aditumque ad ſummos honores recluſiſſe videtur. Notum eſt, ab Auguſti temporibus non promiſcue omnibus, quibus ſtudiorum fiducia erat, de iure reſpondendi facultatem fuiſſe, ſed id pro beneficio peti ſolitum ab imperatoribus, donec Hadrianus rogatus, a viris praetoriis, vt ſibi reſpondere liceret, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere, et ideo ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe, populo ad reſpondendum ſe praepararet. l.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* §. 8. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* Exiſtimant plerique viri docti, eam ICtis facultatem ab Hadriano redditam eſſe demum condito edicto perpetuo, quod in medio relinquimus, non abs re tamen exiſtimantes, ex eo tempore ſaltim ſenatui ſtudia ſua probare debuiſſe illos, qui de iure reſponſuri eſſent ea auctoritate, vt non liceret iudicibus ab eorum ſententia diſcedere, et

et eatenus veri quid ineſſe verbis Theophili, *in Paraphr. §. 8. Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* ſcribentis, ICtos eſſe σοφὰς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ σύγκλητος ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *quibus iura condere aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Nam quod ipſe addidit, ἢ δημὸς, *aut populus*, plane non quadrat temporibus illis, quibus imperatores rerum potiebantur. Vtcumque ſe res habeat, talem ſane ICtum a ſenatu probatum fuiſſe nouimus Saluium Iulianum, de quo Spartian. in *Hadrian. cap.* 18. *quum iudicaret, in conſilio habuit non amicos ſuos, aut comites ſolum, ſed ICtos, et praecipue Iuuentium Celſum, Saluium Iulianum, Neratium Priſcum, alioſque, quos tamen* SENATVS *omnes* PROBASSET. Hoc ergo fretus ſuffragio de iure reſpondit non modo principi, cauſſas cognoſcenti, vt ex hoc Spartiani loco patet, ſed et quibuſdam praetoribus ſe conſulentibus, *l. 5. D. de manumiſſ. vind.* Quieto cuidam, *l. 30. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* et in primis Saluio Ariſtoni, *l. 6. D. de legat. praeſt.* quem cura Tito Ariſtone, quem Plinius *lib. I. epiſt.* 22. tam magnifice laudat, diuerſum ſtatuere, vel cum Bertrando *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. Ariſtonem illum pro reſpondente, Iulianum pro conſultore habere velimus, ego quidem non video. Reſponſa praeterea eius fere omnia, quae ſuperſunt, non ſunt de ſpeciebus leuibus ac vulgaribus, quales illa apud Martialem de tribus capellis, ſed de difficillimis, quas omnes ita ſoluit, vt fere ſemper eius ſententiae adſtipulentur reliqui eorum temporum ICti. Citatur ſane ſaepiſſime Iulianus ab Vlpiano, Paullo, Marciano, Marcello, Hermogeniano, Pomponio, Caio, Modeſtino, Papiniano, Aburnio Valente, Calliſtrato, Terentio Clemente, Africano, Venuleio, Licinio Ruffino, Scaeuola, et Valente, ſed ita, vt rarius ab eo horum vllus diſſentiat, ſi a Marciano diſceſſeris. Hinc ſaepe legas: *recte Iulianus putauit, l. 94. D. de legat. 2. recepta eſt Iuliani ſententia l. 29. §. 16. D. de lib. et poſtum. hoc autem, quod ſentimus, Iulianus quoque probat, l. 48. §. 1. D. de vulg. et pupill. ſubſtit. l. 62. §. 1. D. de rei vindic. l. 3. D. de except. rei iudic. Merito Iulianus reſpondit, l. 19. D. de vi et vi arm. Iulianus ait, l. 23. D. de reb. cred. eleganter ait, l. 2. §. 5. D. de iudic. ſcribit Iulianus, l. 33. §. 1. D. de vſufruct. l. 2. D. de iudic. l. 35. §. 2. D. de procur. recte ſcribit Iulianus, l. 21. §. 9. D. de recept. et qui arbitr. l. 39. §. 1. D. de rei vindic. id maxime conſequens eſt ei ſententiae, quam Iulianus probauit, l. 38. D. de condict. indeb. ſemper probaui Iuliani ſententiam, l. 45.*

D. de act. emt. et vend. et ego didici, et Iulianus existimat, l. 5. D. de oper. seru. Iulianus respondit, l. 33. D. de minor. l. 19. D. de dol. mal. l. 72. D. de hered. instit. hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, l. 6. D. de vulg. et pupill. substit. Iuliani sententia est, l. 34. D. de pact. plerique Iuliani sententiam probant, l. 8. §. 2. D. de in ius voc. placet nobis Iuliani sententia. l. 6. D. de his, qui sui vel alien. iur. quae sententia Iuliani habet rationem, l. 2. §. 1. D. de noxal. act. quae sententia Iuliani vera est, l. 9. §. 4. D. de Public. in rem act. l. 1. §. 33. D. depos. l. 11. §. 16. D. de act. emt. l. 29. D. de vsufr. verum est, quod Iuliano placet, l. 28. D. de pact. idque et Iulianus sentit, l. 35. D. de recept. arbitr. Iulianus ait, et ita vtimur, l. 5. §. 9. D. de iur. dot. Iulianus scribit, et ita saepius est constitutum, l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon. Et Iulianus scribit, et alii plerique consentiunt, l. 10. §. 2. D. de pact. ita et Iuliano, et multis aliis visum, l. 19. §. 4. D. de iudic. est verius, quod Iulianus scripsit, l. 6. princ. D. de tutor. Iuliani sententia humanior est, l. 23. §. 8. D. de aedil. edict. l. 2. §. 1. D. de vsufr. puto secundum Iulianum debere dici. l. 8. §. 3. D. de negot. gest. et similes. Deserunt aliquando Iuliani sententiam Vlpianus, Paullus, sed rarius, et vt plerumque illius dicta magis explicent, vel adhibita distinctione vindicent, quam refellant. Acerrimum censorem eius scripta inuenere Vlpium Marcellum: sed et ipse tamen aliquando Iuliani sententiam adprobat, veluti in *l. 12. D. de auctorit. et consent. tut. l. 41. D. quib. ex causs. mai.* aliquando, quae de vna specie dixerat ICtus, ad alias profert, vti *l. 16. D. de pecul. l. 82. §. 3. D. de legat. 1. l. 27. §. 6. 7. 11. D. ad SC. Trebell.* aliquando, distinctione adhibita, decisionem eius restringit, *l. 8. §. 2. D. de SC. Vellei. l. 13. D. de mort. caus. donat. l. 40. D. de adquir. vel omitt. hered. l. 74. D. de iudic. l. 22. §. 5. D. rat. rem. hab.* Quin immo est, vbi, ne nihil dixisse videatur, nodum in scirpo quaerit, eademque, quae recte dixerat Iulianus, aliis dumtaxat verbis eloquitur, vt ne dissentire quidem illum, adpareat. *l. 23. D. de act. emt.* Notum quoque est, ipsos imperatores in constitutionibus suis plerumque confirmasse, et reliquis praetulisse, Iuliani sententiam, ac proinde saepe nos legimus, secundum Iuliani sententiam esse constitutum, *l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon. §. 5. Inst. de suasp. tutor.* et etiamnum exstant principum constitutiones, quibus plerumque Iuliani sententia probatur, veluti *l. 24. C. de negot. gest. l. 15. C. de vsufr. l. 10. C. de condict.*

Digitized by Google

dict. indeb. §. 8. *Inst. de nupt.* §. 2. *Inst. de adsignat. libert.* §. 2. *de obl. quae quasi ex del. Nouell.* LXXXVII. *pr.* Denique nec id videtur omittendum, Theodosium et Valentinianum imperatores, quando ICtorum quorumdam voluminibus auctoritatem in foro summam tribuunt, in primo quidem ordine posuisse Papiniani, Paulli, Caii, Vlpiani, et Modestini scripta vniuersa: at iis tamen adiunxisse Scaeuolam, Sabinum, et IVLIANVM nostrum, quorum tractatus atque sententias illi quinque viri suis operibus miscuerint: *l. vn. C. Th. de respons. prudent.* non, quod minorem horum esse auctoritatem voluerint, si ex integris eorum operibus quidquam in foro citaretur, sed *quia*, quod recte vidit Anianus, *illi in suis corporibus non inueniebantur, sed in praefatorum opere tenebantur inserti.* Quamuis enim Iac. Gothofredus in *Comment. ad Cod. Theod. tom. I. pag.* 33. ICtorum istorum scripta in occidente tantum, et regno Tholosano, non autem in oriente, intercidisse, recte obseruat, siquidem multo post et a principe Arcadio citantur *l.* 3. *C. Th. de testam.* et a Triboniano inde Digesta locis quam plurimis locupletata sunt. At parum obest, vt quod ad forensem vsum intercidisse dicantur libri, qui se in oriente quoque ita hominum oculis subduxerant, vt vix millesimus eorum partem viderit, quosque ideo ipse Iustinianus in §. 17. *Const. tanta de conf. Dig.* vocat *βιβλία σπάνια, καὶ μόλις ἐξευρημένα, καὶ ὧν οὐδὲ τὰς ἐπιγραφὰς οἱ πολλοὶ καὶ τῶν σφόδρα δοκιμώντων ἐπὶ νόμοις ἐγίνωσκον, libros raros, et qui vix inueniri potuerint, quin quorum paene titulorum etiam viri in iuris prudentia celeberrimi habuerit notitiam.*

§. XXII.

Denique quin et iuris prudentiae *δικαστικῆς* complura specimina dederit vir prudentissimus, qui et tot magistratus gessit, et ipsi principi, cognoscenti, in consilio fuit, nemo temere, vt opinor, dubitauerit. Vnde id modo obseruare iuuat, eum passim libris suis miscere quaedam admonitoria, quae aliis iudicaturis vsui futura existimabat. Ita, quum saepe principes eos, qui suam opem implorabant, ad praesides prouinciarum remitterent, et hi deinde ambigerent, ipsine tunc cognoscere deberent, an iudicem dare possent; hunc illis scrupulum exemit Iulianus, *l.* 8. *D. de offic. praes.* vbi *saepe se audiuisse* ait *Caesarem dicentem, hac rescriptione*: EVM, QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES, *non imponi necessitatem proconsuli vel legato eius, vel praesidi* et iudicialis.

fidi prouinciae ſuſcipiendae cognitionis, ſed eum aeſtimare debere, ipſe cognoſcere, an iudicem dare debeat. Si nimirum erat cauſſa extraordinariae cognitionis, eam tunc praeſidem ipſum cognoſcere oportebat: ſin ordinariae, iudicem dari erat conueniens, neque licebat praeſidi, illam eo obtentu, quod actor praeſidem adire iuſſus ſit, ad ſuum tribunal trahere, vt pluribus oſtendit ICtus eximius Ger. Noodt, *de iuriſdict. lib. I. cap. 7. pag. 100. ſeqq.* Alio loco, puta *l. 32. D. de legib.* oſtendit, quam normam iudices in pronunciando tenere oporteat, ſimulque in dubio ius, quo vrbs Roma vtitur, ſeruari debere, ſuadet, quod et Iuſtinianus deinde obſeruari praecepit circa conſuetudinem iudiciorum Conſtantinopolitanorum in §. *vlt. Inſt. de ſatiſdat.* Sed id quidem de moribus vere receptis tacito conſenſu principum intelligendum. Alioquin enim quod contra rationem iuris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentiam, *l. 14. D. de legib.* et iam Proculus, *l. 12. D. de off. praef.* recte monuit, non tam ſpectandum eſſe praeſidi, quid Romae factum ſit, quam quid fieri debuerit. Elegantiſſima quoque eſt illa Iuliani *ἐπιστολὴ* in *l. 21. D. de reb. cred.* ex qua denuo adparet, illum aequitatem magis, quam ius ſtrictum iudicantibus commendaſſe. Quaerebatur inter veteres, an, qui decem petat, oblata ſibi quinque, et qui fundum petit, oblatam partem accipere, reliqua iudicio perſequi cogendus ſit? Erant, qui negarent actorem ad id compelli poſſe. At Iuliano, aequitatis ſtudioſiſſimo, *in vtraque cauſſa humanius facturus videtur praetor, ſi actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur, quum* AD EIVS OFFICIVM PERTINEAT, LITES DEMINVERE. Diuina vox, cedroque digna, quam vtinam ſemper alta mente repoſitam haberent iudices, in id ſaepe vnice intenti, vt lites, quoad fieri poteſt, foueant, quin nouas ex vetuſtis ſerant, atque ita in turbido eo felicius piſcentur.

§. XXIII.

Salu. Iuliani inter ICtos auctoritas. Iulianus, Berytenſium anteceſſor, a noſtro diuerſus.

Ceterum incredibili illa, quam ſibi tot vigiliis pepererat, doctrina tantam non modo laudem, ſed gloriam conſequutus eſt, vt omnium fere conſenſione ICtorum ſuae aetatis coryphaeus putaretur. Argumento ſunt tot elogia, quibus eum tamquam ex compacto ornant, quotquot eius in ſcriptis ſuis faciunt mentionem. Spartianus in *Vita Did. Iuliani, cap.* 1. eum vocat *bis conſulem, praefectum vrbi, et* IVRISCONSVLTVM, *quod magis eum nobilem*

Digitized by Google

nobilem fecit, adeoque maiorem eum ſibi celebritatem inſigni illa iuris peritia, quam tot eminentiſſimis, quibus functus eſt, honoribus, comparaſſe, innuit. Iuſtinianus eum alibi vocat *κράτιστον*, *Conſt. dedit nobis Deus*, §. 18. *de conf. Digeſt*, quo vocabulo eos, qui honoribus maximis functi fuerant, compellari ſolitos, oſtendit Menag. in *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. et iam ante illum Eraſm. Schmiedius *ad Luc. I.* 2. alibi eum laudat, tamquam legum et edicti perpetui ſubtiliſſimum conditorem, *Conſt. tanta* §. 18. *de conf. Digeſt.* alibi virum ſapientiſſimum, *Nouell. LXXIIII. pr.* alibi ſummum auctorem iuris ſcientiae *l.* 15. *C. de vſufr. et hab.* alibi ſubtiliſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, et edicti perpetui ordinatorem. *l.* 10. *C. de cond. indeb.* Sed et ante Iuſtinianum eum Theod. et Valent. laudant, tamquam magnae exiſtimationis virum et diſertiſſimum iuris peritum. *l.* 5. *C. de bonis, quae liber.* Diui fratres tamquam iuris auctorem, amicum ſuum, et clariſſimum virum. *l.* 17. *pr. D. de iure patron.* Ad eiuſdem laudes Alciat. *Diſpunct. lib. II. cap.* 27. et Io. Bertrand. *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. pertinere exiſtimant epigramma Theaeteti *Anthol. IIII.* 1. 2.

Τοῦτον Ἰουλιανὸν νομικῆς φάος εἶπον Ἰδῦται
Ῥώμη καὶ Βερύη, πάντα φύσις δύναται.

Hunc Iulianum, legitimae ſcientiae lumen, dixere videntes
Roma et Berytus, omnia natura poteſt.

Sed id quidem epigramma ad alium plane Iulianum, anteceſſorem Berytenſem, et Iuſtiniano σύγχρονον, et Nouellarum Iuſtiniani interpretem referendum eſſe, iam pridem obſeruarunt Pithoeus, Grotius, Fabrottus, et hic omnino conferendus Menag. in *Amoenit. iur. ciuil. cap.* 24. id quod facile etiam inde intelligere potuiſſent viri docti, quod Theaetetus Beroen vel Berytum (hanc enim vnam eamdemque vrbem eſſe ex Nonni Dionyſiacis oſtendit Ioſ. Scaliger *ad Euſeb. Chron. pag.* 121.) Iuliani doctrinam ſtupuiſſe tradit, quum tamen ex ſententia Io. Strauchii *de Beryto, cap.* 4. §. 15. ſaeculo demum tertio, vel, vt Hub. Giphanio videtur, a Seueri imp. temporibus florere coeperit ſchola iuridica, eamque adeo doctrina ſua illuſtrare non potuerit Salu. Iulianus, Hadriani aequalis, et, quod caput rei eſt, non ſcholae, ſed rei publicae natus, atque hinc diſſimillimus ante-

anteceſſoribus illis, quos, ex quo vetera illa iuris oracula conticuerant, in ſcholarum vmbra conſenuiſſe nouimus.

§. XXIIII.

Praeceptor Salu. Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus?

Si quaeras, quem potiſſimum auctorem ducemque habuerit ad iuris prudentiam, ipſe Iulianus nos hoc ignorare non patitur, quippe qui in *l.* 5. *D. de manumiſſ. vind.* Iauolenum, *praeceptorem ſuum* grato animo adpellat, etiam vbi id factu minus neceſſarium videri potuiſſet. Accedit, quod et Pomponius *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* vbi totam ſcholae Sabinianae ſucceſſionem deſcribit, diſerte docet, Ateio Capitoni Maſſurium Sabinum, huic C. Caſſium Longinum, huic porro Coelium Sabinum, ei Priſcum Iauolenum, ac huic demum Aburnum Valentem, et Tuſcianum, itemque SALVIVM IVLIANVM ſucceſſiſſe. Fuit ſane Priſcus ille Iauolenus vir maximae auctoritatis, ac, vt ex eius fragmentis patet, prudentiſſimus iuris, quin quem et honoribus ſummis functum, et aliquando Africae proconſulem fuiſſe, ex *d. l.* 5. *de manum. vind.* recte colligunt viri docti, et in his Grot. *de vit. ICtor. lib. II. cap.* 2. Et fortaſſis ille ipſe Africae proconſulatus Iuliano Afro occaſionem dederit, Iauoleni ſibi amicitiam conciliandi. Eius luminibus haud parum obſtruxiſſe quibuſdam videtur Plinius *lib. VI. epiſt.* 15. vbi non modo refert, cum Paſſienus Paullus elegos recitaret, et pro more coepiſſet dicere: PRISCE IVBES, eum ad hoc, quamuis Paullo amiciſſimum, reſpondiſſe: *ego vero non iubeo*: ſed et deinde hanc ſubiicit *ominem: cogita, qui riſus hominum, qui ioci. Eſt omnino Priſcus dubiae ſanitatis: intereſt tamen officiis, adhibetur conſiliis, atque etiam ius ciuile publice reſpondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridiculum et notabile fuit.* Parum ſane abeſt, quin hinc Priſcum illum Iauolenum tamquam emotae mentis ineptiſſimumque hominem nobis depingant, vti et Labeonem, quia de illo Horat. *Serm. I.* 3. *v.*80.

Labeone inſanior inter
Sanos dicatur.

vel C. Trebatium Teſtam, quia cum illo paullo familiarius iocatur Cicero. Sed iniuria fit optimo ſeni, quem dum Plinius adhuc interfuiſſe officiis, adhibitum conſiliis, et ius ciuile publice reſpondiſſe, fatetur, ſatis probabile eſt, tam dubiae ſanitatis viſum non eſſe aliis, ac ſibi. Et quid, quaeſo, ſtolidum ineſt illis Iauoleni Priſci verbis a Plinio tantopere exagitatis? Inoleuerat

Digitized by Google

uerat tum ille mos ſua aliorumque ſcripta recitandi: inuitari ſolebant amici, vt adeſſent ſtultitiae teſtes, et plauſu ſuo finirent fabulam, id eſt, vt bonas horas recitatoris cauſſa perderent. Quam moleſtum illud pleriſque fuerit, maxime occupatioribus, facile eſt ad intelligendum, idque non tacet Iuuenalis, qui eleganter *Sat. I. v.* 2. ſe ait

Vexatum toties rauci Theſeide Codri:

additque:

Impune ergo mihi recitauerit ille togatas,
Hic elegos? impune diem conſumſerit ingens
Telephus, aut ſummi plena iam margine libri
Scriptus, et in tergo nec dum finitus Oreſtes?

ac demum *Sat. III. v.* 5. ſe iam vel Prochytam praeponere ſuburrae adfirmat:

Nam quid, inquit, *tam miſerum, tam ſolum vidimus, vt non*
Deterius credas, horrere incendia, lapſus
Tectorum adſiduos, ac mille pericula ſaeuae
Vrbis, et Auguſto recitamus menſe poëtas?

An ergo adeo ridiculum quid fuiſſe dixeris Iauolenum, dum amico, huic inſaniae dedito, et ſenem grauioribus diſtrictum negotiis auditorem adhibere non dubitauerat, illam ſtoliditatem lepide exprobrauit, et interroganti: PRISCE IVBES, reſpondit: *ego vero non iubeo.* Diſplicet hoc Plinio, in eodem luto cum Paſſieno haerenti, et *lib. I. epiſt.* 13. ſaeculo gratulanti illam recitationum frequentiam. At non ideo diſplicuiſſe ſenilem illam moroſitatem arbitror aliis, qui grauioribus intenti negotiis recitationes illas cum tanto temporis diſpendio coniunctas, parum curabant, quorumque tum plures fuiſſe nec ipſe Plinius diſſimulat, dum *lib. I. epiſt.* 13. conqueritur: *ad audiendum pigre coitur. Plerique in ſtationibus ſedent, tempuſque audiendis fabulis conterunt, ac ſubinde ſibi nunciari iubent, an iam recitator intrauerit, an dixerit praefationem, an ex magna parte euoluerit librum: tum demum, ac tunc quoque lenti cunctanterque veniunt: nec tamen permanent, ſed ante finem recedunt, alii diſſimulanter et furtim, alii ſimpliciter et libere.* Si ergo Iauolenus non aliud dedit dubiae ſanitatis argumentum, quam quod recituturo amico non ſupparaſitari voluit, ego quidem illum ideo inſanum non dixerim. Et fingamus, quaeſo, illi ſeni, et ſuſceptis pro re publica laboribus defeſſo, (talem enim illum tum fuiſſe, ipſe Plinius innuere vi-

detur, vt manifesto erret Iul. Capitolinus, qui eum *in Anton. Pio cap.* 12. inter Pii consiliarios refert,) fingamus, inquam, ei iam annis graui accidisse, quod illi vitio datur apud Sophocl. in *Oedipo v.* 924.

Καί σ' ὁ πλησθύνων χρόνος
Γέροντ' ὁμοῦ πίθηται καὶ τῦ νῦ κενὸν,
Et te ingraueſcens aetas
Senem ſimul facit, et mente deerrantem,

an inde sequitur, vt semper eum deliraſſe credere debeamus? Equidem saepe audiui illud Aristophanis *in Nubib. V. v.* 72. ὡς δὶς παῖδες οἱ γέροντες: at numquam, memini, quemquam existimare, semper pueros oportere senes fuisse, τὰς φρένας πάζοντας, vti mente hebescentes senes vocat Anacreon. Tot profecto ICtos eximios Iauolenum formasse non credibile est, si semper dubiae fuit sanitatis, saltim ex deliri hominis schola numquam prodiissent Saluius Iulianus, qui omnes aetatis suae prudentes longo post se interuallo reliquit.

§. XXV.

Condiscipuli Iuliani, Ab. Valens, et Tuscianus.

Nimirum praeter Saluium Iulianum, etiam Aburnum Valentem et Tuscianum inter Prisci Iauoleni successores refert Pomponius *l.* 2. *§. vlt. D. de orig. iur.* vt dubitari non possit, eos aut inter eius fuisse condiscipulos, aut certe ex eadem schola prodiisse. De Aburno Valente parum; de Tusciano fere nihil compertum habemus. Vtrum cum Aburno idem sit Saluius Valens, qui inter iurisperitos, quibus Antoninus Pius vsus est, recensetur a Iulio Capitol. *cap.* 12. an vero Saluius sit Iulianus noster, et ibi distinctio ponenda sit, pro certo non dixerim, quamuis posterius probabilius videatur. Multo minus ergo cum Pancirolo *Lect. var. lib. I. cap.* 79. existimandum est, ad Aburnium hunc rescripsisse Seuerum et Antoninum imperatores, *l.* 3. *C. de edend.* quum a temporibus Traiani, quibus Aburnum nostrum floruisse nouimus, ad tempus, quo constitutio ista prodiit, vltra paene saeculum effluxerit. Certius est, quod obseruauit Reinesius *Inscript. classs. I. n.* 87. *pag.* 123. Eosdem nimirum esse Eburios, Aeburios, Aburios, Aburrios, et Aburnos, idque nomen in marmoribus, aliisque veterum monimentis non ignotum esse, inter quae et illud est, quod ipse protulit:

Digitized by Google

M. V. S.
EBVRIS EXORATI F.
VEIO EX COM. CAES. COS.

Superſtes fuit Traiano, quem diuum vocat, in *l.* 42. *pr. D. de iure fiſc.* ſcripſitque *libros VII. fideicommiſſorum*, et aliquot *actionum* libros, ex quorum vtriſque quaedam decerpſerunt Digeſtorum conditores. Iauolenum abeo memorari videmus, in *l.* 15. *D. de ann. legat.* Iulianum in *l.* 33. *D. de minor. et l.* 94. *D. de legat.* 3. vt adeo recte huic *σύγχρονος* dicatur, Alterius Tuſciani ne nomen quidem certum, tantum abeſt, vt pleraque reliqua, quae de illo tradunt viri docti, adeo firmo talo ſubſiſtant. Quum enim non adeo obuium ſit illud nomen, in tam varias formas illud mutarunt, vt a Bynkershoekio in *Praetermiſſ. pag.* 295. *edit. nou.* facete Proteus dicatur Tuſcianus. Bertrandus eum tranſmutat in Tuſcium Fuſcianum, cui reſcripſit d. Pius in *l.* 7. *D. de leg. praeſt.* Guil. Grotius in Viuianum; denique Hotomannus, Rupertus, et Menagius in Maecianum, quaſi in codice quodam vetere lectum ſit *--luſ-- cianus*, i. e. *Voluſius Maecianus*, atque inde Digeſtorum conditores effinxerint Tuſcianum. Vid. Rupert. *Animaduerſ. lib. III. cap.* 13. *ſect.* 4. *pag.* 214. *edit. nou.* Eodem modo in actate Tuſciani caecutiunt plerique. Nam Guido Panciro-lus *Lect. var. lib. I. cap.* 79. ad eum reſcriptum exſtare ſcribit Seueri et Antonini, *l.* 1. *C. de hered. tut.* et hinc ſuſpicatur, eumdem illum eſſe cum Tuſciano, quem Commodi temporibus praefectum praetorio fuiſſe refert Iul. Capitolin. in *Pertinace*, *cap.* 5. Sed haec omnia nihili ſunt. Non ideo ſtatim mutandum erat nomen, quod non adeo frequens eſſet. Alias enim eodem iure ex ICtorum choro eiicere poſſemus Vrſeium Ferocem, Vindium, Atilicinum, alios. Deinde, quum paſſim apud veteres occurrant Tuſci, Tuſcenii, Tuſcennii, Tuſcilii, Tuſcilli; cur ſuſpectum nobis ſit Tuſciani nomen? Sed ſalua res eſt. Exſtat illud in *l.* 18. *C. mandati.* Exſtat in *l.* 26. *C. Th. de epiſc. eccleſ.* Exſtat in marmore apud Gruter. *pag.* 164. 4. Quamuis enim ibi in textu legatur FOSCANVS: viri tamen docti recte ex *d. l.* 26. *C. Th. de epiſc. eccleſ.* oſtenderunt, ei non *Foſcano*, ſed TVSCIANO nomen fuiſſe. Denique nullius plane momenti eſt Panciroli obſeruatio. Nam in *l.* 1. *C. de hered. tut.* et apud Iulium Capitolin. in *Pertinac. cap.* 5. non Tuſcianum reperimus, ſed Fuſcianum, nec is Iauo-

leni discipulus et successor esse potuit, qui sub Seuero et Antonino demum proconsulatu Numidiae functus est. Paucis. Fuit inter Iuliani condiscipulos Tuscianus quidam, sed parum celebritatis consequutus, quia vel nihil scripsit, vel quae scripsit, iam pridem interciderunt, quamuis prius vel ideo magis crediderim, quod a nullo veterum vel scripta eius, vel sententiae ac opiniones, laudantur.

§. XXVI.

Salu. Iuliani auditores.

Ipse Iulianus quos discipulos formarit, non adeo liquidum est, nec ea de re est, quod multa dicamus, nisi quod suspicemur, ex ea schola prodiisse Volusium Maecianum, Sex. Pomponium Africanum, et Terentium Clementem ICtos celeberrimos, et omnes Iuliano aetate proximos. Primo enim quod ad L. Volusium Maecianum attinet, is inter M. Antonini praeceptores fuit, teste Iul. Capitol. in *vita Marci, cap.* 3. et proinde recte monet Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 5. apud Antoninum εἰς ἑαυτὸν *lib. I. segm.* 6. vbi praeceptores ipse suos laudat, pro Μαρκιανοῦ legendum esse Μαικιανοῦ, quod et Gatakerum iam suspicatum video. Fuit etiam inter diuorum fratrum amicos, ab iisque praeter veterem iuris ciuilis et bene fundatam peritiam anxie diligens vocatur, in *l.* 17. *D. de iure patron.* Ibidem diui fratres se cum Maeciano, et aliis amicis suis iurisperitis adhibitis plenius dicunt tractasse, vt dubium non sit, eum saltim ad ea tempora vitam produxisse, adeoque aetate aliquanto minorem esse Iuliano. Deinde et ipse Sabinianarum partium dux fuit, vt ex *l.* 30. *D. ad leg. Falcid. et l.* 86. *D. de condit. et demonstr.* probat Menag. *ibid.* Accedit, quod L. Volusius Maecianus Iulianum aliquoties vocat *suum*, veluti in *d. l.* 86. *D. de cond. et dem.* et *l.* 65. §. 1. *D. ad SC. Trebell.* Quod quamuis aliquando alio pertineat, veluti quando Caium *suum* vocat Iustinianus, in §. 6. *prooem. et* §. 5. *Inst. de publ. iud.* et *Const. omnem* §. 1. *de iur. doc. rat.* vel quando in epistolis ad familiares istud possessiuum nomini amicorum addi solet, quod fere perpetuo fieri solet apud Plinium, et in iure nostro: hic tamen vix aliud significare potest, quam praeceptorem, quia eiusdem aetatis non fuere Maecianus et Iulianus, et eodem sensu etiam Scaeuolam suum vocant Iulius Paullus et Claudius Tryphoninus. Vid. Otto in *Papin. cap.* 11. §. 11. Sex. Pomponii paullo incertior aetas est, adeo, vt sint, qui cum Ant. Augustino et Iac. Cuiacio duo eiusdem nominis ICtos claruisse putent, patrem

Digitized by Google

trem et filium, idque ideo, quia in *l.* 41. *D. de hered. inſt.* Sex. Pomponius ab ipſo Pomponio laudatur, et alibi tam *Sextus*, quam *Pomponius*, tamquam duo auctores citantur. *l.* 32. *D. de legat.* 1. *l.* 1. §. 27. *D. de SC. Silanian.* Sed quod ad *l.* 41. attinet, vix dubitandum videtur, quin illa non ſit Pomponii, ſed Iuliani, et inſcriptio non ad ipſam legem, ſed ad vltima verba pertineat, adeoque lex illa cum antecedente coniungi, eiuſque poſtrema verba ita legi debeant: *vt refert Sex. Pomponius libro XII. ex variis lectionibus.* Et quis nobis ſponſor fuerit idoneus, nullum inter antiquos vixiſſe Sextum ICtum, quum Sexti medici et philoſophi et rhetores complures celebrentur, in quorum indice, quem bene longum texuit Fabric. in *Bibl. Graeca lib. VI. cap.* 7. §. 6. *vol. XII. pag.* 619. etiam eſt Caecilius Sextus ICtus aeui Traiani, quem laudat Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. quique facile hic cum Pomponio citari potuit. Non dicam iam, abſonam futuram fuiſſe citationem tam *Sexti*, quam *Pomponii*, ſi duo fuerint eiuſdem nominis, et vterque Sexti praenomen tulerit, contra eam admodum pulcram et ἐμφασιν, ſi alium ſtatuamus Sextum, a Pomponio diuerſum, et eo nomine inprimis notum. Si ergo vnus fuit Pomponius, quod mihi indubium videtur, is ſane aliquamdiu cum Iuliano vixiſſe, ei tamen ſuperſtes fuiſſe videtur, ſiquidem et Antonino Pio imp. ſuperuixerit, quippe quem diuum vocat *l.* 14. *D. de pollicitat.* et Caio denunciat teſtimonium *l.* 39. *D. de ſtipulat. ſerv.* quem tamen vixiſſe ſub Marco, patet ex *pr. Inſt. de SC. Orfit.* quin ad Antonini Caracallae tempora vitam produxiſſe, ex *l.* 42. iuncta *l.* 32. *pr. D. de donat. inter vir. et vx.* non male a viro docto, Franc. Carolo Conradi, colligitur in *Actis erud. Lipſ.* 1727. *pag.* 64. 65. Quum ergo talis ſit aetas Pomponii, vt per nullum commodius, quam per Iulianum proficere potuerit, et ipſe in *Enchiridio* vltimum omnium ICtorum poſuerit Saluium Iulianum: non temere inde collegeris eum hunc praeceptorem habuiſſe, niſi quem moueat in contrarium, quod quibuſdam in partes Proculeianorum paullo videatur pronior, veluti Chr. Ottoni a Boekeln *de diuerſ. fam. ICt. cap.* 6. quamuis illis temporibus ſenſim iam ita deferbuerat ſectae ſtudium, vt eum alii magis erciſcundis, quos vocant, ICtis, quam Proculeianis accenſendum putent. Denique non errabit, qui idem adfirmet de Africano, et Terentio Clemente, quo-

rum ille plerumque Iuliani ſententiam amplectitur, hic non modo eius auctoritate ſaepius vtitur, ſed et SVVM vocat Iulianum. *l. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* Sed multo plures, vt ſupra diximus, ex eius libris profecerunt, et pauci ab eius aetate iuris prudentiae laude floruerunt, quibus Iuliani noſtri opera non fuerint in deliciis, adeo vt communem illum ICtorum praeceptorem non abs re dixeris.

§. XXVII.

Fuiſſe illum ſectae Sabinianae antesignanum.

De ſecta, cui nomen dederat, dubitare nos non patitur Pomponius, qui eum inter Sabini ſucceſſores diſerte refert. Fuit itaque Sabinianus et Caſſianus, idque iam a multis fuſe demonſtratum eſt, vt mirum ſit eum Proculeianorum albo adſcribere non dubitaſſe Hug. Donell. *Comm. lib. V. cap.* 25. et Io. Goeddeum in *Comment. ad l.* 26. *D. de verb. ſign. n.* 10. *ſeqq.* Sane enim non modo Sabinianorum more in veterum auctoritate et placitis ſubſiſtit, *l.* 51. §. 1. *D. ad leg. Aquill. l.* 31. *pr. et* §. 1. *D. de vulg. et pup. ſubſt.* adeo vt ne in rationes quidem iuris curioſius inquirendum exiſtimet, *l.* 20. *D. de legib.* verum etiam nominatim ſe fateatur adſtipulari Sabinianis, *l.* 11. §. 3. *D. de donat. int. vir. et vx.* Sabino et Caſſio, *l.* 3. §. 6. *D. de lib. et poſtum. l.* 1. §. 5. *D. de adqu. et amitt. poſſeſſ. l.* 30. *D. de lib. cauſſ. l.* 28. §. 1. *D. de iureiur. l.* 14. §. 2. *D. de act. emt. et vend.* Contra Proculeianos paſſim refellit, et ipſum edictum perpetuum aliquando Labeonis ſententiae oppoſuit, ceu patet ex inſigni loco Calliſtrati *l.* 1. §. 1. *D. de iur. fiſc.* Plerumque a P. Iuuentio Celſo, Proculeiano, eum diſſentire, luculenter iam demonſtrauit Cuiac. *Obſ. lib. VIII. cap.* 35. et *lib. XXVII. cap.* 13. quemadmodum eum ſaepiſſime notat Vlpius Marcellus, quem ad Saluii Iuliani libros *Animaduerſiones* ſcripſiſſe conſtat, Proculi vero partibus addictiſſimum fuiſſe demonſtrat Merill. *Obſ. lib. I. cap.* 28. *lib. VII. cap.* 18. Hic enim ſectae ſtudio adeo minutatim omnes Iuliani deciſiones excuſſit, vt pro inſigni veritatis argumento habitum fuerit, ſi Marcello illi cum Iuliano conueniret. Cuiac. *Obſ. lib. XIII. cap.* 35. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 24. Sed quantumuis haec recte ſe habeant: veriſſimum tamen eſt, generoſioris indolis fuiſſe Iulianum noſtrum, quam vt vnius auctoritati, tamquam claudus pilae, inhaereret, et vel omnia a Proculo edicta reprehenderet, vel Sabinianorum placita pro oraculis habuerit. Hinc aliquando a Caſſio

Digitized by Google

Caſſio diſſentit, *l.* 11. §. 12. *D. quod vi aut clam*, et a communi Sabinianorum ſententia facit diuortium, *l.* 57. *D. de manum. teſt.* quin cum Proculo facit *l.* 6. *D. ad leg. Aquill.* et Celſo apertiſſime placere ſuam ſententiam gloriatur. *l.* 13. *D. de lib. et poſtum.* Vere ergo iniuria fit viro ſine exemplo maximo, dum a Chr. Thomaſio, *Naeu. iuriſprud. anteiuſt. lib. II. cap.* 3. *n.* 1. *pag.* 84. depingitur, tamquam *homo, qui in* MSC. *praeceptorum ſuorum iuraverit*, quum vbique prudente vſus ſit ἰκλογῇ, et res ipſa doceat, eum hac in re ἀμέλητον fuiſſe Platoni, qui in *Critone, tom. I. Oper. pag.* 46. *nulli vmquam ſuorum alii ſe credere potuiſſe*, ait, *quam rationi, quam a ſe animo perpenſam atque examinatam optimam expertus ſit.*

§. XXVIII.

Quos honores in re publica geſſerit?

Proximum eſt, vt ad honores, ab eo geſtos, progrediamur. Erant enim tum illa tempora, quibus ad ampliſſimas in republica dignitates non alii felicius, quam aut armis, aut iuris peritia illuſtres adſpirabant. Praeturae et conſulatus ſui ipſe meminit, in *l.* 5. *D. de manum. vind.* ad quos tamen dignitatis gradus, quum non niſi per minores honores via pateret, nullum eſt dubium, quin expleto tirocinio forenſi, primum quaeſtura, deinde tribunatu plebis vel aedilitate functus ſit, antequam ad praeturam et conſulatum procederet. Et praeturam quidem eius iam ſupra non ſine probabili, vt opinamur, ratione in annum v. c. 883. reiecimus, quo et edictum perpetuum condidit. Conſulatum vero quamuis non ſemel, ſed bis geſſiſſe dicatur Spart. *in Did. Iul. cap.* 1. ipſos tamen annos, quos tantus conſul illuſtrauit, non notarunt faſtorum conſularium auctores. Primum ergo illum conſulem ſuffectum fuiſſe, omnes fatentur. Iterum vero faſces tenuiſſe dicunt a. v. c. 900. quia eum annum Caſſiodorus et alii conſulatu ordinario *Iuliani et Torquati III.* ſignant, cuius ſententiae praeter Onuphr. *in Faſtis ad illum ann.* ſunt Bertrandus *de Iuriſper. lib. I. cap.* 1. Grot. *lib. II. cap.* 6. et alii. Sed quamuis hoc ferat temporum ratio, quibus Iulianum floruiſſe ſupra diximus: tamen ex Marqu. Gudii ſchedis, quibus veteres inſcriptiones incredibili ſtudio collegit, demum luculenter demonſtrauit Petr. Reland. *in Faſt. conſ. eius anni*, Iulianum illum Torquatum non Saluium noſtrum eſſe, ſed *C. Iulianum Veterem*. Neutrum ergo conſulatum fuiſſe ordinarium, ſed bis inter ſuffectos conſulem proceſſiſſe Iulianum oportet, quod

quod et aliis viris illuſtribus tum contigiſſe nouimus. Et ſane ne hunc quidem alterum Iuliani noſtri conſulatum ſignari dixerim in marmore, quod ſupra §. 8. produximus, cuius in latere Fabrettus *Inſcript. cap.* 10. *pag.* 695. inuenit: D. IIII. NON. MART. IVLIANO II. ET CRISP. COS. quia inſcriptio illa meminit Didii Iuliani fratris Proculi Iuliani, quem proauum vidiſſe vix probabile eſt. Eodem teſte Spartiano *in Did. Iul. cap.* 1. etiam ad praefecturam vrbanam adſpirauit. Summa erat huius praefecturae dignitas, adeo vt Romae ipſos praefectos praetorio antecederent praefecti vrbi, ſaltim ſequiori aeuo, ad quod pertinent adducta a Phil. Berterio *Pithan. Diatr. I. cap.* 3. *pag.* 811. teſtimonia Symmachi *lib. X. epiſt.* 36. Caſſiod. *Varior. lib. III. epiſt.* 11. Iuliani *Nou. LXI.* et illud inprimis Auſonii *in Moſella*, *v.* 407.

Aut Italum populos, Aquilonigenaſque Britannos
Praefecturarum titulo tenuere ſecundo.
Quique caput rerum, Romam, populumque, patreſque
Tantum non PRIMO *rexit ſub nomine.*

Quum vero ſimul ampliſſima eſſet praefecti vrbi, tum intra pomoeria, tum intra centeſimum ab vrbe lapidem iuris dictio, adeo vt is *regere iura Quirini* dicatur Rutilio Numat. *Itin. lib. I. v.* 157. non mirum profecto eſt, ICtis inprimis ad eum honorem aditum patuiſſe. Scimus ſane ſub Veſpaſiano eo honore functum Pegaſum, ICtum celeberrimum, de quo Iuuenal. *Sat. IIII. v.* 76.

Rapta properabat abolla
Pegaſus, attonitae poſitus modo villicus vrbi,
Anne aliud tunc praefecti, quorum optimus, atque
Interpres legum ſanctiſſimus, omnia quamquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iuſtitia.

Huic ergo iam ex Sabinianorum ſecta iungere licebit alterum, Saluium Iulianum, quem ipſum quoque ea dignitate fulſiſſe ſatis compertum eſt, quamuis, quo anno, quoue tempore eam geſſerit, nondum liqueat. Solebant viri praefectorii et conſulares poſtea inter amicos Caeſarum adlegi, eorumque in conſilio eſſe, ſi res maioris momenti inciderent. Sunt hi *οἱ σύνεδροι καὶ σύμβουλοι* apud Xiphilinum comites ſedendi, et participes conſiliorum, *l.* 7. *C. de offic. adſeſſ. συγκαθέδροι*, *l.* 10. *§.* 6. *D. de excuſat.*

Digitized by Google

excusat. immo et AMICI PRINCIPVM, ceu supra iam monuimus, de quibus fuse Iac. Guther. *de offic. dom. Aug. lib. I. cap.* 18. Ita Augustus quum ius diceret, *μετὰ τῶν συνέδρων διεκαθέζετο, rem cum adsessoribus communicabat.* Xiphilin. Initio enim quindecim senatores in consilium adhibuerat in sex menses, postea quinto decennio, quum rei publicae administrationem suscepisset, petiit a senatu *συμβούλους ἐπὶ ἔτη εἴκοσιν, viginti consiliarios annuos.* Xiphil. Morem ab eo tempore, quo Tiberius in insulam secessserat, interruptum, reuocauit Caius Caligula, *ὅτι τοὺς συνέδρους, ἐκλελοιπὸς ἐξ οὗ ὁ Τιβέριος εἰς τὴν νῆσον ἐξεχώρησεν, ἀνεκτήσατο, qui adsessores, quod fieri desierat ex eo tempore, quo Tiberius in insulam secesserat, restituit.* Dio *lib. LX.* Postea is mos constanter viguit, saltim ad Alexandri Seueri tempora, et notum est, historiae augustae scriptores prolixos plerumque esse in recensendis ICtis, quos in consilium principes singuli adhibuerint. Nostro is honor, vt supra iam ex Spartiano vidimus, contigit sub Hadriano, et quidem cum Iuuentio Celso et Neratio Prisco, quos licet diuersae sectae, *senatus tamen omnes probarat.* Suspicor, eumdem honorem eum tuitum sub D. Pio, vso iuris peritis Vinidio Vero, Saluio Valente, Volusio Maeciano, Vlpio Marcello, et Iauoleno, si Iulio Capit. *in vita D. Pii, cap.* 12. credimus. At sane nullus tum fuit Saluius Valens, sed Aburnius, de quo supra actum, adeoque Saluius Iulianus hic erit intelligendus, qui tum itidem collegam Proculeianum et obtrectatorem habuit, Vlpium Marcellum. Id quod non modo principum illorum prudentiae, sed et ipsorum ICtorum modestiae insigne argumentum est. Nam vt illi procul dubio diuersae sectae prudentes ideo adhibebant in consilium, vt prolatis ex vtraque parte argumentis, quid iustum verumque esset, tanto certius liqueret, expensisque omnibus, quae hinc inde dicta sint, subductisque rationibus, tanto adcuratiorem facerent cogitationum suarum summam: ita hi mira animi moderatione ferebant et dissentientes, et aemulos, et quamuis in Pandectis perpetuus fere sit diuersissimarum opinionum conflictus, et crebra disputatio, vix tamen vllum verbum acrius, nedum conuicium aliquod reperias, quo inter se vsi sint viri illi grauissimi. Qua de re digna sunt, quae integra hic repetantur verba, quibus vir summus Corn. van Bynkershoek, vsus est in dedicatione exasciatissimarum Obseruationum iuris ciuilis: *Expedit bono publico,*

ad rem publicam non adhiberi eos homines, qui aliorum ſententias, vbi a ſua diſcrepant, continuo inſectantur opprobriis, contumeliis, conuiciis, non alia cauſſa irritati, quàm quod alius alia mente ſit, perpetui ſcilicet dictatores in re publica eruditorum. Hoc nomine ſemper habita fuit infamis natio grammaticorum, ab humanitate alieni, dum humanitatis ſtudia tractant: ſed non magis id miremur, quam hac parte grammaticis non cedere, qui pietatem, caritatem, animi manſuetudinem, et reliqua viri boni officia in vulgus profitentur. Niſi ſtatim hic pedibus eas in ſuam cuiuſque ſententiam, ſtultitiae vel maleuolentiae notam non euadas. ICtorum, vtique veterum, ſemper praecipua laus fuit, modeſtia: illi quidem, quod ſibi videtur, ex animi ſui ſententia reſpondent, ſed meliora docti audiunt, et, ſi minus ante ſapuerunt, reſipiſcunt. Labeo noſter in ſenatus lectione ſententiae ſuae libertatem aduerſus ipſum Auguſtum magno animo defendebat, hoc ſuperdicto: ſuum quemque iudicium habere; *et ſic oportebat. Papinianum noſtrum mente ſolida non deiecit vultus et gladius inſtantis tyranni: nec tamen minus eum, aliter quondam opinatum, in contrarium vocaſſe legimus veriorem Sabini ſententiam; et ſic quoque oportebat.* Haec Bynkershoekius, quae vtinam hodie ad modeſtiam reuocarent, vel in ruborem darent illos, qui ſi vel de ſtillicidiis aut tribus capellis agitur, adeo ferre non poſſunt collegarum diſſenſum, adeo excandeſcunt et in clamores et conuicia prorumpunt, vt eos non arrogantia et ira, ſed furiis ſuis agitari iures!

§. XXVIIII.

An et prouincias rexerit?

Sed hos quidem honores geſſiſſe Iulianum certum eſt: reliqui non niſi quorumdam coniecturis nituntur. Sic, eum aliquando Aquitaniam Belgicam, Dalmatiam, Germaniam, mox Baeticam rexiſſe, exiſtimat quidem Guido Pancirolus *de clar. leg. interpret. lib. I. cap.* 38. nec de Aquitania diſſentit Ant. Dad. Alteſerra *Rer. Aquit. lib. IIII. cap.* 11. At nititur ea ſententia *l.* 12. *D. de cuſtod. et exhib. reor. l.* 14. *D. ad SC. Turpill. l.* 9. §. 4. *D. de poen. l.* 7. §. 1. *D. de accuſ. et inſcr.* vbi quidem Saluius quidam, Saluius Carus, Saluius Valens, et Saluius Marcianus memorantur, qui tamen an cum noſtro iidem fuerint, admodum ambiguum, immo alios plane ac diuerſos fuiſſe perquam veroſimile eſſe, iam ſupra diximus. Quum porro Iulianus in *l.* 5. *D. de man. vind. ſe* MEMINISSE ſcribat, *Iauolenum*, *prae-*

Digitized by Google

praeceptorem ſuum, et in Africa, et in Syria ſeruos ſuos manumiſiſſe, quum conſilium praeberet: idem Pancirolus inde colligit, eum Iauoleno proconſuli in Africa et Syria adſediſſe, eaque fortaſſis occaſione ab eo ius edoctum eſſe. Sed et haec incerta. Potuit enim Iauoleno et tamquam legatus in illis prouinciis adeſſe. Forte et haec referre ſibi Iauolenum meminit, vt ſolemus non eorum ſolum, quae vidimus, ſed et, quae audiuimus, meminiſſe. In Aegypto ſe fuiſſe, ipſe refert Iulianus *l.* 36. *D. de ſolut.* priuatus, an cum imperio, non addit. Potuit ſane praefectura auguſtali ibi fungi, quem honorem ex ICtorum ordine geſſiſſe nouimus Voluſium Maecianum. Vulcat. Gallic. *in Auid. coſſ.* At fortaſſis etiam in Hadriani principis ibi commorantis comitatu fuit. Omnia et hic incerta et ambigua ſunt, vt non futurum ſit operae pretium, ſolis coniecturis indulgere.

§. XXX.

Vitae finis et ſepultura.

Enimuero tantam doctrinae copiam, totque fortunae obſequia mors demum, vti fit, euertit: qualis, aeque ignoramus, ac tempus, quo rebus humanis exceſſit. Sua illum morte prouectiore aetate exſpiraſſe, ſperare nos iubent viri merita, principumque, ſub quibus probabiliter obiit, puto Marci et Lucii Caeſarum, clementia, quos vix credimus in tanti tamque honorati viri necem coniuraſſe. De tempore mortis non magis certo conſtat. Quandoquidem tamen ex rationibus noſtris ſupra §. 12. ſubductis anno V. C. 915. fuerit ſeptuagenario propior: eum non adeo diu poſtea ſupervixiſſe, ac proinde ſub illis imperatoribus ſenem deceſſiſſe arbitramur. Quod enim ad Commodi imp. tempora triſtiſſima vitam produxiſſe, ab eoque crudeliſſimo principe obtruncatus dicitur a Bern. Rutil. *de vit. ICt. cap.* 66. manifeſtum errorem redolet, in quem ideo incidit, quod filium a patre non diſcreuit. Habuit enim ICtus noſter filium L. Saluium Iulianum, ſe profecto ac meliore fortuna digniſſimum, quippe virum conſularem et ſub Commodo praefectum praetorio. Habuit et nepotem, cui iam Tarunteii Paterni filia diſponſa fuerat, quique iam exercitum duxerat, vti ſupra ex Lampridio oſtendimus. Enimuero quum in inimiciſſima virtuti tempora incidiſſent, et nepotem Commodus ad nefandam Venerem fruſtra ſollicitaſſet, quin et ſuſpecta tyranno videretur adfectata cum Tarunteio adfinitas: pereundum erat et

Iuliano praefecto praetorio, et Tarunteio, et fortaſſis etiam filio, cuius poſt truculentum Commodi imperium nullam fieri mentionem animaduertimus. Diximus de his illuſtris familiae fatis ſupra §. 9. iiſque nihil eſt, quod iam addamus, niſi quod Commodus illum praefectum ſuum, poſtquam ille ſemel gratia ſua excidit, non modo occiderit, ſed et ante mortem variis adfecerit iniuriis. Ait enim Lamprid. in *Commod. cap.* 3. *praefectum praetorio ſuum, togatum, praeſente officio ſuo, in piſcinam detruſit, quem ſaltare etiam nudum ante concubinas ſuas iuſſit, quatientem cymbala, deformato vultu.* Tantus virtuti honor erat ſub principe, ex omni vitiorum genere veluti conflato, et qui ſibi ex magno imperio nihil praeter maximam licentiam retinuerat. Sed tanto tolerabilius fuerit viro ornatiſſimo, ictum excipere ceruice, quam cum monſtro illo perpetuo aetatem agere. Vt ad ICtum noſtrum redeamus, ſepultum illum eſſe in via Lauicana, quinto ab vrbe lapide, ſcribunt Rutilius *ibid.* Bertrandus *de iuriſper. lib. I. cap.* 1. et Guil. Grot. *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. Sed non aliud habent huius rei argumentum, quam locum Spartiani, qui in *Did. Iulian. cap. vlt. corpus eius a Seuero vxori Manliae Scantillae ac filiae ad ſepulturam eſt redditum, et in* PROAVI *monimento tranſlatum milliario quinto, via Lauicana:* vbi non expreſſum eſt, paterni, an materni proaui iſtud fuerit monimentum, quamuis veroſimilius ſit poſterius ob inſignem Saluiae gentis celebritatem, ad quam gens Didia Petronia non adſurgebat. Ceterum via Lauicana aeque ac Praeneſtina a porta Eſquilina, aut certe alia illi proxima egrediebatur, et quidem illa a dextris iuxta formam aquae Claudiae, ad Columnam oppidum, haec Gabios ac deinde Praeneſte tendebat. Vid. Io. Barthol. Marlian. *Topogr. ant. Rom.* VII. 16.

§. XXXI.

Scripta Salu. Iuliani, *Digeſta.*

Supereſt, vt de libris et operibus, quibus ſibi monimentum aere perennius erexit, quaedam ſubiiciamus. Inter eos in indice Florentino primo loco comparent ΔΙΓΕΣΤΟΝ ΒΙΒΛΙΑ ΕΝΝΕΝΗΚΟΝΤΑ. De hoc dici non poteſt, quam vanas ſibi quidam finxerint imagines. Plerique enim hos libros eoſdem putant cum ipſo edicto perpetuo, quod condidiſſe Iulianum nouimus, alii in librorum numero errarunt, alii ipſas Pandectas eſſe putant, quas iam habeamus, ſuperſtites. Edidit Io. Alb. Fabricius *in Bibl. Graecae Vol.* XII. *pag.* 367. *ſeqq.* ex codice Voſſiano Leidenſi

Digitized by Google

denſi Matth. Blaſtaris Hieromonachi *Hiſtoriam iuris*, in qua et haec habentur : Ταῦτα πάλιν ὁ πλὺ μετὰ Αὔγυστον ἄρξας Ἁδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις διαιρεμένην πεντήκοντα, Δίγεστα τοῦτεστιν ὅτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα : *Haec iterum Hadrianus, qui multo poſt Auguſtum imperauit, in vnum colligens, aliorum quidem omnium praeſcripta vnum opus confecit, in quinquaginta libros diſtributum, Digeſta ſiue Pandectarum ab eo nominatum, vt quae ex multis collecta ſunt.* Manifeſtum eſt, Graeculum illum edictum perpetuum hic cum Iuliani Digeſtis, et haec cum Iuſtiniani Pandectis, quas tantum illorum epitomen fuiſſe credidit, confudiſſe, et hinc mera ſomnia narraſſe. Falſum enim eſt, Hadrianum condidiſſe Digeſta, falſum eſt, vel edictum eius auſpiciis conditum, vel Digeſta Iuliani quinquaginta libris conſtitiſſe, falſum denique Edictum perpetuum et Digeſta illa eſſe vnum idemque opus. Vnde recte *pag.* 369. ad marginem ſubnotauit doctiſſimus Ille bibliothecae auctor : *de his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iuſtinianum ipſum ſilentium. Confer quae ſupra pag.* 341. *ſeqq.* Sed ibi vir eruditiſſimus, neſcio quem ſequutus auctorem, eadem fere narrat, aitque : *Edictum perpetuum, Hadriani, vt dixi auſpiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis praetorum corpus quoddam iuris quinquaginta libris digeſtum exhibebat.* Enimuero primo omnium ex ipſis fragmentis liquet, Digeſta illa non fuiſſe ipſum Edictum, quod breui libello, non L. libris, Iulianus complexus erat, ſed ampliſſimos iuris commentarios, ad edicti perpetui ſeriem et ordinem compoſitos, vel σύγμα vniuerſi iuris, qualia et alii, veluti Alphenus Varus, Celſus, Vlpius Marcellus, Ceruidius Scaeuola, confecerunt, et familiari ICtis vocabulo Digeſta inſcripſerunt. Deinde et id liquidum exiſtimo, Iulianum aliquando ipſa edicti verba inſeruiſſe iſtis Digeſtis ſuis, eaque ſuo more eſſe interpretatum. Hinc enim factum, vt *l.* 1. *D. de his, qui not. infam.* decerpta dicatur ex *Iuliani libro primo ad edictum*, ad quem locum, quas turbas dent interpretes, infra ſuo loco oſtendimus. Et tamen nihil eſt, quod ibi mutandum videatur. *Libri ad edictum* iidem procul dubio ſunt, ac Digeſta, ad edicti ſeriem compoſita, nec debuit ideo Bertrandus Iuliano ſingulare opus AD EDICTVM tribuere, a Digeſtis illis diuerſum. Quamuis enim Pandectarum conditores alias plerumque verba edicti ex Vlpiani commenta-

riis petere ſoleant : fieri tamen potuit , vt eo titulo vel lacunam haberent Vlpiani codices , vel hic verba inſerere neglexerit , adeoque illa ex Iuliano ſupplenda reſtituendaue duxerit Tribonianus. Sane hoc et alibi contigit , nempe in *l.* 1. *D. vnde legit.* vbi itidem verba edicti non ex Vlpiano , ſed ex *Iuliani libro viceſimo ſeptimo Digeſtorum* decerpta ſunt. Denique et dubio carere arbitror , nonaginta libris hoc opus conſtitiſſe , partim , quod totidem libros numerauit indicis Florentini auctor , partim , quod ex pluribus fragmenta haud ſuperſunt , praeterquam quod *l.* 32. *D. de legib.* deſumta dicitur ex *libro Digeſtorum nonageſimo quarto.* Hinc multo plures Digeſtorum illorum libros nonnulli fuiſſe ſuſpicantur , veluti Bertrandus nonaginta nouem , alius centum , Guil. Grotius , quamuis ſubdubitans , ſaltim nonaginta quatuor. At hanc quidem pugnam facile et ſine pulueris iactu dirimi poſſe crediderim. In codice enim Florentino *d. l.* 32. ex IVLIANI *lib. LXXXIIII. Digeſtorum* citari , a mala autem manu quartum X. ſuperadditum eſſe , teſtatur Laur. Theod. Gronouius , cui bene ſe id vidiſſe adſeueranti facile fidem habeo cum Ottone in *praefat. tom.* 1. *Theſ. iur. ciu.* Denique non praetermittendum videtur , quod quamuis pulcherrimum hoc opus iam Aniani temporibus pro deperdito habitum fuiſſe ſupra viderimus , illud tamen magno iuris prudentiae bono adhuc in Triboniani bibliotheca delituerit , ac proinde permagnum vſum praebuerit Pandectarum conditoribus , qui ex ſolis his libris CCCLXXVI. fragmenta integra nobis ſeruarunt , vt omittamus CXXVI. alia loca , quae expreſſo librorum huius operis numero , et CCCCXIIII. quae diſſimulato vel libro , vel opere , ab Vlpiano et aliis ICtis adducuntur.

§. XXXII.

Variorum ad illa notae.

Quanti iam veteribus fuerit hic iuris prudentiae theſaurus ; non aliunde rectius intelligitur , quam ex tot notis et animadverſionibus , quibus illum certatim illuſtrare conati ſunt viri iuriſconſultiſſimi. Erat hoc in more poſitum ICtis , vt alter in alterius ſcripta notas conficeret , quibus vel reprehenderet refelleretque eius dicta , quod Ser. Sulpicium in Mucii Scaeuolae ſcriptis feciſſe nouimus , cuius ideo notas *reprehenſa Scaeuolae capita* vocat Gell. *Noct. Attic. lib. IIII. cap.* 1. vel explicaret ,

Digitized by Google

caret, ſuppleret, diſtinctione aut limitatione aliqua adhibita iuuaret, prout vel adfectu, partiumque vel veritatis ſtudio ad hoc vel illud impellerentur: vnde has notas *laudis et culpae adnotamenta* eleganter vocat Gell. *Noct. Attic. lib. XVII. cap.* 2. Et Grammatici quidem ad librorum oram ſigna quaedam adpingebant, veluti litteras, aſteriſcos, obeliſcos, et ſimilia, quibus vel commendarent, vel reprehenderent arguerentque certa loca, eorumque morem poſtea et philoſophi et medici ſunt imitati, de quibus notis multa habent Wouwer. in *Polymath. cap.* 17. Reineſ. *Lect. Var. lib. III. cap.* 7. Menag. *ad Diog. Laërt. lib. III. ſegm.* 65. *pag.* 161. At ICti, qui ſine ratione ſibi nec ab aliis diſſentiendum, nec iis ſuffragandum putabant, loco ſignorum breues ſtricturas adiiciebant, et tunc quoque *notare* dicebantur. Hinc frequentiſſimae loquutiones: *Marcellus notat*, *Proculus apud Labeonem notat*, et ſimiles. Iulianus vtriuſque generis ſcholiaſtas reperit. Notauit ad illius Digeſta VLPIVS MARCELLVS, ſed diuerſae ſectae, et hinc paſſim Iulianum notare videtur, quamuis collegam, et aliquando nihil tale meritum, quales Marcelli ſtricturae integrae in Pandectis ſuperſunt ſex, in *l.* 14. *D. de in rem verſ. l.* 20. *D. de condit. et demonſtr. l.* 5. *D. de hered. inſtit. l.* 80. *D. de legat.* 1. *l.* 75. *D. ad leg. Falcid. et l.* 34. *D. eod.* at locis 34. illae Iuliani aut aliorum fragmentis inſertae reperiuntur. Notarunt ad eumdem Ceruidius Scaeuola et IVLIVS PAVLLVS, ſed Iuliano multo aequiores, vt magis defendendi eius, quam reprehendendi cauſſa, calamo hanc operam videantur indixiſſe. Et Scaeuolae quidem notae ſuperſunt in *l.* 10. *D. de peric. et comm. rei vend.* et in *l.* 54. *D. de pact.* Paullinarum autem ſpecimen habebis in *l.* 11. *D. quod met. cauſſ. l.* 4. *D. de reſcind. vendit. l.* 75. *de iudic. l.* 3. *de collat. l.* 15. *de mort. cauſſ. don. l.* 4. *de manum. vindict.* Binis Pandectarum locis, puta *l.* 7. §. 2. *de pact.* et *l.* 25. §. 1. *de vſufructu* citantur MAVRICIANI *Notae ad Iuliani Digeſta*, et ita etiam in Florentino eſt. Alii tamen libri vtrobique habent *Martianum*. Alterutrum itaque ad Iulianum notaſſe, certum eſt, quamuis apud me facile vincat lectio Florentina. Guil. Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. et AFRICANVM putat quaedam ad Iulianum notaſſe: ſed fundus huic ſententiae eſt in *l.* 39. *pr. D. de legat.* 1. vbi Vlpianus: *nam et ſumtum an in hanc rem facere heres deberet*, AFRICANVS *libro viceſimo Epiſtolarum apud*

apud Iulianum quaerit, putatque; quod et ego arbitror ſequendum. Hic vero non dicit Vlpianus, Africanum ad Iulianum notaſſe, ſed ad eum ſcripſiſſe epiſtolam, et quaeſiuiſſe, an heres in perſequutionem ſerui legati, quem fuga aliquo abſtulit, ſumtus facere teneatur, quin et ſententiam ſuam Iuliano expoſuiſſe, quod teneri videatur. Cui ſententiae et Vlpianus adiicit calculum.

§. XXXIII.

Libri *ad Minicium.*

Alterum, cuius in indice Florentino mentio fit, IVLIANI opus ſunt *ad* MINICIVM BIBAIA EΞ. Miniciorum ſtemma ampliſſimum texit Reineſ. in *Epiſt.* 34. *ad Rupert. pag.* 251. oſtenditque ei familiae cum Caſſiis, Aciliis, Iuniis Ruſticis non vnam neceſſitudinem interceſſiſſe. Noſter ſub Veſpaſianis et ſucceſſoribus floruit, et ſub Traiano rexit prouincias, ceu Cuiacius *Obſ. lib. VII. cap.* 2. ex *l.* 9. *D. de feriis* docuit, cui et marmora ſuffragantur, maxime illud apud Gruterum *pag.* 41, 6.

HERCVLI
TIBVRT. VICT.
ET CETERIS DIS
PENAT. TIBVRT.
L. MINICIVS
NATALIS
COS. AVGVR.
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIAE
MOESIAE INFER.
VOTIS SVSC.

Addatur idem Grut. *pag.* 59, 8. vbi Libyae procoſ. vocatur. Scripſerat libros, quorum ne titulum quidem habemus ſuperſtitem. Quos quum commentario illuſtrarit Iulianus noſter: aliquoties citantur eius libri *ad Minicium*, *l.* 10. *D. pro emt. ex Minicio*, *l.* 61. *D. de rei vindic.* et *apud Minicium*, *l.* 11. *D. de act. emt. vend.* vbi non praetermittendum eſt, Vlpianum citare *decimum librum apud Minicium*, quum tamen eum ſex tantum ſcripſiſſe referat index, nec ex pluribus, quam ſex libris fragmenta

Digitized by Google

inenta decerpſerint Pandectarum conditores, quum tamen eorum quadraginta integra exſtare voluerint. Vnde in mendo cubare illum Vlpiani locum, et legendum ibi eſſe : *librum quintum*, iam alii animaduerterunt. Elegans eſt obſeruatio Hub. Giphanii in *Oecon. iur. pag.* 120. ICtos ante Iulianum in libris ſuis ſequutos eſſe ordinem librorum Sabini, poſt illum vero magis illis placuiſſe ordinem Edicti perpetui. Quae ſane obſeruatio et in libris ad Minicium videtur iuſtam habere rationem. Nam lib. I. et II. Iulianus diſſeruiſſe videtur de teſtamentis, bonorum poſſeſſionibus, legatis et fideicommiſſis ; lib. III. de dominica et patria poteſtate ; lib. IIII. de rebus creditis et contractibus ; lib. V. de nuptiis, tutelis, delictis, adquirendo dominio et poſſeſſione, et ſtipulationibus ; lib. VI. de interdictis, rei vindicatione et ſeruitutibus ; et lib. VII. denique de iudiciis et iure publico.

§. XXXIIII.

Tertium Iuliani opus ita deſcribit *Index Florentinus* : AD VRSEIVM BIBAIA TEΣΣAPA. Vrſeium Ferocem ſub Tiberio vixiſſe ſuſpicatur Petr. Perennon. *Animadu. iur. lib. III. cap.* 23. Sed quum ipſe Proculum citauerit, teſte Vlpiano in *l.* 27. *§.* 1. *D. ad leg. Aquill.* et Paullo *l.* 11. *§.* 2. *D. de aqu., et aqu. pluu.* et contra ipſe citetur a Caſſio, *l.* 1. *§.* 10. *quar. rer. act. non dat.* eum ſub Caligula, Claudio, et Nerone floruiſſe, probabile eſt. Scripſerat et hic de iure libros, quorum nec numerum, nec titulos nouimus. Eos vero itidem libris quatuor illuſtrauerat Iulianus noſter, ex quibus fragmenta 42. in Pandectis ſeruantur. In iis quoque ordinem Sabinianorum librorum ſeruari, obſeruauit Iac. Gothofr. in *Serie librorum Sabini* : quod verum eſſe, comparatis cum illa ſerie tot Iuliani fragmentis, facile vnuſquiſque animaduertet. Nam libro I. de teſtamentis, bonorum poſſeſſione, et legatis, itemque de poteſtate dominica et patria, et rebus creditis ; lib. II. de nuptiis, dote, tutelis, delictis, adquiſitione dominii et poſſeſſionis, obligationibus ; denique lib. IIII. de interdictis et iudiciis egit, quae ipſa eſt librorum Sabinianorum ſeries. Ferocem quidam Proculeianum fuiſſe cenſent, ſicuti Minicium Sabinianum, vt adeo notae ad Minicium magis ad illuſtrandum eius opus, quas vero

Libri ad *Vrſeium Ferocem.*

ad Ferocem ſcripſit ad auctorem notandum potiſſimum comparatae fuiſſe videantur. At ſicut de Minicio id facile largior ob *l.* 61. *D. de rei vind.* quam ſupra ſumus interpretati: ita poſterius non alio probatur argumento, quam quod Proculum aliquoties laudat, id quod tamen et Sabinianus facere potuit. Id vero obſeruatu multo dignius videtur, quod ad eumdem Vrſeium Ferocem iam ante Iulianum noſtrum notas et ſtricturas ſcripſerit Caſſius Longinus, quarum veſtigia ſuperſunt, *l.* 10. §. 5. *D. quib. mod. vſusfruct. amitt. l.* 16. §. 1. *D. ad SC. Velleian. l.* 104. §. 1. *D. de legat.* 1.

§. XXXV.

Liber *de ambiguitatibus.*

Supereſt quartum opus, quod in *Indice Florentino* inſcribitur DE AMBIGVITATIBVS BIBAION EN. Eſt hic titulus plane Stoicus, eique ſectae proprium hoc erat, in enodandis explanandiſque ambiguitatibus deſudare. Sic inter Cleanthis opera eſt liber ſingularis περὶ τῶν λόγων, vel *de ambiguitatibus*, Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 175. inter Sphaeri περὶ ἀμφιβολιῶν, *de ambiguis.* Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 178. inter Chryſippi περὶ ἀμφιβολιῶν πρὸς Ἀπολλᾶν δ', *de ambiguis ad Apollam quatuor*, περὶ τῶν τροπικῶν ἀμφιβολιῶν α, *de tropica ambiguitate liber ſingularis*, περὶ συνημμένης, τροπικῶς ἀμφιβολίας β', *de connexa tropica ambiguitate libri duo.* Πρὸς τὸ περὶ ἀμφιβολιῶν Πανθοίδου β', *ad id, quod ſcripſit Panthoedus de ambiguis libri duo*, περὶ τῆς εἰς τὰς ἀμφιβολίας εἰσαγωγῆς ι, *de introductione ad ambigua quinque*, Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς Ἐπικράτην ἀμφιβολιῶν α, *epitome ambiguorum ad Epicraten, lib. I.* συνημμένα πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐν τῶν εἰς τὰς ἀμφιβολίας β', *coniuncta ad introductionem ambiguorum lib. II.* vt adeo ſeptendecim libros illa de ambiguis doctrina impleuerit Chryſippus. Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 93. Ἄπορα. quid vocarint veteres, exponit Gell. *Noct. Att. lib. VIII. cap.* 15. ἀμφιβολίαν vero definiunt Stoici, quod ſit λέξις δύο ἢ καὶ πλείονα πράγματα σημαίνουσα λεκτικῶς ἢ κυρίως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔθνος, *dictio plures res ſignificans per orationem et proprie, et in eadem natione.* Cuius rei elegans illud atque argutum exemplum adducunt Diog. Laërt. *lib. VII. ſegm.* 62. Sex. *Empir. Pyrrh. hypotyp. lib. II. cap.* 23. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. VII. cap.* 9. αὐλητρὶς πέπτωκε, vel αὐλητρὶς πεπόηκα. in priore enim αὐλητρὶς eſt *tibicina* et αὐλή τρι, *aula* vel *domus ter*: adeoque vocabulum eſt

Digitized by Google

eſt ambiguum, quia ſenſum inde elicere licet duplicem, nimirum *tibicinam cecidiſſe*, et *aulam terruiſſe*. Poſterius aeque argutius exponit Theon ſophiſta *in Progymnaſm.* πεσοῦσα enim eſt participium ἀπὸ τῦ πίπτειν: ſed idem poteſt ita exaudiri, quaſi duplex eſſet vocabulum παῖς ἄρσα, adeoque itidem ſenſus erit ambiguus, *tibicinam cecidiſſe*, et *tibicinam puellam eſſe*. Haec ergo, quae innumera ſunt, ad certas regulas reducere conabantur Stoici, quibus adhibitis illa animaduertere, adeoque cauere poſſes, quo minus decipereris. Quum vero et ICti Stoicorum innutriti praeceptis experiundo diſcerent, non modo in legibus, verum etiam in pactis, ſtipulationibus, et maxime in vltimis voluntatibus, in quibus interpretandis quotidie verſabantur, permulta huius generis occurrere: non potuerunt non de ſimilibus regulis cogitare, adeoque ſcribere de AMBIGVITATIBVS. Fortaſſis huc praecipue pertinuit Aelii Galli opus *de verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione*, ex quo vnicum ſupereſt fragmentum in *l.* 157. *D. de verb. ſignif.* nec non quae paſſim ICti de rebus dubiis, nec non περὶ ἀμφιβολιῶν tractant, quale eſt fragmentum Africani in *l.* 88. *pr. D. ad leg. Falcid.* Et ſane huius generis etiam fuiſſe videntur, quae in libro *de* AMBIGVITATIBVS diſſeruit Iulianus noſter, docent tria, quae ex eo ſuperſunt, fragmenta. In primo enim *l.* 31. *de vulg. et pupill. ſubſtit.* explicat perplexam ſubſtituendi formulam: QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO, vbi ambiguum eſt, intelliganturne, *qui quandocumque heredes fuerint?* an, *qui heredes tum futuri ſint, quum filius moriatur.* In altero, quod eſt in *l.* 62. *D. de legat.* 1. explicatur formula: MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Quum enim teſtator non mulos, ſed mulas moriens reliquiſſet, quum tempore teſtamenti factionis duos mulos haberet: ambigebatur, an ſexus maſculinus et femineum comprehendat. In tertio omnium prolixiſſimo, quod eſt in *l.* 13. *D. de reb. dub.* plura eius generis ἄπορα definit: e. g. SEIO CVM DVCENTIS, QVAE APVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO. In ambiguitatem enim incidunt haec verba, quia parum liquet, connumeratiſne illis ducentis, quae depoſita fuerant, trecenta legentur, an extra illa adhuc inſuper trecenta, adeoque in vniuerſum quingenta relicta ſint? Ibidem quaerit, quomodo intelligenda formula: FVNDVM SEIANVM HERES MEVS

ATTIO CVM DIONE, MAEVII SERVO, DATO, *dubium* enim eſt, ſitne Dioni quoque fundus, an Dio ſimul cum fundo legatus. Sequitur formula: SI HOMINEM AVT FVNDVM NON DEDERIS? CENTVM DARE SPONDES? Eſt enim *de tῶν δυοῖν*, vtrum neutro, an altero non praeſtito ſtipulatio committatur? quo et ſequentia in iſto fragmento exempla pertinent. Perſpicua ſatis videri poterat formula: SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ESTO, SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: et tamen ibi quaerit an non ambiguitas in ea lateat, et an non potius ſcribere debuiſſet teſtator: SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT. Talis fuit Iuliani liber de ambiguitatibus, qui nouum ſuſficere poteſt argumentum, eum Stoicos omnino eſſe in philoſophia ſequutum.

§. XXXVI.

An et ad edictum, et de praedio dotali ſcripſerit?

Plura Iuliani noſtri ſcripta in *Indice Florentino* non memorantur, nec alia vel ad manum fuerunt Pandectarum conditoribus, vel a veteribus ICtis laudata ſunt. Et tamen Bertrandus *de Iuriſper. lib. I. cap.* 1. duo adhuc alia ſeſe putat eruiſſe, vnum AD EDICTVM ob inſcriptionem *l.* 1. D. *de bis, qui not. infam.* alterum DE DOTALI PRAEDIO ob *l.* 5. *C. de bon quae lib.* vbi *tractatum de dotali praedio propoſuiſſe* Iulianus dicitur. Prius iam non multis refellam. Memini enim me iam alibi oſtendere, vnum idemque eſſe opus Digeſtorum et ad Edictum. Poſterius iam Grotius *de vit. ICt. lib. II. cap.* 6. ſatis exploſit. Suffecerit, erroris fontem monſtraſſe. *Tractatum* Bertrandus in *d. l.* 5. accepit pro libro, adeoque non potuit non exiſtimare, exſtitiſſe Iuliani librum *de dotali praedio.* Sed aliud fuit veteribus *tractare*, *tractatum proponere*, *tractatum habere*, idem nimirum, quod diſquirere, diſputare, ſententias diſcrepantes inter ſe comparare. Ita ICti dicuntur *ſpeciem tractare*, *l.* 23. §. 3. *D. de adqu. rer. dom.* eleganter tractare, *l.* 1. §. 16. D. *de coniung. cum emanc. fil. ei. tractatum habere*, *l.* 9. D. *de grad. et adfin.* Tertull. *de reſurr. carn. cap.* 2. *atque adeo et haereticі ex conſcientia infirmitatis numquam ordinarie tractant*, id eſt, diſputationem infirmitatis ſuae ſibi conſcii ſemper fugiunt. Itaque et Iulianus in aliquo librorum ſuorum, v. g. Digeſtis, diſputauerat de fundo dotali, adeoque *tractatum de eo propoſuerat*, non

Digitized by Google

non vero ſingularem de illo ſcripſerat librum, ex quo ſane Tribonianus non minus, quam ex Modeſtini libro de differentia dotis, Paulli de dotis repetitione, Caii dotalitiorum libro aliqua in rem verſurus fuiſſet, ſi iſtis adhuc temporibus talis exſtitiſſet libellus. Et haec quidem de Iuliani vita, ſtudiis, honoribus, ſcriptiſque ex vetuſtis eruere monimentis licuit: coniecturis enim ſolis indulgere in rebus huiuſmodi numquam placuit, certiora vero vel ſcriptorum, qui tanti viri parciſſime meminerunt, ſocordia, vel iniuria fatorum, quae ab illis tradita aboleuerunt, nobis inuidit.

CAPVT IIII.

DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. *Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemiſſo.* §. II. *An orationem in ſenatu ipſe Hadrianus recitarit?* §. III. *De interna edicti perpetui forma.* §. IIII. *An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum?* §. V. *De materia edicti perpetui.* §. VI. *De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum*, SEX. POMPONII, §. VII. CAII, §. VIII. VLPIANI, §. VIIII. IVLII PAVLLI. §. X. DE CALLISTRATI *edictis monitoriis, et de* FVRII ANTHIANI *libris ad edictum.* §. XI. *De aliorum commentariis.* §. XII. *Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri ſcripti.*

§. I.

SEd redeamus ad edictum, in quo componendo qualem ſe geſſerit Iulianus, quantamque illud auctoritatem conſequutum ſit, hactenus dictum eſt pluribus. Iam ſupereſt, vt oſtendamus, quo demum modo tantum obtinuerit pondus libellus Hadriani quidem auſpiciis, at a priuato tamen conditus? Id vero ille debet SCto, quo ratum eſſe eum libellum, eumque in iure

Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SC. illi praemiſſo.

iure dicundo pro norma ſeruari iuſſit ſenatus. Iam pridem mos iſte, quod Petr. Faber *Semeſtr. lib. I. cap.* 25. *pag.* 143. obſeruauit, inoleuerat, vt principum ipſorum edicta paullo maioris momenti, vel antequam reddebantur, vel iam promulgata SCtis confirmarentur. Intererat enim ipſorum principum, et populum eo libertatis ſimulacro deludi, et edicta ſua, ſe exſtinctis, perpetuam in re publica auctoritatem obtinere, quod ſperare vix poterant, niſi SCta acceſſiſſent, quae tum vere pro legibus erant. Hinc quum M. Aurelius Antoninus lanienam in Chriſtianos adhuc exercitam cohibuiſſet edicto, quod nobis Graece Iuſtinus Martyr *Apolog. II.* ſeruauit, diſerte addit: Ταῦτα δὲ καὶ τῷ συγκλήτῳ δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι ἐν τῷ Φόρῳ τῷ Τραϊανῷ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι, εὐαγνωόκτως ἔχειν: *haec ego SCto firmari volo, iubeoque hoc edictum meum in foro Traiani proponi palam, vnde recte de plano legi poſſit.* Idem vero et ante promulgationem edicti perpetui factum eſſe, exploratiſſimum habemus. In *conſtitutione* enim Graeca *Deus dedit* §. 18. *de conf. Dig.* Iuſtinianus τὸν λόγον τὸν Ἀδριανοῦ ἐν κοινῷ διεξελθόντα καὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, ORATIONEM *d. Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam*, non modo laudat, ſed et integram ex ea ſententiam profert. Orationes autem principum, in ſenatu recitatas, ſequuta eſſe SCta, ac proinde et orationibus principum cauta dici, quae inuecta ſunt SCtis nemo ignorat. Quin compertum habemus, ſuoque loco demonſtrabimus, ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* SCtum illud edicto perpetuo praemiſſum eſſe, tamquam prooemium, vt, qui illud euoluerent, vel primo conſpectu ſcirent, non priuatam eſſe eam Iuliani ſcriptionem, ſed librum publicis ſcriptum auſpiciis, et in perpetuum pro iuris dicundi norma valiturum. Vnde recte Iac. Gothofredus in *Comment. de regul. iur. pag.* 449. *Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM EDICTI PERPETVI *pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto, eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum, promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe oratione ſua ad ſenatum.*

§. II.

An oratio nem in ſenatu

Sed de ICto illo, quaeque eius ſententia fuerit ſuo loco diſpiciemus. Iam non iniucundum fuerit diſquirere, quid de λόγῳ Ἀδριανοῦ, διεξελθόντι καὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης exiſtiman-

Digitized by Google

mandum ſit, ipſene Hadrianus eam coram ſiue recitarit, ſiue per quaeſtorem candidatum, cuius id munus fuiſſe docuimus in *Antiqu. Rom. lib. I. tit.* 2. §. 45. recitari iuſſerit, an, quod abſentes facere ſolebant principes, ipſeque Hadrianus in celeberrimo illo SCto *Q. Iulio Balbo* et *T. Iuuentio Celſo* coſſ. condito, quod *l.* 20. §. 6. D. *de hered. pet.* occurrit, ſententiam ſuam libello comprehenſam Romam transmiſerit, iuſſeritque illum in ſenatu recitari? Facile adparet, rem omnem in eo verti, vtrum Hadrianus tum Romae fuerit, nec ne? Id vero indagatu eo difficilius eſt, quo minus eius itinera et ADVENTVS in nummis aliiſque vetuſtis monimentis certo tempori adſignari, iam Ezech. Spanhemius *de vſu et praeſt. numiſm. diſſ. XIII. pag.* 620. conqueſtus eſt, quod eo magis mirandum, quo notius eſt, Hadrianum omnes ante ſe principes peregrinandi ſtudio ſuperaſſe. At iam de aliis eius itineribus non agam, ſed ea tantum exſequar, quae circa haec tempora, quibus edictum perpetuum prodiit, feciſſe legitur. Eruditiſſimus Noriſius in *Epoch. Syro-Maced. diſſ. IIII. cap.* 3. *pag.* 498. primum pro certo adfirmat, Hadrianum anno v. c. 882. menſe Martio adhuc Romae egiſſe, idque colligit ex *l.* 20. §. 6. D. *de her. petit.* vbi Hadrianus tum Q. Iulio Balbo et C. Iuuentio coſſ. quaedam in ſenatu libello propoſuiſſe dicatur. Sed id quidem parum certum eſt, quia in mendo cubare illa SCti verba, et pro PROPOSVIT, legendum eſſe P. P. id eſt, *pater patriae*, iam pridem luculenter demonſtrauit Petr. Pithoeus *Aduerſ. lib. II. cap.* 15. Verba ſane ibi in ſenatu feciſſe non dicitur Hadrianus, ſed conſules, nec oratio principis, ſed libellus memoratur, quem aeque ab abſente ſubmitti potuiſſe, quam a praeſente adferri, facile patet. Quidquid ſit, eodem anno v. c. 882. Hadrianum orientem luſtraſſe, et Gazae etiam fuiſſe, ex nummis Gazenſium, quos ipſe protulit laudatus Noriſius, luculenter poteſt demonſtrari. Quum enim in illis ſub Hadriano duplex era occurrat, veluti in aliis Γ. ΕΠΙ ΒΤΙΡ. in aliis Δ. ΕΠΙ ΓΤΙΡ. in aliis denique Ε. ΕΠΙ ΔΤΙΡ. priorem nouam eſſe docet Gazenſium epocham; poſteriorem veterem, quam ab anno v. c. 693. auſpicandam eſſe demonſtrauit. Itaque annus ΒΤΙΡ, id eſt, 192. Gazenſium annus eſt ab vrbe condita 885. ideinque eſt tertius erae eorum nouae, quae adeo incipienda eſt ab Octobri anno 882. Iam illa era, vt idem docet Noriſius, non aliunde ducta eſt, quam ab aduentu Hadriani, adeoque

ipſe Hadrianus recitarit?

Digitized by Google

que Hadrianum anno v. c. 882. exeunte iam Gazae fuiſſe oportet, quod iter an tam breui temporis ſpacio, quod a Martio ad Octobrem elabitur, conficere potuerit, alii viderint. Euſebius, qui chronologicos Phlegontis liberti Hadriani, libros legit, principem hunc docet in Aegypto fuiſſe anno primo Olympiadis 227. qui fuit v. c. 883. Nilo ſubmerſum ibique Antinoum teſtatur, quod quamuis quibuſdam dubium videatur, ipſe tamen multo magis dubitauerim, in epocha caſus tam famoſi, et a Chriſtianis vel maxime exagitati, errare potuiſſe vel Phlegontem, vel Euſebium. Itaque hoc anno per Gazam ex Syro-Phenicia et Iudaea in Aegyptum venit, ibique Antinoum ſuum muliebriter fleuit. Neque tamen ibi conſtanter haeſiſſe Hadrianus, ſed ſequente vere reuerſus in Aſiam Orientem perluſtraſſe, et cum regibus vicinis de pace et foederibus egiſſe videtur. Sed anno v. c. 886. vel ſequente eum rediiſſe in Aegyptum, ſatis conſtat ex nummis quam plurimis apud Ant. Pagi in *Critic. ad ann. Chriſti* 131. §. 3. in quibus ADVENTVM ALEXANDRIAE contigiſſe legimus L. IE. *anno Hadriani* 15. qui eſt ipſe annus v. c. 886. et ſequens. Manſit in Aegypto Hadrianus ad annum v. c. 888. quo ad C. Iulium Seruilium Vrſum Seruianum, ſororis maritum, tum III. coſ. dedit ex Aegypto litteras, de moribus Alexandrinorum, quas ex Phlegonte recitauit Vopiſcus in *Saturnin. cap.* 8. Ac ex eo demum tempore per Orientem et Thraciam in Occidentem reuertiſſe videtur. Haec omnia incorrupta monimentorum fide nituntur, ſatiſque probant, incertum eſſe, an Hadrianus anno v. c. 882. Romae fuerit, at certiſſimum eſſe, eumdem ab anno ſaltim inſequente vſque ad annum 888. Aegyptum et Orientem paene totum eſſe peruagatum. Quum itaque ſupra oſtenderimus, edictum conditum eſſe anno v. c. 885. erae Dionyſ. 131. ſatis patet, Hadrianum tum abſentem Romae fuiſſe, adeoque λόγον διεξελθόντα τὰ πρεσβυτέρας Ῥώμης, cuius meminit Iuſtinianus, nihil aliud fuiſſe, quam epiſtolam vel libellum, quo conſilium ſuum de edicto illo perpetuo ſtabiliendo fuerit complexus, et in cuius ſententiam poſtea SCtum more maiorum ſit factum. Neque enim erant tum tempora, quibus principum voluntati obſequium denegare auderet ſenatus, maxime vero Hadriani, qui triſtibus ſatis exemplis oſtenderat, quanto cum periculo ſibi a ſenatoribus non obtemperaretur.

§. III.

Digitized by Google

§. III.

Ceterum vt ad internam edicti perpetui formam et conſtitutionem progrediamur : non videtur dubitandum , quin illud in aliquot partes diuiſum fuerit , ſingulaeque partes ſuam habuerint inſcriptionem vel rubricam generalem , quale quid et in Pandectis a Iuſtiniano obſeruatum eſſe nouimus. Manifeſto id velle arbitror Iuſtinianum , dum in *Conſtitutione ad antecеſſores* §. 1. *et* 2. meminit et *primae partis legum* , itemque *quae in legibus primum poſita ſit , et iſtam nuncupationem meruerit* , et *partis legum , quae de iudiciis nuncuparetur* , et *librorum de iudiciis et de rebus* , quas anteceſſores , antequam corpus iſtud Iuſtinianeum exſtrueretur, in ſcholis iuridicis ſecundo et tertio anno ſoliti ſint praelegere. Eas enim non aliarum legum , quam edicti perpetui partes fuiſſe , vel ex eo patet , quod earum praelectionum auditores *edictales* vocatos eſſe , §. 3. docet. Habuit itaque edictum ſuas partes , quarum quaedam iiſdem fere inſcriptionibus , quas Iuſtinianus poſtea Digeſtorum partibus praefigi voluit , fuerunt inſignitae. Primam enim vocatam eſſe ΠΡΩΤΑ , alteram DE IVDICIIS , tertiam DE REBVS , ex illa conſtitutione ad anteceſſores luculenter patet , vt dubitare non poſſis , quin Tribonianus paruerit Iuſtiniano , in *Conſt. Deo auctore* §. 5. *de concept. Digeſt.* iubenti , *vt totum ius digereretur tam ſecundum Iuſtinianei conſtitutionem Codicis , quam edicti perpetui imitationem , prout* Digeſtoribus *commodius patuerit.* Enimuero in quot partes illud *σύνημα* fuerit diſtributum , non aeque cognitu facile eſt. Decem recenſet Ob. Giphanius in *Oecon. Edicti perpet. pag.* 122. *ſeqq.* quarum *prima* complexa ſit ΠΡΩΤΑ , *ſecunda* tractatum DE IVDICIIS , *tertia* DE REBVS CREDITIS, *quarta* DE DOTIBVS , TVTELIS , FVRTIS , *quinta* DE BONORVM POSSESSIONIBVS et TESTAMENTIS , *ſexta* DE CAVTIONIBVS quibuſdam PRAETORIIS , quae vicem actionum obtinuerint , *ſeptima* DE DELICTIS quibuſdam , *octaua* de EXECVTIONE ſeu fine iudiciorum , *nona* DE INTERDICTIS , ac *decima* denique , tamquam acceſſoria , edicta DE PIGNORIBVS , EXCEPTIONIBVS , et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS complexa ſit. Iacobum Gothofredum contra fluctuaſſe ea in re animaduerto. In *Serie* enim *edicti perpetui* partes quaſdam lineis ſeiungit , et harum numero octo et viginti : alias ex his ipſis, quas procul dubio principales exiſtimauit , litteris maiuſculis et vncialibus ſecreuit , earumque

De interna edicti perpetui forma.

numero ſunt XX. Sed niſi me omnia fallunt, et partium edicti numerum retinuit Tribonianus, et in tribus primis Digeſtorum partibus adcurate exprimere voluit edicti partes, adeoque et huius *primæ* pars fuere ΠΡΩΤΑ, quae Iulianus quatuor libris primis Digeſtorum expoſuit. *Altera* et in edicto etiam fuit DE IVDICIIS, quam Iulianus libro quinto et ſequentibus quatuor, ad nonum vſque interpretatus eſt. *Tertiae* de REBVS CREDITIS Iulianus deſtinauit libros decimum et quinque inſequentes vſque ad quintum decimum. Quod ad reliquas partes attinet, ipſe Iuſtinianus *in Conſt. Tanta* §. 5. *de confirm. Digeſt.* fatetur, tractatum de pignoribus, edicto aedilitio, et vſuris ſe quartae parti extra edicti perpetui ordinem intexuiſſe, quibus demtis illam de NVPTIIS, TVTELIS, et quibuſdam aliis egiſſe patet; ad eamque pertinet Iuliani liber decimus ſextus cum ſex inſequentibus vſque ad XXII. *Quinta* Digeſtorum pars de teſtamentis, legatis, fideicommiſſis; *ſexta* de bonorum poſſeſſionibus, ſucceſſionibus ab inteſtato, damnis imminentibus, donationibus, cauſſis ſtatus, adquirendo dominio et poſſeſſione, nec non de interdictis egit: at in edicto haec contrario ordine poſita fuiſſe animaduerto, adeoque magis eſt, vt *quintam* edicti partem ſanctiones DE BONORVM POSSESSIONIBVS, TESTAMENTIS, SVCCESSIONIBVS, LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS comprehendiſſe exiſtimem, quibus explicandis Iulianus XVII. libros a XXIII. vſque ad XXXX. impleuit. Contra *ſextam* manifeſto complexam eſſe oportet doctrinas de DAMNIS IMMINENTIBVS et INFECTIS, CAVSSIS STATVS, ADQVIRENDO DOMINIO, et POSSESSIONE, DELICTIS PRIVATIS, et RE IVDICATA, eiuſque exſequutione, et INTERDICTIS, quibus Iulianus impendit libros ſequentes vſque ad XXXXVIIII. Denique in *ſeptima* parte edicti actum eſſe nouimus de EXCEPTIONIBVS et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS, res ipſa docet. An vero haec vltima fuerint edicti perpetui capita, non dixerim. Iuliani enim Digeſtorum non niſi libri LVIII. ad has edicti partes pertinent, quum, de quibus rebus poſtremi libri XXXII. egerint, non adeo videatur exploratum. Caii etiam Commentariorum, quum libri exſtiterint XXXII. tamen non niſi XXX. has edicti partes interpretantur, ex reliquis duobus aeque nulla fragmenta ſuperſunt, ac ex Vlpiani et Paulli libris duobus poſtremis; vt facile pateat, fuiſſe in edicto ad finem quaſdam ſanctiones, quas hodie

Digitized by Google

hodie ignoramus, quia illas, tamquam a foro ſuorum temporum alienas, negligendas Iuſtinianus exiſtimauit. Vnde et nos ſub finem DESIDERARI QVAEDAM edicti capita, non abs re ſumus ſuſpicati.

§. IIII.

An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum?

Haec de partibus edicti. An et in certos libros ſingulae partes deſcriptae fuerint, non aeque certum eſt, niſi quod id maiore veriſimilitudine negandum eſſe videatur. Matth. equidem Blaſtares *in Hiſt. iur.* quam Io. Alb. Fabricius *tom. XII. pag.* 367. *Bibl. Graec.* edidit, edictum perpetuum, quod ipſe Hadriani Digeſta ſeu Pandectas perperam adpellat, quinquaginta libris conſtitiſſe putat, idque etiam ipſe doctiſſimus Fabricius *pag.* 341. *eius voluminis* adfirmat. Sed haec coniectura fundamento deſtitui, et ex eo tantum petita videtur, quod Digeſta Iuſtiniani ad edicti ordinem compoſita in totidem libros diſtributa ſint: id quod ſuo loco, vbi de Iuliani Digeſtis diximus, demonſtrauimus pluribus. Magis exploratum eſt, per certos titulos a Iuliano diſpoſita fuiſſe edicta. Eorum enim ſaepiſſime mentionem fieri animaduertimus. In *l.* 1. *D. de in int. reſt.* Vlpianus ait: *vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipſa enim ſe oſtendit. Nam ſub* HOC TITVLO *pluriſariam praetor hominibus, vel lapſis, vel circumſcriptis, ſubuenit.* Similiter Paullus *l.* 2. §. 3. *D. de interd. recuperandae poſſeſſionis cauſſa interdicta proponuntur ſub rubrica* VNDE VI: *aliqua enim ſub* HOC TITVLO *interdicta ſunt.* Ita et TITVLVM de furtis citari videmus in *l.* 195. §. 3. *D. de verb. ſignif.* vt iam non dicamus de libris Caii ICti, quibus varios titulos edicti praetoris vrbani, veluti *de praediatoribus, de publicanis, de liberali cauſſa, de aquae pluuiae arcendae, de damno infecto, de re iudicata, de operis noui nunciatione, qui neque ſequantur neque ducantur*, ſimileſque illuſtrauit. Ex quibus ſimul patet, ſingulis edicti titulis praefixa fuiſſe quaedam elogia, quae RVBRICAS vocat Paullus *d. l.* 2. §. 3. *D. de interd.* Sollemnis enim ille mos erat ICtis, vt ſingulis librorum ſuorum ſectionibus, quas ipſi titulos adpellitabant, praemitterent ſummam, quae tituli materiam exprimeret, eamque minio exararent, vt eo facilius incurrerent in oculos: quemadmodum ad illa Iuuenalis *Sat. XIIII.*

- Perlege rubras
Maiorum leges.

Digitized by Google

adnotant viri docti, et ad Persii *Satir. V. v.* 9. Cornutus scholiaste, quocum iungendus Quinctilian. *Inst. orat. lib. XII. cap.* 3. Denique et in paragraphos quasdam seu segmenta distributos fuisse singulos titulos, non obscure innuunt interpretes. Edicti enim de postulando tria segmenta, seu *tres ordines*, quos fecerit in eo titulo praetor, adcurate recenset Vlpianus, *l.* 1. §. 1. 3. §. 7. *D. de postul.* Omnes in integrum restitutiones sub vno generali titulo de in integrum restitutionibus occurrisse, idem testatur *l.* 1. *D. de restit. in integr.* Vnde, quin totidem fuerint eius tituli paragraphi vel capita, quot causae restitutionis, nemo dubitauerit. Denique et titulum de rebus creditis admodum prolixum fuisse, omnesque contractus, quibus alienam fidem sequimur, comprehendisse, ostendit idem Vlp. *l.* 1. *D. de reb. cred.* vt alia iam exempla praetermittam. Quis ergo dubitet, quin tot diuersa capita saltim notis quibusdam distinxerit Iulianus? Et tales mihi quidem videntur VERSVS fuisse, quibus libri veterum 1Ctorum constitisse memorat, quorumque trecenties decem millia numerauerat Tribonianus. Quamuis enim de iis permulta disputent critici et 1Cti doctissimi, inprimis Menag. *ad Diog. Laërt. lib. IIII. segm.* 24. Montfauc. in *Palaeograph. Graeca lib. I. cap.* 4. Ant. Contius *Lect. subcess. lib. I. cap.* 8. res omnis tamen eo redit, veteres 1Ctos στίχους scripsisse libros suos, adeoque lineam finiisse, vbi sensus aliquis perfectus esset, siue commata vnum, siue integrum colon, sensum plenum absolueret. Ita sane Cicero *pro dom. cap.* 17. illa Clodii: VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, exagitans, *hoc vos pati potestis, hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis* VERSICVLIS *et ciuitate tollantur?* Et *pro Milon. cap.* 26. mentionem iniiciens SCti supremi: DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPERET, addit: *quo vno* VERSICVLO *satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis.* Tales fuere veterum versus. Eos vero a segmentis illis, quae nos paragraphos vel commata adpellamus, parum differre, res ipsa docet: maxime quum veteres, qui alioquin vna serie omnia connectere solebant, finito eiusmodi versu, et lineam abrumpere solerent. Quod quum adcurate in Codice sacro exarando obseruari iussserint Masorethae: non abs re suspicatus est Rich. Simonius *in Hist. crit. Vet. Test. cap.* 28. eum scribendi morem Graecos Romanosque ab Hebraeis accepisse

cepiſſe. Ceterum ex his στίχοις ſeu verſibus in legibus maximi fiebat primus, quippe qui plerumque et praecipuum legis caput complectebatur, et ipſi legi nomen dare ſolebat. Hinc Cicero *pro C. Rabir. Poſtum. cap.* 6. *Glaucia*, inquit, *ſolebat, homo impurus, ſed tamen acutus, populum monere, vt quum lex aliqua recitaretur, primum verſum attenderet.* Nec aliud voluiſſe arbitror Caium noſtrum, dum in *l.* 1. D. *de orig. iur. cuiuſque rei potiſſimam partem principium eſſe*, docet. Atque inde factum arbitror, vt ICti fere omnes primum ſingulorum titulorum paragraphum vocarent PRINCIPIVM, et inuecto ſenſim more, paragraphos numerandi, principium extra numerum eſſe vellent, quaſi qui ſit totius tituli verſus primarius.

§. V.

Quod ad materiam edicti attinet, merito quaeritur, an illud ſola illa, quae ad ius honorarium pertinent, comprehenderit, an et de aliis rebus iure ciuili inuectis in eo actum ſit? Qua quidem in re Ob. Giphanio ſuffragor, qui in *Oecon. edicti perpetui, pag.* 127. pereleganter monet: *de his actionibus nulla edictorum verba, vt puto, exſtant, vt neque de rei vindicatione. Cuius rei cauſſa videtur eſſe haec, quod hae actiones ſint ciuiles, in edicto autem ſua, hoc eſt, praetoria plenius; ciuilia nude tantum propoſuiſſe, et interdum de iis multa omiſiſſe, exceptis tantum actionibus.* Sane enim multa in edicto fuere de iudiciis, hereditatis petitionibus, vindicationibus, ſeruitutibus, contractibus, delictis, quae non a praetore reperta, ſed ex ipſis XII. tabulis, aliiſque legibus depromta ſunt. Quamobrem ordinarium hoc fuiſſe ait Vlpianus *l.* 1. *D. de poſſ. her. pet.* poſt CIVILES ACTIONES *rationem habere praetorem etiam eorum, quos ipſe velut heredes faciat.* Praeterea in edicto repetita nouimus haud pauca capita legum Aquilliae, Aeliae Sentiae, Iuniae Norbanae, SCtorum item Macedoniani, Velleiani, Syllaniani, Trebelliani, Pegaſiani, et ſimilium, vt fragmenta manifeſto docent, et nos infra exemplis quam plurimis demonſtrabimus. Quin quamuis aedilitio edicto locum in *Edicti ſerie* nullum dederit Iac. Gothofredus, ſatis tamen manifeſtum eſt, et illud in edictum migraſſe. Diſerte enim Iuſtinianus in *Conſt. ad antecеſſores* §. 4. vbi loquitur de libris Digeſtorum, quos de hypothecis, de edicto aedilium, et redhibitoria actione, et de euictionibus, nec non duplae ſtipulatione quartae operis illius parti inſeruerat,

rat, tertio ſtudiorum anno auditoribus enarrandis, haec ſubiungit: *quum enim, quae pro emtionibus et venditionibus legibus cauta ſunt, in libris de* REBVS *praefulgent: haec autem* OMNES, *quas diximus*, DEFINITIONES, (adeoque etiam edictum aedilitium,) *in vltima parte* PRIORIS EDICTI *fuerant poſitae: neceſſario eas in anteriorem locum tranſtulimus, ne a venditionibus, quarum quaſi miniſtrae ſunt, vicinitate vlterius diuagentur.* Et in *Conſt. tanta §. 5. de confirm. Pandect.* de iiſdem agens Pandectarum libris inſititiis, eamdem conſilii ſui reddit rationem, *quia* nimirum HAEC OMNIA *titulis emtionum et venditionum conſentanea ſint, et* PRAEDICTAE ACTIONES, *quaſi pediſſequae illarum ab initio proceſſerint, in vetuſtioris tamen* EDICTI *ordinatione in loca deuia et multum diſtantia diuagatae ſint.* Quid quod et Vlpianus *libro LXXX.* Paullus *libro LXXVIIII. Commentariorum ad edictum* actiones etiam aedilitias, puta redhibitoriam et quanti minoris, expoſuerit, ceu patet ex *l.* 60. et *l.* 61. *D. de aedilit. edict.* Quibus obſeruatis, non adeo difficile fuerit, rationem reddere, cur, quum edictum aedilitium ſatis prolixum fuerit, et Iuſtiniani aetate adhuc exſtiterint Caii, Vlpiani, et Iulii Paulli libri bini ad edictum aedilium curulium, quibus verba aedilium πτικὰ integra fuerant inſerta, nihilominus tamen ſola illa de ſeruis et iumentis venumdandis, nec non de animalibus eo loco, vbi vulgo iter fit, non habendis, pars facta ſint iuris Iuſtinianei, quia ſcilicet eorum tantum capitum, quae in edictum migrauerant, rationem in Digeſtis habendam putaſſet imperator, reliqua autem vel ideo, quod a praetore, vel Iuliano potius, neglecta fuerant, iam pridem in deſuetudinem abiiſſent.

§. VI.

De commentariis ICtorum ad edictum perpetuum, *Sex. Pomponii*,

Operae pretium fuerit et de iis, qui commentariis ſuis hoc edictum illuſtrarunt, dicere. Quem laborem iam inde ab Hadriani temporibus, quibus hoc edictum compoſitum eſt, complures ſibi vltro depopoſcerunt viri doctiſſimi. Quum vero de IVLIANI Digeſtorum opere iam ſuo loco dictum ſit, dicendum iam erit de reliquis, quorum primus, niſi fallor, fuit SEX. POMPONIVS, ICtus celeberrimus, quem diuorum fratrum, quos vocant, aetatem viuendo attigiſſe, ex eo patet, quod Conſtitutionem diui Pii laudat in *l.* 14. *D. de pollicit.* De eo iam quaedam monuimus in vita Iuliani. Iam addimus, eum ſcripſiſſe

Digitized by Google

fiſſe *ad edictum* libros quam plurimos, quamuis eorum numerus plane ignotus ſit. In Pandectis enim fragmenta non ſuperſunt, ſed citantur Pomponii quaedam ex libris VI. VII. XXV. XXXIII. XXXVIIII. LXIII. LXVIII. LXVIIII. LXXVIIII. et LXXXIII. ab Vlpiano, in *l.* 7. §. 6. D. *de pact. l.* 39. §. 6. D. *de procurat. l.* 11. §. 5. D. *de recept. arbitr. l.* 3. *pr.* D. *de adminiſtr. et peric. tut. l.* 1. §. 9. D. *de collat. l.* 1. §. 8. D. *de Carbon. edict.* et omiſſa a Labitto, *l.* 1. §. 14. D. *ſi quid in fraud. patron.* a Marciano, *l.* 13. §. 2. D. *de pignor.* Paullo, *l.* 21. D. *de rei vindic. l.* 1. §. 3. D. *de tutel.* et tamen in his libris LXXXIII. ſi Gothofredo credimus, edicti non niſi priorem partem vſque ad titulos de teſtamentis exſequutus eſt: vt adeo volumen iſtud, ſi ad finem perductum ſit, libris plus quam centum conſtitiſſe oporteat. Eius operis non meminit Index Florentinus; fortaſſis nec Iuſtiniani temporibus exſtitit, quia ex libris illis nullum omnino fragmentum in Pandectas migrauit. Quod etiam iam Ant. Auguſtinus *de nom. propr. Pand. pag.* 95. recte animaduertit. Itaque facile intelliges, cur nos in reſtituendo edicto perpetuo rationem non habuerimus pauciſſimarum iſtarum citationum. Nec enim ad eruendum edicti ordinem multum fecerunt, et vix vmquam nobis ſuppeditant edicti ſententiam, tantum abeſt, vt verba quaedam edictalia debeamus Pomponio.

§. VII.

Proximus eſt CAIVS, quem in iure noſtro perperam plerumque GAIVM adpellitari videmus, de cuius aetate iam alio loco quaedam monuimus. Neque quidquam hic addimus de aliis, ad eius vitam pertinentibus, quae iam diligenter exſequuti ſunt Bertrandus, Grotius, quibuſcum iungenda, quae in notulis Schultingius, in *Amoenitatibus iuris ciuilis* Aeg. Menagius diſſeruit. De edictis ille, ſi quis alius, optime meritus eſt, ſiquidem non ſolum edictum aedilitium, libris duobus illuſtrauit, verum etiam vrbano ac prouinciali eamdem nauauit operam. Primo enim in Florentino Indice laudantur *libri ad edictum prouinciale βιβλία λβ*, ex quibus etiam, ſi duos poſtremos excipias, fragmenta quam plurima ſuperſunt: deinde *ad edictum vrbicum τὸ μὲν ἰωρπλίτ βιβλία δίκα.* Quod enim numerum auget Bertrandus, et XII. adhuc ad Iuſtiniani aetatem peruenisſe putat, aeque fundamento caret, ac quod *de libris XV.* Cail.

ad

ad edictum publicum ſuſpicatus eſt Angelus Politianus. Res ita ſe habet. Decem exſtitere tum Caii volumina ad edictum vrbicum pertinentia, puta

I. ad titulum de praediatoribus.

II. ad titulum de publicanis, ad quem titulum etiam refero *l.* 139. D. *de reg. iur.* quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani*, omiſſo titulo, laudetur.

III. ad titulum de liberali cauſſa, quo etiam *l.* 6. D. *de lib. cauſſa* referenda, quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani* titulo haud expreſſo memoretur.

IIII. ad titulum de aquae pluuiae arcendae.

V. ad titulum de damno infecto.

VI. ad titulum de re iudicata.

VII. ad titulum de operis noui nunciatione.

VIII. ad titulum qui neque ſequantur, neque ducantur.

VIIII. ad edictum praetoris vrbani de teſtamentis.

X. De legatis ad edictum praetoris vrbani.

Haec ergo ſunt τὰ μόνα ὑγιᾶ βιβλία δίκα, quae Iuſtinani temporibus ſuperfuerunt. At ex his commentarius ad edictum de teſtamentis libris duobus, ad edictum de legatis tribus conſtitit: fortaſſis et de liberali cauſſa libri II. exſtiterunt. Nam ex CAII *libro ſecundo ad edictum praetoris* VRBANI *titulo de liberali cauſſa* decerptae eſſe dicuntur *l.* 30. *D. de bon. libert. l.* 1. *D. de colluſ. deteg. l.* 10. *D. de vi et vi arm.* His ergo et libro illo ἀνώνυμος, quem *l.* 6. *de lib. cauſſa* et *l.* 139. *de reg. iur.* laudari videmus, connumeratis, non decem, ſed XV. Iuſtiniani aetate ſuperfuiſſent: et hinc Politianus, vt videtur, numerum in Indice expreſſum turbauit, et pro libris decem, quindecim repoſuit. Quod tamen eo minus admittendum, quo manifeſtius eſt, librum ἀνώνυμον ab illis X. diuerſum non eſſe, et Indicis auctorem non libros, ſed volumina, quae de ſingulis titulis exſtabant, numeraſſe. Vnde vero Bertrandus numerum duodenarium exſculpſerit, ego quidem non video, niſi quod et Ant. Auguſtinum *Emend. lib. I. cap.* 5. ſimilem errorem erraſſe conſtat, quod viri doctiſſimi πρόγραμμα deinde ſuum feciſſe videtur Bertrandus. Quamuis autem haec fragmenta ad illuſtrandum edictum faciant: in reſtituendo tamen ordine nos illa parum iuuerunt, quippe libri ſeparati, et ſuo veluti numero et ordine eiecti. At tanto praeclariores ſunt alterum *ad edictum prouinciale*

libri

Digitized by Google

libri XXXII. partim quod ex eo ſuperſunt fragmenta quam plurima, partim quod iis ſaepe ipſa edicti ſententia praeclare exprimitur. Quod ad ordinem etiam attinet, nihil ab edicti vrbani ſerie differre videmus edicti prouincialis ordinem. Quin ex eius fragmentis primum collegimus, vnum idemque fuiſſe edictum vrbanum ac prouinciale, vel paruum ſaltim inter illa diſcrimen interceſſiſſe. Qua de re ſuo loco plura diſſeruimus.

§. VIII.

Excipit Caium VLPIANVS, *νομοθέτης ἄριστος καὶ τὰ μὲν εἰς διαθέσεις, καὶ τὰ μέλλοντα εὐτυχῶς συνιδεῖν δυνάμενος*, *ICtus praeſtantiſſimus, qui et rebus praeſentibus recte vti, et futura proſpicere poterat*, ceu eum vocat Zoſim. *Hiſtor. lib. I. cap.* 11. De eius vita, honoribus, doctrina, rebus geſtis, ipſoque fato, quo periit, nihil iam dicam, quum omnia conſectari, intempeſtiuum, pauca delibare, nefas videretur. Neque de reliquis eius operibus quidquam addam, ſed quaedam dumtaxat monebo de eius COMMENTARIIS ad edictum, quorum *βιβλία ἐγδοήκοντα τρία* recenſentur in Indice Florentino. Ex his omnibus etiam fragmenta quam plurima ſuperſunt, praeterquam ex duobus poſtremis libris, quos tamquam capita iuris minus vſu recepta complexos, inſuper habuit Tribonianus. Scriptos eſſe hos libros ſub Antonino Caracalla, loca quam plurima docent. Eoſdem vero ante libros ad Sabinum prodiiſſe, ex eo peracute collegit Cuiac. *Obſ. lib. XI. cap.* 15. quod Vlpianus ipſe in *l.* 32. §. 27. *D. de donat. inter vir. et uxor.* depromta ex libro XXXIII. ad Sabinum ſententiam Labeonis adducit, quam *et a ſe, et a Papiniano libro X. Quaeſtionum probatam*, ait, ipſe vero eam probauit libro XXXV. ad edictum, ceu patet ex *l.* 9. *D. de ſponſal.* Quamuis ergo et illos ad Sabinum libros ſub eodem principe compoſuerit, idque adpareat ex *l.* 23. §. 1. *D. de cond. indeb. l.* 3. *pr. et l.* 32. *pr. D. de donat. int. vir. et vxor.* maiores tamen natu, vt ita dicam, fuere libri ad edictum, omniumque eorum, quos Vlpianus compoſuit, parente ſuo digniſſimi, vt mirum non ſit, decerpta ex iis fragmenta vtramque paginam in Pandectis facere. Quantum ex tot eorum reliquiis colligimus, in concinnando hoc opere eam ſibi legem praeſcripſerat ICtus praeſtantiſſimus, vt primo ſingulorum fere titulorum inſignem vſum, aequitatem, ac rationem oſtenderet, veluti *l.* 1. *pr. D. quod quiſque iur. l.* 1. *pr.*

Vlpiani.

Digitized by Google

1. *pr. D. de edend. l.* 1. *pr. de pact. l.* 1. *pr. D. de postul. l.* 1. *pr. D. de negot. gest. l.* 1. *pr. de in int. rest.* et locis aliis quam plurimis: aliquando et connexionis titulorum redderet rationem, veluti *l.* 1. *pr. D. si pars hered. pet. l.* 1. *pr. D. de possess. hered. pet. l.* 1. *de fid. hered. pet. l.* 1. *pr. D. de rei vind. l.* 1. *pr. de pecul.* et alias passim. Deinde proposuisse illum nouimus ipsa verba edicti, quin et aliquando criticas quasdam addidisse obseruationes de edicti verbis typicis, eorumque integritate vel mutatione, quales sunt illae in *l.* 1. *D. quod met. causs. l.* 1. §. 1. *D. commod.* Hinc porro singulis edicti verbis expositis, in quibus aliquando operosissime verborum significationes et differentias rimatus est, varias intermiscet quaestiones, disputationes, et casus, qui ea de re obuenerint? Si quando verba praetoris admodum perspicua essent, materiam ipsam, praemissis definitionibus, diuisionibusque, in certa capita partitus, singulaque adcurate exsequutus est, ceu docet exemplum *l.* 1. §. 1. *D. de sin pect. tut.* Quanto adparatu in elucubrando eximio hoc opere vsus sit Vlpianus, vel ex eo intelligere est, quod singulis fere paginis non modo quam plurima edicta, decreta, rescriptaque principum, sed et tot veteres nouosque omnis generis scriptores adduxerit, quot nescio an vllus eorum temporum ICtus. Sic sane passim laudat constitutiones Iulii Caesaris, Augusti, Claudii, Titi, Domitiani, Neruae, Traiani, Hadriani, Antonini Pii, Diuorum Fratrum, Marci Aurelii Antonini, Commodi, Didii Iuliani, Seueri, et Antonini Caracallae. Ex melioris aeui legislatoribus auctoribusque ipsi passim laudantur Homerus, Solon, Draco, Hippocrates, Cicero, Augustus in vita sua. Ex ICtis Cato, Brutus, Rutilius Rufus, Aquillius Gallus, Q. Muc. Scaeuola, Ser. Sulpitius, Alfenus Varus, Aulus Ofilius, Aufidius Namusa, Cinna, Publicius Gellius, Trebatius, Cascellius, Q. Aelius Tubero, Ateius Capito, Massurius Sabinus, Cassius, Cael. Sabinus, Labeo, Proculus Nerua, Pegasus, Celsus pater, Plautius Aelianus, Vitellius, Arrianus, Cartilius, Minicius, Puteolanus, Aulus, Vrseius Ferox, Pedius, T. Aristo, Fulcinius Priscus, Valerius Seuerus, Vindius Viuianus, Octauenus, Iulianus, Neratius, Iauolenus, Volus. Maecianus, Pomponius, Africanus, Marcellus, Ceruidius Scaeuola, Papinianus, Tertullianus, Marcianus, Iun. Mauricianus, Arrius Menander, Q. Saturninus, et Modestinus, vt alias omittam micantes in his aureis libris priscae

Digitized by Google

cae variaeque eruditionis ſcintillulas. Vtinam vero paullo diligentius vbique librorum numerum notaſſent aut Digeſtorum conditores, aut, qui ea deſcripſerunt, librarii: multis enim locis illum in mendo cubare, aliis variare editiones, infra paſſim obſeruauimus, magnoque ſtudio medicinam illi morbo parauimus, an feliciter ſatis, ii viderint, quibus talia non plane ſunt incomperta.

§. VIIII.

Eiuſdem fere cum Vlpiano aetatis, ſtudii, dignitatis fuit IVLIVS PAVLLVS, Vlpiani non obtrectator quidem, ſed vere aemulus. Quamuis enim quod de eorum ſimultatibus et diſſenſionibus vulgo dicunt, non probem, quum non magis ac liberius Paullus ab Vlpiano, quam a reliquis omnibus diſſentiat, idque ICti veteres omnes ſine rancore animi ac acerbitate facere ſoliti ſint: laudabilis tamen quaedam inter Vlpianum et Paullum interceſſiſſe videtur aemulatio. Idque vel inde colligas, quod praecipuus eorum labor in iiſdem paene iuris capitibus verſatus ſit, quaſi contendere inter ſe atque experiri voluiſſent, vter alterum ingenio atque acumine ſuperaret. Scripſit Vlpianus ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam libros XX. Paullus decem; Vlpianus Sabinum libris LI. Paullus libris XVI. illuſtrauit. Fideicommiſſorum libros Vlpianus ſex, Paullus III. Vterque porro ſcripſit ad edictum aedilium curulium, de adulteriis, de officio proconſulis, de officio praefecti vrbi, de officio praetoris tutelaris, de adpellationibus, de cenſibus. Vtriuſque etiam habemus Inſtitutiones, Reſponſa, Regulas, Notas ad Papinianum. Denique ſicuti Vlpianus, ita et Paullus ſcripſit ad edictum, et hic quidem libros LXXX. ex quibus omnibus, ſi a duobus poſtremis diſceſſeris, fragmenta ſuperſunt quam plurima. Ceterum breuius et adſtrictius fuiſſe videtur hoc Paulli opus, quam Vlpiani, quamuis huic librorum numero parum cedat. Rarius ſane, niſi vocabulorum vel ambiguitas vel ἔμφασις id exigat, eius induſtriam in interpretandis praetoris verbis verſari animaduertimus, plerumque edictum ipſum exponit, variaſque quaeſtiones eo pertinentes mouet, quas deinde liberrimo iudicio, vt ſolet, ſoluit. Obſcuritatem ſtili haud pauci accuſant, quae tamen, neſcio, an maior ſit, quam aliorum eius aeui ſcriptorum. Eſt, vbi breuitas lectorem moratur: ſed non niſi parum attentum, vel eius lectioni haud ſatis adſuetum. Si vero difficilia quaedam

Iul. Paulli.

Digitized by Google

ac διατάγμα et in Paullo occurrunt, non eius sermoni et stilo hoc tribuendum est, sed ipsi quaestionum, quas decidit, subtilitati. Videtur enim adspernatus vulgaria et vbiuis obuia, non nisi sublimiora et recondita consectari, nec tam tyronibus ac dupondiis, quam iurisperitis, et in ipso foro versantibus scribere voluisse, saltim in operibus illis diffusioribus. Nam et illorum studiis pro virili consuluit libris breuioribus Regularum, Sententiarum, Manualium, Institutionum, et similibus. Praeter amplissimum illum Commentarium, aliud Paulli exstitit edictale opus, nempe BREVIVM, vel BREVIS EDICTI libri tres et viginti, quamuis ex libris tantum III. VI. VII. VIII. et XVI. quatuordecim in vniuersum fragmenta supersint. Ex quo tantillo numero facile aestimes, non adeo liquido inde constare, quod plerique tamen pro certo adfirmant, libros hos *breuium* non nisi maioris operis epitomen fuisse. Nos, quae huic sententiae obuerti possint, qualiaque fuisse videantur edicta illa breuia, supra, quantum satis est, diximus.

§. X.

De Callistrati edictis monitoriis, et de Furii Anthiani libris ad edictum.

Eodem loco etiam disseruimus de CALLISTRATI *edictis monitoriis*, quibus iam plura addere nihil attinet, nisi quod nos in restituendo edicto et Callistrati et C. Iuuentii Celsi operi institimus, non quasi eos ad edictum commentarios scripsisse putem, sed quod eos edicti seriem sequutos animaduerterim, quamuis ex Callistrati libris non omnibus sex, sed quatuor tantum prioribus fragmenta in vniuersum viginti et vnum in Pandectis inuenerint locum. Supereſt itaque FVRIVS ANTHIANVS seu ANTHIVS, cuius de aetate vitaque omnia incerta sunt. Scripsisse eum *libros V. ad edictum*, ex Indice Florentino discimus: sed ex eodem intelligere est, opus illud ad Iustiniani aetatem integrum haud peruenisse. Florentiae enim, teste ἀνωνύμῳ Laun. Theod. Gronouio, *Emendat. Pandect. cap.* 25. *pag.* 82. [*edit. Conrad.* in *Histor. Pandect. authent.*] non legitur Ἄνθου τοῦ Φουρίου ἀνθιάνου μέρος ἔβδομον βιβλίου πέντε, vti et Haloander et Taurellius expressserunt, sed μέρος ἕβδομον βιβλίων πέντε, id est, *pars edicti librorum quinque.* Ex his enim quinque libris non nisi pars, aut particula potius quaedam Iustiniani temporibus superfuit, puta liber I. ex quo solo tria tantum eaque perbreuia fragmenta supersunt, *l.* 62. *D. de pact. l.* 40. *D. de dol. mal.*

et

et *l.* 80. *D. de rei vind.* vt adeo illa nos parum iuuerint in reſtituendo edicto, eiuſue ordine, quamuis ea in *Serie edicti perpetui* ſuis locis aptauerit Iac. Gothofredus.

§. XI.

Exſtitere et tres alii, qui poſt Iuliani aetatem edictum illuſtrarunt commentariis: ſed ex quorum ſcriptis nihil omnino hodie ſupereſt. Vnde breuem eorum notitiam hic ſubiicere iuuabit. Primus eſt VIVIANVS, Iuliano, vt videtur, συγχρονος, ſaltim non multo poſterior, quippe qui a Pomponio laudatur. *l.* 17. §. 4. D. *commod.* Scripſiſſe eum quaedam ad edictum, ex eo patet, quod eius ſententias ſuper illo frequenter laudat Paullus *l.* 4. §. 2. D. *naut. caup. ſtab. l.* 24. §. 9. D. *de damn. inf. l.* 1. §. 45. *de vi et vi arm. l.* 1. §. 6. D. *de itin. et actu priu.* Sed ex eo quidem opere nihil omnino in Pandectas migrauit. Idem dicendum de altero, Q. SATVRNINO: qui an idem ſit cum Venuleio et Claudio Saturninis, diſquiſiuimus in *progr. de variis Saturninis*, ICt. [*Syllog. opuſc. var. IIII. pag. edit. Geneu.* Certum eſt, quod ſcripſerit *ad edictum*: eius enim operis librum *X.* laudat Vlpianus *l.* 19. §. 7. D. *de aur. arg. leg.* Denique et SEX. PEDIVS hic accenſendus eſt, quem poſt Iulianum floruiſſe, colligunt ex *l.* 32. §. 16. D. *de recept. arbitr.* quia ibi probaſſe dicitur Iuliani ſententiam. Opus eius *ad edictum* ſaepius laudant Vlpianus et Paullus, *l.* 6. §. 9. D. *de negot. geſt. l.* 1. D. *de dolo mal. l.* 4. §. 2. *D. de alienat. iud. mut. cauſſ. l.* 7. *l.* 13. §. 2. D. *de recept. arb. l.* 7. §. 3. D. *de pecul. l.* 1. §. 1. D. *de tribut. act.* et in primis *l.* 6. §. *fin.* D. *de bon. poſſeſſ.* ex quo loco patet, ſatis diffuſum fuiſſe hoc opus edictale, quippe cuius ibi liber XXV. a Iulio Paullo citatur.

De aliorum commentariis.

§. XII.

Alii ICti; quamuis non iuſta commentaria in edictum conficerent, libros tamen ſuos fere ad ordinem ſeriemque edicti perpetui diſponere ſolebant. De Digeſtis Celſi, Marcelli, Scaeuolae, Quaeſtionibus Papiniani, Hermogenis Epitome iuris, Paulli Sententiis id obſeruat Ob. Giphan. *Oecon. edict. perpet. pag.* 120. qui et Codices Hermogenis, Gregorii et Theodoſii eo ordine compoſitos eſſe contendit, additque: *tanta fuit huius*

Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique ICtorum libri ſcripti.

huius libri, ſiue edicti perpetui a Iuliano compoſiti auctoritas, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto iſto ſunt poſteriores. Quibus fere ſimilia habet Euer. Otto in *Papinian. cap.* 12. § 6. Et de Celſo quidem id certiſſimum, alibique iam a nobis obſeruatum eſt, in *Progr. de P. Inuent. Celſo* [*Syllog. I. Opuſc. num.* 13. *pag.* 531. *not.* (*k*) *edit. Geneu.*] vbi comparatis inter ſe fragmentis Celſi omnibus, ſubductiſque rationibus hanc fecimus ſummam cogitationum noſtrarum: *Ordo edicti in his Digeſtis obſeruatur a libro I. ad librum* XXVII. *libro* XXVIII. *de legibus Cincia et Velleia; libro* XXVIIII. *de Fuſia Caninia, Aelia Sentia, Iunia Norbana; libris* XXX. *et ſex ſequentibus, quod et Iac. Gothofredus in* Comment. ad reg. iur. pag. 748. *obſeruauit, de lege Iulia et Papia Poppaea; libro* XXXVII. *de legibus iudiciorum publicorum, libro* XXXVIII. *de ſtipulationibus, ac poſtremo libro* XXXVIIII. *de iure fiſci, re militari, aliiſque, quae ad ius publicum pertinent, tractauerat.* Praeterea et fragmenta Celſi, non modo, quae ad leges Iuliam et Papiam Poppaeam pertinent, in Commentario noſtro ad illas leges ſuis quaeque locis et capitibus adcommodauimus, ſed et infra in *Notis ad edictum* idem tentauimus in fragmentis librorum priorum XXVII. vt de ſoliditate huius obſeruationis neminem dubitaturum arbitrer. Aeque verum certumque eſt, Marcelli Digeſta hunc edicti ordinem ſeruaſſe. Libro enim I. ille egit de magiſtratibus municipalibus et iuris dictionis modo. Libro II. de edendo, de pactis, de in ius vocando, poſtulando, cautione iudicio ſiſti, procuratoribus, negotiis geſtis, et quibuſdam in integrum reſtitutionibus. Libro III. de reliquis reſtitutionum cauſſis, arbitris, ſatiſdando, iudiciis, et inofficioſi querela. Lib. IIII. de hereditatis petitione, rei vindicationibus, ſeruitutibus. Lib. V. de damnis, iudiciis diuiſoriis, iureiurando, religioſis et ſumtibus funerum. Lib. VI. de rebus creditis et contractibus. Lib. VII. de ſponſalibus, nuptiis, iure dotium, et cognatis materiis. Lib. VIII. de donationibus inter virum et vxorem, diuortiis, rerum amotarum, ventre in poſſeſſionem mittendo, agnoſcendo partu, de tutelis, de furtis, publicanis, operis libertorum. Lib. VIIII. de bonorum poſſeſſionibus. Lib. X. de teſtamento militis et teſtamentis. Libro XI. de ſucceſſionibus ab inteſtato. Lib. XII. de

Digitized by Google

de inſtitutionibus, ſubſtitutionibus, conditionibus, SCto Syllaniano. Lib. XIII. XIIII. et parte XV. de legatis et fideicommiſſis, reliqua parte libri XV. de noui operis nunciatione, damno infecto, aquae pluuiae arcendae actione. Libro XVI. de cauſſis ſtatus. Libro XVII. de poſſeſſione et vſucapione. Lib. XVIII. de re iudicata et exſequutionibus. Lib. XVIIII. de interdictis. Lib. XX. de exceptionibus. Lib. XXI. de ſtipulationibus. Reliquis libris Marcellus exemplo Iuliani et Celſi ſuppleſſe videtur aliqua iuris capita, quae deeſſe in edicto exiſtimabat. Eumdem ordinem et in Scaeuolae Digeſtis recte obſeruauit Giphanius, nec non in Papiniani Quaeſtionibus, quibus et Reſponſa huius ICti addere iure potuiſſet. Vtrumque enim opus edicti perpetui ordinem ſequi ſatis adparet ex indice horum operum, quem *Papiniano ſuo cap.* 17. ſubiungit Euer. Otto. Recte id de Hermogene etiam Giphanius obſeruauit. Nam is ipſe ſe eum ordinem obſeruaſſe indicat *l.* 2. D. *de ſtatu hom.* quamuis hic quaedam de ſtatu perſonarum, praemiſerit, quum in primis edicti titulis ea de re nihil dictum a praetore nouerimus. Immo ne in ceteris quidem adeo religioſe ordini edicti inhaeſiſſe videtur Hermogenianus, ſiquidem diſerte ait, poſt doctrinam de ſtatu hominum, *ſe de ceteris, ordinem edicti perpetui ſequutum*, *et* HIS PROXIMOS et CONIVNCTOS ADPLICANTEM TITVLOS, *vt res paſſura ſit, dicturum.* Denique et in Paulli *Sententiis receptis*, nec non *Codice Gregoriano*, quamuis plures tituli culpa Aniani interciderint, eum edicti ordinem deprehenderunt viri doctiſſimi, Iac. Cuiac. *ad l.* 10. *D. vſufruct. quemadm. cau. ad Paull. ad edict. lib. XXXX.* et Ant. Schulting. *in Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 211. *et pag.* 684. De Hermogeniano id pro certo adfirmari non poteſt, quia ex eo tituli ſuperſunt pauciſſimi, deque iis ne ſciri quidem poteſt, an is ordo, qualem editores nobis dederunt, ſit genuinus. Immo ne de Codice quidem Theodoſiano plane falſus eſt Giphanius. Quamuis enim libri eius poſtremi vndecim fere de iure publico et ſacro agant: in quinque tamen prioribus, qui ius priuatum comprehendunt, agitur primum de variis magiſtratuum officiis, deinde de ordine perſequendi iuris et de praeparatoriis iudiciorum, de reſtitutionibus in integrum, iudiciis, actionibus ex dominio, tribus iudiciis diuiſoriis, et de rebus creditis, variiſque contractibus, hinc porro de emtione

tione venditione, nuptiis, tutelis, tum de bonorum poſſeſſionibus, teſtamentis, cauſſis ſtatus, poſſeſſione et vſucapione, re iudicata et ceſſione bonorum, nec non de interdictis, ac denique de legitimis ſucceſſionibus, et quibuſdam aliis, ceu recte obſeruatum eſt a Iac. Gothofredo *in Proleg. Cod. Theod. cap.* 12. *pag.* 199. Quae omnia fere ordinem edicti perpetui redolere, nemo non videt, ipſeque obſeruaſſe videtur Gothofredus, dum ſcribit: *certe Gregoriani Codicis ordinem ferme ſequutos conditores huius Codicis deprehendo, neque ab eo ſemper recedit Iuſtinianus.* Gregorianum enim Codicem edicti ordinem ſeruare, paullo ante vidimus. Poſſemus addere plures ex veteribus, quibus ille ordo edicti magnopere placuit, niſi vel haec exempla ſufficere exiſtimaremus.

FINIS HISTORIAE EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

10.

Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,
PARTES II.

PRAEMISSIS VETERVM SCRIPTORVM
DE HOC TESTIMONIIS,
CONTINENS.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE EDICTO PERPETVO VETERVM SCRIPTORVM TESTIMONIA.

GELL. *Noct. Attic. lib. X. cap. 5.*

VErba praetoris ex EDICTO PERPETVO de Flamine diali et de sacerdote Vestae adscripsi.

ANTONIVS PIVS apud CALLISTR. *l. 32. D. ad leg. Cornel. de falſ.*

Diuus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos, qui apud iudices argumenta protulerunt: aut, si plus meruisse videantur, quam ex FORMA IVRISDICTIONIS pati possunt, vt imperatori describantur, aestimaturo, quatenus coerceri debeant.

CERVID. SCAEVOLA *l. 4. D. de ventr. inſpic.*

Quaesitum est, quum vxor defuncti praegnantem se dicat, an sororí, procuratoriue eius, secundum FORMAM EDICTI ventrem inspicere, et partum custodire permittendum sit? Respondi, N. T. A.

CALLISTRATVS *l. 1. §. 1. D. de iure fiſci.*

An bona, quae soluendo non sunt, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit, etiam eo, quod soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius EDICTVM PERPETVVM scriptum est, 'quod ita bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l. 2. C. quod cum eo, qui in al. poteſt.*

Eius rei nomine, de qua cum filiofamilias contractum est, siue sua

Digitized by Google

voluntate, siue eius, in cuius potestate fuit, siue in peculium ipsius, siue in rem patris ea pecunia redacta est, si paterna hereditate abstinuit, actionem, nisi in id, quod facere possit, non dari, PERPETVI EDICTI interpretatione declaratum est.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l. 3. C. de edendo.*

Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout EDICTI PERPETVI monet auctoritas, vel ius reddentis aequitas.

IDEM *l. 2. C. de condition. insert.*

Nec exemplum legati vel hereditatis, in quibus conditio diuortii nonnumquam remitti solet, huic rei comparandum est: quum absurdum sit, ideo PERPETVI EDICTI negligi FORMAM, quia patris sui voluntati non obtemperatur.

ANTONINVS CARACALLA imp. *l. 1. C. si tut. vel curat. interuen.*

Quod si legitimam aetatem implestis, idque tempus, quo in integrum restitui potestis, excessistis, curatores vestros, si aduersus eos nondum experti estis, iudicio SECVNDVM FORMAM IVRIS conuenite.

PAPINIANVS *l. 5. §. 1. D. vt legat. vel fideic. causs. caueat.*

Sicuti, quum de bonis suis conferendis filius, accepta possessione cauere non potest, quia denegamus ei actiones, defertur ei conditio cauendi fratribus ex FORMA IVRISDICTIONIS, quod ex portione fratris fuerint consequuti, quum bona propria conferri coeperit, se restituturos.

IDEM *l. 77. §. 29. D. de legat. 2.*

Iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione deuoluta, rationibus aequitatis, et PERPETVI EDICTI exemplo, pro parte dimidia mulierem releuandam, respondi.

ANTONIN. CARAC. *l. 5. C. de procurat.*

Actionem ei, qui absentis nomine agere vult, si non eum defendat denegari oportere, iam EDICTO PERPETVO expressum est.

ALEXANDER imp. *l. 1. C. de bon. possess. contra tab.*

Liberi contra tabulas parentum bonorum possessione admissa, solis paren-

Digitized by Google

parentibus et liberis legata praeſtare, ſecundum EDICTVM debent.

ALEXANDER imp. *l. 9. C. de legat.*

Si in fraudem eorum, quae teſtamento relicta ſunt, admiſſus eſt accuſator, qui teſtamentum falſum diceret: praeſes prouinciae ſecundum IVRISDICTIONIS FORMAM ſolui legata iubebit.

IDEM *l. 1. C. de ſucceſſ. edict.*

Si mater tua propter furorem ſuum patris ſui bonorum poſſeſſionem non accepit, tu filius eius ad eorumdem bonorum patrui magni poſſeſſionem ex EDICTO, quo prioribus non petentibus ſequentibus permittitur, admiſſus es.

IDEM *l. 6. C. vt in poſſeſſ. legat.*

Certa eſt FORMA IVRISDICTIONIS, qua fideicommiſſi ſeruandi cauſſa in poſſeſſionem rerum, quae in cauſſa hereditaria ſunt, aut dolo malo eſſe deſierunt, is, cui legati vel fideicommiſſi nomine non ſatisdatur, mittitur.

IDEM *l. 2. C. de reſtitut. milit.*

Si quid de bonis eorum, qui reipublicae cauſſa abſentes ſunt deminutum eſt, actioneue qua competente eis, aliquis liberatus fuit: in integrum reſtitutio PERPETVA IVRISDICTIONE intra annum vtilem permittitur.

IDEM *l. 4. C. de arbitr. tut. l. 1. C. Greg. eod.*

Eum, qui bonis paternis ſecundum EDICTI FORMAM abſtentus eſt, hereditariis actionibus conueniri, nulla ratio ſuadet.

VLPIAN. *l. 5. D. de extraord. criminib.*

In eum, cuius inſtinctu ad infamandum dominum ſeruus ad ſtatuam confugiſſe compertus eſt, praeter corrupti ſerui actionem, quae ex EDICTO PERPETVO competit, ſeuere animaduertitur.

IDEM *l. 8. D. de calumniat.*

Id, quod illicite extortum eſt, ſecundum EDICTI FORMAM, quod de his eſt, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent, accepiſſe dicerentur, reſtitui iubeat.

PAVLL. *Sent. recept. lib. I. tit. 20. §. 1.*

Inter fideiiuſſores ex EDICTO PRAETORIS, ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuiditur.

PAVLL. *Sent. recept. lib. IIII. tit. 7. §. 6.*

EDICTO PERPETVO cauetur, vt si tabulae testamenti non adpareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi possit.

IDEM *l. 7. §. 1. D. de adpellat. recip. vel non.*

Item, si ex PERPETVO EDICTO aliquid decernatur, id, quo minus fiat, non permittitur adpellare.

IDEM *l. 14. D. qui satisdar. cog.*

Filius familias defendit absentem patrem: quaero, an iudicatum solui satisdare debeat? Paullus respondit, eum, qui absentem defendit, etiamsi filius vel pater sit, satisdare petituro ex FORMA EDICTI debere.

GORDIANVS imp. *l. 5. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si adhibita vi compulsi sunt possessiones suas, quae maioris valebant, minimo distrahere: IVRISDICTIONIS TENORE, vt id, quod improbe factum est, in priorem statum reuoluatur, impetrabunt.

IDEM *l. 2. C. de praed. et al. reb. min.*

Quod si creditores id fecerunt, ita demum iuxta FORMAM EDICTI beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilio emtoris damnum tibi inflictum esse doceatur.

IDEM *l. 13. C. de procurat.*

Nam si integra res est, ratio PERPETVI EDICTI acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere.

IDEM *l. 3. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si vi vel metu fundum auus tuus distrahere coactus est, etiamsi emtor eum alii vendidit, si tamen tu auo tuo heres exstitisti, vt tibi, reddito a te pretio restituatur, postquam placuit, in rem quoque dari actionem, secundum FORMAM PERPETVI EDICTI, adito praeside prouinciae, poteris postulare.

IDEM *l. 4. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si per vim vel metum mortis aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta est, et non postea eam consensu corroborastis: iuxta PERPETVI FORMAM EDICTI intra annum quidem agentes, quo experiundi potestas est, quadrupli condemnationem referetis.

GOR-

Digitized by Google

GORDIANVS imp. *l.* 2. *C. de in ius voc.*

Quum confitearis, patroni tui filium ſine permiſſu praeſidis tè in ius vocaſſe, poenam EDICTO PERPETVO praeſtitutam reſcripto tibi concedi, temere deſideras.

IDEM *l.* 2. *C. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.*

Bonorum quidem poſſeſſionem ex EDICTO PRAETORIS non niſi ſecundum eas tabulas, quae ſeptem teſtium ſignis ſignatae ſint, peti poſſe, in dubium non venit.

IDEM *l. vn. C. quando non petent. part. petent.*

Quoties pluribus liberis, ceſſante legitima ſucceſſione, bonorum poſſeſſio defertur, beneficium EDICTI PERPETVI, quibuſdam omittentibus, his ſolis, qui bonorum poſſeſſionem agnouerunt, portionem non petentium accreſcere, in dubium non venit.

IDEM *l.* 2. *C. de bon. auct. iud. poſſid.*

Eſt IVRISDICTIONIS TENOR promtiſſimus, indemnitatiſque remedium EDICTO PRAETORIS creditoribus hereditariis demonſtratum, vt, quoties ſeparationem bonorum poſtulant, cauſſa cognita, impetrent.

PHILIPPVS imp. *l.* 1. *C. de inoffic. donat.*

Non iniuria iuxta FORMAM de inofficioſo teſtamento CONSTITVTAM ſubueniri vobis, vtpote quartam partem non habentibus, deſideratis.

MODESTINVS *l.* 52. §. 6. *D. de oblig. et action.*

Iure honorario obligamur ex his, quae EDICTO PERPETVO vel a magiſtratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.

HERMOGENIAN. *l.* 2. *D. de ſtatu hom.*

Quum igitur hominum cauſſa omne ius conſtitutum ſit: primo de perſonarum ſtatu, ac poſt de ceteris, ordinem EDICTI PERPETVI ſequuti, et his proximos et coniunctos adplicantes titulos, vt res patitur, dicemus.

VALERIANVS et GALLIENVS AA. *l.* 18. *C. ex quib. cauſſ. infam. irrogatur.*

Non damnatos quidem duntaxat iniuriae, ſed pactos quoque PERPETVVM EDICTVM infamat. Verum pactos eos tantum, qui vllos aduerſariis nummos pro mala conſcientia ex tranſactione numeraſſent, in hac cauſſa placuit intelligi.

CARVS.

CARVS et NVMERIANVS AA. apud *Auctorem conſultationis veteris ICti* §. 1. apud Schulting. in *Iuris prudent. vet. anteiuſtin. pag.* 814.

Quum fraudis ſtudio tranſactionem interpoſitam eſſe dicas, quod inter vos geſtum eſt, infirmat IVRIS AVCTORITAS.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 2. *C. rer. amot.*

Diuortii cauſſa rebus vxoris a marito amotis, vel ab vxore mariti amotarum EDICTO PERPETVO permittitur actio.

IIDEM *l.* 12. *C. quod cum eo, qui in alien. poteſtat.*

Dominum per ſeruum obligari non poſſe, ac tantum de peculio, deducto ſcilicet, quod naturaliter ſeruus domino debet, eius creditoribus dari actionem, vt ſi quid in rem eius verſum probetur, de in rem verſo, EDICTO PERPETVO declaratur.

IIDEM *l.* 9. *C. eod.*

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui actione debitor exſtitiſti, vel quod patrem tuum in fidem ſuſcepiſti, tam in patris poteſtate iure teneris, quam etiam morte genitoris tui iuris effectus, et ſiquidem patri heres exſtitiſti, in ſolidum, alioquin in quantum facere potes, ſecundum EDICTI FORMAM.

IIDEM *l. vn. C. de alienat. iudic. mut. cauſſ.*

In rem actionem poſſeſſio parit aduerſario, alienatione etiam iudicii mutandi cauſſa celebrata, in integrum reſtitutio EDICTO PERPETVO permittitur.

IIDEM *l.* 1. *C. ſi aduerſ. ſolut.*

Exemplo ceterorum debitorum tutores etiam, quae ex adminiſtratione tutelae debent, curatoribus ſoluentes liberantur: ſed ante tempus in integrum reſtitutioni praeſtitutum, EDICTO PERPETVO permiſſum beneficium implorari, et an ſit tribuendum per cauſſae cognitionem aeſtimari poteſt.

IIDEM *l.* 1. *C. in comm. eademque cauſſ.*

Si cognitis, quae geſſit, his conſenſum poſt viginti quinque annos aetatis commodaſtis, quamuis illa minor pro portione ſua reſtitutionis auxilium implorare poſſit, vobis tamen ad communicandum EDICTI PERPETVI beneficium eius aetas patrocinari non poteſt.

Dio-

Digitized by Google

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 7. C. de his, quae vi metuſue cauſſ.*

Si donationis, vel tranſactionis, vel ſtipulationis, vel cuiuſcumque alterius contractus obligationis confectum inſtrumentum metu mortis vel cruciatus corporis extortum, vel capitales minas pertimeſcendo, adito praeſide prouinciae, probare poteris, hoc ratum haberi ſecundum EDICTI FORMAM non patietur.

IDEM *l. 9. C. de patr. poteſt.*

Nec filium cuiquam negare eſſe liberum, SCto de partu agnoſcendo, ac denunciata poena, item praeiudicium EDICTO PERPETVO propoſitum, et remedium alimentorum, quod praeſidem maiori trimo petenti, nomine eius monſtratum iura manifeſto declarant.

IDEM *l. 13. C. de teſtam.*

Teſtandi cauſſa de pecunia ſua legibus certis facultas eſt permiſſa: non autem IVRIS DICTIONIS mutare FORMAM, vel iuri publico derogare cuiquam permiſſum eſt.

IDEM *l. vn. C. vti poſſid.*

Vti poſſidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario poſſideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit, ac ſatiſdationis vel transferendae poſſeſſionis EDICTI PERPETVI FORMA ſeruata, de proprietate cognoſcet.

IDEM *l. 18. C. de furt. et ſeru. corrupt.*

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepiſſe, vel in his rebus damni quid dediſſe dicitur, intra annum vtilem ei, cui res abeſt, quadrupli, poſt annum in ſimplum actionem proditam, praeter poenam, olim ſtatutam, EDICTI FORMA PERPETVI declarat.

IDEM *l. 9. C. de collation.*

Ab inteſtato te ad ſucceſſionem paternam venientem ad collationem FORMA EDICTI PERPETVI certo iure prouocat.

IDEM *l. 6. C. qui admitt. ad bonor. poſſeſſ.*

Iuris ignorantiam nec mulieribus prodeſſe, in EDICTI PERPETVI curſu de agnoſcenda bonorum poſſeſſione manifeſtum eſt.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l.* 11. *C. de collat.*

Poſtumo praeterito, patris teſtamentum rumpenti, atque inteſtato ſuccedenti, emancipatum, petita bonorum poſſeſſione conferre debere bona ſua, PERPETVO EDICTO cauetur.

IIDEM *l.* 19. *C. ad SC. Velleian.*

Quum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris perſona callidita-te creditoris ſumſerunt primordium, decretum patrum, quod de interceſſione feminarum factum eſt, pertinere, EDICTO PERPETVO declaratur: ſi tamen creditor. κ. τ. λ.

IIDEM *l.* 3. *C. de luit. pignor.*

Cum etiam EDICTO PERPETVO actione propoſita, pecunia ſoluta creditori, vel ſi per eum factum ſit, quo minus ſolueretur, ad reddenda ea, quae pignori acceperat, iure eum ſatis euidenter vrgeri, manifeſtum eſt.

IIDEM *l.* 8. *C. de iniur.*

Dominum pro atroci iniuria, quam ſeruus eius paſſus eſt, EDICTI PERPETVI actione propoſita, qua damni etiam haberi rationem, verbis euidenter exprimitur, agere poſſe conuenit.

IIDEM *l.* 2. *C. ſentent. reſc. non poſſ.*

Peremtorias exceptiones omiſſas in initio, antequam ſententia feratur, opponi poſſe, PERPETVVM EDICTVM manifeſto declarat.

IIDEM *l.* 6. *C. de reuoc. quae in fraud.*

Si actu ſollemni praecedentem obligationem peremiſti, proſpicis, aduerſus fraudatorem intra annum, in quantum facere poteſt, vel dolo malo fecit, quo minus poſſit, EDICTO PERPETVO tantum actionem permitti.

IIDEM *l.* 2. *C. de ſucceſſ. edicto.*

Si is, quem quarto gradu conſtitutum eſſe non ambigitur, EX EDICTO petiit, nec hoc te latuit, fruſtra nobis ſupplicaſti.

IIDEM *l.* 7. *C. de incol.*

Ciues quidem origo, manumiſſio, adlectio vel adoptio; incolas vero, (ſicut et diuus Hadrianus EDICTO SVO manifeſtiſſime declarauit) domicilium facit.

Fragmen-

Digitized by Google

Fragmentum regularum veteris ICti, §. 2. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 803. *a Petro Pithoeo primum editum* §. 2.

Sed conſtitutiones imperatoris ſimiliter honorandum quid (f. *honorarium quid*) eſt, et PRAETORIS EDICTVM ſimiliter, vel PROCONSVLIS.

DIOCLET. et MAXIMIAN. AA. *l.* 15. *C. Gregor. de pact.*

Pactum, quod contra IVRIS FORMAM prouinciae rector factum animaduertet, id infirmare minime dubitabit.

AVRELIVS (f. *Diocletianus*) *l.* 1. *C. Hermog. ex delict. defunct.*

Auditis partium adlegationibus V. C. proconſul prouinciae Africae, amicus noſter, in pronunciando FORMAM IVRIS ſequetur.

DIOCLET. et MAXIM. AA. *l.* 1. *Cod. Hermog. de ſucceſſ.* add. Auct. *veteris conſult.* §. 6. apud Schulting. in *Iuris prud. vet. anteiuſtin. pag.* 820.

Si ſecundum EDICTI FORMAM teſtamentum ſignatum exſiſtit, bona, quae quum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, ſollemniter petis. (f. *pete.*)

EVSEB. *Chronic. n.* 2147.

Saluius Iulianus PERPETVVM condidit EDICTVM.

SPARTIAN. *Seuer. cap.* 17.

Saluii Iuliani DECRETA iuſſit aboleri, quod non obtinuit.

FEST. voc. *poſſeſſio pag.* 372. edit. Gothofred.

Itaque in legitimis actionibus nemo ex his, qui poſſeſſionem ſuam vocare audet, ſed ad interdictum venit, vt PRAETOR his verbis vtatur: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO.

AVREL. VICTOR Schotti *in Didio Iuliano, pag.* 137. *edit. Daceriae.*

Genus ei praenobile, iuriſque urbani praeſtans ſcientia, quippe qui primus edictum, quod varie inconditeque a praetoribus pronebatur, in ordinem compoſuerit.

EVTROPIVS *lib. VIII. cap.* 9.

Poſt eum Saluius Iulianus rem publicam inuaſit, vir nobilis et iuris peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub diuo Hadriano PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

PAEANIVS *in Metaphr. Graec. ibid.*

Ἰυλιανὸς δὲ ἦν ὁ ταύτην ἐγείρας τὴν στάσιν, ὃς καὶ τὴν βασιλείαν ἥρπασεν. ἐπιφανὴς μὲν καὶ νόμως ἐξησκημένος· Ἰυλιανῷ γὰρ ἔγονος ἦν, ὃς τὸ ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ τοῖς Ἀδριανῷ χρόνοις συνέταξεν, ὃ μέχρι νῦν ΑΔΡΙΑΝΙΟΝ καλεῖται, κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν φωνὴν ΗΔΙΚΤΟΝ ΠΕΡΠΕΤΟΥΟΝ.

Eam vero ſeditionem Iulianus ille excitauerat, qui poſtea et imperium illico inuaſit: vir illuſtris, et in iuris prudentia exercitatiſſimus, nepos quippe Iuliani iſtius, qui edictum perpetuum Hadriani temporibus compoſuerat, quod adhuc Hadrianeum, Latinis edictum perpetuum vocatur.

IVSTINIANVS *l.* 10. *C. de condict. indeb.*

Et huius ſententiae ſubtiliſſimum teſtem adducit Saluium Iulianum, ſummae auctoritatis hominem, et PRAETORII EDICTI PERPETVI ordinatorem.

IVSTINIANVS *Conſtit. Graeca ad ſenatum* §. 18. *de confirm. Digeſt.*

Καὶ οὐκ ἡμέτερόν γε τοῦτο λέγομεν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις εὐδοκιμηκότων σοφούτατος Ἰυλιανὸς αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἐπὶ τὰς ἀναφυομένας ζητήσεσιν ἐπικαλύμενος ἀναπλήρωσιν, καὶ πρός γε Ἀδριανὸς, ὁ τῆς εὐσεβῆς λήξεως, ὅ τι παρὰ τῶν Περαιτώρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινι συνῆγε βιβλίῳ, τὸν κεράσιον Ἰυλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβὼν κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἐν κοινῷ διεξῆλθεν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, αὐτὸ δὴ τοῦτο φησὶν, ὡς εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, πρόσηκον εἶναι τὰς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πρᾶξαι διαιρεῖν καὶ διακρίνειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολουθείαν.

Et hoc non primum a nobis dictum eſt: ſed ab antiqua deſcendit proſapia, quum et ipſe Iulianus, legum et edicti perpetui ſubtiliſſimus condi-

Digitized by Google

conditor, in ſuis libris hoc retulerit, vt ſi quid imperfectum inueniatur, ab imperiali ſanctione hoc repleatur. Et hoc non ipſe ſolus, ſed et diuus Hadrianus in compoſitione edicti, et SCto, quod eam ſequutum eſt, hoc apertiſſime definiuit. l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.

IVSTINIANVS *l. 1. §. 5. C. de vet. iur. enucl.*

Quumque haec materia ſumma noſtri numinis liberalitate collecta fuerit, eam pulcherrimo opere exſtruere, et quaſi proprium et ſanctiſſimum templum iuſtitiae conſecrare: et in libros quinquaginta et certos titulos totum digerere, tam ſecundum noſtri Codicis conſtitutionem, quam EDICTI PERPETVI imitationem.

IDEM Conſtit. *omnem reipubl. §. 1. ad anteceſſor.*

Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non ſecundum EDICTI PERPETVI ordinationem, ſed paſſim, et quaſi per ſaturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata.

IDEM *ibid. §. 3.*

In ſecundo autem anno, per quem ex EDICTO nomen antea eis poſitum, et a nobis probatur. κ. τ. λ.

PAVLL. DIAC. *Hiſtor. miſcell. lib. X. cap.* 20.

Poſt eum Didius Saluius Iulianus, ortu Mediolanenſis, nonus decimus ab Auguſto, rem publicam inuaſit, vir nobilis et iure peritiſſimus, nepos Saluii Iuliani, qui ſub Diuo Antonino PERPETVVM compoſuit EDICTVM.

LEO IMP. *Prooem.* Βασιλικῶν.

Ἰουστιανὸς, ὁ βασιλέων περιώνυμος ἅπα παρὰ Ἀδριανῷ, τῷ πάλαι Ῥωμαίων ἄρξαντος συνελέγη λαβὼν καὶ ταῦτα ἐν τύχῃ ν' διατάξας ἰδίαν καὶ διακεκριμένην ἀπειργάσατο πραγματείαν, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος,

Iuſtinianus celeberrimus inter imperatores nominis ea, quae Hadrianus, Romanorum imperator collegerat, accipiens, eaque in libros quinquaginta redigens, proprium et ſeparatum opus confecit, Digeſtorum ſeu Pandectarum ei nomen imponens.

MATTH. BLASTARES, Hieromonachus, *in Hiſtoria iuris apud* Io. Alb. Fabricium *Biblioth. Graecae vol. XII. pag.* 367. *ſeqq.*

Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἁδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις διαιρεμένην πεντήκοντα ΔΙΓΕΣΤΑ τύποις, ἤτοι παντοίαν ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα.

Haec iterum Hadrianus, qui multo poſt Auguſtum imperauit, aliorum quidem praeſcripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros diſtributum, Digeſtorum ſiue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta. [*Quae quam male deſcripta et imprudenter interpolata ſint a* BLASTARE, *ex comparatione huius loci et eius, quem paullo ante ex* LEONIS *imp. prooemio decerpſimus, manifeſtum eſt.*]

EDICTI

Digitized by Google

EDICTI PERPETVI,

ORDINI ATQVE INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

HVB. GIPHAN. *Oecon. iur. pag.* 122. *Videtur ergo edictum perpetuum* IVLIANI *in decem partes distribui posse, quarum* PRIMA *dicatur τὰ πρῶτα, et prima, siue praeparatoria iudicii contineat.*

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. (a)

(VLPIAN.

PROBATIONES ET ADNOTATIONES.

(a) PRAEMISSVM.] Sollemne erat imperatoribus Romanis, edicta alicuius momenti SCtis firmare, ceu probant CVIAC. *ad Paulli lib. XXX. ad edict. pag.* 447. *tom. V. Oper. edit. nouiss. et* PETR. FAB. *Semestr. lib. I. cap.* 24. Nobis ergo probandum erit, *primum*, etiam edictum perpetuum SCto firmatum esse. *deinde*, illud prooemii loco praemissum esse edicto, et easdem *denique* sententias, quas hic expressimus

(VLPIAN. PAVLL. CAIVS. IVLIANVS. CELSVS LIB. I.)

A. D. *** (b) Ser. Octauius Laenas Pontianus et M. Antonius Rufinus, Coss. (c) verba fecerunt de his, quae IMP. CAESAR, DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE

preſſimus compreheudiſſe. PRIMVM probatur ex celeberrima IVSTINIANI *conſtitutione ad ſenatum et omnes populos de confirmatione Digeſt.* §. 18. vbi non modo laudat τὸν λόγον τῦ Ἁδριανῦ, ὃν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτέρας Ῥώμης, *orationem d. Hadriani in ſenatu veteris Romae recitatam:* ſed et integram ex ea ſententiam adducit. Orationes autem principum SCtis praemittebantur. Et mirum ſane videretur, ſi rem tanti momenti cum ſenatu non communicaſſet Hadrianus, de quo DIO CASS. *lib. LXVIIII. pag.* 790. ἔπραττε δὲ καὶ διὰ τῆ βουλευτηρίε πάνυ τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαιότατα : *res magnas et valde neceſſarias non gerebat, niſi interpoſita ſenatus auctoritate.* ALTERVM demonſtrari poteſt ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* vbi interpretationem verborum ADVERSVS EDICTVM FACERE ad hoc prooemium vel SC. noſtrum pertinere, recte vidit IACOB. GOTHOFRED. *Comm. ad regul. iur. pag.* 449. quum CVIAC. *Tom. VIII. Oper: pag.* 707. id fragmentum perperam referat ad caput edicti perpetui: *quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit.* TERTIVM denique probatu facillimum eſt. *Prima* enim paragraphus ſollemnia SC. verba et formulas continet. *Alterius* ſententiam nobis ſeruauit IVSTINIANVS conſtitutione paullo ante laudata §. 18. *Tertiae,* quae ſanctionem poenalem complectitur, veſtigia expreſſiſſima exſtant apud VLPIAN. *d. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.*

(b) *A. D.* ***] Verba haec ſollemnia expreſſimus ex SCto, quod noſtrum paucis annis anteceſſit, et integrum exſtat *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Quumque ex eo intelligamus, in principio ſtatim notari conſueuiſſe diem et conſules, quod et de aliis SCtis, probant BRISSON. *de formul. lib. II. pag.* 192. et NORIS. *Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 17. *pag.* 342. nobis vero quum de die et menſe, quibus hoc SC. factum eſt, nihil certo conſtet: relinquenda hic fuit lacuna, quam aſteriſcis expleuimus.

(c) Coss.] Habes hoc par conſulum in marmore apud GRVTER. *pag.* 179. 6. vbi vocantur SER. LAENAS PONTIANVS et M. ANTONIVS RVFINVS, nec non in alio *pag.*

Digitized by Google

NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P.P. (d) die ***, qui proxime fuerunt, libello complexus eſt QVID

pag. 337. vbi tamen poſterior coſ. perperam vocatur ANNIVS RVFINVS. Incidit horum conſulatus in annum erae Dionyſ. 131. eoque anno ediƈtum perpetuum conditum eſſe, tradit EVSEB. *in Chron.* qui ad annum Hadriani 15. Olymp. 227. 3. *p.* 167. *edit. Scalig.* ſcribit: *Saluius Iulianus perpetuum compoſuit ediƈtum.* Idque eo probabilius eſt, quo certius conſtat, Hadrianum eo anno celebraſſe quindecennalia, quibus, vti et decennalibus, et vicennalibus principes pleroſque actus, memorabiles ad poſteritatem, explicare ſolebant. ANT. PAGI *Diſſert. hypat. part. II. cap.* 11. *pag.* 209. *Critic. in Baron. tom. I. pag.* 127. Et ſane didiciſſe hoc potuit EVSEBIVS ex IVL. AFRICANO, qui opus ſuum chronologicum abſoluit *Grato* et *Seleuco* coſſ. anno erae Dionyſ. 221. GEORG. SYNCELL. *pag.* 212. adeoque non multum abfuit ab Hadriani temporibus, quibus conditum eſt ediƈtum perpetuum.

(d) PONT. MAX. P. P.] Paullo aliter Hadriani titulos recenſeri videmus in SCto, quod alioquin hic nobis pro norma fuit, *l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Ibi enim Hadrianus vocatur IMPERATOR MAXIMVSQVE PRINCEPS, eodem fere modo, ac olim Perſarum Parthorumque reges dicebantur *μεγάλοι βασιλῆς.* ARISTOPH. *Plut. v.* 170. IVLIAN. IMP. *orat. VI.* Sed in mendo cubare illam legem 20. et verba: MAX. P. P. ab aliquo mutata eſſe in illa: MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT, iam ſuſpicatus eſt PETR. PITH. *Aduerſar. lib. II. cap.* 15. Et recte quidem ex mea ſententia. Nam primo vocabulum IMPERATOR *d. l.* 20. §. 6. in eodem titulo ſine exemplo bis repetitur. Deinde illud PROPOSVIT non poteſt cum conſequentibus verbis conſiſtere, quum contra omnia eleganter fluant hoc modo: *coſſ. verba fecerunt de his, quae imp. Caeſ. D. Traiani, Parthici, filius, D. Neruae nepos, Hadrianus, aug. pontifex max. pater patriae, libello complexus eſſet.* Fatendum tamen eſt, Hadrianum aliquando omnino dictum eſſe OPTIMVM MAXIMVMQVE PRINCIPEM, GRVTER. *Inſcript. pag.* 249. 2. REINES. *Inſcript. claſſ. III. n.* 13. *et* 15. quin et ἀριστέα OPTIMVM MAXIMVM: CAPAC. *Hiſtor. Neapolit. lib. II. cap.* 12. quum tamen id cognomen ſolius Iouis fuiſſe, contendat REINES. *ad Inſcript. p.* 331. Simili OPTIMI MAXIMIQVE PRINCIPIS titulo vſi ſunt Antoninus Pius apud REINES. *Inſcript. claſſ. III. n.* 23. itemque

Digitized by Google

(e), QVID FIERI PLACEAT. DE QVA RE ITA CENSVERVNT.

§. I. Quod IMP. CAESAR DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANVS, AVG. edicta praetorum, proconsulum, ac praesidum prouinciarum, varie adhuc quotannis proposita, in ordinem redigi, ac per [M.] SALVIVM IVLIANVM, V. C. (f) breui libello comprehendi (g) componique iusserit : PLACERE, vt illud

Seuerus, eiusque filius, Antoninus Caracalla, teste CVIAC. *Obseru. lib. II. cap.* 33.

(e) LIBELLO COMPLEXVS EST.] *Libellus* idem est, ac oratio principis, quae praemitti solebat SCtis, *l. penult. D. ad SC. Tertull. l.* 8. *pr. D. de transact.* IVSTINIANO in laudata constitutione §. 18. λόγος ἐν κοινῷ διεξελθών. Maluimus tamen *libello*, quam *oratione* : partim quod eadem loquutio est in *l.* 20. §. 6. *D. de bered. petit.* partim quod Hadrianus eo tempore ab vrbe abfuit. ANT. PAGI *Crit. Baron. tom. I. pag.* 128. Absentes vero principes loco orationum, quas ipsi aliquando recitare solebant, ad senatum mittebant epistolas vel libellos, quorum recitatio ad officium quaestorum candidatorum pertinebat : *l. vn. §. vlt. D. de offic. quaestor.* BRISS. *Antiqu. sel. lib. I. cap.* 17. REINES. *Inscript. classs. II. n.* 16. *classs. VI. n.* 4. *classs. VII. n.* 132. et *Variar. lib. III. cap.* 16. idque iam ab Augusti temporibus. SVETON. *Octau. cap.* 65. DIO CASS. *lib. LIIII. pag.* 539.

(f) IVLIANVM V. C.] Esse hunc edicti perpetui auctorem, in vulgus notum est. De eius vita plura suo loco. MARCI praenomen ei, nescio quem sequutus auctorem, tribuit RVPERTVS in *Animaduersion. ad Pompon. Enchirid.* Nos illud, tamquam non satis certum vncinulis inclusimus. Addidimus epitheton V. C. quod iam ante Hadriani tempora proprium senatoribus fuisse, lapides docent. REINES. *Inscript. classs. VII. n.* 11.

g) COMPREHENDI) In hoc constitit Saluii Iuliani opera, quam his similibusque verbis describunt veteres. AVREL. VICT. *Sebetti, cap.* 19. *Hadriani iussu, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur*, IN ORDINEM COMPOSVIT. EVTROP. *Histor. lib. VIII. cap.* 9. *Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui sub Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Quod ita expressit PAEANIVS : ἐπὶ τοῦ δηνικὸς διάταγμα τῶν Ἀδριανοῦ χρόνων ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. EVSEBIVS : *Saluius Iulia-*

lud edictum, a [M.] SALVIO IVLIANO V. C. compositum, in vrbe ac prouinciis (h) vim auctoritatemque edicti perpe-

Iulianus perpetuum COMPOSVIT *edictum*. Denique IVSTINIANVS saepe laudata *constitutione* ad senatum et omnes populos *de confirm. Digest.* §. 18. Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν στρατήγων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τούτοις παρελαβών: *diuus Hadrianus ea, quae a praetoribus quotannis edita fuerant, breui* COMPLEXVS *est libello, adsumto ad id optimo Iuliano.* Nec omittendus locus *l.* 10. *C. de condict. indeb.* vbi Iulianus vocatur *praetorii perpetui edicti* ORDINATOR. Quae omnia eo pertinent, quod Iulianus non modo vetera edicta collegerit, et in vnum redegerit corpus, sed et eadem iusto et concinniore ordine digesserit. Quod tamen ab eo vix potuit fieri, quin quaedam, quae pridem exoleuerant, praetermitteret, quaedam ad temporum suorum mores inflecteret mutaretque, quaedam denique, quae dies postulare videbatur, adiceret: vt adeo IVLIANVS in componendo edicto perpetuo eadem prope vsus sit libertate, qua postea in compilandis Digestis principumque constitutionibus, permittente Iustiniano, vsi sunt Tribonianus, eiusque socii. *Vid.* REN. BOTTEREAV *Hadrian. legislat. ad annum* 144. §. 1.

h) PROVINCIIS.) Diuersa fuisse edicta VRBANVM et PROVINCIALE, vulgo credunt, idemque et nos olim credidimus, antequam in hoc studium edictale incumberemus. Iam aliter sentimus, argumentis conuicti quam plurimis, idemque edictum, quod in vrbe *vrbicum*, *vrbanum*, *praetorium* dictum sit, in prouinciis dictum esse *prouinciale* vel *proconsulare*, statuimus. Nam primo de condito quodam singulari edicto prouinciali, nemo veterum auctorum quidquam prodidit memoriae. Quis vero credat, omnes veluti ex compacto de lege tam celebri, et per vniuersum orbem Romanum vigente, tacere potuisse, si huiusmodi edictum prouinciale, ab vrbano diuersum vmquam exstitisset? Deinde CAIVS, qui edictum prouinciale commentariis luculentissimis illustrauit, edicti perpetui praetorii ordinem per omnia seruauit, argumento luculentissimo, illud cum prouinciali vnum idemque fuisse. Praeterea idem ICtus, recitans verba edictalia, promiscue vtitur formulis: AIT PRAETOR, et AIT PROCOS. *l.* 4. *D. quod quisque iur. in alt. stat. l.* 1. §. 2. *D.*

tui habeat, ac proinde vbique in locis publicis PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT (i), proponatur, neque fas

quod cuiuſque vniu. nom. Quis vero non riſiſſet iureconſultum, ſi modo ex vrbano, modo ex prouinciali edicto periochas aliquas decerptas explicaſſet, et tamen iſtam rhapſodiam inſcriptiſſet *Commentarios in edictum prouinciale?* Quum porro eo conſilio edictum compilari iuſſerit Hadrianus, ne varie et incondite, vti olim edicta proponerentur: quid probabilius eſt, quam eum idem vbique ius in vrbe ac prouinciis vigere voluiſſe? Conſtat ſane, libera adhuc re publica, nouos prouinciarum magiſtratus edicta vrbana plerumque in prouincialia ſua tranſtuliſſe. CICERO *ad Attic. lib. VI. epiſt.* 1. et *Verrin. I. cap.* 46. Quanto magis inſequentibus temporibus operam dediſſe principes, probabile eſt, vt in vrbe ac prouinciis vnum idemque ius vigeret? Denique ARISTIDES *Orat. in Romam pag.* 390. diſerte teſtatur, aetate ſua, (ſcripſit autem hanc orationem ſub M. Antonino imp.) non amplius fuiſſe leges diuerſas, ſed θεσμὸς καὶ τάξεις ἀφύκτους ἅπασι ὑπεσθεῖσας, *leges atque ordinem perpetuum omnibus praeſcriptum*: addens *pag.* 395. non opus eſſe amplius, vt, quibus ſingulae ciuitates vtantur, leges operoſe recenſeantur, quandoquidem Romani νόμους κοινοὺς, *communes leges* dederint omnibus, et iam vniuerſum orbem Romanum (ἅπασαν τὴν οἰκουμένην,) tamquam vnam domum adminiſtrent. Quae omnia de edicto perpetuo accipienda eſſe, recte vidit EZECH. SPANHEM. *Orb. Rom. exerc. II. cap.* 7. *pag.* 265. Et haec quidem argumenta inducere potuerunt ANTONIVM PAGI, vt in *Critica Baron. tom. I. pag.* 127. ſcriberet, *edicto perpetuo omnes ciuitates Romanae vrbis leges ſequi iuſſas eſſe.*

(i) LEGI POSSIT.) Formula; in SCtis ipſiſque principum magiſtratuumque edictis frequentiſſima, quam VALERIVS PROBVS *in Notis* expreſſit litteris: V. D. P. R. L. P. id eſt, *vnde de plano ab omnibus legi poſſit*, vel vti in vetere tabula aenea eſt: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSITVR. CVIAC. *Obſ. lib. VII. cap.* 30. Exempla habes apud IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 12. *lib. XVIII. cap.* 4. VLPIAN. *l.* 11. §. 3. *D. de inſtitor. act.* et AVSON. *in Gratiar. act. pag.* 395. *edit. El. Vineti.*

Digitized by Google

fas ſit vlli praetori, proconſuli, praefidiue prouinciae alia noua, atque huic aduerſa, edicta iuris dictionis ſuae cauſſa proponere, vel ſecundum ea ius dicere. (k)

§. II. Itemque placere, ſi in aliqua parte edicti manifeſta fuerit ſententia, poſſe eos, qui iuris dictioni praeſunt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere. (l)

§. III.

(k) *Ius dicere.*] Edicta olim erant *leges annuae.* CIC. *in Verr. I. cap.* 42. At Hadrianus ideo edictum perpetuum condi iuſſerat, ne amplius prodirent τὰ κατ' ἔτος ἑκαστον νομοθετήματα. *l.* 2. §. 18. *C. de vet. iur. enucl.* Ex eo ergo tempore nihil amplius edicere poterant magiſtratus, quod edicto perpetuo aduerſaretur. Sunt, qui magiſtratibus, condito hoc edicto perpetuo, omnem edicendi poteſtatem ademptam fuiſſe ſtatuunt, veluti BOTTEREAV in *Hadr. legiſlat. ad annum* 134. *pag.* 189. MENAG. *Amoen. iur. ciu. cap.* 34. Sed multo poſt Alexander imp. meminit interdictorum, quae praeſes *in* ALBO *propoſita habeat.* Et edictorum a praefectis vrbi et praetorio propoſitorum exempla paſſim exſtant apud AMMIANVM MARCELLINVM, GRVTERVM in *Inſcriptionum theſauro*, ipſiſque *Nouellis CLXV. et ſeqq.* vbi ἐπαρχικὰ τόμοι, nec non γενικοὶ τόμοι vocantur. CVIAC. *Obſ. lib. VI. cap.* 10. Edicere ergo poterant magiſtratus, etiam condito edicto perpetuo, ſed non aliquid ſtatuere, quod illi vlla ex parte aduerſaretur. Attamen ſaeculo ſexto edicta proponi paullatim deſiiſſe etiam a praefectis praetorio, colligimus ex CASSIOD. *Var. lib. XI. epiſt.* 8.

(l) *Ius dicere*] Huius paragraphi 2. ſententiam ipſe nobis ſeruauit IVSTINIANVS conſtitutione ſaepe laudata *ad ſenatum et populum* §. 18. vbi Hadrianum libello iſto, in Senatu recitato, ſanxiſſe ait, ὡς, εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, πρόσχημα ἢ τὰς ἐν ἀρχαῖς τοῦτο πεφῆσθαι διαιρεῖν καὶ διαφέρειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολουθίαν: *vt, ſi quid praeter id, quod iam ordinatum eſt, emerſerit: conueniens eſſet, eos, qui magiſtratus gerant, illud conari interpretando decidere et remedium interponere ſecundum eorum, quae iam edicto ordinata ſint, conſequentiam.* Quin et ipſe IVLIANVS hanc SCti ſententiam videtur in animo habuiſſe *l.* 12. *D. de legib.* Vnde eam hic ipſis eius verbis exprimere voluimus.

§. III. Placere denique, ne quis aliquid ADVERSVS HOC EDICTVM (m), vel quo fraus ei fiat, FACERE velit: quiue tale quid feciſſe dicetur, in eum magiſtratum, qui iuris dictioni praeeſt, prout res eſt, animaduertere debere cenſuerunt.

Cur vero id SCto ſuo monendum duxerint patres, facile intelligitur. Breuius enim quum eſſet hoc edictum perpetuum: dubitare quis potuiſſet, an ſuffecturum ſit tot cauſſis, quae quotidie emergunt, iure terminandis. At ſenatus ab interpretatione remedium petere iubet magiſtratus, quale et PEDII conſilium reperimus in *l.* 13. *D. de legib.*

(m) HOC EDICTVM.] Verba τοῦτο ſeu edictalia, quae ſuo more interpretatur VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 102. *pr. D. de reg. iur.* Quumque ibi moneat ICtus eum videri ADVERSVS EDICTVM FACERE, qui vetante praetore facit: veroſimilis profecto eſt coniectura IAC. GOTHOFREDI in *Commentar. pag.* 451. Vlpianum explicare hic voluiſſe differentiam phraſeon: ADVERSVS EDICTVM et IN FRAVDEM EDICTI FACERE. Quod non alio pertinere potuit, quam ad formulam ſollemnem, et in edictis paſſim obuiam: NE QVIS ADVERSVS EDICTVM, VEL QVO FRAVS EI FIAT, FACERE VELIT. Quam breuioribus verbis ita exprimit PLAVT. *prol. Poenuli v.* 16. *Bonum factum 'ſt,* EDICTA VT SERVETIS MEA.

TIT.

Digitized by Google

TITVLVS I. (a)

DE ACTIONE DANDA (b).

BONVM FACTVM! (c) SI QVIS

(a) TITVLVS I.] Ne quis miretur, edictum perpetuum a nobis in certos *titulos* distingui, singulisque titulis praemitti suas *rubricas*: idem a IVLIANO in concinnando edicto perpetuo obseruatum esse, semel monuisse sufficerit. Id sane non modo ex indice Florentino, sed et ex ipso iure nostro, veluti ex *l.* 1. *D. de in integr. restit. l.* 2. §. 3. *D. de interdict. l.* 195. §. 3. *D. de verb. sign.* luculenter potest demonstrari. Sequutus ergo est IVLIANVS morem veterem ICtorum, qui *minio adnotabant legum titulos*, vti rem exprimit scholiastes PERSII *Sat. V. v.* 9. Addi possunt QVINCTILIAN. *Institut. orat. lib. XII. cap.* 3. et viri docti ad illa IVVENALIS *Sat. XIIII.*

Perlege RVBRAS
Maiorum leges.

(b) ACTIONE DANDA.] Recte obseruarunt OB. GIPHANIVS *Oecon. iur. pag.* 124. et CVIAC. *ad l.* 1. *de verb. signif. tom. VIII. Oper.* initio edicti perpetui de iuris dictione, et plerisque, quae eo pertinent, materiis fuisse actum, quum contra nihil solidi insit obseruationi MERILLII *Obs. lib. IIII. cap.* 5. quod in edicto, primo statim loco de statu hominum actum, et in sequentibus quoque idem, qui in Pandectis occurrit, ordo seruatus sit. Neque hanc coniecturam firmat *l.* 2. *D. de statu hom.* vbi sane HERMOGENIANVS non tradit, in edicto perpetuo primo statim capite actum esse de statu hominum, sed, se eam doctrinam praemissurum promittit, et tum demum RELIQVA *secundum ordinem edicti perpetui exsequuturum.* Primo ergo omnium actum esse *de danda actione*, idque edicti caput a prooemio proximum fuisse, colligimus ex VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 102. *D. de reg. iur.* in cuius principio quaedam ad edicti prooemium pertinentia occurrunt, in §. 1. de danda denegandaque actione agitur. Vid. IAC. GOTHOFRED. *Comment. de reg. iur. pag.* 451.

(c) BONVM FACTVM!] Formula et haec edictalis est, qua edicta tantum non omnia auspicari solebant magistratus Romani. BRISSON. *de formul. lib. III. pag.* 274. et viri docti ad illud PLAVTI

Digitized by Google

QVIS (d) actionem a me postulabit (e), eam, prout res est (f), DABO

PLAVTI *prolog. Poenuli v.* 16.
BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea.*

A Graecis haec formula exprimitur verbis ΑΓΑΘΗ, ΤΥΧΗι, vel ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ. APPIAN. *de bello ciuil. lib. IIII. pag.* 595. *et* 607. IOSEPH. *Antiqu. Iud. lib. XIIII. cap.* 7. SELDEN. *Marm. Arundel. pag.* 130. REINES. *Inscript. pag.* 497. SMITH. *de sept. eccl. Asiae, pag.* 20. *seqq.* 56. 60. IAC. GRONOV. *Memor. Cossonian. pag.* 142. 145. 148. Quum ergo in edicto tum sollemni hanc formulam exsulasse non sit verosimile: eam illi merito praemisimus.

(d) SI QVIS.] Verba haec, tamquam edictalia explicat VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de verb. sign.* Quum enim feminis postulantibus alias parum faueat praetor, existimare quis potuisset, eum hic masculis tantum actionem promittere: maxime quum alias coniungere soleat vtrumque sexum: QVI QVAEVE. *l.* 2. §. 1. *D. de cap. minut. l.* 1. *pr. D. ad exhib.* At euellere hunc scrupulum volens VLPIANVS, verbum hoc SI QVIS tam feminas, quam masculos, complecti monet. Quod et alibi monuit *l.* 3. §. 1. *D. de negot. gest.* Quare genuinam *legis* 1. *D. de verb. significat.* speciem non vidit CVIAC. *Tom. VIII. Oper. pag.* 478. *seq.* dum illam ad damni infecti cautionem retulit.

(e) *Postulabit.*] Actionem dabat praetor, sed non nisi postulantibus. *l.* 1. *pr. D. de superfic.* Exempla passim obuia sunt. Apud CICERONEM *in Verr.* III. *cap.* 11. postulatum videmus iudicium de professione agrorum. Apud EVMDEM *ad Att. lib.* II. *epist.* 24. damnatus iudicium postulaturus fuisse dicitur. Denique Seium apud praetorem vtilem de euictione actionem sibi aduersus Titium dari postulasse refert IVLIANVS *l.* 39. *pr. D. de euict.* Infames actionem non nisi pro certis personis postulare poterant, veluti pro fatuis. CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 2. *D. de postul.* Et hinc de infamibus, veluti de iis, qui mercede conducti in scenam prodiisse, dicuntur, quaedam ad hunc edicti titulum notauit IDEM *ibid. l.* 2. D. *de his, qui not. infam.*

(f) *Prout res est.*] Dabat praetor postulantibus actionem, sed caussa cognita. Hinc saepe eamdem postulantibus denegabat, idque iure. Nam *eius est denegare actionem, cuius est et* DARE: ait VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 102. §. 1. D. *de reg. iur.* quem locum de absolutione et condemnatione perpe-

Digitized by Google

DABO. (g)

TIT. II.

DE MAGISTRATVVM MVNICIPALIVM POTESTATE ET OFFICIO. (a)

perperam exponit CVIAC. *tom.* VIII. *Oper. pag.* 868. Ita actionem praetor denegabat contra seruum, quocum nulla era actio: CAI. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 107. D. *de reg. iur.* nec non contra patrem vel filium, nisi de peculio castrensi: CAI. *ibid. l.* 4. D. *de iudic.* item aduersus eum, cui priuilegium erat domum reuocandi: IVLIAN. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 2. *pr.* D. *eod. l.* 25. *l.* 27. D. *eod. l.* 15. D. *de iuris dict.* vel eum, qui tutus erat exceptione, siue temporali, CAI. *ibid. l.* 3. D. *de except.* siue perpetua, veluti rei iudicatae. VLP. *lib.* I. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de popul. act.* Sed et actio aliquando ideo denegabatur, quod ei praescriptum esset; vel quod non competeret aduersus heredes: VLPIAN. *ibid. l.* 8. D. *eod.* vel, si vnius in actionibus popularibus minus interesset, quam alterius: VLP. *ibid. l.* 3. §. 1. D. *eod.* vel vnus altero minus videretur idoneus. PAVLL. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. D. *eod.* Ita ad hunc edicti titulum commode referuntur tot veterum fragmenta, quorum speciem vix vllus peruidit.

(g) DABO.] En verbum solemne. Omnis enim praetoris iuris dictio absoluebatur DANDO, DICENDO, ADDICENDO. Varro, *de lingua Lat. lib. V. cap.* 4. Ouid. *Fast. lib.* I. *v.* 47. *seqq.* At aliquando iusto plus sibi indulgebat in dandis denegandisue actionibus, nec omnes hac in re eandem normam seruabant, ceu patet ex Auctore *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13. Quin aliquando praetor actionem iustissime postulatam negabat. Qualia exempla sunt apud Ciceron. *in Verr.* III. *cap.* 54. et Valer. Maxim. *Histor. lib.* VII. *cap.* 7. *ex.* 7. Quae quum ita sint, non mirum sane est, postulationem illam atque impetrationem actionum demum sublatam esse primum a Constantino M. ac deinde a Theodosio. *l.* 1. *l.* 2. *C. de formul. et impetration. action. sublat.* vbi omnino euoluenda sunt *Paratitla* Cuiacii.

(a) POTESTATE ET OFFICIO.] Hic tractatus de magistratuum municipalium iuris dictione, qui in pandectis postremum paene locum occupat, inter primos fuit in edicto perpetuo: idque recte obseruarunt Cuiacius, Ob. Giphanius, Iac. Gothofredus, et Corn.

SI QVIS MVNICIPVM INCOLARVMVE (b) magiſtratibus, IVS DICENTIBVS (c), muneraue publica obire iubentibus

Corn. van Bynkershoek *Obſerv. lib.* II. *cap.* 25. Nobis hic probandum eſt, I. hunc titulum a primo *de actione danda* proximum fuiſſe: II. illud quatuor haec capita, quae hic ſiſtimus, comprehendiſſe. *Prius* facile praeſtamus. Quum enim ex *l.* 102. D. *de reg. iur.* conſtet, prooemium proxime excepiſſe titulum *de danda actione*, VLPIANVS autem *lib.* I. *ad edictum* de nulla alia, praeter illam, materia agat, quam de magiſtratuum municipalium iuris dictione: conſequens profecto eſt, vt titulum *de danda actione* proxime ſequutus ſit hic ipſe *de iurisdictione magiſtratuum municipalium*. *Poſterius* non minus facile demonſtramus. Nam primi capitis ſententiam ſeruauit CAIVS *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municipal.* et VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn.* D. *ſi quis ius dic. non obtemp.* ſecundum ex VLP. *ibid. l.* 1. D. *de fugitiu.* tertium ex VLP. *ibid. l.* 4. D. *de damn. infect.* poſtremum ex eodem *l.* 4. §. 7. D. *eod.* et *l.* 6. D. *de magiſtr. conu.* eruimus.

(b) INCOLARVMVE.] Hoc edicti caput multo breuius exhibuerunt Guil. Ranchinus et Ger. Noodt *ad Pand. lib.* II. *tit.* 3. *pag.* 51. Sed poſterior ipſe addit: *haec verba collegi ex rubrica et* l. vn. D. ſi quis ius dic. non obt. *nec dubito fuiſſe plura: eſt enim veroſimile, etiam in edicto fuiſſe a praetore propoſitum, cui danda ſit haec actio, et cui adplicanda poena, in edicto expreſſa.* Neſcio, an rationes bene ſubduxerit Noodtius. Id vero ſcio, verba, quae hic expreſſimus, fuiſſe edictalia. Ea enim ex inſtituto explicant CAI. *lib.* I. *ad edict. prou. l.* 29. D. *ad municip. et* CELS. *lib.* I. *Dig.* * *l.* 27. §. 2. D. *eod.*

(c) IVS DICENTIBVS.] Intelliguntur hic magiſtratus, non vrbani, (quippe qui ipſi in immorigeros animaduertere poſſunt ex lege Ateria Tarpeia, de qua Dionyſ. Halicarn. *lib. X. cap.* 57. *pag.* 674.) ſed municipales, quibus ea poteſtas non conceſſa eſt. Hinc VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l. vn. pr.* D. *ſi quis ius dic. non obtemp. omnibus magiſtratibus*, NON TAMEN DVVMVIRIS, *ſecundum ius poteſtatis ſuae conceſſum eſt, iuris dictionem ſuam defendere poenali iudicio.* Res ipſa ergo exigebat, vt praetor illis iuris dictione ſua ſubueniret. Ex quo ſimul patet, in mendo cubare libros, qui in *d. l. vn. pr.* pro *non tamen*,

Digitized by Google

bus (d), NON OBTEMPERABIT (e), in eum, QVANTI RES ERIT (f), intra annum iudicium dabo (g).

§. I.

men, quod et Haloandrina, et Florentina probat, legunt *non tantum*. Vid. Ant. Augustin. *Emendat. lib.* III. *cap.* 6.

(d) IVBENTIBVS.] Magistratuum municipalium erat, municipes atque incolas ad obeunda munera publica compellere. Quum vero ab illis maximopere abhorrerent homines: e re visum est praetori, in hac quoque muneris parte iis subuenire. Saltim munerum publicorum hic factam esse mentionem colligimus ex loco CAII *lib. I. ad edict. prou. l.* 29. *D. ad municipal.* vbi ICtus: INCOLA *et his magistratibus parere debet, apud quos incola est, et apud quos ciuis est: nec tantum municipali iuris dictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus* PVBLICIS MVNERIBVS *fungi debet.*

(e) OBTEMPERABIT.] Verba haec edictalia, quae tum *in rubrica*, tum in *l. vn. D. si quis ius dic. non obt.* supersunt, ita ibidem interpretatur VLPIANVS: *is videtur ius dicenti non obtemperasse, qui, quod extremum in iuris dictione est, non fecerit, veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam vel ferri passus est. Ceterum si et sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur.* Cui loco, satis in se perspicuo, meras tenebras offundunt interpretes. Balduinus enim et Ranchinus ipsum textum suo arbitrio refingunt: celeberrimus vero Noodtius *extremum* accipit pro fine. Sed salua res est. Extremum in iuris dictione non est exsequutio, quae iam mixti imperii pars habetur, sed sententia. Qui ergo sententiae non paret, sed rem ad exsequutionem peruenire patitur, is ius dicenti non videtur obtemperasse, ceu exemplum ab VLPIANO additum docet. Si non tam actor vel reus, quam eorum tutores, curatores, vel procuratores ius dicentibus obtemperare nolint: ipsi tutores, curatores, procuratores iudicio hoc poenali tenentur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn.* §. 2. 3. *si quis ius dic. non obtemp.*

(f) QVANTI RES ERIT.] *Hoc iudicium non ad id, quod interest, sed quanti ea res est, extenditur*: inquit VLPIANVS *ibid.* §. 4. id est, in veram quantitatem, quam alterutri addixit iudex, ceu ex locis similibus *l.* 5. §. 1. *D. si quis eum, qui in ius voc. vi exem.* et *l.* 5. §. *vlt.* D. *qui satis dare cog.* probat Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciuil. cap.* 1.

(g) *Iudicium dabo.*] Quia hoc iudicium meram poenam conti-

§. I. Magiſtratus ac duumuiros ciuitatium (h) ſeruos FVGITIVOS (i) inueſtigare ac perſequi, ADPREHENSOSque (k) et

net: ideo neque poſt annum, neque in heredem dᵻtur. Ita VLPIAN. *lib. I. ad edict. l. vn. §. vlt. D. eod.*

(h) *Ciuitatium.*] Occaſione iuris dictionis municipalis hic quaedam de fugitiuis edixiſſe praetorem, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus, aliique viri docti, et in his Ger. Noodtius *Comm. ad Pand. pag.* 258. et Ant. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 230. idque luculenter probari poteſt ex fragmentis VLPIANI *lib. I. ad edict. l.* 1. *D. de fugit.* et *l.* 22. *D. de iniur.* Nam et in hoc potiſſimum poſitum erat magiſtratuum municipalium officium, vt ſeruos fugitiuos e fuga retraherent, poena iis propoſita, qui negligentius hoc fungerentur officio. *l.* 1. *§.* 2. *l. penult. D. de fugitiu.* Speciatim LIMENARCHIS id negotii fuerat datum, *l. penult. D. eod.* id eſt, portuum cuſtodibus, quorum et alibi inter munera publica municipalia fit mentio, *l. vlt. §.* 10. *D. de mun. et honor. l.* 38. *C. de lib. cauſſ.* et apud Gruter. *Inſcript. pag.* 427. 9. Vbi enim facilius deprendi potuiſſent fugitiui, quam in portubus?

(i) FVGITIVOS.] Hic quemadmodum alias ab *errone* diſtinguatur, docet Labeo apud Vlpianum *l.* 17. *§.* 14. D. *de edict. aedilit.* In hoc edicto et erro inter fugitiuos eſt: non autem ex fugitiua natus. IDEM *ibid. l.* 1. *§.* 5. D. *eod.*

(k) ADPREHENSOSque.] Inueſtigandis adprehendendiſque fugitiuis operas locabant FVGITIVARII, de quibus ex inſtituto Cuiac. *Obſ. lib. V. cap.* 8. *lib. XVII. cap.* 10. *lib. XXI. cap.* 11. Quum vero hi, ad quaeſtum ſuum attentiſſimi, iſtis plerumque ingenuis manus iniicerent, eoſque pro fugitiuis in publicum deducerent: his iniuriarum actionem competere monuit VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 20. D. *de iniur.* Ceterum et fugitiuariis, et magiſtratibus, fugitiuos perſequentibus, quam maxime fauebant leges, partim quod maxima pars facultatum plerumque in mancipiis conſiſteret: partim quod ipſius rei publicae intereſſet, omnibus modis cauere, ne fugitiui ad hoſtes vel barbaros elaberentur. Et eo pertinent omnia SCta et edicta de inueſtigandis fugitiuis, puniendiſque, qui illis receptum dederint, quae fuſius recenſet VLPIANVS *lib. I. ad edict. l.* 1. *pr.* §. 1. *et* 2. *D. de fugitiu.*

(l) DE-

Digitized by Google

et IN PVBLICVM DEDVCTOS (l), DILIGENTI CVSTODIA (m) coercere, perſcriptilque NOMINIBVS ac NOTIS (n) ad PRAE-

(l) DEDVCTOS.] Vnuſquiſque, qui fugitiuum adprehenderat, eum in publicum deducere debebat. IN PVBLICVM VERO DEDVCI dicebantur, qui magiſtratibus municipalibus tradebantur, publiciſque miniſteriis. Ita verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *et* 6. *D. de fugitiu.*

(m) DILIGENTI CVSTODIA.] Fugitiuorum tam ingenioſa eſt improbitas, vt eos vix Argus cuſtodiat. Plaut. *Captiu. I.* 2. *v.* 7.

Liber captiuus auis fere conſimilis eſt.
Semel fugiendi ſi data eſt occaſio,
Satis eſt: numquam poſt illum poſſis prendere.

Merito ergo monentur magiſtratus, fugitiuos DILIGENTER CVSTODIRE, ne euadant. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 4. *D. de fugitiu.* qui et §. 7. addit, DILIGENTEM CVSTODIAM *etiam vincire permittere.*

(n) NOTIS.] Fuiſſe haec in edicto, teſtem habemus VLPIANVM *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. eod.* ita ſcribentem: *tamdiu autem cuſtodiuntur, quamdiu ad praefectum vigilum vel ad praeſidem deducantur, eorumque* NOMINA et NOTAE, *et cuius ſe quis eſſe dicat, ad magiſtratum deferantur, vt facilius agnoſci et percipi fugitiui poſſint.* NOTAE *autem verbo etiam cicatrices continentur.* Quae de NOTIS hic monuit praetor, ea non ſolum ad cicatrices fortuitas, vel in poenam inflictas, ſed et maxime ad illas, quibus certae gentes vel religionis vel diſcriminis cauſſa ſuos deformabant. Sane de Aſſyriis tale quid memoriae prodidit Lucian. *de dea Syra, tom. II. pag.* 684. de Aegyptiis Sex. Empir. *Pyrrhon. hypot. lib. II. cap.* 24. de Aethiopibus idem *ibid. lib. I. cap.* 14. de Zabiis Hottingerus *Hiſtor. orient. lib. I. cap.* 8. de Thracibus Herodot. *lib. V.* de Dacis et Sarmatis Plin. *Hiſt. nat. lib. XXII. cap.* 1. et Sext. Empir. *ibid. lib. III. cap.* 24. de Gelonis Virgil. *Georg. lib. II. v.* 115. et Claudian. *in Ruffin. lib. I. v.* 313. de Britannis et Pictis Tertullian. *de vel. virg. cap.* 10. et Claudian. *de bello Get. v.* 417. Praeterea ipſi Romani ſeruos ſuos typo quodam, vt ab aliis internoſci poſſent, notabant, vti et milites, fabricenſes, et aquarios. Veget. *de re milit. lib. II. cap.* 5. *l.* 3. *C. de fabric. l.* 10. *C. de aquaed.* Stewech. *ad Veget. pag.* 82. et Turneb. *Aduerſ. lib. XXIIII. c.* 12. Quum ergo hae notae non modo

PRAEFECTVM VIGILVM (o) praefidemue prouinciae mitti iubebo.

§. II. Si quem magiſtratus vel duumuiri ciuitatium DAMNI INFECTI (p) ſuo nomine promittere, alienoue ſatis dare iubebunt (q), neue ante praefinitum diem promiſſum ſatiſue datum erit (r): eum, cui, de calumnia iuranti, cautum non erit,

do patriam, ſed et ſcelera ipſumque dominum fugitiui proderent: nemo non intelligit, cur notas illas adcurate perſcribi iuſſerit praetor.

(o) PRAEFECTVM VIGILVM.] Sequimur hic VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 1. §. 8. *D. de fugit.* Et ſane ad praefecti vigilum officium et hoc pertinebat, vt fugitiuos conquirerent, eoſque redderent dominis. *l. vlt. D. de off. praef. vig.* de praefidibus prouinciarum praeter Vlpianum teſtem habemus Paullum *l.* 4. *D. de fugitiu.*

(p) DAMNI INFECTI.)De *damno infecto* quaedam initio ſtatim edicti ſui ſanxiſſe praetorem, viderunt viri docti, quotquot de edicti perpetui ſerie atque ordine fuere ſolliciti, veluti Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. Iac. Cuiac. *Obſ. lib. VII. cap.* 15. Corn. van Bynkershoek *Obſ. lib. II. cap.* 25. Et ſane res extra omnem dubitationis aleam poſita eſt. De ea enim cautione ipſo *commentariorum libro I.* egerunt VLPIANVS *l.* 1. *l.* 4. *D. damn. infect.* PAVLLVS *l.* 5. *D. eod.* CAIVS *l.* 6. *D. eod.* Occaſionem, qua praetor quaedam ad hanc cautionem pertinentia occupauit, ita deſcribit VLPIANVS *d. l.* 1. *quum res celeritatem deſideraret, et periculoſa dilatio praetori videretur, ſi ex hac cauſſa iuris dictionem ſibi reſeruaret: magiſtratibus municipalibus delegandum hoc recte putauit.*

(q) *Satis dare iubebunt.*] Cautio damni infecti ideo neceſſaria erat, quia *eueniebat, vt nonnumquam damno dato nulla competeret actio, non interpoſita antea cautione: veluti ſi vicini aedes ruinoſae in noſtras aedes cecidirint, adeo, vt pleriſque placuerit, ne cogi quidem eum poſſe, vt rudera tollat, ſi modo omnia, quae iaceant, pro derelicto habeat.* Ita CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 6. *D. damn. infect.*

(r) *Satiſue datum non erit.*] Duas res magiſtratibus municipalibus praetor praeſeſue iniunxerat, CAVTIONEM et POSSESSIONEM: cetera ſuae iuris dictioni reſeruauerat. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 3. D. *damn. inf.* Quamuis enim

Digitized by Google

erit, in poſſeſſionem EIVS REI (s), cuius nomine, vt caueatur, poſtulatum eſt, mittent. Si quis rem ex magiſtratuum vel duumuirorum decreto poſſideri paſſus non erit: ego (t) rem, cuius nomine caueri POSTVLATVM EST (u), DVM EI, QVI ABERIT, PRIVS DOMVM DENVNCIARI IVBEAM (x), caul-

enim iubere caueri praetoria ſtipulatione, et in poſſeſſionem mittere, imperii magis ſit, quam iuris dictionis, VLPIAN. *lib.* 1. *ad edict. l.* 4. D. *de iuris dict.* eaque, quae magis imperii ſunt, quam iuriſdictionis, veluti reſtituere in integrum aut bona rei ſeruandae cauſſa iubere poſſidere, aut dotis ſeruandae cauſſa, aut legatorum ſeruandorum cauſſa, a magiſtratibus municipalibus explicari nequeant: PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 26. *D. ad municipal.* damni tamen infecti nomine caueri ideo recte iubebant, quod praetor hoc illis ſpeciatim mandaſſet. *d. l.* 4. §. 3. *D. damn. infect.* Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 4. 5.

(s) EIVS REI.] Haec quoque verba edictalia ſunt, quae ita interpretatur Paullus *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 1. *D. damn. infect. ſi intra diem a praetore conſtituendum non caueatur: in poſſeſſionem eius rei mittendus eſt.* EIVS REI *ſic accipe, ſiue tota res ſit, ſiue pars rei.*

(t) *Ego.*] Magiſtratus municipales decernere miſſionem, at non admittentem miſſum ne pignoribus quidem captis coërcere poterant. Hinc ſi forte duraretur non caueri, vt poſſidere liceret, quod cauſſa cognita fieri ſolebat, non duumuiri, ſed praetor, vel praeſes permittebat, itemque, vt ex cauſſa decederetur de poſſeſſione. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *et §.* 4. *D. eod.* Rem omnem eleganter explicat Cuiac. *Recit. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 6. 7.

(u) POSTVLATVM EST.] Nam iudicium hoc certam habet conditionem, SI POSTVLATVM EST. Alioquin datur ei, qui non eſt admiſſus, actio in factum. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 2. *eod.*

(x) DENVNCIARI IVBEAM.] Sunt et haec verba edictalia, quae ſeruauit expoſuitque VLPIAN. *ibid. d. l.* 4. §. 5. *eod.* vbi obſeruat, ABESSE et eum videri, qui in iure non eſt: DENVNCIARE vero DOMVM idem eſſe, ac denunciare ad praedium, vel procuratori abſentis, vel inquilinis, vel, ſi non ſit, cui fieri poſſit denunciatio, (quod iacente hereditate, vel non exiſtente

cauſſa cognita poſſideri iubebo (y). Contra ipſos quoque magiſtratus duumuiroſue ciuitatium, qui neque caueri, neque poſſideri iuſſerint (z), quanti ea res eſt, cuius nomine damni infecti cautum non erit, POSTVLANTI (aa) iudicium dabo.

te heredе contingere poteſt), libellum ad ipſas aedes proponere. Satis vero verecunde praetor DENVNCIARI DOMVM iubet, non extrahi de domo ſua. VLPIAN. *ibid.* Nemo enim de domo ſua extrahi debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 103. *D. de reg. iur.* Et quamuis is, qui domi eſt, aliquando in ius vocari poſſit: de domo tamen ſua extrahi non debet. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 21. *D. de in ius voc.* Satis enim poenae ſubire videtur, qui non defenditur et latitat, quod aduerſarius in poſſeſſionem bonorum eius mittitur. Si tamen aditum ad ſe praebet, aut ex publico conſpicitur, eum recte in ius vocari, dixerat Iulianus. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 19. *D. eod.* Quae loca omnia ad hunc *de damno infecto* titulum recte retulit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 9. 10.

(y) *Poſſideri iubebo.*] Tunc miſſus eſt in conditione vſucapiendi. Si plures cauere iubentur, vno non cauente, in eius portionem fit miſſio. Contra plures, hanc exigentes cautionem, aequaliter omnes in poſſeſſionem eunt. Quin dominus et vſufructuarius, exigentes hanc cautionem, ſimul audiuntur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 5. *D. damn. inf.* Si dies cautioni praeſtitutus praeteriit, praetoris vel praeſidis eſt, ex cauſſa vel reum notare, vel protelare diem: et, ſi hoc localem exigit inquiſitionem, rem ad magiſtratus municipales remittere. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.*

(z) *Poſſideri iuſſerint.*] Sententiam hanc debemus VLPIANO *lib. I. ad edict. l.* 4. *§.* 7. *D. damn. infect.* vbi illam his verbis complectitur: *in eum, qui quid eorum, quae ſupra ſcripta ſunt, non curauerit, quanti ea res eſt, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur, quod non ad quantitatem, ſed ad id, quod intereſt, refertur, et ad vtilitatem venit, non ad poenam.* Attamen *§.* 9. ceſſare monet hoc iudicium, ſi tam vicinum vrbi ſit municipium, vt, magiſtratu ſe non interponente, praetor vel praeſes adiri potuiſſet.

(aa) POSTVLANTI.] POSTVLARE hic proprie dicimus pro tribunali petere, non alibi. VLPIAN.

Digitized by Google

dabo. (bb)

§. III. Si qua alia in re officio ſuo minus diligenter functi eſſe dicentur (cc): quanti ea res erit, aduerſus illos (dd) iudicium dabo. (ee)

TIT.

PIAN. *ibid. l.* 4. §. 8. *eod.* Vbicumque enim cauſſae cognitio eſt, ibi praetor deſideratur. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 105. *D. de reg. iur.* Ceterum ex priore loco, magiſtratus municipales tribunal habuiſſe, male colligit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 10. Neque enim hic locus ad magiſtratus municipales, ſed ad praetorem vel praeſidem, a quibus haec actio ſubſidiaria aduerſus duumuiros impetranda erat, pertinet. Tribunal quidem duumuiris aedilibuſque municipalibus tribui animaduertimus apud Sueton. *de claris rhetor. cap.* 6. et in marmoribus apud Reineſ. *Inſcript. claſſ. II. n.*89. *claſſ. VI. n.*44. ſed tunc id nomen κατηχήσεως tribuitur biſellio, de quo poſt Chimentellium *de honore biſellii* plura dixit Noriſ. *Cenotaph. Piſan. diſſ. I. cap.* 3. *pag.* 39.

(bb) *Iudicium dabo.*] Quae actio quum rei habeat perſequutionem, et heredi, et in heredem, et in perpetuum datur. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 4. §. 10. *D. damn. infect.*

(cc) *Functi eſſe dicentur.*] Caput hoc de actione ſubſidiaria aduerſus magiſtratus hic locum inueniſſe, plura, quae paullo poſt adferemus, interpretum fragmenta teſtantur. At qualis diligentia exigitur a magiſtratibus? Reſpondet VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 6. *de adminiſtr. rer. ad ciuitat. pertin.* eos non ſolum dolum, ſed et latam negligentiam, et hoc amplius etiam diligentiam praeſtare debere.

(dd) *Aduerſus illos.*] Et quidem ſi plures, aduerſus ſingulos pro rata, quoties ex culpa vel negligentia conueniuntur; aduerſus ſingulos in ſolidum, ſi ex dolo. *l.* 7. *D. de magiſtr. conuen.* Plures enim magiſtratus vnius hominis vicem ſuſtinent. Et hoc plerumque lege municipali eis datur. Verum etſi non eſt datum, dummodo non denegatum, moribus competit. VLPIAN. *lib. I. ad edict. l.* 25. *D. de adminiſtr. rer. ad ciu. pert.*

(ee) *Iudicium dabo.*] Datur et aduerſus magiſtratuum heredes ex reſcripto diui Pii, quod fuſius explicat VLPIAN. *ibid. l.* 6. *D. de magiſtr. conuen.* immo et aduerſus patrem, quo volente magiſtratum ſuſcepit.

TIT. III.

DE MODO IVRISDICTIONIS.

(VLPIANVS LIB. II.)

MAgiſtratum ROMAE (a) vel in municipiis extra terminos iuris dictionis ſuae (b), vel de maiore NOMINE (c) cauſſaue,

(a) ROMAE.] Proximum in edicto fuiſſe hoc *de modo iuris dictionis* caput, recte obſeruauit Iac. Gothofredus in *ſerie edicti perpetui.* Ipſam edicti ſententiam breuiter, ſuo more, complexus eſt PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. vlt. D. de iuris dict.* dum ait: *extra territorium ius dicenti impune non paretur.* TERRITORIVM proprie non erat vrbis et prouinciarum, ſed municipiorum: vti recte obſeruauit Cuiac. *Recitat. ad Paulli lib. I. ad edict. pag.* 2. *ſeqq.* Ex quo recte colligit vir doctiſſimus, hoc fragmentum non ad vrbanam vel prouincialem, ſed ad municipalem iuris dictionem pertinere. Et priorem ſane obſeruationem ſatis eſſe ſolidam, patet ex Siculo Flacco *de condit. agror. pag.* 24. 25. et Nic. Rigaltii *gloſſis agrimenſ. pag.* 324. At veriſſimum tamen eſt, praetorem etiam Romanarum iuris dictionum fines rexiſſe. ROMAE ſane hic factam eſſe mentionem, diſcimus ex PAVLLI *lib. I. ad edict. l.* 2. *pr. D. de verb. ſign.* vbi id vocabulum exponit, et, quid inter *Romam* et vrbem interſit, luculenter oſtendit.

(b) *Iuris dictionis ſuae.*] Si manifeſtum erat, magiſtratum extra iuris dictionis ſuae terminos ius dicere: ad eum vocatus impune non parebat. Contra ſi dubia eſſet iuris dictio: idem PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 2. *D. ſi quis in ius voc. non ier.* monet, vocatum venire debuiſſe, vt hoc ipſum ſciretur, an eius ſit iuris dictio.

(c) NOMINE.] Verbum edictale, quod ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 4. *D. de verb. ſign.* NOMINIS *adpellatione rem ſignificari, Proculus ait.* Et ita quidem Florentiae legitur, nec aliter in codice, quo vſi ſunt auctores Βασιλικῶν, qui id exprimunt per γεγραμματεῖαι, id eſt, *rationes* vel *nomina*, vt mirum ſit, lectionem vulgarem, quae pro *nomine* ſubſtituit *pecuniam*, tam acriter defendere non modo Alciatum., ſed et Io. Goddeum *in Comment. ad tit. de verb. ſignific. pag.* 113. *ſeqq.*

Digitized by Google

ue, quam cuique conceſſum eſt (d), ius dicere non patiar, nec quemquam, vt, ita ius dicturo obtemperet, cogam.

TIT. IIII.

DE VADIMONIIS. (a)

QVi in ius vocatus, vades ſe daturum promittet, eum fideiuſſores vadimonii ſiſtendi cauſſa PRO REI QVALITATE *ſequ.* Quod ad rem ipſam attinet, nulli omnino magiſtratui licebat de maiore nomine vel cauſſa, quam conceſſum erat, ius dicere. Idque non modo de magiſtratibus municipalibus intelligendum eſt, *quos* SVPRA IVRIS DICTIONEM SVAM ius dicere poſſe negat Paullus *Sentent. recept. lib. V. tit.* 5. §. 1. verum etiam de vrbanis, vti mox ex inſtituto demonſtrabimus. Attamen ſupra modum iuris dictionis ius dici non videtur, I. ſi quis cum eodem pluribus actionibus agit, quarum ſingularum quantitas intra iuris dictionem iudicantis eſt. II. Si maior quidem quantitas, at per modum reconuentionis petitur. III. Si plures agant, ac ſinguli ratam ſuam petant, veluti iudicio familiae erciſcundae. Ita Oſilius et Proculus: quamuis hoc tertio caſu magis totam rem, quae petitur, conſiderandam eſſe contendant Caſſius et Pegaſus, quorum ſententiam probat CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de iuriſd.* IIII. Si ita conuenerit inter litigantes, vt de re maiori apud magiſtratum minorem agant. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 28. *D. ad municipal.* V. Si ex poſtfacto reus poſſidere aliquid coeperit, quod iuris dictionis modum excedat. PAVLL. *lib. I. ad edict. l.* 4. *D. de hered. petit.* Quam genuinam huius legis ſpeciem eſſe, recte vidit Cuiac. *Recitat. ad Paull. lib. I. ad edict. pag.* 13.

(d) *Conceſſum eſt.*] Saepe ad certam ſummam vel cauſſam reſtricta erat iuris dictio. Exemplo eſſe poſſunt fideicommiſſa, quorum de maiore ſumma conſules, de minore praetores fideicommiſſarii ius dicebant. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. III. cap.* 6. CVIAC. *Obſ. lib. XXI. cap.* 34.

(a) *De vadimoniis.*] Ordinem hunc ipſa praeſtabunt veterum interpretum, quae ſuo ſingula

TATE LOCVPLETES DARE IVBEBO. (b)

§. I. Si de certo die, quo die abſens ſiſtatur, non conuenerit (c): itineri faciundo VICENA MILLIA PASSVVM IN SINGVLOS DIES, PRAETER EVM DIEM, QVO CAVTVM PROMISSVM, ET IN QVEM SISTI OPORTEBIT, DINVMERARI IVBEBO. (d)

§. II.

gula loco adferemus fragmenta. Nec de ſententia huius edicti quiſquam dubitabit, qui adnotationes noſtras paullo adcuratius expenderit.

(b) DARE IVBEBO.] Hanc edicti ſententiam nobis ſeruauit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. 1. D. in ius vocatus vt eat : edicto cauetur, vt ſideiuſſor, iudicii ſiſtendi cauſſa datus, pro rei qualitate locuples detur, exceptis neceſſariis perſonis : ibi enim qualemcumque accipi iubet.* Vbi tamen duo monenda ſunt. *Primum*, quod in edicto procul dubio non fuerit : *iudicii ſiſtendi cauſſa*, ſed : *vadimonii ſiſtendi cauſſa.* Erat enim haec loquutio huic rei propria, et non modo Iuliani temporibus, ſed et multo poſt in foro recepta, ceu patet ex loco *Pariatoris legum Moſaic. et Roman. tit. 2. §. 6.* a Triboniano demum et reliquis Pandectarum collectoribus vbique expuncta. Salmaſ. de modo *vſurar. cap. 16. Alterum*, quod exceptio de perſonis neceſſariis et coniunctis, quam hic adfuit PAVLLVS, vera quidem ſit, ſed ad hunc titulum omnino non pertineat, quia edictum illud de perſonis coniunctis, quod integrum ſupereſt, *libro* demum V. *ad edictum* interpretatus eſt VLPIANVS *l. 2. §. 2. ſequ. D. qui ſatis dar. cogant.*

(c) *Non conuenerit.*] Vadimonium ita concipiebatur, vt fideiuſſores, reum certo die adfuturum, ſponderent, *l. 8. pr. D. qui ſatis dar. cogant.* qui dies plerumque erat perendinus : vnde *comperendinare* et *comperendinatio* apud Ciceron. *pro Muraen. cap. 12. in Verrem II. cap. 11.* Plin. *lib. VI. epiſt. 2.* de qua *comperendinatione* eruditam diſſertationem edidit Io. Albertus Spies, Noribergenſis, Lipſiae anno 1728. Quum vero et pro abſentibus aliquando promitteretur vadimonium, ne in eorum bona iretur, Cic. *pro P. Quinct. cap. 5.* non potuit non quaeſtio naſci, quot dierum inducias concedendae ſint reo, pro quo promiſſum ſit vadimonium? Quam ipſam quaeſtionem hic decidit praetor.

(d) DINVMERARI IVBEBO.] Huius

§. 11. Si quis vadimonium non obibit, neque MAIORE PARTE DIEI (e), ad quem eum adfuturum promiſſum eſt, ſiſte-

Huius edicti non modo ſententiam, verum etiam verba ipſa ſeruauit CAIVS *lib. I. ad edict. prouinc. l.* 1. *D. ſi quis caut. in iud. ſiſt. cauſſ. fact. non obtemp. Vicena*, inquit, *millia paſſuum in ſingulos dies dinumerari praetor iubet, praeter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem ſiſtere in iudicium oportet. Nam ſane talis diei dinumeratio neutri litigatorum oneroſa eſt.* Qualia fere etiam ſunt, quae habet VLPIAN. *lib. II. ad edict. l. 3. pr. D. de verbor. ſignif.* Vicenorum millium paſſuum erat iter diurnum, admodum modicum, cuius et in aliis cauſſis forenſibus habebatur ratio. *l. 2. §. 3. D. quis ordo in bon. poſſeſſ. §. 16. Inſt.* et *l. 13. §. 2. D. de excuſat. tut.* Iter ſane illud diebus aeſtiuis ſingulis conficiebat iuſtus exercitus, Veget. *de re milit. lib. I. cap. 9.* immo et Hadrianus imp. id ſaepe pedibus feciſſe fertur. Spartian. *Hadrian. cap.* 10.

(e) MAIORE PARTE DIEI.] Sunt haec verba πρῶτα, quae ita interpretatur PAVLLVS *lib. I. ad edict. l. 2. §. 1. D. de verb. ſignif.* *cuiuſque* DIEI MAIOR PARS *eſt horarum ſeptem primarum diei, non ſupremarum.* Similiter Seruius *ad* illa Virgilii *Aeneid. lib. VIIII. v. 156.*

Nunc adeo MELIOR *quoniam* PARS *acta* DIEI *eſt.*

MELIOR, inquit, *id eſt*, MAIOR *et prima. Septima enim ab ortu hora, ſtrepitus forenſis conticeſcere ſolebat.* Martialis *Epigramm. lib. IIII. epigr.* 8.

Prima *ſalutantes atque* altera *continet hora:*
Exercet raucos tertia *cauſſidicos:*
In quintam varios extendit Roma labores:
Sexta *quies laſſis:* ſeptima *finis erit.*

Quibus geminum eſt vetus epigramma Graecum, quod ſimul αἰνιγματῶδες π continet, adlatum a Grotio *Florumſparſ. ad ius Iuſtin. pag.* 299.

Ἐξ ὥρας μόχθοις ἐπαγώνιος, ἣν δὲ μετ' αὐτὰς
Γεῖμμαι δεικνύμενα ΖΗΘΙ λέγων βροτοῖς.

Sex operis aptae, poſt has, quas exigis, horas
Prandia litterulis ſumere quoſque monent.

Vbi ſcholiaſtes vetus: Φησὶ, δεῖν μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐργάζεσθαι· μετὰ δὲ ταύτην ἐπ' ἄριστον ἔρχεσθαι. Τοῦτο δὲ φησὶ δηλῶν καὶ τὸ ὠφέλιμον. Τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἕκτην ὥραν, τυτέστι τὸ τῆς ἑβδομάδος τὸ Ζ, καὶ τὸς ὀγδόης τὸ Η, καὶ τὸς ἐνάτης τὸ Θ, καὶ τῆς δεκάτης τὸ Ι,

sistetur, neque defendetur excusabiturue (f): in fideiussores, quanti ea res est, actionem dabo. (g)

TIT. V.

DE LITE VINDICIARVM. (a)

(PAVLLVS LIB. II.)

κατὰ συλλαβὰς συνεπτύμενα ΖΗΘΙ δίδωσιν ἀναγινώσκειν, τυπῦσι σεσημασμένα φάγε ἵνα ζῇν ἔχῃς. Hoc dicit: *ad sextam vsque diei horam laborandum esse, post eam eundum ad prandium. Idque ipsum horologium indicare. Nam post sextam horam pro septima nota est* Z, *pro octaua* H, *pro nona* Θ, *pro decima* I. *Quae litterae in syllabas collectae dant vocem* ΖΗΘΙ, *id est, edere te iubent, vt viuere possis.* Quum itaque iam septima hora strepitus forensis conticesceret: fieri non potuit, quin desertum vadimonium, commissaque videretur stipulatio, si quis reum, lapsa iam maiore diei parte, non stitisset.

(f) *Excusabiturue.*] Iustam excusationem praeter alias causas praebebant feriae, eaque non modo a principibus, sed et certo casu a prouinciarum praesidibus indictae: PAVLL. *lib.* I. *ad edict. l.* 4. *D. de fer.* quia diebus feriatis ius non dicitur, nisi res moram non fert. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 3. *D. eod.* Excusandi quoque videbantur fideiussores, quoties reus ante condemnationem decesserat. Qui CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 5. *D. qui satis dar. cog.* Denique multo minus committi videbatur stipulatio, si quando ipse praetor differret vadimonium: id quod eum facere potuisse, patet ex Epitomatore Liuii *lib. LXXXVI.* et Iuuenale *Sat. III. v.* 213.

(g) *Actionem dabo.*] Ita haec actio describitur *l.* 2. §. 5. *D. si quis caut. in ind. sist. causs. fact. non obtemp.* Si in duplum, triplum, quadruplum conuentus erat reus, in tantum etiam fideiussores condemnabantur, quippe qui, quanti res erat, tenebantur. CAI. *lib. I. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. si quis caut. in iudic. sist. causs. fact.*

(a) DE LITE VINDICIARVM.] Proximum hunc fuisse *de lite vindiciarum* titulum, partim ex interpretum fragmentis colligimus, partim ex Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. §. 1. vbi et pleraque huius edicti sententias seruauit. Et sane quum PAVLLVS libro commentariorum primo de vadimoniis egerit, hic autem nouum auspicatus sit librum: de ordine dubitari vix poterit. Quid vero fuerit

Digitized by Google

QVi de vindiciis litigant (b), eos SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICAM, VINDICIASque

rit apud veteres LIS VINDICIARVM, luculenter docet Asconius Paedianus *ad Ciceron. in Verrem I. cap.* 45. cuius verba, quamuis pluscula, hic merito adscribimus: LIS VINDICIARVM *est, quum litigatur de ea re, cuius incertum est, quis debeat esse possessor. Et ideo, qui eam tenet, satis det pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM *aduersario suo, quo illi satis faciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset: rursus sponsione ipse prouocatur ab aduersario certae pecuniae aut aestimationis, quam amittat, nisi sua sit hereditas, de qua contenditur.* PRAEDES *ergo dicuntur satis datores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea, qui tenet, diffidens causae possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores, et culta deserat.* Quae omnia quin edicto suo expresserit praetor, nemo dubitauerit.

(b) *De vindiciis litigant.*] Qui in XII. tabulis MANVM IN IVRE CONSERERE dicebantur: eos insequente tempore de VINDICIIS LITIGARE vel CONTENDERE dicebant. Nimirum olim, qui de possessione litigabant, veniebant in rem praesentem, ibique, facta manuum consertione, quem actor suum esse fundum contendebat, eum contrauindicabat reus verbis sollemnibus: ad quem ritum adludens Plaut. *Rudent. IIII. 3. v.* 85.

GR. *Nescio, neque ego istas vestras leges vrbanas scio:*
Nisi quia HVNC MEVM ESSE DICO. TR. EGO ITEM AIO ESSE MEVM.

At moris istius, quem veterem illam barbaramque μισομαχίαν adumbrasse censet Abraamus Wielingius *de furto per lanc. et lic. concept. cap.* I. §. 5. *pag.* 15. demum pertaesum esse Romanos, docet Gell. *Noct. Atic. lib. XX. cap.* 10. cuius en verba: *postquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iuris dictionibus, negotiis occupati, proficisci vindiciarum dandarum causa in longinquas res grauati sunt, institutum est contra XII. tabulas tacito consensu, vt litigantes non in iure manum consererent, sed* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id est, alter alterum ad conserendam manum in rem, de qua agebatur, vocaret, atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius in vrbem ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicarent.* Haec Gellius, ex quo discimus, primum ipsum praetorem cum litigantibus in rem praesentem

que SVMERE iubebo (c). Poſt deinde alterutri vindicantium, qui REM (d), de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab

ſentem iuiſſe, ibique hos conſerta manu vindicaſſe et contrauindicaſſe: poſtea vero ſolos litigantes, altero alterum ex iure manum conſertum vocante, eo profectos eſſe, adlataque gleba, vel ſimili rei ſymbolo, in ea vindicaſſe. Quod iam Ennii tempore factum eſſe, patet ex eius verſibus apud Ciceronem:

Non EX IVRE MANVM CONSERTVM, *ſed mage ferro*
Rem repetunt, regnumque petunt vadunt ſolida vi.

Vbi et verba forenſia, prout ea deſcripſit Gellius, occurrunt, et *ſolida vis* opponitur forenſi illi atque *imaginariae*. Denique et iter hoc litigantium in rem praeſentem obſoleuit, ritus vetuſtiſſimi tantum vmbra quadam relicta. Solebat enim actor quidem reum ex iure manum conſertum in rem praeſentem vocare: ſed reus eumdem illico reuocabat verbis ſollemnibus: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum e ſublimi proclamante praetore: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICO. INITE VIAM, litigatoribus, duce quodam ſapiente, adhibitiſque teſtibus, iter imaginarium per forum conficiebant, ac clamante iterum praetore: REDITE VIAM, eodem duce, redibant. Ita enim hiſtrioniam hanc forenſem deſcribit, nec ſine ſale exagitat Cicero *pro Muraen. cap.* 12.

(c) *Iubebo.*] Fuerunt haec olim in edicto. Feſtus: SVPERSTITES, inquit, *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod* SVPERSTITIBVS IRASCENTIBVS, *ii, inter quos controuerſia eſt,* VINDICIAS SVMERE *iubebantur.* Vbi vero iubebantur. Non ſane in XII. tabulis, ſed in edicto praetoris, vti iam obſeruauit Iac. Gothofredus *ad leges XII. tabular. pag.* 113. Attamen quia haec verba ſummam vetuſtatem redolent, nec adeo certum eſt, ea in edicto ſuo retinuiſſe Iulianum: illa, tamquam edictalia, praetermittere quidem noluimus, includenda tamen putauimus vncinolis, quippe incerti, an in edicto perpetuo talia exſiterint.

(d) REM.] Vocabulum et hoc edictale eſt, quod interpretatur, eiuſque differentiam a PECVNIA oſtendit PAVLLVS *lib. I. ad edict. l.* 5. D. *de verb. ſignif.*

(e) *Ab*

Digitized by Google

ab altero possidet (e), dummodo se ea in re nihil deterius facturum, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM (f) satis dederit (g), et ab aduersario prouocatus, SPONSIONEM in eamdem pecuniam fecerit (h),

vin-

(e) *Ab altero possidet.*] Possessio vitiosa numquam alterutri litigantium proderat. Esse vero haec tria possessionis vitia, non ICti tantum sciunt, sed et Donatus *ad Terent. Eunuch. II. 3. v. 27.* monuit.

(f) PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM.] Sunt et haec verba sollemnia, quemadmodum Asconii Paediani testimonio probauimus. Iam addimus locum Ciceronis *in Verr. I. cap. 45. si quis testamento heredem se esse arbitraretur, quod tum non exstaret: lege ageret in hereditatem, aut pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM, *quum satis accepisset, sponsionem faceret. Ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores nostri, et nos semper usi sumus.* Apud Valerium etiam Probum exstant notae: P. P. L. V. id est, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM. Ex quibus omnibus intelligitur, forensem fuisse hanc formulam, quam in edicto suo insuper habuisse praetorem, vix probabile est. Neque obstat, in iure nostro Iustinianeo de praede litis vindiciarum altum esse silentium. Idem enim hic egisse Tribonianum, quod supra de expuncto vadimonii vocabulo obseruauimus, nemo non animaduertit.

(g) *Satis dederit.*] Quum fieri non posset, vt, qui pro praede litis vindiciarum satis accipiebat, omnes fundi arbusculas dinumeraret, et singulas non deteriores fore, sibi stipularetur: ad certam pecuniae summam redigebatur illa cautio, e. g. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? de qua stipulatione ad hunc titulum egit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l. 67. pr. D. de verb. oblig.*

(h) *In eamdem pecuniam fecerit.*] Ad sponsionem faciendam prouocatum esse eum, secundum quem praetor dederat vindicias, iam Ciceronis et Asconii Paediani testimoniis probauimus. Addimus iam locum Arnobii *aduers. gent. lib. III. pag. 138.* qui ad eumdem adludens ritum: *quis*, inquit, *quaesitor? quis arbiter cernicibus tantis erit, vt inter personas huiusmodi aut* VINDICIAS *iustas* DARE, *aut* SACRAMENTA *conetur pronunciare non iusta?* Sacramentum enim hic est sponsio. Ceterum edictale hoc fuisse vocabulum, discimus ex loco PAVL-

vindicias dabo. (i)

§. I. Si, qui possidet, pro praede litis vindiciarum non satisdabit, petitori satis danti vindicias dabo. (k)

§. II. Neutro satisdante, possessorem, vti possidet, possidere (l), vel, si qua mihi iusta causa visa fuerit (m), rem IN SEQVE-

LI *lib. III. ad edict. l. 7. D. de verb. signif.* vbi illud ita interpretatur ICtus: SPONSIO *adpellatur non solum, quae per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissione*: id est, proinde est, siue quis interroget: PROMITTISNE? an SPONDESNE? Grot. *Florum spars. ad ius Iustin. pag.* 304.

(i) *Vindicias dabo.*] Ei duntaxat vindicias dabat praetor, qui ciuiliter animoque sibi habendi possidebat. Non ergo depositario, nisi depositum in creditum abiisset, de quo casu differuit VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 10. *D. de reb. cred.* neque commodatario, quia nemo commodando rem facit eius, cui commodauit, VLPIAN. *ibid. l.* 9. *D. commodati.* neque conductori, quia non solet locatio dominium mutare. VLPIAN. *ibid. l.* 39. *D. locat.* Qua occasione et VLPIAN. *ibid. l.* 32. *D. pro soc.* de differentia societatis et communionis, et PAVLVS *lib. II. ad edict. l.* 5. §. 1. *D. de verb. signif.* de locatione operarum et operis differuisse videntur.

(k) *Vindicias dabo.*] Sententiam hanc integram debemus Paullo *sentent. recept. lib. I. tit.* 11. *cap.* 1. cuius verbis paene gemina sunt illa Diocletiani et Maximiani augg. *l.* 1. *C. vti possid. vti possidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit. Satisdationis vel* TRANSFERENDAE POSSESSIONIS *edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet.* Postrema enim verba ad hanc ipsam *de translatione possessionis* paragraphum pertinere, comparatis inter se Paulli et horum imperatorum verbis, facile intelliges.

(l) *Possidere.*] Sequuti et hic sumus Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit.* 11. §. 1. In pari enim causa meliorem possidentis conditionem esse debere, expeditissimi iuris est.

(m) *Causa visa fuerit.*] Sequestrationi non nisi ob iustam causam locum esse, satis constat. Vid. *l.* 7. §. *vlt. D. qui satis dar. cog. l.* 21. §. *vlt. D. de adpellat. l.* 22. §. 8. *D. solut. matrim.*

Digitized by Google

SEQVESTRE DEPONI (n) iubebo.

§. III. Si quis hominem liberali cauſſa manu adſeret (o), ſiue eum in ſeruitutem vindicabit: SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO. (p)

TIT. VI.

DE IVDICIS DATIONE. (a)

Qui

(n) IN SEQVESTRE DEPONI.] Verba haec edictalia ſeruauit, expoſuitque PAVLLVS *lib. II. ad edict. l. 6. D. depoſ.* *proprie* IN SEQVESTRE EST DEPOSITVM, *quod a pluribus in ſolidum certa conditione cuſtodiendum reddendumque traditur.* Eodem fere modo vocabulum explicat Gell. *Noct. Att. lib. XX. cap.* 10.

(o) *Manu adſeret.*] Talis lex in ipſis XII. tabulis exſtitit Liu. *Hiſtor. lib. III. cap.* 43. Dionyſ. Halicarn. *lib. X. cap.* 32. §. 18. *l.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* Eam vero deinde, vti alias leges decemuirales, in edictum migraſſe, colligimus ex *rubrica*, et *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 11. *l.* 13. *D. de liberal. cauſſ.* quamuis ex his textibus de loco, vbi de vindiciis ſecundum libertatem dandis egerit praetor, nihil certi conſtare, fateamur.

(p) SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO.] Verba haec antiqua et ſollemnia ſeruaſſe praetorem, perquam veroſimile eſt. Rationem, cur ſecundum libertatem vindicias dandas putauerint Romani, hanc reddidiſſe videtur PAVLLVS *lib. II. ad edict. l.* 106. *D. de reg. iur.* quod libertas ſit res inaeſtimabilis. Recte. Nam de re inaeſtimabili non deteriore reddenda nemo pro praede litis vindiciarum poterat ſatis promittere. Quare recte et acute Iac. Gothofred. in *Comm. ad reg. iur. pag.* 462. hoc PAVLLI fragmentum ad edictum *de lite vindiciarum* retulit, at perperam contra Cuiacium negauit, inaeſtimabile hic eſſe, quod certo pretio nequeat aeſtimari, aliter procul dubio initurus rationes, ſi ſpeciem huius legis ſatis perſpectam habuiſſet.

(a) IVDICIS DATIONE.] Poſteriorem hunc titulum illo *de lite vindiciarum* fuiſſe exiſtimamus, quia vindiciae iudicis dationem, quin et ipſam petitionem antecedebant. Priorem vero eumdem fuiſſe titulo *de formula iuris dictionis et albo corrupto*, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS de iudicis datione *libro II.* de formula

QVi iuris dictioni praesunt (b), quibusue mandata est iuris dictio (c), ii, si ipsi non cognoscent (d), iudi-
ces

mula iuris dictionis *libro III. ad edictum* egerunt.

(b) *Iuris dictioni praesunt.*] Iudicem dare est actus iuris dictionis, quippe quae in DECERNENDO et IVDICIS DATIONE consistebat. *Decernebat* magistratus, quoties ipse extra ordinem cognoscebat. Ordinarie vero, auditis litigantium adlegationibus, iudices, arbitros, recuperatores dabat. *l.* 12. §. 1. D. *de iudic.* Sigon. *de iure ciu. Rom. lib. I. cap.* 20. Ger. Noodtius *de iuris dict. lib. I. cap.* 5. *pag.* 99. *tom. I. Oper.*

(c) *Mandata est iuris dictio.*] Iis quoque, quibus mandata fuerat iuris dictio, iudices dare ius erat. *d. l.* 12. §. 1. D. *de iudic.* Edicto vero hoc fuisse expressum, colligimus ex IVLIAN. *lib. I. Digest. l.* 5. D. *de iudic.* vbi, quinam mandare iuris dictionem possint, ex instituto disquirit: itemque ex PAVLLI *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *eod.* et *l.* 12. D. *de offic. procos.* vbi et de mandata iuris dictione, et de datis a mandatario iudicibus differit.

(d) *Non cognoscent.*] Notio magistratus, quae sine iudicis datione explicabatur, ἐνεῖνος vocabatur IVRIS DICTIO, veluti in lege Thoria apud Car. Sigon. *de iure Ital. lib. II. cap.* 2. itemque COGNITIO, cui in iure Iustinianeo plerumque additur epitheton EXTRAORDINARIA. Sed eo nos vti noluimus, quia viri docti id a Triboniano inuentum, saltim non admodum antiquum esse existimant. Salmas. *de modo vsurar. cap.* 13. *pag.* 111. Schulting. in Πρότ. *Dig. lib. II. tit.* 1. §. 23. *pag.* 187. Neque tamen in magistratuum arbitrio erat, ipsine decernere, an iudices dare mallent: sed certae erant causae, de quibus extra ordinem cognoscebant, quae *cognitiones*; aliae, quas iudicibus delegabant, quae *causae ordinarii iuris* dicebantur, Sueton. *Claud. cap.* 15. eoque pertinent PAVLLI et CALLISTRATI *libri Cognitionum*, de quibus Merill. *Obs. lib. II. cap.* 26. Erant etiam cognitiones, quas ipsi sibi principes reseruauerant, delegari solitae aliis, qui vocabantur IVDICES SACRARVM COGNITIONVM, Gruter. *Inscript. pag.* 102. 9. 271. 4. 284. *sequ.* Reines. *Inscript. class.* II. *n.* 16. IVDICES EX DELEGATIONIBVS SACRIS, Gruter. *pag.* 433. 4. VICE SACRA IVDICANTES, *l.* 16. *C. Th. de adpellat.* SACRI COGNITORES, *l.* 3. *C. vbi senat. l.* 5. *C. quorum adpell. non recip.*

Digitized by Google

ces (e), ARBITROS (f), recuperatoresue, qui de cauſſa iudicent, ſententiamque ex formula ferant (g), dabunt.

§. I.

recip. a quibus an prouocari potuerit, diſquirit Cuiacius *Obſerv. lib.* XVI. *cap.* 2.

(e) *Iudices.*] Iudices, arbitri, recuperatores legebantur ex decuriis iudicum, quarum initio tres, poſtea ex inſtituto Auguſti quatuor fuere, addita quippe decuria DVCENARIORVM. Quintam porro decuriam adiecit C. Caligula, teſte Sueton. *Calig. cap.* 16. Hinc IVDICES EX QVINTA DECVRIA memorantur in marmore apud Gruter. *Inſcript. pag.* 51. *pag.* 402. 5. *pag.* 446. 2. 3. *pag.* 484. 3. et alibi paſſim. Sextam adnici petentibus id negauit Galba. Suet. *Galb. cap.* 14. Pedanei cur dicti ſint, quia res in vulgus nota, non addo. Id tamen moneo, hoc nomen illis non ideo eſſe inditum, quod pedites inceſſerint, quamuis id ſibi perſuaſerit Pancirol. *de claris Legum interpret. lib.* I. *cap.* 2. *pag.* 16.

(f) ARBITROS.] Vocabulum hoc edictale ſeruauit expoſuitque PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 1. D. *de recept. arbitr.* vbi de arbitrorum compromiſſariorum et a magiſtratibus datorum diſcrimine egiſſe videtur, quamuis Digeſtores eam tantum partem, quae ad prius arbitrorum genus pertinet, inde decerpſerint. Coniunximus vero IVDICES, ARBITROS, et RECVPERATORES, quia omnibus his vocabulis veteres vtebantur. IVDICES enim vocati, qui in iudiciis ſtricti iuris; ARBITRI, qui in bonae fidei et arbitrariis iudiciis fuerant dati. Cicero *pro Q. Roſcio cap.* 4. Seneca *de benefic. lib.* I. *cap.* 7. Addatur Gonzal. Tellez *ad cap.* 1. *X. de arbitr. tom.* I. *pag.* 1009. RECVPERATORIBVS, de quibus Feſt. *voc. reciperator*, et Gell. *Noct. Attic. lib. XX. cap.* 1. locus in iudiciis potiſſimum recuperatoriis erat. Plaut. *Bacchid.* III. 3. Sueton. *Veſpaſ. cap.* 8. Plin. *lib.* III. *epiſt. penult.* At eodem poſtea nomine veniebant ciues Romani, qui in praeſidium erant conſilio, Vlpian. *Fragment. tit.* 1. §. 13. Theoph. *ad* §. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum.* quorumque conſeſſus vocabatur CONSILIVM, Theophil. *ibid.* vel συμβούλιον, *Act. cap.* 25. *v.* 12. De eo plura Schulting. in Πρόλ. *Dig. lib.* II. *tit.* 1. §. 13. pag. 188.

(g) *Ex formula ferant.*] His finibus circumſcriptum erat iudicum, arbitrorum, et recuperatorum officium, vt excuſſo diligentius facto, auditiſque probationibus ex formula ferrent ſententiam. *Iudex* enim ſemper dabatur

§. I. Si conuenerint (h) iudices, arbitri, recuperatores: magiſtratus eos addicent, iudiciumque, prout res erit (i), ordinabunt.

TIT.

ad totam cauſſam; quum *arbiter* aliquando et ad quaeſtionem incidentem excutiendam daretur. *l.* 10. D. *qui ſatisdar. cog.* Et hinc cum curatoribus iudices comparaſſe videtur PAVLL. *lib.* II. *ad edict. l.* 15. D. *de tut. et cur. dat.* quia et curator ad totam cauſſam, in locum tutoris reipublicae cauſſa abſentis, datur. Sed, re paullo adcuratius expenſa, inſcriptio huius fragmenti mendoſa videtur. Pro *libro* enim II. *ad edictum*, legendum, *lib.* XII. quo libro PAVLLVM titulum edicti *de eo, quod falſo tut. auct. geſt. eſſe dicitur* explicaſſe, patet ex *l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. D. *de eo, quod falſo tut. auct.*

(h) *Si conuenerint.*] CONVENIRE dicebantur IVDICES, qui non reiiciebantur a litigantibus. Valer. Maxim. *Hiſtor. lib. II. cap.* 8. *ex.* 2. Licebat enim his, vel accipere iudices, qui a praetore ferebantur, vel, iis recuſatis, alium PROCARE. Cicero *pro A. Cluent. cap.* 43. *neminem voluerunt maiores noſtri non modo de exiſtimatione cuiuſquam, ſed ne pecuniaria quidem de re minima, eſſe iudicem, niſi qui inter aduerſarios* CONVENISSET. Add. Plinius *Panegyr. cap.* 36. et Cicero *de orat. lib. II. cap.* 70. Qui conuenerant, iudices a praetore ADDICEBANTVR, *l.* 80. *D. de iudic.* et quidem etiam inuiti. *l.* 13. *§.* 2. D. *de vacat. et excuſ. mun.* Suet. *Claud. cap.* 15. Plin. *lib. III. epiſt.* 20. *lib. X. epiſt.* 66. Quum ergo omnia haec verba et ſollemnia, et forenſia fuerint, ea in edicto ſuo retinuiſſe praetorem, admodum eſt opinabile.

(i) *Prout res erit.*] Formulae, iudicibus praeſcriptae, variae erant pro cauſſarum varietate. In iudiciis STRICTI IVRIS iudex iubebatur reum in certam ſummam condemnare, ſi pareret, eum debere. Hinc eiuſmodi negotio nulla inerat exceptio, nec quod ante tempus fuerat ſolutum, condictione indebiti repetebatur. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 17. D. *de condict. indeb.* Si tamen reus iuſta exceptione tutus ſibi videretur: poſtulandum erat a praetore, vt exceptionem illam inſereret formulae. Cic. *Academ. quaeſtion. lib. IIII. cap.* 30. Hinc de variis exceptionibus hic agunt interpretes, veluti REI IVDICATAE, VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 1. D. *de except. rei ind.* et PLVS PETITIONIS, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 4. D. *de vſufr. l.* 1.

Digitized by Google

TIT. VII.

DE FORMVLA IVRISDICTIONIS, ET ALBO CORRVPTO. (a)

(VLP. LIB. III. PAVLL. LIB. III. IVLIAN. LIB. II.)

QVi magiſtratum poteſtatemue habebunt, ſi de NOMINIBVS REBVSVE (b), quae ad eorum iuris dictionem

EX

l. 1. D. *de operis ſeruor.* Contra in BONAE FIDEI iudiciis formula erat laxior, facultaſque dabatur arbitris aeſtimandi, quid alter alteri dare facere oporteret EX FIDE BONA, Valer. Max. *lib. VIII. cap.* 2. vel reum condemnandi in id, QVOD AEQVIVS MELIVS videretur, quod in rei VXORIAE actione potiſſimum fiebat: Cicero *pro Q. Roſcio cap.* 4. *de offic. lib. III. cap.* 15. *l.* 3. §. *penult.* D. *ſol. matr. l.* 82. *fin.* D. *de ſolut.* vel iubendi ſatisfieri pacto fiduciae: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTEAT, ET SINE FRAVDATIONE. Cic. *ad diuerſ. lib. VII. epiſt.* 12. Topic. *cap.* 17. Hinc pacta in continenti adiecta ineſſe dicuntur negotiis bonae fidei, PAVLL. *lib. II. ad edict. l.* 6. D. *de reſcind. vend. l.* 68. D. *de verb. obligat.* et contractuum horum interpretatio religioni iudicantium relinquitur, ſecus ac in ſtricti iuris negotiis. VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 76. D. *de legat.* 3. Denique in IVDICIIS ARBITRARIIS ita concipiebatur formula, vt ex aequo et bono arbitrari liceret iudici, quantum reſtituere vel dare facere oporteat reum, et, ſi arbitrio non pareretur, condemnatio in amplius quid fieret, quod ἰδικῶς ἐγκεῖσθαι τούτοις ταῖς ἀναγωγαῖς, obſeruat Theophil. §. 4. *Inſt. de action.* Quid in iudiciis diuiſoriis, quorum vnum tantum, *finium regundorum*, arbitrarium eſt, iudici vel arbitro ex formula liceat, explicat VLPIAN. *lib. II. ad edict. l.* 55. D. *fam. erciſc.*

(a) ALBO CORRVPTO.] Quum hic nouum commentariorum librum inchoënt VLPIANVS, PAVLLVS, et IVLIANVS: certum eſt, hunc titulum poſteriorem fuiſſe ſuperioribus. Praeceſſiſſe autem illum edictum *quod quiſque iuris in alt. ſtatuit*, ex ordine in Pandectis obſeruato colligimus.

(b) NOMINIBVS REBVSVE.] Verba edictalia, quae ſuo more inter-

EX LEGIBVS (c), SCtis, principumue edictis ac constitutionibus pertinent, decernent (d), neque eis obtemperabitur, mulctam pro modo iuris dictionis suae dicent. (e)

§. 1. SI QVIS (f) ID, QVOD IVRISDICTIONIS PERPETVAE; CAVSSA, [non prout res incidit, (g)] IN ALBO, VEL CHARTA, VEL

interpretatur VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 6. pr.* D. *de verb. signif.*

c) EX LEGIBVS.] Id quoque vocabulum edictale est, explicatum ab VLPIANO *ibid. l.* 6. §. 1. D. *de verb. signif.* cuius legis speciem plane non vidit Ioann. Goedd. *Comment. tit. de verb. signif. pag.* 149.

(d) *Decernent.*] Praeterquam si reo competit ius domum reuocandi, de quo VLPIAN. *Lib. III. ad edict. l.* 2. *pr. et* §. 1. D. *de iudic.* Praeterea sibi, vxoribus, liberis, ceterisque, quos secum habeant, ius dicere non posse magistratus, hoc loco monuit VLPIAN. *ibid. l.* 10. D. *de iuris dict.*

(e) *Dicent.*] Sententiam hanc, quam hic expressimus, debemus VLPIANO *lib. III. ad edict. l.* 2. §. *vlt.* D. *de iudic.* vbi ille: *his datur mulctae dicendae ius, quibus publice iudicium est, at non aliis, nisi hoc specialiter iis permissum est.* Permissum vero hoc erat non magistratibus municipalibus, de quibus supra *ad tit.* 2. sed vrbanis, et postea prouinciarum praesidibus. Quod enim ad priores attinet, iam lege Ateria Tarpeia fuerat cautum, ἵνα τοῖς ἀρχαῖς πάσαις ἐξῇ τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἢ παρανομοῦντας εἰς τὸν ἑαυτῶν ἐξουσίαν ζημιῶν, *vt magistratibus omnibus fas esset, insolentes et iuris dictioni suae non obtemperantes mulctare.* Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. lib. X. cap.* 57. *pag.* 674.

(f) SI QVIS.] Integrum hoc edictum seruauit, suoque more interpretatus est VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. D. *de iuris dict.*

(g) *Non prout res incidit.*] Verba, vncis inclusa, habentur in *d. l.* 7. *D. de iuris dict.* At ea glossema redolere videntur Cuiacio *Obseru. lib. I. cap.* 24. Et sane vti verosimillima est haec eius coniectura: ita non aeque videtur audiendus, dum et insequentia verba: VEL CHARTA; VEL ALIA MATERIA, sollicitat. Nam quamuis antiquissimis temporibus praetor solo fortassis *albo* vsus sit, id est, alba tabula, alboue pariete, vel λευκώματι: potuit tamen Saluii Iuliani aetate alius mos inoleuisse. Sane simile quid legimus apud Paullum *Sentent. recept. lib. I. tit.* 13. §. 3. Vid. Ian. a Costa *ad* §. 12. *Inst. de*

Digitized by Google

VEL ALIA MATERIA (h) PROPOSITVM HABVERIT (i), DOLO MALO (k) CORRVPERIT (l), IN EVM (m) QVINGENTORVM AVREO-

de action. pag. 534. et Ant. Schulting. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 247.

(h) ALIA MATERIA.] In historia edicti perpetui et de ALBO et de aliis materiis, in quibus principum et magistratuum edicta proponi consueuerint, plura diximus. Modo enim illa incidebant marmoribus, quorum hunc vsum antiquissimum esse τὸ δίκαιον ὁ κυπῖς ἀναγράφειν, obseruauit Sophocl. scholiastes Apollonii *ad lib. IIII. Argonaut. v.* 480. modo aeri, veluti apud Gruter. *Inscript.* 573. *pag.* 4. *l.* 4. *C. Th. de priuil. eor. qui in sacro palat. l.* 1. *C. Th. de alim. quae inopes*, modo eadem inscribebant mappis linteis tabulisque cerussatis, de quibus Salmas. *ad Script. histor. aug. pag.* 355. Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. tom. II. pag.* 420. Mabillon. *de re diplom. lib. I. cap.* 9. modo in chartis, de quibus, ipsaque eas conficiendi ratione fusius disseruit laudatus Salmas. *c. l. pag.* 444. *seqq.* Quae ideo hic repetere visum est, vt vel hoc argumento demonstraremus, non esse rationem, cur haec verba, quae in *d. l.* 7. D. *de iurisdict.* occurrere diximus, pro glossemate vel emblemate Triboniani cum Cuiacio habenda esse censeamus.

(i) PROPOSITVM HABVERIT.] Immo ne id quidem impune erat facinus, si quis edictum, antequam proponeretur, dolo malo corrupisset. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 7. §. 2. D. *de iurisdict.*

(k) DOLO MALO.] Excusandus ergo videtur, qui ob imperitiam, vel rusticitatem, vel iussu ipsius praetoris, vel casu corrupit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 4. D. *eod.*

(l) CORRVPERIT.] Siue raserit, vel aliquid in eo mutauerit. Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 13. §. 3. Multo magis ergo mulctandus, qui integrum dolo malo sustulit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 4. D. *de iurisd.*

(m) IN EVM.] Aduersus plures corrumpentes haec actio datur in solidum. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 4. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 8. D. *de iurisdict.* Si seruus inscio domino corrupit, aduersus hunc agitur noxaliter: sin eo sciente, in solidum. Qualis autem hic scientia sufficiat, disquirunt VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 3. *l.* 5. *l.* 7. D. *de noxal. act.* et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Quid obtineat, si

AVREORVM (n) IVDICIVM DABO. (o)

TIT.

tota familia album corruperit, docuit PAVLLVS *lib. III. ad edict. l. 9. D. de iurisd.*

(n) QVINGENTORVM AVREORVM.] Accursius maluit QVINQVAGINTA, idque et aliis post eum placuit, veluti Mureto et Arn. Vinnio *ad §. 12. Inst. de act.* tantam pecuniae summam maiorem rati, quam quae ob delictum non nimis grande exigi potuerit. Et sane Hadriani temporibus, quibus edictum perpetuum in lucem prodiit, aurei quadraginta libram, ac proinde D. aurei XII. libras cum dimidia conficiebant. Io. Fridr. Gronou. *de pecun. vet. lib. III. cap. 4. pag.* 321. Iam libra auri, teste eodem, *lib. IIII. cap.* 13. constabat LXX. solidis, et sic libras XII. cum dimidia dant solidos DCCCLXXV. quumque idem vir doctissimus *libro IIII. cap.* 15. probarit, solidi valorem fuisse sex Carolinorum, vel trium imperialium: tota quingentorum aureorum summa fuerit 5250. Carolinorum, vel 2625. imperialium. Quae mulcta sic satis magna videtur pro delicto non maximo. Sed recte Cuiac. *Obs. lib. X. cap.* 10. hic nihil mutandum censuit. Nam et Florentiae leguntur quingenti aurei, et eumdem numerum seruant Basilica. Praeterea mulcta 2625. imperialium et dimidii satis modica videri potuit in tanta Romanorum opulentia. Ceterum in seruum, a domino non defensum multo grauius animaduersum legimus, quippe cuius corpus torquebatur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iurisdict.* Sed et qui principis edictum corruperat, poenae legis Corneliae de falsis erat obnoxius. *l. 32. D. ad leg. Corn. de falsi.* Sed nescio, an vlli mortalium huiusmodi facinus peius cesserit, quam Christiano cuidam, qui quum Diocletiani et Maximiani augg. edictum aduersus Christianos propositum, dilacerasset, *non modo extortus, sed et legitime* (fortassis *lentissime*) *coctus cum admirabili patientia postremo exustus est*, teste Lactant. *de mortib. persecut. cap.* 13.

(o) IVDICIVM DABO.] Est hoc iudicium populare, quippe quod pro tuenda praetoris maiestate cuiuis ex populo datur. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l. 7. §. 3. D. de iurisdict.* Ad agendum tamen non admittebantur, nisi personae integrae existimationis, et quae per edictum postulare poterant. Id enim de actionibus popu-

Digitized by Google

TIT. VIII.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. (a)

QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS (b) STATVERIT (c), IPSE (d) QVANDOQVE,

popularibus in genere hac occasione obſeruat PAVLLVS *lib. III. ad edict. l.* 4. *D. de popular. action.*

(a) EODEM IVRE VTATVR.] Ordinis rationem iam ſuperiore titulo reddidimus. Priorem vero fuiſſe hunc titulum titulo *de edendo*, ex eo patet, quod VLPIANVS demum libro *Commentar.* IIII. longiſſimum de edendo tractatum inſtituit. Ceterum et hoc edictum integrum ſupereſt apud VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 1. *D. quod quiſque iur.*

(b) NOVI IVRIS.] Nouum ius hic idem, ac iniquum. VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 3. *pr. D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.* Eodem ſenſu Tiberium *noui iuris repertorem* vocat Tacitus *Annal. lib. II. cap.* 30. vti iam obſeruauit Schulting. Πρότ. *lib. II. tit.* 2. §. 1.

(c) STATVERIT.] Et quidem cum effectu. Neque enim ſolus conatus ſufficit: VLPIAN. *lib. III. ad edict. l.* 1. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.* quia cogitationis poenam nemo patitur. VLPIAN. *ibid. l.* 18. *D. de poen.* Si magiſtratus de adſeſſorum ſententia ius nouum ſtatuerat: (pertinebat enim hoc ad adſeſſorum officium, vt magiſtratibus, edicta ſcripturis, adeſſent, *l.* 1. *D. de offic. adſeſſ.*) id adſeſſoribus potius, quam magiſtratui imputabatur. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 2. *D. quod quiſque iur. in al. ſtatuer.* quam legem a violenta Ant. Fabri emendatione vindicat Bachou. in Πρότ. *h. t.* De culpa ab adſeſſoribus praeſtanda quaedam etiam monuit Iac. Cuiac. *Obſeru. lib.* XXIII. *cap.* 40. Quid vero obtineat, ſi filiusfamilias magiſtratu functus ius nouum atque iniquum ſtatuerit? diſquirit VLPIANVS *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 4. *D. quod quiſque iur. in alt. ſtat.*

(d) IPSE.] Non vero eius heres. Quod quamuis ex ipſa actionum poenalium natura atque indole facile intelligatur, ſuo tamen more monendum duxit VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 5. *D. eod.*

DOQVE, ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBEBIT. (e)

§. I. SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT (f), QVANDOQVE POSTEA, ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE (g), EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR. (h) PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSE dicetur. (i)

(e) IVRE VTI DEBEBIT.] Nec quidquam interest, siue iam natae sint actiones, siue postea demum adquisitae. Non tamen quod ex nouo atque iniquo edicto solutum est, tamquam indebitum repetitur. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 6. 7. *D. quod quisque iur.* Cuius iuris ratio est rei iudicatae auctoritas, quae pro veritate est. Vnde nec pecunia ex caussa iudicati soluta condicitur. *l.* 1. *C. de condict. indeb.* Neque obstat, iniquam esse sententiam. Praetor enim ius reddere dicitur, etiam quum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, sed ad illud, quod praetorem facere conuenit. *l.* 11. *D. de iust. et iur.*

(f) OBTINVERIT.] Requiritur ergo, vt quis ius nouum ac iniquum et postulauerit, et obtinuerit. VLPIAN. *lib.* III. *ad edict. l.* 3. *pr. D. quod quisque iur.* De tutore vel curatore, ius nouum postulante, videndus IDEM *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod.*

(g) POSTVLANTE.] Etiamsi is postulet, qui nouo illo ac iniquo iure non est laesus. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. eod.*

(h) DECERNETVR.] Multae hic natae quaestiones, veluti an praeter actionem etiam exceptio ex hoc edicto nascatur? qualis sit illa exceptio? cur huic actioni etiam aduersus heredes locus sit? De quibus occasione loci VLPIANI *lib.* III. *ad edict. l.* 3. §. 5. *D. eod.* disquirunt Cuiac. *Obseru. lib.* XI. *cap.* 40. et Schulting. *Πρδτ. lib.* II. *tit.*2. §. 6. *sequ.*

(i) FECISSE *dicetur.*] Vltima haec edicti verba nobis seruauit interpretatusque est CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 4. *D. quod quisque iur.* Quidam Pandectarum editores etiam verba insequentia: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE

Digitized by Google

LERE PATIATVR, litteris maiusculis, quasi edictalia essent, exprimunt. At non praetoris haec verba sunt, sed iureconsulti, aequitatem vel rationem huius edicti ostensuri, vti iam obseruarunt Hotoman. *Obs. lib. VIII. cap.* 15. et Ger. Noodtius *ad Pand. h. t. pag.* 50. Ceterum perneceſſarium omnino erat hoc edictum, quia, obseruante Dione Cassio *Histor. lib. XXXVI. pag.* 19. οὐχ ὁ. τοιαῦτα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετίθετο, ἐποίουν, ἵνα ἐπ' αὐτοῖς τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ ἔχθραν τινῶν ἑκατέρᾳ εἰκὸς ἐγίνετο: *nec praetores illud ius, quod ad contractus dirigendos constitutum erat, seruabant, neque stricto iuri stabant, sed saepenumero ea variabant, crebroque per gratiam odiumque certorum hominum permulta gerebantur.* Acriore ergo remedio opus videbatur coërcendae tum ciuium nefariorum, tum ipsorum magistratuum edicta in aliorum gratiam vel odium suo arbitratu mutantium iniquitati. Ceterum tralatitium est hoc edictum, et satis antiquum, quippe quod iam Cn. Octauius in albo habuit, teste Cicerone *ad Quint. fratr. lib. I. epist.* 1. §. 7. cuius verba adscribere non piget: *his rebus nuper Cn. Octauius iucundissimus fuit--- Qui in magistratibus iniurioſa decreuerant, eodem ipsis priuatis erat iure parendum. Haec illius seueritas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur.* Noui huiusmodi atque iniqui edicti a C. Verre propositi exemplum exstat apud Ciceron. *in Verr. I. cap.* 41. *sequ.* Dum vero hoc caput in edicto perpetuo exstare voluit IVLIANVS: id nouo nobis argumento est, magistratus, condito edicto perpetuo, non statim desiisse noua edicta, sub magistratus sui auspicia proponere. Quid enim opus fuisset edicto hoc poenali, si iis omne ius noua iura statuendi fuisset ademtum. Vidit sane huius argumenti pondus Maranus *Paratitl. h. t. pag.* 176.

TIT. VIIII.

DE EDENDO. (a)

(VLPIANVS LIB. IIII.)

QVa (b) quisque ACTIONE (c) apud me vti volet, eam illum EDERE aduersario (d) OPORTEBIT.

(a) DE EDENDO.] Posterior superiore fuit hic titulus, quia de illo VLPIANVS *libro III.* de hoc *libro IIII.* egit. Priorem autem fuisse titulo de pactis, ordo in Pandectis et Codice obseruatus persuadet. Eumdem ordinem edicti hic agnoscunt Ob. Giphanius *Oecon. iur. pag.* 124. et Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui.*

(b) *Qua.*] Primi huius capitis sententiam seruauit VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. et §.* 1. *D. de edendo.*

(c) ACTIONE.] Vocabulum edictale, quo actiones in rem, in personam, vtiles, praeiudicia, stipulationes praetorias, interdicta, iudicia duplicia, non autem exceptiones contineri, monet PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 8. *§.* 1. *D. de verb. signif.* Merito autem actionem, qua quisque vsurus est, edi iubet praetor, *quia scire oportet reum, virum concedere, an contendere vltra debeat, et, si contendendum putet, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conuenitur.* Ita suo more rationem reddit, vtilitatemque huius edicti commendat VLPIANVS *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. de edendo.*

(d) EDERE *aduersario.*] Vocabulum hoc edictale, EDERE, ita interpretatur VLPIAN. *ibid. l.* 1. *§.* 1. *D. de edendo:* EDERE *est copiam describendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque* EDERE, *Labeo ait, qui perducat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.* Sic *editae ex* ALBO *actionis* mentio fit in antiquioribus editionibus Velleii Paterculi *Histor. lib. II. cap.* 28. Sed pro *ex albo*, ibi legendum esse *ex alto*, censuerunt Iust. Lipsius *Quaest. per epistol. lib. III. cap.* 8. et Io. Frid. Gronou. *Obseru. lib. II. cap.* 23. quod deinde Schegkius, Heinsius, et reliqui editores omnes probant. Edenda autem erat actio demum in

Digitized by Google

TEBIT. (e)

§. I. Semel editam emendari mutariue, dumne plus petierit actor, permittam. (f)

§. II.

in iure apud praetorem, non simul ac quis in ius vocabatur. Plaut. *Perſ. IIII.* 9. *v.* 8.

D. *Quid me in ius vocas?*
SA. *Illic apud praetorem dicam: ſed ego in ius voco.*

Nec obſtat locus Terentii *Adelph. II.* 1. *v.* 39.

Neque vendundam cenſeo,
Quae libera eſt: nam ego liberali illam adſero cauſſa manu.
Nunc vide, vtrum vis argentum accipere, an cauſſam meditari tuam.

Non enim haec eſt actionis editio, ſed argumentum, quo lenoni perſuadet, vt accepta pecunia ſecum tranſigat. Ipſa actionis editio demum in iure fiebat. Plaut. *Aulul.* IIII. 10. *v.* 30.

Iam quidem ad praetorem hercle, te rapiam, et tibi ſcribam dicam.

vbi vetus gloſſarium Terentianum DICAM exponit per *ſchedulam*, id eſt, libellum, quo actor actionem ſuam in iure complectitur, quo ſenſu et Graeci dicunt λαγχάνειν δίκην, καταγειν δίκην, καλεῖν γραφήν, ἀποφέρειν δίκην. κ. τ. λ.

(e) OPORTEBIT.] Vocabulum et hoc edictale eſt, quod interpretatur PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 8. *pr.* D. *de verb. ſignif.* vbi pro OPORTEBIT, OPORTET reſcribendum eſſe, fruſtra monent Coel. Calcagninus et Fornerius in *commentariis*. Iam enim ipſe PAVLLVS obſeruauit, verbum hoc tam praeſens, quam futurum tempus ſignificare, quod non poteſt dici de verbo praeſentis temporis, *oportet*, quod non aeque facile ad futurum, quam *oportebit* ad praeſens tempus referri, vel inde patet, quod ſaepiſſime coniunguntur OPORTET, OPORTEBIT, veluti *l.* 76. §. 1. *et l.* 89. D. *de verb. oblig.* vbi legendus Grot. *in Florum ſparſ. pag.* 304. Accedit, quod et in Baſilicis hic retentum eſſe animaduertimus futurum ΟΠΟΡΤΕΒΙΤ. Τὸ ἐπορπβιτ ῥῆμα καὶ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα δηλοῖ. *Baſilic. lib.* II. *tit.* 2. Denique, quod caput rei eſt, legiſlatorium praetoris ſtilum magis omnino ſapit futurum OPORTEBIT, quam praeſens OPORTET.

(f) *Permittam.*] Hanc edicti ſententiam debemus Seuero et Antonino augg. *l.* 3. *C. de edend.* vbi hi principes: *edita*, inquiunt, *actio ſpeciem futurae litis demonſtrat, quam emendare vel mutare licet, prout* EDICTI PERPETVI

monet

§. II. Instrumenta quoque (g), quibus in iudicio (h) vti volet actor, aduersario EDI COGAM SINE DIE ET CONSVLE. (i)

§. III. ARGENTARIAE MENSAE EXERCITOREM (k) RATIONEM

monet auctoritas, vel ius dicentis decernit aequitas.

(g) *Instrumenta quoque.*] Sententiam huius paragraphi nobis suggessit VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de edend.*

(h) *In iudicio.*] Non cogitur quis edere instrumenta, quibus non est vsurus, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. eod.* nisi sint communia. *l.* 2. *l.* 7. *C. eod.* Ita nec reus regulariter edere tenetur instrumenta, nisi in quibus exceptionis suae ponit fundamentum, quia tunc reus excipiendo actor est. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de except.* Immo ne actor quidem semper ad edendum compellitur, veluti, quando reus ipse instrumentum domi habet. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 2. D. *de edendo.*

(i) SINE DIE ET CONSVLE.] Verba haec τυπικὰ interpretatur VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. D. *eod.* addita ratione: *ne quid excogitetur ex die et consule, quod praelato die fiat.* Quae verba satis obscura diuersimode explicant interpretes, et in his Cuiac. *Obseru. lib.* III. *cap.* 7. *lib. X. cap.* 14. et Sam. Petit. *Iur. Attic. lib.* IIII. *tit.* 3.

(k) EXERCITOREM.] Edictum hoc prope integrum exstat apud VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* D. *de edendo.* vbi tamen acute obseruat Muret. *Obs. iur. cap.* 9. ex verbis, vti in vulgata exstant, aliquid excidisse, rescribendumque esse: RATIONES CVIQVE, QVAE AD SE PERTINENT. Neque enim alias edicto quadrarent verba VLPIANI: *huius edicti ratio aequissima est. Nam quum singulorum rationes argentarii conficiant: aequum fuit, id, quod mei caussa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi.* ARGENTARII vel ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES dicebantur, qui publica auctoritate pecuniam foenori locabant, auctiones faciebant, aliis soluebant, constituebant pro aliis, rationes conficiebant, pecuniam denique suo periculo traiiciendam credebant. Cic. *pro Flacc. cap.* 19. Mensas ac tabernas suas habebant ad forum, vel ad aedem Castoris, vbi et militum erant stationes, securitatis caussa dispositae. Iuuenal. *Sat.* XIIII. *v.* 258.

Si

Digitized by Google

NEM cuique, QVAE AD SE PERTINET (l), EDERE IVBEBO (m) AD-

Si ſpectes, quanto capitis diſcrimine conſtent
Incrementa domus, aerata multus in arca
Fiſcus, et ad VIGILEM *ponendi Caſtora numi,*

quem locum ſolus fere recte interpretatus eſt Ioannes Britannicus. Cuiuis porro tabernae argentariae praefixum erat certum ſignum διακριτὸν, e. g. SCVTVM CIMBRICVM in *Actis diurnis*, quae poſt Steph. Vin. Pighium et Thom. Reineſium pleniora edidit Henr. Dodwell. ſub finem *Praelectionum Cambdenianarum*. Plura de argentariis, menſariis, trapezitis, nummulariis diſputarunt Cuiac. *Obſerv. lib. X. cap.* 14. Salmaſ. *de modo uſur. cap.* 17. *pag.* 499. Deſid. Herald. *Animaduerſ. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. *pag.* 173. quae hic non repetimus, id monuiſſe contenti, argentariorum officium publicam quodammodo cauſſam habere, CAI. *lib.* I. *ad edict. prouinc. l.* 10. §. 1. D. *de edend.* ac proinde feminas remotas eſſe a menſa argentaria: CALLISTR. *lib.* I. *edict. monit. l.* 12. D. *eod.* quum contra filiafamilias argentariam recte faciant. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. 3. 4. D. *eod.* Cur vero rationes omnibus edere teneantur argentarii, ad nummularios autem hoc edictum non pertineat, diſquirunt VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 1. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 1. *D. de edend.* Add. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib.* II. *cap.* 24. §. 7.

(l) QVAE AD SE PERTINET.] Quid ratio ſit, docent VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. *D. de edend.* et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. §. 2. *eod.* Eam *grandem codicem* vocat Iuuenal. *Sat. VII. v.* 110. vbi conſulendus vetus ſcholiaſtes. Ad quem vero pertineant rationes, oſtendunt VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. §. 5. et PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 4. *D. de edend.* Quumque praecipue ad creditores pertineant rationes, hac occaſione, quis creditor vocetur, expoſuit CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 11. *D. de verb. ſignif.*

(m) EDERE IVBEBO.] EDERE hic eſt vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem praeferre. VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 6. *pr.* §. 7. *D. de edend.* Non alibi autem edere rationes quiſquam tenetur, quam vbi fecit argentariam, niſi quis exemplum ſibi ſuis ſumtibus tranſmitti petat: VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 5.

ADIECTO DIE ET CONSVLE (n): dummodo is, qui sibi edi postulabit (o), EAS NON CALVMNIANDI CAVSSA SIBI EDI POSTVLARE iurabit.

§. IIII. Item ARGENTARIO (p), EIVE, QVI rationes ITERVM SIBI EDI POSTVLABIT, CAVSSA COGNITA EDI IVBEBO. (q)

§. V. Si quis (r) DOLO MALO (s) non edet: in eum, quan-

§. 5. *D. eod.* quo casu et spacium temporis, ad describendas proferendasque rationes, argentario merito indulgetur. PAVLL. *lib.* III. *ad edict. l.* 5. *D. eod.*

(n) DIE ET CONSVLE.] Neque enim accepta et data adparere possunt, sine die et consule. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *l.* 6. §. 6. D. *eod.*

(o) *Edi postulabit.*] Ita PAVLVS *lib.* III. *ad edict. l.* 9. §. 3. *D. eod.* Nec interest, cum ipsone argentario sit controuersia, an cum alio. CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. *pr.* D. *eod.*

(p) Item ARGENTARIO.] Supereſt haec edicti pars apud VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. §. 8. D. *de edend.* Causae autem cognitio ideo necessaria est, quod ordinarie rationes non redduntur argentario, sed si se forte ruina, naufragio, incendio, similique casu, codicem perdidisse probauerit. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 9. D. *eod.*

(q) EDI IVBEBO.] Id quoque iubet praetor non aliter, quam causa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 10. *D. eod.* Iustas vero causas, ob quas quis sibi rationes iterum edi postulare possit, recenset PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 7. *pr.* D. *eod.* qui paullo post §. 1. monet, ITERVM hic non esse διτλῶς, *secundum*, sed πάλιν, id est, quotiescumque opus sit. Videatur Strauch. *Lexic. partic. iur. pag.* 112. *sequ.*

(r) *Si quis.*] Hanc edicti partem restituimus ex VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 8. et PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 9. *D. de edendo.*

(s) DOLO MALO.] DOLO MALO non edere et is videtur, qui edidit, sed malitiose, vel qui in totum non edidit: VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *de edend.* non autem, qui a loco, vbi edendum est, abest. Nam frustrandae actionis causa latitare non videtur, qui praesens suscipere iudicium non compellitur. VLPIAN. *lib.*

Digitized by Google

quantum poſtulantis intereſt, rationes editas non eſſe (t), cauſſa cognita, iudicium dabo. (u)

TIT. X.

DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS. (a)

PACTA

lib. IIII. ad edict. l. 3. D. *de iudic.* Atqui ne praeſens quidem iudicium ſuſcipere cogitur argentarius, quia edere non tenetur rationes, niſi eo loco, vbi argentariam exercuit. *l.* 4. §. 5. *D. de edend.* Denique et iis, qui ob aetatem, ruſticitatem, vel lubricum ſexus non ediderunt, ſubuenire ſolere praetorem, docet VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. D. *de edend.*

(t) *Editas non eſſe.*] Datur haec actio in id, quod intereſt. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 4. D. *eod.* Additur autem: RATIONES EDITAS NON ESSE. Inde enim aeſtimatur, quantum actoris interſit, illo tempore, non quantum poſtea intereſſe coeperit. VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 1. CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 10. §. 3. *D. eod.*

(u) *Iudicium dabo.*] Eſt haec actio IN FACTVM DE EDENDO, quae tunc datur, quando alia non ſuppetit. Procuratorem enim noſtrum ad edenda inſtrumenta compellimus actione *mandati*: ſocium actione *pro ſocio*, tutorem *arbitrio tutelae*. PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 9. *pr.* D. *de edend.* Ceterum haec actio heredi quidem, at non aduerſus heredem, niſi ex proprio eius facto, immo ne poſt annum quidem dari, monet VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 13. D. *eod.*

(a) DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS.] Rationem ordinis iam ad ſuperiorem titulum reddidimus. Integrum edictum ſeruauit VLPIAN. *lib.* IIII. *ad edict. l.* 7. §. 7. D. *de pact.* et ex parte Iuſtinianus imp. *l.* 29. *C. eod.* iuſtis vero commentariis illuſtrarunt Ge. Conrad. Cruſius, (vid. *Theſaur. iur. ciu. tom. I. pag.* 672.) et Ger. Noodtius, cuius libellus bonae frugis pleniſſimus *tomo I. Operum*, *pag.* 483. occurrit. Inter alia obſeruat Cruſius, titulum hunc inſcriptum fuiſſe *de pactis et conuentionibus*, ſimilemque fuiſſe rubricam in Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, et Theodoſiano, nec non in *Paulli Sentent. recept. lib. I. tit.* 8. ac proinde mirum videri, Cuiacium apud Paullum reſcribendum putaſſe: *de pactis et conuentis*: quum tamen vetus *auctor conſultationis* ab ipſo Cuiacio editus,

PACTA CONVENTA (b); QVAE NEQVE DOLO MALO

hunc Paulli titulum laudet ſub rubrica: *de pactis et conuentionibus vel tranſactionibus.* Enimuero in Codice Gregoriano *titulus* 2. *libri I.* et in Hermogeniano *titulus* 4. inſcribitur *de pactis et tranſactionibus*, non *de conuentionibus.* Et *auctor conſultationis* non ſemel illum Paulli titulum, ſed diuerſimode admodum citat. Nam *capite* 3. laudat Paulli titulum *de pactis et conuentionibus, vel tranſactionibus*: *capite* 6. *de pactis et tranſactionibus*: *cap.* 7. modo *de pactis*, modo *de pactis et conuentis*: vt omnino incertum ſit, quomodo ſeſe habuerit illa rubrica, quamuis omnino veriſimillimum videatur, praetorem ſcripſiſſe *de pactis et conuentionibus*, vel *de pactis conuentis*, vel, quod aeque Latinum eſt, *de pactis et conuentis.* Tranſactionis in rubrica factam eſſe mentionem, dubitare me fateor, immo plane adſentior Ant. Schultingio, ita ſcribenti *in Iuriſprud. anteiuſtin. pag.* 218. *de tranſactionibus ſeparatum edictum propoſitum non fuit*: *ſed, quae in pactis habent locum, et in tranſactionibus, quae interueniente pacto fiunt, ordinarie obtinebunt. Quia tamen in tranſactionibus nonnulla aliter ſe habent, ac in aliis pactionibus; Tribonianus de illis quoque ſpeciali titulo in Pandectis et Codice agi, conſultius eſſe exiſtimauit.*

(b) PACTA CONVENTA.] CONVENTIO quid ſit, oſtendit VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de pact.* Eius ſpecies ſunt PACTVM et CONTRACTVS. PACTVM a *pactione* dictum exiſtimat VLPIANVS, *ibid. l.* 1. §. 1. 2. D. *eod.* quum potius vtrumque ſit a vetere verbo *pago*, quo decemuiros vſos eſſe in XII. tabulis, nouimus. Auct. *ad Herenn. lib. II. cap.* 13. Quinctilian. *Inſt. orat. lib. I. cap.* 6. Quum vero pactum ſit duorum vel plurium in idem placitum conſenſus, vel, vti rem exprimit Ariſtot. *ad Nicomach. lib. VIIII. cap.* 6. περὶ τὰ μελλητὰ βούλευσις: conſequens eſt, vt paciſci poſſint, qui poſſunt conſentire, PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 4. §. 1. D. *de pact.* ſiue EXPRESSE per verba, ſiue TACITE et ipſo facto, veluti redditione chirographi, PAVLL. *ibid. l.* 2. D. *eod.* vel illatione rerum in aedes conductas. PAVLL. *ibid. l.* 4. *pr.* D. *eod.* Sic et conditiones quaſdam pactis tacite ineſſe, obſeruat IDEM *ibid. l.* 4. §. 2. D. *eod.* Aliquando iis accedebat iuſiurandum, quod,

Digitized by Google

MALO (c), NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM (d), NEQVE QVO FRAVS

quod, quoties propter certam rem praeſtandum eſt, ne parentibus quidem, vel patronis remittitur. IDEM *ibid. l.* 14. D. *de iureiurando.* Ex quibus fragmentis, eorumque ἀλληλαχίᾳ, ſatis intelligitur, edicti interpretes longiſſimum hic inſtituiſſe tractatum de PACTIS, vel CONVENTIONIBVS, diuerſiſque eorum generibus. Nos hic praecipuas tantum partitiones adferemus. Primum pacta vel PVBLICA ſunt, de quibus VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. D. *de pact.* vel PRIVATA. Haec vel LEGITIMA, de quibus PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod.* vel IVRIS GENTIVM. Ex his porro alia actiones producunt, quae hodie NON NVDA vocamus, alia exceptionem tantum pariunt, quae NVDA adpellantur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 4. D. *eod.* NON NVDA ciuilem obligationem producunt, vel quia NOMEN vel CAVSSAM habent, ac proinde in CONTRACTVM tranſeunt, vel quod in continenti ACCEDVNT contractibus bonae fidei. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *pr. et* §. *ſequ.* D. *eod.* Denique pacta vel IN REM ſunt, vel IN PERSONAM; quorum pactorum differentiam non tam ex verbis, quam ex mente atque intentione contrahentium aeſtimandam eſſe, monet VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 8. *l.* 22. *l.* 26. D. *eod.* In dubio ſaltim magis in rem, quam in perſonam concepta eſſe praeſumuntur, niſi is, vnde petitur, contrarium liquido probet. CELS. *lib. I. Digeſt. l.* 9. D. *de probat.*

(c) DOLO MALO.] Quid ſit DOLO MALO paciſci, ad hunc locum docet VLPIANVS *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 9. 10. 11. D. *de pact.* Eo pertinent omnia pacta contra bonos mores inita, vel ad circumueniendos alios comparata, quale eſt illud: DO TIBI DECEM, VT VIGINTI REDDAS, de quo PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. D. *eod.* itemque ſi ſibi ſtipulatur maritus, vt in dote praeter dolum malum nihil praeſtare cogatur. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 6. D. *de pact. dot.*

(d) EDICTA PRINCIPVM.] Pacta, contra leges inita, irrita eſſe, tralatitium eſt, *l.* 5. *C. de legib.* eoque pertinent fragmenta CAII *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr.* D. *de pact.* et VLPIANI *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 16. D. *eod.* Quo poſteriore loco iureconſultus: *generaliter*, inquit, *quoties pactum a iure communi remotum eſt, ſeruari hoc non oportet, nec*

FRAVS (e), CVI EORVM FIAT, FACTA ERVNT (f), SERVABO.

LEGARI, *nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum est.* At quid PACTVM LEGARE? Alios malle: NEC LIGAT, QVVM NEC IVSIVRANDVM *d. h. a. s. s.* refert Cuiacius *Obseru. lib. I. cap.* 24. qui tamen ὦ LEGARI defendit, quod et Florentinus codex illud habeat, et Graeci hic seruarint Latinum λεγαπώων, et sensus liquidus sit, contra leges nec pactum, nec legatum, nec iusiurandum seruandum esse. Sed quamuis sensus ita sit satis commodus: nescio tamen, an eum fundant verba Vlpiani. Quare aut fallor ego, aut probanda est coniectura Mureti *Obs. iur. cap.* 10. legentis, ADLEGARI, aut ex lege geminationis rescribendum: *et generaliter, quoties pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet. Oportet nec legari, nec iusiurandum*; cet. Hinc seruanda non sunt pacta priuatorum contra rempublicam inita, quum de priuatis quisque iure paciscatur, VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 13. D. *eod.* adeoque et de iniuriis: PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 17. *§.* 1. D. *eod.* immo et de re iudicata, quamuis transigi, si de ea litigantibus satis constat, non possit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 13. D. *eod.* et *l.* 11. D. *de transact.* Alia pacta contra leges et ius commune inita recensent VLPIAN. *ibid. l.* 7. *§.* 18. *sequ. l.* 10. *l.* 29. et CAIVS *lib. I. ad edict. prou. l.* 28. *pr. et §.* 1. *et* 2. D. *de pact.*

(e) FRAVS.] Quis IN FRAVDEM LEGIS aliquid facere dicatur, explicat VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 30. D. *de legib. l.* 7. *§.* 10. D. *de pact.* Idem sequente §. 11. meminit verborum edictalium: NEQVE FIAT, ex quibus Accursius collegit, quaedam edicti verba periisse. Sed verba haec non alia esse, quam quae hic exstant, recte obseruauit Muret. *Obs. iur. ciu. cap.* 10. quamuis eius coniecturam de siglis parum probabilem existimemus.

(f) FACTA ERVNT.] Hic veteres iureconsulti varias quaestiones suo more mouent, veluti de pactis procuratorum: VLPIAN. *ibid. l.* 10. *§.* 2. *l.* 12. D. *de pact.* PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 11. *l.* 13. D. *eod.* tutorum et curatorum: PAVLL. *ibid. l.* 15. D. *eod. l.* 22. D. *de administr. et peric. tutor.* filiorum familias et seruorum: PAVLL. *ibid. l.* 19. *l.* 21. D. *de pact.* CAI. *lib. I. ad edict. prou. l.* 18. *l.* 20. *l.* 30. *D. eod.* fideiussorum: PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 25. D. *eod.* correorum: IDEM *ibid. l.* 25. *l.* 27. *D. eod.* magistrorum societatis: VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 14. D. *eod.*

Digitized by Google

VABO. (g)

TIT. XI.

DE IN IVS VOCANDO. (a)

(VLP. LIB. V. PAVLL. LIB. IIII. CAI. LIB. II.)

EVm, qui magiſtratum poteſtatemue habebit (b), quĩue

eod. denique emtorum hereditatis. VLPIAN. *ibid. l.* 16. D. *eod.*

(g) SERVABO.] Seruat pacta praetor, tum ex nudis dando EXCEPTIONEM, VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 2. 3. 4. 5. *D. de pact.* tum ex legitimis et quibuſdam adiectis, ACTIONEM indulgendo. PAVLL. *lib. III. ad edict. l.* 6. D. *eod. l.* 7. D. *de naut. foen.* VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 7. §. 5. 6. D. *de pact.* Compromiſſum etiam inter pacta eſt, quod tamen actionem non parit, ſed exceptionem, quamuis ex eo, ſi ſtipulatio interceſſit, peti poſſit poena conuentionalis. VLPIAN. *lib. IIII. ad edict. l.* 2. D. *de exception.* Ex tranſactione vero et actio naſci poteſt, et exceptio. HERMOGEN. *lib. I. Epitom. iur. l.* 16. D. *de tranſact.*

(a) DE IN IVS VOCANDO.] Titulos, qui ad in ius vocationem pertinent, ſuperioribus poſteriores fuiſſe, vel id argumento eſt, quod ab eo nouos commentariorum libros inchoarunt VLPIANVS, PAVLLVS, et CAIVS. De ipſorum inſequentium titulorum ordine nulla eſt dubitandi ratio. Tribonianum enim in Pandectis, multoque preſſius in Codice hic ſequutum eſſe edicti perpetui ordinem, iam obſeruarunt Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124. et Ger. Noodtius *Tomo II. Oper. pag.* 64. Rubricam huius tituli his ipſis verbis conceptam eſſe, diſcimus ex *l.* 1. §. 11. D. *de poſtul.*

(b) *Poteſtatemque habebit.*] Poteſtatem habere dicuntur, qui coërcere, et in carcerem duci iubere poſſunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. D. *de in ius voc.* Veteres iureconſulti hos magiſtratus VOCATIONEM, adeoque et PRENSIONEM habere dicebant, quum contra, qui *prenſionem* habebant, non ideo et *vocationem* habere dicerentur. Qua de re ex Varrone et Ateio Capitone quaedam

ue legatione fungetur (d), item infantem (e), furioſum, mente captum, ſeruum (f), denique quemcumque de

dam excerpſit Gell. *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 12. Varronem hic audire operae fuerit pretium: *in magiſtratu*, inquit, *alii habent* VOCATIONEM, *alii* PRENSIONEM, *alii neutram.* VOCATIONEM, *vt conſules et ceteri, qui habent imperium:* PRENSIONEM, *vt tribuni plebis et alii, qui habent viatorem: neque* VOCATIONEM *neque* PRENSIONEM, *vt quaeſtores, et ceteri, qui neque actorem habent, neque viatorem. Qui* VOCATIONEM *habent, iidem prendere, tenere, abducere poſſunt, et haec omnia, ſiue adſunt, quos vocant, ſiue acciri iuſſerunt.* Qui itaque *vocationem* habebant, iis ius erat et abſentes vocandi, et prehendendi praeſentes. Qui *prenſionem*, praeſentes tantum prehendi, non vocare abſentes poterant. Qui *neutram*, ii nec coërcebant iure quemquam, nec in carcerem duci iubebant. Quamobrem hi recte in ius vocantur, vti denuo obſeruauit Varro apud Gellium *Noct. Attic. lib. XIII. cap.* 13. dum ſcribit: *qui poteſtatem neque* VOCATIONIS *populi viritim habent, neque* PRENSIONIS, *eos magiſtratus a priuatis in ius vocari eſt poteſtas. M. Laeuinus, aedilis curulis, a priuato ad praetorem in ius eſt eductus: nunc ſtipati ſeruis publicis, non modo prendi non poſſunt, ſed et vltro ſubmouent populum.* In ius ergo vocari poterant XXuiri, quaeſtores, immo et aediles curules, antequam ſeruis publicis ſtipati incederent: idque vetus principium et IVLIANI adhuc temporibus omnino valuit.

(d) *Legatione fungetur.*] Legati enim gaudebant iure domum reuocandi, de quo CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 8. *D. de iudic.*

(e) *Infantem.*] Ita VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.* iuncta *l.* 22. *pr. D. eod.* Pubertati proximus ob delictum quoque recte vocabatur, capax quippe et furandi, et iniuriae faciendae. CAI. *lib. II. ad edict. prou. l.* 3. *pr. D. de reg. iur.*

(f) *Seruum.*] Siue ex contractu, ſiue ex delicto ſeruorum aliquid petatur, non aduerſus ſeruum, ſed aduerſus dominum agitur. Ex contractu actionibus quod iuſſu, tributoria, de peculio, de in rem verſo, ſimilibuſque actionibus: ex delictis actionibus noxalibus, de quibus ad hunc locum pluribus agit CAIVS *lib. II. ad edict. prou. l.* 1. *D. de noxal.*

Digitized by Google

de domo ſua (g), vel inde, vbi litis (h), officii (i), ſollemnitatiſue vel reipublicae cauſſa (k) adeſſe quemquam opor-

noxal. act. Sane nec ad titulum *de noxalibus actionibus*, nec ad alterum *ſi ex nox. cauſſ. agatur, quemadm. cau.* pertinere potuit hoc fragmentum, quia CAIVS haec edicta aliis commentarii ſui libris expoſuit.

(g) *De domo ſua.*] Plerique putarunt, neminem de domo ſua in ius vocandum eſſe, quia ſua cuique domus tutiſſimum refugium ac receptaculum ſit, adeo vt inde aliquem extrahens iniuriam inferre videretur, *l.* 18. *D. de iniur.* Cicero *pro domo ſua, cap.* 41. *quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quam domus vnuſcuiuſque ciuium? Hic dii Penates, hic ſacra, religiones, caerimoniae continentur. Hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit.* Sacra itaque deorum Penatium religionem, ac veluti ius ἑστίας conciliabant domibus. In iis enim erat ἱερώσιον, *ſacrarium*, *lararium*, vbi dii Penates ſumma religione colebantur, adeo vt aliquando illa *pars domus conſecrata* diceretur. Sueton. *Galb. cap.* 4. Non mirum itaque videri poteſt, iniuriarum poſt. lari potuiſſe, qui quem ex aedibus ſuis in ius rapuiſſet, quemadmodum monuit OFILIVS, vetus edi-

(h) *Litis.*] Non erat in ius vocandus, qui apud praetorem agebat cauſſam, vel qui litigandi cauſſa neceſſe habebat in iure vel certo loco ſiſti. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *fin. l.* 4. *pr. D. de in ius voc.*

(i) *Officii.*] Hinc vocandus non erat iudex, dum cauſſam cognoſcebat. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. eod.* Finito tamen officio recte vocabatur, veluti ſi litem ſuam fecerat. Quod iudicium contra IVLIANI ſententiam ſtatuit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 16. *D. de iudic.*

(k) *Sollemnitatiſue vel rei publicae cauſſa.*] Ex hac ratione in ius vocari nequeunt pontifices, ſacerdoteſque, dum ſacris operantur, nec reliqui, qui iis adſunt, quique propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de in ius voc.* At quinam illi, qui ſe inde propter loci religionem mouere non poſſunt? Ex plerorumque ſententia ipſi ſacerdotes, quos et alibi VLPIANUS *l.* 13. *pr. D. de vacat. et excuſ. mun.* a ſacerdotio diſcedere ſine religione poſſe, negat. Sed aliud

Digitized by Google

eſt, a ſacerdotio iudicandi cauſſa diſcedere, aliud, propter religionem loco ſe mouere non poſſe. Conſilium quoque ſatis calidum eſt Franc. Duareni, qui *in Comment. ad h. t. cap.* 3. verba illa Tribonianiſmum redolere, et ad monachos pertinuiſſe ſuſpicatur. Nobis omnes, qui ſacris intererant, videntur intelligendi. Illi enim propter loci religionem inde ſe mouere non poterant, priuſquam ſacerdos exclamaſſet: ΛΑΟΙΣ ΛΑΕΣΙΣ, vel apud Latinos: ILICET! Marqu. Freher. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Praeterea ſollemnitatis cauſſa in ius vocari non potuiſſe exiſtimant eos, *qui equo publico in cauſſa publica tranſuehebantur.* VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. h. t.* Locum enim hunc capiunt de ſollemni illa equitum tranſuectione, quae quotannis, ipſis Idib. Iuliis fiebat ex aedibus Honoris in Capitolium, de qua Iſaac. Caſaubon. *ad Sueton. Aug. cap.* 38. Iac. Raeuard. *Var. lib. II. cap.* 15. et, qui nuper ſingulari ac pererudita diſſertatione hunc ritum expoſuit, Io. Erardus Kappius. Sed huic Duareni, Cuiacii, Raeuardi, aliorumque doctiſſimorum virorum ſententiae, vti ipſi animaduertunt, non parum refragantur verba IN CAVSSA PVBLICA, pro quibus Raeuardus IN CAPITOLIVM, Hotomanus *Obſ. lib. III. cap.* 21. IN CENAM PVBLICO reſcribi iubent, maiore audacia, quam veroſimilitudine, quum et Florentiae legatur: *in cauſſa publica*, et haec verba in ſuo exemplari inuenerint auctores Baſilicorum *lib. VII. tit.* 8. qui illa vertunt: *ἐν δημοσίαν χρείαν.* Itaque non ſollemnem illam equitum tranſuectionem in animo habuit VLPIANVS, ſed curſum publicum *τὸν δημόσιον δρόμον*, vti eſt in Baſilicis. Quibus enim in cauſſa publica iter celerius erat faciendum, ii, diſpoſitis per ſtationes equis publicis tranſuehebantur, eiuſque rei cauſſa diploma a principe accipiebant, vt, eo oſtenſo, equi illico praeberentur. Plin. *lib. X. epiſt.* 14. 54. 121. *ſequ.* Iulius Capitolin. *in Pertinac. cap.* 1. Id diploma *ſigillum* vocat Lactant. *de mort. perſequ. cap.* 24. id eſt, teſſeram, qua non exhibita equi non praebebantur. Scheffer. *de re vehicular. cap.* 18. *pag.* 264. *Diplomata* vero illa, vel *ſigilla*, vel *teſſeras* princeps quibuſdam neceſſitatis cauſſa, aliis pro beneficio dabat, eique rei praeerat LIBERTVS AVGVSTALIS A DIPLOMATIBVS, qualis fuit Aurelius Symphorus, apud Reineſ. *Inſcript. claſſ. VI. n.* 13. *pag.* 309. Hi ergo vere *equo publico in cauſſa publica tranſuehebantur*: ac proinde in hoc ipſo loco Vlpiani omnino intelligendi ſunt, vti iam pridem viderunt Io. Coraſ. *in Miſcell. lib. VI. cap.* 11. et Freher.

Digitized by Google

oportebit, vel die feriato (l), IN IVS VOCARI (m) veto.

TIT.

her. *Parerg. lib. II. cap.* 18. Denique, vt in viam redeamus, sollemnitatis cauſſa in ius vocandi non erant, qui vxorem ducebant, vel quae nubebant, itemque qui funus familiare ducebant, iuſtaque faciebant mortuo. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Quod poſtremum et ad eos, qui funus proſequuntur, porrectum eſt. *l.* 3. *D. eod.*

(l) *Die feriato.*] Id Marci Aurelii imp. oratione et ad ferias meſſis et vindemiarum productum eſt *l.* 1. *pr. D. de fer.* Erant tamen cauſſae, de quibus et feriatis diebus ius dici poterat, de quibus VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. de fer.*

(m) IN IVS VOCARI.] *In ius vocare* eſt iuris experiundi cauſſa vocare. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 1. *D. de in ius voc.* De ritu in ius vocandi omnia peruulgata ſunt. Monere tamen iuuat, videri illos falli, qui vilioris tantum conditionis homines, veluti fures, raptores, lenones, obtorto collo in ius rapi potuiſſe contendunt, et in his Hopperum *de arte iur. lib. III.* Raeuardum *ad XII. tabb. cap.* 5. *pag.* 27. Bachou. *ad Treutler. diſp. IIII. cap.* 1. *litt. B.* et Gundlingium, cuius ſingularem ea de re diſſertatiunculam inſertam *Gundlingianis*, legere me memini: nec minus falli, qui inter honeſtiores vilioreſque perſonas hoc diſcrimen ſtatuunt, quod illae non niſi praeuia anteſtatione, hae et ſine illa in ius potuerint rapi, idque velle exiſtimant Plautum, *Perſ. IIII.* 9. *v.* 10.

DO. *Nonne anteſtaris?* SA. *Tum ego cauſſa, carnufex,*
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Sed iocum comicum ſapit illa oratio. Leges ipſae inter perſonas honeſtiores vilioreſque non diſtinguunt: et exempla docent, eodem modo et honeſtiores et viliores perſonas in ius vocari conſueuiſſe. Narrantem ſupra audiuimus Varronem, *M. Laeuinum, aedilem curulem, a priuato ad praetorem in ius* DEDVCTVM ESSE. Et multo poſt etiam integrae exiſtimationis homines in ius raptos, legimus. Sic Dinonem auditorem, nullius criminis reum, ob didactrum non ſolutum, in ius rapit philoſophus, περιβαίς τε αὐτῷ θοιμάτιον περὶ τὸν τράχηλον, καὶ βίᾳ, καὶ ὀργίζετο, *pallio eius collo iniecto, vociferans et excandeſcens admodum.* Lucian.

TIT. XII.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT. (a)

QVi ex quacumque cauſſa IN IVS VOCATI erunt, eos aut IRE, AVT de iudicio ſiſti SATIS CAVTVMVE DARE oportebit. (b)

§. I.

Hermotim. pag. 511. *tom. I. Oper.* Et apud eumdem *in Lexiph. pag.* 829. *tom. I.* ob diuulgatum initiatorum quorumdam nomen a ſacerdotibus obtorto collo in ius rapitur Dinias, homo cetera honeſtiſſimus. Paſſim equidem occurrunt in ius vocandi formulae paullo duriores, et quas vix conueniri dixeris viris honeſtioribus, quales illae: *Ἔιληφά σε, ὦ κακόεργε, Cepi te, o ſceleſte, ἴσυ μοι πρὸς δικαστέων, ſequere, ſceleſte, ad tribunal*, Lucian. in *bis accuſ. tom. II. pag.* 221. nec non illa apud Horat. *Serm. I.* 9. *v.* 75. *Quo tu*, TVRPISSIME? et apud Martialem *Epigr. lib. I. epigr.* 104. *v.* 11.

In ius, O FALLAX *atque* INFICIATOR, *eamus.*

Sed qualis vir, quem vocabant, talis et oratio erat, nec probabile eſt, viros etiam honeſtiores verbis tam iniurioſis compellatos eſſe: quamuis, quod ad ipſam in ius vocationem attinet, eos nulla praerogatiua donauit praetor, ſed parentes tantum, patronos, patronas, matronas, de quibus plura ſuo loco.

(a) CAVTVM DENT.] Eumdem hic ordinem ſeruaſſe praetorem, quem in Pandectis deprehendimus, iam ſupra dictum. Edicta vero, quae ad in ius vocationem pertinent, per plures titulos ſparſa fuiſſe obſeruat Hub. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 124.

(b) *Oportebit.*] Verba edictalia, litteris expreſſa maiuſculis in rubrica ſuperſunt, ex qua et ipſam edicti ſententiam eruimus. Ceterum praetor hic ob oculos habuiſſe videtur legem XII. tabularum: SIN TOVS VOCAT-QVEAT, apud Ciceron. *de legib. lib.* II. *cap.* 4. Aliquando et ad incompetentem vocatus magiſtratum ire tenebatur: VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. de iudic.* idque ideo, vt exceptionem vel prae-

Digitized by Google

§. I. Si ſatiſdare volent (c), eos fideiuſſores LOCVPLETES (d) dare iubebo.

§. II. SI QVIS PARENTEM (e), PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS AVT PARENTES PATRONI PATRONAEVE, LIBEROSVE SVOS (f), EAMVE (g), QVAM IN POTESTATE HABEBIT, VELVTI VXOREM VEL NVRVM, IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR (h) IVDICIO SISTENDI CAVSSA ACCIPIATVR.

TIT.

praeſcriptionem fori ibi opponeret. Quare et iis erat eundum, qui priuilegio domum reuocandi gaudebant, quamuis hi non recte in ius vocarentur, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod.* multoque magis eundum erat iis, qui ius agendi eſſe negabant aduerſariis. VLPIAN. *ibid. l.* 41. *D. de locat.* CAI. *lib.* II. *ad edict. prouinc. l.* III. §. 1. *D. de reg. iur.*

(c) *Satiſdare volent.*] Haec quoque ſententia facile probatur ex toto hoc titulo, et maxime ex *l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.*

(d) LOCVPLETES.] Quinam ſint fideiuſſores LOCVPLETES, ad hunc locum explicauit VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.*

(e) SI QVIS PARENTEM.] Integram hanc edicti partem ſeruauit VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. qui ſatiſdar. cog.* vbi et matrem, et patrem, in aui poteſtate conſtitutum, parentum nomine venire, praetoremque magis ad naturalem neceſſitudinem, quam ad poteſtatem patriam, reſpexiſſe obſeruat.

(f) LIBEROSVE SVOS.] Hoc edictum ad omnes liberos, ſiue ex maſculino, ſiue ex feminino ſexu deſcendentes, ac proinde et ad nepotes ex filiabus pertinet. VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. *D. eod.*

(g) EAMVE.] Pleraeque editiones hic habent: EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT. Sed quid attinebat ſeorſum exprimere eum, qui in poteſtate eſſet, quum iam antea liberos memoraſſet? Primus ergo monuit Cuiac. *Obſeru. lib. VII. cap.* 11. reſcribendum eſſe EAMVE, QVAM IN POTESTATE HABEBIT, quam emendationem exempla ſequentia *vxoris* et *nurus* manifeſto exigunt. Vxores enim, quae in manum conuenerant, vel in mariti, vel, ſi filiofamilias nupſiſſent, in ſoceri poteſtatem tranſiſſe, oſtendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 11. *pag.* 238.

(h) FIDEIVSSOR.] *Qualiscumque fideiuſſor*, id eſt, etiam non

Digitized by Google

TIT. XIII.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT.

NI IERIT (a), qui in ius erit vocatus, neue ſatis cautumue dederit, is, prout res erit mulctabitur. (b)

§. I. Si quis ſatis cautumue dederit, neque ille ſiſtetur (c) in fideiuſſorem, QVI QVEM IVDICIO SISTI PROMISIT, TANTI, QVANTI EA RES ERIT (d), ACTIONEM DABO, vel IN BONA EIVS, QVI, QVVM IVDICIO SISTENDI CAVSSA FIDEIVSSOREM locuples, quod ad facultates attinet. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l. 2. §. 4. D. in ius voc. vt eat.* Pro locuplete enim accipitur fideiuſſor qualiſcumque in perſonis neceſſariis. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l. 3. D. eod.*

(a) NI IERIT.] Vetus eſt haec formula, quam ab ipſis decemuiris praetor veluti per manus traditam acceperat, qui in XII. tabulis dixerant: NIT ANTESTAMINO. Porphyrion *ad Horat. Serm. I. 9. extr.* Eam ſuo more retinuiſſe praetorem, ex rubrica huius tituli patet.

(b) *Mulctabitur.*] Mulctam interminatum eſſe praetorem iis, qui in ius vocati non ierint, diſcimus ex *l. 2. §. 1. D. eod.* Quum vero huius mulctae quantitas nuſquam exprimatur: probabile eſt, eam fuiſſe arbitrariam *pro iuris dictione iudicis*, (vel potius magiſtratus,) vti loquitur ſiue Paullus, ſiue Tribonianus, *d. l. 2. §. 1. D. h. t.* vbi et exceptiones, quae ab hac mulcta liberant, recenſentur.

(c) *Neque ille ſiſtetur.*] Attamen liberabantur fideiuſſores, ſi reus, priuſquam ſiſteretur, deceſſerat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l. 4. D. qui ſatisdar. cog.* Mortuum enim ſiſti, eo minus intererat actoris, quo certius eſt, ne hoſtem quidem, fato functum, ſi vel maxime offerretur, receptum eſſe a gentibus humanioribus. Exemplum huiuſmodi deditionis, ob mortem irritae, eſt apud Liuium *Hiſtor. lib. VIII. cap. 39.*

(d) EA RES ERIT.] Verba haec edictalia ſeruauit interpretatuſque eſt VLPIAN. *lib. V. ad edict. l. 2. D. qui ſatisdar. cog.* vbi, fideiuſſores in veram quantitatem conueniri, monet, niſi in certam tantum ſummam fideiuſſerint.

Digitized by Google

SOREM DEDISSET (e), FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT, VEL CVI HERES NON EXSTABIT, QVIue EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT, NEQVE POTESTATEM SVI FECERIT (f), NEQVE DEFENDETVR (g), IRI IVBEBO.

TIT. XIIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. (a)

(e) FIDEIVSSOREM DEDISSET.] Hanc quoque edicti partem debemus VLPIANO *lib. V. ad edict. l. 2. D. ex quib. cauſſ. in poſſeſſ. eat.* Ceterum veterem illam, ac tralatitiam eſſe edicti partem, probamus ex inſigni loco Ciceronis *pro P. Quinct. cap.* 19. *recita edictum*: QVI FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT. *Non eſt is Quinctius, niſi ſi latitant, qui ad negotium ſuum, relicto procuratore proficiſcuntur.* CVI HERES NON EXSTABIT. *Ne id quidem.* QVI EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT.

(f) POTESTATEM SVI FECERIT.] Poteſtatem ſui non facit, qui id agit, ne ſui copiam habeat aduerſarius. Itaque praetor latitantis bona poſſideri iubet. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l. 2. §. 4. D. ex quib. cauſſ. ad eumd. iud. eat.*

(g) NEQVE DEFENDETVR.] Intelligendum hoc μεγαπνκῶς, vt neque ſufficiat, defendiſſe vmquam, niſi duret defenſio, neque obſtet, ſi nunc offeratur defenſio. Contra et is defendi intelligitur, qui per abſentiam in nullo deteriorem cauſſam aduerſarii fecit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l. 2. §. 4. D. ſi quis in ius voc. non ier.* Quae omnia inſignem lucem capiunt ex laudata Ciceronis oratione *pro P. Quinctio.*

(a) NEQVE DVCANTVR.] Titulum hunc cum hac ipſa rubrica exſtitiſſe in edicto praetoris, ex eo patet, quod CAIVS librum ſingularem edidit *ad titulum edicti vrbici: qui neque ſequantur, neque ducantur*, ex quo libro ſupereſt fragmentum *l.* 48. *D. de verb. ſignif.* Add. Cuiac. *Obſeru. lib. II. cap.* 66. et Duaren. *Diſp. anniuerſ. I. cap.* 1. Subiunximus eum ſuperiori, quia et in Pandectis coniungi videmus rubricas: *ſi quis in ius vocatus non ier. ſiue quis eum vocau. quem ex edicto non debuer.* Ceterum primum huius edicti caput integrum ſeruauit VLPIANVS *lib. V. ad edict. l.* 4. §. 1. *D. de in ius voc.*

PARENTEM (b), PATRONVM (c), PATRONAM,

(b) PARENTEM.] Hoc nomine hic veniunt adſcendentes omnes, quamuis, qui vltra tritauos ſunt, maiores potius, quam parentes, vocentur. Nec intereſt, ſiue ex ſeruili contubernio, ſiue ex iuſto matrimonio, ſiue ex illegitimo concubitu liberos procrearint. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. *D. de in ius voc.* Ita ſaepe veteres *parentes* vocant omnes maiores, veluti Virgil. *Aen. lib. II. v.* 448.

Auratasque trabes veterum decora alta PARENTVM.

Add. *Aeneid. lib. III. v.* 95. et *lib. X. v.* 827. De matre quoque eo minus dubitatur, eam parentis vocabulo comprehendi, quo illa ſemper certior eſt. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 5. *D. eod.* Ad adoptiuum patrem hoc edictum, ſoluta poteſtate, non pertinet: naturalem autem, ne durante quidem adoptione, vocare licet. PAVLL. *ibid. l.* 7. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* Emancipatus tamen impetrata venia parentem recte vocat. *l.* 3. *C. de in ius voc.*

(c) PATRONVM.] PATRONVS quis fit MANVMISSIONE, IVREIVRANDO, DETECTA COLLVSIONE et RE IVDICATA. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 8. §. 1. *D. de in ius voc.* Quod ad MANVMISSIONEM attinet, nihil intereſt, directe quis manumiſerit, an ex fideicommiſſo. Nam et ita manumittens in ius vocari nequit, praeterquam in id, vt manumittat. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 9. *D. eod.* Sed et, qui hac lege emit, vt manumittat, nec manumiſſor, capite minutus, (excepto deportato,) a liberto recte in ius vocatur. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *D. eod.* Porro patronus vocari non poteſt, qui libertum inſcius adrogauit, vel is, cuius libertus ius aureorum annulorum impetrauit: VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 6. *eod.* nec is denique, qui in villa, lictore non praeſente, manumiſit. Eo enim pertinet fragmentum elegantiſſimum VLPIANI *ibid. l.* 8. *D. de manumiſſ. vind. ego, quum in villa cum praetore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi* LICTORIS *praeſentia non eſſet.* Quamuis enim manumiſſio per vindictam ſine lictore non poſſet explicari, et libertas poſita videretur

In feſtuca, quam LICTOR *iactat ineptus,*

Perſ. *Sat. V. v.* 175. et ibi Cornut. tantus tamen erat libertatis fauor, vt et manumiſſio ſine lictore et feſtuca facta ſeruo prodeſſet, quamuis hic ad plenam libertatem non adſpiraret. Hinc apud Plaut. *Menaechm.*

Digitized by Google

NAM, (d), LIBEROS (e), PARENTES PATRONI PATRO-

naechm. V. 9. *v.* 88. Meſſenio, ſeruus, a Menaechmo liber eſſe iuſſus, gratulanti alteri libertatem reſpondet: *ſed meliore opus eſt auſpicio, liber perpetuo vt ſiem*, id eſt, vindicta, vti illum locum recte interpretatur Lipſius et Petr. Pithoeus. Nec minus eſt notabile exemplum Antiſtii Labeonis, patris, qui, teſte Appiano, *de bello ciuili lib. IIII. pag.* 669. quum iam mori decreuiſſet ἐπιστὰς τῶν δικαστῶν τῇ δεξιᾷ λαβόμενος, καὶ περιβὰλλε αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐςὶ Ῥωμαίοις ἐλευθέρων, ἐπιφορμίῳ δὲ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέχε: *fidelissimum ſeruorum dextra prehendens, et circumageus in girum, vti mos eſt Romanis manumittentibus, ei tradidit gladium, iugulumque praebuit.* Denique neſcio, an non eodem pertineat vetus monimentum, quod exhibuit Io. Fridric. Chriſtius *Noct. Halenſ. ſpecim. II.* vbi domini quidem et ſeruorum manumittendorum itemque praetoris imagines: nullum lictoris veſtigium: immo ipſe potius praetor tenet virgam vel ſcuticam, quam alias lictor iactare ſolebat. Et tamen antiquiſſimum eſt hoc monimentum, ex Iac. Marchuccii *Antiquitatibus ſtatuariis vrbis Romae*, quae Romae 1623. prodierunt, deſumtum. Vt vero e diuerticulo redeamus in viam, ad hanc edicti partem porro monent interpretes noſtri, in ancillam ea lege venditam, vt proſtituta libera eſſet, et tamen contra legem venditionis proſtitutam, non emtorem, ſed venditorem iura patronatus habere. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 1. *D. de in ius voc.* Non autem erat patronus, contra quem iudicatum fuerat, quoue deferente iurauerat ſeruus, ſe eſſe ingenuum, vel a quo coactus ſeruus iurauerat, ſe libertum vxorem non ducturum. VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 1. 2. *D. eod.* Cuius iuris originem oſtendimus *in Commentar. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 306. Denique nec ei ſalua erant patronatus iura, cuius libertus natalium impetrauerat reſtitutionem: multoque minus in ſeruum publicum manumiſſum iura illa vindicare ſibi poterant municipes ſinguli. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 4. *D. eod.*

(d) PATRONAM.] PATRONA alias dicitur, quae manumiſit. At interpretatione hoc edictum et ad patroni vxorem prolatum eſt. *l.* 1. *C. de in ius voc.*

(e) LIBEROS.] *Liberi* hic intelliguntur omnes, etiam in adoptionem dati, immo et nepotes, in familia adoptiua ſuſcepti, mo-

PATRONAE IN IVS SINE PERMISSV MEO (f) NE VOCET. (g)

§. I. Si qvis (h) evm eamve, qvem quamve EX EDICTO meo NON DEBVERIT, VOCABIT (i): evm eamve NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI (k) oportebit.

§. II. Tum in eum quoque, qui aduerſus edictum meum (l) quemquam ſciens, dolo malo (m), in ius vocabit, quin-

do nondum emancipati. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 5. 7. 8. 9. *D. de in ius voc.* Si liberta ex patrono peperit, ne hoc quidem caſu ſe mutuo vocant liberta eiuſque filii. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 10. *D. eod.* Contra indignus eo honore videtur, qui capitis accuſauit libertum, vel qui illum per calumniam in ſeruitutem petiit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 11. *D. de in ius voc.*

(f) SINE PERMISSV MEO] Permittit vero praetor has perſonas vocari, ſi actio non ſit famoſa, vel quae pudorem fugillet. Ob huiuſmodi enim cauſſas non permittit, niſi cauſſa cognita. VLPIAN. *ibid. l.* 10. §. 12. *D. eod.*

(g) NE VOCET.] Quod edictum ne tunc quidem ceſſat, quando patronus, tamquam alterius tutor, curator, actor, defenſor, in ius vocandus eſt. At ipſius patroni tutor vel curator impune vocatur. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 10. §. 13. *D. eod.*

(h) SI QVIS.] Verba ipſa edicti, praeter pauca, quae litteris minuſculis expreſſimus, quaeque ipſa res exigit, ſuperſunt in rubrica, quam ſupra inueniri monuimus in *l.* 48. *D. de verb. ſignif.*

(i) VOCABIT.] Hic non ſolum omnes perſonae, quas paullo ante recenſuerat praetor, ἀπὸ τῆ κοινῆ repetendae, ſed et illae adiiciendae videntur, quae morbo, alioue caſu, veluti vinculis vel cuſtodia impeditae non eunt. Eo enim pertinet fragmentum CAII ex *libro ſing. ad edict. vrbicum, qui neque ſequ. neque duc. l.* 48. *D. de verb. ſignif.*

(k) NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI.] Sunt haec verba πατρικὰ vel edictalia, vti ex eodem CAII fragmento patet. SEQVI vero eſt volentis, DVCI nolentis et inuiti. Attamen alias et volentes ducuntur, eoque ſenſu poëta:

DVCVNT *volentem fata; nolentem* TRAHVNT.

(l) *Aduerſus edictum meum.*] Datur ergo haec actio aduerſus ipſum vocantem, non aduerſus heredes, neque vltra annum, quia poenalis eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 24. *D. de in ius voc.*

(m) *Dolo malo.*] Moderand vide-

Digitized by Google

quinquaginta aureorum iudicium dabo. (n)

TIT. XV.

NE QVIS EVM, QVI IN IVS VOCABITVR, VI EXIMAT. (a)

NE

videbatur iuris dictio, si poeniteret libertum, siue patronus non ierit, vel non inuitus ierit: PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 11. *D. eod.* multoque magis, si ab ignorante sine dolo malo aliquid aduersus edictum factum esset. CALLISTR. *lib. I. edict. monitor. l.* 2. *D. in ius voc. vt eat.*

(n) *Iudicium dabo.*] Si libertus, inopia pressus, tantam inferre mulctam non potest, a praefecto vrbi, tamquam inofficiosus castigatur. *l. vlt. D. de in ius voc.* Ignoscendum tamen minori. Quamuis enim alias haec poena, edicto perpetuo constituta, non temere remittatur: *l.* 3. *C. de in ius voc.* tamen fere in omnibus iudiciis poenalibus et aetati, et imprudentiae succurritur. PAVLL. *lib. IIII. ad edict l.* 108. *D. de reg. iur.* Add. Iac. Gothofred. *in Comment. pag.* 465.

(a) VI EXIMAT.] Edictum hoc, cuius maxima pars supereſt, ideo propoſuerat praetor, vt metu poenae coercerentur ii, qui in ius vocatos vi eximerent. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 1. *pr. D. ne quis eum, qui in ius voc.* Saepe enim eueniebat, vt in ius raptus clamore conuocaret homines, et hi illum eripere conarentur. Sic leno apud Plaut. *Rudent. III.* 6. *v.* 29. in ius vocatus vociferatur: *obsecro, subueni mi, Charmida, rapior obtorto collo, Viden' me, vt rapior. Non subuenire mihi audes?* Et hic quidem leno surdo narrabat fabulam. At aliquando miſertum est in ius rapti, veluti apud Lucian. *Hermotim. pag.* 511. *tom. I.* Καὶ εἰ μὴ τῶν συνήθων τις ἐν μέσῳ γενόμενος ἀφέλοιτο τὸν παῖδιον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἦν ἴσως, σφοδρὸς ἂν, ἁπτόμενον αὐτῶν τὴν ῥῖνα ὁ γέρων. οὕτως ἐγένετο: *nisi e familiaribus quidam e manibus illius adolescentem* ERIPVISSENT, *qui forte fortuna ei rei interfuerunt, periculum erat, ne nasum misero mordicus euulsisset senex. Adeo impotenter debacchabatur, impulsus iracundia.*

Digitized by Google

NE QVIS EVM (b), QVI IN IVS VOCATVS ERIT (c), VI EXIMAT (d), NEQVE FACIAT DOLO MAGIS EXIMATVR (e), si quid aduerſus ea factum erit (f), QVANTI EA RES ERIT AB ACTO-

(b) NE QVIS EVM.] Nec tamen incidit in edictum, qui perſonam, quae in ius vocari non poteſt, vi eximit: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. h. t.* PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* nec qui alio, quam quo debuerat, vocatum eximit: PAVLL. *ibid.* nec qui ſeruum eximit, quem actor non in ius vocare, ſed exhiberi petere debebat. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. *pr. D. eod.* Nec tamen excuſatur, qui exemit eum, qui ſe per calumniam vocatum queritur, quum non ad eximentem, ſed ad iudicem pertineret ea cognitio. PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. §. 1. *D eod.*

(c) VOCATVS ERIT.] Quum aliud ſit IN IVS, aliud ad IVDICEM vocare: ad priorem tantum caſum hoc edictum pertinet, neque in illud incidit, qui vocatum ad iudicem exemit. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 3. §. 1. *D. h. t.*

(d) VI EXIMAT.] VIS hic et ſine dolo malo ſufficit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. h. t.* EXIMERE autem et ERIPERE quomodo differant, docet PAVLL. *lib. IIII. ad edict. l.* 4. *pr. D. eod.* Sunt, qui huc referendum putant locum VLPIANI *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. de verb. ſignif.* vbi docet, quid ſit PERISSE, vel, vt in Haloandrina eſt, RAPVISSE, quam poſteriorem lectionem acriter tuetur, qui et ipſe hoc fragmentum edicto noſtro adcommodat Io. Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de verb. ſignif. pag.* 187. Sed priorem lectionem non modo codex Florentinus probat, ſed et Baſilica hic habent ἁπλῶς. Immo huic lectioni ipſa ſuffragatur VLPIANI interpretatio. Et quid hoc fragmentum ad edictum noſtrum, in quo de eo, quod perierat, vel raptum fuerat, non magis agitur, quam de eo, quod fractum, raptum, ruptumque eſt. Itaque nos cum Cuiacio *tom. VIIII. Oper. pag.* 487. potius in numero libri erratum, fragmentumque hoc ex VLPIANI *libro XV. ad edictum* decerptum eſſe, exiſtimamus. Et talis error etiam in inſcriptione *l.* 1. *D. ſi pars her. pet.* manifeſto admiſſus eſt.

(e) EXIMATVR.] Edictalia haec verba reſtituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* IIII. *ad edict. l.* 4. §. 2. D. *ne quis eum, qui in ius voc.*

(f) *Aduerſus ea factum erit.*] Perinde vero eſt, ſiue per ſe quis exemerit, ſiue per alios. VLPIAN. *lib. V. ad edict. l.* 5. *pr.* D. *eod.* Si

Digitized by Google

ACTORE AESTIMATA, DE QVA CONTROVERSIA EST (g), in factum iudicium dabo.

TIT. XVI.

DE POSTVLANDO. (a)

(VLPIAN. LIB. VI. PAVLL. LIB. V. CAI. LIB. III.)

Eum,

Si plures exemerunt; aduerſus ſingulos agitur, et exemtus nihilominus manet obligatus. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 3. 4. D. *eod.* Si ſeruus exemit, dominus ſciens in ſolidum, ignarus rei noxaliter conuenitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *eod.*

(g) CONTROVERSIA EST.] Verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 1. 2. D. *h. t.* Quis vero genuinus huius formulae ſenſus ſit, acriter diſceptatum eſſe nouimus inter Io. Steckium *Vindic. leg. anticrit. cap.* 1. et Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciu. cap.* 1. quorum ille Ant. Fabrum: hic ipſum Steckium impugnat.

(a) DE POSTVLANDO.] Quum hic nouum Commentariorum librum auſpicentur VLPIANVS, PAVLLVS, et CAIVS: nemo dubitabit, quin titulus hic ſuperioribus omnibus, qui ad in ius vocationem pertinent, fuerit poſterior. Et quia nulla eſt ratio, cur ab ordine in Pandectis et Codice ſeruato diſcedendum exiſtimemus: nulla quoque ratio ſuadet, vt priorem illum fuiſſe negemus titulo *de his, qui notantur infamia.* Rubrica tituli iiſdem verbis exprimitur ab VLPIANO *lib. VI. ad edict. l.* 1. *pr. D. h. t.* et ex eiuſdem fragmenti §. 1. 3. 5. *et* 7. diſcimus, tribus partibus hoc totum edictum conſtitiſſe, quarum quodnam fuerit argumentum, ipſe his verbis oſtendit: QVOSDAM *praetor in totum prohibuit poſtulare*: QVIBVSDAM *pro ſe permiſit*: QVIBVSDAM *et pro certis tantum perſonis et pro ſe permiſit.* INITIVM *autem facit praetor ab his, qui in totum prohibentur poſtulare, in quo edicto aut* PVERITIAM, *aut* CASVM *excuſat.* En iuſtam huius edicti διάλυσιν. Ceterum EXCVSARI hic idem eſſe, ac prohiberi, res ipſa docet, ſimilemque verbi notionem deprehendimus in *l.* 11. *D. de decurion.* vbi Cuiac. *Obſeru. lib. XXVI. cap.* 37. pro *excuſare, excuriare* legi iubet.

EVm, qui annos ſeptendecim non in totum compleuerit (b), ſurdumque, qui prorſus non exaudit, pro ſe aliiſque POSTVLARE (c) VETO. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. (d)

§. I. Femina (e), iſque, qui vtroque lumine orbatus (f), qui-

(b) *In totum compleuerit.*] Ita huius edicti ſententiam exprimit VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 3. *D. de poſtul.* Quamuis enim adoleſcentulis Romanis iam anno aetatis decimo ſexto toga virilis vel pura dari ſoleret, Noriſ. *Cenotaph. Piſan. diſſ. II. cap.* 4. *pag.* 114. eodemque tempore illi non ſine celebritate in forum deducerentur: Ouid. *Faſtor. lib. III. v.* 787. Sueton. *Octau. cap.* 26. *Neron. cap.* 7. Io. Fr. Gronou. *Obſerv. lib. II. cap.* 21. *pag.* 398. *ſequ.* non tamen illico poſtulabant, ſed commendati viro cuidam prudenti et facundo, aliquando ſeſe ad militiam illam forenſem praeparabant. Gronou. *Obſ. lib. III. cap.* 23. *pag.* 654. Hinc modicam XVII. annorum aetatem iudicabat praetor, ad procedendum in publicum, maxime quum eadem aetate, et paullo maiore Nerua, filius, de iure reſponſitaſſe diceretur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *h. t.* Quo loco *reſponſitare* minus eſſe, quam *reſpondere*, tradiderunt Maranus, Mornacius, et Dionyſ. Gothofredus: ſed ſine idonea ratione, ceu demonſtrauit Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciu. cap.* 2.

(c) POSTVLARE.] Aelius Donatus apud Dionyſ. Gothofredum in *Auctor. lingu. Latin. pag.* 1335. hoc verbum ita interpretatur: POSTVLARE *eſt, quaedam dicere de altero apud alterum.* At iure conſultis dicuntur POSTVLARE, qui deſiderium ſuum vel amici in iure apud eum, qui iuris dictioni praeeſt, exponunt, vel alterius deſiderio contradicunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *h. t.* Quumque hoc ſenſu et creditores *poſtulare* dicantur: ea occaſione de creditoribus quaedam dixiſſe videtur VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 10. *l.* 12. *pr. et* §. 1. *D. de verbor. ſignif. et l.* 2. *D. de re iudic.*

(d) EGO DABO.] Hanc quoque edicti partem, ipſaque eius verba legitima ſeruauit, ſuoque more expoſuit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 4. *D. de poſtul.*

(e) *Femina.*] Alterum hoc eſt edicti caput, de quo ex inſtituto, VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1.

Digitized by Google

l. 1. §. 5. *D. h. t.* Postulare non potuisse feminas, satis notum est, ac proinde eas ita loquentes inducit Iuuenal. *Sat. II. v.* 51.

Numquid nos agimus causſas? ciuilia iura
Nouimus? aut vllo ſtrepitu FORA *veſtra mouemus.*

Cur vero feminis pro aliis postulare nefas fuerit, non aeque expeditum est. Si credas VLPIANO *ibid. l.* 1. §. 5. *h. t.* occasionem huic edicto dedit *Carfania* vel potius *C. Afrania*, Licinii Buccionis, senatoris, vxor, inuerecundius, quam pro sexus sui pudore, postulans. Hanc enim mulierem VLPIANO ista scribenti in animo fuisse, recte post Andr. Alciatum docent Perizon. *ad Valer. Max. lib. VIII. cap.* 3. *ex.* 2. et Corn. van Bynkershoek *Obſeru. lib. IIII. cap.* 12. Sed si dicendum quod res est, nihil fere est in illa VLPIANI narratione extra omnem dubitationis aleam positum. Femina illa Vlpiano *Carfania*; Valerio Maximo *c. l. C. Afrania*: quod nemo praeferimus, quamuis et *Carfaniae* et *Carfiniae* nomina non ignota Romanis fuerint. Vid. Iuuenal. *Sat. I. v.* 69. Gruter. *Inſcript. pag.* 1241, 3. 960, 3. 994, 2. ac proinde eam formam retinendam existimet Cuiac. *Obſeru. lib. XXVI. cap.* 38. Carfania Vlpiani pro aliis procul dubio postulauerat: quia alias non fuisset ratio, cur praetor ob illius latratus edicto prohibere voluerit, ne feminae pro aliis postularent: at C. Afrania Valerii Maximi pro se postulauerat inuerecundius. Vlpianus Carfaniam suam edicto occasionem dedisse scribit. Valerius Max. talis edicti ne verbo quidem meminit, sed tantum C. Afraniam *inusitatis latratibus tribunalia ita exercuisse* ait, *vt muliebris calumniae notissimum exemplum, et pro crimine improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiici consueuerit.* Denique ex Plutarchi *comparatione Numae et Lycurgi pag.* 77. videre est, iam inde ab vrbe condita foro interdictum fuisse mulieribus, adeo, vt muliere aliquando causſam agente, deos consulendos censuerit senatus, *πῖνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον ἔσῃ τὸ γινόμενον*, *ecquid hoc exemplum ciuitati portenderet?* Sed fortasſis initio statim mulieres a postulando repulerant Romani: interiecto autem tempore frontem perfricare, et non modo pro se, sed et pro aliis postulare coeperant. Quum vero verecundiae fines omnes transſiliisset C. Afrania, praetor fraena iniicienda putauit illi muliebri licentiae, vetuitque, ne saltim pro aliis postularent feminae. Quum ergo pro se postulare omnino possent: non fecit contra edictum femina, quam Christus in parabola

(f), quiue corpore suo muliebria passus (g), aut capitali crimine damnatus erit (h), quiue operas, vt cum BESTIIS (i) DEPVGNARET, LOCAVERIT, pro aliis apud me ne postulent (k)

§. II.

rabola inducit περιέχοντα τῷ κείτῳ κόπτον, καὶ ὑπωπιάζοντα αὐτόν, adeoque pro se inuerecundius postulantem. *Luc. cap.* 18. *v.* 5.

(f) *Vtroque lumine orbatus.*] Caecus enim insignia magistratus, nec videre, nec venerari poterat. Quam rationem reddit, ipsamque rem exemplo P. Caeci, Nonnii Asprenatis patris, illustrat VLPIANVS *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 5. *D. h. t.* vbi legenda, quae notarunt Cuiac. *Obs. lib. XXVI. cap.* 38. et Corn. van Bynkershoek *Obseruat. lib. III. cap.* 12. Caecus ergo, quamuis et senatoriam dignitatem retineret, et magistratum recte gereret, (vti Appii Claudii Caeci exemplum docet *l.* 2. *§.* 36. *D. de orig. iur.* Liu. *Epit. lib. XIII.*) postulare tamen pro alio non poterat. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *D. h. t.* Addantur Duaren. *Disp. anniu. I. cap.* 23. et Donell. Comment. *iur. ciu. lib. XVII. tit.* 24.

(g) *Muliebria passus.*] Nisi quis forte vi praedonum vel hostium tam nefanda passus sit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. §. 6. *D. h. t.*

(h) *Damnatus erit.*] Quod SCto et ad eos porrectum est, qui ob admissam in iudicio publico calumniam damnati sunt. VLPIAN. *ibid l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(i) BESTIIS.) Verba haec, quae litteris maiusculis expressa sunt, tamquam edictalia, interpretatur VLPIAN. *ibid. l.* 1. *§.* 6. *D. h. t.* vbi distinguit, operasne quis ad bestias conficiendas locauerit, an hoc sine mercede, et virtutis ostentandae caussa fecerit, nec in arena se honorari passus sit: itemque, vtrum in arena cum bestiis pugnarit, an mercede conductus extra arenam venatus sit feras, quae regioni nocent. Quod ideo monendum duxit VLPIANVS, quod et amphitheatralis illa laniena VENATIONIS nomine veniret. Iust. Lipsius *de amphitheatro, cap.* 5.

(k) *Ne postulent.*) Postulare tamen possunt, si tutorum curatorumque officio funguntur, et pupillorum minorumue caussam agunt. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 1. *§.* 6. *l.* 6. *pr. D. h. t.*

Digitized by Google

§. II. QVI LEGE (l), PLEBISCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO DECRETOVE PRINCIPVM (m), NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR, HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, NE POSTVLENT. Qui EX OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT (n), IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT (o), PRO ALIO NE POSTVLET, PRAETERQVAM PRO PARENTE (p), PATRONO, PATRONA, LIBERIS PARENTIBVSQVE PATRONI, PATRONAE, LIBERISVE SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO (q), SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA (r), CVI EORVM A PARENTE,

(l) QVI LEGE.] Tertii huius capitis et ſententiam, et ipſa verba *omnia* debemus VLPIANO. *ibid. l.* 1. §. 7. 8. 9. 11. *et l.* 7. *D. h. t.*

(m) DECRETOVE PRINCIPVM.] Omnes, qui ex edicto, legibus, et conſtitutionibus principum infamia notantur, (de quibus titulo inſequente erit dicendum), hac edicti parte poſtulare prohibentur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 8. *D. h. t.*

(n) SVPRA SCRIPTI SVNT.] Puta hoc ipſo §. 2. Si enim ſint ex ſuperioribus, reſtitutionem non facile impetrabunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 9. *D. h. t.*

(o) RESTITVTVS NON ERIT.] Reſtitutio haec non poteſt dari, niſi a principe vel ſenatu. An et a praetore data reſtitutio ſufficiat, ad hunc locum diſquirit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 10. *h. t.*

(p) PARENTE.) Haec omnia ſe alibi plenius exſequutum ait VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. §. 11. *D. h. t.* Ac proinde nos remittit ad *titulum edicti* 12. vbi occaſione ſatisdationis de iudicio ſiſti fuſius de parentibus, patronis, patronorumque liberis et parentibus diſſeruit.

(q) SOCERO.) Haec quoque edictalia verba debemus VLPIANO *ibid. l.* 3. §. 1. 2. D. *eod.* vbi et proſocerum et proſocrum, progenerum et pronurum, dummodo adhuc duret adfinitas, intelligi debere, monet. Adfinitatem enim apud Romanos aeque, ac Graecos, ſoluto matrimonio exſpiraſſe, ſatis notum eſt, idque ex Terent. *Hecyr. II.* 2. aliiſque veterum teſtimoniis probauimus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. Popp. lib. II. cap.* 17. *pag.* 311. *ſequ.* Add. Arn. Vinn. *ad* §. 6. *Inſt. de nupt.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap.* 24. et Ger. Noodtius *ad tit.* D. *de nupt. pag.* 495. *tom. II. Oper.*

(r) FVRIOSO, FVRIOSA.) Ex interpretatione prudentum etiam

Digitized by Google

TE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA (s), AVT AB EO, CVIVS EA DE RE IVRIS DICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIOVE DATA ERIT. (t)

TIT. XVII.

DE HIS, QVI NOTANTVR INFAMIA. (a)

INFAMIA

tiam *pro fatuo* et *fatua*. *l.* 2. D. *eod.* Pro omnibus enim, qui in curatione ſunt, etiam perſonae viliores et infames poſtulare poſſunt, ceu pluribus oſtendunt VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 3. §. 3. *et* PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 4. D. *de poſtul.*

(s) DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA.] At quomodo tutor curatorue dari poteſt DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA? Eſt haec non alia, quam tutela *ceſſitia*. Quemadmodum enim tutela veluti in bonis erat: ita et cedi poterat alii, eaque ceſſio in iure fiebat, qua de re quidquid hodie ſcimus, debemus VLPIANO *tit.* 11. §. 7. *ſequ. et* §. 17. vbi praeclara multa adnotauit Ant. Schulting. *in iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 596. *et* 600. Ceterum ex hoc loco, quem interpretes ne attingunt quidem, patet, tutelam cedi potuiſſe *de maioris partis tutorum ſententia*, quum alias in re communi melior ſit conditio prohibentis. *l.* 12. *l.* 28. *D. commun. diuid.* Praeterea ex eodem diſcimus, parum ſolidam eſſe Cuiacii lectionem in VLPIANO *ibid.* §. 8. feminarum ſaltim tutelam ceſſitiam *legem Claudiam* SVSTVLISSE. Quomodo enim ſublatum dici potuit, quod tempore Hadriani adhuc immotum ſtetit, et in ipſum migrauit edictum perpetuum?

(t) DATA ERIT.] Haec quoque verba debemus VLPIANO *lib.* VI. *ad edict. l.* 3. D. *eod.* qui ſimul monet, merito praetorem exprimere debuiſſe etiam *mutum*, *ſurdum*, *prodigum*, *adoleſcentem*, quia et his curatores ſoleant dari.

(a) NOTANTVR INFAMIA.] De ordine titulorum horum iam ſupra diximus. Ipſum edictum, quod ſub hoc titulo exponimus, integrum exſtat in *l.* 1. D. *h. t.* cuius inſcriptio et Florentiae ita ſe habet: IVLIANVS *lib.* I. *ad edictum.* Addit Taurellius: *ſic in Piſanis: putamus tamen* VLPIANVS: *nam* IVLIANVS *non ſcripſit ad edictum.* At ne VLPIA-

NVS

Digitized by Google

INFAMIA NOTANTVR, QVI AB EXERCITV (b) IGNOMINIAE CAVSSA (c) AB IMPERATORE, EOVE, CVI EA DE RE STATVERE STA-

NVS quidem hoc edictum libro commentariorum ſuorum primo, ſed ſexto demum, interpretatus eſt, ac proinde ſi quis Taurellii coniecturam probat, ei ſimul mutandus libri numerus, reſcribendumque erit: VLPIAN. *libro ſexto ad edictum.* Quid ſi digeſtores ſcripſerint: IVLIANVS *libro perpetui edicti*, indicaturi, ſe hoc edictum bene longum non, vti ſolent, ex VLPIANI, PAVLLI, CAII commentariis, ſed ex ipſo edicto perpetuo deſcripſiſſe? Sed ita mireris, cur in ſolo hoc titulo, relictis lacunis, ipſos adierint fontes. Quare ego hunc nodum, quum ſoluere non poſſim, ſecare nolo. Adde tamen Ant. Auguſt. *de nomin. propr. Pandect. cap.* 1. *claſſ.* 3. *pag.* 61. *Theſauri iur. ciu. tom.* I.

(b) AB EXERCITV.] Siue miles ſit caligatus, ſiue alius, vſque ad centurionem, vel praefectum cohortis, vel aleae. Immo et, qui exercitui praeeſt, quamuis conſularibus inſignibus condecoratus, et dux notantur, ſi ignominiae cauſſa et cum indignatione principis miſſi ſint, non ſi cui eorum ſucceſſor ſine principis indignatione datus. VLPIAN. *lib.* I. *ad edict. l.* 2. *pr. §.* 1. D. *h. t.* vbi et, quid ſit EXERCITVS, ſuo more oſtendit. CALIGATOS milites eſſe gregarios, vel ex ipſo iure noſtro *l.* 6. D. *de re milit.* diſcimus, cum quo textu iungendus eſt Lipſ. *ad Tacit. Annal. lib.* I. *cap.* 41. et Torrent. *ad Sueton. Aug. cap.* 25. Exemplum tribuni mil. C. Auieni, a Iulio Caeſare ab exercitu ignominiae cauſſa remoti, exſtat apud Hirt. *de bello Afric. cap.* 54.

(c) IGNOMINIAE CAVSSA.] Hac occaſione de variis miſſionum generibus diſſeruit VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 2. *D. h. t.* Quemadmodum enim honeſte, et exactis ſtipendiis, miſſi honorifico veteranorum cognomine ſe iactabant, ſeque in marmoribus adpellitant VETERANOS HONESTAE MISSIONIS vel HONESTE MISSOS: Reinef. *Inſcript. claſſ.* VIII. *n.* 55. *et claſſ.* I. *n.* 300. ita ignominiae cauſſa miſſi infames habebantur. Briſſon. *de formul. lib.* IIII. *pag.* 364. *ſequ.* Pet. Fab. *Semeſtr. lib.* I. *cap.* 17. Ita mittebantur adulterii damnati: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. *D. h. t.* non qui munerum euitandorum cauſſa militiam ſequebantur, dimittendi illi quidem, nec pro reipublicae cauſſa abſentibus habendi, ſed ſalua tamen exiſtimatione. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de re milit. l.* 2. §. 2. *D.*

Digitized by Google

STATVENDI IVS FVERIT, DIMISSVS ERIT: QVI ARTIS LVDICRAE (d) PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM (e) PRODIERIT (f): QVI LENOCINIVM FECERIT (g): QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE (h) PRAEVARICATIONISVE CAVS-

de his, qui not. infam. Ceterum a MISSIONE distinguenda EXAVCTORATIO, de qua Lipſ. *ad Taciti Annal. lib.* I. *pag.* 37. An vero et exauctorati aliquando notati fuerint infamia, diſquirit Cuiac. *Obſerv. lib.* XXVII. *cap.* 8.

(d) ARTIS LVDICRAE.] Non vero artem ludicram facere videntur, qui virtutis cauſſa exercentur, veluti athletae, thymelici, xyſtici, agitatores, nec qui aquam equis ſpargunt, nec vlla aliorum miniſteria, qui ſacris deſeruiunt. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *pr. D. h. t.* De his omnibus conſulendi ſunt Petr. Faber *in Agoniſtic.* et qui de omni re agoniſtica praeclare aliquot ſpecimenibus mereri coepit, v. c. coniunctiſſimuſque collega Io. Henr. Schulzius. De iis, qui aquam equis ſpargunt, elegans eſt obſeruatio Philippi Rubenii *Electl. lib.* II. *cap.* 18. Deſignatores vero et βεβιωτὰς deſcripſit Donat. *ad Terent. Adelph.* I. 2. *v.* 7.

(e) IN SCENAM.] SCENA quid ſit, ad hunc ipſum locum oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 5. *D. h. t.*

(f) PRODIERIT.] Modo quaeſtus cauſſa prodierit. VLPIAN. *ibid. d. l.* 2. *D. h. t.* Tales praeter hiſtriones erant arenarii, gladiatores, mimi, pantomimi, de quibus vid. Balduin. *ad leg. Iul. et Pap. pag.* 73. et nos in *Comment. ad eamdem legem lib.* II. *cap.* 1. *et* 2.

(g) LENOCINIVM FECERIT.] Siue principaliter id agat, ſiue quaeſtu illo, tamquam cauponariae alteriuſue negotiationis acceſſione, vtatur. Sed et ii, qui in ſeruitute peculiaria mancipia quaeſtui habuerunt, ob eam rem, etiam liberi facti, notantur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 2. 3. *D. de his, qui not. infam.* Et tamen etiam honeſtiores turpi hoc quaeſtu rem faciebant, domique habebant lupanaria, in quibus ancillas proſtituerent. *l.* 27. §. 1. *D. de hered. petit. l.* 38. *pr. D. de oper. libert.* Merill. *Obſ. lib.* II. *cap.* 12.

(h) CALVMNIAE.] Condemnatum autem calumniae eſſe oportet ſententia: nec ſufficit, calumniatum aliquem eſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 4. D. *de his, qui not. infam.* Hinc ne a cenſore quidem ob hoc aliudue crimen notati infamiam contraxiſſe videntur. Io. Bodin. *de re publ. lib.*

Digitized by Google

(i) CAVSSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT (k): QVI FVRTI (l), VI BONORVM RAPTORVM (m), INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE (n) DAMNATVS (o), PACTVSVE ERIT (p): QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI

lib. III. *cap.* 3. *lib.* VI. *cap.* 1. Reinold. *Var. cap.* 15. *pag.* 110.

(i) PRAEVARICATIONISVE.] Quid ſit PRAEVARICATOR, ad hunc edicti locum expoſuit VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de praeuaric. l.* 4. §. 4. *D. de his, qui not. infam.* vbi in lege priore eſt: PRAEVARICATOR *eſt, qui in vtraque parte conſiſtit, quin immo in altera*: in poſteriore vero: *immo ex aduerſa.* Alterutrum ſubleſtum; neutrum abſurdum; poſterius tamen veroſimillimum eſt.

(k) IVDICATVS ERIT.] Praeuaricationis proprie damnabantur accuſatores: at poſtea eius criminis rei etiam facti ſunt aduocati. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de praeuaricat.* Plin. *lib.* I. *epiſt.* 20. Cuiac. *Obſ. lib.* VIIII. *cap.* 40.

(l) FVRTI.] Siue nec manifeſti, ſiue manifeſti. VLPIAN. *ibid. l.* 6. *pr. D. de his, qui not. infam.*

(m) VI BONORVM RAPTORVM.] Praetore de vi interloquente: VIM FECISTI, ex interdicto damnatus ſaluam habet exiſtimationem; ex delicto omnino infamis habetur. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 32. *D. de poen.*

(n) SVO NOMINE.] Non notantur procuratores, defenſores, tutores, et curatores, immo ne heredes quidem damnati. Quin et ipſe reus, lite per procuratorem ſuſcepta, ſaluam retinet exiſtimationem. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 2. *D. h. t.* Illud mirum videri poſſet, quod ne ſeruus quidem notatur, quamuis domini heres, ſi dominus eius nomine noxale ſuſtinuerit iudicium, ſi vel maxime demum ipſe ſeruus heres condemnetur. PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 14. *D. eod.* Mittimus alias quaeſtiones, veluti qualis condemnatio infamet? an et is notetur, qui grauiore poena, quam leges comminantur, adfectus eſt? an et extraordinaria crimina infament? an ſubſequente vitae emendatione haec macula eluatur? ceteras, quas ſoluit VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 5. 6. 7. 8. *l.* 24. *D. h. t.*

(o) DAMNATVS.] Quid ſi damnatus adpellationem interpoſuerit? De eo caſu agit VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 6. §. 1. *D. eod.*

(p) PACTVSVE ERIT.] Edi-

Digitized by Google

POSITI SVO NOMINE (q), NON CONTRARIO IVDICIO (r) DAMNATVS ERIT (s): QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, QVVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET (t), INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE VIRVM (u) MORIS EST

ctalia haec verba laudant Valerianus et Gallienus augg. *l.* 18. *C. de cauſſ. infam. irrogant.* Pactum autem aliquem eſſe oportet interpoſito pretio, ac proinde non notatur, qui precibus veniam impetrauit, vel qui iuſſu praetoris pactus eſt, vel delato iureiurando ſe deliquiſſe negat. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 6. §. 3. 4. *D. de his, qui not. inf.* Pacti enim, dato pretio, confeſſi videntur, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 5. *D. eod.* ac proinde et ii notantur, qui in cauſſa fiſcali cum delatoribus paciſcuntur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. de iur. fiſc.*

(q) SVO NOMINE.] Heres ergo non notatur, niſi ex dolo proprio in cauſſis mandati et depoſiti. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 6. *D. h. t.*

(r) CONTRARIO IVDICIO.] Actione contraria ex his contractibus conuentus haud notatur, niſi quod mandans fit infamis, qui fidem, quam pro eo fideiubens eſt ſequutus, dolo malo non liberat. VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 5. *D. h. t.* Alias in actionibus contrariis non de perfidia, ſed de calculo, agitur, ac proinde omnino ceſſat infamia. VLP. *ibid. l.* 6. §. 7. *D. eod.*

(s) DAMNATVS ERIT.] Non ſi pactus fuerit. Id enim ſalua exiſtimatione fieri poſſe, docet PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 7. *D. h. t.*

(t) MORTVVM ESSE SCIRET.] Ne ignorantia puniatur. Si multo poſt, mortuum eſſe generum, cognorit, dies luctus cedit a tempore mortis. Quare ſi, exacto iam legitimo tempore, reſciuerit: mulier eodem die et ſumet lugubria, et ponet. VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. eod.*

(u) ELVGERE VIRVM.] Luctus tempus primis temporibus decem menſium, poſtea annale fuit. Initio enim Romulus ordinans annum, eum in decem tantum menſes deſcripſerat, et tamdiu etiam maritum lugebant viduae, quia totidem menſes in vtero latitare partus videbatur. Ouid. *Faſtor. lib.* I. *v.* 30.

Eſt tamen et ratio, Caeſar, quae mouerit illum:
Erroremque ſuum, quo tueatur, habet.
Quod ſatis eſt, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis. Per

Digitized by Google

Per totidem menſes a funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.
Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Quum rudibus populis annua iura dedit.

Sed neſcio, an videre hoc potuerit trabeati cura Quirini, ſi verum eſt, quod memoriae prodidit Plutarch. in *Numa pag.* 67. Numam primum ſtatuiſſe, τὴ μακροτάτε μήνας χρόνον εἶναι διαμηνασῶν, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύειν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, *vt maximi luctus tempus eſſet decem menſium, et tamdiu viduae etiam mortuos maritos lugerent.* Vtut ſe res habeat, quum luctus hic indictus ſit viduis, ne qua fieret turbatio ſanguinis, *l.* 11. §. 1. 2. *D. de bis, qui not. infam.* ea vero metuenda non videretur, exactis decem menſibus: decimeſtrem illam viduarum luctum ſufficere creditum eſt, quamdiu libera ſtetit res publica, nec mutatum quidquam toto illo tempore, quamuis circumferretur narratiuncula, eum, qui primus Gracchorum hoc cognomen tulerit, duodecim menſes in vtero fuiſſe. Varro apud Charis. *Inſtit. Gramm. lib. I.* Nihil, inquam, Romanos mouebat illa fabula, ſatis quippe gnaros, τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνειν τὰς νομοθέτας, *quod ſemel aut bis ſit, praeterire legiſlatores, l. 6. D. de legib.* Sed et ſub Auguſti, Antonii, et Lepidi triumuiratu mos ille vetus manſit. Quum enim M. Antonius Octauiae nuptias adfectaret: illa more maiorum in manum non conuenire poſſe videbatur, niſi SCto lege ſolueretur, ἐκ ἐώντος νόμου πρὶ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, *non permittente lege, vt femina ante, quam decem menſes a morte mariti tranſiiſſent, nubat.* Plutarch. *in M. Anton. pag.* 929. C. Caligulam quoque non auxiſſe tempus luctus, certiſſimum eſt, quippe potius nuptias promiſcue indulgens etiam intra luctus tempus, dum mulier non praegnans eſſet. Dio Caſſ. *Hiſtor. lib. LVIII. pag.* 645. Sub Hadriano demum de tempore, quo femina vterum gerat, acriter diſceptatum eſt, iſque, *requiſitis philoſophorum et medicorum ſententiis, decreuit, poſſe et vndecimo menſe partum edi*, Gell. *Noct. Attic. lib. III. cap.* 16. quum Cenſorin. *de die natali cap.* 7. recenſitis omnium paene veterum ſententiis, de vndecimeſtri partu ſubiiciat: *ceterum vndecimum menſem Ariſtoteles ſolus recipit* (puta *lib. VII. de hiſt. animal. cap.* 4.) *ceteri vniuerſi improbarunt.* At quamuis Hadrianus demum hanc Ariſtotelis ſententiam decreto ſuo probaret; non tamen ideo lege ſanxit,

xit, vt viduae duodecim menſes lugerent maritos, ſed primi iis tam diuturnum luctum indixiſſe videntur Gratianus, Valentinianus, et Theodoſius AAA. ceu ipſi fatentur *l.* 2. *C. Iuſtin. et l.* 1. *C. Th. de ſec. nupt.* Quamuis enim et ante id tempus aliquando per integrum annum maritos lugerent viduae, veluti apud Apuleium *Aſin. aur. lib.* VIII. *pag.* 181. *edit. Beroald.* id tamen non ex neceſſitate faciebant, ſed ex pietate, et vltro, quia parum honeſtum videbatur, viri deſiderium citius ponere. Hinc Seneca *Epiſt.* 63. *annum feminae ad lugendum conſtituere maiores*, NON VT TAM DIV LVGERENT, *ſed ne diutius.* Non lege id ſancitum eſſe ait Seneca, ſed moribus: nec neceſſitatem hac conſuetudine imponi feminae, ſed in eius arbitrio eſſe, quamdiu lugere velit, dumne non pauciores, quam decem menſes, aut anno diutius lugeat. Quamuis vero extra omnem dubitationis aleam poſitum videatur, primos illos imperatores, Gratianum, Valentinianum, et Theodoſium decem luctus menſibus duos alios adieciſſe: non tamen eſt, cur cum Iac. Gothofr. *Comment. ad Cod. Th. tom. I. pag.* 182. inuehamur in Tribonianum, eumque tum in edicto, tum apud VLP. et PAVLL. *l.* 8. *l.* 10. *et l.* 11. *D. h. t.* expunxiſſe verba: DECEM MENSES, et iis illa, quae hodie ibi legimus: INTRA TEMPVS LEGITIMVM, vel: INTRA QVOD TEMPVS VIRVM ELVGERE MORIS SIT, ſubſtituiſſe ſuſpicemur. Cur enim vel praetor, vel Vlpianus, vel Paullus, his verbis vti non potuiſſent? Annon et decem menſes fuere tempus legitimum, vel intra quod virum elugere moris erat? Sed redeundum eſt ad ipſa edicti noſtra verba, ad quae id quoque notant interpretes, viro non eamdem incubuiſſe neceſſitatem lugendi vxorem, ac vxori elugendi virum, PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 9. *D. h. t.* Quamuis enim vix dubitandum videatur, quin et mariti, et reliqui propinqui, amiſſis vxoribus et propinquis lugubria ad aliquot menſes vel dies ſumſerint. Em. Merillius *Obſeru. lib. V. cap.* 37. et 38. tamen ne id quidem erat neceſſitatis, ſed honeſtatis tantum, ac proinde nec nuptiis impedimento erat hic luctus, VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. *pr. D. eod.* nec ideo, quod huius luctus eum taeduiſſet, notabatur infamia. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *eod.* In alia omnia ire videtur Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit.* 21. §. 13. ſed, non tam Paullum, quam interpolatorem eius, Anianum, diſſentire, oſtendit Corn. van Bynkersh. *Obſ. lib. V. cap.* 13.

Digitized by Google

EST (x), ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT, EAMVE SCIENS QVIS

(x) MORIS EST.] Attamen si talis erat maritus, qui more maiorum non esset lugendus: lugubria quidem sumere nefas erat, nec tamen viduae licebat intra legitimum illud tempus nubere. Tales vero, quos lugere non licebat, erant hostes, perduelles, suspendiosi, et quicumque sibi non vitae taedio, sed ex conscientia criminis manus intulerant. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. §. 1. 2. 3. *D. de his, qui not. inf.* De HOSTE nota est Horatii vox, sororem obtruncantis: *sic eat, quaecumque Romana lugebit hostem.* Liu. *lib. I. cap.* 26. PERDVELLES quoque lugere, iam antiquitus vetitum. Saltim Tiberius, legem maiestatis exercens, propinquis interdixit, ne propinquos capitis damnatos lugerent. Suet. *Tiber. cap.* 61. Et quamuis veteribus mors voluntaria magis paene pro virtute, quam pro crimine esset: semper tamen genus mortis turpissimum visum est laqueo frangere gulam, constrictisque faucibus miserum spiritum elidere. Hinc Euripid. in *Helena*, *v.* 305.

Πῶς θάνοιμ' ἂν ὧν καλῶς;
Ἀχήμενος μὲν ἀγχόναι μητρ-
ὸς ἑαι,

Heineccii Opusc. postum.

Κἀν τοῖσι δεῖλοις δυστυχεστάτοις νομίζεται·
Σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Quo vero modo bene moriar?
TVRPES *enim sunt* LAQVEI *sublimes.*
In seruis etiam hoc FOEDVM *creditur.*
Sed caedes aliquid generosum et pulcrum habet.

Nec minus elegans est Seruii locus ad illud Virgilii *Aen. lib. XII. v.* 603.

Et NODVM INFORMIS LETHI
trabe nectit ab alta.

Addit enim grammaticorum doctissimus: *sciendum, quia cautum erat in pontificalibus libris, vt, qui laqueo vitam finiisset, insepultus abiiceretur. Vnde bene ait poëta:* INFORMIS LETHI, *quasi mortis infamissimae. Ergo quum nihil sit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginae dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait, Tarquinium Superbum quum cloacas populum facere coëgisset, et hanc ob iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci suffigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere. Et Varro ait: suspendiosis, quibus iusta fieri ius non*

Digitized by Google

QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS (y), CVIVS IN POTESTATE EST, ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT (z): QVIQVE SVO NOMINE (aa), NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE (bb), QVEM QVAM-

fit, ſuſpenſis oſcillis, veluti per imitationem mortis parentari. Docet ergo Virgilius ſecundum Varronem et Caſſium, quia ſe laqueo induerat, letho periiſſe deformi. Denique de his βιοθανάτοις parum honorifice ſenſiſſe video Baebium, Saſſinatem, qui municipibus et incolis locum ſepulturae legauit in praedio ſuo EXTRA EOS, QVI SIBI LAQVEO MANVS INTVLERINT, ET QVI QVAESTVM TVRPEM PROFESSI SINT. Reineſ. *Inſcript. claſſ. VII. n.* 20.

(y) NON IVSSV EIVS.] Infamia notatur, qui, quum ſui iuris eſſet, SCIENS viduam, nondum circumacto luctus tempore, duxit. Neque tamen omnis ignorantia excuſat, ſed facti tantum. Contra excuſatur, qui patris iuſſu duxit, veniaque dignus habetur, qui obtemperauit: VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 11. §. 4. *D. h. t.* ſi vel maxime ſoluta patris poteſtate vxorem retineat. PAVLL. *lib. V. ad edict. l.* 12. *D. eod.* Quamuis enim diſſentiente filiofamilias ſponſalia fieri non poſſint, PAVLL. *ibid. l.* 13. *D. de ſponſal.* ac proinde Donatus ad illud Terentii *Andr. I.* 5. *v.* 3.

Vxorem decrerat dare ſeſe mihi hodie: nonne oportuit
PRAESCISSE *me ante? nonne prius* COMMVNICATVM *oportuit?*

recte ſcribat: COMMVNICATVM, *inquit, quia non omnis nuptiarum poteſtas in patre eſt:* nullum tamen crimen patitur, cui in obſequio gloria relicta fuit, quique non prohibuit, quum prohibere poſſet. PAVLL. *ibid. l.* 109. *D. de reg. iur.* Ita ſane legitur Florentiae, nec aliter in Baſilicis: Οὐδὲ ἓν ἔγκλημα ὑποκείσεται ὁ δυνάμενος κωλῦσαι, καὶ μὴ κωλύσας. Quare recte hanc lectionem tuetur, quamuis genuinam legis ſpeciem non adſequutus, Iac. Gothofred. in *Comment. pag.* 469.

(z) PASSVS FVERIT.] Non ſi poſtea demum nuptias ratas habuerit. VLPIAN. *lib. VI. ad edict. l.* 13. *pr. D. h. t.*

(aa) SVO NOMINE.] Siue per ſe, ſiue per alium, ſiue per epiſtolam. VLPIAN. *ibid. l.* 18. *D. de ſponſal.*

(bb) EIVSVE NOMINE.] Non omnis,

QVAMQVE IN POTESTATE HABEBIT, BINA SPONSALIA (cc), BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE (dd) CONSTITVTAS HABVERIT.

TIT. XVIII.

DE PLVS PETENDO. (a)

(VLP. LIB. VII. PAVLL. LIB. VI.)

EVm, qui a me iudicem poſtulabit (b), rem, quam petet, itemque, quid quantumque ſibi alterum reſtituere, dare,

omnis, qui alieno nomine conſtituit, notatur, ſed qui nomine liberorum conſtituit, conſtituique paſſus eſt. VLP. *ibid. l.* 13. *D. h. t.*

(cc) BINA SPONSALIA.] Itemque ſi nuptias conſtituerit cum femina, quam ducere nefas eſt, vel ſi alii deſponſa, alii nupta ſit femina. VLP. *ibid. l.* 13. §. 1. *D. h. t.*

(dd) EODEM TEMPORE.] Quod non de initio ſponſaliorum intelligendum eſt. Sufficit enim tempus, quo ſponſalia bina facta ſunt, concurrere. VLPIAN. *lib.* VI. *ad edict. l.* 13. §. 2. *D. de his, qui not. infam.*

(a) DE PLVS PETENDO.] De pluris petitione titulum in edicto exſtitiſſe, ex Senecae *Epiſt.* 48. probauit Iac. Raeuard. *Var. lib.* III. *cap.* 14. At hunc locum tenuiſſe hunc titulum, nec Ob. Giphanius, nec quiſquam, quod ſciam, alius, praeter Iac. Gothofredum, animaduertit, cuius ſententiam aliquot veterum interpretum fragmenta omnino confirmant. Quamuis enim Tribonianus ex inſtituto ſuo, huius iuris, iam ante Iuſtinianum maximam partem abrogati, vix veſtigium vllum in Pandectis exſtare paſſus ſit: bina tamen loca, quae ad illud manifeſto pertinent, communem illam ſtragem euaſerunt, alterum PAVLLI *ex libro* VI. *ad edictum l.* 6. *D. de rei vindicat.* alterum VLPIANI *ex libro* VII. *l.* 44. *D. locat.* Quod vero ad ipſius edicti ſententiam attinet, priorem eius partem ex §. 33. *Inſt. de action.* et Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 1. poſteriorem ex eadem §. 33. et quibuſdam aliis veterum teſtimoniis expreſſimus.

(b) *Iudicem poſtulabit.*] Poſtulabatur IVDEX, quoties actio

dare, facere oporteat, deſignare iubebo (c). Qui iuſto plus petet (d), eum cauſſa ceciditſe decernam.

erat ſtricti iuris. Alias ARBITER dabatur, vti iam ſupra ad *tit.* 6. monuimus. Inter hos autem quid fuerit diſcriminis, docet Cicero *pro Q. Roſc. cap.* 4. dum ſcribit: *pecunia tibi debetur certa, quae nunc petitur* PER IVDICEM, *in qua legitimae partis ſponſio eſt. Hic tu, ſi amplius* HS *numo* PETISTI, *quam tibi debitum*, CAVSSAM PERDIDISTI. IVDICIVM *eſt pecuniae certae. Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Ad* ARBITRVM *hoc modo adimus*, (de quo verbo forenſi ADIRE vid. Io. Fridr. Gronou. *ad Senec. trag. Herc. fur. v.* 733.) *vt neque nihil, neque tantum, quantum poſtulauimus, conſequamur.* Quare is demum, qui in iudicio ſtricti iuris, nec non in actione arbitraria, plus petierat, cauſſa cadebat: non item, qui in bonae fidei iudiciis plus intentione ſua complexus fuerat. Vid. Franc. Hotom. Matth. Weſenbecius, Ian. a Coſta, et Euer. Otto *ad d.* §. 33. *Inſtit. de action. Quid eſt*, inquit Tullius, *in* ARBITRIO? *Mite, moderatum*, QVANTVM AEQVIVS MELIVS *ſit dari. Ille tamen confitetur*, PLVS SE PETERE, *quam debeatur, ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitrio tribuatur.* Sic quamuis locare ſeruitutem nemo poſſit: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 44. *D. locat.* non tamen plus petiiſſe videbatur, qui ſeruitutem ſibi viia cum praedio locatam eſſe aiebat, quia actio conducti bonae fidei eſt.

(c) *Deſignare iubebo.*] Non modo ergo actionibus perſonalibus certi quid, quoad licet, petendum, verum etiam realibus. Quod argumento eſt, regulam illam: *qui plus petit, cauſſa cadit*, etiam in actionibus arbitrariis locum habuiſſe. Schulting. *Iuriſprud. vet. anteiuſtin. pag.* 241. Hinc tam ſollicite diſquiri animaduertimus, an et partem incertam vindicare liceat? *l.* 76. §. 1. D. *de rei vind.* itemque quid deſignare oporteat eum, qui materiam factam, infectam, argentum ſignatum, veſtimenta, vaſa, hominem, fundum ſit vindicaturus. PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 6. *D. de rei vind.*

(d) *Plus petet.*] Plus petitur vel RE, vel TEMPORE, vel LOCO, vel CAVSSA. §. 33. *Inſt. de action.* Paull. *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 10. §. 11. Euſeb. *de paſchate*

Digitized by Google

nam. (e)

§. I. Si tamen minor XXV. annis iusto plus intentione sua complexus, siue alia iusta caussa mihi visa fuerit, in integrum restituam. (f)

TIT.

chate homil. XI. quem locum elegantissimum attulit Rupert. *Animaduers. ad Enchirid. Pompon. pag.* 188. Attamen haec omnia non edicto expressa, sed interpretatione prudentum inducta videntur. Diserte enim Diocletianus et Maximianus AA. *l.* 2. *C. Hermog. de calumn. et plus petit. plus*, inquiunt, *petitur*, SICVT RESPONSIS PRVDENTVM CONTINETVR, *summa, loco, tempore, caussa, qualitate, aestimatione.* Ecquid interfuerit inter petitionem ante diem, et ante exsistentem conditionem, disquirit Em. Merill. *Obseru. lib.* III. *cap.* 26.

(e) *Caussa cecidisse decernam.*] Ita sese habebat ius antiquum, ceu patet ex *d.* §. 33. *Inst. de act.* Hinc quum apud Plaut. *Mostell. III.* 1. *v.* 121. Danista dixisset, *nihilo plus se petere:* adludens ad hoc edictum Tranio, seruus respondet:

Velim hercle, vt vno nummo plus peteres?

Et auctor *Queroli*, comoediae Plauto vulgo tributae: *Si parasitus amplius, quam praefinitum est, postulauerit,* PLVS PETITI PERICVLO *stranguletur.* Add. Quinctilian. *Inst. orat. lib. III. cap.* 6. Quomodo vero sensim hoc ius immutatum sit, ipse docet Iustinianus *d.* §. 33. Quumque binae constitutiones, eo pertinentes, hodie in Codice nostro desiderentur, eas restituit Iac. Cuiac. *Obseru. lib. XII. cap.* 21. et alia quaedam, quae huc pertinent, notauit *Obs. lib.* VII. *cap.* 27.

(f) *In integrum restituam.*] Ad hanc edicti partem adludens Seneca *Epist.* 48. *Quid enim aliud*, inquit, *agitis, quum eum, quem interrogatis, in fraudem inducitis, quam vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic illos philosophia* IN INTEGRVM RESTITVIT. Hinc Claudium, imperatorem, collaudat Sueton. *Claud. cap.* 14. quod eos, qui apud priuatos iudices plus petendo formula cecidissent, restituerit. Ceterum sententiam huius edicti integram debemus Iustiniano §. 33. *Inst. de action.*

Digitized by Google

TIT. XVIIII.

SI EX NOXALI CAVSSA AGITVR, QVEMADMODVM CAVEATVR. (a)

SI QVIS EVM, DE QVO NOXALIS ACTIO EST (b), IVDICIO SISTI PROMISIT, IN EADEM CAVSSA (c) EVM (d) EX-

(a) QVEMADMODVM CAVEATVR.] Hunc demum locum tenuisse titulum, *si ex noxali caussa caueatur*, facile intelligitur ex tot fragmentis VLPIANI ex *lib.* VII. et PAVLLI ex *lib.* VIII. *ad edictum* depromtis. Itaque ratio fugit Ob. Giphanium, dum titulis *de postulando*, et *de his, qui not. infam.* proximum fuisse caput *de procuratoribus*, immo haec capita omnia titulum generalem constituisse existimat. Rectius rationes subduxit Iac. Gothofredus, qui in *Serie edicti perpetui*, titulo *si ex nox. causs.* hunc locum adsignauit, in eo tamen falsus, quod illi praemisit duos alios *de cautione iudicio sisti*, et *de vadimonio deserto* ob fragmenta *l.* 17. *D. de auct. tut. l.* 110. *§.* 1. *D. de reg. iur. l.* 16. *D. qui satisdar. cog.* et *l.* 7. *D. de iudic.* Quis enim sibi persuaderi patiatur, praetorem bis de eadem re edicere, adeoque actum agere voluisse? Fragmenta quoque illa alio pertinere, mox adparebit. Et haec quidem de ordine, ipsius edicti verba τυπικὰ superstant apud VLPIAN, *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. si ex nox. causs.*

(b) NOXALIS ACTIO EST.] Quae sint ACTIONES NOXALES, hic ostendisse videtur CAI. *lib.* III. *ad edict.* (ita enim legendum omnino videtur), *l.*2. *D. de noxal. act.* Dantur illae et aduersus bonae fidei possessorem: VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 11. D. *eod.* quin et aduersus vsufructuarium, suo quippe iure priuandum, si seruum fructuarium non defenderit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.*

(c) IN EADEM CAVSSA.] Id est, in ea conditione, vt ius actoris non fiat deterius. Hinc in eadem caussa non sistitur seruus, si actor vel mutata serui persona, vel loco, in deteriore caussa esse coeperit, veluti si seruus venditus aut potentiori datus, vel alii noxae deditus sit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. D. *si ex noxali causs.* Quod tamen iure nouo quodammodo mutatum esse, monet PAVLL. *lib. VI. ad edict. l.* 2. *pr.* D. *eod.* In criminalibus iudiciis

Digitized by Google

(d) EXHIBERI (e) IVBEBO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR.

TIT.

ciis noxae deditioni non eſt locus: ac proinde ſtipulatio: NOXIS SOLVTVM IRI, non committitur, ſi ſeruus crimen publicum admiſerit. IVLIAN. *lib.* II. *Digeſt. l.* 200. D. *de verb. ſignif.* Nec mutata conditione ſeruus, criminis publici reus, a poena ſeruili liberatur, eo quippe modo plectendus, cui locus fuiſſet tempore admiſſi criminis: ita Vlpianus *l.* 1. *pr.* D. *de poen.* immo tempore accepti iudicii, vti idem Vlpianus *l. penult.* D. *ſi ex nox. cauſſ.* in quorum locorum conciliatione ſudant Cuiac. *Obſ. lib. X. cap.* 22. Iul. Pac. *Antinom. lib. I. cap.* 74. Ger. Noodtius *ad Pandect. h. t. pag.* 59. *ſequ.* et omnes ἐνταυθοῖ ſcriptores reliqui.

(d) EVM.] Abſente ſeruo, praeſens dominus iudicium ſuſcipere, et de ſeruo, quamprimum poterit, exhibendo cauere debet. Si falſo negat, ſeruum in poteſtate ſua eſſe, vel ſi eum dolo poſſidere deſiit, in ſolidum conuenitur. PAVLL. *lib. VI. ad edict. l.* 2. §. 1. D. *ſi ex nox. cauſſ. l.* 12. D. *de nox. act.* Si alius in maiorem ſummam, quam poſtea iudicatum eſt, ſatis promiſerit: id ſtipulatori non obeſt, quia in eo, quod plus eſt, ſemper ineſt et minus: PAVLL. *ibid. l.* 110. *pr.* D. *de reg. iur.* cuius legis genuinam ſpeciem peruidiſſe non videtur Iac. Gothofredus *Comment. pag.* 473. Neminem tamen alterius nomine ſatis promittere cogit praetor, multoque minus tutorem cogit ad interponendam, (ſi pupillus cauere velit), auctoritatem. PAVLL. *ibid. l.* 17. D. *de auct. tut.* Non admittitur porro abſentis domini defenſor, niſi cauerit: quia nemo alienae rei expromiſſor ſine ſtipulatione intelligitur. PAVLL. *ibid. l.* 110. §. 1. D. *de reg. iur.* Qui iuratus ſatis promiſit, non videtur peieraſſe defenſione ex iuſta cauſſa deſerta, PAVLL. *ibid. l.* 16. D. *qui ſatisdar. cog.* quemadmodum contra non liberatur, ſi in ius vocatus forum mutarit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 7. D. *de iudic.* Si dominum abſentem nemo defendit, ſeruus iuſſu praetoris erit ducendus, data domino ſuperuenienti cauſſa cognita facultate, ſeruum iam damnatum defendi. PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. §. 1. D. *ſi ex nox. cauſſ.*

(e) EXHIBERI.) Quia homo mortuus exhiberi non poteſt, poena rei impoſſibilis nulla committitur. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict.*

TIT. XX.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT. (a)

QVI DOLO MALO FECERIT (b), vel fieri quid PASSVS ERIT (c), QVO MINVS IN IVDICIO SISTAT (d), in eum (e), quanti actoris interfuturum eſt, eum non

edict. (ita recte Florentiae legitur), *l.* 69. D. *de verb. ſignif.*

(a) IN IVDICIO SISTAT.] Quemadmodum in Pandectis, ita et in edicto hic titulus ſuperiori, *ſi ex nox. cauſſ. agitur quemadm. cau.* proximus fuit. Eodem enim libro vtrumque titulum interpretati ſunt VLPIANVS et PAVLLVS, ille *libro* VII. *hic libro VI. ad edictum.* Ipſum edictum praeter paucula verba ſupereſt partim in rubrica, partim in *l.* 1. D. *h. t.* ex quibus aliiſque, quae attulimus, teſtimoniis etiam de ipſius edicti ſententia, qualem nos hic exhibemus, ſatis ſuperque conſtat.

(b) DOLO MALO FECERIT.] Dolo malo feciſſe dicitur, qui ſuis manibus, vel per alios retinuit, qui alios rogauit, vt iturum detinerent, vel abducerent, vel venienti triſte quid nunciauit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 2. 3. *D. de eo, per quem fact.* Idem dicendum erit de eo, qui nomine praetoris falſas litteras reddidit, vel falſum edictum poſuit, quamuis, qui tale quid feciſſe dicitur, etiam ex lege Cornelia teneatur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. *D. ad leg. Corn. de falſ.*

(c) PASSVS ERIT.] Sunt et haec verba edictalia, quae reſtituimus ex fragmento PAVLLI *lib.* VI. *ad edict. l.* 110. §. 2. *D. de reg. iur.* vbi docet, pupillum non intelligi PATI poſſe, puta dolo malo fieri, quia alias vix procederet regula. Quum vero et qui fecit, et, qui fieri aliquid aduerſus edictum paſſus eſt, aduerſus edictum feciſſe videatur, alterutrum ad poenam ſufficit, quia vbi verba coniuncta ſunt, (non copulatiue, ſed diſiunctiue,) ſufficit alterutrum. PAVLL. *ibid. l.* 110. §. 3. *D. de reg. iur.* ibi Gothofred. *in Comment. pag.* 476.

(d) IN IVDICIO SISTAT.] Haec quoque verba edictalia in rubrica ſuperſunt. In rubricis enim Pandectarum verba edictalia plerumque latitare, iam ab aliis obſeruatum eſt.

(e) *In eum.*] Si plures dolo malo fecerunt, quo minus quis iudicio

Digitized by Google

non ſtitiſſe (f), in factum iudicium dabo. (g)

TIT. XXI.

DE COGNITORIBVS. (a)

Omnes

iudicio ſiſtatur: ſinguli tenentur in ſolidum, at, vno tamen ſoluente, reliqui liberantur. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 4. D. *h. t.* Locum haec actio habet etiam aduerſus pubertati proximum, ſi ipſe dolo malo fecerit, non ſi paſſus tantum ſit aliquid fieri, ceu paullo ante ex PAVLLI fragmento oſtendimus. Pubertati enim proximum doli capacem eſſe, et furandi et iniuriae faciendae, notauit CAIVS *lib.* III. *ad edict. prou.* (ita enim legendum videtur), *l.* 111. *pr.* D. *de reg. iur.* Contra heredes non datur haec actio, at heredibus tamen: quia in heredes tranſire non ſolent actiones, quae ſunt poenales ex maleficio. CAI. *ibid. l.* 111. §. 1. D. *de reg. iur.* niſi forte heredes lucrum ex dolo defuncti ceperint. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 6. D. *h. t.* Si ſeruus tale quid fecit, contra dominum agitur noxaliter. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. *eod.* Immo et tunc haec actio ex mente Sabini competit, ſi ſeruus actoris, inſcio domino, dolo malo quid fecit, non ſi eo ſciente, vel, quum poſſet, non prohibente dolo fecit, ſiquidem tunc exceptionem aduerſus actorem ſufficere, obſeruauit Ofilius, edicti interpres: PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 2. D. *h. t.* quemadmodum et aduerſus ipſum actorem, dolo malo quid facientem, haec exceptio ſufficit. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *eod.* Si ſtipulator dolo Titii, promiſſor dolo Maeuii impediti ſunt: vtrique contra impedientem competit actio: promiſſore autem et ſtipulatore ſe inuicem impedientibus, dolus compenſatur. IVLIAN. *lib.* II. *Digeſt. l.* 3. §. 2. 3. D. *h. t.*

(f) *Non ſtitiſſe.*] Quomodo hic fiat aeſtimatio eius, quod intereſt, multis docet IVLIAN. *ibid. l.* 3. *pr.* §. 1. D. *eod.* vbi addit, ſi impediens non ſoluendo ſit, aequum eſſe, vt aduerſus ipſum reum detur actio reſtitutoria.

(g) *Iudicium dabo.*] Non tamen vltra annum. VLPIAN. *lib.* VII. *ad edict. l.* 1. §. *vlt.* D. *de de eo, per quem fact.*

(a) DE COGNITORIBVS.] De cognitoribus hic edixiſſe praetorem, nec Ob. Giphanius, nec Guil. Ranchinus, nec quiſquam alius, praeter Iac. Gothofredum

et Ant. Schulting. in *Iurisprud. vet. anteiust. p.* 222. vidit. Et sane etiam Paullus *Sentent. recept. lib.* II. *tit.* 12. titulo *de procuratoribus* praemittit titulum de *cognitoribus*, et in Codice Theodosiano vtraque materia *de cognitoribus et procuratoribus* eodem titulo tractatur. Quod simul argumento est, cognitores non modo Paulli aetate, sed et multo post sub Theodosio II. in foro non ignotos fuisse, ac proinde non potuisse fieri, vt praetor illos in edicto suo sicco pede praeteriret. Quamuis vero cognitorum in Pandectis ac Codice nec vola exstet, nec vestigium, et Tribonianum in expungendo hoc vocabulo diligentissimum fuisse, vel ex sola *l.* 28. §. 7. D. *de poen.* comparata cum Paulli *Sentent. recept. lib. V. tit.* 25. §. 10. ὀφθαλμοφανῶς possit demonstrari: supersunt tamen quaedam VLPIANI et PAVLLI fragmenta, quae ad nullum alium, quam hunc ipsum *de cognitoribus* titulum commode referri posse videntur. Cur plura exstare passi non sint digestores, a pluribus quaesitum, quam ad liquidum perductum est. Parum sane solida est Theodori Marcilii ratio, quam in *Notis ad* §. 1. *Inst. per quos ag. poss.* attulit, puta, quod cognitoribus tantum locus fuerit in iudiciis ordinariis, adeoque nullus eorumdem vsus potuerit supereſſe, ex quo omnia iudicia coeperint esse extraordinaria. §. *vlt. Inst. de interd.* Vnde enim probari potest, cognitoriam operam tantum in iudiciis ordinariis eluxisse? Nec magis verosimile est commentum Iac. Gutherii, *de offic. dom. aug. lib.* I. *cap.* 25. existimantis, ex eo demum tempore, quo vice sacra iudicantes *cognitores* dici coeperint, exoleuisse cognitorum forensium nomen, ne quid hac denominatione illorum dignitati decedere videretur. Quum enim procuratorum Caesaris dignitas amplissima non obstaret, quo minus procuratores forenses vetus nomen retinerent: cur ob cognitorum dignitatem sublatum esse cognitorum forensium nomen, statuamus? Minime omnium credimus Pandulpho Prateio *Iurisprud. med. lib.* II. *cap.* 9. totam hanc mutationem supinae Triboniani negligentiae tribuenti. Immo nos potius inde eius diligentiam prudentiamque elucere arbitramur, quod seruauit institutum, nihilque e in corpus suum, nisi quod in ipsis obtineret rerum argumentis, admiserit. Ego cognitorum vocabulum ideo expunxisse scio Tribonianum, quod eorum in foro nomen iam pridem exoleuisset: caussam, cur exoleuerit, fateor me scire cum ignarissimis. Ceterum Iac. Gothofredus in *Serie edicti perpetui* huic *de cognitoribus* titulo praemittit alium *de muliere, de dote, abesse, amissse.* Sed Dauus hic sum, non Oedipus, nec

OMnes, qui ex edicto meo infamia notantur, quiue apud me postulare prohibentur (b), vel constituere (c) cognitores (d), vel a PRAESENTIBVS

nec scio, quid sibi hac rubrica velit vir eximius. Sunt quaedam fragmenta, in quibus explicantur verba MVLIER, ABESSE, AMISISSE: sed ea ad hunc ipsum titulum pertinuisse arbitror, nec ideo fingenda fuit rubrica, quae non magis aliquid significat, quam τὸ βλίθρι.

(b) *Postulare prohibentur.*] Sententiam huius edicti expressimus ex Paulli *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 1. qui solus ex iureconsultis doctrinam de cognitoribus exposuit. Ait enim: *omnes infames, qui postulare prohibentur*, COGNITORES *fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis.* Quis vero hoc prohibuerit, nisi praetor, qui de his rebus edicere solitus est? Accedit, quod idem fere tradidisse videtur CAIVS *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 7. D. *de postul.* quamuis verba eius mutila esse existimemus. Ait enim: *quos praetor apud se prohibet postulare, eos omnino prohibet,* (omisisse digestores videntur verba: *etiam cognitores fieri*) *etiamsi aduersarius eos patiatur postulare.*

(c) *Vel constituere.*] Apud Paullum hoc hodie non legimus. Olim tamen id lectum fuisse, ex hoc Aniani interpretamento patet: *infames ad agendas causas nec mandatum* DARE, *nec suscipere ab altero possunt, etiamsi hoc eorum aduersarii adquiescant.* Quam Aniani adnotationem hic non esse contemnendam, recte vidit Ant. Schulting. *Iurisprud. vet. anteiustin. pag.* 222.

(d) *Cognitores.*] COGNITORES dicebantur, qui praesentes a praesentibus constituebantur in ipso iudicio, et quidem ad negotia iudicialia explicanda. Procuratori enim et alia extra iudicium peragenda mandari poterant: cognitori iudicialia tantum. Ille et absens, et domi; hic praesens tantum et coram ipso iudice erat constituendus, et hinc vocatur PRAESENTIS COGNITOR, *l. vlt. C. Th. de cognit. et procur.* itemque AD COGNITIONEM ALIENI IVRGII SVFFRAGATOR. *l.* 6. *C. Th. eod.* Hinc Festus: *cognitor est, qui litem alterius suscipit* CORAM EO, *cui datus est.* Et Ascon. Paedian. *ad Cicer. diuinat. cap.* 4. *qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS *dicitur, si orator est; aut* ADVOCATVS, *si aut ius suggerit, aut praesentiam suam accommodat amico: aut* PROCVRATOR, *si negotium*

BVS (e) constitui veto.

gotium ſuſcipit: aut COGNITOR; *ſi praeſentis cauſſam nouit, et ſic tuetur, vt ſuam. Ergo Cicero cognitorem modo dixit* FAMILIARISSIMVM DEFENSOREM. Locum hunc operoſe explicat Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. lib.* IIII. *cap.*3. ſimulque ibidem adducit locum Manilii *lib. V. Aſtron. v.* 313. *ſeqq.*

Non vllo careat digito, quaue iuerit haſta,
Defueritque bonis ſector, poenamque lucretur
Noxius, et patriam fraudarit debitor aeris,
COGNITOR *eſt vrbis,*

ex quibus contra Salmaſium probari poſſe exiſtimat, cognitorem eumdem cum ſectore bonorum eſſe. Quod et Scaligero in mentem veniſſe video in *Not. ad illum Manilii locum pag.* 379. *edit. Boecl.* Sed eum locum potius argumento eſſe cenſeo, omnes dictos eſſe COGNITORES, qui in foro cuicumque negotio pro praeſentibus amicis interuenerint, ſiue mancipes hi fierent, ſiue ſectores, ſiue quadruplatores. Gloſſa: *cognitor*., ἔδικος. Ergo *cognitor vrbis* erit apud Manilium, qui ſe omnibus amicorum rebus, ad ſe nihil pertinentibus, tamquam magnus ardelio immiſcet, qualis ille apud Horat. *Serm.* I. 5. *v.* 38. qui obuio eam operam promittens:

Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, cui
COGNITOR *ipſe.*

Ex quo Horatii, nec non Ciceronis loco *pro Q. Roſc. cap.* 2. ſimul diſcimus, cognitore ſemel a praeſente domino conſtituto, huic poſtea abeſſe a foro licuiſſe.

(e) A PRAESENTIBVS.] Vocabulum hoc fuit edictale, quod ad hunc ipſum locum explicaturus VLPIANVS *lib.* VII. *ad edict. l.* 5. *et l.* 7. D. *de procurat.* PRAESENS, inquit, *habetur, et qui in horto eſt:* quemadmodum et eum, *qui in foro, vrbe, ac continentibus aedificiis eſt,* PRAESENTES *dici* monet PAVLL. *lib.* VI. *ad edict. l.* 6. D. *eod.* quamuis vterque procul dubio non omiſerit, cognitores ab iis demum, qui in ipſo foro praeſentes ſint, recte conſtitui poſſe. Ceterum haec loca Duarenus perperam ad titulum edicti *ſi ex nox. cauſſ. agat.* pertinuiſſe putat, quia VLPIANVS ſtatim addit: *Et ideo procurator eius praeſentis eſſe videtur.* Quid vero aliud eſt procurator praeſentis, quam cognitor? Et ſane quum ſaepe contingeret, vt quis, licet praeſens, in forum tamen, quoties opus eſſet, deſcendere non poſſet: *ex bono et aequo eſſe videbatur,*

Digitized by Google

veto. (f)

§. I. MVLIERI (g), non niſi in rem ſuam, cognitoriam operam ſuſcipere permitto.

§. II. Sed et alios quoſcumque (h), veluti quorum culpa

tur, quod maior annis LX. et cui morbus cauſſa eſſet, cognitorem dare poſſet. Ita Auct. *ad Herenn. lib.* II. *cap.* 13.

(f) *Conſtitui veto.*] Hinc frequenter in foro incidit diſceptatio, poſſitne quis cognitor eſſe, nec ne. Vid. Quinctilian. *Inſtit. orat. lib. III. cap.* 8.

(g) MVLIERI.] Huius quoque alterius paragraphi ſententiam debemus Paullo, qui *Sentent. recept. lib.* I. *tit.* 2. §. 2. *feminae*, inquit, *in rem ſuam cognitoriam operam ſuſcipere non prohibentur.* NON PROHIBENTVR, puta a praetore, qui his rebus modum praeſcribere ſolebat. In edicto tamen fuit vocabulum MVLIER, quod ad hunc ipſum locum, tamquam edictale explicat VLPIAN. *lib. VII. ad edict.* (ita enim Florentiae legitur,) *l.* 13. *pr. D. de verb. ſignif.* eoque et virginem viri potentem contineri, obſeruat. Quod et Seruius notat ad illa Virgilii *Aeneid. lib. XI. v* 687.

Aduenit, qui veſtra, dies muliebribus armis
Verba redarguerit.

(h) *Quoſcumque.*] Hic quoque nobis ante oculos fuit locus Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 2. §. 3. *in rem ſuam cognitor procuratorue ille fiet, qui pro aliis poſtulat.* Quum vero hic vocabula ABESSE et AMISISSE interpretentur VLPIAN. *lib. VII. ad edict. l.* 13. §. 1. 2. 3. *D. de verb. ſignif.* et PAVLL. *lib. VI. ad edict.* (ita enim quaedam editiones habent, quamuis in codice Florentino ſit *liber VII.*) cogitandum fuit de caſu, quo quis ob rem, quae ABESSET, quaeue AMISSA ESSET, in rem ſuam cognitor fieri potuerit: iſque ſe nobis facile obtulit. Fingamus, creditorem, ſoluto debito, amiſſi ſua culpa pignoris aeſtimationem praeſtare debere, idque illum facere ceſſo ſibi prius a debitore pignoris amiſſi dominio: hic ſane creditor, qui antea pignus amiſſum nec actione hypothecaria perſequi, nec illud vindicare poterat, facta ſibi praeſenti a praeſente ceſſione recte illud vindicabit tamquam cognitor in rem ſuam, dum talis ſit, qui pro aliis ex edicto praetoris poſtulare poſ-

pa aliquid ABESSE (i), vel qui quid AMISISSE (k) dicentur, in rem ſuam cognitores dari permittam, dum tales ſint, qui pro omnibus apud me poſtulare poſſint.

TIT. XXII.

DE PROCVRATORIBVS. (a)

(VLPIAN. LIB. VIII. et VIIII. PAVLL. LIB. VII. et VIII.)

ſit. Et poſita quidem huiuſmodi ſpecie edicto huic facillime aptabuntur verba edictalia: MVLIER, ABESSE, AMISISSE, ex quibus Iac. Gothofredus ſingularem rubricam, nihil ſignificantem, finxerat.

(i) ABESSE.] Quae ABESSE dicantur, exponunt VLPIAN. *lib. VII. ad edict. l.* 13. §. 1. 2. 3. et PAVLL. *lib. VI. l.* 14. *D. de verb. ſignif.*

(k) AMISISSE.] Id quoque verbum AMISISSE, tamquam *συνώνυμον* explicat PAVLL. *ibid. d. l.* 14. §. 1. *D. de verb. ſign.* vbi docet, *rem* AMISISSE *videri, qui aduerſus nullum eius perſequendae habeat actionem*: quemadmodum in ſpecie paullo ante propoſita nullam pignoris amiſſi perſequutionem habebat creditor, non hypothecariam actionem, quia debito ſoluto ceſſat pignoris perſecutio, nec rei vindicationem, quia ante ceſſionem non erat dominus. Quae itaque de ſtipulationibus iudicialibus hic accumulauit Ioannes Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de reg. iur. pag.* 224. *et* 230. non inerudita ſunt, at plane *ἀνεπιθέτως*, quia praetor de his ſtipulationibus in hac edicti parte non egit.

(a) DE PROCVRATORIBVS.] Proximum hunc fuiſſe edicti titulum, vel iureconſultorum fragmenta probant. VLPIANVS enim huic edicti capiti duos *libros*, VIII. et VIIII. PAVLLVS tres, VII. VIII. et VIIII. deſtinarunt. Ex PAVLLI *libro VII.* tria fragmenta in indicem retulit Iac. Labittus. Sed *l.* 14. *D. de verb. ſignif.* potius ex *libro VI.* decerptam eſſe oſtendimus; *l.* 9. D. *de vi publ.* quam potius ex *libro XVII. ad edict.* deſumtam eſſe, ex *l.* 6. *D. de vi et vi arm.* patet. Solum ergo genuinum eſt, quod ſupereſt in *l.* 5. D. *de reſt. in integr.* ex quo ſimul colligimus, in prima ſtatim edicti parte praetorem expreſſiſſe, qui procuratores eſſe poſſint.

Digitized by Google

PRocuratorem in quacumque cauſſa, ſi mandatum ei erit (b), ab eo, qui eius actionis dominus erit (c), datum admittam, dum talis ſit, cui ex edicto meo poſtulare liceat. (d)

§. I.

(b) *Mandatum ei erit.*] Siue expreſſe, ſiue tacite, ſiue verbis, ſiue litteris, ſiue nutu. §. 1. *Inſt. per quos ager. poſſ.* Nam et DELEGARE ſolo nutu ſurdus et mutus poteſt. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 17. D. *de nouat.*

(c) *Dominus erit.*] Quia actiones omnes inter legis actiones erant, *l.* 2. §. 6. D. *de orig. iur.* lege vero per procuratores agi non poterat: *l.* 123. D. *de reg. iur.* procuratoribus in foro plane non erat locus, praeterquam acturis pro populo, pro libertate, pro tutela, et furti ex lege Hoſtilia eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, vel rei publicae cauſſa abeſſent, quiue in eorum, cuius tutela eſſent. *pr. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* Hinc ipſi adeſſe cogebantur litigatores, adeo, vt ne MORBVS quidem AEVITASVE, id eſt, ſenectus liberarent a neceſſitate adeundi praetorem. Gell. *Noct. Attic. lib.* XX. *cap.* 1. Quod quum permoleſtum demum videretur: illum iuris antiqui rigorem vſus fori paullatim emolliuit, repertuſque eſt modus, quo procuratores ſaluis antiqui iuris principiis admitterentur, puta vt DOMINI LITIS facti fingerentur, ſiquidem tunc iudicio, tamquam ſtipulatione contraxiſſe videbantur, *l.* 3. §. 11. *D. de pecul.* tota lite, quaſi per nouationem in procuratorem tranſlata. *l.* 11. *l.* 29. D. *de nouat.* Ne tamen in praeiudicium domini ipſius vergeret fictum iſtud dominium: quaedam procurator ſine ſpeciali domini mandato ſuſcipere non poterat, inter quae an et iuſiurandum in litem fuerit, diſputat VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 7. *D. de in lit. iur.* Quum ergo procurator dominium litis per litis conteſtationem conſequeretur: ipſum, a quo conſtituebatur, dominum eſſe debuiſſe, patet, qualem et filiumfamilias certis caſibus eſſe, docet VLPIAN. *ibid. l.* 8. D. *de procurat.* Sane et hic ex omnibus cauſſis tamquam paterfamilias obligatur, et ob id cum eo agi, tamquam cum patrefamilias, poteſt. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 39. D. *de oblig. et act.*

(d) *Poſtulare liceat.*] Sane et minor admittitur, dummodo ſit ſeptemdecim annorum. §. 5. *Inſt. ex quib. cauſſ. manum. non lic. l.* 8. D.

Digitized by Google

§. I. Eos (e), qui ſuo nomine agere non poſſunt, (f), itemque furioſos (g), mente captos, infamia notatos,

8. *D. de inſtitor. act.* Nec obſtat, quod minori non videatur deneganda reſtitutio in integrum. *Non* enim *videtur* (a munere procuratoris) *excluſus, quem praetor in integrum ſe reſtituturum, pollicetur.* PAVLL. *lib. VII. ad edict. l. 5. D. de in int. reſtit.* Ita perſpicua eſt ſpecies huius legis, ipſeque eius intellectus facillimus, vt merito mireris, τὸν πάνυ Cuiacium, in his alioquin acutiſſimum, hunc textum ad materiam de furto et vi bonorum raptorum, de qua hac parte edicti plane non egerat praetor, referre non dubitare. Vid. eius *Comment. ad* Paulli *libros edictal. pag.* 102. *tomo V. Oper.*

(e) *Eos.*] Sententiam huius edicti nobis ſeruauit Paullus *l.* 43. §. 1. *D. de procur. quando quaeritur, an alicui procuratorem habere liceat: inſpiciendum, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc* EDICTVM *prohibitorium eſt.* Ergo procuratores habere poſſunt, qui non prohibentur. Quos autem prohibeat praetor, aliunde conſtat, et mox diſtinctius explicabitur.

(f) *Agere non poſſunt.*] Regulam hanc habemus *l.* 17. §. 20. *D. de iniur. omnibus, qui* SVO NOMINE *actionem habent, procuratoris dandi facultas eſt.* Qui enim ſuo nomine agere non poteſt, non eſt dominus litis, ac proinde nec in alium transferre poteſt hoc litis dominium. Procuratorem ergo recte conſtituit filiusfamilias, at non ſeruus. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 33. §. 1. *D. de procur.* Quamuis enim huius legis inſcriptio praeferat *librum VIIII.* notandum tamen eſt, §. 3. *et ſequ.* demum ex *libro VIIII.* decerptas eſſe, quum priores ſint ex *libro VIII.* Id et alibi contigiſſe animaduertimus. Vniuerſitas porro non procuratorem dat, ſed ſyndicum, qui tunc actor eſt rei publicae ſeu vniuerſitatis, non ſingulorum. VLPIAN. *ibid. l.* 2. *D. quod cuiuſcumque vniuerſit.*

(g) *Furioſos.*] Procurator dabatur ab abſente. Pro abſente alias et furioſus habebatur: non hic tamen, quia *in eo animus deeſt, vt ratum habere non poſſit.* PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. de procurat.* Quamobrem furioſi et mente capti non dant procuratores, ſed pro iis agunt, actioneſue ſuſcipiunt, eorum curatores, vel conſtituti ab his actores. Nec tamen iure nouo ſoli agnati curabant furioſos, quamuis eos

Digitized by Google

tatos (h), eosque, qui popularem actionem instituere volent (i), procuratores dare et habere veto. (k)

§. II. PROCVRATOREM (l), AD LITEM SVSCIPIEN-

eos solos ad hanc curationem vocassent leges XII. tabularum. CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 13. *D. de curat. furios.*

(h) *Infamia notatos.*] Huc pertinent omnia fragmenta, quae ex VLPIANI *lib. VIIII.* et PAVLLI *libro VIIII.* ad titulum *de his, qui not. infam.* relata sunt, vt *l.* 10. *l.* 15. *l.* 16. *l.* 17. *l.* 18. *l.* 19. *l.* 23. *D. eo tit.* vbi de feminis, quae intra annum luctus nupserunt, iisque, qui illas vel elocarunt, vel duxerunt, agitur. Has vero aliasque personas infames procuratores dare non potuisse, discimus ex *§. vlt. Inst. de iis, per quos ager. poss.* Hinc vetus exceptio procuratoria: EO, QVOD NON LICVISSET ADVERSARIO DARE VEL FIERI PROCVRATOREM, de qua *l.* 19. §. 2. *D. de prob. et praesumt.* et Quinctilian. *Inst. orat. lib. IIII. cap.* 7. *lib.* VII. *cap.* 1.

(i) *Instituere volent.*] In iudiciis popularibus, rei quidem procuratorem dare poterant, non actores: PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 5. *D. de pop. act.* nisi ad hos res directe pertinebat. PAVLL. *ibid. l.* 42. *pr. D. de procur.* Quae vero sint actiones populares, ea occasione ostendit IDEM *ibid. l.* 1. *D. de popul. act.*

(k) *Habere veto.*] Prohibitorium fuisse hoc edictum, paullo ante ex *l.* 43. §. 1. *D. de procur.* probauimus. In prohibitoriis autem edictis verba praetoris sollemnia erant: FIERI VETO. Brisson. *de form. pop. Rom. lib. III. pag.* 382.

(l) PROCVRATOREM.] De hoc edicti capite, quod ad reorum procuratores pertinet, eodem *libro VIII.* egerunt VLPIANVS et PAVLLVS, quum ille de procuratoribus actorum libro demum VIIII. differuerit, argumento satis luculento, hanc §. ordine priorem fuisse. Procuratorem autem se coacturum edicit praetor, quicumque, quum habilis sit, non inuitus eam operam in se suscepit, non tamen militem, qui non nisi in caussa cohortis et in rem suam procurator fieri potest. VLPIAN. *lib. VIII. ad edict. l.* 8. *§.* 1. 2. *D. de procurat.* Si plures dati sunt: melior est conditio occupantis, id est, eius, qui prius litem contestatus est. PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 32. *D. eod.*

PIENDAM DATVM (m), PRO QVO CONSENTIENTE (n) DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT IVDICIVM ACCIPERE (o) COGAM. (p)

§. III.

(m) DATVM.] Potest et susceptа iam lite procurator dari, dum pro eo dominus cautionem iudicatum solui exponat, CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 46. *D. de procur.* vbi et de officio procuratoris, actionibusque, quae inter dominum et procuratorem intercedere possunt, agitur.

(n) QVO CONSENTIENTE.] Nam iudicium suscipere non cogitur, pro quo ignorante dominus defunctus iudicatum solui exposuit. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 15. *pr. D. de procur.* Cautio vero illa semper exigitur. Immo in communi diuidundo iudicio duplex requiritur cautio, quia idem procurator et ad agendum et ad defendendum constituitur. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 1. D. *eod.* Sed et defensor absentis emtoris, litem venditori denuncians cauere huic praeterea debet, rem ratam habiturum dominum. VLPIAN. *lib.* III. *Digest. l.* 75. D. *eod.*

(o) IVDICIVM ACCIPERE.] Omnia procurator, tamquam dominus agit, adeo, vt et interrogatus in iure respondeat, concesso tamen ad deliberandum spacio. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 5. D. *de interr. in iure fac.* Hinc et tunc defendisse censetur, quando, praestita de rato cautione, quid fieri passus est, quod passurum dominum probabile est. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 36. D. *de procur.* Neque tamen procuratori recte soluitur, nisi speciali mandato instructo. PAVLL. *ibid. l.* 86. D. *de solut.* Actionem porro iudicati datam esse aduersus procuratorem, tamquam dominum litis, demonstrauit Iust. Henn. Boehmerus *Diss. de domin. lit. cap.* 2. §. 15. Attamen quum exceptione doli mali elidi posset haec actio, *l.* 28. *D. de procur.* non mirum est, veteres aliquando negare, actionem iudicati aduersus procuratorem competere. *l.* 61. *D. de procur. l.* 4. *D. de re iudic.* Recte enim PAVLLVS *lib. VIII. ad edict. l.* 112. *D. de reg. iur.* obseruat, nihil interesse, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem excludatur. Cuius notissimae regulae speciem denuo non vidit Iac. Gothofr. *in Comment. ad d. l.* 112.

(p) COGAM.] Non tamen cogitur procurator in rem suam venditorem defendere. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 34. *D. de procur.* Immo nec vllus alius cogitur, si iusta

Digitized by Google

§. III. Accepto (q) ſemel iudicio (r) procuratorem mutari, litemque ab eo transferri, niſi cauſſa cognita (s), non

iuſta non defendendi cauſſa ſit, veluti inimicitia capitalis: VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* dignitas ſuperveniens: VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 3. *D. eod.* valetudo: peregrinatio: CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 9. *D. eod.* immo et praeſentia domini, ſi hic ad defendendum cogi poſſit. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 11. *D. eod.* Expenſis ergo rei circumſtantiis, cauſſa cognita aeſtimandum eſt, cogenduſne, an excuſandus procurator videatur; CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 12. VLPIAN. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 13. *D. de procur.* an reo non defenſo actorem in poſſeſſionem mitti oporteat. *l.* 3. *C. de procur.*

(q) *Accepto.*] Hoc caput inter ſuperius et ſequens fuiſſe intermedium, vel inde patet, quod VLPIANVS de procuratore rei, deque mutatione procuratoris *libro* VIII. de procuratore actoris *libro* VIIII. egerit. Adde, quae notauimus ad *litt. s.*

(r) *Semel iudicio.*] Ante litis conteſtationem liberrima eſt poteſtas vel mutandi procuratorem, vel iudicium per ſe accipiendi. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 16. *D. de procurat.* Nam quia nondum in procuratorem tranſiit litis dominium, dominus omnia integra habet, licetque ipſi vel cauſſam ſuam meditari, vel eam alii mandare, idque et coram, et per internuncium, et per epiſtolam, pure aeque, ac in diem vel ſub conditione facere poteſt. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. D. *de procurat.* PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Sed haec omnia, vti diximus, ante litis conteſtationem et nondum accepto iudicio. Poſtea enim, tranſlato ſemel dominio litis, procurator mutari non poteſt, niſi cauſſa cognita. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. *pr. et* §. 1. D. *de procur.*

(s) *Niſi cauſſa cognita.*] Hunc locum explicans VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 17. §. 2. *D. de procurat. In hac*, inquit, *cauſſae cognitione non ſolum ea verſantur*, QVAE SVPRA DIXIMVS *in procuratore non cogendo ſuſcipere officium* (ex quibus verbis hanc paragraphum illa ſuperiore de procuratore rei poſteriorem fuiſſe; luculenter patet:) *verum etiam aetas.* Iure quoque procuratorem mutat dominus, ſi ille ſuſpectus, aut in vinculis, aut in hoſtium poteſtate eſt: VLPIAN. *lib.* VIIII.

non permittam. (t)

§. IIII. CVIVS (u) NOMINE (x) QVIS ACTIONEM

ad edict. l. 19. D. *eod.* aut si iudicio publico, vel priuato, vel valetudine, vel maiore re sua distringitur, PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 20. D. *eod.* nec non si latitat, aut inimicitiam concepit. CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 21. D. *eod.* vel si adfinitatem contraxit cum aduersario, eiue heres factus est: PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 22. D. *eod.* vel si longa peregrinatio ei impedimento est. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 23. *D. eod.* Quibus vrgentibus caussis multo magis ipse procurator recte renunciat mandato suo. PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 24. D. *eod.* Non autem remouendus est procurator ex caussa, quae famam fugillare possit, si velit ille pudorem purgare, nec remouendus procurator in rem suam, nec qui vult vti iure retentionis, nisi dominus ei soluere paratus sit. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 26. D. *eod.*

(t) *Non permittam.*] Ne caussa quidem cognita id permittit praetor, nisi vt tota caussa transferatur, et, si id ex parte actoris fit, stipulatio committatur. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 27. D. *de procurat.* An vero procurator aliquando et sine praetoris arbitrio mutetur, idem disquirit VLPIAN. *ibid. l.* 31. §. 1. 2. D. *eod.*

(u) CVIVS.] Integrum hoc edictum seruauit VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 33. §. 3. D. *de procur.*

(x) NOMINE.] Nihil interest, cuiuscumque dignitatis aut quocumque nomine agat procurator. Hinc idem iuris est circa CVRATORES furiosorum et prodigorum: VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 5. *D. de postul.* nec non circa TVTORES, pupillis etiam iis, qui de statu suo litigant, datos. VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. de tut. dat.* Diuisa tutela, is, qui administrat, contutoribus in agendo praefertur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. de adm. et peric. tut.* Nec tamen tutores, acturi pro pupillis, de rato cauent. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. eod.* Praeterea idem iuris est circa ACTORES, a tutoribus vel curatoribus suo periculo constitutos, PAVLL. *lib.* VIII. *ad edict. l.* 24. *D. eod.* quamuis hi de rato cauere teneantur. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 9. *D. rem rat. hab.* Nec minus huc referendi PROCVRATORES IN REM SVAM, de quibus VLPIAN. *ibid. l.* 35. *D. de procur.* Immo et aliquando FEMINAE,

Digitized by Google

NEM (y) DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDET (z), ET EI, QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM (aa), AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Si non defendet (bb), neue ſatisdabit

NAE, quippe quibus pro parentibus, ſenibus, vel aegrotis, cauſſa cognita agere permittitur. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 41. *D. eod.* Poſtremo et de DISPENSATORIBVS monet PAVLL. *ibid. l.* 51. *D. de ſolut.* eos procuratores non eſſe, niſi habeant mandatum, quo reuocato nihil eos poſſe: praeterquam quod debitor, ignorans, reuocatum eſſe mandatum, recte eis ſoluit. Erant autem DISPENSATORES, vt ex *Gloſſis* Iſidori patet, *arcarii*, eorumque non modo in marmoribus paſſim fit mentio, verum etiam in iure noſtro, veluti *l.* 41. §. 17. *D. de fideic. libert.* Eleganter hoc officium deſcribit Theophil. *Paraphr.* §. 10. *Inſt. de mand.* DISPENSATOR ἐστὶν ὁ οἰκέτης, ὃς σύνηθες ἐδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα: DISPENSATOR *eſt ſeruus, qui foenori dare ſolet pecunias domini.* Talis diſpenſator, *breuiarium rationum offerens* apud Sueton. *Galb. cap.* 14. Talis diſpenſator Trimalchionis, *aureos numerans* apud Petron. *Satyr. cap.* 30. Quare vetus interpres οἰκονόμον *Luc. cap.* 12. *v.* 42. non ſatis commode vertit *diſpenſatorem*, rectiuſque eum, *cui dominus committit pecuniam ſuam, diſpenſatorem* dicendum eſſe monet Auguſt. *Serm.* XVIIII. *ex nouis.*

(y) ACTIONEM.] Regulariter quilibet actionem alieno nomine intentare poteſt. VLPIAN. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de procur.* Interdictum tamen de liberis ducendis alieno nomine poſtulanti non datur. VLPIAN. *ibid. l.* 40. *pr. D. eod.*

(z) DEFENDET.] Quid hic ſit DEFENDERE, docent VLPIAN. *ibid. l.* 35. *l.* 37. *l.* 39. *pr.* D. *de procurat.* et PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. *l.* 45. D. *eod.*

(aa) RATVM HABERE EVM.] Ad hanc cautionem pertinent, quae fuſe diſſerit VLPIANVS *ibid. l.* 35. §. 3. *l.* 39. §. 1. *ſequ. l.* 40. §. 1. *ſequ.* D. *de procurat. l.* 9. D. *rem rat. hab. l.* 23. D. *de admin. ac peric. tut.*

(bb) *Non defendet.*] Hanc clauſulam fuiſſe in edicto, patet ex *l.* 5. *C. de procur.* vbi id *edicto perpetuo expreſſum* dicitur, et *l.* 3. *C. eod.* vbi ita *ſecundum formam*

bit (cc), actionem ei non dabo, praeterquam si praesentis procurator erit. (dd)

§. V. Parentes (ee), liberos, fratres, adfines proximos, patronos, libertos, maritos, si ratam rem habituros eos easue, ad quos quasue ea res pertinebit, boni viri arbitratu satisdabunt, nec voluntas eorum mutata erit, et sine mandato admittam.

TIT.

mam iuris dictionis seruari discimus. Vnde non obscurum est, quo pertineat fragmentum PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 43. §. 4. *D. de proc. poena non defendentis procuratoris haec est, vt denegetur actio.*

(cc) *Satis dabit.*] Ger. Noodtius de hoc edicti capite, si quis alias, optime meritus verba haec restituit ex Paulli *sentent. recept. lib. I. tit.* 10. §. *vlt.* vbi iureconsultus: *si satis non det procurator absentis,* ACTIO *ei absentis nomine non datur.*

(dd) *Procurator erit.*] Ita Diocletianus et Maximianus augg. *l. vn. C. de satisdat. non est incerti iuris, eum, qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli, ratam rem habiturum dominum, satis dare. Hoc enim casu quasi* PRAESENTIS PROCVRATOREM INTERVENIRE *intelligendum est.* Hunc quoque locum obseruauit Noodtius *ibid. pag.* 88. qui tamen perperam huc refert *l.* 5. *l.* 6. *l.* 7. D. *de procur.* quippe ex PAVLLI *libro* VI. et VLPIANI *libro* VII. *ad edictum* decerptas, ac proinde alio pertinentes. Vid. supra *tit.* 21. *litt. e.*

(ee) *Parentes.*] Sententiam huius capitis nobis suggerit VLPIANVS *l.* 3. §. 3. *D. iudic. solui. sed et si forte ex liberis vel parentibus interueniat aliquis, vel vir vxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur. Magisque erit, ne committi debeat, nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. Quod enim eis agere permittitur* EDICTO PRAETORIS, *non facit eos procuratores.* Ger. Noodtius eodem refert fragmentum VLPIANI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 35. *de procurat.* vbi tantum ὡς ἐν παρέργῳ huius iuris fit mentio. Denique ex *l.* 1. et *l.* 2. *C. de consort. eiusd. lit.* discimus, hoc edictum postea et ad litis consortes prolatum esse.

Digitized by Google

TIT. XXIII.

QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGETVR. (a)

QVOD CVIVSCVMQVE (b) VNIVERSITATIS (c) NOMINE,

(a) CONTRA EAM AGETVR.] Quum hoc edictum iisdem *libris* VIIII. exposuerint VLPIANVS et PAVLLVS: nulla sane nos mouere potuit ratio, vt ab ordine Pandectarum recederemus. Verba edictalia, litteris maiusculis expressa, in ipsa rubrica seruata sunt. Reliqua suo quaeque loco vera praestabimus.

(b) CVIVSCVMQVE.] *Cuiuscumque* dicit praetor, quia nihil interest, municipii, an collegii, an totius prouinciae nomine agatur. Quo vltimo casu et proximae insulae ad prouinciam pertinere videntur. VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 9. *D. de iudic.* Sed et singuli conuentus ac dioeceses ad prouinciam referendae, quia *toto ei pars continetur*, CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 113. *D. de reg. iur.* vbi male Gothofredus existimat, rationem reddere voluisse CAIVM, cur vniuersitas in vna persona superstite subsistat? Quoties enim hoc contingit: non pars toto continetur, sed pars nomen tantum totius adsumit. Non sane solet CAIVS, elegantissimi ingenii iureconsultus, tam subtilitas rationes reddere.

(c) VNIVERSITATIS.] Intelligenda est vniuersitas licita. Neque enim societatem, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim habere omnibus conceditur, siquidem legibus, et SCtis, et principum constitutionibus res illa continetur. Ea occasione licita quaedam collegia recenset CAIVS *lib. III. ad edict. prouinc. l.* 1. *pr. D. quod cuiuscumque vniu. nom.* plura nos ex antiquitatibus eruimus in *Dissert. de collegiis et corpor. opific. cap.* 9. [quae recusa exstat in *Syllog. l. opuscul. varior. num.* 9. *pag.* 367. *seqq. edit. Geneu.*] Licitis collegiis permissum est habere res communes, arcam communem, immo et actorem vel syndicum, per quem tamquam in re publica quadam, quod communiter fieri deberet, fieret. CAI. *ibid. l.* 1. *§.* 1. *D. eod.* Hinc in marmoribus ARCARII COL. Reines. *Inscript. pag.* 431.

Lect.

Digitized by Google

MINE (d), VEL CONTRA EAM AGETVR, de eo actori (e) a maiore parte vniuersitatis electo (f), et in eum iudicium dabo.

§. I. Si nemo vniuersitatem DEFENDET, res eius possideri vel VENIRE IVBEBO. (g)

§. II. Extraneum quoque, defensurum vniuersitatem, si iudicatum solui satisdederit, admittam. (h)

TIT.

Lect. var. lib. III. cap. 16. ARCA SEVIRORVM AVGVSTALIVM, SOCII SEV. AVGVSTAL. QVIBVS ARCAM HABERE PERMISSVM A DIVO PIO. Gruter. *Inscript. pag.* 414. 2. 7. 12.

(d) NOMINE.] Siue in rem agatur, siue in personam. Nam et res communes habent vniuersitates, quae an publicae dici possint, quaerit CAI. *ibid. l.* 16. *D. de verbor. signif.* quemadmodum et VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 41. *D. de adqu. rer. dom.* disquirit, an statuae in publico positae sint ciuium?

(e) *Actori.*] Non magis tamen quisquam municipum vel collegarum hoc officium suscipere cogitur, quam priuatus operas procuratoris. Neque enim hoc est munus publicum, de quo hac occasione egisse videtur PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 18. D. *de verb. signif.*

(f) *Electo.*] Modum eligendi constituendique syndicos et actores ad hunc locum descripserunt VLPIAN. *lib. VIIII. ad edict. l.* 3. *D. h. t.* et PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 4. D. *eod.*

(g) VENIRE IVBEBO.] Cum sententiam huius edicti, tum verba *vniuersi* VENIRE IVBEBO seruauit expositque CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.*

(h) *Admittam.*] Postremam etiam hanc sententiam debemus CAIO *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 1. §. 2. D. *h. t.* Ait enim ibi iureconsultus: *et si extraneus defendere velit vniuersitatem: permittit* PROCONSVL, *sicut in priuatorum defensionibus obseruatur, quia eo melior conditio vniuersitatis fit.* Vbi non ex ICtorum interpretamentis hoc ius esse, sed *proconsulem*, (adeoque et *praetorem*) id edicto permisisse, dicit Caius. Animaduertit hoc etiam Ger. Noodtius *ad Pandect. pag.* 93. cui tamen non adsentimur, inferenti verba: SICVT IN PRIVATORVM DEFENSIONIBVS OBSERVATVR. Esse enim haec CAII, non ipsius praetoris, verba, nemo non animaduertit.

Digitized by Google

TIT. XXIIII.

DE NEGOTIIS GESTIS. (a)

(VLPIAN. LIB. X.)

SI QVIS (b) NEGOTIA (c) ALTERIVS (d), SIVE QVIS NEGO-

(a) DE NEGOTIIS GESTIS.] Hunc *de negotiis geſtis* titulum ſuperioribus fuiſſe poſteriorem, inde adparet, quod de procuratoribus et ſyndicis VLPIANVS egit *libro commentariorum* VIIII. de negotiis geſtis *libro X.* Praeceſſit autem hic titulus illum *de calumniatoribus*, quia PAVLLVS titulum *de negotiis geſtis libro* VIIII. titulum *de calumniatoribus* demum *libro X.* enarrauit. Idem ergo hic ordo, qui in Pandectis. Ipſa edicti verba ſeruauit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l. 3. pr.* D. *de negot. geſt.* Eiuſdem vero inſignem vtilitatem *l.* 1. D. *eod.* ſuo more commendat.

(b) SI QVIS.] Hic quoque, ſub genere maſculino femininum comprehenditur. Nam et femina negotia poteſt gerere: VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de negot. geſt.* immo et pupillus, VLP. *ibid. l.* 3. §. 4. D. *eod.* nec vlla neceſſitas eſt, hic textum ſollicitandi cum Cuiacio *Obſ. lib. XIII. cap.* 7. Vid. Reinh. Bachou. Περὶ *Heineccii Opuſc. poſtum.* *h. t.* De eo, qui in ſeruitute geſſerat negotia, diſputat PAVEL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 18. *D. eod.*

(c) NEGOTIA.] Siue vnum, ſiue plura. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 2. D. *eod.*

(d) ALTERIVS.] Siue maſculi, ſiue feminae, ſiue vnius, ſiue plurium. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. D. *h. t.* Si alter SOCIORVM paſſus eſt geri negotia, alter prohibuit, ſaltim cum altero patiente agendum eſt. IVLIAN. *lib.* III. *Digeſt.* * *l.* 8. §. 3. D. *de negot. geſt.* Recte etiam geri poſſunt negotia PVPILLORVM: IVLIAN. *ibid. l. 6. pr. D. eod.* immo et is, qui pro tutore, tamquam tutore, geſſit, pupillum habet obligatum. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de eo, qui pro tut.* Recte item negotia geruntur FVRIOSORVM: VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. *D. eod.* Immo et negotia FILII FAMILIAS vel ANCILLAE gerendo obligationem quis adquirit, dummodo vel peculium habe-

NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE, QVVM MORITVR (e), FVERINT, GESSE-

habeant, vel in rem patris dominiue verſum ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 14. D. *de negot. geſt.* Similiter et CAPTIVI negotia geri poſſunt ab eiuſdem fortunae ſocio, qui pro eo λύτρον ſoluit, eoque pertinet locus elegantiſſimus PAVLLI *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 21. *pr.* D. *de neg. geſt.* Denique ex negotiis ſuis geſtis et MVNICIPIA obligantur. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 7. D. *quod cuiuscumque vniuerſ. nomin.* Nam et vniuerſitates tenentur ex eo, quod in earum rem verſum eſt: VLPIAN. *ibid. l.* 27. D. *de reb. cred.* maxime quum earum bona non publica, ſed priuata ſint. VLPIAN. *ibid. l.* 15. *l.* 17. *D. de verb. ſignif.* Si adminiſtratores ciuitatis contrahere quem iuſſerunt cum ſeruo ciuitatis: non negotiorum geſtorum, ſed quod iuſſu, agendum eſt. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *quod iuſſu.* Ceterum pro quo quis geſſerit, ex initio geſtionis aeſtimandum eſſe, monet VLPIAN. *ibid. l.* 15. D. *de neg. geſt.*

(e) QVVM MORITVR.] Verba haec adiecit praetor, quia, qui mortui negotia gerit nondum adita hereditate, neminem videtur obligatum habere: VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 6. *D. de negot. geſt.* quamuis ipſius hereditatis negotia geri poſſe, expediti iuris ſit, PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 21. *D. eod.* Suſtinetur tamen et illa negotiorum mortui geſtio per fictionem iuris, eoque fundamento nititur ACTIO FVNERARIA. VLPIAN. *ibid. l.* 1. *D. de religioſ.* Nimirum gentes tantum non omnes ea olim peruaſerat opinio, animas, inſepulto corpore male ſe habere. Hinc Sibylla apud Virgil. *Aen. lib.* VI. *v.* 325. interrogata ab Aenea, quaenam ſit illa animarum turba, quam Charon repellat, tranſituque Stygis prohibeat?

Haec, inquit, *quam cernis, inops* INHVMATAQVE *turba eſt:*
Portitor ille Charon: hi, quos vehit vnda, SEPVLTI.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum:
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt.

Ad quae verba poëtae notat Seruius: *duo*, inquit, *dicit: id eſt: nec legitimam ſepulturam habet, nec imaginariam.* INOPEM *enim dicit ſine pulueris iactu. nam ops terra eſt, id eſt, ſine humatione. Vult autem oſtendere, tantum valere inanem, quantum plenam ſepulturam. Nam et Deiphobi vmbra tranſuecta eſt.*

Digitized by Google

eſt, cui Aeneas cenotaphium fecit, vt:

Hunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Conſtitui.

Bene autem SEPVLTOS, *id eſt, fletos: (nam ſine fletu ſepultura non eſt.)* Et paucis interiectis: *centum autem annos ideo dicit, quia hi ſunt legitimi vitae humanae, quibus completis poteſt anima tranſire ripas, id eſt, ad locum purgationis peruenire, vt redeat rurſus in corpora.* Nec aliter philoſophatur Patrocli vmbra apud Homerum *Iliad.* XXIII. *v.* 69.

Εὕδεις ἀυτὰρ ἐμοῖο λελασμένος ἔπλευ, Ἀχιλλεῦ;
Οὐ μέν μευ ζώοιτος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος.
Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας Ἀΐδαο περήσω.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων,
Οὐδέ μὲ πὼς μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
Ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀϊ ἰυρυπυλὲς Ἄϊδος δεῦ.
Καὶ μοι δὸς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι. ἦ γὰρ ἔτ' αὖτις
Νίσσομαι ἐξ Ἀΐδαο, ἐπὴν με πυρὸς λελάχητε.

Dormis, an mei oblitus es, Achilles?
Non quidem me viuentem negligens, at mortuum.
Sepeli me quam celerrime, portas Plutonis vt intrem.
Procul me arcent animae, ſimulacra mortuorum,
Neque me aliquo miſceri ſuper flumen ſinunt:
Sed temere erro per latiſſimarum portarum domum Plutonis.
Da mihi manum, vt deplorer.
Non enim rurſum
Redibo ex inferis, poſtquam me ignis abſumſit.

Et *Odyſſ. libro VI.* vbi Vlyſſi iter ad inferos facienti Elpenora ſocium occurriſſe fingit, hanc addit rationem:

Οὐ γὰρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς ἰυρυοδείης.

Nondum enim ſepultus erat ſub terra, longas vias habente.

Tum porro *v.* 66. *ſeqq.* hunc Elpenora ita inducit loquentem:

Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γενάζομαι, ἠ παρεόντων,
Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὃς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
Μή μ' ἄκλαυτον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείτειν,
Νοσφισθεὶς μή τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι,
Ἀλλὰ μι καιρεῖ σὺν πύχευσιν, ἅσσα μοι ἔστιν,
Σῆμα τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ

GESSERIT (f): IVDICIVM EO NOMINE DABO. (g)

TIT.

θεὸν θαλάσσης.

Nunc te per eos, qui post te sunt, oro non praesentes,
Perque vxorem, et patrem, qui enutriuit paruulum,
Telemachumque, quem vnicum reliquisti in aedibus.
Ne me indefletum insepultumque discedens post te relinquas.
Seiunctus ne qua tibi deorum indignatio fiam:
Sed me combure cum armis, quaecumque mihi restant,
Sepulcrumque mihi erige spumosi in littore maris.

Ex qua veterum de statu insepultorum persuasione facile est ad intelligendum, cur dirissima quaeuis imprecaturi hostibus, id iis in primis imprecati sint, vt insepulti manerent, veluti Agamemnon apud Homer. *Iliad. VI. v.* 59.

Ἅμα πάντες
Ἰλίῳ ἐξαπολοίατ' ἀϊδηλοι καὶ ἄθαπτοι.
Simul omnes
Ilio peribunt incurati et insepulti.

Add. Homer. *Iliad. XXII. v.* 335. et Virgil. *Aeneid. lib. IIII. v.* 620. Quisquis ergo sepeliebat mortuum, is videbatur τῷ θανόντι χάριτα ποιῆσαι, *grata feciſſe mortuo*: Euripid. *Helen. v.* 1304. et hinc actione funeraria impensas ab herede iure reposcebat. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 12. D. *h. t.*

(f) GESSERIT.] Nec interest, animum quis gerendi habuerit, an sibi mandatum esse, per errorem crediderit. Quia nec error quidem in persona obest. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 5. D. *de neg. gest.* Non vero obligatur, qui negotia gessit prohibentis: PAVLL. *lib. VIII. ad edict. l.* 40. D. *mand.* vel cui negotiorum gestoris opera nulla adlata est vtilitas. Hinc is actionem quidem habet, qui absenti necessaria emit: CAI. *lib.* III. *ad edict. prou. l.* 22. D. *de negot. gest.* non autem, qui, mota lite, legata integra sine cautione soluit. PAVLL. *lib.* VIIII. *ad edict. l.* 41. D. *ad leg. Falcid.* Hinc de negotiorum gestoris officio plura hic tradidit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *de negot. gest.*

(g) NOMINE DABO.] Est haec ACTIO NEGOTIORVM GESTORVM, de qua prolixe ad hoc edictum differuerunt CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 2. *D. h. t.* VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 7. *seqq. l.* 10. *l.* 20. *D. eod.* IVLIAN. *lib. III. Digest. l.* 6. D. *eod.* PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 13. *l.* 21. §. 3. *D. eod.* An et vsurae,

Digitized by Google

TIT. XXV.

DE CALVMNIATORIBVS. (a)

(PAVLL. LIB. X. CAI. LIB. IIII.)

IN eum, qui, vt CALVMNIAE CAVSSA (b) NEGOTIVM FACERET, vel non faceret, vel a lite improba DESISTERET,

rae, et quales hac actione petantur, diſquirit VLPIAN. *ibid. l.* 27. *D. de vſur.* Etiamſi enim non promiſſae ſint ab abſente, quippe geſtionem ignorante: tantundem tamen in bonae fidei iudiciis poteſt iudicis officium, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interpretatio. PAVLL. *ibid. l.* 7. *D. de neg. geſt.* Ceterum actio negotiorum contraria ceſſat ob impenſas inutiliter et praeter abſentis conſuetudinem factas, quia tunc et mandati actio ceſſat, ſi mandatarius fines mandati exceſſit. CAI. *ibid. l.* 41. *D. mand.* Immo ob impenſas inutiles iam ſolutas minor petere poſſe videtur reſtitutionem in integrum, eoque fortaſſis pertinuerit fragmentum VLPIANI *lib. X. ad edict. l.* 6. *D. de minor.* Ceſſat deinde actio, ſi quis donandi animo geſſerit. Quod in dubio tamen non praeſumitur, quia in obſcuris inſpici ſolet, quod veroſimillimum eſt, et quod plerumque ſolet fieri. PAVLL. *lib. VIIII. ad edict. l.* 114. *D. de reg. iur.* An itaque maritus, negotia gerens vxoris officio potius ductus in rem eius aliquid impenderit, ex eius rei modo et impenſarum genere aeſtimandum eſt. CELS. *lib. I. Dig. l.* 47. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

(a) DE CALVMNIATORIBVS.] Poſteriorem ſuperiore hunc titulum fuiſſe in edicto, ſupra iam demonſtrauimus. Eumdem vero anteceſſiſſe edicta de reſtitutionibus in integrum, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS illa *libro* demum XI. enarrare coeperunt. Sententiam, ipſaque verba edictalia, maiuſculis expreſſa litteris, ſeruauit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de calumniatorib.*

(b) CALVMNIAE CAVSSA.] Verba haec *τινικὰ* interpretatus eſt VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *h. t.* oſtenditque, nihil intereſſe, ſiue in publico, ſiue in priuato iudicio calumniae

Digitized by Google

RET (c), pecuniam ab aliquo accepiſſe (d) DEPECTVSUE ESSE

cauſſa accepta pecunia negotium alicui faceſſere voluerit. VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *eod.* Nec minus huic actioni locus eſt, ſi quis calumnioſe poſſeſſione fuerit deiectus ab eo, qui pecuniam eo nomine accepit, quamuis aduerſus deiicientem habeat etiam interdictum vnde vi, VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 4. D. *de vi et vi arm.* quemadmodum ſi in publico iudicio pecunia calumniae cauſſa accepta eſt, etiam repetundarum iudicio locus eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *de calumn.*

(c) DESISTERET.] Hoc quoque verbum edictale ſeruat explicatque VLPIANVS *lib. X. ad edict. l.* 21. D. *de minor. l.* 10. D. *de iudic.* Eodem pertinent fragmenta Paulli *Sentent. recept. lib. I. tit.* 6. quibus abſurda praemittitur rubrica *de reis inſtituendis.* Schulting. *Not. ibid.*

(d) *Ab aliquo accepiſſe.*] Qui pecuniam eo nomine dederat, eum cauſſa cadere voluit Antoninus Caracalla, imp. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *h. t.* At CALVMNIATOR proprie eſt, qui pecuniam accepit, depectuſue eſt, vel aliud ſenſit ex ea re compendium: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 5. *l.* 3. *pr.* D. *eod. l.* 115. *pr.* D. *de reg. iur.* veluti ſi cui eo nomine gratis vtenda data eſt pecunia, vel res aliqua minore pretio vendita, vel minoris locata ſit, vel qui pecuniam alii dari iuſſit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 2. D. *de calumniat.* Qui pecuniam ſibi ſtipulatus, eam tamen non accepit, videri poterat hac actione non teneri, quia *non videtur* ACCEPISSE, *qui ſtipulatus exceptione ſubmouetur:* PAVLL. *ibid. l.* 115. §. 1. D. *de reg. iur.* Et tamen tenebitur, quia DEPECTVS EST. Nihil porro intereſſe videtur, ſiue quis ab aduerſario acceperit depectuſue ſit pecuniam, ſiue eius mandatu ab alio, ſiue, poſtquam ea data eſt, rem ratam habuerit dominus. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *de calumniat.* Quin et publicanus tenetur, qui, ne retineret mancipia aliena, pecuniam indebite accepit. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 7. §. 2. D. *eod.* Sic CALVMNIATOREM occaſione huius tituli deſcribunt iureconſulti, fere, vt Socratis diſcipulos Ariſtophan. *Nub. v.* 97.

Αυτὰ διδάσκω· ἀργύριον ἤν τις δῷ
Λέγοντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ ἄδικα.
Hi docent, dummodo quis iis argentum det,
Hominem orantem cauſſas aequas et iniquas vincere.

Digitized by Google

ESSE (e) dicetur, intra annum (f) in quadruplum eius pecuniae, quam accepisse depectusue esse probabitur, post annum in simplum in factum actionem dabo. (g)

TIT.

(e) DEPECTVSue ESSE.] DEPECTVS esse dicitur, qui turpiter pactus, inquit VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 2. D. *de calumn.* Haec an genuina sit verbi notio, erudite disquirit Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. ICtor. pag.* 284. *sequ.* Dum vero idem vir doctissimus *pag.* 290. scribit, *verba huius edicti fuisse tantum de eo, qui pecuniam accepisse dicatur, nec quidquam praetorem loquutum de eo, qui* DEPECTVS SIT, *ac proinde poenam edicti interpretatione iureconsultorum ad eum productum videri*: vereor, vt illi adsentiri possimus. Neque enim iureconsulti, qui leges veteres interpretantur, alia vocabula, quam legitima, solent explicare. Potuit ergo edictale esse hoc vocabulum, si vel maxime in eo interpretando humani quid passus sit Vlpianus. Ceterum ex ipsa praetoris intentione non abs re colligit VLPIANVS *lib. X. ad edict. l.* 1. §. 8. D. *de calumniat.* ad eos, qui transigendi animo pecuniam acceperunt, hoc edictum non pertinere.

(f) *Intra annum.*] Annus vero hic ex persona eius, qui dedit, ne secum ageretur, ex momento temporis, quo dedit; in illius vero persona, cum quo vt agatur, ex eo tempore, quo quis, datam esse pecuniam, nouit, computatur. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *h. t.*

(g) *Actionem dabo.*] Datur haec actio partim ei, qui dedit, ne sibi fieret negotium, partim ei, propter quem data est pecunia. Proinde contingere potest, vt vterque hanc actionem habeat. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 3. §. 3. D. *eod.* Neque tamen haec actio heredi datur: CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 4. D. *eod.* nec contra heredem, nisi quatenus ad eum peruenit. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *pr.* D. *eod.* Porro haec actio institui non potest contra patronum, quippe qui nec aliis actionibus famosis, iisque, quae non famosae quidem, at fraudis tamen mentionem habent, conueniri non debet. VLPIAN. *lib. X. ad edict. l.* 5. *l.* 7. D. *de obsequ. par. et patr.* Quod adeo verum est, vt vxor liberta ne iusiurandum quidem marito rerum amotarum nomine recte

TIT. XXVI.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. (a)

(VLP. LIB. XI. XII. et XIII. PAVLL. LIB. XI. et XII. IVLIAN. LIB. IIII. CELS. LIB. II.)

QVOD (b) [VI] METVSVE CAVSSA

recte deferat. VLPIAN. *ibid. l.* 16. D. *de iureiurando.* Idem honor et aliis perſonis habendus eſt, quibus debetur reuerentia: non iis, qui pro his interuenerunt. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 5. D. *de obſequ. par.* Liberti quoque heres omnia extranei iura integra habet aduerſus defuncti patronum. PAVLL. *lib. X. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Denique haec actio et patri datur, cuius filio, vt negotium fieret, pecunia data eſt, quemadmodum et aduerſus illum agitur, ſi filiusfamilias pecuniam accepit. PAVLL. *ibid. l.* 7. §. 1. D. *h. t.*

(a) RESTITVTIONIBVS.] VLPIANVS *libris Commentariorum* XI. XII. *et* XIII. PAVLLVS *libris* XI. *et* XII. non aliam paene materiam, ac reſtitutiones in integrum explicarunt. Idem ergo et hic ordo, qui in Pandectis. At praetor reſtitutiones illas non per plures titulos ſparſerat, vti id in Pandectis et Codice factum eſſe animaduertimus, ſed vno titulo generali omnia comprehenderat reſtitutionis in integrum genera. Primus id obſeruauit Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. idque luculenter probatur ex loco VLPIANI *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *de reſtit. in int.* vbi iureconſultus noſter: *vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipſa enim ſe oſtendit. Nam* SVB HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus vel lapſis, vel circumſcriptis, ſubuenit, ſiue* METV, *ſiue* CALLIDITATE, *ſiue* AETATE, *ſiue* ABSENTIA, *inciderint in captionem.*

(b) QVOD.] Verborum edictalium pars haud minima ſupereſt apud VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. D. *quod met. cauſſ.* Ideo autem neceſſarium videbatur hoc beneficium, quod alias iureconſulti, Stoae addictiores, coactos etiam homines velle, ſtatuerent, *l.* 21. §. 5. D. *eod.* adeoque negotium ideo, quod metus cauſſa geſtum eſſet, pro nullo non putarent habendum. Nimirum Stoicis

Digitized by Google

Stoicis ſoli ſapientes liberi, ceteri omnes ſerui videbantur. Cicero *Parad. cap.* 5. Iam quum libertas iiſdem ſit ἐξουσία ἀνυπαγίας; ſeruitus vero στέρησις τῆς ἀνυπαγίας Diog. Laërt. *lib.* VII. *ſegm.* 121. porro inde colligebant, σοφὸν, ὡς ἐλεύθερον ζῆν, ὡς βέλεται, ἐν ὅτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, ὅτι κωλύειν, ὅτι βιάσασθαι *ſapientem tamquam liberum viuere, vt velit, et nec cogi poſſe, nec probiberi, neque vi ad aliquid adigi.* Arrian. *Diſſ. Epictet. IIII. cap.* 1. Hinc magnifica illa vox Senecae *Epiſt.* 51. *non ſum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum eſt, excutio. Non eſt molliendus animus. Si voluntati ceſſero: cedendum erit dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem ſibi iuris in me volet eſſe ambitio et ira.* Et *Epiſt.* 74. *Sapiens non hominem* TIMET, *non fortunam.* Itaque ſtulti videbantur Stoicis, qui ſe vi et metu ad aliquid dandum faciendumue adigi patiebantur: eoſque indignos eſſe exiſtimabant, quibus ſubueniretur. Nam inter eorum ſcita et illud erat: *ſapientem neque ignoſcere, neque miſereri*, de quo Lipſ. *Manuduct. ad philoſ. Stoic. lib. III. cap.* 19. Adoptatis itaque his principiis, non poterant non ſtatuere iureconſulti, coactum etiam velle, et ex facto ſuo omnino obligari. Menag. *Amoen. iur. cin. cap.* 31. Cauſſam enim metus non eſſe illum, qui eum excuſſerit, ſed qui ſibi eum incuti paſſus ſit. Simplic. *ad Epictet. Enchirid. cap.* 10. *pag.* 66. Εἰ πόνου μήτε ὁ θάνατος μήτε τι τῶν πικτῶν δεινόν ἐστιν ὄλλο, ἢ ὅτι αὐτὸ, ὅτι δὲ παράγοντες αὐτὸ τῆς παραχῆς ἡμῖν εἰσιν αἰτίαι, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ δόγματα ἡμῶν, ὁ λύπης, ὁ φόβου, ὁ τινὸς ἄλλου τοιούτου· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα: *quod ſi neque mors, nec huiuſmodi quidquam terribile eſt: conſtat, neque ipſa, neque eos, qui illa inferunt, perturbationis nobis cauſſam eſſe, ſed noſmet ipſos, noſtraſque opiniones. Numquam ergo perturbationis noſtrae cauſſa alteri adſcribenda eſt, ſiue is dolor ſit, ſiue* METVS, *ſiue quid aliud eiuſmodi, ſed nobiſmet ipſis, et noſtris opinionibus.* At poſtea haec philoſophia non viſa eſt publici ſaporis, ac proinde ſubueniendum omnino eſſe vi ad aliquid adactis ſtatuebant, ita tamen, vt permultum intereſſe videretur, vtrum in BONAE FIDEI, an in STRICTI IVRIS negotio aliquid metus cauſſa geſtum eſſet. Prius ipſo iure nullum eſſe, cenſebant, quia bonae fidei nihil eſſet tam contrarium, quam vis et metus. *l.* 116. *D. de reg. iur. l.* 3. *D. de reſcind. vendit. l.* 21. *D. ſol. matrim. l.* 5. *D.*

Digitized by Google

SA (c) GESTVM ERIT

5. *D. de legat.* I. Posterius ratum quidem esse volebant leges, non autem praetor, qui hoc casu restitutionem in integrum edicto suo promiserat. Ger. Noodtius *de formula emend. dol. mal. cap.* 16. *pag.* 382. *tom. I. Oper.* Auctorem huius edicti idem vir doctissimus Cassium fuisse credit, ob *l.* 4. §. 33. *D. de doli mali et met. except.* Contra C. Octauio, qui anno V. C. 678. praetura functus est, rectius illud tribuit Paull. Manut. *ad Ciceron. de offic. lib. I. cap.* 11. Nam idem hoc edictum *formulae Octavianae* nomine venire animaduertimus apud eumdem Ciceron. *in Verr. III. cap.* 65. Nimirum primum C. Octauius eos, quibus vi aliquid extortum fuerat, restituebat in integrum, sed tantum aduersus eos, qui vim intulerant, non aduersus quoscumque rerum vi extortarum possessores. Cic. *Epist. ad Q. Fratrem lib. I. epist.* 1. §. 7. et *in Verr. III. cap.* 65. Deinde Cassius, nescio quis, (non sane Lucius ille, cuius tribunal scopulus reorum vocabatur: Valer. Max. *lib. III. cap.* 7. *ex.* 9.) actionem etiam aduersus possessorem dedit, at non exceptionem, quia sufficere videbatur exceptio doli mali. Postea sequentibus praetoribus aequissimum visum est, et exceptionem quod metus caussa dari, quia et huic aduersus quemcumque possessorem locus esse possit. *l.* 4. §. 33. *D. de doli et met. except.*

(c) [VI] METVS [VE] CAVSSA.] Quae vncis inclusimus, verba, ea verba olim in edicto lecta esse, certissimum est. Cicero *in Verr. III. cap.* 65. *aditum est ad Metellum, eductus est Apronius: eduxit vir primarius, C. Gallius, senator: postulauit a L. Metello, vt ex edicto suo iudicium daret in Apronium*: QVOD PER VIM AVT METVM ABSTVLISSET, *quam formulam Octauianam et Romae Metellus habuerat, et habebat in prouincia.* Nec aliter M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. *lex*: PER VIM METVMVE GESTA NON SINT RATA. Sed Saluius Iulianus vocabulum VI expunxit, quia quod vi atrocius fit, id metu quoque fieri existimabat. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. D. *quod met. causs.* Quare edicti verba et vim et metum continent, sed atrocem illam quidem et iniustam, non, quam magistratus iure licito honoris, quem sustinet, intulit. VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.* Per METVM enim non quilibet intelligitur timor, sed metus maioris MALI-

Digitized by Google

ERIT (d), RATVM NON HABEBO.

MALITATIS VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* de quo rariſſimo vocabulo videndus Car. Andr. Dukerus *de Latinit. vet. iureconſult. pag.* 325. Metus porro hic accipiendus non vani hominis, ſed talis, qui cadit in virum conſtantem: CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* qualis timor ſeruitutis ſimiliumque malorum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 4. D. *eod.* Non ergo reſtituitur, qui tuta quaeuis timuit, quamuis et ei, qui in furto vel adulterio ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehenſus, vel dedit, vel promiſit, id beneficium non denegetur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* Reſtituitur etiam, qui inſtrumenta ingenuitatis interuerſuro, vel ſtuprum illaturo, vel liberis ſuis intolerabilem iniuriam intentanti pecuniam promiſit vel dedit. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 8. D. *eod.* Poſtremo metum non illum, quo quis iam defunctus eſt, ſed praeſentem, hic eſſe intelligendum, monet VLPIAN. *ibid. l.* 9. D. *eod.*

(d) GESTVM ERIT.] Ex quo Caſſius, vti ſupra dictum, hanc actionem aduerſus quemcumque rei vi extortae poſſeſſorem conceſſit: generaliter loqui coepit praetor, et IN REM, nec adiecit, a quo geſtum ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 1. D. *quod met. cauſſ.* Itaque haec actio eſt in rem ſcripta: cuius iuris aequitatem ex inſtituto tuetur M. Seneca *Controu. lib. IIII. cap.* 26. dum ait: *an ſi eſt* IN RE *vis et neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quae per vim et neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis et neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, ſi tu cogaris, ſi non a me cogeris: meam culpam eſſe oportet, vt mea poena ſit. Non, inquit. Neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit, et iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non, quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit: iniquum enim, quod reſcinditur, facit fortuna eius, qui paſſus eſt, non perſona cogentis.* Quamuis vero verbum GESTVM, quo hic vtitur Praetor, ab aliis ſimilibus, veluti ACTVM vel CONTRACTVM, omnino differat: VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de verb. ſignif.* hic tamen illo vocabulo et contractus, et alia negotia continentur, adeo, vt Pomponius ſcribat, etiam ad manumiſſionem et aedificii depoſitionem, quam quis coactus fecerit, hoc edictum eſſe proferendum. Praecipue tamen hic intelligi oportet quaeuis ſtricti

BO (e). Sed ſi quid PER [VIM AVT] METVM ABLATVM eſſe dicetur (f), NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVE-

iuris negotia, quia *vox iuris et et legum eſt, bonae fidei contractum non poſſe reſcindi.* Symmach. *lib. II. epiſt.* 87. Nimirum bonae fidei contractus ob vim et metum ipſo iure nullus eſt: *l.* 1. *C. de reſc. vendit.* quia nihil tam contrarium eſt conſenſui, quo bonae fidei iudicia ſuſtinentur, quam vis et metus, quem comprobare contra bonos mores eſt. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 110. *pr. D. de reg. iur.* Contra PROMISSA, *quae coactus quis* METV, *vel quae deceptus dolo promiſit, pleraque* IVRE PRAETORIO, *nonnulla* LEGIBVS *liberantur.* Cic. *de offic. lib. I. cap.* 10. *Iure praetorio*, quae promiſſa ſunt in negotiis ſtricti iuris; *legibus*, quae in bonae fidei contractibus quis recepit.

(e) RATVM NON HABEBO.] Reſtituit praetor, dando et ACTIONEM, et EXCEPTIONEM *quod metus cauſſa.* VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 3. D. quod met. cauſſ.* Immo praeter hanc actionem perſonalem, et in rem ſcriptam hoc caſu etiam actio in rem datur, qua poſſeſſor non modo rem reſtituere, ſed et de dolo repromittere cogitur, quamuis haec actio, ſi quadruplum quis iam conſequutus ſit, ceſſet. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 4. 5. 6. D. eod.* Ceterum impetrata reſtitutione omnia reducuntur ad priorem ſtatum: quod, quomodo fiat, exemplis variis oſtendunt VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 7. 8. l.* 12. *pr. D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. *D. eod.* PAVL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.* et *ad Iulianum l.* 11. *D. eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digeſt. l.* 12. §. 1. *et* 2. *D. eod.* vbi ſimul docemur, ceſſare hoc edictum, ſi quis vim vi repulerit: ſi creditor debitorem ad ſoluendum vi adegerit: ſi quis creditorem ſine malitia fideiuſſoris coëgerit, vt huic acceptum ferret: ſi debitor, exceptione perpetua tutus, acceptum ſibi ferre creditorem coëgerit. PAVL. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr. D. quod met. cauſſ.*

(f) ABLATVM *eſſe dicetur.*] Huius clauſulae ſententiam reperimus *l.* 14. §. 1. *D. quod met. cauſſ.* ex quo textu edictum ſupplere conati ſunt alii, et in his Nic. Ciſnerus *de reſtit. in integr. tit.* 2. *n.* 1. qui tamen procul dubio fallitur, dum priorem partem ita concipit: *ſi res metu mortis, aut cruciatus corporis tradita, cautioue vel acceptilatio extorta, aut alioquin aliquid alicui ablatum eſt.*

Haec

Digitized by Google

STITVETVR (g), INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT (h), in quadruplum, poſt annum in ſimplum (i), CAVSSA COGNITA (k), iudicium dabo (l). In heredem quoque, quatenus ad eum per-

Haec enim non ex edicto, ſed ex prudentum interpretamentis eſſe, facile vnuſquiſque intelligit. Nos ſequuti ſumus verba Ciceronis *in Verr. III. cap.* 65. SI QVID PER VIM AVT METVM ABLATVM.

(g) RESTITVETVR.] Verba ipſa edictalia habet VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. *pr.* §. 1. *D. quod met. cauſſ.*

(h) POTESTAS ERIT.] Ad haec verba, tamquam *τυπικὰ*, prouocat Gordianus *l.* 4. *C. eod.*

(i) *In ſimplum.*] Quadruplatur omne id, quod reſtitui oportet, ſi reus poenam reſtitutione euitare vellet. In ſimplum actio et poſt annum datur, at non niſi CAVSSA COGNITA. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. §. 1. *D. quod met. cauſſ.*

(k) CAVSSA COGNITA.] In hac cauſſae cognitione verſatur primum, an alia actio in promtu ſit? VLPIAN. *ibid. l.* 14. *§.* 2. *D. eod. l.* 4. *C. eod.* Deinde, an vere vis facta ſit? VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de vi et vi arm.* non autem, an ipſe rei poſſeſſor vim fecerit? vel rei fuerit conſcius? VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 3. *D. quod vi aut met. cauſſ.*

(l) *Iudicium dabo.*] Eſt enim actio arbitraria, aliquando continens abſolutionem. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 4. 5. 6. *D. eod.* Quid quadruplo illo contineatur, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 7. 8. 9. 10. 14. *D. eod.* Si homo, vi extortus, ante rem iudicatam ſine dolo vel culpa rei periit, tripli tantum poena eſt, VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 11. 12. *D. eod.* vbi et de fugitiuo ſeruo quaeſtio ſoluitur. Porro, qui metum incuſſit, is et de dolo tenetur. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 13. *D. eod.* Pluribus incutientibus metum, aduerſus ſingulos agitur in ſolidum: at vno ſoluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 14. §. 15. *D. eod.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 15. *D. eod.* Idem dicendum, ſi alter metum incuſſerit, ad alterum res peruenerit. Aduerſus dominum agitur noxaliter, qui, paratus ad noxae deditionem, nihilominus adhuc conuenitur, ſi res ad eum peruenerit. VLPIAN. *ibid. l.* 16. *pr.* §. 1. *D. eod.* Varios denique caſus, quibus haec actio ceſſat, ſubiungit PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. eod.*

Digitized by Google

peruenit, actionem dabo. (m)

§. I. QVAE (n)

(m) *Actionem dabo.*] Aduersus heredem agi, in quantum ad illum peruenit, iam supra vidimus. Aequum enim est, vt, quod scelere quaesitum est, ad compendium heredis non pertineat. VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. 2. D. *eod.* Clausulam hanc edicti desumsimus ex CAI: *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 19. D. *eod.* vbi illam tantum ad actionem in simplum perpetuam pertinere, docet. Quid porro ad heredem peruenisse dicatur, disquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 20. D. *eod.* Ceterum Nic. Cisner. *de restit. in integr. pag.* 5. huic edicto adsuit clausulam: *si seruus metum intulerit, eius nomine in dominum aut de peculio, aut noxale iudicium dabo.* Sed quod de noxali iudicio ait, id procul dubio est ex interpretationibus prudentum. De peculio vero actionem promisisse praetorem, ne verosimile quidem est: quia ea actio ad delicta filiorumfamilias et seruorum non pertinet, *l.* 58. D. *de reg. iur.* quamuis damnato filio vel seruo, actio iudicati de peculio aduersus patrem vel dominum detur. *l.* 57. D. *de iudic. l.* 3. §. 11. D. *de pecul.*

(n) QVAE.] Edicti huius auctor est C. Aquillius Gallus, iureconsultus celeberrimus. Cic. *pro Caecin. cap.* 28. *de nat. deor. lib. III. cap.* 30. Verba ipsa edicti supersunt apud VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 1. D. *de dolo mal.* vbi et insignem huius edicti aequitatem vtilitatemque commendat. Inueniendae vero formulae *de dolo malo* eadem fere caussa fuit, ac superioris, *quod metus caussa.* Stoici enim, quorum principia iureconsulti quam maxime sequebantur, sapientem nec decipi, nec errare, iactabant. Hinc παραδοξον Zenonianum apud Laërt. *lib.* VII. *segm.* 121. μὴ δοξάσειν τὸν σοφὸν, τυπώσει ψευδεῖ μὴ συγκατατίθεσθαι: *non opinaturum sapientem, id est, falso nulli vmquam adsensurum.* Cui gemina sunt illa scriptoris veteris apud Stobaeum *Eclog. pag.* 183. Ἀγνοεῖν μηδὲν τὸν σοφὸν, *nihil ignorare sapientem*: itemque εὖ πάντα τὸν σοφὸν, *eum omnia recte facere.* Laërt. *lib.* VII. *segm.* 125. Stobaeus *ibid. pag.* 180. Ex quo porro consequi videbatur, vt nec fallat quemquam sapiens, nec a quoquam fallatur. Stob. *ibid. pag.* 183. Is ergo, qui se decipi passus erat, nec sapiens erat, nec dignus videbatur, cui subueniretur.

Digitized by Google

LO (o) MALO (p) FACTA ESSE DICENTVR (q), SI DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT (r), ET IVSTA CAVSSA ESSE

retur. Sed primus haec principia deseruit C. Aquillius Gallus, proposita hac formula, quam *omnis malitiae exercitium* vocat Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30.

(o) DOLO.] Huc pertinent variae DOLI definitiones, ab Aquillio, Seruio, et Labeone confectae, quas expendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *de dol. mal.*

(p) MALO.] Non contentus fuit praetor DOLVM dicere, adiecit MALVM, quoniam et dolus bonus est, id est, sollertia iure permissa, veluti qua hostes et latrones circumueniuntur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 3. D. *de dolo mal.* Sane non Latini tantum, sed et Graeci hoc vocabulum ἐκ τῶν μόνων esse existimabant, ac proinde vtrique *dolum bonum*, a *malo*, τὸν δόλον ἀγαθὸν ἀπὸ τῦ κακῦ distinguebant. Muret. *Lect. var. lib.* XVIII. *cap.* 4. Eu. Otto *Diss. sing. de dolo bono.*

(q) DICENTVR.] Modo is, qui se deceptum dicit, non sit ius publicum sequutus. *Neque enim capitur, qui ius publicum sequitur*: inquit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 116. §. 1. D. *de reg. iur.* Hunc textum potius ad restitutionem minorum referendum existimat Iac. Gothofr. in *Comment. pag.* 408. *sequ.* quia de hac quoque laudatus Vlpianus *lib.* XI. *ad edictum* egit, et *legi* illi 116. plane gemina sunt, quae tradunt Papinianus *l.* 51. §. *penult. D. de fideiuss.* et Zeno imp. *l. vlt. C. de in int. rest.* Sed quum principium *l.* 116. ad titulum *quod metus causa*; §. 2. ad titulum *de dolo malo* manifesto pertineant, quo colore intermedius §. 1. ad titulum *de minoribus* referri possit, me quidem haud intelligere fateor. Nec deest profecto species, si vel maxime haec lex ad titulum *de dolo malo* accommodetur, puta illa ipsa *l.* 51. §. *pen. D. de fideiuss.* quae aeque ad dolo deceptos, quam ad minores referri potest.

(r) ACTIO NON ERIT.] Non enim datur actio haec famosa, quamdiu supersit aliud quodcumque remedium. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 1. §. 4. 5. 6. 7. *D. de dolo malo.* Hinc aere pro auro pignori datò, vel *furti* agendum erit, si dato iam pignore debitor aes pro auro subiecerit, vel *pignoratitia*, si in ipsa pignoris datione, vel *ex stellionatu*, si rem alienam, vel alii iam oppignoratam tradiderit: VLPIAN. *ibid. l.* 36. D. *de pignor. act.*

ESSE VIDEBITVR, nisi iudicis arbitrio restituetur (s), intra annum, quo primum experiundi potestas est, CAVSSA COGNITA (t), IVDICIVM DA-

act. quemadmodum qui in mandato exsequendo dolose versatus est, *mandati*; VLPIAN. *ibid. l.* 42. D. *mandati.* qui in emtione venditione, *emti venditi*, vel aliquando *praescriptis verbis* conuenitur. VLPIAN. *ibidem l.* 50. D. *de contrab. emt. l.* 32. D. *de act. emt.* Cessat quoque haec actio, si alius sit, a quo indemnis praestari debeat deceptus. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 2. *l.* 4. et VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. dolo mal. Hinc qui pupillus deceptus est, non agit aduersus tertium decipientem, quia ei actione *tutelae* satis prospectum est: VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 8. *l.* 3. §. 5. D. *de dol. mal.* nisi forte tutor soluendo non sit. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Quod ad contractus attinet, notum est, distinguere iureconsultos veteres, sintne *bonae fidei*, an *stricti iuris*: et circa priores permultum interesse, caussamne contractui dederit alterius contrahentis dolus, an hic in ipsum contractum inciderit, quum priore casu nullus sit contractus, posteriore per actionem ex ipso contractu emendetur, VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. *pr.* D. *de dol. mal.* vbi non necessarium est, vt cum Noodtio integram propositionem textu eiiciamus. Valet ergo et hic regula Symmachi, *lib.* I. *epist.* 87. *vox iuris et legum est, bonae fidei contractum non posse rescindi*: adeoque haec restitutio datur tantum in contractibus stricti iuris, vel *ob promissa, quae quis deceptus dolo promisit*, vti loquitur Cicero *de offic. lib.* I. *cap.* 10. Plures casus speciales, vbi huic restitutioni locus sit, vel non sit, expendit VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 7. §. 2. *sequ. l.* 9. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. *l.* 21. et *l.* 24. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. §. 2. *sequ. l.* 20. *l.* 22. *l.* 25. et CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 8. D. *de dol. mal.*

(s) *Restituetur.*] Est enim actio *de dolo malo* ARBITRARIA, et hinc reus tum demum, si arbitratu iudicis non restituit, in tantum condemnatur, in quantum actor in litem iurauit. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 18. *pr.* D. *de dolo malo.* Re ab eo, qui se liti obtulerat, vindicata, possessor adhuc tenetur. PAVLL. *ibid. l.* 7. D. *de rei vind.*

(t) CAVSSA COGNITA.] Edictalia haec verba explicat VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. §. 5. D. *de dolo malo.* Cognoscit autem

DABO (u). In heredem eius (x), qui dolo feciſſe videbitur, quatenus ad eum peruenisse dicetur (y), iudicium erit (z) Denique in eum, qui dolo fecerit, post annum; itemque aduersus patronos, patronas, coniuges (aa), pupillos (bb), perso-

tem praetor inter alia, an minor forte sit summa, quam vt danda videatur famosa haec actio. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 9. §. 5. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Quamobrem et libello exprimendum erat, quid dolo malo factum esset. PAVLL. *l.* 16. D. *eod.*

(u) IVDICIVM DABO.] Si plures conueniuntur, aduersus singulos actio datur in solidum, ita tamen, vt, vno soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *de dolo malo.*

(x) *In heredem eius.*] Tale quid in edicto fuisse, recte obseruarunt Eguin. Baro *Manual. iur. pag.* 68. et Cisner. *de restitut. in integr. pag.* 33. quamuis his, plures alias adfluentibus lacinias, minime adsentiamur. Testem omni exceptione maiorem habemus CAIVM *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *de dol. mal.* cuius en verba: *in heredem eatenus daturum se eam actionem*, PROCONSVL POLLICETVR, *quatenus ad eum peruenit.* Add. CAI. *ibid. l.* 28. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 17. D. *eod.* Heredes tamen ex dolo defuncti non notantur infamia, ac proinde actio aduersus illos perpetua est: PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 29. D. *eod.* nec in heredum persona causae cognitio est necessaria. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *eod.*

(y) *Peruenisse dicetur.*] Vel quatenus dolo eorum factum est, quo minus peruenirent. PAVLL. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(z) *Iudicium erit.*] Id nec famosum esse, nec anni terminis circumscribi, iam antea notauimus. PAVLL. *ibid. l.* 29. VLPIAN. *ibid. l.* 30. D. *de dol. mal.*

(aa) *Coniuges.*] Hanc quoque edicti partem restituerunt Eguin. Baro et Nic. Cisnerus, quibus omnino adstipulantur tot fragmenta, quibus illa explicatur. Inter coniuges saltim non huic actioni, sed *rerum* amotarum erat locus. CAI. *lib.* IIII. *ad edict. prou. l.* 26. D. *rer. amot.*

(bb) *Pupillos.*] Ne adversus hos quidem de dolo malo agitur, nisi tamquam heredes conueniantur, vel pubertati sint proximi, vel ad eos aliquid peruenerit. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. §. 1. *l.* 15. *pr.* D. *de dol. mal.*

perſonaſque, quibus reuerentia debetur (cc), in factum actionem dabo.

§. II. QVOD CVM MINORE (dd), QVAM VIGINTI QVINQVE ANNIS NATVS ERIT, EX EA CAVSSA, QVA MAIORI VIGINTI QVINQVE ANNIS IN INTEGRVM RESTITVAM.

mal. PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 14. D. *eod.* Nec magis aduerſus municipes ex facto adminiſtratorum ciuitatis, vel aduerſus dominum ex facto procuratoris datur de dolo actio, niſi quatenus ad eos peruenit. Ac proinde deſignari oportet in libello, cuius dolo malo quid factum ſit, ſecus ac in actione quod metus cauſſa, quippe in rem ſcripta. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 1. *ſequ.* D. *de dol. mal.*

(cc) *Reuerentia debetur.*] Aduerſus omnes illos *in factum* agendum eſt, quibus debetur reuerentia, quales ſunt, quos recenſent VLPIANVS *lib.* XI. *ad edict. l.* 15. §. 1. D. *de dol. mal.* et PAVLL. *lib.* XI. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* ſiquidem contra hos nec aliis actionibus, quae fraudis habent mentionem, experiundum eſt, veluti *ſerui corrupti.* PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de obſequ. par. et patr.* Competit tamen de dolo actio aduerſus harum perſonarum heredes, quippe quibus non eadem ſemper, ac defunctis, reuerentia debetur. VLPIAN. *lib.* XI. *ad edict. l.* 13. *pr.* D. *de dol. mal.*

(dd) MINORIBVS.] Minoribus laeſis primum ſubuenit LEX LAETORIA, quam iam ante Plauti tempora latam eſſe, conſtat, fortaſſis a M. Laetorio Plancia-no, tribuno pleb. A. V. C. 490. Plura fuiſſe videntur eius legis capita, quorum paſſim meminerunt veteres. Sic ſane haec lex definiuit annos minorennitatis, eoſque ad annum aetatis XXV. ſine ſexus diſcrimine produxit. *l.* 2. *C. Th. de donat.* Vnde et LEX QVINAVICENNARIA vocatur a Plauto *Pſeudol. I.* 3. *v.* 68. Deinde eadem lege cautum fuerat, vt minoribus, ſi peterent, curatores cauſſa cognita darentur, quum antea ex lege XII. tabularum non niſi furioſi et prodigi curatores acciperent. Iul. Capitolin. in *Marc. cap.* 10. Tertio eadem lex adoleſcentes vetuerat inſtipulari, adeoque eorum promiſſis vim obligandi detraxerat. Sueton. apud Priſcian. *lib.* XVIII. Hinc Labrax, leno, apud Plaut. *Rudent. V.* 3. *v.* 24.

Cedo, quicum habeam iudicem,
Ni dolo malo inſtipulatus ſis;
niue etiamdum ſiem
Quinque et viginti natus annos,

ad quem locum, praeter Plauti interpretes, videndus Raeuard.

Protri-

Digitized by Google

QVINQVE ANNIS NATV (cc), GESTVM ESSE DICETVR,

Protribun. cap. 10. Quarto hac lege creditoribus negata videtur actio aduerſus minores, qui mutuam ſumſerant pecuniam, atque ita interpretanda querela Callidori adoleſcentis, apud Plaut. *Pſeudol. l.* 3. *v.* 68.

Perii, annon tum lex me perdidit
quinauicennaria?
Metuunt credere omnes.

Denique inter praecipua legis capita et illud fuit, quo cautum, vt minores, in quocumque contractu dolo malo circumuenti, in integrum reſtituerentur. Cic. *de offic. lib. III. cap.* 15. *atque iſte* DOLVS MALVS *etiam legibus erat vindicatus, vt tutela XII. tabulis, et circumſcriptio adoleſcentium* LEGE LAETORIA. Quum vero ob lubricum aetatis adoleſcentuli ſaepe et ſine alterius dolo malo laederentur: praetor, naturalem ſequutus aequitatem, minorum, quocumque modo laeſorum tutelam ſuſcepit. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. *pr. §.* 1. *D. de minorib.* Hinc id intereſt inter legem Laetoriam et edictum, quod ex illa minoribus non niſi DOLO MALO circumſcriptis et actio et exceptio daretur, eaque prodeſſet et iis, *qui pro minoribus viginti quinque annis* CIRCVMSCRIPTIS *fideiuſſiſſent: l.* 7. §. *vlt.* D. *de except.* Cuiac. *Obſerv. lib.* XVIIII. *cap.* 29. immo et iudicium publicum aduerſus decipientes poſſet inſtitui, de quo Cicero *de nat. deor. lib.* III. *cap.* 30. edicto autem remedium proditum eſſet minoribus, etiam dolo malo non circumſcriptis, modo, res ſuas deteriores eo negotio factas eſſe, demonſtrarent.

(cc) NATV.] Poſt hos enim annos demum virilem illum vigorem, et quamdam veluti maturitatem ingenii, exſerere ſeſe exiſtimabant. Et ſane quum communi plerarumque gentium ſuffragio centum annorum aetas longiſſima ſit hominum: *l.* 56. D. *de vſufr. l.* 23. *C. de ſacroſ. eccleſ. l.* 8. D. *de vſufr. leg.* Plin. *Hiſt. nat. lib.* VII. *cap.* 4. (nam ſententiam Amobii *lib.* II. *adu. gent.* et Trebellii Pollionis *Claud. cap.* 1. qui cum mathematicis quibuſdam 120. annos homini ad viuendum datos eſſe ſtatuunt, ſeſe non magis probauit aliis, quam Epigenis, qui annis 112. Beroſi, qui 116. Herodoti, qui 120. Heſiodi, qui 96. Sibyllae, quae annis 122. vitam hominis longiſſimam definiuerunt: Cenſorin. *de die nat. cap.* 17. et ibi Lindenbrog. *pag.* 87.) Laetorius primum longiſſimae huius aetatis quadrantem adoleſcentiae attribuiſſe, et ſic minorennitatem fi-

TVR (ff), VTI QVAEQVE RES ERIT (gg), intra annum, quo

niſſe anno aetatis quinto viceſimo, videtur. Et ad hunc vſque annum minores curatorum auxilio reguntur, nec iis antea rerum ſuarum committitur adminiſtratio, quamuis bene rem gerentibus. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 1. D. *de minor.* Ceterum, quemadmodum infans ne ſtipulari quidem poteſt, VLPIAN. *ibid. l.* 70. *D. de verb. oblig.* infantia maior ſtipulatur quidem recte, at non promittit, nec mandat ſine tutoris auctoritate: VLPIAN. *ibid. l.* 25. D. *de fideiuſſ.* ita minor haec omnia quidem recte agit, at laeſus, non minus, quam impubes, reſtituitur in integrum, ac proinde nec honor illi tuto committitur, ſi ſubſit laeſionis periculum, VLPIAN. *ibid. l.* 8. *D. de muner. et honor.* nec reſtitutioni tunc obſtat decretum coſſ. vel praeſidis, ſed ſolius principis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *pr. D. eod.* Impetrata venia aetatis valide ſeſe obligat adoleſcens. Nam princeps bona concedendo etiam obligationes conceſſiſſe videtur. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 21. *D. de verb. ſignif.* Ceterum initiumne contractus, an finem ſpectari oporteat? itemque an tacita poſt minorennitatem ratihabitio noceat? quomodo hoc tempus computandum ſit? denique an et filiisfamilias et ſeruis id beneficium pateat? diſquirit VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 3. §. 1. *ad* §. 11. *l.* 5. *D. de min.*

(ff) ESSE DICETVR.] GESTVM hic accipitur qualiter qualiter: ſiue contractum ſit, ſiue quid aliud contigerit, e. g. ſi pecunia a debitore paterno ſoluta perierit: ſi minor interuenerit: ſi hereditatem obaerati adierit: ſi, legata optione rem deteriorem pro optima elegerit, cet. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *l.* 9. *pr. D. de minor.* HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 8. *et* 35. *D. eod.* Sed et mulier minorennis reſtituitur, ſi laeſa ſit in dote promittenda, non ſi delinquendo damnum ſenſerit, e. g. diuertendo. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. §. 1. *D. de min.* Fieri etiam non poteſt, vt praetor aduerſus libertatem det reſtitutionem, VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 6. *l.* 11. *pr. D. eod.* niſi ex magna cauſſa id a principe fuerit conceſſum. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 10. *D. eod.* An et contra curatorem, qui ex falſa cauſſa excuſationem meruit, detur reſtitutio, elegante propoſita ſpecie, diſquirit VLPIAN. *ib. l.* 11. §. 2. *D. eod.*

(gg) QVAEQVE RES ERIT.] Neque enim PASSIM ſubuenitur ado-

Digitized by Google

quo primum experiundi poteſtas erit (hh), ANIMADVERTAM. (ii)

§. 111. QVI QVAEVE, POSTEAQVAM QVID CVM HIS

adoleſcentibus: ſed cauſſa cognita, VLPIAN. *lib. XI. l.* 11. §. 3. *ſeq.* D. *de min.* vbi PASSIM opponitur tribunali, vt in *l.* 7. §. 1. D. *de ventr. in poſſeſſ. mitt.* Quae enim tribunal non requirunt, ea PASSIM poſſunt explicari, etiam *quando praetor in balneum vel in theatrum it.* §. 2. *Inſt. de libertin.* In eo vero cauſſae cognitio inter alia vertitur, an eum aeque minorenni fuerit negotium? VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 11. §. 6. D. *de minorib.* Nam tunc alterutri laeſo non ſubuenitur, quum contra mulieri, apud minorennem intercedenti, recte opponatur exceptio minorennitatis, quamuis ei actio aduerſus debitorem, ſi ſoluendo eſt, reſtituatur: CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 12. D. *eod.* quia generatim is, pro quo conſtitutum eſt, obligatus manet. CAI. *ibid. l.* 28. D. *de conſt. pecun.* Deinde id quoque in cauſſae cognitionem venit, ſoliſne minoribus, an et his, qui ſe pro illis obligarunt, ſubueniendum ſit? itemque an in rem danda videatur reſtitutio. VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 13. D. *de minor.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 14. D. *eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 15. D. *eod.* Denique vel maxime diſpiciendum eſt, an non minorennis alia actione recuperare rem ſuam poſſit? VLPIAN. *lib. XI. ad edict. l.* 16. D. *eod.*

(hh) *Poteſtas erit.*] Verba haec ob locum *l. vlt. C. de temp. in int. reſtit.* huic edicto inſerenda eſſe, iam vidit Ger. Noodtius *ad h. t. pag.* 112. Dabatur ergo haec reſtitutio intra annum vtilem, qui ne exſuli quidem prorogabatur, neque maiori, qui intra tempus reſtitutionis conteſtatus, deſtituerat. VLPIAN. *ibid. l.* 20. D. *de minor.* Quid hic *d. l. vlt. C. de temp. in int. reſt.* mutarit Iuſtinianus, in vulgus notum eſt.

(ii) ANIMADVERTAM.] Ita animaduertunt reſtituuntque tum praefectus vrbi, tum alii magiſtratus pro iuris dictione ſua, etiam in aliis cauſſis, quam contra ſententiam ſuam. VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. *vlt.* D. *de min.* Sed et praefectus praetorio contra ſuam ſententiam reſtituit, quamuis ab eo adpellare non liceat. HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 17. D. *eod.* Attamen minor magiſtratus

HIS ACTVM (kk) CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI

ſtratus reſtituere non poteſt contra maiorum vel ipſius principis ſententiam, niſi hic cauſſam de nouo inducì in auditorium ſuum patiatur: cuius rei exempla adfert VLPIAN. *ibid. l.* 18. *pr. §.* 1. 2. 3. 4. *D. eod.* Praeterea obſeruandum, reſtitutionem minoris et ſucceſſoribus, quantumuis maioribus, prodeſſe. VLPIAN. *ibid. l.* 18. §. *vlt. D. eod.* Alia, ad effectum huius reſtitutionis pertinentia, attulerunt VLPIAN. *ibid. l.* 21. *D. de minor.* PAVLL. *ibid. l.* 23. *l.* 26. *D. eod.* CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 25. *l.* 27. *eod.* et CELSVS *lib. II. Digeſt. l.* 28. *D. eod.*

(kk) CVM HIS ACTVM.] Qui ſe alteri obligauerat, is aliquando mutabat ſtatum, et vel *maximam*, vel *mediam*, vel *minimam* patiebatur CAPITIS DEMINVTIONEM. Qui maiorem paſſi fuerant, ex contractibus, antea initis, non magis obligabantur, quam mortui: at quia tamen habebant ſucceſſores, ſaltim fiſcum: ſalua erat actio aduerſus illum illoſue, ad quem quoſue eorum bona peruenerant. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *pr.* D. *de cap. minut.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *l.* 7. §. 2. 3. D. *eod.* At alia erat ratio capitis deminutionis minimae, quam adoptiui atque emancipati patiuntur. His enim manifeſto accidebat capitis deminutio: quum emancipari vel in adoptionem dari nemo poſſit, vt non in imaginariam SERVILEM CAVSSAM deduceretur: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 3. §. 1. D. *de cap. min.* In ſeruilem autem perſonam nulla obligatio cadere poterat. *l.* 22. D. *de reg. iur.* Non autem ea reſtitutione opus erat ob adrogationem, quia filiusfamilias non minus, quam paterfamilias, obligatur. *l.* 39. D. *de oblig. et act.* Bachou. *in* Πρότ. *h. t. pag.* 1149. Vinn. *Comment. ad §.* 3. *Inſt. de adquiſ. per adrogat.* Schulting. Πρότ. *h. t.* §. 1. *pag.* 464. *ſequ.* Et quamuis hic diſſenſiſſe a reliquis videantur Sabinus et Caſſius: contra eorum tamen ſententiam obtinuit, vt ex adrogati etiam antegeſtis aduerſus adrogantem de peculio actio detur. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 42. D. *de pecul.* Ceterum in hoc edicto, cuius verba ſuperſunt apud VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* ponebatur, aliquid ACTVM CONTRACTVMVE ESSE, ante adoptionem vel emancipationem. Ac proinde illud non pertinebat ad delicta: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod.* (ex iis enim orta obligatio cum capite

Digitized by Google

MVTI DIMINVTAEVE ESSE (ll) DICENTVR: IN EOS EASVE, PERINDE, QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. (mm)

§. IIII.

capite ambulat: PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 7. §. 1. D. *eod.*) nec ad ius testandi, quia id in filiumfamilias non cadit: VLPIAN. *ibid. l.* 20. D. *de verb. signif.* immo ne ad ipsos quidem contractus, post capitis deminutionem initos, quia, qui postea cum iis contraxit, id sibi ipsi debet imputare: VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. D. *de cap. min.* nec denique ad adrogatorem, qui debitorem suum adrogauit, quamuis postea sui iuris factum: VLPIAN. *ibid. l.* 2. *l.* 4. D. *eod. l.* 11. D. *de iudic.* nec denique ad substitutum capitis deminutionem passum. Nec enim per illam perit substitutio, partim quia nondum competebat, partim quod extra bona est. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 42. D. *de adquir. rer. dom.*

(ll) DEMINVTAVE ESSE.] CAPITIS DEMINVTIO est status mutatio. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *de cap. min.* Maxima et media morti aequiparabantur. Quod adeo verum est, vt captiui et sententiam passi diem illum, quo libertatem iure postliminii, vel ciuitatem principis populiue beneficio receperant, *natalem suum* vocarent, et *alterius vitae quoddam quasi initium*: Cic. *post redit. cap.* 11. et *ad Attic. lib. IIII. epist.* 1. quemadmodum et Athenienses eosdem διευτυχοῦντας, quasi *secunda fata exorsos* dicebant, teste Hesychio. Gronou. *Diatr. ad Stat. cap.* 12. *pag.* 69. Hinc qui statum mutarant, vel de eo saltim dubitabant, non habebant testamentifactionem: VLP. *lib. XII. ad edict. l.* 15. D. *qui test. fac. poss.* et minima quoque omnes obligationes, non quidem naturales, sed ciuiles, perimebat. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 8. D. *de cap. min.* PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 9. D. *eod.* Peribant porro negotia priuata, non publica, veluti officium magistratus, dignitas senatoria, PAVLL. *ibid. l.* 5. §. 2. D. *eod.* tutela, praeter legitimam, quae ex XII. tabulis descendit. PAVLL. *ibid. l.* 7. *pr.* D. *eod.* Cuiac. *Obs. lib. VIIII. cap.* 7. Iac. Gothofr. *ad XII. tabb. pag.* 96. Quid de iure hereditario capite minutorum fiat, ad hunc locum itidem dispexisse videntur interpretes, eoque pertinere arbitramur longum tractatum de actionibus hereditariis apud PAVLL. *ibid. l.* 40. D. *de action.*

(mm) IVDICIVM DABO.] Quae actio et perpetua est, et heredi

ac

§. IIII. QVOD EO AVCTORE (nn), QVI TVTOR NON FVERIT (oo), GESTVM ESSE DICETVR (pp), SI ACTOR IGNORAVERIT (qq), DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM

ac in heredem datur : VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* non autem in eos, qui similes heredibus. PAVLL. *lib. XI. ad edict. l.* 5. D. *de alien. iud. mut.* Fragmentum enim hoc plane fugitiuum, et a Digestoribus loco alieniſſimo positum, non ad edictum *de alienat. iud. cauſſ.* quod PAVLLVS libro demum XII. enarrauit, ſed ad hunc ipſum titulum referendum eſt. Ceterum quum perpetuam eſſe hanc actionem, ex *l.* 2. §. 5. D. *de cap. minut.* oſtenderimus : merito mireris, virum eximium, Ger. Noodtium *ad h. t. pag.* 123. huic edicto adſuiſſe laciniam : *intra annum, quo primum experiundi poteſtas eſt.*

(nn) EO AVCTORE.] Digeſtorum compilatoribus hoc caput ſeiungere a reliquis, et in *librum Pandect.* XVII. reiicere placuit. Sed tot interpretum fragmenta ſatis euincunt, praetorem illud inter reliquas reſtitutionis ſpecies hoc ipſo loco tractaſſe. Ob. Giphan. *Oecon. iur. pag.* 125. Et haec eſt illa in integrum reſtitutio, quam ob IVSTVM ERROREM dari ſcribit Paull. *Sentent. recept. lib. I. tit. 7. §. 2.* et *l.* 2. *D. de reſtit. in integr.* Edicti verba ipſa pleraque exſtant apud VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 1. §. 1. 6. *l.* 7. *pr. D. quod falſ. tut. auct.* reliqua ſuo quaeque loco vera praeſtabimus.

(oo) NON FVERIT.] Sunt haec verba τυπικά, in quibus tamen multa, quae exprimenda erant, praetermiſiſſe praetorem, exemplis quibuſdam oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. 3. 4. 5. *D. eod.*

(pp) ESSE DICETVR.] Sunt et haec verba τυπικά, depromta ex ipſa rubrica : *quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicitur.*

(qq) IGNORAVERIT.] Verba et hic habes edictalia, quae ideo adiecerat praetor, quia non ſcienti, ſed ignoranti ſubuenire ſtatuerat. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. *D. eod.* Ignoraſſe vero et is videtur, qui monenti, hunc non eſſe verum tutorem, in continenti non credidit. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* Si, quod geſtum, ipſo iure nullum eſt, ne ſcientia quidem nocet : VLPIAN. *ibid. l.* 3. D. *eod.* quemadmodum nec minori vllo modo fraudi eſſe poteſt, quod cum falſo tutore contraxerit : VLPIAN.

Digitized by Google

NEM (rr) IN EVM, QVI, QVVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO (ss) AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT (tt), IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. (uu)

§. V. SI (xx) CVIVS QVID DE BONIS, QVVM IS METV,

PIAN. *ibid. d. l.* 3. nec ei, qui a praetore ad gerendum cum falso tutore negotium compulsus est. VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* Pupilli quoque scientia non computatur, sed tutoris, daturque restitutio, etiamsi pupillo de dolo cautum sit. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 6. D. *eod.*

(rr) RESTITVTIONEM.] Plus est in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. *Exhibere* enim est praesentiam corporis praebere: *restituere*, possessorem facere, et fructus reddere. Pleraque etiam *restitutionis* vocabulo continentur, CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 22. D. *de verbor. sign.* quamuis hoc fragmentum multo commodius ad edictum *de alienat. iudic. mut. causs. fact.* referri posse fateamur, idque infra suo loco ostensuri simus pluribus.

(ss) DOLO MALO.] Non ergo sufficit, falsum tutorem scientem auctorem esse factum: sed dolus eius malus requiritur. Si enim coactus auctoritatem interposuit: nonne excusari debet? VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 1. *D. quod falso tut. auct.*

(tt) QVANTI RES ERIT.] His vero verbis non poena continetur, sed veritas, sumtibus, in restitutionem factis, computatis. Quo fit, vt vno ex pluribus falsis tutoribus soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 2. 3. 4. D. *eod.* PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. D. *eod.* Sed et alia incommoda falsus tutor perinde sustinet, ac si eo tempore vere tutor fuisset, e. g. si per eum factum sit, vt actionis dies exierit, vel res vsucapta sit. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 10. D. *eod.* Cuiac. *Obs. lib.* XXII. *cap.* 19.

(uu) CONDEMNETVR.] Est haec actio in factum praetoria, quae heredi quidem ceterisque successoribus, nec tamen in heredem, nec post annum competit. Rationem reddit VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 9. D. *quod falso tut. auct.*

(xx) SI.] Sequitur sexta restitutionis caussa, ABSENTIA. Quum enim saepe contingat, vt vel absentis res vsucapiatur, vel

TV (yy), AVT SINE DOLO MALO

absens, qui sui copiam non facit, vsucapiat : aequum visum est praetori, *laesum ius suum per id tempus, quo quis rei publicae operam daret, vel aduersus casu laboraret*; praesentemque, quod ad absentem attinet, *integrum habere*. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 1. *pr. D. quib. ex causs. maior.* Auctorem huius edicti PVBLICIVM, praetorem, fuisse, duplici argumento probamus. Primo enim actio rescissoria, qua haec restitutio petitur, diserte in iure nostro vocatur PVBLICIANA, *l.* 35. *D. de obl. et act.* vbi Publiciana illa, *quae ad exemplum vindicationis datur*, ab altera, *quae rescissa vsucapione redditur*, diserte distinguitur. Deinde vtraque actio eiusdem naturae ac indolis est. Quemadmodum enim priore praetor ita permittit agere in rem, *vt actor dicat, se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit* : ita in posteriore *possessor dicit, aduersarium non vsucepisse, quod vsuceperit. §.* 3. *Inst. de action.* Quis fuerit ille Publicius, vtriusque actionis auctor, hodie ignoramus. Id vero compertum habemus, nec Carolum Sigonium, qui *libro I. de iudiciis cap.* 17. has actiones demum sub imperatoribus inuentas esse existimat, nec Ioannem Bertrandum, qui *de iuris perit. lib. II. cap.* 16. eas Q. Publicio, praetori, cuius meminit Cicero *pro Cluent. cap.* 45. tribuit, rem acu tetigisse. Nam haud paullo ante illa tempora huius actionis rescissoriae mentionem facit Terentius *Phorm. II.* 4. *v.* 9. vbi ita loquentem inducit rabulam :

Mihi
Sic hoc videtur. Quod TE ABSENTE, *hic filius*
Egit, RESTITVI IN INTEGRVM
aequum est, et bonum:
Et impetrabis. Dixi.

Non enim ex iuris Attici principiis loqui causidicum, ceu visum est Grotio *Florum spars. pag.* 131. sed ex Romani, nec eumdem de minorennium, sed de absentium restitutione intelligendum esse, res ipsa docet. Ceterum ipsum edictum integrum, quamuis parum castigatum, exstat apud VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 1. *D. quib. ex causs. mai.* Nitori tamen suo pleraque restituit Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. pag.* 123.

(yy) METV.] Metum iustum, talemque, qui cadit in virum constantem, non timorem superuacuum, intelligit praetor. CALLISTRAT. *lib. II. edict. monit. l.* 2. §. 1. *D. quib. ex causs. maior.* Iustusne vero sit metus, necne, prudentis iudicis est, aestimare. VL-

Digitized by Google

LO (zz) REI PVBLICAE CAVSSA ABESSET (aaa), AVT IN VINCVLIS

VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 3. *D. eod.*

(zz) SINE DOLO MALO.] DOLO MALO ABESSE videtur, quamuis rei publicae cauſſa abſens, qui alterius grandis commodi cauſſa id egit, vt rei publicae cauſſa abeſſet. CALLISTR. *ibid. l.* 4. *D. eod.* Quo inprimis pertinebant LEGATIONES LIBERAE, quas viri primarii, quoties in quadam prouincia illis negotium priuatum eſſet, ſibi decerni petebant, vt vel publicis auſpiciis ſumtibuſque iter facerent, vel tanto maiore ſaltim cum dignitate illis locis verſarentur. Cicero *pro Flacco cap.* 34. *An* LEGATIONES *ſumere* LIBERAS *exigendi cauſſa, ſicut et tu ipſe nuper, et multi viri boni ſaepe fecerunt, rectum eſt. Quod egó non reprehendo: ſocios video queri.* Idem *orat. agrar. II. cap.* 17. *Atque illud circumſpicite veſtris mentibus, vnaque legatos noſtros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum cauſſa* LEGATIONES LIBERAS *obeunt, tamen exterae nationes ferre vix poſſunt.* Earumdem liberarum legationum et alibi paſſim meminit Cicero, veluti *ad Attic. lib.* XV. *epiſt.* 11. vbi Atticum docet, *liberas legationes definitum tempus lege Iulia habere, nec facile addi poſſe.* Quod ideo procul dubio cautum eſt, quod permulti data opera abeſſent quam diutiſſime, vel maturius proficiſcerentur, quibus hoc edicto non ſubueniri, oſtendit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* Omnia ergo haec veterum fragmenta ad legationes liberas pertinent, quas Calliſtrati adhuc temporibus decerni conſueuiſſe, patet ex *l.* 14. *D. de legat.* vbi ipſe Vlpianus: *qui*, inquit, LIBERA LEGATIONE *abeſt, non videtur rei publicae cauſſa abeſſe: hic enim non publici commodi cauſſa, ſed ſui, abeſt.* Vid. Cuiac. *Obſeru. lib.* VIIII. *cap.* 29.

(aaa) REIP. CAVSSA ABEST.] Reipublicae cauſſa abeſſe non videntur, qui Romae operam dant rei publicae, veluti magiſtratus. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 5. *D. quibus ex cauſſ. mai.* PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 6. *D. eod.* Militantes tamen Romae pro rei publicae cauſſa abſentibus ex priuilegio habentur. VLPIAN. *ibid. l.* 7. *D. eod.* Tales erant milites *vrbani*, qui, vbi tria confecetant ſtipendia, in *praetorianorum* numerum referri poterant. Doſitheus *Sentent. et epiſt. Hadriani* §. 6. ὁ πεύτῳ εἰς τὴν πολιτ-

CVLIS (bbb), SERVITVTE; (ccc), HOSTIVMVE POTESTATE ESSET (ddd), POSTEAVE (eee) deminutum erit

κὰν στρατεύῃ, καὶ ἐὰν καλὸς στρατιώτης ἒσῃ, τείτῳ ὀψωνίῳ δυνήσῃ εἰς τὸ πραιτώριον μεταβῆναι: *interim in vrbana militia, et, si bonus miles fueris, tertio ſtipendio poteris in praetorianam tranſire.* Praeterea non cenſebantur rei publicae cauſſa abeſſe legati municipiorum, quia municipia iure rerum publicarum non vterentur, niſi quod et his ex conſtitutione Marci et Commodi AA. ſubueniretur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 8. *D. eod.*

(bbb) IN VINCVLIS.] Haec verba ad omnem captiuitatem pertinent, quamuis vincula alicui non eſſent iniecta. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monitor. l.* 9. D. *eod.* VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 10. D. *eod.* Nec tamen ideo ſibi non conſtat Vlpianus, quando *l.* 216. D. *de verb. ſignif.* ſcribit, *eum, qui in carcere cluſus eſt, non videri neque* VINCTVM, *neque* IN VINCVLIS *eſſe, niſi vincula adhibita ſint eius corpori.* Hoc enim fragmentum, teſte inſcriptione, pertinet ad legem Aeliam Sentiam, quae vinctos manumiſſos in miſeram dedititiorum conditionem detrudebat: quam acerbam ſanctionem ad quam pauciſſimos par erat pertinere. Edictum autem noſtrum, tamquam inſigne beneficium, cum quam plurimis communicari, aequiſſimum videbatur.

(ccc) SERVITVTE.] Siue bona fide ſeruiat, ſiue liber homo inuitus detineatur. CALLISTR. *lib.* II. *Edict. monit. l.* 11. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Non autem ad eos pertinet edictum, qui de ſtatu ſuo litigant, ſi lis iam coepta ſit: VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 12. D. *eod.* multoque minus ad ſtatuliberos, qui nec bona habent; et vere ſerui ſunt. PAVLL. *lib.* XII. *l.* 13. D. *eod.*

(ddd) POTESTATEVE ESSET.] Intelliguntur hic capti ab hoſtibus, non transfugae, quibus nec ius poſtliminii conceditur. CALLISTR.
ibid. l. 14. D. *quib. ex cauſſ. maior.* At captis ab hoſte ſubuenit praetor, ſiue poſtliminio reuerterint, ſiue apud hoſtes deceſſerint, ſiue denique ibi nati ſint. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 15. *pr.* D. *eod.*

(eee) POSTEAVE.) Si in abſentis bona itum, auctore praetore, (id quod variis ex cauſſis fieri poſſe, hac occaſione oſtendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. D. *quib. ex cauſſ. in poſſeſſ.*) tunc cuius bona poſſideri iuſſit praetor, ei ſuccurrit

Digitized by Google

erit (fff), SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM, CVI DIES EXISSE DICETVR (ggg), item (hhh) SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSEQVVTVS (iii), ACTIONEVE SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, QVOD ABSENS NON DEFENDERETVR (kkk), IVVE VINCVLIS ESSET,

rit ex hoc edicto, non ei, cuius praesentis in bona itum est. VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 2. D. *quib. ex causs. maior.* Quomodo hic intelligendum sit aduerbium POSTEA, et quantum laxamenti detur domum reuerso ad instituendam actionem, idem docet VLPIAN. *ibid. l.* 15. §. 3. D. *quib. ex causs. maior.* Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis, PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 16. D. *eod.* quia negligentes res suas potius pro derelictis habere existimantur. Quo pertinere videtur fragmentum VLPIANI *lib.* XII. *ad edict. l.* 1. D. *pro derelicto.*

(fff) *Dominutum erit.*] Haec verba, quae textu exciderunt, ipse sensus exigit, ceu recte obseruauit Ger. Noodtius *Comment. ad pandect. pag.* 123. *Tom. II. Oper.*

(ggg) DIES EXISSE DICETVR.] Quando exiisse dicatur dies, ex instituto ad hunc ipsum locum docuit VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 17. D. *quib. ex causs. maior.* PAVLL. *ibid. l.* 18. *pr.* D. *eod.*

(hhh) *Item.*] Hac edicti parte praetor praesentibus auxilium pollicetur aduersus eos, qui absentes eorum res vsuceperunt. VLPIAN. *lib.* XII. *ad edict. l.* 21. *pr.* D. *quib. ex causs. maior.*

(iii) CONSEQVVTVS.] Praesentes restituens, praetor non quaerit, qua ex causa absint aduersarii, modo non defendantur. Nec interest, per se, an per alios, potestati suae subiectos, vsuceperint. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 1. 2. D. *eod.* Nam et ea, quae seruus peculiariter nactus est, dominus absens vsucapit, praeterquam si talis sit, vt ne suo quidem nomine quidquam vsucapere possit. PAVLL. *lib.* XII. *ad edict. l.* 8. *D. de vsurp. et vsuc.* Restitutione vero hac non opus esse, si rem sacram, aliamque commercio exemtam absens possideat, ad hunc locum monuit CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 9. *D. de vsurpat. et vsucap.*

(kkk) NON DEFENDERETVR.] Si enim absens reliquit procuratorem, qui conueniri potuisset, reuersus dominus inquietari non debet:

ESSET (lll), SECVMQVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET (mmm), AVT QVVM EVM INVITVM VOCARE NON LICERET, (nnn), NEQVE DEFENDERETVR (ooo), QVVMQVE MAGISTRATVS

debet: quis vero DEFENDI dicatur, fusius hic ostendit VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 2. *D. quib. ex causs. mai.* Hinc absentis amici interrogandi, velintne absentem defendere? et si interrogari nemo possit, testatione id complecti oportebit. Quae omnia illustrari possunt ex Cicer. *Orat. pro P. Quinct.* Ceterum hoc edictum et ad furiosos, prodigos, infantes, ciuitates pertinet, PAVLL. *lib. XII. ad edict.* (ita enim rescribendum esse iam supra monuimus) *l.* 15. *D. de tut. et curat. dat.*

(lll) VINCVLIS ESSET.] Expresserat hanc personam praetor, quia fieri potest, vt quis in vinculis, et praesens tamen sit, qui procul dubio vsucapit, modo non sit in seruitute. VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. quib. ex causs. maior.* Qui apud hostes est, quia seruit, nec vsu adquirit, nec coeptam adimplet possessionem, nisi quod vsusfructus quasi possessionem postliminio recipit. VLPIAN. *ibid. l.* 23. §. 1. 2. 3. *D. eod.* Qui enim ipse possidetur, possidere non potest. VLPIAN. *ibid. l.* 118. *D. de reg. iur.*

(mmm) NON FACERET.] Quamuis enim actor in latitantis bona mitti possit: contingit tamen, vt nec mittatur actor, nec reus latitare dicatur, e. g. si iudici mora contingat: VLPIAN. *ibid. l.* 23. §. *vlt. D. quib. ex causs. mai.* vel si reus frustretur, vel tergiuersetur, et quauis sollertia id efficiat, ne secum agatur. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 24. *D. eod.* vel si reus non quidem frustrandi caussa, vel multitudine rerum districtus hoc agat: CAI. *lib. IIII. ad edict. l.* 25. D. *eod.* vel si denique per ipsum praetorem stet, quo minus quis possit conueniri. Aduersus relegatum praesenti subuenitur ex generali clausula praetoris, ipsi vero relegato non subuenitur, quia procuratorem relinquere potuit. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. *pr.* §. 1. D. *eod.*

(nnn) NON LICERET.] De iis loquitur praetor, quos omnino in ius vocari non patitur, veluti de consulibus, et similibus. Qui enim, permittente praetore, vocari possunt, ad eos edictum non pertinet. Cur enim, qui vocaturus erat, praetorem non adiit? VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 2. D. *ex quib. causs. maior.*

(ooo) DEFENDERETVR.] Haec

Digitized by Google

TVS EA DE RE ADPELLATVS ESSET, SIVE CVI PER MAGISTRATVM SINE DOLO IPSIVS (ppp) ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR (qqq), EARVM REBVM ACTIONEM INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EA DE RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, restituam (rrr). ITEM SI QVA ALIA IVSTA CAVSSA VIDEBITVR (sss), IN INTEGRVM RESTITVAM, QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, EDICTA

Haec clauſula ad omnes ſupraſcriptos pertinet, praeterquam ad abſentes, qui vſuceperunt, de quibus iam antea cautum fuerat. VLPIAN. *ibid. l.* 26. §. 1. D. *eod.*

(ppp) SINE DOLO IPSIVS.] Siue dilatione iudicis eximatur actio, ſiue magiſtratus non fuerit copia, ſiue alias ius non dixerit. Si enim ius dixit, cauſſaque cognita denegarit actionem, ceſſat omnino reſtitutio. Sin magiſtratus per ſordes, vel per gratiam, ius non dixit: vel ex hac edicti parte agi poteſt, vel ex ſuperiore clauſula: SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACIAT. Id enim egit litigator corrumpendo iudicem, ne ſecum ageretur. VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 4 *ſequ.* D. *quib. ex cauſſ. maior.*

(qqq) ACTIO EXEMTA ESSE DICETVR.] EXEMTA dicitur actio, quando agi poſſe deſiit. VLPIAN. *ibid. l.* 26. §. 5. D. *quib. ex cauſſ. mai.*

(rrr) *Reſtituam.*] Verbum hoc, quod ipſe ſenſus exigit, merito reſtituimus. Vocatur autem haec actio, vti iam ſupra ſub litt. XX. oſtendimus, PVBLICIANA vel RESCISSORIA, de cuius natura omnia in vulgus nota ſunt.

(sss) IVSTA CAVSSA VIDEBITVR.] Eſt haec poſtrema pars edicti de reſtitutione *ob abſentiam*, eaque clauſula inſerta eſt neceſſario, quia multi caſus euenire poſſunt, qui deſiderant reſtitutionem, nec ſingulatim tamen enumerari a praetore potuerunt. Sic ex hac edicti parte ſubuenitur legatione pro municipio functis, licet proprie non abſint rei publicae cauſſa. Subuenitur etiam teſtimonii, vel adpellationis, vel cognitionis, vel alterius negotii neceſſarii cauſſa euocatis, vel peregrinantibus: VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 26. §. 4. D. *quib. ex cauſſ. maior.* immo et ob probabilem cauſſam veluti ob ſtudia: itemque iis, qui nec in vinculis, nec in cuſtodia, ſed ſub fideiuſſoria cautione ſunt, VLPIAN. *ibid. l.* 28. *pr. D. eod.* PAVL. *lib. XII. ad edict. l.* 27. *D. eod.* vbi hic addit,

CTA DECRETAVE PRINCIPVM LICEBIT. (ttt)

§. VI. SI QVA (uuu) ALIENATIO IVDICII MVTANDI

dit, abſentes ex neceſſitate reſtitui, quamuis nihil e bonis amiſerint, ſed tantum non lucrati ſint.

(ttt) LICEBIT.] Non hic quaeritur, an leges reſtitutionem permittant, ſed annon prohibeant. Ceterum et ACTIONEM pollicetur praetor et EXCEPTIONEM: illam tamen non niſi intra annum vtilem, qui quomodo computandus ſit, diſquirit VLPIAN. *lib. XII. ad edict. l.* 28. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. quib. ex cauſſ. mai.* et PAVLL. *lib. XII. ad edict. l.* 30. *D. eod.* vbi ſimul obſeruat, ſi miles, qui vſucapit, deceſſerit, et heres adimpleuerit vſucapionem, aequum eſſe, vt reſcindatur, quod poſtea vſucaptum eſt, vt eadem in heredibus, qui in vſucapionem ſuccedunt, ſeruentur: quia nemo plus commodi heredibus ſuis relinquit, quam ipſe habuerit. PAVLL. *ibid. l.* 120. *D. de regul. iur.* De EXCEPTIONE RESCISSORIA videndus eſt Noodtius *Comment. ab Pandect. pag.* 129. *tom. II. Oper.* Et haec quidem ſunt, quae ad hoc caput pertinent, veterum fragmenta. Vnum ſupereſt CALLISTRATI *lib. II. edict. monitor. l.* 2. *pr. D. quib. ex cauſſ. maior.* vbi iureconſultus docet, reſtitutionem hanc reipublicae cauſſa abſentium ideo vſu minus frequentari, quod illis ex ipſis legibus, SCtis, principumque conſtitutionibus ius extra ordinem dici ſoleat.

(uuu) SI QVA.] Eſt hoc poſtremum reſtitutionum in integrum caput, cuius verba priora debemus cum rubricae, tum PAVLLO *libro XII. ad edict. l.* 8. *pr.* §. 1. *D. de alien. iud. mut. cauſſ.* Ipſa ſententia edicti ex tot interpretum fragmentis tam manifeſta eſt, vt verborum reliquorum reſtitutio non admodum difficilis eſſe videatur. IVDICII vero MVTANDI CAVSSA ALIENARE videtur is, qui ſuo facto alienam cauſſam reddidit deteriorem, e. g. alterius prouinciae hominem, aut potentiorem aduerſario ſuo opponens, CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 1. *D. eod.* aut quemcumque alium, qui vexaturus ſit aduerſarium: VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 2. *D. eod.* vel neceſſitatem huic imponens agendi in alia prouincia: vel ſeruum, quem quis petit, manumittens; vel locum, in quo opus factum, cuiuſque nomine intenditur *quod vi aut clam*, vel *aquae pluuiae*, vel in quo *nouum opus nunciatum eſt*, alienans.

Digitized by Google

DI CAVSSA (xxx) DOLO MALO (yyy) FACTA ERIT: neque priſtina cauſſa reſtituatur (zzz), aduerſus eum, qui aliena-

nans. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l. 3. pr. D. eod.* Quin et tunc huic edicto locus eſt, ſi res ab eo, cui alienata, vſucapta ſit: VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l. 4. pr. D. eod.* ſiue per venditionem, ſiue alio modo alienata ſit: non tamen ſi cui legata, vel hereditate relicta, vel venditori redhibita: PAVLL. *lib. XII. ad edict. l. 8. §. 2. 3. 4. D. eod.* vel in ſolutum data ſit, VLPIAN. *lib. XIII. ad edict.* (perperam enim inſcriptio praefert *lib. XXII.*) *l. 10. pr. D. eod.* Non autem alienare intelligitur, qui tantum amittit poſſeſſionem. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l. 119. D. de reg. iur. l. 4. §. 1. C. de alienat. iud. mut. cauſſ. fact.*

(xxx) IVDICII MVTANDI CAVSSA.] Superuacuum videri poſſet hoc edictum, quia, qui dolo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habetur: *l. 131. l. 151. D. de regul. iur.* ſed fuit tamen omnino vtiliſſimum. Namque ea regula iure antiquo non valuit, quippe ex interpretatione SCti, Hadriano imperante facti, ſero demum nata: *l. 27. §. 3. D. de rei vindic.* Ceterum contingere poteſt, vt iudicii mutandi cauſſa, at ſine dolo malo; vel dolo malo quidem, at non iudicii mutandi cauſſa poſſidere quis deſierit: VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. de alienat. iudic. mutand.* Immo fieri poteſt, vt, qui alienauit, iudicium accipere adhuc paratus ſit. Quibus caſibus ceſſat haec ex edicto reſtitutio. CAI. *ibid. l. 3. §. 5. D. eod.*

(yyy) DOLO MALO.] DOLVS hic praecipue requiritur. Si enim vlla iuſta alienandi cauſſa ſubeſt, edictum ceſſat. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 2. 3. 4. D. de alien. iud. mut. cauſſ. fact.* Ex ipſa tamen alienatione non leuis doli praeſumtio naſcitur. *Difficile enim eſt, vt bona cauſſa ſit, cuius actio in ius alterius deſperatione transfertur.* Symmach. *lib. X. epiſt. 45.* Alienante tutore, vel furioſi curatore, vtilis actio datur, quia conſilium huius fraudis inire non poſſunt. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 1. D. eod.*

(zzz) *Cauſſa reſtituatur.*] Non enim rem exhiberi ſufficit, ſed et priſtina cauſſa arbitratu iudicis reſtituenda eſt. PAVLL. *lib. XII. ad edict. l. 8. pr. D. eod.* Hinc adpoſite ad hunc locum notauerat CAIVS *lib. IIII. ad edict. prou. l. 22. D. de verb. ſignif.* plus eſſe in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. Vid. ſupra *litt. rr.*

alienauerit (aaaa), ei, ad quem ea res pertinebit, quanti eius interierit, alium aduerſarium non habuiſſe (bbbb), intra annum, quo primum experiundi poteſtas eſt (cccc), in factum actionem dabo.

TIT. XXVII.

DE RECEPTIS [*arbitris*,] ET QVI ARBITRIVM RECEPERVNT, VT SENTENTIAM DICANT. (a)

(PAVLL.

(aaaa) *Qui alienauerit.*] Eo refero locum PAVLLI *lib. XII. ad edict. l.* 8. D. *de rei vindic.* vbi diſputat de fundo, quem duo ſiue pro diuiſo, ſiue pro indiuiſo poſſident, quantum ab alterutro peti poſſit?

(bbbb) *Aduerſarium non habuiſſe.*] Petitur hac actione, quod intereſt. Si ergo res petitoris non fuerit, vel ſeruus alienatus ſine alienantis culpa deceſſerit, iudicium hoc ceſſat, niſi quid praeter id actoris interſit. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 4. §. 5. D. *de alienat. iud. mut. cauſſ. fact.* CAI. *lib. III. ad edict. prou. l.* 3. §. 4. D. *eod.* Eſt ergo haec actio rei perſequutoria, non quidem contra heredem, at heredi tamen datur. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 6. D. *eod.* Nam et heredem reſtitui in integrum, expeditiſſimi iuris eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *de in integr. reſt.*

(cccc) *Poteſtas eſt.*] Poſt annum vtilem non datur haec actio: VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *de alien. iud. mut.* quia ad rei quidem perſequutionem pertinet, attamen ex delicto dari videtur. CAI. *lib. IIII. ad edict. prou. l.* 7. D. *eod.* Interdum tamen ſucceſſori pluſculum indulgetur temporis, ſi forte eius aetas praetorem mouerit. Eo enim pertinere videtur fragmentum VLPIANI *ibid. l.* 19. D. *de minor.* Quaedam hac occaſione de reſtitutionibus generatim diſſeruiſſe VLPIANVM, colligo ex fragmentis *l.* 25. D. *de adminiſtr. tut. l.* 2. D. *de except. rei iudic. l.* 16. D. *de nou. oper. nunc.* ex eodem *libro XIII. ad edict.* deſumtis.

(a) SENTENTIAM DICANT.] Poſterior hic titulus fuit edicto *de in integrum reſtitut.* quia de hoc PAVLLVS *libro ad edictum XIII.* de illo XII. egit. Priorem autem eumdem fuiſſe titulo: *nautae, caupones, ſtabularii*, ex eo patet, quod illum *libro* demum *XIIII.* expoſuit VLPIANVS. Idem ergo hic ordo edicti, qui Pandectarum. Rubricam ita, vti nos,

Digitized by Google

(PAVLL. LIB. XIII. CAL. LIB. V.)

QVI (b) ARBITRVM

nos, exemplar Accurſii exhibuit. Qua lectione nihil verius eſſe, oſtenderunt Radulph. Forner. *Rer. quotid. lib. II. cap.* 1. et Ger. Noodtius *Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 135. Nec aliter ſe habet rubrica in Codice: DE RECEPTIS ARBITRIS. Verba *tumultuè*, tamquam diſperſa Virbii membra collegimus ex VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. §. 2. *l.* 15. D. *de recept. arbitr.*

(b) QVI.] Antiquiſſima eſt diſceptatio coram arbitris, quam, et nondum conſtitutis ciuitatibus, locum habuiſſe probabile eſt. In eos vero et conſtitutis rebus publicis compromittebant, quicumque abhorrebant a litibus et ſtrepitu forenſi. Hinc lex Attica apud Demoſthen. *aduerſ. Mid. pag.* 618. Ἐὰν δέ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητῶσι, καὶ βούλωνται διαιτητὴν ἑλέσθαι ἐπιτρέπω ἐξεῖναι αὐτοῖς αἱρεῖσθαι, ὃν ἂν βούλωνται διαιτητήν. ἐὰν δὲ βούλωνται κοινωνεῖν, μεταγράψασθαι εἰς τοὺς ὑπὸ τούτῳ διαγραφέντας, καὶ μηδὲν κατηφιτέρους εἶναι τοῦτο ἢ ἕτερον δικαστήριον τινὶ ἐγκλήματι. ἀλλ' ἐξεῖναι τοῖς κρίνουσι ὑπὸ τῷ διαιτητῇ κρίνειν: *ſi qui de priuatis contractibus litigarint, et arbitrum ſumere voluerint quemcumque: iis liceat, quemcunque voluerint, ſumere arbitrum. Quod ſi communiter voluerint: adquieſcant in eius ſententia, neque ab hoc in aliud iudicium eaſdem actiones deferant: ſed, quae ab arbitro iudicata fuerint, rata ſunto.* De qua lege pluribus agunt Petit. *Leg. Attic. tit.* 5. et Deſ. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. lib. V. cap.* 14. Et ſane vix vlla lis oriebatur, inter Athenienſes, quin in vicinos et amicos compromitterent. Vnde Chremes apud Terent. *Heaut. III.* 1. *v.* 90.

Paullulum negoti mihi obſtat.
Simus et Crito,
Vicini noſtri, hic ambigunt de finibus.
Me cepere ARBITRVM. *Ibo, ac dicam, vt dixeram,*
Operam daturum me: hodie non poſſe his dare.

His moribus et Romani vſi ſunt. Nam et apud hos compromiſſa quodammodo ad ſimilitudinem iudiciorum redegit praetor, modo legibus bonisque moribus non aduerſarentur. VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de recept. arb.* Requiritur tamen, vt quis hanc in ſe operam receperit. Sicuti e-

TRIVM (c), PECVNIA COMPROMISSA (d) RECEPERIT:

nim neminem cogit Praetor, vt recipiat: ita, vbi quis ſemel recepit, rem ad curam et ſollicitudinem ſuam pertinere exiſtimat. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. D. *eod.*

(c) ARBITRIVM.] Recipere arbitrium poſſunt omnes, cuiuſcumque dignitatis: etiam conſulares, non tamen conſules, praetores, aliiue, quos praetor cogere non poteſt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 3. D. *eod.* PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* Poteſt et filiusfamilias arbiter eſſe, etiam in cauſſa patris: potuiſſet enim aduerſarius in eum non compromittere. VLPIAN. *ibid. l.* 5. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 6. D. *eod.* Nihil porro intereſt, in ingenuum, an in libertinum; in integrae exiſtimationis hominem, an in infamem compromiſſum ſit, modo non in ſeruum. Quod adeo verum eſt, vt, ſi qui in Titium et ſeruum compromiſerint, neuter compellatur: VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod.* niſi ita ſit compromiſſum, vt alterutrius ſententia valeat, tunc enim Titius compellitur. PAVLL. *ibid. l.* 8. D. *eod.* Sententia tamen ab arbitro iam libero dicta ideo non eſt nulla, quod in eum adhuc ſeruum compromiſſum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 9. *pr. D. eod.* Praeterea arbitri fumi non poſſunt pupilli, furioſi, ſurdi et muti, nec iudices in iis cauſſis, in quibus dati ſunt iudices. Denique manifeſto infames, quamuis arbitri eſſe poſſint, a praetore tamen non coguntur, infamati ab ipſis litigatoribus cauſſa cognita excuſantur. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. *l.* 11. *pr. D. eod.* PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 10. *D. eod.*

(d) PECVNIA COMPROMISSA.] Arbiter ſententiam dicere non cogitur, niſi compromiſſum interuenerit. Pecunia autem compromiſſa intelligitur, ſiue poena nummaria, ſiue alia res vice pecuniae promiſſa, ſiue vtrimque aliquid eum in finem depoſitum, ſiue ab vno pecunia, ab altero res promiſſa, ſiue de non petendo compromiſſum ſit. Sed et eo caſu arbitrum praetor non cogit ſententiam dicere, ſi alteruter tantum aliquid promiſit. Denique, ſi ſub conditione compromiſſum eſt, non prius cogit ſententiam dicere, quam ſi exſtiterit conditio. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. eod.* PAVLL. *ibid. l.* 12. *D. eod.* Coactioni porro non eſt locus, ſi poena alteri accepto lata ſit, nec ſi quis de cauſſa alia, quam de qua compromiſſum, poenam promiſerit. VLPIAN. *ibid. l.* 13 *pr.* §. 1. *D. eod.* Formulam ſtipulandi poenam:

SI

RIT (e): EVM SENTENTIAM DICERE COGAM. (f)

SI ITA FACTVM NON ERIT, vel: SI ADVERSVS ID FACTVM ERIT, exponit VLPIAN. *ibid. l.* 71. *D. de verb. oblig.* Qui enim NON FACIT, quod facere debet: videtur facere aduerſus ea, quia non facit. Et qui FACIT, quod facere non debet: non videtur facere, quod facere iuſſus eſt. PAVLL. *lib. XIII. ad edict. l.* 121. *D. de reg. iur.* Accedebant aliquando compromiſſo fideiuſſores, de quibus VLPIAN. *lib. XIII. ad edict. l.* 26. *D. de recept. arbitr. l.* 12. *D. de conſt. pec. l.* 36. *D. ad SC. Trebell.*

(e) RECEPERIT.] Aliquando tamen arbitri excuſantur. Sic nemo cogitur iis diebus dicere ſententiam, quibus iudex non cogitur, nili dies compromiſſi exitura eſſet: nec cogitur is, qui ſibi nondum liquere, iurauit, quippe cui ſpatium denegari ad deliberandum non debet. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 3. 4. D. *eod.* Reliquas cauſſas, cur ad dicendam ſententiam cogi non debeant arbitri, recenſent VLPIAN. *ibid. l.* 15. *et l.* 17. D. *eod.* et PAVLL. *ibid. l.* 16. *pr. et §.* 1. D. *eod.*

(f) COGAM.] Qu d ſit DICERE SENTENTIAM, quidque in ſententiae dictione obſeruandum ſit, oſtendunt PAVLL. *ibid l.* 19. D. *h. t.* VLPIAN. *ibid. l.* 21. *pr. §.* 1. 2. 3. 4 5. 11. D. *eod.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 20. D. *eod.* Sententiae vero ſemel dictae ſtandum eſt: et quamuis praetor nec ſtare quemquam cogat ſententiae, nec adpellationem admittat: dat tamen victori actionem ex ſtipulatu ad conſequendam poenam compromiſſo inſertam. VLPIAN. *ibid. l.* 21. §. 12. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. D. *h. t.* PAVLL. *ibid. l.* 21. *l.* 24. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. D. *eod.* CAI. *ibid. l.* 35. D. *eod.* IVLIAN. *lib. IIII. Digeſt. l.* 37. D. *eod.* Elegans eam in rem locus eſt Luciani *in Abdicato*, *tomo I. pag.* 715. Ὅταν γάρ τις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δικαστηρίοις. ὡς εἰκὸς μὲν τῷ κλήρῳ λαχόντων δικαστῶν, ἢν τις ἄδικον εἴπτῃ γιγνώσθαι τὸν κρίσιν δίδωσιν. ὁ νόμος ἐς ὕστερον ἀφεῖναι δικαστήριον. Ἢν δέ τινες ἐκόντες, αὐτοὶ συνθῶνται δικασὰς, καὶ προσλάβωσι ἐπὶ ἅπασι διαιτῆν. ἐκ Ἐπ. Ὅσῃς γὰρ ἐξὴν μὴ δὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν εἰ τύχοις τις ἐυθαίρετος εἶναι, σέβειν ἂν δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις: *etenim illud conſiderato. quemadmodum in reliquis iudiciis, vbi iudices ſortibus ferunt ſententiam, ſi quis perperam pronunciatum exiſtimet, permittitur alios adire iudices. At ſi qui ipſi ſua ſponte iudices conſtituerunt delectiſque arbitris cauſſam commiſerunt, poſthac non idem licet. Etenim, ſi quis, quorum ſententiis initio ſtare non cogebatur. hos ſponte delegerit, iam aequum eſt, boni conſulere, quae ſtatuerint.*

TIT. XXVIII.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII RECEPTA VT RESTITVANT. (a)

(VLPIAN. LIB. XIIII.)

NAVTAE (b), CAVPONES, STABVLARII (c), QVOD CVIVSQVE

(a) RESTITVANT.] Posteriorem superiore hunc titulum fuisse, iam supra probauimus. Antecessisse autem illum edictum *de satis dando*, vel id argumento est, quod PAVLLVS hoc *libro* demum XIIII. *ad edictum* exposuit. Verba ipsa seruauit, summamque edicti aequitatem magnopere commendauit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. naut. caup. stabular.* De nautarum, cauponum, stabulariorum probitate parum honorifice sentiebant veteres, quibus ideo male audiebat forum Appii,

Differtum NAVTIS, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Horat. *Serm. l.* 5. *v.* 3. Acrioribus ergo opus esse videbatur legum vinculis, ne impune spoliare possent vectores et viatores, quos istorum hominum fidem sequi oportebat.

(b) NAVTAE.] Eo nomine veniunt omnes, qui nauem exercent, quales et ratium exercitores, lintrarii, eorumque magistri et ναυφύλακες, non remiges, et mesonautae, per quos exercitores non obligantur. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. 3. 4. D. *eod.*

(c) STABVLARII.] Per CAVPONES et STABVLARIOS intelliguntur omnes, qui cauponam et stabulum exercent, eorumque institores, non mediastini, atriarii, focarii, et his similes. VLPIAN. *ibid. l.* 3. *D. eod.* Sunt vero MEDIASTINI *extremae inter seruos conditionis, quorum ministerium erat, domum scopis mundare, purgamenta euerrere, spongiis detergere gradus, nitidas ostendere columnas, et prorsus facere id, quod Aeschinem fecisse cum patre suo, Trometo cauillatur Demosthenes:* τὸ βάθρα σπογγίζειν, καὶ τὸ παιδογωγὸν χαρᾶν, εἰ ἀπὸ τῆς ἐμῆς λαυθάνει παιδὸς ἔχοντα. Reines. *Inscript. pag.* 623. Nec multo melior erat ATRIARIORVM vel ATRIENSIVM conditio, qualis apud

Digitized by Google

QVE (d) SALVVM ESSE RECEPERINT (e), NISI RESTITVENT (f), IN

pud eumdem Reinef. *Inſcript. claſſ. XI. num.* 39. RHOE, ATRIENSIS DE BASILICA ASINIA. Nam et horum erat, *ſupellectilem exponere, ferramenta deterſa nitidare, ac rubigine liberare, ceteraque, ſi refectionem deſiderent, fabris concinnanda tradere.* Columella *de re ruſt. lib. XII. cap.* 3. Eoſdem et DIAETARIOS vel DIAETARCHAS dictos eſſe, ſcopariiſque praefuiſſe, cenſet Cuiac. *Obſerv. lib. X. cap.* 34.

(d) QVOD CVIVSQVE.] Omnes res, merceſque, quas ſaluas fore receperunt, ad hoc edictum pertinent, etiam, quae iis accedunt, nec non veſtimenta, quibus vectores in nauibus vtuntur, et cetera, quae in quotidianum vſum habentur. Parum quoque refert, noſtraſne, an alienas res intulerimus, dum noſtra interſit, eas ſaluas eſſe. Quod exemplis illuſtrat VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 6. 7. *D. naut. caup. ſtab.* Vir eximius, Io. Goedd. in *Comment. ad tit. D. de verb. ſign.* huc etiam refert fragmentum VLPIANI. ex *lib. XIIII. ad edict. l.* 23. *D. de verb. ſignif.* vbi VLPIANVS, quid RES ſit, exponit. Sed quid hic moneri attinebat, per RES etiam *cauſſas* et *actiones* intelligi, quas nautae ſaluas fore, numquam recipere ſolent? Quare illum locum VLPIANI potius ad ſequentem titulum pertinere, mox oſtendemus.

(e) RECEPERINT.] RECEPISSE ſufficit, nec intereſt, ſiue adſignatae ſint ſingulae, ſiue non. Facta enim receptione non modo nautarum et famulorum, ſed et vectorum viatorumque facta praeſtant. Quin licet res in nauim nondum intulerint, eaeque in littore perierint, periculum tamen ad eos pertinet. VLPIAN. *lib. XIIII. ad edict. l.* 1. §. 8. *l.* 3. *pr. D. naut. caup. ſtab.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 2. *D. eod.* Aequum enim eſt, vt, qui mercedem pro rei cuſtodia accipit, is et periculum ferat. CAI. *ibid. l.* 40. *D. locat.* Sed et, ſi mercedem non accipiant, cuſtodiae tamen nomine merito tenentur. Nam et fullo et ſarcinator, non praeciſe pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipit, et tamen ad cuſtodiam ex locato tenetur. CAI. *ibid. l.* 5. *pr. D. naut. caup. ſtab.*

(f) NISI RESTITVENT.] Vel reſtituere coguntur res, quas ſaluas fore receperunt, vel ſoluendo aliouo modo ſatisfacere. Nam et ſatisfactio pro ſolutione eſt. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 25. *D. de ſolution.* Solutio vero facta cenſetur, etiamſi et alius pro alio

IN EOS IVDICIVM DABO. (g)

TIT. XXVIIII.

DE SATISDANDO. (a)

(PAVLL.

alio ignorante ſoluerit. CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 53. *D. eod.* Sed et ſeruo, habenti peculii adminiſtrationem recte ſoluitur, ſiquidem et nouandi ius habet. CAI. *ibid. l.* 21. D. *de iureiurando.* Si vector vel viator, nautae vel cauponi iuſiurandum detulerit, iſque iurarit, etiam iuſiurandum loco ſolutionis cedit. CAI. *ibid. l.* 27. D. *eod.*

(g) IVDICIVM DABO.] Dat praetor actionem IN FACTVM, quam cur neceſſariam duxerint veteres, ac non potius locati vel depoſiti actiones ſufficere exiſtimarint, diſquirit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 4. D. *naut. caup. ſtabul.* vbi et docet, cui, et contra quem detur haec actio? an ea cum actione furti cumulari poſſit? Praeterea an non etiam nautae, caupones, ſtabularii actionem furti habeant aduerſus eos, qui res vectorum vel viatorum ſubtraxerunt, diſquirit PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* qui et *l.* 41. *D. locati* obſeruat, nautas et caupones, ſi ſeruum ſibi locatum ſurripuerint, et locati, et furti teneri. Eadem porro *in factum* actio datur, ſi nauta nautae, vel caupo cauponis res ſurripuerit, itemque ſi poſt impoſitas merces aliae res illatae perierint, quarum alias vectura non debetur, e. g. veſtes quotidianae. PAVLL. *lib.* XIII. *ad edict. l.* 4. §. 1. 2. *D. naut. caution. ſtabul.* VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. §. 6. *D. eod.*

(a) DE SATISDANDO.] Quum CAIVS *de ſatiſdationibus* adhuc *libro commentariorum V.* de *iudiciis ſexto* demum egerit: edictum hoc de ſatiſdationibus priorem obtinuiſſe locum oportet. Poſteriorem vero illo ſuperiore titulo locum huic ideo tribuimus, quia PAVLLVS *edictum de nautis, cauponibus, ſtabulariis libro* XIII. *de ſatiſdando libro* demum XIIII. expoſuit: vt iam non dicamus, eumdem ordinem a Paullo *Sentent. recept. lib. I. tit.* II. ipſoque Iuſtiniano *in Codice* obſeruari. Non autem hic actum de vadimonio, ſeu cautione iudicio ſiſti, de qua ſupra: ſed de ea cautione, quae iam intentata actione, factis ſponſionibus, datoque

Digitized by Google

(PAVLL. LIB. XIIII.)

EVm, vnde petitur, vel a quo RES (b) vindicatur (c), eiusue procuratorem, omnesque, qui ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIENT (d), IVDICATVM SOLVI (e), neque rem deminui (f), satisdari iubebo (g). Si possessor victus neque rem, neque litis aestimationem petitori praestabit:

toque et addicto iudice praestanda erat IVDICATVM SOLVI: de qua plura Car. Sigon. *de iudic. lib. I. cap.* 25. et Car. Brett. *in Ordine perant. iudic. cap.* 28.

(b) RES.] Vocabulum hoc edictale explicatur ab VLPIANO *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 23. *D. de verb. sign.* quem locum Io. Goeddeum perperam ad superiorem titulum retulisse, paullo ante obseruauimus.

(c) *Vindicatur.*] *Olim* enim, *si in rem agebatur*, SATISDARE *possessor compellebatur, vt, si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem, potestas esset actori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus*, inquit Iustinianus *pr. Inst. de satisd.* Quo loco illum satisdationem, ex edicto praetoris descendentem exponere, ex postremis principii verbis patet: *tutores vero et curatores eodem modo, quo et procuratores, satisdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant.*

(d) IVDICIVM ACCIPIENT.] Hanc quoque sententiam exprimit Iustinianus *d. pr. Inst. de satisdat. multo magis, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur*, si ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIEBAT.

(e) IVDICATVM SOLVI.] Haec etiam verba procul dubio edictalia sunt. Iustinianus *ibidem*: *quae satisdatio*, inquit, *adpellatur* IVDICATVM SOLVI. *Vnde autem sic adpelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, vt ol-ueretur sibi, quod fuisset iudicatum.*

(f) *Rem deminui.*] Eam deminutionem praetor prohibuerat maxime in hereditate. Addiderat diuus Pius, vt et de non distrahenda hereditate caueretur. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr. D. de hered. petit.*

(g) *Satisdari iubebo.*] Quid sit SATISDARE, et vnde *satisdatio* dicta sit, explicat CAI. *lib. V. ad edict. l.* 1. *D. qui satisdar. cog.* Nimirum stipulatio iudicatum solui praetoria est, *l.* 2. §. 2. *D. de praet. stipul.* et hinc personas desiderat pro se interuenientium.

ſtabit: vel aduerſus illum, vel aduerſus fideiuſſores actionem dabo. At ſi iuſta cauſſa videbitur, CAVSSA COGNITA, ETIAM POST LITEM COEPTAM DEMINVTIONEM FIERI CONCEDAM. (h)

§. I. Procuratores, TVTORES CVRATORESue (i), alieno nomine in rem perſonamue agere volentes (k), REM RATAM HABITVRVM ſatiſdare iubebo (l), niſi vel pro ciuitate

VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 7. *D. eod.* Si dubitatur, ſintne fideiuſſores idonei, nec ne, arbitri dantur, a quibus, ſi iniquius arbitrati ſint, aeque ac a iudicibus poteſt adpellari. CAI. *ibid. l.* 9. *D. qui ſatiſdar. cog.* Quis dies in hac ſtipulatione conſtituendus ſit, docet PAVLL. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. *pr. D. eod.* quo loco et alia, quae ad fideiuſſorum perſonam atque obligationem pertinent, obſeruat. Fideiuſſoribus vero an ea in re ſimiles ſint MANDATORES, diſputaſſe hac occaſione videtur VLPIANVS, qui de mandatoribus agit *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 28. *D. mand.* quemadmodum et de iis, qui pro alio conſtituunt, ad eumdem locum diſſeruit *d. lib.* XIIII. *ad edict. l.* 27. *D. de conſt. pecun.* CAI. *lib. V. ad edict. prou. l.* 53. *D. de ſolut.*

(h) FIERI CONCEDAM.] Verba haec edictalia VLPIANO debemus, qui illa ſuo more interpretatur *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 5. *pr. et §. ſequ. D. de hered. pet.*

(i) TVTORES CVRATORESVE.] Fuiſſe haec totidem verbis in edicto, colligimus ex *pr. Inſt. de ſatiſdat. tutores vero et curatores eodem modo, quo procuratores, ſatiſdare debere,* VERBA EDICTI *faciebant.* Perperam ergo Giphanius, Weſenbecius, Vinnius, aliique Inſtitutionum interpretes, Iuſtiniano hic edictum *de procuratoribus l.* 33. §. 3. D. *de procurat.* in mente fuiſſe, cenſent.

(k) *Agere volentes.*] Non tamen admittebatur, qui legis actionem alieno nomine volebat explicare, ſi vel maxime cauere vellet, quia *nemo alieno nomine* LEGE AGERE *poteſt.* VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 123. *pr.* D. *de reg. iur.* cuius fragmenti, vtut hoc modo admodum perſpicui, mirabilem ſpeciem fingit Iac. Gothofredus *in Comment. ad h. l.*

(l) *Satiſdare iubebo.*] Hanc quoque edicti ſententiam expreſſit Iuſtinianus *pr. et §.* 1. *Inſt. de ſatiſdat.*

Digitized by Google

uitate agent, vel bonis curatores erunt dati (m)

§. 11. Eum quoque, qui reum, quocum in perſonam agitur, in iudicio defendere volet, IVDICATVM SOLVI ſatisdare iubebo. (n)

(m) *Erunt dati.*] Iuſtinianus *d. pr. Inſt. de ſatiſdat. ſed aliquando*, inquit, *his agentibus ſatiſdatio remittebatur.* Quibus vero remitti conſueuerit, patet ex *l.* 9. D. *rem rat. hab.* vbi iureconſultus: *actor*, inquit, *ciuitatis nec ipſe cauet, nec miniſter vniuerſitatis, nec curator bonis conſenſu creditorum datus.* Poſtea tamen id mutatum, in eumque ſenſum Tribonianum detorſiſſe verba VLPIANI, *l.* 23. D. *de admin. et peric. tut.* exiſtimat Vinn. *ad Inſt. pag.* 857.

(n) *Satiſdare iubebo.*] Haec cautio indefinite praeſtanda eſt in id, quantum ſoluendum eſſe iudex poſtea in ſententia expreſſerit. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 9. D. *de iudic. ſolui.*.

PARTIS I. EDICTI

FINIS.

Digitized by Google

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS

DE IVDICIIS

INSCRIBITVR.

HVB. GIPHAN. *Oecon. iur. pag.* 125. Proximo deinde loco in edicto fuiſſe videtur titulus de IVDICIIS. Hunc titulum videntur ſingulae actiones ſubſequutae, et in edicto fuiſſe propoſitae.

EDICTI PERPETVI

PARS II. (a)

DE IVDICIIS.

TIT.

(a) PARS II.] Alteram hanc edicti partem non obſcure deſignat IVSTINIANVS, dum veterem ſtudii iuridici ordinem deſcripturus, ſecundo curriculi academici anno ſtudioſis quaedam ex *ea parte legum*, *quae* DE IVDICIIS *nuncupatur*, itemque *ex illa*, *quae* DE REBVS *adpellatur*, tradita eſſe, refert. *Conſtit. Omnem reipubl.* §. 1. *ad Anteceſſor.* De EDICTI enim PERPETVI parti-

Digitized by Google

TIT. XXX.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT. (b)

(PAVLL. LIB. XV. XVI. XVII. XVIII. et XIX. CAI. LIB. VI. IVLIAN. LIB. V. CELS. LIB. III.)

Filios filiasuefamilias cum patre; ſeruos, ancillas, pupillos,

partibus loqui Imperatorem, vel id argumento eſt, quod ſecundo illo anno EDICTALIVM nomen ferrent ſtudioſi. Accedit, quod omnes edicti interpretes, praeter VLPIANVM, nouos hic Commentariorum ſuorum libros auſpicati ſunt, veluti PAVLLVS, CAIVS, IVLIANVS, CELSVS. Cur idem non fecerit VLPIANVS, isque *librum XIIII.* quo poſtremos partis I. titulos expoſuerat, per duos titulos ſecundae partis continuare maluerit, non facile dixerim, niſi quod res ipſa docet, veteres in partiendis operibus ſuis, non tam rerum, quam ſingulorum librorum quantitatis rationem aliquando habuiſſe.

(b) CONVENIRI DEBEAT] Titulum *de iudiciis* exſtitiſſe in edicto, recte obſeruarunt Iac. Gothofredus et Oth. Giphanius *Oecon. iur. p.* 125. quamuis hic, *ſe edicta ſub hoc titulo comprehenſa reperire ſatis liquido certoque non potuiſſe*, ingenue fateatur. Et ſane nullum ſupereſt ex hoc titulo fragmentum, nullum vocabulum edictale vel *νομικὸν*, nullum de ſententiis huius edicti teſtimonium. Neque hic tuto ſequi licet Ego. Baronem et Ranchinum, qui multas hic ſententias, huc plane non pertinentes, accumulant. Coniecturam tamen ſatis probabilem ſuppeditat PAVLLVS, qui quinque libris hunc titulum diligentiſſime expoſuit. Ex iis hodie exſtant fragmenta quatuor et quinquaginta: quibus inter ſe paullo accuratius comparatis, illico patet, virum illum diligentiſſimum *libro Comment. XV.* ex quo vnica ſupereſt *l.* 2. D. *de publ. iud.* rubricam interpretatum, varia iudiciorum genera recenſuiſſe: *libro XVI.* de perſona ſtandi in iudicio; *libro XVII.* de ipſis iudicibus, eorumque officio: *libro XVIII.* de reis; *libro* denique *XVIIII.* de actoribus ſeu petitoribus.

los, pupillas, etſi infantia maiores, denique furioſos (c) cum quocumque aduerſario in iudicio conſiſtere non patiar.

§. I.

toribus egiſſe. Itaque dubitari nequit, quin totidem fuerint edicti huius capita. Ceterum de ipſa huius tituli rubrica refert Cuiac. *Obſ. VII.* 30. dicere ſolitum eſſe virum quemdam clariſſimum, in edicti perpetui Digeſtis *ante Iuſtinianum non* DE IVDICIIS, *ſed* DE VINDICIIS, *ſcriptum eſſe, generali titulo, quandoquidem proponantur in ea parte digeſtorum vindiciae, ſeu vindicationes.* Sed recte addit, eam ſe coniecturam numquam probaſſe, idque repetit *Recit. ad Pand. h. t. p.* 130. *tom. VII. Op.* Et ſane multum intereſt inter *vindicias* et *vindicationes*; et *de vindiciis* iam prima Edicti parte actum eſt.

(c) *Furioſos.*] Ad hoc primum huius tituli caput, in quo de perſona ſtandi in iudicio actum eſſe, ex PAVLLI fragmentis collegimus, pertinet *titulus Codicis qui legitimam perſonam ſtandi in iudicio habeant vel non. lib. III. tit. 6.* Quinam autem legitimam perſonam in iudicio ſtandi habeant, aliunde notum eſt. Sic SERVIS cum nullo ingenuo conſiſtendi ius erat: *l.* 44. §. 1. D. *de iudic. l. vlt. C. de noxal. act.* multoque minus inter ipſum dominum et ſeruum erat actio, quamuis hic, intolerabili adfectus iniuria, ad Principis confugere ſtatuam, et de domino conqueri poſſet. *l.* 1. §. 1. 8. D. *de off. praef. vrb.* Poſtea tamen et ſeruis permiſſum, in certis cauſſis conſiſtere aduerſus dominos, quas recenſet HERMOGEN. *lib. I. Epit. iur. l.* 53. D. *de iudic.* Paucae tamen illae exceptiones non ex edicto, ſed ex Principum conſtitutionibus natae eſſe videntur. Deinde nec FILIISFAMILIAS erat perſona legitima ſtandi in iudicio, ſi cum patribus conſiſtere vellent, praeterquam ſi lis eſſet de peculio caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi, *l.* 4. D. *de iudic. l.* 11. D. *eod.* Immo iure vetere ne cum extraneis quidem diſceptare eos potuiſſe, oſtendit Ger. Noodt *Comment. in Pandect. p.*148. quamuis id iure nouo mutatum eſſe, nemo ignoret. Porro nec PVPILLI PVPILLAEVE, immo nec MINORES recte in iudicio ſtabant ſine tutoribus et curatoribus: *l.* 1. *l.* 2. *C. qui leg. perſ. ſtandi in iud. hab.* praeterquam in cauſſis momentaneae poſſeſſionis *l.* 3. *C. eod. l. vlt. C. Theod. vnde vi.* FVRIOSI hic mentionem feciſſe praetorem; non ſurdi et muti colligimus ex fragmento PAVLLI *lib. XVI. ad Edict. l.* 124. D. *de reg. iur.* cuius en verba: *vbi non voce et praeſentia opus eſt, mutus, ſi intellectum*

Digitized by Google

§. I. Qui iurisdictioni praesunt (d), quibusue mandata est iurisdictio (e), vel Romae, vel vbi quisque domicilium habet (f), vndeue ortus est, vel vbi contraxit, deliquitue, de con-

ctum habet, potest videri respondere. idem in surdo. hic quidem et respondere potest. FVRIOSVS *absentis loco est, et ita* POMPONIVS *lib. I. Epistolarum scribit.* Docuisse ergo videtur Paullus, surdum vel mutum recte in iudicio stare et respondere posse, si rationis vsu polleat, non aeque furiosum. Vnde hoc fragmentum ad titulum *de iudiciis*, et quidem ad caput *de his, qui personam legit. standi in iudic. hab.* recte refert Iac. Gothofred. in *Commentar. p.* 531.

(d) *Qui iurisdictioni praesunt.*] Iudices dabant, quibuscumque id lege, SCto vel constitutionibus Principum concedebatur, non modo qui suo nomine ius dicebant, sed et quibus mandata erat iurisdictio, veluti legati proconsulum. Idem et praefecto vrbi propter vim imperii, ceterisque Romae magistratibus, moribus concessum fuerat. PAVL. *lib. XVII. ad edict. l.* 12. §. 1. D. *de iudic.* Si praeses iudicem dederat, antequam aduenisse successorem cognosset, id non minus erat ratum, ac si manumiserat, vel tutorem dederat. CELS. *lib. III. digest. l.* 17. D. *de offic. praesid.* Hinc et praefectus Augustalis Aegypti recte dabat iudicem, quamdiu eius successor Alexandriam non esset ingressus, quamuis venisset in prouinciam, ceu patet ex loco VLP. *lib. XIIII.* (non Lib. XV.) *ad edict. l.* 1. D. *de offic. praef. Aug.*

(e) *Mandata est iurisdictio.*] Hos dare potuisse iudices, iam antea exemplo legati Procos. ostendimus. Addit hic IVLIANVS *lib. V. digest. l.* 3. D. *de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* mandatarium tunc non pro suo agere imperio, etiamsi praetor sit, qui alienam iurisdictionem exsequatur.

(f) *Domicilium habet.*] Sunt haec ordinaria fora DOMICILII, tum *proprii*, tum *communis*, quale Romae omnes agnoscebant, ORIGINIS, CONTRACTVS, DELICTI, et REI SITAE. Ad fora *domicilii* et *originis* pertinet fragmentum VLPIANI *lib. XIIII. ad edict. l.* 123. §. 1. D. *de reg. iur.* vbi *temporariam permutationem ius prouinciae mutare*, negat. Quamuis vero de huius legis genuina specie permulta disputent Cuiac. *Obs. XXIIII.* 2. et *tomo VIII. p.* 714. Raeuard. *ad d. l.* 123. *de reg. iur.* et alii: certissimum tamen videtur, illam ad titulum *de iudiciis* ipsumque forum domicilii atque originis esse referendam. Solebant enim Imperatores Romani pro

contractu delictoue, nec non, vbi res, quae petitur, sita est, iudices dabunt. Eos, dum iustae aetatis, talesue sint, qui per naturam, leges, plebiscita, Senatusconsulta, decreta edictaue Principum, iudicare non prohibentur (g), sententiam ferre (h), reosue, si ipsis liquebit, vel absoluere, vel ad rem

pro belli necessitate vel ob alias vrgentes caussas prouincias suas cum Senatus prouinciis permutare: auctorque est Suetonius *Aug. cap.* 47. Augustum, quamuis prouincias validiores, et quas annuis imperiis magistratuum regi nec facile, nec tutum videretur, ipse susceperit, ceteras proconsulibus sortito permiserit, *nonnullas tamen interdum* COMMVTASSE. Sic sane Cyprum et Galliam Narbonensem eum populo tradidisse, recepta Dalmatia, memoriae prodidit Dio Cass. *lib. LIII. p.* 525. Eius exemplum et successores imitati sunt, qui et ipsi aliquando commutabant prouincias, vti Marcus Aurelius apud Iul. Capitolin. *vit. Marci cap.* 8. aliquando duas coniungebant, quale exemplum est apud Plin. *Histor. Natur. III.* 14. aliquando vnam in duas pluresue parte distrahe bant. *l.* 3. *D. de offic. adsessor. l.* 9. *D. de postuland.* quod in Diocletiano et collegis acriter reprehendit Lactant. *de mort. persequut. cap.* 7. Omnia haec, quia ad tempus fiebant, non mutabant ius prouinciae, et sic e. g. Syrus adsessoris munere non fungebatur in Palaestina, si vel maxime Syriae detracta esset. Ita et de iudicibus quaeri poterat, an Syrus in Palaestina, Palaestinus in Syria dari possit? Speciem hic plane non peruidit Cuiac. *ad d. l.* 123. *tom. VIII. Oper.*

(g) *Non prohibentur.*] Quum Praetor vnum iudicare vetat, ceteris id permittit. Prohibentur autem aliqui LEGE, veluti qui senatu moti, alii NATVRA, vti surdi, muti, perpetuo furiosi, impuberes, alii MORIBVS, vt feminae et serui. Ceterum si qui iudices esse non prohibentur, perinde est, siue in potestate, siue sui iuris sint. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. *prin.* §. 2. 3. *D. de iudic.*

(h) *Sententiam ferre.*] Tale quid in edicto fuisse, inde colligimus, quod hic prolixe disputant iurisconsulti de caussis, ob quas iudex a ferenda sententia excusetur, nec non de modo dicendi sententiam. Ita IVLIANVS *lib.* V. *digest. l.* 74. *princ. D. de iudic.*

Digitized by Google

rem RESTITVENDAM (i), vel in certam ſummam, idue, quod intereſt (k), condemnare (l) cogam.

§. II.

iudic. diſerte ſcribit; de qua re cognorit, de ea iudicare cogendum eſſe iudicem, etiam de ſumma maiore, quam iuſſus ſit, ſi inter litigatores conueniat. Et IDEM *ibid. l.* 60. *D. de re iudic.* diſquirit, an laturum ſententiam febris litigantium impedire poſſit? In primis quaerunt, ſi plures ſint dati iudices, quid in concipienda ſententia obſeruandum ſit? CELS. *lib.* III. *digeſt. l.* 39. D. *eod. tit.* PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 36. D. *eod. l.* 38. D. *eod.* vbi conferri meretur Cuiac. *Obſerv.* X. 20.

(i) RESTITVENDAM.] RESTITVERE is intelligitur, qui ſimul etiam cauſſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicii accepti tempore res ei reddita fuiſſet, id eſt, et vſucapionis cauſſam et fructuum. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict.* (ita enim habent pleraeque editiones, habuitque et illa, qua Iacob Labittus vſus eſt.) *l.* 3. D. *de verb. ſignific.* Vnde ſimul patet, edictale fuiſſe hoc verbum. Quia vero dubium aliquando ſuboritur, quid quantumue alter poſſideat, eiuſque rei difficillima plerumque probatio eſt: PAVLL. *ibid. l.* 3. D. *de interrog. in iur. fac.* eius rei cauſſa interrogationes in iure, antequam ad iudicem veniebatur, fiebant. PAVLL. *ibid. l.* 12. D. *eod.* Contra quem experiundum ſit deponenti, ſi plures heredes reliquerit depoſitarius, diſputat PAVLL. *ibid. l.* 9. D. *depoſiti.*

(k) *Quod intereſt.*] Ita in interdicto VNDE VI condemnatio facienda eſt, quanti intereſt poſſidere. PAVLL. *ibid. l.* 6. D. *de vi et vi arm.* Si vero ſemel in certam ſummam quem condemnauit iudex, verba non ſunt captanda, e. g. dena pro decem. IVLIAN. *lib. V. Digeſt. l.* 79. *D. de legat. I.*

(l) *Condemnare.*] Qui DAMNARE poteſt, poteſt et ABSOLVERE. PAVLL. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 3. D. *de re iudic.* Quod ideo monuiſſe videtur iuriſconſultus, quod praeſcriptae iudicibus formulae, non abſolutionis, ſed condemnationis tantum facerent mentionem: SI PARET, L. TITIVM EX MVTVO DEBERE CENTVM, TV ILLVM IN CENTVM CONDEMNA. Briſſon. *de formul. lib.* V. *p.* 370. Ceterum aut abſoluere aut condemnare oportebat iudicem, niſi litigatores tranſegiſſent. CELS. *lib.* III. *Digeſt. l.* 12. *D. de tranſact. l.* 51.

§. 11. Eos, qui rem possident (m), et a quibus quis sibi dari fieri quid oportere, probabit (n): nisi iusta exceptione tuti sint (o), iudicium accipere cogam.

l. 51. *D. de oblig. et action. l.* 16. *D. de condict. causs. dat. l.* 26. *D. de nouation.* Qui textus omnes ad officium iudicis pertinuisse videntur.

(m) *Rem possident.*] Si scilicet, qui agunt, ius aliquod sibi ea in re esse dicant. Alias *bona fides tantumdem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est.* PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 136. *D. de regul. iur.* In re deposita ad excludendam alterius actionem sufficit, si depositarius eam sine dolo malo possidere desierit, adeo, vt ne cauere quidem hic teneatur, SI DEPREHENDERIT, EAM REDDI: quamuis si res ad illum iterum peruenerit, depositi teneatur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 20. D. *depositi.* Si possessor malit cedere possessione, quam iudicium accipere, audiendus est, quod tamen non procedit, instituta actione aquae pluuiae arcendae, si reus suo nomine conuenitur, sed si quando aduersus bonae fidei emtorem agitur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. D. *de aqu. et aqu. pluu.* Reales actiones ea in re imitantur in rem scriptae, veluti noxales, quae aduersus quemcumque possessorem competunt. Et hinc de actionum noxalium indole longum hic tractatum instituerunt CAI. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 4. *D. si ex noxal. causs. l.* 15. *l.* 23. *l.* 25. *l.* 27. *l.* 29. *D. de noxal. action.* et PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 22. *l.* 24. *l.* 26. *D. eod. tit.* quum tamen ille *lib.* VII. hic *libro* XXII. *Comment.* edictum de actionibus noxalibus explicarit.

(n) *Probabit.*] De rebus amotis permittendum marito, vt vxori de quibusdam rebus iusiurandum deferat, de quibusdam probet. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 14. *D. de act. rer. amotar.*

(o) *Exceptione tuti sint.*] Sunt enim quaedam exceptiones litis ingressum impedientes, quaecumque nimirum in continenti probentur. Talis in primis exceptio IVRISIVRANDI, quod transactionis speciem continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata: PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 2. D. *de iureiur.* dummodo id praestitum sit, vti delatum est. Nam si ego ita detulerim, vt per Deum iurares, tu per caput filiorum tuorum, (vti

M. Re-

Digitized by Google

gam. (p)

§. III. Eum, qui dominus hereſue erit, aliudue ius in qualibet re habebit (q), vel qui eam ſibi ex iuſta cauſſa traditam, bonaque fide acceptam amiſit (r), in rem agere: itemque eum, cuius intereſt, aliquid dari, fieri-

ue,

M, Regulus homo nequiſſimus; apud Plin. *Epiſt.* II. 20.) iuraueris: ratum non erit id iusiurandum. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Pluribus de hoc iureiurando voluntario diſſerit IDEM *ibid. l.* 17. *l.* 20. *l.* 21. *l.* 26. *l.* 8. *l.* 10. *l.* 28. *l.* 30. D. *eod.* nec non *l.* 5. D. *de except.* vbi eum, qui ſe iuraſſe dicit, non impediri ait, quo minus ſet aliis exceptionibus vna cum illa vtatur.

(p) *Accipere cogam.*] Qui ſub impoſſibili conditione promiſit, fideiuſſorem adhibere nequit, ac proinde nec promiſſor, nec fideiuſſor iudicium accipere cogitur. PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 29. D. *de fideiuſſ.* Eadem occaſione de ſtipulationibus alternatiuis, itemque de formulis ſtipulandi: QVIDQVID TE FACERE OPORTET, OPORTEBIT: PRAESENS IN DIEMVE, diſputat PAVLL. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 76. D. *de verb. obligat.* Nec alio pertinere crediderim, quod de eo, qui abſentem defenſurus, eo iam mortuo acceperat iudicium, damnatuſue ſoluerat, diſſerit IVLIAN. *lib.* V. *Digeſt. l.* 74. D. *de iudic.*

(q) *In qualibet re habebit.*] Actiones de ſeruitutibus ruſticorum vrbanorumque praediorum eorum ſunt, quorum ſunt praedia. Sepulcra autem noſtri non ſunt dominii: at viam ad ſepulcrum poſſumus vindicare. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 1. D. *ſi ſeruit. vindic.*

(r) *Amiſit.*] Modo vere poſſederit. Nam ecce, neque ſeruus, neque per ſeruum dominus, qui apud hoſtes eſt, poſſidet. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 11. *D. de vſurpat. et vſucap.* Si qui rem bona fide poſſeſſam amiſit, et qui eamdem poſſidet, pari iure ac titulo nitatur: pro hoc pronunciandum, quia in pari cauſſa potior poſſeſſor haberi debet. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. *princ. D. de regul. iur.* Ex quo facile reddideris rationem, cur de actione Publiciana, itemque de actione quaſi Seruiana, tam multa ad hunc titulum accumulauit PAVLL. *lib.* XVIIII.

Digitized by Google

ue, (s) illud condicere ab aduerſario, cui iuſta exceptio non erit (t), permittam.

TIT. XXXI.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. (a)

(PAVLL.

ad edict. l. 2. l. 4. l. 6. l. 10. l. 12. D. de Publician. in rem act. et *l.* 18. *D. de pignor.* quum tamen titulum de Publiciana in rem actione demum *lib.* XXI. *ad edict.* ex inſtituto illuſtrarit.

(s) *Dari, fieriue.*] Siue ex contractu alterum obligatum habeat actor, ſiue ex delicto. Hinc de multis actionibus perſonalibus hic diſſeruerunt interpretes, veluti de EFFVSIS et DEIECTIS, CAI. *lib.* VI. *ad edict. prou. l.* 2. *l.* 7. *D. de his, qui effud. vel deiec.* PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *l.* 6. *D. eod. tit.* de SERVO CORRVPTO, CAI. *ibid. l.* 15. *D. de ſeru. corrupt.* PAVLL. *ibid. l.* 2. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 12. *l.* 14. *D. eod. tit. l.* 2. *l.* 4. D. *de aleator.* item de INIVRIIS. PAVLL. *ibid. l.* 26. D. *de iniur.* Non ſolum autem, qui alterum obligatum habent, ipſi agere poſſunt, verum etiam eorum heredes et bonorum poſſeſſores. *Qui enim in vniuerſum ius ſuccedunt, heredum loco habentur.* PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 128. §. 1. D. *de reg. iur.* vel vti rem exprimit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 2. D. *de bonor. poſſeſſ. in omnibus vice heredum bonorum poſſeſſores habentur.*

(t) *Exceptio non erit.*] Talis et hic exceptio IVRISIVRANDI, quod et tunc pro praeſtito habetur, ſi alteri, parato ad iurandum, deferens id remittat. PAVLL. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 6. D. *de iureiur.* Sic tot veterum, et PAVLLI, inprimis fragmenta, tametſi diuerſiſſimi argumenti, ſuis quaeque locis horum edicti capitum aptari poſſe, oſtendimus. Fateor tamen, me nondum perſpicere, quo pertineat fragmentum ex PAVLLI *eod. lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 8. D. *de hered. petit.* Viderint, quibus plus otii eſt, alii.

(a) DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.] Querelam inofficioſi teſtamenti ex Edicto praetoris eſſe, ſuſpicati ſunt Petr. Pithoeus *ad Pariat. Leg. Moſaic. et Rom.* XVI. 3. et Herm. Vulteius *ad princ. Inſt. de inoffic. teſtam. n.* 3. At id non magis verum eſt, quam quod ea ex lege quadam Glicia, vel ex prin-

Digitized by Google

principum conſtitutionibus promanarit: quamuis eae ſententiae magnos habeant auctores, et prior quidem Iac. Cuiac. *Obſerv.* II. 21. XVII. 17. et Siccam. *de centumuir. iudic.* II. 6. poſterior Franc. Duaren. *ad tit.* D. *de inoffic. teſtam. cap.* 2. Quemadmodum enim ex conſtitutionibus non poteſt eſſe querela, quae iam tempore liberae reipublicae paene quotidie in foro audita eſt: Cic. *in Verr. I.* 42. Val. Maxim. *VII.* 7. 2. et quae de lege illa Glicia habent viri docti, non niſi dubiae lectionis inſcriptione *l.* 4. D. *de inoffic. teſtam.* nituntur: ita praetori actionis huius inuentae gloria fruſtra adſignatur, quum diſerte negent leges noſtrae, *praetorem ſuccurrere exheredatis. l.* 8. *princ.* D. *de bonor. poſſeſſ. contra tabul.* quod ſane negari ſalua fronte ab vllo iuriſconſulto non potuiſſet, ſi ex edicto profecta eſſet haec actio. Id vero non impediuit, quo minus et de inofficioſo teſtamento caput aliquod in edicto reperiretur, quum praetor et de aliis multis, vel lege ſancitis, vel vſu et moribus paullatim receptis, perinde, ac ſi a ſe inuenta eſſent, edixerit. Ceterum prima huius querelae origo vere iuriſconſultis debetur. Quum enim iudice Seneca *de Clement. I.* 14. *nemo ſanus filium ad primam offenſam exheredet, niſi magnae ac multae iniuriae eius patientiam euicerint*, ac proinde apud Lucianum *in Abdicato Tom. I. p.* 730. filius abdicationem attribuat recurrenti priſtinae patris inſaniae, a qua eum paullo ante liberauerat, eamque eleganter vocet τὰ τῆς πάλαι μανίας προοίμια: *ſuperioris inſaniae prooemia*: ita fingebant iuriſconſulti, non integrae mentis fuiſſe patrem, qui filium, nihil tale commeritum, exheredem ſcripſerit, ac proinde nec iniuriam fieri patri, cuius teſtamentum contra officium pietatis factum ſub hoc colore reſcinderetur. V. A. Corn. van Bynkershoek *Obſerv. II.* 12. Id quod iuriſconſulti Romani a Graecis aliiſque gentibus videntur didiciſſe, quae inſanire dicebant omnes, qui liberos et cognatos non male de ſe meritos poſtponerent extraneis. Demoſthen. *in Olympiad. p.* 1072. Διέφθαρται, ὦ ἄνδρες δικασταί, καὶ παραφρονεῖ. *Emotae mentis eſt, iudices, et deſipit:* idque orator inde probat, quod, ſororibus neglectis, meretricem domi alat ſumtuoſiſſime, eamque auro et veſtibus inſtruat. Nec aliter Teron apud Ioſeph. *Antiquit. Iudaic.* XVI. 11. 4. qui Herodem, ſaeuientem in filios, ita adloquitur: Ποῖ νῦν ὄχοντό σε καὶ πεπτώκασιν ἐκ τῆς ψυχῆς αἱ φρένες; Ποῖ δὲ καὶ ὁ πεπτὼς ἐκεῖνος νοῦς, ὃν πολλὰ καὶ μεγάλα κατωρθώκης; πῶς δὲ ἡ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημία. *Sanuſ-*

QVi (b) testamentum

ne es ? aut vbi est excellens istud ingenium , quo tot tantasque res adsequutus es ? quae est ista amicorum cognatorumque solitudo ? Isaeus *Orat. I.* quae est *de Cleonymi hereditate , p.* 365. Πῶς γὰρ ἂν ὑφ' ὑμῶν , ὦ ἄνδρες , κακῶς πεῖν ἡμᾶς ἠβουλήθη , τὸν μηδὲν ἀντὸν ἠδικηκότας ; *Quo pacto ergo mentis compos dici posset , iudices , qui nobis voluisset nocere , nobis inquam , (* cognatis *) nulla re ei molestis ?* Hoc ergo COLORE , seu , vt eleganter vocat Quinctil. *Inst. orat. IV.* 2. hac *falsa expositione* , quam tueretur dicentis ingenium , vtebantur iureconsulti , vt eorum , qui proprium sanguinem odissent , testamenta euerterent , atque inde demum nata est illa inofficiosi querela , quam praetor in edictum suum recepit , tamquam diuturno vsu probatam. Postremo quod ad ordinem attinet , eum facile praestamus. Sequutus enim hic titulus est superiorem de iudiciis , quia de iudiciis PAVLLVS *lib.* XVIIII. *ad edictum* , de querela inofficiosi *lib.* XX. egit. Praecessit vero caput de hereditatis petitione , quia VLPIANVS iudicium de inofficioso testamento *lib.* XIIII. alterum de hereditatis petitione *lib.* XV. est interpretatus. Verba edicti , qualia nos posuimus , ipsa huius actionis natura atque indoles requirit. Vnde illa eodem fere modo expressit Guil. Ranchinus et alii.

(b) *Qui.*] Quum haec querela daretur sub colore furoris ac dementiae , eam initio instituebant et ii , qui ob necessitudinem hereditatis spem conceperant , quamuis ipsis non deberetur portio legitima. Hinc testamenta materna tamquam inofficiosa accusabant liberi , etiam antequam eos ad successionem vocaret SC. Orphitianum. Plin. *Epist. V.* 1. Valer. Maxim. *VII.* 7. Schulting. *exercit. singul. ad illud Caput Valerii Max.* addita editioni Torrentianae. Id vero iure nouo aliter se habere , obseruat VLPIAN. *lib. XIIII. ad edict. l.* 1. *D. de inoffic. testam.* Cognatos enim proprios , qui sunt vltra fratrem , melius , ait , facturos , si se non vexent sumtibus inanibus , quum obtinendi spem non habeant. Ceterum quod ad liberos attinet , testamentum paternum rescissuros , nihil

Digitized by Google

tum (c) INOFFICIOSVM DICERE volet (d), eo, quod se iniuste exheredatum, praeteritumue, neque quartam partem (e) portionis ab intestato debitae sibi relictam esse quo-

nihil interest, postumi sint, an vivo testatore nati, an vtero extracti. Si, cui ius succedendi non est, hanc querelam instituit, non actori prodest victoria, sed ei, qui ius succedendi habet. Heredibus etiam ius est de inofficioso queri, si iam bonorum possessionem agnouerit defunctus, vel querela ipsa sit praeparata. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 6. D. *eod. tit.* An pater filii nomine, eoque inuito recte queratur? item an exheredatus, qui tamen hereditatem possidet, querelam per modum contradictionis recte moueat? denique an et impubes arrogatus ac postea exheredatus, quartam D. Pii hac querela consequatur? disquirit VLPIAN. *ibid. l.* 8. *pr.* §. 13. *et* 15. *D. eod. tit.*

(c) *Testamentum.*] Nec ideo subsistit testamentum, quod in eo princeps heres est institutus. VLPIAN. *Lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 5. D. *eod. tit.* Semper enim boni Principes adspernabantur illa morientium iudicia, quae pietatem laederent, et cum cognatorum iniuria essent coniuncta: §. 8. *Inst. quib. mod. test. infirm.* fecus ac Caligula, qui testamenta omnia, quibus sibi nihil esset relictum, tamquam ingrata et inofficiosa rescindebat. Sueton. *in Calig. cap.* 38. Praeterea et contra patris veterani testamentum querelae erat locus, non tamen si esset militare, et miles intra annum a missione decessisset. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 3. 4. D. *de inoffic. test.* iuncta *l.* 1. D. *de pecul. castrens.*

(d) INOFFICIOSVM DICERE.] Edictalia fuere haec verba, quae ex instituto interpretatur Marcellus *lib.* III. *Digest. l.* 3. D. *de inoffic. testam.* Attamen huic actioni locus non est, si quis litem simul dereliquerit, vel pater pupillariter substituerit filio, matre excluſa, vel si quis praeteritus exheredatusue testamentum agnouerit, cet. VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 1. 5. 6. 7. 10. 11. 12. *D. de inoffic. testam.*

(e) *Quartam partem.* De quartae origine nos alibi. Recte enim Ian. a Costa *ad princ. Inst. de inoffic. testam.* Chifflet. *de legit. port. cap.* 3. *p.* 726. *tom. V. Thesaur. iur. ciuil.* Anton. Schulting. *Iurispr. vet. anteiustin. p.* 381. ostenderunt, eam vere esse ex lege Falcidia, eiusque interpretatione.

Digitized by Google

queratur : illi eo nomine intra quinquennium querelam dabo. (f)

tione. Nam et in quarta portionis ab inteſtato debitae conſtitit, et diſerte vocatur QVARTA FALCIDIA, tum a Paullo *Recept. Sent.* IIII. 5. 5. tum ab VLPIANO *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. *§.* 9. *et* 14. D. *eod. tit.* De modo computandi portionem legitimam idem agit VLPIAN. *lib.* XIIII. *ad edict. l.* 8. §. 8. 9. *D. eod. l.* 42. *D. ad leg. Falcid.*

(f) *Querelam dabo.*] CONQVERI vel QVERI ἰυφυμίας ἕινεκα dicuntur, qui cum cognatis aliisque neceſſariis agunt. Voſſ. *Inſtit. Orat. l.* 6. 2. Ger. Noodt *Comment. ad Pand. p.* 148. Ant. Schulting. *ad Valer. Maxim. VII.* 7. *p.* 908. *ſequ.* De effectu huius querelae agit VLPIAN. *ibid. l.* 8. §. 14. *et* 16. *D. de inoffic. teſtam. l.* 4. *D. de his, quae vt indign. l.* 14. *D. de adpellat.* Poſſitne vna cum hac querela ſimul inſtitui iudicium de libertate, an illud potius differendum ſit, diſquirit idem VLPIAN. *ibid. l.* 7. *princ.* §. 1. 2. *D. de bered. petit.* eoque etiam pertinent fragmenta ex *eod. lib.* XIIII. *l.* 1. *D. de fideicomm. libert. et l.* 19. *D. de ſtatulib.* Ceterum mirum eſt, ne vnicum quidem ſupereſſe PAVLLI fragmentum, quod ad hunc titulum referri poſſet. Cuius rei non aliam video rationem, quam quod hic iurisconſultus ſingulari libro de inofficioſo teſtamento hoc caput iuris exhauſerat, immo praeter illum ediderat etiam librum de *centumuiralibus iudiciis.* Ita enim legendum in inſcriptione *l.* 18. *l.* 23. *l.* 32. *D. de inoffic. teſtam.* non de *ſeptemuiralibus iudiciis*, vti Florentiae legitur, quamuis haec lectio adriſerit Cuiacio *Obſerv.* XIV. 14. Quod cum alii, tum accuratiſſime demonſtrauit Io. Frid. Gronou. *Obſ.* IIII. 2. Quum vero in centumuiralibus illis iudiciis vel maxime audirentur querelae de inofficioſis teſtamentis, vti docuit Ted. Siccama de *iudic. Centumuir. l.* 5. *et* 6. fieri non potuit, quin Paullus hanc materiam et in hoc libello accuratius exponeret. Quid ſi ergo vir occupatiſſimus praeteruectus ſit hoc edictum, lectoremque, vti fieri ſolet, ad haec opera ſua remiſerit?

Digitized by Google

TIT. XXXII. (a)

DE HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XV.)

SI quis HEREDITATEM (b), quam sibi obuenisse dicat, petet (c), ei aduersus eum, qui PRO HERE-DE,

(a) TIT. XXXII.] De ordine iam supra diximus. Sententiam restituere non adeo difficile fuit, quia quinquaginta supersunt fragmenta, quae ad eius interpretationem pertinent. Quin non infeliciter hoc edictum iam restituit Ger. Noodt *Commeut. ad Pandect. p.* 175. qui etiam recte obseruat, non ex edicto, sed ex SCo, Hadriani temporibus facto, esse laciniam, quam nonnulli huic capiti adsuunt: ITEM SI QVID IN HEREDITATE DAMNI DATVM FACTVMVE ERIT, SIVE QVID EO NOMINE AVT ABERIT ALICVI, AVT AD EVM PERVENERIT, PRAESTETVR.

(b) HEREDITATEM.] Hac occasione non modo HEREDITATEM definiuerunt edicti interpretes veluti IVLIAN. *Lib. VI. Digest. l.* 62. D. *de regul. iur.* CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 24. *D. de verb. signif.* verum etiam quibus modis deferatur hereditas, explicarunt. Nimirum illa ad nos pertinet vel VETERE IVRE, vel NOVO. Vetere, veluti ex lege XII. tabularum, vel *ex testamento*; vel ab intestato: nouo, veluti ex SC. Tertulliano et Orphitiano, constitutionibus principum, cetera. CAI. *lib.* VI. *ad edict. prouinc. l.* 1. *l.* 3. *D. de hered. petit.* Deinde heres quis efficitur vel SVO NOMINE, si ipse sit institutus, vel a LEGE ad hereditatem vocatur, vel PER ALIOS, veluti per liberos et seruos suos. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* Per προάιρεσιν hic monuit idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. *D. vt leg. vel fideicomm. causs. caueat.* hereditatem petiturum ex fideicommisso, vel eamdem ex fideicommisso possidentem legatariis legatorum seruandorum cautionem cauere debere, eoque non cauente, hos in possessionem esse mittendos.

(c) *Petet.*] Petit heres, cui vere delata est hereditas. Vtilem tamen hereditatis petitionem habet etiam is, qui hereditatem vel totam, vel pro parte a fisco mercatus est. Sed et heres debitoris hereditatem petendo

DE, (d) PROVE POSSESSORE POSSIDEBIT (e), iudicium

tendo id, quod defunctus pignori dederat, consequitur. IVLIAN. *lib. VI. Digestor. l. 54. pr. §. 1. D. de hered. petit.*

(d) PRO HEREDE.] Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius vel rem hereditariam pro herede vel pro possessore possidet. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 9. D. eod. tit.* Rem hereditariam diximus, et quidem etiam minimam. Qui enim ex asse, vel pro parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse, siue totam, siue pro parte: attamen id ei tantum restituitur officio iudicis, quod aduersarius possidet. CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l. 10. D. eod. tit.* Ceterum PRO HEREDE POSSIDERE dicitur, qui se putat heredem esse. Sed et bonorum possessor pro herede possidere videtur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 11. pr. D. eod. tit.* Qui alteri hereditatem ex fideicommisso restituit, non tenetur, nisi dolo malo id fecerit. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 2. 3. D. eod.* At tenetur emtor hereditatis, vel qui hereditatem restituit, retenta sibi certa quantitate, vel certis fructibus. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 4. vsque ad 11. D. eod. tit.* Praeterea petitur hereditas tantum ab eo, qui suo, non alieno, nomine possidet: VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 12. D. eod. tit.* nisi quis liti se offerat. CELS. *lib. IIII. Digest. l. 45. D. de heredit. petit.* Denique pro possessore habetur, qui dolo possidere desiit, nisi possessor iudicium accipere paratus sit. VLPIAN. *l. 13. l. 14. D. eod. tit.* De debitore hereditatis pluribus egerunt VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 15. l. 16. pr. D. de hered. petit.* PAVLL. *lib. XX. ad edict. l. 14. D. eod.* CAI. *lib. VI. ad edict. prou. l. 15. D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l. 2. D. quor. bonor.* De iis denique, qui pretia rerum hereditariarum possident, negotia hereditaria gesserunt, vi deiecti sunt, deieceruntue, aliisque, a quibus possit, vel non possit peti hereditas, differuerunt VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l. 16. §. 1. vsque ad 7. l. 18. princ. §. 1. D. de heredit. pet.* CAI. *ibid. l. 17. D. eod. et l. 1. D. pro emtor.*

(e) PRO POSSESSORE POSSIDEBIT.] *Pro possessore possidet*, qui interrogatus cur possideat, nihil habet, quod respondeat, nisi illud: possideo, quia possideo, nullamque adeo causam possessionis dicere potest. Vnde et fur et raptor hereditatis petitione tenentur. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l. 11. §. 1. l. 13. pr. D. eod.* Talem

Digitized by Google

cium dabo, vt reſtituatur. (f)

lem cauſſam reddit Paris apud Libanium, qui interrogatus, cur poſſideat Helenam, reſpondit: ὅτι ἔλαβον, *quia accepi*, itemque apud Plutarchum Philippus Macedo, qui de poſſeſſa Haloneſo interpellatus: ἔχω, inquit, ὅτι ἔχω, *habeo, quia habeo.* Grot. *Florum ſparſ. p.* 137. Poteſt vero quis omnibus titulis pro poſſeſſore poſſidere, veluti *pro emtore*, ſi e. g. a furioſo ſciens emerit, *pro dote*, ſi a minore XII. annis acceperit. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 13. *§.* 1. *D. de hered. petit.* Eam enim ante aetatis annum XII. iura vxoris non habuiſſe, nec proinde dotem conſtituere potuiſſe, oſtendimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II.* 5. *pag.* 182. Item titulo *pro ſuo*, quem titulum ex inſtituto hic explicauit VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 13. §. 8. *D. de hered. pet. l.* 126. *princ. D. de regul. iur.*

(f) *Reſtituatur.*] Hereditatis petitio olim vere erat iudicium in rem, in quod praeſtationes perſonales non veniebant. Ger. Noodtius *Comment. ad Pand. h. t. p.* 175. Poſtea illa tum ex edicto perpetuo, tum ex SCto vix biennio ante hoc edictum condito actionis mixtae naturam induit. Ex eo itaque tempore in hereditatis petitionem veniebant I. vniuerſae RES HEREDITARIAE, tum iura, tum corpora: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 18. *§.* 2. *D. de hered. petit.* et ex his illa quoque, quorum periculum ad heredem pertinet, quamuis in defuncti bonis non fuerint, e. g. res ei oppignoratae, PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 19. *pr. D. eod. tit.* ſiquidem et pignoris perſequutio per ſe actionem in rem parit, VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. de pignor.* nec non in quibus poſſeſſor retentionem habuit, non tamen ſeruitutes, PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 19. §. 2. 3. *D. de hered. pet.* quamuis ſi ipſa praedia ruſtica vel vrbana poſſeſſoris negligentia deteriora facta ſint, peti poſſit aeſtimatio, IVLIAN. *lib. VI. Digeſt. l.* 54. §. 2. *D. eod. tit.* Deinde in hereditatis petitionem veniunt, II. quae HEREDITATIS CAVSSA erant COMPARATA, vti mancipia, pecora, item quae pecunia hereditaria hereditatis cauſſa emta. Quae enim ſui cauſſa emerat poſſeſſor, non ipſa petuntur, ſed eorum pretium. VLPIAN. *ibid. l.* 20. *princ. D. eod. tit.* Quod adeo verum eſt, vt iniuriarum actionem habeat, qui ſeruum, quem pecunia quidem hereditaria, at ſui tamen cauſſa comparauit, diſtrahere volens, ab herede prohibetur. VLPIAN. *ibid. l.* 24. *D. de iniur.* Sed pleraque haec, vti diximus, originem debent Senatuſconſulto, paullo ante edictum

perpetuum condito, quod integrum exſtat apud VLPIANVM *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Quum ergo in eo interpretando prolixiſſimi fuerint, quicumque ex veteribus edictum perpetuum iuſtis commentariis illuſtrarunt, et ego in ſcriniis meis reperiam diſſertatiunculam, in qua multis abhinc annis de hoc SCto quaedam in chartam conieceram, lectu omnino non indigna: putaui me gratiam initurum a lectore humaniſſimo, ſi facta digreſſione, potiora inde decerpta, hic exhiberem.

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, QVOD EXSTAT L. XX. §. 6. DIG. DE HEREDIT. PETIT.

EXCVRSVS.

Dies et Coſſ. quibus hoc SC. conditum.

I. SOllemne erat Romanis, ſcripturis Senatusconſultum, diem et Coſſ. eius anni, quo conditum illud fuerat, in principio ſtatim accurate exprimere, vt nec tempus, quo prodiiſſet, nec magiſtratus, qui ea de re ad Senatum retuliſſet, a poſteris ignoraretur. Obſeruatum id ſane in SCtis omnibus, quae integra ſuperſunt, quaeque mira diligentia collegit Briſſon. *de Form. lib. II. p.* 192. Neque ab eo more diſceſſum in SC. antiquiſſimo de bacchanalibus, quod e tabula aenea, a Iac. Gronouio, Raph. Fabretto et Io. Clerico editum pererudito commentario illuſtrauit V. A. Corn. van Bynkershoek *de relig. peregr. p.* 259. *ſequ.* Ita et SCti noſtri auctores: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS ET P. IVVENTIVS CELSVS TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT. Inde vero diſcimus, conditum eſſe hoc SC. anno v. c. 881. quippe cui anno licet conſules ab Euſebio dentur ΚΕΛΣΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ, a Proſpero Aquitanico vero, Caſſiodoro et auctore faſtorum Oxonienſium apud Petr. Reland. *Faſt. p.* 799. CELSVS ET MARCELLINVS: SCto tamen noſtro plane ſuffragatur vetus marmor apud Gruter. *Inſcr. p.* 573. 2. quod 12. Kal. Mart.

Digitized by Google

Mart. eiusdem anni praefert P. IVVENTIVM CELSVM, II. Q. IVLIVM BALBVM cos. At quum et Marcellus cos. quem Eusebius Prosper Aquitanicus et Cassiodorus Iuuentio collegam adiungunt, in vetusto monumento repertus sit ab Henr. Norisio *Epoch. Syro-Maced. diss. V.* 3. *p.* 498. in eoque occurrant MARCELL. ET CELS. II. cos. oportet sane Q. Iulium Balbum agnomen Marcelli vel Marcellini tulisse, vt adeo SC. hoc scriptum sit prid. Id. Martias *Q. Iulio Balbo Marcello* et *P. Iuuentio Celso coss.*

An in eo coss. ordinariis iungantur suffecti?

II. Sed ne sic quidem res in vado est. Quo enim pertinere dixeris tot alia nomina et cognomina, TITVS (vel, vti Florentiae legitur, TITIVS) AVFIDIVS, OENVS, (al. ARRIVS) SEVERIANVS? Suffectos hos esse, suspicantur plerique, quamuis ne hi quidem in nominibus eorum genuinis satis conueniant. Onuphrius enim Panuinius eos vocat *T. Ausidium* et *Arrium Seuerianum*, alii *T. Ausidium* et *Hoenium Seuerianum*, alii *T. Ausidium* et *Ennium Sergianum*: Almeloueen *in Fast. coss. p.* 86. *T. Ausidius Fronto* et *Arrius Seuerianus*. Immo Rupertus omnia illa cognomina vni tribuit T. Ausidio, et sic nobis fingit hoc par consulum: *T. Ausidium Hoenium Seuerianum* et *Neratium Marcellum*. Sed pleraque haec omni fundamento destitui, obseruauit V. C. quo olim collega suauissimo vsus sum, Petrus Wesselingius *Obseru. var. II.* 21. *p.* 233. Et sane sine exemplo est, in SCtis simul exprimi consulum ordinariorum et suffectorum nomina: et in codice Florentino non *Titus* legitur, sed *Titius*, quod non praenomen, sed nomen est: Alciat. *Parerg. V.* 20. praeterea Panuinius, et qui eum secuti sunt, non e vetustis monimentis eruerunt hoc par consulum, sed ex ipso SC. nostro, quod aliter explicari non posse existimarunt, quam si ponamus, P. Iuuentium Celsum et Q. Iulium Balbum ordinarios. T. Ausidium et Oenum Seuerianum suffectos Coss. fuisse. At laudatus Wesselingius ostendit, nihil nos cogere, vt haec consulum suffectorum nomina esse existimemus: quum illo aeuo, quo SC. hoc prodiit, fere in mores iuisset, vt viri primarii sex pluribusque variarum gentium Romanarum cognominibus vterentur, eiusque rei luculentissima extent apud Gruter. *Inscr. pag.* 437. 1. *pag.* 375. *pag.* 433. 4. et passim alibi. Quare verosimilius est, omnia haec

Digitized by Google

fuiſſe Iuuentii Celſi cognomina, ac proinde hoc SC. conditum eſſe PRIDIE IDVS MARTIAS Q. BALBO (Marcello,) et P. IVVENTIO CELSO, TITIO, AVFIDIO OENO SEVERIANO, COSS.

Libellus huic SC. praemiſſus.

III. Senatusconſulta tum fiebant non tam de ampliſſimi ordinis ſententia, quam ex voluntate principum, qui ideo, oratione praemiſſa, quid fieri vellent, Senatui ſignificabant. Vnde paſſim oratione principis cautum dicitur, quod SCto aliquo fuerat cautum. *l. 9. D. ad SC. Tertull. l. 4. C. de profeſſor. l. 2. D. de fer. l. 1. D. ne de ſtatu def. l. 16. l. 60. l. 67. §. 3. D. de ritu nupt. l. 16. D. de ſponſ.* de quo more plura obſeruauit Barn. Briſſon. *Select. Antiqu. lib. I. cap. 16.* Idem etiam hic factum eſſe animaduertimus. Coſſ. enim tum VERBA FECERVNT DE HIS, QVAE IMP. CAESAR, D. TRAIANI, PARTHICI, FILIVS. D. NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. V. NONAS MARTIAS, QVAE PROXIME FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS FVERAT, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. Quae ad Hadriani titulum, qui in Pandectis noſtris corruptiſſimus eſt, pertinent, ea iam in commentario hoc ad Edicti prooemium occupauimus. LIBELLVS autem vocatur haec Hadriani oratio, fortaſſis, quod tum abeſſet Hadrianus. Solida enim ſatis videtur obſeruatio Iac. Gutherii *de Offic. dom. Aug. I.* 30. Imperatores praeſentes *orationibus*, abſentes *epiſtolis* vel *libellis* monuiſſe Senatum, quid fieri vellent. Ita enim ipſum Auguſtum feciſſe refert Sueton. *cap.* 65. *Abſens et* LIBELLO, *per quaeſtorem recitato, de filia notum ſenatui fecit.* Et de Tiberio teſtis eſt Dio Caſſ. *lib. LVIII. pag.* 627. eum libello, (quem ipſe vocat ἐπιστολὴν μακρὰν,) Capreis Romam miſſo de Seiani criminibus conqueſtum eſſe, eoque et illa Iuuenalis *ſat. X. v.* 71. pertinent:

Verboſa et grandis EPISTOLA *venit*
A Capreis.

Vbi Scholiaſtes: *Multa ſuperfluа ad populum Principes ſolent* SCRIBERE. Noriſius quidem Cardinalis *de Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. 3. pag.* 438. et Tillemont. *hiſtor. impp. tomo II. part. II. pag.* 403. ex hoc ipſo libello in ſenatu tum lecto, colligunt, Hadrianum ineunte illo anno adhuc Romae fuiſſe: ſed tantum abeſt, vt id inde

Digitized by Google

de probari poſſit, vt vel hoc teſtimonium ſufficere videatur, ad eius abſentiam demonſtrandum, niſi iam alii aliunde obſeruaſſent, Hadrianum eo tempore luſtraſſe Syriam et Arabiam. Conf. Ren. Bottereau. *Hadr. Legiſl. pag.* 17.

Ex eo libello quaedam fragmenta ſuperſint.

IIII. Attamen quemadmodum Suetonius *Tiber. cap.* 65. epiſtolam illam Capreis Romam a Tiberio miſſam, *orationem* vocat, eaque vocabula et alios auctores frequenter vſurpaſſe promiſcue, Caſaubonus ad eum locum obſeruat: ita et libellum hunc Hadriani ORATIONEM non ſemel adpellitat PAVLLVS IC. *lib. XV. ad edict. l.* 22. *et l.* 40. *princ. D. de hered. petit.* Immo et verba quaedam ibidem ſeruauit ex hoc libello: et quidem *d. l.* 22. ſequentia: DISPICITE, PATRES CONSCRIPTI, NVMQVID SIT AEQVIVS, POSSESSOREM NON FACERE LVCRVM, ET PRETIVM, QVOD EX ALIENA RE PERCEPERIT, REDDERE, QVIA POTEST EXISTIMARI, IN LOCVM HEREDITARIAE REI VENDITAE PRETIVM EIVS SVCCESSISSE, ET QVODAMMODO IPSVM HEREDITARIVM FACTVM: *lege* vero 40. *pr. D. eod.* haec pauca: VT POST ACCEPTVM IVDICIVM ID ACTORI PRAESTETVR, QVOD HABITVRVS ESSET, SI EO TEMPORE, QVO PETIT, RESTITVTA ESSET HEREDITAS. Plura huius orationis fragmenta me deprehendere non memini. Vel ex his autem ſatis conſtat, tota illa oratione id egiſſe Hadrianum, vt Senatui huius nouae ſanctionis aequitatem verbis argumentiſque exquiſitiſſimis commendaret.

Occaſio SC. ex hereditate caduca Ruſtici. Quis ille Ruſticus?

V. Sed redeundum iam eſt ad ipſum SC. cuius occaſionem nobis verba, quae proxime ſequuntur, luculenter deſcribunt. Ait enim Senatus: QVVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT. Celeberrima iis temporibus fuit Ruſticorum familia, quae ſeuerioris philoſophiae laudem, tamquam gentilem quamdam poſſeſſionem quam diutiſſime retinuit. Eorum iuſtum ſtemma, quantum fieri potuit, confecit Thom. Reinef. *epiſt. ad Rupert. XXXIIII. pag.* 216. quod hic paullo locupletius et nos exhibebimus:

L. Iv-

Digitized by Google

L. IVNIVS MAVRVS, Lar. Auguſt. Magiſter, apud Gruter. *Inſcript. pag.* 1068. 8.

IVNIVS MAVRICVS
ſub initium principatus Veſpaſiani.
Tacit. *Hiſtor. IIII.* 40.

Vxor II. Vxor I.

POMPONIA GRATILLA vxor II. Aruleni Ruſtici, cui vidua nupſit. Relegata a Domitiano. Plin. *Epiſt. III.* 11.

= N. =

Affudius Ciuianus, Gratillae ex priore matrimonio filius, a matre exheredatus, Plinio herede inſtituto. Plin. *Epiſt. V.* 11.

IVNIVS ARVLENVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus, a Domitiano interemtus, Sueton. *Domitian. cap.* 10. Tacit. *Agricol. II.* Dio Caſſ. *lib. LXVII. pag.* 765. Plutarch. *de curioſ. pag.* 522. *Tom. II.*

IVNIVS MAVRICVS, exiul ſub Domitiano. Plin. *Epiſt. I.* 5. *et* 14. III. 22.

IVNIA ſoror = Vettius Bolanus, legionis ductor. Tacit. *Annal. XV.* 3. rexit Britanniam anno 821. Tacit. *Hiſt. II.* 65. *Agric. cap.* 8. *et* 16.

Q. IVNIVS RVSTICVS, cui rhetorem quaerit patruus Iunius Mauricus. Plin. *Epiſt.* II. 15. Coſ. ann. 872.

Fratres quidam Iunii Ruſtici, quorum meminit Plin. *Epiſt.* II. 15. inter quos fortaſſis *Iunius Mauricianus*, ICtus, de quo infra §. 309.

Iunia virgo, cui Plinius maritum inuenit. Plin. *Epiſt. I.* 14. = Minucius Acilianus Brixienſis Trib. pleb. Praetor. et Senator. *Epiſt. I.* 14.

M. Vettius Ruſticus Bolanus coſ. anno 863. Gruter. *Inſcript. pag.* 128. 5. *et* 169. 7.

IVNIVS RVSTICVS, philoſophus Stoicus, Marci Antonini Imp. praeceptor, Iul. Capitol. *Marc. cap.* 2. et M. Antonin. *vis iuuvòv ib. I. cap.* 7. Conſul ſuffectus anno 915. Gruter. *Inſcr. pag.* 181. 3. praefectus vrbi et amicus imperatorum vocatur a DD. fratribus. *l.* 1. *§.* 3. *D. de appellat.* idem vt videtur, qui Iuſtinum Martyrem capitis damnauit. *Acta S. Iuſtini philoſophi et ſociorum eius*, apud Ruinart. *Act. mart. ſel. pag.* 58.

Iam

Digitized by Google

Iam ex hac tabula facile patet, non poſſe hic intelligi *Iunium Aruleuum Ruſticum*, qui iam Domitiani temporibus perierat. Sueton. *Domit. cap.* 10. nec *L. Iunium Ruſticum*, qui diu poſt SC. noſtrum ſuperſuit, et anno 914. conſul fuit: nec *Q. Iunium Ruſticum* vel *M. Vettium Ruſticum Bolanum*, qui filium reliquerunt, vt adeo vix adpareat, cur caducae factae ſint partes quaedam hereditatis, ab iis relictae. Ruſtici ſane, cuius in SCto fit mentio, PARTES CADVCAE FISCO PETEBANTVR, iſque non ſuos heredes reliquerat, ſed eos, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMABANT, ac proinde hi eius hereditatem bona quidem fide poſſidebant, nec tamen heredes erant, vti verba illa interpretatur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 12. *D. de hered. petit.* Iam quum notum ſit, caduca non ceſſiſſe fiſco, ſi quis teſtamento facto deceſſiſſet, iſque liberos parenteſue vſque ad tertium gradum heredes haberet, ſiue alios quoſcumque, qui heredes haberent, heredes inſtituiſſet: Vlpian. *tit.* 18. §. 1. Ruſticum illum, cuius SC. noſtrum meminit, non liberos alioſque legitimos heredes reliquiſſe oportet, quippe quibus ius fuiſſet capiendi caducas coheredum partes, ſed extraneos, quibus ſolis fiſcus portiones caducas praeripiebat. Qua de re ex inſtituto diximus *in Comment. ad leg. Iul. et Pap. III. 3. pag.* 385. *ſequ.* Id vero in neminem rectius quadrare dixeris, quam in IVNIVM MAVRICVM, cuius ſenectus in hanc aetatem incidit, quique liberos non videtur reliquiſſe, quamuis fratris Aruleni liberos, tamquam ſuos, diligeret, teſte Plinio *Epiſt. II. cap.* 18. Poteſt tamen et ex Aruleni Ruſtici filiis, quibus Plinius rhetorem quaerebat, aliquis *duos* et teſtatus obiiſſe, inſtitutis extraneis, ab iiſque fiſcus petiiſſe partes caducas, maxime, quum non ſatis certum ſit, ipſum Iunium Mauricum vel Ruſtici tuliſſe cognomen, vel vitam ad annum 881. produxiſſe.

Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad ſola?

VI. Quum itaque Ruſticus ille, quiſquis fuerit, condito teſtamento extraneos ſcripſiſſet heredes ac legatarios, ex iiſque quidam vel poſt mortem teſtatoris ante aditam hereditatem, vel ante exſiſtentem conditionem deceſſiſſent, vel ob caelibatum ſimilemue cauſſam tantum capere per leges non poſſent: (ex his enim cauſſis partes caducas factas eſſe nouimus ex Vlpiani *tit.* 17. et *l. vn.* §. 2. *C. de caduc. toll.*) et coheredes, antequam fiſcus illas portiones peteret,

teret, pleraſque res hereditarias diſtraxiſſent, non ignari, ex iuris veteris principiis ab heredibus peti nihil poſſe, quod ipſi non poſſiderent: Hadrianus, ne huiuſmodi quid in fraudem legis caducariae in poſterum quoque fieret, ius iſtud antiquum hoc SC. duxit emendandum, ſanxitque prudenter, vt et, qui dolo poſſidere deſiiſſet, pro poſſeſſore haberetur, et pretium ex rerum hereditariarum venditione diſtractum in locum rerum ipſarum ſuccederet. Vtrumque enim primum hoc SCto inuectum eſſe, patet ex *l.* 27. §. 3. *l.* 20. §. 17. *D. de hered. petit.* Quamuis vero hoc SC. proprie pertineret ad bona caduca et vacantia, quae fiſco vel ciuitati petebantur: illud tamen poſtea et ad petitiones priuatorum, immo et ad omnes petitiones vniuerſitatis, veluti peculii caſtrenſis prolatum eſſe, monet VLPIAN. *ad edict. l.* 20. §. 7. *ſequ. D. eod.* Quare recte ICti duce ipſo Hadriano, inde formarunt regulam iuris: *pretium in vniuerſalibus ſuccedere in locum rei. l.* 22. *D. eod. l.* 18. *D. quod met. cauſſ. l.* 23. *D. de adim. legat.*

Primum SC. caput de vſuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.

VII. Progredimur ad ipſam ſanctionem, cuius primum caput tale fuit: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. *Redacta* dicitur pecunia, non modo quae iam exacta eſt, ſed et, quae exigi potuit, licet nondum exacta ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 15. *D. eod.* Huius vero vſuras hoc caſu ideo ab heredibus Ruſtici exigi vetat Senatus, quod, ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HEREDITATEM DISTRAXISSENT, adeoque nec in mora ſoluendi fuiſſent. Ceſſante autem mora, vſuras etiam in bonae fidei iudiciis peti non poſſe, expeditiſſimi iuris eſt. *l.* 32. §. 2. *D. de vſur.* Ac proinde aliter procul dubio eſſet pronunciandum, ſi, qui pro herede vel pro poſſeſſore poſſident, petita iam hereditate, res hereditarias diſtraherent. Tunc enim aut res ipſae cum fructibus in hoc iudicium veniunt, aut pretium eiuſque vſurae: vtrum nimirum petitor eligit, niſi forte vero ac iuſto pretio diſtractae ſint res ſteriles et tempore periturae. VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 16. *D. de hered. petit.* Ne ergo et malae fidei poſſeſſores res hereditarias quocumque tempore ſe impune alienare poſſe exiſtimarent:

Digitized by Google

rent : non ſine cauſſa addit Senatus : IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSSIS SERVANDVM ; vt ſcirent omnes , tunc demum pecuniae ex rerum hereditariarum diſtractione redactae vſuras exigendas non eſſe, ſi CAVSSA eſſet per omnia illi heredum Ruſtici SIMILIS, puta ſi qui bona fide pro herede poſſident, hereditatem, nondum petitam diſtraxerint. Attamen poſtea et ad malae fidei poſſeſſores hoc SC. quodammodo produxit Seuerus Imp. in Epiſtola ad Celerem, cuius meminit VLPIAN. *ibid. l.* 20. §. 12. 13. 14. *D. eod.*

Caput ſecundum de pretio in locum rerum ſuccedente.

VIII. Sequitur alterum caput SC. de pretio in locum diſtractarum rerum hereditariarum in poſterum ſucceſſuro : ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET , SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET , PRETIA , QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT , ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. Qua ſanctione, ceu res ipſa docet, cauetur, vt pretia rerum hereditariarum diſtractarum petitori non minus, quam res ipſas reſtituere cogantur poſſeſſores, contra quos fuerit iudicatum. Vt vero ei iuri locus ſit, requiritur primo, vt ADVERSVS POSSESSORES IVDICATVM SIT : alias enim ea eſt poſſidentium praerogatiua, vt rem tamdiu iure retineant, quamdiu eam alter ſuam eſſe non probauerit. §. 4. *Inſt. de interdict.* Deinde redactam ex illis pretiis pecuniam ad poſſeſſores PERVENISSE oportet. *Peruenisſe* autem creditur, ſiue exegerit illam, ſiue nondum exegerit, quum habeat actionem venditi, quam qui habet, rem ipſam habere intelligitur. *l.* 15. *D. de reg. iur.* Attamen eo caſu ceſſa actione liberari hereditatis poſſeſſorem, aequiſſimum cenſet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 18. *D. de hered. pet.* Si quis vendiderit res hereditarias, iiſque ab alio euictis, pretium inde redactum emtori reſtituere coactus ſit, nihil reſtituit petitori, partim quod ad poſſeſſorem hereditatis nihil peruenit, partim quod res illae euictae non fuerunt hereditariae. Aliud ſi rem hereditariam ſibi venditam redhibuerit emtor. Tunc enim ipſam rem hereditariam poſſidet, et ipſam adeo, non eius pretium reſtituere cogitur. Quae omnia latius exſequitur VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. §. 17. *ſequ. de hered. pet.* Sed ſi quid ad heredem peruenit ex dolo defuncti, et heres in id, quan-

tum ad eum peruenit, conuenitur, sufficit, si vel momento ad eum peruenerit, PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 127. *D. de reg. iur.* Disquirit ea occasione IVLIANVS *lib. VI. Digest. l.* 20. *§.* 18. D. *de hered. petit.* an restituere teneatur possessor id, quod indebite exegit? itemque an imputari debitori possit, quod indebite soluit? et vtrumque negat. Cuius decisionis rationem reddere videtur PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 23. D. *de negot. gest.*

Quid si res apud emtorem deperierint, deminutaeue sint?

IX. Porro ad hoc secundum huius SC. caput obseruandum est, Senatum, quod ad rerum hereditariarum distractarum pretium attinet, nihil interesse censuisse, siue res illae distractae exstent apud emtorem, siue ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERIERINT, DEMINVTAEVE SINT. Vbi CAIVS *lib. VI. ad edict. prou. l.* 21. *D. de hered. petit.* DEPERDITVM *intelligi, quod in rerum natura esse desierit*: DEMINVTVM, *quod vsucaptum esset, et ob id de hereditate exiisset.* Et huc referendum etiam fragmentum VLPIANI ex *libro* 15. *ad edict.* (ita enim legendum esse pro *libro V.* iam supra ad *tit.* 15. *litt. d.* monuimus,) *l.* 9. D. *de verb. signif.* vbi τῷ PERISSE etiam scissum et fractum et vi raptum contineri dicitur. Siue vero *deperditum* aliquid, siue *deminutum sit*: is, qui pro herede possidet acceptum, eius rei pretium restituere cogitur, et malae quidem fidei possessor res ipsas reddere iubetur, vel si recuperare eas nequeat, tantum, in quantum in litem iuratum est: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 20. *§.* 21. D. *de hered. petit.* bonae autem fidei possessor, in quantum factus est locupletior, adeo vt et poenam conuentionalem, quam emtor ob tardiorem solutionem praestitit, restituere cogatur: VLPIAN. *ibid. l.* 23. *D. eod.* non autem, si quid, quia vi deiectus est, vel quia ad iudicium non venit aduersarius, poenae nomine est consequutus. PAVLL. *ibid. l.* 24. D. *eod.* Similes casus ad hanc partem edicti explicant VLPIANVS *lib. XV. ad edict. l.* 25. *pr. et* §. 1. et PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 22. *D. eod.*

Tertium SC. caput de iis, qui dolo possidere desierint.

X. Tertium SC. caput ita se habet: ITEM (placere,) EOS, QVI BONA INVASISSENT, QVVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT,

Digitized by Google

SIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT, EOS AVTEM, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. Magnum ergo diſcrimen ſtatuit Senatus inter praedonem et bonae fidei poſſeſſorem, eo caſu, quo bona hereditaria non amplius exſtant. Illum ita deſcribit, QVOD BONA INVASERIT, QVAE SCIAT AD SE NON PERTINERE, adeoque iſti praedones ſunt, qui hereditatem inuaſerunt, quum ab initio nullam cauſſam haberent poſſidendi. VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 3. *D. de heredit. petit.* De caſu, ſi ab initio quidam poſſeſſionem ex iuſta cauſſa adeptus eſſet, poſtea vero conſcius, ad ſe nihil hereditatem pertinere, praedonio more verſari coepiſſet, nihil quidem dixerat Senatus: at VLPIANVS tamen parum referre putat, ab initio quis doloſe in hereditate verſatus ſit, an poſtea hoc facere coeperit? At magis intereſt, factum quis ſciuerit, an in iure errarit. Nam ſi putaſſet, recte factum teſtamentum, quum eſſet inutile, vel proximum ſe credidiſſet agnatum, quum eum alius antecederet, praedo dici non poteſt, qui dolo caret, quamuis in iure erret. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 5. *et* 6. *D. eod. tit.* Tales itaque praedones pro poſſeſſoribus habentur, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT. Quod ideo adiectum, quod poſt litem conteſtatam, immo poſt controuerſiam motam omnes incipiunt malae fidei poſſeſſores eſſe, et quaſi praedones tenentur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 7. *D. eod. tit.* In malae fidei poſſeſſore autem et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deducitur, immo et culpa. IDEM *ibid. l.* 25. §. 2. *D. eod. tit.*

Regulae huius ſenſus et origo.

XI. Itaque, qui praedo dolo malo fecit, quo minus poſſideat, ex SC. noſtro PERINDE CONDEMNANDVS EST, QVASI POSSIDERET, idque ſiue dolo poſſidere deſierit, ſiue dolo poſſeſſionem noluerit admittere: VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 8. *D. eod. tit.* Ex quo loco etiam diſcimus, clauſulae huic locum eſſe, ſiue res adhuc exſtet, et ab alio poſſideatur, ſiue in totum non exſtet. Priore enim caſu et a poſſeſſore et ab eo, qui poſſidere dolo malo deſiit, hereditas peti poteſt, et ſi per multos ambulauerit poſſeſſio, omnes tenentur, et quidem non modo ad hereditatem, ſed et ad

fructus. Posteriore casu aduersus vtrumque in litem iuratur. VLPIAN. *ibid. l.* 25. §. 8. 9. 10. *D. eod. tit.* En itaque originem regulae totius, a iureconsultis nostris inculcatae: *Eum, qui dolo malo possidere desiit, pro possessore habendum esse. l.* 131. *D. de regul. iur. l.* 150. *l.* 157. *D. eod. tit.* Non illa sane vetus est, nec apud vllum veterum iurisconsultorum, qui ante edictum conditum floruerunt, reperitur, sed hoc ipso SCto introducta, posteaque interpretatione producta est ad pleraque alia iuris capita, veluti ad rei vindicationem, *l.* 17. §. 3. *D. de rei vindic.* ad actionem ad exhibendum, *l.* 9. *D. ad exhibend.* ad interdicta quorum bonorum, *l.* 1. *princ. D. quor. bonor.* quod legatorum, *l.* 1. §. 7. *D. quod legator.* de tabulis exhibendis, *l.* 3. §. 6. *D. de tabul. exhibend.* de liberis exhibendis, *l.* 1. *princ.* D. *de liber. exhib.* de precario, *l.* 2. D. *de precar.* ne quid in loco publico fiat: *l.* 2. §. 42. D. *ne quid in loc. publ.* denique ad actiones noxales, *l.* 12. D. *de noxal. act.* vbi semper qui dolo desiit possidere, pro possidente damnatur. Omnia, inquam, haec ex SCto nostro sunt, nec mirum est, Iulianum, qui post hoc SC. edictum composuit, ad regulam illam pleraque actiones, vbi aduersus possessores agendum est, accommodasse. Viderunt hoc viri doctissimi, Iac. Raeuard. *ad l.* 131. *D. de reg. iur.* Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. p.* 135. et Schulting. in *πρωτ. tit. de alienat. iudic. mut. causs. fact.* In alia omnia vero iuit doctissimus Gundling. *in πρωτ. ad eumd. tit.* §. 12. *p.* 391. sed argumentis fisus nimis dilutis, quam vt euidentissimo testimonio Paulli in *l.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* opponi possint.

Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus.

XII. Ita de praedonibus et malae fidei possessoribus sanxerat Senatus: Quid vero de bona fide possidentibus? EOS, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, condemnandos censuit. In rei vindicatione bonae fidei possessor fructus perceptos ante litis contestationem omnes suos facit, *l.* 48. *D. de adquir. rer. domin.* adeo, vt nec de consumtis teneatur, etiamsi sit factus locupletior. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund.* §. 2. *Inst. de offic. iudic.* At id non placuit Hadriano in hereditatis petitione, aequiusque visum est, possessorem non facere

Digitized by Google

facere lucrum, *l.* 22. *D. de heredit. petit.* Quemcumque ergo ſumtum fecerint ex hereditate, vel ſi quid dilapidauerint, perdiderint, vel ſi inde lautius ſplendidiuſque vixerint, vel ſi dimidiam hereditatem conſumſerint, dum ſe re ſua abuti putant, nihil praeſtant: multoque minus, ſi quid alicui donauerint, quia eo non facti locupletiores, niſi forte ἀντίδωρα pretioſiora receperint. Quae omnia multis propoſitis caſibus explicant VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 25. §. 11. *ſequ. l.* 27. *l.* 29. *l.* 31. *l.* 33. *l.* 37. *D. de hered. petit.* PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 26. *l.* 28. *l.* 30. *l.* 32. *l.* 34. *l.* 36. *l.* 38. *l.* 40. *D. eod. tit. l.* 4. *D. de excepi.* CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 35. *l.* 39. *l.* 41. *D. eod. tit.* Omnia enim haec excerpere, et taedioſum, et ab inſtituti ratione alienum eſſet futurum.

A quo tempore hereditas fiſco petita intelligatur?

XIII. Denique, quum petitae fiſco hereditatis mentio in SCto facta eſſet: ſubiungendum Senatus putauit hoc vltimum caput: PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI, ID EST, QVVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITTERIS VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Quaeri enim poterat, a quo tempore hereditas fiſco peti videatur? Et reſpondet Senatus, EX EO TEMPORE QVO SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI. Nam vbi ſcit: incipit malae fidei poſſeſſor eſſe. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de heredit. petit.* Scire autem hoc poſſeſſor intelligitur, ex quo ei denunciatum eſt. Nam qua fronte quis ignorantiam praetenderet, qui vel litteris vel edicto euocatus eſt? Nec tamen id ita intelligendum, ac ſi is, cui denunciatum non eſt, bona fide poſſideat. ſi vel maxime ſciat, hereditatem fiſco deberi. Nam et ſic vſuras debet, quia malae fidei poſſeſſor eſſe incipit. Contra ſi denunciatum ſit, et tamen neſciat, veluti, quod non ipſi, ſed procuratori eius ſit denunciatum: haec denunciatio illi fraudi eſſe nequit, quia Senatus poſſeſſori denunciari voluit, niſi forte procurator illum ea de re fecerit certiorem. Ceterum a quo denunciatum ſit, nihil intereſt, quia ea de re nihil omnino ſenatuſconſulto cautum eſt. VLPIAN. *lib.* XV. *ad edict. l.* 20. §. 11. *D. de hered. petit.*

Con-

Concluſio diſſertationis.

XIIII. Et haec quidem ſunt, quae ad illuſtrandum hoc SC. longe celeberrimum pertinere viſa ſunt: quaeque vel ideo praetermittenda non duximus, quod eius vſus quam latiſſime patet, et iuriſconſulti noſtri, qui edictum interpretati ſunt, illi plus fere chartae, quam ipſi edicto de hereditatis petitione impenderunt. At ne longius euagari videamur, iam e diuerticulo in viam redimus.

TIT. XXXIII. (a)

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SI PARS HEREDITATIS PETITVR (b), ei, qui eam partem ſuam eſſe dicet, aduerſus eum, qui pro herede proue poſſeſſore poſſidebit, iudicium dabo (c), vt ea pro indiuiſo reſtituatur.

§. I.

(a) TIT. XXXIII.] Eumdem hic fuiſſe edicti, qui pandectarum, ordinem, certiſſimum eſt ex loco VLPIAN. *lib. XV.* (ita reſcribendum eſſe pro *lib. V. ad tit.* 15. *ſub litt. d.* monuimus,) *ad edict. l.* 1. *D. ſi pars hered. pet. Poſt actionem, quam proponit Praetor ei, qui ad ſe ſolum hereditatem pertinere contendit*, CONSEQVENS FVIT *et ei poponere, qui partem hereditatis petit.* Nec exiſtimandum eſt, vno titulo generali, ſicuti reſtitutiones in integrum, omnia haec hereditatis petitionis genera complexum eſſe Praetorem. Id enim ſi factum eſſet, vix crediderim, VLPIANVM a titulo de fideicommiſſaria hereditatis petitione nouum Commentariorum librum auſpicari voluiſſe.

(b) PETITVR.] Edictalia haec verba in rubrica ſeruaſſe Tribonianum, recte obſeruauit Gerard. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. p.* 188. cui et ipſum edictum nos maximam partem debere non diffitemur.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui hereditatem eiuſue partem petit, is non ex eo metitur, quod poſſeſſor occupauit, ſed ex ſuo iure, et ideo, ſiue ex aſſe heres ſit, totam hereditatem petit, licet tu vnam rem poſſideas. Quod fuſius

Digitized by Google

§. I. Quandoque et incerta pars petetur (d), cauſſa cognita iudicium dabo.

TIT. XXXIIII. (a)

DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

Cui

ſius interpretantur, variiſque caſibus illuſtrant VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. §. 1. 2. 3. 4. *D. ſi pars hered.* et CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) *Incerta pars petetur.*] Fundamentum huius clauſulae habes apud VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 1. §. *vlt. D. ſi pars hered. pet.* vbi *Praetorem interdum et incertae partis hereditatis petitionem indulgere, idoneis cauſſis interuenientibus*, monet. Et eo pertinet belliſſimus caſus de tergeminia in *l.* 3. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Alia huiuſmodi exempla geminorum, tergeminorum, pluriumque ſimul editorum paſſim occurrere apud Ariſtotel. *Hiſtor. animal. VII.* 4. Phlegont. Trall. et Antigon. *de Mirabil. II.* 9. *Noct. Attic. X.* 2. Tertullian. *de anima cap.* 6. iam obſeruauit Grot. *in flor. ſparſ. p.* 138. Nos hic addimus Plin. *Hiſt. natur. lib. VI.* Strabon. *lib. XV. l.* 3. *D. de reb. dub. l.* 36. *D. de ſolution.* ſimulque obſeruamus, non ſatis conuenire inter Paullum et reliquos. Ille enim mulierem quinquies quaternos enixam eſſe in Peloponneſo, Plinius, eamdem quater quinos peperiſſe ſcribit. Non mirum autem tergeminorum etiam naſcendorum curam fuiſſe Romanis, quibus Horatiorum tergeminorum virtus imperium ſeruauerat. In horum ſane memoriam priuilegium dederant tergeminis, vt ex publico alerentur. Dionyſ. Halicarn. *lib. III. Antiquit. Rom. p.* 215. adeoque eorumdem procul dubio virtuti iſti dederunt, vt nondum natis partes hereditatis paternae ſeponerentur. Sed haec hactenus. Illud quoque hic non praetermittendum, quod ex Iuliano hic monet VLPIAN. *lib. XV. ad edict. l.* 3. *D. de except. rei iudic.* exceptionem hanc obſtare, quoties eadem quaeſtio inter eaſdem perſonas reuocetur, ac proinde, ſi rebus ſingulis petitis hereditatem quis petat, vel contra, eum hac exceptione eſſe eſſe ſubmouendum.

(a) TIT. XXXIIII.] De huius quoque tituli genuino loco dubitare nos non patitur VLPIAN. *lib.*

CVi ex edicto meo bonorom possessio data erit, illi, si eam suam esse petet, aduersus eum, qui pro herede proue possessore possidebit, iudicium dabo, vt restituatur. (b)

TIT. XXXV. (a)

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XVI.)

SI hereditatem petet is, cui ex Senatusconsulto (b) ea restituta erit (c), aduersus eum, qui pro herede proue possessore

XV. ad edict. l. 1. D. de possess. hered. petit. vbi similis transitio: *Ordinarium fuit, post ciuiles actiones, heredibus propositas, rationem habere praetorem etiam eorum, quibus bonorum possessio data est.* Edictum ipsum iam ante nos feliciter restituit Gerard. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t.*

(b) *Restituatur.*] Per hanc hereditatis petitionem tantumdem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus actionibus ciuilibus consequi potest. CAI. *lib. VI. ad edict. prouinc. l. 2. D. de possess. hered. pet.*

(a) TIT. XXXV.] Ordinem et hic facile praestabimus. VLPIANVS enim hic non modo librum Commentariorum XVI. auspicatus est, sed et in *l. 1. D. h. t.* hac transitione vtitur: *Ex ordine occurrit actio, quae proponitur his, quibus restituta est hereditas.*

(b) *Senatusconsulto.*] Trebelliano, temporibus Neronianis condito. *Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex SC. ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione vti poterit,* inquit VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 1. D. de fideic. her. pet.* Quamuis enim alioquin heres fiduciarius iure ciuili, et post restitutam hereditatem, heres maneat: SC. tamen id temperatum est, *neque ambigitur Senatum ius facere posse.* VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 9. D. de legib.*

(c) *Restituta erit.*] Non interest, mihi quis rogatus sit restituere, an ei, cui heres exstiti; cuiue bonorum possessor sim, vel alius successor. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l. 3. princ. D. de fideic. hered. pet.* Intelligitur autem restitutio non re, sed verbis, vel per epistolam facta, dum ea rite,

Digitized by Google

poſſeſſore poſſidebit (d), iudicium dabo, vt reſtituatur. (e)

TIT. XXXVI. (a)

DE REI VINDICATIONE.

(PAVLL. LIB. XXI. CAL. LIB. VII. IVLIAN. LIB. VII. CELS. LIB. V.)

SI quis (b) rem (c), tamquam ſuam iure domi-

te, et, ſi pupillus reſtituat, cum tutorum auctoritate facta ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 37. *D. ad SC. Trebellian.* De qua rite facienda reſtitutione, tranſlatiſque hoc modo actionibus agunt etiam VLPIAN. *ibid. l.* 39. *D. eod. tit.* et PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 38. *l.* 40. *l.* 42. *D. eod. tit.* Ceterum facta reſtitutione eae actiones transferuntur, quae transeunt ad heredes et in heredes competunt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. de fideicomm. hered. petit.*

(d) *Poſſidebit.*] Hanc enim actionem ſciendum eſt, aduerſus eum, qui hereditatem reſtituit, non competere. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) *Reſtituatur.*) Itaque haec actio eadem recipit, quae hereditatis petitio ciuilis. PAVLL. *lib. XX. ad edict. l.* 2. *D. de fideicommiſſ. hered. petit.*

(a) TIT. XXXVI.] Ordinem hic quoque eum lem, ac in pandectis obſeruatum eſſe, luculenter probatur teſtimonio VLPIANI *lib. XVI. ad edict. l.* 1. *princ. D. de rei vindic. Poſt actiones, quae de vniuerſitate propoſitae ſunt, ſubiicitur* ACTIO *ſingularum rerum petitionis.* Quae ſingularum rerum petitionis actio non alia eſt, quam REI VINDICATIO. Ipſum edictum periit. At quum ſuperſint fragmenta veterum interpretum vltra quadraginta; non adeo difficile fuerit, illud reſtituere. Et iam occupauit hanc operam Ger. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 190. quem in pleriſque ſequimur.

(b) *Si quis.*] Patet haec actio omnibus, qui rem tamquam ſuam vindicare cupiunt. Enimuero quum paullo difficilior plerumque ſit dominii probatio; vtiliſſima eſt admonitio CAII *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 24, *D. de rei vind. eum, qui deſtinarit rem petere, animaduertere debere, an aliquo interdicto nanciſci poſſit poſſeſſionem, quia commodius ſit poſſidere, et aduerſarium ad onera petitoris compellere, quam alio poſſidente petere.*

(c) *Rem.*] Non intereſt, *mobilis*.

bilis ſit res an *immobilis*, et illa quidem *animata* an *inanimata*, dum ſit *corporalis*, et in dominio noſtro conſtituta. *Incorporales* enim, quae nec traditionem nec vſucapionem, adeoque nec dominium admittunt, hac actione peti non poſſe, facile intelligitur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 43. §. 1. *D. de adquir. rer. domin.* Hinc LIBER HOMO, in poteſtate noſtra conſtitutus, actionibus quidem praeiudicialibus potius, aut interdicto, aut cognitione praetoris petendus eſt, quam vindicandus: attamen et vindicari poteſt adiecta cauſſa EX IVRE QVIRITIVM. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. §. 1. 2. *D. de rei vindic.* Nimirum quum patria poteſtas nihil aliud fuerit, quam dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iur. occid. lib. cap.* 1. *pag.* 145. et hinc recte Lactant. *diuin. Inſtit. lib. IIII. cap.* 3. *dominum eumdem eſſe* adfirmat, *ac patrem, idque etiam iuris ciuilis rationem demonſtrare:* conſequens erat, vt, quemadmodum *pater habebat liberorum auctoramentum*, teſte Seruio *ad Virgil. Aeneid. XI. v.* 558. eoſque tamquam res mancipi mancipare atque abalienare poterat: Cai. *Inſt. lib. I. cap.* 6. §. 3. ita eidem et vindicare eoſdem liceret, et quidem ex IVRE QVIRITIVM, quia nulli erant alii homines, qui tali in liberos poteſtate vtebantur; qua Romani vel Quirites vtebantur. §. 2. *Inſt. de patr. poteſt.* Deinde non modo res ſingulae vindicantur, ſed et VNIVERSITATES, non tamen *iuris*, ſed *rerum*, veluti grex, armentum, equitium, licet ſingula capita noſtra non ſint, dum maior pars ad nos pertineat. VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 1. §. 3. *et l.* 3. *D. de rei vindic.* PAVLL. *lib. XVI. ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.* Contra et ACCESSORIA rerum ſeparatim vindicantur, veluti armamenta nauis et ſcapha. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.* MASSA ex diuerſorum dominorum rebus ita CONFVSA COMMIXTAQVE, vt deduci et ſeparari nequeant materiae, pro rata vindicantur a ſingulis dominis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *l.* 5. *princ. et* §. 1. *D. de rei vindic.* quamuis et communi diuidundo, et furti, et ad exhibendum hoc caſu recte agatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Ita et dominus equae, quam alterius equus impraegnauit, recte EQVVLVM vindicat, et dominus fundi ARBOREM alienam, quae in fundo ſuo radices egit, quum contra, ſi ea nondum coaluit, a domino recte vindicetur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Vindicare etiam quis poteſt FVNDVM, eumque totum, quamuis alter in eo vſum-

Digitized by Google

dominii (d) vindicabit, neque ea res arbitrio iudicis restituetur,

vsumfructum habeat, quia vsusfructus non dominii pars est, sed seruitutis, nec falso dicitur meum esse, cuius nec vlla pars dici potest alterius esse. Ita cum IVLIANO PAVLVS *lib. XXI. ad edict. l.* 25. *princ. D. de verb. signif.* qui et sequente §. de PARIE disputat, vtrum eius adpellatione res pro indiuiso an pro diuiso significetur. Prius Q. Mucio Scaeuolae videbatur: at Seruius Sulpicius eo vocabulo vtrumque significari statuebat, quem et PAVLVS sequitur. Tam subtiliter hic vindicantur veteres, mereturque de quaestione, an vsusfructus sit pars dominii, legi Ger. Noodtius *de Vsufructu lib. I. cap. 2. pag.* 389. *tom. I. Op.* de controuersia vero illa inter Mucium et Seruium Franc. Balduinus *in Iurisprud. Mucian. pag.* 244. *sequ.* Vtrum plures agentes rem CONIVNCTIM, an DISIVNCTIM vindicent, ex verbis actorum iudicandum est. Oratio tamen, quae neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronunciantis vel pro coniuncta, vel pro disiuncta accipitur. PAVLL. *ibid. l.* 28. §. 1. *D. de verb. signific.* Denique CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 40. *D. de rei vindic.* hic recte monet, mulierem, quae intercedens fundum pignori dederit, eum, quamuis a creditore distractum, actione in rem recte petere, quia nullum pignus creditor vendidisse censeatur.

(d) *Iure dominii.*] Haec in rem actio competit ei, qui aut *iure gentium* aut *iure ciuili* dominium adquisiuit. Quumque adquiri illud non possit in rebus, quarum non est commercium: consequens est, vt loca sacra et religiosa, tamquam nostra, vindicari non magis possint, PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 23. *princ.* §. 1. *D. de rei vindic.* quam littora et viae publicae, nisi simul vendita. PAVLL. *ibid. l.* 51. *D. de contrab. emt.* Recte contra vindicamus non modo, quae per OCCVPATIONEM adquisiuimus, et adhuc retinemus in dominio; verum etiam per modum ACCESSIONIS ius vindicandi consequimur in brachio vel pede alieno statuae nostrae *adiuncto*, in *scriptura*, *pictura* chartae tabulaeque nostrae illita, (quamuis quod ad posteriorem attinet, ob artis praestantiam rem mutauerit Iustinianus Imp. §. 34 *Inst. de rer. diuis.*) item in *adferruminatis*, non tamen

tuctur (e), aduerſus illum, qui eam poſſidere dicetur (f), iudicium

in *ariete*, qui ſe gregi noſtro adiunxit, nec in *tigno iuncto*. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 23. §. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *D. de rei vindic.* Sed et per TRADITIONEM ius vindicandi conſequimur, ſiue ab ipſo domino, ſiue ab eius procuratore facta ſit. Non tamen rei dominicae dominium transfert Procurator Caeſaris, niſi negotium Caeſaris gerens conſenſu ipſius tradat. Qua de re ex inſtituto VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. *D. de offic. procur. Caeſar.* quemadmodum, licet Procurator Caeſaris in venditione duplum vel triplum pro euictione promiſerit: fiſcus tamen tantum ſimplum praeſtat. Contra ſi ab eo, cui res fiſci diſtrahendi ius eſt, diſtractum quid fuit, res illa, pretio ſoluto, ſtatim fit emtoris. VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. de iur. fiſc.* In priuatis diſpiciendum eſt, an domini ſint, an alienandi ius habeant, ſiquidem tunc nec dominium, nec ius vindicandi traditione transferre poſſunt. Hinc nec eos, quibus bonis a praetore interdictum eſt, traditione quidquam transferre, nec curatores furioſorum, ſi horum res, tamquam ſuas, tradiderint, quamuis res ſuas, tamquam furioſi tradere eos poſſe, non dubitetur. VLP. *lib. XVI. ad edict. l.* 10. *D. de curat. furioſ.* Quomodo et per ſeruos proprios et communes, immo et homines bona fide poſſeſſos, denique ſeruos fructuarios eorumque vicarios adquiratur, diſquirit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 43. *pr. et* §. 2. *et l.* 45. *D. de adquir. rer. domin.*

(e) *Reſtituetur.*] Exigit hanc formulam ipſa negotii natura. Eſt enim rei vindicatio actio arbitraria, adeoque ad officium iudicis pertinet, iubere reſtitui, et poſſeſſore nolente eum condemnare ſimul in fructus pro qualitate poſſeſſionis. §. 2. *Inſt. de offic. iudic.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 35. §. 1. *D. de rei vindic.* Add. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pandect. h. t. pag.* 195.

(f) *Poſſidere dicetur.*] Qui petitorio iudicio vtitur, ne fruſtra experiatur, prius requirere debet, vtrum is, quocum inſtituturus eſt actionem, poſſeſſor ſit, doloue poſſidere deſierit. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 36. *princ. D. de rei vindic.* Quo fine in rebus mobilibus prodita eſt actio ad exhibendum: vnde, quid EXHIBERE ſit, ad hunc locum docet PAVLL.

Digitized by Google

iudicium dabo. (g)

§. I.

PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 2. *D. ad exhibend.* Tenetur ergo primum POSSESSOR, ex quacumque cauſſa poſſideat, dummodo habeat facultatem reſtituendi. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 9. *D. de rei vindic.* et tempore litis conteſtatae poſſideat. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. §. 1. *D. eod. tit.* Nec intereſt, ſiue per ſe, ſiue per filium, ſeruumue quis poſſideat, quamuis his abſentibus ſine culpa patris vel domini tempus dandum, vel cauendum ſit de reſtitutione. PAVLL. *ibid. l.* 27. §. 4. *D. h. t.* Quid vero ſi res mobilis petatur, eaque non praeſens ſit, cuiuſnam illa ſumtibus erit reſtituenda. De eo caſu diſputant PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 10. *l.* 12. *D. eod.* et VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* VI. *D. eod.* Deinde et, qui DOLO POSSIDERE DESIIT, hac in rem actione conuenitur, PAVLL. *ibid. l.* 27. §. 3. *D. h. t.* Quum vero dolo quis poſſidere deſinat per alienationem: quid ALIENATIO ſit, ad hunc locum exponit PAVLL. *lib.* XXI. (ita enim Florentiae legitur,) *ad edict. l.* 28. *princ. D. de verbor. ſignif.* Denique et illum pro poſſeſſore haberi, qui SE LITI OBTVLIT, docet idem PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. *prine. D. eod. tit.*

(g) *Iudicium dabo.*] Puta REI VINDICATIONEM, quae datur ad REM reſtituendam cum omni CAVSSA. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 14. *l.* 16. *l.* 27. §. 1. *D. de rei vindic.* Reſtituendae etiam ACCESSIONES et FRVCTVS, et a bonae quidem fidei poſſeſſore tantum exſtantes, a malae fidei poſſeſſore non modo conſumti, ſed et percipiendi. VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. h. t.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 20. *l.* 30. *l.* 36. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 31. *l.* 33. *D. eod. tit.* Non tamen pro malae fidei poſſeſſore habetur, qui in ſolutum accepit: *quia nihil* DOLO *facit creditor, qui ſuum recipit.* PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 129. *princ. D. de regul. iur.* Aliquando et CVLPA praeſtanda, de qua prolixe PAVLL. *ibid. l.* 21. *D. de rei vind.* VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 22. *D. eod.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 36. §. 1. *D. de rei vindic.* Contra et poſſeſſori IMPENSAS in rem factas repetere licet. Qua in re quid iuris ſit, diſquirunt PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 27. §. 5. *D. eod.*

§. I. Superficiario etiam, CAVSSA COGNITA, IN REM ACTIONEM DABO. (h)

TIT. XXXVII.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. (a)

SI QVI BONA FIDE EMIT (b), VEL ID, QVOD TRADITVM,

eod. tit. et CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 28. *D. eod. tit.* Sed haec omnia ita intelligenda sunt, si ad rem restituendam condemnatur possessor. Alias enim, quando caussa principalis non consistit, nec ea quidem, quae sequuntur locum habent. PAVL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 129. §. 1. *D. de regul. iur.*

(h) IN REM ACTIONEM DABO.] Fuisse haec in edicto, quia haec verba πραικὰ adhibuisse Praetorem, colligo ex VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 73. §. 1. iuncta *l.* 75. *D. de rei vindic.* vbi iurisconsultus: *Superficiario*, inquit, *Praetor caussa cognita, in rem actionem pollicetur.* Ad quae verba PAVLLVS *lib.* XXI. *ad edict. l.* 74. *D. eod. tit.* explicat, quis dicatur SVPERFICIARIVS, nempe *qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet.*

(a) DE PVBLICIANA.] De Publiciana in rem actione iisdem libris adhuc agunt VLPIANVS, PAVLLVS et reliqui interpretes, quibus de rei vindicatione egerant, vt dubitari nequeat, quin edicti ordinem religiose hic seruarint Pandectarum conditores. Ipsa edicti verba debemus VLPIANO *lib.* XVI. *ad edict. l.* 1. *princ. D. de Public. in rem act.* sed non satis integra. Nam in *l.* 7. *D. eod. tit.* explicantur etiam verba edictalia: QVI BONA FIDE EMIT, quae in illa edicti formula non occurrunt. Itaque supplendum illud fuit, eo modo, qui iam placuit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. pag.* 202.

(b) BONA FIDE EMIT.] Non enim omnis emtio prodest, vt Publiciana quis vti possit, sed ea demum, quae bonam fidem habet, quamuis venditor in dolo versetur. Contra et successori prodest bona fides emtoris, licet is dolo fecerit. Si seruus emerit, eius dolus erit spectandus, non domini. Respicitur autem ad tempus emtionis, vt nec quod ante emtionem, nec quod

Digitized by Google

DITVM (c) EX IVSTA CAVSSA (d) NON A DOMINO.

quod poſt eam dolo malo factum, obſit. Nec tamen ſola bona fides prodeſt, ſed accedere oportet traditionem. Haec vberrime VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. *D. de Public. in rem act.*

(c) TRADITVM.] In *l.* 1. *princ. D. h. t.* legitur: TRADITVR, quod exemplo *oritur*, pro *ortus*, nec non enallage temporum tuetur Gerard. Noodtius *ibid. pag.* 202. Sed concinnior multo eſt lectio Hotomani et Anton. Fabri, quam ſequuti ſumus. Traditionis autem mentionem facit Praetor, quia quamuis multae ſint iuris partes, quibus quis dominium ſine traditione nanciſcitur, veluti legatum, VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. de Public. in rem act.* et aliae cauſſae pleraeque: IDEM *ibid. l.* 3. *princ. D. eod. tit.* traditionem tamen factam eſſe oportet, vt Publicianae locus ſit. Non tamen intereſt, pretium ab emtore ſolutum ſit, nec ne, quia de hoc nihil expreſſerat praetor, atque inde coniectura capi poſſe videbatur, nec id eum requirere. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 8. *D. de Public. in rem act.* Nec deinde intereſt, emtori res ſit tradita, an eius heredi, breui manu, an alio modo. Quando duobus res tradita ab eodem venditore, prioris emtoris; ſin a diuerſis venditoribus, poſſidentis cauſſa potior eſt. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 9. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.*

(d) EX IVSTA CAVSSA.] Tertium hoc requiſitum eſt. Nam qui iuſtam traditionis cauſſam habet, vtitur Publiciana. Tales iuſtae cauſſae praeter bona fide emtionem ſunt dotis datio, traditio ex cauſſa iudicati, VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 1. *D. eod. tit.* noxae deditio, VLPIAN. *ibid. l.* 5. *D. eod. tit.* adiudicatio, donatio, aliaeue cauſſae lucratiuae, item permutatio et ſimiles. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 7. *princ.* §. 1. *vſque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Quaecumque enim ſunt rerum adquirendarum iuſtae cauſſae, ex iis datur haec in rem actio. Non autem prodeſt poſſeſſio iniuſta, et cui habilis ad transferendum dominium titulus non accedit. Vnde facile intelligitur, an qui a mandatario, vel a pupillo emit, hanc actionem habeat? Vid. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 13. *D. eod. tit.* VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 14. *D. eod.* Iuſtam autem cauſſam ideo

Digitized by Google

NO (e), ET NONDVM VSVCAPTVM (f) PETET (g), nisi ea arbitrio iudicis restituatur (h), aduersus eum, qui possidere dicetur, caussa cognita (i), IVDICIVM DABO. (k)

TIT.

ideo desiderat praetor, quia Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit. VLPIAN. *ibid. l.* 7. §. 6. 7. *D. eod. tit.* Non autem locum habet haec actio de rebus, quae vsucapi non possunt, veluti de fugitiuis seruis vel rebus furtiuis. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 5. *l.* 11. *pr.* §. 1. *D. eod. tit.* Potest tamen peti partus ancillae furtiuae, apud bonae fidei emtorem conceptus. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 2. *sequ. D. eod. tit.* Partum enim non esse partem rei furtiuae, Scaeuola *lib.* XI. *Quaestionum* scripserat. VLP. *ibid. l.* 10. §. 2. *D. de vsurpat. et vsucap. l.* 26. *D. de verbor. signif.* Qua de subtili controuersia, non modo inter Ceruidium Scaeuolam et Marcellum agitata, sed et ex vetere P. Scaeuolae et Bruti dissensione orta, adeoque antiquissima, erudite differit Franc. Balduin. *in Iurisprud. Muciana pag.* 53. Ita et res aliena bona fide emta Publiciana petitur, quia a tempore traditionis vsucapi potest, non autem seruitus, nisi vna cum praedio. VLPIAN. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 10. *princ.* et §. 1. *D. de vsurp. et vsucap.* multo minus res ab eo emta, quem praetor alienare vetuit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 12. *D. eod. tit.*

(e) NON A DOMINO.] Si enim a domino traditum esset, verum transiret dominium, locusque esset ipsi rei vindicationi. §. 40. *Inst. de rer. diuis.*

(f) VSVCAPTVM.] Nam etsi vsucaptum esset, actio ciuilis competeret, neque desideraretur honoraria. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(g) PETET.] Haec actio in rem heredi et honorario successori competit. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 9. *D. h. t.* immo et heredi futuro, si seruus hereditarius: sed et municipibus, si seruus publicus bona fide emerit. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 6. *D. h. t.*

(h) *Restituatur.*] Exigit hanc clausulam natura huius actionis, quippe arbitrariae, ceu recte vidit Ger. Noodtius, *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 202.

(i) *Caussa cognita.*] Caussa cognita dari Publicianam, obseruauit Papinianus, in *l.* 57. *D. mandati.*

(k) IVDICIVM DABO.] In hac Publi-

Digitized by Google

TIT. XXXVIII.

SI AGER VECTIGALIS PETATVR. (a)

(VLPIAN. LIB. XVII.)

SI AGER VECTIGALIS (b) PETETVR, neque is arbitrio iudicis resti-

Publiciana actione eadem omnia erunt, quae et de rei vindicatione dicta sunt. VLPIAN. *lib. XVI. ad edict. l.* 7. §. 8. *D. de Public. in rem act.*

(a) SI AGER VECTIGALIS PETATVR.] Quum PAVLLVS, IVLIANVS, CAIVS iisdem commentariorum libris, quibus superiores actiones explicauerant, etiam de hac actione agant: dubitare non licet, quin materiam seruitutum hic titulus antecesserit. Sequutum autem eumdem esse edicta de rei vindicatione et Publiciana in rem actione, vel id argumento est, quod *librum XVII. Commentariorum* hic auspicatus est VLPIANVS. Ceterum priora edicti verba in rubrica ex parte supersunt: reliqua ipsa huius actionis natura omnino exigit.

(b) AGER VECTIGALIS.] Varii generis sunt agri, de quibus copiose hic egerunt veteres. Tales fuere agri *tributarii* et stipendiarii, de quibus VLPIANVS *lib. XVII. ad edict. l.* 27. *D. de verbor. signif.* vbi conferendi Cuiac. *obseru. lib. VII. cap.* 3. *et* 4. et Goedd. *in Comment. ad h. t. p.* 381. In primis huc pertinent agri *vectigales*, de quibus PAVLLVS *lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. *princ. D. h. t.* VECTIGALES, inquit, *vocantur, qui in perpetuum locantur, id est, hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerint, auferri eos liceat.* Nimirum initio agri publici inculti populo Romano ita locati, vt certum inde vectigal quotannis penderetur, agri vectigales dicebantur. Quam rem omnem exponit Appian. *de Bell. ciuil. lib. I. pag.* 353. Ῥωμαῖοι, inquit, τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἀφῄρουν, καὶ πόλεσι ἐφίκιζον, ἢ ἐς τὰς περιούσας ὅσας κλυδώνιος ἀπὸ σφῶν καταλιγεν· καὶ τὰ δὲ μὴ αὐτὶ φρουρίων ἐτίθεν. *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiae populos subingando parte agri multare, in eumque colonias deducere, aut in iam ante condita oppida nouos colonos sui generis adscribere. Hae coloniae, tamquam praesidia, partis bello prouinciis impo-*

reſtituetur, aduerſus eum, qui poſſidere dicetur, cauſſa cognita iudicium dabo. (c)

TIT. XXXVIIII.

DE VSVFRUCTU, OPERIS SERVORVM, VSV ET HABITATIONE. (a)

Ei,

nebantur. Addit is Appianus, conſueuiſſe eoſdem, quantum erat culti agri colonis diuidere, aut vendere elocareue, incultum vero iure ἐμφυτεύσεως, quibus vellent, dare. De quo vltimo inſtituto porro ait: τὴν δὲ γὴν ἀργὴν ἐκ τῶ πολέμω πᾶσι ἦσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, ἐκ ἀγαγόντες πω χολὴν διαλαχεῖν, ἐωνοῦντο δὲ παρ' ἐκείνων τοῖς ἐθέλουσιν ἐκτᾶσθαι, καὶ πάλιν τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτη μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτη δὲ τῶν φυτευομένων ὥριζο δὲ, καὶ τοῖς προβατεύουσι πάλιν μείζονων τε καὶ ἐλασσόνων ζώων. *Quidquid incultum ſupererat, vt fere bellum ſequi ſolet vaſtitas, quia ſub ſortem mittere non vacabat, per praeconem inuitatis adſignabatur, quibuſcumque liberet colere, excepta ſibi vectigalis nomine in ſingulos annos ex arbuſtis prouentus parte quinta, frugum vero decima. Quin et gregibus vectigal indictum erat, tam minoris, quam maioris pecoris.* Plura huius generis collegit V. C. Petr. Burmannus *de vectigal. populi Rom.* Sane contractum, quo Romani in elocando agro publico inculto vti ſolebant, poſtea et municipia ac coloniae in rebus vniuerſitatis, PAVLL. *Lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. ſi ager vectig.* quin et priuati in agris ſuis elocandis adhibebant, ad quos ipſos quoque poſtea hoc edictum prolatum eſt.

(c) *Iudicium dabo.*] Qui agrum vectigalem in perpetuum conduxerunt a municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit eis competere in rem actionem aduerſus quemuis poſſeſſorem, ipſoſque municipes. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* Idem eſt, etſi ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum ſit. PAVLL. *ibid. l.* 3. *D. eod. tit.*

(a) HABITATIONE.] Hanc de ſeruitutibus perſonalibus doctrinam veteres edicti interpretes iisdem libris interpretantur, quibus de ſeruitutibus praediorum egerunt. VLPIANVS praeterea

Li-

Digitized by Google

Ei, qui apud me VSVMFRVCTVM, (b) OPERAS SERVORVM,

Librum XVII. iam a ſuperiore titulo fuerat auſpicatus. Vicinos ergo in edicto fuiſſe oportet titulos de agris vectigalibus, de ſeruitutibus perſonalibus et de ſeruitutibus praediorum, nec vllam comminiſci licet rationem, cur Pandectas et Codicem hic ab Edicti ordine diſceſſiſſe exiſtimemus, ceu iam non modo a Iac. Gothofredo, *in Serie edicti*, ſed et ab Obert. Giphanio *in Oeconom. Iur. p.* 126. recte obſeruatum eſt.

(b) VSVMFRVCTVM.] Perlongum hic tractatum inſtituere iuris conſulti de natura vſusfructus, et quemadmodum quis vtatur fruatur, ceu tot fragmenta, quae ſuperſunt, ſatis ſuperque demonſtrant. Ita ad hunc titulum *primo* diſputarunt, quibus modis vſusfructus conſtituatur, quod pluribus modis fieri poſſe, monet CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 6. *D. de vſufruct.* veluti legato, et adiudicato in iudiciis diuiſoriis. CAI. *ibid. l.* 74. *D. eod. tit.* vbi priore caſu locus eſt iuri adcreſcendi, de quo VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 10. *D. de vſufruct. adcreſc.* et CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 5. *D. eod. tit.* In qua lege Cuiac. *in Africano Tractat. V. p.* 428. abundare obſeruat verba: *deducto vſufructu*, quia et non deducto vſufructu idem obtineat. *Deinde* hic veteres diſquiſiuerunt, quarum rerum vſusfructus ſit, *itemque* quomodo quis rebus ſingulis vtatur fruatur boni viri arbitratu, *denique* quomodo vſufructuarius fructus percipiendo ſuos faciat. Eo enim pertinent elegantes quaeſtiones, quas CAI. *ibid. l.* 30. *D. de verbor, ſignif.* tractaſſe videtur de vſufructu ſiluae caeduae et non caeduae, terrae noualis et integrae, glandis caducae, ſiluae paſcuae et ſimilium, vbi addendus Cuiac. *Obſerv.* XXIIII. 5. De ſtipula etiam illecta eo loco non alio fine egerat CAIVS, quam vt elegante exemplo doceret, percipiendo vſufructuarium fructus ſuos facere, ſimulac a fundo ſeparati ſint, quamuis nondum collecti. Io. Goedd. *Comm. ad tit. de verbor. ſignif. p.* 410. Nec minus huc referenda quaeſtio, an, qui vendidit fructus, vtatur fruatur? Quod adfirmat CAI. *ibid. l.* 39. *D. de vſufruct.* quia, qui pretio fruitur, non minus habere intelligatur, quam qui principali re vtatur, fruatur. Poſtremo ad generalem

Digitized by Google

RVM, (c) VSVM, (d) HABITATIONEM ab altero (e) petet, (f), vel eorum iurium aliquod AD ALIVM PERTINERE NEGABIT, in

hanc de natura vſusfructus tractationem pertinet etiam quaeſtio de impenſis ab vſufructuario ferendis, quam tractat CAIVS *ibid. l.* 45: *D. de vſufruct.*

(c) OPERAS SERVORVM.] Equidem et in hominis vſufructu ſunt operae, et ob operas mercedes CAI. *ibid. l.* 3. *D. de oper. ſeruor.* attamen plus eſt in vſufructu, quam in operis Nam his ſolis fruitur is, cui illae legatae, quamuis et merces pro operis imponi poſſit, teſte Labeone apud CAI. *ibid. l.* 13. *D. eod. tit.* Ceterum capitis deminutione non amitti operas, ad hunc locum monuit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 2. *D. eod. tit.*

(d) VSVM.] *Nunc videndum de vſu et habitatione*, inquit CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 1. *pr. D. de vſu et habit.* vt adpareat, eumdem hic verborum ordinem in edicto ſeruatum eſſe, qui a nobis eſt repraeſentatus. Hunc vero vſum ſine fructu iiſdem modis conſtitui, quibus conſtituitur vſusfructus, idem monuit CAI. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) *Ab altero.*] Quocumque poſſeſſore. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 5. §. 1. *D. ſi vſufr. petat.* Hinc et ab emtore vſusfructus peti poteſt, qui tamen tunc litem denunciare poterit venditori, perinde ac ſi pars fundi ab eo peteretur. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 49. *D. de euict.* Multo minus ergo dubitari poteſt, quin haec actio detur aduerſus eum, qui dolo poſſidere deſiit. Qui enim accepto iudicio ſine dolo deſierit poſſidere, abſoluitur, quod ſecus ſe habet, ſi quis liti ſe obtulerit. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 6. *D. ſi vſusfr. petat.*

(f) *Petet.*] Modo ius adhuc ſaluum habeat. Hinc tractatum hic a veteribus, quibus modis hae ſeruitutes amittantur. Quo pertinet inter alia fragmentum CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 19. *D. quib. mod. vſusfr. amitt.* quo docuit, ſi fundus ad alium proprietarium peruenerit, vſumfructum ideo non perire. Nam *neque vſusfructus*, inquit, *neque iter actusue, dominii mutatione amittitur.* Eodem pertinet perelegans CAII obſeruatio, ex eodem *lib.* VII. *l.* 30. D. *eod. tit.* carnem et corium mortui pecoris in fructu non eſſe, quia eo mortuo vſus-

Digitized by Google

in rem actiones dabo. (g)

§. 1. De vſufructu quoque pecuniae, olei, tritici, ceterarumque rerum, quae vſu conſumuntur, (h) minuunturque, eaſdem actiones dabo, dum is, qui hoc ius ex Senatusconſulto petet, cauerit, SE QVANDOCVMQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES, earumue rerum aeſtimationem, RESTITVTVRVM. [i]

TIT.

vſusfructus exſtinguitur. Ex quo conſequitur, vt, ſi praeſcriptio obſtet, fruſtra adhuc vſusfructus petatur, de quo IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 3. *D. ſi vſusfr. pet.*

(g) *In rem actiones dabo.*] Actiones nimirum CONFESSORIAM et NEGATORIAM, quae quibuſnam dentur, hac occaſione oſtendit VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 5. *princ.* §. 7. *D. ſi vſusfr. petat.* itemque aduerſus quos? IDEM *ibid. l.* 5. §. 1. D. *h. t.* et ad quid denique comparatae ſint? IDEM *ibid. l.* 5. §. 2. 3. 4. 5. 6. *D. eod. tit.*

(h) *Conſumuntur.*] Quaſi vſusfructus non ex edicto praetoris eſt, ſed ex Senatusconſulto: VLPIAN. *Frag.* XXIIII. 26. *et* 27. *l.* 1. D. *de vſufr. ear. rer. l.* 24. *D. de vſufr. leg l. vlt.* D. *vſufruct. quemadm. cau. l.* 69. D. *ad leg. Falcid. l.* 1. *C. de vſufr.*, et quidem non libera adhuc republica condito, quum vſumfructum corporum tantum, non item quantitatum et iurium eſſe, adhuc docuerit Cicero *in Topic. cap.* 3. ſed tamen non multo poſt ſub Auguſto, vel ſub initia Tiberii, quia hoc SC. iam interpretati ſunt Maſſurius Sabinus, Nerua, Caſſius et Proculus, ceu colligi poteſt ex *l.* 5. §. 1. *et l.* 3. D. *de vſufruct. ear. rer.* Qua de re plura M. Aurel. Galuan. *de vſufruct. cap.* 3. Ger. Noodt *de vſufr. II.* 20. Ant. Schultingius *in iurispr. vet. anteiuſt. p.* 658. et nos *in Antiqu. Rom. II.* 4. *et* 5. §. 7. Quamuis vero praetori hoc ius non debeat originem: Praetorem tamen et in edictum ſuum illud admiſiſſe, patet ex fragmentis CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. *et l.* 7. D. *de vſufr. ear. rer. quae vſ. conſ.*

(i) *Reſtituturum.*] De pecunia recte caueri oportet his, a quibus eius pecuniae vſusfructus legatus eſt. Nam eo SC. non id effectum eſt, vt pecuniae vſusfructus proprie ſit, (nec enim naturalis

TIT. XXXX.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM. (a)

ITem ſi quis SERVITVTEM [b] praedii vrbani

turalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit,) ſed vt, remedio cautionis introducto, coeperit quaſi vſusfructus haberi, CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 2. D. *de vſufr. ear. rer.* Non ſolius tamen pecuniae mentionem a Senatu factam, ſed et VINI, OLEI, TRITICI, ex VLPIAN. *Fragm. l. c.* diſcimus. Earumdem rerum hic mentionem factam in edicto, colligimus ex CAII *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 7. *D. eod. tit.* vbi monet, ſi VINI, OLEI, FRVMENTI vſusfructus fuerit legatus, proprietatem ad legatarium transferri debere, cautionemque ab eo deſiderandam, VT QVANDOQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVATVR, aut aeſtimatis rebus certae pecuniae nomine cauendum, itemque de ceteris quoque rebus, quae vſu conſumuntur, eſſe intelligendum.

(a) PRAEDIORVM.] Quum iiſdem libris de ſeruitutibus perſonalibus et praedialibus egerint veteres edicti interpretes, nulla eſt ratio ſuſpicandi, alium in edicto, quam in pandectis ordinem fuiſſe. Id vero notatu dignum, in codice huic titulo praefixam eſſe rubricam *de ſeruitutibus et aqua*, id quod Iac. Cuiac. *in Paratitl. h. t.* Προδόσεφον eſſe putat, dictum pro *de aqua et aliis ſeruitutibus*, quemadmodum et titulum Digeſtorum, *de rebus creditis, ſi certum petatur*, eodem modo exponit: *ſi certum petatur, de rebus creditis.* conf. eiusd. *Paratitl. Digeſt.* XII. 1. Vtut ſit, certum profecto eſt, in pandectis aeque ac in codice pleraque fragmenta, ex commentariis ad hunc edicti titulum depromta ad ſeruitutes aquaeductus, aquae hauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, aquae rota ex flumine tollenda, ſimilesque pertinere, vt veriſimile ſit, ſi non in ipſa rubrica aquae ſpeciatim facta fuerit mentio, ſaltim interpretes vtiliſſimas iſtas ſeruitutes ceteris accuratius expoſuiſſe.

(b) SERVITVTEM.] Hic iurisconſulti permulta more ſuo accumularunt *de ſeruitutibus* cum *in genere*, tum *ſpeciatim* de ſingulis. Nam

Digitized by Google

Nam *primo*, quum ſeruitutes, teſte Iuſtiniano, §. 5. *Inſt. de reb. corpor. et incorporalibus*, etiam *iura praediorum* adpellentur: CELSVS *lib. V. Digeſt. l.* 86. D. *de verbor. ſignif.* monuit, multo latius patere huius vocabuli notionem. *Quid enim aliud*, inquit, *ſunt iura praediorum, quam praedia qualiter ſe habentia, vt bonitas, ſalubritas, amplitudo.* vbi erudite monet Cuiac. *Paratitl. Codic. III.* 34. praedia qualiter ſe habentia eſſe loquutionem Stoicorum, qualis illa Senecae *Epiſt.* 50. *Quid enim aliud eſt animus, quam quodammodo ſe habens ſpiritus?* Quemadmodum itaque Lipſius *Phyſiolog. Stoic. III.* 9. ſpiritum quodammodo ſe habentem exponit πνεῦμα τὶ ποιὸν, id eſt, *ſpiritum certa qualitate praeditum*: ita *praedia qualiter ſe habentia* erant praedia certis qualitatibus praedita, veluti bonitate, ſalubritate, amplitudine, vt non ſit neceſſe cum Alciato *in Comm. ad l.* 86. D. *de verbor. ſignific.* reſcribere *aequaliter*, quippe quod nec ſequentia exempla ferunt. *Deinde* de definienda ſeruitute procul dubio fuerunt ſolliciti, quumque noſſent, eam eſſe ius in praedio alieno: prudenter monuerunt, rem propriam domino ſeruire non poſſe. Hinc ſi quis binas aedes habeat, vna contignatione tectas, et vtrasque diuerſis legauerit, vel ceſſerit, nec antea fuit ſeruitus, quia vnus vtriuſque aedificii dominus, nec in poſterum eſt, quia tigna erunt duorum, ex regione cuiusque. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 37. D. *de ſeruit. vrban. praed.* iuncta *l.* 36. D. *eod. tit.* Aliter tamen ſe res habet, ſi quando duorum praediorum dominus alterum ea lege alicui dederit, vt id praedium, quod datur, ſeruiat ei, quod ipſe retinet, vel contra. Tunc enim iure impoſita cenſetur ſeruitus. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. D. *commun. praed.* Quum porro praedia vicina vicinis ſeruiant, ſecundum definitionem: hanc quoque definitionis partem haud intactam reliquerunt. Eo enim pertinet quaeſtio, an et quatenus vicinitatem vel contiguitatem praediorum deſiderent ſeruitutes? de qua PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 1. *princ.* D. *de ſeruit. praed. vrban. l.* 7. §. 1. D. *de ſeruit. praed. ruſtic.* *Tertio* veteres interpretes hic non minus ſolliciti fuerunt de ſeruitutum diuiſione, inter quas notiſſima illa in *praediorum vrbanorum* et *ruſticorum*: de qua paullo poſt. Aliam habet PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 3. D. *de ſeruit.*

uit. quod ſeruitutum quaedam in SOLO, quaedam in SVPERFICIE conſiſtant, quam plerique eamdem cum ſuperiore eſſe exiſtimant, adeo, vt iam Graeci ideo ſeruitutes ruſticorum praediorum δυλείας ἀγρῶ, vrbanorum δυλείας τῶν ἀστῶν adpellare non dubitarint. Vnde non mirandum, ſententiam hanc adoptaſſe viros doctiſſimos, in primis Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t.* Enimuero ſeruitutes non ſeruientis, ſed dominantis qualitas diſtinguit: Paulli vero diuiſio ad praedia ſeruientia pertinet. Deinde quem praeſtantiorem Paulli interpretem quaeramus ipſo Paullo? Is vero diſerte ſcribit et fundum fundo ſeruire poſſe, et aedificia fundis, et fundos aedificiis. *l.* 12. D. *commun. praedior.* Sic ſane aedificium poteſt aquaeductum debere alii aedificio. *l.* 11. §. 1. D. *de public. in rem act.* et haec ſeruitus vrbana, in ſolo tamen conſiſtit. Et aedificium alterius areae debere poteſt ſeruitutem altius tollendi, quum tamen haec ſeruitus in ſuperficie praedii ſeruientis conſiſtens, ſit ruſtica, ceu iam ab Em. Merillio *Obſerv. I.* 32. obſeruatum eſt. Quare nulla videtur iuſta ratio deferendi ſententiam vulgarem, puta, ruſticorum et vrbanorum praediorum ſeruitutes vſu eſſe diſtinguendas. Ita enim et *ſeruos ruſticos* et *vrbanos*, *veſtem*, *togam*, *penum*, *ſupellectilem ruſticam* et *vrbanam* veteres diſtinxiſſe, patet ex *l.* 99. D. *de legat.* 3. *l.* 4. §. 5. D. *de pen. legat. l.* 12. D. *de ſupell. legat.* vbi quaedam haud proletaria notauit idem Merill. *Obſerv. III.* 5. *Praeterea* hac occaſione diſputarunt interpretes, quomodo conſtituantur ſeruitutes? vbi CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 5. D. *de ſeruit.* monet, iiſdem fere modis conſtitui ſeruitutes praediorum, quibus et vſusfructus, vſumque earum et temporibus ſeruari poſſe. Ita ſane illae et emtione interueniente adquiruntur. IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 16. D. *ſi ſeruit. vindic.* Nec intereſt, totus fundus ſeruitute oneretur, an pars illius, ſiquidem ad certam fundi partem ſeruitus et remitti et conſtitui poteſt. PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 6. D. *de ſeruit.* dummodo qui conſtituit, liberam de praedio diſponendi facultatem habeat. Vnde facile intelligitur, in re communi neutrum, altero inuito, ſeruitutem cuiquam conſtituere poſſe. VLPIAN. *lib.* XVII. *ad edict. l.* 2. D. *de ſeruit.* quemadmodum nec parietem communem alterutri vicinorum demoliendi ius eſt. CAI. *lib.*

vrbani [c] ruſticiue [d] VINDICABIT, [e] VEL EAM AD ALIVM PERTI-

lib. VII. ad edict. prou. l. 8. D. *de ſeruit. praed. vrban. Poſtremo* et quibus modis ſeruitutes amittantur, fragmenta quaedam ad hunc titulum pertinentia oſtendunt, veluti *confuſione*, IVLIAN. *lib.* VII. *Digeſt. l.* 27. D. *de ſeruit. praed. ruſt.* CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 1. D. *quemadm. ſeruit. amitt.* itemque *non vſu*, ita tamen, vt qui et iter et actum habet, ſi ſtatuto tantum tempore ierit, actum non vſu amiſiſſe non videatur. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 2. D. *eod. tit.* ſiue ipſe, ſiue ſocius, fructuarius vel bonae fidei poſſeſſor iuerit: CELS. *lib. V. Digeſt. l.* 6. *D. eod. tit.* ſiue pupillus mihi ſocius ſit, et neuter noſtrum iuerit. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 10. *pr. D. eod. tit. Morte* et *capitis deminutione* iura praediorum non perire, vulgo traditum eſſe, monet CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *D. eod. tit.*

(c) *Praedii vrbani.*] Seruitutes praediorum vrbanorum plures hic recenſet CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. de ſeruit. praed. vrban.* interque eas et ſeruitutem ALTIVS TOLLENDI, cuius naturam ſatis obſcuram eſſe conſtat. Quae alii hic diuinarint, iam non dicam. Solam Alex. Arn. Pagenſtecheri attingemus ſententiam. Acute ille coniicit *in Sicilim. manip. III. p.* 70. fuiſſe nonnumquam vicino ius, alterius vicini aedes ſumtibus ſuis tollendi altius, ita vt ſuperior illa contignatio quamuis vicini impoſita aedibus, tollentis eſſet, vicinuſque id pati in ſuo teneretur. Et ſane non deſunt eius rei exempla. Quod enim de Arado, Phoenices vrbe, ſcribit Pomponius Mela *de Situ Orbis II.* 7. *p.* 43. *Arados in Phoenice eſt parua, et quantum patet, tota oppidum: frequens tamen, quia et ſuper aliena tecta ſedem ponere licet.* Idem et Romae frequenter contigiſſe conſtat, maxime poſt ἄλωσιν Gallicanam. Vnde Dionyſ. Halicarn. *lib. X. Antiquit. Rom. p.* 659. Εἰσὶ δὲ καὶ οἰκίαι καὶ οἰκίαι, καὶ ἐν πλείοσι, συνιόντες ἰδίαις καταπυκνάζουσι μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατώγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo ſimul et tres pluresue vnas aedes, collatis impendiis exſtruxerunt, aliis infimas earum partes, aliis ſuperiores ſibi capientibus.* Et Liuius *lib.* XXXVIIII, *cap.* 14. meminit

minit *coenaculi ſuper aedes, ſcalis ferentibus in publicum, ſed obſeratis tum, aditu in aedes verſo.* Quae ipſa loca iam pridem etiam obſeruauit Cuiac. *Obſerv.* XIII. 26. Enimuero licet haec veriſſima ſint: non tamen ita intelligas, quid interſit inter ſeruitutem *oneris ferendi* et *altius tollendi*, hoc modo explicatam. Vtraque enim conſiſteret in eo, quod alterius parietes aedificium meum ferre debeant. Et ſi vel maxime cum Strykio *in vſu Pandect. VIII.* 2. 7. fingas, commodum noſtrarum aedium ex vicini aedibus a nobis altius ſublatis promoueri, non autem in dominio noſtro eſſe hanc contignationem, vicini aedibus immiſſam: ne ſic tamen quidem res in vado eſt. Nam formulam actionis confeſſoriae, quod ad hanc ſeruitutem attinet, talem fuiſſe ait Iuſtinianus *in §. 2. Inſt. de action.* AIO MIHI IVS ESSE, ALTIVS AEDES MEAS TOLLENDI, qua vti ſane non poteſt, qui vicini aedes altius tollendi ſibi ius eſſe contendit. Accedit, quod in *l. 4. D. de ſeruit. praed. vrb.* ponatur ſpecies, alicui ius eſſe, inuito vicino, aedes ſuas altius tollendi, vel non tollendi, et hinc PAVLL. *lib.* XXI. *ad edict. l. 5. D. eod. tit.* exponat, quid in ſeruitutibus dicatur, altero inuito fieri. At in vtroque caſu, qualem et Pagenſtecherus et Strykius fingit; non aedes noſtrae altius tolluntur, ſed vicini, nec in poſteriore quiſquam ſibi perſuaſerit, eo inuito fieri, vt aedes ſine eius impendio altius tollantur. Itaque etiamnum nihil cauſſae eſt, cur a vulgari huius ſeruitutis explicatione diſcedere velimus, quam optime ſuo more illuſtrauit Ger. Noodtius *Comment. ad tit. Pand. de ſeruit. praed. vrb. p.* 211. *tom.* II. *Op.* Sed ne videamur et ipſi iuſto altius hic tollere, paucis addimus, veteres interpretes hic quam maxime ſollicitos fuiſſe videri de differentiis ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum, inter quas et hanc eſſe monent, quod vrbanae non vſu non exſtinguantur, niſi ſeruientis praedii dominus vſuceperit libertatem: in ſeruitutibus ruſticis ſolus non vſus ſufficere videatur. Huc enim pertinent fragmenta CAII *lib.* VII. *ad edict. prou. l. 6. D. de ſeruit. praed. vrban.* et IVLIANI *lib.* VII. *Digeſt. l. 32. D. eod. tit.*

(d) *Ruſticine.*] Hic quoque varias huius generis ſeruitutes explicarunt interpretes, ceu patet ex fragmentis, quae ſuperſunt, quam plurimis. Sane ad ſeruitutes ITINERIS, ACTVS, VIAE, pertinent fragmenta VLPIANI *lib.* XVII.

PERTINERE NEGABIT: in rem (f) actiones (g) dabo.

TIT.

XVII. ad edict. l. 4. pr. §. 1. 2. 3. 4. 5. D. ſi ſeruit. vindic. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l. 7. pr. D. de ſeruit. praed. ruſtic.* CELSI *lib. V. Digeſt. l. 9. D. de ſeruit.* CAII *lib. VII. ad edict. prou. l. 8. pr. D. de ſeruit. ruſtic. praed.* Ad ſeruitutem AQVAEDVCTVS et ius *aquam per rotam ex flumine tollendi*, VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l. 2. D. commun. praed.* Ad AQVAEHAVSTVM eiuſque vſum, VLP. *ibid. l. 3. §. 3. l. 5. §. 1. D. de ſeruit. praed. ruſtic.* Ad ſeruitutem PASCENDI, VLPIAN. *ibid. l. 3. pr. D. eod. tit.* Ad ſeruitutes *fructus cogendi, coactoſque habendi*, itemque *rudus et ſaxa iaciendi*, VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 1. 2. D. eod. tit.* Ad ſeruitutes denique *calcis coquendae, cretae eximendae, pecoris ad aquam adpulſus*, VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 1. D. eod. tit.* Nec eſt, quod his explicandis immoremur, quum haec omnia plena manu ſerantur in iuriſconſultorum libellis.

(e) VINDICABIT.] Quae maiuſculis litteris expreſſimus, ea *verba* fuiſſe arbitramur ob *rubricam tit. ſi ſeruit. vindic. vel ad alium pertin. neget.* Ceterum hic monuerunt interpretes, ſi plures coheredes ſint, ab eo vindicandam eſſe ſeruitutem legatam, quem teſtator demonſtrauit. VLPIAN. *ibid. l. 5. pr.* iuncta *l. 4. D. de ſeruit. praed. ruſtic.* Alioquin vindicari ſeruitus poteſt a quocumque poſſeſſore, qui etiam hic non tenetur dicere, pro qua parte poſſideat, hoc enim petitoris munus eſt in ſpeciali actione, non poſſeſſoris. Quin et a ſuperficiario poteſt peti ſeruitus, ceu docuit VLPIAN. *ibid. l. 37. D. de rei vind.* Alia tamen eſt actio, qua poſſeſſorem praedii dominantis ad reficiendum compellimus. Si alter vſumfructum praedii habet, alter eiuſdem proprietatem, non cum illo, ſed cum hoc de onere reficiendi agendum eſt. PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l. 1. §. 1. D. de ſeruit. praed. vrban.*

(f) *In rem.*] In rem agere non poſſunt, qui extra ſeruitutis vſum aliquid in alieno faciunt, veluti qui in aliena area aedificant. VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l. 37. D. de rei vindic.* item redemtores operum ſuis caementis in alieno ſolo aedificantes. VLPIAN. *ibid. l. 39. princ. D. eod. tit.* Nec magis in rem agit, poſt adlatam meliorem conditionem, qui cum pacto addictionis in diem emit. VLPIAN. *ibid. l. 41. D. eod. tit.*

TIT. XXXXI.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR. (a)

(VLPIAN.

tit. nec filiusfam. rem peculiarem extra cauſſam caſtrenſem vindicaturus, quamuis depoſiti recte agat. VLP. *ibid. l.* 19. *D. depoſ.* Contra in rem agere non prohibetur mulier de fundo, quem intercedens pignori dedit, quamuis ille a creditore diſtractus ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 39. §. 1. *D. de rei vind.* nec non qui fundum a ſeruo, filioue familias, liberam adminiſtrationem habente, vel procuratore venditum traditumque accepit. VLPIAN. *ibid. l.* 41. §. 1. *D. eod. tit.* vel qui a muliere non vxore fundum donatum per epiſtolam accepit, quem tamen illa ab eo conduxit, quia per illam adquiſiuiſſe poſſeſſionem videtur, tamquam per colonam. VLPIAN. *ibid. l.* 77. *D. eod. tit.* denique qui mortis cauſſa donauit, et conualuit. VLPIAN. *ibid. l.* 29. *D. de mort. cauſſ. donat.* Vt adeo ex inſtituto hac occaſione de iis, qui in rem agere poſſint, diſputaſſe videatur Vlpianus.

(g) *Actiones.*] CONFESSORIAM puta et NEGATORIAM, de quarum natura ſuo more prolixius agunt VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 2. *l.* 4. §. 2. *ſequ. l.* 6. *pr. l.* 8. *D. ſi ſeruit. vindic.* PAVLL. *lib. XXI. ad edict. l.* 7. *l.* 9. *D. eod. tit.* Atque hic quidem colophonem impoſuere IVLIANVS *libro digeſtorum VII.* VLPIANVS *libro XVII. Comment. ad edict.* PAVLLVS *lib. XXI. ad edict.* Nec ex fragmentis horum librorum vllum eſt, quod non ſuo loco adcommodari potuerit, praeter IVLIANI *l.* 12. *D. de ſtatulib.* et VLPIANI *l.* 45. *D. de donat. int. vir. et vxor.* cuius obſcuritatem ipſe agnouit Cuiac. *Obſerv. V.* 36. Sed inſcriptionem manifeſto deprehendes in mendo cubare, ſi contuleris *l.* 130. *D. de regul. iur.* vbi idem fragmentum ex VLPIANI *lib. XVIII. ad edict.* occurrit. Citatur etiam ex VLPIAN. *lib. XVII. ad edict. l.* 60. *D. de ceſſ. bonor.* quae tamen ad materiam de ſeruitutibus pertinere potuit, quia agit de onere reficiendi, de quo frequentiſſimam eſſe quaeſtionem circa ſeruitutes, nemo temere negauerit.

(a) FECISSE DICETVR.] Actionem de pauperie ex legibus XII. tabularum deſcendere, recte vidit Iuſtinianus, *princ. Inſt. ſi quadrup. paup.* ſequutus VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. eod.*

Digitized by Google

(VLPIAN. LIB. XVIII. PAVLL. LIB. XXI. IVLIAN. LIB. VIII.)

SI QVADRVPES (b) PAVPERIEM FECISSE DICETVE: (c) eum, qui possidebit,

eod. tit. Nihilominus tamen et praetor ea de re edixerat, idque patet ex eiusdem VLPIANI verbis in *d. l.* 1. §. 3. *D. eod. tit.* vbi iureconsultus: *Ait Praetor*: PAVPERIEM FECISSE. Alibi et verba quaedam huius edicti seruauit, puta illa: NOXAE DEDERE. *l.* 1. §. 14. *D. eod. tit.* Sententiam legis XII. tabularum eamdem, procul dubio, cum edictali, habet idem in *l.* 1. *pr. D. eod.* Vt adeo non admodum difficile fuerit, inde edictum ipsum exstruere, cuius de loco dubitare nos non patiuntur tot interpretum, nouos hic libros auspicantium, fragmenta.

(b) QVADRVPES.] Pertinet haec actio directe ad omnes quadrupedes, quae dorso et collo domantur: VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 2. *D. si quadrup. paup. fec.* vtilis actio etiam ad non quadrupedes. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 4. *D. eod. tit.* Quo referenda etiam quaestio de cane feroce, qui in tabernam se immittentem laedit, apud eumdem PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. eod.*

(c) PAVPERIEM FECISSE.] PAVPERIES est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret, inquit VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 3. *D. si quadrup. paup. fec.* eodem modo philosophatus, ac Seneca *de Ira II.* 26. *Atqui vt his irasci dementiae est, quae animo carent, sic et mutis animantibus, quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt.* In sequentibus huius *l.* 1. paragraphis ad vndecimam vsque accurate docet, actionem hanc non dari, si quadrupes propter loci iniquitatem, aut culpa mulionis, aut ex dolore, aut instigatione alterius animalis pauperiem fecerit, aut si fera fugiens nocuerit; non interesse vero siue corpore pauperiem dederit quadrupes, siue per aliam rem, quam tetigit, veluti si plaustrum euertendo hominem obtriuerit. Addit his CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *D. eod. tit.* dari hanc actionem etiam ob liberum hominem a quadrupede vulneratum, non quidem, vt deformitatis ratio habeatur, vel noxia

debit (d), NOXIAM (e) ſarcire, aut animal NOXAE DEDERE (f) iubebo.

TIT.

noxia aeſtimetur, ſed ad impenſas in curationem factas, operaſque amiſſas et reliqua damna conſequenda.

(d) *Eum, qui poſſidebit.*] Noxa enim caput ſequitur, ac proinde agitur non aduerſus dominum, cuius fuit quadrupes, quum noceret, ſed cuius nunc eſt. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 12. *D. h. t.* Datur etiam aduerſus heredes, ceteroſque, non tamen iure ſucceſſionis, ſed eo iure, quo domini ſunt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod. tit.* Hinc ſi ante litem conteſtatam perierit animal, actio exſtinguitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 13. *D. eod. tit.* Sufficit tamen, ſi quis in iure interrogatus reſponderit, ſuam eſſe quadrupedem. VLP. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. *D. de interrog. in iur. fac.* Si commune eſt animal, cum ſingulis agitur in ſolidum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. ſi quadrup. paup.*

(e) NOXIAM.] *Noxia* eſt ipſum delictum, inquit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(f) NOXAE DEDERE.] Noxae dedere eſt animal tradere viuum. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 14. *D. ſi quadrup. paup.* Itaque agendum eſt alternatiue, vt aut noxia ſarciatur, aut quadrupes noxae dedatur, praeterquam ſi quis ſe poſſidere falſo negauerit, ſiquidem tunc in ſolidum condemnabitur. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 15. *D. eod. tit.* vel ſi animal fortaſſis a tertio poſt litem conteſtatam ſit occiſum, niſi dominus actori actionem aduerſus occidentem cedere malit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 16. *D. eod. tit.* Eadem occaſione monuerunt veteres interpretes, actionem hanc et heredi ceteriſque ſucceſſoribus dari. IDEM *ibid. l.* 1. §. 17. *D. eod.* immo et iis, quorum intereſt, veluti commodatario, fulloni, ceteris. Recte etiam monuit Iuſtinianus *Imp.* §. 1. *Inſt. ſi quadrup. paup.* actionem de pauperie concurrere cum actione aedilitia de cane, verre, vrſo, leone, ibi habitis, vbi vulgo iter fit. Cuius iuris rationem redditurus VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 130. *D. de regul. iur. actiones*, inquit, *praeſertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam non conſumit.* Quumque eadem regula iiſdem paene verbis occurrat in *l.* 60. *D. de oblig. et action.* et ibi tamen inſcriptio praeferat VLPIANI *lib. XVII. ad edict.*

TIT. XXXXII.

DE LEGE AQVILLIA. (a)

edict. vix ambigere licebit, inscriptionem illam, ceu iam ad praecedentem titulum *sub litt. g.* notauimus, in mendo cubare, et pro LIB. XVII. rescribendum esse LIB. XVIII. Sub finem moneo, noxae deditionem animalis etiam placuisse Soloni, de quo Plutarch. *in Solon. p.* 91. nec non Platoni *in Legib. lib. XI.* sed eos non tam accurate distinxisse quadrupedes et reliqua animantia, adeo vt de cane eiusmodi actionem dederint. An vero haec ex lege Hebraea *Exod. XXI.* ad Phoenices, atque ab his ad Graecos manarint, quod suspicatus est Grotius *in Flor. spars. ad hunc tit. p.* 141. non facile dixerim. Saltim lex Hebraeorum in noxae deditione bouis cornupetae non adquiescit, sed eum lapidibus obrui iubet.

(a) DE LEGE AQVILLIA.] De ordine non est, quod multum laboremus, quippe quem satis demonstrant tot fragmenta, quae ex omnium fere veterum commentariis ad hanc edicti partem superstant. Magis videri posset dubium, an in edicto titulus de lege Aquillia fuerit, Eum, quia res ipsa docet, iureconsultos veteres hic non tam verba praetoris, quam ipsius legis Aquilliae esse interpretatos. Vnde et Ranchinus edictum, quod ad hanc legem pertineret, proponere non est ausus. Enimuero et in edicto suo hanc legem habuisse praetorem, liquido patet ex *Pariatore Legum Mosaic. et Roman. tit.* 2. §. 4. quippe qui ibi citat VLPIANVM *lib. XVIII.* (ita enim est in Codice Scaligeriano, eamque lectionem firmat *l.* 28. §. 17. *D. ad leg. Aquill.*) *ad edictum, sub titulo: si fatebitur, iniuria occisum esse in simplum.* Itaque non modo in edicto fuit titulus de lege Aquillia, vel damno iniuria dato, sed ille etiam in varia capita, seu paragraphos, quos Pariator ille *titulos* vocat, distinctus fuit. Quamque probabile sit, verba legis, quae apud CAIVM *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 2. *D. ad leg. Aquill.* et VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 5. *D. eod. tit.* habentur, seruasse praetorem: non adeo difficile fuerit, edictum hoc suae integritati restituere.

EVm, QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAM QVADRVPEDEM VEL PECVDEM (b) INIVRIA (c) OCCIDERIT,

(b) PECVDEM.] Ita legendum putamus pro eo, quod Balduin. *de lege Aquill. p.* 125. aliique habent: QVADRVPEDEMVE PECVDEM, quamuis et ipse aliquando hanc lectionem probarim. Quis enim dubitare potuisset, an et ius ad hoc caput pertineat, si Aquillius de iumento tantum, quod gregatim pascitur, esset loquutus? Probabilius itaque est, non coniunctim esse accipienda verba, QVADRVPES PECVS, sed disiunctim, vt in primum caput incidat, quisquis vel *quadrupedem*, quae dorso et collo domatur, vel *pecudem*, quae gregatim pascitur, iniuria occiderit. Haec enim animalia seruis exaequauit lex Aquillia, non canes, multo minus bestias, veluti vrsos, leones, pantheras. Contra iis vocabulis et elephanti, et cameli continentur, quia, licet ferae naturae, iumentorum tamen operam praestant. CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 2. *pr. D. ad leg. Aquill.* Ceterum quid iureconsultis sit QVADRVPES, ostendit VLPIANVS *Regul. tit.* 19. §. 1. Quid PECVS, Varro *de Lingu. Lat. lib. IIII. p.* 25. *edit. Scalig.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. IIII. v.* 158. Quid denique BESTIA, Isidor. *origin. XII.* 2. quibus addi possunt, quae eam in rem disseruit Corn. van Bynkersh. *de reb. mancipi et nec manc. cap.* 6. *pag.* 119. *seqq.*

(c) INIVRIA.] Merito haec adiici notat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 3. *D. h. tit.* Quia non sufficiat, occisum, sed oporteat id iniuria esse factum. Id vero in vtroque capite perinde habetur, siue dolo, siue culpa quid contra legem factum sit. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 30. §. 3. *D. eod. tit.* Ex quo consequitur, vt hac lege non teneatur, qui seruum alterius, insidiantem sibi, tamquam latronem occiderit, quum et aduersus periculum naturalis ratio permittat se defendere, et lex XII. Tabularum furem nocturnum deprehensum occidi patiatur, modo id occidens cum clamore testificetur. CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 4. *D. eod. tit.* At quamuis eodem loco moneat CAIVS, interdiu furem non aeque facile posse occidi: tamen et ipse, et VLPIANVS *lib. XVIII. ad edict. l.* 5. *D. eod. tit.* addunt, nec eum videri iniuria occidisse, qui quemcumque cum ferro ineuntem occide-

Digitized by Google

CIDERIT, (d) QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT,

occiderit, modo eum non potuerit adprehendere. INIVRIAM enim hic non notare contumeliam, sed omne, quod non iure factum, et quamuis plerumque concurrant actiones damni et iniuriarum, diuersas tamen esse damni et contumeliae aestimationes. Ita et, qui occidit deprehensum in adulterio seruum alienum, hac lege non magis tenetur, (PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 30. *pr. D. eod.*) quam furiosus, infans, impubes, nisi hic iam sit capax iniuriae. VLPIAN. *lib.* XVIII. *l.* 5. §. 2. *D. eod. tit.* Quid vero si magister in disciplina seruum vel occiderit, vel vulnerauerit? Sane quamuis hic iniuriarum non teneatur, et dubitari possit, an non locati actio sufficiat, quia leuis tantum castigatio docentibus concessa est; ex lege tamen Aquillia illum conueniri posse, docet VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 3. *l.* 7. *princ. D. eod. tit.* quia praeceptoris nimia saeuitia culpae adsignatur. PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 6. *D. eod. tit.* Quid si quis in colluctatione, vel in pancratio, vel dum pugiles inter se exercentur, alius alium occiderit? Tunc VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 7. §. 4. *D. eod. tit.* distinguit, vtrum id in publico certamine factum sit, in quo, quum gloriae ac virtutis, non iniuriae causa, occisum sit, Aquilliam cessare ait: an extra certamen publicum, quo casu ei locum esse concedit, nisi seruus colluctatus sit, domino committente. At notat tamen iurisconsultus, prius contingere non posse, quoniam ingenui tantum certare soleant; at in filiofamilias vulnerato locum fore actioni ex lege Aquillia. Et sic non obscurum est, quo sensu scribat Tertullian. *Scorpiac. cap.* 6. *iniuriarum actiones extra stadium.*

(d) OCCIDERIT.] Occisum accipere debemus, siue gladio, siue fuste, vel alio telo, siue manibus: item si quis forte strangulauerit eum, calceue petiit, vel lapide, vel qualiter. Hinc iureconsulti eo referunt casus, si quis plus iusto oneratus deiecerit onus, et seruum occiderit, vel si lapsus seruum alienum oppresserit, vel seruum alienum leuiter percusserit, et is obierit, vel eum de ponte deiecerit, vel medicus imperite secuerit, medicamento perperam vsus sit, curationem dereliquerit, vel si

Digitized by Google

FVIT (e), TANTVM AES DOMINO (f) DARE ex lege Aquil-

mulio per imperitiam vel infirmitatem mulas retinere non potuerit, et damnum hoc modo dederit, vel obstetrix medicamentum mulieri suis manibus suppoſuerit, vel aliquis per vim ſuaſumue medicamentum alicui infuderit, vel per luſum iaculans occiderit, niſi ſeruus per campum iaculatorium iter intempeſtiue fecerit, vel ſi tonſor eo loco, quo pila luditur, ſeruum ſub dio totonderit, et pila aduolans nouaculae ſerui gulam praeciderit. Quos caſus omnes prolixe hic explicarunt VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *l.* 9. *l.* 11. *pr. D. ad leg. Aquill.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 8. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 10. *D. eod. tit.* ſimul monentes, omnibus his caſibus non directam, ſed in factum actionem dari, quoties non ἄμεσως corpore occiſus ſit ſeruus, quin plane ceſſare actionem, ſi caſu caedes facta ſit, veluti SI TELVM MANV FVGIT MAGIS, QVAM IEGIT, cuius exceptionis vel *arietis iuriſconſultorum*, ceu vocat, meminit Cicero *in Topic. cap.* 17. Quid iuris ſit, ſi plures occiderint, diſquirit VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 11. §. 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.* Similiter, quid ſit pronunciandum, ſi tota familia occiderit, et an tunc eadem ſit iuris diſpoſitio, ac in titulo, *ſi familia furtum feciſſe dicatur*, itemque, an ſi quis ſeruum primum vulnerauit, ac deinde occidit, ex vtroque legis capite actio poſſit inſtitui, diſputauit CAIVS *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 32. *D. eod. tit.*

(e) PLVRIMI FVIT.] Ea clauſula habet aeſtimationem damni, quod datum eſt, ita faciendam, vt annus retrorſus computetur, ex quo quis occiſus, aut, ſi ex vulnere, interiecto tempore, periit, a momento, quo vulneratus eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 21. *pr.* §. 1. *D. ad leg. Aquill.* Sed praecipue hic monent veteres, in aeſtimationem venire non ſolum ipſius corporis occiſi pretium, ſed et, quod domini intereſt. Quod multis exemplis illuſtrat VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 21. §. 2. *l.* 23. *princ.* §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *D. eod. tit. l.* 14. *D. de euiction.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 22. *D. ad leg. Aquilliam.*

(f) DOMINO. Datur enim haec actio domino et heredi ceteriſque ſucceſſoribus, non in heredem.

Digitized by Google

Aquillia (g) DAM-

dem vel ceteros, quia poenalis eſt, niſi heres ex damno locupletior factus. Hinc et ei datur, qui ſeruum adhibiturus erat, vel cuius ſeruus fugitiuus occiſus, non ei, cuius intereſt, nec vſufructuario, vel vſuario, nec libero homini, ſuo nomine agenti, nec creditori, cui ſeruus oppignoratus, quamuis his caſibus aliquando vtilis vel in factum actio competat. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 11. §. 6. 7. 8. 9. 10. *l.* 13. *l.* 15. *l.* 17. *l.* 19. *D. ad leg. Aquill.* PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 14. *l.* 30. §. 1. *D. eod. tit.*

(g) *Ex lege Aquillia.*] LEX AQVILLIA *omnibus legibus, quae ante ſe de damno iniuriae loquutae ſunt, derogauit, ſiue* XII. *Tabulis, ſiue alia quae fuit, quas nunc referre non eſt neceſſe*: inquit VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 1. *D. h. t.* Ego vero vellem, quod et Franc. Balduino in votis fuit, et valde profecto vellem, VLPIANVS hic retuliſſet antiquas illas leges, quae ante Aquilliam de damno iniuria dato loquutae ſint. Sane praeter legem XII. Tabularum nulla eſt, cuius memoriam ſeruarint veteres: ac ne iſta quidem talis ad nos peruenit, vt quid ea hanc in rem cautum ſit, ſatis intelligamus, quum praeter vocabula aliquot antiqua et legitima, SARCITO et RVPITIAS, a Feſto explicata, et fragmentum *de membro rupto* et *oſſe fracto*, nihil omnino effugerit commune iſtud rerum veterum naufragium. Franc. Balduin. *de leg. Aquill. p.* 216. *ſequ.* Pergit VLPIANVS: *Quae lex Aquillia plebiſcitum eſt, quum eam Aquillius, Tribunus plebis a plebe rogauerit.* At quis quaeſo ille Aquillius, Tribunus plebis? Certe non ille cautionum egregius artifex, Ciceronis aequalis, cuius vitam oratione ſollemni explicatam, publici iuris fecimus, quamuis hoc ſibi aliiſque perſuadere voluerit Ian. Vinc. Grauina *Orig. iur. ciuil.* §. 60. *pag.* 97. quum iam multo ante Brutus et Q. Mucius hanc legem vel illuſtrarint, vel memorauerint ſaltem in libris ſuis, *l.* 27. §. 22. *D. ad leg. Aquill. l.* 39. *D. eod. tit.* et L. Caeſulenus, accuſator de plebe, *mulctam ex lege Aquillia de iuſtitia* (legendum forte *iniuria*) petiiſſe dicatur a Cicerone *in Bruto cap.* 34. quod vel ideo dudum ante C. Aquilli Galli

DAMNABO (h) *** (i)

§. I. CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET

Galli aetatem factum oportuit, quia Caesulenus ille, teste eodem Cicerone aequalis fuit M. Bruti, accusatoris illius vehementis, quem filium fuisse Bruti, iuris ciuilis in primis periti, alibi obseruauit, *de offic. lib. II. cap.* 14. Hinc nihil probabilius video, quam quod iam in *Antiqu. Rom. IIII.* 3. 4. suspicari me professus sum, nempe legem hanc latam anno V. C. 572. a L. Aquillio Tribuno plebis, qui postea anno 576. praeturam gessit, teste Liuio *XXXXI.* 18. Adde *Hist. iur. ciu. lib. I. §.* 87.

(h) DAMNABO.] Hac occasione de natura actionis ex legis Aquilliae capite primo egit VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 21. §. 8. *D. h. tit.* Obseruauitque, eam dari, non quidem contra heredem, quum sit poenalis, nisi forte heres ex damno factus sit locupletior, sed tamen heredibus, ceterisque successoribus, adeoque et ei, cui Stichi legati ac postea occisi portio, repudiata a collegatario adcreuit, quia retro ei adcreuisse dominium videtur. VLPIAN. *ibid. l.* 35. *D. eod. tit.* Idem notauit, hanc actionem aliquando cumulari cum persequutione ex lege Cornelia de sicariis. VLPIAN. *ibid. l.* 21. *§.* 9. *D. eod. tit.* nec non cum actione furti, VLPIAN. *ibid. l.* 27. *princ. D. eod. tit.* immo et noxalem eam aliquando esse, si seruus alienus seruum nostrum occiderit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 1. 2. 3. *D. eod. tit.*

(i) ***] Desiderari hic videri poterat secundum legis Aquilliae caput, quod in desuetudinem abiisse obseruat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 4. *D. eod. tit.* quodque in vsu non esse ait Iustinianus §. 12. *Inst. de leg. Aquill.* Id vero non aliunde factum ego arbitror, quam quod in edicto non inuenerit locum, illiusque luminibus offecerint tot alia praetoris edicta, quibus illud iuris ciuilis caput vel suppleuerant, vel ob aequitatem emendauerant. Siue enim de seruo corrupto in illo actum fuerit, siue de effusis et deiectis, (de vtroque enim aliquid in lege Aquillia actum esse, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de seru. corrupt.* et *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* discimus,) praetoris edicta de iis quasi delictis edita efficere potuerunt, vt hoc caput in desuetudinem sensim abierit. Nulla ergo hic lacuna est, vti quis suspicari possit,

Digitized by Google

ET PECVDEM OCCISOS (k), SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT (l), FREGERIT, RVPERIT (m) INIVRIA, QVANTI EA RES IN TRIGINTA DIEBVS

set, neque in edicto hoc caput expressserat Iulianus, quum vix probabile sit, illud intra tam breue temporis interuallum, quod inter Hadriani et Vlpiani tempora interceſſit, adeo euanescere potuisse ex hominum memoria, vt ne eius quidem argumentum commemorandum putauerint interpretes.

(k) OCCISOS.] Hac enim actione agitur de omnibus animalibus laesis, etiam, quae pecudes non sunt. Immo et magistratus municipales, si pignori capiendo pecudem damnum iniuria dederint, hac lege conueniuntur. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 29. §. 6. 7. *D. ad leg. Aquill.*

(l) VSSERIT.] Veluti si quis seruum, face obiecta adusserit, vel si arbustum, villam, vel insulam incenderit, vel si cuius fornicarius seruus ad fornacem obdormiuerit, et villa exusta fuerit, vel si cuius furnus damnum dederit, vel apes alterius ad se aduolantes exusserit, de quibus casibus agit VLPIAN. *ibid. l.* 27. §. 7. *sequ. D. ad leg. Aquill.* additque, etiam capitis, tamquam incendiarium damnari posse, qui dolo malo alterius insulam exusserit. VLPIAN. *ibid. l.* 10. *D. ad leg. Cornel. de sicar.*

(m) FREGERIT, RVPERIT.] RVMPERE hic est *corrumpere*, ait VLPIAN. *ibid. l.* 27. §. 13. 16. *D. ad leg. Aquill.* nec dubium est, quin vetus illud RVPITIAS, quo decemuiros vsos esse in XII. tabulis diximus, receptiore vocabulo exprimere voluerit praetor. Ceterum ampliſſima hic exemplorum huc pertinentium seges apud interpretes occurrit. Quaerunt enim, an huic actioni locus sit, si quis lolium aut auenam in alienam segetem, (vti est in parabola Matth. *XIII.* 24.) iniecerit, si vinum spurcauerit, effuderit, acetum fecerit, si vulnerauerit, pugnis, loris, virgis ceciderit, si vestimenta sciderit, si frumentum vel milium effuderit in flumen, si eidem arenam aliudue quidquam immiscuerit, quod difficulter separetur, si quis numos de manu excusserit, si mulierem pugno, vel equam ictu percusserit, vt foetum eiiceret, si mulam alicuius plus iusto onerando ei membrum ruperit, si nauem perforarit, oliuam immaturam

turam decerpſerit, vel ſegetem immaturam crudamue vineam deSecuerit. Et quo ſimul patet, cur VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 31. *D. de verb. ſignif.* hic PRATVM definiuerit, quod ſit, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus ſit, *pratum* dictum, quaſi *paratum ad fructum capiendum.* Vid. Goedd. *Comm. de verb. ſignif. pag.* 415. Porro eadem occaſione quaeſiuere veteres, an Aquillia teneatur, qui ſiluam caeduam, adhuc immaturam vel ſalictum interceperit? De omnibus his diſputat VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 14. *ad §.* 27. *D. ad leg. Aquilliam.* Quumque, quod ad poſtremam ſpeciem attinet, obſeruauerit iurisconſultus, eum, qui ſiluam caeduam iam maturam interceperit, etiam furti et arborum furtim caeſarum reum eſſe: PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 11. *D. arbor. furt. caeſar.* addit, manere etiam nihilominus actionem ex legibus XII. tabularum, idque ob eam rationem, quod quoties lex obligationem introducit, niſi ſi nominatim cauerit, vt ſola ea actione vtamur, etiam veteres actiones maneant, adeo, vt ſi ex eodem facto duae competant actiones, poſtea iudicis potius partes ſint, vt quo plus ſit in reliqua actione, id actor ferat, ſin tantumdem aut minus, nihil conſequatur. PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 41. *D. de oblig. et action.* Ita lego cum Cuiac. *Obſerv. XIII.* 23. quamuis plerique codices pro *nihil conſequatur*, habeant *id conſequatur.* Quamuis enim eam emendationem reprehendat Io. Robert. *Animadu. l.* 21. ipſa tamen res et ſenſus eam tam manifeſto exigunt, vt eam probare non dubitarint Franc. Hotoman. *Quaeſt. illuſtr. XXVII.* Mercat. *Notat. l.* 29. et Franc. Balduin. *de lege Aquill. pag.* 236. Porro inter exempla, quae ad hunc edicti partem adcumularunt veteres, et illa ſunt de puero caſtrato, de quo erudita exſtat V. A. Euer. Ottonis *diatribe*, de calice diatreto fracto, de margaritis a marito commodatis et ab vxore perforatis, foribus aedium perfractis, aedificio vel aquaeductu diruto, item de lapide, qui ex plauſtro cadens nocuit, de eo, qui imperitum mulionem locauit, (ſiquidem et imperitia culpae adnumeratur. CAI. *lib. VII. ad edict. l.* 132. *D. de regul. iur.*) qui laccum vino plenum pertudit, laqueos poſuit, protectum alterius incidit, naui ſua in alterius nauem impegerit, et quae ſunt huius generis alia, de quibus fuſe VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 27. §. 28. *ad finem l.* 29. *pr.* §. 1. *ſequ. D. ad leg. Aquill.* Quo poſtremo caſu etiam quaeritur,

Digitized by Google

DIEBVS PROXIMIS FVIT (n), TANTVM AES eum DARE DOMINO DAMNABO.

§. II. SI EVM PATEBITVR INIVRIA OCCISVM, vſtum, fractum, ruptum eſſe, IN SIMPLVM; contra inficiantem in duplum actionem dabo (o).

TIT.

ritur, an et actioni ex edicto nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant, locus ſit, apud PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 6. *D. naut. caup. ſtabul.* et VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 7. *D. eod. tit.* Denique et iſtae quaeſtiones incidunt, an actioni huic locus ſit, ſi quis alienum vinum vel frumentum conſumſerit, emtorem in numero iugerum circumuenerit, ſtuprum alterius ſeruo intulerit, ſepulcrum intulerit? De quibus caſibus PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 30. §. 2. *D. ad leg. Aquill.* VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 34. *D. de contrab. emt. l.* 25. *D. de iniur. l.* 2. *D. de ſepulcr. viol.*

(n) PROXIMIS FVIT.] Haec verba etſi non habeant PLVRIMI, ſic tamen eſſe accipienda conſtat, perinde ac ſi illud adiectum eſſet. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 29. §. 8. *D. ad leg. Aquill.*

(o) *Actionem dabo.*] Fuiſſe in edicto huius tituli paragraphum, cuius principium ita ſe habuerit; iam ſupra *ſub litt. a.* ex *Pariatore leg. Moſaic. et Roman.* demonſtrauimus. Sententiam ipſam illius paragraphi habemus apud VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 1. *et l.* 23. §. 10. *D. ad leg. Aquill.* Nec dubium eſt, quin ad eiusdem explicationem pertineant fragmenta VLPIANI *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 23. §. 11. *l.* 25. *D. h. t.* et PAVLLI *lib.* XXII. *ad edict. l.* 24. *l.* 26. *D. eod. tit.* vbi quaeritur, quatenus falſa etiam confeſſio confitentem oneret? Quam in rem multa diximus in Diſſert. *de religione iudicantium circa reorum confeſſiones.* Fuerintne plura legis Aquilliae capita, nos quidem in medio relinquimus, quamuis ita viſum ſit Ger. Noodt *de lege Aquill. cap.* 1. *pag.* 137. et Corn. van Bynkershoek *Obſerv. l.* 13. Siltim in edicto plura non fuiſſe arbitramur, quum aliorum, quam quae hactenus expoſuimus, nec vola nec veſtigium in iure noſtro exſtet.

TIT. XXXXIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. (a)

SI filiusfamilias (b), vel ſeruus ſeruaue, inſciente patre vel domino noxiam (c) commiſiſſe dicetur, eum, cuius

(a) DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.] Quamuis titulum *ad legem Aquilliam* in Pandectis proxime excipiat ille *de his, qui effuderint, vel deiecerint:* tantum tamen abeſt, vt capita illá in edicto quoque vicina fuerint, vt VLPIAN. *lib.* XXIII. demum de effuſis et deiectis egerit, ceu poſt Hub. Giphanium in *Oeconom. iur. p.* 127. recte obſeruauit Iac. Gothofred. *in Serie edicti perpetui.* Proximus ergo fuit titulus de actionibus noxalibus, de quibus iiſdem adhuc libris egerunt interpretes. Partem edicti, quam huc pertinere exiſtimes, ſeruaſſe credideris VLPIANVM *l.* 21. §. 2. D. *h. t.* Sed quum hoc fragmentum ex *lib.* XXIII. decerptum ſit, illud alio erit referendum. Attamen quum ſententia huius edicti ex ipſa harum actionum natura facile intelligatur: non difficile etiam fuit, verba effingere, id quod iam veroſimillima ratione fecit Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. p.* 231.

(b) *Filiusfamilias.*] Eius adhuc meminiſſe in edicto Iulianum, nullum eſt dubium, quum noxae deditio filiorumfamilias adhuc in vſu fuerit, non modo temporibus Iuliani, ceu patet ex *l.* 34. *D. de noxal. action.* ſed et Sex. Pomponii, *l.* 33. *D. eod. tit.* immo et Papiniani, Vlpiani et Paulli, ceu diſcimus ex *Collat. Leg. Moſaic. et Rom.* II. 3. *l.* 3. §. 4. D. *de liber. homin. exhib.* et Paulli *Recept. Sent.* II. 31. 9. vt adeo ad poſtrema tantum tempora et nouam iuriſprudentiam pertinere videantur, quae diſſerit Iuſtinianus. *l. pen. C. de furt. et ſeru. corrupt.* et §. *vlt. Inſt. de noxal. action.*

(c) *Noxiam.*] Ita vocatur omne delictum priuatum ac quaſi delictum. Hinc Feſtus *in Noxa pag.* 176. *Noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena. Quum lex iubet noxae dedere pro peccato.* Quo et ſequentia pertinent, illaque Seruii *ad Virgil. Aeneid. I. v.* 45. *Hoc intereſt inter noxam et noxiam, quod noxia culpa eſt, id eſt, peccatum, noxa autem poena. Quidam: noxa, qui nocuit; noxia, id quod nocitum,*

Digitized by Google

ius in poteſtate erit (d), quantum ob eam rem aequum et bonum iudici videbitur (e), tantum aes dare, aut noxae dedere (f) filiumfamilias ſeruumue vel ancillam iubebo.

§. I.

nocitum; accipiunt. Quam poſtremam ſententiam et iuris auctores probarunt, §. 1. *Inſt. de noxal. action.* quamuis eoſdem in ipſo vſu horum vocabulorum fluctuare, iam obſeruauit Vinn. *in Comment. ad d. §. 1. Inſt. eod. tit.* Hinc facile patet, cur adiectitiae qualitatis eſſe dicantur hae actiones, itemque cur illae modo ciuiles ſint, modo praetoriae. §. 4 *Inſt. eod. tit.* denique, cur, vbi plures ex vno delicto actiones naſcuntur, etiam plures noxales dentur. Sic e. g. quemadmodum cum raptore non modo *vi bonorum raptorum*, ſed et *furti* recte agitur: *pr. Inſt. de vi bonor. rapt.* ita idem dicendum, quoties agitur noxaliter, ita tamen, vt qui vi bonorum raptorum egit, non amplius habeat actionem furti nec manifeſti, qui furti agit, adhuc vi bonorum raptorum recte agat, vt, quod in hac actione amplius eſt, conſequatur. PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l. 1. D. eod.*

(d) *Poteſtate erit.*] Id eſt, contra patrem, vel dominum, quamuis dominus, qui dolo poſſidere deſiit, et hic non minus pro poſſeſſore habeatur, PAVLL. *ibid. l.* 131. D. *de reg. iur.* Quam qui interrogatus in iure, ſeruum ſuum eſſe reſpondit. PAVLL. *ibid. l.* 8. D. *de interrog. in iur. fac.* Quo refero etiam fragmentum IVLIANI *lib.* VIII. (ita enim pro *lib.* VIIII. reſcribendum puto,) *l.* 39. *D. de noxal. action.*

(e) *Videbitur.*] Quia enim agebatur ciuiliter ex delictis priuatis, iudicum erat haec notio: quin et magiſtratuum municipalium, quamuis alioquin his non liceret ſupplicium a ſeruis ſumere. VLPIAN. *lib.* XVIII. *ad edict. l.* 12. D. *de iuriſdict.*

(f) *Noxae dedere.*] Filii itaque familias vel ſerui nomine agendum erat noxaliter. Manumiſſi enim ipſi directe tenebantur. VLPIAN. *ibid. l.* 6. D. *h. t.* Quid iuris ſit, ſi plures ex diuerſis delictis noxaliter agant: vel ſtatuliber noxiam commiſerit, conditioque interea exſtiterit: vel ſi in re communi damnum datum ſit, itemque ſi ſeruus domino, operas eius ab vſufructuario conducenti, vel ſerui nauem exercentis vicarius in naue damnum dederit, diſputat VLPIAN. *lib.*

Digitized by Google

§. I. (g) Si quid sciente (h) patre dominoue factum erit, sine noxae deditione iudicium dabo.

TIT. XXXXIIII.

FINIVM REGVNDORVM. (a)

(VLPIAN.

XVIII. ad edict. l. 14. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* et PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 17. §. 1. *l.* 19. *pr.* §. 1. 2. *D. eod. tit.* Nec minus bella est quaestio, quam tractat CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 20. *D. eod. tit.* quo euentu nimirum quis ob plures noxias diuersis temporibus agat? Eleganter enim, vt solet, respondet, si ille ex vna noxia dominium semel nactus sit, nullam eum amplius actionem habere: at si priore iudicio litis aestimationem sit consequutus, nihil impedire, quo minus deinde ob quamcumque aliam noxiam agere noxaliter possit. Ceterum antiquissimam esse eam noxae deditionem, ac gentibus plerisque vsitatam, iam ab aliis obseruatum est. In Latio saltim diu ante Romae natales recepta fuit, si vera sunt, quae de Caco, ab Euandro Herculi noxae dato, scribit Aurel. Victor *de orig. vrb. Rom.* Nam alii auctores eum ab Hercule claua percussum occubuisse ferunt, veluti Liuius *lib. I. cap.* 7.

(g) §. I.] Duo fuisse huius edicti capita, eorumque posteriore de delictis conscriis parente vel domino commissis actum esse, discimus ex VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 2. *pr. D. de noxal. actions.* vbi et sententia huius paragraphi habetur.

(h) *Sciente.*] SCIENTE altero factum dicitur, quod quis non prohibuit, si vel maxime non iusserit. VLPIAN. *lib. XVIII. ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de noxal. act.* Quid si seruus communis, sciente alterutro deliquerit? De ea quaestione agit PAVLL. *lib. XXII. ad edict. l.* 10. *l.* 17. *pr.* §. 1. *D. de noxal. act.* qui et alibi disquirit, quid iuris sit, si seruus, quem tibi commodaueram, furtum fecerit? PAVLL. *ibid. l.* 22. *D. commod.* itemque si damnum tibi datum sit a seruis meis, in aedibus, tibi a me locatis, vel si seruos ipsos, qui tibi nocuere, locauerim. IDEM *ibid. l.* 45. *D. locat. conduct.*

(a) FINIVM REGVNDORVM.] Quum hic nouos Commentariorum libros auspicati sint VLPIANVS, PAVLLVS, IVLIANVS: CAIVS vero,

Digitized by Google

(VLPIAN. LIB. XIX. PAVLL. LIB. XXIII. IVLIAN. LIB. VIII.)

FINIVM REGVNDORVM (b) si agetur

vero tria illa iudicia diuiſoria ac duplicia adhue *libro VII.* expoſuerit: dubitari non poteſt, quin iudicia illa actiones noxales in edicto quam proxime exceperint. Nec ratio fuit ab ordine in Pandectis inter iudicia illa obſeruato diſcedendi. Ipſius edicti, quod iam Ger. Noodtius reſtituere conatus eſt, *in Comm. ad Pand. pag.* 233. rationem mox reddemus: iam obſeruamus CAIVM *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 13. *D. de iudic.* et *l.* 2. §. 1. *D. commun. diuid.* in anteceſſum de tribus iſtis iudiciis notaſſe, in iis quaeri, quis actor intelligatur, quia par omnium videatur cauſſa: ſed magis placuiſſe, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocarit.

(b) FINIVM REGVNDORVM.] Originem debet hoc iudicium XII. tabulis, quae quinque pedum ſemitam, ſeu ſpatium, intra fundos relinqui iuſſerant, quod et μεθόριον, ſeu limitare iter dicebatur, ceu pluribus oſtendit Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. tabul. pag.* 132. Idem ſpatium quinque pedum et lex Mamilia, quae de finibus lata fuerat, probauerat. Qua de re Flaccus Sicul. *de condit. agror. pag.* 8. *edit. Goeſ. Signantur* (arbores finales,) *vtrimque, id eſt, ex vtraque poſſeſſione* INTRA PEDES QVINQVE, *vi Legis Mamiliae commemoratae locum habeant.* Itemque Aggenus Vrbic. *in Frontin. de limitib. agror. pag.* 53. *De fine enim* LEX MAMILIA QVINQVE (*aut ſex*) PEDVM *) latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus, arari, quod vſucapi non poteſt.* Vbi verba: *aut ſex*, parentheſi incluſa, expungenda eſſe recte monet Goeſius *in not. pag.* 149. Frontinus porro *ipſe de limitib. agror. pag.* 40. *De rigore controuerſia eſt finitimae conditionis, quoties inter duos pluresue terminos ordinatos, ſiue quae alia ſigna, ſecundum* LEGEM MAMILIAM QVINQVE PEDES *agitur.* Denique Simplicius *pag.* 83. *Lex Mamilia fini latitudinem praeſcribebat, de qua lege iuriſperiti adhuc habent quaeſtionem, neque antiqui ſermonis ſenſus proprie explicare poſſunt,* QVINI PEDES *latitudo dati ſint, an in tantum quiſque.* Erat ergo hoc ſpatium vel limitare iter inter fundos, et in ipſis finibus; *non quaquauerſus circum fines*; ceu ſibi perſuaſerat Franc. Hotoman. *in Epit. Digeſt. tit. fin. regund.*

gund. notatus ideo a Guil. Goesio *in not. ad Sic. Flacc. pag.* 129. Et horum quidem quinque pedum nulla olim erat vsucapio, quemadmodum iam ex Aggeni Vrbici loco vidimus, et in hoc quoque vtrique legi, Decemuirali et Mamiliae inter se conuenit, eodem obseruante Goesio *pag.* 191. et ante eum Andr. Alciato *de quinque ped. praescript. tom. III. oper. pag.* 345. Si quando ergo de his quinque pedibus oriebatur controuersia, quod imminuti esse ab alterutro vicinorum dicerentur, ea vocabatur *controuersia finalis* vel *de finibus*, eaque terminanda erat iudicio finium regundorum, nulla obstante vsucapione. Sin de ipso agro lis incideret, erat haec *controuersia de loco*, et tunc res non ad agrimensores et arbitros, sed ad praetorem pertinebat. Postea, quamuis vsucapioni locus non esset in quinque illis pedibus: inualuerat tamen consuetudo, vt longissimi temporis praescriptione adquiri posse crederentur. Verum et id mutandum existimabant Valentinianus, Theodosius et Arcadius Augusti, *l.* 4. *C. Theod. fin. regund.* quam legem difficillimam, et vix cuiquam intellectam operose expositit et a Iac. Gothofredi ψευδεπιγραφῆ vindicauit Goesius *ad Script. de limitib. pag.* 192. Denique quum Iustinianus *l.* 3. *C. fin. reg.* vt spatio illi quinque pedum triginta annorum possessione praescribi posset, denuo indulsisset: spatium istud sensim penitus abolitum est, et fines facti sunt lineares, de quibus itaque regundis quotidianae quaestiones nascuntur. Ceterum hoc finium regundorum iudicium cum olim, tum hodie, ad praedia tantum rustica pertinet, neque interest, siue riuus priuatus, siue arbores intercedant, modo via publica non interueniat. Praedia enim vrbana *vicina* quidem, at non *confinia* adpellantur, adeoque nec in illis huic iudicio locus est. VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. fin. regund.* PAVL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. §. 10. 11. *l.* 6. *D. eod. tit.* Id quod etiam dicendum de fundo communi, de quo itidem inter socios non potest accipi iudicium. PAVLL. *ibid. l.* 4. §. 6. 7. *D. eod. tit.* Contra iudicium finium regundorum manet, quamuis socii communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum. IVLIAN. *lib. VIII. Digest. l.* 9. *D. eod. tit.* Nihil denique interest, inter duos an plures fundos hoc iudicium accipiatur, itemque vectigales sint agri, an vsufructuarii, an oppignorati. PAVLL. *lib. XXIII. ad edict. l.* 4. §. 8. 9. *D. finium regund.*

Digitized by Google

tur (c) inter confines : arbitros (d) dabo, vt fines eorum arbitratu regantur. (e)

§. I. Item si quid damni datum factumue erit, siue quid eo nomine alicui aberit, aut ad eum peruenerit, id praestari iubebo. (f)

TIT.

(e) *Si agetur.*] Quam actionem *esse personalem, licet pro vindicatione rei sit*, id est, *mixtam*, obseruat PAVLL. *ibid. l.* 1. *D. fin. regund.* Eadem enim paene loquendi figura alibi quoque vsus Paullus, iudicium communi diuidundo magis ex re, quam ex persona socii nasci, ait. *l.* 29. *D. commun. diuid.*

(d) *Arbitrum.*] In iudicio finium regundorum arbitri dabantur, et ex lege quidem XII. tabularum tres : ex lege Mamilia, quam et praetor obseruasse videtur, vnus tantum. Ita enim intelligendus videtur locus Ciceronis *de Legib. lib. I. cap.* 21. *Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus, in qua quum vsucapionem* XII. *tabulae inter quinque pedes esse voluerunt, depasci veterem possessionem Academiae ab hoc acuto homine non sinemus, nec* MAMILIA LEGE SINGVLI, *sed ex iis* (XII. tabulis) TRES *arbitri fines regemus.* De cuius loci vera ac genuina lectione ac sensu multa disputant Alciatus, Cuiacius et alii, quae videri possunt apud Turnebum *in Aduers. lib. IIII. cap.* 24. Gruter. *ad Cicer. ibid.* et Goesium *in Not. ad Agrimens. pag.* 191.

(e) *Regantur.*] Dirimendi ergo fines : quod vbi fieri non potest, adiudicatione et condemnatione dirimenda controuersia, id quomodo fieri debeat, pluribus exsequuntur VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. §. 1. *D. fin. regund.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 3. *D. eod. tit.* et PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 4. *princ. et* §. 5. *D. eod.*

(f) *Praestari iubebo.*] Nam in hoc iudicio et eius habetur ratio, quod interest, nec non in bonae fidei possessore fructuum post litis contestationem perceptorum, quum a malae fidei possessore et ante litis contestationem percepti recte condicantur. PAVLL. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. §. 1. 2. *D. fin. regund.* Aliquando et contumacia rei in succidenda arbore, vel aedificio in finibus posito deponendo, aliquando et crimen exarati deiectiue termini inter-

TIT. XXXXV.

FAMILIAE ERCISCVNDAE. (a)

FAMILIAE ERCISCVNDAE (b) si agetur, inter coheredes

interuenit, eoque casu iudex, qui de criminibus, idem et de finibus cognoscit. PAVLL. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *D. fin. regund.*

(a) FAMIL. ERCISCVNDAE.] Ordinis rationem quum iam in antecedente titulo reddiderimus, quaestioni huic iam quidem non immoramur. Ipsum edictum iam recte restituit Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. pag.* 237. adeo, vt quidquam in eius formula immutare non fuerit necesse, quia omnia proba et solida esse, ex ipsa fragmentorum comparatione didicimus. Illud addo, edicti de familiae erciscundae iudicio mentionem facere Seuerum et Antoninum AA. *in l.* 3. *C. famil. ercisc.* vbi Rufo cuidam rescribunt: *Aduersus coheredes tuos dividundae hereditatis iudicio secundum* IVRIS FORMAM *experire. Iudex datus, si quid a coherede etiam tuae portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis adiudicationibus secundum* IVRIS FORMAM *eum tibi condemnabit.* Iuris enim formam hic nihil esse aliud, quam edictum Praetoris, in Historia edicti luculenter demonstrasse videmur.

(b) FAMILIAE ERCISCVNDAE.] Verba haec sunt antiqua et legitima, quae praetorem seruasse, vix dubito, quia rubricae FINIVM REGVNDORVM, FAMILIAE ERCISCVNDAE, et COMMVNI DIVIDVNDO non minus exprimere videntur verba edicti initialia, quam illae: QVOD METVS CAVSSA, QVORVM BONORVM, VT LEGATORVM, et similes. De *Quidem* eiusque Latinitate non repetemus, quae fuse disputarunt Vossius *in etymol. voc. erciscere* Salmas. *in exercit. Plinian. pag.* 891. et Petr. Burmannus *ad Petron. cap.* 141. Quid enim attinet fluctus in simpulo mouere, quum Festus *in Ercłum pag.* 55. diserte scribat: ERCTVM CITVM *sit inter consortes, vt in libris legum Romanarum legitur:* ERCTVM *a coërcendo dictum, vnde et* ERCISCVNDAE *et* ERCISCI. CITVM *autem est vocatum a ciendo.* Quid clarius, quaeso, quam *ercisci* esse vocabulum iuridicum ex verbis ERCTVM CITVM, quibus decemuiri in XII. tabulis

Digitized by Google

redes (c) arbitros

dabo

bulis vſi ſunt, formatum? Quis non videt, *erctum* veteribus idem fuiſſe, ac totum, vel indiuiſum, et quaſi coërcitum ſuis finibus? *Ciere* autem ſignificare diuidere, iam pridem obſeruauit Seru. ad Virgil. *Aeneid. VIII. pag.* 642. Itaque *familiam erciſcere* erit hereditatem adhuc pro indiuiſo poſſeſſam diuidere inter coheredes, ipſumque *erctum citum διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων*, vti vetus gloſſa habet: vt mirum ſit Salmaſium *in Exercitationibus Plinian. pag.* 1262. *ſequ.* huius *φράσεως* originem referre ad Tribonianum, quae totidem verbis apud Cicer. *pro Caecin. cap.* 7. alioſque veteres occurrit. Haec de verbis. Ipſum familiae erciſcundae iudicium ex legibus XII. tabularum deſcendere ad hunc locum obſeruat CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 1. *pr. D. h. t.* ſimulque monuit *§.* 1. familiae erciſcundae inter ſe agere coheredes, vbi VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. *pr. D. eod.* addit, nihil intereſſe, ex teſtamento quis heres ſit, an ab inteſtato, vel lege quacumque. Generatim enim eorumdem hereditatem diuidi poſſe, quorum peti poſſit. Attamen inter hoc iudicium et hereditatis petitionem permultum nihilominus intereſt, ſiquidem non poſſumus perſequi per hereditatis petitionem, quod iudicio familiae erciſcundae perſequimur. IVLIAN. *lib. VIII. Digeſt. l.* 7. *D. ſi pars hered. pet.* Vnum tamen aduerſus alterum familiae erciſcundae agere, et ab hoc rurſus hereditatis petitione pulſari poſſe, elegante ſpecie oſtendit IVLIAN. *ibid. l.* 51. §. 1. *D. fam. erciſcund.*

(c) *Inter coheredes.*] Hic prolixe diſquirunt veteres, quinam accipere hoc iudicium poſſint? quaenam res in illud veniant? an et nomina, mala venena, libri improbatae lectionis, tabulae et inſtrumenta hereditaria? Quo pertinent fragmenta VLPIANI *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 2. §. 2. 3. 4. 5. *l.* 4. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 10. *D. famil. erciſc.* CAI. *lib. VII. ad edict. prou. l.* 3. *et l.* 5. *D. eod. tit.* PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 9. *et l.* 11. *D. eod.* Sic porro quaerunt, an et fructus ad hoc iudicium pertineant? VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 12. *l.* 14. *l.* 16. *pr.* §. 1. 2. 3. *D. eod tit.* PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 15. *D. eod. tit.* itemque an damna et lucra? VLPIAN. *ibid. l.* 16. §. 4. *ad*

dabo (d), vt eorum arbitratu res singulis adiudicentur. (e)

§. I. Item si quid damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id praestari iubebo. (f)

TIT.

4. *ad fin. l.* 18. *l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *D. eod. tit.* CAI. *ibid. l.* 17. *l.* 19. *D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *pr. et* §. 1. *et sequ. vsque ad* §. 19. *D. eod. tit.* IVLIAN. *lib.* VIII. *Digest. l.* 57. *pr. D. eod.*

(d) *Arbitros dabo.*] *Arbitri familiae erciscundae* mentionem fieri animaduertimus apud IVLIAN. *lib.* VIII. *Digest. l.* 51. *pr. D. famil. erciſc.* Papinianum *l.* 57. *D. eod. tit.* et Vlpianum *l.* 43. *D. eod. tit.*

(e) *Adiudicentur.*] Officium iudicis circa hanc actionem eleganter describit Iustinianus §. 4. *Iust. de offic. iudic.* vbi fere simul totius edicti sententiam habes, quam pluribus illustrant PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 25. §. 20. 21. 22. *l.* 27. *l.* 56. *D. famil. erciſc.* CAI. *lib. VII. ad edict. prouinc. l.* 26. *l.* 28. *D. eod. tit.* Ceterum hereditatem etiam augent serui, post mortem testatoris ab hoste reuersi. VLPIAN. *ibid. l.* 43. *D. ad leg. Falcid.* nisi a testatore sint manumissi, quod fieri potest, licet nec testamenti nec mortis tempore testatoris, sed hostium, fuerint. VLPIAN. *ibid. l.* 30. *D. de manumiss. testam.* An et oues a lupis ereptae, et ab alio vindicatae, ad hereditatem pertineant, eleganter disputat VLPIAN. *ibid. l.* 44. *D. de adquir. rer. domin.* De nominibus adhuc obseruat IVLIAN. *lib. VIII. Digest. l.* 3. *D. de condict. sine cauſſ.* quod coheres, sine caussa obligatus, incerti condictione consequi possit, vt liberetur.

(f) *Iubebo.*] Quae ad huius paragraphi probationem faciunt, iam supra occupauimus *ad litt. c.* Nos adhuc corollarii loco addimus, apud multos populos inter duos, familiam erciscentes, maiori natu ius faciendi partes; minori ius ex portionibus istis alterutram optandi, concessam esse. Ita sane cautum *Iure prou. Saxon. lib. III. art.* 29. Ita et plurium non modo Germanicarum, sed et aliarum quoque ciuitatum gentiumque statutis et moribus inualuit, de quibus Carpzou. *Part. III. const.* 15. *def.* 8. Betſ. *de ſtatut. et pact. famil. illuſtr. cap.* 4. §. 10. *ſequ.* Aemil. Ferret. *conſil.* 1. Costal. *in l.* 1. *D. fam. erciſc.* Anton. Faber *in Codic.*

Digitized by Google

TIT. XXXXVI.

COMMVNI DIVIDVNDO. (a)

COMMVNI DIVIDVNDO (b) ſi agetur (c), inter eos, quorum

Codic. eod. tit. decad. 2. Chriſtin. *Vol. II. deciſ.* 180. Guid. Papa *quaeſt.* 280. et alii. Quamuis vero recte Hertius *Paroem. iur. lib. I. cap.* 24. *pag.* 433. obſeruet, id nec ex diuino iure, locoque *Geneſ. cap.* XIII. *v.* 9. vnde hanc conſuetudinem repetunt Auguſtin. *de ciuit. Dei, lib.* XVI. *cap.* 20. et Ambroſ. *de Abraamo lib. I. cap.* 3. nec non ex *Concilii* africani *Can.* 85. *Lat.* decerptoque inde *c.* 1. *X. de paroch. et alien. parochian.* vbi alii id ius ſibi reperiſſe videntur, promanaſſe: certum tamen eſt, ob inſignem aequitatem illud iam antiquis tum in hereditatis, tum in aliarum rerum diuiſione placuiſſe, eiuſque veſtigia exſtare non modo apud vtrumque Senecam *Declam. lib. VI. cap.* 1. et *de Benef. lib. V. cap.* 16. verum etiam in iure noſtro *l.* 1. *C. de his, qui ſe defer. l.* 2. *C. de metat. et epidem. l.* 2. *C. quando et quib. quart.* Qua de re plura habent Cuiac. *obſerv. lib. XIII. cap.* 24. Forner. *rer. quotid. lib. V. cap.* 22. Grot. *ad Geneſ. cap. XIII. v.* 9. Vinn. *Quaeſt. ſelect. lib. I. cap.* 34. Gonz. Tellez, *Comment. ad Decretal. lib. III. tit.* 29. *cap.* 1. *pag.* 573. *tom. III.* Sed, ſi quid huiuſmodi apud Romanos quoque inualuerat, id tantum in domeſtica rerum hereditariarum diuiſione obſeruabatur. Nam vbi ſemel ad diuiſionem prouocatum fuerat, res iam vel iudicis arbitrio, vel ſorte dirimenda erat. *l.* 4. *l.* 5. *D. fam. erciſc. l.* 2. *C. quand. et a quib. quart.* §. 4. *Inſt. de offic. iudic.*

(a) DIVIDVNDO.] Ordinis rationem iam ad ſuperiores titulos reddidimus. Sententiam ex legibus huius tituli prioribus, nec non ex §. 3. *Inſt. de obligat. quae quaſ. ex contr.* §. 5. *Inſt. de offic. iudic.* et §. 20. *Inſt. de action.* denique ex Iſidor. *Orig. lib. V. cap.* 25. *pag.* 931. reſtituit v. c. Ger. Noodtius *in Comm. ad Pand. pag.* 242.

(b) COMMVNI DIVIDVNDO.] Hoc iudicio ideo fuit opus, quia pro ſocio actio magis ad perſonales inuicem praeſtationes pertinet, quam ad communium rerum diuiſionem. PAVLL. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. *D. h. t.*

(c) *Si agetur.*] Quod fieri non poteſt, niſi res ſit communis. PAVLL. *ibid. l.* 1. *D. h. t.* Nec intereſt, cum ſocietate, an

rum res communes esse dicentur, arbitros dabo, quorum arbitratu res communes diuidantur. [d]

§. 1. Item si quid in his damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id ei, praestari iubebo. [e]

TIT.

sine ea res communis sit. CAI. *lib.* VII. *ad edict. prouinc. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Perinde etiam est, siue omnes, siue quidam ad diuisionem prouocent. An vero et locus huic iudicio sit inter heredem et legatarium, si incertum sit, an Falcidia detrahenda, disquirit PAVLL. *ibid. l.* 8. §. 1. *D. eod. tit.* Plures quoque huiusmodi quaestiones, qui et super quibus rebus possint hac actione experiri, ex instituto tractat VLPIAN. *lib.* XVIIII. (ita enim legendum pro *lib.* XXI.) *ad edict. l.* 7. *D. comm. diuid.*

(d) *Diuidantur.*] In hoc iudicio nihil peruenit vltra diuisionem rerum ipsarum, quae communes sunt, et si quid in his damni datum factumue est, siue quid eo nomine abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. In arbitratu tamen suo arbiter pactis sociorum non minus, quam in duobus praecedentibus iudiciis stabit. *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. commun. diuid.* Pertinet vero hoc iudicium ad diuisionem rerum corporalium, non hereditatis, etiam putei, si solum eius commune, immo et ad diuisionem rerum, quae, facta inter socios diuisione, in communione manserunt. VLPIAN. *lib.* XVIIII. *ad edict. l.* 4. *pr.* §. 1. 2. D. *commun. diuid.* Ceterum et hic locus est adiudicationi, etiam tali, vt vnus proprietatem, alter vsumfructum consequatur. VLP. *ibid. l.* 6. §. 10. 11. D. *eod. tit.*

(e) *Iubebo.*] Itaque et hoc edictum etiam ad praestationes personales, veluti ad impensas in rem communem factas, itemque ad fructus ab vno sociorum ex re communi perceptos pertinet, qui peti possunt, etiamsi fundus communis alienatus sit. VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 3. 4. *l.* 6. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. D. *commun. diuid.* IVLIAN. *lib.* VIII. D. *l.* 24. D. *eod. tit.* Immo et ad accessiones, VLPIAN. *ibid. l.* 6. §. 4. 5. *seqq. vsque ad* §. 12.

TIT. XXXXVII.

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR. (a)

(VLPIAN.

§. 12. D. *eod. tit.* et reliqua lucra, CAI. *lib.* VII. *ad edict. prou. l.* 7. D. *eod. tit.* denique et ad damna, PAVLL. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 8. §. 2. 3. 4. *l.* 10. *pr.* §. 1. *D. eod. tit.* vbi et §. 2. arbitrum inſtruit, quid in eo iudicio circa aeſtimationem pretii rerum et euictionem obſeruare teneatur.

(a) *Per inficiationem duplentur.*] Hactenus inoffenſo pede, et non amiſſo filo Ariadnes progredi in hoc labyrintho licuit; iam eo loco ſumus, vt quocumque nos vertamus, *inexplicabiles vias, ambagibus huc illuc remeantibus, ſed continuo anfractu et ſaepe reuocatis porticibus ancipites*, (quod de Labyrintho Aegyptio dixit Pompon. Mela *de Sit. orb. lib. I. cap.* 9.) animaduertere nobis videamur. Iac. Gothofred. in *Serie edicti perp.* quum obtenuaſſet, VLPIANVM *lib. XX. ad edict. l.* 7. D. *commun. diuid.* ad hunc de illo iudicio diuiſorio ex inſtituto differre: eum duobus *libris XVIIII. et XX.* de tribus illis iudiciis, *finium regundorum*, *familiae erciſcundae et communi diuidundo* egiſſe, LIBRVM autem XXI. actionibus, *ſi iudex litem ſuam feciſſe dicatur*, et *fraudatoriis* eum deſtinaſſe exiſtimat, quia ad priorem *l.* 15. D. *de iudic.* ad poſteriorem *l.* 30. D. *de hered. inſtit. l.* 44. *D. ad leg. Falcid. l.* 42. D. *de oblig. et act. l.* 33. *D. de verb. ſignif.* et *l.* 134. D. *de reg. iur.* ex hoc ipſo Libro XXI. decerptae, manifeſto pertineant. Sed multa huic coniecturae refragari, re ipſa expertus ſum. Primo enim inter fragmenta, quae ex Lib. XXI. VLPIANI ſuperſunt, vnicum, puta *l.* 7. *D. commun. diuid.* ad iudicia diuiſoria referri poteſt. Reliqua omnia de aliis iuribus agunt, quae nihil habent cum illis commercii. Deinde pleraeque aliae leges, quae ex PAVLLI *lib. XXIIII.* CAII *lib. VIII.* et IVLIANI *lib. VIIII.* ſuperſunt, itidem de plane aliis iuris capitibus agunt, vt pauciſſimae duobus illis titulis, *de iudice litem ſuam faciente*, et *actionibus fraudatoriis*, accommodari poſſint. Denique vix excogitari poterit ratio, cur praetor in tanto breuitatis ſtudio actum agere, et edictum *de iis, quae in fraudem creditorum fa-*

cta, hic propoſitum ſub finem edicti repetere voluerit. Quod ſane factum eſſe, ſatis adparet ex VLP. *lib.* XVI. *ad edict. l.* 1. *l.* 3. *l.* 6. *D. quae in fraud. credit.* et PAVLLI *lib.* XXXXII. *l.* 7. *l.* 9. D. *eod. tit.* Hinc in alia omnia hic iuit Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 126. coniecitque, poſt iudicia diuiſoria quaedam in edicto fuiſſe *de actionibus propter inficiationem crescentibus*, et de *beneficio diuiſionis*, quod fideiuſſoribus ex Epiſtola D. Hadriani competere nouimus, cui ipſi coniecturae quoque quaedam veterum interpretum fragmenta, ſed non omnia tamen ſuffragantur. Denique Io. Goeddeus *in Comment. ad tit.* D. *de verb. ſignif. p.* 421. 429. *et* 432. poſt iudicia diuiſoria, hac edicti parte actum a praetore exiſtimat *de praetoriis ſtipulationibus*, quibus interueniente ſatisdatione cauetur, *rem ſaluam fore, iudicatum ſolui*, etc. item *de mora*, *de litis conteſtatione*, immo fortaſſis etiam *de tutoribus*. Quam tamen viri doctiſſimi diuinationem vel ideo minus probabilem dixeris, quia de praetoriis ſtipulationibus praetorem ſub finem demum edicti, et de reliquis quoque capitibus vel plane non, vel aliis certe locis, edixiſſe nouimus. In tantis itaque anfractibus quem extum nos, praeuia diuturna ac ſeuera meditatione inueniſſe nobis videamur, paucis dicemus, ſi nobis operam dare volueris. *Primum* obſeruauimus, nulla parte edicti pluribus mendis laborare legum inſcriptiones, quam in hac, quae iam prae manibus eſt. Sane, quae ex CAII *lib. VIII. ad edict. prouinc.* eſſe feruntur *l.* 1. *et l.* 3. D. *de gradib. et adfin.* manifeſto ſunt ex eiuſdem *lib.* XVII. mendumque hoc ipſe Iac. Gothofredus in *Comm. ad tit. Digeſt. de regul. iur. p.* 557. iam pridem obſeruauit, qui et *l.* 31. D. *de mort. cauſſ. donat.* quae eamdem inſcriptionem praefert, ſimili in mendo cubare ſtatuit. Sic et, quae ex VLPIANI *lib.* XX. *et* XXI. *ad edictum* ad nos peruenisſe dicuntur, fragmenta non multo integriora videntur. Nam *l.* 3. D. *de ſepulcr. viol.* et *l.* 37. D. *de regul. iur.* in aliis exemplaribus depromtae dicuntur ex VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict.* in aliis pleriſque *ex lib.* XXV. Et *l.* 7. D. *ad leg. Pomp. de parricid.* in aliis editionibus ex *lib.* XX. in aliis ex *lib.* XXVIIII. eſſe dicitur. Porro et *l.* 2. D. *de ceſſion. bonor.* quae a Iac. Labitto *in indice* inter fragmenta *lib.* XXI. VLPIAN. *ad edict.* refertur, in pleriſque, quas euolui, editionibus deſumpta eſſe dicitur ex *eiuſd. lib.*

(VLPIAN. LIB. XX. PAVLL. LIB. XXIIII. CAI. LIB. VIII. IVLIAN. LIB. VIIII.)

SI ex cauſſa iudicati, (b) vel ob id, quod incendii, ruinae, nau-

lib. XXI. non *ad edict.* ſed *ad Sabinum.* Poſtremo etiam, quae vulgo ex PAVLLI *lib.* XXIII. *ad edict.* citatur, *l.* 32. D. *de verbor. ſignif.* in Codice Florentino ex *lib.* XXIIII. depromta dicitur, quo etiam omnino pertinet. Deinde ſequeſtratis fragmentis, quae huc non pertinent, comparatiſque inter ſe reliquis, animaduerti, PAVLLVM *in Receptis Sententiis*, in quibus edicti ordinem ſequutus eſt, poſt iudicia illa diuiſoria *lib.* I. *tit.* XVIIII. poſuiſſe titulum: *quemadmodum actiones per inficiationem duplentur*, ac deinde *tit.* XX. de *fideiuſſore et ſponſore*, vel potius de competente fideiuſſoribus beneficio diuiſionis. Quumque fragmenta veterum non pauca eo referri poſſe viderem: dubitare non potui, quin hi ipſi tituli in edicto a tribus illis diuiſoriis iudiciis proximi fuerint, adeoque acutius Iac. Gothofredo hic viderit Hub. Giphanius. Denique quum fragmenta omnia, quae ex VLPIANI *lib. XXI. ad edict.* ſuperſunt, ad doctrinas de iudice litem ſuam faciente, et actionibus fraudatoriis manifeſto pertineant: hos titulos proximos fuiſſe, non [illegible] exiſtimaui. Nec multum me torſit, quod mihi ſupra obuerti, argumentum. Sub finem enim edicti praetor quidem actionem Paullianam, qua in fraudem creditorum alienata reuocantur, propoſuit, at hic tantum, quae in fraudem creditorum geruntur, rata ſe non habiturum, edixiſſe videtur. Nec inſolitum fuit praetori, de vna eademque re diuerſis locis diuerſa proponere edicta. Quibus poſitis, feriem edicti hanc fuiſſe oportet.

TIT. XXXXVII. QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR.
TIT. XXXXVIII. DE DIVISIONIS BENEFICIO INTER FIDEIVSSORES.
TIT. XXXXVIIII. DE IVDICE LITEM SVAM FACIENTE.
TIT. L. DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT.
TIT. LI. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Primi tituli ſententiam PAVLLVS *Recept. Sentent. I.* 19. ſeruaſſe videtur. Saltim ex inſtituto ibi actiones, ex quibus lis inficiando creſcit, recenſet.

(b) *Ex cauſſa iudicati.*] Apud PAVL-

naufragii cauſſa depoſitum fuit, (c) vel ob legatum per damnationem

PAVLLVM *Recept. Sent. I.* 19. 1. legitur: *iudicati depenſi*, quod nihili eſt. Hinc Cuiacius ſuſpicatur, legendum eſſe: *iudicati*, *depoſiti*, eamque coniecturam adeo probauit Conr. Rittershuſio, vt hic eam emendationem in textum recipere non dubitarit. De depoſito mox videbimus. Iam de iudicati actione, quam inficiando creuiſſe, vel ex loco Ciceron. *pro Flacco cap.* 21. patet, vbi Cicero: *Frater meus*, inquit, *pro ſua aequitate prudentiaque decreuit, vt ſi iudicatum negaret, in duplum iret: ſi metu coactos diceret, haberet eoſdem recuperatores. Recuſauit.* Habemus itaque actionem iudicati, ex qua lis inficiando creſcit, ſed tum demum, ſi, qui ſuccubuit, negarit, ita eſſe iudicatum, qualis quaeſtionis, in foro incidentis, mentio fit in *l.* 1. *princ. D. quae ſent. ſine adpell. reſc.*

(c) *Depoſiti.*] Ita ſcripſiſſe PAVLLVM, primum ſuſpicatum Cuiacium, paullo ante vidimus. At depoſiti ita generatim meminiſſe non potuit iurisconſultus, quia actionem depoſiti aduerſus inficiantem in duplum, a Decemuiris inuectam, Praetor edicto ſuo iam pridem aboleuerat, et ex ſolo depoſito miſerabili, dolo malo negato, actionem in duplum dederat. Ipſe PAVLLVS *apud Pariat. Legum Moſaic. et Roman. tit. X.* §. 7. *Ex cauſſa depoſiti*, inquit, *lege XII. tabularum in duplum actio datur*, EDICTO PRAETORIS *in ſimplum.* Decemuiris* ſane fides non aliter conſtare videbatur, quam ſi metu contineretur. *Depoſitum hoc eo magis vindicandum, quod fere ſecreta ſint circa probationem*, ait Quinctil. *Declam.* 245. At praetor id ad depoſitum miſerabile reſtrinxit, ex quo lis inficiando duplicatur, teſte Iuſtiniano, §. 26. *Inſt. de action.* et *l.* 1. §. 1. D. *depoſiti.* quamuis ibi generaliter loquatur Praetor, et non modo inficiationem, ſed et quidquid alias dolo malo factum, duplo coërcendum edicat. Nec tamen ideo cum Ant. Schultingio *iurispr. vet. Anteiuſt. pag.* 771. exiſtimamus, reſtrictionem ad inficiationem ex iure poſt edictum perpetuum inducto eſſe, quum dolus malus depoſitarii non poſſit fere in alio, quam inficiatione, conſiſtere.

(d) *Dam-*

tionem relictum, (d) vel damnum iniuria datum, (e) modumque agri a venditore falso pronuntiatum, (f) apud me agetur, reo

(d) *Damnationem relictum.*] Inficiantem huiusmodi legatum, ad duplum soluendum obligatum fuisse, diserte testantur PAVLLVS *Recept. Sent. I.* 19. 1. et Iustinianus §. *vlt. Inst. de obligat. quae quasi ex contr.* Et quamuis ipse Iustinianus *d. §. vlt.* fateatur, se hoc ius mutasse, et constitutione sua ad legata sacrosanctis Ecclesiis et ceteris venerabilibus locis relicta restrinxisse, priusque ex *l. 2. C. commun. de legat.* et *fideicommiss.* satis constet, contra constitutio ipsa de legato sacrosanctis ecclesiis et venerabilibus locis relicto dudum perierit: negari tamen non potest, Digestorum conditores quaedam huius iuris vestigia expressissima reliquisse in *l.* 71. §. 3. D. *de legat. I.* et *l.* 61. D. *ad leg. Falcid.* Ceterum huius iuris ratio non est, quam reddit Merill. *in notis ad §. vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* quod heres hoc legatum facilius inficiari potuerit, quam alia, (cur enim heredi perfido sordidoque difficilius fuerit, legatum per vindicationem vel sinendi modo relictum negare?) sed quod a testatore damnatus heres perinde obligari videbatur, ac si sententia iudicis fuisset damnatus. Quum itaque iudicatum inficians in duplum teneretur: aequissimum videbatur, eum quoque, qui perfricta fronte negaret, se a testatore ad praestandum legatum damnatum in duplum condemnari. Viderunt iam hoc Vinn. *in Comm. ad §. vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* et Schulting. *in iurispr. vet. anteiust. p.* 259. *et* 650.

(e) *Damnum iniuria datum.*] Diximus ea de re supra *ad tit.* 43. §. 1. *sub litt. o.* Et res aliunde nota est. Absurde vero Anianus, vel quisquis interpretamentorum ad PAVLLI *Recept. Sent. I.* 19. 1. auctor est, existimauit, omnes omnino actiones, in quibus lis inficiando crescit, ex lege Aquillia oriri. Corn. van Bynkersoek *Obseru. lib.* I. *cap.* 13.

(f) *Falso pronunciatum.*] Debemus et haec PAVLLO, qui non modo *Recept. Sent. I.* 19. 1. sed et *II.* 17. 4. huius antiqui iuris meminit, dum scribit: *Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo eius, quod mentitus est, officio iudicis aestimatio-*

reo factum dolo malo inficiante, lis inficiando in duplum crescet. (g)

TIT.

ne facta conuenitur. Retinuit haec Praetor ex XII. tabulis, ex quibus non solum ob modum agri falso pronunciatum, sed ob omne id, quod lingua nuncupatum esset, lis inficiando crescebat. Cicero *de Offic. Lib. III. cap.* 16. *Quum ex XII. Tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret, a iurisconsultis etiam reticentiae poena est constituta.* Sed et hic praetor, ius antiquum ad casum restrinxit, si venditor falsum agri modum pronunciasset: quamuis PAVLLVS *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 6. D. *si mens falsus mod. dix.* ea occasione monuerit, perinde esse, siue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi proiiciendique queratur, siue aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit. De venditore enim loqui eam legem, quam Digestorum conditores ad mensorem, qui falsum modum dixit, referunt, tam certum videtur, quam quod certissimum.

(g) *In duplum crescet.*] Addit PAVLLVS *Recept. Sent. l.* 19. 2. de eiusmodi actionibus pacto decidi, id est, transigi non potuisse, quemadmodum quod ex his caussis per errorem solutum est indebite, repeti non posse scribit Iustinianus, §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* Ideoque existimari posset, praetorem huic edicto subiunxisse clausulam: *deque his actionibus nec pacto decidi, nec, quod per errorem indebite solutum est, repeti permittam.* Sed eam quidem laciniam huic edicto adsuere non sum ausus. Nam sicuti, quod de transactione circa has actiones prohibita scripsit PAVLLVS, admodum incertum est, vti obseruauit Ant. Schulting. *in iurispr. vet. anteiustin. p.* 260. ita posterius non ex edicto, sed ex interpretatione prudentum est, atque ita intelligenda videntur verba Iustiniani *d.* §. *vlt. Inst. de obl. quae quasi ex contr. Sic namque* DEFINIEBVNT VETERES, *ex quibus caussis inficiando lis crescit, ex his caussis non debitum solutum repeti non posse.* Ita enim describi in iure nostro solent, quae ex responsis et interpretatione prudentum orta sunt. *l.* 97. D. *de solution. l.* 17. D. *de furt. l.* 1. §. *vlt. de peric. et commod.*

Digitized by Google

TIT. XXXXVIII.

DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES. (a)

INter plures fideiussores et mandatores, (b) qui tempore litis

mod. rei vend. l. 66. §. 2. D. *de furt.* Conf. Barn. Brisson. *de verb. signif. voce veteres.*

(a) DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES.] Quamuis hoc beneficium in iure nostro Epistolae D. Hadriani passim adscribatur: §. 4. *Inst. de fideiuss. l.* 26. *D. eod. tit. l. vlt. C. de const. pecun.* certissimum tamen est, illud in edictum recepisse Iulianum. Diserte enim PAVLVS *Recept. Sent. l.* 20. 1. *Inter fideiussores*, inquit, EX EDICTO PRAETORIS, *si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.* Vbi simul edicti huius sententiam habemus. Ex quo praeterea patet, parum solidam esse coniecturam Cuiacii, qui in *not. ad tit. Inst. de SC. Tertull.* sub Hadriani nomine Antoninum Pium latere suspicatus est. Quomodo enim hic induxisse potuit ius, quod iam Iulianus edicto inseruerat? Nec *l.* 49. §. 1. *D. de fideiussor.* probat Antoninum Pium id ius primum reperisse, sed illius meminisse tantum.

(b) *Fideiussores et mandatores.*] Horum tantum nominatim in Epistola sua meminerat Hadrianus, quamuis postea ob paritatem rationis id beneficium et cum illis, qui pro aliis constituerant, communicarit Iustinianus *l. vlt. C. de constit. pecun.* Tenentur ergo fideiussores, mandatores et constituentes, qui furti, iniuriarum, vel vi bonorum raptorum actione tenentur PAVLL. *Lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 29. D. *de constit. pecun.* modo iam obligetur principalis, quod dici non potest, si hic aliquid promiserit, quod vel necessario aliquid temporis exigat, antequam praestetur, vel cuius promissi dies nondum venit, quales casus sunt apud VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict. l.* 60. *l.* 72. D. *de verb. obligat.* PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 73. D. *eod. tit. l.* 1. *D. rem pup. salu. fore. l.* 1. *D. iudicat. solui.* Quum vero inter alia monuisset Paullus, aduersus eos, qui fideiusserint, rem pupilli saluam fore, agi non posse, nisi quum tutelae agi possit, ipse ad-

litis conteſtatae ſoluendo ſunt (c), etiamſi ſinguli in ſolidum teneantur, obligationem tamen, ſi id poſtuletur (d), diuidi permittam.

TIT. XXXXVIIII.

SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICATVR.

(VLPIAN. LIB. XXI.)

SI iudex LITEM SVAM FECISSE dicetur (a), in quantum ea

didit IBID. *l.* 26. *D. de adminiſtr. et peric. tut.* cum curatore et protutore et manente adminiſtratione agi poſſe. Quid vero ſi ſocius a ſocio poenam ſtipulatus ſit? Tantum abeſt, vt tunc, qui poenam promiſit, tamquam fideiuſſor vel conſtituens teneatur, vt ne pro ſocio quidem actione conueniri poſſit, ſi tantumdem in poenam ſit, quantum ſocii interfuerit. VLPIAN. *lib.* XX. *ad edict. l.* 41. *D. pro ſocio.*

(c) *Soluendo ſunt.*] Res nota eſt ex *l.* 51. §. 1. *D. de fideiuſſ.* et §. 4. *Inſt. eod. tit.* Addimus et hic ex inficiatione periculum imminuiſſe. Fideiuſſor enim, negans ſe fideiuſſiſſe, non quidem in duplum condemnabatur, ſed hoc beneficio tamen priuabatur. *l.* 10. §. 1. D. *de fideiuſſor.*

(d) *Si id poſtuletur.*] Fideiuſſores ipſo iure in ſolidum teneri obſeruauit etiam PAVLLVS *Recept. Sent. l.* 20. 1. Magis tamen perſpicue rem hic exprimit CAIVS *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 26. *D. de fideiuſſor. Inter fideiuſſores non ipſo iure diuiditur obligatio ex epiſtola D. Hadriani, et ideo ſi quis eorum ante exactam a ſe partem ſine herede deceſſerit, vel ad inopiam peruenerit, pars eius ad ceterorum onus reſpicit.* Eodem pertinere videntur fragmenta VLPIANI *l.* 27. *D. de fideiuſſ.* et PAVLLI *l.* 28. *D. eod. tit.* Quamuis enim illa ex aliis commentariorum libris petita dicantur, perſuaſiſſimus tamen ſum, prius ex VLPIANI *lib.* XX. (non XXII.) poſterius ex PAVLLI *lib.* XXIIII. (non XXV.) eſſe.

(a) SVAM FECISSE *dicetur.*] Antiqua loquutio, et non modo in legibus noſtris, verum etiam apud veteres ſcriptores paſſim obuia. Cic. *de Orat. II.* 75. *Quid ſi, quum pro altero dicas, litem tuam facias?*

Digitized by Google

ea de re aequum religioni iudicantis videbitur, poenam sustinebit. (b)

TIT. L.

DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT. (a)

Si

facias, aut laesus efferare iracundia, causſam relinquas, nihilne noceas? Et Titius *in Oratione pro lege Fannia* apud Macrob. *Saturn. II.* 12. *Inde ad comitium vadunt, ne litem ſuam faciant.* Ex quibus ſimul patet, non modo iudices, ſed et patronos, qui cauſſas male orabant, litem ſuam feciſſe viſos eſſe, et illos quidem non modo male et imperite iudicantes, ſed et ad comitium in tempore non venientes, ſicuti ex Macrobii loco recte collegit Grotius *in Florum ſparſ. ad tit. Inſt. de obligat. quae quaſi ex del. naſc. pag.* 72. In primis tamen litem ſuam feciſſe dicebatur iudex, qui perperam iudicauerat, idque videntur quibuſdam exemplis illuſtraſſe veteres. Sic e. g. litem ſuam faceret iudex, condemnans tutorem, qui per abſentiam, valetudinem, vel aliam iuſtam cauſſam auctor fieri non potuit: PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 10. *D. de auctor. tutor.* vel ex interdicto vnde vi tertium poſſeſſorem: PAVLL. *ibid. l.* 7. *D. de vi et vi armat.* Nec magis ferendus eſſet iudex, abſoluens donatarium, a quo, quod mortis cauſſa donatum erat, donator poenitens repetit. VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 30. *D. de mort. cauſſ. donat.*

(b) *Poenam ſuſtinebit.*] Ita Iuſtinianus in *pr. Inſt. de oblig. quae quaſi ex delict.* At VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 15. *D. de iudic.* ad hunc locum obſeruat, *primo*, ob filium etiam familias, qui litem ſuam fecerit, patrem teneri, ſed peculiotenus tantum: *deinde*, eam poenam arbitrariam locum dumtaxat habere, ſi per imprudentiam male iudicatum ſit; non ſi dolo malo, ſiquidem tunc iudex ipſam litis aeſtimationem praeſtare cogendus ſit.

(a) *Creditorum fiunt.*] Quum de iis, quae in fraudem creditorum fiunt, actum hic eſſe, tot veterum interpretum fragmenta neminem dubitare patiantur, et tamen longe inferius praetor eadem de re egerit, actionemque Paullianam, ad id, quod alienatum

SI quis seruos (b) in fraudem creditorum, (c) vel QVO MINVS iis SOLVATVR (d) manumittere, vel res, iura, ACTIO-

tum fuerat, reuocandum comparatam, proposuerit: verosimile profecto est, discrimen aliquod inter hoc et illud inferius caput fuisse. Fragmenta vero dum inter se comparamus, animaduertere nobis videmur, hoc capite actum esse etiam de manumissionibus, in fraudem creditorum factis, quae ex lege Aelia Sentia ipso iure nullae sunt: *pr. Inst. qui et ex quib. causs. manum. non poss. l. 5. pr. D. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. l.* 16. §. 2. *l.* 27. *pr. l.* 29. *pr. D. eod. tit.* quum reliqua alienata, de quibus infra, tantum actione Pauliana reuocentur. Deinde infra actum videtur de clam alienatis, hic de palam alienandis, nec dubium est, quin praetor rogatus iurisdictione sua subuenerit creditoribus, qui in fraudem sui quid fieri conquerebantur.

(b) *Seruos.*] Est hoc ius ex Lege Aelia Sentia, de eaque permulta notauimus *in Antiquit. Rom. I.* 6. Notum est, in fraudem creditorum eum videri manumittere, qui et consilium fraudandi habeat, et facta manumissione desierit soluendo esse: ac proinde non videri contra legem agere dominum, qui, quum soluendo non sit, seruum suum cum libertate instituat heredem, vt liber fiat, hereseque ei solus et necessarius. §. 1. *Inst. qui et ex quib. causs. manum.* Cui addit VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 30. *D. de hered. instit.* et pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri ex rescripto Seueri imp. si paratus sit, prius creditori satisfacere: modo omnino liberet creditorem, quamuis pignori in eam causam non datus sit. Qui enim pignori plures res accepit, non cogitur prius liberare, quam accepto vniuerso debito. VLPIAN. *ibid. l.* 19. *D. de pignor.* Eodem pertinet *ibid. l.* 44. *D. ad leg. Falcid.*

(c) CREDITORVM.] Hinc ex instituto hic quaerunt veteres, quis sit creditor, vtrum et is, cui sub conditione legatum, quamuis pendeat conditio? an is demum, qui ciuilem habet actionem? VLPIAN. *lib. XXI. ad edict. l.* 42. *D. de oblig. et act.* itemque an et is, cuius procurator pecuniam creditam iam recepit? PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 24. *D. de negot. gest.*

(d) SOLVATVR.] Verba haec edictalia fuisse patet PAVLLI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 32. *D. de verb.*

Digitized by Google

ACTIONES (e), PALAM (f), alienare volet (g), ego id fieri vetabo. (h)

TIT. LI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS. (a)

(VLPIAN.

verb. signif. vbi illa ita explicantur : MINVS SOLVTVM *intelligitur, etiamsi nihil esset solutum.*

(e) ACTIONES.) Id quoque vocabulum *πανικὸν*, de quo PAVLL. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 34. *D. eod. tit.* ACTIONIS *verbo et persequutio continetur.* Quomodo differant actiones et persequutiones, iam ab aliis obseruatum. Vide tu Io. Goedd. *ad tit. D. de verb. signif. l.* 10. *et l.* 34.

(f) PALAM.] Hoc quoque vocabulum est *πανικὸν*, de quo VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 33. *D. de verb. signific.* PALAM *est coram pluribus.*

(g) *Alienare volet.*] Alienatio ergo fieri debet. Nam non fraudantur creditores, quum quid non adquiritur a debitore. VLPIAN. *lib.* XXI. *ad edict. l.* 134. *D. de regul. iur.*

(h) *Fieri vetabo.*] Id est, non addicam libertatem, si quis per vindictam manumissurus est, neque actionem dabo venditori ad petendum pretium, nec emtori ad consequendam rem alienatam, si intercesserint creditores, idque in sui fraudem factum dixerint. Neque quidquam videri potest aequius, *quia nemo ex suo delicto debet meliorem facere conditionem suam.* VLPIAN *lib.* XXI. *ad edict. l.* 134. §. 1. *D. de regul. iur.*

(a) *Interrogatoriis actionibus.*] Proximam hanc fuisse materiam, viderunt omnes, qui de edicti perpetui serie fuere solliciti, idque et tot veterum fragmenta satis demonstrant. Egit enim de istis interrogationibus VLPIANVS *lib.* XXII. PAVLLVS *libro* XXV. (quamuis ex eo fragmentum, quod huc pertineat, nullum exstet,) CAIVS adhuc eodem *libro* VIII. CELSVS *libro* V. et IVLIANVS denique, ex quo itidem fragmentum nullum, quod ad hunc titulum referendum sit, exstat, *libro VIIII.* Nec edicti huius sententia admodum obscura est, quum et verba quaedam *πανικὰ* exstent, et reliqua ex *tit. D. de interrogat. in iur. fac.* notissima sint.

(VLPIAN. LIB. XXII. PAVLL. LIB. XXV.)

QVI IN IVRE INTERROGATVS (b) RESPONDERIT,

ſint. Egregiam tamen hic nobis operam iam nauauit Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 251.

(b) IN IVRE INTERROGATVS.] edictum de interrogationibus ideo praetor propoſuerat, quia ſciebat, difficile eſſe ei, qui heredem bonorumue poſſeſſorem conuenit, probare, aliquem eſſe heredem bonorumue poſſeſſorem. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 2. *D. de interrog. in iur. fac.* Toties itaque reus in iure interrogandus eſt, qua ex parte heres ſit, quoties dubitat actor, qua ex parte is, quocum agere velit, heres ſit. Quemadmodum enim in rem acturo, ne actum agat, aliquando opus eſt actione praeparatoria ad exhibendum, maxime propter vindicationem inducta. *l.* 1. *D. ad exhibend.* ita interrogatio tunc neceſſaria, quum in perſonam eſt actio, et certum petitur, ne ſcilicet, dum ignorat actor, qua ex parte aduerſarius defuncto heres exſtiterit, *plus petendo cauſſa cadat.* Ita legenda vltima verba CALLISTRATI *lib. II. edict. monit. l.* 1. *princ. D. eod. tit.* quae Digeſtorum conditores ita interpolarunt: *ne interdum pluis petendo aliquid damni ſentiat*, quia nimirum iam a Zenonis imp. temporibus rigidum iſtud ius de pluris petitione aliquantum fuerit mitigatum. Raeuard. *Varior. III.* 14. Quum itaque ex hoc CALLISTRATI fragmento diſcamus, actionibus interrogatoriis tantum eo caſu, quo certum petebatur, locum fuiſſe, facile iam reddes rationem, cur de certi incertique ſtipulationibus ad hunc locum ex inſtituto diſputent VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 75. *D. de verb. obligat.* et CAI. *lib. VIII. ad edict. prouinc. l.* 74. *D. eod. tit.* Ne vero fruſtra interrogaretur reus, praetor eum adſtringebat ex ſua in iudicio reſponſione, vt vel confitendo vel mentiendo ſeſe oneraret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 4. *pr. D. de interrogat. in iur. fac.* Ceterum edictalia eſſe verba: QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, obſeruat idem VLPIAN. *ibid. l.* 4. §. 1. D. *eod. tit.* vbi illud IN IVRE ita interpretatur, apud magiſtratus populi Romani, vel praeſides prouinciarum, *vel alios iudices*; (non pedaneos quidem, quia quod

Digitized by Google

DERIT (c), QVA EX PARTE HERES, bonorumue poſſeſſor

quod apud iſtos fiebat, non dicebatur in iure, ſed in iudicio fieri, ſed duumuiros iuri dicundo in municipiis, qui et ipſi vocantur iudices, *l.* 4. *C. de defenſ. ciuit.* Ius enim eum ſolum locum eſſe, vbi iuris dicundi vel iudicandi gratia conſiſtant magiſtratus, ſiue domi, ſiue in itinere hoc agant, docet VLPIAN. *ibid. l.* 4. *§.* 1. *D. de interrog. in iur. fac.* atque inde colligit, vbicumque iudicem aequitas mouerit, aeque fieri oportere interrogationem. VLPIAN. *ibid. l.* 21. *D. eod. tit.* Quem locum neſcio, cur de iudice pedaneo, interrogationibuſque poſt litis conteſtationem probationis cauſſa factis explicandum putarit V. C. Ger. Noodt *in Comm. ad h. t. p.* 251. Mirari quis poſſet, qui fieri potuerit, vt et in prouinciis et municipiis incideret quaeſtio: ex qua parte quis heres bonorumue poſſeſſor ſit, quum ad prouinciales et colonos, tamquam peregrinos, iura legitimae hereditatis non magis pertinuerint, quam teſtamentifactionis. Sed exemit hunc ſcrupulum VLPIANVS *lib. XXII. ad edict. l.* 17. *D. de ſtat. homin.* dum *in orbe Romano qui ſunt, ex conſtitutione Imp. Antonini* (Baſſiani Caracallae) *ciues Romanos effectos, tradidit.* Et haec eſt genuina legis celeberrimae ſpecies, de qua poſt viri illuſtris. Ezech. Spanhemii commentationem aliquid addere velle, idem eſſet, ac Iliada poſt Homerum ſcribere. Sufficiat veram eius ſpeciem eruiſſe, quam nemini adhuc peruiſam eſſe, animaduerto.

(c) RESPONDERIT.] VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l.* 9. *D. de interrogat. in iur. fac.* permulta monet de reſponſione ad interrogationes in iure factas, veluti, quod et qui ſine interrogatione reſpondet, ſe heredem eſſe, pro interrogato habeatur, quod perinde ſit, ſiue a Praetore, ſiue ab aduerſario interrogatus quis reſponderit, quod alius pro alio interrogari non poſſit, adeoque ſi defenſor falſo reſponderit, eum, quem defendit, ex tanta parte heredem eſſe, non hic, ſed ipſe defenſor ex mente CELSI *lib. V. Digeſt.* pro tanta parte actori teneatur. Eodem loco VLPIANVS diſputat, an non ex aſſe heredem ſe profeſſus eſſe videatur, qui interrogatus, quota ex parte heres ſit, reſponderit, heredem ſe eſſe? itemque an cogendus quis ſit reſpondere ad quaeſtiones:

ſor ſit (d), aduerſus eum ex ſua reſponſione actionem dabo. (e)

§. I.

ſtiones : vtrum ex teſtamento heres ſit ? et vtrum ſuo nomine ei quaeſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo iuri ſubiectos habet, vel per eum, cui heres exſtitit ? an ei hereditas ex fideicommiſſo reſtituta, an in poteſtate habeat filium ? et an denique peculium apud eum, quo cum agitur, ſit ? In primis obſeruandum, quod idem VLPIANVS *ibid. l.* 9. §. 2. *D. eod. tit.* tradit : ſi ſeruus interrogetur, nullam eſſe interrogationem non magis (lege *minus*) quam ſi ſeruus interroget. Id enim et CAIVS *lib. VIII. ad edict. l.* 133. *D. de regul. iur.* inculcaſſe videtur, addita ratione, *meliorem conditionem noſtram per ſeruos fieri poſſe, deteriorem fieri non poſſe.* Vid. Iacob. Gothofred. *in Comm. ad tit. Dig. de Regul. iur. p.* 557.

(d) *Poſſeſſor ſit.*] Tantum loquutus fuerat Praetor de hac quaeſtione, quia nomina inter coheredes ipſo iure diuiſa erant ex lege XII. tabularum, adeoque periculum erat, ne plus peteret actor. Interreat tamen et reorum quam maxime, ne praecipitarentur, quamdiu iuſte deliberant. Vnde durante adhuc eo beneficio reſpondere non tenebantur. Id quod et tunc ex conſtitutione D. Hadriani verum erat, quando quis controuerſiam hereditatis ab alio patiebatur, ne ſcilicet, aut negando ſe heredem praeiudicaret ſibi, aut dicendo heredem illigaretur etiam ablata ſibi hereditate. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 6. *D. de interrogat. in iur. faciend.* Quamuis vero maxime ad hanc quaeſtionem pertineret edictum : attamen eius ſententia et ad alias ſimiles interrogationes eſt porrecta, veluti, an quadrupes, quae pauperiem fecit, eius ſit, vel an ſeruus, qui damnum dedit, ſuus ſit ? *l.* 7. *l.* 8. *D. eod. tit.* an aedes, vel locus, ex quo damnum timetur, et pro qua parte eius ſit ? *l.* 10. *D. eod. tit.* cuius quis aetatis ſit ? VLPIAN. *ibid. l.* 11. *pr.* D. *eod. tit.* Ex quibus facile patet, cur Donatus *ad Terent. Adelph. III.* 4. *v.* 53. ſcripſerit : RESPONDERE *proprie dici, quum lis intendatur.*

(e) *Actionem dabo.*] Si quis enim, quum heres non eſſet, interrogatus reſpondiſſet, ex parte ſe heredem eſſe, ille ſic conueniebatur, ac ſi pro ea parte heres eſſet, et ſi, quum ex quadrante, vel omnino non eſſet

Digitized by Google

§. I. Aduerſus eum, QVI OMNINO NON RESPONDEBIT (f), in ſolidum actionem dabo. (g)

TIT.

ſet heres, ex aſſe ſe heredem dixiſſet, in aſſem inſtituta actione recte conueniebatur. Fides enim cuique contra ſe habebatur. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. §. 1. *et* 2. D. *eod. tit.* Si per mendacium ex quadrante ſe heredem profitebatur, quum ex ſemiſſe eſſet heres, in ſolidum is recte conueniebatur, quia mentiri non debuiſſet. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 3. D. *eod. tit.* Tenetur ergo quiſque ex ſua reſponſione, quaſi ex contractu obligatus, pro quo pulſatur, ſi ab aduerſario interrogatus reſponderit. Sed et ſi a Praetore interrogatus ſit, nihil faciet Praetoris auctoritas, ſed ipſius reſponſum ſiue mendacium. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 9. D. *eod. tit.* Actio, quae inde naſcitur, vocatur INTERROGATORIA *in rubr. et l.* 22. D. *eod.* itemque CONFESSORIA, quatenus ex alterius confeſſione. *l.* 25. §. 1. D. *ad leg. Aquil.* Vid. Duaren. *Diſput. Anniuerſ. l.* 43. Ger. Noodt *Comm. ad Pand. h. t. p.* 252. et alios.

(f) OMNINO NON RESPONDEBIT.] Verba haec edictalia ſeruauit VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. §. 5. D. *eod. tit.* vbi et obſeruat primum §. 4. eum quoque, qui tacuit apud Praetorem in ea cauſſa eſſe, vt inſtituta actione in ſolidum conueniretur, eumque hanc merito poenam contumaciae ferre, quemadmodum ſi negaſſet, quia praetorem contemnere videatur: deinde §. 6. iuriſconſultos haec verba ita accepiſſe, vt et is omnino non videretur reſpondiſſe, qui reſpondit quidem, ſed non ad interrogata, id eſt, ἀλλ' ωὸς ἕτερα. Qualis eſt illa reſponſio Tranionis, ſerui veteratoris, ad quaeſtionem Theuropidis heri apud Plaut. *in Moſtell. act. V. ſcen.* 1. *v.* 72.

TH. *Loquere, cuiuſmodi reliqui, quum hinc abibam, filium?*
TR. *Cum pedibus, manibus, cum digitis, auribus, oculis, labris.*
TH. *Aliud te rogo.* TR. *Aliud nunc ego tibi reſpondeo.*

(g) *In ſolidum actionem dabo.*] Hoc in poenam contumaciae. Non ergo ad hoc ſilentium, vti viſum eſt Grotio *in Flor. ſparſ. p.* 148. ſed ad omiſſionem exceptionum pertinent illa Demi-

TIT. LII.

DE IVREIVRANDO VOLVNTARIO. (a)

phontis apud Terent. *in Phorm. Act.* II. *scen.* 1. *v.* 49.

An quiſquam iudex eſt, qui poſſit noſcere
Tua iuſta, vbi tute verbum non RESPONDEAS.

Sane hic *ſua iuſta* non eloquutus fuerat Antiphon, id eſt, ſuum ius, ſuas exceptiones, quibus fretus explicari ex illis nuptiis potuiſſet. At enim, quum contumaciae haec poena ſit, eaque ſatis grauis, non mirum eſt, excuſatum habitum, qui non dolo malo perperam reſponderit, ſed vel id dixerit, quod ſenſum commodum admittat, vel ex errore ſe heredem negarit, vel culpa quidem, ſed non lata, vel quia ea, quae poſtea emerſerunt, ignorauit, non recte reſponderit. De qualibus caſibus egit CELSVS apud VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 11. §. 6. 8. *ſequ. ad fin. D. eod. tit.* Nec dubito, quin huc etiam pertineat caſus, ſi iudex ab altero litigante heres inſtitutus interrogationibus circumuenire velit reum. Tantum enim abeſt, vt huic tunc noceat ſilentium, vt ipſe iudex mutandus ſit, ne in re ſua iudicet. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 17. *D. de iudic.* Praeterea non nocet reo reſponſio, ſi e. g. ex dimidia ſe heredem dixit, quum tamen poſtea et alter ſemis ei adcreuerit, ſiquidem tunc actori noua actione non eſt opus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 43. *D. ad SC. Trebell.* Sub finem tituli redeo ad CALLISTR. *lib.* II. *edict. monit. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.* qui interrogatorias actiones ſua aetate non amplius in vſu fuiſſe, ait, quia nemo coactus fuerit ante iudicium de iure ſuo quidquam reſpondere, atque hinc illas actiones minus frequentatas ſenſim in deſuetudinem abiiſſe: ad probationes tamen ea prodeſſe, quae ab aduerſario expreſſa fuerint vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in cauſſis verterentur. Quod mirum ſane videri poteſt de temporibus Alexandri Seueri, in quae incidiſſe Calliſtratis aetatem vulgo exiſtimant. Hinc verba haec non eſſe Calliſtrati, ſed Triboniani, hoc Calliſtrati fragmentum ad ſua tempora detorquentis, iam alii obſeruarunt, et in his iam Dionyſ. Gothofred. *in Not. ad d. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(a) *De iureiurando.*] Actum hic

Digitized by Google

hic esse in edicto *de iureiurando*, in *Serie edicti perpetui* iam pridem vidit Iac. Gothofredus, et ante eum Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p.* 127. qui tamen concoquere non potuit, quod praetor infra post titulum *de rebus creditis* iterum de iureiurando edixit. Hinc duplicem proponit coniecturam, quarum neutra videtur admittenda. Ait enim: *Mirum videri possit*, VLPIANVM *lib.* XXII. *ad edictum explicasse non tantum edictum* de interrogationibus, *sed etiam edictum* de iureiurando, *vt indicat l.* 3. 5. 7. 9. 11. 13. *D. de iureiur. quae leges sunt ex lib.* XXII. *ex quo etiam sunt l.* 2. 4. 6. 9. 11. *et* 21. *D. de interrog. in iur. fac. Sed responderi potest bifariam, vel quia olim interrogatio erat duplex, vel adhibito iureiurando, vel non: illam vocabant rogare sacramento, de quo vid. Festus in verbo sacramentum: vbi haec duo, sacramento contendere, et sacramento rogare explicantur, licet locus sit valde mendosus. Vel dicendum has leges ex lib.* XXII. *de iureiur. referendas esse ad lib.* XXVI. *vt mendum sit in numero, quemadmodum in PAVLLO lib.* XVII. *ad edict. ponuntur leges sub tit. de iureinr. quae pertinent ad lib.* XXVII. *sic in eodem PAVLLO lib.* XVIII. *ponuntur decem leges sub tit. de iureinr. quae pertinent potius ad lib.* XXVIII. Ita Hub. Giphanius, cuius ex coniecturis nulla ad rem pertinet. Nam prior, quam de interrogatione per sacramentum protulit, statim iugulatur ipsis edicti verbis, quae fere integra exstant in *l.* 3. *pr. et l.* 7. *pr. D. de iureiur.* Ex quibus sane patet, non ibi egisse praetorem de contentione per sacramentum, vel sponsione litigantium, (quaequid fuerit, ostendimus in *Antiquit. Rom. lib.* IIII. *tit.* 6. §. 25.) sed de iureiurando voluntario, nataque inde et exceptione et actione. Deinde vis maior videri posset, tot leges vno edicto loco mouere, et in alium librum relegare, maxime quum praetori non fuerit inusitatum, de eadem re pluribus locis edicere. Praeterea nec magis necessarium fuit, PAVLLI fragmenta turbare, in eorumque inscriptionibus tot menda fingere, quum ostenderimus supra, illa recte se omnino habere, et commodissime suis locis aptari posse. Quae quum ita sint: merito adsentimur Ger. Noodtio, qui *in Comment. ad Pandect. pag.* 278. recte obseruat, praetorem binis locis proposuisse edicta de iureiurando, et post titulum quidem de interrogationibus *de voluntario*,

SI IS, CVM QVO AGETVR (b), CONDITIONE DELATA (c), IVRA-

luntario, infra vero post titulum de rebus creditis, *de necessario* egisse. Ipsum edictum restituere vel ideo fuit facillimum, quia prioris verba fere integra exstant, posterius vero exemplo prioris exstrui res est nullius fere laboris. Et tamen hic nihil nobis palmae superfuit, quum hunc qualemcumque laborem iam occuparit, nec infeliciter profligarit laudatus Noodtius *ibid. p.* 279. *et* 283.

(b) CVM QVO AGETVR.] Id est, reus. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *de iureiur.* Hunc enim exceptione iurisiurandi tutum fore, promittit praetor, si delatum sibi ab actore iusiurandum praestiterit. Nec interest, siue in rem, siue in personam, siue in factum, siue poenali actione, siue qualibet alia, siue interdicto agatur, itemque siue de dando faciendoue, siue de personae conditione quaestio sit, veluti, si reus iurarit, in potestate se non esse, vel mulier, praegnantem se esse, vel non esse, quamuis eiusmodi iusiurandum matri quidem, non autem partui, vel prosit, vel noceat. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. §. 1. 2. 3. *D. eod.*

(c) CONDITIONE DELATA.] Nam si reus iurauit, nemine conditionem deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur, quia sibi iurauit, et alioquin facillimus quisque ad iusiurandum, nemine deferente decurrens, oneribus actionum se liberaret. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 3. *pr.* D. *eod. tit.* Praestari autem oportet, vti delatum est iusiurandum, e. g. si quis *per. Deum, vel per caput suum* iurarit, ratum non habebitur iusiurandum, quod *per salutem* iurantis exegerat actor. Omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod quis sibi voluerat iurari, praetor tuetur, etiamsi propria superstitione iuratum sit, modo non sit improbatae publice religionis. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 4. *l.* 5. *pr. §.* 1. 3. *D. eod. tit.* Ex quo patet, in cuiusque fuisse potestate, qua alterum religione quibusque conceptis verbis obstringere voluerit, modo haec non improbatam publice religionem redolerent. Hinc Acron ad illa *Horatii Epod.* XV. 4.

Nox erat, et caelo fulgebat Luna sereno
Inter minora sidera,

Quum

Digitized by Google

Quum tu magnorum Numen laesura Deorum
In verba iurabas mea.

In verba, inquit, *iurabas mea, ſicut oſtendebam ego tibi iurare, ita iurabas, et ſecundum verba, quae proponebam, iurabas.* et Porphyrion *ibid. In verba iurabas mea, hoc eſt, mea per verba conceptum iusiurandum.* Id ergo veteres dicunt *conceptis verbis iurare :* Gell. *Noct. Attic. lib. VII. cap.* 11. *dictata ſacramenta*, Sil. Italic. *de bell. Punic.* item *iurandi formulam iuris*, veluti Ouid. *Heroid. Epiſt.* XXI. *v.* 133. Ceterum per iuramenta improbatae publice religionis vereor, ne VLPIANVS, Chriſtianis parum, vt videtur, aequus, intellexerit eorum iuramenta. Erant, qui ab illis plane abhorrebant, contenti formula ἀληθῶι λέγω, de qua Clemens Alexandr. *Stromat.* VII. *p.* 728. alii per Deum et per Chriſtum et per Spiritum S. iurabant, Veget. *de re milit. II.* 5. vel Deum teſtem inuocare iusiurandum efficaciſſimum ſanctiſſimumque exiſtimabant. Athanaſ. *in Apolog. ad Conſtant. Imp. tom. I. f.* 528. Quin nec *per maieſtatem imperatorum, quae ſecundum Deum generi humano diligenda colendaque* ſit, nec *per ſalutem principum* iurare dubitabant, quamuis nullo periculo, nulliſque minis adduci poſſent, vt *per genium imp.* deierarent. Veget. *ibid.* Tertull. *in Apologet. cap.* 32. Ita et in iure noſtro tamquam improbatae religionis, propoſito extremo ſupplicio, damnatur iusiurandum *per caput et capillum Dei. Nouell.* LXXI. Fortaſſis et iusiurandum, quod Iudaeis per calumniam tribuebant, improbatae religionis videbatur. Vti enim his aeque ac Chriſtianis cultum aſini vel monſtri aſiniformis adfingere non dubitabant: ita et per aſinum eoſdem iurare mentiebantur. Hinc Petron. *in Satyr. p. m.* 58.

Iudaeus licet et porcinum numen adoret,
Et CILLI *ſummas aduocet auriculas.*

Cillum enim eſſe aſinum, *hemicillum* ἡμίονον, vel mulum, *cillanum* vel χιλλαντῆρα agaſonem, ſatis notum eſt. Et Martial. *Epigr.* XI. 95. *v.* 7. in Theodorum poëtam Iudaeum :

Ecce negas iuraſque mihi per templa Tonantis.
Non credo, iura, verpe per anchariam.

Illud enim *anchialus*, quod vulgo praeferunt Martialis libri, nihili eſt, חנעלם, quod Salmaſ. *in Helleniſt. Part.* I. *quaeſt.* 5. *pag.* 205.

IVRAVERIT (d), remiſſumue ei iusiurandum fuerit (e): EIVS REI (f), DE QVA IVSIVRANDVM EI DELATVM FVE-

p. 205. inde exſculpſit, ne Hebraeum quidem; paullo meliora, quae Scaliger *in Prolegom. de Emend. Temp.* adinuenit, חיאלה, quodque Seldenus *de ſucceſſ. Hebraeor. Proleg. pag.* 6. praetulit יברעחי עולם itemque quod in mentem venit Thomae Farnabio *ad Martial. pag.* 355. חי אם אלה, ſed quae non reſpondent acumini, quod in Iudaeum παιδιαγραν adfectat poëta nequiſſimus. Itaque reliquis praeferenda coniectura Iſ. Voſſii *in Obſerv. ad Pomp. Mel. l.* 8. *p.* 48. legentis *anchariam*, vel *ancariam*, id eſt, aſinum ἀχθοφόρον, quo ſenſu Lucilius:

Concurſans, veluti ancarius, clareque quiritans.

(d) IVRAVERIT.] Dato enim iureiurando, non aliud quaeritur, quam an iuratum ſit? remiſſa quaeſtione, an debeatur, quaſi ſatis probatum ſit iureiurando. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. §. 2. *de iureiur.* Si neque iuratum eſt, neque remiſſum iuſiurandum, pro eo debet haberi, atque ſi res in iusiurandum admiſſa non eſſet. Proinde ſi poſtea iurare paratus ſit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum eſt, iuratum non eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. *D. eod. tit.*

(e) *Remiſſumue ei iusirandum fuerit.*] Tale quid in edicto fuiſſe, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, idque vel paullo ante adductum ex VLPIANO *lib.* XXII. *ad edict. l.* 5. §. 4. D. *eod. tit.* fragmentum ſatis probat. Remittit vero iusiurandum, qui deferente ſe, quum paratus eſſet aduerſarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti iurisiurandi. *l.* 6. D. *eod. tit.* Quae remiſſio et abſenti fieri poteſt per epiſtolam. *l.* 41. D. *eod. tit.* Add. Zach. Huberi *Diſſert. iurid. philol. de his, qui poſſ. grat. iurisiur. fac. cap.* 2. §. 2. *tom.* II.

(f) EIVS REI.] Quod ſic erit accipiendum, ſiue de tota re, ſiue de parte ſit iuratum. Nam de eo, quod iuratum eſt, pollicetur, ſe actionem non daturum, neque in eum, qui iurauit, neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum eſt, ſuccedunt. VLPIAN. *lib.* XXII. *ad edict. l.* 7. D. *de iureiur.*

Digitized by Google

FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. (g)

§. 1. Si qui petit (h), conditione delata iurauerit, remissum-

(g) ACTIONEM DABO.] Nam postquam iuratum est, denegatur actio, aut si controuersia est, id est, si ambigitur, an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est. VLPIAN. *ibid. l.* 9. *princ. D. eod. tit.*

(h) *Qui petit.*] Quemadmodum enim iureiurando dato vel remisso reus adquirit *exceptionem* sibi aliisque, de qua superiore §. actum: ita actor actionem eodem modo adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit, dari sibi oportere, vel quum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum est. Ita sententiam huius §. describit VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l.* 9. §. 1. *D. de iureiur.* Nec aliter Iustinianus §. 11. *Inst. de action.* ex quo itidem discimus, eam actionem ex edicto praetoris esse. Potest vero huiusmodi iusiurandum deferre minor, qui tamen caussa cognita in integrum poterit restitui. Sic et si quis in fraudem creditorum iusiurandum debitori detulerit, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debebit dari. VLPIAN. *lib. XXII. ad edict. l.* 9. §. 4. 5. *D. eod. tit.* Porro delatum hoc iusiurandum prodest actori, non modo si ipse iurauerit, sed et si defensor eius vel procurator conditione delata iusiurandum dederit. Ceterum si petitor, possessore deferente, rem suam esse, iurauerit, actori dabitur actio, sed aduersus eum tantum, qui iusiurandum detulit, eiusque successores, non aduersus tertium: quod et tunc locum habet, si possessor, petitore deferente iurauerit, *rem petitoris non esse*, siquidem et tunc exceptionem quidem habet aduersus petitorem, non autem actionem, neque aduersus petitorem postea possidentem, neque aduersus alium quemcumque, quia non iurauit *rem suam esse*, *sed eius non esse.* Eadem actio quomodo locum habeat, si quis vsumfructum alicuius rei, vel quasi vsumfructum, vel hereditatem sibi competere, vel libertum alicuius se non esse, vel fundum suum esse, vel se furtum non fecisse, vel se vendidisse rem centum, vel societatem fecisse, vel ob decem pignori dedisse fundum, iurauerit: disquirunt VL-

missumue ei iusiurandum fuerit, in ipsum, qui detulit, inue eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. (i)

(VLPIAN. LIB. XXIII.)

(*) *Videtur hic aliquid deesse, quod restituere non sustinuimus.*

TIT.

PIAN. *ibid. l.* 9. §. 6. 7. *l.* 11. *pr.* §. 1. 2. 3. *l.* 13. *pr.* §. 1. 2. 3. 4. 5. *D. de iureiur.* IVLIAN. *lib. VIII. Digest. l.* 12. *D. eod. tit. l.* 24. *D. de except. rei iudic.*

(i) *Actionem dabo.*] Ex qua si quis damnetur in famoso iudicio, famosus fit. Praeterea haec actio perpetuatur, quamuis alioquin alter mihi temporaria tantum actione obligatus erat. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 2. 3. *D. de iureiur.* Ideo vero haec actio pure praetoria est, quod alioquin iure ciuili non maior est vis iurisiurandi, quam pacti nudi, quod erudite, vt solet, demonstrauit Cuiac. *Obseru. XXII.* 7. Ceterum, quid si quis peieraſſe conuincatur? De eius periurii poena, et an talis iure ciuili statuta sit, ex instituto disserit Bern. Henr. Reinold. *Var. cap.* 15. *p.* 109. *sequ.* Sane fere impune erat per Deum peieraſſe, quod *Deorum iniurias Diis curae esse, contemtamque iurisiurandi religionem satis Deum vltorem habere* putarent. Tacit. *Annal. lib. I. cap.* 73. *l.* 2. *C. de reb. cred. et iureiur.* At si quis per genium Principis peieraſſet, is maiestatis reus putabatur. Qua de re VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. *vlt. D. h. t. Si quis*, inquit, *iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, et peierauerit, vel dari sibi oportere, vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit, Imperator noster* (Antoninus Bassianus Caracalla) *cum patre* (Seuero) *rescripsit, fustibus eum castigandum dimittere, et ita ei superdici* : προπετῶς μὴ ὄμνυε, *id est, temere ne iurato.* Ex quo iam facile patet, cur Tertullianus *Apologet. cap.* 28. scripserit : *Maiore formidine et callidiore timiditate Caesarem obseruatis, quam ipsum de Olympo Iouem : citius denique apud vos per omnes Deos, quam per vnum genium Caesaris peieratur.* Et Minuc. Felix *in Octau. pag.* 283. *Et est eis tutius per Iouis genium peierare, quam Regis.*

(*) *Videtur hic aliquid deesse.*] Hiatum aliquem hic deprehendet, quisquis fragmenta, quae ex

ex VLPIANI *lib. XXIII.* ſuperſunt, paullo accuratius inter ſe contulerit. Quamuis enim extra omnem dubitationis aleam poſitum ſit, illum hoc libro explicaſſe edicta *de effuſis et deiectis*, *de ſeruo corrupto*, et *de aleatoribus*: ſunt tamen quaedam loca, quae ad nullum horum edictorum referri poſſunt. Nam *l.* 3. D. *mandat.* agitur de eo, qui mandatum accepit, vt pecuniam in diem foeneraret. In *l.* 33. D. *de act. emt.* quaeritur, an qui plures res vno pretio emerit, de ſingulis emti agere poſſit? In *l.* 8. D. *de adminiſtr. et peric. tut. et l.* 31. D. *de fideiuſſ.* ſermo eſt de actionibus, in quibus dies exſpectanda. *Lex* 36. D. *de verb. ſignif.* explicat, quid LITIS vocabulo contineatur. Denique *l.* 13. D. *de vacat. et excuſ. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* VLPIANVS diſſeruit de iudicum excuſatione et mutatione. Quid vero haec omnia ad edicta illa *de effuſis et deiectis*, *ſeruo corrupto*, *et aleatoribus.* Quum vero in *d. l.* 18. *de iudic.* principium de iudicis mutatione agat, ſequens §. 1. autem ad titulum de effuſis manifeſto pertineat: conſequens ſane eſt, vt edictum, quod hic deſideratur, qualecumque illud fuerit, titulum *de effuſis et deiectis* ἄμικτος antecеſſerit. Quod miror, nec a Iac. Gothofredo *in Serie edicti perpetui*, nec ab Hub. Giphanio *in Oeconom. iur.* nec ab vllo alio eſſe obſeruatum. Comparatis inter ſe fragmentis, id video, illa ad materiam de iudiciis pertinuiſſe, ac proinde paene adſentior Io. Goeddeo, qui *in Comm. ad l.* 36. D. *de verb. ſignif.* Praetorem hic de LITIS CONTESTATIONE edixiſſe ſuſpicatur. Sane enim VLP. *l.* 36. D. *de verb. ſignif.* hic, quid LIS ſit, exponit. Et quum Feſtus *voce conteſtari* litis conteſtationem in eo poſitam fuiſſe tradat, quod *duo aut plures adverſarii* ORDINATO IVDICIO *dicerent: teſtes eſtote:* fieri poteſt, vt VLPIANVS hic diſſeruerit de ordinando iudicio, eoque manifeſto tum referendae eſſent *l.* 13. D. *de vac. et excuſat. mun. et l.* 18. *pr.* D. *de iudic.* quin et *l.* 8. D. *de adminiſtr. tut.* et *l.* 31. D. *de fideiuſſ. l.* 3. D. *mandat.* et *l.* 33. *D. de act. emt.* Neſcio etiam, an non huc referri poſſit titulus codicis *de conſortibus eiuſdem* LITIS, qui *libro III.* ante materiam *de noxalibus actionibus* occurrit, et titulus Pandectarum *de quibus rebus ad eumdem iudicem eatur*, quippe qui titulum de ſeruo corrupto ἄμικτος antecedit. Enimuero, quum hic merae tenebrae ſint: rem in medio relinquo, monuiſſe contentus, aliquid hic deeſſe.

Digitized by Google

TIT. LIII.

DE HIS, QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT. (a)

VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, (b) VEL IN QVO CONSISTITVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT (c), QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM, QVI

(a) DEIECERINT.] De ordine nulla lis est. Posteriorem enim hunc titulum fuisse edicto de iureiurando, vel id argumento est, quod VLPIANVS de hoc LIB. XXII. de illo LIB. XXIII. demum egerit. Praecessisse autem eumdem edictum de seruo corrupto, ordo in Digestis obseruatus, facile vnicuique persuadet. Verba totius edicti *ἀνεπιγράφως* superfunt in *l.* 1. *et l.* 5. *D. de his, qui effud. vel deiec.* nec non in *l.* 25. §. 2. *D. de noxal act.* Summa cum vtilitate id edixisse Praetorem, obseruat VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.* quia publice vtile sit, sine metu et periculo per itinera commeari. Ceterum verosimile admodum est, initio in L. Aquillia aliquid de effusis et deiectis cautum fuisse, quod ex *l.* 31. *D. ad leg. Aquill.* acute colligit Corn. van Bynkersh. *Obseru. I.* 13. At illius legis luminibus postea offecit Praetor, proposito hoc edicto *de effusis et deiectis*, et pinguiore aduersus effundentes et deiicientes actione promissa.

(b) ITER FIET.] Siue publicus ille locus sit siue priuatus, dum ita comparatus, vt per illum vulgo iter fiat: quandoquidem iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur. Adeoque et edictum cessat, si aliquando vulgus in illa via non commeauerit, et tunc deiectum aliquid effusumue sit, quum secretis huc vsque locis, modo coeperit commeari. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. de his, qui effud. vel deiec.*

(c) EFFVSVMVE QVID ERIT.] Quod, quum suspenderetur, decidit, magis deiectum videtur, et quod iam suspensum decidit, pro deiecto haberi maius est. Praeterea et si quid suspensum effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum est. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. *D. h. t.*

Digitized by Google

QVI IBI HABITAVERIT (d), IN DVPLVM IVDICIVM DABO (e).

§. I. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVIN-

(d) QVI IBI HABITAVERIT.] Non in dominum aedium, ſed in inquilinum, quia culpa huius, non illius eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 4. D. *de his, qui effud.* Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, de peculio aduerſus patrem non agitur, quia haec actio non ex contractu eſt: ſed aduerſus ipſum filium haec actio inſtituitur. Si ſeruus habitator eſt, is extra ordinem officio iudicis corrigendus. Perinde autem eſt, ſiue in ſuo, ſiue in conducto, ſiue in gratuito quis habitet. Hoſpes non tenetur, *quia ibi non habitat, ſed tantiſper hoſpitatur*, inter quae tantumdem intereſt, quantum inter domicilium habentem et peregrinantem. Si denique plures habitant in eodem coenaculo, in ſingulos haec actio in ſolidum datur, ita tamen vt vno ſoluente reliqui liberentur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 7. 8. 9. 10. *l.* 3. D. *eod. tit.* Aliud ſi diuiſis coenaculis habitent plures, vel ſi quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus, vel ſi quis amicis ſuis modica hoſpitia diſtribuerit, vel coenacularium exercens, modicum ſibi hoſpitiolum retinuerit, de quibus ſimilibuſque caſibus agit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. 2. 3. D. *eod. tit.*

(e) IVDICIVM DABO.] Vocatur haec actio *in factum*, nec adiicitur culpae mentio vel inficiationis, vt in duplum promiſcue detur actio, quamuis actio ex lege Aquillia vtrumque exigat. VLPIAN. *lib.* XXIII. *l.* 1. §. 4. D. *eod. tit.* Ei, qui duplum ſoluit, ſiue ex lege Aquillia, ſiue ex hoc edicto damnatus ſit, merito datur actio vel locati, vel in factum aduerſus deiectorem. Eadem actio ex hoc capite perpetua eſt, et heredi, non autem in heredem competit, non ex ſequentibus. Nam ſi liber homo periit, intra annum tantum competit, et nec heredi, nec in heredes datur, quia popularis et poenalis eſt, quamuis pluribus ad agendum proruentibus, is praeferendus ſit, cuius intereſt. Sin libero homini nocitum, ipſe habet actionem perpetuam, alius, qui eo nomine vult experiri, annuam: heredi vero haec actio non com-

QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO (f). SI VIVET, MOCITVMQVE EI ESSE DICETVR (g), QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO.

§. II. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM (h): AVT NOXAM DEDERE (i). SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT, SE IN SVA POTESTATE (k) SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBE-

petit, quia, quod in corpore libero datur, non eſt pecuniarium, adeoque nec iure hereditario in ſucceſſores tranſire debet. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4. 5. *D. eod. tit.*

(f) IVDICIVM DABO.] Quum enim liber homo perit, vel ideo in duplum fieri non poteſt damni aeſtimatio, quia liberi corporis nulla eſt aeſtimatio. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 5. D. *eod. tit.*

(g) NOCITVMVE ESSE DICETVR.] Haec verba non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta ſunt, veluti ſi forte veſtimenta eius, vel aliud quid ſciſſum corruptumque eſt: ſed ea, quae in corpus eius admittuntur. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 6. D. *eod. tit.*

(h) ADIICIAM.] Sed haec adiectio parum vtilitatis habet, ſi ſeruus vel aufugit, vel mortuus eſt, quia tunc noxae deditio fieri nequit. *Ea* enim, *quae dari impoſſibilia ſunt, vel, quae in rerum natura non ſunt, pro non adiectis habentur.* VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 135. D. *de regul. iur.* vbi vid. Iac. Gothofred. *in Comment.*

(i) NOXAM DEDERE.] An et filiusfamilias ex noxa aliqua, ex qua patri actio competit, experturus, actionem hanc habeat, ex inſtituto diſquiſiuit VLPIAN. *ibid. l.* 18. §. 1. D. *de iudic.* Quoties vero dominus ex noxali cauſſa conuenitur, ſi nolit ſuſcipere iudicium, in ea cauſſa eſt, vt debeat noxae dedere, modo ſeruum habeat in poteſtate, vel dolo malo fecerit, quo minus haberet. An vero et quatenus abſentes quoque defendi poſſint, diſputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 21. *pr.* §. 1. D. *de noxal. action.*

(k) IN SVA POTESTATE.] In poteſtate ſic accipere debemus, vt facultatem et poteſtatem exhibendi

Digitized by Google

IVBEBO (l), IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO NON FECISSE, QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE (m).

§. III. (n) NE QVIS (o) IN SVGGRVENDA PROTECTOVE (p), SVPER

hibendi eius habeat: ceterum, si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate. VLP. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 2. 3. D. *de noxal. act.* vbi et ipsa huius edicti verba, e loco et titulo suo diuulsa, habentur.

(l) DEIERARE IVBEBO.] Quod si reus iurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur, quasi contumaces. Tutores quoque vel curatores ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. Si autem procurator sit, dominus ipse iuret, necesse est. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 4. 5. D. *de noxal. action.*

(m) SINE NOXAE DEDITIONE.] Quid vero, si iusiurandum exegerit actor, reusque iurarit, deinde noxali velit agere actor, quia reus seruum in potestate habere coeperit, an huic exceptio iurisiurandi dabitur? Negauit Sabinus, quia de alia re sit iuratum, seruum nempe tunc in potestate non fuisse, iam vero is in potestate omnino sit. Neratius vero dicebat, actorem post exactum iusiurandum hoc casu experiri posse sine noxae deditione. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 21. §. 6. D. *de noxal. action.*

(n) §. 3.] Hoc edictum superioris portio est. Consequens enim fuit, praetorem etiam in hunc casum prospicere, vt si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret. Ita VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 7. D. *de his, qui effud. vel deiec.* vbi §. 6. et ipsa edicti verba recitat.

(o) NE QVIS.] Haec verba *ne quis* ad omnes pertinent, siue inquilinos, siue dominos aedium, siue inhabitent, siue non: modo ibi quid expositum habeant. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. §. 8. D. *eod. tit.*

(p) PROTECTOVE.] Quo et Maeniana pertinent, quae ex prouolantibus tabulatis constant. De his Non. Marcell. *de Propr. Serm. l.* 333. *p.* 520. *edit. Dion. Gothofredi: Maeniana ab inuentore eorum, Maenio dicta sunt. Vnde et columna Maeniana.* Meminit *columnae Maeniae* Cicero *in Diuinat. cap.* 16. et *pro Sext. cap.*

SVPER EVM LOCVM, QVA VVLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT (q), CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT (r). QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO (s).

§. IIII. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT AESTIMATIONEM DARI, AVT NOXAE DEDI IVBEBO (t).

TIT. LIIII.

DE SERVO CORRVPTO (a).

QVI

cap. 58. vbi priore loco Aſcon. Paedianus: *Maenius, quum domum ſuam venderet Catoni et Flacco cenſoribus, vt ibi baſilica aedificaretur, exceperat ius ſibi vnius columnae, ſuper quam tectum proiiceret, ex prouo'antibus tabulatis, vnde ipſe et poſteri eius ſpectare munus gladiatorium poſſent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur columna Maenia vocitata eſt, cauſſis eiuſmodi ſolitis.* Similia habent Acron et Porphyrion in ſchol. ad Horat. *Serm. l. 3. v. 23.*

(q) POSITVM HABEAT.] POSITVM accipere debemus, ſiue in habitationis vel coenaculi, ſiue in horrei aliuſue aedificii parte. POSITVM etiam habere dicitur, qui ipſe quidem non poſuit, verum ab alio poſitum patitur. Quare ſi ſeruus poſuerit, dominus autem poſitum patiatur, non noxali iudicio dominus, ſed ſuo nomine tenebitur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 9. 10. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(r) NOCERE CVI POSSIT.] Non ergo edictum prohibet, aliquid poni, ſed ita poni, nocere vt poſſit. Quale quid ſi poſitum vel ſuſpenſum habeas, teneberis edicto, ſiue nocuerit, ſiue non nocuerit. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 11. D. eod. tit.*

(s) IVDICIVM DABO.] Quod aduerſus quem, et ad quid competat, diſputat VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 12. 13. D. eod. tit.*

(t) DEDI IVBEBO.] Ad hanc edicti partem nihil monent interpretes. Saltim nullum ſupereſt, quod eo pertineat, fragmentum. Verba tamen τυπικὰ ſeruauit VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l. 5. §. 6. D. de his, qui effud. vel deiec.*

(a) CORRVPTO.] Proximum fuiſſe hunc titulum, dubitare nos non patiuntur rationes ad ſuperiorem

QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM (b) RECEPISSE (c), PERSVASISSEVE (d) QVID EI DICETVR DOLO

riorem titulum adlatae. Eum saltim hic locum habuisse, vel inde patet, quod de eo *lib.* XXIII. Commentariorum suorum egit VLPIANVS. In lege Aquillia etiam de seruo corrupto actum esse, verosimile est, quia et verba, quibus praetor vsus est, quaeque integra VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr. D. de Seruo corrupt.* seruauit, verbis legis Aquilliae simillima sunt, et ex lege Aquillia etiam de seruo corrupto agi potuisse, ex *l.* 4. *et l.* 5. §. 2. *D. de seruo corrupt.* discimus, vt iam praetermittamus interpretamentum Aniani *ad Paulli recept. sent. lib. I. tit.* 13. §. 21. vbi contra eum, qui seruum alienum *animo vel corpore corruperit*, actionem ex lege Aquillia competiisse diserte docet. Vnde et caput secundum legis Aquilliae, quod iam VLPIANI temporibus in desuetudinem abierat, *l.* 27. §. 4. *D. ad leg. Aquill.* de seruo corrupto egisse, suspicatus est Claud. Chifflet. *eor. quae de iure part. I. pag.* 441. Sed et hic legis Aquilliae luminibus offecit praetoris edictum, vel ideo pinguius, quod hinc actio aduersus corrumpentem et sine inficiatione in duplum daretur.

(b) ALIENVM, ALIENAM.] Qui seruum bona fide emit, edicto non tenetur, nec is recte serui corrupti actionem instituit, cui bona fide homo liber seruit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. h. t.*

(c) RECEPISSE.] Hoc ita accipimus, si susceperit seruum alienum ad se, et est proprie *recipere* refugium abscondendi caussa seruo praestare, vel in suo agro, vel in alieno loco, aedificioque. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 2. *D. eod. tit.*

(d) PERSVASISSEVE.] *Persuadere*, inquit VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 3. *D. eod. tit.* est plus, quam compelli, atque cogi sibi parere. Hoc obscurius videtur Ger. Noodtio in *Comment. pag.* 254. qui ideo legendum putat: *Persuadere est, plus quam suadere, persuadere enim est compellere atque cogere sibi pareri.* Sed mihi quidem non videtur quidquam mutandum. Recte enim VLPIANVS monet, persuadere plus esse, quam compelli atque cogi sibi parere, quia qui compellit et cogit, aliquando operam oleumque perdit, qui persuasit, semper finem suum

Digitized by Google

DOLO MALO (e), QVO EVM, EAM, DETERIOREM FECERIT (f);

suum adsequitur. Docet itaque iureconsultus vere τοῖκῶς, persuaderi quidem humanae menti aliquid posse, cogi eamdem non posse. Quam doctrinam ita proponit M. Antoninus, εἰς ἑαυτὸν. *lib. V. cap.* 19. Τὰ πράγματα αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν ψυχῆς ἅπτεται· αὐτὰ ἴσχει οὐδεμίαν πρὸς ψυχήν· αὐτὰ στήκει, αὐτὰ κινοῦται ψυχὴν οὐκ ἔστι. τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὸ ἑαυτὸν μόνη, καὶ ὅσων ἂν κρίσεσιν ποιήσηται κατὰ ἑαυτὴν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ ὑποκείμενα. *Res ipsae nulla ratione animam attingunt, neque aditum vllum habent ad eam, neque mutare illam aut mouere possunt. Ipsa sola se mutat mouetque. Qualia autem decreta fuerint, quibus ipsa in se locum dederit, talia facit sibi aduentitia quaeque.* Talia permulta et apud Senecam *epist.* 73. *et* 76. et reliquos Stoicos. Res enim externas, veluti verbera, vngulas, fidiculas, equuleos non mouere ac subigere mentem, exemplo seruorum nequissimorum probant, qui torti saepe animum aduersus haec omnia obfirmant. At decreta, quae quisque in animum admittit, (quaeque omnino admittuntur, vbi persuaseris,) mutare ac mouere animam, experientiam docere existimant.

(e) DOLO MALO.] Persuadere ἐκ τῶν μέσων est. Nam et bonum consilium et malum suggerendo potest quis alteri quid persuadere. Et ideo praetor adiecit DOLO MALO: eoque vocabulo adiecto calliditatem notat eius, qui persuadet. Hinc si quis seruum sine dolo, vel lusus gratia deteriorem fecerit, non tenetur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edictum l.* 1. §. 3. *et l.* 3. *D. de seruo corr.* Quin non tantum ad τὸ *persuasisse*, sed et ad τὸ *recepisse* referendum est illud DOLO MALO; neque edicto tenetur, qui sine dolo malo seruum seruamue alterius recepit, veluti vt domino custodiret, vel humanitate, vel misericordia ductus, vel adprobata vel iusta ratione. Nec dolo malo corrumpentem excusat error, dum quid dolo malo persuasit seruo, quem liberum putauit: quia adhuc magis delinquit, qui liberum putans corrumpit. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. *D. h. t.*

(f) DETERIOREM FECERIT.] Neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Quisquis ergo seruum sollicitat ad.

Digitized by Google

IN EVM (g), QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM (h) IVDICIVM DABO. (i)

TIT.

ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbe, hic videtur hoc edicto teneri, adeo, vt non modo, qui seruum frugi ad peccandum perpulit, sed et, qui malo viam monstrauit, vel in fugam se daturum laudauit, corrupisse censeatur, *quia non oportet laudando augeri malitiam.* Ita VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 1. §. 3. 4 *D. eod. tit.* qui et §. 5. eiusdem legis plura exempla eiusmodi corruptionis recenset.

(g) IN EVM.] Etiam fatentem. Nam haec actio et aduersus fatentem in duplum datur, secus ac illa ex lege Aquillia. Quod si seruus seruum alienum corrupit, iudicium cum noxae deditione redditur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 2. *et* 3. *D. eod. tit.* Quin et aduersus socium competit haec actio, qui seruum communem suum et meum corrupit, quidquid hic in contrarium attulerit IVLIANVS. Nec minus ita recte agitur inter proprietarium et vsufructuarium, si alteruter seruum fructuarium corrupit, quamuis vsufructuarius tantum vtilem actionem habeat. VLPIAN. *lib. XXIII. ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *D. de seruo corrupt.* Sed et si quis seruum hereditarium, hac actione tenebitur, quamuis et petitione hereditatis teneatur. VLPIAN. *ibid. l.* 13. §. 1. D. *eod. tit.*

(h) IN DVPLVM.] Haec actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti, non ad praesens, et ideo, si decesserit, vel alienatus, vel manumissus sit seruus, nihilominus locum habebit actio, quippe quae semel nata manumissione non extinguitur. VLPIAN. *ibid. l.* 5. §. 4 D. *eod. tit.* Nam et mali serui nonnumquam libertatem consequuntur, et ipsa facta corruptio aliquando iustam tribuit manumittendi rationem. VLPIAN. *ibid. l.* 7. D. *eod. tit.* Datur ergo actio in duplum, et aestimatio fit non modo eius, quo seruus corruptus vilior factus, sed et reliquorum damnorum, non tamen futurorum, quod exemplis illustrat VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 2. *et* 3. *l.* 11. *pr.* §. 1. D. *h. t.*

(i) IVDICIVM DABO.] Quod tamen reliquas actiones, veluti furti et condictionis furtiuae non

TIT. LV.

DE ALEATORIBVS. (a)

SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA (b) LVSVM ESSE DICETVR

tollit. VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.* Ceterum haec actio perpetua eſt, non temporaria, idque nouum praebet argumentum, eam ex lege Aquillia, quibuſdam mutatis in edictum tranſlatam eſſe. Datur etiam heredibus et ceteris ſucceſſoribus, non tamen in heredem, quia poenalis eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 13. *pr.* D. *eod. tit.*

(a) DE ALEATORIBVS.] De ordine non eſt, quod multum laboremus, quippe quem ea, quae ſupra ad tit. LIII. diſſeruimus, ſatis ſuperque probant. Verba edicti nobis ſeruauit VLPIANVS *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. *pr.* D. *de aleator.*

(b) ALEA.] Alea luſus omnis, in quo ſola fortuna dominatur. Eam a Palamede inuentam aiunt, ad fallendum ocium militare, quo corrupti Graeci, in diuturna illa Troiae obſidione, ad ſeditionem procliues videbantur. Seruius *ad Virg. Aeneid. lib. II. v.* 85. Sed ab ea quam maxime abhorrebant Romani, ac proinde legibus ſeueriſſimis proſcribebant aleam, veriti procul dubio, ne ciues ocio ſenſim diffluerent, fortuna magis, quam virtute rem facere adſueti. Sane Horat. *Carm. lib. III. od.* 24. *v.* 54.

Neſcit equo rudis
Haerere ingenuus puer:
Venarique timet, ludere doctior,
Seu Graeco iubeas trocho:
Seu malis VETITA LEGIBVS *alea.*

Ad quae verba Acron *in Scholiis*: *Luſus*, inquit, *aleae puniuntur, propter nuditatis inceſtum.* Sed quid, quaeſo, commune alea habet cum nuditatis inceſtu? Procul dubio ſcripſerat Acron: *Luſus aleae puniuntur propter ludi talis incertum.* Vtcumque ſe res habeat, non deerant omnino leges Romanae, aleae oppoſitae, quarum et Cicero *Philipp. II. cap.* 23. meminit. In primis tamen Aedilium erat, aleatores coërcere, qui liberos homines in quadruplum damnabant, teſte Aſcon. Paedian. *in Cicer. Diuinat. cap.* 7. ſeruos vero extra Saturnalia in eo luſu deprehenſos in cloacas deturbabant.

Digitized by Google

TVR (c), VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT; SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST (d), IVDICIVM NON DABO. (e)

§. I. IN EVM, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. (f)

§. II.

babant. Quo pertinent illa Martialis *Epigr. lib. V. epigr.* 110.

Et blando male perditus fritillo,
Arcana modo raptus e popina,
Aedilem rogat vdus aleator
Saturnalia tranſiere tota.

nec non *lib.* XIIII. *epigr. I.*

Nec timet Aedilem poſito ſpectare fritillo,
Cum videat gelidos iam prope verna lacus.

Vbi bonae frugis plena ſunt, quae diſſerit Gronou. *Obſerv. lib. II. cap.* 15. *pag.* 337.

(c) LVSVM ESSE DICETVR.] Si itaque rapinas inter ſe fecerint colluſores, vi bonorum actio non denegatur: ſuſceptorem enim dumtaxat prohibuit vindicari, non et colluſores, quamuis et hi indigni videantur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 1. *D. de aleator.*

(d) SVBTRACTVM EST.] Male in pleriſque exemplaribus legitur DOLO EIVS, quum praetor ſcripſerit DOMO EIVS, ceu ex interpretatione VLPIANI euidentiſſimum eſt. Nimirum quum tria delicta coniunxiſſet praetor; id eſt, ſi quis eum, apud quem alea luſum, VERBERASSET, vel eidem DAMNVM DEDISSET, vel eo tempore quid SVBTRAXISSET: iureconſultus diſerte notat, *verberatum damnumue paſſum* non vindicare praetorem, vbicumque id factum eſſet: *furtum* vero omnino vindicare, niſi factum illud ſit domi, eoque tempore, quo alea luſum eſſet, licet luſor non fuerit, qui quid eorum fecerit. Idem obſeruat, DOMVM hic pro habitatione et domicilio accipiendam eſſe. VLP. *ibid. l.* 1. §. 2. D. *eod. tit.* vt dubitari nequeat, quin hoc edictale et τυπικὸν fuerit vocabulum.

(e) IVDICIVM NON DABO.] Denegat ergo praetor non modo poenalem actionem, ſed et ſi ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. Quod contra POMPONIVM vel ideo defendit VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 3. D. *eod. tit.* quia praetor ſimpliciter ait: SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO.

(f) ANIMADVERTAM.] Haec

§. 11. Sed et eius, quod in alea perditum erit, condictionem dabo. (g)

TIT. LVI.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT. (a)

(VLPIAN.

clauſula pertinet ad animaduerſionem eius, qui compulit ludere, vt aut mulcta mulctetur, aut in lautumias vel vincula publica ducatur. VLPIAN. *lib.* XXIII. *ad edict. l.* 1. §. 4. D. *de aleat.* Non ergo per lautumias hic intelligendae lapicidinae, vti apud Plaut. *Captiu. act. III. ſcen.* 5. *v.* 65. ſed carcer, eodem modo notatus non modo Syracuſis, apud Aſcon. Paedian. *in Cicer. Verrin. de praet. vrban. pag.* 72. ſed et Romae, apud Liuium *lib.* XXVI. *cap.* 27. et in *l.* 9. D. *quib. ex cauſſ. maior.* Sed hoc iam monuit v. c. Ger. Noodtius *in Comment. ad Pand. h. t. pag.* 259.

(g) *Condictionem dabo.*] Huius edicti notitiam debemus PAVLLO, qui non modo illius diſerte meminit *l.* 4. §. *vlt.* D. *h. t.* verum etiam adnotat, patri vel domino competere repetitionem, ſi filiusfamilias vel ſeruus victus ſit, at vice verſa et aduerſus dominum eſſe agendum de peculio, non noxaliter, ſi ſeruus vicerit, quin et aduerſus parentes et patronos repetitionem vtilem ex hoc edicto eſſe eius, quod in alea luſum eſt. Denique initio huius *l.* 4. obſeruat PAVLLVS quod in conuiuio veſcendi cauſſa ponitur, in eam rem familiae ludere permitti. Eius generis fuere apophoreta, quo titulo liber ſingularis exſtat Martialis, et de quibus erudite ſuo more diſſerit Iſaac. Caſaubon. ad Sueton. *Auguſt. cap.* 71.

(a) MODVM DIXERIT.] Quum nouos commentariorum libros hic auſpicentur VLPIANVS et PAVLLVS: conſequens eſt, vt hoc edictum inſequutum ſit titulos ſuperiores. Quumque actionem ad exhibendum libro demum ſequente interpretatus ſit PAVLLVS, dubium non eſt, quin eam anteceſſerit titulus noſter. Itaque procul dubio hunc locum tenuit. Ipſa edicti verba, praeter pauca illa, litteris maiuſculis in textu expreſſa, non exſtant. Nec tamen ideo diſſicilis edicti reſtitutio, cuius ſententiam tot fragmenta interpretum inſinuant. Ceterum aduerſus menſorem praetor hanc in factum

Digitized by Google

(VLPIAN. LIB. XXIIII. PAVLL. LIB. XXV.)

SI MENSOR (b) agri, alteriusue rei (c) FALSVM MODVM falsamue

ctum actionem proposuit, quia ab eo falli nos non oportet. Nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione, si forte vel de finibus contentio sit, vel emtor scire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres, inter nos et talem personam, locationem conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi, et id, quod datur, ei ad remunerandum dari, et inde *honorarium* adpellari. Hinc si ex locato conducto fuerit actum, intentio non tenet. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 1. *pr. D. si mens. fals. mod.* Nimirum artem liberalem facere videbantur mensores, quam mirifice suo more laudat Cassiodor. *Var. lib. III. cap.* 52. eorumque tanta erat raritas, vt Plinius aliquem ex vrbe mitti petens in Bythyniam, repulsam a Traiano ferret, quam facile non ferebat etiam maiora petens. Plin. *lib. X. epist.* 28. *et* 29. Non ergo mercedem accipiebant, sicuti, qui manuarias praestant operas, sed *honorarium*, quod *pulueraticum* adpellari notat Cuiac. *Obseru. lib. IIII. cap.* 18. ac proinde nec ex locato, sed hac singulari in factum actione tenebantur.

(b) MENSOR.] Si is eam operam, sibi mandatam alteri delegauerit, non minus tenetur, ac si ipse falsum modum renunciasset, quia dolo malo versatur, qui rem tali homini credit. PAVLL. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 1. *D. eod. tit.* Sin duobus mandatum, et ambo dolose fecerint, aduersus singulos agitur in solidum, sed vno soluente alter liberatur. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Serui autem nomine magis noxale, quam de peculio competere iudicium, obseruat idem *ibid. l.* 3. §. 6. *D. eod. tit.*

(c) *Alteriusue rei.*] Hoc enim iudicium latius porrectum, non a iureconsultis, sed ab ipso praetore. Nam et qui alterius rei falsum modum renunciasse dicitur, hac actione tenetur, veluti qui in mensura *aedificii*, vel *frumenti* vel *vini* fefellit, vel si *mensor machinarius* fefellit. Quin eodem exemplo aduersus eum, qui quum mensor non esset, in modo fefellit, itemque ex decreto Seueri Imp. aduersus *architectum*, et *redemtorem*, falsum modum

famue menſuram DOLO MALO (d) dixiſſe, RENVNCIASSEVE (e) dicetur: ei, cuius interierit (f), quanti ea res erit, aduerſus

modum renunciantes; denique ex VLPIANI ſententia et aduerſus *tabularium* agi poſſe, qui in computatione fefellit, non dubitatur. VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict. l.* 5. *§.* 2. *l.* 7. *pr.* §. 1. 2. 3. *et* 4. *D. eod. tit.* En hic varios menſores, quales apud Gruter. *Inſcript. pag.* 623. L. CAELIVS MAXIMVS, MENSOR AEDIFICIORVM, apud Reineſ. *Inſcript. lib. VIIII. pag.* 85. TI. CLAVDIVS VRBANVS, MENSOR AEDIFICIORVM. Ita et paſſim occurrunt MENSORES AGRARII, Gruter. *pag.* 1078. 6. MENSORES FRVMENTI, *pag.* 631. 8. MENSORES MACHINARII, QVIBVS EX SC. COIRE LICEBAT. *pag.* 99. 1. De *architectis* et *redemtoribus* omnia peruulgata ſunt. Per *tabularios* autem hic intelligimus calculationes, quales TABVLARII VECTIGALIVM apud Gruter. *pag.* 641. 9. 10.

(d) DOLO MALO.] Haec actio dolum malum tantum exigit, quia ſatis coërceri viſum eſt menſorem, ſi dolus coërceatur hominis, qui ciuiliter non eſt obligatus. Hinc non tenetur ob imperitiam, aut negligentiam, quia ſibi imputare debet, qui talem adhibuit. Lata tamen culpa et hic dolo comparatur. Perinde quoque eſt, ſiue mercedem acceperit, ſiue gratis menſuram egerit. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 1. *D. eod. tit.*

(e) RENVNCIASSEVE.] Is enim tenetur hac actione, qui RENVNCIAVIT. Renunciaſſe autem et eum accipere debemus, qui per alium renunciauit, vel per litteras. VLPIAN. *ibid. l.* 1. §. 2. *D. ſi menſ. falſ. mod.* PAVLL. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. eod. tit.*

(f) *Cuius intereſt.*] Competit enim haec actio ei, cuius interfuit, falſum modum renunciatum non eſſe, hoc eſt, vel emtori, vel venditori, cui renunciatio obfuit. Non ergo emtori dabitur haec actio, qui, quod plus dedit, a venditore condicere poteſt, nec venditori, qui ex vendito conſequi poteſt, quod pretio deeſt. At tenebitur menſor, qui in iudicio adhibitus falſum renunciauit modum, effecitque eo ipſo, vt iudicio minus conſequerer. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *§.* 1. 2. 3. 4. *D. eod. tit.* Si menſor falſum modum non renunciauit, ſed traxit renunciationem,

Digitized by Google

uersus eum in factum actionem dabo. (g)

TIT. LVII.

AD EXHIBENDVM. (a)

(PAVLL.

nem, et ob hoc euenit, vt venditor liberetur, qui se modum intra certum diem promiserat adsignaturum, nec directae nec vtili huic actioni locus est, sed actioni de dolo. Si emtor cum venditore agit, mensorem etiam conuenire potest, sed tum demum consequuturus aliquid, si a venditore nihil consequitur. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore actum, sed de minore, de residuo cum mensore agi potest. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 5. *pr.* §. 1. D. *eod. tit.* Denique non est dubium, quin si qui pro mensore fideiusserit, eum ex arte mensuram acturum, ex iisque deinde aliquis conuentus contendat ceteros soluendo esse, etiam exceptio ei danda sit, *si non et illi soluendo sint.* Ita huc referendus textus celeberrimus PAVLLI *lib.* XXV. *ad edict. l.* 28. D. *de fideiussor.*

(g) *Actionem dabo.*] Haec actio heredi similibusque personis datur: sed in heredes similesque personas ex Pomponii sententia denegatur. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 5. D. *eod.* Eamdem perpetuam esse, ait PAVLL. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 4. D. *eod.* quia initium rei non a circumscriptione, sed a suscepto negotio originem acceperit.

(a) AD EXHIBENDVM.] Proximus fuit titulus de actione ad EXHIBENDVM, seu, vt a Plinio *Epist. V.* 11. adpellatur, *formula ad exhibendum.* Quamuis enim in Pandectis ille titulus locum proximum a tribus istis iudiciis diuisoriis occupet: in edicto tamen hic demum locum habuisse, satis ex eo patet, quod de isto VLPIAN. *libro* adhuc XXIIII. agit, PAVLLVS vero eumdem *libro* XXVI. exposuit. Vt enim ex posteriore manifestum est, titulum hunc proximum fuisse ab edicto de mensoribus, quod PAVLL. *lib.* XXV. fuerat interpretatus: ita ex priore consequitur, vt prior fuerit titulo de religiosis et sumtibus funerum; quem VLPIANVS *libro* XXV. enucleauit. Obseruarunt hoc etiam tum Hub. Giphanius *in Oeconom. iur. p.* 127. tum Iac. Gothofred. *in Serie edicti perp.* nisi quod

AD EXHIBENDVM (b) si agetur ab eo, qui rem iudicio petiturus est, (c) dum sua interest,

hic eodem titulo Praetorem et *de actione ad exhibendum* et de *vente inspiciendo* edixisse existimat: quod nemini probabile videbitur, cui haec edicta nihil commune habere compertum est. Simul vero patet, quam parum hic rem acu tetigerit Io. Goedd. *in Comm. de verbor. signif. p.* 455. qui Praetorem hic de iureiurando in litem edictum proposuisse suspicatur. Quo enim illa pertineant PAVLLI fragmenta, quae ipse ad iusiurandum in litem refert, mox adparebit. Verba edicti τυπικὰ non exstant: sed facile tamen integritati suae restituentur: ex ipsa natura illius actionis, qualis ab interpretibus in tot fragmentis describitur. Et sane iam eius rei periculum fecit Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t. p.* 243. qui tamen postremam clausulam de iureiurando in litem praetermisit. Vtilitatem eius edicti commendat VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 1. *D. ad exhib.* idque perneceſſarium, eiusque vim in vsu quotidiano esse ait, maxime tamen eam actionem propter vindicationes introductam esse monet.

(b) EXHIBENDVM.] Exhibere quid sit, quum aliunde, tum ex *l.* 2. *D. h. t.* constat, quacum iungenda, quae disseruit Menagius *Amoenit. iur. ciu. cap.* XXXVIIII. *p.* 284. Quum enim aliquando incertum sit, an, quam vindicaturi sumus, rem aliquis possideat: haec actio prodita est, in qua omnia nosse debemus, et DISCERE argumenta rei, de qua agimus. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. *pr. D. eod. tit.* Ita enim acute pro DICERE rescribit Corn. van Bynkershoek *in praef. Obseru.* Non iniquum autem esse, eum, qui rem meam possidet, illam mihi exhibere, vel id argumento est, quod possessor eo modo vtilitatem meam sine incommodo suo promouere potest, et praeterea, quod quisque rei meae habet, id eum mihi restituere oportet. Quod CELSVS *lib. V. Digest. l.* 32. *D. de reb. credit.* casu alio illustrat, subiicitque: *Quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.*

(c) *Petiturus est.*) Qui ad exhibendum agit, non vtique se domi-

Digitized by Google

sit, (d) neque ea res arbitrio iudicis exhibebitur (e) aduersus

dominum dicit, nec debet ostendere dominium, quum multae sint causſae ad exhibendum agendi. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 1. D. *ad exhib.* Est ergo in se personalis quidem haec actio, sed ei competit, qui in rem acturus est, qualicumque in rem actione, veluti qui Seruiana vult experiri, vel vsumfructum petere, vel interdicto, vti, vel seruum aliamque rem, sibi legatam, optaturus, vel noxali acturus iudicio. Si quis extra heredem tabulas testamenti vel codicillos inspicere desiderat, non ad exhibendum agit, sed interdicto de tabulis exhibendis vtitur. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 3. 8. D. *ad exhib.*

(d) *Dum sua interſit.*] Sciendum enim, ad exhibendum non modo agere eos, quos diximus, sed et quorum interest, de quo iudex summatim cognoscit. Id quod variis exemplis ostendit VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 9 - 14. *l.* 5. *pr.* §. 1. *et seqq. vsque ad* §. 5. *D. eod. tit.* Praeclare vero idem ex Pomponio monet, eius, qui ad exhibendum agit, vtroque tempore interfuisse oportere, rem ei restitui, puta, et tempore litis contestatae, et sententiae, quod et LABEONI placuisse testatur VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 7. §. 7. *D. eod. tit.* Ita et de eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare vult, huic actioni locus esse potest: PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. *pr. D. eod. tit.* modo constet, cui illa libertas testamento data sit. Quoties enim ex duobus eodem nomine seruis vnus liber esse iussus, nec adparet, qui sit, nullus liber est. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 31. D. *de manumiss. testam.* Denique et nostra interesse videtur, vbi quid ex re nostra factum, veluti si quis ex vuis meis mustum, vel ex oliuis meis oleum, vel ex lana mea vestimenta fecerit. Quod enim ex re nostra fit, nostrum esse, verius est. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 3. *D. eod. tit.*

(e) *Arbitrio iudicis exhibebitur.*] Ad hunc locum monent interpretes, I. exhibendi obligationem cessare, si ea nullo modo fieri possit: veluti si seruus in fuga sit, vel morari ei permiseris, vbicumque velit, vel peregre eum ablegaueris: quo casu teneris saltim cauere: *te exhibiturum, si in potestatem tuam*

ſus poſſidentem, (f) quanti ea res erit,

peruenerit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 5. §. 6. *D. ad exhib.* Sed et tigni iuncti exhibitionem per leges XII. Tabularum fieri non poſſe, inter omnes conſtat. *Tigni* vero adpellatione omnis materia accipienda, non tamen rota alterius vehiculo apta, nec tabula armario, vel anſa ſcypho, vel emblema phialae, vel purpura veſtimento, vel brachium ſtatuae coaptata. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 7. *pr.* §. 1. 2. *D. ad exhib.* Deinde obſeruant veteres II. rem in eadem cauſſa eſſe exhibendam, qualis fuerit tempore litis conteſtatae, id eſt, non vſucaptam, nec deteriorem redditam. Quo pertinet fragmentum VLPIANI *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 5. 6. 7. D. *eod. tit.* Hinc porro diſquirunt III. quo tempore et loco res ſit exhibenda? Nam et ſi tardius res exhibeatur, aeſtimandum eſt damnum. VLPIAN. *ibid. l.* 9. §. 7. *l.* 11. *pr.* PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Et res impenſis actoris in loco, quo lis conteſtata ordinarie exhiberi debet, niſi aequitas aliud ſuadeat, VLPIAN. *ibid. l.* 11. §. 1. D. *eod. tit.* Denique IIII. diſputant, quid iuris ſit, ſi initio res plures exhiberi voluerit actor, reus vero, qui litis conteſtatae tempore omnes poſſedit, quaſdam ſine dolo deſierit poſſidere? Nihilominus enim damnandum eſſe aiunt reum, niſi exhibeat res, quas poſſidet. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 11. §. 2. D. *eod. tit.*

(f) *Aduerſus poſſidentem.*] Sciendum eſt, aduerſus poſſeſſorem eſſe hac actione agendum, (quia actio eſt in rem ſcripta,) non ſolum eum, qui ciuiliter poſſidet, ſed et eum, qui naturaliter poſſeſſioni incumbit. Vnde et creditorem, qui rem pignori accepit, teneri exhibere, ſcribit VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 15. D. *eod. tit.* Pro poſſeſſore vero habetur, qui et poſtea, heres factus, poſſidere coepit. IVLIAN. *lib.* VIIII. *Digeſt. l.* 8. D. *eod. tit.* itemque qui dolo poſſidere deſiit. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. *pr.* §. 1. *ad* 4. D. *eod. tit.* Parum quoque intereſt, ſiue paterfamilias poſſideat, ſiue filiusfamilias, modo hic habeat facultatem reſtituendi. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 1. D. *eod. tit.* Quin et ſaepius aduerſus poſſeſſorem ad exhibendum recte agitur, modo id fiat ex noua cauſſa. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 2. D. *eod. tit.*

Digitized by Google

erit, (g) iudicium dabo, (h) eoque nomine actorem contra eum, quem exhibere OPORTEBIT, (i) in litem iurare permittam. (k)

TIT.

(g) *Quanti ea res erit.*] Quomodo hic aestimandum sit id, quod interest, ostendunt VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 9. §. 8. *l.* 11. *pr.* et PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 10. D. *eod. tit.* Quid vero si ex. g. seruus exhibendus post iudicium acceptum mortuus sit? Interdum tamen reus damnandus erit, quanti actoris interfuit, si adpareat, eo casu mortuum esse hominem, qui non incidisset, si tum fuisset exhibitus. PAVLL. *ibid. l.* 12. §. 4. D. *eod. tit.*

(h) *Iudicium dabo.*] Iudicium hoc datur heredi, sed non qua heredi, sed quatenus interest. Competit etiam contra heredem, sed non qua talem, verum qua possidet. Tenetur etiam heres ex dolo defuncti, si locupletior facta sit hereditas. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 12. §. 6. D. *eod. tit.* Nam et si in rem actum est, quamuis heres possessoris, si non possideat, absoluatur, tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem venit. PAVLL. *ibid. l.* 42. D. *de rei vindic.*

(i) OPORTEBIT.] Vocabulum πρωτεῖον, de quo PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 37. D. *de verb. signific. Verbum* OPORTERE *non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.* Nimirum vt recte obseruauit Ger. Noodt *in Comment ad Pand. p.* 250. aestimatio aliquando a iudice fit, aliquando ab actore. Ab actore quidem, si possessoris dolus aut contumacia accusetur, in infinitum. VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict. l.* 3. §. 2. D. *b. t.* a iudice vero, si tantum possessoris culpa sit, ex rei veritate. *l.* 4. §. *vlt. l.* 5. *pr. et* §. 3. D. *de in lit. iur.*

(k) *In litem iurare permittam.*] Id etiam fieri potest, si ex negotio stricti iuris nostra interfit, rem exhiberi: quamuis alias, si ex stipulatu, vel ex testamento agatur, non solet in litem iurari. PAVLL. *lib.* XXVI. *ad edict. l.* 6. D. *de in lit. iurand.*

TIT. LVIII.

DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM. (a)

(VLPIAN.

(a) DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM.] Proximum fuiſſe hunc titulum, dubitare nos non patiuntur VLPIANVS et PAVLVS, nouos quippe Commentariorum libros hic auſpicati, idque etiam Hub. Giphanius in *Oecon. iur. p.* 127. recte obſeruauit. At Iac. Gothofredus *in Serie edicti perp.* inter titulos *ad exhibendum* et de *religioſis* medium fuiſſe exiſtimat edictum illud prolixiſſimum de ventre inſpiciendo, quod totum exſtat in *l.* 1. *D. de ventre inſpic.* Quin immo illud adpendicem fuiſſe putat edicti de actione ad exhibendum, cum quo tamen illud nihil commune habere, paullo ante ad initium tituli ſuperioris obſeruauimus. Et ſane probabilis videri poterat haec Gothofredi diuinatio, quia VLPIAN. *lib.* XXIIII. *ad edict.* ceu ex illa *l.* 1. *D. de ventr. inſpic.* patet, ex inſtituto egit de inſpiciendo ventre cuſtodiendoque partu, et prolixum, quod ea de re praetor propoſuerat, edictum non modo totum propoſuit, ſed et more ſuo eſt interpretatus. Enimuero quiſquis in Pandectis noſtris titulos *de agnoſcendis et alendis liberis, ſi ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur*, itemque, *ſi mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniae cauſſa eſſe dicetur*: ſtatim deprehendet, in mendo cubare inſcriptionem *l.* 1. *D. de inſpic. ventr.* ibique pro VLPIAN. *lib. XXIIII. ad edict.* legendum eſſe *lib. XXXIIII.* quippe quo iureconſultus omnia illa edicta, quae ad ventrem pertinent, explicauit, vt plane non fiat veriſimile, praetorem vicina illa edicta in loca tam diſſita reiicere, vel titulo *ad exhibendum* laciniam tam nihil ad rem pertinentem adſuere voluiſſe. Itaque a Iac. Gothofredo hic diſcedere nulli dubitauimus. Ceterum ad hanc rubricam primo omnium expoſuiſſe videntur interpretes, quae fuerint loca religioſa. Et hic notant, religioſum fieri locum cuiuſque, in quem dominus intulerit mortuum, etiam ſeruum. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. *pr. D. de religioſ.* Quin et quae religioſis adhaerent, religioſa eſſe, veluti lapides ſepulcro inaedificatos, qui

qui ideo non vindicari, ſed actione in factum peti poſſunt. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 43. *D. de rei vindic.* Sepulcris autem adhaerebant varia, veluti ſimulacra et *ſigna Deorum*, *vrnae cum ſuis operculis*, *lychnuchi*, vti in marmore apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. I.* 240. *ſcholae vrnarum* vel ollarum, id eſt, loca in quibus vrnae iuſta ſerie diſpoſitae, apud eumd. *claſſ. XVI.* 53. quae et *hypogaea* et ollaria dicebantur. Gruter. *Inſcript. pag.* 935. 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XI.* 100. Iiſdem ſepulcris iuncta erant *aedificia*, *agri*, *vineae*, ad eorum tutelam, et erogationes caenarum deſtinatae. Gruter. *pag.* 717. 7. 802. 8. 227. 5. 753. 4. 623. 8. 636. 12. 399. 1. 827. 6. Reineſ. *Claſſ. VI.* 112. Adplicata etiam ſepulcris *ſcalaria*, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VII.* 16. itemque *vſtrina*, Id. *Inſc. cl. XII.* 123. *XIV.* 19. *caenacula*, Gruter. *pag.* 383. 4. *arae*, Id. *p.* 706. 13. 708. 4. 721. 8. 807. 12. *armaria* denique, quorum mentio fit apud eumd. Gruter. *pag.* 383. 4. Omittimus iam pecuniam cum cadaueribus conditam, et theſauros ſepulcrales, de quibus Plaut. *Poenul. act. I. ſc.* 4. Phaedr. *lib. I. fab.* 27. et ex inſtituto Chifflet. *in Anaſtaſi Childerici cap. III. p.* 50. *ſequ.* Hinc vt eo minus fures inuitaret ſepulcralis ille adparatus, in quo aliquando vel maxime hominum vanitas et ſtolida oſtentatio elucebat, non ſolum illa *maceriis* cingere ſolebant, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 75. *XII.* 37. ſed et iiſdem praeficere *aedituos*, qualis ille aedituus ſepulcri Sergiae familiae, qui aedituauit ann. XII. apud Reineſ. *Claſſ. V.* 53. Praeterea, vt in viam redeamus, obſeruarunt interpretes veteres, nec ſepulcra hoſtium eſſe religioſa: PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. *D. de ſepulcr. viol.* (quamuis hoc fragmentum etiam ad ſequentem titulum referri poſſit,) nec cenotaphia, id eſt, ſepulcra vacua et honoraria, qualia potiſſimum viris magnis et de republica inſigniter meritis exſtrui ſolebant. Vignol. *de columna Antonini cap.* 4. *pag.* 66. *ſequ.* Quamuis enim et haec loca religioſa eſſe putet Marcianus, *l.* 6. *§. vlt. D. de rer. diuiſ.* fretus auctoritate Virgilii, qui *Aeneid. lib.* III. *v.* 301. *ſequ.* de tumulo inani Hectoris canit:

Sollemnes tum forte dapes, et triſtia dona
Ante vrbem, in luco, falſi Simoentis ad vndam,

Liba-

Digitized by Google

(VLPIAN. LIB. XXV. PAVLL. LIB. XXVII. IVLIAN. LIB. X.)

SI cineres vrna conditi, (b) SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE

Libabat cineri Andromache,
Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite INANEM
Et geminas, causſam lacrymis, ſacrauerat aras.

ſimiliaque habet de cenotaphio Palinuri *Aened. lib. VI. v.* 379. Deiphobi, *Aeneid. lib. VI. v.* 510. ac Nyſi denique *Aeineid.lib.VIIII. v.* 213. Diuos tamen fratres, id eſt, Marcum et Lucium contra reſcripſiſſe, auctor eſt VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 7. *D. de rer. diuiſ. et l.* 6. §. 1. *D. h. t.* Vnde mira eruditorum cura loca illa Marciani et Vlpiani in concordiam reuocare adnitentium, quos iam non morabor, eos, quibus plura hac de re legere volupe eſt, remiſiſſe contentus ad Iac. Gothofred. *diatriben de Cenotaphio* recuſam *in Theſauro iur. ciuil. Tom. III. p.* 325. *ſequ.* et Corn. van Bynkershoek. *Obſerv. l.* 5. *p.* 28. Ceterum, vbi ſemel locum occupauerat religio, eum aliis vſibus adhiberi non potuiſſe, peruulgatum eſt, eamque in rem et SC. prodiiſſe, notat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 1. *D. de religioſ.* ne vſus ſepulcrorum permutationibus polluereturr, id eſt, ne ſepulcrum alienae conuerſationis vſum acciperet.

(b) *Vrna conditi.*] Tale quid poſtulat vocabulum SIVE, a quo edictum auſpicatur VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 2. *D. de religioſ.* Nec dubitari poteſt, quin temporibus Hadriani conditique edicti perpetui adhuc cremari conſueuerint cadauera. Vulgo enim eum ritum vſque ad Antoninorum tempora viguiſſe contendunt. Immo et poſt Antoninorum tempora in vſu iſtum fuiſſe ex inſtituto oſtendit Ficorini *Oſſeruazioni ſopra l'antichità di Roma p.* 61. cuius argumenta excerpſerunt *Collectores Actor. Erud. Lipſ. anno* 1710. *p.* 116. Hinc quemadmodum ſepulcra alia ius plurium, alia pauciorum ollarum habebant, et in quibuſdam OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. alibi XV. alibi XXIIII. et plures numerabantur, Reineſ. *Inſcript. Claſſ. XVI.* 60. 53. *XIV.* 145. *I.* 240. ita in aliis erant arcae vel lapideae, vel marmoreae ex lapide Tiburtino, Gruter. *Inſcr. p.* 1108. 6. vel fictiles, *p.* 903. 12. vel ex Aſſio lapide, cuius ea vis erat, vt

Digitized by Google

SAVE HOMINIS MORTVI (c) IN LOCVM PVRVM (d) ALTERIVS.

vt cadauera breui conſumeret; vnde et *ſarcophagus* dictus ille lapis Aſſius, eaque adpellatio deinde ad ipſas arcas tranſlata eſt. Plin. *Hiſt. Natur. II.* 96. *et* XXXVI. 17. Cuiac. *Obſerv.* XXI. 13. Iſaac. Voſſ. *ad Pompon. Mel. I.* 18. Hinc alibi ſita eſſe legimus OSSA, Gruter. *p.* 537. 7. *pag.* 862. 3. alibi CINERES, *pag.* 696. 5. alibi CORPVS INTEGRVM, CONDITVM SARCOPHAGO. *pag.* 688. 10. *et pag.* 689. 8.

(c) HOMINIS MORTVI.] Hinc nata quaeſtio, an et tunc locum occupare videatur religio, ſi monſtrum oſtentumue, vel eius oſſa alicubi condita ſint? VLPIANVS ſane *lib.* XXV. *ad edict. l.* 38. D. *de verb. ſignif.* OSTENTVM cum Labeone definit, quod ſit *omne contra naturam cuiuſque rei genitum factumque*, ſimulque monet, duo eſſe eorum genera, *vnum*, quoties quis contra naturam naſcatur, veluti tribus manibus, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria ſit: *alterum*, quum quid prodigioſum videatur, quae Graeci Φασπίσματα, (alii perperam legunt Φάσματα,) vocent. Vbi poſteriore loco intelligit monſtra ſeu prodigia vel portenta, veluti ſi hominis corpori caput vitulinum vel caninum innatum ſit. Haec inter prodigia et ſigna imminentium malorum habuerunt veteres. Ita Iulius Obſequens *Prodig. cap.* 125. *turpes matronarum partus bonorum interitum mutationemque legum ſignificaſſe*, ait, alibique inter prodigia refert puerum bicipitem, *cap.* 66. 88. manibus pedibuſque deſtitutum, *cap.* 51. et quae ſunt huius generis alia. Ceterum ita decidenda videtur quaeſtio propoſita, vt religioſus ſit locus, in quem oſſa oſtenti primi generis illata, non in quo monſtrum vel portentum requieſcit, quod pluribus *ad d. l.* 38. D. *de verb. ſignif.* oſtendit Io. Goedd. *in Comment. num.* 15. *p.* 464. *ſequ.* Neque tamen edicto id expreſſerat Praetor, quia ex his, quae forte vno aliquo caſu accidere poſſunt, iura non conſtituuntur. CELS. *lib. V. Digeſt. l.* 4. D. *de legib.*

(d) IN LOCVM PVRVM.] Puri loci adpellatio in hac actione et ad aedificium producenda eſt. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 3. D. *eod. tit.* taliſque eſt locus,

RIVS (e) AVT IN SEPVLCRVM, IN QVO IVS NON FVERIT.

cus, qui neque ſacer eſt, neque ſanctus, neque religioſus, ſed ab omnibus huiuſmodi nominibus vacare videtur. Vbi vero iam corpus oſſaue hominis condita ſunt, ibi *ſepulcrum* eſſe dicitur. Id vero quod memoriae ſeruandae gratia alicubi exſiſtit, monimentum vocatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 4. 5. 6. *D. eod.* Ibidem ex Celſo obſeruat iureconſultus, non totum locum ſepulturae deſtinatum religioſum eſſe, ſed quatenus corpus humatum ſit. Saepe enim ambitum aliquem circa ſepulcrum vacuum relinquebant, eoque pertinent illa in monimentis Romanis frequentiſſima : IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. id eſt, *in frontem pedes X. in agrum pedes XX.* Vid. Horat. *Serm. I. ſat.* 8. v. 12. Quamuis ergo et id ſpatium eſſet locus religioſus : non tamen erat ſepulcrum, ex obſeruatione Iuuentii Celſi. Quid vero de itinere ad ſepulcrum, quod ſibi aliquando et per alienum agrum ſtipulabantur ad itum, ambitum, aditum, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quale ius conceſſum legimus apud Gruter. *Inſcr. pag.* 560. 5. *pag.* 864. 2. *p.* 662. 5. et *pag.* 1081. 1. Sane iter eiuſmodi et locus purus, nec religioſus fuiſſe videtur : at multis tamen priuilegiis gaudebat, veluti, quod contra eum, qui vendito loco ſepulcri, via illaturum prohibet, actio competat, eaque ſimul conceſſa praeſumatur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 10. D. *de religioſ.* quod illud peti et concedi ſoleret precario, et ſi denegaretur, praeſes poſſeſſorem agri extra ordinem compellere poſſet. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. *pr.* D. *eod. tit.* quod denique non vſu numquam amitteretur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 4. D. *quemadm. ſeruit. amitt.*

(e) ALTERIVS.] Qui mortuum in locum *alienum* intulit, vel inferri curauit, tenetur in factum actione, ſiue in agrum, ſiue in aedificium alienum intulerit. Itaque in factum agit dominus, non bonae fidei poſſeſſor. Praetor enim, dum dicit : IN LOCVM ALTERIVS, de domino loquitur, id eſt, de eo, cuius locus eſt. An vero et ſocius tenetur, qui ignorante ſocio intulit ? Tenetur omnino, ſed actione familiae erciſcundae vel

Digitized by Google

RIT (f), ILLATA ESSE (g) DICENTVR, QVI ID FECERIT, IN FACTVM

vel communi diuidundo; non hac in factum actione. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 1. D. *de religios.*

(f) IVS NON FVERIT.] Hic campus fuit latissimus, in quem excurrerent interpretes. Disputandi enim fuit occasio, cui ius sit inferendi mortuum? Non sane vsufructuarius inuito proprietario, nec proprietarius inuito vsufructuario, nisi intulerit eum, qui vsumfructum legauit, et non sit locus sepulcri commodior. Nec magis locus, qui seruit, religiosus fieri potest, nisi is, cui debetur seruitus, aeque commode vti seruitute possit. Is, qui pignori dedit fundum, suum mortuum in eum inferre, immo et ipse mortuus eo inferri, nec tamen id ius aliis concedere potest. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 7. 8. 9. D. *eod. tit.* nisi creditor consentiat. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 3. D. *eod. tit.* Heres et prius, quam adeat hereditatem, testatorem inferens, locum facit religiosum, maxime si inferat in locum, quem ipse sepulcro suo destinauit, et alius in promtu non sit commodior. VLP. *ibid. l.* 4. D. *eod. tit.* Si sepulcrum fuerit hereditarium, non modo heredes et ceteri successores in illud recte inferuntur, verum etiam liberi emancipati, quamuis non sint heredes, immo et exheredati, nisi specialiter testator, iusto odio commotus, inferri vetuerit. Quod ad libertos attinet, ii nec sepeliri, nec alios inferre possunt, nisi heredes patrono exstiterint, etsi vel maxime monimento inscripserit patronus, se SIBI LIBERTISQVE SVIS FECISSE, qualia monimenta passim occurrunt apud Gruterum, Reinesium, aliosque, veluti illud apud Reines. *Inscr. Class. XVI.* 46.

L. VOLVMNIO. FORTVNATO.
ET. IVLIAE. TYRANNIDI.
A. FABRICIVS. ONESIMVS.
VIA. APPIA. INTER. II. ET. III.
MILIAR. ADITVM. AMBITVM. INTROITVM. OSSA. REPONERE. LICEAT. SIBI. ET. POSTERIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. EORVM.

Ita et Papinianus rescripsit, et saepissime responsum est. VLPIAN. *ad edict. l.* 6. *pr.* D. *eod. tit.*

(g) ILLATA ESSE.] De ea autem illatione Praetor sensit, quae sepulturae caussa fit. VLPIAN. *ibid. l.* 2. §. 3. D. *eod. tit.* Quemadmodum autem religio-

FACTVM ACTIONE (h) TENEATVR, ET POENAE PECVNIARIAE SVBIICIATVR.

§. I. Si locus religioſus pro puro veniſſe dicetur, ei, ad quem ea res pertinebit, aduerſus venditorem in factum actionem dabo. (i)

§. II.

ligioſum non fit caenaculum vel cubiculum, in quo mortuus ante ſepulturam reponitur: ita nec locus purus, in quem illatum eſt cadauer, antequam ei iuſta fiant, non vt ibi requieſcat, ſed vt ad exſequias vſque ibi cuſtodiatur.

(h) IN FACTVM ACTIONEM.] Ad tollendum cadauer, locique pretium reſtituendum. Oſſa tamen, quae ab alio illata ſunt, vel corpus non licet domino loci effodere, vel eruere ſine decreto pontificum, ſeu iuſſu principis, ceu Labeonis teſtimonio probat VLP. *ibid. l.* 8. *pr.* D. *h. t.* Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. X.* 73. et Gruter. *Inſcript. pag.* 578. vbi RELLIQVIAE TRAIECTAE III. NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICVM PIACVLO FACTO. Sed quum Plinius, Bithyniae praeſes, eo nomine Traiani iuſſum exſpectaret, ille reſcripſit *epiſt.* 74. *Durum eſt, iniungere neceſſitatem prouincialibus pontificum adeundorum, ſi reliquias ſuorum propter aliquas iuſtas cauſſas transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla eorum, qui iſti prouinciae praefuerunt, et ex cauſſa cuique ita aut permittendum aut negandum.* Quam poteſtatem et Antoninum Rectoribus prouinciarum dediſſe, animaduertimus ex *l.* 1. *C. de religioſ.* Ceterum non domino tantum haec in factum actio competit, verum et ei, qui vſumfructum eiuſdem loci habet, vel aliquam ſeruitutem, quia hi et ius prohibendi habent. VLPIAN. *Lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 4. D. *eod. tit.* Non ſolum autem ei, cuius in locum purum illatus eſt mortuus, actio in factum datur, verum etiam ei, qui prohibetur inferre in eum locum, in quo ei ius inferendi eſt, quamuis optio ſit ei, hac actione, an interdicto de mortuo inferendo experiri malit. VLPIAN. *ibid. l.* 8. *§.* 5. *D. eod. tit.* niſi locus monimenti ea lege venierit, ne in eum oſſa inferrentur, quo ius eſt inferri. Quamuis ſtipulatione hic ſit opus, neque nuda ad hoc pactio ſufficiat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad edict. l.* 11. *D. eod. tit.*

(i) *Actionem dabo.*] Seruauit nobis huius edicti ſententiam VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 8. *§.* 1. *D. de religioſ.* dum ſcribit: *Si locus religioſus pro puro veniſſe diceturr*, PRAETOR *in factum actionem*

Digitized by Google

§. 11. Qui hominem mortuum, ossaue hominis mortui dolo malo in locum publicum inferet, in eum, quanti ea res erit, in factum iudicium dabo, vel extra ordinem animaduertam. (k)

§. III. QVOD FVNERIS CAVSSA (l) SVMTVS FACTVM ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET (m), IV-

nem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quae actio et in heredem competit, quum quasi ex emto actionem contineat.

(k) *Animaduertam.*] Huius quoque edicti sententiam debemus VLPIANO *lib. XXV. ad edict. l.* 8. §. 2. D. *eod. tit. Si*, inquit ille, *in locum publicis vsibus destinatum intulerit quis mortuum:* PRAETOR *in eum iudicium dat, si dolo fecerit: et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione, sed si sine dolo, absoluendus est.* Vnde miror, Ger. Noodt, qui hunc locum obseruauerat, in restituendo hoc edicto nullam doli mali facere mentionem. Ceterum locum hunc egregie illustrat Cicero *de Legib. lib. II. cap.* 23. vbi *decretum esse* ait *a pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum*, et hinc eos *iussisse sepulcra ad aedem honoris extra portam Collinam exarari*, statuisseque, *locum publicum non potuisse priuata religione obligari.*

(l) FVNERIS CAVSSA.] Videri poterat heres, nondum adita hereditate, nullo modo obligatus esse ad sumtus funeris restituendos. Sed fundamentum actionis funerariae omnium optime ostendit PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 138. *pr. D. de regul. iur.* dum proponit regulam; *Omnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.* Itaque ex iusta causa propositum est hoc edictum, vt, qui funerauit, persequatur id, quod impendit. Sic enim fieri, ne insepulta corpora iaceant, neue quis de alieno funeretur, ait VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 3. *D. de religios.*

(m) EA RES PERTINET.] Funus eum facere decet, quem decedens elegit, qui tamen poenam ob hoc officium omissum non patitur, nisi illi eo nomine aliquid relictum sit, quod tunc amittit. Si ea de re non cauit defunctus, scriptos heredes ea res contingit: nemine vero scripto legitimos, vel cognatos, quosque suo ordine, quo succedunt. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 12. §. 4. *D. eod. tit.* Tenentur etiam ad funerandum bonorum possessores, et ceteri successores. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 17. *D. eod. tit.* quia hereditatis adpellatione bonorum quoque

Digitized by Google

poſſeſſio continetur. PAVLL. *lib. XXVII. ad edict. l.* 138. *D. de verb. ſignif.* Si cui funeris curam mandarit teſtator, et is funus, accepta pecunia non duxerit, de dolo in eum dandam eſſe actionem, MELA ſcripſit. Extra ordinem tamen eum a praetore compellendum, vt funus ducat, credit VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 14. *§.* 2. *D. eod. tit.* Vxorem ſepeliunt, qui dotem recipiunt. Aequiſſimum enim viſum eſt veteribus, mulieres, quaſi de patrimoniis ſuis, ita de dote funerari. Siue ergo pater, ſiue maritus dotem lucretur, is funeris impenſas ferre tenetur. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 16. *D. eod.* quia impenſa funeris aes alienum dotis eſt. IVLIAN. *lib. X. digeſt. l.* 18. *D. eod. tit.* De qua quaeſtione, quatenus maritus et pater ex dote ad funerandum teneantur, et an inde prius legata, pretia manumiſſorum, aes alienum deduci oporteat? item an non maritus ex dote funeris impenſas ſubminiſtrans gaudeat beneficio competentiae? diſputant pluribus VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 20. *l.* 22. *l.* 24. *l.* 27. *D. de religioſ.* PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 21. *l.* 23. *l.* 25. *D. eod. tit.* qui et *ibidem l.* 32. *§.* 1. *D. eod. tit.* eleganter ex LABEONE obſeruat, viro et vxore eodem tempore commorientibus, in heredem viri pro portione dotis dandam eſſe hanc actionem, quoniam id ipſum dotis nomine ad eum peruenerit. Filiusfamilias a patre funerandus, niſi miles ſit, et habeat peculium caſtrenſe. Tunc enim ſucceſſores eius ante tenentur, et ſic deinde ad patrem venitur. Seruum quoque a domino funerandum, ac proinde aduerſus hunc etiam competere actionem funerariam, obſeruat VLPIAN. *ibid. l.* 31. *pr. §.* 1. *D. de religioſ.*

(n) IVDICIVM DABO.] Agit ergo hic, quiſquis impenſas funeris fecit, non tantum coheres, qui familiae erciſcundae actione ſumtus recuperat, nec qui mandatu heredis, quia mandati actionem habet, quamuis qui prohibente herede funerauit, aut quaſi negotium heredis geſſit, omnino hanc actionem ex iuſta cauſſa habeat. VLPIAN. *ibid. l.* 14. *§.* 12. 13. 14. 15. 16. *D. eod. tit.* Etiam poſſeſſor hereditatis, qui ſe heredem putauit, hanc actionem habet, ceu contra PREBATIVM et TROCVLVM defendunt VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 14. *§.* 11. *D. eod. tit.* et PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 32. *pr.* D. *eod. tit.* Nec hanc actionem habet, qui pietatis cauſſa

Digitized by Google

ſa funerauit, niſi teſtato profeſſus ſit, ſe id eo animo non facere. VLP. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 14. §. 7. 8. 9. D. *eod. tit.* Datur deinde haec actio contra eos, ad quos funus pertinet, vt puta aduerſus heredem bonorumue poſſeſſorem, ceteroſque ſucceſſores, veluti patronos, et ad quos dotis nomine quid peruenit. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 17. D. *de religioſ.* Denique datur ad recuperandas funeris impenſas: vbi veteres notant, ſumtus funeris cauſſa videri factos, quibus funus ductum, et ſine quibus funus duci non potuerit, veluti ſi quid impenſum in delationem mortui, in locum ſepulcri, in tranſlationem hominis peregre mortui, in cuſtodiendum commundandumue (ita cum Charonda lego pro *commendandum*) corpus, item in marmor, vel veſtem. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 3. 4. *D. eod. tit.* Iidem obſeruant, ſumtus funeris arbitrandos eſſe pro facultatibus et dignitate defuncti, adeoque id, quod immodice impenſum non recuperari: VLPIAN. *ibid. l.* 12. §. 5. *l.* 14. §. 6. D. *de religioſ.* quia et qui negotia aliena gerit, ſi plus, quam oportet, impendit, recuperat tantum id, quod praeſtare debebat. PAVLL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 27. D. *de negot. geſt.* nec oportere ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiuſmodi, quod homines ſimpliciores faciunt. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 5. D. *de religioſ.* Mouent tamen praeterea, ne modicum quidem ſumtum ſemper admiſſum iri, ſi forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus ſit. VLPIAN. *ibid. l.* 14. §. 10. *D. eod. tit.* Denique docent iuris auctores, praetorem vel magiſtratus municipales ad funus ſumtus decernere debere, et ex pecunia quidem, ſi talis in hereditate ſit; ſi non ſit, diſtrahi debere ea, quae tempore peritura ſint; ſi ne id quidem, quod auri argentique fuerit diſtrahendo oppignorandoque, pecuniam expedire. Si quis impediat ementem, quo minus res tradantur, praetorem interuenire, et factum huiuſmodi tueri debere. Ad funerandum colonum vel inquilinum inuecta illataque diſtrahuntur, et, quod demum ſuperfluum eſt, pro penſione tenetur. Quin et ad legata manus mittitur, ſi ſumtus deſint. Res vero hoc modo diſtractae, adita poſtea hereditate, emtori non ſunt auferendae, quippe iam bonae fidei poſſeſſori et domino, qui auctore Praetore comparauit. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 12. §. 6. *l.* 14. *pr.* §. 1. D. *de religioſ. l.* 137. D. *de regul.*

TIT. LVIIII.

DE SEPVLCRO VIOLATO (a).

CVIVS DOLO MALO (b) SEPVLCRVM (c) ESSE VIOLATVM DICETVR (d), IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO, VT EI;

regul. iur. l. 50. D. *de euiction.* Ceterum haec actio non eſt annua, ſed perpetua, et heredi ceteriſque ſucceſſoribus, et in ſucceſſores datur, teſte VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 31. §. 2. D. *de religioſ. et ſumt. fun.*

(a) DE SEPVLCRO VIOLATO.] Proximum ſuperiori fuiſſe edictum de *ſepulcro violato*, nec Hub. Giphanius, nec Iac. Gothofredus obſeruauit. Et tamen id manifeſtum eſt ex *l.* 3. D. *de ſepulcr. viol.* vbi ipſum edictum integrum, eiuſque interpretationem habemus. Deſumtum enim eſt illud fragmentum ex eodem VLPIANI *lib.* XXV. *ad edict.* quo et titulum de religioſis et ſumtibus funerum interpretatus fuerat. Praeterea et PAVLVM *lib.* XXVII. *ad edict.* et IVLIANVM *lib.* X. *Digeſtorum* de religioſis et de ſepulcro violato egiſſe, ex *l.* 4. *et l.* 6. *D. de ſepulcr. viol.* diſcimus. Ipſa edicti verba, vti diximus, exſtant in *l.* 3. *pr. D. h. t.* ad quae interpretum fragmenta, quae ſuperſunt, ſingulis locis, more noſtro, aptabimus.

(b) DOLO MALO.] Prima haec verba oſtendunt, eum demum ex hoc edicto plecti, qui dolo malo violauit. Si igitur dolus abſit, ceſſabit in eius perſona poena. Igitur doli non capaces, vt admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excuſati ſunt. VLPIAN. *lib.* XXV. *ad edict. l.* 3. §. 1. *D. de ſepulcr. viol.* et hinc facile intelligitur, quid ſibi velit formula apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ.* XV. 25. HVIC MONIMENTO DOLVS MALVS ABESTO.

(c) SEPVLCRVM.] Sepulcri adpellatione omnem ſepulturae locum contineri exiſtimandum eſt. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 2. *D. de ſepulcr. viol.* non tamen hoſtium, ex quibus lapides in quemlibet vſum conuertere poſſumus, nec ſepulcri violati actio competit. PAVL. *lib.* XXVII. *ad edict. l.* 4. D. *eod. tit.* Quamuis etiam religioſis, quae adhaerent, religioſa eſſe viderentur, non tamen ſepulcri violati, ſed iniuriarum, filio agendum eſt ex ſententia LABEONIS, ſi ſtatua patris, in monimento poſita, ſaxis caeſa ſit. PAVL. *ibid. l.* 27. D. *de iniur.*

(d) VIOLATVM ESSE DICETVR.] Quum veteres ſibi perſuaderent,

rent, manes defunctorum ſepulcris inerrare, et eorum vel maxime intereſſe, nihil ibi irreligioſius a quoquam fieri: non mirum eſt, eos nullo modo violari voluiſſe mortuorum conditoria, et non modo priuatis obteſtationibus, imprecationibus atque exſecrationibus, ſed et legibus publicis ſepulcrorum ſecuritati conſulere ſtuduiſſe. Ita in monimentis legimus, poenam, ſoluendam in arcam Pontificum, indici illis, qui ſepulcrum vendiderint, donarint, vel quocumque titulo acceperint. Reineſ. *Inſcr. Claſſe VIIII. ex.* 1. *XII. ex.* 12. 37. Gruter. *pag.* 1139. 12. *pag.* 946. 6. *et pag.* 652. 8. vel qui monimento manus intulerint. Reineſ. *lib. XVII.* 172. Alibi occurrunt obteſtationes: NEMO NOS INQVIETET. Reineſ. *Inſcr. claſſ. XII. ex.* 60. item: TE, QVICVMQVE TITVLVM NOSTRVM RELEGES, ROGO PER SVPEROS, SIC VT AD INFERNAS PARTES RECIPIARIS, NE VELIS TRIBVS SEPVLCRIS MOLESTARI. Reineſ. *Inſcr. cl. XIIII. ex.* 33. Dira eſt imprecatio illa C. Iulii C L. Barnei apud Reineſ. *cl. XVII. ex.* 168. OLLAM EIVS SI QVI INVIOLAVERIT, AD INFEROS NON RECIPIATVR. Aliquando et aliorum imploratur defenſio, veluti apud Reineſ. *claſſ. XVII.* 170. ROGO PER SVPEROS, QVI ESTIS, OSSA MEA TVEATIS. Mirae aliquando ſunt exſecrationes in monimentis. Apud Gruter. *pag.* 667. 10. legimus:

LAESERIS HVNC TVMVLVM SI QVISQVAM, IN TARTARA PERGAS,
ATQVE EXPERS TVMVLI,
LAESERIS HVNC TVMVLVM.

Quid? quod ne Chriſtiani quidem, quod mireris, ab his imprecationibus abſtinuerunt. Apud Boſium enim in *Roma ſubterr. p.* 436. et Aringh. *lib. IIII. cap.* 27. *fol.* 78. non ſine horrore legeris:

MALE PEREAT. INSEPVLTVS
IACEAT. NON RESVRGAT.
CVM IVDA PARTEM HABEAT.
SI QVIS SEPVLCRVM HVNC
VIOLAVERIT.

et apud Reineſ. *Inſcr. XX.* 441.

QVISQVIS.
HOC SVSTVLERIT.
AVT LAESERIT.
VLTIMVS. SVORVM. MORIATVR.

Hoc enim miſerrimum videbatur, indefletum ab omnibus, et vltimum ſuorum mori. Senec. *Controu. V.* 1. Quinctil. *Declam. XII.* Ita priuatim ſepulcrorum

EI, AD QVEM PERTINEAT (e), QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR (f). SI NEMO ERIT, AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET, QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREO-

suorum securitati consulebant. Huic vero moribundorum voto et leges suffragabantur publicae. Hinc et heres poterat sepulcri violati teneri, si mortuum contra voluntatem testatoris, in sepulcrum hereditarium licet, intulisset. Multoque magis tenebatur, qui ossa tetigerat, traieceratque sine permissu pontificum. non perpetuae tamen sepulturae tradita corpora transferri poterant ex edicto Diui Seueri, quo et id continetur, ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. Non tamen violati sepulcri actio locum habuisse videtur, si quis intra vrbem sepeliuerit. D. enim Hadrianus rescripto poenam XXXX. aureorum statuerat in eos, qui in ciuitate sepeliuerint, ac tantumdem in magistratus, qui id fieri passi sint, praetereaque locum publicari et corpus transferri iusserat. Quam sanctionem et in municipiis obtinere existimat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 2. §. 3. 4. 5. *D. de sepulcr. viol.* si vel maxime lex municipalis permittat, mortuos intra ciuitatem sepeliri.

(e) AD QVEM PERTINEAT.] Sepulcri enim actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo cessante, si alius egerit, quamuis reipublicae caussa abfuerit dominus, non debebit aduersus eum, qui litis aestimationem sustulerit, ex integro dari. Nec potest videri deterior fieri conditio eius, qui reipublicae caussa abfuit, quum haec actio non ad rem familiarem eiusdem, sed magis ad vltionem pertineat. IVLIAN. *lib. X. digest. l.* 6. *D. de sepulcr. viol.* Ex quo et facile colligas, qua occasione de tutore reipublicae caussa absente tam prolixe actum sit ab VLPIANO *lib. XXV. ad edict. l.* 9. *D. de tutel. et ration. distrah.*

(f) CONDEMNETVR.] Qui enim de sepulcri violati actione iudicant, aestimabunt, quatenus interfit, scilicet ex iniuria, quae facta est, item ex lucro eius, qui violauit, vel ex damno, quod contigit, vel ex temeritate eius, qui

Digitized by Google

AVREORVM ACTIONEM DABO (g). SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. (h)

§. I. SI QVIS IN SEPVLCRO DOLO MALO HABITAVERIT (i), AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAM QVOD SEPVLCRI CAVSSA FACTVM SIT, HABVERIT, IN EVM,

qui fecit: numquam tamen minus debent condemnare, quam ſolent extraneo agente. Et hinc, ſi ad plures ius ſepulcri pertinet, non modo ei, qui occupauit, haec actio datur, ſed et omnibus, quia in id, quod vniuſcuiuſque intereſt, agitur. Quin et, ſi is, cuius intereſt, ſepulcri violati agere nolit, poteſt tamen, ſi poeniteat, neque lis ab alio conteſtata ſit, actionem inſtituere. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 3. §. 8. 9. 10. *D. de ſepulcr. viol.* Nonnumquam et ſeuerius in eum, qui ſepulcrum violauit, animaduertitur, veluti ſi quis cadauera ſpoliarit, maxime, ſi manu armata id facere ſuſtinuerit, eo caſu vero, quando ſine armis ſpoliarunt, in metalla dantur. VLPIAN. *ibid. l.* 3. §. 7. *D. eod. tit.*

(g) CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO.] Quid vero, ſi noua temeritate ſepulcrum aliud quis violarit? Reſpondet PAVLVS *lib. XXVII. ad edict. l.* 138. §. 1. *D. de regul. iur. numquam creſcere ex poſtfacto praeteriti delicti aeſtimationem.* Quam regulam accurate explicat Iac. Gothofred. *in Comment. ad d. l.* 138. §. 1. *D. de regul. iur.*

(h) POTESTATEM FACIAM.] Pluribus agere volentibus is praefertur, cuius maxime intereſt, etiam mulier et pupillus, modo interſit. Nam mulieri et pupillo actiones populares non dantur, niſi quum ad eos res pertinet. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l.* 6. *D. de popul. action.*

(i) DOLO MALO HABITAVERIT.] Habitabant aliquando in ſepulcro liberti et ſerui, qui non tenebantur ſepulcri violati actione, ſi nimirum aedituorum vice fungerentur, vel alias eiuſmodi operas praeſtarent, vt patet exemplo, quod paullo ante attulimus, aeditui Sergiae familiae, qui aedituauerat annos XII. At ſi quis dolo malo in ſepulcro habitaſſet, ei, qui volebat, agendi poteſtas erat.

Digitized by Google

EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET; DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. (k)

erat. VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 6. D. de sepulcr. viol.* Si seruus in sepulcro habitabat, vel aedificauerat, noxalis actio cessabat, et in ipsum animaduertebat praetor. Sin non ibi habitaret, sed domunculam ibi haberet, noxale iudicium non denegabatur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 11. D. eod. tit.*

(k) IVDICIVM DABO.] Quam actionem popularem esse, obseruat VLPIAN. *lib. XXV. ad edict. l. 3. §. 12. D. de sepulcr. viol.*

PARTIS II. EDICTI

FINIS.

Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM
TOMVS III.

LIBROS ALIQVOT
VETERVM IVRECONSVLTORVM
ORDINI SVO RESTITVTOS
TRADENS.

Digitized by Google

Digitized by Google

SERIES
LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM
SALVII IVLIANI.

PARS I.

AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.

Praefatio *aduerſus eos, qui quid aduerſus edictum admiſerint.*

Tit. I. De actione danda vel deneganda a praetore.

§ Non poteſt praetor cogere legatos municipales, vt apud ſe iudicium ſuſcipiant, ne impediatur legatio. Etiamſi hereditatem adierint Romae, tamen non competit in eos actio. Niſi tamen ſatisdent, legatarii mittuntur in poſſeſſionem rerum hereditariarum. Rationem huius iuris reddit Iulianus l. 27. de iudic.

§ Cogitur tamen et legatus accipere iudicium, ſi aliquid tempore legationis emerit, vel ex alia cauſſa poſſidere coeperit, ne ei poteſtas detur, res alienas domum auferendi. l. 25. eod.

§ Ita et recte praetor actionem dat aduerſus legatum, et quemcumque ſuae iurisdictioni non ſuppoſitum, ſi conſentiat. Vbi tamen conſenſiſſe non cenſetur, qui errauit. * *l. 2. pr. D. de iudic.* ** *l. 15. D. de iuriſd.*

§ Actio contra non danda et aduerſus eos, qui iuriſdictioni praetoris ſubiecti ſunt, ſi appareat, nullum eſſe agendi fundamentum. Veluti, ſi aduerſus eum, qui rem cuſtodiendam accepit, agatur ad damnum iniuria tertii datum praeſtandum. l. 19. commod.

Tit. II. *De magiſtratibus municipalibus, eorumque poteſtate et officio.*

Tit. III. *De modo iuriſdictionis eorum.*

Tit. IIII. *De vadimonio.*

Tit.

Tit. V. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*
Tit. VI. De iuriſdictione mandata, et iudice dando.
§ Iuriſdictionem mandat, qui eam ſuo iure, non qui alieno beneficio habet. l. 5. de iuriſd.
§ Magiſtratus dat iudicem, qui de facto cognoſcat. Quid vero ſi Caeſar reſcripſerit: Eum, qui prouinciae praeeſt, adire poteris? Nihilominus aeſtimabit, ipſe cognoſcere, an iudicem dare debeat. l. 8. de offic. praef.

LIB. II. DE FORMVLA IVRISD. EDENDO ET PACTIS.
Tit. I. *De formula iuriſdictionis, deque albo praetoris.*
Tit. II. *De edendo.*
Tit. III. *De pactis.*
Tit. IIII. De in ius vocando.
§ Si ex noxali cauſſa agatur, ſatisdandum: *ſeruum noxis ſolutum praeſtari.* Ea tamen ſtipulatio non pertinet ad noxas, quae publicam et capitalem habent coercitionem. l. 200. de V. S.
§ De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat, ex inſtituto agitur l. 3. de eo, per quem fact. er. quo min.
Tit. V. *Qui neque ſequantur, neque ducantur.*
Tit. VI. *De poſtulando.*
Tit. VII. *De his, qui not. infamia.*
Tit. VIII. *De forma agendi.*
Tit. VIIII. *De plus petendo.*
Tit. X. De cautione iudicio ſiſti, et vadimonio deſerto.
§ Ad hunc quoque titulum pertinere potuerunt, quae ad tit. 4. retulimus.
Tit. XI. *De dote, de muliere, abeſſe, amiſiſſe.*

LIB. III. DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.
Tit. I. *De cognitoribus.*
Tit. II. De Procuratoribus.
§ Cogenduſne ſit procurator defendere, an ſufficiat, propter rem non defenſam ſtipulationem committi. Prius adfirmat Iulianus * *l. 35. D. de procur.*
§ Si procurator emtoris poſtulauerit a venditore, vt ab eo defendatur, venditor poteſt deſiderare ſibi caueri de rato, quia ſi fundum agenti reſtituerit, dominus ab eo rem pete-
re

Digitized by Google

re posset, et venditor eum rursus defendere cogeretur. l. 75. de procur. Exceptio enim rei iudicatae locum tantum habet, quoties eadem quaestio inter easdem personas reuocatur. * *l. 3. D. de exc. rei iud.*

Tit. III. *Quod vniuersitatis cuiusque nomine vel contra eam agitur.*

Tit. IIII. De negotiis gestis.

§ Quando ex negotiorum gestione vtrinque nascatur actio. l. 6. de neg. gest.

§ Actionem negotiorum gestorum habet curator contra subcuratorem sibi constitutum, si damnum ex eius dolo sentiat, modo fraudis non sit conscius. l. 30. D. de neg. gest. Doli enim conscius adeo non fauent leges, vt et is, cui metus caussa res tradita est, eam non modo reddere, sed et de dolo repromittere teneatur. * *l. 9. §. 5. quod met. causs.*

§ Si ex duobus sociis alter me administrare prohibeat, alter non: aduersus non prohibentem datur actio negotiorum gestorum, sed ita, vt, qui prohibuit, nullo modo inde damnum sentiat. ** *l. 8. §. 3. D. de negot. gest.*

Tit. V. *De calumniatoribus.*

LIB. IIII. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS ET RECEPTIS.

Tit. I. De dolo malo.

§ Datur actio de dolo etiam aduersus seruum, si minorem fraude circumuentum adduxit, ad vendendum, et postea manumissus est. ** *l. 7. de dol. mal.*

Tit. II. De metu.

§ Qui vi coactus fideiussit, an teneatur? * Paull. ad Iulian. Lib. IIII. Digest. * *l. 11. quod met. causs.*

§ Si debita pecunia per vim accepta facta est, nisi vel soluatur, vel restituta actione iudicium accipiatur, is, qui acceptum ferre coëgit, in quadruplum condemnandus erit. * *l. 9. §. 7. eod.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ Minor potest restitui, etiamsi cum filiofamilias maiore contraxerit. * *l. 11. §. 7. de minor.*

Tit. IIII. *De capite minutis.*

Tit. V. *De eo, quod falso tutore gestum.*

Tit. VI. Ex quibus caussis maiores 25. ann. in integr. restit.

§ Militi vt succurratur, fuse docetur ** *l. 17. quib. ex causs. mai.*

§ Quantum reſtituatur, ſi ob ferias extraordinarias completa vſucapio. * *l.* 26. §. 7. *eod.*

§ An et hereditatis petitori datur reſtitutio, ſi poſſeſſor hereditatis ſiue b. f. ſiue praedo a debitoribus exegit debita, eaque petitori hereditatis ſoluit? Neg. * *l.* 25. §. 17. *de hered. petit.*

§ Reſtitui etiam poteſt creditor agens cum filio praeterito, ſi ſubmotus ſit exceptione, quod ex tabulis bon. poſſeſſionem accipere nequeat. l. 15. de Olling. et Act. * *l.* 2. *de except. rei iud.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.*

Tit. VIII. *De temporibus in integrum reſtitutionum.*

Tit. VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.

§ Si ab vno tantum heredum nomine compromiſſum, non ab vtroque: vno mortuo aeque ſoluitur compromiſſum, ac ſi neuter nomine heredum compromiſerit. l. 49. §. 2. de recept.

§ Si compromiſſum vt praeſente vtroque ſententia dicatur; vno decedente, et relicto pupillo herede, non videbitur dicta ſententia, niſi tutoris auctoritas interueniat. l. 47. eod.

§ Idem dicendum, ſi alteruter compromittentium furere coeperit. l. 47. eod. l. 49. pr. eod. * *l.* 27. §. 5. *eod.*

§ Arbiter poteſt partes vel per nuncium vel per epiſtolam vocare. l. 49. §. 2. eod.

§ Non tamen in prouinciam ſi Romae compromiſſum. * *l.* 21. §. 10. *eod.*

§ Non poteſt cogi arbiter ad dicendam ſententiam, ſi vnus bonis ceſſit. * *l.* 17. *pr. D. eod.*

§ Nec ſi ita compromiſſum, vt certam ſententiam dicat. * *l.* 19. *pr. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, ſtabularii, vt recepta reſtituant.*

Tit. XI. *De ſatiſdando.*

LIB. V. DE IVDICIIS.

Tit. VII. De iudiciis.

§ Iudex non eſt magiſtratus, quum iudicet iuſſu magiſtratus. Id exemplo iuriſdictionis mandatae illuſtraſſe videtur Iulianus l. 3. de off. eius, cui mand. iuriſd.

§ Semel datus pronunciare debet, et quidem de ſumma, ad quam

Digitized by Google

quam vſque iudicare iuſſus eſt. Immo poteſt etiam de re maiori, ſi litigatores conſentiant: l. 74. D. de iudic. modo non in quantitate ſine ratione erret, quale exemplum eſt in l. 79. de legat. 1.

§ Quaeritur, an ob febrem diſcedente litigatore pronunciare nihilominus poſſit. l. 60. de re iud.

LIB. VI. DE PETITIONE HEREDITATIS.

Tit. I. *De querela inofficioſi.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ Hereditas quid? l. 62. de R. I.

§ Eam petit, et qui hereditatem a fiſco mercatus eſt. l. 6. pr. de her. pet.

§ Petitur hereditas et ab eo, qui petiit hereditatem, et litis aeſtimationem conſequutus eſt. Item ab eo, qui negotia hereditaria geſſit. Item a poſſeſſore, vi deiecto. Item a poſſeſſore, vel non poſſeſſore qui rem vendidit. * *l.* 16. §. 2. 3. 4. 5. *D. eod.* Quia dolo poſſidere deſinens pro poſſeſſore habetur. * *l.* 17. *pr. de rei vind.* Item ab eo, qui ex cauſſa fideic. hereditatem reſtituit: * *l.* 16. §. 7. *eod.* non tamen poteſt patronus petere ab eo; cui libertus in fraudem eius alienauit, quia actionem Caluiſianam habet. * *l.* 16. §. *eod.*

§ Hereditatis petitione petitor conſequitur rem cum omni cauſſa, et rei aeſtimationem, ſi culpa poſſeſſoris perierit, aeque vt in rei vindicatione. * *l.* 17. §. 1. *de rei vind.* l. 6. §. 2. de her. petit. Conſequitur etiam res a defuncto pignori datas. * *l.* 6. §. 1. *de hered. pet.* Non tamen conſequitur indebitum a poſſeſſore exactum, quemadmodum nec indebite ſolutum a poſſeſſore ei imputatur. * *l.* 20. §. 18. *de her. pet.* * *l.* 2. §. 7. *de act. vel her. vend.* Quod eo minus mirandum, quia ne quidem debite ſolutum a poſſeſſore petitorem liberat, niſi ille caueat, ſe petitorem defenſurum. * *l.* 31. *pr. eod.*

LIB. VII. DE ACTIONIBVS EX DOMINIO ET SERVITVTIBVS.

Tit. I. De rei vindicatione.

§ Ea conſequimur etiam rei noſtrae acceſſiones, veluti quae per alluuionem acceſſerunt fundo. l. 34. de rei vind. Sed et fructus, etiam ex fundo communi pro parte dominii. l. 25. de vſur.

§ Immo ſi ſeruum vindicamus, etiam actio L. Aquilliae per ſeruum adquiſita reſtituenda eſt. ** *l.* 17. §. 1. *eod.*

Tit. II. De Publiciana in rem actione.

§ Ea non datur ei, qui in mala fide eſt. * *l. 7. de Publ. in rem act.*

§ Si duo b. f. emerunt, quis praefertur. * *l. 9. §. 4. eod.*

§ Res reſtituenda cum omni cauſſa. Aſt ſi in qualitate fundi erratum, agendum cum emtore non cum poſſeſſore, l. 22. de act. emt. Immo cum neutro, ſi fundi pars, priuſquam menſura fiat, inundatione vel chaſmate perierit. Ita notat Scaeuola ad Iul. Lib. VII. * *l.* 10. *D. de peric. et comm. rei vend.*

§ [Quo pertineat lex 12. D. de ſtatu lib. vix patet, niſi in numero aberratum ſit.]

Tit. III. *Si ager veſtigalis petatur.*

Tit. V. De ſeruitutibus.

§ Res propria domino non ſeruit. Hinc ſi vna domus ceſſit duobus, non habent inuicem actionem ius non eſſe tigni immittendi, quia tignum eſt vtriuſque. l. 37. de ſeru. praed. vrb.

§ Si a te emi, vt liceat mihi ſtillicidium immittere, et poſtea te volente ex cauſſa emti immiſi, et actionem, et exceptionem habeo. l. 16. ſi ſeru. vind.

§ Seruitus exſtinguitur vſucapione libertatis, de qua l. 32. de ſeru. praed. vrb.

§ Exſtinguitur etiam conſolidatione. Talis eſt, ſi Sempronianus fundus communi meo et tuo ſeruiat, et eum in commune redimamus: non ſi communis fundus proprio meo, proprioque tuo ſeruiat, ſiquidem ſeruitus manet. l. 27. D. de ſeru. ruſt. praed.

Tit. VI. De vſufructu, vſu, habitatione.

§ Vſusfructus peti non poteſt, tempore elapſo, quo et vſucapione dominium adquiritur. l. 3. ſi vſusfr. pet.

§ Actio haec confeſſoria datur aduerſus quemcumque poſſeſſorem. * *l. 5. §. 1. D. eod.*

Lib. VIII. De iudiciis dvplicibvs.

Tit. I. Finium regundorum.

§ Hoc iudicium manet, quando ſocii egerunt communi diuidundo, vel ſi rem alienarunt. l. 9. fin. reg.

Tit. II. Familiae erciſcundae.

§ De natura huius actionis. l. 51. fam. erciſc.

§ Non poſſumus conſequi per hereditatis petitionem, quod iudicio

Digitized by Google

iudicio fam. erc. conſequimur. l. 7. ſi pars her. pet.

Tit. III. Communi diuidundo.

§ Communis ſeruus, quod ex re alterius domini adquirit, commune facit. Sed is, ex cuius bonis adquiſitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam ſummam conſequi poteſt. l. 24. pr. comm. diuid. immo et condictione ſine cauſſa. l. 3. de condict. ſin. cauſſ.

§ Si is, quocum agere volebam, communi diuidundo partem ſuam Titio iudicii mutandi cauſſa tradidit, tenetur mihi actione praetoria. l. 24. §. 1. comm. diuid.

§ [Notat hic quaedam Paullus ad Iulian. Lib. VIII. * *l. 4. de reſc. vend.* de venditione rerum duarum cum pacto ne alterutrius emtio maneat. Quae quo pertineant, vix patet.]

§ [Ad hoc iudicium communi diuidundo etiam pertinuiſſe videtur caſus de aedificatione in area aliena, cuius bonae fidei emtor ſim, quamuis poſtea, dum aedifico, ſciam, rem alienam eſſe. * *l. 37. de rei vind.*]

LIB. VIIII. DE DAMNO DATO, IVREIVRANDO, ACTIONIBVS DE SERVO CORRVPTO, ALEATORIBVS, ADVERSVS MENSOREM, AD EXHIBENDVM.

Tit. I. *De damno dato, et ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

Tit. II. De noxalibus actionibus.

§ Si communis ſeruus furtum fecit, et omnes dolo fecerint, ne eum poſſiderent, quo remedio vtendum? l. 39. de noxal. act.

Tit. III. *De iudice litem ſuam faciente.*

Tit. IIII. *De fraudatoriis actionibus.*

Tit. V. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Tit. VI. De iureiurando.

§ Nihil mihi iusiurandum prodeſt, ſi a quolibet alio hereditatem petam. l. 12. de iureiur. Id illuſtratum videtur exemplo rei iudicatae, cui iusiurandum aequiparari ſolet. l. 24. de except. rei iud.

Tit. VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*

Tit. VIII. De ſeruo corrupto.

§ Si quis ſeruum communem, meum et ſuum, corruperit, an tenetur? * *l. 9. pr. de ſerv. corrupt.*

Tit. VIIII. *De aleatoribus.*
Tit. X. *Si menſor falſum modum dixerit.*
Tit. XI. Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.
§ Si heres eius, quocum ad exhibendum egi, quum nec poſſideret, nec dolo malo feciſſet, ne poſſideret, rem defuncto illo poſſidere coeperit, eam exhibere tenebitur. l. 8. ad exhib.

LIB. X. DE REBVS CREDITIS ET CONDICTIONIBVS QVIBVSDAM.
Tit. I. De religioſis, et ſumtibus funerum.
§ Sepulcrum non eſt in commercio: actio tamen de ſepulcro violato praecipue d aur ei, ad quem res pertinet. l. 6. de ſepulcro viol.
§ Impenſae funeris aes alienum dotis ſunt. l. 18. de religioſ.
Tit. II. De rebus creditis et certi condictione.
§ Quae numeratio accipientem obliget. l. 19. de reb. credit.
§ Si numos meos te abſente tuo nomine veluti tuos dedi, condictio tibi adquiritur. ** *l. 9. §. 8. de reb. cred.*
Tit. III. De iureiurando.
§ Procurator iusiurandum deferre nequit, niſi vel omnia bona adminiſtret, vel id nominatim ei mandatum ſit. * *l.* 18. *de iureiurando.*
§ Procurator et defenſor non coguntur iurare. * *l.* 34. §. 3. *eod.*
§ Exceptio ex iureiurando naſcitur. l. 39. eod.
Tit. IIII. De condictione indebiti et ſimilibus.
§ Iuſſus monimentum facere arbitratu liberti, ei certam ſummam ſolui: ſi non facit monimentum, pecuniam repetere poſſum condictione cauſſa data. l. 11. cond. cauſſ. dat. cauſſ. non ſequ.
§ Si reus et fideiuſſor pariter ſoluerint, vterque dimidiam condicit, tanquam ſi rei promittendi eſſent. l. 20. de cond. indeb.
§ Datur etiam condictio indebiti venditori, ſi heredi teſtamento mandatum, vt venditorem obligatione venditi liberet, et hic ignorans rem tradiderit. * *l. 26. §. 7. eod.* item fideiuſſori qui ſoluit, quum pactus eſſet, ne ab eo peteretur. l. 32. §. 1. eod. Aſt non poteſt condicere, qui Stichum vel Pamphilum debens vtrumque tradiderit, ſi vel vterque

Digitized by Google

vterque vel alteruter perierit. l. 32. pr. eod. Nec mulier, ſi credens ſe pro dote obligatam, ſoluit. l. 32. §. 2. eod. Quid ſi quis hominem generaliter debens Stichum ſoluerit ? l. 32. §. 3. eod.

Tit. V. *De condictione furtiua.*

Tit. VI. *De condictione triticiaria.*

Tit. VII. *De eo, quod certo loco.*

Lib. XI. De constitvto, commodato, pignore, praescr. verbis, exercitoria et institoria.

Tit. I. De conſtituta pecunia.

§ Poteſt et pro alio conſtitui. * *l.* 5. §. 3. D. *conſt. pec.*

§ Qui pro filio conſtituit, in ſolidum tenetur, quamuis minus ſit in peculio. l. 2. de conſt. pec.

§ Promiſſor hominis, homine ſine culpa ſua mortuo, ſi tamen in mora fuerit, de conſtituta pecunia tenetur. l. 23. eod.

Tit. II. Commodati.

§ Qui aliter re commodata vtitur, quam conuentum, et commodati, et furti tenetur. * *l.* 5. §. 8. *commod.*

Tit. III. De pignoratitia actione.

§ De dolo in pignore ſeruo dato a domino praeſtando. ** *l.* 3. *commodat.*

§ Actio pignoratitia datur et aduerſus dominum, ſi ſeruus peculiari nomine pignus accepit. l. 28. §. 1. de pign. act. Quid ſi debitor pignus petat a tertio, qui creditori actione Seruiana experto aeſtimationem praeſtitit ? Is, niſi offerat, quod pro eo ſolutum eſt, exceptione ſummouetur. d. l. 28. pr. eod.

§ Si pignus a creditore diſtractum ſub conditione reluendi, debitor non habet actionem niſi a creditore ceſſam. * *l.* 7. *de diſtr. pign.*

Tit. IIII. De praeſcriptis verbis et in factum actionibus.

§ Tales naſcuntur praecipue ex contractibus innominatis, Hinc quid ſit contractus do vt facias, et quomodo a mandato et ſocietate differat, explicatur in l. 13. praeſcr. verb.

§ Si liber homo b. f. ſeruiens pecuniam pro manumiſſione dederit,

derit, condicere eam poterit etiam ob cauſſam non ſequutam. * *l.* 3. §. 5. *condict. cauſſ. dat.*

Tit. V. *De exercitoria actione.*

Tit. VI. De inſtitoria actione.

§ Cur hae et ſequentes actiones perpetuae ſint. l. 8. de trib. act.

§ Locum habet haec actio etiam ſi quis ſerui alieni vicarium conduxerit, eumque merci ſuae praefecerit. * *l.* 12. *de inſt. act.*

§ Quid ſi ſocii ſeruus praefectus? *l.* 28. *de pecul.* Aliquando tunc etiam agetur de in rem verſo. * *l.* 14. *de in rem verſ.* vbi Marcellus et Paullus ad Iulianum notant.

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

Tit. I. De tributoria actione.

§ Si communis ſeruus conſentiente vel vtroque vel alterutro domino negotiatus ſit, quomodo detur actio tributoria. *l.* 3. *pr. de trib. act.*

§ Alio de peculio, alio tributoria ſerui nomine agente, poteſtne dominus deducere, quod tributoria agenti praeſtiturus ſit? l. 12. eod.

Tit. II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

Tit. III. De SC. Macedoniano.

§ Locum etiam habet SC. ſi nepoti creditum conſentiente patre. l. 14. de pecul.

§ Ceſſat autem ſi pecunia credita in rem patris verſa, etſi initio eo animo non acceperit filius. * *l.* 7. §. 12. *eod.*

§ Ceſſat etiam in eo, qui vectigalia conduxit. ** *l.* 3. §. 1. *eod.*

§ Qui contra SC. filio credidit, is mortuo eo fideiuſſorem a patre accipere non poteſt. l. 11. de fideiuſſor.

Tit. IIII. *Quod iuſſu.*

Tit. V. *De in rem verſo.*

Tit. VI. De peculio.

§ Aliquando peculium ſerui communis ad alterum ex dominis ſolum pertinet. l. 16. de pecul.

§ Pro Stichi communis ſerui mei et tui decem aureos volente de peculio conuentus decem praeſtiti, quam actionem aduerſus

Digitized by Google

ſus ſocium habeo? l. 25. comm. diuid. * *l.* 11. §. 5. *de pecul.*

§ Si ſeruus mandauit, vt creditori meo ſolueretur, idque tanquam interceſſor, nulla obligatio naſcitur, ſin tanquam pro creditore ſuo, dominus tenetur peculiotenus. * *l.* 3. §. 6. *de pecul.*

§ Si ſeruus pure legatus, ex peculio heres deducit, quod ſibi debetur, licet nullo momento dominus fuerit. Idque multo magis, ſi ſeruus ſub conditione libertatem acceperit. * *l.* 9. §. 5. *eod.*

§ Seruus a debitore domini exegit, fit domini debitor, ſi is ratum habuerit. * *l.* 11. §. 2. *eod.* An quod dominus ſemel deduxit, rurſus deducet, ſi de peculio conueniatur? * *l.* 11. §. 3. *eod.* Seruus habet vicarium quinque valentem: dominus, cui quinque debentur, vicarium deducit, eo mortuo quaeritur, an liberatus ſit ſeruus, ſi alium ſibi comparauerit vicarium? * *l.* 11. §. 4. *eod.* Qui ſeruum cum peculio vendidit, an poteſt deducere, quod ſibi debetur? * *l.* 11. §. 7. *eod.* An, qui ſeruum debitorem cum peculio comparauit? * *l.* 11. §. 8. 9. *eod.*

§ Deducine poteſt, quod ſocio debetur. l. 12. eod. ** *l.* 13. *eod.*

§ Seruo teſtamento manumiſſo, cum omnibus heredibus agitur, nec eorum quiſquam amplius deducet, quam quod ſibi debetur. l. 12. pr. eod. Quid ſi ſeruus viuo domino mortuus, et dominus intra annum plures heredes reliquerit? l. 14. §. 1. eod.

§ Si creditor filii tui heredem te inſtituerit, tibi peculii quantitas in quadrantem Falc. imputabitur. l. 83. ad L. Falc. Hinc ſi hereditatem eius vendideris, teneberis de peculio. l. 37. pr. de pecul. Similes caſus de ſeruis tractantur §. 1. 2. 3. eod.

Tit. VII. Ad SC. Velleianum.

§ Interceſſio omnis a muliere facta SC. infirmatur. Hinc ſi mulier intercedens fundum pignori dederit, quamuis is a creditore diſtractus ſit, poteſt tamen mulier eum actione in rem petere. * *l.* 39. §. 1. *de rei vindic.*

§ Si mulier apud primum pro ſecundo, mox pro primo apud creditorem eius interuenit, an duae ſunt interceſſiones, an vna? * *l.* 8. §. 2. *ad SC. Vellei.*

§ Si mulier interceſſerit, aequum eſt, non ſolum in veterem debitorem, ſed et in fideiuſſores eius actionem reſtitui. l. 14. eod. Quid ſi mulieri heres exſtiterit creditor, an et is reſtitutoria vtetur? * *l.* 8. §. 12. *D. eod.*

§ [Eodem libro Iulianus * *l.* 5. *pr. de nou. op. nunc.* docuit, quando poſſit vel non poſſit pupillus nouum opus nunciare. Id quo pertineat, non liquet.]

Lib. XIII. De actionibvs ex negotiis per alios explicatis, compensatione, pignore, deposito.

Tit. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis.

§ Si dominus iuſſerit procuratorem ſuum certam pecuniam ſumere, et foenerare periculo ſuo, ita vt certas pecunias domino penderet, in creditum videtur accepiſſe. * *l.* 6. §. 6. *mand.*

§ Si hominem dedi, vt manumitteres, et procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere poſſum? l. 30. mandat.

§ Heres aliquando agere poteſt, quum defunctus non poſſit. Exemplum eſt in l. 84. ad L. Falc.

§ Eodem pertinent l. 7. de euict. ** *l.* 14. *mand.*

Tit. II. *De compenſatione.*

Tit. III. De pignoribus.

§ Qui pignoris cauſſa fundum tradidit creditori, intelligitur poſſidere. l. 36. de adqu. poſſ. Quum et fundum poſſideat, qui eundem a creditore precario rogauerit. d. l. 36. de adqu. poſſ. Nam vnuſquiſque poteſt rem ſuam, quamuis non poſſideat, precario dare ei, qui poſſideat, l. 18. de precar. quod exemplo illuſtratur l. 16. de O. et A.

§ Pignus debet tradi? Eaque traditio non eſt inefficax, quum in corpus quidem, quod traditur, contrahentes conſentiunt, in cauſſis vero diſſentiant. l. 36. de adqu. rer. dom.

§ Soluitur ius pignoris liberato debitore. Liberatur autem iureiurando ab eo exacto l. 10. de iureiur. ſolutione. Quo perti-

Digitized by Google

pertinet l. 32. de ſolut. nouatione, ad quam pertinet l. 15. de nouat.

§ Si a creditore in diem pignus addictum, non poteſt bona fide negotium agi, niſi adiectio accipiatur. l. 18. de in diem addict.

Tit. IIII. Depoſiti.

§ Is, qui depoſuit, ſtatim poteſt depoſiti agere. * *l.* 1. §. 22. *depoſ.*

§ Qui rem ſuam deponi apud ſe patitur, vel vtendam accipit, nec commodati, nec depoſiti tenetur. l. 15. eod.

[* *l. 23. de act. emti ad librum ſequentem manifeſto referenda.*]

LIB. XIIII. DE MANDATO ET SOCIETATE.

Tit. I. De mandati actione.

§ Si negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, poſt annum in ſimplum: etſi poſt annum cum eo mandati agam, tamen praeſtare quadruplum debebit. l. 31. mand.

§ Si mandato meo Titio X. credideris, et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius, et hinc cedere debebis actiones. l. 13. de fideiuſſ.

Tit. II. Pro ſocio.

§ Societas durat, ſi filiusfam. ſocietatem coierit, et deinde emancipatus fuerit. * *l.* 58. §. 2. *pro ſoc.*

§ Actio famoſa, (*qualis eſt pro ſocio*,) non datur aduerſus patronum, etſi per procuratorem accipiat iudicium. l. 2. de obſ. par. et patr. Ergo potius inſtituet libertus actionem praeſcriptis verbis, ad quam et neceſſe eſt confugere, quoties contractus exiſtunt, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae ſunt, (*veluti ſi quis locet praedium et ſibi partem fructuum et damni ſtipuletur*,) l. 3. praeſcr. verb.

§ Socius habet beneficium competentiae. An et fideiuſſor et defenſor ſocii? * *l.* 63. §. 1. *pro ſoc.*

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD L. RHODIAM, AESTIMATORIA.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Debitor rem pignoratam a creditore redimens, tanquam ſuae rei emtor, actione venditi non tenetur. l. 39. pr. de

contr. emt. Quid ſi quis fructus oliuae pendentes vendiderit, promiſeritque 10. pondo, quod natum eſſet, et quinque naſcantur? d. l. 39. §. 1. eod. Illuſtraſſe hoc videtur Iulianus exemplo legatorum. l. 5. de trit. ol. vin.

§ Non videtur res tradita, ſi ſuperior in poſſeſſione emtor futurus non ſit. * *l.* 11. §. 13. *D. act. emt.*

§ Seruo, in quo mihi vſusfructus, fundum emente, et antequam pecuniam numerauerit, capite deminuto, ſi poſtea ſoluo, actionem ex emto non habeo, ſed indebiti actionem. l. 24. de act. emti. Quid ſi ſeruum tuum imprudens a fure emi, et is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem comparauit? d. l. 24. §. 1. eod. Quid ſi ſeruus hominem vendidit, et pro eo quis fideiuſſit? Quantum tunc fideiuſſor debet? d. l. 24. §. 2. eod.

§ Ex emto aliter tenetur, qui ſciens, aliter, qui ignorans rem vitioſam vendidit. ** *l.* 13. *D. de act. emt.*

§ De hereditate vel actione vendita. Venditio haec fieri poteſt, modo venditor ſit heres. Eo pertinet ** *l.* 14. §. 3. *ad SC. Trebell.* Quid ſi ex pluribus coheredibus vnus, antequam hereditatem ceteri adiiſſent, pecuniam ſub poena debitam omnem ſoluerit, et poſtea hereditatem vendiderit? l. 18. de her. vel act. vend.

§ Venditioni ſolent pacta adiici, quibus et, quae legibus non diſerte cauentur, ſibi ſtipulantur contrahentes. Non enim poſſunt omnes articuli ſingulatim in legibus comprehendi. l. 12. de LL. Tale pactum eſt in diem addictio, de quo prolixe l. 17. de in diem add. * *l.* 11. *eod.* ** *l.* 4. §. 1. 2. *eod.*

§ Reſcinditur venditio, et expirat contractus, ſi alter alteri acceptum tulerit, item nuda conuentione. Aſt homo venditus, ſi moriatur, pro tradito habetur. l. 5. de reſc. vend.

§ Venditor euictionem praeſtare debet. Quam vero praeſtat venditor hominis? l. 8. de euict. An et bis ob idem vitium praeſtanda? * *l.* 32. §. 1. *de euict.*

Tit. II. De locatione conductione.

§ Actione locati aliquando agitur, vt quis locatione liberetur.

Digitized by Google

tur. * *l.* 15. §. 9. *locat.* Caſus eo pertinentes habes l. 16. et l. 18. eod.

§ Si quis in hoc contractu caſum ſuſcepit, pacto ſtandum erit. * *l.* 9. §. 2. *locat.*

Tit. III. *Ad L. Rhodiam de iactu.*

Tit. IIII. *De aeſtimatoria actione.*

LIB. XVI. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE.

Tit. I. De ſponſalibus.

§ Sponſalia aeque ac nuptiae conſenſu contrahentium fiunt. l. 11. de ſponſ.

Tit. II. De nuptiis.

§ Nuptiae inter eaſdem perſonas, niſi volentibus parentibus renouatae, iuſtae non habentur. l. 18. de R. N.

Tit. III. De iure dotium et pactis dotalibus.

§ Patre dotem promittente et poſtea filiam emancipante, non reſoluitur promiſſio. Quid ſi mulier filium habens debitorem patri id, quod filius debet, in dotem promittit? an obligatur? l. 44. de iure dot.

§ Et ſerui ſtipulatione obligatio dotis adquiritur, itemque traditione ſeruo vel filiofam. facta. Quid ſi alternatiue quod debetur vel fundus in dotem promiſſa: cuius erit electio? Si pater putans ſe filiae debere, promiſit, an liberatur propter errorem? l. 46. eod.

§ Quem penes ſit periculum, ſi vel pater vel ſponſa dotem promiſerit? * *l.* 33. *de iure dot.*

§ Si vſusfructus in dotem promiſſus, aeque omnia fructuario adquiruntur, ac ſi legati iure vſusfructus eſſet conſtitutus. ** *l.* 25. §. 7. *de vſufr.*

§ Quid ſi ſeruae libertas legata, cum tres pepererit, et heres, *(qualis eſſe poteſt vxor, quae hanc ancillam marito in dotem dedit,)* medicamentis fecerit, ne concipere poſſit? * *l.* 3. §. 16. *de ſtatu lib.*

§ Stipulationes de dote quomodo concipiendae? l. 53. de V. O.

§ Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote agere poſſit. l. 30. ſol. matr.

§ Si quis pecuniam ſe debere putans mulieri, iuſſu eius dotis nomine ſponſo promiſit et ſoluit, vtrum nuptiis non conſequu-

ſequutis ipſe agit condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta, an mulier. l. 7. condict. cauſſ. dat.

Tit. IIII. De fundo dotali.

§ Maritus nec debitas fundo dotali ſeruitutes amittere, nec nouas imponere poteſt. * *l. 5. de fundo dot.*

§ Si maritus fundum Titii ſeruientem dotali praedio acquiſierit, ſeruitus confunditur. At ſi vxor fundum, cui praedia mariti ſeruiunt, in dotem dedit, ius fundi non fit deterius. l. 7. eod.

LIB. XVII. DE VARIIS DOTIS SPECIEBVS ET DONATIONE INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus.

§ Fundus aeſtimato datus: eius aeſtimatio ſoluto matrimonio praeſtanda, etſi non veniit. l. 13. de pact. dot.

§ Dos aduentitia et profectitia. Talis non eſt, ſi quis patri certam quantitatem donauit, vt pro filia daret. * *l. 5. §. 2. de iure dot.*

§ Mulier certam pecuniae ſummam promiſit, et pro ea mancipia dedit, vt eius periculo eſſent. An pacto ſtandum? l. 21. de pact. dot.

§ Dos profectitia repetitur: maritus b. f. ad iudicium prouocat; an ob moram vſuras debet? Negatur. Ratio eſt in l. 63. de R. I.

Tit. II. De donatione inter virum et vxorem.

§ Donatio in genere quotuplex? Ea inter ſponſum et ſponſam valet, (*non inter coniuges.*) l. 1. de donat. Eſt vel inter viuos vel mortis cauſſa. Huius variae iterum ſpecies. * *l. 2. de donat. mort. cauſſ.*

§ Donari nec directe nec indirecte poteſt coniugi, e. g. ſi donaturum mihi iubeam vxori dare. * *l. 3. §. 13. de don. inter vir. et vx.* ſi mortis cauſſa traditurum iubeam ſponſae meae dare, et traditio fiat ſequutis nuptiis. l. 4. eod. ſi quum duo rei eſſent, Titius et mulier, huic donationis cauſſa accepto tulerim. * *l. 5. §. 1. eod.* Aliud, ſi heres inſtitutus hereditatem donationis cauſſa repudiem. * *l. 5. §. 13. eod.*

§ Valet donatio mortis cauſſa facta. Quo pertinet l. 13. de mort. cauſſ. don. vbi et rem alienam a donatario vſucapi poſſe

posse docetur. Quid vero, si res mortis caussa traditae vxori filiaefamilias? Valet donatio, si viuo marito sui iuris fiat. * *l.* 11. §. 3. *de donat. inter vir. et vx.*

§ Reliquae donationes, quas leges valere non patiuntur, non transferunt dominium. Vnde res extans vindicatur. Quid si mulier dolo fecerit, ne res exstaret? Ad exhibendum vel damni iniuria dati agitur. l. 37. eod.

§ Coniux tenetur in tantum, quantum locupletior factus. An et pro cultura aliquid repetit? Eo pertinere videtur fragmentum l. 14. de donat.

LIB. XVIII. DE DIVORTIIS ET DOTIS REPETITIONE.

Tit. I. De diuortiis et repudiis.

§ An et furiosa repudium mittere vel repudiari potest? * *l.* 4. *de diuort.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.

§ Dos in re fungibili consistens reddenda annua, bima trima die. An constante matrimonio conuenire possunt de longiore die? an post diuortium? l. 18. de pact. dot.

§ Si seruo in dotem dato ante nuptias aliquid donatum vel legatum, dos ampliatur. l. 47. de iure dot.

§ Si socero dos data, et solus heres filius exsistit, dotem in computatione hereditatis et Falcidiae ratione, tanquam aes alienum deducit. l. 85. ad L. Falc.

§ Si marito iudicio publico damnato fiscus partem bonorum occupat: idem et vxori satisfacere debet. l. 31. solut. matr.

§ Quid si marito fundum dotalem m. c. vxor donauerit, eumque repetat, an impensae restituendae viro? l. 14. de mort. causs. don.

[* *Sumta ex hoc libro notatur l.* 20. *de reb. cred. quae, quo pertinuerit, non liquet.*]

Tit. III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. DE RERVM AMOTARVM ACTIONE, VENTRE IN POSSESSIONEM MISSO ET AGNOSC. VEL AL. LIB.

Tit. I. De Actione rerum amotarum.

§ De ea ex instituto agitur l. 22. de act. rer. amot.

Tit. II. Si ventris nomine etc.

§ Eo

§ Eo pertinet * *l.* 1. §. 9. *ſi mui. ventr. nom.*

Tit. III. De agnoſcendis et alend. lib.

§ In omnibus cauſſis venter agnoſci debet. l. 2. de agn. lib.

§ Ad SC. Plancianum interpretandum faciunt * *l.* 1. §. 10. §. 12. *eod.*

§ Quid ſi viuo patre redditum praeiudicium, et ante ſententiam pater deceſſit? Tranſeundum erit ad edictum Carbonianum. * *l.* 3. §. 5. *eod.*

§ Et pater adoptiuus liberorum liberos alere tenetur, quemadmodum et dotem dat filiae, et repetit. * *l.* 5. §. 13. *de iure dot.*

LIB. XX. DE TVTELIS.

Tit. I. De teſtamentaria tutela.

§ In tutoris datione ſub conditione, non leuiſſima eligenda conditio, ſed ad vltimam ſcripturam reſpiciendum. * *l.* 8. §. 3. *de teſt. tut.*

Tit. II. De legitima tutela.

§ Quamdiu haec ſperatur, datiuae locus non eſt. Si tamen pupillum patruus contendit exheredatum, et ſe heredem ſcriptum, aequum eſt, tutorem pupillo dari. l. 20. de excuſ. tut.

Tit. III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. DE OFFICIO TVT. ET ACTIONIBVS EX TVTELA NATIS.

Tit. I. De confirmatione tutoris.

§ Ea quando opus ſit? l. 3. de conf. tut.

Tit. II. *De ſatiſdatione tutorum.*

Tit. III. *De excuſationibus.*

Tit. IIII. De adminiſtratione tutorum.

§ Tutor datus cum formula, vt ἀνυπεύθυνος eſſet, bonam fidem praeſtare debet, alias poterit damnari. * *l.* 5. §. 7. *de adm. tut.*

§ Sufficit, ſi tutor negotia pupilli geſſerit, quamuis auctoritatem nunquam interpoſuerit. *l.* 18. *eod.*

Tit. V. De auctoritate tutoris.

§ Ea et tacenti accommodari poteſt. * *l.* 6. *pr. de tutel.*

§ Non poteſt tutor auctor fieri in rem ſuam. Hinc ſi ſeruus communis tuus et Titii a pupilla tua, te auctore rem traditam

Digitized by Google

tam accepit, res tota ad Titium pertinebit. l. 12. de auct. tut.

§ Non multum intereſt, abfuerit tutor, an rem praeſens geri ignorauerit. l. 13. eod.

Tit. VI. De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.

Tit. VII. De ſuſpectis tutoribus.

§ * *Poſſet huc etiam referri* * *l.* 5. §. 7. *de adm. et per. tut. de qua ad titulum V.*

Tit. VIII. De tutelae actionibus.

§ Directa locum habet etiam, ſi tutor pupillo ad mortis cauſſa donandum auctoritatem accommodauit. * *l.* 1. §. 1. *de tutel. et rat. diſtr.* Non autem eo caſu, quo pater filium heredem inſtituit, eique Sempronium tutorem dedit, filiae autem 200. in dotem, praetereaque nihil legauit, et tutor filiae alimenta conſtituit. l. 4. vbi pupill. mor. deb.

§ Contraria actio datur tutori etiam de rationibus diſtrahendis conuento. l. 2. de contrar. tut. action. etiam tutor remotus. l. 4. eod.

§ Actio de eo, quod falſo tutore auct. geſt. an et aduerſus patrem datur, qui filiam duodecenni minorem nuptum dedit? * *l.* 11. §. 3. 4. *quod falſ. tut.*

Tit. VIIII. De magiſtratibus conueniendis.

§ Datur haec actio in ſubſidium, ſi contutor culpa vacat. l. 3. de magiſtr. conu. non, ſi contutor conueniri queat. l. 5. eod.

Tit. X. De curatore furioſi.

§ De officio curatoris furioſo dati. l. 7. de curat. fur.

LIB. XXII. DE FVRTIS ET OPERIS LIBERTORVM.

Tit. I. De noxali furti actione, et furto generatim.

§ Et impubes furtum facere poteſt, ſi eſt doli capax. * *l.* 23. *de furt.*

§ Eius rei furti agere nemo poteſt, cuius ipſe fur eſt. * *l.* 14. §. 4. *de furt.*

§ Furti etiam reus eſt, qui pecuniam a me accepit, vt creditori meo ſolueret, et pro ſe ſoluit. * *l.* 52. §. 16. *de furt.*

§ Datur ex furto condictio furtiua, et quidem domino. An et bonae fidei poſſeſſori? Affirmatur. Eo pertinere videtur * *l.* 7. §. 1. *de Publ. in rem act.* Datur et aduerſus eum, qui

vi bonorum raptorum tenetur. * *l.* 10. *§.* 1. *de condict. furt.* Datur ad rem furtiuam cum omni cauſſa et acceſſione reſtituendam. Exempla habes in *l.* 14. *de condict. furt.*

§ Competit praeterea actio furti. Et quibuſdam quidem caſibus ſaepius. *l.* 56. *de furt.* Quid ſi ſeruus legatus ante aditam hereditatem furtum fecerit? Si rem futuri heredis ſubtraxit, datur actio furti noxalis aduerſus legatarium, qui legatum agnouit. Si quid ex hereditate iacente, ad exhibendum. *l.* 40. *eod.* Quid ſi emtor rem, cuius cuſtodiam venditorem praeſtare oportet, furripuerit ſoluto pretio? An furti agi poteſt? * *l.* 14. *§.* 1. *de furt. quae ex lib. XXIII. ſumta eſſe perperam dicitur.*

§ Ceſſat noxalis furti actio, ſi ſeruum pro derelicto habeam. * *l.* 38. *§.* 1. *de nox. act.* item ſi pactus ſit reus, ne Stichus a ſe petatur. * *Scaeuola ad Iulian. l.* 54. *de pact.* Quid ſi heres fecerit dolo malo, ne ſtatu liberum in poteſtate haberet, et is impleta conditione condemnetur? *l.* 16. *eod.*

Tit. II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt; facto.*

Tit. III. De Publicanis et furto a familia eorum facto.

§ Actio competit et heredibus, ſed et hi omnes non amplius conſequuntur, quam conſequerentur, ſi liber furtum feciſſet. *l.* 4. *ſi fam. furt. fec. dic.* [* *Pertinere huc etiam videtur l.* 2. *ſi fam. furt. fec. dic. quamuis ex lib.* XXIII. *ſumta notetur.*]

Tit. IIII. De operis libertorum.

§ Promittuntur ſtipulatione. Ea multiplex. Operarum tamen promiſſio promiſſioni generis ſimilis eſt. l. 54. *de V. O.* An et alienae operae promitti poſſunt? *l.* 5. *de duob. reis.* Quid ſi promiſerit patrono aut L. Titio? Praeſtando L. Titio non liberatur, ſiue L. Titius extraneus ſit, ſiue filius patroni. *l.* 11. *de op. libert.*

§ Quaenam operae fabriles? Quid, ſi patroni in diuerſas regiones diſcedentes operas indixerint? *l.* 23. *eod.*

LIB. XXIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS CONTRA TABVLAS.

Tit. I. De bonorum poſſeſſionibus.

§ Ea varia. Ab inteſtato et teſtatorum. Haec vel contra vel

Digitized by Google

vel ſecundum tabulas. Ad hanc ſeptem ſigna ſufficiunt, licet plura adſuerint, et quaedam detrita ſint. *l. 7. de bon. poſſ. ſec. tab.*

Tit. II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

§ De ea ex inſtituto agitur *l. 13. de bon. poſſ. contr. tab.*

§ An eam accipere poſſit, qui ſub conditione heres ſcriptus? * *l. 3. §. 12. eod.*

Tit. III. De legatis praeſtandis.

§ An filius praegnanti vxore emancipatus, ſi bonorum poſſeſſionem contra tabulas accepit, legata nepoti praeſtet? *l. 2. de leg. praeſt.* Alium caſum habet *l. 6. eod.*

§ Heredes ſcripti, quia ſciunt, emancipatum bonorum poſſeſſ. petere, ideo ab hereditate plerumque abſtinent. 4. *eod.* [* *Poſſet etiam ad antecedentem titulum referri.*]

Tit. IIII. De collatione bonorum, et dotis.

§ De ea ex inſtituto agit *l. 3. de coll. bon.*

[* *Ex eodem libro ſumti notantur l. 2. ſi fam. furt. fec. dic. et * l. 14. de furt. Sed eae ad librum antecedentem manifeſto pertinent.*]

LIB. XXIIII. DE BONORVM POSSESSIONE VENTRI, ET EX EDICTO CARBONIANO DATA.

Tit. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. II. De ventre in poſſeſſionem mitt.

§ Edicti de cuſtodiendo partu indoles et natura. *l. 2. de ventr.* inſp.

Tit. III. De Carboniano edicto.

§ Carbonianus poſſeſſor, ſi hereditatem petere coeperit, exceptione ſummouetur. * *l. 3. §. 13. h. t.*

§ Si ex prima edicti parte poſſeſſio bonorum non petitur, alias ex ſecunda parte accipi poteſt exemplo Carboniani edicti. *l. 4. eod.*

§ Simile Carboniano decretum interponitur, ſi impubes negetur iure adoptatus, et caſibus ſimilibus. *l. 7. eod.*

§ Si impubes in poſſeſſionem miſſus non defenditur, curator conſtituendus, qui actiones hereditarias exerceat. * *l. 5. §. 1. eod.*

[* *Notantur ex hoc libro ſumtae l. 25. de vulg. et pup. ſubſt. et*

l. 8. de bon. poſſ. ſec. tab. quae ad librum ſequentem pertinent.]

LIB. XXV. DE BONORVM POSS. SECVNDVM TAB.

Tit. I. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.

§ Eo pertinent l. 8. de bon. poſſ. ſec. tab. (*quae perperam ex libro XXIIII. ſumta dicitur*,) l. 25. de vulg. et pupill. ſubſt. (*quae itidem ex lib. XXIIII. falſo decerpta dicitur*,) l. 106. de cond. et dem. l. 19. de her. vel act. vend. l. 20. de bon. libert.

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

Tit. I. De iure abſtinendi.

§ De eo fuſe agitur * *l.* 40. *de adqu. vel omitt. her. l.* 41. *et l.* 42. *eod.*

Tit. II. De bonis libertorum.

§ Varii caſus, quibus patroni liberi exheredati bon. poſſeſſionem libertorum auitorum vel paternorum petere poſſint vel non poſſint. l. 11. de bon. libert. l. 13. eod.

§ Ex tribus patronis, ſi vnus ceſſet bonorum poſſeſſionem petere, reliqui duo aequas partes habebunt. l. 21. eod.

Tit. III. Si quid in fraudem patroni.

§ An actio Fauiana locum habeat, ſi libertus in fraudem patroni non adquiſiuerit? * *l.* 1. §. 6. *ſi quid in fraud. patr.* Locum habet, ſi libertus patronum fraudaturus filiofam. contra SC. pecuniam mutuam dederit l. 6. eod. niſi filius fam. minor ſit XXV annis. l. 8. eod.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.

Tit. I. De teſtamento militis.

§ An tribunus militum teſtari poſſit militariter, poſtquam ſucceſſor in caſtra venit. l. 20. de teſt. mil.

§ Teſtamenta militaria repugnare videntur pleriſque regulis iuris. Sed in his, quae contra ius conſtituta ſunt, non poſſumus ſequi regulam iuris. l. 15. de LL.

§ Filiusfam. miles et mortis cauſſa donare poteſt. * *l.* 15. *de mort. cauſſ. don.*

Tit. II. De teſtamentis.

§ In eo turpes conditiones remittuntur, qualis plerumque et conditio iuriſiurandi. * *l.* 20. *de cond. et dem.*

§. Si

Digitized by Google

§ Si filius meus a matre heres ſcriptus, et ego omiſſa cauſſa teſtamenti bonorum poſſeſſionem nomine filii petam, legata praeſtare debeo. l. 21. ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt.

Tit. III. De legitimis ſucceſſionibus.

§ Huc pertinent, quae de patronorum ſucceſſione dicuntur. l. 23. de bon. lib. * *l. 22. eod.*

Tit. IIII. Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt vnde liberi.

§ Eo pertinent *l. 2. ſi tab. teſt. null. exſt.* * *l.* 1. §. 11. *de ventr. in poſſ. mitt.*

Tit. V. Vnde legitimi.

§ Edicti verba expoſita l. 1. vnde legit.

§ Ex duobus fratribus ſi vnus teſtatus obit, alter, dum deliberat, decedit, heres ſcriptus hereditatem omittit, patruus legitimam hereditatem habebit. l. 4. eod.

Tit. VI. Vnde cognati.

§ Capitis deminutione perimuntur cognationes per adoptionem quaeſitae. l. 3. vnde cogn.

Tit. VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS, etc.

Tit. I. *De caducis.*

Tit. II. *De ereptitiis.*

Tit. III. *De vacantibus.*

Tit. IIII. Si quis aliquem teſtari prohibuerit.

§ Dominus, cuius ſeruus inſtitutus, dolo malo fecit, vt ne tabulae teſtamenti mutarentur. An ſeruus poſtea manumiſſus hereditatem petere poterit? l. 1. quib. non comp. bon. poſſ.

Tit. V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*

Tit. VI. De tempore bon. poſſeſſ.

§ Eo pertinet l. 4. quis ordo in bon. poſſ. obſ.

Tit. VII. *Quis ordo in bon. poſſeſſ. obſeruetur.*

Tit. VIII. *De ſucceſſorio edicto.*

LIB. XXVIIII. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFF.

Tit. I. De liberis et poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.

§ Filii an ſub conditione inſtitui poſſint. * *l. 5. de her. inſt.* l. 11. D. de condit. inſt.

Digitized by Google

§ De poſtumi inſtitutione. *l.* 13. *pr. de lib. et poſtum. her. inſt. l.* 37. *de her. inſt. l.* 26. *de vulg. et pup. ſubſt.*

§ An data liberis hereditas adimi poteſt? an neceſſario heredi? *l.* 13. §. 1. *eod.* an mortis cauſſa donatio, dum pendet, an conualeſcere teſtator poſſit? l. 16. de mort. cauſſ. don.

Tit. II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento.

§ Pater poſtumum inſtituit: poſt mortem plures naſcuntur: an ideo iniuſtum erit patris teſtamentum, quod reliquos praeteriit? Neg. Ratio eſt in *l.* 64. *de R. I.*

Lib. XXX. De hered. instit. et svbstitvtionibvs.

Tit. I. De heredibus inſtituendis.

§ Seruus communis heres ſub conditione inſtitutus, viuoque teſtatore libertatem conſequutus, etiam pendente conditione libertatis hereditatem adire poteſt. *l.* 7. *de her. inſt.*

§ Si quis ita ſcripſit: Titius ex parte dimidia heres eſto, Seius ex parte dimidia; ex qua parte Seium inſtitui, ex eadem parte Sempronius heres eſto, Sempronius et Seius in vnum ſemiſſem coniunguntur. ** *l.* 15. *pr. eod. l.* 16. *eod.*

§ Si ſeruo libertas pure, hereditas ſub conditione data, quid a conditione pendeat? *l.* 22. *eod.*

§ Varii caſus et formulae ad inſtitutionem ſeruorum pertinentes. *l.* 38. *eod.*

§ Quid ſi ſeruus ante traditionem ab emtore heres inſtitutus, iuſſu venditoris adierit hereditatem. * *l.* 39. *eod.*

§ Heres per ſeruum hereditarium quid adquirat? *l.* 43. *de adquir. vel omitt. her.*

§ Obiter hic quaedam ſcripſiſſe videtur Iulianus de iure adcreſcendi, de vſufructu adcreſcendo cet. Quo pertinent * *l.* 8. *D. de vſufr. adcreſc.* * *l.* 23. *de vſufr.*

Tit. II. De ſubſtitutionibus.

§ Subſtitui ſibi ipſi nemo poteſt. * *l.* 10. §. 7. *de vulg. et pup. ſubſt.*

§ Quid ſi ſeruus communis impuberi ſubſtitutus? * *l.* 18. *pr. eod. l.* 19. *eod.*

§ Subſtitutus coheredi ſubſtituto, vtrique ſubſtitutus cenſetur. *l.* 27. *eod.*

§ No-

Digitized by Google

§ Notiſſimus caſus de ſeruo, qui ingenuus credebatur herede inſtituto, ſubſtitutoque ei ingenuo : itemque de ingenuo, qui poſtea ſeruus factus, inſtituto, ſubſtitutoque ingenuo. *l.* 40. *eod.*

Tit. III. De conditionibus inſtitutionum.

§ Eo pertinet *l.* 13. *de condit. inſt.*

LIBER XXXI. DE ADQV. VEL OMITT. HERED.

Tit. I. *Teſtamenta quemadm. aperiantur.*

Tit. II. De adquirenda vel omitt. hereditate.

§ Pupillus adit auctore tutore. Quid ſi praeſens tutor ignoret quid agatur. *l.* 14. *de auct. tut.*

§ Si qui ſe filiumf. putabat, patris iuſſu adiit, nec ſibi nec alii adquirit hereditatem. Quid ſi filiumfam. pater adire iuſſit, iſque mortuo iam patre adierit? * *l.* 6. §. 9. *eod.*

Tit. III. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti cet.

§ De eo ex inſtituto *l.* 22. *h. t.* * *l.* 6. *pr. eod.*

§ Eo etiam pertinent l. 18. de legat. 1. *l.* 21. *de cond. et dem.* * *l.* 12. §. 2. *de manum. teſt.*

Tit. IIII. *De SC. Sillaniano.*

LIBER XXXII. DE LEGATIS.

AELII

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE PRIMA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit. I. De I. N. G. et C.

§ Iuris vocabulum diuerſimode accipitur. l. 12. de iuſt. et iur.

§ Quid lex ? l. 2. de legib.

§ Ius quoque honorarium viua vox iuris ciuilis. l. 8. D. de iuſt. et iur.

Tit. II. De ſtatu hominum, vel iure perſonarum.

§ Modi ſeruos conſtituendi. l. 5. pr. de ſtat. hom. In his quoque ſeruitus poenae. l. 17. de poen.

§ Serui vendi non poſſunt ad depugnandas beſtias. l. 42. de contr. emt.

Tit. III. De ingenuis,

§ Quinam ingenui ? l. 5. §. 1. de ſtat. hom.

§ Quatenus ingenui, qui ius aureorum annulorum impetrarunt ? l. 3. de iur. aur. ann. item natalibus reſtituti ? l. 2. de nat. reſt.

Tit. IIII. De libertinis.

§ Teſtamento manumiſſus fit liber, ſi teſtamentum valet. l. 23. de manum. teſtam.

§ Manumitti poſſunt ſerui per vindictam apud Procoſ. ſimul ac vrbe egreſſus eſt, non apud legatum. l. 2. de off. procoſ.

§ Liber non fit ſeruus, qui dominum coëgit, vt manumitteret : nec ideo liber fit ſeruus, quia in iudicio capitali a domino non defenſus, et tamen abſolutus eſt. l. 9. qui et a quib. man. lib. non fiunt.

§ Filiusfam. miles manumittens patri in bonis liberti praefertur. l. 22. de bon. libert.

Tit. V. *Quibus ex cauſſis manumittere non licet.*

LIB. II. DE SECVNDA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit.

Digitized by Google

Tit. I. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt.
§ Dominica poteſtas et hoc operatur, vt ſerui non poſſint cum dominis conſiſtere, niſi certis caſibus. *l.* 5. *de manumiſſ. l.* 7. *ad L. Corn. de falſ. l.* 1. *de lege Iul. de annon.*
Tit. II. De patria poteſtate.
§ Qui in prouincia officium gerit, conſentire non poteſt in nuptias filii. *l.* 57. *de R. N.*
Tit. III. *De adoptionibus et emancipationibus.*
Tit. IIII. *De tutelis.*
Tit. V. De tutela teſtamentaria.
§ Tutor teſtamento perſonae, non certae cauſſae datur. *l.* 14. *de teſt. tut.*
Tit. VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.
Tit. VII. De capitis deminutione.
§ Relegati in inſulam in poteſtate ſua liberos retinent. *l.* 4. *de interd. et releg.*
§ Deportatio iura ciuitatis perimit, qualis poena infligitur ob inceſtum. *l.* 5. *de quaeſt.* * Poteſt et ea lex ad titulum de nuptiis pertinuiſſe, inſerendum inter tit. II. et III.
Tit. VIII. *De Atiliano tutore, et eo, qui ex Lege Iulia et Titia datur.*
Tit. VIIII. *De auctoritate tutorum.*
Tit. X. *Quibus modis tutela finitur.*
Tit. XI. *De curatoribus.*
Tit. XII. *De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.*
Tit. XIII. De excuſationibus tutorum et curatorum.
§ Qui litem cum pupillo habet, poteſt excuſari. Excuſationibus pluribus vna poſt alteram vti poteſt tutor datus. Iuſta quoque excuſandi cauſſa eſt, ſi quis vltra centeſimum lapidem detur. *l.* 21. *de excuſ.*
§ In exſilium quoque pulſus excuſari poteſt, iſque veniam meretur, ſi contutores ſuſpecti reos non fecit. *l.* 29. *eod.*
§ Tutor teſtamento datus, ſi excuſatur, quatenus legatum amittat. *l.* 3. *de legat.* 1. *l.* 3. *de iur. patr.*
Tit. XIIII. *De ſuſpectis tutoribus.*

LIB. III. DE RERVM DIVISIONE ET ADQVIR. DOM.

Tit. I. De rerum diuiſione et adquirendo earum dominio.

§ Res communes *l.* 2. *de rer. diuis. l.* 4. *l.* 6. *eod.*
§ Res vniuersitatis, sacrae, religiosae. *l.* 6. *eod.* Vniuersitates et collegia licita. *l.* 1. *de coll. licit. l.* 11. *de off. Praes.* Corpus iustae sepulturae non traditum, non inquietandum. *l.* 39. *de religios.* nec sepulcri conditio deterior facienda. Reſici tamen potest, modo corpora non tangantur. *l.* 7. *de sepulcro viol.*
§ Res nullius, veluti hereditas iacens. Attamen datur coërcitio extraordinaria, si quis eam expilauerit. *l.* 1. *expilat. hered.*
§ Res quaedam extra commercium, qualis est tutela, quae numis occupari nequit. *l.* 9. *de tutel.* Nec milites possunt praedia comparare. *l.* 9. *de re milit.*
§ Dominium aliquando pluribus commune. Quid in communi liberto obtineat, si in ius vocare velit alterum ex dominis? *l.* 23. *de in ius voc.*
§ Arbores et lapides in confinio vtriusque sunt. *l.* 8. *de adqu. rer. dom.*

Tit. II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.*
Tit. III. *De seruitutibus praediorum.*
Tit. IIII. De vsufructu, vsu, habit.
§ Vsusfructus non vsu quomodo amittatur. *l.* 38. *de vsufr. l.* 40. *eod. l.* 4. *quib. mod. vsusfr. vel vs. amitt.*

Tit. V. De vsucapionibus.
§ Si solum vsucapi non potest, nec superficies vsucapitur. *l.* 39. *de vsuc.*
§ Qui in diuerticulo fluminis pluribus annis piscatus est solus, alios excludere potest. *l.* 7. *de diuers. et temp. praescr.*

Tit. VI. De donationibus.
§ Post contractum capitale crimen donationes non valent. *l.* 15. *de donat.*
§ Qui reip. propter calamitatem publicam promisit, tenetur. *l.* 4. *de pollicit.*

Tit. VII. Quibus alienare licet vel non.
§ Pupillus, quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate, sed alienare nequit. *l.* 11. *de A. R. D.*

§ Pro-

Digitized by Google

§ Procurator Caeſaris bonorum actores ad fiſcum deuolutos alienare non poteſt. *l.* 30. *de iure fiſci.*

Tit. VIII. Per quas perſonas cuique adquiritur.

§ Si quis pro me ſoluerit creditori meo, etiam ignoranti mihi adquiritur actio pignoratitia. *l.* 40. *de ſolut.*

LIB. IIII. DE TESTAMENTIS.

Tit. I. *De teſtamentis ordinandis.*

Tit. II. De militari teſtamento.

§ Militis, qui filiusfam. teſtatus eſt, teſtamentum poſt capitis deminutionem valet quaſi ex noua voluntate. *l.* 22. *de teſt. mil.*

Tit. III. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

§ Obſides teſtari nequeunt, quia eorum bona, tanquam captiuorum in fiſcum redigenda *l.* 31. *de iure fiſci :* niſi ius togae impetrarint. *l.* 32. *eod. Ita enim legenda inſcriptio, vti Codices plerique, non libro XIIII. vti in Florentina eſt.*

§ A latronibus capti teſtari poſſunt, item legatione apud exteros functi, item capitis damnati, pendente adpellatione defuncti. *l.* 13. *qui teſt. fac. poſſ.*

Tit. IIII. *De exheredatione liberorum.*

Tit. V. De heredum inſtitutione.

§ Variae formulae heredis inſtitutionis. *l.* 48. *de her. inſt.*

§ Conditiones, quae contra leges, SC. vel bonos mores ſunt, pro non adſcriptis habentur. *l.* 14. *de cond. inſt.*

§ Conditiones perplexae infirmant inſtitutionem. *l.* 16. *eod.*

Tit. VI. De vulgari et pupillari ſubſtitutione.

§ Et plures vni, et vnum pluribus ſubſtituere licet. *l.* 36. *de vulg. et pupill. ſub.*

Tit. VII. Quibus modis teſtamenta infirmantur.

§ Si quis priore facto teſtamento poſterius facit, quamuis in poſteriore ex certis rebus heredes fecerit, poſterior tamen voluntas rata eſt. *l.* 29. *ad SC. Trebell.*

Tit. VIII. De querela inofficioſi teſtamenti.

§ Ea hoc colore inſtituitur, quaſi teſtator ſanae mentis non fuerit. *l.* 2. *de inoff. teſt.*

§ Eam inſtituit et pater naturalis aduerſus teſtamentum filii in adoptionem dati. *l.* 30. *eod.*

Tit. VIIII. De heredum qualitate et differentia.

Digitized by Google

§ Filiusfam. hereditatem extranei adit iussu patris. Quid si pater furiosus sit ? *l.* 52. *de adqu. vel omitt. her.*

§ Qui ex parte pure, et ex parte sub conditione solus heres institutus, etiam pendente conditione ex asse heres erit, si in conditionali parte substitutum non habeat. *d. l.* 52. *eod.*

LIB. V. DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO ET ALIIS MODIS ADQVIRENDI VNIVERSALIBVS.

Tit. I. *De hereditatibus, quae ab intestato deferuntur.*
Tit. II. De legitima agnatorum successione.
§ Ex plurimis legitimis heredibus vno omittente, reliqui admittuntur. *l.* 9. *de suis et legit.*
Tit. III. *De SCis Tertulliano et Orphitiano.*
Tit. IIII. *De gradibus cognationis.*
Tit. V. *De seruili cognatione.*
Tit. VI. De successione libertorum.
§ Patre perduellionis damnato, filiis iura in bonis libertorum salua sunt. *l.* 4. *de iur. patr.*
Tit. VII. *De bonorum possessionibus.*
Tit. VIII. *De adsignatione libertorum.*
Tit. VIIII. *De adquisitione per arrogationem.*
Tit. X. *De eo, cui libertatis caussa bona addicuntur.*
Tit. XI. *De successione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

LIBER VI. DE LEGATIS GENERATIM.

Tit. I. De legatis.
§ Legari etiam potest res aliena vel oppignorata, modo sciat testator, rem alienam vel oppignoratam esse. Quis tunc probat rem alienam vel oppignoratam sciisse ? *l.* 21. *de probat.*
§ Quaedam res separatim legari non possunt, veluti inquilini sine praedio. *l.* 112. *de legat.* 1. Vtile contra est legatum serui, postea a testatore manumitti iussi, quia aestimatio praestanda. *d. l.* 112.
§ Si Titio cum Seio legatur, vtrique legatum intelligitur. *d. l.* 112.
§ Seruo manumisso peculium legari potest. Id vero non praestat

Digitized by Google

praeſtat heres, niſi praeſtita cautione, defenſum iri aduerſus creditores peculiares. *l.* 18. *de pecul. leg.*

§ Vtile legatum: Illis, qui teſtamentum meum ſignauerint, decem lego. *l.* 15. *de reb. dub.*

§ Legari poteſt pure, ſub conditione, in diem. Conditio contra bonos mores adiecta vel iusiurandum adſcriptum pro non adiectis habentur. *l.* 112. *de legat.* 1. Si filio pro parte heredi inſtituto legatum relictum, addita conditione, vt niſi heres ſit, nec legatum habeat, hoc petere nequit, ſi hereditatem repudiet. *l.* 88. *de legat.* 1. Diuiſionem decurionibus natali meo dari volo, eſt legatum annuum. *l.* 23. *de ann. legat.*

§ Falſa demonſtratio non nocet, nec ſi ex liberto fiat ingenuus, nec ſi Sticho et Pamphilo legatis, alteruter manumiſſus ſit, tunc enim alter debetur. *l.* 33. *de cond. et dem.*

§ Poenae nomine, an ſub conditione legatum ſit, ex voluntate teſtatoris eſt iudicandum. *l.* 2. *de his, quae poen. cauſſ.*

Tit. II. Quando dies legat. cedat.

§ Quid ſi Titio legata dena, vſque ad annos X. *l.* 20. *quando dies leg. ced.*

Tit. III. De adimendis vel transferendis legatis.

§ Ademtum liberto videtur legatum, ſi adiectum: peſſimo liberto meo. *l.* 13. *de adim. vel transf. leg.*

* § Quaedam pro non ſcriptis habentur. *Eo pertinere videtur l.* 3. *de his, quae pro non ſcript. quae ex lib. XI. ſumta perperam dicitur.*

§ Quibuſdam legata tanquam indignis eripiuntur, veluti liberto, qui patronum poſt mortem tanquam illicitae mercis negotiatorem detulit. *l.* 1. *de his, quae vt indign.* * *Quo etiam pertinet l.* 1. *de his, quae vt ind. quae ex lib. XI. ſumta notatur.*

LIB. VII. DE LEGATIS SPECIATIM.

Tit. I. De annuis legatis.

§ Eo pertinere videtur *l.* 113. *de legat.* 1.

Tit. II. De vſufructu legato.

§ Statuarum quoque et imaginum vſusfructus legari poteſt:

immo et eorum praediorum, in quae magis impendimus, quam de illis adquirimus. *l.* 41. *de vſufr.*

§ Quid ſi pecunia legata, vt poſt mortem legatarii ad heredem redeat? *l.* 12. *de vſufr. ear. rer. quae vſu.*

Tit. III. *De ſeruitute legata.*

Tit. IIII. *De dote praelegata.*

Tit. V. *De optione vel electione legata.*

Tit. VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*

Tit. VII. De inſtructo vel inſtrum. legat.

§ Quid inſtrumentum pictoris, piſcatoris, balneatoris. *l.* 17. *de inſtr. vel inſtr. leg.*

§ Quid legatum ſaltus aeſtiui? *l.* 67. *de leg.* 3.

§ Legata ſeruorum certi artificii, pecoris, iumenti, equorum, ouium quid contineant? *l.* 65. *de legat.* 3. Legatum ſeruorum vrbanorum. *l.* 210. *de V. S.*

§ Legato ſeruo et per fideicommiſſum deinde manumiſſo poſterior ſcriptura valet. *l.* 50. *de fideic. libert. l.* 6. *de aſſign. libert.*

Tit. VIII. De peculio legato.

§ Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, ſeruum viuo patre manumiſit: tunc ſeruus communis omnium heredum exemtus eſt peculio propter deſtinationem filiifam. nihilque intereſt, ante legatus ſit, et deinde manumiſſus, an contra. *l.* 20. *de pecul. leg.*

Tit. VIIII. *De penu legata.*

Tit. X. *De ſupellectile legata.*

Tit. XI. De alimentis vel cibariis legatis.

§ Pecunia relicta ad alimenta puerorum, Falcidiae ſubiecta. *l.* 89. *ad L. Falc.*

Tit. XII. *De auro arg. mundo legat.*

Tit. XIII. *De liberatione legata.*

Tit. XIIII. Vt legatorum ſeu fideic. cauſſa.

§ Eo pertinet *l.* 12. *vt leg. vel fideicomm. cauſſa.*

Tit. XV. Ad L. Falcid.

§ Qui fruſtrationis cauſſa beneficium legis Falcidiae implorauit, vſuras praeſtat *l.* 89. §. 1. *ad L. Falc.*

§ * *Eo etiam pertinere videtur l.* 91. *ad L. Falc. quae ex lib. XIII. ſumta notatur.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XVI. De codicillis.

§ Quot et quomodo fieri poſſint. *l.* 6. §. 1. *de iur. codic.*

§ Quatenus valeant vel non valeant. *l.* 6. *pr. eod. l.* 18. *de cond. inſt.*

LIB. VIII. DE FIDEICOMMISSIS GENERATIM.

Tit. I. De fideicommiſſariis hereditatibus.

§ De formula: Titius heres eſto, ſi Titius heres erit, Maeuius heres eſto. *l.* 19. *de conſt. inſt.*

§ Heres ibi quoque de fideicommiſſo poteſt conueniri, vbi domicilium habet. *l.* 51. *de iudic.*

§ Et legatus legationis tempore iudicium accipere debet, ſi ſuſpectam hereditatem dicat. *l.* 30. *de SC. Trebell.*

§ Quid ſi qui 400. in bonis habuit, petiit, vt mortuo ſine liberis herede tanta pecunia, quanta ad eum peruenerit, reſtituatur Maeuio, et heres medio tempore ex fructibus 400. perceperit, quantum tenetur reſtituere? *l.* 33. *eod.*

§ Inter heredem et fideicommiſſarium intercedebant ſtipulationes. Quid ſi eas omiſerit heres? *l.* 39. *de condict. indeb.*

Tit. II. De rebus ſingulis per fideicommiſſum relictis.

§ De illis ex inſtituto agitur. *l.* 114. *de legat.* 1.

§ Poſſunt etiam relinqui reip. et quidem in perpetuum. Exemplum eſt in *l.* 24. *de ann. leg.* * *Eo etiam pertinet l.* 117. *de legat.* 1. quae ex lib. XIII. ſumta notatur.

§ Si quis libertis alimenta reliquerit, et ſeruos deinde legauerit, vt manumittantur, an et hi manumiſſi alimenta percipiunt? *l.* 2. *de alim. leg.*

LIB. VIIII. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS IN SPECIE ET MORTIS CAVSSA DONATION.

Tit. I. De fideicommiſſariis libertatibus.

§ De iis ex inſtituto agitur. *l.* 51. *de fideic. libert. et l.* 31. *ad SC. Trebell.*

§ Qui ex fideicommiſſo manumittitur, eſt libertus manumiſſoris, nec tamen operas praeſtat, niſi filius patris iuſſu manumiſit. *l.* 29. *de bon. libert.*

§ Quid vero ſi filius ſit impubes, et tutor v. g. abſens ſit? Tunc ad hanc cauſſam datur tutor. Eo pertinuit lex 9. de *tut. et curat. dat.* a Triboniano, vt videtur, immutata.

Tit.

Digitized by Google

Tit. II. De donationibus mortis cauſſa.
§ Quid mortis cauſſa donatio? *l.* 1. *de mort. cauſſ. donat.*
§ Mortis cauſſa donare poteſt, et qui teſtamentum condit, et qui non condit, immo et filiusfam. *l.* 25. *eod.*

LIB. X. DE NVPTIIS.
Tit. I. *De ſponſalibus.*
Tit. II. De ritu nuptiarum.
§ Ducere non poteſt patronus libertam inuitam. *l.* 28. *de R. N.* Semel ei nupta ab eo inuito diſcedere nequit. Si volente eo diſcedit, dotis actionem habet. *l.* 35. *ſol. matr.*
§ Nec ducere poteſt tutor pupillam. Si duxit, nec matrimonium eſt, et poteſt adulterii accuſari, qui tutor vel curator fuit, et infra 26. annum vxorem duxit, nec a patre deſponſam, nec eo teſtamento denominatam. *l.* 7. *ad L. Iul. de adult.*
Tit. III. *De iure dotium.*
Tit. IIII. *De pactis dotalibus.*
Tit. V. *De fundo dotali.*

LIB. XI. *Ex eo citantur l.* 3. *de his, quae pro non ſcript. et l.* 2. *de his, quae vt indign. in quarum vtraque ii iuris articuli ex inſtituto tractantur. Sed quum de legatis, ad quae haec materia pertinet, iam ſupra actum, nec veroſimile ſit, Marcianum inter materiam de nuptiis, de qua lib. X. et de concubinatu, de quo lib. XII. doctrinam plane diuerſam voluiſſe tractare: facile patet, vtriuſque legis inſcriptionem in mendo cubare, et pro Lib. XI. reſcribendum eſſe Lib. VI. facili in notis errore. Probabilius eſt, hoc libro continuatos titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum eſſe.*
Tit. I. *De donationibus inter vir. et vxor.*
Tit. II. *De diuortiis et repudiis.*
Tit. III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII, et CONCVBINATV.
Tit. I. *De impenſis in res dotales factis.*
Tit. II. *De actione rerum amotarum.*
Tit. III. *De agnoſcendis et alendis liberis.*
Tit. IIII. *De inſpiciendo ventre cuſtodiendoque partu.*
Tit. V. *De concubinis.*

§ Quae

Digitized by Google

§ Quae in concubinatu esse possit vel non possit? *l.* 3. *de concubin.*

* § *Citatur ex hoc libro etiam l.* 4. *de legation. vbi fuse disputatur, quinam legationibus fungi possint vel non possint. Sed eam legem ad alium librum, et forte XVI. pertinere, res ipsa docet.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS.

Tit. I. De manumissionibus.

§ Deportatus manumittere non potest. *l.* 2. *de interdict.* Nec enim potest (*ea de caussa*) in locum interdictum se conferre. *l.* 4. *de poen.*

§ Nec seruus poenae nec reus criminis capitalis manumittere potest. Ratio est in *l.* 8. *de manum.*

§ Iustae manumissionis caussae. *l.* 9. *de man. vind.*

§ In fraudem ciuitatis vel fisci manumissi ad libertatem non perueniunt. *l.* 11. *qui et a quib. manum. liberi non fiunt.*

Tit. II. De iure patronatus.

§ Libertus, qui patrono delatores submiserat, merito in seruitutem reuocatur. Contra et iustissimum est, patronum, qui libertum non alit, iura patronatus amittere. *l.* 5. *de iur. patr.*

* § *Citantur ex libro hoc XIII. etiam l.* 117. *de legat.* 1, *vbi de iis, quae ciuitati relinquuntur, agitur, itemque l.* 91. *ad L. Falc. Sed prior lex manifesto ad librum VIII. posterior ad librum VII. pertinet.*

Tit. III. *De obligationibus.*

Tit. IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*

Tit. V. De verborum obligationibus et fideiussionibus.

§ Omnes exceptiones, quae reo competunt, fideiussori quoque, inuito etiam reo competunt. *l.* 19. *de except.*

Tit. VI. De emtione venditione.

Tit. VII. De locatione conductione.

Tit. VIII. De societate.

Tit. VIIII. De mandato.

Tit. X. De contractibus innominatis.

Digitized by Google

LIB. XIIII. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVNDAM AFFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS.

Tit. I. De quaſi contractibus.
§ Talis etiam rei communio. Quid ſi quis euitandae actionis communi diuidundo cauſſa rem alienarit? *l.* 12. *de alienat. iud. mut. cauſſ.*
Tit. II. De vſuris, tructibus, eoque, quod intereſt.
§ Quod ſupra ſtatutum modum quis ſtipulatur, nec non vſurae vſurarum pro non adſcriptis habentur, licitas tamen peti poſſe placuit. *l.* 29. *de vſur.*
Tit. III. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.*
§ Filioſam. qui credidit, ſiue priuatus, ſiue ciuitas, ei obſtat exceptio SC. Macedoniani. *l.* 15. *ad SC. Maced.*
Tit. IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*
Tit. V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*
Tit. VI. Vi bonorum raptorum.
§ Si fortuito incendium factum, venia indiget, niſi tam lata culpa ſit, vt dolo ſit proxima. *l.* 11. *de incend. ruin. nauſr.*
Tit. VII. *De Lege Aquillia, noxa, pauperie.*
Tit. VIII. De iniuriis.
§ *Conſtitutionibus cauetur, vt quae infamandi* alterius cauſſa in monimentis publicis poſita ſunt, tollantur. *l.* 37. *de iniur.* Qualis actio aeſtimatoria ex L. Cornelia de iniuriis. *l.* 37. *de iniur.*
Tit. VIIII. *De quaſi delictis.*
Tit. X. De extraordinariis criminibus.
§ Si mulier in poſſeſſionem miſſa partum ſubieciſſe dicatur, et deceſſerit, an cognitio ex edicto Carboniano differtur ad annos pubertatis. *l.* 2. *de Carb. edict.*
Tit. XI. De publicis iudiciis.
§ Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena exſtincta, in quacumque cauſſa criminis exſtincti debet is cognoſcere, cuius de pecuniaria re cognitio eſt. *l.* 6. *de publ. iudic.*
Tit. XII. *De accuſationibus.*
Tit. XIII. Ad L. Iuliam maieſtatis.
§ Quis ex legibus XII. tabularum, quis ex lege Iulia criminis maieſtatis reus ſit? *l.* 3. *ad L. Iul. maieſt.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*
Tit. XV. Ad L. Iuliam de vi publica.
§ Quis huius delicti reus sit? *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*
Tit. XVI. Ad L. Iuliam de vi priuata.
§ Quinam vim priuatam commisisse dicantur, quaque poena coerceantur. *l.* 1. *h. t.*
Tit. XVII. Ad L. Corneliam de sicariis et veneficis.
§ Quinam sicarii? *l.* 1. *h. t.*
§ Quinam venefici? *l.* 3. *eod.*
Tit. XVIII. Ad L. Pompeiam de parricidiis.
§ Parricidium in quibus personis committatur. *l.* 1. *l.* 3. *l.* 5. *h. t.*
Tit. XVIIII. Ad L. Corneliam de falsis.
§ Poena huius legis quis teneatur. *l.* 1. *h. t.*
Tit. XX. De lege Iulia repetundarum.
§ Qui repetundarum rei? *l.* 1. *h. t.*
Tit. XXI. *De lege Iulia de annona.*
Tit. XXII. De lege Iulia peculatus.
§ Quinam ea lege teneantur. *l.* 4. *h. t.*
Tit. XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*
Tit. XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*
Tit. XXV. De quaestionibus, poenis, interdictis et restitutis.
§ Restituti an omnia iura recuperent? Tractasse hanc speciem, eamque exemplo captiui apud hostes detenti illustrasse videtur Marcianus *l.* 25. *de capt. et postl.*

Lib. XV. De actionibvs, interdictis et ivdiciis egisse videtur. Ex eo sola supereſt *l.* 9. *de cess. bon.*

Lib. XVI. De ivrisdictione et officio magistratvvm videtur tractasse. Ex eo non nisi vnica supereſt *l.* 19. *de R. N.* vbi de potestate praetoris et praesidis in cogendis parentibus, vt liberos elocent, et dotent.

* § Forte huc etiam pertinet *l.* 4. *de legation.* quae ex libro vndecimo sumta notatur.

Digitized by Google

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIBER I.

Prooemium de iur. nat. gentium et ciuili.

§ Quid ius gentium? Exemplis id illuſtratur. *l.* 5. *D. de iuſt. et iure.*

§ Ius ciuile etiam non ſcriptum obſeruatur pro lege. *l.* 35. *D. de LL.*

§ Sub finem prooemii indicaſſe videtur ordinem, quem ſit obſeruaturus, nempe, quod praemiſſa doctrina de ſtatu perſonarum, ordinem edicti perpetui ſequuturus ſit. *l.* 2. *D. de ſtatu hom.*

PARS I.
DE STATV HOM.

Tit. I. De iure perſonarum.

§ Serui vel naſcuntur vel fiunt. Naſcuntur ex ancillis noſtris. Quinam ſerui in patrimonio noſtro numerentur. *l.* 38. D. *ad L. Falc.*

§ Fiunt vel iure gentium, vel iure ciuili. Eo etiam pertinent ſerui poenae, quales in metallum damnati. *l.* 36. D. *de poen.* An non omnes condemnati capitali iudicio? Negatur. Ratio eſt in *l.* 42. D. *eod.*

Tit. II. *De ingenuis.*

Tit. III. De libertinis.

§ Manumiſſio fit ſollemniter. In dubio tamen pro libertate pronunciandum. *l.* 24. *de manumiſſ.*

§ Manumiſſio per vindictam Hermogeniani tempore per lictorem, tacente domino, explicabatur. *l.* 2. D. *de manum vind.*

Non

Digitized by Google

§ Non fit liber ſeruus in cauſſa capitali fortunae iudicio a domino commiſſus et poſtea abſolutus. *l.* 13. D. *de ſtatu hom.*
§ De libertate ſub conditione data. *l.* 94. D. *de condit. et demonſt.*

Tit. IIII. Qui et ex quibus cauſſis manum. non poſſunt.
§ Manumiſſio in fraudem creditorum facta lege Aelia Sentia prohibetur. *l.* 27. D. *qui et a quib. manum.*

Tit. V. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt.
§ Serui an et quibus caſibus aduerſus dominos conſiſtere poſſint. *l.* 53. D. *de iudic.* Sed magis eſt, vt hanc legem ad tit. 8. referamus.

Tit. VI. *De patria poteſtate, adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. VII. De tutelis et curationibus.
§ Quaenam differentia inter curatorem bonorum et reliquos curatores furioſorum, prodigorum, minorum. *l.* 48. *de adminiſtr. et peric. tut.*

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

Tit. VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.
§ Poteſt huc etiam referri *l.* 53. *de iudic.* quam ſupra ad tit. de his, qui ſui vel al. iur. retulimus. Et ſane id magis placet.

Tit. VIIII. De magiſtratibus municipalibus, eorumque officio et iuriſdictione.
§ Munera quotuplicia? *l.* 1. *de muner.*
§ A patrimonialibus nulla cauſſa excuſat. *l.* 11. *de vac. et excuſ. mun.*
§ A perſonalibus quidam vel excuſantur vel immunes ſunt: ii tamen poſſunt ſuſcipere munera, ſi velint. *l.* 17. *de mun.*
§. Decurionum hoc priuilegium eſt, vt iis alimenta decerni debeant, ſi ex liberalitate in patriam ad paupertatem vergant. *l.* 8. *de decurion.*
§ Magiſtratus municipales iuriſdictione gaudent in municipes. Aſt tales non ſunt alterius originis adoptiui, ſi poſtea emancipentur. *l.* 16. D. *ad municip.* nec ſenatores, quod ad munera attinet, nec milites, ſi in patria poſſeſſiones non habeant. *l.* 23. *eod.*

Tit. X. *De formula iuriſdictionis et albo corrupto.*

Digitized by Google

Tit. XI. *De edendo.*
Tit. XII. De pactis et tranſactionibus.
§ Qui fidem tranſactionis rumpit, et exceptione ſubmouetur, et poenam conuentionalem debet. *l.* 16. *de tranſact.*
Tit. XIII. *De in ius vocando.*
Tit. XIIII. *De poſtulando.*
Tit. XV. *De his, qui not. infamia.*
Tit. XVI. De cautionibus.
§ Cautio rem ratam haberi, cuius efficaciae ſit. *l.* 6. *rem rat. hab.*
§ Poena contumaciae quae? *l.* 53. *de re iud.*
Tit. XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum geſtoribus.*
Tit. XVIII. *De calumniatoribus.*
Tit. XVIIII. De in integrum reſtitutionibus.
§ In integrum etiam reſtituit Praefectus Praetorio, quum tamen ab eius ſententiis adpellatio non permittatur. Cur tam varie? *l.* 17. *de min.*
§ Minor in integrum reſtituendus etiam ſi tanquam contumax condemnatus. *l.* 8. *eod.* etiam aduerſus in diem addictionem, alio plus offerente. *l.* 35. *D. eod.*
Tit. XX. *De receptis et arbitris.*
Tit. XXI. *De nautis, cauponibus, ſtabulariis.*
Tit. XXII. De *iudiciis.*
Tit. XXIII. De *hereditatis petitione.*
Tit. XXIIII. De *rei vindicatione, et Publiciana.*
Tit. XXV. De *vſufructu et ſeruitutibus praedialibus.*
Tit. XXVI. De *damno dato.*
Tit. XXVII. De *iudiciis duplicibus, finium reg. famil. erciſc. et comm. diu.*
Tit. XXVIII. De *iudice, qui litem ſuam fecit.*
Tit. XXVIIII. De *interrogationibus in iure faciendis.*
Tit. XXX. De *iureiurando.*
Tit. XXXI. De *bis, qui effuderunt, vel deiecerunt.*
Tit. XXXII. De *ſeruo corrupto.*
Tit. XXXIII. De *aleatoribus.*
Tit. XXXIIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*
Tit. XXXV. *Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.*
Tit. XXXVI. De *religioſis.*

LIBER

Digitized by Google

LIBER II.

Tit. I. *De rebus creditis et certi condictione.*
Tit. II. *De iureiurando.*
Tit. III. De condictionibus indebiti et aliis.
§ Condici etiam ab hereditatis poſſeſſore poſſunt inhoneſti quaeſtus, quos fecit. *l.* 52. *de her. pet.*
§ Item quod datum ne teſtamentum tanquam falſum impugnetur, ſi penes dantem culpa non ſit, et teſtamentum nihilominus impugnatum. *l.* 2. *cond. cauſſ. dat.*
Tit. IIII. *De eo, quod certo loco.*
Tit. V. *De pecunia conſtituta.*
Tit. VI. *Commodati.*
Tit. VII. *De pignoratitia actione.*
Tit. VIII. De praeſcriptis verbis et in factum actione.
§ Naſcitur ex contractibus innominatis, non ex diuiſione, quae pactum nudum eſt, niſi vel traditio vel ſtipulatio acceſſerit. l. 4. 5. de pact.
Tit. VIIII. *De exercitoria.*
Tit. X. *De inſtitoria.*
Tit. XI. *De tributoria.*
Tit. XII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt.*
Tit. XIII. *De SC. Macedoniano.*
Tit. XIIII. *Quod iuſſu.*
Tit. XV. *De in rem verſo.*
Tit. XVI. *De peculio.*
Tit. XVII. *Ad SC. Velleianum.*
Tit. XVIII. *De compenſationibus.*
Tit. XVIIII. *De depoſito.*
Tit. XX. Mandati et contra.
§ Mandatarius ob valetudinem vel inimicitiam capitalem vel aliam iuſtam cauſſam liberatur. *l.* 23. *l.* 25. *D. mand.*
§ Fideiuſſor, qui minori pecuniam obtulit, et in publico loco conſignatam depoſuit metu reſtitutionis, confeſtim mandati poteſt experiri. *l.* 64. *de fideiuſſ.*
Tit. XXI. *Pro ſocio.*
Tit. XXII. De emtione, venditione et actionibus emti venditi.
§ Venditor poteſt pactum quodcumque addere. *l.* 75. *de contr. emt.*

§ Etiam

Digitized by Google

§ Etiam legem commiſſoriam, quo caſu venditor pretium; die elapſo petens renunciaſſe ſuo iuri cenſetur. *l.* 7. *de leg. commiſſ.*

§ Vendi poſſunt res omnes, quae in commercio, etiam hereditas. Quo facto omne ius ſuum cedere tenetur venditor. *l.* 23. *de her. vel act. vend.*

§ Quid ſi quis vendiderit vinum antiquum? Comparationem inter contractum hunc et legatum vini inſtituiſſe videtur Hermogenianus. *l.* 10. *de trit. vin. ol. leg.*

§ Venditor actione emti conuentus omnem dolum praeſtat. Exemplum in *l.* 49. *de act. emt.*

§ Emtor actione venditi pulſatus ob moram ſoluendi, vſuras ſoluit, non id, quod intereſt. *l.* 19. *de per. et comm. rei vend.*

§ De euictione et dupli ſtipulatione. *l.* 74. *de euict.*

§ Venditione donandi cauſſa facta res pro donato vſucapitur. *l.* 6. *pro donato.*

Tit. XXIII. De locatione conductione.

§ Locatio praetextu minoris pretii reſcindi non poteſt. *l.* 23. *loc.*

§ Qui foenum contra legem contractus in aedes intulit, de incendio tenetur, etiamſi extraneus ignem iniecerit. *l.* 12. *locat.*

Tit. XXIIII, Ad L. Rhodiam de iactu.

§ An qui res ſuas naufragio liberarunt, conferre teneantur? An et ob arborem caeſam collatio fiat? *l.* 5. *de L. Rhod.*

Tit. XXV. *De aeſtimatoria.*

Tit. XXVI. *De pignoribus.*

Tit. XXVII. *De nuptiis.*

Tit. XXVIII. *De iure dotium.*

Tit. XXVIIII. *De pactis dotalibus.*

Tit. XXX. *De fundo dotali.*

Tit. XXXI. De diuortiis et ſoluto matrimonio dos quemadm. petatur.

§ Lege Iul. et Papia cautum: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Quid pecunia? *l.* 222. *de V. S.*

§ Res aeſtimata et vſu mulieris periculo mariti fit deterior. *l.* 51. *ſol. matr.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XXXII. De donatione inter virum et vxorem.

§ Vitricus et priuignus inuicem ſibi donare poſſunt matrimonii cauſſa. *l.* 60. *de don. int. vir. et vx.* Valet etiam donatio druortii cauſſa facta. *l.* 60. §. 1. *l.* 62. *eod.*

Tit. XXXIII. De actione rerum amotarum.

§ Aduerſus vxorem locum habet actio rerum amotarum, non furti, nec expilatae hereditatis. *l.* 5. *de expil. her.*

§ Vxor ad fiſcum deuolutis bonis rerum amotarum in ſimplum conuenitur. *l.* 16. *de act. rer. amot.*

Tit. XXXIIII. Si ventris nomine.

Tit. XXXV. De agnoſcendis et alendis liberis.

§ Si alimenta adiudicata ſint, et reus ad principem adpellauerit, praeſes procedere poteſt. Alias non niſi conſentientibus partibus. *l.* 26. *de adpellat.*

Tit. XXXVI. De tutelis et curatione.

§ Cum inquiſitione confirmatur tutor filio praeterito datus. *l.* 7. *de conf. tut.*

§ A legitima tutela agnatus non excluditur a femina remotiore. *l.* 10. *de legit. tut.* non tamen admittitur ſurdus et mutus. *l.* 10. §. 1.

§ In prouinciis tutorem dat Praeſes, quippe qui eadem poteſtate gaudet in prouinciis, qua magiſtratus vrbani Romae. *l.* 10. *de off. Praef.*

§ Si bona Romae et in prouinciis ſita, tunc prouincialibus Praeſes tutorem dat, Romanorum praetor. *l.* 27. *de tut. dat.*

§ Tutor nec culpam leuiſſimam nec caſum praeſtat. *l.* 50. *de adm. et peric. tut.*

§ A tutela excuſantur adminiſtratores rerum principis, praefectus annonae, comites abſentium reip. cauſſa, quod ad tutelas ſuſcipiendas, item quidam corporum vel collegiorum nomine, *l.* 41. *de excuſ. tut.* non autem libertus ſenatoris, qui filiorum ſenatoris curam gerit. *l.* 43. *eod.*

Tit. XXXVII. De noxali furti actione.

§ Si ex vno delicto plures actiones naſcuntur, ex omnibus agi poteſt. *l.* 32. D. *de obl. et action.*

Tit. XXXVIII. *De furto a ſerno, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, facto.*

Digitized by Google

Tit. XXXVIIII. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.*
Tit. XXXX. De operis libertorum.
§ Patronus in nuptias libertae consentiens operas amittit, modo nuptiae sequantur; non autem patrona. *l.* 48. *de op. libert.*
§. l. 46. de re iudic. Hermogenianus iudici permittit, vt actorum verba emendare possit, modo sententia perseueret. Quod quo pertineat, mihi non liquet.

LIB. III.

Tit. I. *De bonorum possessionibus.*
Tit. II. De bonorum possessione contra tabulas.
§ Patre seruo poenae facto et postea restituto, eius filius nihilominus ad bonorum possessionem contra tabulas admittitur. *l.* 2. *de bon. poss. contra tab.*
§ Filius sub conditione exheredatus nihilominus petit bonorum possessionem. Ast legatum vel fideic. sibi relictum amittit. *l.* 18. *eod.*
Tit. III. De legatis praestandis.
§ Eo pertinet *l.* 23. *de leg. praest.*
Tit. IIII. *De collatione bonorum.*
Tit. V. *De collatione dotis.*
Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. De ventre in possessionem mittendo.
§ Si nihil natum, an et sumtus b. f. facti repetuntur. *l.* 3. *de ventre in poss. mitt.*
Tit. VIII. De Carboniano edicto.
§ Haec bonorum possessio ad quid prosit? *l.* 15. *de Carb. edict.*
Tit. VIIII. De bon. possess. secundum tabulas.
Tit. X. De bonis libertorum.
§ Varii casus, quando possit vel non possit patronus bonorum possessionem petere.
Tit. XI. *Si tabulae testamenti nullae exstabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*
Tit. XIII. *De testamentis.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XIIII. *De legitimis ſucceſſionibus.*
Tit. XV. *Vnde liberi.*
Tit. XVI. Vnde legitimi.
§ Nati poſt mortem patris, vel poſt captiuitatem vel deportationem, ſed et hi, qui eo tempore in poteſtate fuerunt; inter ſe conſanguinei habentur. *l.* 6. *vnde legit.*
§. Ea ſola deportatis aufert ſententia, quae ad fiſcum perueniunt. *l.* 97. *de R. I.*
Tit. XVII. *Vnde cognati.*
Tit. XVIII. Vnde vir et vxor.
§ Qui mortem vxoris non defendit, ei, quod accepturus erat, tanquam indigno aufertur. *l.* 20. *de bis, quae vt indign.* Rectius tamen ad ſequentem titulum refertur.
Tit. XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.
§. Rectius huc refertur *l.* 20. *de bis, quae vt indign.* de qua ad antecedentem titulum.
Tit. XX. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit.*
Tit. XXI. *Vt ex legibus et SCis bonorum poſſ. detur.*
Tit. XXII. *Quis ordo in bon. poſſ. ſeruetur.*
Tit. XXIII. *De ſucceſſorio edicto.*
Tit. XXIIII. De heredibus inſtituendis.
§ Si ex pluribus vnciis, quam duodecim, heredes inſtituti, ex aſſe fit dupondius. *l.* 87. *de her. inſt.*
Tit. XXV. *De ſubſtitutionibus.*
Tit. XXVI. De conditionibus inſtitutionum.
§ An conditionem faciat inſtitutio: P. Maeuius heres eſto, ſi volet. *l.* 12. *de condit. inſt.*
§ Conditio vt aliquid in loco ſancto fiat, non ſemper valet. Ratio eſt in *l.* 2. *ne quid in loco ſacro.*
Tit. XXVII. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
Tit. XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.
§ Superſtitis bona repudians, defuncti adire non prohibetur. *l.* 94. *de adqu. vel omitt. her.*
§ Quid ſi pupillum ſe credens, pubes quum eſſet, pro herede geſſit? *l.* 96. *eod.*
Tit. XXVIIII. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab int.
§ Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti quocumque alio titulo poſſidet, a legatariis et fideicommiſſariis non conuenitur.

Digitized by Google

l. 30. *ſi quis omiſſ.*
Tit. XXX. *De SC. Silaniano.*

LIB. IIII.

Tit. I. De legatis et fideicommiſſis.
§ Si initio teſtamenti ſcripſerim : Cui bis legauero, ſemel praeſtari volo, et poſtea in teſtamento vel codicillis ſaepe legem : legatum valet. *l.* 22. *de legat.* 3.
§ Miles quoque ex militari delicto damnatus permittente eo, qui damnauit, legatum vel fideic. relinquere poteſt. *d. l.* 22. *eod.*
§ Seruo vel proprio vel alieno legato mortis damnum ante moram ad legatarium pertinet. *d. l.* 22. *eod.*
§ Si ego legauerim prius et poſtea heres meus leget : mei legatarii praeferuntur. *l.* 98. *de R. I.*
† Tit. II. De conditionibus et demonſtrationibus.
§ Si legata ſub conditione relicta ad alium transferantur, ſub eadem conditione relicta cenſentur. *l* 45. *de cond. et dem.*
† Tit. III. Ad Legem Falcidiam.
§ Ad veterani teſtamentum lex Falcidia pertinet, licet intra annum miſſionis deceſſerit.
† Tit. IIII. Ad SC. Trebellianum.
§ Quis cogi poſſit ad adeundam hereditatem. *l.* 14. D. *ad SC. Trebell.*
Tit. V. Vt in poſſeſſionem legat. cauſſa.
§ Si in poſſeſſionem legatorum ſeruandorum cauſſa miſſus rem mihi per fideicommiſſum relictam tenet, aequius eſt me illam habere, quam illum. *l.* 11. D. *vt in poſſeſſ. leg. ſeru. cauſſa.*
Tit. VI. *De operis noui nunciatione.*
Tit. VII. *De damno infecto.*
Tit. VIII. *Aquae pluuiae arcendae.*

LIB. V.

Tit. I. *De cauſſis ſtatus.*
Tit. II. De liberali cauſſa.
§ Maior viginti annis, qui ſe pretii participandi cauſſa venundari

Digitized by Google

nundari paſſus eſt, ne poſt manumiſſionem quidem poteſt ad libertatem proclamare. *l.* 40. *de liber. cauſſa.*

Tit. III. *De ſtatu liberis.*

† Tit. IIII. De colluſione detegenda.

§ Sententiam pro ingenuitate latam ſemel retractare colluſione probata licet. *l. vlt.* D. *de colluſſ. det.*

Tit. V. De publicanis.

§ Vectigalia non poteſt praeſes vel Proc. Caeſaris ſine Principis conſenſu vel conſtituere vel mutare. Poteſt tamen non ſolutis pentionibus conductorem pellere, vel ob moram vſuras exigere. *l.* 10. *de public. et vectig.*

Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.

§ Per filium putatiuum non poſſumus adquirere poſſeſſionem. Poſſumus vero per ſeruum, qui in fuga agit. *l.* 50. *de adqu. vel amitt. poſſ.*

§ Pro ſoluto vſucapit, qui rem debiti cauſſa recipit. *l.* 46. *de vſucap.*

§ Quis pro legato vſucapiat. *l.* 9. *pro legat.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. *De incendio, furto etc.*

Tit. VIIII. De iniuriis.

§ De iniuria tempore Hermogeniani extra ordinem ſtatui ſolebat pro perſonarum qualitate. *l.* 45. *de iniur.*

Tit. X. *De re iudicata et exſequutionibus.*

Tit. XI. *De confeſſis.*

Tit. XII. *De ceſſione bonorum.*

Tit. XIII. *Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur.*

Tit. XIIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*

Tit. XV. De priuilegiis creditorum.

§ Sponſa vel minor XII annis nuptura dotem dedit: condictionem habebit exemplo dotis cum priuilegio. *l.* 74. *de iur. dot.*

§ Tutelae priuilegium non ſolum in bonis tutoris, ſed et

eius, qui pro tutela negotium geſſit, datur *l.* 25. *de tut. et rat. diſtrah.* Eodem etiam pertinere videntur *l.* 27. *de adpellat. et l.* 2. *ſi tut. vel curat. magiſtr. creat. adpell.*

Tit. XVI. *De bonorum venditione.*

Tit. XVII. *De ſeparationibus.*

Tit. XVIII. *De curatore bonis dando.*

† Tit. XVIIII. De iure fiſci in bonis damnatorum.

§ Bona libertorum damnatorum liberis relinquuntur ex reſcripto Seueri Imp. *l.* 9. *ad L. Iul. mai.*

LIB. VI.

Tit. I. De his, qui in quantum facere poſſunt, condemnantur.

§ Donator conuenitur, in quantum facere poteſt, ſi conſtituerit. Qua occaſione varia de donationibus tractantur *l.* 33. *de donat.*

Tit. II. *De his, quae in fraudem creditorum.*

Tit. IH. *De interdictis.*

Tit. IIII. *Quorum bonorum.*

Tit. V. *Quod legatorum.*

Tit. VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.*

Tit. VII. *De interdictis ſuper re priuata, retinendae vel recuperandae poſſeſſionis.*

Tit. VIII. *De ſuperficiebus.*

Tit. VIIII. *De itinere actuque priuato.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De operis noui nunciatione.*

Tit. XIIII. *De cloacis.*

Tit. XV. *Quod vi aut clam.*

Tit. XVI. *De remiſſionibus.*

Tit. XVII. *De precario.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XVIII. *De arboribus.*
Tit. XVIIII. *De glande legenda.*
Tit. XX. *De homine libero exhibendo.*
Tit. XXI. De liberis exhibendis.
§ Pater, qui filiam in poteſtate habet, recte a marito conuenitur de vxore exhibenda. *l.* 2. *de lib. exhib.*

Tit. XXII. *Vtrubi.*

Tit. XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*

Tit. XXIIII. *De interdicto Saluiano.*

Tit. XXV. *De migrando.*

Tit. XXVI. *De exceptionibus.*

Tit. XXVII. *De exceptione vadimonii deſerti.*

Tit. XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*

Tit. XXVIIII. De doli mali exceptione.
§ Si debitor a furioſo delegatus creditori eius ſoluat, quem compotem mentis credebat, et aduerſus eum agatur: exceptione doli mali in id, quod in rem furioſi proceſſit, defenditur. *l.* 16. *de dol. mal. et met. exc.*

Tit. XXX. De exceptione rei venditae non traditae.
§ Haec exceptio et emtoris ſucceſſoribus prodeſt, et venditoris ſucceſſoribus nocet. *l.* 3. *de exc. rei vend. non trad.*

Tit. XXXI. *De litigioſis.*

† Tit. XXXII. De praeſcriptione.
§ In fiſci quaeſtionibus, ſi aliud non conſtitutum, viginti annorum praeſcriptio cuſtoditur. *l.* 13. *de diuerſ. et temp. praeſcr.*

Tit. XXXIII. Quarum rerum actio non detur.
§ Pertinere eo videtur *l.* 3. *ne de ſtatu defunct.*

Tit. XXXIIII. De exceptione iuriſiurandi.
§ Si filiusfam. iurauit, patrem non debere, huic exceptio iuriſiurandi adquiritur. *l.* 24. *de except.*

Tit. XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*

Tit. XXXVI. De ſtipulationibus.

§ He-

§ Hereditati per ſeruum hereditarium adquiritur. *l.* 61. *de adqu. rer. dom.*.

§ Fideiuſſores obligantur, ſi ſe daturos facturoſue, non ſi reum daturum facturumue promittant. *l.* 65. *de fideiuſſ.*

Tit. XXXVII. *De ſtipulationibus praetoriis.*
Tit. XXXVIII. *Iudicio ſiſti.*
Tit. XXXVIIII. *Iudicatum ſolui.*
Tit. XXXX. *De re defendenda.*
Tit. XXXXI. *De dolo malo.*
Tit. XXXXII. *Tutelae et teſtamenti.*
Tit. XXXXIII. *Legatorum nomine.*
Tit. XXXXIIII. *Si cui plus quam per L. Falc.*
Tit. XXXXV. *Rem pupilli ſaluam fore.*
Tit. XXXXVI. Ratam rem haberi.

§ Ex conuentione ſtipulatio haec interponi ſolet, ſi procurator paciſcatur, vel aliud quodcumque negotium abſente domino agat. *l.* 11. *rem rat. hab.*

Tit. XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*
Tit. XXXXVIII. *De duplae ſtipulatione.*
Tit. XXXXVIIII. *De ſtipulatione ob nouum opus et damni infecti.*

* *Hactenus Edictum Praetoris. Pollicetur vero Hermogenianus l.* 2. *de ſtat. hom. ſe proximos et coniunctos titulos, quoad res patiatur, adplicaturum. Tales aliquot iam adfuere, quos ſigno † diſtinximus a reliquis. Et ex eadem ratione adiecit adpendicem de criminibus publicis.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Tit. L. *De publicis iudiciis.*
Tit. LI. De accuſationibus.

§ Qui minus, quam L. aureos poſſidet; ei ob paupertatem accuſare non permittitur. *l.* 10. *de accuſat.*

Tit. LII. *De cuſtodia et exhibitione reorum.*

Tit.

Digitized by Googl

Tit. LIII. Ad Legem Iuliam maiestatis.
§ Huius criminis reus est, et cuius ope consilio dolo factum, vt prouincia hosti proderetur. *l.* 10. *ad L. Iul. iam.*
Tit. LIIII. *Ad Legem Iul. de adulteriis coërcendis.*
Tit. LV. *Ad Legem Iul. de vi publ. et priuata.*
Tit. LVI. *Ad Legem Corneliam de sicariis et veneficis.*
Tit. LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*
Tit. LVIII. De lege Cornelia de falsis.
§ Falsi poena coërcentur, et qui ad litem instruendam aduocatione, vel testibus pecuniam acceperunt, vel vt horum quid fieret, curarunt. *l.* 20. *ad L. Corn. de falsf.*
Tit. LVIIII. *De lege Iulia Repetundarum.*
Tit. LX. *De lege Iulia de annona.*
Tit. LXI. *De lege Iulia peculatus.*
Tit. LXII. *De lege Iulia ambitus.*
Tit. LXIII. De lege Fabia de plagiariis.
§ Plagiarii tempore Hermogeniani non mulcta pecuniaria, sed extraordinaria poena, et plerumque damnatione in metallum adficiebantur. *l.* 7. *ad L. Fab. de plag.*
Tit. LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*
Tit. LXV. *De requirendis vel absentibus damnandis.*
Tit. LXVI. *De quaestionibus.*
Tit. LXVII. *De poenis.*
Tit. LXVIII. De bonis damnatorum.
§ Multa de iuribus fisci in bonis damnatorum accumulantur in *l.* 46. *de iur. fisci.*
Tit. LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante sententiam etc.*
Tit. LXX. *De interdictis et relegatis.*
Tit. LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA.
PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.
Prooemium.
§ Ad id pertinere videtur † *l. 1. pr. D. de I. et Iure*, vbi explicatur, quid ſit ius?
Tit. I. *De actione danda denegandaue.*
Tit. II. De magiſtratibus municipalibus eorumque iurisdictione; poteſtate, officio.
§ Municipem facit natiuitas, et tunc patris habetur ratio. An et matris? † *l. 1. §. 2. ad municipal.*
§ Municipem et manumiſſio facit. Sequitur enim libertus originem patroni. Si domicilium mutauit, vtroque loco muneribus fungitur. Vbi autem quis domicilium habere intelligitur? * *l. 27. §. 2. D. ad municip.*
Tit. III. *De vadimonio.*
Tit. IIII. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*
Tit. V. *De formula iuriſdictionis.*
Tit. VI *De edendo.*
Tit. VII. De pactis.
§ Pacta quaedam in rem, quaedam in perſonam. Vnde quaeritur, an qui filio pactus eſt, et coheredi pactus cenſeatur? † *l.* 10. D. *de pact. dot.* 2. quis probet, heredi eo pacto conſultum eſſe. *l.* 9. D. *de probat.*
§ Paciſci poſſunt, qui et conſentire. An et ii, qui in poteſtate ſunt? *l.* 25. *de nouat.* † *l.* 29. *de pact.*
Tit. VIII. De in ius vocando.

§. Pa-

Digitized by Google

§ Patronum in ius vocare non poteſt libertus ſine venia praetoris. Poteſt tamen, ſi patronum eum iurare coëgerat, ne vxorem duceret. An hoc factum patris et filio obeſt? † *l.* 8. §. 2. *de in ius voc.*

Tit. VIIII. *De poſtulando.*

Tit. X. De his, qui notantur infamia.

§ Notat praetor eos, qui artem ludicram faciunt. An et deſignatores? † *l.* 4. §. 1. *D. de his, qui not. infam.*

Tit. XI. de cautione in iudicio ſiſti.

§ Si quis in iudicio ſiſti promiſit, non addita poena conuentionali: cum eo incerti agendum erit. † *l.* 3. *D. ſi quis in ius voc. non ier.*

Tit. XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum geſtoribus.

§ Maritus quando negotia vxoris geſſiſſe cenſeatur? *l.* 47. *D. de donat. int. vir. et vx.*

§ An qui rem minus neceſſariam contra domini voluntatem fecit, vtiliter geſſiſſe dicatur? † *l.* 10. §. 1. *D. de neg. geſt.*

Tit. XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

Tit. I. *De dolo malo.*

Tit. II. *Quod metus cauſſa.*

Tit. III. De minoribus 25. annis.

§ An minor agens tutelae poſt maiorennitatem abſoluto tutore reſtitui debeat in integrum? * *l.* 3. §. 1. *D. de minor.*

§ Reſtituto minore aduerſus eum, quocum tutelae egit, non ideo tutori reſtituenda actio tutelae contraria. *l.* 28. *eod.*

Tit. IIII. De capite minutis.

§ De transfugis rebuſque hoſtilibus apud nos deprehenſis ea occaſione egiſſe videtur Celſus *l.* 51. *de adqu. rer. dom.*

Tit. V. *De eo, quod falſo tutore auctore geſtum.*

Tit. VI. *Ex quibus cauſſis maiores 25. annis in integrum reſtituuntur.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.*

Tit. VIII. De temporibus in integrum reſtitutionis.

Digitized by Google

§ An in computando hoc tempore ratio etiam habenda ſit feriarum ſollemnium? * *l.* 26. §. 7. *D. quib. ex cauſſ. mai.*

Tit. VIIII. De receptis et qui arbitrium receperunt.

§ Arbitri non poſſunt adeſſe iubere litigantes in loco inhoneſto. * *l.* 21. §. 11. *de recept. et qui arb.*

§ Si in tres compromiſſum, uno abſente reliqui ſententiam dicere non poſſunt, eo praeſente poſſunt. * *l.* 17. §. 17. *D. eod.*

§ Quando committatur ſtipulatio tempore non adiecto? * *l.* 21. §. 12. *eod.* Quando ſi tempus adiectum? † *l.* 23. *pr.* §. 1. 3. *eod.* Quid ſi arbiter alterum ab altero petere vetuerit, et alteruter tamen petat? *l.* 27. *eod.*

§ Quid ſit ſtare ſententiae? † *l.* 23. §. 2. *D. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant.*

Tit. XI. *De ſatiſdationibus.*

LIB. III. DE IVDICIIS ET RERVM VINDICATIONE.

Tit. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.

§ Iudex a magiſtratu datur. Quid ſi Praeſes, cui iam ſucceſſum eſt, dederit iudicem: eritne, quod egit, ratum? *l.* 17. *D. de offic. praef.*

§ Quibuſdam Romae conuentis ius eſt, domum reuocandi. † *l.* 2. §. 3. *D. de iudic.* Poteſt tamen etiam hoc fragmentum referri ad *lib. I. tit.* 1. *de actione danda vel deneganda*, quia et Iulianus ad hunc titulum ea de re egit.

§ Quid venire dicatur in iudicium? † *l.* 61. *pr. D. de iudic.* Id iudicandum ex inſtituta actione. Quid actio? *l.* 51. *D. de obl. et action.* aliquando ex ipſo negotio. *l.* 16. *condict. cauſſ. dat. l.* 26. *D. de nouat.*

§ Iudicia abſolutoria ſunt, ſi partes tranſegerunt. *l.* 12. *D. de tranſact.*

§ An vno ex iudicibus abſente, reliqui poſſint ſententiam ferre? *l.* 39. *D. de re iud.*

Tit. II. De rei vindicatione.

§ Re euicta quaenam impenſae reddendae? *l.* 38. *D. de rei vind.*

Tit. III. *De Publiciana in rem actione.*

Tit. IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. IIII. DE HEREDITATIS PETITIONE.

Tit. I. *De inofficioſo teſtamento.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

§ An detur et aduerſus eos, qui nihil poſſidebant, quum peteretur, at poſtea poſſidere coeperunt. * *l.* 15. §. 1. *D. de hered. petit.*

§ An contra eum, qui negotia hereditatis gerit? † *l.* 16. §. 3. *D. eod.*

§ An aduerſus eum, qui ſe liti offert? *l.* 45. *eod.* quod fragmentum etiam ab Vlpiano citatur. * *l.* 13. §. 13. *D. eod.*

§ Heres tenetur ad reſtituendum, quod hereditatis nomine ſolutum. Quid ſi defunctus, quum adhuc eſſet filiusfam. fideiuſſerit, poſſeſſor autem hereditatis ſoluerit: an debuiſſet opponere SC. Macedonianum? Eo pertinere videtur ** *l.* 7. *pr. D. de SC. Maced.*

Tit. III. *Si pars hereditatis petatur.*

Tit. IIII. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*

Tit. V. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.

Tit. I. De ſeruitutibus.

§ Quid ſeruitus? Videtur hunc locum tractaſſe Celſus *l.* 86. *D. de V. S.*

§ Conſtituuntur ſeruitutes etiam ſtipulationibus. Si quis ex Kal. ſtipulatus ſit, quandocumque poſt accepto iudicio lis aeſtimanda erit, quantum intereſt, Kalendis praeſtitam ſeruitutem. *l.* 11. *D. de re iud.*

§ Conſtituta ſeruitute vtendum eſt ciuiliter. Id exemplo viae docet Celſus, *l.* 9. *de ſeruit.*

§ Amittitur ſeruitus modis variis. An et communis amittitur, ſi ſocius, qui petit, ſuccumbit, aut litem cedit aduerſario? † *l.* 19. *ſi ſeru. vind.* An et diuiſione praedii ſeruientis? *l.* 6. *D. quemadm. ſeru. amitt.*

Tit. II. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur.*

Tit. III. Ad legem Aquilliam.

§ Ad caput primum. Quid ſi quis ſeruum communem occiderit? † *l.* 19. *D. ad L. Aquil.* Quid ſi ſeruus hereditarius occiſus? † *l.* 13. §. 2. *D. eod.* Quid ſi alius occiderit, alius vulnerarit? † *l.* 11. §. 3. *eod.* Quid ſi ſeruus ſeruum

Digitized by Google

furripuerit vel occiderit? † *l.* 21. §. 1. *eod.*

§ Damnum hoc iniuria datum ſit oportet. Quid damnum iniuria datum? † *l.* 49. §. 1. *eod.*

§ Actio inſtituitur vel directa vel vtilis vel in factum. Quid haec? † *l.* 7. §. 6. 7. *eod.*

§ Agitur ad id, quanti ea res intra eum annum plurimi fuit. Quomodo annus numeretur? † *l.* 21. §. 1. *eod.* Quis aeſtimationem capiat, ſeruo communi occiſo? Et quis ſeruus occidens noxae detur? † *l.* 27. §. 2. *D. eod.*

§ Ad tertium caput. Quid ruptum. † *l.* 27. §. 16. *D. eod.*

§ Ex hoc capite agi etiam poteſt ob lolium in ſegetem alienam iectum. † *l.* 27. §. 14. *eod.* ob vinum ſpurcatum, effuſum, in acetum verſum. † *l.* 27. §. 15. *eod.* ob apes alienas in alueario exuſtas. † *l.* 27. §. 12. *D. eod.*

Tit. IIII. De noxalibus actionibus.

§ His etiam tenetur dominus, qui non prohibuit, etiamſi dominus eſſe deſierit. † *l.* 2. §. 1. *D. de nox. act.*

Tit. V. *Finium regundorum.*

Tit. VI. Familiae erciſcundae.

§ Coheres etiamſi non ſoluerit, tamen hoc iudicio agit aduerſus coheredem, vt ſoluat, quia alias creditor non liberaret rem, niſi in ſolidum ei ſatisfieret. † *l.* 18. §. 4. *D. fam. erciſc.*

Tit. VII. *Communi diuidundo.*

Tit. VIII. *De iudice litem ſuam faciente.*

Tit. VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.

§ An noceat reo defenſor, ſi in iudicio falſum reſponderit. * *l.* 9. §. 4. *D. de interrog. in iud. fac.*

§ An ſuccurratur ei, qui per errorem falſo reſpondit? † *l.* 11. §. 8. *D. eod.*

§ Liceatne reſpondenti poenitere? † *d. l.* 11. §. 12. *eod.*

Tit. X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.

§ Praeſumitur hic culpa inquilini. Atqui ea praeſumtio fallere poteſt, adeoque admittenda videtur probatio contrarii. Diluiſſe hanc obiectionem videtur Celſus, *l.* 4. *D. de LL.*

Tit. XI. *De ſeruo corrupto.*

Tit. XII. *De aleatoribus.*

Tit. XIII. *Si menſor falſum modum dixerit.*

Tit. XIIII. Ad exhibendum.

§ Agitur

Digitized by Google

§ Agitur aduerſus omnem, qui poſſidet, vel exhibere poteſt. † *l.* 5. *pr. et* §. 3. *D. ad exhib.*

§ Idem dicendum, ſi pecunia mea ad aliquem ſine contractu inter me et illum inito peruenerit. *l.* 32. *D. de reb. credit.*

Tit. XV. *De fugitiuis.*

Tit. XVI. De religioſis et ſumtibus funerum.

§ Materfamilias ex dote funeranda, ſi hereditas non ſit ſoluendo. † *l.* 20. §. 2. *et l.* 22. *D. de religioſ.*

LIB. VI. DE CONDICTIONIBVS, CONSTITVTA PECVNIA, COMMODATO, PIGNORE ET GESTIS CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST.

Tit. I. De rebus creditis, et ſi certum petatur.

§ Condictio certi eſt actio generalis ex omni contractu, quo certum quid promittitur. *l.* 62. *D. de reb. cred.* citata etiam ab Vlpiano * *l.* 67. *D. de V. O.* Add. *l.* 13. *D. de re iud. l.* 15. *D. de legat.* 2.

Tit. II. De iureiurando et de probationibus.

§ Adfirmanti incumbit probatio. *l.* 17. D. *de probat.*

Tit. III. De condictione cauſſa data cauſſa non ſequuta.

§ Decem, quos quis vt ſtatu liber iniuſſus dedit, an condici poſſint? † *l.* 3. §. 6. *de condict. cauſſ. dat.*

Tit. IIII. De condictione ob turpem cauſſam.

§ Ea locum non habet, ſi turpitudo ſit penes ſolum accipientem. † *l.* 4. §. 2. D. *de condict. ob turp. cauſſ.*

§ An detur ſi quid apud alterum ſit ex iniuſta cauſſa? † *l.* 6. D. *eod.*

Tit. V. De condictione indebiti.

§ Indebitum eſt, ſi nulla, vel naturalis ſaltim nos teneat obligatio, e. g. ſi ſoluimus nondum exſiſtente conditione. *l.* 48. D. *de cond. indeb.* ſi decem aut Stichum promiſimus, et quinque ſoluerimus. * *l.* 26. §. 13. *eod.* item ſi decem promiſimus et viginti ſoluimus. † *l.* 19. §. *vlt. D. eod.*

§ Non ergo repetitur, quod procuratori ſolutum, quamuis ratum non habeat dominus. † *l.* 6. §. 2. *eod.* nec quod ſolutum ſtatim ab eo, qui quum moriturus ſit, promiſit. † *l.* 17. D. *eod.*

§ Datur aduerſus accipientem. An et contra eum, pro quo fideiuſſor indebite ſoluit? *l.* 17. D. *eod.* Quid ſi procuratori ſolutum, nec ratam rem habuerit dominus, vtrum contra procu-

procuratorem, an contra dominum datur? † *l. 6. §. 2. D. eod.*

Tit. VI. *De condictione ſine cauſſa.*

Tit. VII. *De condictione furtiua.*

Tit. VIII. De condictione triticaria.

§ Fundo deiectus dominus fundum, non poſſeſſionem condicit. † *l. 2. D. de cond. tritic.*

§ Quomodo tempus in hac actione aeſtimandum. † *l. 3. D. eod.*

Tit. VIIII. *De eo, quod certo loco.*

Tit. X. De pecunia conſtituta.

§ Hic ſufficit aliquem debuiſſe tempore conſtituti; quamuis poſtea debere deſierit. † *l. 18. §. 1. D. de conſt. pec.*

Tit. XI. Commodati vel contra.

§ Quibus vehiculum commodatum, ii de dolo et culpa in ſolidum tenentur. * *l. 5. §. 15. D. commod.*

§ Alterutro furti agente, an is ſolus, qui egit, commodati conueniatur? † *l. 7. D. eod.*

Tit. XII. De pignoratitia actione.

§ Pignus an peti poſſit, antequam penſionis dies venerit? † *l. 14. D. de pignor.*

Tit XIII. *Praeſcriptis verbis.*

Tit. XIIII. *De actione exercitoria.*

Tit. XV. *De actione inſtitoria.*

Tit. XVI. *De actione tributoria.*

Tit. XVII. Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.

§ Qui de peculio egit, poſſitne poſtea quod iuſſu agere? † *l. 4. §. 5. D. quod cum eo, qui in al. pot.*

Tit. XVIII. *De SC. Macedoniano.*

Tit. XVIIII. *Quod iuſſu.*

Tit. XX. *De in rem verſo.*

Tit. XXI. De peculio.

§ Quid peculium? *l. 6. D. de pecul.* * *l. 5. §. 4. eod.* † *l. 7. pr. D. eod.*

§ An et pupillus vel furioſus peculium conſtituere poſſit? † *l. 7. §. 1. eod.*

§ Si filius vel ſeruus fideiuſſit, an agatur de peculio? ** *l. 3. §. 5. D. eod.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. XXII. *Ad SC. Velleianum.*

LIB. VII. DE DEPOSITO, MANDATO, SOCIETATE, PRECARIO.

Tit. I. Depoſiti vel contra.

§. An depoſiti teneatur, qui rem a ſeruo depoſitam ei, quem dominum putabat, reſtituit? † *l.* 1. §. 32. *depoſ.*

Tit. II. Mandati vel contra.

§ Aliud mandatum, aliud iuſſum. Quid ſi quis liberum hominem b. f. ſeruientem facere aliquid iuſſerit, dabiturne ei actio mandati, an praeſcriptis verbis? † *l.* 13. §. 2. *D. commod.*

§ Quid ſi quis alteri mandarit, vt in ſuo quid faceret? * *l.* 16. *D. mand.*

§ Quid ſi quis mandet, quod ſua non interſit? * *l.* 6. *D. eod.*

§ Mandatum mandantis vel mandatarii gratia. *l.* 48. *D. eod.*

§ An mandatarium excuſet vanus timor? *l.* 184. *D. de R. I.*

Tit. III. Pro ſocio.

§ Doluſne tantum an et culpa praeſtanda a ſocio. * *l.* 52. §. 2. *D. pro ſoc.*

§ An re exſtincta pro ſocio agi poſſit? * *l.* 58. *pr.* §. 1. *eod.*

§ Socius, qui damnum in re communi dedit, ex L. Aquillia tenetur. † *l.* 47. *D. eod.*

Tit. IIII. De precario.

§ Debitor ſi rem pignoratam roget precario? *l.* 11. *D. de precar.*

LIB. VIII. DE EMTIONE, LOCATIONE, ET CONTRACTV AESTIMAT.

Tit. I. De emtione venditione.

§ Si venditor non adiecit, fundum eſſe optimum maximum, quid praeſtet? *l.* 59. *D. de contrab. emt.*

§ Seruo vendito cum peculio quid praeſtet? *l.* 38. *pr. D. de act. emt.*

§ Quid ſi emtor rem commercio exemtam ſciens emerit? † *l.* 6. *D. de contrab. emt.* Ratio cur venditor tunc nihil praeſtet, eſt in *l.* 185. *D. de R. I.*

§ Emtorem aedium etiam ſequuntur fixa vincta. Eo pertinet *l.* 38. §. 2. *D. de act. emt.*

§ Res vendita tradenda. Quid ſi quis moram in tradendo ſeruo commiſerit? *l.* 38. §. 2. *D. eod.*

§ De pacto addictionis in diem. * *l.* 13. *D. de in diem add.*

Digitized by Google

§ De dolo non praeſtando conuenire nequit. † *l.* 23. *D. de R. I.* Contrahentes ſibi inuicem praeſtant dolum et culpam. ** *l.* 13. §. 16. *D. de act. emt.*

Tit. II. De locatione conductione.

§ Qui operas locat, eius imperitia pro culpa habenda. * *l.* 9. §. 5. *D. locat.*

Tit. III. De aeſtimatoria actione.

§ Ex contractu aeſtimatorio naſcitur actio praeſcriptis verbis, quae admodum generalis. *l.* 2. *D. praeſcr. verb.*

Lib. VIIII. De sponsalibvs, nvptiis, dote, et donationibvs inter vir. et vxor.

Tit. I. *De ſponſalibus.*

Tit. II. De nuptiis.

§ Videtur Celſus hic excuſaſſe breuitatem, et promiſiſſe vberiorem interpretationem Legis Iuliae et Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus, ſine qua haec doctrina tunc intelligi haud poterat. Et huc forſan pertinet *l.* 21. *D. de LL.*

Tit. III. De iure dotium.

§ Socer, qui genero nomen loco dotis ceſſit, non niſi verum illud praeſtat. * *l.* 4. *D. de hered. vel act. vend.*

Tit. IIII. De pactis dotalibus.

Tit. V. De fundo dotali.

Tit. VI. De donatione inter virum et vxorem.

§ Donata mulieri iam nuptae vir vindicare poteſt, etiamſi ei ab illa legata ampla relicta ſint. *l.* 48. *D. de don. inter vir. et vxor.*

§ An vſurae dotis, quas ſibi vxor ſtipulata eſt, peti poſſint? † *l.* 28. *D. eod.*

Lib. X. De divortiis et actionibvs solvto matrimonio competentibvs.

Tit. I. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

§ Actioni de dote ineſt exceptio doli mali. † *l.* 21. *D. ſol. matr.*

§ An filius exheredatus ſuccedat in ius patris, qui nepti dotem conſtituit. *l.* 6. *D. de collat.*

§ Dato

Digitized by Google

§ Dato in dotem vſufructu an ſoluto matrimonio fructus reſtituendi? * *l.* 7. *D. de iure dot.*

§ Maritus vxori reſtituens fideicommiſſum an donaſſe cenſeatur, atque dotem minuere poſſit? * *l.* 5. §. 15. *D. de donat. int. vir. et vxor.*

Tit. III. *De actione rerum amotarum.*

Tit. IIII. *Si ventris nomine.*

Tit. V. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

Tit. I. *De tutoribus teſtamentariis, legitimis, datiuis.*

Tit. II. *De ſatisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. III. *De excuſationibus.*

Tit. IIII. De adminiſtratione tutorum.

§ Quantum dotis modum conſtituere poſſit tutor? (pro quo curatorem ſubſtituiſſe videtur Tribonianus.) *l.* 60. *D. de iure dot.*

Tit. V. *De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.*

Tit. VI. De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

§ An et lata culpa dolo aequiparanda? *l.* 32. *D. depoſ.*

Tit. VII. *De tutelae et rationibus diſtrahendis.*

Tit. VIII. De magiſtratibus conueniendis.

§ Quis hic probet, idoneos fideiuſſores pro tutore non eſſe acceptos? *l.* 11. D. *de probat.*

§ In quantum magiſtratus conueniantur? *l.* 7. *D. de magiſtr. conuen.*

Tit. VIIII. De curatoribus.

§ An curator pupillo dandus abſente tutore? *l.* 11. *D. de tut. vel curat. dat.*

§ Si pupillo curator in litem cauſſa cognita datur, an in omnes cauſſas datus cenſeatur? † *l.* 3. §. 4. *D. de tutel.*

§ An patri furioſo curator dari poſſit filius? † *l.* 12. §. 1. *D. de tut. et curat. dat.*

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

Tit. I. De furto et noxali furti actione.

§ De variis furti generibus. *l.* 67. *D. de furt.*

§ De furto manifeſto. † *l.* 7. §. 2. *eod.*

Digitized by Google

§ Cuius ope et consilio furtum factum esse dicatur? † *l.* 50. §. 1. *D. eod.*
§ Sitne fur, qui rem abiectam adprehendit? * *l.* 43. §. 10. *D. eod.*
§ An actio furti competat patri, cuius filio commodatum? * *l.* 14. §. 10. *D. eod.*
§ An ei, cui surripuit seruus postea manumissus? *l.* 15. *D. de condict. furt.*
§ An emtori, re nondum tradita? † *l.* 14. *pr. D. de furt.*
§ An condici possit ei, qui alterum de fundo deiecit? † *l.* 25. § 1. *D. eod.*

Tit. II. *De furto a seruo, qui testamento manumissus, commisso.*
Tit. III. *De publicanis furtoque ab eorum familia facto.*
Tit. IIII. De operis libertorum.
§ Debet libertus operas iurato promissas. Quid si quis operarum modum contulit in arbitrium patroni? *l.* 30. *pr. D. de oper. libert.* Quid si liberta voluntate patroni nupserit? *l.* 30. *pr. eod.* Quid si communis libertus patronis mille operas promiserit? ** *l.* 15. §. 1. *D. eod.* Quid si ea conditione liberto quis legauit, si decem operarum nomine filio suo promiserit. † *l.* 7. §. 1. *D. eod.*
§ Operae quando peti possint? *l.* 186. *D. de R. I.*
§ Cessant operae, si manumissio sit nulla. * *l.* 1. *D. qui et a quib. manum.*

Tit. V. De noui operis nunciatione.
§ An illi opponi possit exceptio conuentionis? * *l.* 1. §. 10. *D. de noui. op. nunc.*

Lib. XIII. De bonorvm possessionibvs.

Tit. I. De bonorum possessionibus.
§ An et pupillus agnoscere vel repudiare possit bonorum possessionem? *l.* 189. *D. de R. I.*
Tit. II. *De bonorum possessione contra tabulas.*
Tit. III. *De legatis praestandis.*
Tit. IIII. De collatione bonorum.
§ Quomodo conferant nepotes? *l.* 7. *D. de collat.*
Tit. V. *De dotis collatione.*

Tit.

Digitized by Google

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. *De venire in poſſeſſionem mittendo.*
Tit. VIII. *De Carboniano edicto.*
Tit. VIIII. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*
Tit. X. *De bonis libertorum.*
Tit. XI. *Si tabulae nullae exſtabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. DE TESTAMENTIS LIB. I.

TIT. I. De teſtamento militum.
§ In iis ratio non habetur quartae Falcidiae, de qua ea occaſione fuſe diſſerit Celſus. *l.* 50. *D. ad L. Falc.*

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

Tit. I. De teſtamentis.
§ Quis teſtari poſſit? An et ſurdus et mutus? Videtur eo referendum, quod citat Iuſtinianus † *l.* 10. *C. qui teſt. fac. poſſ.*
§ An ſeruus inſtituendus cum libertate? ** *l.* 2. §. *vlt. D. de ſtatu lib.* * *l.* 51. *D. de hered. inſt.* iuncta † *l.* 2. §. 1. *D. de condit. inſt. l.* 43. *D. de legat.* 3.
§ An et is, qui tabulas ſcripſit, poſſit inter teſtes adhiberi? Quaeſtio illa Domitiana. *l.* 27. *D. qui teſt. fac. poſſ.* An et is, qui Latinae vel Italicae conditionis? *l.* 6. *D. de cenſ.*

Tit. II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
§ Heres an fiat, qui metu coactus adiit? * *l.* 6. §. 7. *D. de adqu. vel om. her.*
§ Si ſocietati obtigit hereditas, ex quota quiſque parte heres erit? Videtur eo referenda *l.* 75. *D. pro ſoc.*

Tir. III. De ſucceſſionibus ab inteſtato.
§ Ad ſucceſſionem liberorum pertinere videtur *l.* 22. *D. de rit. nupt.*

Tit. IIII. Quis ordo in bon. poſſeſſ. ſeruetur et de ſucceſſorio edicto.
§ Ad ſucceſſionem coniugum pertinere videtur * *l.* 3. §. 12. D. *de donat. int. vir. et vxor.*

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

Tit. I. De heredibus inſtituendis.
§ Heredes inſtituti quales? *l.* 19. D. *de her. inſt.*

Digitized by Google

§ An valeat inſtitutio : EX PARTIBVS, QVAS TESTATOR ADSCRIPSERIT? * *l.* 2. *pr.* D. *eod.*
§ Quid ſi teſtator in partibus errarit? CELS. LIB. XI. (lege *Lib. XVI.*)* *l.* 9. D. *eod.*
§ Quibuſdam ſine partibus ſcriptis an portio vnius repudiantis adcreſcat? * *l.* 17. §. 1. D. *eod.*
§ Inſtituuntur quidam hac formula: TITIVS ET SEIVS VTERQVE EORVM VIVET HERES ESTO, quid tunc iuris? *l.* 24. *l.* 26. D. *eod.*

Tit. II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento.
§ Poſtumus rumpit teſtamentum. *l.* 187. D. *de R. I.*
Tit. III. *De vulgari et pupillari ſubſtitutione.*
Tit. IIII. De conditionibus inſtitutionum.
§ Huc pertinent procul dubio † *l.* 27. *pr.* D. *de her. inſt. l.* 21. D. *de cond. inſt.* immo et *l.* 15. D. *de legat.* 2.
Tit. V. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
Tit. VI. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato ſuccedere velit.
§ De patrono omittente portionem ſibi debitam. * *l.* 6. §. 8. D. *ſi quis omiſſ. cauſſ. teſt.*
§ De domino, cui ſeruus ſubſtitutus. *l.* 25. *eod.*
Tit. VII. De *SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

Tit. I. De legatis.
§ Legatum ancillae, et eius, quod ex ea natum. *l.* 63. *de legat.* 1.
§ Legatum Stichi, ſi tempore mortis Maeuii non erit, an vtile? *l.* 18. *de legat.* 2. Deciſionis ſuae rationem reddidiſſe videtur Celſus *l.* 5. D. *de LL.*
§ Legatum ornatricum. † *l.* 65. §. 3. D. *de legat.* 3.
§ Legata conditionalia, pendente legis Falcidiae ratione, die praeſenti data. *l.* 53. D. *ad L. Falcid.*
Tit. II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.
§ An ea rata ſint? *l.* 188. D. *de R. I.*
§ Cui dubia teſtatoris voluntate incumbat probatio? *l.* 12. D. *de probat.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. XVIII. DE LEGATIS LIB. II.
Tit. I. De *annuis legatis.*
Tit. II. De vſufructu legato.
§ Vſusfructus conſtituitur in re aliena. Quid ſolum? quid noſtrum? *l.* 49. D. *de R. V.* quantum pecuniae quis reliquiſſe cenſeatur? *l.* 88. D. *de V. S.*
§ Quid vſusfructus? *l.* 2. D. *de vſufr.*
§ Vſusfructus duobus relictus ſeparatim. *l.* 14. D. *de vſufr. leg.*
§ De vſufructu adcreſcendo. * *l.* 1. §. 3. ** *l.* 3. *pr.* §. 1. *D. de vſufr. adcreſcendo.*
§ De quaſi vſufructu relicto. * *l.* 5. §. 1. D. *de vſufr. ear. rer.*
§ Vſufructuarius quatenus ad refectionem teneatur? * *l.* 7. §. 2. D. *de vſufr.* * *l.* 9. *pr.* D. *eod.*
Tit. III. De vſu vel habitatione legatis.
§ Vſus aedium in quo conſiſtat? * *l.* 2. §. 1. D. *de vſu et hab.*
§ Habitatio ſitne vnius anni an perpetua? * *l.* 10. §. 3. *eod.*
Tit. IIII. De operis ſeruorum, ipſiſque ſeruis legatis.
§ Alternatiuum legatum Stichi vel Pamphili. *l.* 19. D. *de leg.* 2.
Tit. V. De ſeruitute legata.
§ Iter legatum. *l.* 10. D. *de ſeruit.*

LIB. XVIIII. DE LEGATIS LIB. III.
Tit. I. De dote praelegata.
§ Quid in dote, quidue mulieris periculo ſit? *l.* 58. D. *de iur. dot.*
Tit. II. De *optione legata.*
Tit. III. De tritico, vino, oleo legatis.
§ An vino legato vaſa quoque debentur. † *l.* 3. §. 1. *de trit. vin.*
Tit. IIII. De inſtructo vel inſtrumento legato.
§ Inſtructo fundo et ſerui ſuppellecticarii continentur. * *l.* 12. §. 31. D. *de inſtr. et inſtr. leg.* non autem vela, quae in hypothecis extenduntur. * *l.* 12. §. 25. *eod.* nec fructus in fundo repoſiti, vt venirent. * *l.* 12. §. 30. *eod.* nec vicarii ſeruorum, niſi de his quoque teſtatorem ſenſiſſe probari poſſit. † *l.* 12. §. 44. *eod.* Quid ſi chorus aut familia legata? *l.* 79. *pr.* D. *de legat.* 3. (vbi legend. LIB. XVIIII. pro LIB. VIIII.) Quid ſi legata mobilia, quae ibi erunt? *l.* 129. §. 1. D. *de legat.* 3.

iuncta

iuncta *l.* 93. *D. de V. S.* Quid si seruus manumissus iterum seruus factus? *l.* 79. §. 2. 3. *D. de legat.* 3.

Tit. V. De peculio legato.

§ Peculium in corporibus consistens. † *l.* 6. *pr. D. de pecul. leg.*

§ Eo an et vicariorum vicarii contineantur? *l.* 25. *eod.*

§ Si seruus tempore mortis testatoris vixit, peculium legato cedit, secus ac si seruus vestitus legatus. *l.* 13. *D. eod.*

§ Si communi seruo legatum relictum, an vno domino deficiente portio adcrescat alteri. *l.* 20. *D. de legat.* 2.

Tit. VI. De supellectile legata.

§ Quid supellex? *l.* 7. D. *de supell. leg.*

Tit. VII. *De alimentis vel cibariis legatis.*

Tit. VIII. De auro, argento, mundo legatis.

§ An ornamenta mulieri legata et repudiatae debeantur? *l.* 3. D. *de aur. arg. mund.*

§ Quid hoc legato contineatur? † *l.* 19. §. 2. *et* * §. 6. D. *eod.*

Tit. VIIII. De liberatione legata.

§ Herede petere vetito, nec heres heredis petere poterit. † *l.* 2. §. 1. D. *de liberat. leg.*

Lib. XX. De legatis lib. IIII. et fideicommissis lib. I.

Tit. I. De codicillis.

§ An codicilli prius facti ad testamentum postea conditum pertineant? *l.* 18. D. *de iure codicill.*

Tit. II. De fideicommissis.

§ Mulier, cui dos relegata, quantum praestet, si fideicommisso grauata? * *l.* 2. *pr.* D. *de dot. prael.*

§ Qui restituere iussus, quantumcunque pecuniae ad eum peruenerit, an et fructus restituat. *l.* 32. D. *ad SC. Trebell.* * *l.* 33. D. *eod.*

Tit. III. De falsa caussa legatis vel fideicommissis adiecta.

§ Falsa caussa non nocet. *l.* 21. D. *de legat.* 2. *l.* 94. *de V. S.*

Tit. IIII. De petitione legatorum et fideicommissorum.

§ Socer nurui dotem relegauit constante matrimonio. * *l.* 1. §. 9. D. *de dot. praeleg.*

§ Pactum de legato non petendo. ** *l.* 51. *pr.* D. *de pact.*

§ Le-

Digitized by Google

§ Legatum a procuratore heredis ſolutum an repeti poſſit? *l.* 87. D. *de ſolut.*

§ Eodem refero * *l.* 13. *§.* 3. D. *de vſufr. leg.* de litigantibus inter ſe vſufructuariis.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II.

Tit. I. Ad Legem Falcidiam.

§ Conditionis implendae cauſſa datum in Falcidiam non imputatur; quod tanquam pretium datum, imputatur. † *l.* 30. *§.* 7. D. *ad L. Falc.*

Tit. II. Ad SC. Trebellianum et Pegaſianum.

§ In quartam Pegaſianam non imputantur fideicommiſſa a teſtatore praeſtita. *l.* 22. D. *de legat.* 2.

§ Quomodo illa quarta detrahenda? *l.* 2. *de SC. Treb.*

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

Tit. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideic.

§ Ademtio ſiue precedat in eodem teſtamento, ſiue ſequatur, legatum perimit. † *l.* 14. *pr. de legat.* 1. *l.* 17. D. *de adim. vel transf. leg.*

§ An ex alienatione ademtio praeſumatur? *§.* 12. *Inſt. de legat.*

Tit. II. De rebus dubiis.

§ Si teſtator dixit: QVEM HEREDI MEO DIXERO, VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, an implenda teſtatoris voluntas? *l.* 25. *de reb. dub.*

Tit. III. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.*

Tit. IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*

Tit. V. De conditionibus et demonſtrationibus.

§ Conditio libertati adiecta facit ſtatu liberum. *l.* 23. *de ſtatulib.*

Tit. VI. Quando dies legatorum vel fideicomm. cedat.

§ Si in annos decem heres damnatus eſt dare, quando debeatur legatum? *l.* 49. *de condit. et dem.* † *l.* 12. *§.* 1. *et* 3. D. *quando dies leg. ced.*

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BON. RAPT. INIVRIIS.

Tit. I. De damno infecto.

§ Si vſusfructus alienus ſit † *l.* 9. *§.* 5. D. *de damn. inf.* † *l.* 15. *§.* 25. *eod.*

Digitized by Google

Tit. II. De aqua et aqua pluuia arcenda.
§ Intereſt hic, quis opus fecerit. † *l.* 6. §. 7. D. *de aqu. et aqu. pluu. arc.*
Tit. III. *De cauſſis ſtatus.*
Tit. IIII. *De liberalibus cauſſis.*
Tit. V. De ſtatuliberis.
§ An ſtatu liber ſit ſeruus legatus, cui adſcriptum *ne alienes vel vendas?* * *l.* 24. §. 8. D. *de fideic. her.*
Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.
§ Eo pertinere videntur *l.* 18. *et* † *l.* 34. *pr.* D. *de adquir. vel amit. poſſ. et l.* 12. *quemadm. ſeru. am.*
Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*
Tit. VIII. De incendio, ruina, naufragio.
§ Quid ſi in his factis abſit dolus? † *l.* 3. §. 7. D. *de incend.*
Tit. VIIII. De iniuriis.
§ Ab his conſuetudo praua haud excuſat. Eo pertinere videtur *l.* 39. D. *de LL.*

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA, POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

Tit. I. De re iudicata.
§ De ſeruo vſufructuario vel oppignorato noxae dato. *l.* 19. D. *de ſolut.* citata ab Vlpiano † *l.* 4. §. *vlt.* D. *de re iudic.*
Tit. II. *De confeſſis.*
Tit. III. De ceſſione bonorum.
§ Quod euincitur, in bonis non eſt. *l.* 190. D. *de reg. iur.*
Tit. IIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*
Tit. V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendis.
§ De debitore vel poſſeſſore hereditatis latitante. † *l.* 17. §. 17. 18. D. *quib. ex cauſſ. in poſſeſſ. eatur.*
Tit. VI. *De priuilegiis creditorum.*
Tit. VII. *De bonorum venditione.*
Tit. VIII. *De ſeparationibus.*
Tit. VIIII. De curatore bonis dando,
§ Quid ſi plures facti bonorum curatores? *l.* 3. D. *de curat. bon.* citata ab Vlpiano † *l.* 2. §. 2. D. *eod.*
Tit. X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB.

Digitized by Google

Lib. XXV. De interdictis.

Tit. I. De interdictis.
§ Hic de poſſeſſione quaedam praemiſiſſe videtur Celſus, quorum reliquiae in † *l.* 2. §. 11. 13. 14. *D. pro emt.*
§ Differentia interdictorum et aliorum iudiciorum. *l.* 14. *D. de re iud.*
§ An interdictum competat pupillo, ſi protutor res pupillares alienarit? *l.* 2. *D. de eo, qui pro tut.*
Tit. II. *Quorum bonorum.*
Tit. III. *Quod legatorum.*
Tit. IIII. *De tabulis exhibendis.*
Tit. V. De rebus ſacris, religioſis, publicis.
§ Quid littus? Quae praedia noſtra? *l.* 96. *de V. S.*
§ Quae flumina publica? † l. 1. §. 3. D. de flumin.
Tit. VI. *De vi et vi armata.*
Tit. VII. *Vti poſſidetis.*
Tit. VIII. *De ſuperficiebus.*
Tit. VIIII. De itinere actuque priuato.
§ Qui via vſus nec vi, nec clam, nec precario, non tamen vſurus, ſi prohiberetur, interdictum hoc non habet. *l.* 7. *D. de itin. et actu priu.*
Tit. X. *De aqua quotidiana.*
Tit. XI. *De riuis.*
Tit. XII. *De fonte.*
Tit. XIII. *De cloacis.*
Tit. XIIII. Quod vi aut clam.
§ Si incendii cauſſa vicini aedes interciſae. † *l.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.*
§ Qui ſiluam caeduam immaturam cecidit, an interdicto hoc teneatur? *l.* 18. *D. eod.*
Tit. XV. De precario.
§ An huic interdicto obſtet exceptio pacti, ne ante certum tempus petatur? Item an ad heredes tranſeat precarii rogatio? *l.* 12. *de prec.* † *l.* 8. §. 1. *eod.*
Tit. XVI. De arboribus caedendis.
§ Neſcio an eo referenda † *l.* 30. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.*
Tit. XVII. De glande legenda.

Digitized by Google

§ Singularis numerus hic pro pluratiuo. *l.* 158. *de V. S.*
Tit. XVIII. *De homine libero et liberis exhibendis.*
Tit. XVIIII. *Virubi.*
Tit. XX. *De migrando.*
Tit. XXI. *De Saluiano interdicto.*

LIB. XXVI. DE EXCEPTIONIBVS ET STIPVLATIONIBVS.

Tit. I. De exceptionibus.
§ Eo pertinere videtur *l.* 17. D. *de Legib.*
Tit. II. *De exceptione vadimonii deserti.*
Tit. III. De exceptione rei iudicatae.
§ An ex alia causſa petenti obſtet haec exceptio ? † *l.* 11. §. 1. D. *de except. rei iud.*
Tit. IIII. De doli mali et metus except.
§ De eo , qui dolo non mandat. † *l.* 4. *pr.* D. *de dol. et met. exc.*
Tit. V. De exceptione rei venditae non traditae.
§ Quid ſi quis rem noſtram minori pretio vendiderit quam mandauimus ? † *l.* 1. §. 3. D. *de exc. rei vend.*
Tit. VI. *De litigioſis.*
Tit. VII. *Quarum rerum actio non datur.*
Tit. VIII. *De exceptione iuriſiurandi.*
Tit. VIIII. *De his , quae onerandae libertatis cauſſa imponuntur.*
Tit. X. De ſtipulationibus , reis , fideiuſſoribus.
§ Stipulationis ambiguae contra ſtipulatorem fit interpretatio. *l.* 26. D. *de reb. dub.*
§ Stipulatio rei impoſſibilis. Stipulatio ſolutionis pro alio ſub conditione nuptiarum. *l.* 97. D. *de V. O.*
§ De promiſſione in diem certum. *l.* 70. D. *de ſolut. et liberat.*
§ De ſtipulatione facti. † *l.* 14. D. *de V. O.*
§ Si ſeruus a liberto ſibi operas ſtipuletur. † *l.* 38. D. *de ſtipul. ſeru.*

LIB. XXVII. DE NOVATIONIBVS , SOLVTIONIBVS , CAVTIONIBVS.

Tit. I. De nouationibus.
§ Quid ſi obligatio nouans praecedat nouatam. † *l.* 8. §. 2. D. *de nouat.*

§ An

Digitized by Google

§ An actio iudicati nouetur ſtipulatione iudicatum ſolui? † *l.* 8. §. 3. D. *eod.*

Tit. II. De ſolutionibus et liberationibus.

§ Solutio alterutri perſonae in ſtipulatione expreſſae facta. *l.* 71. D. *de ſolut. et lib.*

§ Stipulatio rei incertae. *l.* 12. D. *de act. emt.*

§ An rei interitu perimatur obligatio? † *l.* 98. §. 8. D. *de ſolut.*

§ Quatenus mora noceat? † *l.* 91. §. 3. D. *de V. O.*

Tit. III. *De acceptilatione.*

Tit. IIII. *De ſtipulationibus praetoriis.*

Tit. V. *Rem pupillo ſaluam fore.*

Tit. VI. Iudicio ſiſti.

§ De ſtipulatione hac intelligenda videtur † *l.* 81. *pr.* D. *de V. O.*

Tit. VII. Iudicatum ſolui.

§ Quid in iudicium cenſeatur deductum? *l.* 31. D. *de re iud.*

Tit. VIII. *De re defendenda.*

Tit. VIIII. *De dolo malo.*

Tit. X. *Tutelae vel teſtamenti nomine.*

Tit. XI. *Ratam rem haberi.*

Tit. XII. *Noui operis nunciati cauſſa.*

Tit. XIII. De duplae ſtipulatione.

§ Eo pertinent, quae de euictionibus tractat Celſus *l.* 10. D. *de euict.* iungenda *l.* 11. D. *de ſeruit. praed. ruſt.* † *l.* 29. *de euict. et l.* 62. *eod.*

Tit. XIIII. Damni infecti nomine.

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. AD LEGEM CINCIAM ET IVNIAM VELLEIAM.

Tit. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus.

§. Si quis vltra legis modum donauit. *l.* 21. *de donat.*

Tit. II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

§ Poſtumi iam concepti. *l.* 7. D. *de ſtatis et legit.*

§ In adoptionem dati deſinunt eſſe in poteſtate patris naturalis,

turalis, licet in adoptionem non conſenſerint. *l.* 5. D. *de adopt.*

LIB. XXVIIII. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM ET IVNIAM NORBANAM.

Tit. I. Ad L. Fuſiam Caniniam.

§ Si plures ſcripti, quam lex patitur, priores liberantur. Rationem huius iuris reddidiſſe videtur Celſus *l.* 18. *de leg.*

Tit. II. Ad L. Aeliam Sentiam.

§ Ad caput primum pertinere videtur *l.* 9. D. *de her. inſt.*

§ Ad caput 2. quaeſtio incidit, an ſi minor praegnantem manumiſit, matrimonii cauſſa, partus ſit ingenuus. *l.* 19. D. *de manumiſſ. vind.* Ratio redditur *l.* 19. *de ſtatu hom.*

Tit. III. *Ad Legem Iuniam Norbanam.*

LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.

Tit. I. *Ad caput* 1. *de ſenatorum nuptiis.*

Tit. II. ad caput 2. de ingenuorum reliquorum nuptiis.

§ De eo ex inſtituto agit Celſus *l.* 23. D. *de R. N.*

Tit. III. ad caput 3. De ſexagenariorum, quinquagenariarum, ſpadonum nuptiis.

§ Aetas quomodo probanda? *l.* 13. D. *de probat.*

Tit. IIII. *De concubinis.*

Tit. V. *De ſponſalibus.*

Tit. VI. *Ad caput* 6. *de poenis iniuſtarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.

Tit. I. *Ad cap.* 7. *de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*

Tit. II. *Ad caput* 8. *de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*

Tit. III. *De immunitate ob liberorum numerum.*

Tit. IIII. *Ad cap.* 10. *de iure Quiritium ob liberos conſequendo.*

Tit. V. *Ad cap.* 11. *de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*

Tit. VI. *Ad cap.* 12. *De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*

Tit. VII. *Ad caput* 13. *De diuortio libertate probibito.*

Tit. VIII. *Ad caput* 14. *De tutore dotis cauſſae dando.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III.

Tit. I. Ad capita 15--19. ſeu leges decimarias.
§ Vxori legari poterat vſusfructus tertiae partis bonorum; quum alias vſusfructus vniuerſorum bonorum legari poſſit. *l.* 29. D. *de vſufr.*
Tit. II. *Ad capita* 20--28. *de ſolidi capacitate.*
Tit. III. *Ad cap.* 29. *De legato ſub conditione caelibatus.*
Tit. IIII. *Ad cap.* 30. *De iureiurando libertis remittendo.*
Tit. V. *Ad cap.* 31. *De iure adfinitatis.*
Tit. VI. *Ad cap.* 32. *De priuilegiis abſentium reip. cauſſa.*
Tit. VII. *Ad cap.* 33. *de indulgentia ſenatus.*
Tit. VIII. Ad cap. 34. De diuortii modo et poena.
§ Ad legitima huius capitis verba pertinet *l.* 97. D. *de verb. ſign.*
Tit. VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*
Tit. X. *Ad cap.* 36. *De poenis caelibatus.*
Tit. XI. *Ad cap.* 37. *De poenis orbitatis.*
Tit. XII. *Ad cap.* 38. *De liberta ob nuptias ab operis liberanda.*
Tit. XIII. *Ad capita* 39--44. *de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

Tit. I. *Ad caput* 1. *Legis caducariae de aditione hereditatis.*
Tit. II. Ad cap. 2. De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.
§ Qui liberos habet, ei caduca deferuntur. Liberos habet et qui vnum habet. Rationem reddit Celſus *l.* 19. *de LL.*
§ Idem cui princeps ius liberorum dedit. Ad id pertinet *l.* 191. D. de R. I.
Tit. III. *Ad cap.* 3. *De iis, quae pro non ſcriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

Tit. I. Ad cap. 4. De cauſſa caduci.
§ In cauſſa caduci eſt legatum, cuius conditio deficit. Quid ſi plures conditiones adſcriptae? *l.* 27. D. *de legat.* 2.
Tit. II. *Ad caput* 5. *De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI.

Tit. I. Ad caput 6. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem.
§ Incapaci relictum caducum fit, nisi intra 100. dies legi pareat. Nam ad leges has nouas regula Catoniana haud pertinet. *l.* 1. D. *de reg. Caton.*
Tit. II. *Ad cap.* 7. *De caducis ob legatarium vel heredem ante exsistentem conditionem mortuum.*
Tit. III. *De bonis ereptitiis.*
Tit. IIII. *Ad caput* 9. *De bonis vacantibus.*
Tit. V. *Ad cap.* 10. *de fraudibus aduersus hanc legem commissis.*
Tit. VI. Ad cap. 11. de iure adcrescendi.
§ Huc pertinet *l.* 80. D. *de legat.* 3.
Tit. VII. *Ad cap.* 12. *de transmissione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEG. IVL. ET PAPIAM POPPAEAM LIB. VII.

Tit. I. Ad caput Leg. cap. 13. De tacitis fideicommissis.
§ Inter incapaces an et concubina. *l.* 29. *de legat.* 2.
Tit. II. *Ad cap.* 14. *de praemiis delatorum.*
Tit. III. *Ad cap.* 15. *de oneribus fisci.*

LIB. XXXVII. AD LEGES DE IVDICIIS PVBLICIS.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.
§ De sepulcro violato. *l.* 2. D. *de sepulcr. viol.*
Tit. II. *De publicis iudiciis.*
Tit. III. De *accusationibus et inscriptionibus.*
Tit. IIII. De custodia et exhibitione reorum.
§ Eo pertinet *l.* 11. *de cust. et exh. reor.*
Tit. V. *Ad L. Iuliam maiestatis.*
Tit. VI. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*
Tit. VII. *Ad L. Iuliam de vi publica et priuata.*
Tit. VIII. *Ad L. Corneliam de sicariis.*
Tit. VIIII. *Ad L. Pompeiam de parricidiis.*
Tit. X. *Ad L. Corneliam de falsis.*
Tit. XI. *Ad L. Iuliam repetundarum.*
Tit. XII. *Ad L. Iuliam de annona.*
Tit. XIII. Ad L. Iuliam peculatus.
§ Eo pertinet *l.* 30. D. *de legat.* 2.

Tit.

Digitized by Google

Tit. XIIII. *Ad L. Iuliam ambitus.*
Tit. XV. *Ad L. Fabiam de plagiariis.*
Tit. XVI. De *quaeſtionibus.*
Tit. XVII. De *poenis.*
§ Quid vltimum ſupplicium? *l.* 21. D. *de poen.*
Tit. XVIII. De *bonis damnatorum eorumque, qui ante ſententiam ſibi manus intulerunt.*
Tit. XVIIII. De *interdictis et relegatis.*
Tit. XX. De *ſententiam paſſis et reſtitutis.*
Tit. XXI. De *cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QUA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. DE STIPVLATIONIBVS.

§ Ad ſtipulationes pertinent leges omnes ex hoc libro ſuperſtites. *l.* 50. *de mand. l.* 99. *et* * *l.* 72. D. *de V. O. l.* 193. D. *de R. I.* Conf. Iac. Gothofred. *Comm. ad tit. de reg. iur. p.* 193.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXVIIII. DE FISCO ET RE MILITARI.
Tit. I. De iure fiſci.
§ Eo pertinet *l.* 3. D. *ne quid in loco publ.*
Tit. II. De captiuis et poſtliminio.
§ Eo pertinet *l.* 98. D. *de V. S.* iuncta † *l.* 3. §. 3. D. *de minor.*
Tit. III. De re militari.
Tit. IIII. De caſtrenſi peculio.
§ Videtur huc referenda *l.* 7. *de adopt.*
Tit. V. De *veteranis.*

Digitized by Google

VLPIANI LIBRI QVATVOR
AD L. AELIAM SENT.
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE MANVMITTENDORVM QVALITATIBVS.

Cap. I. De iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.
§ Tales fiunt et vincti. Quinam vincti accipiantur in L. Aelia Sentia *l.* 216. D. *de V. S.*
Cap. II. De *aetate manumittendorum per vindictam.*
Cap. III. De *aetate et conditione manumittendorum teſtamento.*
Cap. IIII. De *conditione liberorum, ex huiuſmodi parentibus natorum.*

LIB. II. DE MANVMISSORIBVS.

Cap. V. De minore 20. annis manumittente.
§ Manumittere poteſt ex iuſta cauſſa, veluti ſi ſanguine coniunctus. *l.* 12. *de manumiſſ. vind.* Cauſſae quales eſſe debeant. *l.* 16. D. *eod.*
Cap. VI. De *femina manumittente.*
Cap. VII. De *manumittentibus in fraudem creditorum.*
Cap. VIII. De *ſeruo herede neceſſario inſtituto.*
Cap. VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures teſtamento manumiſerit.*
Cap. X. De *ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. III. DE MODIS ET CONDITIONIBVS MANVMITTENDI.

Cap. XI. De *mercede manumiſſionis.*
Cap. XII. De *iureiurando libertorum, ne liberos tollant.*

LIB. IIII. DE OFFICIIS LIBERTI ET PATRONI MVTVIS.

Cap. XIII. De *eo, quod in fraudem patroni factum.*
Cap. XIIII. De libertis ingratis.
§ Quinam poſſint libertos ingratos accuſare. *l.* 30. *qui et a quib. manum.*
Cap. XV. De *patroni officio erga libertum inopem.*

FRAG-

Digitized by Google

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD L. AEL. SENT.
ORDINI SVO RESTITVTA.

LIB. I. DE QVALITATE MANVMITTENDORVM ET MANVMITTENTIVM.

Cap. I. De *iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.*
Cap. II. De *aetate manumittendorum per vindictam.*
Cap. III. De *aetate et conditione teſtamento manumittendorum.*
Cap. IIII. De *conditione liberorum ex huiuſmodi parentibus natorum.*
Cap. V. De minore 20. annis manumittente.
§ Minor 20. annis et conditionis implendae cauſſa poteſt manumittere. *l.* 15. D. *de man. vind.*
§ Qui poteſt manumittere apud conſilium, poteſt et neceſſarium ſibi heredem inſtituere. *l.* 27. *D. eod.*
Cap. VI. De femina manumittente.
§ Manumittere debet auctore tutore. Quid ſi tutor coecus. *l.* 16. *de auct. tut.*
Cap. VII. De *manumiſſione in fraudem creditorum.*
Cap. VIII. De *ſeruo neceſſario herede inſtituto.*
Cap. VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiſerit.
§ Quid ſi Stichum inſtituerit, et eum, cui libertatem ex fideic. debet, ſubſtituerit? *l.* 55. *de her. inſt.*
§ Quid ſi duos Apollonios? *l.* 43. *eod.*
Cap. X. De *ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. II. DE CONDITIONIBVS ET MODO MANVMITTENDI.

Cap. XI. *De mercede manumiſſionis.*
Cap. XII. De iureiurando libertorum; ne liberos tollant.

Digitized by Google

§ Quis in L. Aeliam Sentiam incidat adigendo libertum, quis non incidat? *l. 6. de iur. patr.*

LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS.

Cap. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.
§ Eo pertinent *l.* 16. *qui et a quib. man. et l.* 66. *de V. O.*
§ Quando patronis dicatur fraudari. *l.* 11. D. *si quid in fraud. patr.*
Cap. XIIII. *De libertis ingratis.*
Cap. XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM POSTVMORVM

TOMVS IIII.

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI DEMONSTRANS.

Digitized by Google

Digitized by Google

TOPOGRAPHIA
DIGESTORVM
ORDINE ALPHABETICO DISPOSITA.

A.

ACHAIA. Ita aliquando vniuerſa Graecia dicta eſt, quemadmodum omnes Graeci dicti *Achiui*, veluti apud Homer. Iliad. η. v. 472.

Ἔνθεν ἀᾠ ὀνίζοντο κατηκομόωντες Ἀχαιοί. qui verſus citatur *l.* 1. D. *de contrah. emt.* Strictiore ſenſu Achaea vocata Theſſalia, cuius incolas Homerus modo *Myrmidonas*, modo *Hellenas*, modo *Achaeos* adpellitat: nec non tractus Peloponneſo proximus. Vnde Corinthus Achaiae caput dicitur. Aſt Romani, perdomita Macedonia, quidquid terrarum ab Aegeo mari et Scardicis iugis in occaſum et meridiem porrigitur, in duas prouincias diuiſerunt, *Macedoniam*, ſub qua et Epirus cum Theſſalia: et Achaiam, ſub qua Graecia, Peloponneſus et inſulae circumiacentes. Erat itaque prouincia populi Romani, cui Proconſul praerat, quales ſub Hadriano *Calpurnius Ruſus*, *l.* 10. §. 1. *de off. procoſ.* ſub Antonino Caracalla *Aurelius Proculus*, *l.* 81. *D. ad SC. Trebell.*

AEGYPTVS, regnum olim florentiſſimum, ab Auguſto victa Cleopatra in prouinciae formam redactum, quod a ſeptentrione mari, ab ortu Arabia petraea et ſinu Arabico, ab occaſu Libya Cyrenaica, a meridie Aethiopia terminabatur. Vti ipſa terra frugum feraciſſima: ita et feminarum foecunditatem celebrari videas *l.* 3. *D. ſi pars hered. pet. l.* 36. *D. de ſolut. et liberat.* Terram fertilem praecipue reddit Nilus, qui bis in anno vniuerſam Aegyptum incremento ſuo operit, *l.* 1. §. 5. *D. de flumin.* multis ideo χώμασι vel aggeribus coërcendus, quos qui rumpit extra ordinem punitur. *l.* 10. *D. de extr. crim.* Idem Nilus arundine ſupplet lignorum penuriam,

riam, ſiquidem arundinibus pro ligno vtuntur Aegyptii. *l.* 35. §. 5. *D. de legat.* 3.

Ea prouincia ſingulari ratione recta per *Praefectos Auguſtales*; qui et *Praefecti Aegypti* dicuntur. *l.* 1. D. *de off. praef. Aug. l.* 35. D. *quib. ex cauſſ. mai. vig. quinque ann. in int. reſt. l.* 1. D. *de tut. dat. l.* 21. *de manumiſſ. vind.* Hi fere ex equeſtri ordine delecti parem reliquis magiſtratibus vim ac poteſtatem fuerant conſequuti, de qua fuſius Arrian. de Expedit. Alex. M. lib. III. cap. 5. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 60. et Hiſt. lib. I. cap. 2. Dio lib. LIII. p. 504. Obtinebat ibi etiam ſingulare relegationis genus in Ouaſin, de quo infra ſub O. Vid. *l.* 7. §. 5. *de interd. et releg.*

AELIA CAPITOLINA, vrbs noua ab Aelio Hadriano conditore adpellata, et in proximo Hieroſolymis ſolo, ipſiſque fere eiuſdem ruderibus, excitata. Xiphilin. in Hadrian. Idem Princeps eo deduxerat coloniam. Xiphil. ib. Vnde poſt Caeſaream altera Palaeſtinae colonia dicitur in *l.* 1. §. 6. *D. de cenſib.* Et in ipſis numis frequenter dicitur COL. AEL. KAPI. COL. AEL. CAP. COMmodiana. Vnde errat V. C. Harduinus p. 562. et p. 13. dum priore loco numum, in quo legitur: ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡ. ΑC. ΑΥ, id eſt, *ἱερᾶς ἀσύλου ἀυτονόμου*, poſteriore autem alium cum epigraphe: AEL. MVN. COMM. ad Aeliam noſtram Capitolinam refert, quum tamen ea nec *ἀυτονόμος*, nec municipium fuerit, ſed colonia, quae ne ius quidem Italicum habebat. *l.* 1. §. 6. *de cenſ.* Conf. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. III. cap. 9. p. 324. ſequ.

AETHALIA. vide ITALIA.

AFRICA, alioquin tertia orbis olim cogniti pars, maxime meridionalis, quae ab Europa mari mediterraneo et freto Herculeo; ab Aſia exiguo Iſthmo et ſinu Arabico ſeiungitur. Aſt ſpeciatim ita dicitur prouincia Carthaginienſibus extorta, quae a ſeptentrione Africo mari, ab ortu ſinu magnae Syrtis, a meridie perpetuis montibus, ab occaſu Tuſca amne terminabatur. Eſt prouincia ſicca quidem, adeo, vt et aqua quibuſdam in regionibus venalis ſit: *l.* 14. §. 3. *de alim. vel cibar. leg.* ſed frugum tamen feraciſſima. Vnde et meſſium incenſores ibi grauius puniti, *l.* 16. §. 9. *D. de poen.* et maxime laudatur *frumentum Africum. l.* 50. §. 1. *mandat.* triticum Africum optimum. *l.* 74. D. *de V. O. l.* 75. *eod.* Paullo rarius fuiſſe videtur vinum. Vnde ſuſceptores vini ibi patrimoniale munus gerebant. *l.* 18. §. 2. *de munerib.* Vrbes ibi complures et celeberrimae, inter

inter quas Carthago, Vtica et Leptis, iuris Italicae coloniae eminebant. *l.* 8. *§.* 11. D. *de cenſ.*

Ceterum et haec erat prouincia populo ab Auguſto attributa, in quam procoſſ. mittebantur, quales Bradua Mauricus, *l.* 4. D. *de off. eius, cui mand. iuriſd. l.* 1. §. 4. D. *de ſuſpect. tutor.* et Ennius Proculus *l.* 5. *§.* 1. D. *de iur. immun.*

AGRIPPINENSIS colonia, in inferiore Germania, ad Rhenum, vbi hodienum vrbs antiquum Coloniae nomen retinet. Olim erat Vbiorum caput, poſt colonia iuris Italici, *l.* 8. *§.* 2. D. *de cenſ.* quae ab Agrippina, Claudii Imp. vxore, cognomentum traxit. Tacit. Annal. lib. XII. cap. 27.

ALEXANDRIA, ſplendidiſſima ciuitas, et Aegypti caput, ab Alexandro M. condita, et ob portus commoditatem in tantum aucta, vt vni tantum Romae cederet. Quum nullum ibi publicum conſilium ferrent Romani: ius Alexandrinis dicebat Iuridicus Alexandrinae ciuitatis, de quo *tit. D. de offic. iuridici.* Ibidem et Praefectus Auguſtalis Aegypti ſolebat degere. Saltim non prius deceſſoris poteſtas exſpirabat, quam ſucceſſor Alexandriam peruenisſet, quamuis iam eſſet in prouincia. *l.* 1. *D. de offic. praef. Aug.* Feminas Alexandrinas foecundas celebrat *l.* 3. *D. ſi pars her. pet. l.* 7. *pr. D. de reb. dub. l.* 36. *D. de ſolut. et liberat.* Emporiam et Oſpraturam apud Alexandrinos patrimoniale munus fuiſſe docet Arcadius Chariſius *l.* 18. *§.* 19. *D. de mun. et hon.*

ALGIDVS mons, vnde legiones, tunc belli gerendi cauſſa commoratae ſigna in Auentinum tranſtulerunt, et Decemuiris ob Appii libidinem exoſis abrogarunt imperium *l.* 2. *§.* 24. *de O. I.* Non procul abeſt a Tuſculo, ſibique impoſitum olim habuit oppidum cognomine, ab Aequis habitatum, et ſiluam, dictam Algidam, cuius in ingreſſu erat Regillus lacus Romanorum periculo victoriaque celeberrimus. Liu. lib. III. cap. 29.

AMMINEA, Regio Campaniae, vbi Falernus, vini generoſiſſimi ferax. Vnde vinum Ammineum. *l.* 16. §. 2. *D. de trit. vin. al.* Virg. in Georg.

Sunt et Ammineae vites firmiſſima vina.

Et Auſon.

Solus qui Chium miſcet et Ammineum.

ANTIOCHIA vrbium orientis maxima; Seleucidarum regum ſedes, et totius Syriae ſub Romanis metropolis, a Seleuco

Nicatore anno Olympiadis CXX. primo, id est, ab v. c. 454. condita, et a patre eius Antiocho cognominata Antiochia. Iustin. lib. XV. cap. 4. Syria anno v. c. 690. a Pompeio occupata, Antiochia Seleucia aliaeque vrbes opulentiores ius ἀυτονομίας impetrarunt. Vnde in numis legimus ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜ. Norisi. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. cap. 3. pag. 158. sequ. quam ἀυτονομίαν quum ipsis anno 704. confirmasset Iul. Caesar, ab eo anno epocham suam ducere coeperunt. Norisi. ibid. Non ergo fuit colonia, sed ciuitas ἀυτόνομος, quo vocabulo etiam appellatur in *l.* 37. *D. de reb. auct. iud. poss.* vbi Papinianus: *Antiochensium Coelesyriae ciuitati, quod* LEGE SVA *priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare, constitit.* Turbare quem posset, quod Antiochia dicitur Coelesyriae ciuitas, quum eam ad Orontem in Syria superiore sitam fuisse, nemo ignoret. Sed non est nouum, Coelesyriam sensu paullo latiore accipi, eo puta, quo accepit Dionysius Periegetes et Strabo lib. XVI. p. 520. qui omnem regionem vltra Seleucidem, in Aegyptum et Arabiam recedentem Coelesyriam adpellari docent, quum proprie tractus inter Libanum et Antilibanum istud nomen ferat.

ANTIOCHIA alia in Syria memoratur in *l.* 8. §. 5. *D. de censib.* sed colonia ab Augusto saluis tributis ducta. Ea non alia esse potest, quam Antiochia ad Hippum, cuius numus exstat apud Patin. in M. Aurel. p. 246. cum hoc lemmate: ANTIOX. ΠΡ. ΙΠ. ΙΕΡ. ΑCΤΑΟC et alius apud Holsten. ad Steph. p. 37. in quo legitur: ΚΟΑ. ANTIOCH. ΠΡ. ΙΠ. Distabat Hippus triginta stadiis a Tiberiade, vt Ioseph. lib. de vita sua testatur, adeoque inter Tiberiadem et Hippum non nisi lacus Tiberiadis videtur interfisse. Conf. Norisi. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. cap. 9. §. 5. pag. 331. sequ.

ANTIOCHIA in Pisidia, de qua Paullus in *l.* 8. §. 10. *D. de cens. In Pisidia eiusdem iuris est colonia Antiochensium.* Fuit ergo colonia iuris Italici, inter Seleuciam et Apameam sita.

APAMEA non vna celebratur. Vna ad Orontem in Coelesyria, antea Pella, postea a Seleuci vxore Apama Apamea dicta, satis ab ipsa natura munita, et fusius descripta a Strabone lib. VI. p. 196. Altera trans Euphratem ex aduerso Zeugmatis, Comagenes oppidi ad Euphratem, quam cum Syriaca perperam confudisse

Digitized by Google

disse Pinedo in Not. ad Stephanum, docuit saepe laudatus Norisius *Diss.* II. *cap.* 2. §. 1. *pag.* 79. Tertia in Pisidia cis Taurum ex aduerso Homones. Quarta in Bithynia ad Propontidem inter Cyzicum et Cium sita, quae ab Apama Prusiae regis vxore nomen traxit. Strabo *lib. XII. pag.* 388. Et haec inter colonias refertur ab Vlpiano *l.* 1. *§.* 10. *D. de censib.* nec non a Plinio *lib. V. Hist. nat. extr.*

APPIA via, ab Appio Claudio strata, *l.* 2. *§.* 36. *D. de O. I.* circa ann. 441. Liu. *lib. VIIII. cap.* 29. et Roma per Latium, Campaniam, Capuam vsque perducta, inde a Caesare Dictatore per Apuliam Brundusium vsque munita. Postea a Traiano Imp. refecta Traianae nomen tulit. Vid. Gruter. *pag.* 99. 1. Reines. *Inscript. class.* II. 80. Fundum ab ea via cognominatum reperies *l.* 41. *§.* 5. *D. de legat.* 3.

APVLENSIS colonia iuris Italici, cuius mentio fit in *l.* 1. §. 9. *D. de censibus.* Fuit olim Apulum regia Dacorum ad fluuium Marisium, hodie Alba Iulia, cuius nomen non semel reperias in marmoribus apud Gruter. *pag.* 346. 2. 5. *pag.* 347. 1. *pag.* 345. 9. vbi semper vocatur COL. APVLENSIS, APVLESIVM. cet. Est tamen vbi M, id est, municipium audit. Grut. *pag.* 49. 4. *pag.* 88. 13. *pag.* 89. 11.

AQVILEIA, celeberrima olim Histriae ciuitas, et commerciis celebris, quibus non incommodum erat proximum mare Hadriaticum. Vnde nauigationis e prouincia Cyrenaica Aquileiam institutae mentio fit in *l.* 37. *D. loc.*

AQVITANIA, vna ex quatuor prouinciis, in quas Galliam descripserat Augustus. Istae quatuor dioeceses erant Narbonensis, Aquitanica, Celtica, et Belgica. Et Belgas quidem a Celtis Matrona et Sequana; Celtas ab Aquitanis Garumna diuidebat, temporibus Caesaris. Caes. de B. G. *lib. I. cap.* 1. Aquitania itaque tunc terminis angustissimis circumscripta, intra Garumnam Pyrenem et Oceanum continebatur. Ast Augustus eius fines ad Ligerim vsque protulit, totamque prouinciam in tres maximas dioeceses diuisit, Aquitaniam puta primam, cuius metropolis Auaricum Biturigum Cuborum, Aquitaniam secundam, cuius caput Burdigala Biturigum Vibiscorum, et Nouempopulanam, cuius caput Augusta Ausciorum. Strabo *lib. IIII. pag.* 176. *seq.* Praeerat huic prouinciae Legatus Caesaris pro praetore, qualis sub Hadriano,

Digitized by Google

Saluius *l.* 12. *de cuſtod. et exhib. reor.* L. Iulius L. F. Pal. Iulianus LEGAT. AVG. PRO. PR. PROVINCIAE. AQVITANIAE eſt apud Gruter. *pag.* 422. 7.

ARABIAE partem Caeſar, totam Traianus prouinciam fecit. Sex. Ruf. Breuiar. *cap.* 14. Vnde P. Plotius Romanus LEG. AVG. PRO PR. PROV. ARAB. eſt apud Reinefium *Inſcript. claſſ.* II. 26. Incolas ſemper aluit prauos, et latrociniis caedibuſque famoſos. Vnde nec mirum, frequentiſſimum ibi fuiſſe crimen ſcopeliſmi, de quo *l.* 9. *D. de extr. crim.* Ferax contra gemmarum et aromatum. Vnde Sargogalla Onyx Arabicus *l.* 17. §. 7. *de donat.*

ARELATA, vrbs Galliae Narbonenſis ad Rhodanum, cuius reſpublica memoratur in *l.* 34. *pr. D. de vſu. et vſufr. leg.* Mentio eiuſdem oppidi fit in *l.* 13. *pr. D. de inſtit. act.*

ARICIA *l.* 64. *D. de cond. et dem.* notiſſimum Latii municipium, hodie l'Aricia.

ASIA modo alteram orbis partem ad orientem, notat, modo prouinciam populi Rom. ab Attalo Romanis teſtamento relictam, quae hinc κατ' ἐξοχήν hoc nomen tulit, quod hanc ſolam Romani in Aſia poſſidebant. Noriſ. Cenotaph. Piſan. *Diſſ.* II. *cap.* 11. *p.* 205. Complectebatur illa omnem tractum cis Taurum ac Halym, exceptis Galatis et reliquis gentibus, quae Amyntae paruerant, Bithynia item et Propontide. Vnde ſub iuriſdictione Aſiana erant Ionia, Phrygia maior et minor, Lydia, Myſia, Caria, ac Pergamus. Strabo *lib. XVII.* Geogr. Libera rep. praetoria erat prouincia, ceu erudite probat Noriſ. *ibid. pag.* 206. Si tamen bellum imminueret, aliquando eo mittebatur Proconſul, qualis Rutilius ICtus, *l.* 2. §. 40. *de O. I.* Aſt Auguſtus eam prouinciam populo conceſſerat, cuius nomine eo mittebantur Senatores conſulares, ſub titulo Proconſulum. Dio *lib. LIII.* iique id habebant, vt non poſſent, niſi per mare, venire in prouinciam, et inter metropoles Epheſum primum adire teneréntur. *l.* 4. §. 5. *D. de off. procoſ.* Ceterum praecipuae Aſiae vrbes, veluti Epheſus, Smyrna, Sardes, Pergamus, Miletum, Tralles, in corpus aliquod et σύστημα coaluerant, communi ſaluti libertatique tuendae, quod communibus ſacris ludiſque firmabant. Vnde tam frequens in numis et marmoribus ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΑΣΙΑΣ, immo et in Pandectis noſtris *l.* 6. §. 2. *D. de excuſ.* vbi Antoninus Pius τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, *communitati Aſiae reſcripſiſſe.*

Digitized by Google

ſcripſiſſe, dicitur. Hinc et communem habebant Pontificem, ASIARCHAM, qui communia ſacra communeſque ludos curabat. Quod munus, quamuis ſplendidiſſimum, quum non ſine multis impenſis poſſet explicari, amoliri poterant ob numerum quinque liberorum. *l.* 6. §. 14. *D. de excuſ.* De variis huius prouinciae vrbibus et coloniis ſuis locis agemus. Id addimus, memorari ibi marmorum fodinas, in quibus lapides renaſcantur. *l.* 7. §. 13. *D. ſolut. matr. dos quem.*

ATELLATA et Niphana regiones memorantur in *l.* 35. §. 2. *D. de legat.* 3. vtraque ignota, niſi quod Ant. Auguſt. de Nom. propr. τῶ ωαιδίκτω Florentini cap. 7. p. 477. ibi pro *Atellata* legendum ſuſpicatur *Atellana*, vt ſit tractus circa Atellam, oppidum Campaniae felicis, vnde fabulae Atellanae nomen repererunt.

ATHENAE, celeberrima olim Attidis ciuitas, non modo ſapientia ciuium, et rerum geſtarum magnitudine celebris, ſed et legibus Solonis, quarum fragmenta occurrunt *l.* 13. *D. fam. erciſc. l.* 4. *D. de colleg. et corp.* Ante Solonem Draco tulerat leges, non atramento, ſed ſanguine ſcriptas, quas non hominis, ſed draconis leges veteres quidam ob inſignem truculentiam dixere. Eius legum quoque mentio fit in l. 23. *pr. ad L. Iul. de adult.*

AVENTINVS mons, in quem legiones Appii Claudii libidine conſternatae ſeceſſerunt. *l.* 2. §. 24. D. *de O. I.* Eſt vnus ex ſeptem montibus, quibus Roma inaedificata, ara Iouis Elicii, ſpelunca Caci, horreis P. R. Veſpaſiani amphitheatro et palatio, thermis Titi et Philippi, domo aurea Neronis aliiſque ſplendidiſſimis aedificiis clarus, quae fuſius deſcribit Io. Barth. Marlian. Topogr. Rom. lib. V. cap. 2. ſequ. Montem hunc Romae adiunxit, et deuictarum gentium coloniae dedit Ancus Marcius, ceu praeter Dionyſ. Halic. et alios teſtatur Liu. *lib. I. cap.* 33.

AVRELIA via, cuius mentio *l.* 30. D. *de legat.* 2. ad portam Aureliam vrbis Romae pertigit, et in marmoribus, quae non ſemel curatorum huius viae meminerunt, in veterem et nouam diuiditur. Grut. *pag.* 457. 6. 465. 5. 491. 12. Sed quemadmodum portae Aureliae ſitus Marliano *lib. I. cap.* 8. incertus videtur : ita nec via Aurelia ſatis cognita. Sed quum ex *d. l.* 30. appareat, e Grauiſcana colonia viam ad Aureliam pertigiſſe ; ſatis patet, eam per Hetruriam decucurriſſe.

Digitized by Google

B.

BABYLON, vrbs trans Euphratem celeberrima, quae fere ſemper Parthis paruit. Laudantur in iure noſtro pelles Babylonicae. *l.* 16. §. 7. *de donat.*

BAETICA, vna ex tribus prouinciis, in quas Romani deſcripſerant Hiſpaniam. Reliquae enim duae erant Luſitanica et Tarraconenſis. Et Baeticam quidem a Luſitanica Anas fluuius, a Tarraconenſi prouincia Oroſpeda mons disiungit. Mediam interfluit Baetis, vnde toti prouinciae nomen haeſit. Fuit prouincia praetoria populi. Non enim eo Senatores mittebantur Conſulatu perfuncti, ſed viri praetorii. Sed quia Auguſtus et hos Procoſ. appellari voluerat, teſtibus Dione *lib. LIII.* et Suetonio *vit. Aug. cap.* 7. inde eſt, quod et eo miſſi praeſides dicti PROCOSS. PROV. BAETICAE apud Grut. p. 345. 5. et 471. 1. nec non in *l.* 2. *D. de his, qui ſui vel al. iur. l.* 4. §. 1. *D. ad L. Corn. de ſicar.* Ad conſilium Baeticae reſcripſiſſe dicitur Hadrianus in *l.* 1. *pr. D. de abigeis.*

BARCINONENSIS colonia, in Hiſpania Tarraconenſi, vbi Rubricatus fluuius ſe in mare infundit, quam immunem eſſe tradit *l.* 8. *pr. D. de cenſib.* Vrbs etiamnum eodem nomine celebratur, et Cataloniae caput habetur.

BENEVENTANA colonia, cui per fideicommiſſum aliquid relictum legas *l.* 57. *pr.* D. *ad SC. Trebell.* oppidum olim Hirpinorum ad *Sabatum* fluuium, antea *Maleuentum* dictum, Liu. *lib. VIIII. cap.* 27. et fide aduerſus Romanos in bellis Punicis celeberrimum, quo tempore iam colonia fuit. Liu. *lib. XXVII. cap.* 10.

BERYTVS, ciuitas in Syria, *l.* 122. §. 1. *D. de V. O.* vel proprie in Phoenice, *l.* 8. §. 3. *D. de cenſ.* ad mare inter Lycum et Leonton fluuios ſita, iuris Italici colonia *l.* 7. *l.* 8. §. 3. D. *de cenſ.* ab Auguſto multis ornata beneficiis, et hinc *Auguſtana* colonia dicta Hadriano. *l.* 1. §. 1. D. *eod.* Nimirum coloniam eo deduxit Auguſtus anno v. c. IↃCCXL. Euſeb. in Chron. per Agrippam, duabus ibi legionibus collocatis. Strabo *lib. XVI. p.* 520. Hinc Plinio *lib. V. cap.* 20. vocatur FELIX IVLIA: in numo Mediceo apud Noriſ. Cenotaph. Piſan. *p.* 23. COL. IVL. AVG. FEL. BER. Metropoleos honorem obtinuit a Theodoſio iuniore, ſed ea lege, ne quid Tyro de ſuo iure derogaretur. *l. un. C. de metrop. Beryt.*

lib.

Digitized by Google

lib. XI. tit. 22: non tamen fuit metropolis Phoeniciae ſecundae, ceu contra Ez. Spanhem. *Diſſ. VIIII. p.* 878. euincit Noriſ. de Epoch. Syro-Maced. *p.* 400. ſed metropolis verbotenus, ſine re, quamuis eo iure abuſus Euſtathius Beryti Epiſcopus ius metropoliticum ſibi vindicaret, a ſynodo Chalcedonenſi repreſſus *act.* 4. et intra ſolum vocabuli honorem redactus, quo ſenſu et *act.* 6. eiuſdem Synodi dicitur τῆς Βηρτίων μητροπόλιως ἐπίσκοπος. Floruiſſe ibi ſcholam iuridicam celeberrimam, in vulgus notum. De ea fuſius alibi. Iam addimus ſplendidiſſimam illam ciuitatem demum terrae motu concidiſſe.

BITHYNIA pop. Romani prouincia praetoria, ad quam praeter Bithyniam κυρίως dictam et Paphlagonia, Propontis, et Pontus referebantur, poſtquam Deiotarus, rex vltimus Paphlagoniae et Pythodoris, Ponti regina deceſſerant. Noriſ. Cenotaph. Piſan. *Diſſ.* IIII. *cap.* 11. *p.* 207. Mittebantur ergo eo praetorii viri, qui tamen ob eam rationem, quam ſupra in voce BAETICA dedimus, Proconſules adpellabantur, Plin. *lib. X. ep.* 109. Poſtquam Imperatores et has prouincias ſibi fere pro lubitu vſurpabant, legati quidem pro praetore eo miſſi ſunt, ſed conſulari poteſtate. Ita ipſe Plinius LEGAT. PRO PRAET. PROVINC. CONSVLARI POTESTATE IN EAM PROVINCIAM AB IMP. CAESARE NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO MISSVS dicitur apud Gruter. *p.* 454. In hac quoque prouincia Graeci commune concilium habebant, quod τὸ κοινὸν τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *commune* eorum, qui in Bithynia ſunt, Graecorum adpellatur in *l.* 25. D. *de adpellat.* Vnde et communis pontifex ſacris ibi praefuit, quem BITHYNIARCHAM adpellari obſeruamus in *l.* 6. §. 14. D. *de excuſat.* De coloniis Apamea in Bithynia et Sinopenſi in Ponto, de quibus in *l.* 1. §. 10. D. *de cenſ.* ſuo loco dicemus.

BOTROIANI fundi meminit *l.* 13. *pr.* D. *comm. praed. tuſt. et vrb. praed.* iſque vicinus fuiſſe videtur fundo Geroniano. Vici fortean, quos hodie ignoramus.

BRITANNIA, inſularum Europae maxima Galliae Belgioque ad ſeptentrionem obuerſa, primum a Iulio Caeſare tentata, deinde ſub Claudio victa magis, quam perdomita, proconſules initio habuit A. Plautium, Oſtorium Scapulam, Didium Gallum, Veranium, Suetonium Paullinum, Petronium Turpillianum, Trebellium Maximum, Vectium Bolanum, Petilium Cerealem, Iulium Fron-

Frontinum et Iulium Agricolam, a quibus ſenſim perdomita, et in prouinciae formam redacta eſt. Tacit. Agric. *cap.* 14. *ſequ.* Quamuis vero Praeſides eo miſſi Tacito Procoſſ. dicantur: vere tamen erant LEGATI AVG. PRO PRAETORE, vt patet ex Grut. *pag.* 493. 1. qualis etiam ſub Antonino Caracalla, vt videtur, fuit Virius Luppus, Britanniae Praeſes, de quo *l.* 2. §. 4. D. *de vulg. et pupill. ſubſtit.* Ad eam tuendam et claſſis comparata erat, cuius Archigubernus Sirius Saturninus memoratur in *l.* 46. *ad SC. Treb.*

BRVNDVSIVM, vrbs Calabriae maritima, portu et traiectu in Graeciam clariſſima. Vnde ſaepe eius traiectus in Graeciam aeque ac Syriam mentio fit in *l.* 1. §. 12. D. *de exercit. act. l.* 3. §. 4. D. *de act. emt. l.* 122. §. 1. D. *de V. O.*

BVCINVM. *Tabernae ad Bucinum* mentio fit in *l.* 5. §. 14. D. *de tribut. act.* ſed lectio ibi dubia. Nam in eodem codice eſt *Hucinum.* Vnde Ant. Auguſtinus coniicit, legendum eſſe *Fucinum*, vt intelligatur lacus Fucinus, maximus, prope Albam, de quo exſiccando cogitaſſe ſcimus Iulium Caeſarem, Claudium, Hadrianum. Suet. Iul. *cap.* 44. Claud. *cap.* 20. Ael. Spart. vit. Hadr. cap. 22.

C.

CAESAREA, Palaeſtinae metropolis, vrbs ſplendidiſſima, et colonia Romana, ſed non iuris Italici, *l.* 1. §. 6. D. *de cenſib.* antea Turris Stratonis dicta, ſed ab Herode exaedificata et nouo nomine in Caeſaris Auguſti honorem donata. Poſtea Veſpaſianus Caeſarienſes colonos fecit, non adiecto, vt et iuris Italici eſſent, ſed tributum tamen capitis remiſit. Vnde Titus Imp. eos immunes factos interpretatus eſt. *l.* 8. §. 7. D. *de cenſib.* Sita eſt ad mare Phoenicium inter Ioppen vrbem et Sycamium, in ea Palaeſtinae parte, quam Galilaeam dictam nouimus.

CALETANVS homo memoratur *l.* 78. §. 14. D. *ad SC. Trebell.* Caletes Belgicae populus, cuius meminit Caeſar *lib. II.* de Bell. Gall. *cap.* 4. et Strabo, qui eos ad Sequanam vſque pertigiſſe tradit. Vnde non poſſunt coluiſſe tractum Normandiae, qui hodie vocatur *le baillage de Caus*, vti viſum Scaligero, ſed ipſam regio-

Digitized by Google

regionem, cui hodienum *Calais* caput eſt, portus Picardiae celeberrimus.

CAMPANIA, quae ſaepe in Pandectis nominatur, veluti *l.* 30. *§.* 2. *D. de adim. vel transf. leg. l.* 9. *§.* 2. *D. quod met. cauſſ. l.* 50. *D. de contrab. emt. l.* 1. *ad municipal.* eſt regio Italiae fertiliſſima, in qua ſummum Liberi patris et Cereris certamen. Fines eius Liris fluuius, mons Apenninus, Sabatus et Silarus fluuius et mare Tyrrhenum. Montes ibi vitiferi Gaurus, Falernus, Maſſicus, Veſuuius. Vnde et mercatura vini ibi frequentiſſima, ad quam reſpicit *l.* 11. *§.* 3. *D. locat.* et *vinum Campanum bonum*, *l.* 75. *D. de V. O.* vinum Falernum *l.* 17. *de ann. leg.*

CAPENA, municipium Latii non procul a Roma, quae ideo portam, ex qua eo ibatur, Capenam adpellabat, dicta, vt videtur, a Capenate fluuio, de quo Silius Ital.

Quo ſacer humectat fluuialia rura Capenas.

Inde eſt, quod *Piſcatoribus Capenatis reſcripſiſſe* dicitur Antoninus Pius Imp. *l.* 4. *D. de rer. diuiſ.* vbi quidem Ant. Auguſtin. de Nom. propr. Rom. cap. 7. p. 489. legendum putat *Capenatibus*: ſed nihil videtur mutandum, quia et *Capenatos* dictos eſſe Capenates patet ex marmore apud Gruter. p. 523. 2. vbi monimentum poſitum C. ARTORIO C. F. SCAP. CAPENATO EQ. LEG. II. ITAL.

CAPITVLENSIS colonia Caeſarienſi ſimilis eſſe dicitur. *l.* 8. §. 7. *D. de cenſ.* Iam quidem Ptolemaeus Lib. V. Geogr. cap. 15. inter oppida Syriae Coelaes recenſet Καπιτωλίας, cuius ſitum inter Damaſcum et Gadaram quaerendum eſſe ex Antonini Itinerario docuit Henr. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. p. 323. addens numum ſub Seuero cuſum, cui inſcriptum ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡΑΣ. ΑΥτονόμων, quem et Luc. Holſten. ad Steph. p. 159. de eadem Capitulenſi colonia, quae in *d. l.* 8. occurrit, interpretandam exiſtimat. Enimuero recte obſeruauit laudatus Noriſius, Holſtenium rem acu haud tetigiſſe. Nam Capitolias fuit ἐυπάτριδος: Capitulenſe vero oppidum colonia, ſimilis Caeſareenſi, quae ne ius quidem Italicum impetrauerat. Ergo recte quidem illi, qui apud Paullum legendum monent Capitolienſes: ſed tunc nulla alia intelligenda colonia, quam Aelia Capitolina, quia colonia in Palaeſtina, praeter

ter Caesareensem et Capitolinam nulla fuit tempore Vlpiani Paullo συγχρόνη, vti iam supra ex *l.* 1. *D. de cens.* docuimus.

CAPPADOCIA, quae ab ortu Armeniam minorem, a meridie Ciliciam, ab occasu Pamphyliam et Galatiam, a septentrione Pontum Euxinum habet, tempore Augusti parebat Archelao, regi socio et amico populi Romani, per Orientem potentissimo, quem demum Tiberius ex inuidia oppressit. Dio *lib. LVII.* Tacit. *lib. II. cap.* 42. Eo mortuo anno v. c. IↃCCLXX. Cappadocia prouincia facta est. Vellei. Paterc. *lib. II. cap.* 39. eamque Imperatores regere soliti sunt per Legatum, qui LEGATVS AVG. PR. PR. PROV. CAPPADOCIAE adpellatur apud Gruter. *p.* 493. 1. In hac quoque prouincia communia gentis sacra curabat ἀρχιερεύς, quem CAPPADOCIARCHAM vocari videmus *l.* 6. §. 14. *D. de excus.*

CAPVA, caput vrbium Campaniae, ad Vulturnum fluuium situm, vrbs splendida, potens, et olim inter tres maximas ciuitates, Romam Carthaginemque numerata. Flor. *lib. I. cap.* 16. Ea cum pessime merita de Romanis Hannibalis partes sequeretur, in formam praefecturae redacta est, nullo in vrbe relicto corpore ciuitatis, nullo senatu, nullo plebis concilio, nec magistratu, nisi praefecto Roma eo misso. Liu. *lib. XXVI. cap.* 16. Ast post annos circiter 152. quam in eo statu fuisset, coloniam eo deduxit Caesar. Vellei. *lib. II. cap.* 44. Id factum anno circiter 695. Postea eodem colonos iterum misere triumuiri, et quidem milites. Appian. *lib. IIII. de B. C. p.* 591. Tertium Augustus coloniam Capuam deduxit. Plin. *lib. XVIII. H. N. cap.* 11. Hinc colonia dicitur Tacito Annal. *lib. XIII. cap.* 31. municipium vero eidem *lib. III. Hist. cap.* 57. quo iure fortassis Vitellius in fidei praemium eam donauerat, quamuis addubitem, an res rata fuerit Vespasiano rerum potito. Ceterum in ea vrbe quam maxime floruisse videntur commercia. Vnde tot stipulationes, vt Capuae solueretur, quales reperies *l.* 2. §. 2. 3. 4. *l.* 8. *l.* 10. *de eo, quod certo loco. l.* 20. §. 5. *de statu lib. l.* 60. *de verb. obl. l.* 9. §. 2. *de duob. reis l.* 16. §. 2. *de fideiuss. l.* 49. §. 2. *eod.*

CARTHAGO opulentissima Africae respublica, quae cum Romanis diutissime de orbis imperio certauit. Ea binis bellis, quae Punica vocantur, victa, tertio demum funditus deleta est a P. Scipione Aemiliano, inducto aratro, vt obseruat Modestinus *l.* 21. *D. quib.*

Digitized by Google

D. quib. mod. vſusfr. vel vſus amitt. Poſtea eo colonia deducta circa annum 631. Vellei. Pat. *lib. I. cap.* 15. eique ius Italicum datum a Seuero et Antonino Pio *l.* 8. §. 11. D. *de cenſ.* Commerciis et hanc floruiſſe ciuitatem, ob portum commoditſimum, vel ex frequente ſtipulatione, vt Carthagine ſolueretur, adparet. *l.* 2. §. 6. *de eo, quod certo loco. l.* 21. D. *de reb. dub. l.* 73. *pr. et l.* 141. §. 4. D. *de verb. obl.*

CARTHAGINES duas eſſe, obſeruatur in *l.* 21. D. *de reb. dub.* Vnam iam vidimus. Altera in Hiſpania eſt. Illa Vetus, haec Noua adpellata. Condidere nouam Carthaginienſes, ad ſinum Africo vento oppoſitum, et portu munimentiſque inſtruxere adeo, vt omnium Hiſpaniae ciuitatum facile opulentiſſima haberetur. Liu. *lib. XXVI. cap.* 42. Dicitur et Hiſpana Carthago a Floro *Lib. II. cap.* 6. quamuis ibidem et Vetus Carthago ſit, mediterranea ad Sicorim ciuitas, non procul ab Ilerda oppido remota.

CASSASDRENSIS, iuris Italici colonia in Macedonia, memoratur in *l.* 8. §. 8. *D. de cenſ.* Sed res ipſa docet, intelligi *Caſſandram*, a Caſſandro rege in ipſis faucibus, quae Pallenenſem agrum ceterae Macedoniae iungunt, conditam, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſeptam mari. Liu. *Lib. XXXXIIII. cap.* 11.

CASSIOPE, Epiri oppidum, Corcyrae inſulae oppoſitum, vnde frequens traiectus Brunduſium vel Hydruntum in Italiam. *l.* 1. §. 12. D. *de exerc. act.*

CERCINA, inſula Africa Byzancenae obiecta verſus orientem, nec procul a littore remota, vbi Gallus Aquilius, ICtus, Seruii Sulpicii doctor, plerumque haeſiſſe, et maximam librorum partem ſcripſiſſe dicitur. *l.* 2. §. 43. D. *de orig. iur.*

CHIOS, inſula Aſiae littori propior, Smyrnae et Clazomenae obuerſa, hodie *Scio.* In ea praedia libertis libertabuſque in alimenta et veſtiarium legata reperies apud Modeſtinum in *l.* 4. *pr.* D. *de alim. et cibar. leg.*

CILICIA, ampliſſima prouincia Aſiae, quae longo tractu inter Taurum et Cilicium mare porrecta, montibus et mari veluti muris et vallis a natura munitur, et olim in Aſperam et Campeſtrem diuidebatur. Trachea vel Aſpera Pamphyliae et Iſauriae finitima ad Calycadnum fluuium; Campeſtris ab hoc ad Amanum

Digitized by Google

montem Taurumque pertingit. Quando primum prouincia facta sit, erudite disputat Henr. Norisi. *Cenot. Pisan. pag.* 213. simulque docet, reip. ei libera adhuc rep. praeter vtramque Ciliciae dioecesin adiunctas fuisse Pamphyliam, Pisidiam, Isauriam, Lycaoniam, Cyprum, cum parte Phrygiae maioris vsque Laodiceam. Exorto bello ciuili, tres dioeceses a Cilicia seiunctae sunt, Phrygia Pacatiana, Lycaonia et Pamphylia, quae, vt ex Cic. ad Famil. *lib. XIII. epist.* 16. *et* 73. colligi potest, Asianae iurisdictioni, viuo adhuc Cicerone, accesserunt. Constituto deinde triumuiratu Antonius Ciliciam Tracheam et Cyprum Cleopatrae dedit, Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Amyntae donauit, Ciliciam campestrem Syriae praesidi subiecit. Dio. *lib. XXXXVIIII.* Mortuo anno v. c. 729. Amynta rege, Augustus Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Galatiae adiunxit, Ciliciam Asperam, Antonio et Cleopatra oppressis, Archelao regi concessit, Cyprum singularem esse iussit prouinciam. Sola itaque remansit Cilicia campestris, cui Aspera, mortuo demum Archelao, veluti postliminii iure accessit. Neque tamen ideo Cilicia praesides suos habere desiit, aut Syriae in perpetuum adiuncta est. Tales enim passim nominantur Cossutius Capito apud Tacit. Annal. *lib. XIII. cap.* 33. Vibius Varus legatus prouinciae Ciliciae *l.* 3. §. 3. D. *de testib.* Benidius Rufus, *l.* 2. §. 1. D. *de iure immun.* et alii, de quibus suo loco. Vnde iure ab Henr. Norisio notatur Baronius, qui in Appar. Annal. Eul. n. 86. Ciliciam ita mutilatam Syriae accessionem in perpetuum factam esse existimat. De coloniis huius prouinciae Selinunte et Traianopoli, de quibus *l.* 1. D. *de cens.* suo loco agemus.

CIRTENSIS respublica, et legatum ei ad opus aquaeductus relictum memoratur *l.* 9. §. 5. D. *de iur. et fact. ign.* Vrbs fuit Numidiae mediterranea, quondam Iubae et Syphacis domus et opulentissima sedes. Postquam in Romanorum peruenit potestatem, dici coepit Sittianorum colonia.

CITIENSES. Ita vocantur incolae Citii, meridionalis Cypri oppidi, coloniae Phoenicum, portu egregio instructae. Rescriptum Seueri et Antonini Imperatorum ad eum, qui statuas Citiensibus fuerat pollicitus, exstat in *l.* 1. §. 5. D. *de pollicitat.* Plura de hac vrbe videri possunt apud Meurs. in Cypro *lib. I. cap.* 10. *p.* 30. *et sequ.*

CLAV-

Digitized by Google

CLAROMENAE, vrbs Ioniae poſt Smyrnam et Epheſum celeberrima, ad cuius ciues reſcripſiſſe dicitur Hadrianus *l.* 4. §. 5. *D. de legation.*

CLAVDIA aqua ab Appio Claudio ex fontibus caeruleis et Curtio a Milliario 45. in vrbem ducta. *l.* 2. §. 36. *de orig. iur.* Reſtitutus poſtea is aquaeductus a Claudio Imp. niſi hunc nouum dicere malis. Aliquando enim diſtingui videas Aquas Claudiam et Appiam. Vid. Frontin. de Aquaed. Rom.

COELESYRIA vel SYRIA COELE, Syriae dioeceſis quinta. Reliquae enim quatuor erant Palaeſtina, Phoenice, Antiochene, et Comagene. Coele, id eſt, caua a tergo Antiochenae, Comagaenes et Iudaeae Peraeae ad Euphratem vſque protendebatur, et tractus inſigniores habebat Decapolin, Tetrarchias 17. et Palmyrenen. Itaque praecipuae Syriae Coeles vrbes ſunt Damaſcus, Philadelphia, Scythopolis, Gadara, Hippos, Dios, Pella, Caeſarea Paneae ſeu Philippi, Palmyra. Sed iam ſupra diximus, (vid. ANTIOCHIA,) Coeleſyriam aliquando latius accipi pro omni Syriae tractu, a Seleucide ad Euphratem, Arabiam et Aegyptum porrecto. Vnde et Antiochia Coeleſyriae ciuitas dicitur in *l.* 37. D. *de reb. auct. iud. poſſ.* et Laodicea *in l.* 1. §. 3. D. *de cenſ.* quum vtraque vrbs in Antiochene ſita fuerit, et cum Apamia et Seleucia Pieria Tetrapolin conſtituerit.

COLONE ob *σύγκτησιν* praediorum ibi ſitam ſaepe memoratur in *l.* 30. §. 1. D. *de adim. vel transf. legat.* Duo huius nominis loci fuere in Troade, alter prope Ilium ad extrema Helleſponti, alter prope Lampſacum. Vtriuſque meminit Strabo *lib. XIII.* Prior Colonae πληθυντικῶς, poſterior Colone vocari ſolet.

COMANA, Cappadociae ad Antitaurum ciuitas, Bellonae cultu celebris: cuius exemplo et Comana in Ponto conſtituta, et Bellonae conſecrata. Strabo *lib. XII.* Sophiſtae Comanenſis Neocaeſareae docentis exemplo vtitur Modeſtinus *l.* 6. §. 9. D. *de excuſat.*

COMIANE. Apud Modeſtinum *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2. Lucius Titius filio legat *σύγκτησιν ἀγριοφόρων* Κομιάνην; idque interpres reddidit *ſyntheſin ſterilium villarum.* Sed procul dubio Κομιάνη eſt regio. Cominos inter populos Aequicolas refert Plin. *lib. III. cap.* 12. Poteſt ab iis terrae tractus retinuiſſe nomen Comia-

nae, quamuis villa Gaza, quae ibidem memoratur, in Syria potius quaerendam esse Comianam, suadere videatur. Viderint ea de re alii.

CORINTHVS, Graeciae oculus, Achaiae caput, in ipso Isthmo Peloponnesi situm, et clade sua notissimum. Iustin. *lib. XXXIIII. cap.* 12. Vellei. *lib. I. cap.* 13. Strabo *lib. VIII.* Reaedificata vrbs splendida fuit Romanorum colonia, cuius complures numi exstant apud Io. Foy Vaillantium in Numism. Colon. aen. Romanis dedit gentem Tarquiniorum. *l.* 2. §. 2. D. *de O. I.*

CRETA, insula maris mediterranei amplissima, in quam sub Augusto Proconsules annui mittebantur, tanquam in prouinciam populo ab Augusto relictam, qualis Caesius Cordus apud Tacit. *lib. III. Ann. cap.* 38. *et* 70. Is procos. simul Libyae Cyrenaicae praeerat, a Ptolemaeo Appione Romanis testamento relictae. Strab. *lib. XVII. pag.* 577. Vnde in vetustis marmoribus Q. Garcinus et Q. Caecilius Rufinus PROCOSS. CRETAE ET CYRENARVM. Grut. *Inscr. pag.* 415. 5. et *pag.* 1091. 6. qualis procul dubio etiam fuit Saluius Carus Procos. Cretae. *l.* 14. D. *ad SC. Turpill.* Aliquando tamen eo missos PROPRAETORES, exemplum Q. Luxillii Egnatii euincit apud Grut. *pag.* 433. 1. et 5. Insula erat cotium feracissima, quae diu maximam laudem habuere. Plin. *lib. XXXVI. cap.* 22. Vnde ibi a Caesare locatas cotorias docet Alfenus Varus *l.* 15. D. *de publican. et vectigal.*

CYCLADES (κυκλάδες) insulae, ex quibus se naufragum spoliatum esse conqueritur Eudaemon in celeberrima *l. ἀξίωσις* 9. D. *ad L. Rhod. de iactu*, dicuntur insulae, quae in mari Aegeo medio veluti in orbem iacent, quarum celebriores Andrus, Delus, Paros. Quae illas cingunt, insulae, quia dispersae, Σποράδες dicuntur, quales Icaria, Pathmus, Samus, Cos, Carpathus, et plures ignobiliores.

CYRENENSIS prouincia, alias Libya Cyrenaica, a metropoli Cyrene dicta, item Pentapolis, a quinque insignium vrbium numero, puta Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaque Cyrene, appellata inter sinum Syrticum et Aegyptum interiacet. Eius fit mentio in *l.* 61. §. 1. D. *loc. cond.* Ad Romanos quomodo peruenerit, et quomodo recta sit, diximus paullo ante, vbi de CRETA egimus.

D. DA-

Digitized by Google

D.

DACIA a ſeptentrione Carpathiae iugis et Hieraſo amne; ab oriente eodem Hieraſo et Iſtro; a meridie itidem Iſtro; et ab occidente Patiſſo terminata, a Traiano, victo Decebalo in prouinciae formam redacta, et coloniis exculta eſt. Diuidebatur in Ripuenſem, Alpeſtrem et Mediterraneam ſeu Gepidiam, quarum iſta praeter Hungariae partem tractum aliquem Wallachiae, illa reliquam Wallachiae partem cum Moldauia; haec Transſyluaniam complectebatur. Vnde praeſides Daciarum πληθυντικῶς dicebantur, huic prouinciae praefecti, quibus id priuilegium attributum fuerat, vt poſſent pluribus interdicere prouinciis. *l.* 7. §. 14. D. *de interd. et relegat.*

DALMATIA, maritima ad ſinum Hadriaticum regio, a Titio amne, qui Liburniam a Dalmatia diuidit, ad Liſſum oppidum protenditur. In eam ſub Imperatoribus mittebantur Legati Aug. pro Praetore, qualis L. Domitius Gallicanus Papinianus apud Gruter. *p.* 402. 6. In hac prouincia Herennium Modeſtinum ICtum vixiſſe, colligunt ex *l.* 52. §. 20. D. *de furt.* quamuis ibi dubia lectio ſit, aliis *de Dalmatia*, aliis *de Delmatio* legentibus. Priorem tamen lectionem Florentina probat.

DELPHI oppidum Phocidis in Graecia, in montis Parnaſſi radicibus ſitum, et oraculo Apollinis olim celeberrimum, cui id priuilegium datum ſeruatumque fuerat, vt qui Delphia matre natus eſſet, Delphius haberetur. *l.* 1. §. 2. D. *ad municipal.*

DIENSIS in Macedonia colonia iure Italico donata. *l.* 8. §. 8. D. *de cenſib.* Dion eſt oppidum Pieriae, non procul ab Olympo monte diſſitum.

DYRRACHIVM, inſigne Macedoniae ad mare Hadriaticum oppidum, traiectu Brunduſino celeberrimum. *l.* 1. §. 12. D. *de exerc. act.* Id quum antea Epidamnus vel Epidamnum diceretur, melioris ominis cauſſa Dyrrachium dici coepit, poſtea colonia Italici iuris factum. *l.* 7. *l.* 8. §. 8. *D. de cenſib.*

E.

EMERITA, vel AVGVSTA EMERITA, Luſitaniae vrbs celeberrima ad Anatem fluuium, hodie *Merida*. Fuit colonia iuris Italici *l.* 8. *pr.* D. *de cenſ.* Vnde COLONIA EMERITENSIS in mar-

more

more apud Grut. *p.* 13. 16. et in numis compluribus COL. AVG. EMERITA. Vid. Vailiant. Numiſm. Col.

EMESA vel EMISA, Syriae Phoenices vrbs ad Orontem fluuium, aliquamdiu Seleucidis paruit. Aſt Antiochi Grypi filiis ſecum inuicem diſſidentibus Sampſiceramus quidam nouum apud Emeſam regnum condidit, tributarius Romanis a Pompeio factus. Ei Iamblichus filius ſucceſſit, *Phylarchus Arabs* dictus Ciceroni *lib. XV. ad famil. epiſt* 1. Eo ab Antonio interfecto, Iamblicho filio patrium regnum reſtituit Auguſtus, cuius poſteri ibi diu regnarunt, ſaltim ad Veſpaſianorum tempora, quibus Sohemus Emeſae rex memoratur Ioſepho de Bello Iud. *lib. VII. cap.* 22. Aſt non multo poſt Emeſa Romano imperio acceſſit, et Romano orbi plures Auguſtos Auguſtaſque dedit, veluti Iuliam Domnam, Iuliam Maeſam, Soemiadem, Iuliam Mammaeam, Elugabalum, Alexandrum Seuerum. Quum itaque Antoninus Caracalla matre Emeſena eſſet natus: eam coloniam fecit iuris Italici. *l.* 8. §. 6. D. *de cenſ. l.* 1. §. 4. *eod.* Vnde in numis a Noriſio *Epoch. Syro-Maced. pag.* 95. exhibitis dicitur ЕМІΣΩΝ КОΛΩΝ. in quorum vno etiam effigies ſolis ab Emiſenis ſub forma lapidis rotundi et ſuperne ſenſim faſtigiati ſiſtitur, vti id ſimulacrum deſcribit Herodian. *lib. V.*

EPHESVS, Aſiae metropolis, ad quam primum adplicare oportebat proconſulem Aſiae *l.* 4. §. 5. *D. de off. procoſ.* Erat haec vrbs ab Amazonibus condita, et templo Dianae ſplendidiſſimo ornata, quod Heroſtratum demum famae cupiditate incendiſſe, notum eſt. Romani Epheſo debebant Hermodorum exſulem, cuius conſilio in componendis XII. tabulis vſos eſſe Decemuiros, ſcribit Pomponius *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* et Plin. *lib. XXXIII. cap.* 5. Emporium id fuiſſe per orientem celeberrimum, vel ex ſitu et portus commoditate colligas. Accedunt tamen tot iuris noſtri fragmenta, in quibus veteres ſibi ſolutionem Epheſi ſtipulatos eſſe legimus, veluti *l.* 2. §. 2. 3. 4. 6. 7. 8. *l.* 4. *D. de eo, quod certo loco. l.* 5. *pr. D. de conſt. pecun. l.* 19. §. 1. *de condit. et demonſtr. l.* 24. *de oper. libert. l.* 137. §. 2. *de verb. obl. l.* 16. §. 2. *de fideiuſſ. l.* 98. §. 6. *D. de ſolut.*

F. FAR-

Digitized by Google

F.

FARRARIORVM ager memoratur *l.* 58. §. 1. D. *de vſufr.* Situs ignotus eſt, niſi forte legere malis *Farratiorum* vel *Farraticorum*, cuius pagi, Brixiae, vt videtur proximi meminit marmor apud Gruter. p. 1007. 7.

FORMIAE, oppidum maritimum Campaniae, antea Hormia, Strabo Lib. V. Plin. Lib. III. cap. 5. quadraginta a Caieta ſtadiis remotum, et ob amoeniſſima praedia Romanis iucundiſſimum. Piſcatoribus Formianis reſcripſiſſe videmus Antoninum Pium *l.* 4. D. *de rer. diuiſ.*

G.

GAAS, praedium in finibus Galatiae, aliudque in Cappadociae finibus memoratur in *l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GADES, inſula duplex Hiſpaniae in ſinu Gaditano notiſſima, oſtio Baetis oblimato obuerſa, et celebri eiuſdem nominis emporio clara, quod ſecundo conſulatu ciuitate donauit C. Iulius Caeſar. Dio Lib. XXXXI. p. 161. Fit eius mentio in *l.* 12. §. 1. D. *de legat.* 1. *l.* 41. §. 6. D. *de leg.* 3.

GALATIA, quam a ſeptentrione mare Ponticum, ab ortu Cappadocia, a meridie Pamphylia, ab occaſu minor Aſia, Pontus, Bithyniaque circumdant, temporibus Auguſti vna cum Piſidia, Iſauria et Lycaonia Amyntae regi parebat. Eo anno ab v. c. 1326. ab Homonadenſibus interfecto, Auguſtus illius regnum in prouinciae formam redegit, eique legatum pro praetore praefecit M. Lollium. Dio Lib. LIII. Strabo Lib. XII. p. 193. Lycaoniam tamen poſtea Aſiaticae iuriſdictioni acceſſiſſe, ex Plin. Lib. V. cap. 27. diſcimus. Praedium *Gaas* in Galatiae finibus ſitum occurrit *in l.* 35. §. 1. D. *de legat.* 3.

GALLIA dicebatur non ſolum terra inter Rhenum, Alpes, montes Pyrenaeos et vtrumque mare interiecta, ſed et in Italia, quidquid cis et trans Padum ad Rubiconem vſque fluuium porrigitur. Sed Gallia haec Ciſalpina mature ciuitate donata, Italiae accenſeri coepit. *l.* 99. D. *de V. S.* Tranſalpinam in Narbonenſem, Aquitanicam, Celticam vel Lugdunenſem et Belgicam deſcriptam

Digitized by Google

fuiſſe; iam ſupra in voce *Aquitania* diximus: plura dicturi infra ſub voce *Narbonenſis*. Iam addimus, fuiſſe ibi lapicidinas, in quibus marmora renaſcebantur. *l.* 7. §. 13. D. *ſolut. matr. dos.* item Gallis παράφερνα dicta eſſe peculium *l.* 9. §. 3. D. *de iur. dot.*

GARGILIANVS fundus *l.* 43. §. 3. D. *eod.* Sed probabilius eſt, eum a familia nomen accepiſſe, quemadmodum fundi Aebutiani *l.* 38. *pr. de vſu et vſufr. leg.* Caſſiani *l.* 27. §. 5. D. *de inſtr. et inſtr. leg.* Corneliani, *l.* 20. D. *de vſufr.* et locis praeterea nouendecim, Gabiniani, *l.* 91. §. 3. D. *de leg.* 3. Iuliani *l.* 38. §. 8. D. *de legat.* 3. Liuiani, *l.* 35. *pr.* D. *de her. inſt.* Lutatiani, *l.* 12. D. *de ann. leg.* Noniani, *l.* 27. §. 4. *de inſtr. et inſtr. leg.* Potitiani, *l.* 12. *D. de ann. leg.* Rutiliani, *l.* 38. *pr.* D. *de minor.* Seiani, *l.* 20. §. 2. D. *de ſerv. praed. ruſt.* et locis praeterea tredecim. Semproniani, *l.* 27. *D. eod.* et locis praeterea vndecim. Trebatiani *l.* 35. §. 2. D. *de leg.* 3. Fuit ſane gens Gargilia Romae. Nam Q. Gargilius Gargilianus et Q. Gargilius Moſchion occurrunt in marmore apud Reineſ. Inſcr. Claſſ. XIIII. n. 115. Gargilius Rufus apud Gruter. p. 525. 3. Videntur iidem cum Garciliis, quemadmodum *Iccii* etiam dicuntur *Iggii*, et Occii *Oggii*. Sane et Q. GARGILIVS MACER AVIDINVS eſt apud eumdem Grut. p. 415. 5. Eſto ergo fundus Gargilianus, qui ad familiam Gargiliam pertinuit.

GAZA, celebris vrbs Syriae Palaeſtinae, vna ex quinque Philiſtaeorum ſatrapiis, Gen. X. 19. Ioſ. XIII. 3. viginti a mari ſtadiis diſſita, et acceſſu propter arenae altitudinem difficillimo. Ab Alexandro tamen M. expugnata, ciuibus omnibus internecione deletis, nouis colonis tradita eſt. Arrian. de Expedit. Alex. M. Lib. II. Inde in Aegyptiorum regum poteſtate fuit, poſtea anno v. c. 556. ab Antiocho M. occupata, vti erudite demonſtrat Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. cap. 2. p. 478. Denique anno v. c. 691. captis Hieroſolymis, maritimas vrbes, Gazam, Ioppen, Doram, Stratonis turrim liberas et ἀυτονόμους eſſe iuſſit. Ioſeph. Lib. XIIII. Ant. Iud. cap. 8. Eiuſdem nominis praedium vidimus iam ſupra ex *l.* 34. §. 1. D. *de legat.* 2.

GERMANIA in magnam ſeu tranſrhenanam et ciſrhenanam diuidebatur. Ciſrhenana, (nam magna, victa magis quam perdo-

mita,

Digitized by Google

mita; nunquam Romanis conſtanter paruit, et hinc fere pro hoſtico, eodemque loco cum Parthis habita eſt. *l.* 24. *et l.* 27. D. *de capt. et poſtlim.*) in duas diuidebatur prouincias, et a totidem regebatur praeſidibus. *l.* 3. D. *de offic. adſeſſor.* Altera dicebatur prima vel ſuperior, ad eamque referebantur Tribocci, Nemetes, Vangiones Moguntia: altera ſecunda vel inferior, in qua Vbii et Tungri eminebant, inter Vbios colonia Agrippinenſis, quae iure Italico fruebatur. *l.* 8. §. 2. D. *de cenſib.* Ex vtraque prouincia adpellatum fuiſſe Romam, docet *l.* 48. D. *de condit. et demonſtr.*

GRAECIA, terrarum omnium dictis factiſque celeberrima, ab ortu habet Aegeum mare, a meridie Creticum, ab occaſu Ionium, a ſeptentrione iuga Scardica et Strymonem amnem. A Romanis diuidebatur in Macedoniam, de qua ſuo loco, et Achaiam, de qua ſupra actum. Graecorum ſaepe meminit ius noſtrum. Modo enim res quaedam vocabulis Graecis explicantur, vt *l.* 4. §. 5. D. *de off. procoſ. l.* 6. D. *de iuſt. et iure. l.* 7. D. *de edendo. l.* 25. §. 6. D. *loc. cond. l.* 5. D. *de euict. l.* 10. §. 4. *eod. l.* 28. D. *de teſt. l.* 9. §. 3. D. *de iure dot. l.* 46. §. 1. D. *de adm. et peric. tut. l.* 4. §. 5. D. *de grad. et adfin. l.* 1. *pr. de adqu. vel amitt. poſſ. l.* 2. §. 22. D. *ne quid in loc. publ. l.* 1. *l.* 3. D. *de furt. l.* 3. §. 6. D. *de incend. ruin. naufr. l.* 6. §. 1. *ad L. Iul. de adult. l.* 1. *pr. de extr. cogn. l.* 3. *D. de proxen. l.* 5. §. 1. *l.* 19. *l.* 30. §. 2. *l.* 38. *l.* 144. *l.* 177. *l.* 205. *l.* 233. §. 2. *l.* 236. §. 1. *l.* 239. §. 2. 4. *D. de V. S. l.* 65. *D. de reg. iur.* modo ritus quidam et conſuetudines Graecorum cum Romanorum inſtitutis conferuntur, veluti *l.* 8. *D. de rer. diuiſ. l.* 16. §. 8. D. *de poen.* modo iura ipſa ex Graecis ſcriptoribus illuſtrantur, quos ſuo loco videbimus. Vinum Graecum laudatur *l.* 16. §. 1. *de tritic. vin. al. leg.*

GRAECIANVS fundus eſt in *l.* 20. §. 7. *D. de inſtr. et inſtr leg.* Situs ignotus, niſi idem eſſe dicas ac *Graecanicus.* Nam et Graecienſe ſympoſium eſt apud Gell. *lib. XVI. cap.* 10. Graecienſe melinum apud Plin. *lib. XXXV. cap.* 6.

GRAVISCA, Hetruriae municipium maritimum inter portum Herculis et Oſtiam fluuium ſitum, quo Romani coloniam deduxerant anno v. c. 571. P. Cornelio et M. Baebio Coſſ. Liu. *lib. XXXX. cap.* 29. Ei reip. legatum relictum in tutelam viae

Digitized by Google

reficiendae, quae eſt in colonia eorum, vſque ad viam Aureliam. *l.* 30. D. *de legat.* 2.

H.

HELIOPOLIS a Seuero Imp. per belli ciuilis occaſionem Italicae coloniae remp. accepit. *l.* 1. §. 2. D. *de cenſ.* puta, quum Seuerus occaſione expeditionis orientalis aduerſus Nigri aſſeclas anno Chr. 202. in Aegyptum iter faceret. Quemadmodum enim tunc Alexandrinis aliiſque Aegypti ciuitatibus benefecit: ita et Heliopolitanis ius Italicum videtur dediſſe. Fuit vrbs Arabiae contermina, et ob Solis cultum celeberrima, de qua plura Herodot. *lib. II.*

HIERAPOLIS, Aſiae ciuitas, inter Tripolin ad Maeandrum, et Celaenas ad Marſyam fluuium medio fere itinere interiecta, aquarum calidarum fontibus aliiſque naturae prodigiis celebris, de quibus Strabo *lib. XIII.* Ex Pandectis noſtris conſtat, ibi aquis calidis agros ſolitos irrigari. *l.* 1. §. 13. *D. de aqu. quotid. et aeſtiu.* Ad Hierapolitanos Antoninus Pius reſcripſiſſe dicitur in *l.* 26. *D. de poen.*

HIPPO, Africae ciuitas, non procul a mari Africano inter Vticam et Tabraeam, S. Auguſtini Epiſcopatu clara. Eius mentio fit in *l.* 6. *D. de L. Rhod. de iact.* Alia eiuſdem nominis vrbs in Numidia, *Hippo Regius*, quemadmodum noſtra *Hippo Diarrhytus*, ſed illa mediterranea, adeoque intelligi nequit in *d. l.* 6.

HISPANIA, prouincia Europae maxime occidentalis, mari vndequaque alluitur, praeterquam vbi montibus Pyrenaeis a Gallia ſeiungitur. In ea Poeni primum dominabantur, quibus perdomitis Romani eam ſenſim ſub ſuam redegerunt poteſtatem, eoque miſerunt praetores, in citeriorem vnum, in vlteriorem alterum. Vnde et ex eo tempore, quo Hiſpania prouincia facta, primum ſex praetores creati. Liu. *lib. XXXII. cap.* 27. 28. *l.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* Auguſtum poſtea in tres prouincias deſcripſiſſe Hiſpaniam, iam ſupra, vbi de Baetica actum, diximus. Nec puto, vniuerſam Hiſpaniam ex eo tempore vni creditam. Quare quamuis Maecius Probus Hiſpaniae Praeſes fuiſſe dicatur ſub Seuero et Antonino imperatoribus: *l.* 7. §. 10. *D. de interd. et releg.*

id

Digitized by Google

id tamen de vna procul dubio trium iſtarum prouinciarum intelligendum eſt, ſiquidem ex Grut. p. 381. 1. diſcimus, prouincias iſtas adhuc ſub Alexandro Seuero fuiſſe diuiſas. Quemadmodum vero Hiſpania fuit prouincia auri, vini, olei, aliarumque rerum feraciſſima: ita non mirum, frequens inter ciuitates Hiſpanicas ipſamque Romam fuiſſe commercium, de quo etiam teſtantur *l.* 63. §. 2. *D. ad L. Falc. l.* 34. §. 1. *D. de ſtatu lib.*

HVCINVM. Tabernae ad Bucinum ſunt in *l.* 5. §. 14. *D. de tribut. act.* Sed alii codices habent Hucinum. Diximus de eo loco ſententiam ſupra in voce BVCINVM.

I.

ILIVM, vrbs Phrygiae in Troiae ruinis condita primum ab Alexandro M. ἰλιουθέρα καὶ ἄφορος eſſe iuſſa, multo magis deinde ornata eſt a Romanis, qui ſe a Troianis deſcendere credebant. Nam primo in foedere cum Antiocho immunitas iis data et Rhoeteum et Gergithum oppida conceſſa. *Liu. lib. XXXVIII. cap.* 39. Deinde et ſcripta ad Seleucum epiſtola ea demum lege amicitiam et ſocietatem ei obtulit ſenatus populuſque Romanus, ſi Ilienſes conſanguineos ſuos ab omni onere immunes praeſtitiſſet. Suet. Claud. cap. 25. Firmauit hanc ἰλιουθερίαν Sulla, quum aduerſus Mithridatem bellum gereret, itemque Caeſar, qui et libertatem et agrum Ilienſibus reddidit. Plenam immunitatem dedit Claudius Q. Haterio et D. Iunio Silano Coſſ. cauſſam eorum agente Nerone. Sueton. Claud. *cap.* 25. *Tacit. Annal. lib. XII. cap.* 58. Hinc priuilegia illa, vt qui matre Ilienſi erat, eſſet eorum municeps, *l.* 1. *D. ad municipal.* item, vt immunes plane eſſent, et ipſius etiam tutelae pupillorum eorum, qui Ilienſes non erant, excuſationem haberent. *l.* 17. §. 1. *D. de excuſat.* Ex qua lege adparet, et Antoninum Pium iis hanc immunitatem confirmaſſe.

ILICITA. vide infra LICITANI.

INDIA, terra ſpatioſiſſima a ſeptentrione Emodis montibus, ab ortu montibus Damaſiis et Meandro, a meridie mari Indico, ab occaſu Indo flum ne clauſa, variarum frugum, aromatum, gemmarum, vnionum feraciſſima fuit. Vnde malabathrum, aroma Indicum, ebur et ferrum Indicum, chelyniae Indicae, Indici leones, fucus et capilli Indici in *l.* 16. §. 7. *de donat.*

INDICIA, Zernenſium colonia memoratur in *l.* 1. §. 8. *D. de cenſ.* eaque lectio et in Pandectis Florentinis occurrit. Sed manifeſto legendum: *In Dacia quoque Zernenſium colonia.* Dicemus de ea infra ſub littera Z ad vocem *Zernenſis.*

ISTHMVS, tamquam terrae tractus, in quo domus et fontes, memoratur in *l.* 37. *D. de ſeru. praed. ruſt.* Iſthmi complures paſſim occurrunt. Quum vero reſponſum, quod Paullus *d. l.* 37. habet, Graecum ſit, veroſimile eſt, intelligi Iſthmum, in quo bimaris Corinthus. Iſte enim κατ' ἐξοχὴν id nomen tulit.

ITALIA, ſiue terra Italia *l.* 3. §. 3. *D. de abig.* princeps illa terrarum regio inter Alpes et mare ſuperum inferumque interiecta. Olim equidem Italia proprie dicebatur terra a Rubicone fluuio in Bruttios et Lucanos vſque extenſa. Quae enim inter Alpes et Rubiconem interiecta eſt, eam Galli Ciſalpini, Ligures, Veneti, Liburni colebant. Sed poſtea et Gallia et Sicilia, et reliquae inſulae Italiae hoc nomine venire coeperunt. *l.* 99. §. 1. *D. de V. S. et l.* 9. *D. de iudic.* Quamuis autem initio inter Romanos ciues et Italos magnum eſſet diſcrimen, de quo fuſius Car. Sigon. de iure ciu. Rom. Ital. et prouinc. multo maius tamen erat inter Italos et prouinciales, qui et communicata cum orbe Romano ciuitate deterioris erant conditionis, quam Itali. Vnde et Itali a prouincialibus diſtinguuntur *l.* 203. *de V. S.* Libera rep. eam ipſe Senatus regebat, Polyb. Hiſt. *lib. VI. cap.* 12. ſingula autem municipia ſuis magiſtratibus parebant: niſi quod extra ordinem, ſi ſeditionis vel belli periculum immineret, Italiam ſortirentur conſulares vel ἀρχοντες ἐπὶ ὑπάτων κατὰ μέρη. Appian. de *Bell. ciu. lib. I. p.* 374. Auguſtus proximam Romae Italiae partem ad centeſimum ab vrbe lapidem ad Praefecti vrbi iuriſdictionem retuliſſe videtur. Inde Hadrianus quatuor conſulares per omnem Italiam iudices conſtituit. Spart. Hadrian. *cap. XXII.* Dodwell. Prael. Cambden. *VIIII. cap.* 8. 9. pag. 350. Aſt et hunc morem ſuſtulit Marcus Aurelius Antoninus imp. datis Italiae iuridicis ad id exemplum, quo Hadrianus conſulares iura reddere praeceperat. Iul. Capitolin. Marc. *cap.* 11. quanquam Dodwellus iam ab Antonino Pio ſublatam eſſe illam Conſularium iuriſdictionem exiſtimet. Hi iuridici iuriſdictionem quidem habebant, ſed ſine faſcibus ac lictoribus, quibus Conſulares vſos patet ex marmore apud Grut. p. 494. 1. idque magis Marco imp. con-

uenire

uenire viſum Italiae, quod eiuſmodi iuriſdictio nullam imminutae libertatis ſpeciem prae ſe ferret. Dodwell. ib. p. 355. ſequ. Denique et iuridicos Italiae ſuſtulit Macrinus, Dio *lib. LXXVIII.* et ex eo tempore Dodwellus ſucceſſiſſe exiſtimat Correctores Italiae, quorum meminerunt Trebell. Poll. de trig. tyrann. n. 24. et alii, item que marmora apud Grut. p. 459. 7. et Reineſium Inſcr. claſſ. *III.* 56. A Conſtantino M. reſtituti conſulares, quorum paſſim meminerunt marmora ap. Grut. p. 351. 5. p. 357. in quibus et aliquando ἀνθύπατοι vel PROCOS. dicuntur. Grut. p. 1090. Reineſ. Claſſ. *VI.* 4. Symmacho *conſulari iure* Campaniae praeſidentes *lib. VIIII. ep.* 53. Denique Conſularibus iterum ſubſtituti Correctores, qui et Moderatores, Rectores, Praeſules et Praeſides vocantur ab Ammiano, Symmacho et Caſſiodoro.

ITALIA, in qua naufragium ſe feciſſe queritur Eudaemon in *l. ἀξίωσις* 9. D. *de L. Rhod. de iact.* ſatis obſcura videtur interpretibus. Quae enim Italia illa, in qua naufragus diripi potuit ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων; Rem non expedit bonus Accurſius, qui et Cycladas inſulas iuxta Italiam quaerit. Eſt itaque, qui pro Ἰταλίᾳ legat Θηλίᾳ, et ſubaudiendum moneat θαλάσσῃ. Alii cum Grotio Flor. Sparſ. p. 142. et Iac. Gothofredo ad l. *ἀξίωσις cap.* 3. p. 18. praeferunt ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ, ſcilicet θαλάσσῃ. Alii ἐν Ἀττελίᾳ, ad Attaliam Pamphyliae vrbem non multum a Cycladibus remotam hoc naufragium contigiſſe exiſtimant, ſed nihil probabilius ſententia τῷ πάνυ Bynkershoekii ad l. 9. de L. Rhodia, legendum eſſe monentis ἐν Αἰθαλίᾳ, pro quo et apud Ouid. de Ponto *lib. II. Eleg. III.* legebatur Italia, antequam Nic. Heinſius reponeret Aethalia. Eſt autem Aethalia inſula.

ITALICENSES non dicebantur Itali, ſed coloni vrbis Hiſpaniae Baeticae, conuentus Hiſpalenſis, ad Baetim fluuium, quam deſcribit Plin. *lib. III. cap.* 1. Eam iam Traianus ciuitatis iure donauerat. Spanh. Orb. Rom. Exercit. *I. cap.* 2. §. 21. Sub Hadriano tamen multis aucti priuilegiis coloniae ius petebant, vt eſt apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Et hinc COLONIA ITALICENSIS IN PROV. BAETICA adpellatur apud Gruter. p. 385. 1. Vetinae Italicenſi reſcripſiſſe dicuntur Marcus et Lucius Verus fratres *l.* 27. *pr. D. de poen.*

IVDAEI notiſſima gens ſub Imperatoribus per vniuerſum orbem

Digitized by Google

bem Romanum diſperſa, nec raro vexata tum odio religionis tum ob inſignem ad ſeditiones excitandas procliuitatem. Saepe tamen et Iudaeos cum Chriſtianis confuſos, iam ab aliis obſeruatum. In Digeſtis mentio fit conſtitutionum, quae eos ſine moleſtia eſſe iubent in iis, per quae cultus inquinari videtur. *l.* 15. §. 6. *de excuſ.* Nec tamen erant immmunes a publicis muneribus, nec a tutela etiam non Iudaeorum. *d. l.* 15. §. 6. Sic et circumcidere poterant filios ſuos, idque ipſis permiſſum fuerat Reſcripto Antonini Pii. Sed ſi non eiuſdem religionis homines circumcidiſſent, poena caſtrantium iis irrogabatur. *l.* 11. *pr. D. ad L. Corn. de ſicar.* Seuerus quidem Iudaeos fieri ſub graui poena vetuit, teſte Spart. Seuer. *cap.* 17. ſed id quoque de proſelytis non recipiendis videtur intelligendum. Nam idem princeps cum Antonino Caracalla filio iis, qui Iudaicam ſuperſtitionem ſequuntur, honores adipiſci permiſerunt. *l.* 3. §. 3. *D. de decurion.* Alexander quoque Seuerus Iudaeis priuilegia reſeruauit. Lamprid. Alex. *cap.* 22. Manſit tamen et tunc ſanctio, vt qui alienae nationis comparatos ſeruos circumciderint, aut deportarentur, aut capite punirentur, ciueſque Romani, qui ſe ſeruoſue ſuos Iudaico ritu circumcidi paterentur, bonis ademtis in inſulam perpetuo relegarentur, medici circumcidentes capitis damnarentur. Paull. Recept. Sent. *lib. V. tit.* 22. §. 3. 4.

L.

LACEDAEMON ſiue Sparta, Lycurgi legibus et ciuium fortitudine florentiſſima, et aliquando Graeciae domina et Aſiae terror poſt Leuctricam pugnam et ſub Macedonum dominatione ſenſim decreuit. Sita erat in fine Peloponneſi ad Auſtrum in tractu, qui ab vrbe primaria Laconia dicebatur. Viri praetorii Braſidae, cuius cauſſa in auditorio Marci Imp. acta meminit *l.* 22. *princ. D. ad SC. Trebell.*

LAODICEA. Inter multas huius nominis ciuitates in Pandectis celebratur Laodicea Coelae Syriae colonia, cui Seuerus ob belli ciuilis merita ius Italicum conceſſerat. *l.* 1. §. 3. *l.* 8. §. 3. *D. de cenſib.* Quum autem duplex in Syria Laodicea eſſet, vna ἡ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ vel πρὸς θάλασσαν, altera ἡ πρὸς Λιβάνῳ: Strabo *lib. XVI.* p. 517. hic intelligitur illa ad mare ſita in peninſula, iſthmo duorum ſtadiorum cum continenti iuncta, inter Eleutheri et Orontis fluuii oſtia.

Digitized by Google

ostia. Dicebatur etiam Λαοδικεία Συρίας, quum altera Λαοδικεία τῆς Φοινίκης adpellaretur, vt erudite docuit Norisius Epoch. Syro-Maced. *diss. III. cap.* 8. §. 2. *pag.* 270. *sequ.* anno v. c. 707. a Iulio Caesare ἀυτονομία donati vrbem suam *Iuliam Laodiceam* nuncupabant. Hinc a Cassio Caesaris percussore oppressi ἀυτονομίαν et libertatem receperunt a M. Antonio Triumuiro. Denique quum Seuero aduersus Pescennium Nigrum ad patriae vsque excidium fauerent Laodiceni, a Seuero id praemium retulit, vt et colonia iuris Italici et Syriae metropolis esset. Vnde in numis apud Holsten. ad Steph. *pag.* 188. et Noris. *pag.* 274. vocatur ΙΟΥΛΙΩΝ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ et in aliis Latinis: COL. LAOD. METROPOLEOS, item SEPtimia COLonia LAVDiceae METRopolis. Quos numos ab Harduino *pag.* 285. *sequ.* perperam ad Laodiceam ad Libanum referri docuit laudatus Norisius.

LEPTIS. Leptis magna, *l.* 8. §. 11. *de cens.* Leptitanorum colonia, *l.* 30. *D. de vulg. et pupill. substit.* vrbs in medio sinu Syrtium in Tripolitana regione sita, a qua differt Leptis parua, ipsa quoque maritima ad eundem sinum ciuitas inter Kuspinam et Thapsum. Maior cum Carthagine et Vtica ius Italicum impetrauit a Seuero et Antonino Augustis. *l.* 8. §. 11. *de cens.*

LICITANI. De illis in *l.* 8. *pr.* D. *de cens.* dicitur: *Idem ius* (Italicum) *Valentini et Licitani habent.* Sed quum inter Hispaniae oppida nulla sit Licita, sed Illici: vel Illicita procul dubio ibi legendum rescribendumque erit Illicitani. Est autem ILLICI oppidum prouinciae Tarraconensis ad maris mediterranei sinum, qui ab illo Sinus Illicitanus adpellatur, et sinui, ad quem Carthago noua aedificata, proximus est. Coloniae ius quando acceperint, nondum liquet, attamen et Plinius, dum eos *immunes* vocat, *lib. III. Hist. n. cap.* 3. iam suo tempore eos iuris Italici fuisse indicat.

LVGDVNENSIS Gallia, quae et Celtica, vna ex quatuor Galliae prouinciis, omnem tractum inter Ligerim, mare Aquitanicum et Britannicum, Sequanam, Matronam, Rhodanum et Gebennam montem complectebatur, et in Lugdunensem primam, secundam, tertiam, quartam et quintam diuidebatur. In prima erant Lugdunum, Augustodunum, Lingonum ciuitas, Matisco, et Cabilonum. In secunda Rothomagum, et ciuitates Baiocassium, Abrincanorum, Saiorum, Lexouiorum, et Constantiensium. In

Digitized by Google

tertia ciuitas Turonum, Cenomanorum, Redonum, Andegauorum, Nannetum, Curiosolitorum, Venetorum, Osismiorum. In quarta metropolis Senonum, et ciuitates Carnutum, Autisiodorum, Trecassium, Aurelianorum, Parisiorum, Meldorum. In quinta denique metropolis Vesontium, et ciuitates Neuidunum, Auenticum, Basilea, Viridunum, Ebrodunum, Argentaria, Rauriacum, et portus Abucina. Vniuersa haec Gallia iuris Italici erat. *l.* 8. §. 1. *de cens.* et regebatur a Legato Aug. pro Praetore, qualis Vitrasius Pollio. *l.* 15. §. 17. *D. de excusat.*

LVSITANIA, vel, vt in Florentinis est, Lysitania, vltima et maxime occidentalis Hispaniae prouincia, quae a septentrione Durio fluuio, ab occasu Oceano, a meridie Ana fluuio et ab ortu linea recta per Samoram ad ciuitatem regiam (Villa Real) ducta terminabatur. Casus elegans de tribus a Lusitanis captis tractatur a Seruio *l.* 21. *pr.* D. *de negot. gest.* De coloniis eius prouinciae iure Italico donatis, puta Pacensi et Augusta Emerita suis locis agendum.

LYCIA, cuius mentio fit *l.* 77. §. 20. *de legat.* 2. Asiae prouincia, quae ab ortu Pamphyliam, a meridie mare suum, ab occasu et septentrione Asiam minorem habet. Temporibus Augusti erat libera et immunis beneficio Antonii Triumuiri. Appian. *lib. V. de Bell. Ciuil. pag.* 675. Et hinc eorum rempublicam fuse describit Strabo *lib. XIIII. pag.* 456. Ast Claudius Lycios ea immunitate teste Suet. Claud. *cap.* 25. priuauit, et eos iurisdictioni Pamphyliae subiecit. Dio *lib. LX.* Et hinc PROCOS. LYCIAE PAMPHYLIAEque reperias apud Grut. *pag.* 458. 6. et *pag.* 491. 12. Conf. Noris. Cenotaph. Pisan. *diss. II. pag.* 221.

M.

MACEDONIA, prouincia amplissima; quae praeter Macedoniam proprie dictam, Epirum et Thessaliam omnem complectebatur. Eam Augustus populo concesserat. Vnde in eam mittebatur proconsulis nomine vir praetorius, qualis est Iunius Rufinus in *l.* 3. §. 3. *de testib.* De coloniis Macedoniae, Dyrrachio, Cassandrensi, Philippensi, Diensi, Stobensi, de quibus *l.* 8. §. 8. D. *de cens.* suis locis agitur.

MILE-

Digitized by Google

MILETVS, Cariae celeberrima ciuitas, quam et Thaletis, viri ſapientiſſimi, incunabula nobilitabant. Hiſtoria de Mileſia muliere ex Ciceronis Orat. pro Cluentio refertur in *l.* 39. *D. de poen.*

MINTVRNAE, Campaniae oppidum ad Lirim fluuium, non procul a mari, inter Formias et Sinueſſam ſitum, cui proximae paludes, inter quas C. Marius latuit. Videtur ibi ob Lirim fluuium res nautica, ob pinguedinem paſcuorum res pecuaria floruiſſe, quorum alterum ex *l.* 13. *§.* 1. D. *loc. conduct.*, alterum ex *l.* 8. *§.* 7. *ſi ſeru. vindic.* colligas.

MINTVRNENSE flumen in *l.* 13. *§.* 1. *loc. cond.* non aliud eſt, quam Liris, ad quem Minturnae ſitae ſunt.

MYSIA, prouincia ampliſſima inter Phrygiam; Helleſpontum et Propontidem, Aeoliam et Bithyniam interiecta. Erat in duas diuiſa prouincias, quarum vna maior vel ſuperior, altera minor ſiue inferior appellabatur. *l.* 3. D. *de offic. aſſeſſor.* In vtramque mittebantur Legati pro praetore, quorum vnus Ouinius Tertullus, Praeſes prouinciae Myſiae inferioris nominatur in *l.* 9. *de capt. et poſtlim.* Vini iſta terra erat feraciſſima. Vnde et vitium incenſores in ea prouincia grauius punitos legimus. *l.* 16. *§.* 9. D. *de poen.*

N.

NACLENORVM caſtellum; κώμη Ναυλήνων; memoratur in *l.* 34. §. 7. *de legat.* 2. ſed cuius ſitus incertus eſt.

NAPOCENSIS, iuris Italici colonia. *l.* 1. *§.* 9. *de cenſ.* in Dacia, quae et in hoc marmore apud Reineſ. *pag.* 185. occurrit:

NVMINI AVG.
M. VLP. CAECIL.
BASSIANVS.
M. AGG.
AVGVSTALIS
COL. NAP.
D. D.

Eſt ipſa hodierna Claudiopolis Tranſſyluaniae, vbi plurima Romanae antiquitatis monimenta.

Digitized by Google

NARBONENSIS, prima Galliae tranſalpinae prouincia, quae in poteſtatem Romanorum peruenit. Vnde et κατ' ἐξοχὴν prouincia adpellatur. Caeſ. de Bell. Gall. *lib. I. cap.* 1. De cultu eius et elegantia morum opibuſque videndus Plin. *Hiſt. nat. lib. III. cap.* 4. qui eam *nulli prouinciarum poſtferendam*, *Italiamque verius quam prouinciam eſſe*, cenſet. Eam ab Aquitania Garumna, Vorgonius et Ligeris, a Lugdunenſi Gebenna, ab Italia Alpes Penninae, Graiae, Cottiae, et Maritimae diſtinguunt. Ad meridiem mediterraneum mare eſt, portu non vno celebre. Diuiditur in quinque dioeceſes, quarum prima Viennenſis, Viennam; ſecunda Narbonam, vnde vniuerſae prouinciae nomen; tertia Aquas; quarta Ebrodunum; quinta denique ciuitatem Centronum in Alpibus metropolin habuit. Mature a Romanis perdomita per praetorem regi coepit. *l.* 2. §. 32. *de O. I.* Poſtea eo miſſi Legati Aug. pro Praetore. Viennenſes in hac prouincia iuris Italici fuiſſe, notatur in *l.* 8. §. 1. *de cenſ.*

NEOCAESAREA, vrbs Cappadociae, quam Lycus fluuius praeterfluit. Plin. *Hiſt. nat. lib. VI. cap.* 3. Floruiſſe ibi ſapientiae ſtudium, ex *l.* 6. *de excuſat.* colligas, vbi Κομανοὺς ἐν Νεοκαισαρείᾳ σοφιστὰς in exemplum adducitur.

NICOMEDIA, Bithyniae metropolis ad mare; quamuis ei περὶ πρωτείου controuerſiam moueret Nicoea. Eam ob amplitudinem et commerciorum frequentiam fuſe laudat Dio Chryſoſt. *Orat. ad Nicomedienſ.* 37. *pag.* 477. Nicomedia vectus iuxta Athaliam naufragium paſſus fuerat Eudaemon *l.* 9. *ad L. Rhod. de iactu.* Nicomediae vel minores vel ſenes honores gerere potuiſſe, colligi poteſt ex *l.* 11. *de decurion. et fil. eor.* Aliud Hadriani ad Nicomedienſes reſcriptum reperies in *l.* 5. *D. de decret. ab ord. fac.* Saeculo Chriſti III. ibi ſaepe haeſere Imperatores, maxime Diocletianus et collegae, vnde frequens huius vrbis mentio apud Lactant. *de mort. perſequut.* et alios, qui Diocletiani truculentiam in Chriſtianos deſcribunt.

NICOPOLIS, Armeniae minoris ciuitas inter Euphratem; Ther-

Digitized by Google

Thermadontem et Lycum fluuios ex aduerso Zelae vrbis sita. Alia huius nominis sita in faucibus Ciliciae, in Syriae finibus, quae ab Alexandro M. hoc nomen tulit, quemadmodum prior a Pompeio ob victum Mithridatem ita dicta fertur. Fuit et Nicopolis Epiri in memoriam Actiacae victoriae condita ab Augusto. De legato Nicopoleos nescio, cuius Romam missi quaestio incidit in *l.* 12. *D. de legation.*

NILVS, fluuius Asiae celeberrimus, qui in Africae desertis ortus ingentem lacum Nilidem permeans per Aegyptum ruit, et ad Δίλτα oppidum per varios ramos dispersus tandem septem ostiis in mare se effundit. De eius incrementis et effusione per Aegyptum quaedam reperimus in *l.* 1. §. 5. *D. de flumin.* et *l.* 10. *D. de extr. crimin.* Diximus iam supra sub voce AEGYPTVS.

NIPHANA regio, ignota. Meminit eius Scaeuola *l.* 35. §. 2. *D. de legat.* 3. Vid. supra ATELLATA.

NVMANTIA, ad Durii fontes in Hispania Tarraconensi sita, sine muro, sine turribus, modico tumulo inaedificata iustum Romanorum exercitum per annos quatuordecim sustinuit, et primum Pompeio foedus extorsit. Deinde Hostilium Mancinum ad pudendas pactiones adegit, quam sponsionem ratam habere nolens P. R. Mancinum per faeciales dedidit, non tamen receptum. Vellei. *lib. II. cap.* 90. Vnde quaesitum, an ius postliminii haberet deditus nec receptus? *l.* 17. *D. de capt. et postlim.* Denique a Scipione ad extrema perducta a ciuibus incensa est: qua flamma et homines et praeda ita perierunt, vt nec Numantinus in catenis duceretur, et triumphus tantum de nomine esset. Flor. *lib. II. cap.* 18. Strabon. *lib. III. pag.* 112. Vellei. *lib. II. cap.* 4. Excerpt. Vales. *pag.* 381.

NVMIDIA, Masinissae olim regnum, a Tusca amne ad Ampsagum fluuium littori Africo praetensum. Victo Iugurtha reges suos habuit Hiempsalem et Iubam eius filium, Pompeii amicum, Dio *lib. XXXXI. pag.* 172. quo a Caesare victo Numidia in prouin-

ciae formam redacta. Appian. *de Bell. ciu. lib. IIII.* Paruit ergo ab Auguſti temporibus Legatis Augg. pro Praetore, qualis Tutius Fuſcianus temporibus Antonini Pii. *l.* 7. *de legat. praeſtand. contr. tab. bon. poſſ. pet.*

O.

OPVS, Locrorum Epicnemidiorum ad Aſopum fluuium ciuitas, vnde accolae Opuntii, et ſinus proximus ſinus Opuntius dictus, ex quo oppido ob caedem inuoluntariam exulauit Patroclus. De eo exilio verſus Homeri ex Iliad. ψ. *v.* 85. *ſequ.* habes in *l.* 16. *§.* 8. *de poen.*

OSTIA ad Tiberis oſtia ſita, portus Romanorum celeberrimus ab Anco Marcio rege perfectus. Flor. *lib. I. cap.* 4. Frequens ibi nauigatio etiam ſub Imperatoribus, qui eandem vrbem ſaepe nouis ornarunt beneficiis. Nauigationis teſtis eſt *l.* 6. D. *ad L. Rhod. de iactu.*

OVASIS. Ita Florentiae legitur, pro quo Haloander maluit *nouas* (*inſulas*). Sed ſane intelligenda *Oaſis*, quam Stephanus et Auaſim et Hyaſin dictam obſeruat. Duae huius nominis vrbes in Libya deſerta, vna Oaſis parua inter Lycopolin, Aegypti et Ammonis oraculum, altera Oaſis magna, magis ad Auſtrum ſita e regione Thebarum. Vterque locus deſertus, aridus, ipſoque gramine deſtitutus, adeo vt teſte Stephano beatorum inſula per iocum diceretur, in qua ſine cibo et potu homines viuant. Erat praeterea ibi muſcarum patria et culicum. Vnde non mirum in Aegypto loco relegationis in inſulam fuiſſe relegationem in Oaſin vel Ouaſin, de qua in *l.* 7. *§.* 3. *de interd. et releg.*

P.

PACENSIS iuris Italici in Luſitania colonia, cuius territorium agro Eborenſi proximum fuiſſe ex luculento patet marmore apud Gruterum, *pag.* 199. 4. ex quo vtramque coloniam fines rexiſſe;

Digitized by Google

rexiſſe, et in diuortio vtriuſque agri lapidem hunc conſtituiſſe, adparet. Inter colonas iuris Italici eius mentio fit in *l.* 8. *pr. de cenſib.*

PALAESTINA, Syriae regio, quae a ſeptentrione Phoenice, ab ortu Coele Syria, a meridie Arabia Petraea, ab occaſu mari Syriaco clauditur. Nomen habet a Philiſtaeis, notiſſima et inimica Ebraeis gente. Diuidebatur in Iudaeam, Galilaeam, Samariam et Idumaeam. Parebat ſub Auguſto et ſucceſſoribus Regibus, Herodibus et Agrippis. Inde Procuratoribus Caeſaris, qui Praeſidi Syriae ſuberant. Veſpaſianus eo miſit Lucilium Baſſum Legatum Auguſti, vt bellum Iudaicum profligaret. Ioſeph. *de Bell. Iud. lib. VII. cap.* 21. *et* 25. Et hinc fere ſemper ſuo legato paruiſſe Palaeſtinam, obſeruarunt Henr. Valeſ. ad Euſeb. *Hiſt. Eccl. lib. III. cap.* 32. et Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. diſſ. V. pag.* 472. Et ſane ΠΡΕΣ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛΑΙΣ ΤΙΝΗΣ, *Legatus pro praetore Syriae Palaeſtinae* memoratur apud Gruter. *pag.* 495. Saeculo Chriſti quarto per conſulares recta eſt, quorum meminit Hieronym. Vit. Hilarion. *cap.* 8. et *l.* 55. *C. Theod. de decurion* apparet. Immo et Proconſules hos aliquando dictos, ex *l.* 28. *C. Th. quor. adpell. l.* 42. *C. Th. de appellat. l.* 4. *C. Theod. de fiſci debit.* Alia teſtimonia reperies apud Noriſ. l. c. et Iac. Gothofr. in Notit. Dignit. Codici Theodoſiano ſubiuncta. Ibi duae coloniae Caeſareenſis et Aelia Capitolina, ſed neutra iuris Italici. *l.* 1. *§.* 6. *D. de cenſ.* Ptolemais enim, quae inter Phoenicem et Palaeſtinam ſita erat, nihil praeter nomen coloniae habebat. *d. l.* 1. §. 3.

PALMYRA, quam a Salomone conditam ex 1. Reg. *cap.* 9. *v.* 18. colligunt, inter Syriam et Euphraten ſita erat: *Vrbs nobilis ſitu, diuitiis ſoli et aquis amoenis, vaſta vndique arena includit agros et veluti terris exemta a rerum natura, priuata ſorte inter imperia ſumma Romanorum Parthorumque, et prima in diſcordia ſemper vtrinque cura.* Ita Plin. *lib. V. cap.* 25. Ab Hadriano reſtaurata Hadrianopoleos nomen tulit, teſte Stephano. Et hinc inter colonias Italici iuris recenſetur ab Vlpiano, tanquam *ciuitas in prouincia Phoenice prope barbaras gentes et nationes collocata. l.* 1. §. 5. *de*

de cenſ. Poſtquam ibi tyrannidem adfectarunt Odenatus et Zenobia : Aurelianus Palmyram expugnauit, et funditus deleuit. Vopiſc. in Aurelian. *cap.* 31. Egerunt de ea Noriſ. Epoch. Syro-Maced. *diſſ. II. cap.* 3. *pag.* 122. *ſequ.* V. C. Chriſtoph. Cellar. Diſſert. ſing. et qui maximo apparatu id egit Abr. Sellerus in Antiquitatibus Palmyrenis, quarum ampliſſimus recenſus in *Act. Erud. Lipſ. ſuppl. tomo III. pag.* 89. *ſequ.* qui Sellerus *cap.* 10. *pag.* 38. et id obſeruat, quod Palmyrae ius coloniae ab Antonino Caracalla in honorem matris, Iuliae Domnae fuerit datum, et *cap.* 32. *et ſequ.* Palmyram ſub Diocletiano et ſequentibus imperatoribus ad aliquam ciuitatis ſpeciem refloruiſſe, donec a Mahommedanis anno 638. intercepta in eum ſtatum deduceretur, vt ſolis ruinis priſtinam magnitudinem proderet, quarum ichnographiam accuratam dedit laudatus Sellerus, in actis eruditorum loco citato *pag.* 102. repetitam.

PAMPHYLIA, cuius mentio fit *l.* 77. *§.* 20. *D. de legat.* 2. Aſiae prouinciae, quae a ſeptentrione Galatia, ab oriente Cilicia et Cappadocia, a meridie mari Pamphylio, ab occidente denique Lycia ac Phrygia maiore clauditur. Antiocho victo liberam eſſe a Romanis iuſſam, ex Liuio probat Noriſ. Cenotaph. Piſan. *diſſ. II. pag.* 211. Poſtea M. Aquillius partem Pamphyliae, Cariae ac Phrygiae finitimam, in prouinciae formam redegit. Inde in Mithridatis poteſtatem peruenit, quo deuicto denuo fuit Romana prouincia, quam anno v. c. 674. pro Conſule rexit Cn. Dolabella, vti ex Verrinis Ciceronis idem demonſtrat laudatus Noriſius. *pag.* 212. Porro piratae in Cilicia inualeſcentes etiam Pamphyliam finitimam tenuerunt, quibus a Pompeio victis Pamphylia iuriſdictioni Ciliciae adiecta eſt. Aſt Auguſtus rerum potitus Pamphyliae propraetorem impoſuit. Dio *lib. LIII.* Ex quo ſaepe ſuis praeſidibus recta, aliquando etiam vel cum Galatia vel cum Cilicia ab eodem praeſide curata eſt. Conf. Noriſ. *pag.* 213.

PANNONIA, quae in *l.* 78. *pr. D. de hered. inſt.* nominatur, ab occaſu Cetium montem, a ſeptentrione Danubium montem, ab ortu eundem Danubium et montem aureum, hodie *Machek*, a meridie lineam ab aureo monte per confluentes Timaci et Drini

Digitized by Google

Drini ad fontes Vnae fluminis, indeque Carauancas montem et Pannonicas Carnicaſque Alpes ad Saui vſque fontes limites habuit. Diuidebatur in ſuperiorem et inferiorem, vel in primam et ſecundam conſularem, quarum illa hodiernam Carniolam, Croatiam, Vinidorum Marchiam, Carinthiam, Stiriam et maiorem Auſtriae partem; haec Boſniam, Sclauoniam, et partem Hungariae, inter Danubium, Drauum, Arrabonem amnes, complectitur. Regere Pannoniam vtramque ſolebant Legati pro praetore. Hinc LEGATVS PROPR. PROV. PANNONIAE ſuperioris eſt apud Grut. *pag.* 457. 2. INFERIORIS *pag.* 441. 10. *pag.* 442. 3.

PARIVM in prouincia Aſiana colonia iuris Italici. *l.* 8. §. 9. *de cenſib.* Sita erat vrbs in Troade ad Propontidem inter Lampſacum et Priapum, et inde maxime celebratur, quod ibi ophigenes, qui a ſerpentibus ictis ſputo mederentur. Prolixe de ea vrbe Strabo *lib. XIII.* Plin. *Hiſt. Nat. lib. VII. cap.* 2.

PARTHI, gens Scythica; quae primum Comiſenen, Parthienen, Paratauticenen et Tabienen regiones incoluit, quarum metropolis Hecatompolis a centum portis celebratur. Poſtea fere vniuerſo Perſarum regno potitis Romanis diu terrori fuit, qui nunquam ex eo tempore trans Euphraten fines imperii proferre poterant. Hinc fere pro hoſtibus habiti Parthi ac Germani. *l.* 24. *de capt. eſt poſtlim.* nec aliam originem eſſe dixeris frequentis ſponſionis et conditionis: *ſi Rex Partborum viuit*, quam a metu iſtius gentis. Ea occurrit apud Papinianum *l.* 37. *D. de reb. cred.* et Vlpianum *l.* 10. §. 1. *de cond. inſt.* Pelles Parthicae laudantur in *l.* 16. §. 7. *de donat.*

PATAVISSENSIS vicus coloniae Italicae ius a Seuero obtinuiſſe dicitur in *l.* 1. §. 9. *de cenſ.* Iungitur ibi coloniis Dacicis Zarmizegethuſae, Napocenſi et Apulenſi: adeoque et Patauiſſenſem vel Patauicenſem ibidem quaerendam veroſimile eſt. Sed ipſa ſcriptura dubia. Taurellus habet Patauiſſenſium, Baſilica, Haloander Paraniſenſium, alii Patruiſſenſium. Sed quum in tabula Peutingeriana in Dacia occurrat *Poroliſſum*, apud Ptolemaeum *Paroliſſum*: ingenioſe vir clar. Chriſt. Gottl. Schwarz

Digitized by Google

in erudita de iure Italico dissertatione *cap.* 2. §. 1. legit Paralisensium. De iis enim marmor apud Sponium Miscell. Erud. *Antiqu. pag.* 195. COCCEIO. VMBRIAVO. DECVRIONI. AVGVR. ITEM. PONTIFICI. CIVITATIS. PARALISENSIVM. PROVINCIAE. DACIAE. COCCEIVS. SEVERVS. FILIVS. PATRI. SAPIENTISSIMO.

PHILIPPI, Macedoniae ciuitas, trans Strymonem fluuium, inter Amphipolin et Neapolim sita, ius Italicum obtinuit. *l.* 6. *l.* 8. §. 8. *D. de cens.* Eius et alias mentio fit in *l.* 32. *D. ad SC. Trebell.* et *l.* 37. *D. de pact.*

PICENVM, cuius mentio in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3. regio Italiae notissima vltra Apenninum inter Aesim et Aternum amnes, cuius oppida celebriora Ancona, Castrum nouum, Auximum, Septempeda, Tollentinum, Asculum, Interamnium, Atria et alia.

PISIDIA, inter Pamphyliam, Lyciam, Cariam et Phrygiam magnam sita, vrbe Antiochia, inter Seleuciam et Apameam sita, colonia iuris Italici, celebris. Tempore Augusti hanc prouinciam Amyntae Regi vna cum Galatia, Isauria et Lycaonia paruisse, iam supra monuimus. Mansit postea pars prouinciae Galatiae, de qua supra plura suo loco.

PONTVS, Asiae prouincia, Bithyniae ad ortum finitima, olim Amazonum victoriis clara. A quo tempore non immerito repetas consuetudinem, quod Pontica matre natus pro Pontico haberetur, *l.* 1. *D. ad municip.* Celebris ibi colonia Sinopensis, *l.* 1. §. 10. *de cens.* de qua suo loco. Iam addimus partem hanc et dioecesin fuisse prouinciae Bithyniae. Vnde vnus idemque semper praeses vtramque regebat prouinciam, qualis etiam sub Traiano Plinius. Vid. supra BITHYNIA.

PTOLEMAIS maritima inter Phoenicen et Palaestinam ciuitas inter Doram et Tyrum, sita, colonia erat Romana, sed sine immunitate. Vnde eam nihil praeter coloniae nomen habere dicit Vlpianus *l.* 1. §. 3. *de cens.* Eo Claudium Imp. coloniam deduxisse ex Plin. *Hist. Nat. lib. V. cap.* 19. discimus.

PVTEO-

Digitized by Google

PVTEOLI, cuius mentio *l.* 1. *D. ad municipal.* vrbs Campaniae, quam ab occasu Auernus alluit, et ab ortu sinum Puteolanum habet. De eius antiquo nomine Dicaearchia, origine Samia, aquis sulphureis plura habet Strabo *lib. V.* plurima Iul. Caes. Capacius, qui eius antiquitates ex instituto descripsit.

Q.

QVIRITES, ita Romani vocati. Vnde notissima formula illa: *ius Quiritium, velitis iubeatis, Quirites*, lex Quiritium in *l.* 1. *D. de rei vind.* Nomen a Quirino, id est, Romulo, §. 2. *Inst. de I. N. G. et C.* quem hoc nomine in coelis vocari dixerat Iulius Proculus *Flor. lib. I. cap.* 1. Rationes nominis varias comminiscitur Ouidius *Fastor. lib. II. v.* 477. verosimillimum tamen, eum a Curibus, id est, Sabinis, quos vicerat, nomen hoc tulisse, quemadmodum et postea Romanos a populis victis cognomina sumsisse nouimus.

R.

RAVENNA, Vmbriae ciuitas ad mare Hadriaticum; postea Exarchae Constantinopolitani sede celebris, et iam antea municipium opulentum et commerciis florentissimum. Hortorum Rauennatensium mentio fit *l.* 16. *D. mandat.*

RHENVS fluuius, qui transiens lacum Brigantinum, recepto Nicro, Moeno, Luppia, demum in Belgio in varios ramos diuisus Oceano se infundit. Praedia in Germania trans Rhenum, adeoque in Germania magna emta memorantur in *l.* 11. *pr. D. de euict.*

ROMA, caput orbis Romani ad Tiberim, vrbs septicollis, terrarum Dea gentiumque, cui par est nihil et nihil secundum. Dicebatur et κατ' ἐξοχὴν vrbs. In eo tamen differebat vrbs a Roma, quod illa moenibus finiretur, Roma esset, qua continentia aedificia erant. *l.* 139. *pr. l.* 2. *pr. l.* 87. *l.* 147. *de V. S. l.* 4. §. 4. *D. de penu leg.* Erat illa communis omnium patria, *l.* 33. *ad municip.* et hinc in dubio ius, quo Romae vtebantur seruandum videbatur.

Digitized by Google

debatur. *l.* 32. *D. de LL.* Ceterum varia ſunt loca tum in vrbe; tum prope illam, quae in Pandectis memorantur, veluti mons Auentinus, *l.* 2. §. 24. *D. de O. I.* mons ſacer, *l.* 2. §. 20. *eod.* via ſacra, quae inter aedem Saturni et forum Rom. per arcum Seueri ad cliuum Capitolinum tendebat. *l.* 2. §. 37. *eod.* via ſalaria, ad portam Colinam, per quam olim Sabini ſalem in orbem deferebant. *l.* 27. *de cond. et demonſtr.* Campus Martius, *l.* 6. *D. de contr. emt. l.* 39. §. 6. *de legat.* 1. Capitolium, quod toties occurrit, quoties conditio illa Iureconſultis frequentiſſima: *Si Capitolium adſcenderit.* Forum Romanum, ſub Capitolio late patens, et porticibus elegantiſſimis circumdatum. *l.* 39. §. 9. *de legat.* 1. Palatium, ingens moles in monte Palatino quam Auguſti inhabitabant, *l.* 3. *D. ſi pars her. pet.* Roſtra, ſuggeſtum, in foro ex roſtris nauium Antiatium compoſitum. *l.* 2. §. 4. *et* §. 43. *de O. I.* Morti Salluſtiani in monte Auentino ad campum ſceleratum, *l.* 39. §. 8. *D. de legat.* 1.

S.

SABATENE. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium: eſt in Florentinis *l.* 69. *D. de contrab. emt.* Sabata et Vada Sabatia ſunt oppida Liguriae notiſſima inter Album Ingaunum et Ianuam ſita. Ibi ſi lacus eſſent, recte dici potuiſſent Sabateni. Sed vere hic intelligenda Sabatia Hetruriae, haud procul a Sutrio remota, quam lacubus et ſtagnis abundaſſe, vel illa Silii Ital. *lib. VIII. v.* 491. *ſeqq. docent:*

Hos iuxta Nepeſina cohors Aequique Faliſci,
Quique tuos Flauina focos, Sabatia quique
STAGNA *tenent, Ciminique lacus, qui Sutria tecta*
Haud procul.

SACER dicebatur mons trans Anienem fluuium; in quem plebs, foenebri malo ad ſeditionem conſternata, ſeceſſit, non prius, quam impetratis tribunis plebis in vrbem reditura. Mons ipſe antea an poſtea Ioui fuerit conſecratus, parum liquet. Rem ipſam referri videas in *l.* 2. §. 20. *de O. I.* Liu. *lib. II. cap.* 32. Dionyſ. Halic.

Digitized by Google

Halie. *lib. VI. cap.* 37. Ouid. *Faſt. lib. III. v.* 663. Flor. *lib. I. cap.* 23.

SACRA VIA principium habebat vel a curia veteri in angulo Palatii, vel, quod Varro diſerte ſcribit, a Carinis et ad cliuum vſque Capitolinum pertingebat, de cuius nominis origine Varro et Feſtus. Eius mentio in *l.* 2. §. 37. *de O. I.*

SALARIA via a porta Capena in Sabinos ducebat. Vnde et ſalaria dicebatur, quia Sabini per eam ſal in vrbem deferebant. Eius mentio fit in *l.* 27. *D. de contr. emt.* vbi P. Septimius Demetrius in via Salaria monimentum dicitur habuiſſe, cuius ad exemplar ſibi ſimile fieri iubebat teſtator.

SARDIANORVM reſpublica, cui certa pecunia legata fuerat per quadriennium certaminis Chryſantiani, *l.* 24. *D. de ann. leg.* vrbs Lydiae celeberrima ad Tmolum montem, Croeſi olim ſedes, et poſtea ſub Romanis *ἀνωνυμία* clara. Vnde ſaepe legas in marmoribus Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ. Ludi ibi Chryſanthini celebrabantur, de quibus ſuo loco. In marmore Arundeliano C. Ant. Septimius Publius dicitur *νικήσας ἀγῶνας* ΣΑΡΔΕΙΣ ΧΡΥΣΑΝΘΙΝΟΝ ΤΡΑΛΛΕΙΣ ΠΥΘΙΑ cet. Vid. Reineſ. *Inſcr. claſſ. V.* 20. *pag.* 366.

SARDINIA, maris interni inſula inter Siciliam et Corſicam, poſt Siciliam et maxima et foecundiſſima, ſed coeli parum ſalubris. Vnde et eo relegatos nouimus, quibus aegre fieri vellent Imperatores. Exemplo eſſe poteſt C. Caſſius Longinus, ICtus celeberrimus, in Sardiniam relegatus, et reuocatus a Veſpaſiano. *l.* 2. §. 47. *de O. I.* Erat libera rep. prouincia, quam Praetores ſortiebantur. *l.* 2. §. 32. *eod.* Auguſtus eam prouinciam populo conceſſit. Vnde eo miſſi viri praetorii, more illius ſaeculi dicti PROCONSVLES, quales ſub Commodo L. Ragoni. L. F. Pap. Vrbas Largus Quinctianus PRO. Cos. PROV. SARDINIAE Grut. *pag.* 45. 9. *et pag.* 487. 6. P. VIBI. F. MARIANVS. E. M. V. PROC. ET PRAESES PROV. SARDINIAE.

Digitized by Google

SARMATAE, Graecis Sauromatae, non modo magnum Europae tractum inter Viſtulam, mare Sueuicum, ſinum Finnicum, Oceanum Sarmaticum, ſed et Aſiam ſeptentrionalem vſque ad Hyrcanum mare colebant, diuiſi ideo in Europaeos et Aſiaticos. Eos pellibus pro veſtimentis vti obſeruat Vlpian. *l.* 25. *pr. D. de aur. arg. mund.*

SEBASTE, olim Samaria, (Hieron. de locis Hebr.) Palaeſtinae ciuitas ab Hyrcano Iudaeorum rege funditus euerſa, (Ioſeph. *lib. XIII.* Ant. Iud. *cap.* 18.) ab Herode de nouo condita, et in Auguſti honorem nouo Sebaſtes nomine condecorata, teſte Ioſepho *ibid. lib. XV. cap.* 11. *et de bello Ind. lib. I. cap.* 16. idque circa annum V. C. 729. ceu erudite docuit Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. pag.* 533. *ſequ.* Coloniam eo deduxit Seuerus Auguſtus *l.* 1. §. 7. *de cenſ.* eique reip. legatum relictum dicitur in *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.*

SELINVS, maritima ad Selinantis fluuii oſtia ciuitas, in Cilicia trochea vel aſpera ſita, quam inter iuris Italici colonias refert Vlpianus *l.* 1. §. 11. *de cenſ.* Plurimae ibi palmae, et in agro terra Selinuntica, quam Galenus inter medicamenta refert.

SICILIA, inſula maris interni ampliſſima, anguſto Siculi maris freto ab Italia auulſa, et hinc poſtremis temporibus Italiae fere accenſita eſt. *l.* 99. *D. de V. S.* Primum a gigantibus, inde ab Iberis, tum poſtea a Siculis, Latii populo, porro a Phoenicibus habitata dicitur. Id certum Graecos eam diu tenuiſſe, et frequentibus coluiſſe coloniis. Quum vero ciuitates ſingulae ſui iuris eſſent, nec vnquam in vnam et communem coaleſcerent rempublicam, et praeterea tyranni in pleriſque dominarentur: Poeni mari tum potentiſſimi maximam inſulae partem facile occuparunt. Aſt iis electis Romani primam hanc extra Italiam prouinciam fecerunt, et per praetorem rexerunt, *l.* 2. §. 32. *D. de O. I.* quem fere eodem iure vſum, ac vrbanum, vel inde patet, quod, antequam lex Atilia de dandis tutoribus per legem Iuniam et Titiam ad prouincias produceretur, et Siciliae praetores pupillis tutores darent. *Excerpt. Peireſciana pag.* 397. Sub Imperatoribus haec prouincia fuit populi,

Digitized by Google

populi, viris praetoriis conceſſa. Vnde in marmoribus paſſim obuii PROCOS. PROVINCIAE. SICILIAE. Reineſ. *Inſcr. claſſ. VI.* 130. Grut. *pag.* 437. 7. 1028. 6. Reperias tamen et PROPRAET. PROV. SICILIAE, apud Grut. *pag.* 344. 8. LEGAT. PR. PRAETORE PROV. SICILIAE. *ibid. pag.* 1093. 2. item LEGAT. PRO PRAETORE PROV. SICILIAE ET ITALIAE *pag.* 493. 4. CORRECTOREM PROV. SICILIAE *pag.* 1102. 8. CONSVLAREM SICILIAE *pag.* 285. 9. 361. 1. 363. 2. 407. 8. 438. 1. et apud Reineſ. *claſſ. VI.* 92. Legis cenſoriae portus Siciliae mentio fit in *l.* 203. *D. de V. S.* de qua ſuo loco.

SINOPENSIS in Ponto iuris Italici colonia eſt, *l.* 1. §. 10. *D. de cenſ.* ſita ad Pontum Euxinum inter Armenen et Amiſum vrbes maritimas, et gymnaſio olim inclaruit. De ea plura Strabo *lib. XII.*

STOBENSIS in Macedonia iuris Italici colonia, *l.* 8. §. 8. *de cenſ.* Oppidum Stobi inter Axium et Chiodorum flumina ſub radicibus iugorum Boranorum ſitum, vetuſtiſſimum fuit teſte Liuio *lib. XXXVIII. cap.* 54. Id iam a Veſpaſiano fuiſſe ciuitate donatum ex numo et Plin. *lib. IIII. cap.* 10. probat Ez. Spanhem. *Diſſ. de num. prou. pag.* 767. Et tamen eos poſtea ius coloniae Italicae iuri ciuitatis praetuliſſe intelligimus ex *d. l.* 8. id quod plures ciuitates feciſſe, vel exemplum Vticae et Italicae docet apud Gell. *lib. XVI. cap.* 13.

SVRRENTVM, Piceni oppidum ad promontorium Mineruae, vini generoſi feraciſſimum. Vnde vinum Surrentinum, et colles Surrentinae apud Collumell. *lib. III. cap.* 2. et *l.* 16. *D. de trit. vin. ol. leg.* Conf. de hoc oppido Plin. *Hiſt. Nat. lib. III. cap.* 5.

SVTRINI fundi meminit *l.* 35. *D. de ſerv. ruſt. praed.* Oppidum eſt Hetruriae maritimum inter Oſſae fluminis fontes et Ciminium lacum ſitum, de quo Strabo *lib. V.* Sil. Ital. *lib. VIII.* v. 492.

Sabatia quique
Stagna tenent, «Ciminumque lacum, qui Sutria tecta
Haud procul.

SYRIA, prouincia ampliſſima inter mare Phoenicium, Ciliciam, Euphraten, Arabiam, interiecta in Palaeſtinam, Phoenicen, Antiochenen, Comagenen et Caelen; aliquando in ſuperiorem et inferiorem diuidebatur. De Syriae Praeſidibus accuratiſſime actum a Noriſio *in Cenot. Piſan. Diſſ. II. cap.* 16. *pag.* 269. *ſequ.* Libera rep. ei praeerant PROCOSS. ab Auguſti temporibus LEGATI. PRO. PRAET. PROV. SYRIAE, quorum id erat ſingulare priuilegium, vt poſſent multis prouinciis interdicere, *l.* 7. §. 17. *de interd. et releg.* quamuis relegare non poſſent quae ſub ſe non eſſet, veluti in Macedoniam. *d. l.* 7. §. 16. Prouinciae huius ſaepe fit mentio in Pandectis, veluti in *l.* 78. *pr. D. de her. inſtit. l.* 101. *de leg.* 3. *l.* 5. *de manum. vind. l.* 122. §. 1. *de verb. obl. l.* 1. *et l.* 8. *de cenſ.* Sed notatu in primis dignum, quod in Syriis a quatuordecim annis maſculi, a duodecim feminae vſque ad ſexageſimum [quintum] annum tributo capitis obligarentur. *l.* 3. *pr. de cenſ.* Praeterea et centeſimas ſoluebant, teſte Appiano in Syriacis. Immunes tamen erant coloniae iuris Italici, Tyrus, Berytus, Laodicea, Emiſa, Sebaſte, Antiochia, Palmyra. *l.* 1. *pr.* §. 1. 3. 4. 5. *l.* 8. §. 3. 4. 5. 6. *de cenſ.* Caeſarienſes et Capitolienſes non erant iuris Italici, ſed immunes tamen a tributo capitis et ſoli. *l.* 1. §. 6. *l.* 8. §. 7. *eod.* Ptolemais nihil praeter nomen coloniae habebat. *l.* 1. §. 3. *eod.*

SYRIA COELE. vide ſupra COELE SYRIA.

SYRIA PHOENICE, Syriae pars anguſtior quidem; ſed altiſſima ac opulentiſſima. Eam antiquiores Geographi ab Eleuthero flumine in Aegyptum vſque extendebant. Strab. *lib. XVI. pag.* 520. poſtea anguſtioribus terminis circumſcripta, tractum inter Eleutherum et Cherſaeum fluuios complectebatur. In ea Syriae parte ſplendidiſſimae erant coloniae et ciuitates Tyriorum; Emeſena, Laodicea, Berytus, de quibus ſuis locis, ex *l.* 1. *et l.* 8. *de cenſ.*

Digitized by Google

T.

THESSALIA, Graeciae regio inter Macedoniam et Hellada proprie dictam. In ea ciuitates celeberrimae, Hypata, Soſtenes, Cypera, Gomphi, Pheſtus, Tricca, Aetinium, Pythaeum, Atrax, Iolcus, Hermenium, Caſtanea, Meliboea, Methone, Phthia, Thebae Theſſalicae, Echinus, Lariſſa, Demetrias, Pegaſae. Pleraeque ex his ciuitatibus, ſi non omnes, in σύστημα coaluerant, communibus ſacris, ludis, et conſiliis vſae. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θετταλῶν reſcripſiſſe dicuntur Hadrianus et Antoninus Pius Imperatores *l.* 37. *D. de iudic.* et *l.* 45. *§.* 1. *D. ad L. Iul. de vi publ.*

THRACES a ſeptentrione Aemum montem, ab oriente Pontum et propontidem, a meridie Aegeum mare, ab occidente Strymona fluuium fines agri ſui habebant. Gens olim fera et ſaeua, poſtea paullatim ad meliorem cultum traducta. Vnde plures ibi vrbes et coloniae celeberrimae, et in his Byzantium, paullo poſt altera Roma et orientis caput futura. Vrbes Thraciae itidem in ſyſtema coaluerant. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θρᾳκῶν reſcripſiſſe dicitur Antoninus Pius *l.* 1. *§.* 1. *D. de adpellat.*

TIBERIS, fluuius Latii ex Apennino fuſus vrbe Roma quam alluit, illuſtris, ex Hetruria decurrentem Clanim, ex Latio Narem atque Anienem in alueum ſuum receptos in mare inferum defert. Pars quaedam cis, pars vltra Tiberim ſita. Vnde *quinque viri cis Tiberim et vltra* Tiberim, *l.* 2. §. 33. *de O. I.* de quibus ſuo loco; et *tabernae trans Tiberim*, *l.* 5. *§.* 16. *de tribut. act.* Tiberim aliquando ſe infudiſſe in vrbem, et ſtragem maximam edidiſſe, ex *l.* 9. §. 1. *de damn. inf.* diſcimus Obiter Tiberis mentio fit in *l.* 23. D. *praeſc. verb. l.* 17. §. 6. *de aedil. edict. l.* 6. *de nupt.*

TIBVR, Latii oppidum ad Anienem fluuium, antiquitate et amoenitate celeberrimum. Balneum ibi Iulianum celebratum, quod vt gratis praeberetur ciuibus, legato neſcio cuius effectum eſt. *l.* 35. *§.* 3. *de legat.* 3.

TRAIANOPOLIS, Ciliciae colonia iuris Italici, a conditore Traiano Imp. cognominata. *l.* 1. §. 11. *de cenſ.*

TROAS, Aſiae regio ad Helleſpontum, in qua Ilium. Ibidem et vrbs Troas, ab Alexandro Alexandria Troas dicta inter Colonas et Lectum, haud procul ab Helleſponto. Eam iuris Italici fuiſſe, ex *l.* 7. *et l.* 8. §. 9. *de cenſ.* diſcimus.

TROIA, illa celeberrima Aſiae vel Phrygiae minoris ciuitas, ab Achiuis capta et funditus exciſa. Eius πτωλεθρίας meminit *l.* 123. *D. de V. S.* Refloruit poſtea in Ilio, de quo ſupra. Iam ſeges eſt, vbi Troia fuit.

TVSCIA, quae et Hetruria, ampla et diues inter Galliam ciſpadanam, montem Apenninum, Tiberim, et mare inferum prouincia, duodecim vrbibus totidemque principatibus inter ſe conſtitutis clara. Eius mentio fit in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3.

TVSCVLVM, proximum Romae Latii municipium, mature ciuitate donatum, et multis Romanorum palatiis praediiſque ſuperbum. Reip. Tuſculanae mentio fit *l.* 38. §. 5. *D. de legat.* 3. Fundorum Tuſculanorum *l.* 50. *de vſufr. l.* 77. *de legat.* 2. *l.* 82. §. 1. *de leg.* 2. *l.* 39. §. 2. *de aur. arg. mund. l.* 17. *pr. de cond. et dem. l.* 74. *l.* 75. *de V. O.*

TYRVS, Phoeniciae metropolis, potentia olim et opibus celeberrima, adeo vt per totum orbem claſſes dimitteret, variaſque in Aſia, Graecia, Africa, Sicilia, Hiſpania colonias conderet. Ab Alexandro M. laborioſa obſidione expugnata et funditus exciſa, ſtatim renata eſt, quod Sidonii in claſſe Alexandri militantes 15000 Tyriorum in vrbis direptione furtim ſubduxerant, ac plures ante vrbis obſeſſionem Carthaginem fugerant, quibus patrios Lares repetentibus Tyrus tam breui priſtinas vires recuperauit, vt anno a memorata clade XVIII. Antigono, Aſiae regi potentiſſimo XV. menſibus reſiſteret. Noriſ. *Epoch. Syro-Maced. Diſſ. IIII. pag.* 381. *ſequ.* Ex eo tempore Tyrus Seleuco et mox Aegypti regibus paruit, donec Antiochus M. eam A. V. C. 536. proditione recuperaret. Polyb.

Digitized by Google

lyb. *lib. V.* Ab Alexandro II. Syriae Rege ἀυτονομία donata eſt anno v. c. 628. Strabo *lib. XVI. pag.* 521. quam libertatem illi ſeruauit Antonius Triumuir. Ioſeph. *Ant. Iud. lib. XV. cap.* 4. Vnde apud Gruterum pag. 1105. mentio fit ΤΥΡΙΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΦΟΙΝΕΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΑΟΥΑΡΧΙΔΟΣ. Ceterum patria fuit Vlpiani, qui eam *ſplendidiſſimam iuris Italici in Syria Phoenice Tyriorum coloniam, nobilem regionibus, ſerie ſaeculorum antiquiſſimam, armipotentem, foederis, quod cum Romanis percuſſerit, tenaciſſimam* adpellat, obſeruatque, *eamdem a Seuero ob egregiam in rempublicam, imperiumque Romanum inſignem fidem iure Italico donatam. l.* 1. *pr. de cenſ.* Aſt Caius id a Seuero et Antonino factum eſſe tradit. *l.* 8. §. 4. *eod.*

V.

VALENTIA, vrbs Hiſpaniae Tarraconenſis maritima ad Turiam fluuium, quae antiquum nomen etiamnum retinet. Eam iuris Italici fuiſſe docet *l.* 8. *pr. de cenſ.*

VIENNA, vrbs Allobrogum ad Rhodanum, Galliae Narbonenſis metropolis, hodie *Vienne.* Eam ſolum per Galliam Narbonenſem iuris Italici fuiſſe obſeruat Caius *l.* 8. §. 1. *de cenſ.* quum Gallia Lugdunenſis vniuerſa eo iure frueretur. COLONIA VIENNENSIVM ORNATISSIMA VALENTISSIMAQVE dicitur in marmore apud Grut. *pag.* 502.

VMBRIA ab Auſtro Narem amnem, ab occaſu Tiberim; et trans Apenninum Bedeſin, a ſeptentrione mare Hadriaticum, ab ortu Aeſim fluuium et Naris fontes terminos habuit. Vrbes clarae Rauenna, de qua ſupra, Ariminum, Piſaurum, Fanum Fortunae, Sena Gallica, Ceſſina, Saſſina, Vrbinum, Sentinum, Aeſin, Camerinum, quae vetera nomina paulliſper inflexa etiamnum retinent. Mentio eius fit in *l.* 41. §. 2. *de legat.* 3.

VTICA vrbs Africae maritima ad Bagrudae fluuii oſtia ſita, Catonis fato celebris. Quum antea ἀυτόνομος eſſet, ius coloniae

petiit ab Hadriano. Gell. *lib. XVI. cap.* 13. Sed iſtud demum obtinuit cum iure Italico a Seuero et Antonino Auguſtis. *l.* 8. §. 11. *de cenſ.*

Z.

ZARMIZEGETHVSA, colonia iuris Italici Dacica a Traiano deducta, *l.* 1. *de cenſ.* Ea poſtea dicta Vlpia Traiana, eodemque loco ſita eſt, vbi hodie Varhel ruina. Plura et egregia de ea habet Reineſ. *Var. lib. III. cap.* 16. *pag.* 606. *ſequ.*

ZERNENSIVM, colonia iuris Italici, item in Dacia fuit, eundemque conditorem Traianum habuit. De ea quoque plura Reineſ. *Var. lib. III. cap. XVI. pag.* 606. *ſequ.*

10.

Digitized by Google

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLORVM
POSTVMORVM

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS
LVDOVICI GERMANICI IMP.

VNA CVM DIPLOMATARIO

COMPREHENDENS.

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA ET RES GESTAE LVDOVICI GERMANICI.

LIBER I.

DE LVDOVICI NOMINE, NATALIBVS, EDVCATIONE, CONIVGIO, LIBERIS.

CAPVT I.

DE LVDOVICI NOMINE, COGNOMINIBVS ET TITVLIS.

§. I.

LVDOVICI Germanici, maximi potentiſſimique poſt hominum memoriam principis vitam et res geſtas ſcribere adgredior : opus et euentuum magnitudine, et bonis prauiſque exemplis tam varium, vt inde ſibi quiſque, ſuaeque reipublicae, quod imitetur, foedumque inceptu ac exitu, quod vitet, capere poſſe videatur. (a) Neque eſt, quod verear, ne in illuſtranda perpoliendaque hac hiſtoriae parte occupatus, actum agere cuiquam videar. Si enim a viro perelegantis ingenii, Io. HENR. BOECLERO (b) diſceſſeris, vix quiſquam adhuc repertus eſt, qui tanti viri memoriae conſuluerit. Veterum autem tanta hic fuit incuria, vt, quum DAGOBERTI, SIGIBERTI, PIPPINI, CAROLI MAGNI et LVDOVICI PII res geſtas permulti certatim memoriae prodiderint, (c) ſoli fere LVDOVICO noſtro defuere decora ingenia, quae illi eam-

(a) Liu. *I. praef.*
(b) *Diſſert. hiſt. pol.*
(c) DAGOBERTI geſta a S. Dionyſii monacho ſcripta edidit Du Cheine *Script.*

eamdem operam nauarent. Si quod vero olim eius generis monimentum exſtitit (d), illud cum aliis multis in triſti illo bonorum librorum naufragio periiſſe animaduertimus. Plures equidem exſtant eorum temporum annales, quibus etiam, quod a LVDOVICO geſtum eſt, memoriae proditum: ſed praeterquam quod diſperſa minus ad memoriam valent, tam contraria fuerunt ſcriptorum, qui tum floruerunt, ſtudia, vt alii in CAROLI CALVI partem proniores pleraſque LVDOVICI actiones ſuo praeiudicio damnent, alii, noſtro paullo aequiores, tanto acrius in CAROLVM, tamquam gentis ſuae dedecus, inuehantur. (e) Inter quae tam contraria iudicia

Script. rer. Francic. Tomo I. p. 572. Apud eumdem *eodem Tom. I. p. 591.* exſtat vita SIGEBERTI III. Regis, et *p. 594.* vita PIPPINI, Maioris Domus Auſtriae. CAROLI M. vitam plures ſcripſerunt: vnus, qui illam ex Annalibus plebeiis, a Reginone quoque viſis compoſuit, apud eumdem *Tomo II. p. 50.* alter Monachus Egoliſmenſis *ibidem p. 68.* et apud PETR. PITHOEVM inter *Scriptores XII. Hiſt. Franc. p.* 230. tertius S. Galli Monachus apud Caniſium *Lect. antiqu. Tomo I. p.* 358. et Du Cheſne *Tomo II. p.* 107. quartus Eginardus, cuius vitam poſt alios ſplendide edidit notiſque doctiſſimis illuſtrauit Io. Hermannus Schminckius Traiecti ad Rhen. 1711. quintus Poëta Saxo, cuius annales a Reinero Reineccio primum editos et ſaepius recuſos cum vetere codice MSC. contulit et *Tomo I. Script. rer. Brunſu. pag.* 120. inſeruit Leibnitius. Non pauciores ſunt, qui LVDOVICI PII vitam ſcripſerunt. Exſtat enim vita eius ab anonymo, ſed coaeuo, quem aſtronomum vulgo adpellitant, ſcripta. Exſtat Ermoldi Nigelli *Carmen de Rebus a Ludouico Pio geſtis* ex codice MSC. Vindebonenſi editum a Lud. Ant. Muratorio *Script. rer. Italic. Tomo II. Part. II.* et Menckenio *Script. rer. Germ. et Sax. Tomo I. p. 866.* Exſtant Thegani *geſta Ludouici Pii* itidem a Pithoeo inter *XII. Scriptores Hiſt. Franc. p. 291. ſeqq.* relata, et denique Theodulfi, Epiſcopi Aurelianenſis *verſus de Ludouico Pio* apud Du Cheſne *Tomo II. p.* 326.

(d) Vitam eius ſe ſcripturum promittit Monach. S. Galli de vita Caroli M. *lib. II. cap. 9. edit. Hahnii.*

(e) Exemplo eſſe poſſunt ANNALES FVLDENSES, quorum auctor, quum Fuldae, in Ludouici regno, ſcripſerit *ad ann. 875.* CAROLVM CALVVM *Galliae tyrannum*, et hominem *lepore timidiorem*; *ad annum 876. ſtultum*, et *nouellum Sennacherib.* vocare non dubitat. At eumdem animi morbum paſſim prodit auctor ANNALIVM BERTINIANORVM, a Ducheſnio *Tomo III. Script. rer. Franc. p.* 150. *ſeqq.* editorum, qui, quamquam paullo modeſtior, odium tamen in LVDOVICVM noſtrum eiuſque filios diſſimulare non potuit. Illi ſaltim plus iuſto indulſit, dum de LVDOVICO, Ludouici noſtri filio, magnanimo profecto ac fortiſſimo principe, *ad annum* 882. ſcribere auſus: *Ibi nunciatum eſt Carolo, quia ſobrinus ſuus, Ludouicus, Ludouici Germanici Regis filius*, INVTILITER SIBI ET ECCLESIAE AC REGNO VIVENS, *morti ſuccubuit.* Quae ſane non ſunt hiſtorici, alieni a partium ſtudio, ſed Ludouico,

Digitized by Google

dicia id, quod verum eſt, reperire, quemadmodum difficillimum, ita nobis, qui amoris odiique cauſſas procul habemus, maxime curae fuit. Ceterum ſuſcepti laboris hunc praecipue fructum iucunda animi praeſenſione praecepimus, quod eum illis, qui de genuinis regni Germanici ipſiuſque iuris publici originibus ſunt ſolliciti, non parum vtilitatis adlaturum, auguramur. Quod quidem an conſequuti ſimus, alii viderint. Nos, ne verboſior ſit praefatio, ſtatim ad rem ipſam accingimur, primo hoc libro quaedam, quae ad ipſam LVDOVICI Germanici perſonam, nomen, cognomina, natales, educationem, indolem, corporiſque ac animi dotes, poſtremo ad eius familiam, coniugium, liberoſque pertinent, praemiſſuri.

II. Nomen LVDOVICI noſter commune cum LVDOVICO PIO, patre, habuit, ob eamque cauſſam a THEGANO (f) aliiſque eorum temporum ſcriptoribus plerumque *filius Ludouici Pii* AEQVIVOCVS, nec non *ei cognominis*, (g) adpellatur. Id nomen, incertis adhuc, et parum excultis orthographiae regulis, non vno modo a veteribus litteris expreſſum, reperio. Nam in annalibus modo LVDOVICVS, modo LVDEWICVS, modo LVDOICVS, vel LODOICVS; in diplomatibus ſaepius HLVDEWICVS, HLVDOWICVS, hLVDEWICVS, quin et CHLODEWICVS (h) aliquando vocatur. Aſperior enim erat Francorum non minus, quam Alamannorum, pronunciatio, vt non modo vocales, (i) ſed et conſonantes L. N. R, (k) ex infimo gutture protruderent,

[f] *De geſt.* Ludouici Pii *cap.* 39.

[g] *Monach. Sangallenſ.* Vit. Caroli M. *lib. II. cap.* 8. *p.* 579.

[h] *Infra diplomate I. in ſubſcript.*

[i] Hinc *Hebehardus* ſcribebant pro *Eberardus*: *Infra Dipl. XX. XXI. LV. Hemma* pro *Emma*: *Dipl. III. Hadebertus* pro *Adelbertus*: *Dipl. XII. XIIII. XV.* Similia ſunt *habent*, pro *abent*, veſpera, apud Notkerum *Pſalm.* LIIII. 18. *habil* pro *übel*, malum, *here* pro *ere*, honor, *in gloſſ. Keron.* Immo iam olim veteſtiſſimos Germanos pro *erde*, terra, dixiſſe HERDAM, vel HERTHVM, patet non modo ex Tatiani *Harmon. cap.* 75. 41. verum etiam ex ipſo Tacito *de mor. Germ. cap.* 40. Atque inde illuſtrari poteſt locus inſignis Auctoris aſtronomi in vita Ludouici apud Pithoeum *in Script. XII. Hiſt. Franc. p.* 426. Refert ibi, Ludouicum Pium morti proximum, *converſa facie in ſiniſtram partem indignando quodammodo, virtute quanta potuerit, diriſſe his*: HVZ, HVZ, *quod ſignificet* FORAS, FORAS: *indeque pauiſſe, quia malignum ſpiritum viderit.* Illud vero HVZ non aliud eſt, quam Germanicum AVS, vel VS, pro quo nos hodie dicimus HERAVS vel HINAVS, et quod apud Keronem ſcribi VZZE vel VZZANA, obſeruat Schilter. *Theſaur. Antiqu. Teut. Tom. III. p.* 822.

[k] Litterae L adſpirationem ſaepiſſime praefigebant ſcribentes HLAVFFAT pro

mur. Inquiſiuit in eius originem ERMOLDVS NIGELLVS, (q) ſed ita, vt ſe poëtam eſſe meminerit, ſibique quidlibet audendi fingendique aequam ſemper poteſtatem eſſe debere exiſtimarit. En enim hominis vigilantis ſomnia:

Nam HLVDOVICVS *enim* LVDI *de nomine dictus,*
LVDERE *ſubiectos pacificando monet.*
Seu quis Franciſcam mauult reſonare loquelam:
Nominis vt poſſit noſcere notitiam:
Nempe ſonat HLVDO *praeclarum:* WICH *quoque Mars eſt,*
Vnde ſuum nomen compoſſuiſſe patet.

Sed prior etymologia luſus ingenii eſt. Ludit enim NIGELLVS, dum a *ludo* arceſſit nomen Germanicum, quum a nominum Latinorum vſu Franci quam maxime abhorruerint. Poſterior, vtut paullo veriſimilior, non magis tamen priore vera videtur. Neque enim HLVDO Francis erat *praeclarum*, ſed HLVDER vel HLVTER, (r) idem, quod noſtrum *lauter*. Inde vero non LVDOWICI, ſed LVTERVICI nomen naſceretur. (s) Sed ERMOLDVS, vt Ludouicum ſuum pace belloque magnum eſſe oſtenderet, id ipſo nomine innui lectori perſuaſit, vſus argumento notationis, malo poëta, quam bono

(q) *De geſtis Ludouici Pii lib. I. v.* 45.

(r) Pluribus id exemplis demonſtrauit Schilter in *Gloſſar. Teut. p.* 461. *et* 556. Inde eſt nomen HLOTARIVS, quamuis ſint, qui illud a LIVTI, *leute*, *homines*, et HERR, *dominus* deriuare malint. Vid. Diecmann. *Specim. Gloſſar. Latino-Theot. p.* 38. *ſeqq.* Vtcumque ſe res habeat: eſt et hoc nomen vere Celticum et iam olim Gallis familiare. Nam apud Liuium *lib. XXXVIII. cap.* 16. inter principes Gallorum in Aſiam migrantium eſt quidam LVTARIVS. Alium in ipſa Gallia deprehendimus temporibus IVLII CAESARIS, apud quem *lib. VII. de bello Gall. cap.* 5. memoratur LVTERICVS Cadurcus, Hirtio *lib. VIII. cap.* 32. *et* 34. LVTERIVS, Iulio Celſo *Vit. Caeſ. p.* 96. LVTHERIVS, Liuio denique LVTARIVS, in quibus omnibus vocabulis *Lotharii* nomen nemo non deprehendit.

(s) Attamen hanc ERMOLDI etymologiam iuuari quodammodo poſſe fatemur, ſi pro *hludo* ſubſtituamus LIOTH, quod *lucem* ſignificat. Otfrid. *in Euangel. lib. I. cap.* 15. *v.* 38.

LIOTH *thaz thar ſcinit.*
Inti allauuorolt vinit.
Lux, quae lucet, et omnem mundum illuminat.

Et *lib.* II. *cap.* 2. *v.* 21.

Ni uuas er thaz LIOTH, *ih ſagen thir ein,*
Thaz thar then liutin inſcein.

Non erat iſte ita lux, (vt ſemel dicam) vt populis illuceſceret. Sic vero LIOHTEWIC non male dici poſſet *bello praeclarus.* Io. Georg. Eccard. *Hiſt. ſtud. etymolog. p.* 38.

Digitized by Google

bono, hiſtorico, digniore. Sunt, quibus id nomen a vetere HLOT *propago* et WICH, *ciuitas* compoſitum videtur, (t) vt LVDOVICVS idem ſit, ac *palmes ciuitatis vel reipublicae.* Nobis, quibus in etymologiis omni acumine potior eſt ſimplicitas, nomen iſtud ex LIVTI vel LEODE, quod *homines*, et VVIC, quod *caſtellum* denotat, conflatum videtur, vt adeo idem ſit, ac *caſtellum* vel *perfugium hominum.* (u) Maiores enim noſtros magnopere delectatos fuiſſe nominibus, quae locum aliquem munitum, tutiſſimumque refugium ſignificant, exemplis quam plurimis mihi compertum eſt: (x) et nomina vtriuſque ſexus, deſinentia in WIC vel VVICH, hac poſita ſignificatione quam commodiſſime poſſunt explicari. (y) Nec potuiſſent profecto parentes liberos, maxime reipublicae deſtinatos, concinniore nomine admonere officii, (z) quam dum eos LVDOVICOS,

(t) Schilter. Theſaur. antiqu. Teuton. *Tomo III. p. 461.*

(u) Diecmann. Specim. gloſſar. Lat. Theot. p. 38. et Tilius apud Ang. de Nuce not. ad Chron. Caſſin. p. 116.

(x) Terminationes nominum propriorum, tum maſculinorum tum femininorum, frequentiſſimae ſunt BVRG, *caſtellum*, STEIN, *petra*, WART, *ſpecula*, DVRVN, *turris*, STET, *vrbs*, LVOG, *ſpecus*, BERG, *mons*, quae omnia tuti perfugii notionem inuoluere videntur. Hinc a BVRG eſt *Walpurg*, a STEIN *Inſteen*, *Ruaſtein*, a VVART *Antuuart*, *Burcuuart*, *Egiluuart*, *Gaganuuart*, *Hadauuart*, *Heriuuart*, *Marchuuart*, *Paldeluuart*, *Pernuuart*, *Richuuart*, *Roaduuart*, *Snevvart*. A DVRVN *Cundurun*, *Haldduring*, *Helidor*: a STET *Lieſtet*: a LVOG, LVCH, LAVCH, LOH vel LVC *Cadaloh*, *Dhcotaloh*, *Ebarloh*, *Folchteloh*, *Fritaloch*, *Herolog*, *Helemlog*, *Hiiloh*, *Lantaloch*, *Otoloh*, *Ratloh*, *Reginloch*, *Ruadloh*, *Thiotoloh*, *Theutoloch*, *Thietloh*, *Wolkelohe*. Denique a BERG, BIRG vel BRIG *Amalperg*, *Elidpirch*, *Madalbirg*, *Sigibrich*, *Yanbire* et cetera, quae omnia ex ſolo Goldaſto *Rer. Alam. Tomo* II. *p.* 120. *ſequ.* excerpſimus.

(y) Erat haec terminatio nominibus virorum mulierumque communis. Maſculina nomina ſunt *Adauuich*, *Aleuuic*, *Eberuuic*, *Ediluuic*, *Eriuuic*, *Fridouuic*, *Hartuuic*, *Hiltiuuic*, *Perenuuic*, *Reduuic*, *Rodouuic*, *Siuuich*, *Thiouuich*: feminina *Adaluuic*, *Alekeruuich*, *Engiluuic*, *Folcuuic*, *Immuuich*: communia maſculis feminiſque *Geiluuich*, *Heiluuich*, *Keiluuich*, *Hatuuig*, *Hirminuuich*, *Keruuic*, *Oruuic*, *Regiuuch vel Raganuuich*, *Ranuuic*, *Ruaduuig*, *Sogeuuich*, *Thioruuic*. Quemadmodum ergo ALEWIC eſt *refugium omnium*, FOLCWIC et THIOTWIC *refugium populi*, GEILWICH, HEILWICH et REILVVICH *refugium excelſum*, OTVVIC *refugium praeſtantiſſimum*, ADALVVIC vel EDILVVIC *ciuitas nobilium*, ENGILVVIC *ciuitas angelorum*, FRIDOVVIC *ciuitas pacis*: ita LVDOWIC a *liuti* vel *Leode* et *vvic* vel *vvich* commodiſſime exprimit *refugium hominum.*

(z) Erant Francorum nomina ἐπωνυτικὰ et maximam partem ita compoſita, vt illis inſigniti officii ſui admonerentur. Quod vt denuo exemplis paucis, iiſque perſpicuis, et ab hodierna dialecto parum diſcrepantibus, demonſtrem,

Digitized by Google

cos, id eſt, perfugium hominum, et quemdam veluti miſerorum portum eſſe oportere docuerunt.

IIII. Quum vero LVDOVICVS noſter alter eſſet ex Carolidarum familia, qui id nomen ferebat: fieri ſane non poterat, quin varia inuenirentur cognomina, quibus a patre eiuſdem nominis diſcerneretur. OTFRIDVS (a) eum ideo *alterum*, vel, vti olim Romani alia occaſione loquebantur, *iterum Ludouicum* vocat, verbis:

So iſt der ſelbo edelin,
Ther heizit AVVR LVDOVVIC.

Sic eſt ille ipſe nobilis,
Qui vocatur ITERVM LVDOVICVS.

Ex eadem ratione auctor chartae Alamannicae apud GOLDASTVM (b) ei IVNIORIS cognomen tribuit, quamquam id poſtea filio illius magis conuenire viſum ſit. Reliqui ſcriptores plerique, cum veteres, tum recentiores, eum GERMANICVM, vel GERMANORVM REGEM, (c) quaſi ampliſſimi iſtius regni conditorem, adpellitant: quamuis tum Germania frequentius FRANCIAE ORIENTALIS nomine veniret, eoque non modo ipſum LVDOVICVM noſtrum in diplomatum ſubſcriptionibus, verum etiam OTFRIDVM in epiſtola nuncupatoria vſum eſſe animaduertamus. Hic ſane Germanorum Ennius et epiſtolae illi praemittit elogium: LVDOVICO ORIENTALIVM REGNORVM REGI SIT SALVS AETERNA, idque in ipſa dedicatione duplici acroſticho exprimit, et poſtea diſerte ait: (d)

Er

ſtrem, filias nomine ADALVVIB vel ADALWIF admonebant, vt dignos *nobili matrona* mores oſtenderent: nomine ADALTRVD, vt pro eo, ac nobilem deceat, fidem ſeruarent: nominibus ENGILVVIB, ENGILHILT, ENGILMVT, ENGILMVND, vt gratia, venuſtate, morum oriſque ſuauitate angelis ſimiles eſſe ſtuderent: nominibus FRIDILIVBA et FRITVVIF, vt pacis inprimis domeſticae eſſent amantes. Quin vt et patriae caritatis admonerent liberos, quibuſdam impoſuerunt nomina, ab ipſa patria deſumta, qualia ſunt FRANCO, vel FRANCHO, FRIESO, SAXO, SVVAB vel SVAB, SVVABINC, SVVABIZHO, SVVABOLT, SVABIN, SVABAHOLT, SVVIDKER, SVIDIRICH, SVVIDPVRC, SVVIZA. Denique quid aliud voluit nomen VVIRTIN feminae impoſitum, quam vt ſe matremfamilias eſſe debere, idemtidem cogitaret?

(a) *Praefat. euangel. v.* 35.

(b) *Rer. Alamann. Tom. II. pag.* 47. *Add. Tradit.* Werthin. *apud* Leibnit. *Tom. I. Script. rer. Brunſuic. p.* 118.

(c) *Annal. Bertiniani ad ann.* 845. *et ſequ.* 853. 862. *et paſſim.*

(d) *Praefat. ad* Ludou. *v.* 3.

Er OSTARRICHI *ribtit al*,
So Franckono Kuning ſcal.

Is ORIENTALE REGNVM *regit omne*,
Prout Francorum regem decet.

Vbi OSTARRICHI eſſe prouincias, quae cis Rhenum in Francorum ditione erant, quaeque iam ſub Merouingis corrupto vocabuli ſono AVSTRIAE vel AVSTRASIAE nomine veniebant, (e) palam eſt. At ipſe LVDOVICVS initio diplomatum ſuorum nullo vtitur titulo διαχριτικῷ, ſed ſimpliciter ſe LVDOVICVM *diuina fauente gratia Regem*, more iſtius ſaeculi, adpellitat, praeterquam quod, ſuperſtite patre, *Regis Boiariorum* titulum praetuliſſe, (f) eodemque fatis functo annos, quibus huic vel illi regno praeeſſe coeperit, in fine chartarum numeraſſe aliquando legitur. (g)

V. Acrius

(e) Nec tamen ideo ego Ludouici regnum iiſdem, quibus olim ſub Merouingis Auſtraſia, terminis contineri ſtatuo. Theodericus enim, qui primus Auſtraſiam rexit, cis Rhenum Boioariis et Alamannis, a patre perdomitis praefuit, quibus ipſe regnum Thuringicum adiecit: noſter ſimul Saxoniae, Friſiae, et prouinciis, quas Slaui occupauerant, imperauit. Contra noſter trans Rhenum initio praeter Moguntiam, Wormatiam et Spiram nihil habuit: quum ibi Theodericus longe lateque regnaret, ipſamque regni ſedem Metis conſtituiſſet. Fredegar. *Hiſt. Franc. epitom. cap.* 30. Sed qualitercumque prouinciae Francorum diuiderentur, ſemper pars orientalis Auſtraſiae nomine veniſſe videtur. Schurzfleiſch. *Diſſert. de regno Auſtraſ. cap.* 1.

(f) Infra diplom. 40. 41. 43. 61. 62. 63.

(g) Ludouicus noſter non vni, ſed pluribus regnis dominari ſibi videbatur, ac proinde non regni, ſed *Regnorum orientalium Rex* ſalutatur ab OTFRIDO, *Rex* quippe *totius Germaniae*, *Rhetiarumque et antiquae Franciae*, *nec non Saxoniae*, *Thuringiae*, *Norici*, *Pannoniarum atque omnium ſeptentrionalium nationum*, vti loquitur Monachus Sangallenſis *in vita Caroli M. lib.* II. *cap.* 9. Hinc in chartis ſuis modo annos regni ſui in *Boioaria*, vti infra *dipl.* LVII. modo in *Alamannia*, vti *dipl.* XXXIII. *et ſeqq.* modo in *Alſatia* vel Lotharingia, quam cum Carolo fratre creuerat, vti *dipl.* I. ſolet numerare. *Germaniae Regis* titulo illum vmquam vſum eſſe, non obſeruaui, praeterquam quod in *Formulis Alſaticis num.* VI. *pag.* 57. *edit. Eccardi* legimus. HL. *Rex Germaniae.* Sed quum ea magis formula diplomatis, quam verum diploma videatur, neque alibi exſtet vllum, in quo hic titulus occurrat: inde ſane publicum huius elogii vſum fuiſſe, nemo temere collegerit.

Digitized by Google

V. Acrius inter ſe contendere video eruditos, an IMPERATORIS AVGVSTI vel CAESARIS titulum vel ipſe ſibi tribuerit LVDOVICVS noſter, vel ab aliis ſibi paſſus ſit attribui? Eam enim quaeſtionem inter viros doctos, qui famoſum iſtum Parthenonis Lindauienſis diploma vel vindicare a *νοθευτων* ſuſpicione, vel argumentis luculentiſſimis damnatum proſcribere conati ſunt, quam diutiſſime agitatam eſſe nouimus. Enimuero vti hanc litem noſtram iam non facimus: ita, quae ipſa eorum temporum monimenta nobis ſufficiunt argumenta, paucis hic delibare iuuat. Primum itaque certum omnino exploratumque eſt, LVDOVICVM noſtrum fratri natu maximo, Lothario, quantumuis ſibi parum aequo, Auguſtam tamen dignitatem, quam pater cum eo pridem communicauerat (h), numquam dubiam reddidiſſe. Neque enim de imperio Romano vlla inter fratres contentio fuit (i), ſed de regno Francorum, quod fratres natu minores cum Lothario aequa lance diuiſum volebant, Lothario eminentis iſtius dignitatis obtentu totam ſibi hereditatem paternam, ipſumque in fratres imperium, proterue vindicante. Sane quum iam atrociſſimum et plus quam ciuile bellum inter fratres exarſiſſet, quumque iam in procinctu eſſent infeſtae acies, nec LVDOVICVS noſter, nec CAROLVS eam fratri tulerunt conditionem, vt ſe Auguſta dignitate abdicaret, vel eamdem ſecum communicaret, ſed, quod diſertis verbis memorat NITHARDVS (k), *vt memor fraternae conditionis, ſineret eccleſiam Dei et vniuerſum populum Chriſtianum pacem habere, concederet illis* REGNA, *a patre*, SVO CONSENSV *conceſſa, haberet* SVA *ſibi, non merito, ſed ſola miſericordia a patre illi relicta.* Quin addit NITHARDVS, vtrumque fratrem Lothario

(h) *Annal.* Bertin. *Fuldenſ. Moiſſiacenſ. ad ann.* 817.

(i) Ait quidem Theganus *de geſt. Ludouici Pii cap.* 11. *p.* 306. *Supradictus vero Imperator denominauit filium ſuum Lotharium, vt poſt obitum ſuum omnia regna, quae ei tradidit Deus per manus patris ſui, ſuſciperet, atque haberet* NOMEN *et* IMPERIVM *patris: et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Sed facile patet, non Auguſtam dignitatem fratrum animos exacerbaſſe, ſed praeceps patris iudicium, *vt Lotharius poſt obitum ſuum omnia eius regna ſuſciperet.* Ipſe etiam Lotharius, mortuo patre, et imminente ſibi a fratribus bello, tamquam certum poſuit, non eſſe de Auguſta dignitate controuerſiam, ac potius eo obtentu vſus eſt, ad maximam regni partem fratribus extorquendam. Hinc apud Nithardum *Lib. II. p.* 461. fratribus iubet renunciari: *quoniam ſcirent, illi* IMPERATORIS *nomen magna auctoritate fuiſſe impoſitum, vt conſiderent, quatenus eius nominis magnifice poſſit explere officium.*

(k) De *diſſenſ. filior. Ludouici Pii lib. II. p.* 460.

thario obtuliſſe portionem regni ſui, Ludouicum quidem ad Rhenum, Carolum vſque ad Carbonarias, quin illi optionem dediſſe, vt vniuerſa Francia aequa lance in tres partes deſcripta, ipſe quamcumque liberet, portionem ſibi vindicaret. Quare tantum abeſt, vt fratres Lothario quidquam eorum, quae iudicio patris praeceperat, ereptum vellent, vt illis partem de ſuo, ſi aequas conditiones non adſpernaretur, addere cuperent. Sed et viribus Lotharii praelio illo Fontaneenſi penitus proſtratis, quum iam in manu eſſet victoribus, fratrem ad iniquiſſimas quaſque conditiones adigere, non tamen de abrogando illi Romano imperio cogitatum, ſed pactione Virdunenſi, Reginone (l) teſte conſtitutum eſt, *vt Lotharius, qui et maior natu erat, et* IMPERATOR *adpellabatur, medius inter vtroſque incedens, regnum ſortiretur, quod poſtea ex eius vocabulo Lotharingia vocatum ſit, totamque prouinciam, nec non omnia regna Italiae cum ipſa* Romana vrbe. Quo ergo, non dicam iure, ſed colore tantum, viuo Lothario, Auguſtum Imperatoris nomen adfectaſſet Ludovicvs, princeps iuſti et aequi amantiſſimus, quum illud iam pridem Lothario pactione ſollemniſſima ceſſum eſſet? Sed et Ludouico II. Imp. cui Lotharius, ſacrum religionis habitum rerum humanarum taedio ſumturus, Italiam cum Auguſta dignitate addixerat, numquam ſtatus controuerſiam mouit Ludovicvs noſter, immo potius amicitiam cum illo perpetuo coluit, dignus ideo viſus Imperatori, quem fratribus ſuis ferret arbitrum, quum ſe in regni patrii partitione laeſum exiſtimaret. (m) Quamobrem nec toto illo tempore, quo Ludouicus ille II. imperauit, noſtrum Auguſti nomen vel ſibi attribuiſſe, vel attributum ab aliis, admiſiſſe, veroſimile eſt: neque id diſſimulaſſent, credo, eorum temporum ſcriptores, ſi id illi vmquam in mentem veniſſet.

VI. Mortuo circa annum 875. Ludouico II. Imperatore, Lothariique ſtirpe vna cum illo deficiente, Auguſta dignitas iure debebatur Ludovico noſtro, poſterorum Caroli M. qui tum viuebant, natu maximo. Ita enim iam inde a Caroli M. temporibus vſu obtinuerat, vt in ea deferenda aetatis ratio haberetur, nec tanta erant Caroli Calui, fratris natu minoris merita in rem communem Chriſtianam, vt fratri, principi optimo fortiſſimoque eſſet praeferendus. Sed Carolus ille, maiora ſemper, quam caperet, concupiſcens, fratrem iam ſenio fatiſcentem, nulla habita pudoris ratione, tur-

(l) *Annal. ad ann.* 842.

(m) *Annal. Bertinian. ad ann.* 856.

Digitized by Google

turpiter praeuerterat, ſuſceptaque in Italiam expeditione, effecerat largitionibus, vt Romanorum Imperator a Ioanne PP. VIII. conſecraretur (n). Quae iniuria quamuis eſſet maior, quam princeps magnanimus pati poſſet: tamen ne tunc quidem Auguſtam dignitatem ambitioſius petiit, regnum Italiae ſibi ſuaeque familiae armis adſeruiſſe contentus (nn), exiſtimans, quod res erat, et fratri inutilem futuram eam dignitatem, ſi via in Italiam intercluderetur, et tunc ſe aequiores Pontifices Romanos habiturum, ſi legiones ſuas ſignaque non procul a Tiberi explicatas conſpicerent. Interim, ſiue vanos ſine re titulos adſpernatus, ſiue Pontificis Romani fulmina ſaeculi more reueritus *(o)*, numquam Auguſti titulum adfectauit, neque

(n) *Annal. Fuld. ad ann. 875.*

(nn) Hinc primum Carolum, deinde Carolomannum filios cum exercitu miſit in Italiam, et vt fratrem ad illam relinquendam compelleret, ipſe cum validiſſima manu in Galliam irrupit. Et ſane auctorem habemus Annaliſtam Fuldenſem *ad ann.* 875. Carolum Caluum, ad artes ſuas conuerſum, *aurum, argentum gemmaſque pretioſas infinitae multitudinis Carlmanno obtuliſſe, vt eum ſibi placaret, et a paterna fidelitate ſegregaret: immo et iuraſſe, ſe de Italia cito exiturum, et Hludouici fratris ſui iudicio* ILLVD REGNVM *diſponendum ſeruaturum, ſi Karlmannus inde diſcederet*, eadem animi leuitate promiſſurus procul dubio, ſe Auguſti nomen eieraturum, ſi de eo praecipue fuiſſet controuerſia. Accedit, quod mortuo iam Ludouico noſtro, Carolomannus filius Italiae quidem regnum ſibi adſeruit, veluti in ſubſcriptione diplomatis monaſterio S. Emmerani dati, apud Iac. Greſſer. *de Diuis Bamberg. p.* 517. *ſequ.* alteriuſque apud Baluz. *Capitular. tomo II. p.* 1505. in quibus vtrobique *annus III. Domini Karolomanni, inuictiſſimi Regis, in Italia* numeratur: Add. Vghell. *Ital. S. Tomo II. p.* 184. *edit. vet. Tom. I. p.* 851. *Tomo V. p.* 591. at nullum tamen eiuſdem exſtat diploma, ex quo eum Imperatoris Romani titulum vel adfectaſſe ſaltim, adpareat.

(o) Erant tum tempora, quibus Pontificum iudicio ea in re iuſto plus tribuebatur. At hi iam illis temporibus ius creandi Romanos Imperatores ſibi adſerere coeperant: idque conſilium non obſcure propidit Ioannes Papa. VIII. *Epiſtola XVI. ad Engilbergam, Ludouici II. Imp. viduam*, apud du Cheſne *Tomo III. p.* 878. vbi ita differit: *Dilectionem veſtram merito commonemus, vt ſpirituali filio noſtro, Carolo, piiſſimo Imperatori purae fidei ac ſinceree deuotionis exhibens ſemper integritatem, omnes ad eius manſuetudinem attrahat, et ſalubribus monitis inuiolabilem ei fidem ſeruare demonſtret. Non enim eſt poteſtas, vt Apoſtolus ait, niſi a Deo, et, qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Nos autem, qui illum, diuinitus, vt credimus, acti* SEMEL ELEGIMVS, *perpetuo, tamquam filium cariſſimum omni conatu diligimus, ita, vt ipſius amicos et inimicos amicos atque inimicos noſtros exiſtere teneamus.* Quis non videt, Pontificem hunc ſuam rem agi credidiſſe?

Digitized by Google

que vllum exſtat indubiae fidei dipoma, ex quo Ludouicum noſtrum ſibi eum vmquam tribuiſſe, liquido poſſit demonſtrari.

VII. At non eadem aliorum, qui in Germania LVDOVICI filiorumque eius imperio ſuberant, erat modeſtia, quippe qui factam Principibus ſuis iniuriam vlturi Ludouico tum viuo adhuc, tum iam fatis functo, IMPERATORIS Romani titulum tribuere non dubitabant. Recte id obſeruauit HERMANNVS CONRINGIVS (p), in eo tamen falſus, quod a ſaeculo demum vndecimo ſcriptores quoſdam, veluti ADAMVM BREMENSEM (q), WALDONEM (r), HELMOLDVM (s), alioſque recentiores Ludouico Imperatoris Auguſti et Caeſaris titulum adſcripſiſſe exiſtimat. Quamuis enim fatendum videatur, ab eo demum tempore, quo Ottones illam dignitatem Auguſtam cum Germania aeterno atque indiſſolubili vinculo coniunxerant, ſcriptores. vetuſtatis rerumque ciuilium ignaros, Germaniamque veterem ex ſuae aetatis more aeſtimantes, hunc errorem frequentius erraſſe: mihi tamen ſatis compertum eſt, de nono quidem ſaeculo, ac ſuperſtite adhuc Ludouico, nedum ſub eiuſdem filiis a titulis iſtis abſtinuiſſe. Ipſe ſane CONRINGIVS id ſubſcriptionibus quarumdam eius aeui chartarum probauit. Nam in TRADITIONIBVS FVLDENSIBVS apud SCHANNATVM (t) legimus: *Facta eſt haec traditionis chartula in monaſterio Fulda, anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 8. *anno* 36. LVDOVICI IMPERATORIS *menſe Iulio, die* 23. *eiuſdem menſis.* Et paullo poſt in alia charta: (u) *Acta eſt haec chartula traditionis in monaſterio Fulda. Anno Dominicae Incarnationis* 876. *Indict.* 9. 36. HLVDOWICI IMPERATORIS, *menſe Februario, die* 14. *menſis eiuſdem.* Nos vero hic addimus auctorem vitae Caroli M. MONACHVM SANGALLENSEM, qui ſe NOTKERVM BALBVLVM eſſe non obſcuro indicio prodit (x). Is enim, quum ſub Carolo Craſſo ſcripſerit, LVDOVICVM noſtrum diſerte vocat IMPERATOREM. *Erat*, inquit (y), HL. *rex vel* IMPERATOR *totius Germaniae, Rhetiarumque, et antiquae Franciae, nec non Saxonicae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum, atque omnium ſeptentrionalium nationum.* Quin idem auctor eum paullo poſt vocat

(p) *Conſ. Dipl. Lindau. cap.* 7. *p.* 109.
(q) *Hiſt. eccleſ. cap.* 24. 27. *et* 32.
(r) *Vit. Anſcharii cap.* 45. 48. 52. *et* 57.
(s) Chron. Slau. *lib. I. cap.* 5.
(t) *Tradit. Fuld. p.* 209.
(u) *Ibid. p.* 209.
(x) *Lib. II. cap.* 12. *p.* 591. *edit. Hahn.*
(y) *Lib. II. cap.* 9. *p.* 580.

Digitized by Google

tat CAESAREM et *vere* CAESAREM (z), quum id vocabulum ſolis Imperatoribus proprium ſit. Enimuero id tum monachi faciebant eo audacius, quo magis iam pridem inoleuiſſet mos, reges potentiores Imperatorum titulo ornandi (a), quamuis nec Auguſtos vel Caeſares ſalutare ſuſtinerent, et ipſos Principes iſtis titulis in chartis ſuis non vti, ſatis ſcirent. Quae quum ita ſint, non quidem illico falſis ac ſuppoſititiis accenſendae ſunt tabulae, in quibus LVDOVICVS ab aliis Imperator dicitur: at merito ſuſpecta habentur, quae ipſi LVDOVICO tribuuntur, diplomata, ſi CAESARIS, vel IMPERATORIS AVGVSTI titulum praeferunt (b), quum eo LVDOVICVM ad mortem vſque abſtinuiſſe, tot diplomata, anno 875. et ſequente, quem ipſe vitae poſtremum habuit, ſcripta (c) ſatis luculenter demonſtrent.

VIII. Multo minus dubitandum eſt, quin ea diplomata omnia, in quibus REGIS ROMANORVM titulum praefert LVDOVICVS, non modo

(z) *Idem lib. II. cap.* 13. *p.* 594.

(a) Exſtant acta concilii Narbonenſis, anno Incarnationis Dominicae 788. Indict. 12. habiti, edita a Steph. Baluzio *in Addit. ad* Petrum de Marca *de Concord. ſacerd. et imp. lib. VI. cap.* 25. *p.* 925. in quibus Carolus, non Caluus, ceu credidit Schurtzfleiſchius *de diuiſione Imperii Carolini* §. 51. *p.* 28. ſed Magnus, *glorioſiſſimus Dominus Imp.* vocatur 13. annis ante, quam Romae conſalutatus eſſet Imperator. Id vero non inſolitum eſſe, docet Baluzius in Adnotationibus, adductis exemplis Pippini, Ludouici Balbi, Otonis, Caroli ſimplicis, Ludouici Tranſmarini, Lotharii et Roberti Regum, qui omnes aliquando dicti ſint Imperatores ab aliis, quamuis ipſi eum titulum non adfectarent. Nec ſcio, an quiſquam tam ſuſtinus fuerit, praeter Carolum Calnum, qui *prauorum vſus conſilio, in vrbe Metenſi, diadema capiti ſuo ab illius ciuitatis epiſcopo imponi, et ſe* IMPERATOREM *et* AVGVSTVM, *quaſi duo regna poſſeſſurus, adpellari praecepit.* Annal. Fuld. *ad ann.* 869.

(b) Quo magis mireris, diploma; infra n. III. adlatum, ideo ſuſpectum habere Miraeum *Donat. piar. p.* 33. *quod Ludouico titulus Auguſti aut Imperatoris non tribuatur.* Chartam enim illam noſtri eſſe, Ludouici, vel inde patet, quod in ea mentio ſit *Hemmae Reginae*, cuius nominis vxorem Ludouicus non alius, quam noſter habuit. Quis vero vmquam huius vidit ſincerum diploma, in quo Auguſti vel Imp. titulo vſus ſit? Si vero, quod ſuſpicor, Ludouicum Balbum illud diploma ſcribi iuſſiſſe ſtatuit: dupliciter errat, primum, quod illi Hemmam vxorem tribuit: deinde quod ipſum in Imperatorum Romanorum ſerie collocandum cenſet. Miraeus *Annal. Belg. ad ann.* 878. quum eum illo ordine mouendum, non modo veteres ſed et ipſi Galli, veluti Iac. Sirmond. *ad Tom. III. Concil. Gall.* Baluz. *ad Petr. de Marca Lib. VI. cap.* 25. *p.* 925. et Blondell. *Praefat. Apolog. Geneal. Franc. f.* 31. * 3. fateantur.

(c) *Infra Dipl. V.*

modo ſuſpecta, ſed manifeſto falſa ſint exiſtimanda. Et exſtant ſane huiuſmodi tabulae cum aliorum regum Carolidarum (d), tum et LVDOVICI noſtri, quae vtut non heri demum aut nudius tertius natae, ſed re ipſa ſatis vetuſtae ſint, hoc ipſo tamen titulo turpiter produnt natalium ſuorum vitium, manuſque falſarias ignarorum moris priſci hominum nimis vbique redolent. Quod vt paucis exemplis, ad LVDOVICVM noſtrum pertinentibus illuſtremus, P. IGNATIVS GROPP, monachus Benedictinus inter acta ſaecularia, quae aetatem millenariam monaſterii Amoebacenſis inſcripſit (e), edidit diploma LVDOVICI (f), iam olim Germanice verſum, cuius hoc initium eſt: *In dem Name der heyligen vngeteylten Driualtikeit Amen. Wir* LVDEVVIG *von gôtlicher Gnade, Rômiſcher Kônig.* Id vero vel falſum, vel ab inſulſo interprete interpolatum eſſe, vel ſola haec inſcriptio probat. Numquam enim vel formulam *Dei gratia*,

(d) Ipſi Carolo M. *Regis Romanorum* titulum tribui animaduertimus in lege Regia, qua S. P. Q. R. in Carolum M. ius omne imperii contuliſſe fertur, primum a Theoderico a Niem ex Codice Florentino eruta. Sed eius monimenti falſitatem argumentis luculentiſſimis demonſtrauit Werlhofius *Enucl. iur. publ. cap.* 2. §. 6. p. 9. Nec melioris notae eſt inſcriptio *conſtitutionis de expeditione* Romana, in qua Carolus Craſſus, *Rex Francorum et Romanorum* vocatur. Quidquid enim viri docti pro adſerenda conſtitutionis iſtius ſinceritate laborent: eam tamen a Carolo Craſſo non eſſe ſcriptam, neque ei hunc titulum quadrare, vltro fatentur. Quia tantum abeſt, vt inter Reges Carolingos *Reges Romanorum* quaerendi ſint, vt hunc titulum ne in Saxonicorum quidem Imperatorum tabulis occurrere, operoſe oſtenderit amicus defideratiſſimus, Chriſt. Gottfr. Hoffmannus *Diſſ. de Rege Romen. viuente Imperatore electo.* §. 1. p. 7. Quod ad Salicae ſtirpis Reges et Imperatores attinet, Henricus quidem III. in diplomate apud Meichelbeckium *Hiſt. Priſing.* p. 241. vocatur HEINRICVS diuina fauente clementia REX ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS: ſed res ipſa docet, genitiuum ROMANORVM non ad praecedens vocabulum REX, ſed ad ſequens IMPERATOR eſſe referendum. Reliqua iſtorum Regum diplomata, in quibus ille titulus occurrit, ſuſpicione non carere, idem demonſtrauit laudatiſſimus Hoffmannus *ibid.* p. 10. 11. 12. ſimulque docuit, demum ab Henrico V. Lothario, Conrado III. et Friderico I. Regibus Germanorum, a Pontificibus Rom. corona nondum incinctis, eum titulum in diplomata illorum admiſſum eſſe. Paſſim enim exſtare eorum tabulas, in quibus Reges Romanorum ante conſecrationem Romanam adpellentur apud Vghellum *in Italia ſacra Tom. III.* p. 432. Martene *Anecdot. Tom. III.* p. 1175. *ſequ.* et Schaten. *annal. Paderb. lib. VII.* p. 667. Quibus nos addimus diploma Henrici V. editum a fratre Antiqu. Gosl. *lib. I. ad ann.* 1108. p. 110.

(e) *pag.* 192.

(f) *Infra Dipl. XXI.*

Digitized by Google

tia, vel pronomen NOS vel REGIS ROMANORVM titulum Ludouicus noſter adhibuit, vt iam nihil dicam de ſubſcriptione, quae annum Dominicae incarnationis 826. praefert, ex ipſius IGNATII GROPP iudicio in annum 856. mutandum. Eiuſdem commatis eſt alterum (g), quod Lamſpringenſes monachi oſtentant, a GE. LEVCKFELDIO (h) et Io. CHRISTOPHORO HARENBERGIO (i) editum, cuius itidem hoc exordium eſt: *In nomine ſanctae et individuae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* Vbi HARENBERGIVS margini adleuit: *Aduocatus potius.* Sed nec Aduocatus, nec Rex Romanorum vmquam audiuit Ludouicus Germanicus, ipſeque titulus adeo abhorret ab illorum temporum moribus, vt recte et ordine fecerit HARENBERGIVS, quod in ſupplementis operis ſui (k), lectorem de falſitate diplomatis admonere non dubitauit. A LEVKFELDIO enim, qui artis criticae expers, id ſibi negotii credidit ſolum dari, vt veteres chartas omnes, veras, fictas, ſinceras, interpolatas corraderet, id exſpectari profecto non potuit. At tanto magis miror, laudatum HARENBERGIVM (l), rectioris iudicii virum, in vindicandis LVDOLPHI SAXONIS diplomatibus (m), in quibus LVDOVICVS itidem *Romanorum* REX *inuictiſſimus* vocatur, oleum operamque perdere voluiſſe (mm). Si enim vel maxime notas chronologicas ex eius ſententia refingamus: (quod tamen in diplomatibus ſatis calidum conſilium eſt,) aeque tamen abſurde Ludouico II. Imp. quam Ludouico Germanico ab inſulſo iſtius chartae fabricatore

(g) *Infra Dipl. XXIII.*
(h) *Antiqu.* Gandersh. *p.* 190.
(i) *Hiſtor.* Gandersh. *Dipl. p.* 139.
(k) *Ibid. p.* 1685.
(l) *Ibid. pag.* 44. *ſequ.*
(m) *Infra Diplom. VI. et ſequ.*
(mm) Summa defenſionis eſt, Ludolphum, Saxoniae Ducem Romam profectum ad Sergium Papam non anno 855. Indict. 1. qui in charta illa perperam exprimatur, ſed anno 844. Ind. 7. litteras commendatitias accepiſſe non a Ludouico Germanico, cuius commendatio Romae et in Italia parum ponderis fuiſſet habitura, ſed a Ludouico II. Imperatore, Lotharii filio. Quin probabile eſſe, Ludolphum tum in ipſius Ludouici II. a patre in Italiam miſſi comitatu fuiſſe. Sed quis non videt chartae iſtius auctorem ſequutum eſſe Hroſuuitam, quae in *Carmine de fundatione eccleſ. Gandersheim. v.* 118. id iter commemorans ita cecinit?

Poſthaec acceptis PROPRII *ſcriptis* SENIORIS,
Scilicet almifici Regiſque pii Hludouici,
Eius permiſſu cum non modico comitatu
Romam pergebant, ſanctumque patrem
viſitabant.

Ecquis vero alius fuit PROPRIVS Ludolphi Saxonis SENIOR, quam Ludouicus Germanicus? An ita Italiae Rex vocari potuit ratione Ducis Saxoniae?

catore tribuitur *Regis Romanorum* titulus, quem ſero admodum, ſaeculo puta XII. demum audiri coepiſſe obſeruamus. Immo eo anno Italiae tantum, non Romanorum regnum cum Ludouico filio communicauit Lotharius, nec vllae exſtant litterae ab hoc anno 844. ad ann. 849. quo in Imperii ſocietatem cooptatus eſt, ſcriptae a Ludouico, in quibus *Rex Romanorum* adpelletur (n). Ex quibus ſane conſequitur, vt illa Ludolphi diplomata. ſiue in illis Ludouico Germanico, ſiue alteri Imperatori tribuatur Regis Romanorum nomen, ob id ipſum non modo ſuſpecta, ſed plane falſi damnanda videantur.

VIIII. Mittimus cognomina reliqua, quibus eum a ſcriptoribus coaeuis paſſim ornari animaduertimus. Quamuis enim ſaepiſſime vocetur Rex SERENISSIMVS (o), GLORIOSISSIMVS (p), PIISSIMVS (q), CHRISTIANISSIMVS (r): ea tamen cognomina illi non magis propria fuiſſe videntur, quam alia epitheta, quibus vſus eſt OTFRIDVS, veluti dum eum ita adloquitur (s):

Ludouuig

(n) Anno 844. Ludouicus II. nondum Imperator ſed Italiae Rex a patre creatus eſt: Ado Viennenſ. *Chron. aetate VI. p.* 809. *Non multo poſt Lotharius filium ſuum, quem in Italia Regem fecerat, vt Imperatoris nomen ſortiretur per Dragonem patruum Romam miſit.* Papa vero illum quidem coronauit, ſed Regem Longobardiae, non Imperatorem, ceu teſtatur Anaſtaſ. *Vit. Sergii p.* 211. et Auctor annal. Bertin. *ad ann.* 844. adeoque errat Ado Viennenſis, qui illum eo anno Imperatorem conſalutatum eſſe tradit. Immo ne impetrare quidem tum potuit Ludouicus, vt ei fidem iurato promitterent Romani, his interſerentibus cauſſam, quod ſoli patri Imperatori iurare teneantur. Anaſtaſ. *ibid. p.* 251. Imperii diadema ac nomen eum anno demum 849. vel inſequente accepiſſe, diſerte refert Auctor Annal. Bertin. *ad ann.* 850. nec non Ioannes de Ceccano in *Chronico Foſſae nouae apud Vghell. Tomo I. Ital. S. p.* 451. qui ad annum 850. Ind. 13. *Lotharius, cum Ludouico filii imperauit annis quinque.* Vtcumque ſe res habeat, numquam Ludouicus II. vſus eſt titulo Regis Romanorum, nec annos imperii ſui vmquam ab anno illo 834. ſed ab anno 849. vel 50. numerauit, veluti in diplomate apud Vghell. *Ital. S. p.* 330. anno 851. viuo patre dato, in quo vocatur LVDOVICVS *gratia Dei Imperator Auguſtus, inuicteſſimi D. N. Lotharii filius*, et ſubſcriptio ita ſe habet: *Datum decimo Kalend. Iunii imperii Domini noſtri Lotharii Sereniſſ. - - - 32. imperii Domini noſtri Ludouici Imperat. - - ſecundo Indict. 14.*

(o) *Infra Dipl.* 1. 2. 5. 11. *ſequ.* 29. 41. *ſequ.* 44.

(p) *Infra Diplom.* 3. 8. 9. *ſequ.* 16. *ſequ.* 25. 30. 42. 44. 45. 48.

(q) *Infra Dipl.* 4. 19. 35. *ſequ.*

(r) Regino *Annal. ad ann.* 876. *Chronograph. Saxo ad eumd. ann.*

(s) *Praefat. euangel. ad Ludou.* v. 1. et 25.

Digitized by Google

Ludouuig ther SNELLO,
Thes nuiſduames folle:

Ludouicus AGILIS,
Sapientiaeque plenus.

itemque EDIL FRANCKO, *uuiſero githanka, nobilis Francus ſapientum cogitationum.* Sunt tamen, qui illum PII cognomen aeque ac patrem, tuliſſe, obſeruant, quibus omnino ſuffragatur MONACHVS SANGALLENSIS (t), dum de Ludouico noſtro: *Sed*, inquit, *quum ita ſe obtulerit occaſio, vt neceſſario memoria fiat glorioſiſſimi patris veſtri* HL. AGNOMINE PII, *vel bellicoſiſſimi proauui veſtri, Pippini iunioris, de quibus propter ignauiam modernorum grande ſilentium eſt, omnia intacta praeterire nefarium iudicaui.* Mec minus HEPIDANNVS (u), qui alias ſtrictiſſima breuitate omnia perſequitur: *Anno* 876. inquit *Ludouicus* PIVS, *Rex Germaniae obiit.* Quae totidem paene verbis et in CHRONICO SANGALLENSI (x) leguntur. Nimirum in huiuſmodi agnominibus bonis principibus tribuendis non parci eſſe ſolent ciues: quamuis non ſtatim propriorum induant indolem. Id tamen omnino laudi cedit LVDOVICO noſtro, quod quum illis atque inſequentibus temporibus Francorum Reges a corporis animique vitiis CALVI, CRASSI, BALBI, SIMPLICES, IGNAVI dicerentur, noſter id deberet virtuti fortunaeque ſuae, vt nullo elogio alio, quam quod eius pietatem, ſapientiam, et fortitudinem celebraret, a ſcriptoribus vetuſtis ornaretur.

(t) *Vit.* Caroli *M. lib. II. cap.* 11. *pag.* 589.
(u) In *Annal. ad ann.* 876.
(x) *Apud* Du Cheſne *Tomo III. pag.* 469.

* * * * * * * * * *

CAP. II.

DE LVDOVICI GERMANICI MAIORIBVS ET NATALIBVS.

I.

HAec de LVDOVICI noſtri nomine, cognominibus ac titulis dicta ſufficiant. Proximum eſt, vt de eiuſdem maioribus ſplendidiſſimiſque

didiſſimiſque natalibus, et tempore, quo lucis huius vſura frui coepit, quaedam commentemur. Et paterna quidem eius origo tam eſt in vulgus nota, vt verear, ne otii mei parum rationem habuiſſe videar, ſi enucleandae illi familiae, poſt fratres gemellos doctiſſimos, SCAEVOLAM et LVDOVICVM SAMMARTHANOS (a), et virum celeberrmum, Io. DAVIDEM KOELERVM (b), operam aliquam impenderem, quum hi aliique viri docti, vix quidquam, quod huc pertineat, indiſcuſſum reliquiſſe videantur. Quare pauca, eaque ſelectiora, delibaſſe ſuffecerit, ne lectori rei genealogicae minus curioſo plane obſcura ſit origo Principis potentiſſimi.

II. Patrem noſter habuit LVDOVICVM PIVM, Imperatorem et regem, non minus fatorum fortunaeque viciſſitudine, quam pietate rebuſque geſtis memorabilem: auum CAROLVM M. qui primus Auguſtam dignitatem genti ſuae feliciſſimis auſpiciis intulit: proauum PIPPINVM, primum Maiorem Domus, ac deinde primum ex ea familia Francorum regem: abauum CAROLVM MARTELLVM, Maiorem Domus potentiſſimum, et cui ad ſummum inter homines faſtigium, praeter regium nomen nihil omnino defuit: atauum denique PIPPINVM HERISTALLIVM, Maiorem Domus, quem quidem ANSEGISI Ducis filium, S. ARNVLFI, Metenſium epiſcopi, nepotem fuiſſe, inter omnes conſtat. Et hunc quidem S. ARNVLFVM, cuius oſſa Metis in capella S. Ioannis, poſtea a S. Arnulfo nomen ſortita quieſcunt (c), anno 641. ex hac rerum humanarum caligine ad coeleſtem lucem euolaſſe comperio. Et hactenus quidem omnia certa atque extra dubitationis aleam poſita ſunt. Quae de maioribus S. Arnulfi referuntur ab auctoribus GENEALOGIAE S. ARNVLFI (d) et libelli DE MAIORIBVS DOMVS (e), quamuis a Caroli M. temporibus pro certis credita, non perinde indubia ſcriptorum aequalium auctoritate nituntur. Nimirum S. ARNVLFO patrem fuiſſe aiunt ARNOLDVM, Ducem et Comitem anno circiter 601. rebus humanis exemtum: auum ANSBERTVM Senatorem: proauum FERREOLVM, Senatorem et praefectum Praetorio Galliarum, poſtea CHLODOVAEI M. teſte PAVLLO DIACONO (f), generum. Hos ARNVLFI

(a) *Dans l'hiſtoire genealogique de la Maiſon de France Tom. I. liv. 6. et 7. pag. 193. et ſuiv.*
(b) *Diſſ. de famil. Aug. Caroling.*
[c] Meuriſſe *Hiſt. des eveques de Mets ad ann. 641.*
(d) *Apud* P. Pithoeum *in XII. Script. hiſt. Franc. p. 219.*
(e) *Apud eund. p. 226.*
(f) *De Epiſc. Metenſ. ſub Agiulfo.*

Digitized by Google

ARNVLFI maiores etiam laudatiſſimi FRATRES SAMMARTHANI hoc ordine recenſent : quorum ſtemma ſi verum eſt, multo altius ex ipſo ſaeculo IIII. repeti poterit Carolingorum origo. TONANTII enim FERREOLI, praefecti praetorio Galliarum circa annum 450. meminit SIDONIVS APOLLINARIS (g), quem FERREOLI iſtius patrem fuiſſe, ipſa temporum ratio oſtendit. Eius porro pater, itidem FERREOLVS, praefectus praetorio Galliarum, ab eodem laudatus SIDONIO (h) vxorem habuit, FL. AFRANII POSTVMI SVAGRII, anno 381. et ſequente conſulis, filiam, cuius tamen ipſe nomen haud expreſſit. Habemus ergo longam S. Arnulfi maiorum ſeriem, quam, quantumuis a viris doctiſſimis acriter adſertam (i), nos quidem veram

(g) *Lib. I. Epiſt. 7. et lib. VII. Epiſt.* 12.

(h) *Carm. XXIIII. v.* 35. *ſeqq. et lib. I. Epiſt.* 7.

(i) In aſſerendis iſtis S. Arnulphi maioribus toti ſunt Bouchetus, Fratres Sammarthani, M. Ant. de Dominicy in *Ansberti familia redintegrata* Iac. Chifletius in *Adpend. ad Lum.* Salica, et alii, de quibus Io. Dau. Koelerus in prologo galeato *differt. de anguſta familia Carolingorum* praemiſſo. Nullus tamen horum teſtimonia auctorum eius aeui attulit, omnes libellorum ſupra adlatorum *Vitae S. Genuifi* apud *Duchesnium Tom. IIIo p.* 456. ſimiliumque auctoritate nituntur. Operae pretium tamen fuerit, fabuloſas iſtas origines hoc ſchemate ob oculos ponere:

FLAV. AFRANIVS SYAGRIVS
Conſul anno 381. et ſequente.

N. filia, nupta Ferreolo;

FERREOLVS Praefectus praet. Galliae. Sidon. *Carm. XXIIII. v.* 35.

TONANTIVS FERREOLVS Praef. praet. Gall. circa ann. 450. de quo Sidon. lib. I. Epiſt. 7.

FERREOLVS Senator, gener Chlodouaei M. et pater Ansberti.

ANSBERTVS, Senator.	Deotricus, Epiſc. Ariſtiens.	Firminus, Ep. Vſtiensis.	Agiulfus, Epiſcop. Metenſ.	Gamardus.	Raginfredus.
ARNOALDVS Dux et comes † 601.	Ferreolus Epiſc. Vſet.	Modericus Epiſcop. Ariſt.	Godo.	S. Goericus Epiſc. Metenſ.	Nunmolus auricius.

S. ARNVLFVS, Epiſcopus Metenſis, demum Eremita † 641. = DODA, poſtremo moniali.

Heineccii Opuſc. poſtuma. X x x x

ram praeſtare nolimus, faſſi tamen, S. Arnulfum, ante Epiſcopatum ſumma in aula Clotharii II. regnoque Auſtraſiae dignitate functum, (k) ſplendidis procul dubio natalibus atque antiquitate generis claruiſſe. (l) Nimirum latitant plerumque, vti maximorum fluminum, capita, ita et illuſtriſſimarum gentium origines, vt viri etiam doctiſſimi in eas ſaepenumero coniecturis magis, quam certis rerum argumentis, penetrare videantur.

III. Quum vero hactenus ea omnia, quae de Carolidarum familia dici poſſent, iam dudum a viris doctiſſimis occupata ſint: id nobis relictum eſſe animaduertimus, vt de illuſtriſſimis, quae inter LVDOVICI noſtri maiores numerantur, feminis quaedam non vbiuis obuia adiiciamus. Priorem LVDOVICI Pii vxorem, quae praeter LOTHARIVM IMP. PIPPINVM, Aquitaniae Regem, et ALPAIDEM, Begoni Pariſienſium Comiti nuptam, LVDOVICVM noſtrum peperit (m), ERMENGARDIM dictam, ſatis notum ac peruulgatum eſt. Eam THEGANVS (n), ſcriptor *σύγχρονος* vocat *filiam nobiliſſimi ducis*, INGORAMMI (o), *qui fuerit filius fratris* RVTHGANGI, *ſancti Pontificis*. Eamdem aſtronomus, vitae LVDOVICI Pii auctor (p), *claris*

(k) Paull. Diac. *in vit. Epiſc. Met. p.* 201.

(l) *Vit.* S. Arnulfi *apud Sur. Tomo IIII. p.* 723.

[m] Fratres Sammarthani in *Hiſtoria genealogica Domus Francicae lib. VII. pag.* 260. *Tomo I.* eamdem enixam eſſe ſcribunt ADELHEIDEM, vxorem primum Conradi, Comitis, fratris Iuditthae Imperatricis, poſtea Roberti Fortis, Ducis, ALPAIDEM, Begoni Comiti nuptam, ſimulque Abbatiſſam S. Petri Rhemenſis, GISELAM, Eurardo Ciſomienſi nuptam, et HILDEGARDIM, vxorem Theoderici comitis. Sed vti certum eſt, GISILAM, Eurardi Ciſonienſis vxorem Iuditham matrem habuiſſe, quia et Agnellus apud Muratorium *Script. rer. Italic. Tomo II. pag.* 185. eam *Iuditthae Auguſtae filiam*, et ipſa in charta Ciſonienſi apud Dacherium *Spicileg. Tomo XII. pag.* 496. Carolum Caluum *germanum ſuum* vocat, nec minus exploratum habemus, Alpaidem ex Hilementrude natam eſſe, quia iam anno 817. quo Bego eius maritus, teſte Annaliſta Hildesheimenſi, ad plures abiit, eam duos filios LETARDVM et EBERARDVM habuiſſe, ex Flodoardi *Hiſt. Remenſ. eccl. lib. IIII. cap.* 46. *diſcimus*: ita de HILDEGARDE et ALPAIDE [Adelheide] incertiſſimum Hermingardis, an Iuditthae filiae fuerint. Salum nullum adhuc veteris ſcriptoris teſtimonium occurriſſe fateor, ex quo alterutrum colligi poſſe videatur.

[n] De geſtis Ludou. Pii *cap.* 5. *pag.* 297.

[o] Ita plerumque hoc nomen ſcribitur, Aliquando tamen veteribus memorantur INGIRAM, veluti apud Goldaſtum *Script. rer. Alam. Tomo II. pag.* 102. aliquando ENGIRAM, vnde tranſpoſitis litteris facile naſci potuit NIGRAMIRI nomen, quo auctor vitae Ludouici vſus eſt.

[p] *Ad annum* 796. *p.* 345.

Digitized by Google

claris ortam natalibus, *vtpote filiam* NIGRAMMI *Comitis* fuiſſe, refert. Iam PAVLLVS DIACONVS (q), qui Caroli M. temporibus floruit, et non multum a Chrodogangi Metenſis Epiſcopi aetate abfuit, eius patrem diſerte vocat SIGRAMMVM, *in pago Hasbanienſi ex genere primae nobilitatis Francorum progenitum*, matrem LANDRADAM, quam SIGEBERTVS GEMBLACENSIS (r) et ALBERICVS Trium fontium monachus (s), Caroli Martelli filiam fuiſſe teſtantur, dum Chrodogangum, Epiſcopum, *Pippini ex Landrada ſorore nepotem* adpellitant. Patrem Ingorami CHIFLETIVS vocat SIGRAMMVM II. ſed ſine auctore. Porro ex CHRONICO LAVRESHAMENSI (t) diſcimus, Chrodogango fratrem fuiſſe GVNDELANDVM, cui ille Abbatiam illam Laureshamenſem ceſſerit, mortuum anno circiter 879. Denique ipſius ERMENGARDIS fratrem germanum fuiſſe IOSVAM, Abbatem S. Vincentii ad Vulturnum, ex Chronico iſtius monaſterii apud DVCHESNIVM (u) intelligimus. Plura de ERMENGARDIS ſtirpe nos quidem expiſcari non potuiſſe, fatemur; quamuis ſi quid coniecturis dare liceat, vix dubitemus, quin inter eius vel fratres vel ex fratre nepotes fuerit INGORAMMVS Comes, quem veteres *Caroli Calui Camerarium et domeſticiſſimum* vocant. Nam et nomen, cuius in ſtudio genealogico non minimum momentum eſt, fauet, et vix veroſimile eſt, eum LVDOVICI noſtri, quam Caroli, Domini ſui, ſtudioſiorem fuiſſe futurum, illumque ſollicitaturum aduerſus fratrem fuiſſe, niſi ipſa illum neceſſitudo in Ludouici partes feciſſet procliuiorem. Quandoquidem tamen id anno demum 875. factum eſſe, refert AIMONIVS (x): INGORAMMVM LVDOVICI noſtri conſobrinum potius, quam auunculum, fuiſſe, probabile eſt, niſi fratrem Ermengardi ſorori ſexaginta paene annis ſuperſtitem fuiſſe, ſtatuere velimus (y).

[q] *De Epiſc. Metenſ. p.* 59. *apud* Calmet. *Hiſt. Loth. T. I. in probat.*

[r] *Chron. ad ann.* 743.

[s] *Chronic. ad ann.* 739.

[t] *Chron. Laurisham. p.* 96.

[u] *Script. rer. Franc. Tom. III. pag.* 681.

[x] *Lib. V. cap.* 32.

(y) Ex his ergo, quae hoc §. diſſeruimus, hoc ſtemma exſurgit

IIII. Auia paterna LVDOVICI, (maternae enim nemo veterum, quod ſciam, meminit,) fuit HILDEGARDIS, quae anno 771. poſt neſcio quamdam Francam et Sybillam Langobardicam in Caroli M. Imp. torum adſcita, poſtquam ei praeter Ludouicum Pium eiuſque fratrem gemellum Lotharium, biennio poſt defunctum, Carolum natu maximum, Pippinum, Italiae regem, nec non Rotrudim, Bertham, Giſelam, Adelheidem et Hildegardim filias peperit (z), anno 783. diem obiit ſupremum (a). Eam EGINARDVS (b) *praecipuae nobilitatis feminam de gente Sueuorum* fuiſſe, ſcribit. THEGANVS (c) vero eius originem paullo adcuratius his verbis deſcribit: *Cum in iuuentute erat ſupradictus Imperator, ſibi iunxit nobiliſſimi generis Sueuorum puellam, nomine* HILTEGARDAM, *quae erat de cognatione* GOTHEFRIDI, *Ducis Alaman-*

CAROLVS MARTELLVS
Maior Domus ob. 741.

PIPPINVS Rex Franc. ob. 768.

LANDRADA. = SIGRAMMVS Comes in pago Hasbanienſi.

CAROLVS M. Imp. ob. 814.

N. Comes, quem Chiffletius *Sigrammum II.* ſine auctore certo vocat.

GVNDELANDVS Abbas Laureſham. † 879.

Chrodogangus, Metenſ. archiepiſcopus.

INGORAMMVS vel NEGRAMMVS comes.

LVDOVICVS Pius, Imperator, duxit Ermengardim anno 796. = ERMENGARDIS Imperatrix. ob. 818.

Ioſua, Abbas S. Victorii ad Vulturn.

N. Ermengardis frater vel ſoror.

Ingrammus Comes, Caroli Calui Camerarius et domeſticiſſimus. 875.

Lotharius, Imp. natus 796.

Pippinus, Rex Aquitaniae.

LVDOVICVS Germanicus.

Alpais, nupta Begoni Com. Pariſ.

(z) Paull. Diac. *de Epiſc. Metenſ.*
(a) *Dipl. apud* Mabillon. *de re dipl. lib. II. cap. 26. §. 1.*
(b) *Vit. Caroli cap. 18.*
(c) *De geſtis Ludouici cap. 2. p. 296.*

Digitized by Google

Alamannorum. GOTHEFRIDVS *Dux genuit* HOVCHINGVM, *Houchingus genuit* NEBI, *Nebi autem genuit* IMMAM, *Imma vero peperit* HILTHEGARDAM, *beatiſſimam reginam.* Habemus itaque matrem Hildegardis IMMAM, eamque NEBI filiam, HOVCHINGI neptem, proneptem denique GODOFREDI, Alamannorum Ducis, cuius aetatem ex ECCARDI (d) calculo in medium ſaeculum ſeptimum incidiſſe oportet. Ex his NEBI, Ducis, (quod ab aliis non video eſſe obſeruatum), meminit WALAFRIDVS STRABO, Abbas Augienſis (e). Quum enim narraſſet, Waltramum quemdam Comitem, tractus illius, in quo monaſterium S. Galli conditum eſt, dominum, Othmarum Abbatem a Victore, Curienſium comite, impetraſſe: ſtatim pergit: *Poſtmodum conſilio cuiuſdam Ducis, nomine* NEBI *perſuaſus ad praefatum Principem Karolum cum eodem Duce properauit, ipſique eamdem cellam proprietatis iure contradidit, et vt Othmarum presbyterum eidem loco praeficeret, exorauit.* Floruit ergo NEBI Dux, quum Othmarus Abbas coenobio S. Galli praeeſſe coepiſſet, id quod anno 720. contigiſſe, docet IOACH. VADIANVS (f), et quidem viuente adhuc Carolo Martello, Principe ſeu Maiore Domus, adeoque ante annum 741. quo hic rebus humanis exceſſit. Porro obſeruaſſe mihi videor, NEBI Ducem ſucceſſorem habuiſſe GODOFREDVM. De eo enim ERMENRICVS ELVVANGENSIS (g): *Poſt obitum glorioſi regis Pippini, filiis eius litigantibus, erectus eſt Huotilo in Ducatum Boioariorum, et* GOTEFREDVS *in regimine Alamannorum, ſicque orta magna ſeditione inter Boioarios et Alamannos, deuaſtantibus et depraedantibus ſeu ſpoliantibus omnia, quae in marchis duorum regnorum conſiſtebant, minime quiuit Theodorus, fidelis monachus S. Galli cuſtodire locum Campidonenſem, propter varias perſequutiones.* Id factum oportuit anno 720. antequam Thaſſilo cum Carolo M. in gratiam rediret, quia inſequente anno Carlomannus, eius frater, quocum illi ſimultates aliquamdiu interceſſerant, iam ad plures abiit. Quum vero ex LEGE ALAMANNORVM (h) pateat, eam tum fuiſſe Ducatus Alamannici formulam, vt filius, niſi ſe eo principatu rebellione indignum reddidiſſet, matri ſuccederet: recte inde

(d) *Orig. Habſp. lib. I. cap. 5. pag. 23.*
(e) *De Miracul. S. Galli lib. II. cap. 11.*
(f) *In Chronol. Abb. S. Galli* apud Goldaſt. *tom. I. pag. 92.*
(g) Apud Goldaſt, *ibid. pag. 101.*
(h) *Tit. 35.*

colligere nobis videmur, et Godofredum hunc NEBI filium, IMMAE fratrem fuiſſe, (id quod et nomen GOTHOFREDI, illi cum proauo commune, confirmat,) et HOVCHINGVM non minus, quam GOTHOFREDVM patrem et NEBI filium ad Ducatus faſtigium peruenisſe. Mirum vero eſt, THEGANVM ſolam HILDIGARDIS matrem nominaſſe contentum, patris, cuius tamen nomen procul dubio ſatis compertum habuit, ne verbo quidem meminiſſe. Id vero non ſine iuſta ac ſontica cauſſa factum eſſe oportuit. Idque me mouet, vt ſuffragari non poſſim viro eruditiſſimo Io. BLONDELLO (i), Childebrandum ſuum IMMAE maritum fuiſſe ſuſpicanti. (k) Cur enim id diſſimulaſſet THEGANVS? Cur ad oſtendendam Hildegardis nobilitatem non potius CHILDEBRANDVM, Pippini filium, Caroli Martelli fratrem, quam IMMAM Ducis filiam protuliſſet? Immo ne Sueua quidem ab EGINARDO et THEGANO dici potuiſſet HILDEGARDIS, ſi patrem habuiſſet CHILDEBRANDVM, quippe quem in Alamannia vixiſſe nemo veterum memoriae prodidit. Vt ergo in re tam obſcura ipſe quoque diuinationem aliquam proferam: mihi equidem non eſt dubium, patrem HILDIGARDIS, quiſquis fuerit, facinore aliquo parum laudabili effeciſſe, vt THEGANVS eius memoriam ſupprimendam eſſe crederet. Iam illo tempore, teſtibus RATPERTO (l), WALAFRIDO STRABONE (m), et ERMENRICO (n), in iſto Alamanniae tractu potentia eminebant duo Comites, WARINVS ET RVTHARDVS, qui, vt ait WALAFRIDVS, *tunc temporis totius Alamanniae curam administrabant*, quique captum S. Othmarum falſis criminibus oppreſſerant, eoque ſcelere non ipſi modo meruerant, vt ab ERMENRICO PESSIMI COMITES vocarentur, ſed et toti poſteritati ſuae veluti notam quamdam ac maculam perpetuam inuſſerant. Saltim ECKARDVS

(i) *Praefat. Apologet. geneal. Franc.* XXXIIII. 3.

(k) Duplici enim argumento, vel coniectura potius nititur Blondellus. Primo, quod recentiores tantum non omnes patrem HILDIGARDIS vocent HILDEBRANDVM. Deinde, quod Childebrando fuerit filius NEBILVNGVS, quem ab auo, NEBI Duce id nomen obtinuiſſe probabile ſit. Enimuero, recentiorum ſomniis, certo auctorum veterum teſtimonio deſtitutis, ne BLONDELLVS quidem in re tam antiqua crediderit. Nomen vero ſolum, ſi alia deſint argumenta, rem non conficere, nemo negauerit.

(l) *De Caſibus S. Galli cap.* 2.

(m) *De vita S. Othomari cap.* 4.

(n) *Supplem. vitae S. Magni cap.* 14.

Digitized by Google

KARDVS iunior S. Galli monachus (o) et de CONRADO I. Rege notat, *eius parentes fuiſſe, qui S. Othmarum vexarint*, et idem exprobrat PERCHTOLDO et ERCHANGERO Comitibus, poſtea capitis damnatis, et WOLFHARDO Comiti eiuſque filiis WOLFHARDO et HEINRICO exprobrat, eoſque *carnificum illorum filios* fuiſſe dicit, additque eos quotannis ob maiorum ſuorum facinus cenſum capitis ad ſepulcrum S. Othmari offerre iuſſos. Horum ergo Comitum alterutrum NEBI Ducis filiam IMMAM duxiſſe, ex eaque Hildegardim filiam ſuſcepiſſe, ac ob factam S. Othmaro iniuriam THEGANO indignum viſum eſſe, cuius inter Ludouici Pii maiores faceret mentionem, crediderim. Enimuero vti haec cuiuſque iudicio ſubmittimus: ita multo certius eſt, duos fuiſſe HILDEGARDI fratres, VDALRICVM et GEROLDVM. De priore enim monachus S. Galli, qui vitam CAROLI M. ſcripſit (p): *Ex certis autem cauſſis quibuſdam plurima tribuit, vt* VDALRICO, *fratri Magnae* HILDEGARDAE, *genitricis regum et Imperatorum. De quo quum poſt obitum ipſius Hildegardae pro quodam commiſſo a Karolo viduaretur honoribus, quidam ſcurra in auribus miſericordiſſimi K. proclamauit: Nunc habet Vdalricus honores perditos in oriente et occidente, defuncta ſua ſorore. Ad quae verba illacrymatus ille, priſtinos honores ſtatim illi fecit reſtitui.* De poſteriore autem GEROLDO, quem veteres *Caroli M. Imperatoris conſanguineum et ſigniferum* (q) vocant, *Hildegardis reginae germanum* fuiſſe, diſerte adfirmant RATPERTVS (r) et WALAFRIDVS in epiſtola ad Grimoaldum Abbatem S. Galli apud GOLDASTVM. Ceterum hunc GEROLDVM Boioariae praefectum a Carolo M. anno 799. ab Hunnis circumuentum occubuiſſe, et poſtea ex S. Wettini monachi Augienſis viſione inter martyres relatum eſſe, in omnibus paene eorum temporum annalibus adnotatum eſſe animaduertimus. Et haec ſunt, quae de HILDEGARDIS familia mihi ſcriptores chartaſque veteres non perfunctorie luſtranti occurrerunt (s). Quae enim recentio-

(o) *De Caſib. S. Galli cap.* 1.
(p) *Lib. I. cap.* 13. *pag.* 544. *edit. Hahnii.*
(q) *Vita S. Meinuuerci apud Leibnit. Script. Rer. Br. tom. I. pag.* 545.
(r) *De caſibus S. Galli cap.* 3. *pag.* 3.
(s) Ea vero omnia vt vno obtutu a lectore poſſint perſpici, ex inſtituto noſtro breui tabellae includimus:

GOTHO-

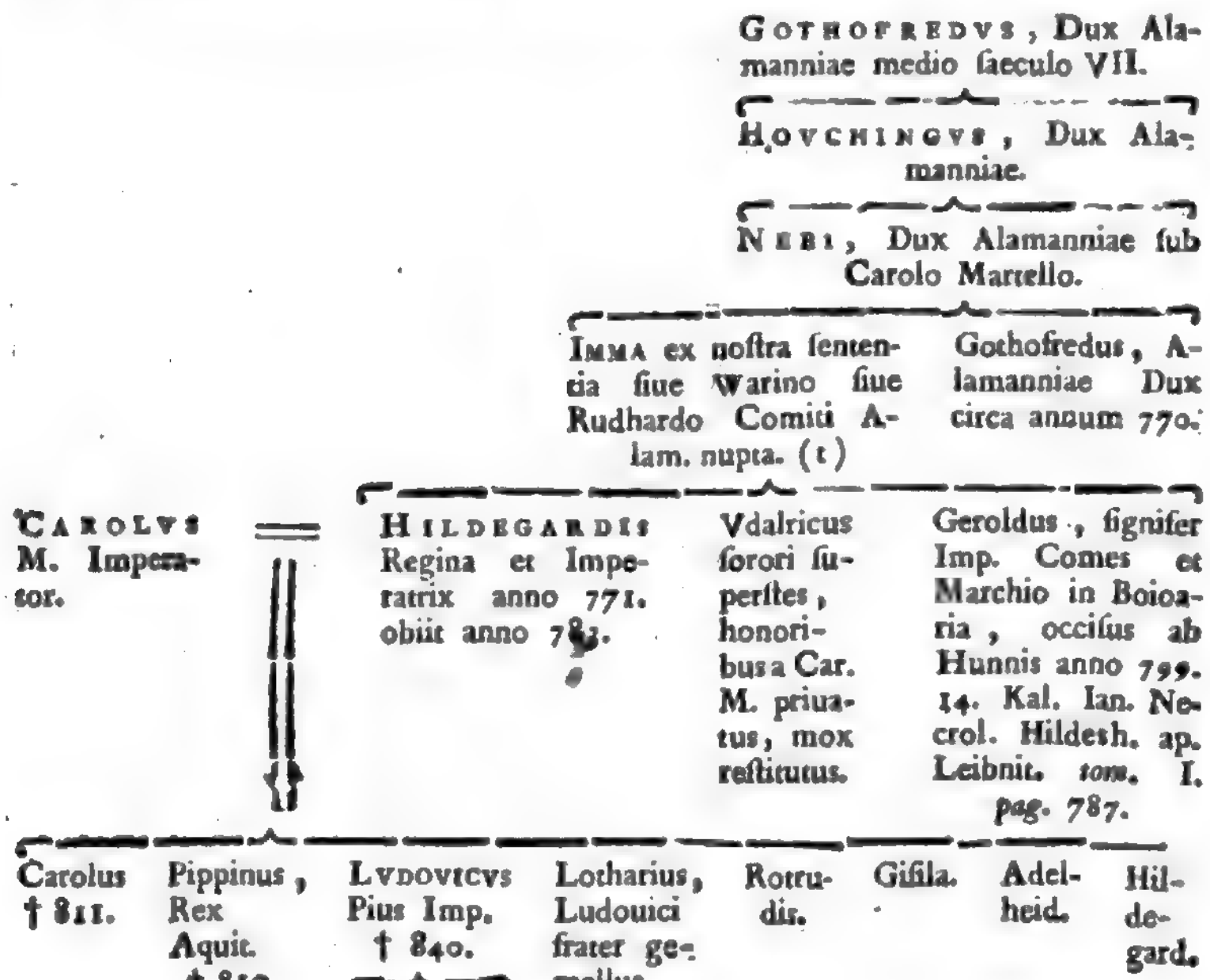

(t) Multa tamen suadere videntur, vt RVTHARDVM potius, quam WARINVM, Immam duxisse credamus. Hic enim posteros reliquit Guelphos. HILDEGARDIS videtur vnica parentum suorum filia fuisse, quippe quae luculentam hereditatem, partem puta Alamanniae haud poenitendam dotis loco Carolo M. attulit. Didicimus hoc ex fragmento *libri MSC. de reliquiis ecclesiae S. Dionysii Episcopi et martyris* apud Duchesn. *tom.* III. *pag.* 385. vbi auctor satis antiquus refert, Carolum M. *corpora Cucufatis et Hippolyti Martyrum Romа transferre disposuisse in partes illas Alamanniae, quas prae ceteris dilexerit, praesertim quia ipsum specialiter ex parte* VXORIS *suae* IVRE HEREDITARIO *contigerint.* Exstat quidem Ruthardi huius chartae apud Goldast. *Rer. Alam. tom.* II. *chart.* 42. *et* 59. *pag.* 38. *et* 45. in quibus infantis vel filii sui meminit: sed is potuit ad iustam aetatem non peruenisse. Ibidem hic Ruthardus patrem suum BAIHONVM vocat. Nec ipsa charta rem ideo reddit ambiguam, quod uthar-

Digitized by Google

recentiores hic ſomniant, ne digna quidem videntur, quibus recenſendis diutius immoremur.

V. Vt et de reliquis LVDOVICI noſtri progenitricibus pauca, quae ex antiquitatis parietinis eruere licuit, dicamus: ſatis quidem nota eſt eius proauia BERTRADA ſeu BERTHA, Pippini regis vxor, mater Caroli M. Carolomanni, Pippini anno 759. defuncti, itemque filiarum Rothaidis, Adelheidis et Giſilae: at illuſtriſſimae iſtius feminae origo multo magis, quam reliquarum omnium, obſcura eſt. Eam enim alii HERACLII Imp. alii neſcio cuius FLORI, Hungarorum Regis filiam fuiſſe, contendunt, ridicula, ceu omnes prudentiores fatentur, coniectura (u). Ne SAMMARTHANI quidem fratres (x), qui nihil fecerunt reliqui, vt non niſi comperta ſcriberent, eius parentes perueſtigare potuerunt, id vnum ſibi liquere profeſſi, BERTRADAM illam non peregrinam, ſed gente Francam fuiſſe, quum alias STEPHANVS Papa III. (y) ad Carolum M. et Carolomannum fratres ſcribere non potuiſſet: *Etenim* NVLLVS *ex veſtris parentibus, ſcilicet neque auus veſter, neque proauus, ſed* NEC VESTER GENITOR, *ex alio regno vel extranea natione coniugem accepit.* Certiſſimum ergo eſt, Francam fuiſſe hanc BERTHAM ſeu BERTRADAM, et mirum eſt, eius patrem fugere potuiſſe SAMMARTHANORVM diligentiam, quum AVCTOR ANNALIVM BERTINENSIVM (z) eum nominatim iam pridem indicarit, his verbis: *anno* 749. *Pippinus coniugem duxit* BERTRADAM, *cognomine* BERTAM, CARIBERTI *Laudinenſis comitis filiam.* Cui teſtimonio non exiguum profecto pondus accedit ex tabulis monaſterii Prumienſis, in quarum vna, ſcripta *d.* 13. *Aug. anno* 11. *regnante*

Ruthardus ille vniuerſa bona ſua hereditaria et adquiſita ea lege offert monaſterio S. Galli, vt ipſe et liberi de illis certum monaſterio ſeruitium praeſtent. Poteſt enim et ſub hoc ſeruitio ſaluum eſſe ius hereditarium.

(u) Quum enim HERACLIVM Imp. anno 641. diem obiiſſe ſupremum teſtetur Cedrenus *Comp. Hiſt. pag.* 354. *edit. Xylandri.* BERTHA vero vel BERTRADA apud Carolum M. filium conſenuerit, anno demum 783. 4. Id. Iulii defuncta: Annal. Met. *ad ann.* 783. Annal. Fuld. et Reuber. *ad eumd. ann.* quis crederet, filiam 142. annis ſuperſtitem fuiſſe? Florum porro omnes annales eorum temporum ignorant. Nec credibile eſt Pippinum mulierem paganam et a pietate Chriſtiana alienam in torum recipere voluiſſe.

(x) *Lib.* VII. *pag.* 226. *tom.* I.

(y) Du Cheine *Script. Rer. Franc. tom.* III. *pag.* 761.

(z) *ad ann.* 749.

nante Pippino glorioſiſſ. rege (a) Pippinus *Rex Francorum vir illuſtris* vna cum *coniuge ſua* BERTRADA monaſterio illi donat *res proprietatis ſuae in pago Choroſuilla tam illam portionem, quae Pipino de Carolo genitore ſuo aduenerit, quam et illam portionem ipſius* BERTRADAE, *quam genitor ſuus* HERIBERTVS *ei in alode dereliquerit.* Itaque Bertrada patrem habuit CARIBERTVM vel, quod idem nomen eſt, HERBERTVM, Comitem Laudunenſem, qui et in Lotharingia in pago *Choroſuilla* praedia poſſedit. Eius vero non modo in illo Pippini diplomate fit mentio, verum etiam in alio antiquiore *d.* 23. *Iun. anno primo regni Theoderici regis* confecto (b), in quo etiam matrem eius BERTRADAM *ſeu* BERTAM, et in ſubſcriptione BERTRADANEM dictam eruimus. Plura nos ſcire fatemur iuxta cum ignariſſimis. Nec magis nos perſpectam habemus originem abauiae et atauiae, quarum illam fuiſſe ſuſpicantur CHROTRVDEM vel ROTHRVDEM (c), hanc ALPAIDEM dictam eſſe, ſatis conſtat, quamuis, iuſtane haec PIPPINI VXOR, an pellex fuerit, inter viros doctos, et maxime inter CHIFLETIVM et BLONDELLVM acrius diſputatum eſſe, meminerimus. Id ſatis nobis videmur exploratum habere, falſos eſſe fratres Sammarthanos, duas CAROLO MARTELLO tribuentes iuſtas VXORES, GELTRVDEM et SVANECHILDIM, Odilonis Boioariae Ducis filiam, et ex hac poſteriore omnes, quos habuit, liberos prodiiſſe exiſtimantes (d). Nam nec GEL-

(a) Calmet. *Hiſt. eccl. Lotharing. in Probat. tom.* I. *pag.* 277.

(b) *Ibid. pag.* 269.

[c] *Annal. Tilian. ad ann.* 725. apud Ducheſn. *Tomo II. p.* 7.

[d] Scribunt SAMMARTHANI *lib. VI. p.* 213. *Tomo I. Charles Martel fut marié deux fois. La premiere avec* GELTRVDE, *qui n'eſt autrement deſignée par l'hiſtoire. La ſeconde avec* SVANECHILDE *de Bauiere, laquelle fut ſa femme legitime, et non pas concubine, ainſi qu'aucuns ſe ſont perſuadés. Elle eſtoit fille d'Odilon Duc de Bauiere.* At primae vxoris nomen ignoratur, nec quiſquam, quod norim, eam Geltrudim dixit, quamuis ſint, qui huc trahant verba Annalium Tilianorum: *Quando Karolus primum fuit in Bauarios, et* CHROTRVDIS *moritur*, et Annalium Nazariorum *pag.* 3. HROTRVDIS *mortua.* Deinde reliqui, quos notauimus, Sammarthanorum lapſus omnes in oculos incurrent, ſi paullo accuratius expenderis illa Eginardi *in Annal. ad ann.* 741. *Hoc anno Carolus, maior Domus, diem obiit, tres filios heredes relinquens,* CAROLOMANNVM *ſcilicet,* PIPINVM *atque* GRIPONEM, *quorum Griſo, qui ceteris minor natu erat, matrem habuit, nomine* SVANIHILDEM, NEPTIM *Odilonis, Ducis Boiorum.* Nec non locum ex Annal. Metenſ. *ad ann.* 741. *Carolus adhuc viuens quum inter filios ſuos Carlomannum et Pippinum principatum ſuum diuideret, tertio filio ſuo* GRIPPONI, *quem ex* SONIHILDE, *quam de-*

Digitized by Google

GELTRVDIS nomen in ſcriptoribus veteribus reperit praeſidium, nec Suanechildis iuſta CAROLI MARTELLI VXOR, nec ODILONIS Baioariae Ducis filia, nec vllius filii, quam GRIFONIS mater exſtitit. ALPAIDEM etiam a PIPPINO Heriſtallio in torum receptam, fratrem DODONEM, S. Lamberti, Leodienſium Epiſcopi, percuſſorem habuiſſe (e), nec humili genere ortam eſſe (f), ſatis certum eſt. At celeberrima omnium totius Carolingicae Domus progenitrix S. BEGGA, Anchiſae VXOR, nurus S. Arnulfi, ex ea prognata gente, cui id diuinitus fuerat datum, vt tot viros feminaſque ſanctitatis laude illuſtres, quot homines produceret. Patrem enim habuit S. PIPPINVM Landenſem, maiorem Domus, mortuum anno 646. matrem S. ITTAM, duodecimo ab exceſſu mariti anno, qui aetatis erat ſexageſimus, defunctam (g), ſororem S. GERTRVDEM Niuellenſem Abbatiſſam, quae anno 664. die 17. Martii iuuenis, ſed incredibili ſanctitatis fama deceſſit: fratrem GRIMOALDVM, maiorem Domus, quem impotens dominandi libido, prauumque conſilium, imperium CHILDEBERTO filio vindicandi peſſumdedit (h): denique cognatos cognataſque quam plurimos, quos Eccleſia Romana tantum non omnes, in caelitum numerum relatos, religioſe colit. Ipſa quoque BEGGA, marito orba, velum more ſaeculi ſumſit, et tantam ſibi ſanctimoniae opinionem peperit, vt ipſa quoque caelitibus adſcriberetur. Vere ergo hanc gentem quoddam caelitum veluti ſeminarium dixeris, quorum vberrimum prouentum in tabula ſiſtere operae pretium fuerit (i). Et hae quidem ſunt illuſtriſſimae matronae, quae inter LVDOVICI noſtri maiores numerantur. De ſancti enim ARNVLFI VXORE, DODA, nihil memoriae proditum reperio, quam quod gente Sueua fuerit, ac demum, exemplum ſequuta mariti,

de Bauaria captiuam adduxerat, habuit, ſuadente eadem CONCVBINA *ſua, partem ei in medio principatus ſui tribuit, partem videlicet aliquam Neuſtriae, partemque Auſtraſiae et Burgundiae.* Rem omnem confecit v. c. Io. Dau. Koelerus in *Diſſertatione de Auguſta familia Carolingorum p.* 19. *ſequ.*

[e] Sigeb. Gemblac. *ad ann.* 698.

[f] Conuin. Fredegar. *cap.* 103.

[g] Vita S. Gertrudis *Niuell.* apud Surium *d.* 17. *Mart. pag.* 302. *ſequ.*

[h] Fredegar. *cap.* 83. Aimon. *lib. IIII. cap.* 37. *et* 42.

[i] Iam pridem de hoc ſtemmate PIPPINI Landenſis bene meritus eſt Aubert. Miraeus *Notit. Eccleſ. Belg. cap.* 8. *p.* 640. *edit. Foppenii.* Nos vero illam ex ipſis Sanctorum vitis de nouo confecimus ſuppleuimuſque.

CARO-

Digitized by Google

CAROLOMANNVS Princeps,
Vx. ERMEGARDIS. Vit. Pippini d. 21. Febr. p. 1059. At in vita S. Ermelindis d. 29. Oct. p. 1078. Pippini pater vocatur Ermenoldus, mater Ermelindis.

S. PIPPINVS Laudensis, maior Domus † 646.
Vxor S. ITTA. Vita S. Gertrud. d. 17. Mart. p. 302. † 658.

AMALBERGA, nupta WALBERTO.

GRIMOALDVS, maior Domus, ob consilium filium Regem creandi periit. Fredegar. et Aimon.

S. GERTRVDIS, Niuellensis, S. Beggae soror, Geneal. S. Arnulfi p. 22n. † 664. Vita apud Sur. d. 17. Mart.

S. BEGGA, nupta ANCHISAE vel ANSEGISO, demum monialis ob. 698. Vita S. Gertrud. p. 306.

WALBERTVS Vx. BERTILIA. Vit. S. Theodorici p. 188.

S. AMALBERGA, nupta VITGERO, Comiti. Vit. S. Gertrud. p. 367.

CHILDEBERTVS iure adoptionis Rex, dum occubuit.

PIPPINVS Heristallius Carolidarum profator.

S. WALTETRVDIS, vx. S. VINCENTII Sonegiensis † 670. Vit. Gudulae p. 168.

S. ADELGVNDIS Abbatissa Melbodiensis. † 664. d. 30. Ian. Vita S. Gudulae p. 168.

S. EMEBERTVS. Episcopus Cameracensis, Vit. S. Gudulae p. 167.

S. REIDILDIS. S. RHARAILDIS. Vit. S. Gudal. p. 167.

ERMELINDIS. Eius vita apud Surium d. 29. Octobr.

S. GVDVLA, Bruxellensium patrona. Eius vita apud Sur. † 712.

S. LANDERICVS, Episcopus Meld.

S. DENTELINVS.

S. ALTETRVDIS successit in Abbatia Melbod.

S. Adelgundi

S. MADELBERTA;

Digitized by Google

riti, ipſa quoque Treueris inter ſanctimoniales conſenuerit (k), mater trium filiorum, et filiae vnius, quos omnes intra in breui tabula repraeſentauimus (l).

VI. Tam ſplendido genere, tamque illuſtribus maioribus ortus eſt LVDOVICVS Germanicus, eumque ERMENGARDIS, regina, vt diximus, ex LVDOVICO Pio tertio partu enixa eſt. Diem menſemque natalem nuſquam notatum reperio, immo ne annum quidem, quo lucis huius vſura frui primum coepit: vt adeo id ſolum diligentiae meae relictum videatur, vt in re obſcuriſſima, quid valeat ingenium, experiar. Primum ergo id certum exploratumque eſt, LVDOVICVM tertium ERMENGARDAE, Ludouico Pio anno 796. nuptae (m), filium, viuo adhuc CAROLO M. in lucem editum fuiſſe. Id enim hoc teſtimonio ſuo firmat THEGANVS (n): *Supradicta vero virgo Irmingarta vocabatur, quam conſilio et conſenſu patris reginam conſtituit, atque ex ea tres filios habuit, adhuc* PATRE VIVENTE, *quorum vnus vocabatur* LOTHARIVS, *alter* PIPPINVS, *tertius aequinocus eius*, LVDOVICVS. Natum ergo LVDOVICVM eſſe oportuit ante annum 814. quo Carolus M. diem obiit ſupremum, et poſt annum 799.

[k] Vita S. Clodulphi inter acta SS. Antuerp. *Tom. II. menſ. Iun. p.* 127.

[l] Sequimur v. c. Io. Dau. Koelerum *Diſſ. de auguſta famil. Caroling. p.* 1. *ſequ.* qui S. Arnulfi et Dodae liberos ita repraeſentat:

S. ARNVLFVS Ep. Metenſis, antea maior Domus Auſtriae † d. 16. Aug. 640.

BODA vxor, poſtea monialis Treuerenſis.

ANCHISES vel ANSEGISVS, itemque ANCHISVS, maior Domus a. 649. ob. 685. inde reges et impp. CAROLINGI.

WALGISVS, Alberic. ad ann. 644.

S. Wandregiſilus Com. Palatii, poſtea clericus, † d. 21. Iul. 668. Vita eius apud Sur.

S. CLODVLPHVS, Epiſc. Metenſis 654. † d. 8. Maii 694.

N. filia, nupta Comiti Virdunenſi.

S. GODO, conditor monaſterii Oyenſis in dioeceſi Trecenſi. Alberic. ad ann. 644. et 677.

[m] *Aſtronom. Auct. vit.* Ludou. Pii pag. 345.

[n] *de geſt.* Ludouici Pii *Imp.* cap. 5. pag. 297.

799. ante quem Ermengarda, anno 796. nupta, tres filios habere vix potuit. Deinde SANGALLENSIS, *vitae Caroli M.* auctor (o), narrat, LVDOVICVM noſtrum a patre ad Carolum M. adductum eſſe ſexto a natiuitate anno, et alibi (p) eumdem ad ſeptuageſimum aetatis annum peruenisſe, teſtatur. Quum ergo V. Kal. Sept. anni erae Dionyſiacae 876. vitam cum morte commutarit, nec tamen adeo certum ſit, proximuſne ſeptuagenario fuerit, an eumdem ſuperarit (q): ſubtractis eo numero annis 70. res ipſa docebit, eum anno vel 806. vel proxime ſiue antecedente, ſiue conſequente, mortalibus intereſſe coepiſſe. Res ergo omnis eo demum redit, vt quem horum trium annorum natalem habuerit, diſpiciamus paullo adcuratius. At ne id quidem nos ignorare patitur bonus ille S. GALLI MONACHVS. Ludouicus enim Pius per multos annos in Aquitania haerens ab anno 806. ad annum 813. patrem non vidit. Illo vero demum anno Carolus M. quum ſe ad extremam vitae lineam peruenisſe vidiſſet, teſte ASTRONOMO, vitae LVDOVICI Pii auctore (r), *miſit ad filium, eumque ab Aquitania euocauit. Quem venientem clementer ſuſcepit, tota aeſtate ſecum retinuit, de his, quibus eum indigere putauit, inſtruxit, qualiter videlicet ſibi viuendum, regnandum, regnum ordinandum, et ordinatum tenendum foret, monuit, et tandem imperiali eum diademate coronauit, et rerum ſummam penes eum futuram eſſe, Chriſto fauente innotuit, et hoc peracto negotio reditum ad propria conceſſit. Qui menſe Nouembri a patre regrediens, Aquitaniam repetiit.* Non alio ergo, quam 813. anno, contingere potuit, quod de LVDOVICO noſtro memoriae prodidit MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quum natus et ſex annis in domo patris cautiſſime nutritus ſexagenariis hominibus ſapientior haud immerito videretur, genitor indulgentiſſimus, qui hoc vix aegre exſpectaret, vt ad conſpectum aui eum perducere potuiſſet, adſumens puerum, a matre delicatiſſime curatum, coepit inſtruere, quam ſerie, et quam timorate ante imperatorem ſe agere, aut forte interrogatus ei reſpondere, nec non et ſibi deferre deberet, et ſic eum ad palatium produxit.* Si ergo annus ille 813. fuit ſextus LVDOVICI: euidentiſſimum eſt, natalem ei fuiſſe annum 807. Et hinc facile patet, cur idem ASTRONOMVS (t) ad annum 814. ſcribat: *eodem etiam anno duorum ſuorum filiorum* LOTHARIVM *in Baioariam*, PIPPI-

[o] *Lib. II. cap. 8. pag. 578.*
[p] *Ibid. cap. 12. pag. 594.*
[q] *Annal. Bertin. ad a. 876.*
[r] *Ad a. 813. pag. 358.*
[s] *Ibid. pag. 578.*
[t] *Vit. Ludouici Pii pag. 362.*

Digitized by Google

PIPPINVM *vero in Aquitaniam miſit, tertium vero* LVDOVICVM, *adhuc* PVERILIBVS *conſiſtentem in* ANNIS, *ſecum tenuit.* Vere enim LVDOVICVS tum fuit ſeptennis, adeoque nondum infantiae annos egreſſus (u).

VII. Ex quibus temporum characteribus facile etiam patria LVDOVICI, vel, quae eius incunabula vidit, prouincia, intelligitur. Toto enim illo anno in Aquitania haeſit LVDOVICVS PIVS, et nec bello Hiſpanico, vti ſuperiore anno 806. interfuiſſe, nec ad patrem profectus legitur. Cuius rei hanc rationem reddit VITAE AVCTOR (x): *ſequenti vero tempore iterum rex Ludouicus expeditionem in Hiſpaniam parauit. Sed pater, ne per ſemetipſum illuc pergeret, eum impediuit. Praeceperat namque tunc temporis fabricari naues contra Nordomannicas incurſiones, in omnibus fluminibus, quae mari influebant. Quam curam etiam filio iniunxit ſuper Rodanum et Garonnam et Silidam. Attamen miſit ei miſſum ſuum Ingobertum, qui filii praeſentiam praeferret, et vice amborum contra hoſtes exercitum duceret. Rege autem* IN AQVITANIA MANENTE *ob ſupradictam cauſſam, exercitus eius itinere proſpero Barcinonam venit.* Quum ergo toto illo anno in Aquitania ſubſtiterit LVDOVICVS pater, nec eum ERMENGARDIM vterum gerentem a ſe ſegregaſſe, veroſimile ſit: dubitari profecto nequit, quin LVDOVICVS noſter apud Aquitanos primum lucem viderit, et quidem in Caſſagnolano ſimilique palatio, in quo eum vernum illius anni tempus exegiſſe, ex diplomate, quod STEPH. BALVZIVS (y) edidit, intelligimus.

CAP.

[u] Haud paullo ergo minor aetate fuit LOTHARIO et PIPPINO. Priorem enim primo ſtatim a LVDOVICI et ERMENGARDIS nuptiis anno, id eſt, anno 797. natum eſſe, patet ex eius epitaphio apud Browerum *Annal. Treu. tom. I. lib. VIII. n.* 117.

Nam bis tricenos monachum ſic attigit annos,
At ſe mutauit, at bene poſt obiit.

Quum vero obierit III. Kal. Octobr. anno 855. ſexagenario propior, natum eum eſſe oportet anno 797. X. annis natu maiorem Ludouico. Quod adcuratius demonſtrarunt Brouuer. *Annal. Treu. lib. VIII. n.* 117. et Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann.* 855. *n.* 12. PIPPINVM vero iam anno 812. ducentem vxorem, teſtibus Annal. Fuld. et reliquis *ad a.* 812. Lothario fratre anno 821. nuptias celebrante, non multo minorem fuiſſe probabile eſt.

[x] Idem *pag.* 351.

[y] *Capitular. reg. Franc. tom. II. p.* 1407.

* * * * * * * * * * * *

CAPVT III.

DE LVDOVICI PVERITIA ET EDVCATIONE AD ANNVM DCCCXVII.

I.

HVnc filium ſibi natum fauſtiſque nutritum ſub penetralibus quin parentes magna cura ad honeſtatem, pietatem, dignoſque fortuna ſua mores incredibili cura inſtituerint, dubitare nos non patiuntur LVDOVICI et ERMENGARDIS pietas. Erat vero tum educationis principum iuuentutis ea ratio, vt eos raro ſecum in palatio haberent, ne luxu palatino corrupti otio ac voluptatibus ab ipſis incunabulis diffluere diſcerent: ſed eos plerumque aliquo mittebant, ſimul ac nutricibus eſſent ſubducti, iiſque nobilem aliquem atque expertae virtutis virum praeficerent, qui tum BAIVLVS ſolebat adpellari (a). Mos ille iam ipſis Merouingorum temporibus inoleuerat, eiuſdemque ſeruantiſſimus Carolus M. Ludouicum Pium, *regem regnaturum in Aquitaniam miſit, praeponens illi baiulum Arnoldum, alioſque miniſtros, ordinabiliter decenterque conſtituens, tutelae puerili*

[a] De *Baiulis* illis fuſius agunt Carolus du Freſne in *Gloſſar. med. et infim. Latin. tom. I.* Videtur hic mos ex ipſa aula Conſtantinopolitana, cuius inſtituta vel maxime ſibi ad imitandum proponebant Francorum reges, dimanaſſe. Nam et ibi inter dignitates palatinas erat *μέγας Βάιυλος*, cui liberorum imp. cura erat demandata, ceu ex Codino diſcimus. Quin iam Sophoclis ſcholiaſtes, eodem teſte Freſneo, *βάιυλος* vocat *παιδαγωγὸν καὶ παιδοτρίβην*. Hinc *Gregorii, baiuli imperialis Graecorum* mentio fit in *Chronico S. Vincentii Vulturn. lib. III.* et apud Ioann. Papam VIII. *epiſt.* 168. 169. et 178. Hunc morem et reges Francorum primae ſtirpis imitabantur, quorum temporibus paſſim meminerunt Fredegar. *Chron. cap.* 86. Auctor *Geſtor. Dagoberti cap.* 2. Aimon. *lib. IIII. cap.* 38. et alii. Eumdem poſtea et Carolingi retinuerunt, apud quos ea dignitas BAIVLATIO adpellabatur. Ea vero non modo proximus ad maiores dignitates gradus erat, ſed et tum tanta auctoritate coniuncta, vt principes baiulos, a quibus erant educati, plerumque parentum loco haberent, et hinc CAROLVS, rex Burgundiae, Lotharii I. imp. filius, GIRARDVM Comitem *ſuum parentem ac nutritorem* vocet in charta a. 857. apud Dacherium. *Spicil. Tom. XII. pag.* 120. Hinc et vix aliis, quam qui in palatio primo loco erant, haec

puerili congruos (b). Id quod iam anno 781. Ludouico adhuc in cunis vagiente, contigiſſe, idem LVDOVICI Pii encomiaſtes obſeruat. Idem ergo inſtitutum in filio Ludouico educando ſeruaſſe, veroſimile eſt: quamuis quem illi rectorem eius iuuentae praefecerit, nemo veterum, quod meminerim, memoriae prodiderit. Baiulis iſtis adiungi ſolebant e ſacro ordine viri docti, moribuſque conſpicui, qui filios regum adhuc pueros ad doctrinam pietatemque formarent. Erant etiam, qui principes adoleſcentes equum inſcendere, armis vti, telaque vibrare docerent. Cui generi exercitationum etiam LVDOVICVS Pius, pater, tam mature adſuefactus eſt, vt anno 785. euocatus ex Aquitania a Carolo M. teſte auctore vitae eius (c), iam *bene equitaret*, quum eſſet ſeptem annorum puer. Eamdem ergo rationem in educando filio procul dubio ſequutus eſt Ludouicus Pius, idque non vllo alio argumento luculentius poteſt demonſtrari, quam quod in litteris aeque, ac reliquis pacis bellique artibus, vti paullo poſt erit dicendi locus, adeo poſtea excelluit, vt pares pauciſſimos, neminem ſuperiorem per omnem vitam haberet.

II. Et ſane ad illam in quouis artium genere ſcientiam, eo facilius ſibi viam expediuit, quo praeclarior in eo indoles ab ipſa infantia enituit. Erat enim in eo adhuc puero prudentia grauitaſque ſenilis, par tantae fortunae animus, ingenium capaciſſimum, et ad quaeuis, quae tempus exigere videretur, reperienda a natura factum. Quae omnia exemplo notabili illuſtrauit MONACHVS SANGALLENSIS (d), quod eius verbis deſcribere, pauciſque pro inſtituti ratione illuſtrare iuuabit: *et quia ita ſe obtulit occaſio, vt de indicibili patre veſtro incideret honoranda mentio, libet commemorare elogium, quod de illo ſapientiſſimum conſtat protuliſſe* KAROLVM M. *Nam quum natus et 6. annis in domo patris cautiſſime nutritus*, SEXAGENARIIS *hominibus* SAPIENTIOR *haud immerito videretur: genitor indulgentiſſimus, qui hoc vix aegre exſpectaret, vt ad conſpectum aui eum perducere potuiſſet, adſumens puerum, a matre delicatiſſime curatum, coepit inſtruere, quam ſerie, vel quam timorate ante Imperatorem*

haec cura demandabatur. Nithard. *lib. I. de diſſenſ. filior. Ludou. Pii imp. pag. 436. ad quod* BERNARDVM *quemdam ducem Septimaniae pater in ſuppiementum ſibi ſumens, camerarium conſtituit,* KAROLVMque *eidem commendauit, ac ſecundum a ſe in imperio praefecit.*

(b) *Vita Ludouici pag.* 341.

[c] *Ibid. pag.* 341.

[d] *Vit. Caroli M. lib. II. cap. I. pag.* 578.

ratorem se agere, aut forte interrogatus ei respondere, nec non et sibi deferre deberet: et sic eum ad palatium produxit. Quumque prima die vel secunda inter reliquos statores eum imperator curiosioribus oculis intueretur: dixit ad filium: cuius est ille puerulus? Illo respondente: quia meus et vester, si dignamini: postulabat eum, dicens: da illum mihi. Quod quum factum esset, deosculatum serenissimus Augustus pusionem remisit ad stationem pristinam. Ille mox dignitatem suam cognoscens, et cuiquam post imperatorem secundus remanere dispiciens, collectis animis, et membris compositissime collocatis aequato gradu stetit iuxta patrem suum. Quod prouidentissimus adspectans KAROLVS, *vocato ad se filio* HLVDOVICO *praecepit, vt interrogaret cognominem suum, cur ita faceret? vel qua fiducia se patri adaequare praesumeret? Ille vero ratione subnixum reddidit responsum: quando, inquiens, vester eram vasallus, post vos, vt oportuit, inter commilitones meos steteram: nunc autem vester socius et commilito non immerito me vobis coaequo. Quod quum* HLVDOVICVS *imperatori retulisset, ille huiusmodi sententiam promulgauit: Si vixerit puerulus,* ALIQVID MAGNI ERIT. *Quae verba ideo de Ambrosio mutuati sumus, quia,* KAROLVS *quae dixit, non possunt ex amussi in Latinum conuerti.* Hactenus monachus Sangallensis, cuius verba, tametsi prolixiora, integra attulimus, vt ea paucis interpretaremur. Quo anno haec contigerint, iam superiore capite vidimus, puta octingentesimo decimo tertio, quo eius pater arcessitus ex Aquitania Carolum M. postremum vidit, et imperii socius ab illo est adoptatus. In illa ergo pompa palatina splendidissimaque panegyri etiam filium suum natu minimum patri stitit, eumque pulchre ornatum, instructumque inter reliquos STATORES, qui paullo post etiam a LVDOVICO nostro *commilitones* vocantur, adstare iussit, experturus procul dubio, an eum obseruaturus sit auus, eumque inter reliquos agniturus. STATORES vero hi, seu COMMILITONES non alii erant, quam pueri palatini, qui ex more Francorum cum regum filiis in eorum palatio educabantur (e), de quibus HADR.

(e) STATVS veteribus dicebatur tota principum curia, vel, vti Romani vocabant *comitatus.* Iac. de Vitriaco *apud* Bongars. *lib. III. pag.* 1126. *primo die recepit eos in prima scala de Cayron, vbi semper est* STATVS *eius.* Quo sensu et hodie comitatum principum dicimus *den Hoff-Stat*, non, vti vulgus loquitur, *die Hoff-Stadt.* Pueri ergo statarii sunt, qui in aula ministrant principi, quos hodie *Pagen* adpellitant. Horum erat stare in curia principis sui, eiusque solium cingere, vnde et STATORES dicti, ceu non modo hoc monachi Sangallensis,

Digitized by Google

HADR. VALESIVS (f): *notare conuenit, morem fuisse iam tum proceribus Francorum, adultos liberos, praesertim indolis rarae formaque et ingenio excellentes Regibus ad ministeria tradere in palatio omnibus liberalibus artibus, sed praecipue militaribus excolendos: quos* GREGORIVS *aulicos palatinos, et pueros aulicos, quidam scholares adpellant. Hinc apud scriptores rerum nostrarum saepissime inuenio, pueros nobiles in aulam regiam a parentibus perductos, regibus oblatos, traditos, commendatos, in palatio enutritos, in aula regia educatos, a principe nutritos. Hos reges nostri optimatium erga se fidei obsides habebant: his pignoribus proceres in officio continebant, haud facile libenterque res nouas molituros, quamdiu ipsorum filii in regia alerentur.* Quod alibi (g) variis adlatis exemplis, veluti Patrocli Mummioni, Transobadi, S. Arnulfi, Chrodogangi, probauit, et vtroque loco obseruauit, fuisse haec maximorum virorum rudimenta ac viam processus expeditissimam, et ex palatio, tamquam e ludo plurimos abbates et episcopos sanctitate vitae eminentes, comites stabuli, thesaurarios, referendarios, comites palatii, consiliarios, duces, patritios, comites exiisse, nec aliunde fere, quam ex illa regia puerorum cohorte, delectos esse, qui post data virtutis et fidei experimenta ad magna et honorata ministeria, sublimesque potestates fuerint profecti. Huic ergo regiorum puerorum cohorti, quam procul dubio Ludouicus Pius secum ex Aquitania, tamquam fidei parentum pignora Aquisgranum traxerat, iussu patris sese immiscuerat LVDOVICVS puer, quum ille, more Francorum, qui pereleganter in vetere tabella ex codice quodam Euangeliorum Carolo Caluo a monachis S. Martini Metensibus oblato per STEPH. BALVZIVM (h) eruta patet, proxime throno vel eius supremo gradui adstaret, vel adsideret (i), maxime quum iam et rex Aquitaniae esset, et in eo ipso

lensis, sed et alio Orderici Vitalis *lib. XII. pag. 856.* probauit Car. du Fresne *Glossar. med. et inf. Latin. tom. III. pag. 952.* Supersit et hodie vocabulum in vernacula nostra, in qua saepe ministeria palatina dicuntur a statione, veluti *Tafel-stehen, Thür-stehen*, cetera.

[f] *Rer. Francic. lib. XV. ad a. 591.*

[g] *Lib. VIII. ad a. 565.*

[h] *Capitular. tom. II. pag. 1276.*

[i] In effigie illa Baluziana Carolus Caluus solus throno insidet coronatus, imminente superne manu, quae et in aliis monimentis cernitur, vt veluti θεόστεπτος, id est, a deo coronatus, videretur. Car. du Fresne *Gloss. Lat. voce: Armiger.* Filii vero Caroli, Ludouicus Balbus et Carolus, vtrimque stantes, thronum paternum veluti manu fulciunt, S. deipara coronas super eorum

placito auguſtae dignitatis particeps redderetur. Obſeruauit demum Carolvs puerum : miratuſque indolem et grauitatem, in tantilla aetate incredibilem, ex filio, cuium adduxerit hunc puerum, quaeſiuit. Quumque hic, laetus laetitiis omnibus, ſuum ac imperatoris eſſe, reſponderet: accepit Carolvs gratiſſimum munus, et adductum ad ſe nepotem, exceptumque gremio, deoſculatus eum in priorem locum redire paſſus eſt. At iam altiora ſpirabat magnanimus puer, ex quo ſe ab imperatore veluti in clientelam ſuſceptum eſſe intellexerat. Nec iam amplius loco illo inter commilitones, Ludouici patris clientes, ſtare ſuſtinebat, ſed adſcendens in gradum ſuperiorem patris latus claudebat, interrogatuſque iuſſu Caroli, cur id faceret, ſe iam imperatori donatum acceptumque, non amplius patris, ſed aui, clientem, et eatenus patri aequatum eſſe, fidenter ac magnifice reſpondit. Ex quo ſimul intelligimus, imperatorum regumque filios, ad regiam dignitatem viuis parentibus euectos, non ad ſolutam omni nexu poteſtatem adſpiraſſe, ſed patrum veluti clientes ac vaſallos fuiſſe. Hinc in charta diuiſionis vel teſtamento a Carolo M. condito apud Pithoevm (k) diſerte caueri animadvertimus: *haec autem omnia ita diſpoſuimus, atque ex ordine firmare decreuimus, vt, quamdiu diuinae maieſtati placuerit nos hanc corporalem agere vitam, poteſtas noſtra ſit ſuper a deo conſecratum regnum, atque imperium iſtud, ſicut hactenus fuit in regimine atque ordinatione, atque omni dominatu regali atque imperiali, et vt* OBEDIENTES *habeamus praedictos dilectos* FILIOS NOSTROS, (quorum alter iam Italiae, alter

rum capitibus caelitus tenente. Quod et in Byzantinorum nummis monimentiſque aliquando obſeruauit idem eruditiſſimus Cangius *Diſſ. de impp. Conſtantinop. inferior. aeui num.* §. 30. *pag.* 34. At ipſos ſaepe proceres in placitis maioribus ad thronum hinc inde non ſtetiſſe, ſed adſediſſe, teſtis eſt Ermold. Nigell. *lib. II. v.* 3: dum canit:

Namque ſenex Carolus Caeſar, venerabilis orbi,
Concilium reuocat ad ſua tecta nouum.
Aurato reſidens ſolio, ſic coepit ab alto
Electi circum quem RESIDENT *comites.*

Quum vero ipſi comites ac proceres in publicis placitis aliquando ſederent, vti id hodienum in comitiis gentium originis Germanicae obſeruatur: dubitare ſane nefas eſſet, quin et regum filii, qui intereſſent illi panegyri, maxime ſi ipſi regia dignitate fulgerent, patri nonnumquam adſederint, ſaltim de plano, vel in inferiore gradu, ne patribus viuis aequiparari viderentur. At quia tamen monachus Sangallenſis Ludouicum noſtrum *iuxta patrem ſtetiſſe*, et *patri ſe adaequaſſe*, ſcribat: probabilius eſſe fatemur, Ludouicum etiam Pium tum patris ſolio adſtitiſſe.

(k) *Script. hiſt. Franc. XII. pag.* 288.

Digitized by Google

alter Aquitaniae cum regio imperio et poteſtate praeerat), *atque deo amabilem populum noſtrum cum omni ſubiectione, quae patri a filiis, et imperatori ac regi a ſuis populis exhibetur.* Quae poſtea et LVDOVICVS Pius in charta diuiſionis apud eumdem PITHOEVM (l) repetit. Denique, vt ad rem redeamus, admiratus hanc pueri reſponſionem CAROLVS M. eum, ſi aduixerit, magnum futurum, fretus tanta indole, praedixit, talibus in lingua Theotiſca vſus verbis, quae Latine exprimi commode non poſſint (m). Vnde monachus illa eloqui maluit iis verbis, quibus olim ſimile de S. AMBROSIO augurium expreſſum eſſe, memoriae proditum eſt (n), et ne magnis componere parua videretur, ſubdidit verba (o): *nec immerito prophetiam de ſancto* AMBROSIO *magno adcommodauerim* HLVDOVICO, *cui, exceptis eis rebus et negociis, quibus* (oo) *res publica terrena non ſubſiſtit, coniugio videlicet vſuque armorum, per omnia ſimillimus, immo etiam quantum potentia regni, tantum religionis ſtudio, ſi dici liceat, quodammodo maior exſtiterit* AMBROSIO, *fide ſcilicet catholicus, dei cultor eximius, ſeruorum Chriſti ſocius, tutor et defenſor indefeſſus.* Virum profecto ſanctum ac religioſiſſimum fuiſſe oportet LVDOVI-

(l) Cap. 13. pag. 331.

(m) Haec qualia fuerint verba, vtinam expreſſiſſet monachus. Apud Otfridum *Euang. lib. I. cap. 4. v. 65.* verba euangelistae: *erit magnus coram domino* ita exprimuntur:

Guati ſo iſt er höher,
Ioh Gote ſilu liuber.

Bonitate eſt maior,
Et deo multo carior.

Et *lib. I. cap. 9. v. 77.* verba: *quid puer iſte erit?* ita vertuntur: *ſie ſprachun filu balde: waz uuaniſto waz er uuerde? Dixerunt admodum audenter: quid putas, quod futurus ſit?* Sed haec ſimiliaque non ita comparata ſunt, vt non Latine, totidem paene verbis exprimi commode queant. Oportet ergo, quidquid dixerit imperator, παροιμιώδες fuiſſe, quippe quales loquutiones prouerbiales in aliam linguam non facile tranſferuntur.

(n) Rem referemus verbis Paullini presbyteri in *Vita S. Ambroſii* apud Surium *d. IIII. Apr. pag. 526. Igitur poſito in adminiſtratione praefecturae Galliarum patre eius Ambroſio, natus eſt Ambroſius: qui infans in area praetorii in cunabulis poſitus, quum dormiret aperto ore, ſubito examen apum adueniens faciem eius atque ora compleuit, ita, vt ingrediendi in os egrediendique frequentarent vices. Quae pater, qui prope cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis ſuſceperat, prohibens, (ſollicita enim erat, ne infanti nocerent), exſpectabat patrio adfectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illae poſt aliquamdiu euolantes, in tantam aëris altitudinem euectae ſunt, vt humanis oculis minime viderentur. Quo facto terrinus pater ait: ſi vixeris infantulus iſte,* ALIQVID MAGNI ERIT. Quem locum ob oculos fuiſſe monacho noſtro, nemo non intelligit.

(o) *Ibid. pag. 579.*

(oo) Legerim: *ſine quibus.*

DOVICVM noſtrum, quem monachus viro tanta ſanctitatis fama illuſtri non aequiparandum modo, ſed et praeferendum quodammodo exiſtimauit.

III. LVDOVICVS Pius anno iſto 813. cum CAROLO M. patre Aquiſgrani vixit ad Nouembrem vſque menſem, quo a patre digreſſus Aquitaniam repetiit (p). Neque dubitamus, quin et LVDOVICVM puerum comitem habuerit. Paullo poſt ante diem V. Kalendas Februarias vitam cum morte commutauit CAROLVS M. iſque caſus conteſtim ſedibus ſuis exciuit LVDOVICVM Pium, qui, accepto nuncio, veritus, ne quid ſe abſente turbetur, in Franciam orientalem reuolauit, et die, ex quo ex Aquitania proficiſci coeperat, trigeſimo Aquiſgranum venit (q). Familia Ludouicum tum vel comitata, vel e veſtigio ſequuta eſt. Eodem enim anno 814. filiorum triga Aquiſgrani cum patre aliquamdiu fuiſſe legitur: quamuis LVDOVICVS pater, teſtantibus eorum temporum annalibus (r), ex inſtituto maiorum mox alium alio, LOTHARIVM in Italiam, PIPPINVM in Aquitaniam dimiſerit, ſolo LVDOVICO puero apud ſe retento, non alio procul dubio conſilio, quam vt tanto felicius ſub patris cura adoleſceret, tantoque rectius procederet eius educatio. Quamuis vero, qualis cura impenſa ſit formando pueri ingenio, ſuo more fere diſſimulent eorum temporum ſcriptores: tamen quemadmodum ex fructuum praeſtantia, meſſiſque vbertate de adhibita cultura rectiſſime iudicatur, ita ex praeclaris, quibus LVDOVICVS excelluit, artibus, quam diligenter atque adcurate fuerit a parentibus et magiſtris ſuis inſtitutus, coniecturam recte capi poſſe exiſtimamus. Eas vero ita deſcribunt REGINO (s) et ANNALIVM METENSIVM auctor (t): *fuit autem ille princeps Chriſtianiſſimus, fide catholicus, non ſolum ſaecularibus, verum etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructus. Quae religionis ſunt, quae pacis, quae iuſtitiae, ardentiſſimus exſequutor. Ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus, in dandis ſiue ſubtrahendis publicis dignitatibus diſcretionis moderamine temperatus. In praeliis victorioſiſſimus, armorum, quam conuiuiorum, adparatibus ſtudioſior, cui maximae opes erant inſtrumenta bellica. Plus diligens ferri rigorem, quam auri fulgorem. Apud quem nemo inutilis valuit. In cuius oculis*

[p] *Vita Ludou. Pii pag.* 358.
[q] Idem *pag.* 359.
[r] *Annal. Bertin. ad a.* 814. *Vita Ludou. pag.* 362.
[s] Regino *ad a.* 867.
[t] *Annal. Met. ad eund. annum.*

Digitized by Google

lis perraro vtilis displicuit, quem nemo muneribus corumpere potuit. Apud quem nemo per pecuniam ecclesiasticam, siue mundanam dignitatem obtinuit : sed magis ecclesiasticam probis moribus et sancta conuersatione : mundanam deuoto seruitio et sincera fidelitate. In quo insigni elogio, et quadam veluti boni ac incomparabilis principis imagine quinque potissimum LVDOVICI virtutes, quae sine adcurata institutione raro comparantur, viuis coloribus expressas animaduertimus, PIETATEM et religionis studium, DOCTRINAM sacram ac profanam, PRVDENTIAM ciuilem ac regnatricem, ARTES MILITARES, et ANIMVM sordibus vacuum, omnibusque corruptionibus superiorem. Quae quum sint praecipua boni principis decora, ad eaque in instituendis tantae fortunae adolescentibus omnia referenda videantur : de singulis quaedam ex eorum temporum monimentis delibare nobis licebit.

IIII. Quantum in eo fuerit pietatis studium, vel inde patet, quod non minus PII, quam LVDOVICI nomine nosceretur. Id cognomen saltim ei non minus, quam patri, haesisse, iam supra incorruptis veterum testimoniis demonstrauimus (u). Neque ergo dubitandum videtur, quin et sacrae scripturae lectioni vacarit, et doctrinae Christianae elementa bona fide imbiberit. Libris sane legendis eum non parum temporis impendisse, testem denuo habemus MONACHVM SANGALLENSEM (x), qui, *eum sapientiam singularem, acutissimo fretum ingenio* SCRIPTVRARVM *adsiduitate cumulatiorem reddere non cessasse*, scribit. Id quod illum eo libentius feciisse credibile est, quo non modo ipse Latinae linguae peritior, sed et saeculum interpretationum Theotiscarum libellorumque ea lingua scriptarum feracius fuit (y), nondum periculum aliquod ex huius modi

[u] *Lib. I. cap. 1. §. 9.*

[x] *Libro II. cap. 9. pag. 580.*

[y] Linguae patriae studium permagni iam fecit *Carolus M.* ipse, in eo elaborans, vt eius cultum pro virili proueheret, ceu testatus est Eginard. *in Vit. Caroli M.* At non multum profeciisse videtur princeps optimus. Idem institutum Ludouicus Pius vrsit, adeo, vt et de versione Bibliorum Teutonica cogitaret, idque negotium viro cuidam docto, gente Saxoni, daret, qui et vetus nouumque Testamentum Germanica poëli illustrauit, ceu docet praefatio apud Andr. du Chesne *Script. Franc. tom. II. pag.* 220. Et exstant huius modi versiones passim, de quibus differunt Io. Frickius *Praefat. ad Schilt. Thesaur. antiqu. Teut. pag. 7. sequ.* et Eckard. *Not. ad vit. Hatumodae, abbatissae Gandersheim. pag. 39. sequ.* At numquam magis id studium, quam sub Ludouico Germanico ferbuit, sub quo OTFRIDVS WEISSENBVRGENSIS insignem istam Euangeliorum paraphrasin, ipsi Ludo-

modi verſionibus metuentibus eccleſiae doctoribus, nec laicis, quos vocabant, earum lectione, tamquam aqua et igne interdicentibus. Magna ergo pro eorum temporum conditione fuit, quam LVDOVICVS ſibi comparauerat, rerum ſacrarum notitia, eaque in re ex ipſo clericorum ordine, fatente eodem *monacho Sangallenſi* (z), permultos adeo ſuperauit, vt in iis parum verſati in eius conſpectum venire formidarent. *Nullus*, inquit, *clericus, niſi legere doctus et canere, non ſolum cum eo manere, ſed ne in conſpectum eius venire praeſumſit.* Sed multo maior illa laus optimi principis, quod, quae didiciſſet, omnia ipſa vita exprimeret, iuſtus, mitis, in victu totoque adparatu palatino parcus, in elargienda pauperibus ſtipe, condendiſque templis et monaſteriis paene profuſus, in orationibus, ieiuniis, cultuque diuino adſiduus, adeo vt eius vita cenſura eſſe poſſet, et exemplum, ad quod ciues omnes vitam componerent abſolutiſſimum. Quod iterum in eo admiratus MONACHVS SANGALLENSIS (a): *ad orationis, inquit, ſtudium et deuotionem ieiunorum, curamque ſeruitii diuini ſupra omnes homines ita erat intentus, vt exemplo ſancti Martini, quidquid aliud ageret, ſemper quaſi praeſenti domino ſupplicare videretur. Carne et cibis lautioribus certis diebus abſtinuit. Tempore vero litaniarum de palatio diſcalceatis pedibus vſque ad eccleſiam paſtoralem vel ad ſanctum Hemmeranium, ſiquidem eſſet Reganesburg, crucem ſequi ſolitus erat. In aliis vero locis communentium conſuetudinem non abnuebat. Oratoria noua - - admirabili opere conſtruxit.* Et exſtant ſane tot tabulae ac diplomata, tam ſanctae profuſionis monimenta, vt vel ſola rem conficere videantur. Adde, quod et in imperio a truculentia ſanguiniſque effuſione (b), et in matrimonio ab omni pellicatu abſtinuit, ſolus fortaſſis inter Francorum reges, qui vna contentus vxore, praeter liberos e legitimo toro natos, nullos alios nothos, oneri rei publicae futuros, reliquit (c). Sunt inter actiones LVDOVICI

Ludouico noſtro nuncupatam, ſcripſit; RHABANVS MAVRVS de homiliis Theotiſcis populo praelegendis cogitauit, Serrar. *Rer. Mogunt. lib. I. cap.* 11. variae denique prodierunt verſiones Pſalmorum, de quibus idem Frickius *praef. verſioni Notkeri Labeonis praemiſſa pag.* 4. variae catecheſes, ſimileſque libelli, digni omnino, qui hodie omni cura conquirantur.

(z) *Lib. II. cap. 9. pag.* 581.
(a) *Ibid. pag.* 581.
(b) *Idem pag.* 580.
(c) Vt enim iam nihil dicamus de regibus Merouingicis, quos tantum non omnes inter concubinarum ac pellicum greges

Digitized by Google

VICI quaedam; quae tantae ſanctitatis famae officiunt, in primis bella, quae exuta naturali pietate, patri intulit. Erunt etiam, qui purioribus ſacris refragari dicent opinionem de merito operum, quam in omnibus paene prodit diplomatibus (d), caelum pecunia, quaſi

greges vixiſſe conſtat: nec de Caroli M. maioribus multa addamus, inter Caroli M. concubinas fuere HIMILTRVDIS, Paull. Diacon. in *Chron. epiſcop. Metenſ. pag.* 58. MATHELGARDIS, GERSVINDA, REGINA, ADELLVIDA, aliaque, cuius de nomine non conſtat, apud Eginardum *Vit. Caroli M. cap.* 18. ex quibus praeter filias Rothaildem, Adaltrudem, Rothaidem, PIPPINVM gibboſum, DROGONEM, HVGONEM, et THEVDERICHVM genuit. Eginard. *ibid. cap.* 20. *et* Io. Dau. Koelerus in *Diſſ. de domo aug. Caroling. pag.* 50. *ſequ.* Ne LVDOVICVS quidem Pius, quantacumque ſanctitatis fama ſuper aethera notus, a furtiuis amoribus abſtinuit. Teſtis eſt auctor *Chronici Moiſſiacenſis ad a.* 817. *pag.* 148. *quartum vero filium habuit ex* CONCVBINA, *nomine* ARNVLPHVM, *cui pater Senonas ciuitatem in comitatum dedit.* Nec fratres Ludouici noſtri et reliqui agnati ſanctius vixerunt. LOTHARIVS enim I. imp. ex DODA duarum concubinarum una, CAROLOMANNVM filium genuerat. *Annal. Bertin. ad a.* 853. CAROLVS Caluus, RICHILDEM vxorem, antequam tabulas cum ea ſignaret, concubinam habuerat. *Annal. Bertiniani ad a.* 866. *et* 870. Quas tragoedias excitarit LOTHARIVS II. ob Waldradam concubinam, matrem Hugonis, ducis Alſatiae, Giſelae, et Berthae, nemo ignorat. Sed ex filiis Ludouici noſtri CAROLOMANNVS ex concubina LVDSWIRIDA, cuius nomen in diplomate apud Gewoldum *in Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 504. exſtat, ARNVLFVM poſtea imp. hic ex ELLINRAT, cuius meminit Hund. *in Metrop. Salisburg.*

Heineccii Opuſc. poſtum.

tom. II. pag. 566. ZVENTEBOLDVM, Lotharingiae regem, et Ratoldum; *Annal. Fuld. ad a.* 889. alter Ludouici noſtri filius LVDOVICVS iunior ex muliere, neſcio qua, HVGONEM, qui anno 879. in proelio cum Normannis inito occubuit, Regino *ad a.* 879. denique CAROLVS Craſſus BERNARDVM, nothum, teſte annaliſta Lambeciano *ad a.* 885. ſuſceperunt: vt adeo ex tot Caroli M. poſteris ſolus ferme Ludouicus Germanicus caſte vixerit.

(d) Talia ſunt, quibus diplomata tantum non omnia auſpicatur: *Si liberalitatis noſtrae munere locis deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et neceſſitates eccleſiae dei per petitiones religioſarum perſonarum noſtro releuamus munimine, et imperioſo tuemur iuuamine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam ſalutem adipiſcendam profuturum eſſe, liquido confidimus.* Vid. infra *diplom.* 1. 9. 10. *ſequ.* Et auctor eſt monachus Sangallenſis *Vit. Caroli M. lib. II. cap.* 12. Ludouicum conſpecto ex militibus aliquo, qui aurum argentumque ſecum ferret, vel eo ornatus in procinctu ſtaret, dicere ſolitum: *miſer et infelix. Non tibi ſufficit, vt tu ſolus vel forte belli intereas, quin etiam et res, quibus* ANIMA TVA REDIMI *valeret, in manus hoſtium tradas, vt de eis ſimulacra gentium adornentur.* Nimirum erat illa tum communis omnium perſuaſio, quo quiſque plus auri argentiue in eccleſias expenderet, eo certiorem illum de abolitione peccatorum, ipſaque beatitudine ſempiterna ſpem concipere poſſe. Hinc dicta ſcripturae in eorum temporum

quaſi ſoluto pretio émi, certo perſuaſus. Nec minus in eo plerique reprehendent fiduciam in caelitum ope ac ſuffragiis poſitam, pretium, quod monachatui ſtatuit, nimium cultum reliquiarum, ſimiliaque, quibus plus ſuperſtitionis, quam ſolidae pietatis, ineſſe palam eſt. Enimuero vti, quae aduerſus patrem molitus eſt, deteſtanda omnino eſſe nemo negauerit: ita infra intelligemus, quam nefandis exagitatus iniuriis arma expediuerit, iuſtiſſimum profecto bellum, modo alium, quam patrem, hoſtem habuiſſet, geſturus. Reliqua temporum, quibus vixit, infelicitati tribuimus, vtroſque naeuos reliquis eius virtutibus, ac ſincerae, quam tota vita expreſſit, pietati merito condonamus, multo excuſatiores die illo decretorio futuros hos principes perſuaſi, qui religionis amantiſſimi aliquando ſuperſtitionem pro pietate habuerunt, quam qui hodie ipſam pietatem pro ſuperſtitione habere non verentur.

Deinde et doctrinam ſacram ac profanam haud mediocrem Ludovico noſtro tribuunt veteres. Quamuis enim iis viueret temporibus, quibus nondum ita emiteſcerent apud Francos bonae litterae, vt eorum doctrina cum hodierna vlla ex parte comparanda videatur: tulit tamen id ſaeculum plures, qui aliquid operae purioris Latinitatis cultui tribuerent, qui facerent verſiculos, qui et artium liberalium, quas vocant, ſtadium decurrerent, et aſtrorum diſciplinam excolerent, et conderent legerentque annales, et veterum lectione magnopere delectarentur. In his omnibus quantum profecerint, qui tum vix alios magiſtros, quam monachos habere poterant, eorum lucubrationes, quas ex eo ſaeculo habemus ſuperſtites, ſatis oſtendunt: neque adeo dubitare licet, quin iiſdem fere limitibus circumſcripta fuerit Ludovici eruditio. Tribuuntur illi a Ioanne Mabillonio (e) verſiculi quidam, non quidem illis, quos Hadrianus imp. fudit, multo meliores, at nec deteriores illis, quos et ſuauiſſimi eorum temporum poëtae ſolebant edolare (f). Scripti illi ſunt ad Baldonem, neſcio quem: at, quiſquis fuerit, eum regi noſtro

chartis frequentiſſima: *pretium animae viri diuitiae eius.* Infra *dipl.* 6. *date eleemoſynam, et ecce omnia munda ſunt vobis. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, qui vos recipiant in aeterna tabernacula*, *dipl.* Einardi apud Toeln. *Cod. dipl. Palatin. n.* 6. *pag.* 6. et ſimilia, e quibus huic perſuaſioni praeſidium accedere poſſe exiſtimabant.

(e) *Analect. tom. IIII. pag.* 531.

(f) Praeferunt hi verſiculi rubricam: HL REX, eoſque Mabillonius in *adnotationibus* inſequentibus *pag.* 532. diſerte Ludouico tribuit. Sunt vero tales:

Immen-

Digitized by Google

noſtro ſatis familiarem fuiſſe, et libellis a ſe compoſitis ſaepius eum donaſſe oportet. Quin quum rex illi verſibus egerit gratias, ſeque in illius libris non omnia adſequi, profiteatur, ipſum quoque BALDONEM poëmata ſcripſiſſe veroſimile eſt. Addimus, BALDVM illum in ipſo regis palatio videri vixiſſe, quod hic eum rogat, vt ſibi aenigmata illa ſoluere, ſenſumque eorum, quae non intelligat, pandere velit. Ex quibus characteribus ego ſuſpicor, Baldonem hunc non alium eſſe, quam BALDERICVM abbatem et LVDOVICI noſtri archicapellanum, quem circa annum 853. in eius palatio militaſſe conſtat (g). Sacram porro eruditionem tum ſcripturae ſacrae, tum patrum et canonum eccleſiaſticorum cognitio abſoluebat. Hinc MABILLO-

Immenſas grates volumus tibi dicere,
BALDO,
Quod tua magna fides ſic inconcuſſa moratur,
Nobiſcum dictis firmaſti vt tempore priſco.
Namque animum noſtrum pia laetificant tua ſcripta.
Quae nobis ſaepe mittis, hortaris, et optime nobis,
Et bonitate tua pandis in amore benigno,
Quae tua ſic nobis mittis ſollertia magna.
Nunc vero nuper miſiſti talia ſcripta,
Non potuit totum noſter quod noſcere ſenſus,
Eſt quia per totum contextum in aenigmate firme.
Conſcius ipſe tuis, quid opus addiſcere verbis?
Hoc tamen oramus, vt nobis pandas aperte.

Sunt hi verſiculi omnino mali, vtpote in quibus nec proſodicae, nec ſyntacticae regulae obſeruantur: ſed meliores non ſunt, quos eo ſaeculo Ermoldus Nigellus, Rabanus Maurus, Florus, Theodulfus, aliique fecerunt, in quibus itidem nec quantitatis ſyllabarum, nec aliſionum ratio habetur. Et quis, quaeſo, Virgilii grauitatem, vel ſuauitatem Ouidii in ſaeculi noni principe requireret? et in eo quidem principe, quem dira neceſſitas plus ſanguinis, quam atramenti, fundere iuſſit?

(g) Eo anno in diplomatibus Corbeienſibus reperimus ſubſcriptionem: *Hadeibertus ſubdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 141. Talis ſubſcriptio etiam biennio poſt occurrit apud eumdem *ibid. pag.* 143. et anno 858. apud Schannat. *Hiſt. Wormat. in Codice probationum n. 7. pag.* 7. *Godebertus, ſubdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Eumdem ex Kleinſorgii *Annalibus* eruit Mallinkrot. *de archicanc. et cancell. imp. pag.* 26. Atqui idem nomen eſt BALDO et BALDERICVS quemadmodum HEIMO et HENRICVS, ALTO et ALTRICH, ALBI et ALBARICH, ALLO et ALWICH, LIBO et LIBERICH, et ſimilia apud Goldaſtum. In eadem tamen LVDOVICI noſtri curia anno 859. vixit WALTO ſubdiaconus, quem illo anno diploma Paderbornenſe *vice Witgarii cancellarii recognouiſſe*, patet. Schaten. *ibid. pag.* 149. Conring. *Cenſur. diplom. Lindau. pag.* 27. Quum ergo ipſe MABILLONIVS idem eſſe agnoſcat BALDONIS et WALDONIS

BILLONIVS (h) editis verſibus, quibus S. Auguſtini de doctrina Chriſtiana libros Ludouico, Caroli Calui filio, nuncupauit, Angilbertus, Corbeienſium abbas, hanc ſubiicit adnotationem: *vbi obſeruare conuenit, lectionem ſacram priſcis Francorum regibus aliquando familiarem fuiſſe. Hinc Adalbero Laudunenſis Epiſcopus Rotbertum regem hortatur ad legendos Auguſtini, Dionyſii dicti Areopagitae et Gregorii Magni libros.* Sacrorum autem canonum ſtudium tanto regibus magis neceſſarium videbatur, quanto propius illud attingebat eccleſiae regimen, quantoque magis intererat regum, fines illius a ſacri ordinis hominibus non vlterius, quam par eſſet, proferri. Et hoc ipſum canonum ſtudium in LVDOVICO noſtro celebraſſe videntur REGINO (i) et *Annalium Metenſium* auctor (k), dum eum *etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructum fuiſſe*, ſcribunt.

VI. Quum porro praecipuum principi praeſidium in ciuili illa ac regnatrice prudentia poſitum ſit: ad eam quoque non addiſcendam, ſed toto imperio, omnibuſque actionibus ſuis exprimendam, animum ab ipſa adoleſcentia impulit. Non ſane tum erant tempora, quibus illa pars ciuilis ſapientiae, certis concluſa regulis, et in artis formam redacta, in cathedris tradebatur. Ipſo rerum vſu atque experientia illa erat addiſcenda, eaque in re eo facilius celeriuſque profecit LVDOVICVS noſter, quo excellentiore ingenio erat a natura praeditus, et quo citius rebus gerendis a patre adplicabatur. Iam ſupra obſeruauimus, ei ſex annorum puero ſenilem prudentiam tribuiſſe SANGALLENSEM MONACHVM (l). Eumdem (m) in illo iam viro laudare vidimus *ſapientiam ſingularem, quam acutiſſimo fretus ingenio ſcripturarum adſiduitate cumulatiorem reddere non ceſſarit.* REGINONI (n) eſt *ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus.* Denique OTFRIDVS (o), qui in eo laudando totus eſt, nihil tamen in eo magis, quam ingenii perſpicaciam et ſapientiam plane inuſitatam,

DONIS nomen: alteruter probabiliter fuit, quocum poëticum iſtud litterarum commercium inſtituit Ludouicus Germanicus. WALDONEM poſtea cancellarii munere functum eſſe apud Carolomannum anno 876. et Carolum Craſſum, anno 882. et ſequ. et demum Friſingenſium Epiſcopum fuiſſe, docuit Mallinkrot *ibid.* pag. 21. 29. Vbi ſimul, idem eſſe WALDONIS et BALDONIS nomen, incorrupto ipſius hominis teſtimonio diſcimus.

(h) *Analect. tom. II. pag. 660.*
(i) *Ad a. 867.*
(k) *Ad a. eumdem.*
(l) *Lib. II. cap. 8. pag. 578.*
(m) *Ibid. cap. 9. pag. 580.*
(n) *Ad a. 876.*
(o) *Praef. ad Ludou. v. 1. 2. 26. 27. 33. 135.*

Digitized by Google

tam, admiratur. Hinc eum vocat *then, ſnello, agilem*; non tam corpore, quam ingenio, *thes wiſduames follo, ſapientia plenum, wiſero githanko, wiſera redinu, ſapientum cogitationum ſapientumque verborum, cleinero githanko, ſubtilium cogitationum, quekes muorte, vini et alacris animi* principem, et quae ſunt huius generis elogia alia. Si vero ad naturam tam eximiam atque illuſtrem accedit vſus quidam, atque in rebus gerendis exercitatio: tum illud neſcio quid praeclarum ac ſingulare ſolet exiſtere. Ex hoc vero numero fuit LVDOVICVS noſter, qui non ſolum domeſtico patris exemplo, et perpetua cum viris prudentiſſimis conſuetudine a puero ad ſolidam quamdam ac maſculam prudentiam formatus eſt, ſed et non multorum annorum adoleſcens, Boioariis praeſſe iuſſus, eo, quae didicerat, in vſu habere coepit. Hinc ea omnia, in quibus praecipue conſiſtit regnatrix illa prudentia, in LVDOVICO noſtro mirantur veteres. Bene ac ſapienter veterum non nemo cecinit:

Principis eſt virtus maxima noſſe ſuos.

Ea virtus in LVDOVICO ſumma atque eximia fuit. Hinc REGINO (p), eum fatetur *in dandis ſiue ſubtrahendis publicis dignitatibus diſcretionis moderamine fuiſſe temperatum*, additque, *apud eum neminem inutilem valuiſſe: in eiuſque oculis perraro vtilem diſplicuiſſe.* Quumque prudentis ſit, et de inſtantibus veriſſime iudicare, et de futuris callide coniicere, in iure dicundo recte et ordine verſari, omnia pericula, omneſque inimicorum inſidias primum videre, deinde ea, qua opus eſt, ſollertia euitare: ea quoque laude LVDOVICVS noſter in primis excelluit, quippe MONACHI SANGALLENSIS (q) iudicio, *ad anticipandas vel ſuperandas omnes inimicorum inſidias et ſubiectorum litigia terminanda, fidelibuſque ſuis vniuerſa commoda prouidenda incomparabili viuacitate pollens*, et, vt addit REGINO (r), *eorum, quae religionis eſſent, quae pacis, quae iuſtitiae, ardentiſſimus exſequutor.* Non facile ergo quiſquam LVDOVICVM decipiebat, nemo illum opprimebat incautum, vt non tela, priuſquam vibrarentur, praeuideret, doloſque et conſilia hoſtium perſentiſceret ante, quam ſatis perpolita eſſent. Ea ſane prudentia filiorum inſidias feliciter effugit: eadem ſibi fratres, ſcelus anhelantes, peſtemque ſibi nefarie molientes conſilio non minus, quam armis, oppreſſit. Eadem

(p) *Ibid.*
(q) *Vit. Carol. lib. II. cap. 9. pag.* 180.
(r) *Ad a.* 876.

dem denique Hungaros, Slauos, Normannos, toti Germaniae ferrum flammaſque minitantes, ita repreſſit cohibuitque, vt eo viuo nihil patriae detrimenti inferre poſſent, quum hi Galliam, Lotharingiam, immo et Hiſpaniam vna veluti ruina inuoluerent, tamque eſſent vbique formidabiles, vt bene ſecum actum crederent, qui quantacumque rerum iactura cum iis tranſigere poſſent. Denique adeo facile illi ſubolebat, prauum quorumcumque conſilium, vt ſcribere non vereatur MONACHVS SANGALLENSIS (s): *quod ſi quid forte ſiniſtrum vel ineptum in eius conſpectu ſubito fieret, vel eum aliunde comperiſſe contingeret; ſola oculorum animaduerſione ſic omnia correxit, vt quod de aeterno internoque judice ſcriptum eſt: rex, qui ſedet in ſolio regni ſui, intuitu vultus ſui diſſipat omne malum, ſupra fas, mortalibus conceſſum, in illo non ambigeretur incoeptum.* Quae quidem teſtimonia de LVDOVICI prudentia tam ſunt omni exceptione maiora, vt plura accumulare nolim, id tantum obſeruare contentus, LVDOVICVM, quod ad eam virtutem ac conſiliorum promtitudinem attinet, vtrumque fratrem ſuum, quamuis eadem cura omnes procul dubio inſtituti formatique fuerint, longo poſt ſe interuallo reliquiſſe.

VII. Quemadmodum porro Francorum reges filios ſuos ad artes militares mature inſtituebant: ita nec LVDOVICVM noſtrum huius expertem ſcientiae eſſe paſſus eſt pater. Hinc non modo eum adhuc vix adoleſcentem in caſtris habuit, ſed et ducere ordines, explicare aciem, caſtra opportuno loco ponere, hoſtem adgredi, ſignaque rite conferre docuit. Notum eſt, anno 824. Brittones Armoricos adgreſſum Ludouicum Pium, et praeclara potitum victoria, omnia longe lateque ferro et igne deuaſtaſſe (t). Tum quidem in tres partes diuiſo exercitu, vnam Pippino filio, iam Aquitanorum regi, alteram LVDOVICO noſtro, Boioariae regi, tradidit, tertiam ipſe in hoſtem duxit. Qua de re vetus annalium auctor (u): *imperator vero iter, quod in Britanniam parauerat, propter famem, quae adhuc praenalida erat, vſque ad initium auctumni adgredi diſtulit. Tum demum adunatis vndique omnibus copiis Redonas ciuitatem, terminis Britanniae contiguam venit, et inde, diuiſo in tres partes exercitu, duabuſque partibus filiis ſuis Pippino et* HLVDOVICO *traditis, tertiaque ſecum retenta, totam ferro et igne deuaſtauit: conſumtiſque in hac expe-*

(s) *Lib. II. cap. 9. pag. 581.*
(t) *Annal. Fuld. ad a. 824.*
(u) *Bertin. annal. ad eund. annum.*

Digitized by Google

expeditione quadraginta vel eo amplius diebus, acceptis, quos perfido Brittonum populo imperauerat, obsidibus Rothomagum ciuitatem, vbi coniugem se opperire iusserat, ad XV. kal. Decembris reuersus est. Haec breuiter, vt solent annalium scriptores, qui rerum euentus pauciſſimis verbis signare magis, quam narrare, instituunt. At rem omnem multo luculentius retulit ERMOLDVS NIGELLVS (x), testis, si quis alius, idoneus, quippe qui ipse tum illi expeditioni interfuit (y). Is vero primum narrat, aduentantem ex Gallia nuntium, Britones omnes, excussuros Ludouici imp. imperium in armis esse. Decreuisse Caesarem expeditionem, vndique exciuisse copias, armaque diligenter parasse. Contractis copiis Ludouicum trifariam partitum exercitum, parti eius ipsum praefuisse, alteri praefecisse Ludouicum, tertiae Pippinum, et vtrique viros fortissimos, LVDOVICO quidem MATERIDVM; Pippino Helisacharem adiunxisse.

Diuisit populum ternis sub partibus omnem
Ductoresque dedit, ordinat et proceres.
Partem vnam aequinoco belli committit, et vna
MATERIDVM sociat, millia multa simul.
Pippino regi huic Helisacharque potentes
Iunguntur, numero cetera turba caret.
Agmen ouans Caesar medium sibi vendicat ipse
Belliger, et sapiens ordine bella gerit.

Dein-

(x) *De reb. Ludouici Pii lib. IIII. pag.* 937.

(y) ERMOLDVS ille NIGELLVS abbas fuit, monasterii, vti Lud. Ant. Muratorius in praefatione suspicatur, Anianensis. Quum ergo pleraque tum monasteria *dona et munera facere* tenerentur regibus, quorum notitiam debemus Stephano Baluzio *tom. I. Capitular.* nihil frequentius fiebat, quam vt abbates aeque, ac episcopi, bellis interessent, suosque adducerent milites. Thomassin. *de discipl. eccles. part. III. lib. I. cap.* 40. Quum ergo ad bellum illud Britannicum omnes vndique copias exciuisset imperator, dum

Francia cuncta ruit, venisset gentesque subactae

inter Pippini copias Aquitanicas suos adduxit etiam Ermoldus, poëta, quam miles, melior, quemque armis indutum, Pippinus, rex Aquitaniae, suauiter risit. Ita enim ipse *lib. IIII. v.* 135.

Hic egomet scutum humeris ensemque revinctum
Gessi, sed nemo, me feriente, dolet.
Pippin hoc adspiciens risit, miratur; et infit:
Cede armis, frater, litteram amato magis.

Eo certius itaque, quidquid tum gestum est, memoriae prodere potuit, quo propius adcuratiusque omnia coram adspexit.

Deinde, quam cladem tum paſſi ſint Brittones, quae facta ſit totius prouinciae, quam opulentam praedam, quantam captiuorum turbam abduxerint, refert, et in primis LVDOVICI noſtri virtutem laudat:

Hos Lantpertus agit, hos ducit in agmina MATFRIED,
Et, HLVDOVICE *puer, bella paterna geris.*

Puerum vocat ſeptendecim annorum adoleſcentem, more Germanorum, quibus iam POMPONIVS MELA (z) *longam pueritiam* tribuit. Eius vero legati, LANTPERTVS et MATFRIDVS, in Francorum annalibus paſſim celebrantur, eorumque alterum Namnetenſium, alterum Aurelianenſium comitem (a) fuiſſe conſtat. Quantum ergo belli artibus valuerit LVDOVICVS, ſi nullo alio argumento, vel eo ſaltim conſtaret, quod inter arma, vti olim Hannibal, et adoleuerit, et poſtea perpetuis hoſtium iniuriis laceſſitus conſenuerit. Quum vero ſatis intelligeret, quantumuis exercitum, quamquam bene inſtrutum, niſi adcurara diſciplina in officio contineatur, tamquam magnam aliqnam molem, nec facile moueri, et ſibi ipſi impedimento eſſe: nihil ipſe prius, nihilque antiquius habuit, quam vt probe armatos, et morigeros haberet milites, eoſque ad omnem belli caſum paratos exercitatoſque haberet. Hinc REGINO (b) eum vocat *in praeliis victorioſiſſimum, armorum, quam conuiuiorum adparatibus ſtudioſiorem, cui maximae opes fuerint inſtrumenta bellica, plus diligentem ferri rigorem* (c) *quam auri fulgorem.* Et MONACHVS SAN-

(z) *De ſa. urb. lib.* III. *cap.* 3.

(a) Eſt hic ipſe MATFRIDVS, qui poſtea male meritus de Ludouico Pio Lotharium aduerſus patrem ſollicitauit. Vnde eum *maximum malorum omnium incentorem* vocat Theganus *de geſt. Ludouici Pii cap.* 55. qui addit, eum ſupplicem factum Ludouico Pio, impetrata a principe magnanimo venia, ſtatim mortuum eſſe, eumque poſtea et reliquos eiuſdem criminis ſocios breui eſſe ſequutos. Quod et auctor *Vitae Ludouici* obſeruat *pag.* 412.

(b) *Ad a.* 876.

(c) Mos enim erat non modo Francorum regibus, ſed et reliquis militibus, totum fere corpus ferro armare. De Carolo ſane M. monachus Sangallenſis refert in *Vita Caroli M. lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 59. ſuſcepta a Carolo M. expeditione Langobardica, Deſiderio rerum ſuarum anxio dixiſſe Otkerum: *quando videris ſegetem campis inhorreſcere ferream, Padumque et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros ciuitatis inundantes, tunc eſt ſpes Karoli venientis. His necdum finitis, primum ad occaſum Circio vel borea coepit adparere, quaſi nubes tenebro-*

Digitized by Google

SANGALLENSIS (d) laudata Caroli M. disciplina militari, statim subiicit: *quod exemplum religiosissimus pater vester* (LVDOVICVS) *non semel, sed per totam vitam suam ita imitatus est, vt nullus, qui eius agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hostem, nisi tantum arma militiae et lanea vestimenta cum lineis portare praesumeret. Quod si quisquam inferiorum disciplinae illius ignarus aliquid de serico, auro vel argento circa se habens, eum forte incurrisset, his verbis increpatus et melioratus, immo sapientior effectus abscessit: o te bis aureum, eccum, o te argenteum, o te totum coccineum!* Adeo LVDOVICO idem placuit, quod olim Alexandro M. (e), torua et inculta acies, clypeis hastisque immobiles cunei, conserta virorum robora, milites, quibus fatigatis humus cubile sit, quos cibus, quem occupent, satiet, quibus denique tempora somni arctiora sint, quam noctis, non ignarus, aurum, argentum, purpuram, et emollire animos, et hostibus fere in praedam circumferri. Sed et in eo Alexandrum imitatus est noster, quod exemplo potius, quam seueritate, disciplinam militarem tueretur, nihil exigens a milite, nisi, quod fieri posse, ipse prius suo facto ostendisset. Eum in finem ipse insignem sibi armorum scientiam, corporisque et brachiorum admirabile robur adsidua exercitatione pepererat, quod et deuexa aetate integrum atque illibatum retinuit, adeo, vt nemo illo scitius arcum tenderet, sagittis iacularetur, gladium vibraret, et eductum vagina ad capulum vsque

brosa, quae diem clarissimum horrentes vertit in vmbras. Sed propiante imperatore, paululum ex armorum splendore dies omni nocte tenebrosior oborta est inclusis. Tunc visus est ipse ferreus Karolus, ferrea galea cristatus, ferreis manicis armillatus, ferrea thorace ferreum pectus humerosque platonicos tutatus, hasta ferrea in altum subiecta sinistram impletus, nam dextra ad inuictum chalybem semper erat extenta. Coxarum interiora, quae propter faciliorem adscensum in aliis solent loricis nudari, in eo ferreis ambiebantur bracteolis. De ocreis quid dicam? quae et toti exercitui solebant ferreae esse semper vsui. In clypeo nihil adparuit, nisi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum renitebat. Quem habitum cuncti praecedentes, vniuersi ex lateribus ambientes, omnesque sequentes, et totus in commune adparatus iuxta possibilitatem erat imitatus. Ferrum campos et plateas replebat: solis radii reuerberabantur acie ferri: frigido ferro honor a frigidiori deferebatur populo: splendidissimum ferrum horror expalluit cloacarum. O ferrum, heu ferrum, clamor confusus insonuit ciuium. Habes exercitum Francorum tantum non totum ferreum.

(d) *Lib.* II. *cap.* 12. *pag.* 593.
(e) Curt. *lib.* III. *cap.* 2.

que retorqueret. Cuius rei ſpecimen, quod Nordmannorum legatos in ſtuporem atque admirationem rapuit, anno aetatis ſeptuageſimo datum, idem deſcribit monachus Sangallenſis (f). Siquidem neglecto auro depoſcens gladios, quos legati inter reliqua munera aduexerant, vnum ſenili manu confregit, alterius aciem ad capulum vſque, mirantibus omnibus, deflexit (g), omnium, quae diceret ageretque, arte quadam oſtentator, ceu de Muciano Cornelivs Tacitvs praedicat.

VIII. Poſtremo quum nihil ſit, quod magis deceat ornetque bonum principem, quam animi magnitudo, omnibus omnino ſordibus et corruptionibus ſuperior: hanc quoque virtutem ab ipſa adoleſcentia ita expreſſit, vt teſte Reginone (i), *nemo muneribus corrumpere, nemo ab illo pecunia aliquam dignitatem ſiue eccleſiaſticam, ſiue mundanam poſſet obtinere*, ſed illam *probis moribus et ſanctae conuerſationi*, hanc *deuoto ſeruitio et ſincerae fidelitati* donaret. Quam vile illi aurum fuerit, iam ex monacho Sangallensi vidimus. Quod huius virtutis ſpecimen, quamuis ad extremam eius aetatem pertineat, argumento tamen eſt luculentiſſimo, iam a prima aetate eum ab omnibus ſordibus, omnique habendi cupiditate fuiſſe alieniſſimum. Solet enim illud vitium non decreſcere ac minui per aetatem, ſed cum ipſis annis magis magiſque amplificari, vt numquam de viatico magis, quam quando illo non opus eſt amplius,

(f) *Lib.* II. *cap.* 13. *pag.* 594.

(g) En ipſa eius verba: *quum reges Nordmannorum ſinguli pro deuotione ſua aurum illi et argentum, et, pro ſempiterna ſubiectione vel deditione, gladios ſuos ipſi dirigerent: praecepit rex, vt pecunia quidem in pauimentum proiiceretur, et a nullo, niſi indignanter adſpiceretur, ſed potius ab omnibus, velut lutum, conculcaretur, gladios vero, in ſublimi ſolio reſidens ſibi attentandos iuſſit adferri. Porro legati metuentes, ne quid ſiniſtrae ſuſpicionis contra eos poſſet oriri, eo modo, quo ſolent miniſtri dominis ſuis cultellos de ſummis oris praebere, ita ſpatas imperatori cum ſui periculo porrigebant. Quarum ille quum vnam de capulo acceptam, et ab extremitate vltima ad ſummam curuare niteretur, inter fortiores ferro manus diſrupta eſt. Tunc vnus de miſſis ſuum de vagina protrahens, miniſtrantiumque more ad ipſius obſequelam protendens: domine, inquit, vt credo, et flexibilis et rigida inuenietur iſta ſpata ad votum victorioſiſſimae dextrae veſtrae. Qua Caeſar accepta, et vere Caeſar, iuxta vaticinium Iſaiae: attendite ad petram, vnde exciſi eſtis, deuota Germaniae populoſitate ſingulari diuinitatis opificio in antiquos hominum artus et animos adſurgens, ab ora vltima capulotenus in modum viminis contraxit, et ſenſim ad ſtatum priſtinum redire permiſit. Tunc legati ſemet adſpectantes, et ad alterutrum obſtupeſcentes: o, inquiunt, principibus noſtris tam vile videretur aurum, et ferrum tam pretioſum!*

(i) *Ad a.* 876.

Digitized by Google

plius, laborare videantur. Nec minorem in eo animi magnitudinem oſtendit, quod victorias ſuas clementia temperaret, nihil adpeteret alieni, quin ab ipſis victoriis, cum multorum Chriſtianorum clade coniunctis, abhorreret. Sane, profligato Lotharii fratris exercitu, eo adduci non potuit, vt cruenta victoria frueretur, et fugientium hoſtium perſequeretur reliquias (k). Idem quum Carolo Caluo fratri regni Lotharingici partem mortuo Lothario extorſiſſet, religioni ſibi duxit illam, viuo Ludouico II. imperatore, ſibi retinere, ſed inuſitato abſtinentiae exemplo eam vero domino vltro reſtituit, bonitate naturae ſuae ad id adactus, ad quod armis adigi a Ludouico numquam potuiſſet (l). Anno enim 882. *cum Ingelberga*, LVDOVICI II. *imp. vxore colloquutus apud Tridentum, partem regni Lotharii, quam contra Carolum acceperat, clam reddidit*, non minus glorioſum ſibi ducens, reſtituere regnum vero domino, quam illud armis armorumue metu iniuſto inuaſori extorquere (m). Denique breui ante mortem, quum, Carolo Caluo Italiae regnum, ipſamque auguſtam dignitatem praeter ius et fas adfectante, in Galliam ſuſcepiſſet expeditionem, et in ſumma ſpe eſſet rei bene gerendae, *miſericordia motus, multorumque precibus exoratus, ne Galliae regionem propter Karoli ſtultitiam perderet, in regnum ſuum, menſe Ianuario rediit* (n), omnibuſque victoriis ac triumphis pulcriorem de ſe ipſo victoriam retulit. Illud porro quis ſatis miretur, LVDOVICVM, tot ſuorum iniuriis irritatum, a caedibus ac ſuppliciis adeo abhorruiſſe, vt ne ſontium quidem et in facino-

(k) Nithard. *lib.* III. *pag.* 463.

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 872. *Contin. Aimonii, lib.* III. *cap.* 28.

(m) Reprehenſionem annaliſtae Bertiniani et Aimonii ideo incurrit Ludouicus noſter, quod id fecerit *neglectis ſacramentis inter eos pactis, ſine conſenſu ac conſcientia hominum quondam Lotharii, qui ſe illi commendauerint, adeoque inter Ludouicum et Ingelbergam noua ſacramenta, prioribus ſacramentis, quae cum fratre ſuo pepigerit, diuerſa et aduerſa ſint facta.* Sed mira religio, ſacramenta vrgere, et alienas res inuito vero domino retinere. Carolo procul dubio iurauerat Ludouicus, ſe parte illa contentum nihil amplius a fratre exigere velle. An id ſacramentum ei obſtare potuit, vt partem ſuam redderet vero domino? At id fecit inſciis Lotharingici regni proceribus, qui ei fidem iurarant. Num vero ei non licuit, illis gratiam facere iurisiurandi ea lege, vt vero ſuo domino ſe, prout par eſſet, ſubiicerent? Siccine quocumque iureiurando quiſquam mortalium impedietur, quo minus faciat, quod ius et aequum exigit, puta vt ablatum reſtituat, efficiatque, quantum in ſe eſt, vt res ad verum dominum redeat? Sic periit frons do rebus.

(n) *Annal. Fuld. ad a.* 876.

cinoribus deprehenſorum ſanguine dolori ſuo parentare ſuſtinuerit? Id vero de eo diſerte teſtatur MONACHVS SANGALLENSIS (o), cuius verba, quia neſcio quid αἰνιγματῶδες continent, integra hic adſcribere viſum eſt. *Cunctis*, inquit, *gentilibus, circumque vniuerſis anterioribus ſuis magis magiſque terrificus ſubinde perſeuerabat, et merito, quippe qui numquam linguam ſuam aut manus ſuas effuſione ſanguinis Chriſtiani commacularet, praeter vltimam neceſſitatem. Quam prius enarrare non audeo, quam aliquem paruum Ludouiculum aut Carolaſtrum vobis adſtantem video* (p). *Poſtquam tamen ad caedem nullo modo compelli potuit, vt quemquam condemnaret ad mortem. Sed tamen hac diſtrictione infidelitatis vel inſidiarum inſimulatos coërcere ſolebat, vt honoribus priuatos nulla vmquam occaſione vel temporis longitudine ad priſtinum gradum adſcendere pateretur.* Tot ergo virtutes, quibus LVDOVICVS excelluit, ſi quis naturae tantum bonitati

(o) *Lib. II. cap. 9. pag. 580.*

(p) Quaenam vero illa extrema neceſſitas, quae Ludouicum, clementiſſimum principem, exemplum facere coëgit, quamque non prius enarrare audet, quam Carolo Craſſo Ludouicum vel Carolum filium adſtantem viderit? Eadem formula et alibi vtitur, *lib. II. cap. 10. pag. 585.* vbi obſeruans, Pippinum, Caroli M. nothum, ob coniurationem in monaſterium S. Galli deportatum, a patre demum optionem accepiſſe, vt locum ſibi, in quo degere vellet, ipſe eligeret, ſtatim addit: *qui optione conceſſa, optauit locum in quodam monaſterio: tunc nobiliſſimo, nunc autem, non incertum, de qua cauſſa, deſtructo: quam antea non abſoluam, quam Bernardum veſtrum ſpata femur accinctum conſpiciam.* Et poſterius quidem facilius intelligitur. Monaſterium, quod ſibi elegit Pippinus, fuit Prumienſe. Id monaſterium deſtructum eſt a Nordmannis, ab Hugone, Lotharii II. Lotharingiae regis, notho, regnum patrium ſibi vindicanto ſollicitante, *Annal. Met. ad a.* 885. et quidem anno 891. *Annal. iid. a.* 892. Hac ergo de re apertius loqui non audet monachus, ne de Hugonis nothi prauo conſilio Lotharingiam ſibi vindicandi diſſerens, praeiudicium facturus videretur Caroli Craſſi BERNARDVLO, quem pater liberis legitimis deſtitutus ſibi ſucceſſorem deſtinauerat. Si ergo Bernardulum illum enſe ſolemniter accinctum viderit, eoque deprehenderit argumento, illum non clericatui, ſed regimini deſtinatum eſſe, tum vero ſe illam tragoediam, quam tum dederit Hugo, pluribus eloquuturum pollicetur. At tanto difficilior eſt prioris aenigmatis ſolutio. Ego me ſaltim hic Dauum, non Oedipum eſſe, profiteor. Neque enim ex hiſtoria ſatis conſtat, quae neceſſitas extrema LVDOVICVM eo adegerit, vt praeter inſtitutum ſuum a quibuſdam ſupplicium ſumeret. Multo minus idonea excogitari poſſe videtur ratio, cur eam rem non prius enarrandam ſibi crediderit, quam Carolo Caluo Ludouiculum aliquem aut Carolaſtrum adſtantem viderit. Certum tamen eſt,

ti tribuat: nae is ipſam hominis naturam parum perſpectam habere videtur. Experientia enim ipſa ſatis oſtendit, ingenia etiam excellentiſſima, tamquam arbores, facile ſilueſcere, nec ad frugem peruenire, niſi adcurata cura ac cultura, qua coërceantur, accedat. Quod et LVDOVICO, niſi ea, qua par eſt, cura formatus inſtitutuſque eſſet a parentibus, tanto facilius procul dubio euenisſet, quo facilius tanta fortuna erectiora ingenia corrumpit.

VIIII. Ceterum in puerilem illam LVDOVICI aetatem nihil aliud praeterea ineidit, quam prima fratrum natu maiorum LOTHARII et PIPPINI honorum auſpicia. Obſeruant enim eorum temporum annales (q), LVDOVICVM Pium imp. anno 814. Lotharium in Boioariam, Pippinum in Aquitaniam miſiſſe. Non ſatis exprimunt, quo titulo hos filios pater ornarit, quantumque fuerit, quod in prouinciis iſtis geſſerint, imperium. At vix dubitandum videtur, quin regum vocabulo donati prouincias illas vice patris eiuſque auſpiciis rexerint, praeſides potius, quam veri reges, et ob adoleſcentiam, (Lotharius enim tum decimum ſeptimum, Pippinus decimum quintum vel ſextum aetatis annum attigerat), virorum quorumdam grauium ac prudentum curae crediti. Prius enim ſatis patet ex CHRONICO MOISSIACENSI (r), cuius auctor ad annum non 714. ſed inſequentem: *et III. Kal. Aug.* inquit, *habuit conſilium magnum in Aquis, et conſtituit duos filios ſuos* REGES, *Pippinum* (s) *et Clotharium ſuper Bagoaria.* Poſterius vero non alio argumento luculentius probatur, quam quod anno 814. et ſequentibus, diplomata ad Boioariam et Aquitaniam pertinentia, quorum permulta ex monaſteriorum tabulariis eruerunt HVNDIVS et GE-

eſt, monachum illum, qui ſe *lib. II. cap.* 12. *pag.* 591. *balbum et edentulum* vocat, non alium fuiſſe, quam NOTKERVM BALBVLVM, virum non modo doctum pro ſaeculo ſuo, ſed et prudentiſſimum, adeoque ſub illa narratione aliquid latitare, quod, quale fuerit, hodie neſcimus, magnum aliquid, et ad familiae regiae controuerſias pertinens, fuiſſe, ſatis animaduertimus. Quamobrem aliis me acutioribus, et maiore fortaſſis rerum adparatu inſtructis hoc, quidquid eſt, diuinandum relinquo.

[q] *Annal. Bert.* et *Metenſ. ad a.* 814.

[r] Apud du Cheſne *tom. III. pag.* 147.

[s] Ita apud Cheſneum legitur: quamuis procul dubio aliquot verba textu exciderint, legendumque omnino videatur: *et conſtituit duos filios in* REGES, *Pippinum in Aquitania, et Clotharium in Bagoaria.* Talia multa occurrunt in pretioſa illa ANDR. DVCHESNII collectione, ex quibus colligas, illius editioni parum curae adhibitum.

WOLDVS (t), et STEPH. BALVZIVS (u), non Lotharii vel Pippini, ſed Ludouici Pii nomine ſcripta ſunt, iſque adeo in filiorum regnis et beneficia, et priuilegia ſuo arbitrio elargitus eſt, et reliqua omnia ſuo lubitu diſpoſuit. Interea LVDOVICVS noſter adhuc puer ſeptennis, teſte auctore *Vitae Ludouici Pii* (x), adhuc in parentum amplexibus haeſit priuatus et anno 816. eos in Galliam ad excipiendum STEPHANVM papam V. proficiſcentes comitatus eſt. Quum enim ERMENGARDIS Ludouicum Pium eo comitata ſit, corona imperiali a pontifice cingenda (y): non ſane probabile eſt, LVDOVICVM auelli ſe paſſum a parentum amplexibus. Immo res certa eſt, ex ERMOLDI NIGELLI (z) teſtimonio, qui toto illo imperatoris et pontificis maximi congreſſu mira facundia deſcripto, demum de muneribus ab hoc diſtributis addit:

Multaque praeterea cumulauit munera praeſul,
Aurum ſeu veſtes, quae ſibi Roma dedit.
Dona dat Auguſto, Auguſtae, SOBOLIQVE VENVSTAE,
Et famulis tribuit ordine dona ſuo.

Atqui Lothario paullo ante in Boioariam, Pippino in Aquitaniam miſſis, nullus filiorum Ludouicum Pium tum comitatus videtur, praeter LVDOVICVM noſtrum, cui et VENVSTI elogium, tamquam nouenni puero, omnium maxime conuenit. Et haec quidem de eius pueritia et educatione ex coaeuis monimentis eruere licuit: proximum eſt, vt ad alia digniora notatu progrediamur.

[t] Gewold. *Metrop. Salisburg. pag.* 86.
[u] *Capitular. tom. II. pag.* 1405. *ſequ.*
[x] *Ad a.* 814. *pag.* 362.
[y] Theganus *de geſt. Ludou. Pii cap.* 17.
[z] *Lib. II. v.* 457.

CAPVT

Digitized by Google

* * * * * * * * * * * *

CAPVT IIII.

DE LVDOVICI REGNO BAVARICO VSQVE AD TVRBAS EX IMPERII DIVISIONE ORTAS.

I.

AT annus demum 817. nouum quid et memorabile aduexit. Eo enim anno consilium cepit Ludouicus Pius diuidendi prouincias, filiosque suos, quorum tres eum habuisse diximus, ad fastigium regium euehendi. Quod profecto consilium et praeceps, et rei publicae, ipsique Ludouico imp. pernicioſissimum fuisse, euentus postea docuit. Equidem excusari quodammodo posset regni diuisio, quippe quae ab ipsa regni origine ad illa tempora vsque veluti in mores iuerat, adeo vt regum filii eam veluti suo quodam iure exigere posse viderentur (a). Nec ei vitio verti potuisset successoris in Augusta dignitate regnoque designatio, quum et id CAROLI

(a) Reges Merouingicos in tot partes diuisisse regnum, quot filii regis essent superstites, adeo in vulgus notum est, vt probatione non indigeat, idque vel inde patet, quod ab anno 481. quo regnare coepit CHLODOVAEVS, ad annum 752. quo CHILDERICVS, eius stirpis postremus, in monasterium detrusus est, non nisi CHLOTHARIVS I. CHLOTHARIVS II. et pauci aliquot successores, corrigente hominum errorem fortuna, toti Francorum imperio praefuerint, et ne illegitimi quidem et ex damnatis amplexibus nati regum filii successionis exſortes haberentur, ceu testatur Gregorius Turon. *lib. V. cap.* 21. et exemplis Theodorici I. apud Auct. *geſt. Franc. epitom. cap.* 14. Theodebaldi apud Gregor. Turon. *lib. III. cap.* 27. Sigeberti et Chilperici apud eumdem *lib. IIII. cap.* 3. docuimus in *Elementis iuris Germ. lib. I.* §. 147. *pag.* 68. Quin tantum abest, vt Chlodouaeus demum, vel eius liberi, de diuidundo regno cogitarint, vt iam Chlodouaeus non omnibus Francis initio imperarit, sed socios imperii habuerit RAGINARIVM Cameracensem, et SIGEBERTVM Colonienſem, ab ipso demum Chlodouaeo nefarie obtruncatos. Greg. Turon. *lib. II. cap.* 40. *et* 42. Sed et in altera familia res non aliter se habuit. PIPPINVM enim regnum inter CAROLVM M. et CAROLOMANNVM filios diuisisse, nemo ignorat. Hermann. contract. *ad a.* 768. Sed et CAROLVS M. regnum inter CAROLVM, PIPPINVM, et LVDOVICVM PIVM diuiserat, exstatque eam in rem eius testamentum circa annum 806. scriptum apud Petr. Pithoeum *Script.*

Digitized by Google

LOLI patris auique PIPPINI exemplo faceret (b), inter quorum facta et hoc in primis tamquam eximium prudentiae ciuilis argumentum celebratur, quod in nouo regno mature succeſſorem ſibi deſignandum exiſtimarint, ne properantibus fatis exſtincti variis tumultibus res publica concuteretur. Enimuero id omnino pernicioſi ad poſteros exempli fuit, quod Ludouicus Pius et praecipitauit hoc conſilium, quum eſſet annorum quadraginta, et non contentus filios ſucceſſores deſignaſſe, eos in ampliſſimarum prouinciarum poſſeſſionem mittere, regiiſque condecorare ornamentis non dubitauit. Eo ipſo enim non modo liberos diuiſionem, ob filium poſtea natum emendaturus a ſe imprudenter alienauit, ſed et iiſdem arma, quibus aduerſus illum impie abuterentur, ſtolide ſuppeditauit. Quare vt ipſam diuiſionem in ſe parum laudabilem eſſe fateamur, quippe qua imperium potentiſſimum, quod vno regnante ſteterat, maxime concuſſum, et tantum non euerſum eſt (c): eam tamen magis moribus paternis, quam Ludouici Pii imprudentiae, tribuimus. At quod id nulla exigente neceſſitate iuuenis adhuc facere inſtituit, quodque filios regiae dignitatis ipſiuſque imperii participes ſe viuo eſſe voluit: id vero imperatori ſoli imputandum eſſe, nemo inficias iuerit. Et inde demum eſt illa malorum Ilias, quae et familiam

Script. XII. hiſt. Franc. pag. 383. Et quamuis poſtea vtroque caſu, praemortuis fratribus indiuiſum maneret imperium: illud tamen ſemper diuidi et potuiſſe et debuiſſe inter filios, certiſſimum eſt: adeoque calculum non recte ponere, qui Ludouicum ob ipſam factam diuiſionem reprehendunt.

(b) CAROLVM M. breui ante mortem anno 813. imperii regnique participem feciſſe LVDOVICVM Pium, qui ex filiis ſuis ſolus erat ſuperſtes, teſtantur omnes eorum temporum annales, et *Vitae Ludouici* auctor *ad a.* 813. *pag.* 357. Idem vero et PIPPINVS fecit, qui quum ſatis animaduerteret, ſibi, non optimo titulo regi, et nouae potentiae primo in familia ſua auctori maiore auctoritate opus eſſe, non ſatis habuit, quod anno 752. a S. Bonifacio vnctus coronatuſque eſſet, *Annal. Fuld. ad a.* 752. ſed adſcito Stephano papa anno 754. non ipſe modo idem decus ex eius manibus accepit, ſed et filios CAROLVM et CAROLOMANNVM, tamquam ſucceſſores deſignatos, coronis incingi voluit. *Annal. Metenſ. ad a.* 754. *Stephanus papa, quod iam diu per conſilium abſens Pippino principibuſque Francorum mandauerat, praeſens expleuit, ordinauitque ſecundum morem maiorum vnctione ſacra* PIPPINVM *piiſſimum principem Francis in regem et patricium Romanorum, et* FILIOS *eius duos* FELICI SVCCESSIONE *Karolum et Karlomannum eodem coronauit honore.* Add. *Annal. Fuld. ad a.* 753. In nouo enim imperio permultum intereſſe ſolet primi adquirentis, ne dubia ſit filiorum ſucceſſio.

[c] Schurzfleiſch. *diſſ. de diuiſ. regni Carol.* §. 1. *ſeqq.*

Digitized by Google

liam auguſtam, excelſe adhuc florentem, quam ipſum regnum potentiſſimum paullatim miſere confecit.

II. Conſilium hoc LVDOVICVS pater primum cepit eo ipſo anno 814. quo ipſe CAROLO M. patri ſucceſſerat, quippe quo tempore illum LOTHARIVM in Boioariam, PIPPINVM in Aquitaniam miſiſſe diximus (d). Quamuis vero vtrumque tunc regium nomen ferre vellet, ceu ex vetuſtis monaſterii MOISSIACENSIS *annalibus* (e) oſtendimus: monuimus tamen ſimul, non tam regium imperium, quam nomen tum adhuc permiſſum eſſe adoleſcentibus, eoſque patris auſpiciis, et ſub manu aliorum, quos illis adiungere patri placuerat, quidquid agerent, egiſſe. At anno erae Chriſtianae 817. ſuccreſcente iam LVDOVICO, ne et hic exſors eſſet regni paterni; nouam partitionem fecit, qua LVDOVICO Boioariam, antea LOTHARIO deſtinatam; PIPPINO adſignatam iam pridem Aquitaniam; LOTHARIO reliquam Franciam cum dignitate auguſta attribuit. Teſtes huius diuiſionis habemus ſcriptores annalium, qui haec tempora attigerunt, tantum non omnes (f), ſed in his duos potiſſimum, qui, quid tum actum ſit, paullo diligentius prodiderunt memoriae, AGOBARDVM (g), et auctorem vitae LVDOVICI PII aſtronomum (h), ex quibus adeo rem omnem enarrare iuuat. Obſeruant chronographi paene omnes, quadrageſimali huius anni tempore fere exacto, vltimae hebdomadis die quinta, qua inſtitutae ſacroſanctae euchariſtiae memoriam recolit eccleſia, imperatore Compendii a templo domum ſe recepturo porticum ligneam, per quam eſſet eundum, ſubito collapſam, incredibilem comitatui metum incuſſiſſe, verentibus omnibus, ne imperatorem ruina oppreſſerit: hunc tamen diuinitus procul dubio ſeruatum ſine magna laeſione feliciter euaſiſſe. Nam *quum viginti, vel eo amplius comitum*, vti ait ASTRONOMVS (i), *cum eo ad terram vſque deciderint, variaſque incurrerint calamitates: ille nil triſtioris incurrit iacturae, praeter imi pectoris locum, cui illiſus eſt capulus enſis, vltimaque auris cutis paullulum exſpoliata, ſed et crus illius iuxta inguina cuidam ligno impactum, cui tamen citiſſime eſt ſubuentum. Adhibito enim medicorum ſtudio quam breui priſtinae ſaluti eſt reſtitutus?* Quae eadem omnia et ANNALIVM

[d] *Lib. I. cap. 3. §. 9.*
[e] *Ad a. 815.*
[f] *Annal. Fuld. Hildeſ. Bertin. Moiſſiac. Lauresham. ad a. 817. Nithard. lib. I. pag. 435. Thegan. cap. 12.*
[g] *Epiſt. ad Ludouicum n. 4.*
[h] *Ad a. 817. pag. 368. ſequ.*
[i] *Vit. Ludouici Pii ibid. pag. 367.*

BERTINIANORVM auctor (k) memoriae prodidit. Solent huius modi casus mirifice percellere animum, eumque admonere communis mortalitatis, et, quam incertae fluxaeque sint res mortalium, hominibus etiam sui oblitis in memoriam reuocare. Id et LVDOVICO Pio contigit, qui eo defunctus periculo, vti pietatis erat studiosissimus, ab eo tempore animum ad aeternitatem componere, et de imperii rebus, si quid sibi humani contigerit, quam primum constituendis serio cogitare coepit. Accessit et alia causa, quae imperatorem mouisse videtur ad maturandum vel praecipitandum illud consilium, quod cum maxima rei publicae clade coniunctum fore, praeuidere, si mens non laeua fuisset, facillime poterat. Videbat trigam filiorum, acerrimi animi potentiaeque auidissimorum iuuenum. Animaduertebat procul dubio, Lotharium natu maiorem iam eius esse aetatis, vt non videretur aequo animo vel priuatus esse, vel Boioariae finibus circumscribi velle. LVDOVICVM quoque nostrum, adhuc exsortem paternorum regnorum, procedente aetate res nouas moliturum, suspicabatur, nisi et ipse in tributum veniret. Denique, si dicendum, quod res est, imperator sensisse videtur imperii molem, et vix paris tanto oneri animi sibi probe conscius nulla de re magis cogitasse, quam de signo receptui quam primum dando, imperiique insignibus cum cuculla aliquando commutandis (l). Ad quod eligendum

[k] *Ad a.* 817.

[l] Fateor equidem, me hic aequalis cuiusdam auctoris testimonio destitui. At coniecturae huius meae rationes mihi habere videor plures, easque grauissimas. Nam primo adeo pietati vacabat Ludouicus Pius, vt inde cognomen Pii tulerit. Erant vero tum tempora, quibus soli paene monachi id, quod ea in virtute summum est, adsequi posse videbantur. Deinde huius modi casus, qualem hoc ipso paragrapho descripsimus, tum plerumque hominibus ad fugiendum hominum consortium, et monasterium aliquod, tamquam in portum, petendum incitamento fuisse animaduertimus. Cuius rei exemplum, vti alia innumera praetermittam, est in *Excerpto vitae S. Benedicti Anian.* apud Du Chesne *tom. III. pag.* 389. Praeterea non semel multo ante haec tempora consilium illud Carlomanni propatrui vestigia premendi prodiderat LVDOVICVS noster, id iam pridem exsequuturus, nisi ei patris obstitisset auctoritas. Qua de re Astronomus in eius *Vita ad a.* 811. *pag.* 355. *nam antequam Aquitania sub eo regnaretur, collapsus erat in ea huius modi ordo: at sub eo adeo conualuit, vt etiam ipse fraternum aui Carlomanni imitari gestiens memorabile exemplum, ipse quoque theoricae vitae culmina niteretur comprehendere. Sed huius voti ne compos fieret, obicem se praebuit refragatio patris, vel potius diuinae voluntatis nutus, qui tantae pietatis virum noluit sub cura suae solius salutis delitescere, sed potius per eum, et sub eo, multarum*

gendum vitae inſtitutum ſe eo expeditiorem futurum ſperabat, ſi non modo de futura filiorum ſuorum ſucceſſione certum quid ſtatuiſſet, ſed et viuus ac ſpirans cuique regni partem adſignaſſet, vt et certa eſſet cuiuſque poſſeſſio, et haberent ſinguli, in quo regnatricis prudentiae, ſe rerum ſummam moderante, caperent experimentum. Sed haec omnia, ſummum numen aliter, quam imperator ſperauerat, euenire paſſus eſt, vt quod firmiſſimum concordiae caritatiſque fraternae vinculum futurum, animoſque filiorum ſibi perpetuo obnoxios redditurum crediderat, id ipſum a patre liberos, fratres a fratribus quam maxime abalienaret, regnique Francorum tum florentiſſimi opes innumeris cladibus exhauriret. Quam ſequuturam paullo poſt malorum Iliadem cometam, eius anni initio nonis Februariis fulgentem in ſigno ſagittarii (m), gladiique figuram cauda referentem (n), minaci vultu praenunciaſſe, ſiue vulgata inter homines opinione, ſiue communi mortalium ea omnia, quae non quotidie contingunt, in futuri praeſagium rapientium, errore, creditum eſt.

III. Simul ac conualuerat LVDOVICVS PIVS imp. viceſimo die, poſtquam porticus ruinis paene fuerat oppreſſus, Nouiomagum venatum petiit, atque inde Aquiſgranum, vbi frequentiſſima comitia in

torum ſalutem adoleſcere. Denique quod Lotharius filius, coorta non multo poſt dira illa patris filiorumque diſſenſione, tam impudenter poſtulauit, vt pater comam poneret, et in monaſterio aliquo in poſterum deliteſceret, eius rei non aliam cauſſam habuiſſe videtur filius, quam quod conſilium iſtud ſuum ante IVDITHAM amplexus non ſemel prodidiſſet. Id enim filius pro voto quam primum ſoluendo habuiſſe videtur. Quin eo ipſo tempore totus erat Ludouicus imp. in emendando inſtituto monaſtico, et nobiliſſimis iſtis condendis Capitularibus, quae ad hunc annum retulit Steph. Baluz. *Capitular. tom. I. pag. 579. ſequ.* condendoque non procul ab Aquiſgrano monaſterio Indenſi, eo inter alia conſilio, vt

Illuc conuerſi caperent mox munera Chriſti:
Atque VOLENS *placitum* CONSILIVM *acciperet,*

id eſt, vt et alii rerum humanarum pertaeſi monaſticum inſtitutum ibi eligerent, et ipſe, ſi ita videretur, conſilium illud ſuum vitam illam ſolitariam regni fatcibus praeferendi tanto facilius eo loco, a palatio imperii non adeo remoto, exſequeretur. Ita Ermoldus Nigell. *de rebus Ludou. Pii, lib. II. v.* 580. Qui et paullo poſt miram Ludouici Pii in ornando illo monaſterio induſtriam celebrat, eumque ibi ſimul regis, ſimul veluti abbatis officio functum eſſe refert.

(m) *Annal. Bertin. et Meſenſ. ad a.* 817. *Vita Ludouici pag.* 566.
(n) *Annal. Fuld. ad a.* 817.

Digitized by Google

in menſem Iulium indixerat, digreſſus eſt (o). Eo in conuentu non modo res imperii prudenter conſtituit, leges emendauit, nouaſque, quas e re publica fore credebat, condidit, verum etiam de communi epiſcoporum atque abbatum ſententia ſacerdotum monachorumque mores per totum imperium in melius formare inſtituit; ſcripto ea de re libro, *in quo totius illius ordinis perfectio contineretur*, eoque per legatos ſeu miſſos ſuos vbique per imperium ſuum diuulgato (p), *vt omnes tam viri, quam ſanctimoniales, ſub hoc ordine Chriſto ſeruientes, nullis praepediti neceſſitatibus libera ſeruitute domino omnium militare meminiſſent* (q). Qui liber et in ipſo Caſinenſi monaſterio, tantam poſtea auctoritatem conſequutus eſt, vt, teſte LEONE OSTIENSI (r), non minus, quam ipſius ſancti Benedicti regula religioſe obſeruaretur. Quae quamuis pro ſolita pietate ſua faceret imperator, bonique omnes incredibilem inde caperent voluptatem (s), epiſcopos tamen ac abbates quoſdam, vitae laxiori adſuetos, priſtinaeque licentiae tenaces, grauiter offendit (t), idque odium veluti obrutus cinere ignis in turbis illis, quas filii dabant, in flammas erupit, maximeque eius rebus incommodauit. Adeo plures ſemper, qui morbum, quam qui remedium ferant, reperias. Peracto hoc negotio, tum demum *epiſcopis, abbatibus, natuque maioribus Francorum, manifeſtauit myſterium conſilii ſui,*

(o) *Annal. Bertin. Metenſ. Fuld. Vita Ludou. Pii ad a.* 817.

(p) *Vita Ludouici ad a.* 817. *pag.* 368.

(q) Liber iſte non differre videtur ab LXXX. vel, vti Leo Oſtienſ. *lib. I. Chron. Caſin. cap.* 16. numerat, ſeptuaginta duobus capitulis, quae poſt Centuriatores Magdeb. *Cent. VIIII. cap. 6. pag.* 150. et Angelum de Nuce in *Append. Chron. Caſin. pag.* 5. edidit Steph. Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 579. quorumque praecipuum auctorem fuiſſe BENEDICTVM, Anianenſem abbatem, ex eius vita ab Ardone ſcripta apud Ducheſnium *tom. III. pag.* 391. *ſequ.* diſcimus. Vocantur alias *Capitula Hludouuici imperatoris de regula ſancti Benedicti*, publicataque ſunt Aquisgrani *VI. Id. Iul. anni* 817.

(r) *Chron. Caſin. lib. I. cap.* 16.

(s) *Vita Ludouici Pii ibid. pag.* 368.

(t) Obſeruauit hoc *Vitae Ludouici Pii* Auctor prudentiſſimus, qui *pag.* 369. ita ſcribit: *at vero non tulit hanc ſanctam, deoque dignam imperatoris deuotionem humani generis inimicus, vndique ſe impetentem, et ab omnibus eccleſiae ordinibus ſibimet bella indicentem, ſed coepit totis virium copiis ſe expugnantem oppugnare, et per membra ſua Chriſti fortiſſimum bellatorem vi et aſtu, quo potuit, laceſſere.* Atque inde eſt, quod Gerardus, Siluae maioris abbas, in *Vita S. Adelardi, cap.* 5. illum ROBOAMVM, et *cap.* 6. TARQVINIVM vocat, *qui non ſequutus ſit viam patris, ſed ſenſerit cum Roboam, filio Salomonis, et quidquid pater amaſſet, odio habuerit, quidquid illi placuiſſet, ſibi diſpuicere*, reipſa oſtenderit.

Digitized by Google

ſui, quod cogitauerit, vt vnum de filiis ſuis conſtitueret imperatorem (u). Quod, quo ordine factum ſit, eleganter memoriae prodidit AGOBARDVS (x). Primum enim Ludouicum imp. propoſuiſſe ait quaeſtionem, de eaque in medium conſulere iuſſiſſe: *quod ad ſtabilimentum regni pertineat et ad robur regiminis, debeatne homo differre, an non?* Adclamantibus cunctis, quod reipublicae ſalutare factuque ſit neceſſarium, accelerandum potius, quam differendum videri, conſilii ſui, cum pauciſſimis adhuc communicati participes feciſſe omnes, eumque ſe vitae humanae fragilis fluxaeque memorem, ne a morte praeuentus deſtinata perficere impediretur, vnum filiorum ſuorum imperii ſocium adſciſcere conſtituiſſe, profeſſum, perhibet. Quod vt felix, fauſtum, reique publicae ſalutare eſſe iuberet ſummum Numen, Ludouicum imp. indixiſſe omnibus triduanam inediam (y), ſupplicationeſque et ſacrificia, immo et ſtipem in egenos largius conferendam, vt Deus O. M. his motus piis operibus, non modo imperatori, ſed et optimatibus omnibus id, quod e republica futurum ſit, inſpirare dignaretur. Peractis his ſacris, imperator

[u] *Chronic. Moiſſiac. ad a.* 817. *pag.* 147.

[x] *Epiſt. flebili ad Ludouicum n.* 4.

[y] Confirmant hoc et reliqui ſcriptores *σύγχρονοι* et in his *Chronici Moiſſiacenſis* auctor *ad a.* 817. *pag.* 147. Tunc omni populo placuit, vt ipſe ſe viuente conſtitueret *vnum ex filiis ſuis imperare, ſicut Karolus pater eius fecerat ipſum. Tunc tribus diebus ieiunatum eſt ab omni populo, ac letaniae factae.* Immo ipſe imperator in charta diuiſionis imperii apud Baluz. *Capitular. tom.* I. *pag.* 574. *idcirco*, inquit, *neceſſarium duximus, vt ieiuniis, et orationibus, et eleemoſynarum largitionibus apud illum obtineremus, quod noſtra infirmitas non praeſumebat. Quibus rite per triduum celebratis*, cet. Quomodo vero celebrari coeperit triduanum ieiunium, ex epiſtola epiſcopi ad archipresbyterum non multo poſt haec tempora ſcripta, quae in *Formulis Alſaticis cap.* 18. occurrit, ſatis intelligitur. Ceterum inde patet, ad antiquiſſimos Germanorum mores referendam eſſe illam a cibo et potu, praeter panem et aquam, abſtinentiam, quam principibus electoribus, difficilius procedente electionis imperatoris negotio, poſt diem triceſimum indixit *Aurea Bulla, titulo* 2. §. 5. *quod ſi facere diſtulerint infra triginta dies a die praeſtiti iuramenti praefati continuo numerandos: ex tunc exactis eiſdem triginta diebus a modo panem manducent, et aquam bibant, et nullatenus ciuitatem exeant antedictam: niſi prius per ipſos, vel maiorem partem ipſorum rector ſeu temporale caput fidelium electum fuerit, vt praefertur.* Eam enim abſtinentiam non tam ad poenam, quam electoribus, nondum electo imperatore nemo irrogare poſſet, ſed ad ſupplicationes et ieiunia dei propitiandi cauſſa ſubeunda referendas eſſe, recte atque acute ſuſpicatur illuſtris collega, Io. Petrus a Ludewig in *Commentar. ad Aur. Bullam ibid. tom.* I. *pag.* 369.

perator Lotharium dixit imperii ſocium (z), in eamque patris ſententiam tanto conſenſu itum eſt ab optimatibus, vt ipſe in charta diuiſionis imperii apud STEPH. BALVZIVM (a) id omnipotentis dei nutu euenisſe, his verbis teſtetur: *quibus rite per triduum celebratis, nutu omnipotentis dei, vt credimus, actum eſt, vt et noſtra, et totius populi noſtri in dilecti primogeniti noſtri* HLOTHARII *electione vota concurrerent. Itaque taliter diuina diſpenſatione manifeſtatum placuit et nobis et omni populo noſtro, more ſollemni imperiali diademate coronatum, nobis et conſortem et ſucceſſorem imperii, ſi dominus voluerit, communi voto conſtitui.* Quin et reliquorum, qui adfuerint, neminem, quin id dei O. M. ope ac conſilio euenerit, dubitaſſe, ait AGOBARDVS (b). Et ſane laeta fuerunt imperii iſtius inauſpicatiſſimi auſpicia, collaudantibus omnibus hoc Caeſaris conſilium, et bene ominantibus vniuerſo Francorum populo, quin illico confluentibus ad templum, vbi ſollemni ritu diademate imperiali incinctus LOTHARIVS fauſtas tum imperatoris, tum totius populi adclamationes laetiſſimas audiuit, de quibus iterum CHRONICI MOISSIACENSIS auctor (c): *poſthaec*, inquit, *iam dictus imperator* CLOTHARIVM, *qui erat maior natu imperatorem elegit, ac per coronam auream ei tradidit imperium, populis adclamantibus, et dicentibus*: VIVAT IMPERATOR CLOTHARIVS. *Facta eſt autem laetitia magna in populo die illo. Et ipſe imperator benedixit dominum, dicens: benedictus es dominus deus noſter, qui dediſti hodie ex ſemine meo, conſidentem in ſolio meo, videntibus oculis meis* (d). Seriane ac ſolida fuerit haec omnium

[z] *Chron. Moiſſiacenſe*, *Bertin. ad a.* 817.

[a] *Capitular. tom. I. pag.* 574.

[b] *Ibid.*

[c] *Ad a.* 817. *pag.* 147.

[d] Ex his, quae paullo plenius hic narrat chronici Moiſſiacenſis auctor, plane νύγχρονος quippe qui inſequente anno 818. chronico ſuo colophonem impoſuit, intelligimus, Ludouicum imperatorem in ſollemni iſta panegyri omnia ad exemplum ſuae coronationis, viuo Carolo M. factae, compoſuiſſe. Eius vero ritum deſcribit Thegan. *de geſt. Ludouici*, *cap.* 6. *pag.* 297. *ſeqq.* et qui totum illum actum iisdem paene verbis enarrat *Auctor Chron. Moiſſiac. ad a.* 813. *pag.* 146. Ceterum ex Thegano adhuc notandum duximus, Carolum M. in ea ſollemnitate ipſum proceſſiſſe corona exornatum, nec ſuum, ſed aliud diadema, quod eum in finem confectum, quod ipſe altari imponi iuſſerat, Ludouico filio tradidiſſe, vel iuſſiſſe potius, vt illud, ab altari ſumtum, ſibi ipſe imponeret. Id ergo iam quoque imitatum eſſe Ludouicum imperatorem, valde eſt verosimile. Quin eam ipſam coronam, qua antea Ludouicum filium condecoranerat Carolus M. Ludouicum in Lotharii filii inauguratione adhibuiſſe, nemo dubitauerit.

Digitized by Google

omnium laetitia, an eam vulgus magis, ad haec ſpectacula inſaniens, quam viri cordati et rei publicae amantes, perſenſerint, non facile dixerim. Saltim non ea erat LOTHARII, noui imperatoris, indoles, quae adeo magnam ſaeculo felicitatem polliceretur. Erat enim princeps ferocioris ingenii, maioriſque audaciae, quam prudentiae ac virtutis, opum ac potentiae cupidiſſimus, et cui regnandi cauſſa diuina humanaque iura violare nulla erat religio. Quin ipſum patrem ſuſpectum habuiſſe Lotharii ingenium, EGINARDVS (e) teſtatur, ſcribens, Ludouicum, quum Lotharii in ſocietatem nominis et regni totius populi ſui conſenſu adſumſiſſet, ſibi praecepiſſe, *vt Lotharii curam gereret, ac illum de moribus corrigendis et honeſtis atque vtilibus ſectandis ſedulo commoneret.* At dare id aetatis praerogatiuae placuit, vt Lotharius fratribus natu minoribus anteferretur: nec iam antiquius quidquam habuit imperator, quam vt ſtabile eſſet Lotharii imperium. Quo conſilio omnes Francorum proceres, teſte AGOBARDO (f), in verba eius adegit, et iureiurando ſanctiſſimo, ne quem alium imperii conſortem ſucceſſoremque in auguſta dignitate venerarentur, obſtrinxit.

IIII. Ne vero reliquos filios minus cordi habere videretur, in iiſdem comitiis illos quoque reges dixit, et PIPPINO quidem Aquitaniam, in qua iam ante triennium veluti precario regnare coeperat, LVDOVICO noſtro Boioariam, quae tertio abhinc anno LOTHARIO data fuerat, tradidit, *vt ſcilicet ſciret populus, cuius deberet poteſtati parere* (g). Teſtes eius rei habemus omnes eorum temporum annales, at multo locupletiſſimum ipſum LVDOVICVM imp. qui in charta illa diuiſionis apud BALVZIVM (h): *ceteros vero*, inquit, *fratres eius*, PIPPINVM *videlicet et* HLVDOVICVM, *aequiuocum noſtrum, communi conſilio placuit regiis inſigniri nominibus, et loca inferius denominata conſtituere, in quibus poſt diſceſſum noſtrum ſub ſeniore fratre regali poteſtate potiantur.* Eſt ergo et id negotium de communi optimatium ſententia, et ſuffragio peractum, quamuis in ea electione Aquitanorum praecipue ac Boioariorum, quorum res agebatur, habitam eſſe rationem, veroſimile ſit. Saltim enim Boioarii iam inde a multis ſaeculis ea praerogatiua donati fuerant, vt *qui de genere Agilolfingorum fidelis regi eſſet et prudens, ipſum conſtituerent ducem ad regendum*

[e] *Epiſtola* 34.
[f] *Ibid.*
[g] *Vita Ludouici pag.* 369.
[h] *Capitular. Tom. I. pag.* 574.

regendum populum illum (i). Quae lex tantum abeſt, vt euerſa in Thaſſilonis familia Agilolfingorum gente exoleuerit, vt multo poſt Boioarii ſibi inuitis rectorem obtrudi non paterentur (k). Quare nullum eſt dubium, quin in creando rege LVDOVICO praecipua fuerit Boiorum praeſulum atque optimatium auctoritas, iique non diu ambigui facile manus dederint eximiae indolis maximaeque ſpei puero, et ſibi ipſi gratulati ſint, ſuo eique tam bono principi in poſterum obſequuturis. Coronarum decus tum datum eſſe PIPPINO et LVDOVICO, nuſquam legimus: vnctos tamen illos eſſe oportet, ſi fides habenda incerto *chronici* breuis auctori, quem ex ALEX. PETAVII bibliotheca extulit ANDR. DVCHESNIVS (l), *qui Hludouicum Bauariam ſibi vindicaſſe*, VNCTVMQVE *eſſe in regem*, memoriae prodidit. Sed nec eadem aetate vixit hic ſcriptor, et res iſtas tam parum compertas habuit, vt illi fidem hic non dubitem abrogare, quippe qui ibidem Carolum Caluum ex diuiſione paterna *regnum Francorum et imperium Romanum obtinuiſſe*, ſcribere non veretur.

V. Sic ergo haud multo fuit melior LOTHARII, quam reliquorum fratrum, conditio. Illi enim collegae patris imperiique conſorti facto vniuerſum Francorum imperium, ſi quid humani patri accidiſſet, deſpondebatur: hi mediocrem eius partem ſortiebantur. Et quamuis ſatis amplae eſſent Aquitaniae et Boioariae prouinciae, alendoque regi ſufficere viderentur: vix tamen cum reliquo Germaniae, Italiae, Galliaeque tractu, qui Lothario fuerat deſtinatus, videntur comparandae, vt iam non dicamus de ſummo in ipſos fratres, eorumque regna, imperio, quod Lothario, ſe mortuo ſaluum eſſe voluerat imperator, et de quo paullo poſt erat dicendi locus.

Iam

[i] *Lex Baiuuar. tit.* 2. *cap.* 20. §. 3.

[k] Quod non alio luculentiore teſtimonio probari poſſe videtur, quam Adelboldi in *Vita Heinrici Sancti imp. cap.* 10. apud Leibnit. *Script. rer. Brunſu. tom. I. pag.* 433. Memorata enim legatione, qua Boiariorum ducatum ſibi conferri popoſcerat Hezilo, Bertholdi filius, addit, inconſultae quaeſtioni conſultam paratam fuiſſe reſponſionem. Patienter enim audita legatione Henricum regem dixiſſe: *quos ſemper praecipuos inter omnes gentes habui, quoſque ſemper toto mentis adfectu amaui, hos adepta benedictione regali* IN LEGE SVA *nec deteriorare volo, nec deteriorari patiar, dum vixero.* LEGEM *habent, et ducem* ELIGENDI POTESTATEM EX LEGE *tenent: hanc nedum ego frangam, quicumque frangere tentauerit, me inimicum habebit.* Ex quibus verbis patet, Boios et tunc ſaeculo vndecimo, fretos illa antiqua lege, neminem inuitis ſibi imperantem ferre voluiſſe.

[l] *Script. rer. Franc. tom. III. p.* 350.

Digitized by Google

Iam quae Germaniae partes LVDOVICO noſtro ceſſerint, inueſtigare, operae pretium fuerit. Id vero in quaeſtione nobis eſſe non patitur ipſe LVDOVICVS PIVS, qui in charta diuiſionis apud BALVZIVM (m) huius regni ambitum his verbis luculenter deſcribit: *Item* HLVDOVVICVS *volumus vt habeat Baioariam, et Carentanos, et Boheimos, et Auaros atque Sclauos, qui ab orientali parte Baioariae ſunt, et inſuper duas villas dominicales ad ſuum ſeruitium in pago Nortgaue Lutiraof et Ingoldeſtat.* Prima ergo ac praecipua prouincia LVDOVICO ceſſa fuit BAIOARIA, de qua PAVLLVS WARNEFRIDVS (n) ſcribit, *Noricorum prouinciam, quam Baiuuariorum populus inhabitet, habere ab oriente Pannoniam, ab occidente Suauiam, a meridie Italiam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluenta.* Itaque eius prouinciae fines a ſeptentrione Danubio, ab occidente Lyco, a meridie Alpibus Tridentinis et Noricis, ab oriente Aniſo fluuio, quem veteres *certum Baioariorum et Hunnorum limitem* eſſe ſtatuebant (o). Perruperat hos limites Carolus M. qui anno 791. Hunnorum vel Auarum fines ingreſſus, ad Rabum vſque fluuium victricia arma circumtulerat (p), et victoria vſus octo inſequentibus annis, Pippini maxime, Italiae regis, auſpiciis, ita eam gentem perdomuerat, vt totus ille terrarum tractus ab Aniſo flumine ad Rabum vſque in certa Francorum poſſeſſione eſſet (q). Et haec ipſa eſt AVARVM terra, quae regni LVDOVICO ceſſi partem fecit. Quamuis enim circa eadem tempora lacertos moueret gens ferociſſima, cui iam inde ab origine ſua ſemper in turbido fuerat conſilium, et duce Liudeuito non modo ad amiſſa recuperanda, ſed et proferendos fines ferro ſibi viam munire coepiſſet (r); mox tamen repreſſus eſt ille tumultus, et tota illa tempeſtas, occiſo circa annum 823. Liudeuito, ſubito commutata eſt (s): vt eam regni partem ſaluam omnino haberet LVDOVICVS noſter, Auareſque vltra Rabum felici Marte ſubmoueret. Tertia prouincia, quae ei obuenerat, eſt BOIOEMIA, fertiliſſimum illud veterum Marcomannorum regnum, quod, quamuis montibus circumcirca veluti a natura munitum clauſumque, Slaui tamen iam pridem ſub ſuam redegerant poteſtatem. Hos quoque CAROLVS M. ductu Caroli filii breui

[m] *Art. II. Capitul. Tom. I. pag. 575.*
[n] *De geſt. Langob. lib. III. cap. 29.*
[o] *Annal. Franc. Reuber. ad a. 791. pag. 50. edit. nou.*
[p] *Annal. Bertin. Met. Fuldenſ. Reuber. ad a. 791.*
[q] Eginard. *Vit. Caroli M. cap. 13.*
[r] *Vita Ludouici Pii ad a. 819. pag. 572. ſequ.*
[s] *Annal. Fuld. ad a. 823.*

Digitized by Google

breui bello oppreſſerat (t), teſte EGINARDO (u), idque anno 805. et ſequentibus factum eſſe, ſatis conſtat (x). Sed victos magis, quam perdomitos eſſe dixeris Boëmos, qui ex eo tempore ſubinde momorderuut fraena, nec vmquam tam bona fide ſeruierunt, vt non et LVDOVICO noſtro, et eius filio, CAROLOMANNO, plurimum faceſſerent negotii, et auitam libertatem aduerſus Francorum opes mira virtute quam diutiſſime tuerentur. Sequuntur CARENTANI, et finitimi Auaribus SLAVI, quos itidem LVDOVICI regno additos fuiſſe vidimus. Et Carentaniae quidem antiquum nomen pars veteris Carentaniae et hodie retinet: id tamen olim multo latius patuiſſe, et praeter hodiernam Carinthiam etiam Stiriam, Carniolam, partem comitatus Tirolienſis, immo et Hungariae partem cis Muram comprehendiſſe, recte obſeruauit HIER. MEGISERVS (y). Quum vero et hodie in illo terrarum tractu, et maxime in Carniola et ad Hungariae fines, Slaui vel Vindili intermixti Germanis degant, at veterem linguam patriam retineant: cur SLAVOS quoque, *qui ab orientali parte Baioariae ſunt*, LVDOVICI regno adtribui placuerit, facile intelligitur. Adduntur duae *villae dominicales*. extra Boiorum fines cis Danubium in pago Nortgouiae ſitae, INGOLSTADIVM et *Luttraof* (z), vt veluti peculiari iure a Ludouico tenerentur, et ſeparatas a reliqua Boioaria rationes haberent. Vt adeo tractum haud exiguum, maximamque veteris Norici et Pannoniae partem inter Rabum et Lycum, Danubium et Alpes, ambitu ſuo complexum ſit nouum iſtud Boioariae regnum

[t] Fatetur id Bohuſl. Balbin. *Epit. rer. Boem. lib. I. cap.* 10. *pag.* 85. et recte notat Cromerum, qui *lib. II. Hiſt. Polon. in Leſcone* haec omnia ad Polonos pertinere exiſtimauerat. At neſcio, quid in mentem venerit viro doctiſſimo, vt Carolum hunc *nothum* vocare non dubitet, quem filium Caroli M. et Hildigardis natu maximum, et, ſi vixiſſet, patri in imperio ſucceſſurum fuiſſe, nemo ignorat. Sed aliis quoque locis Balbinus ſe Boëmicae, quam Francicae et Germanicae hiſtoriae peritiorem eſſe, ſatis oſtendit.

[u] *Vit. Caroli M. cap.* 14. monach. Egoliſm. *Vit. Karoli M. pag.* 167.

[x] *Annal. Fuld.* Reuber. *et alii ad a.* 805. *ſeqq.* Herm. Conr. *ibid.*

[y] *Annal. Carinth. lib. I. pag.* 14. *ſeqq.*

[z] INGOLSTADIVM ad Schutterae et Danubii confluentes, vrbs muniſſima, et Muſarum ſede celebris, et hodie vetus nomen retinet. LVTTRAOF, hodie *Luthrohoffen*, vel *Lauershoffen*, in comitatu Sulzbacenſi ad Luthri amnis caput ſitum oppidulum non procul Altorfo Noricorum conſpicitur. Diploma, in quo huius oppidi fit mentio, anno 1359. ſcriptum, edidit Io. Henr. de Falckenſtein in *Codice diplomat. antiquit. Nordgauienſ. num.* 243. *pag.* 192.

Digitized by Google

gnum, et regno Aquitaniae, quod Pippino, LVDOVICI fratri, obtigerat, vix ac ne vix quidem, cedere videretur.

VI. Quae porro noui regni formula fuerit, eadem, quam saepe laudauimus, diuisionis charta nos non patitur ignorare. Satis animaduertebat Ludouicus imperator, cum summo rei publicae detrimento coniunctam fore regni potentissimi diuisionem, si quaelibet pars per se subsisteret, separatasque a reliquis haberet rationes, maxime quum etiam Italiam, BERNARDO regi relictam, eo inuitatam exemplo daturam esse operam, vt a reliquo corpore imperii Francici diuelleretur, credibile esset. Itaque nouo exemplo (a), teste AGOBARDO (b), statuit, vt fratres natu minores, Lothario primogenito, et augustae dignitatis heredi, veluti clientes obsequerentur, et comiter venerarentur eius maiestatem. Hinc AGOBARDVS: *ceteris filiis vestris designatis partes regni vestri, sed vt vnum regnum esset, non tria, praetulistis eum illis, quem participem nomi-*

nis

[a] Nouum fuit hoc LVDOVICI PII institutum, et hinc vel id solum sufficit, ad lites infinitas inter fratres, qui vix parem, nedum superiorem ferre poterant, excitandas. Praeterquam enim quod intolerabile fratribus minoribus videretur, subiici LOTHARIO, principi tam feroci et inhumano: nullum etiam exstabat exemplum huius modi subiectionis. Quoad Merouingi regnauerant, in tot partes diuisum norant imperium, quot filii exstarent, adeo, vt ne legitimorum quidem natalium ratio haberetur. Gregor. Turon. *Histor. lib. V. cap.* 21. Et hinc iusta arma sibi sumere visus est Charibertus contra Dagobertum I. fratrem natu maiorem, qui illum ea lege Aquitaniae praefecerat, vt fratri subiectus a regio nomine abstineret. Ludou. et Scaeuola Sammarth. *Hist. geneal. domus Franc. lib. IIII. pag.* 143. Carolus porro Martellus, quamuis maior domus tantum, ita inter Carolomannum et Pippinum diuiserat prouincias, vt neuter alteri subesset, idemque postea Pippinus, regnum inter Carolum M. et Carolomannum partitus obseruauerat, immo et ipse Carolus M. cuius in charta diuisionis vel testamento apud Pithoeum in *Annal. et hist. Francor. script. XII. pag.* 283. *sequ.* et Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 439. ne vestigium quidem exstat huius modi appanagii, quod vocant: quod inter Carolingos primus Ludouicus Pius imp. primum in Bernardo Italiae rege inuenisse videtur, de quo Theganus *de gest. Ludouici imp. cap.* 12. *pag.* 301. *eodem tempore venit* BERNARDVS *filius fratris sui Pippini, et traditis semet ipsum ei ad* PROCEREM, *et* FIDELITATEM *ei cum* IVRAMENTO *promisit.* Quae ipsa est nexus clientelaris vel vasallagii descriptio. Eodem ergo nexu, filio natu maximo reliquos natu minores obstrictos esse voluit imperator, non animaduertens, et imperare illis nescire Lotharium, et parere Pippinum et Ludouicum, neque abolita vetere succedendi consuetudine, his defuturum obtentum, hanc diuisionem oppugnandi.

[b] Eadem *epistola flebili. n.* 4.

nis veſtri feciſtis. Sed rem omnem nullo luculentiore teſtimonio; quam ipſius LVDOVICI imperatoris diſcimus, qui in charta diuiſionis (c) diſerte monet, *fratres Lotharii, Pippinum videlicet et Hludouicum, aequiuocum ſuum, poſt deceſſum ſuum ſub ſeniore fratre regali poteſtate potituros*, ac deinde has illis leges praeſcribit: vt quiſque in ſuo regno honores, cui viſum fuerit, ſuo arbitrio conferat, modo in conſtituendis epiſcopis et abbatibus legum eccleſiaſticarum, in magiſtratibus creandis honeſtatis reique publicae ſalutis ratio habeatur: (d): vt de bello paceque nihil ſine fratris natu maioris conſilio ac conſenſu ſtatuant, praeterquam ſi repentini tumultus ſine mora ſint reprimendi (e): vt ne legatos quidem admittant, iiſue, ſine fratris primogeniti conſenſu de rebus alicuius momenti reſpondeant: ſi quid noui vel turbidi in regnorum ſuorum finibus exoriatur, id ſtatim ad fratrem referant (f); vt cuiuis dominium in clientes ſuos ſaluum; his vero liberum ſit, cuicumque ex his tribus fratribus ſe in clientelam dare velit (g): vt tributa, cenſus, reditus ex metallis in ſuo quiſque regno ſolus capiat (h), attamen vterque natu minorum quotannis ad fratrem natu maiorem proficiſcatur, donaque ei offerat, vel abſentiam per legatos dona illa oblaturos excuſet, largiore munere a fratre illo primogenito remunerandus (i): vt neuter vxorem ſine fratris conſilio et conſenſu, nec vmquam exteram vxorem ducat (k): vt ſi quid illis humani acciderit, eorum filiis regnum paternum inter ſe partiri non liceat, ſed populo ius ſit, vnum ex his eligere, quem primogenitus iiſdem legibus regno praeficere teneatur (l): vt alterutro ſine legitimis liberis decedente, eius regnum ad fratrem natu maiorem reuertatur, is vero liberis eius nothis, ſi quos ſuperſtites reliquerit, de alimentis proſpiciat (m): vt ſe mortuo neuter filiorum minorum antequam legitimam ſecundum legem Ripuariorum aetatem (n), id eſt, annum XVI. attigiſſet, regnum ſuum

[c] Baluz. *Capitul. tom. I. pag. 574.*
[d] *Ibid. art. 3. pag. 575.*
[e] *Ibid. art. 7.*
[f] *Ibid. art. 8. pag. 576.*
[g] *Ibid. art. 9. pag. 576.*
[h] *Ibid. art. 12. pag. 577.*
[i] *Ibid. art. 4. et 5. pag. 575.*
[k] *Ibid. art. 13. pag. 577.*
[l] *Ibid. art. 14. pag. 578.*
[m] *Ibid. art. 15. pag. 578.*
[n] Verba LVDOVICI haec ſunt: *ſi vero alicui contigerit, nobis decedentibus, ad annos legitimos iuxta* RIPVARIAM LEGEM *nondum peruenisſe, volumus, vt donec ad* PRAEFINITVM *annorum terminum veniat, quemadmodum modo a nobis, ſic a ſeniore fratre*

Digitized by Google

ſuum capeſſat, ſed frater natu maior illud ſuis auſpiciis gubernet (o) : vt denique et *regnum Italiae eo modo* Lothario, *ſi deus voluerit, vt ſucceſſor* Ludouici patris *exiſteret, per omnia ſubiectum eſſet, ſicut et eius patri*, Carolo M. *fuerit, et ipſi* Ludouico *illo tempore ſubiectum ſit.* (p). Haec eſt lex illa regia, quam tum et de Lotharii imperio, et de ceterorum filiorum regno tulit LVDOVICVS Pius, imperator, ex qua patet, voluiſſe illum, vt Lotharius iure optimo maximo vniuerſo imperio, Pippinus et Ludouicus regnis ſuis non ampliore cum poteſtate, quam olim reges, ſocii atque amici populi Romani, et illo tempore Italiae Bernardus, praeeſſent. Hinc non modo imperatoris titulo et inſignibus, ſed et aliis praerogatiuis donauit Lotharium, et, teſte AGOBARDO (q), inter alia conſtituit, vt diplomata in poſterum vtriuſque imperatoris nomina praeferrent, teſtatum eo ipſo facturus, eum ſe non modo ſucceſſorem, ſed et imperii ſocium ac collegam adſciuiſſe (r). Enim vero quam

fratre et ipſe et regnum eius procuretur atque gubernetur. Et quum ad LEGITIMOS ANNOS *peruenerit, iuxta taxatum modum ſua poteſtate in omnibus potiatur.* Quaenam vero ſit aetas ſecundum hanc legem iuſta ac legitima, vix conſtat, neque in lege Ripuariorum, quod huc pertinere videatur, vix quidquam legimus, niſi quod *titulo* 81. ita ſancitur : *ſi quis homo Ripuarius defunctus fuerit, vel interfectus, et filium reliquerit, vſque ad* QVINTVM DECIMVM *annum* PLENVM *nec cauſſam proſequatur, nec in iudicio interpellatus reſponſum reddat. Quindecimo autem anno, aut ipſe reſpondeat, aut defenſorem eligat. Similiter et filia.* Itaque ex lege Ripuariorum legitima aetas erat annorum quindecim exactorum. At id notatu dignum, reges Francorum non Saliorum, ſed Ripuariorum legibus vixiſſe. Quod ideo procul dubio factum, quod Aquiſgrani, adeoque in terra Ripuariorum, veluti ſedem ac domicilium rei publicae conſtituerat Carolus M. Id principium et poſtea manſit, et medio aeuo creditum vulgo eſt, reges Germanorum non alio, quam Francico iure vti. *Ius prouinc. Sax. Lib. III. cap.* 54. *der Kónig ſoll haben Fránckiſch Recht, nachdem als er gebohren iſt.* (Haec ſenſum non habent. Lege : *nachdem er gekohren oder erwehlet iſt*, vti in quibuſdam codicibus antiquis legitur : *wenne he gekoren ys*), *er ſey von welcher geburt er ſey.* Et *Ius Sueu. cap.* 23. §. 2. *als der Kónig erwehlt wird, von welchem Land er gebohren iſt, das recht hat er verlohren. Er ſoll haben Fránckiſch Recht, vnd von welcher Geburt er gebohren iſt, das recht hat er auch verlohren.* Nimirum Aquiſgrani coronandus videbatur Francorum rex fieri, et hinc iuri quoque Francico ſubiici, immo et a comite Palatino ad Rhenum, cuius in Francici potiſſimum iuris prouinciis eminebat auctoritas, iudicari poſſe. Nugae hae pleraeque, ſed non heri demum aut nudius tertius natae.

[o] *Ibid. art.* 16. *pag.* 578.

[p] *Ibid. art.* 17. *pag.* 578.

[q] *Ibid. n.* 4.

[r] Exſtant huius modi diplomata vtriuſque nomine ſcripta ſignataque quam

quam parum conſtans ac firma fuerit haec collegarum concordia; quamque mox res in neruum abierit, ea, quae ſequentur, ſatis oſtendent.

VII. Primum enim ipſos Ludouici Pii filios natu minores graiter perculit hoc patris conſilium, non quod Lothario inuiderent ſupremum illud inter homines faſtigium, ad quod eum patris beneuolentia euexerat, quum hoc decus illi quadam naturae praerogatiua deberi videretur: nec quod inaequalis admodum eſſet illa regnorum partitio, quam Caroli M. eodem fere ſeruato modo inter liberos diuidentis prouincias exemplum quodammodo excuſabat, ſed quod ſe veluti precario regnaturos crederent, ſi Lothario, tamquam clientes, ſubeſſe cogerentur. Id vero erat, quod vel maxime excruciabat generoſos animos, ſubinde idem ſecum cogitantes, quod ad Maximum ſuum ſcripſerat Martialis (s):

Eſſe

plurima. Nos quaedam dumtaxat exemplorum loco adferemus. Ediderunt talia Schaten. *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 84. Mabillon. *de re dipl. lib. V. cap.* 69. Martene *Theſaur. anecdot. tom. I. pag.* 24. Auentin. *Annal. Boic. lib. IIII. cap. 9. n.* 37. Io. Fridr. Schannat. *Cod. probat. hiſt. Wormat. n.* 4. *et* 5. *pag.* 4. *ſeqq.* Calmet. *Probat. hiſt. Lotharing. tom. I. pag.* 299. Rettenpach. *Hiſt. Norica, lib. I. cap. 9. pag.* 30. in *Chronico Monaſt. Farſenſis* apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 658. in quibus ita ſe habet exordium: *in nomine domini dei et ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. HLudouicus et HLotharius diuina ordinante prouidentia imperatores auguſti.* Sub finem vtriuſque ſigna conſpiciuntur: *ſignum HLudouici ſereniſſimi imperatoris. Signum Lotharii glorioſiſſimi auguſti.* Ceterum quamuis certum ſit ex Agobardi *Epiſtola flebili*, *n.* 4. poſtea *de litteris nomen omiſſum eſſe*: errant tamen, qui id ſtatim factum eſſe exiſtimant. Diplomata enim Senonenſe apud Calmetum, et Corbeienſe apud Schatenium data ſunt *XII. Calendas Iulii, anno Chriſto propitio XIII. imperii domni Ludouici piiſſimi auguſti indictione IIII. Ingilinheim in palatio regio*, id eſt, anno Chriſti 826. Quae Schannatus ex archiuis Wormatienſibus extulit, eorum alterum prodiit *II. Kalend. Nouembris anno Chriſto propitio XIII. imperii domni* Hludowici, et Hlotharii V. *ſereniſſimis auguſtis indict. IIII.* id eſt, anno Chriſti 827. alterum *III. Id. Sept. anno Chriſto propitio XVI. imperii domini* Hludovvici, *ſereniſſimi imperatoris, et* Hlotharii *auguſti VII. indict. VII.* id eſt, anno erae Dionyſiacae 830. Quo anno et id, quod monaſterium Farſenſe apud Du Cheſne accepit, datum eſt, ſed circa ea demum tempora, gliſcentibus inter patrem filioſque turbis nomen Lotharii, vti videtur, adſcribi deſiit diplomatibus. Saltim in chartis Ludouici anni 831. et ſequentium id vbique omiſſum animaduertimus. Ante haec tempora non modo diplomata vtriuſque imperatoris nomen praeferebant, verum etiam alia acta publica, ceu patet ex Capitulis anni 820. apud Goldaſt. *Conſtit. imper. tom. II. pag.* 13. et anni 828. *ibid. pag.* 15.

[s] *Lib. II. epigr.* 18.

Digitized by Google

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse.
Qui REX *est*, REGEM, *Maxime, non habeat.*

Obseruauit hoc sane scriptor grauissimus, THEGANVS (t), dum de illa regnorum partitione ita iudicat: *supradictus vero imperator denominauit filium suum* LOTHARIVM, *vt post obitum suum* OMNIA REGNA, *quae ei tradidit deus per manus patris sui, susciperet, atque haberet nomen et* IMPERIVM *patris, et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Et LVDOVICI quidem nostri ea tum erat aetas, vt vel nondum cepisse, vel videri possit hanc animi aegritudinem: at iam tum atrox ei et PIPPINO sedit eius iniuriae, vti ipsi interpretabantur, memoria, vt iam illo tempore omnis inter fratres gratia ac caritas refrixisse videatur (u), tamque alta reposita mente haesit, vt primus fratrum, ceu infra ostendemus, arma ipsi parenti minari non dubitarit. Diu ergo, et iam ab hoc ipso tempore patris capiti imminuit illa tempestas, quae demum ipsi, vniuersoque Francorum imperio incredibilem cladem intulit. Sed haec postea acciderunt. Eo ipso enim statim anno 818. primum veluti fulmen maiore tamen fragore, quam damno, cecidit. Nimirum Lothario filio etiam patruelem BERNARDVM, Italiae regem, principem optimum, et patri per omnia similem, subiecerat, ceu paullo ante ex ipsa charta diuisionis vidimus. Id ille cur moleste ferret, duplicem sibi videbatur habere rationem; primam, quod Lotharium aetate antecederet, alteram, quod filius esset PIPPINI, Italiae regis, cui tamquam fratri Ludouici Pii natu maiori obtingere debuisset summum imperium, niii in medio aetatis flore properantibus fatis fuisset exstinctus. Indignatus ergo non modo imperium sibi a Ludouico ereptum, sed et

[t] *De gest. Ludouici cap.* 21.

[u] Luculenter id probari potest ex EGINARDI *Epist.* 62. scripta ad Ermengardim reginam, inter annum 817. quo illa imperii facta est diuisio, et 818.° quo illa diem obiit supremum. Respondet ibi expostulatoriae Ermengardis epistolae, qua Eginhardo exprobrauerat, *quod fraternam euertere niteretur concordiam*, idque *ejus daemonibus adscripsit.* Quam suspicionem quamuis verbosa epistola a se amoliri conatur: non tamen negat, inter fratres male conuenire, nec quid inde metuat, dissimulat. Quo in primis pertinent verba inlequentia: *de* DISCORDIA *autem istorum* REGVM *valde metuo, et dolens dico, quia dum illi,* PVERILE *attendentes consilium,* DISCORDES *inter se exsiliunt, cito forsitan, quod vtinam absit, externorum sapientum et fortium inimicorum virtute et studio ad veram concordiam reuocabuntur, qui nos vndique circumdant.* En discordiam iam primo, statim ab illa imperii diuisione, anno inter reges illos fratres, adhuc paene pueros, gliscentem.

et Italiae regnum a Lothario in prouinciae formam redigendum, rebus nouis ſtudere, idque agere coepit, vt ſi non auguſtam dignitatem, at regni Italici libertatem ſibi armis vindicaret, iugumque patrui ac patruelis, ſi qua fieri poſſet, penitus excuteret. Id ſane eum cepiſſe conſilii, teſtatur THEGANVS (x), dum *illum ſe extuliſſe aduerſus patruum ſuum, eumque a regno expellere voluiſſe*, conqueritur. Et neſcio ſane, an non de facta ſibi iniuria iure cum patruo expoſtulare potuiſſet, ſi de legitimis eius natalibus inter omnes conſtaret. Quid enim aequius, et communi gentium iuri conuenientius eſt, quam maioris natu fratris filium fratri aetate minori in imperiorum ſucceſſione praeferri? At a THEGANO (y) in Ludouici Pii partes paullo proniori, *ex concubina* dicitur *natus*. Quod nos vtut parum veroſimile (z) in medio relinquimus. Id certius eſt, pleroſque tum Bernardi ius agnouiſſe, eiuſque cauſſam placuiſſe omnibus Italis,

[x] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 22.

[y] *De geſt. Ludouici ibid.*

[z] A reliquis auctoribus vocatur *Pippini filius*, *Caroli M.* immo et *Ludouici nepos*, nec quiſquam praeter Theganum, quod meminerim, ei hanc natalium labem adſpergit. Et tamen fratribus Sammarthanis tanti viſum eſt hoc Thegani, ſcriptoris *συγγενεῖ*, teſtimonium, vt ideo, Pippinum iuſtam vxorem vnquam domum duxiſſe, negent. Sed vereor, ne vel rei ignarus fuerit Theganus, vel Ludouici Pii filiis palpum obtrudere voluerit. Iuſtam enim fuiſſe Pippino vxorem, dubitare nos non patitur Alcuinus, qui in *Epiſt.* 14. Pippinum ita adloquitur: *laetare cum muliere adoleſcentiae tuae, et non ſis alienae particeps tui, vt benedictio tibi a deo data in longam nepotum procedat poſteritatem.* An haec ſcripſerit vir tam grauis et ſanctus ad principem, inter concubinae amplexus turpiter haerentem? Deinde Blondellus in *plen. adſert. geneal. Francic. pag.* 201. *ſequ.* mulierem, ex qua BERNARDVM genuit PIPPINVS, vocat BERTHAM, BERNARDI, Sepimaniae ducis, ſororem. Quod ſi verum eſt, nemo profecto ſibi perſuaſerit, tam illuſtrem feminam concubinae loco in Pippini domo eſſe voluiſſe. Denique nemo ſibi perſuaſerit, vel Carolum M. qui ne ſuos quidem filios naturales, Drogonem et Hugonem, ſucceſſionis participes eſſe paſſus eſt, filii notho amplißimum Italiae regnum fuiſſe relicturum: vel id a patre impetraturum Ludouicum Pium, qui ne ſuo quidem notho, Arnulpho, teſte auctore *chronici Moiſſiacenſis ad a.* 817. apud Ducheſn. *tom. III. pag.* 148. vllam regni partem dedit. Et Ludouicum tamen Bernardum precibus ſuis iuuiſſe, diſerte ſcribit eius vitae auctor *aſtronomus pag.* 370. Nullum ſane eorum temporum annales habent ex familia auguſta Carolingica exemplum, ex quo quemquam extra matrimonium natum ad imperium vocatum eſſe, probetur, ante Arnulphi imp. et Zuenteboldi Lotharingiae regis tempora, ante quae ne Carolus quidem Craſſus, Bernardo filio naturali conſulturus voti damnatus eſt, quamuis Hadriani pontificis auctoritate ſeſe rem confecturum, ſperaſſet. *Annal. Lambec. ad a.* 885.

Digitized by Google

Italis, qui contra Ludouicum Pium coniurauerant, immo et optimatium tum Italorum, tum Francorum, permultis, inter quos THEGANVS (a), et Aſtronomus (b), et alii (c) ANSHELMVM, Mediolanenſem archiepiſcopum, WOLVODVM, Cremonenſem, et THEODVLFVM, Aurelianenſem epiſcopos, EGITTEVM, REINHARDVM, et REGINHARIVM, nominatim exprimunt (d), vt dici quodammodo de illo Bernardi conatu poſſit, quod de bello Pompeii et Iulii Caeſaris iudicauit LVCANVS poëta (e):

Victrix cauſſa Deo placuit, ſed victa Catoni.

VIII. Fieri vix poteſt, vt tam calida conſilia non prius paene, quam ſatis perpolita ſint, euulgentur. Id et BERNARDO accidit. Qui etiam, EGIDDEVM *regalium amicorum primum*, REGINERIVM, *comitem palatii imperatoris*, REGINARDVM, PRAEPOSITVM *camerae regalis* vocat, eiuſque coniurationis *conſcios fuiſſe quam plurimos clericos, ſeu laicos*, obſeruat. In eorum numero procul dubio fuere etiam ipſi Ludouici fratres naturales, DROGO et HVGO, et THEODORICVS, quos eodem tempore, quo a BERNARDO ſociiſque ſumtum eſt ſupplicium, a LVDOVICO PIO *tonſurari iuſſos ad* DISCORDIAM *mitigandam*, refert Theganus *de geſt. Ludouici Pii, cap.* 24. *pag.* 308. Sed et ADALHARDVS Corbeienſ. vtriuſque celeberrimus abbas, eiuſque fratres, WALA et BERNARDVS, filii Bernardi comitis, nepotes Caroli Martelli, in ea factione fuerunt, ac ideo priuati ſunt beneficiis, et in exſilium miſſi, quamuis poſtea reſtituti priſtinos honores receperint. Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Adalhardi cap.* 9. *ſequ.* Idem in *Vita Walae apud* Mabillon. *Act. Benedictin. ſaec. IIII.* Ex quibus patet, praecipuos ex ipſa familia auguſta Bernardo fauiſſe, id profecto non facturos, ſi ei, talia auſo natalium labes obſtitiſſet.

(a) *Cap.* 23. *pag.* 307.

(b) *Vit. Ludou. Pii pag.* 370. *ſequ.*

(c) *Annal. Bertin. ad a.* 817. et *Moiſſiac. ad a.* 818.

(d) Inter hos epiſcopos eminet THEODVLFVS Aurelianenſis, vir pro ſaeculi iſtius conditione doctiſſimus, qui praeter Capitula ad praesbyteros parochiae ſuae 46. ordinem et rationem rituum baptiſmi, librum de Spiritu S. varia poëmata, reliquit iunctim edita a Iac. Sirmondo *Pariſ.* 1646, 8. Iis vero ſupplementa quaedam addiderunt Dacher. *Spicileg. tom. V.* et Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 369. Hic epiſcopatu deiectus ob illam coniurationem, in Andegauenſi monaſterio exſpirauit circa annum 821. REGINHARIVM Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 22. vocat filium filiae Hardiati, qui fuerit dux Auſtriae infideliſſimus, qui iamdudum inſurgere in dominum Karolum voluerit, et ei regnum minuere, qui eodem ſupplicio deputatus ſit, *ſicut filiae ſuae filius ſuſtinuerit cum conſentaneis ſuis.* Quod et auctor *annalium Bertinianorum ad annum* 818. confirmat, niſi quod Reginharii auum HARDRATVM, patrem MAINARIVM vocat, quum contra huic REGINERIS nomen tribuat Aſtronomus *vitae Ludouici* auctor *pag.* 370. *ſequ.*

(e) *Pharſal. lib. I. v.* 128.

Digitized by Google

dit. Nondum enim eo loco erant res regis miſerrimi, vt rei gerendae haberet occaſionem, quum iam fama, vt eſt malum hoc velociſſimum, defeciſſe a patruo Bernardum, coniuraſſe Italos, omnes Alpium aditus atque anguſtias firmiſſimo praeſidio teneri, nunciaret. Aſtronomus, vitae Ludouici auctor (f) RATHOLDVM epiſcopum et SVPPONEM laudat, qui imminentem tempeſtatem ad Ludouicum Pium certis nunciis retulerint. Ea fama commotus imperator, vt illum conſenſionis globum quam primum diſiiceret, vbique per imperium delectus habere coepit, praemiſſis, qui anguſtias Alpium occuparent, ipſe cum numeroſiſſimo exercitu expeditionem Italicam adgreſſus eſt. Enimuero vbi Cabilonem peruenerat imperator, deſertus a ſuis Bernardus ei ſupplex occurrit (g), prouolutuſque in genua veniam rogauit, quod exemplum et reliqui coniurationis eiuſdem ſocii paullo poſt imitati ſunt (h). Procul dubio reorum animos in ſpem veniae erexerant Bernardi aetas, ſanguinis propinquitas, dignitas coniuratorum, ipſiuſque imperatoris celebrata compertaque tot caſibus manſuetudo et pietas. At maximo malo ſuo didicerunt, non rariorem vllam eſſe, quam quae imperium adfectantibus praeſtatur, miſericordiam. Illico enim et Bernardus, et ſocii eius, quos ille vltro prodiderat, in vincula rapti, quaeſtioque maieſtatis, more Francorum integra reſeruata eſt imperii proceribus. Re confecta, et tumultu illo fama magis, quam armis, repreſſo, Aquiſgranum reuertitur imperator, tranſactaque ibi hieme, et diebus recolendae redeuntis e ſepulcro ſeruatoris memoriae ſacris, rite celebratis, in vernum anni 818. tempus more patrio comitia indicit, omneſque imperii ſui proceres Aquiſgrani frequentes adeſſe iubet.

[f] *Vita Ludouici pag.* 370.

[g] Sunt tamen, qui eum non vltro ſupplicem patruo factum, ſed ab ENTMVNDO, vel, vti a Nithardo *lib. I. pag.* 435. vocatur, BERTMVNDO, Lugdunenſium comite per inſidias captum, adductumque ad imperatorem, contendunt. Fratres Sammarth. *Hiſt. geneal. lib. VII. pag.* 250. Sed nos poſtlimum Thegano aliiſque eiuſdem aetatis ſcriptoribus fidem habuimus, qui quum imperatori fauerint maxime, non profecto ſcripſiſſent, imperatorem ne ſupplicibus quidem pepercille, ſi bello capti in eius poteſtatem veniſſent. Minus enim inhumanum facinus eſt hoſtem bello captum, et adhuc iras ſpirantem perdere, quam non parcere ſupplici. Enimuero tam intolerabilis eſſe ſolet imperii ſocietas, vt quanticumque criminis veniam facilius daturi ſint principes, quam maieſtatis, in quo magnum exemplum, etiam quod aliquid ex iniquo habet, aduerſus ſingulos publica vtilitate rependi creditur. Tacit. *Annal. lib. XIII. cap.* 44.

[h] Thegan. *Vit. Ludouici* et *Annal. Bertin. ibid.*

Digitized by Google

bet. Hi ergo iuſſi, de Bernardi et coniuratorum facinore dicere ſententiam, omnes veluti ex compacto capitis damnant, et ne ſanguinis quidem ac neceſſitudinis, nedum dignitatis, habendam eſſe rationem cenſent, futuros procul dubio motus, quos prudentiores iam tum praeuidebant, eo ſeueritatis exemplo repreſſuri. Imperator, ne pietatis humanitatiſque laudi tam triſtis ſententia officiat, rigorem ita temperat, vt epiſcopis et clericis ſeditionis conſciis exſilium de ſynodi ſententia irrogetur, optimates, ipſeque Bernardus, crimen oculorum amiſſione luerent, quod tum frequentiſſimum, ac veluti proprium perduellium ſupplicium habebatur (i). Si THEGANO (k) credere fas eſt, et huius poenae gratiam Bernardo facere voluit imperator, prohibitus tamen a conſiliariis, qui miſero iuueni oculos erui, nefanda crudelitate iuſſerunt. Ait enim, *imperatorem illud iudicium mortale, quod ceteris*, praeter epiſcopos, *factum ſit, exercere noluiſſe: ſed conſiliarios Bernardum luminibus priuaſſe, ſimiliterque exhortatores ſuos Egitteum, Reinhardum, et Reginharium.* Sed ſi id non voluit: non noluit ſaltim LVDOVICVS. Eius enim vitae auctor (l), haud paullo, quam THEGANVS, candidior, rem ita enarrat: *quum Bernardus, hactenus rex, eiuſque fautores, lege iudicioque Fran-*

[i] Huius poenae in legibus gentium Germanicae originis ſaepiſſime fit mentio, veluti in legibus *Wiſigoth. lib. II. tit. 1. §. 7. lib. VI. tit. 3. §. 7. Baiuuar. lib. I. cap. 6. §. 1. Langob. lib. I. tit. 25. §. 61.* Eam vero potiſſimum dabant, quibus ob maieſtatis crimen capitis damnatis venia dabatur. Eginard. *Vit. Caroli M. cap. 20. facta eſt et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores paſſim* LVMINIBVS ORBATI, *partim membris incolumes, omnes tamen exſilio damnati ſunt.* Alia exempla paſſim occurrunt in *Annal. Fuldenſ. ad a. 866.* et in *Annalibus Francorum* paſſim. Immo poſtea eadem crudelitate vſi ſunt aduerſus bello captos, vti pluribus exemplis probauit Caſp. Barth. *Comm. ad Guillermi Britonis Philipp. lib. V. v. 316. pag. 318.* ad illa poëtae:

Protinus EXOCVLAT *ter in ipſo carcere quinos,*
Monoculumque ducem dat eis, vt ſic regat illos
Francorum ad regem: qui iuſta concitus ira,
Anglos ſupplicio ſimili mulctauit eodem
Sub numero;

vbi ſimul obſeruat vir doctiſſimus, Graecorum principum notiſſimam rabiem ea in re ſi non ſuperaſſe, at imitatos ſaltim eſſe Francos. Quis enim ignorat, in ipſum filium ita animaduerſiſſe Carolum Caluum? Flodoard. *lib. III. cap. 18. Annal. Bertin. ad a. 873. Chron. Andegau.* apud Labbeum *Biblioth. Manuſcript. tom. I. pag. 285.*

[k] *De geſt. Ludouici Pii cap. 22. pag. 307.*

[l] *Ad a. 818. pag. 371.*

Francorum debuissent capitali sententia feriri, Ludouicum, suppressa tristiori sententia, luminibus eos orbari CONSENSISSE, *licet multis obnitentibus et animaduerti in eos tota seueritate legali cupientibus. At vero licet imperator indulgentius ageret, vltio tamen* ELIMINATA *ad effectum in aliquos est perducta.* Consenserat ergo imperator in supplicium, sed illud differri voluerat, si forte dies mitiorem suaserit sententiam. Consiliarii vero, qui tantum non omnia suo agebant arbitrio (m), morae impatientes, non adquiescendum sibi putabant, priusquam Bernardum socioſque perdidissent, et effodissent oculos, quibus Ludouici maiestatem tam parum suspexissent. Sic dignus commiseratione BERNARDVS medium inter vitam et mortem, at morte tamen ipsa grauius, supplicium subiit. Tertio enim die post non ferens dolorem animique aegritudinem, miseram animam exhalauit (n), felicior profecto, si priusquam se sentiret mori, vel occubuisset in acie, vel carnificis ministerio vno securis vel gladii ictu periisset (o). In quem annum incidat illaetabile illud BERNARDI fatum, non adeo expeditum est. Quamuis enim certissimum sit, in-

[m] De nimia hac indulgentia Ludouici Pii ipse conqueritur Theganus *de gest. Ludou. cap.* 20. *pag.* 305. *omnia prudenter et caute agens, nihil indiscrete faciebat, praeterquam quod consiliariis suis magis credidit, quam opus esset, quod ei secit psalmodiae occupato et lectionum adsuitas, et aliud, quod ille incipiebat. Quia iamdudum illa pessima consuetudo erat, vt ex vilissimis seruis summi pontifices fierent, et hoc non prohibuit, quod tamen maximum est malum in populo Christiano*, cetera. Quam facile vero fuit consiliariis, principi tam indulgenti illudere, quum et Elisabethae, reginae Angliae, principi satis callidae, idem aliquoties contigisse, ferant?

[n] Thegan. *cap.* 23.

[o] Mortis genus ignoratur. Sunt qui eum, quum se oculis priuatum iri animaduerteret, cum Reginhario gladium strinxisse, et in isto tumultu vtrumque occubuisse, tradunt. Sed quis, quaeso, capiuis ferrum, quo se defendere possint, relinqueret? aut duos eiusdem criminis reos vno carcere concluderet? Alii, Bernardum aeque ac Reginharium ipsos sibi manus violentas intulisse, suspicantur. Sed ii procul dubio decepti sunt loco male intellecto auctoris *Vitae Ludouici*, qui *pag.* 371. hunc euentum ita describit: *etenim Bernardus et Reginerus, dum impatientia oculorum emissionem et ablationem tulerunt, mortis acerbitatem* SIBI CONSCIVERVNT. Quae verba et de voluntaria, et de accelerata per aegritudinem morte, intelligi possunt. Probabilius tamen est, vtrumque ob acerbitatem doloris animique aegritudinem incidisse in febrim tam malignam, vt, accedente sphacelo, vix triduo calamitati suae superstites essent: quia ne id quidem credibile est, reos, diram hanc sententiam passos, sine custodia esse relictos, vt sibi violentas manus, nemine impediente, inferre possent.

Digitized by Google

infeliciſſimum iſtum principem anno 817. corripuiſſe arma, et inſequente 818. paullo poſt paſchales dies capitis damnatum eſſe: non tamen aeque conſtat, eodemne anno ab eo ſumtum ſit ſupplicium, an aliquot annis poſt. Immo rem ne epitaphium quidem, quod lapidi inciſum Mediolani in templo S. Ambroſii reperitur (p), ſatis expedit. Tametſi enim in eo tempus mortis ita ſignetur: REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPINI: indictionis tamen numerus rem in ſe incertam tanto incertiorem reddere videtur (q). At in re ambigua illis potiſſimum crediderim, qui

[p] Triſtan. Calchi *Hiſt. Mediol. lib. X.* Sigon. *de regno Ital. lib. IIII. pag.* 108. Baron. *ad ann.* 818. *n.* 18.

[q] Totum epitaphium, vti illud ex ipſo lapide ſepulcrali deſcripſit Ludou. Anton. Muratorius *Script. rer. Ital. tom. II. part. I. pag.* 220. *v.* ita ſe habet:

BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS CETERISQVE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX
HIC REQVIESCIT REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPPINI.

Iam Ant. Pagi *Crit. Baron. ad a.* 817. *n.* 15. rationes hunc in modum ſubducit: *Bernardus ſepultus fuit Mediolani in eccleſia S. Ambroſii, vbi exſtat inſcriptio a Baronio num. XVIII. recitata, in qua legitur*, regnauit annos quatuor, menſes V. obiit XV. Kal. Maii indictione XI. *ideoque ſequente Chriſti anno* 818. *Et regnum inierat menſe Nouembri anni* 813. *vt haec verba demonſtrant.* At Pagius hic gratis ſumit, in marmore legi *indictionem* XI. quum teſte Muratorio legatur *ind.* X. Deinde contra auctoritatem Chronici Moiſſiacenſis, Lambeciani, et ſcriptoris aſtronomi renunciationem Ludouici Pii et Bernardi menſe Nouembri, non Auguſto vel Septembre factam eſſe ſtatuit. Denique nec indictio hic characterem temporis ſufficit idoneum. Nam quamuis haec indictio X. multo minus, quam vndecima, anno 818. conueniat: tamen iam Puricellus et Muratorius *ibid.* obſeruarunt, Mediolani apud eius aeui eccleſiaſticos peculiarem in vſu fuiſſe indictionem, et hanc non ſemper conſtantem: quod ſe fortaſſe alibi oſtenſurum, minatur Muratorius. Nos, nulla habita indictionis ratione calculum probamus Pagii ob imperii annum quartum, menſes quinque, niſi quod regni eius initium non a conuentu Aquiſgranenſi 813. quo vna cum Ludouico Pio rex renunciatus eſt, ſed a tempore, quo Modoeziae regni Italici coronam obtinuit, repeti exiſtimemus. Ex noſtro calculo anno 818. paſcha incidit in diem XXVIII. Martii. Finitis his feriis menſe Aprili conuentus habitus Aquiſgrani, in quo Bernardus damnatus eſt capitis, ſtatimque die XVI. eiuſdem menſis luminibus orbatus eſt, et tertio die poſt, qui erat Aprilis decimus octauus, deceſſit. Quum ergo regnaſſe dicatur annos IIII. menſes V. initium regni eius incidit in Decembrem anni 813. Quum ergo iam menſe Septembre vel Auguſto eius anni, (prout vel Moiſſiacenſis, vel Lambeciani chronographi auctoritatem ſe-

qui illum insequente anno 818. XV. Kal. Maii decessisse putant. Et hunc quidem miserabilem exitum habuit princeps optimus, multum quidem defletus a Ludouico Pio, eiusque iussu Mediolani busto paterno illatus, documento tamen futurus posteris, parum reuerenter habere fortunam, quotquot spes suas ambitione donantes, modico praesenti, at tanto certiori, incertum quid iucunda, at fallacissima imaginatione, praeferre non dubitant.

VIIII. Talis fuit prima illa, quam diuisio regni a Ludouico Pio facta eo ipso anno 817. excitauit. Facto illo exemplo, infida aliquamdiu pax fuit, nemine ausо tentare fortunam, quae Bernardum tam cito destituisset. Filios interim, imperator, ne forte ipsa quotidiana consuetudo, simultates inter eos excitaret, statim anno 817. natu minores a se dimiserat. Pippinum enim in Aquitaniam, Ludouicum, puerum decem annorum ad Boioarios missos esse diserte tradit VITAE LVDOVICI auctor (r). Haec anno 824. gesta. Hinc rescribendum: *sequutum est anno insequente* 818. *bellum Britannicum*, idque ex insequentis anni 818. gestis liquido potest demonstrari. Quum enim tunc Britones, duce MORMANNO, regulo suo, more fraena mordere, et obsequium omne exuere nunciarentur, et imperator contractis vndique copiis expeditionem, cui et LVDOVICVM nostrum interfuisse, virtutisque insigne specimen edidisse, iam supra monuimus, susciperet: filii illi, natu minores, PIPPINVS et LVDOVICVS, ipsi e regnis suis copias adduxerunt. Saltim de PIPPINO testis *αὐτόπτης* est ERMOLDVS NIGELLVS (s), ea de re ita canens:

Francia cuncta ruit, veniunt gentesque subactae,
Et PIPPINE *tua* PARTE *venire paras.*

Id quod et LVDOVICVM ex sua parte fecisse, probabile est, quum et ipse illi expeditioni non modo interfuisse, sed et praefuisse tertiae exercitus parti legatur, opinione citius confectum. Actis enim in fugam

quimur) a Carolo M. auo rex sit creatus: consequens est, vt mense Decembre eius anni nomi quid contigerit, a quo regni sui annos auspicandos esse crederet. Quod non aliud esse potest, quam corona regni Langobardici circa id tempus, et ipsis fortasse diebus Christi natalitiis suscepta. Ita omnia videntur bene cohaerere, nec nos multum turbare potest indictionis numerus, quum diuersimode admodum a Mediolanensibus iniri consueuerit: immo non eadem vbique fuerat indictionum ratio, ceu post Iac. Gothofredum obseruauit Car. du Freine *in Glossar. med. et inf. Lat. tom. II. pag. 47. sequ.*

(r) *Ad a. 817. pag. 369.*
(s) *Lib. IIII. v. 119.*

Digitized by Google

fugam Britonibus, totaque prouincia ferro flammiſque deuaſtata, direptis miſerae gentis opibus, ipſoque Mormanno a quodam equorum regiorum cuſtode CHOSLO, occiſo, tota cum eo victa Britannia ſuccubuit, manuſque victâ dedit, ſeruitutis conditiones, quaſcumque laturus eſſet imperator, ſuſceptura. Hinc recepta Britannia, acceptis obſidibus, rebuſque conſtitutis, imperator victrices copias in Galliam reduxit (t). Sed hunc LVDOVICI Pii triumphum mox funeſtauit HERMENGARDIS, regina, quae, vt ex EGINARDI epiſtolis (u) colligitur, filiorum male concordium quaſi copula fuerat. Eam Andegauum ſecum duxerat imperator, ibique febri laborantem longoque fatigatam incommodo reliquerat (x). At vix redeuntem a caſtris virum amplexa ſingularis exempli femina biduo poſt caeleſtia regna cum terreno commutauit V. Non. Octobris, eiuſque corpus in eadem vrbe conditorium reperit. Inde imperator, curato vxoris funere, iuſtiſque factis, Aquiſgranum hiemem ibi exacturus rediit.

X. Inſequente anno 819. Sclaomirus, Obodritorum dux, multorum' criminum accuſatus a ſuis, nec non Lupus Viſco imperatori rebellis in exſilium acti, Obodritorumque regnum Ceadrogo filio Thraſconis ceſſit (y). Multa quoque alia eo anno ab imperatore acta, quae ad tranquillitatem eccleſiae reique publicae pertinere videbantur. Sed ea omnia, quod ad LVDOVICI Germanici res illuſtrandas nihil omnino facere videntur, merito praetermittimus. Duo tamen ſunt, quae in enarrandis eius fatis praetermittenda minime eſſe exiſtimamus, inauſpicatiſſimum puta LVDOVICI patris cum IVDITHA matrimonium, et bellum cum LIVDEWITO in Pannonia geſtum. Quemadmodum enim hoc regno Boico; ita illud ipſi LVDOVICI noſtri fortunae exitium minari videbatur. Aliquot menſes viduitatis taedia fortiter tulerat imperator, nec fortaſſis vmquam de nouerca liberis ſuperinducenda cogitaſſet, niſi ea res curae fuiſſet conſiliariis, quorum ab arbitrio totus pendebat. Verſabatur tum in aula BENEDICTVS, abbas Anianenſis, rigidus diſciplinae monaſticae ſeuerioris exactor, cuius miniſterio imperator non modo in rebus palatiis et publicis, ſed et in componendis ad auſteriorem vitam moribus

(t) *Vit. Ludouici Pii pag.* 371. *Annal. Fuld.* Eginardi, *Bertin. ad a.* 818.
(u) *Epiſt.* 62.
(x) *Annal. Fuld. Bertin.* et reliqui *ad a.* 818. *Vita Ludou. pag.* 372. Thegan. *cap.* 25.
(y) *Annal. Fuld. Bertin.* et alii *ad a.* 819. *Vita Ludouici pag.* 372.

moribus vtebatur. Quin vt eum et aſſiduum comitem, et ſanctimoniae exemplum haberet, Indenſe coenobium non procul Aquiſgrano non ſine magna opum profuſione condidit, ſuoque BENEDICTO regendum conceſſit (z). Id eo conſilio feciſſe Ludouicum, vt ipſe ſacro illi monachorum gregi mixtus, idem inſtitutum ſeruaret, alio loco (a) ERMOLDI NIGELLI (b) teſtimonio probauimus. Ea cura tunc adeo diſtinebat bonum principem, vt non imperatoris magis, quam abbatis, partes exſequeretur, et non minus ſaepe in illo Indenſi delubro, quam in palatio viſeretur. Hinc denuo ERMOLDVS (c):

Sed HLVDOVICVS *aegens purgauit luſtra ferarum,*
Atque deo gratum condidit arte locum.
Fundauit ſatagens, rebus ditauit opimis,
Quo Benedicte tua regula ſancta viget.
Namque idem Benedictus erat pater illius aedis,
Et Hludowicus adeſt Caeſar et ABBA *ſimul.*
Haec loca ſaepe colit, properatque reuiſere caulas,
Ordinat et ſumtus, munera larga parat.

Ex eo vero ſuſpicabantur conſiliarii, iam id agere dominum, vt conclamet vaſa, ſignumque det receptui, id eſt, pertaeſus rerum humanarum, pro purpura cucullo induatur, maxime, quum amiſſa Ermengardi, filiiſque deſignatis ſucceſſoribus, nihil id conſilium morari videretur. At nihil minus rei publicae, ſibique, quam illam Caeſaris abdicationem, profuturum arbitrabantur, ſatis gnari, quam dira quaeuis minentur LOTHARII ferocia, adoleſcentiaque reliquorum fratrum, omnibus prauis conſiliis peruia, denique ipſa, quae inter fratres gliſceret, aemulatio, qua ſemel in bellum ciuile erumpente, ne ipſam quidem ſalutem populum Francorum ſeruare poſſe cenſebant. Hinc non aliam certiorem illa imperatoris conſilia turbandi rationem reperiebant, quam ſi illi, vt feminam iuuenculam in torum recipiat, perſuadere vllo modo poſſent. Ita ſane tum rationes ſubduxiſſe Ludouici Pii conſiliarios, teſtis eſt ſcriptor rerum a LVDOVICO Pio geſtarum adcuratiſſimus, qui *Aſtronomi* vulgo nomine venit (d): *qua tempeſtate monitu ſuorum vxoriam copulam meditaba-*

(z) Ardo in *Vita S. Benedicti Aniani.*
(a) *Capite hoc 4. §. 2.*
(b) *Lib. II. v. 580.*
(c) *Lib. II. v. 592.*
(d) *Ad a. 819. pag. 373.*

Digitized by Google

ditabatur inire. Timebatur enim a multis, ne regni gubernacula vellet relinquere. Sed compellebatur, tandemque eorum voluntati ſatisfaciens, et vndequaque adductas procerum filias inſpiciens, IVDITH *filiam Welfonis, nobiliſſimi comitis in matrimonium iunxit.* Neſcio quid barbari moris ineſſe dixeris illi puellarum tamquam ad forum venalitiarum confluentium luſtrationi (e), cuius et BERTINIANI et SAXONICI annales (f) faciunt mentionem. Sed ea opus eſſe videbatur, vt auſterioris vitae principem et de choro ſaepius, quam toro, cogitantem, ad amorem inflammarent. Nec fefellit eius conſilii auctores euentus. Inter tot eminentioris formae virgines, quarum forte nulla indigna videbatur vidui amplexibus, ſola placuit IVDITHA:

Viderat hanc, viſamque cupit, potiturque cupita.

Vere enim eius anni iam adulto, quod tempus (g) poëtae nuptiis conuenientiſſimum eſſe iudicant ſignatae tabulae, dictum feliciter, Liuiam ſuam domum ducit Auguſtus, mox Tiberii cuiuſdam matrem, magno rei publicae malo, futuram.

XI. Nimirum adeo

Ille dies primus letbi, primuſque malorum
Cauſſa fuit,

VI

(e) Regibus Perſarum talem fuiſſe conſuetudinem, vt ex conducta virginum formoſiſſimarum turba vxores ſibi ac pellices deligerent, ex *libri Eſtheris capite* 2. *v.* 1. *ſequ.* perſpicimus. Sed Francis eundem placuiſſe morem, me animaduertere non memini. Videntur id excogitaſſe Ludouici miniſtri, vt dominum ad amorem inflammarent, parum memores, ipſam aliquando puellarum copiam electionem difficiliorem, ſponſoique conſilii inopes reddere.

(f) *Ad a.* 819. *pag.* 176.

(g) Noti ſunt verſiculi vetuſtiſſimi poëmatis, quod *Pervigilium Veneris* vocatur, *v.* 2. *ſeqq.*

Ver nouum, ver iam canorum, vere
nanu orbis eſt.
Vere concordant amores, vere nubent
alites:
Et nemus comam reſoluit de mariis
imbribus.

Quibus gemina ſunt apud Oppian. *Cyneget. lib.* I. *v.* 377. et *Halieut. lib.* I. *v.* 473. Sed haec quidem fortaſſis non curauerit Hippoclides. Magis ad rem pertinuiſſet, ſi nuptias has Ludouicus vere aetatis ſuae celebraſſet, aut ſi ipſi ex eodem carmine adclamari potuiſſet: *cras amet, qui numquam amauit.* Sed quadraginta annis maior, trium filiorum iam paene adultorum parens neſcio an ſatis prudenter domum duxerit iuuenculam, filioſque metu numeroſioris prolis anxios magis magiſque a ſe abalienarit.

vt qui taedas iſtas nuptiales accenderant, ſimul faces, quibus res publica conflagraret, accendiſſe videantur. Erat Ivditha illa gente Guelphorum inter Alamannos florentiſſima prognata (h), venuſtate

(h) De Guelphica gente hodie omnia nota ſunt, poſtquam de ea bene mereri coeperunt Leibnitius, Eccardus, Fellerus, aliique viri doctiſſimi. Patet Welfio vel Welfvs, et *Annalium Fuldenſium* auctori Hvelpvs, alibi *comes* vocatur, vti in *Ann. Fuld. ad a.* 819. alibi *nobiliſſimus comes*, vti in *Vita Ludouici Pii pag.* 373. alibi *dux*, vt apud Thegan. *de geſt. Ludouici imp. cap.* 26. Sed vir illuſtriſſimus, G. G. Leibnitius, *praef. tom. I. Script. rer. Brunſu. n.* 55. *ſeqq.* Guelphos antiquos ſiue ex Alamannis, vti veteres ſcribunt, ſiue ex Agilolfingis, vetuſtis Boiaoriorum rectoribus, vt quibuſdam viris doctis placet, ortos, olim in Sueuia et Bauaria hereditarias, nullique feudorum legi obnoxias ditiones habuiſſe, quae tunc inſignis praerogatiua habita ſit: adeo vt quidam ex illo Ethico indignatus ſit Henrico filio, quod inſignem terrarum tractum ſub homagii conditione imperatoris beneficio recepiſſet. Principes ergo habitos, etiam qui duces comitesque, (quod feudale fuerit), non adpellati ſint, qui tamen domum ſuam aliquando regis more per miniſteria comitum, vel his aequalium rexerint, vt de Guelphis habeat monachus Weingartenſis. Matrem Ivditharae nobiliſſimi generis Saxonici fuiſſe, obſeruat Thegano *de geſt. Ludou. cap.* 26. *pag.* 208. Eam vero Hegelwich vocat auctor *Tranſlationis S. Bathildis cap.* 1. apud Henſchen. *Act. ſanctor. Ian. tom. II.* obſeruatque, eam anno Ludouici imp. generi ſui XX. id eſt, anno Chriſti 833. Kalenſi monaſterio tamquam abbatiſſam praefuiſſe: *anno viceſimo, regnante cum magna felicitate HLudouico, ſereniſſimo auguſto, in regno Francorum, venit Kala monaſterium, vbi venerabilis abbatiſſa*, Hegelwich, *genitrix* Ividith *imperatricis magno gregi ſanctimonialium praerat.* Ex quo ſimul diſcimus, Welphvm, Hegelwigis maritum, illo tempore iam rebus humanis exceſſiſſe. Porro Hegelwigis illa, vti Eckardvs *Not. ad vitam Hatthodae pag.* 32. probabile reddidit, eam Brvnonis, Angriae principis, et Giselae, Witichindi filiae filiam, ſororem Ekberti Saxoniae ducis, S. Idae mariti, fuiſſe. Fratres porro Iuditha habuit Ethiconem, Guelphorum profatorem, de cuius poſteris plura *Hiſtoria monachi Weingartenſis* de Guelphis apud Leibnit. *tom. I. pag.* 782. Conradvm, quem plerique comitem Pariſienſem vocant, potentem in aula Ludouici, regum Burgundiae auctorem, et Radulfum abbatem S. Richerii Centulenſem. Vt adeo totum Iuditbae ſtemma genealogicum, quatenus ex incorruptis vetuſtatis teſtimoniis erui poteſt, tale omnino eſſe videatur:

Wel-

Digitized by Google

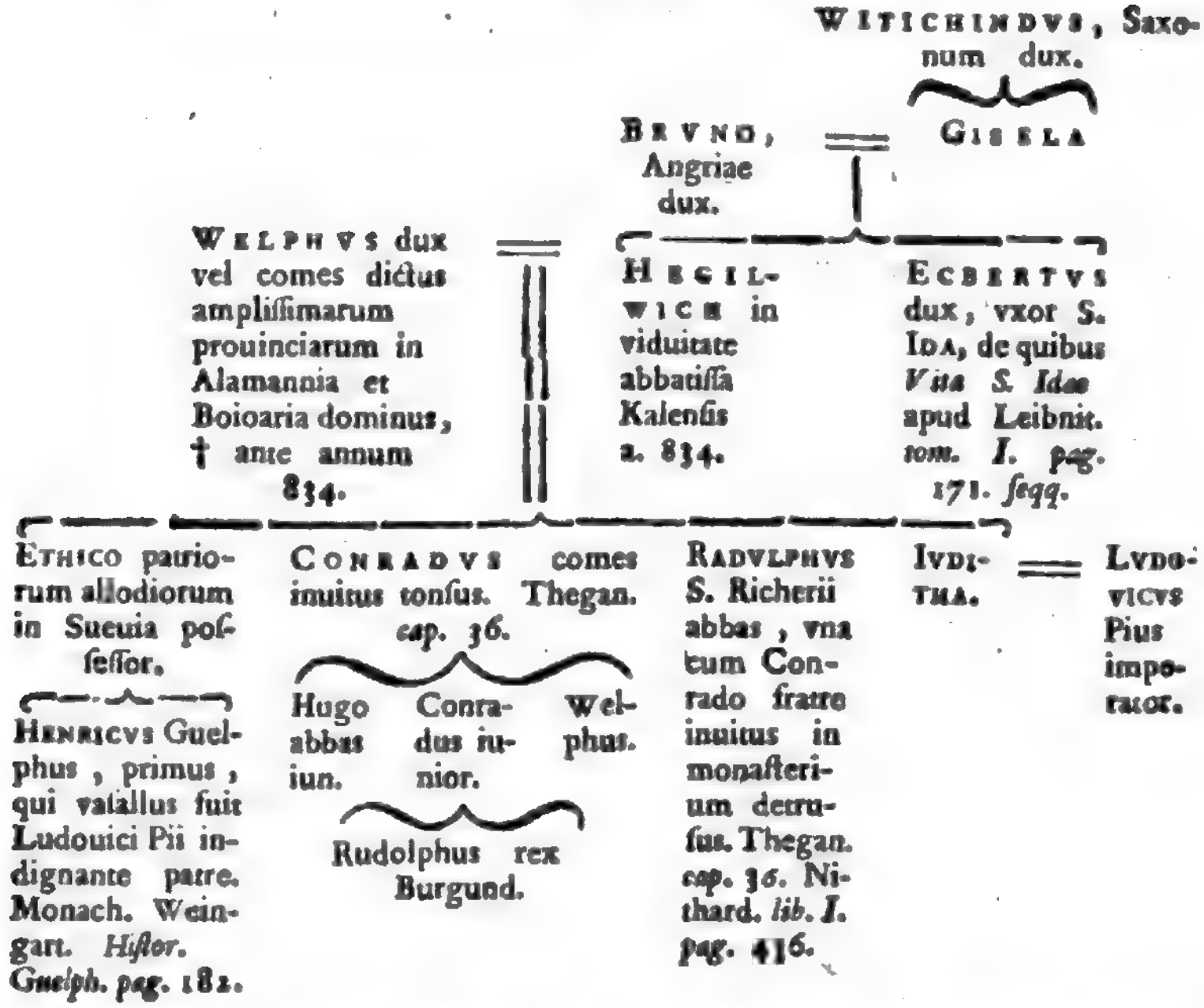

Magna ergo fuit Iudithae nobilitas. At quum ſint, qui illud matrimonium paene inceſtum fuiſſe contendunt: quid veri huic ſententiae inſit, paucis diſpiciemus. Eſt haec vetus Ioannis de Beka, aliorumque Belgicorum ſcriptorum narratio, quam illi procul dubio non ex genuinis ſaeculi noni monimentis eruerunt, ſed a maioribus veluti per manus traditam acceperunt, S. Fridricum, epiſcopum Vltraiectinum, quod inceſtas Ludouici et Iudithae nuptias reprehendiſſet, immiſſis percuſſoribus caeſum eſſe, anno 838. XV. Kal. Auguſti vti rem multis deſcribunt Io. a Beka in *Epiſc. Vltrai. pag.* 23. *ſequ.* et Guil. Heda *ibid. pag.* 49. *ſequ.* Placuit id commentum Chifflecio, qui vt magis perpoliret fabulam, ſchema hoc dedit, quo illam cognationem LVDOVICI Pii et IVDITHAE ob oculos poneret:

Gothofredus, dux Sueuiae.

Houchingus, dux Sueuiae.

Nebi, dux Sueuiae.

Imma vxor N. comitis in Sueuia.

Hildegardis, vxor Caroli M.

LVDOVICVS Pius imperator.

Alia filia, vxor N. Comitis Altorffi.

Iſembertus Warinus, princeps Altorffi a. 788. ex *Chron. Conſtant.*

Welfus, Altorffi comes, vxor Irmentruda Saxonica.

IVDITHA.

Quod ſchema ſi verum eſſet, Iuditha Ludouico imp. quarto gradu lineae obliquae inaequalis cognata fuiſſet. Sed ſolide docuit Blondellus in *Geneal. Franc. plen. adſert. pag.* 215. illam NEBI filiam, N. comiti Altorffi nuptam, nullum in vniuerſa antiquitate praeſidium reperire. Immo et ipſam de S. FRIDRICI martyrio narratiunculam fabuloſam eſſe, eo potiſſimum argumento oſtendit, quod nec coaeuorum quiſquam id prodiderit memoriae, et ne veroſimile quidem ſit, IVDITHAM iam anno 819. LVDOVICO nuptam, obiurgationem epiſcopi ſeptendecim annis poſt vindicare tam nefarie voluiſſe. Quae aliaque argumenta vrget etiam Arnoldus Buchelius *ad Ioannis a Beka Epiſc. Vltrai. pag.* 25. Enimuero, quamuis omni fundamento careat ſchema Chifletianum, et ipſa etiam fortaſſis hiſtoria de S. FRIDRICI martyrio falſa ſit: non tamen temere negauerim, cognationem inter LVDOVICVM et Iuditham interceſſiſſe, et FRIDRICVM illas nuptias tamquam inceſtas damnaſſe. Iam ſupra *cap.* 2. §. 4. obſeruauimus, Hildegardim, Caroli M. vxorem, Sueuam, Immae filiam, Nebi ducis neptem fuiſſe, ſimulque probabile eſſe diximus, eam patrem habuiſſe vel WARINVM, vel RVTHARDVM, qui S. OTHMARVM, abbatem S. Galli circa annum 759. vexarint. WARINVM fuiſſe patrem ISAMBARDI, ipſe Blondellus concedit. Quamuis vero, filiuſne ISAMBARDI, an frater WELFVS fuerit, non facile dixerim, omnes tamen rerum paullo periiores WARINVM et RVTHARDVM Guelphica gente fuiſſe ſuſpicantur, idque iam GOLDASTVS recte obſeruauit. Si ergo fingamus, quod admodum veroſimile eſt, Ruthardum et Warinum fratres fuiſſe, et illum Immam duxiſſe vxorem: ſtemma tale naſceretur

BAING-

Digitized by Google

nuſtate formae eximia (i), tantaque praedita ſiue calliditate, ſiue prudentia (k), vt incredibilem ſui amorem in viro, ingenii alioquin parum amoeni, excitaret. Sed eadem vere fuit priuignis nouerca, quae id egit perpetuo, vt animum Ludouici nouercalibus blanditiis ac delimentis inſtinctum ab Ermengardis filiis abalienaret, ſuoque CAROLO maximam imperii partem concederet. Quod quum facta iam diuiſione fieri non poſſet, vt non tantum illis decederet, quantum Carolo illi daretur, ea res illos poſtea in tantam rabiem adegit, vt et naturam paene exſuerent, impiaque arma ipſi patri obuertere non dubitarent. Adeo tum verum adparuit tritiſſimum Germanorum prouerbium, patrem, ſimul ac cum nouerca ſignet tabulas, in vitricum degenerare. At erant et alia, quae illam non minus regni proceribus, quam filiis exoſam reddebant, impotens dominandi in aula libido (l), perpetuum liberorum, fratrum, cognatorumque res augendi ſtudium, imperium in ipſum Ludouicum maritum adfectatum, vagarum denique ſuſpicio libidinum, qua ita laborauit mulier, vt vulgo de ſe ſermones daret. Hinc REGINO (m), vbi LVDOVICI Pii exauctorationem deſcripſe-

BAIRONVS apud Goldaſt. *Chart. Alamann. n. 59. pag. 45.* vbi charta filii HRVTHARDI iuſſu ſcripta anno Pippini regis VIII. Chriſtianae erae 759.

NEBI dux Suenorum.

WARINVS Guelphus.

RVTHARDVS procurator Alam.

IMMA, filia Nebi.

Iſambardus comes.

GVELPHVS.

HILDEGARDIS

CAROLVS M.

IVDITHA.

LVDOVICVS Pius Imp.

Sed pleraque horum, vti dixi, coniectura nituntur, quamuis ſatis probabili. Et operae ſane pretium eſſet, in illa inquirere paullo adcuratius, ſi ad alia properantibus tantum nobis otii eſſet.

(i) Thegan. *cap. 26. pag. 208.*

(k) *Annal. Metenſ. ad a. 819. pag. 299.* vbi eam vocat *pulcram nimis et ſapientiae floribus optime inſtructam.*

(l) Paſchaſ. Rabert. in *Vita Walae lib.* III. *cap. 9.*

(m) *Ad a. 838.*

ſcripſerat : *fuit*, inquit, *haec deiectio pro maxima parte facta propter multimodam* FORNICATIONEM *Iudith, vxoris eius.* Quae quidem ſimiliaque calumniis aduerſariorum tribuunt e vetuſtioribus THEGANVS (n), e recentioribus ARN. BVCHELIVS (o), et alii: ſed difficile eſt creditu, auſuros fuiſſe tot homines non plebeios, ſed optimates viroſque grauiſſimos id ei publice exprobrare, et LVDOVICVM Pium per vxoris latus tanta ignominia adficere, niſi ſatis manifeſta adfuiſſent rei teſtimonia. Publice autem in libello, qui' reſtituto iam LVDOVICO prodiit, id Iudithae exprobrare non dubitauit AGOBARDVS (p), Lugdunenſium archiepiſcopus, Ludouico quidem infenſus, ſed vir grauiſſimus, et quem haec ex vulgi circulis rapuiſſe, nemo crediderit (q). Saltim parum ſancte vixiſſe Iuditham, et liberiore cum BERNARDO duce aliiſque proceribus conſuetudine ſuſpicionem non leuem de ſe excitaſſe, vel inde patet, quod eam ne ipſe quidem LVDOVICVS Pius, ipſi alioquin plane obnoxius, omni ſuſpicione carere exiſtimauit, nec eam, diuulgata illi fama, *prius coniugis honore dignatus eſt, quam ſe modo a legibus praeſcripto purgaſſet* (r). Sed vtcumque ſe haec habuerint: id ſane extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, illam facem ac tubam turbarum iſtarum, quae paullo poſt inſequutae

(n) *De geſt. Ludou. cap.* 36.

(o) *Ad Ioann. a Beka Epiſc. Vltrai. pag.* 25.

(p) *Apolog. pro filiis Ludouici §.* 2.

(q) Operae pretium fuerit, ipſa eius verba legere: *quum praedictus domnus et imperator quietus eſſet in domo, et florens in palatio ſuo, quum adhuc iuuenem coniugem ſub ſui reuerentia cuſtodiret, et ſecundum apoſtolum vxorium debitum illi perſolueret, in proceſſu vero dierum, quum coepiſſent haec primum tepeſcere, deinde frigeſcere, ac per hoc ei mulier reſoluti* IN LASCIVIAM, *ceſſantibus* LICITIS, *conuerſa ad diuerſa, immo ad* ILLICITA *adſciuit ſibimet aptas perſonas ad* PERPETRANDA TVRPIA, *et primum latentes, deinde imprudentes. Cognouerunt autem hoc initio pauci, deinde plures, ad poſtremum autem multitudo palatii et regni, ac finium terrae. Quam rem irridebant minores, dolebant maiores, omnes autem clari viri intolerandum iudicabant.* Steph. Baluzius ad hunc Agobardi locum pag. 129. adducit fragmentum Odonis Ariberti, vbi is *Carolum Caluum os Bernardi retuliſſe, ab eoque genitum eſſe, vulgo creditum* refert, *natura adulterium maternum prodente.* Denique Paſchaſ. Ratbertus in *Vita Walae, lib. II. cap.* 7. ſceleratum quemdam Naſonem nominatim tangit, qui torum imperatoris occuparit: et *lib. II. cap.* 9. palatium vocat *proſtibulum, vbi moecha dominata ſit, et adulter regnarit.* Haeccine ſcripturos fuiſſe probabile eſt viros doctos, probos, et quos ipſa muneris dignitatiſque ratio ab illa ſtili proteruia cohibere debebat, niſi furtiuos illos Iudithae amores ſatis compertos habuiſſent!

(r) *Vita Ludouici pag.* 395.

Digitized by Google

tae ſunt, omnium, nec minus auguſtae domui, quam olim Liuiam Auguſti, exitio fuiſſe (s).

XII. Praeter inauſpicatas iſtas imperatoris cum Iuditha nuptias, ad res LVDOVICI noſtri ex hoc anno 819. pertinet bellum Pannonicum, quippe quod eodem tempore exarſit, et demum aliquot annis poſt deflagrauit. Pannoniae inferiori adhuc praefuerat LIVDEVVITVS, gente Slauus, quem alii LVIDEVITVM, alii LINDEWITVM, alii LEVTEVITVM adpellitant (t). Is, tametſi genti ſuae dominaretur, ex eo tamen tempore, quo CAROLVS M. Pannoniam in ſuam redegerat poteſtatem, Francorum regis maieſtatem vene-

(s) Idem Agobardus *ibidem*: *quumque per nimiam filiorum remiſſionem bene acta diſſolucrentur, per carnalium blandimenta, et cupidorum ſceleſtos fauores, atque indecoras adulationes, iterum mulier, tamquam legitima domina, reuocata eſt in palatium, et praelata conſiliis et conſiliariis, cuius inſtigationibus mutata eſt mens rectoris, et coepit duris cornibus ventilare filios, et conturbare populos.* Si certum eſſet, iam tum cornua tribui ſolita eſſe impudicarum mariis, Agobardus videri poſſet Ludouici Pii patientiae intempeſtiuae ſimul illudere voluiſſe. At id certe dicit, Iuditham fuiſſe Ludouici τὸ πάθος, omniumque turbarum, quae poſtea rem publicam adflixerint, cauſſam. Quod et Paſchaſ. Ratbertus adfirmat, dum in *Vita Walae*, *lib.* II. *cap.* 16. *Erat*, inquit, *cum auguſta* IVSTINA (ita Iuditham vocat) *tunc temporis, quae mouebat totius monarchiae rurſus ſceptra, concitabat fluctus et maria, impellebat ventos et corda virorum ad omnia, quae vellet, conuertebat.* At prolixiſſime et diſtinctiſſime rem eloquutus eſt Agobardus in *Apologet.* §. 8. *Quae commotio et conturbatio quale habuerit initium, vel originem, non eſt penitus reticendum. Igitur, quum Chriſtianiſſimus et piiſſimus imperator, dominus HLudouicus bonae coniugis fide et moribus ſibi congruentis conſortium amiſiſſet: neceſſe fuit, vt aliam ſibi acciperet, quae ei poſſet eſſe adiutrix in regimine et gubernatione palatii et regni. Sed occulto dei iudicio talis adſumta eſt, quae licet in primis annis viri et domini ſui virtute et poteſtate preſſa ſubdita fuerit, tamen in proceſſu temporis talis inuenta eſt, quae magnorum fluctuum commotio, et conturbationis largus theſaurus eſſe poſſet, quae non ſolum plebes et populos, ſuae principes, verum etiam elegantiſſimos filios imperatoris, etiam coniugatos et gubernacula regnorum poſſidentes, adfligeret, contriſtaret et conturbaret, et paene attereret, et exterminaret. Quumque talibus incrementis viderent hi, quibus curae erat de ſtatu et honore regni ac tranquillitate pacis, et quiete populi, dehoneſtari palatium, obſcurari claritatem regni, et ad ignominiam deduci nomen regnantium: coeperunt queri, et murmurare, ac dolere, et deplorare. Inter haec concitati ſunt ſpiritus virorum honoratorum, et filiorum regis, et creſcente conludio, accedente etiam conſilio, conuenerunt ſinguli de loco ſuo, et coniuncti ad palatium, effugauerunt miniſtros ſceleris, et reginam, quae* TOTIVS MALI CAVSSA *erat, excluſerunt de domo et honore regni, et conſtituerunt in retruſionem exſilii.*

(t) *Vita Ludouici Pii pag.* 371.

venerari, tributaque aerario inferre non desierat : tum vero nouis rebus coeperat studere, et dare operam, vt, si qua posset, Francorum iugum humeris depelleret. Hinc parare arma, copias contrahere, nihilque eorum, quae ad bellum pertinere videbantur, omittere, in omnem interea rei gerendae occasionem vnice intentus. Quum vero, qua erat calliditate, facile intelligeret, non posse diu hos motus latere imperatorem, ac proinde nihil magis, quam, ne ab illo imparatus opprimeretur, metueret : dolo adgressus Ludouici aulam, missis legatis de CADALI, vel CVDALACHI, ducis Foroiulienſis impotenti dominatione ac intolerabili truculentia falso conqueritur, gentis suae indignationem conceptumque in hunc hominem odium non dissimulat, simul tamen se cum suis in officio futurum pollicitus, si, quas ferret, pacis leges acciperentur. Quandoquidem autem hae ita comparatae videbantur, vt accipere eas LVDOVICVS salua existimatione non posset, isque missis legatis alias conditiones, si pacem habere velit, praescriberet : iam ea legatione id consequutus, vt et tempus rei gerendae saltim hoc anno Francis eximeretur, et iustam iniustissimo bello causſam sibi videretur obtendere posse, iam sine dissimulatione hostilem animum ostendere et omne imperatori obsequium denegare coepit (u). Circummissis itaque expertae fidei hominibus, omnes circumcirca gentes vicinas aduersus Francos sollicitauit, sibique foedere iunxit, quumque eodem anno Timotiani et Caduscani (x), relicta

(u) *Annal. Bertinian. ad a.* 819.

(x) At quinam TIMOTIANI et CADVSCANI. Ita vocat *auctor vitae Ludouici Pii pag.* 572. Annalistae Bertiniano illi TIMONITIANI ; hi GVDVSCANI sunt. Priores procul dubio nomen habent a *Timaco*, Moesiae superioris fluuio, quem *Timachum* Plinius ; *Tmoc* hodie vocant accolae. Is non procul Naisso ortus, cis Vidinum in Danubium deuoluitur, vt adeo mirifice errent, qui eum a Drino, Dalmatiae flumine in Danubium deferri scribunt, veluti Cellarius *Geogr. ant. lib.* II. *cap.* 8. *pag.* 571. qui tamen *pag.* 581. ipse emendare hunc errorem videtur. Ei adiacuit *Timacum* vrbs XXVII. *M. P.* a Naisso, quae in maiorem minoremque in *Tabula Peutingeriana* diuiditur. Immo ipse populus, fluuii illius accola, iam olim TIMACHI dicebantur, Cellar. *ibid. pag.* 570. vel, vti ex hodierno fluminis nomine colligitur *Timoci* vel *Tmoci*, ex quo facile nasci potuerunt *Timotiani*. Saltim Bulgaris vicinos, et iisdem aliquando societate iunctos fuisse, ex *annalibus Bertin. ad a.* 819. manifestum est. De CADVSCANIS vel GVDVSCANIS quod dicam, non habeo, nisi quod ex iisdem annalibus patet, illos Bornae, Dalmatiae praefecto, militasse. Notissimus vero est *Scardus* mons, qui Dalma-

Digitized by Google

relicta Bulgarorum ſocietate ad Francos defeciſſent, legatiſque miſſis, ſe ſuaque omnia dedidiſſent imperatori (y), Timotianos multis illecebris ſibi conciliauit, et a Francis reddidit alieniores (z). Certior ea de re redditus, LVDOVICVS, imperator, tumultum illum, antequam vires caperet, repreſſurus penes *Cadolochum*, ducem Foroiulienſem, et Bornam, Dalmatiae praefectum belli ſummam eſſe voluit. At Cadolochus, re paene infecta reuerſus (a), febre correptus in ipſa Marca, id eſt, Hiſtriae et Illyrici finibus diem obiit ſupremum. Eius vero ſucceſſor, BALDERICVS, ingreſſus Carantanorum fines, qui et ipſi ad eius curam pertinebant, in Liudeuiti exercitum incidit, quem iuxta Drauum fluuium iter facientem, parua manu ſua adgreſſus, facile profligauit, caeſiſque quam plurimis eum fuga in Pannoniam elabi coëgit. BORNA, Dalmatiae praefectus, ipſe quoque ducens aduerſus Liudeuitum, iuxta Conlapium (id eſt, Colapim, vel hodie Culpam) fluuium caſtra metatus obuium habet hoſtilem exercitum, quocum congreſſus, prima ſtatim velitatione a Caduſcanis, quos belli ſocios exciuerat, turpiter deſeritur, extremum aditurus periculum, niſi praetoriani eius rem expediſſent. Periit tamen in eo praelio Dragumoſus, Liudeuiti ſocer, qui paullo ante, a genero ad Bornam defecerat: Borna vero in prouinciam reuerſus Caduſcanos facile in ordinem coëgit. Elatus hoc ſucceſſu Liudeuitus, menſe Decembri cum valido exercitu in Dalmatiam irrupit, omniaque quaquauer-

Dalmatiam a Dardania Moeſiaque ſeiungit, *Scordus* Liuio *lib.* XXXXIII. *cap.* 20. cuius accolae olim *Scordiſcorum* nomen tulit. An inde temporis tractu pro *Scordiſcis Corduſcani* vel *Gurduſcani*, ac demum *Caduſcani* et *Guduſcani* dicti ſint, alii viderint. Id certum, non alibi quaerendos eſſe *Caduſcanos* vel *Guduſcanos*, quam trans Scardum montem, in Dardania vel Moeſia ſuperiore, ex qua facillime iungi potuerunt Dalmatis. Ceterum a Bulgaris defecerant hi populi, more iam in vicinia recepto. Nam de eodem paene tempore Cedrenus *Hiſt. comp. pag.* 400. Βούλγαροί τινες ἔθνη ἀναστάντες τῶν πατρίων τὴν Ῥωμαίων καταλαμβάνουσι χώραν, καὶ παρὰ τῦ βασιλέως προσδιχθέντες Μιχαὴλ ἐν διαφόροις ἐγκατοικίζονται χώραις: *Bulgarica quaedam gens, paternis relictis moribus, in ditionem Romanam immigrauerat, ac, concedente imperatore Rancala, hinc inde ſedes poſuerat.* Quod tamen de gente quadam Thraciae viciniore intelligendum eſſe nemo negauerit.

(y) *Vita Ludouici Pii pag.* 372.

(z) Bertin. *ibid.*

(a) *Annal. Fuld. ad a.* 819.

quauerſum ferro ac igne deuaſtauit, ſatis gnarus, imparem ſibi fore Bornam, qui ſuperiorem cladem nondum reſarſiſſet. At hic ſuos ſuaque prudenter locis munitis et caſtellis continuit, ipſe vero cum delecta manu hac illac diuagatus, et Liudeuitum modo a tergo, modo a latere adortus, tantam ei cladem intulit, vt amiſſis tribus hominum millibus, interceptiſque trecentis equis, et ſarcinis omnibus in Bornae manibus relictis, in Pannoniam refugere cogeretur. Ita res hoc anno aduerſus Liudeuitum geſtas adcuratius reliquis omnibus deſcripſit ANNALIVM BERTINIANORVM et *vitae Ludouici* auctor (b): quum reliqui veteres aeque ac recentiores, et in his ipſe ANT. BONFINIVS (c) id bellum vix, reliqui, veluti Io. DE THWROCZ et SAMBVCVS, ne vix quidem attigerint.

XIII. Etiam proximo anno 820. Normannorum praedatione et tempeſtatum inſolentia, ſterilitate, ipſaque hominum pecorumque peſtilentia memorabili (d), bellum Hungaricum quam maxime ſollicitum habuit imperatorem; qui ipſo menſe Ianuario, conuocatis Aquiſgranum regni proceribus, quibus et BORNA interfuit, tres eo anno exercitus in Pannoniam mittere decreuit. Adpetente ergo vere, pabulumque iumentis ſufficiente, contractae vbique ſunt copiae, earumque pars vna ex Italia per Alpes Noricas, altera ex Boioariis et Alamannis contracta, per Carantanorum prouinciam, tertia, quae ex Saxonibus et Francis orientalibus coaluerat, per Boioariam et Pannoniam ſuperiorem viam ſibi in hoſticum ferro aperuit. At primum quidem exercitum valida praeſidia, quibus Liudeuitus omnes aditus firmauerat, tertium Draui fluuii difficilior tranſitus aliquamdiu moratur: ſecundus reliquos praeuertens, oppoſitas ſibi tribus locis Liudeuiti copias feliciter profligauit, tranſmiſſoque Drauo celerius in Pannoniam penetrauit, atque ita perterruit Liudeuitum, vt munitiore, quod eum in finem exſtruxerat, caſtello ſe ſuoſque contineret, non minus tamen in hac fortuna, quam antea, peruicax, quippe qui nec de bello, nec de pace, vllum verbum facere ſuſtineret. Quapropter reliquis exercitus partibus ſuperuenientibus, in totam prouinciam ferro flammiſque ſaeuitum, eoque confecto negotio, domum reditum eſt, nullo notabili damno accepto, niſi quod ea pars, quae per

(b) *Annales Bertin. ad a.* 819. et *pag.* 117; *Vit. Ludou. pag.* 374.
(c) *Rer. Hungar. dec.* I. *lib.* VIIII.
(d) *Annal. Bertin. Fuld. Metenſ. ad a.* 820.

Digitized by Google

per Pannoniam ſuperiorem fecit iter, tranſito Drauo flumine, aquae aëriſque inſalubritate ſoluti ventris incommoda ſenſit, multoſque, eo caſtrenſi morbo conſumtos, amſit. At LVDOVICVS imperator etiam hunc expeditionis illius fructum tulit, vt Carniolenſes circa Sauum fluuium ſeſe BALDERICO, Foroiulienſium duci, dederent, ea quoque pars Carentanorum, quae Liudeuito acceſſerat, ad obſequium vltro rediret. At Liudeuitus, nondum fractus his cladibus, et victus magis, quam perdomitus, tertium quoque fortunam periclitari ſtatuit: eaque re effecit, vt imperator inſequente etiam anno 821. in comitiis menſe Februario Aquiſgrani habitis, iterum tres exercitus in procinctu eſſe iuberet, qui etiam adulto iam vere ingreſſi Pannoniam totam quidem depopulantur prouinciam, at continente ſe intra munitiora caſtella Liudeuito, nec vſquam ſui copiam faciente, nulla re magni momenti peracta domum in hiberna reuertuntur. BVRNAE interea mortuo, nepos eius Ledaſdeus ſucceſſor datur (e). Denique, (quae res magni momenti videtur, per Tiberium quemdam, preſbyterum Gradenſem, compertum eſt, FORTVNATVM, eius vrbis patriarcham, in Liudeuiti partes proniorem, hominem non modo ad bellum ſtrenue perſequendum trahendumque cohortari, ſed et artifices ad munienda caſtella clam ſubmittere. Ob quam cauſſam euocatus ab imperatore, iter indicit, ſeque ipſe dat in viam, idque ſe agere ſimulauit, vt quam primum ſe Aquiſgrani ſiſteret imperatori, ſeque inſontem eſſe, coram oſtenderet. Sed ſimulac in Hiſtriam peruenit, clam omnibus, niſi paucis, quibuſcum id conſilium antea communicauerat, ſeſe ſubduxit, ac parata naue Gradum, inde ad Ioannem, Iaderae in Dalmatia praefectum, (ea enim vrbs tum imperatori orientali paruit), inde porro, noua conſcenſa naui, Conſtantinopolin fugit (f). Ex quo profecto ſuſpicari licet, non alienos a Liudeuiti conſiliis fuiſſe Byzantinos, qui Francorum magnitudinem iam pridem limis oculis contuiti, minime omnium aequo animo ferebant, vt, debellato Liudeuito, ad orientem proferrent imperii ſui fines, adeoque nihil procul dubio faciebant reliqui, vt Liudeuitum ſaltim per amicos, qualis et Gradenſis ille patriarcha fuiſſe videtur, rebus ad bellum gerendum neceſſariis, iuuarent (g).

(e) *Vita Ludouici Pii pag. 376.*
(f) *Annal. Bert. ad a. 821.*
(g) Iaderam, Dalmatiae ciuitatem, tum paruiſſe Graecis imperatoribus, teſtis locupletiſſimus eſt, qui in ſequente ſaeculo ſcripſit, Conſtantinus imperator, qui libro de

Digitized by Google

XIIII. Eodem anno 821. et alia quaedam referunt annales, quae a nobis hic non videntur praetermittenda. Inter ea nescio an primum locum mereantur ea, quae in comitiis Neomagensibus acta sunt. De iis Astronomus, *vitae Ludouici* auctor (h): *Kalendis Maii conuentum alterum habuit imperator Nouiomagi, in quo regni partitionem, quam inter filios suos iam dudum fecerat, coram recitari fecit, et a cunctis proceribus, qui tunc adfuere, confirmari.* Quod et *Annales Fuldenses, Metenses, et Laurishamenses*, (i) repetunt, obseruantes simul, Ludouicum Pium imperatorem tunc eo adegisse proceres, vt illam partitionem, quae ante quadriennium placuerit, iureiurando confirmarent. Quod profecto eo magis mirandum, quo minus spes numerosioris prolis, vxore iuuencula domum ducta, euanuerat. Sed nondum nato Carolo Caluo, et Iuditha adhuc paullo modestius se gerente, dubium non est, quin Ludouicus imp. nondum nouercalibus blanditiis corruptus, diuisionem illam ratam esse, serio voluerit. Quin eodem consilio, auctumno huius anni 821. Lotharium, iam XXIII. annorum iuuenem, vxorem ducere passus est: de quibus nuptiis auctor *vitae Ludouici* (k): *eodem anno, medio Octobri, conuentus publicus in Theodonis villa celebratur. Vbi denique dominus imperator primogenito filio suo*, Lothario, Ermingardam, *filiam Hugonis comitis, vxorem cum sollemni iunxit adparatu.* Quae paene et *Bertiniani*, *Metenses*, et reliqui annales ad hunc

de administrando imperio ad Romanum filium, a Io. Meursio *Lugduni Bat. a.* 1611. primum edito, *cap.* 29. *pag.* 95. a Basilii imp. temporibus, ipsoque auctore, omnes quidem vrbes Dalmaticas, imperatoribus Constantinopolitanis antea obnoxias, Slauis vel Croatis factas esse tributarias, at ita tamen, vt praetori ab imperatoribus illis misso darent βραχύ τι, ἵνα μόνον δείκνυται ἡ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων καὶ πρὸς τὸν σρατηγὸν αὐτῶν ὑποταγὴ καὶ δούλωσις: *exiguum aliquid, ad ostendendam tantum Romanis imperatoribus et praetori eorum debitam subiectionem et seruitutem.* Id vero quum a Basilii demum temporibus, qui ab anno 856. imperare coepit, contigerit: consequens est, vt antea maritimae hae ciuitates ἀρίσως sub imperio Byzantino fuerint. Non mirum ergo, si imperatores Constantinopolitani ex vetere prouerbio noluerunt *Francos vicinos* habere, maxime quum de eo tempore Cedrenus *Hist. comp. pag.* 421. diserte scribat: ἀπέστησε δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία, *defecit sub eo*, (Michaële Balbo,) *tota Dalmatia.* Quod procul dubio de Borna, eiusque successoribus, Francorum partes sequutis, intelligendum.

(h) *Ad a.* 821. *pag.* 376.
(i) *Ad a.* 821.
(k) *Ad a.* 821. *pag.* 376.

Digitized by Google

hunc annum notant. THEGANVS (l) vero addit, HVGONEM, Lotharii ſocerum, *fuiſſe de ſtirpe cujuſdam ducis, nomine* EDITH, *qui adeo fuerit timidus ſuper omnes homines, (ſic enim cecinisſe ei domeſticos eius,) vt aliquando pedem foris ſepem ponere non auderet.* (m) Sed haec forte calumniam ſapiunt. Id vero multo certius eſt, non magis auſpicatas, quam patris, fuiſſe has filii Lotharii nuptias. HVGONEM enim illum ſocerum Lotharii, iam tum patri ſuccenſentis, animum magis magiſque incendiſſe, ac demum auctorem fuiſſe eorum motuum, quibus paullo poſt auguſta domus concuti coepit, idem his verbis teſtatur

(l) *De geſt. Lud. cap.* 28. *pag.* 308. *ſequ.*

(m) Vtrum de EDITHO, an de ipſo HVGONE haec dicantur, non ſatis expeditum eſt. Prius verborum nexus ſuadet: at alibi tamen, puta *cap.* 55. *p.* 320. ipſum Hugonem vocat TIMIDVM. Quod ſi verum eſt, merito mireris, tantum animi fuiſſe huic Hugoni, vt non modo ipſe a Ludouici Pii obſequio deſciſceret, ſed et Lothario, genero, ad idem audendum auctor eſſet, ceu veteres omnes adfirmant. Quod ſane non eſt timidi, ſed eius, cui aes triplex circa pectus eſt. Thegan. *cap.* 28. *et* 55. Nithard. *lib. I. pag.* 436. Ceterum HVGONEM *Prouinciae ducem* vocat Alericus *Chronic. ad a.* 855. eumque *Annales Fuldenſes* anno 837. Theganus anno 836. obiiſſe teſtantur, eiuſque coniugem BAVAM celebrat diploma vel teſtamentum Gerardi comitis apud Dacher. *Spicil. tom. III. pag.* 446. *ſequ.* Ex diplomate porro Lotharii apud Vignier. *Probat. genea'. pag.* 77. patet, Hugoni patrem fuiſſe Luitfridum, comitem, fratrem Lutardum, comitem. EDITH vero ille, cuius ex ſtirpe prodiit, procul dubio fuit ETHICO vel Adalricus, dux Alamanniae, Berſuindae Burgundae maritus, cuius poſteros ex genuinis erutos monimentis ita ſiſtit Eccard. *Orig. Habſb. lib. I. cap.* 3. et Calmet. in *Geneal. duc. Lorh. pag.* 139. *ſeqq.*

Ethico vel Adelricus, dux Alamanniae; † 698. Vxor Berſuinda Burgunda † 698. nono poſt maritum die.

- Ethico II. dux Alamanniae.
  - Ethico, ep. Arg. *Vit. S. Odil.*
  - Albericus, com. Alſat. ap. Vign. *p.* 71.
- Adalbertvs, dux Alamanniae, † ante a. 721.
- N. occiſus a patre. *Vita S. Odiliae.*
- S. Odilia, abbat. Hohenburg. † anno circiter 722.
- S. Roſ-uinda.
- Hugo.
- Bataco. Ruyr. *Antiqu. de Voſge, lib. III. cap.* 15. 16.

- Lvitfridvs, qui et Lantfridus, dux Alam. † 730.
- Eberardus, comes † 747. Vx. Emeltrudis.
- Eugenia, abbatiſſa Hohenburg. 722.
- Attala, abbatiſſa S. Stephani Argentor.
- Maſo, fundator monaſt. Maſmunſter. Languille *Hiſt. d'Alſace tom. II. pag.* 15.
- Gundlindis, ſanctimonialis.
- Bero, Bleon, Heicho. Mabill. *Annal. Ben. tom. II. pag.* 695. *ſequ.*
  - Hugo, Bleonis filius.
    - Bodalus.
      - Egerhandus ante patrem mortuus. Calmet *tom.* I. *pag.* 142.

- Thietbaldus ſeu Theobaldus, dux Alam. 727. 732. 742.
- Lvitfridvs, dux Alam. † 751.
  - Lvitfridvs comes.
    - Lutardus comes, Vx. Grimildis.
      - Gerardus comes, vxor Grimildis.
        - Theodericus comes, Eua. † iuuenis.
    - Hvgo comes † 837. Vx. Baua.
      - Luitfridus, Lotharii intimus 849.
        - Hugo comes 866. 869.
          - Luitfridus, Vngaros caedit 925.
            - Luitfridus com. 968. 977.
        - Luitfridus comes. Vxor Ermentrudis, ſoror Bertoldi et Erchangeri.
          - Hundfridus.
          - Luitfridus, capite plexus 916.
      - Adalardus comes.
      - Hugo, † puer.
      - Rotrudis, abb. S. Stephani Argent.
      - Ermengardis, Lotharii imp. vxor anno 821. † 851.
      - Hugo.

Digitized by Google

teſtatur THEGANVS: (n): *iam tunc Lothario imminebat infidelitas, quam per ſuggeſtionem ſupradicti ſoceri ſui et aliorum iniquorum multorum oſtendit in patre.* Adeo in id veluti conſpirabant fata, vt contractis adfinitatibus adfligeretur Ludouici Pii familia, et ex patris filiique taedis nuptialibus ſupereſſent ſcintillae, quae aliquamdiu ſopitae in magnum illud, ac paene fatale, rei publicae incendium eruperunt. Ceterum imperator, ſatis animaduertens, non bene conuenire ſolere ſocrui cum nuru, nouum maritum Wormatiae cum vxore morari iuſſit, ipſe hiemem Aquiſgrani, ex inſtituto ſuo exegit. (o). Ceterum in eodem conuentu (p) aliud clementiae pietatiſque ſpecimen edidit imperator. Quum enim eum iam pridem poenituiſſet ſeueritatis, qua in BERNARDVM, Italiae regem, eiuſque ſocios quarto abhinc anno animaduerterat, eoque nomine ſe pleriſque exoſum eſſe, intelligeret: clericos omnes, quos ob eam coniurationem in exſilium miſerat, reuocauit, priſtiniſque dignitatibus reſtituit, inter quos *Vitae Ludouici auctor* (q) praecipue ADALHARDVM, abbatem Corbeienſem, eiuſque fratrem BERNARIVM, id eſt, BERNARDVM, nominatim exprimit. Nec dubitandum, quin in eo numero et tertius frater WALA, abbas Corbeienſis, quem aula expulſum, ſupra monuimus. (r), fuerit. At ne hac quidem clementia rebus ſuis prudenter conſuluit LVDOVICVS imperator. Hi enim exſules, immemores beneficii, poſtea Lothario aduerſus patrem res nouas molienti fauerunt aperte, ipſamque et ſanguinis neceſſitudinem,

Ex qua tabula patet, ERMENGARDIM fuiſſe gente Sueuam, adeoque iam tres ordine imperatores, Carolum M. Ludouicum Pium, et Lotharium I. ſibi ex ea gente vxores adſciuiſſe.

(n) *Ibid. pag.* 308. *ſequ.*

(o) *Vita Ludouici Pii pag.* 377. *Annal. Bertin. et Met. ad a.* 821.

[p] Neſcio, an non veteres Romanorum principes imitari hic voluerit LVDOVICVS Pius. Solebant enim et hi natalibus liberorum, vel ſi qua alia occaſio laetitiam publicam intenderet, captiuos liberare, reuocare exſules, reis gratiam ſuppliciorum facere. Eius rei exempla exſtant apud Chryſoſt. *in Matth. III. homil.* 3. Iulianum *orat. I. vbi legendus* Ez. Spanhemius, *l.* 8. *l.* 9. *l.* 11. *D. ad SC. Turpill. l.* 1. *C. Th. de indulg. crim. l.* 2. *C. Th. eod.* Eum vero morem iam ante Ludouicum Pium ſuum fecerant Franci. De Chilperico enim Aimonius *Hiſt. Franc. lib. III. cap.* 54. *in illis diebus Chilperico denuo natus eſt filius, nomine Chlotarius. Quapropter vniuerſos carceres in regno ſuo Chilpericus aperiri iuſſit, et diuerſorum reos criminum abſolui.*

[q] *Ibid. pag.* 376. *ſequ. Annal. Bertin. ad a.* 821.

[r] *Cap.* 4. §. 8. c]

nem, et adfinitatem vindictae ſtudio poſthabuerunt (s), quod pro eorum temporum barbarie in ſacrorum illorum hominum laudibus ponere

[s] ADALHARDVS, BERNARDVS, WALA, filii erant BERNARDI, nepotes CAROLI MARTELLI, fratres Gundradae et Theodradae, qui quaeque omnes relictis rebus humanis monaſticum vitae inſtitutum elegerunt. Et ADALHARDVS quidem vtriuſque Corbeiae, WALA alterutrius abbas, BERNARDVS ibidem monachus, GVNDRADA S. Radegundis apud Pictauienſes ſanctimonialis; THEODRADA vidua, abbatiſſa S. Mariae Sueſſionenſis fuit. Ex his frater natu maximus d. II. Febr. anno 825. alter menſe Sept. anno 836. tertius et ſorores, incertum quo anno, deceſſerunt. WALA, antequam cuculum ſumeret, comes vxorem duxerat ſororem BERNARDI, Septimaniae ducis, cuius cauſſa ſeditio, quae Ludouico Pio tot moleſtias attulit, orta eſt. Paſch. Ratbert. *Vit. Walae, lib. II. cap.* 8. Quum ergo iſtius BERNARDI ducis infra frequens futura ſit mentio, eius familiae notitiam hic in anteceſſum dare iuuabit, additis teſtimoniis, quae nos ex parte Io. Dauidi Koelero, eiuſque *Diſſertationi de familia Auguſta Carolingica* debere, grati fatemur: monentes tamen ſimul, quaedam in hoc ſtemmate non ſatis certa eſſe, veluti quod ALDANAM, THEODOINI vel THEODERICI vxorem, CAROLI Martelli filiam fuiſſe contendunt, quod eius neptem Berthem in Pippini, Italiae regis manum conueniſſe aiunt. [Vid. Blondell. *plenior. adſert. geneal. Franc. pag.* 102.] Quare hanc, tamquam dubiae fidei, omiſimus.

THEO-

Digitized by Google

ponere non dubitat infenſiſſimus Ludouico imperatori PASCHASIVS RATBERTVS (t).

XV. Progredimur ad annum 822. tum prodigioſo caeſpite, L. pedes longo, XIIII. lato, in Thuringia ſua ſponte in aërem ſublato, et vltra XXV. pedum ſpacium tranſuecto, nec non inſigni terrae hiatu, iuxta Arenſeam, veteris Marchiae oppidum, inſignem. Hiatus iſtius, cuius veſtigia et hodie exſtant, mentionem faciunt plerique iſtius aeui ſcriptores, veluti *Annalium Fuldenſium*, *Metenſium*, et *Bertinianorum auctores*, (u) quorum omnium narrationes eo redeunt, *in partibus orientalis Saxoniae, quae Soraborum finibus contigua ſit, in quodam deſerto loco, iuxta lacum, qui dicatur* ARNSBO (x), *in modum aggeris terram intumuiſſe, et limitem, vnius leugae longitudine per-*

THEODOINVS (aliis Theudericus,) VX. ALBANA.

S. GVILLELMVS comes, 804. dux Tholoſanus Erm. Nigello *lib. I. v.* 137. fundator monaſterii Gellonenſis quod ingreſſus eſt 806. Vxores I. CVNIGVNDIS, II. GVITBVRGIS. Vid. *Acta Anim. SS. Maii tom. VI. pag.* 820.

Theodoinus, Adalelonus, Albana, Bertana. *Acta SS. ibid.*

CAROLVS Martellus.

Bernardus.

BERNARDVS, a Ludouico Pio ex baptiſmo ſuſceptus, eius aulae camerarius et dux Septimaniae, de quo infra plura.

Heribertus, Bernardi frater, oculis priuatus anno 830.

Wilcharius, 804. *Acta SS.*

Goicelinus 804. *ibid.* capitis damnatus a Lothario 834. *Vita Ludouici pag.* 407.

Helimburch 804.

Gerbirch monialis, a Lothario in aquis ſuffocata 834. Thegan. *cap.* 42.

N. filia. = WALA comes, poſt abbas Corbeienſis. Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Walae lib. II. cap.* 8.

(t) In *Vita Walae, lib. II. cap.* 8.
(u) *Ad a.* 822.
(x) Locus ille olim deſertus, iam ſatis cultus, oppidum praeter vicinos pagos et vicos, habet ARNSBAM, quae in veterem et nouam diſpeſcitur. Ad eam hodie

Digitized by Google

porrectum ſub vnius noctis ſpacio abſque humani operis molimine ad inſtar vallis (y) *ſubrepiſſe.* Sed vt ad ipſas eius anni res veniamus, primum nobis occurrunt comitia, quae LVDOVICVS Pius Auguſto menſe in Attiniacenſi palatio, in vltimis Rhemorum finibus trans Moſam ſito (z), habuit. In iis enim non modo ſe cum fratribus, quos anno 817. attonderi iuſſerat, et reliquis, quos Bernardi caſus vna veluti ruina inuoluerat, bona fide in gratiam rediiſſe verbis profeſſus eſt, verum etiam publico actu de epiſcoporum ſententia conceptum ex priſtina illa ſeueritate dolorem, oſtendit, ſollemni illa confeſſione, et, vti tum vocabatur, poenitentia, non ſua tantum peccata, ſed et, quidquid a patre ſuo ſimili

hodie viſitur grandis ille lacus, quem olim multo minorem fuiſſe, et per hunc ipſum hiatum tantum cepiſſe incrementum probabile eſt. Eum in *Atlante Brandenburgico pag.* 110. ita deſcribit Paullus Iac. Gundlingius: *die Arendſee iſt gewiſslich ein Wunder der Natur. Sie iſt bey zwanzig bis dreyſſig Klaffter tief, vnd hat keinen ſonderlichen Zufluſs, vnd ganz keinen Abfluſs. Der Vmfang iſt wohl eine gute Meile Weges. Sie vermehret ſich nicht bey ſtarcken Regen oder Schnee, vnd vermindert ſich nicht bey trocknem Wetter. Sie fällt vnd ſteigt in etwas mit der Elbe, welche etliche Meilen davon iſt. Das Waſſer wird zuweilen grünlicht, vnd man kan daher nicht glauben, daſs es von der Elbe komme. Sie frieret ſelten zu, ia nur, wenn der Belt zufrieret. Sie rauchet, wann ſie zufrieret, vnd wird dabey ein groſſes Brauſen gehöret. Wann das Eiſs ſich bricht, geſchiehet es mit Krachen. Es iſt ein tieffer Grund, vnd die Hechte haben, welches man kaum glauben ſolte, faſt Mannes länge, vnd reiſſen die Netze meiſtentheils durch. Die Fiſche aber haben guten Geſchmack.* Illud ex eodem auctore addimus, phaenomenon illi, quod annales ad a. 823. referunt, fere ſimile vidiſſe accolas anno 1685. d. XXV. Nouembris, quod eiuſdem verbis ex *p. III.* deſcribemus: *Anno* 1685. *den* 25. *Nouembr. verſpürte man in der Stadt Arndſee ein kleines Erdbeben, worauf das Waſſer in der See aufwerts geſtiegen, vnd drey vnd zwanzig Gärten vberſchwemmet, bis das Erdreich in die See gefallen. Das Waſſer in der See wurde, als bey einem Waſſerwerck, in die Höhe getrieben, vnd endlich hat ſolches einen bereits hohl gemachten Hügel, vnd darauff geſtandene Windmühle zittern gemacht, ſo, daſs die Leute kaum entſpringen können. Es gieng endlich der Hügel mit der Mühle vnter, vnd entſtunde darauff eine See. Dort iſt die See nun zwantzig Klaffter tieff, vnd hat einen Platz in die Krümme von* 1000. *Schritten eingenommen.*

(y) Legendum: *valli*, vt et *Annales Fuldenſes.*

(z) De eo loco, percelebri in regum ſecundae ſtirpis annalibus, ſaepe quaeſitum. Sed eum iam pridem oſtenderunt praeſtantiſſimi ſcriptores, ſitum trans Moſam, in vltimis Rhemorum finibus, vbi vicus, retento vetere vocabulo, et hodie *Attigny* vocatur. Plura de eo palatio Bignon. *ad leg. Salic. pag.* 178. *ſeq.* Labb. *Miſcell. tom. II. pag.* 498. Steph. Baluz. *Not. ad Lupum Ferrar. pag.* 123. Bergier. *de itiner. Rom. pag.* 49. Mabillon. *de re dipl. lib. IIII.*

Digitized by Google

ſimili occaſione admiſſum fuiſſet, expiaturus (a). Soluto eo conuentu imperator Arduennam venandi cauſſa petiit, prius tamen LOTHARIVM filium vna cum Ermengarde in Italiam ad res illius conſtituendas ablegauit, adiunctis ei WALA, adfine eius, tum monacho, at rerum ciuilium peritiſſimo prudentiſſimoque viro, et Gerungo, oſtiariorum magiſtro, quorum ille conſilio in publicis priuatiſque rebus vteretur (b). PIPPINVM vero ſimiliter a ſe dimiſſurus, prius illi vxorem dedit ENGELTRVDIM, Theotberti, comitis Matricenſis (c) filiam

(a) *Vita Ludouici pag.* 377. *Annal. Bertin. Met. Fuld. ad a.* 822.

(b) Iidem. Add. Thegan. *cap.* 19.

(c) MATRICENSEM illum comitatum, quem pro pago circa oppidum *Graeuen Mackern* inter Theodonis villam et Treuerim acceperat Chifflerius, primus accurate deſcripſit Dau. Blondellus in *pleniore adſert. geneal. Francicae pag.* 130. vbi profligatis a *pag.* 101. Chifflerii coniecturis, *pag.* 140. eum ad ſeptentrionem comitatibus Vilcaſſino et Tellauſenſi, ad orientem Pinciacenſi et Pariſienſi; ad meridiem Stampenſi, Drocenſi, et Carnotenſi; denique ad occidentem Ebroicenſi obuertum fuiſſe, docet, eiuſque ſitum elegante charta chorographica repraeſentat: vt nemo dubitaturus ſit, Blondellum cauſſam ſuam peroraſſe. Ei ampliſſimo comitatui tum praeerat Theodebertus, Engeltrudis, Pippini coniugis, pater, quem ipſe Pippinus in diplomate a Boucheto *dans la veritable origine de la maiſon de France pag.* 276. et Blondello *ibid. pag.* 96. edito NEBVLVNGI comitis filium fuiſſe prodit. Cuius Nebulungi comitis pater quum fuerit CHILDEBRANDVS, vt ex vetuſto monimento apud Ducheſnium *tom. I. pag.* 773. patet, in eodemque monimento, nec non apud Fredegarium *in Chron. ad p.* 109. *Caroli Martelli Childebrandus germanus* et *Pippini regis* Franc. *auunculus* vocetur: Engeltrudis iſtius ſtemma tale fuit.

filiam (d). De LVDOVICO nihil ad hunc annum veteres; siue tum ille in Boioaria sua delituerit, siue in patris fuerit comitatu. Ex silua sane Arduenna imperator in Germaniam contendit, hibernisque Francofurti iuxta Moenum exactis orientalium Francorum proceres adesse iussit, eorumque consilio Auarum, Slauorum, Boëmorum, Morauorum legatis respondit, cum Normannis pacta firmauit, aliaque, quae e re publica futura videbantur, disposuit. A quo conuentu abfuisse LVDOVICVM nostrum, cui pars Ger-

PIPPINVS Heristallius, maior domus † 714.

- Drogo, comes Campaniae, obiit viuo patre 708.
- Grimoaldus, maior domus † 714.
- Carolus Martellus, maior domus.
  - Pippinus rex Franc.
    - Carolus M. imp.
      - Ludouicus Pius imp.
        - PIPPINVS, rex Aquitaniae. = ENGELTRVDIS, Pippino Aquit. regi nupta anno 822.
- CHILDEBRANDVS comes vixit 735. Fredegar. in *Chron. cap.* 109.
  - NEBILVNGVS, comes Matricensis.
    - THEODEBERTVS, comes Matricensis.
      - Robertus, comes Matric. circa a. 828. Vx. Agana. *Vita S. Genulfi lib. II.*

Robertus Fortis, dux et marchio Franciae † 887.

Robertus, dux Franciae postea rex. 922.

Eudo, rex Franc. 880. † 898. — Hugo magnus, dux Franc. † 950. — Emma, regina

HVGO CAPETVS, rex Franc. 987.

Ex quo schemate patet, ENGELTRVDIM illam ex ea gente, quae postea in Francia regnauit, et hodie, adplaudente Europa, feliciter regnat, prodiisse, et marito suo quinto gradu lineae obliquae inaequalis cognatione iunctam fuisse

(d) *Annal. Bertin. ad a.* 822. *Vita Ludou. pag.* 378.

Digitized by Google

Germaniae haud modica parebat, vix credibile eſt. Ceterum iidem ſcriptores (e) obſeruant, imperatorem eo tempore palatium nouis exſtructis aedificiis exornaſſe, vt in eo hiemem eo commodius exigere poſſet. Quod ideo monere viſum, quod hoc ipſum palatium LVDOVICVS noſter, mortuo patre, frequentius, quam vllum aliud, inhabitauit, et ibi fere lares ac perpetuum domicilium conſtituit.

XVI. Dum haec in vtraque Francia gerebantur, in Pannonia antiquum obtinebat LIVDEVITVS, tanta pertinacia detrectans LVDOVICI Pii imperium, vt extrema quaeuis ſubire, quam ad priſtinum obſequium redire malle videretur. Ei ergo et hoc anno oppoſitum legimus iuſtum exercitum, qui ex Italia in Pannoniam irrupit, et rebellem adeo perterruit, vt ne in ſua quidem ciuitate, quantumuis munitiſſima, quam SCISSIAM (f) vocat *Annalium Bertinianorum auctor* (g), ſibi ſatis tutus videretur. Itaque in fugam ſe dedit, et vt in Dalmatia interea deliteſceret, Sorabicae cuiuſdam ciuitatis principi, vt in ciuitatem admitteretur, perſuaſit. Soraborum enim nationem magnam tum Dalmatiae partem tenuiſſe, idem *Annalium Bertinianorum* conditor obſeruat (h). Enimuero vix intra muros receptus, peſſimam patrono gratiam retulit, quippe quem violato hoſpitii iure, nefarie obtruncauit, atque ita Dalmatica illa ciuitate, cuius nomen haud exprimunt annales, nefando ſcelere potitus eſt. Inde miſſis legatis, et ſe culpae reum fatetur, et in poſterum in officio ſe futurum promittit, et ſe vltro ad imperatorem pollicetur venturum. Sed iam bonae ſpei decoxerat homo nullius religionis ac fidei, neque ei quiſquam amplius fidem habebat, qui ne amicis quidem vnquam fidem praeſtiterat. Exercitus tamen, quod hoſtis ne tunc quidem ſui copiam faceret, exuſta tota re-

 gione,

(e) *Vita Ludouici pag.* 379. *Annal. Bertin. ad a.* 822.

(f) Vrbs haec Pannoniae ſuperioris Plinio *lib. III. cap.* 25. SISCIA, Straboni *lib. VII. pag.* 217. Σισκία, Ptolemaeo, Velleio Paterculo, Prudentio, Zoſimo, ſaepe memorata ad Colapis fluuii oſtium, et in auſtrali Saui, et inſulae Segeſticae ripa ſita eſt. Vid. Cellar. *Geogr. ant. lib. II. cap.* 8. *pag.* 556.

(g) *Ad hunc a.* 822. *pag.* 179.

(h) SORABI iſti reuera ſunt CROATI, vel, vti tum eos Graeci vocabant, Χρωβάτοι, Slauicae quidem originis, a Sorabis tamen diuerſi. Eos enim circa haec tempora, pulſis Araris, vniuerſam Dalmatiam praeter maritimas ciuitates occupaſſe, immo et has, tempore Baſilii imperatoris, intercepto commeatu eo demum adegiſſe, vt Croatis fierent tributarii, et imperatorum Byzantinorum praefecto modicum vectigal, in agnitionem dominii ſolniſſe, pluribus refert Conſtantinus *de adminiſtr. imperii, cap.* 29. *ſequ. pag.* 72. *ſequ.*

gione, actaque vbique praeda, inuictus magis, quam victor, domum reductus est (i).

XVII. Proximus huic annus 823. non nisi pauca, quae ad LVDOVICI nostri res pertinere viderentur, attulit. LVDOVICVS pater, eo ineunte, adhuc Francofurti haerebat, et adpetente vere, mense Maio ibi comitiis non omnium imperii sui optimatium, sed Saxonum, Alamannorum, Boioariorum, Burgundionum praefuit, in quo potissimum varias Sclauicorum principum lites composuit, nouumque conuentum in futurum mensem Nouembrem indixit (k). Interim LOTHARIVS imp. quem in Italiam missum diximus, dum vbique conuentus iuris dicundi caussa habebat, a Paschali, papa, Romam inuitatus ipso sacro paschatos die *apud S. Petrum et regni coronam, et imperatoris atque augusti nomen, accepit.* Ita EGINARDVS (l) et *Annalium Bertinianorum auctor* (m), qui tamen quam regni coronam intelligat, me non satis intelligere fateor, quum et nondum Italiae rex esset LOTHARIVS, et papa eo tempore praeter augustam dignitatem aliud quid conferre posse nondum videretur: vt adeo rem adcuratius ita expressisse videatur auctor *vitae Ludouici* (n): *interea* LOTHARIVS, *filius domini imperatoris, quum, sicut supra dictum est, a patre in Italiam missus esset, et secundum virorum, qui cum eo missi erant, consilium, oportunitates negotiorum ordinasset, et, quibusdam perfectis, quibusdam adhuc infectis de singulis respondere, et ad patrem de reditu cogitaret: rogatu Paschalis, papae Romani, imminente sancta Paschae sollemnitate Romam adiit, atque ab eodem papa clarissima ambitione susceptus, ipso sancto die apud beatum Petrum* DIADEMA IMPERIALE *cum nomine* AVGVSTI *suscepit.* Nec aliter rem referunt *annales Fuldenses* (o), et reliqui veteres, non profecto ignari, Ludouicum Pium id tantum egisse, vt augustam illam dignitatem, cum filio communicatam, ratam haberet pontifex (p), non vt regiam potestatem, quam iam patris

[i] *Annal. Bertin.* et *Metenf. ad a. 822. Vita Ludouici pag. 378 fequ.*

(k) *Annal. Bertin. ad a. 823.*

[l] *Ad a. 823. pag. 71. edit. Ioann.*

[m] *Ibid. pag. 180.*

[n] *Ad hunc annum 823. pag. 379.*

[o] *Ad eundem a. pag. 28.*

[p] Quum Carolum M. et Ludouicum Pium corona Caesarea incinxissent pontifices: non videbatur quisquam iure augusti nomen ferre, nisi a pontifice, adplaudente populo Romano, diademate esset donatus. Hinc ne Lothario quidem imperatoris nomen dare ausus est pater, nisi id a pontifice ratum habitum iri, sciret. Sic sane de diuisione olim a Carolo M. facta refert Eginardus, *Annal. ad a. 806.* imperatorem hoc testamentum

Digitized by Google

patris populique ſuffragio iure optimo nactus erat, in eum conferret. Vtcumque ſe res habeat: hoc imperii inſigni ornatus LOTHARIVS non diu haeſit in Italia, ſed Papiam regreſſus, rebus vtcumque compoſitis, menſe Iunio in Germaniam reuertit (q). Nec potuiſſet vmquam magis in tempore aduenire. Eo ipſo enim menſe ſibi a patre hunc honorem haberi vidit, vt in ſacro CAROLI recens nati lauacro ſponſoris partibus fungi iuberetur. Vterum adhuc tulerat IVDITHA, auguſta, et exactis menſibus in palatio illo Francofurtano (r), ipſis Idibus Iuniis (ſ), enixa fuerat filium, quem poſtea Ludouicus Pius auito CAROLI nomine inſigniuit, Lothario, vt tanto lubentius eius patrocinium ſuſciperet, eius compatre, vt vocant, delecto (t). Dum vero fauſtis adclamationibus perſtrepit palatium, triſtia vndique prodigia ab hominibus credulis Francofurtum nunciantur, terram Aquiſgrani tremuiſſe, puellam duodeceniem Commerciaci in dioeceſi Tullenſi ab omni cibo per decem menſes abſtinuiſſe, viginti tres villas in pago Saxonico Firiſaz e coelo tactas

mentum per ſe Romam ad Leonem pontificem miſiſſe: non vt vnum filiorum, quem vellet, imperatorem papa crearet, ceu id factum interpretatur cardinalis Caeſar Baron. *annal. eccleſ. ad a.* 806. ſed, *vt ipſe manu ſua ſubſcriberet*, eumque, cui imperium deſponderat, auguſtum agnoſceret. Nullum vero luculentius eſſe huius adprobationis ſignum, quam coronationem, nemo negauerit.

(q) *Iidem ibid.*

(r) Hincmar. *epiſt.* 3. *ad Carol. Calu.* et alia *epiſt. ad eumdem* apud Mabillon. *Analect. tom. I. pag.* 60.

(ſ) Menſe Iunio natum eſſe Carolum, etiam *Vitae Ludouici Pii* auctor *ad a.* 813. obſeruat. At ne ipſe dies natalis poſteris ignotus eſſet, ipſe Carolus Caluus effecit, inſigni diplomate anno regni ſui XXIII. id eſt, Chriſtianae erae 862. ſcripto, quo monaſterio S. Dionyſii *villam in pago Pariſiaco, cuius vocabulum Scindelicias* ea lege concedit, vt praeter alios dies, quo ſibi ſingulare quid accidiſſet, quoſque ibi longa ſerie enume-

rat, *Idus menſis Iunii, quando Deus ſe naſci in mundo voluerit*, feſto ac ſolemni ritu, ſupplicationibus, precibuſque celebrarent monachi. Quod quantiuis pretii diploma debemus Mabillonio *de re diplom. lib. VI. n. 97. pag.* 538.

(t) Id diſcimus ex *Vita Ludouici pag.* 418. vbi Ludouicus Pius Imp. Lotharium et Carolum filios monet, *vt vnanimes eſſent, et ſe alterutro tuerentur, vt Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius ſe* SPIRITVALEM *eſſe* PATREM *meminiſſe deberet, Carolus autem, tamquam* PATRI SPIRITVALI *et fratri ſeniori debitum honorem deferret.* Et apud Nithardum *lib. II. pag.* 447. ipſe Carolus Caluus per legatos meminiſſe Lotharium petit *fraternae* FILIOLIQVE *conditionis*, et iterum *lib. III. pag.* 467. eumdem *rogas et obſecras, memineris, quod frater* FILIOLVSque *eius ſit.* Filiolos autem tum vocabant, quos ex S. baptiſmi vndis ſuſceperant. Car. du Freſne *Gloſſ. med. et infim. Lat. tom. II. pag.* 438.

tactas esse, dicentibus. Adiecit, vt solet, fama sonitus nocturno tempore inauditos, crebra atque inusitata fulgura, lapidum cum grandine casus, pestilentiam hominum pecorumque, immo et imaginem Grabadonensem, S. deiparae, Iesum sinu gestantis, subito splendore per biduum fulgentem, ita tamen vt magi, offerentes munera, eo fulgore non illustrarentur. Quae dici non potest, quanto pauore concusserint animum imperatoris (u), ominibus iusto plus tribuentis, ac proinde nihil facientis reliqui, vt prodigia illa sacrificiis, precibus, et largitionibus rite procurarentur, et idemtidem dicentis, *per haec omnia magnam humano generi futuram cladem certo portendi* (x). Quod profecto, leuissimo licet argumento, diuinus ille cecinit vt vates. Haec ipsa enim quarti filii natiuitas adeo Ludouici Pii rationes omnes conturbauit, totque litibus implicauit eius familiam, et simul ipsam rem publicam ita concussit, vt postea veluti diuturno morbo oblangueſceret Francorum imperium, neque vmquam ex eo tempore recuperato pristino vigore reuiresceret. Haec tamen tristiora laetioribus quodammodo distinxit fama, quae Livdevvitvm, quocum adhuc bellatum magis, quam debellatum fuerat, a Sorabis ad Liudemistum, Bornae auunculum, confugientem, huius dolo interemtum esse nunciabat (y). Eo enim caeso, homine hoste acerrimo callidissimoque liberatum se videbat imperator, spemque pacandi orientales istas regni sui prouincias haud vanam eo magis concipere poterat, quo difficilius rebelles idoneo duce orbati, bellum solent sustinere.

XVIII. Morte Liudeuuiti vulgata, quanta sit facta rerum conuersio, vel proximus hic annus 824. ostendit, quo Omortagi (z), Bulgarorum regis legati, pacis faciendae, finiumque vtriusque

(u) Eginard. et *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.

(x) *Vita Ludouici Pii ibid.*

(y) *Annal. Bertin. ad h. a.*

(z) In describenda hac legatione minus adcuratus est annalista Bertinianus. Nam et nomen regis, quod Eginardus et Fuldensis exprimunt, omisit, et legatos illos pacis faciendae caussa aduenisse negat, quod et Fuldensis et Astronomus affirmant. Sed fortassis pro speculatoribus hos legatos habuit historicus aeque, ac ipse Ludouicus imperator. De regibus principibusque Bulgarorum nemo eruditorum adcuratius egit Carolo du Fresne, domino du Cange, *de familiis Dalmat. Slauicis* et *Hist. Byzant. cap. 6. et 7. pag.* 305. *seqq.* Omortagvs vero noster non alius est, quam qui a Graecis scriptoribus Μαρτάγων vocatur, qui Michaëli Balbo imp. orientis vtro subueniens, celebrem de Thoma tyranno victoriam reportauit. Cedren. *Comp. hist. pag.* 415. Zonar. *Annal. tom. III. pag.* 118.

Digitized by Google

que imperii regundorum cauſſa ad imperatorem miſſi, aduenerunt. Cuius rei nouitate commotus imperator, et fortaſſe ſiniſtri quid veritus, legatos diu in Boioaria retineri iuſſos demum Aquiſgrani admiſit, auditoſque dimiſit, comite iis dato Machelmo, in Boioaria comite, qui veram legationis iſtius inſolitae, nec vnquam antea in his oris viſae, cauſſam cum cura exploraret (a). Interea et Italicae res eo loco erant, vt celeriore remedio indigere viderentur. Romae in Theodorum, Romanae eccleſiae primicerium, et Leonem nomenclatorem fuerat ſaeuitum, oculis prius ac deinde capitibus priuatos. Quod quum Paſchalis papae iuſſu, et non ob aliam cauſſam, quam ob inſigne ſtudium in imperatorem factum diceretur, ita grauiter tulit LVDOVICVS imp. vt iam ſuperiore anno ADELVNGVM, S. Vedaſti abbatem, et HVNFRIDVM, comitem Curienſem, in Italiam mitteret, quibus praeſentibus pontifex quidem, ſe conſcium eius ſupplicii non fuiſſe, interpoſito cum magno epiſcoporum ac diaconorum numero iureiurando adſeuerauerat, at mortuos tamen maieſtatis reos et iure caeſos pronunciarat, miſſiſque legatis Ioanne, Siluae Candidae epiſcopo, Sergio bibliothecario, Quirino ſubdiacono, et Leone, magiſtro militum, pudorem ſuum purgauerat (b). Praeterea hoc ipſo anno non modo SVPPO, dux Spoletanus, ſed et, qui ipſi ſucceſſores dati fuerant, ADALHARDVS, comes palatii, et MORINGVS, Brixiae comes, ille quinto poſt menſe, hic, antequam nouam dignitatem capeſſeret, properantibus fatis fuerant exſtincti (c). Denique mortuo Paſchali papae duo ſucceſſores diſcordantibus ſuffragiis fuerant dati, e quibus tamen, praeualente nobilium auctoritate, EVGENIVS, tituli S. Sabinae archipreſbyter cardinalis, aemulum vicerat. Ex his omnibus ne quid res publica detrimenti caperet, LOTHARIVS imp. demum in Italiam miſſus eſt (d), qui menſe Auguſto eo profectus, recta Romam petiit, exceptuſque honorifice ab EVGENIO papa, non modo de Theodori et Leonis laniena quaeſtionem habuit, ſed et re diligentius inueſtigata, *reperit, quorumdam pontificum vel ignorantia, vel deſidia, iudicumque coeca atque inexplebili cupiditate multorum praedia iniuſte eſſe confiſcata.* LOTHARIVS ergo, re comperta, ſuum cuique reddi iuſſit,

[a] Eginard. et *Annal. Fuld. ad a.* 824. *Vita Ludouici pag.* 383.

(b) *Annal. Bertin. ad a.* 823. *Vita Ludouici pag.* 381.

[c] Eginard. *ad a.* 824.

[d] *Annal. Bertin.* et Eginard. *ad h. annum.*

ſit, conſtituitque in futurum, vt more maiorum *ex latere imperatoris mitterentur, qui iudiciariam exercentes poteſtatem, iuſtitiam omni populo facerent, et tempore, quo viſum fuerit imperatori, aequa lance penderent.* Quo ipſo quum non modo oppreſſis conſuleret, ſed et iura auguſtorum in vrbe maſcule tueretur Lotharivs, tantam voluptatem et populo Romano, et patri, attulit, vt vtriſque peraeque placeret (e). Interea Lvdovicvs Pius non ſegnius res egit. Nunciata enim Britonum Armoricorum rebellione, expeditionem, ob famem commeatuſque anguſtiam adhuc dilatam, ineunte auctumno ſuſcepit, comitibus Lvdovico noſtro ac Pippino, quo bello quantum virtutis bellicae ſpecimen ediderit Lvdovicvs, rex Boioariorum, iam alibi dicere occupauimus (f). Victor imperator ante diem XV. Kal. Decembris Rothomagum, vbi Ivditham auguſtam reliquerat, rediit, et Michaelis, imp. Byzantini, legatos, de iconomachica controuerſia quaedam ad Ludouicum referentes (g), audiuit,

[e] *Vita Ludouici pag.* 382.

[f] *Lib. I. cap.* 3. §. 7.

[g] Quum haec non ſatis plene referant eorum temporum annales, quaedam, quae vel maxime ad rem faciunt, hic ſupplenda ſunt, et quidem ex ipſa Michaelis imp. *epiſtola ad Ludouicum imp.* eo anno ſcripta, quam ſeruauit Baron. *ad a.* 824. *n.* 17. *ſequ.* In ea imperator Ludouico narrat putidas iconolatrarum ſuperſtitiones, eo iam progreſſas, *vt ab imaginibus crucis loco vbique ſtatuis auxilium petant, eas ſuſceptrices infantium faciant, colores de iis abraſos ſacris oblationibus immiſceant, ſupra eas, vel de earum manibus communicent,* cetera. Hanc ergo cauſſam fuiſſe ait Leoni Iſauro, *imagines de humilioribus locis efferendi, relictis, quae in ſublimioribus locis poſitae eſſent, et adoratione, lucernarum accenſione, incenſo tantum* prohibitis. Sibi porro eamdem fatetur ſedere ſententiam, *abiiciendos nimirum eſſe de Chriſti eccleſia eos, qui huius modi malignis inuentionibus ſtuderent.* Edita hinc porro fidei confeſſione; Ludouici Pii conſenſum petit *aduerſus ſeductores pſeudo-Chriſtianos*, ſeque ideo ad ipſum antiquae Romae papam legatos et munera mittere fatetur, vt concordia, ſi qua fieri poſſet, eius opera ſtabiliatur. Ludouicum vero, *qui ſupremarus iura ſibi adhuc ſeruarit in ipſa Roma, et vbique in ditionibus, donatis Romano pontifici*, in id pro virili annisurum, ſperat, *vt Roma eiiciantur omnes calumniatores Graeci*, et ſchiſmatici iconolatrae, quippe *omnem operam adhibentes impediendae concordiae in vnitate fidei inter orientem et occidentem.* Fuit ergo hic imperator in eorum ſententiam pronior, qui non quidem omnem damnabant vſum imaginum, ſed tamen ab earum cultu quam maxime abhorrebant, multis ideo calumniis proſciſſus a Maimburgio *dans l'hiſtoire des Iconoclaſtes, part. II. pag.* 140. *ſequ.* Natali Alexandro *Hiſt. eccl. ſaec. VIII. diſſ. VI.* et aliis iconolatrarum promachis, ſed erudite defenſus a Fridr. Spanhemio in *Hiſt. imag. reſtit. ſect. VIII.* §. 11. *pag.* 575. *ſequ.* Et ſane eamdem ſententiam tum in Germania tuebantur Walafridus Strabus, Augienſis, in libro de *rebus eccleſ. cap.*

Digitized by Google

cap. 8. Haymo Halberſtadienſis et Rabanus Maurus, abbas Fuldenſis, et Moguntinus poſtea archiepiſcopus, aliique eccleſiae doctores, et tam acriter quidem, vt Nicetas Choniatas *lib. II. pag.* 251. ſcribere non dubitet, *Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἰκόνας ἱερὰς ἅγιον σέβεσθαι ἀπηγόρευται*, *apud Armenios aeque, ac Alamannos, ſacrarum imaginum adoratio peraeque interdicta eſt.* Gallos etiam ſero admodum amplexos eſſe iconolatrarum ſententiam, adeoque tum ſub Ludouico eiuſque poſteris adhuc Caroli M. ſynodique Francofurtanae decretis conſtanter ſuffragatos eſſe, ipſi fatentur ſcriptores Galli cordatiores, Iac. Sirmond. *Admonit. tom. VII. Conc.* 1055. et *ad conc. Pariſ. col.* 1648. Baluz. *Not. ad Agobard. pag.* 88. Maimburg. *part. II. pag.* 52. et magnum doctorum Gallorum Graecorum ſententiam damnantium indicem texit laudatus Spanhemius *ſect. VIIII. pag.* 614. *ſequ.* Quo minus profecto videtur dubitandum, quin et Ludouicus Pius veterem illam, et a patre ſuo tam luculenter explicatam de imaginibus doctrinam conſtanter retinuerit, grauiſſimamque legationem illam Michaëlis imperatoris habuerit. Et ſane id luculenter probant acta ſynodi Pariſienſis hoc ipſo anno habitae, in qua epiſcopi primum perlecta Hadriani papae epiſtola, olim ad Irenen auguſtam ſcripta, probant quidem, quae ille iconoclaſtarum furori oppoſuerit, at eum non ſatis cauiſſe aiunt, ne imagines adorentur: deinde ſynodum Nicaenam eadem ſeueritate ſub cenſuram vocant, eamque cultum illum et concepram de imaginum ſanctitate opinionem decretis firmaſſe indignantur, mirifice contra probant, quae Carolus M. illi concilio oppoſuerit, iiſque ab Hadriano papa non ſatisfactum, cauſamque illam pontificum rigore ad extrema deductam eſſe, deplorant. Denique ex patrum ſcriptis plura, quae ad rem pertinere videntur, colligunt, eaque digerunt *in XV. capita*, quorum *primum* eos, qui imagines e templis eliminandas, et in vaſis ſacris delendas cenſent, reprehendit; *altero* GREGORII M. ſententia de vero imaginum vſu ſiſtitur; *tertio* et *quarto* AVGVSTINI aliorumque teſtimonia contra cultum iactatamque ſanctitatem imaginum colliguntur; *quinto* ſimilibus collectis teſtimoniis oſtenditur, ſanctos, eorumque reliquias honore proſequi, at non adorare licere, ac proinde hanc adorationem multo minus conuenire imaginibus; *ſexto* nonnulla conuaſantur aduerſus eos, qui hunc cultum vſu atque antiquitate defendunt, et *ſeptimo* contra docent euitandum eſſe hunc cultum, ne offendiculo ſit infirmis; *octauo* et *nono*, adductis patrum interpretationibus, loca *Geneſ. XXXVII.* 31. et 1. *Reg. I.* 21. pro imaginibus fruſtra adduci, demonſtratur: *decimo* locum AVGVSTINI de vaſis ſacris; *vndecimo* alium de cherubinis; *duodecimo* quaedam de cultu ſoli deo debito, *decimo tertio* et ſequente alia de diſcrimine inter crucem et reliquas imagines ſtatuendo; denique *quinto decimo* nonnullas admonitiones contra iconoclaſtas. Quae acta quum ſatis nota ſint, breuem tantum eorum recenſum, exemplo Dupinii *Biblioth. eccleſ. tom. VII. cap.* 1. *pag.* 2. dare voluimus, mirati, Barthol. Caranzam, *in Summa Concil. pag.* 334. eam collationem, vti ipſe vocat, male a quibuſdam ſynodum Pariſienſem inſcribi exiſtimare, quum procul dubio ſynodus ſit conuentus epiſcoporum ad ventilandas quaeſtiones dubias legitime indictus, ita vero ipſe Ludouicus Pius hunc congreſſum vocet in *Commonitorio* apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 643.

Digitized by Google

diuit, eoſque ad Pontificem Romanum remiſit (h). Tanti vero ea res viſa eſt Ludouico imperatori, vt re antea cum Eugenio pontifice communicata, epiſcopos ſuos Lutetiam Pariſiorum euocatos, de tota illa controuerſia conſulendos exiſtimaret, qui collecta plurima patrum teſtimonia ad quaeſtionem illam pertinentia, per HALITGARIVM, Cameracenſium epiſcopum, et AMALARIVM, archiepiſcopum Treuerenſem, ad imperatorem miſerunt. Haec ille, vt ipſe in commonitorio apud STEPH. BALVZIVM (i) fatetur, mirifice probauit, *et ad id, propter quod collecta ſint, neceſſaria atque vtilia iudicauit*, ac proinde Hieremiae, archiepiſcopo Senonenſi, et Ionae, epiſcopo Aurelianenſi, id dedit negotii, vt eam collectionem, priuſquam ad pontificem tranſmitteretur, diligentiſſime recenſerent, deinde, vt illam Romam deferrent, et, quae ſit epiſcoporum Francicorum de imaginibus ſententia, modeſte oſtenderent. *Illud tamen*, inquit, *ſummopere praeuidete, vt ea illi de his oſtendatis, quae rationi de imaginibus habendae per omnia conueniant, et quod ipſe vel ſui reiicere minime valeant. Sed et vos ipſi tam patienter ac modeſte cum eo de hac cauſſa diſputationem habeatis, vt ſummopere caueatis, ne nimis ei reſiſtendo eum in aliquam irreuocabilem* PERTINACIAM *incidere compellatis, ſed paullatim, verbis eius quaſi obſequendo magis, quam aperte reſiſtendo, ad menſuram, quae in habendis imaginibus retinenda eſt, eum deducere valeatis, et ideo potius efficere contendatis, vt negotium, de quo agitur, ad meliorem, quam ad peiorem, ſtatum cum dei adiutorio perducatur. Poſtquam vero hanc rationem de earundem imaginum cauſſa conſummauerit, ſi tamen hoc ad nihilum* ROMANA PERTINACIA (k) *permiſerit, vt ratio inter vos habita aliquo bono et conueniente fine claudatur.* Ex quibus verbis patet, Ludouicum optaſſe, vt veritati de prohibendo imaginum cultu locum daret EVGENIVS pontifex, eamque quaeſtionem ita decideret, vt inde aliqua vtilitas ad Graecam Romanamque eccleſiam redundaret, (quippe quod votum et altera imperatoris ad EVGENIVM papam II. epiſtola (l) prodit,) ſed tamen exiguam ſpem felicioris ſucceſſus illi

[h] *Annal. Bertin. ad a.* 824.

[i] *Capitular. tom. I. pag.* 643.

(k) Verba illa, quibus *de Romana pertinacia* conqueritur LVDOVICVS *Pius*, tam ſunt notatu digna, vt ea ferre non potuerit Baronius, qui *pertinaciam* hic ab imperatore in ſenſu bono pro *conſtantia* accipi exiſtimauit, eamque vocabuli notionem teſtimonio Eulogii probare voluit, vapulans ideo Goldaſto. Sed nec ſolidam eſſe Baronii obſeruationem, nec Eulogii locum huc facere, candide agnouit Baluz. *Capitul. Tom. II. pag.* 1110. *ſequ.*

(l) Baluz. *ibid. pag.* 645.

Digitized by Google

illi feciſſe compertam totiés ROMANAM PERTINACIAM. Ne tamen quidquam ex ſua parte praetermiſiſſe videretur, legatos ſuos vna cum pontificiis, ſi qui Conſtantinopolin ituri ſint, eo profecturos, pollicetur, monetque HIEREMIAM et IONAM, epiſcopos, vt pontificis conſilium diligenter explorent, ſeque de tota re quamprimum faciant certiorem. Quid tum conſilii ceperit pontifex, nos hodie ignoramus: certo tamen perſuaſi, non permiſiſſe Eugenio *Romanam pertinaciam*, vt MICHAELIS Balbi et LVDOVICI Pii imperatorum precibus quidquam daret: nec LVDOVICI Pii legati anno 828. ad Graecos miſſi, HALITGARIVS, epiſcopus Cameracenſis, et AVFRIDVS, Nonantulanus abbas (m), multum videntur profeciſſe. Saltim res, imperante MICHAELE Balbo, qui ab omni truculentia abſtinuit, eodem loco manſit, eo vero mortuo, et Theophilo filio ſeuerius prohibente cultum imaginum, ingens ortus eſt tumultus, mortuoque imperatore, Theodora eius vidua, inuaſo imperio, conuocatoque anno 842. concilio Conſtantinopolitano, illam imaginum adorationem publicis ſanctionibus ſtabiliuit, totique illi controuerſiae finem ſatis infauſtum impoſuit. Vt vero ad Michaëlis legationem redeamus, eorum temporum annales (n) obſeruant, in legatorum comitatu fuiſſe etiam FORTVNATVM, patriarcham Gradenſem, quem ſupra Liudeuito tuliſſe ſuppetias, et Conſtantinopolin confugiſſe, diximus. De quo quum nihil verborum facerent legati, ipſe auguſtus illum de illa fuga percunctatus eſt, et male ſe purgantem ad pontificem maximum, ius ea de re dicturum, miſit (o).

XVIIII. Ineuntem annum 825. imperator ſatis quietum habuit. Hinc ex Gallia reuerſus, dies, quibus Chriſti reuiuiſcentis memoria recolitur, Aquiſgrani celebrauit, atque inde excurſione venationis cauſſa ad Neomagenſes facta ad comitia in menſem Maium indicta, Aquiſgranum rediit. Ibi legatos Bulgaros audiuit (p), et

(m) *Chron. Bertin. ad a.* 818. *pag.* 185.

(n) *Bertin. ad a.* 824. *pag.* 181. *ſequ.*

(o) Quem finem hoc iudicium habuerit, ignoramus. Vghellus tamen in *Italia S. Tom. V. pag.* 1183. *edit. vet.* ex Dandolo et Sigonio obſeruat, eum, antequam in Italiam proficiſceretur, in Francia obiiſſe, multis ornamentis eccleſiaſticis, quae adquiſiuerat cum aliis; tum patriarchali eccleſiae relictis. Sed ſi verum eſt, illum XXVII. annis praefuiſſe eccleſiae: ad annum 830. eum vixiſſe oportet, quo anno etiam Venerium illi ſucceſſiſſe idem ſcribit Vghellus *ibid. pag.* 1184.

(p) Vix hi legati domum fuerant remiſſi, quum illi denuo cum principis ſui litteris adeſſent, conquerentibus, Bulga-

Wihomarcum, Britanniae Armoricae regulum, obſequium fallaci promiſſione offerentem in gratiam recepit. Aquiſgrano, ſolutis comitiis, Vogeſi iuga venationis cauſſa luſtrauit, eaque exercitatione occupatus obuium habuit redeuntem ex Italia LOTHARIVM, quocum, peracto eo negotio, menſe Auguſto Aquiſgranum ad nouum procerum conuentum profectus pacem potiſſimum cum Normannis faciendam curae habuit, quorum auditis legatis, miſit, qui in menſe Octobri ipſis Germaniae Daniaeque limitibus pacis negotium conficerent. Quo facto vna cum LOTHARIO Neomagum ſeceſſit, LVDOVICVM noſtrum, poſt expeditionem Britannicam in palatio commoratum, in Boioariam miſit (q).

XX. Fuit hic procul dubio annus, quo LVDOVICVS noſter, qui iam ad plenam pubertatem peruenerat, conſtantius in Boioaria domicilium habere, ipſeque ad regni ſui clauum ſedere coepit. Quum vero ea aetas adhuc ſatis modica eſſet, ad regnum, tot expoſitum vicinorum inſidiis prudenter gubernandum: facile eſt ad exiſtimandum, LVDOVICO adiunctum eſſe virum aliquem expertae virtutis ac prudentiae, cuius ille conſiliis in rebus publicis ac priuatis vteretur. Idem enim inſtitutum Ludouicum Pium ſeruaſſe, quum Lotharium noſtro haud paullo maiorem in Italiam mitteret, iam ſupra vidimus. Et is ex mea quidem ſententia non alius fuerit, quam GEROLDVS, cuius primis illis regni Boici annis, ſaepius in actis monimentiſque publicis fit mentio, quam vllius alterius, et ita quidem, vt rebus a LVDOVICO geſtis, tamquam auctor accederet. Exſtat ſane apud RETTENPACHERVM (r) diploma, anno 828. monaſterio Cremimnenſi,

Bulgaros ea, quae petierint, non impetraſſe, eamque adferentibus conditionem, vt aut fines quam primum regantur, aut Franci arma ad fines ſuos, quacumque ratione tuendos expedirent. Minis his commotus imperator legatos ideo diutius detinuit, quod increbuiſſet fama, regem talia ſcribentem regno carere. Miſit ergo in Bulgariam Barteri-cum, qui rem exploraret, eoque certiora referente, legatos re infecta domum redire iuſſit. Ita Aſtronomus *Vitae Ludouici auctor ad h. a. pag.* 384. At rem paullo aliter narrat *annaliſta Bertinianus ad a.* 826. Praeterquam enim, quod haec ad annum inſequentem reiicit, famam fuiſſe ait, regem a quodam optimate ſuo eſſe occiſum: BARTERICVM ergo, palatii comitem, non quidem in Bulgariam, ſed ad BALDRICVM et GEROLDVM, comites, et Auarici limitis cuſtodes, in Carentanorum prouinciam miſſum nihil certi retuliſſe, ac proinde imperatorem legatum ad ſe miſſum fine litteris remiſiſſe.

(q) *Annal. Bert.* et *reliqui ad h. annum.*

(r) *Hiſt. Noric. lib. I. cap. 9. p. 30.*

Digitized by Google

nenſi, a LVDOVICO Pio et LOTHARIO imperatoribus auguſtis, datum, in quo laudatiſſimus pater praedia quaedam donat *ad deprecationem dilecti filii ſui* LVDVVICI, *regis Wogoariorum, et* GEROLDI *comitis* (f). Immo multo poſt, anno 836. in vetere quadam charta traditionis monaſterii S. Galli apud GOLDASTVM (t) legimus: *notaui diem Veneris VIIII. Kal. Decembr. an. XXIIII.* HLVDOWICI *imperatoris et* HLVDOVVICI *iunioris, regis Alamannorum V. ſub* GEROLDO *comite.* Vbi ſane verba: *ſub* GEROLDO *comite*, aliud quid, quam ordinariam in loco illo iuris dictionem innuere videntur, quemadmodum alia charta, quae ibidem habetur, *data* dicitur *die lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV.* HLVDOWICI, *piiſſimi regis, ſub* KAROLO *principe.* (u) Quemadmodum ergo, *ſub Karolo principe*, hic idem eſt, ac Carolo Craſſo vna cum patre in Alamannia regnante: ita verba illa, *ſub Geroldo comite*, nihil aliud ſignificare dixeris, quam imperium LVDOVICI, Boioariorum regis, de GEROLDI conſilio adminiſtrandum. Et ſane nemini tantam rem rectius credere potuiſſet imperator, quam huic GEROLDO, viro fortiſſimo, limitiſque Boioariae aduerſus Auares vel Hungaros cuſtodi, vti ſaepius in eorum temporum annalibus vocatur (x). Praeterea probabile eſt, hunc ipſum GEROLDVM filium GEROLDI, qui anno 799. in Pannonia occubuerat, adeoque Ludouici Pii conſobrinum, fuiſſe (y). Praeterea habere mihi videor rationes, cur LVDOVICVM hoc ipſo, vel inſequente, anno vxorem duxiſſe EMMAM, exiſtimem. Quamuis enim nemo ſit veterum, qui id diſerte in annales retulerit: vix tamen tardius id contigiſſe potuiſſe, pluribus argumentis perſuadeor. Primo enim NITHARDVS

(f) Infra *num.* 39.

(t) *Rer. Alam. tom. II. n. 64. p. 47.*

(u) Ibid. *chart. 74. pag. 51.*

(x) *Annal. Bertin. ad a. 826. Vita Ludouici Pii pag. 383.*

(y) Demonſtratum eſt ſupra, *cap. 2. §. 4.* GEROLDVM, vel, vti in monimentis Alamannicis vocatur, KERHOLTVM, ſigniferum Caroli M. et comitem Boioaricum, HILDEGARDIS reginae fratrem fuiſſe. Quum ergo et nomen GEROLDI noſtri eam originem prodat, et tum temporis ducatus et comitatus bene meritorum virorum filiis non temere adimi ſolerent: veroſimile admodum eſt, Geroldum hunc, qui eamdem cum priore dignitatem, idemque nomen geſſit, huius filium eſſe. En ſchema, ex quo cognationis tota ratio patebit.

HIL-

dvs (z) iungit imperii diuiſionem et nuptias filiorum Lvdovici Pii: quod quum de ipſa partitione, anno 817. facta, et quadriennio poſt firmata, verum non ſit, procul dubio de tempore, quo quiſque in regnum ſuum miſſus eſt, intelligi oportet (a). Quumque Lotharivs, quando in Italiam; Pippinvs, quando in Aquitaniam ablegandus erat, vxore iungerentur: idem inſtitutum et hoc anno, quo Lvdovicvs in Bauariam ire meditabatur, ab imperatore ſeruatum eſſe, veroſimile eſt. Deinde idem ex filiorum Lvdovici noſtri aetate quodammodo colligitur. Quamuis enim et horum natales veteres ſcriptores non diligentius, quam patris, in faſtos ſuos retulerint: ab eodem tamen Nithardo (b) relatum legimus, Carolomannvm, natu maiorem filium, anno 842. ingentem exercitum Boioariorum, et Alamannorum patri Lvdovico, et Carolo Caluo, patruo, cis Moguntiam adduxiſſe (c), et deinde omnibus perru-

pts

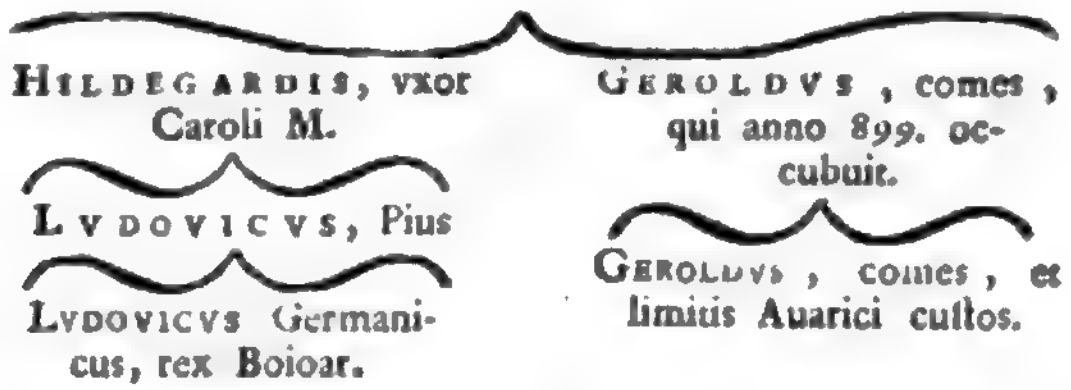

(z) *De diſſenſ. fil. Ludouici Pii lib. I. pag.* 435.

(a) Verba Nithardi ſunt: *quo pacto* (l. facto) *filios ſuos iuſto matrimonio iunxit, et vniuerſum imperium inter eos ita diuiſit*, cetera. Poſtea refert, *interea*, dum filii vxores duxerint, et diuiſio illa effectum ſortita ſit, Ermengardim reginam deceſſiſſe, Lvdovicvm Pium cum Ivditha tabulas ſignaſſe, Carolvm natum eſſe, adeoque haec omnia facta eſſe oportuit inter annum 817. quo prima facta eſt regnorum diuiſio, et 823. quo natus eſt Carolvs, poſtea *Calui* nomine notus. Iam certum eſt, Lotharium vxorem duxiſſe anno 821. non quum primum fieret diuiſio, ſed quum eum in Italiam mittere pater ſtatuiſſet: Pippino quoque iunctam eſſe Engeltrvdim anno 822. quando in Aquitania perpetuum ſtatuere domicilium decreuerat. Lvdovicvm ergo maritum factum eſſe probabile eſt eodem tempore, quo in Boioariam, regnum ſuum, erat dimittendus, id eſt, circa hunc annum 825. quo iam, plenam adeptus pubertatem, decore ſuſtinere poterat mariti perſonam.

(b) *Lib. III. pag.* 475.

(c) Et hanc quidem expeditionem periculoſiſſimam fuiſſe, certum eſt. Patri Lvdovico et Carolo patruo tum trans Rhenum in Alſatia agentibus, imminebat Lotharivs, iiſque omnem

ip

ptis obſtaculis, res vna cum patre praeclare geſſiſſe. Quam ancipitis periculi expeditionem puero demandare voluiſſe patrem prudentiſſimum, eo minus credibile eſt, quo magis in nouo illo exercitus Germanici robore omnis ſpes victoriae, ipſiuſque imperii, ſita eſſe videbatur. Si vero fingamus, eum tum decimum ſextum ſaltim annum egiſſe: oportet eum eſſe natum anno 826. Emma mater non tardius, quam anno 825. LVDOVICO Germanico in manum conuenerit. Vt tertium argumentum addamus, Io. MABILLONIVS (d), vindex veterum monimentorum feliciſſimus, in bibliotheca monaſterii S. Galli reperit veterem codicem, cui de HILDEGARDA, LVDOVICI noſtri filia, haec adiecta ſunt: *X. Kal. Ianuarii* HILDEGARDA, *virgo Chriſti, et domni Hludouici regis filia, de hoc ſaeculo migrauit ad Chriſtum, et humata eſt in eccleſia ſanctae Regulae et Felicis, martyrum Chriſti in caſtello Turego*, (id eſt, vrbe Tigurina.)

Hoc iacet in tumulo Chriſti digniſſima virgo,
HILDEGARDA, *nitens moribus egregiis.*
Haec fuit eximii HLVDOVICI *filia regis,*
Montem ſponte ſuam vouerat illa deo.
Bis denos octo vitae compleuerat annos,
Migrans ad ſponſum virgo beata ſuum.

Ex hoc ergo monimento illam Ludouici Germanici filiam morientem

in nouo hoc exercitu ſpem fuiſſe, ex eo patet, quod vterque rex, teſte Nithardo *lib. III. pag.* 474. eius aduentum inter Wormatiam et Moguntiam operiri ſtatuit. Deinde hic exercitus ducendus erat per mediam Alamanniam et Franciam, quarum illam tum totam a Lotharii partibus ſtetiſſe, et ipſum Ludouicum antea aditu prohibere auſam eſſe, refert Raimertus *de caſibus monaſt. S. Galli, cap. 7. pag. 6.* Denique Rheni littora, teſte Nithardo, valido praeſidio muniuerant OTGARIVS, archiepiſcopus Moguntinus, HATTO comes, HERIOLDVS, et alii. Et tamen haec obſtacula prudenter eluſit CAROLOMANNVS. Nam idem auctor *pag.* 475. memoriae prodidit, LVDOVICVM die XVI. Kal. Apriles modo Rheno ſubuectum, modo terra iter facientem per BINGAM; CAROLVM per *Waſagum*, id eſt, tractum Voſagi, (quem pagum Waſagum accurate deſcripſit *Chronici Gotwicenſis Auctor, prolrom. lib. IIII. pag.* 835.); Carolomannum per pagum EINRICHI, qui ad fluuium Loganam et montes (*der Hayrich*) eodem terrae tractu, vbi hodie ditiones Naſſouiorum Dillenburgenſes et Diezenſes, nec non Ipſteinenſis et Catimelibocenſis comitatus ſunt, ſitus eſt, (vid. eumdem *auctorem pag.* 586.) Confluentiam duxiſſe exercitus, eoſque ibi feliciter iunxiſſe, eoque facto Otgarium et reliquos, qui Carolomannum Rheni tranſitu prohibere conabantur, praecipiti fuga ſeſe ſubduxiſſe. Quis vero haec a puero geſta credat?

(d) *Itiner. Germ. pag.* 34. *Analect. tom. IIII.*

tem viginti octo annorum fuisse, intelligimus. Quum ergo eam anno erae Christianae 857. ad meliorem vitam migrasse obseruent *Annales Einsidelenses*, ab eodem MABILLONIO (e) editi (f): rationibus subductis, illam anno 829. lucis huius vsura frui primum coepisse, palam est. Nec adeo post annum 828. nuptias fecisse potuerunt eius parentes. Immo, quum nemo hanc filiam a matre primo partu fusam esse, memoriae prodiderit, faustum istud LVDOVICI et EMMAE connubium in triennium anterius incidisse, videtur verosimillimum.

XXI. Quae anno 826. et quatuor insequentibus gesta sunt, magis ad motus Aquitanicos, Slauicos, et Normannicos, quam ad res LVDOVICI nostri pertinent. Vnum est, quod non omnino videtur omittendum, bellum puta Bulgaricum, quippe cui non modo interfuisse, sed et praefuisse LVDOVICVM nostrum, comperimus. Quale aliquot abhinc annis inter Francos et Bulgaros intercesserit commercium, quam minax fuerit vltima Bulgarorum legatio, et quam ignominiinose illa a LVDOVICO Pio imp. domum remissa sit, iam supra nos dicere meminimus. Non dubitabat imperator, quin gens barbara, his irritata iniuriis, aliquid ausura sit in Pannoniae finibus, ac proinde id negotii dederat finium Boioariae et Histriae custodibus, GEROLDO et BALDERICO, vt, quid consilii caperent Bulgari, cum cura specularentur, limitesque aduersus quemuis repentinum tumultum quam firmissimis praesidiis munirent. Hi anno 826. adfuere Moguntiae in comitiis publicis, seque adhuc de motu Bulgarorum nihil

(e) *Analect. tom. IIII. pag.* 478.

(f) Vt verum tamen fateamur, ipse LVDOVICVS Germanicus huius Hiltigardae filiae tamquam adhuc viuae meminisse videtur anno inequente 858. in diplomate Tigurino, quod ex ipso autographo secum communicatum primus edidit Herm. Conring. in *Censura dipl. Lindau. pag.* 367. *dato XVI. Kal. Mai. anno XXVI. regni Hludouici serenissimi regis in orientali Francia regnantis ind. VI.* vbi rex se *iuxta postulationem dilectae filiae suae Hildegardae*, curtim chama monasterio illi Tigurino donasse profitetur. Annus enim ille XXVI. ab eo tempore, quo Ludouicus Alamanniam inuasit, omnino incidit in annum 858. et indictionem sextam. Sed vti in diplomatibus maxime fluctuat indictionum ratio: ita et annos imperii sui non ab vno termino auspicatur Ludouicus. Hic primus annus statuendus videtur octingentesimus trigesimus secundus, sub cuius initium, (nam mense Maio iam pater aduersus eum cum exercitu mouit), Alamanniam sibi armis vindicauerat. *Annal. Bertin. ad a.* 832. Ergo vicesimus sextus vere erit annus 857. cuius mense Aprile adhuc vixit Hildegardis, moritura demum octo mensibus post X. Kal. Ianuarii. Sic omnia recte se habent, nec in dubium vocari potest annalistae Einsidelensis fides, cui tamquam vicino et coaeuo perspectissimus esse potuit annus emortualis virginis illustrissimae.

Digitized by Google

nihil ſubolfacere potuiſſe retulerunt (g). At inſequente ſtatim anno 827. bellum illud iam diu praeuiſum exarſit. Tunc enim, vti in *Bertinianis annalibus* (h) eſt, *Bulgari Slauos in Pannonia ſedentes, miſſo per Drauum nauali exercitu, ferro et igni vaſtauerunt, et expulſis eorum ducibus, Bulgaros ſuper eos rectores conſtituerunt.* Tulit hoc aegerrime imperator, maxime recente adhuc ex Hiſpanica clade dolore, et hinc anno ſtatim 828. indictis in menſem Februarium Aquiſgrani comitiis, *cum de multis aliis cauſſis, tum praecipue de his, quae in marca Hiſpanica contigerant, rationem habuit, et legatos, qui exercitui illi praefuerant, culpabiles inuentos, iuxta merita ſua honorum amiſſione mulctauit: ſimiliterque* BALDRICVM, *ducem Foroiulienſem, cum propter* EIVS IGNAVIAM *Bulgarorum exercitus terminos Pannoniae ſuperioris impune vaſtaſſet, honoribus priuauit, et marcam, quam ſolus tenuerat, inter quatuor comites diuiſit* (i). Quod et *Vitae Ludouici* auctor (k), et EGINARDVS (l) ſuo more adcurate eſt perſequutus. Eadem plane GEROLDI fata fuiſſe, ſcribit HIER. MEGISERVS (m), ſed nullo, vti videtur, idoneo auctore. Nam eumdem GEROLDVM multo poſt primum in LVDOVICI noſtri palatio locum tenuiſſe, ex eorum temporum monimentis ſatis conſtat (n). Eo facto bellum decretum eſt aduerſus Bulgaros, cuius ſummam penes Ludouicum noſtrum fuiſſe, teſtis locupletiſſimus eſt auctor *Annalium Fuldenſium* (o), qui ad hunc ipſum annum 828. HLVDHARIVS, inquit, *cum exercitu ad marcam Hiſpanicam miſſus eſt: ſimiliter et* HLVDAVVICVS *iuuenis contra Bulgaros.* Quid rerum eo anno geſſerit aduerſus Bulgaros, non reperio. Nam quod MEGISERVS (p) Bulgaros ab eo vltra Sauum Drauumque ſubmotos eſſe ſcribit, tacentibus coaeuis, in medio relinquendum eſt: neque tamen id veroſimillimum eſſe negauerim. Nam ad annum inſequen-

(g) *Annal. Bertin. ad a. 826.*
(h) *Ad a. 827.*
(i) *Ad a. 828.*
(k) *Ad a. 828. pag. 388.*
(l) *Ad a. 828.*
(m) *Annal. Carinth. lib. VI. cap. 30. pag. 531. tomo I.*
(n) BALDERICO menſe Februario abrogatum eſſe imperium, obſeruant *Annales Bertiniani ad a. 828.* et Aſtronomus, *Vitae Ludouici Pii* auctor, *pag. 388.* At eodem anno XI. Kal. Apr. eius honorifice mentionem faciunt Ludouicus et Lotharius imperatores in diplomate Chremifanenſi, quod *infra n. 39.* produximus. Immo multo poſt anno 836. comitis dignitate fulſit, teſte charta 63. apud Goldaſt. *Rer. Alam. tom. II. pag. 47.*
(o) *Ad a. 828. pag. 32.*
(p) *Ibid. pag. 531.*

tem 829. iidem *Annales Fuldenſes* (q) notant, *Bulgaros, nauibus per Drauum fluuium venientes, quaſdam villas noſtrorum, flumini vicinas* inuaſiſſe: quod non feciſſent, niſi ſuperiore anno vltra Drauum ſe recipere coacti fuiſſent. Sed haec omnia vix attingunt eorum temporum annales, partim quod non adeo formidoloſi tum eſſent Bulgari, vt belli iſtius euentus operoſius deſcribendos exiſtimarent, partim, quod iam alia digniora poſteritatis memoria in ipſo Francorum imperio contingerent, prae quibus omnibus iſtis motibus exterarum gentium parum momenti ineſſe credebatur.

(q) *Ad a.* 828. *pag.* 32.

* * * * * * * * * * * *

CAPVT V.

DE TVRBIS IN LVDOVICI PII FAMILIA OB DIVISIONEM IMPERII ORTIS & VSQVE AD MORTEM IMPERATORIS.

I.

SIc demum ad ea peruenimus tempora, quibus neſcio an triſtiora vmquam, exempliſque prauis foediora viderit Francorum res publica. Ab anno enim illo 829. demum erumpere coepit malum, quod iam pridem pullulauerat, vt iam non laeta amplius ſcribere liceat, ſed triſtia ac nefanda, quibus merito quis praeſcriberet illud LVCANI poëtae (a):

Bella, per irriguos plus quam ciuilia campos,
Iuſque datum ſceleri canimus, populumque potentem,
In ſua victrici conuerſum viſcera dextra,
Cognataſque acies, et rupto foedere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis
In commune nefas infeſtiſque obuia ſignis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.

Amoeniora enim hactenus enarrantibus iam ſe nobis offerunt infanda nouercae, liberorum, ciuium, ipſorumque ſacri ordinis hominum

(a) *Pharſal. lib. I. v.* 1. *ſeqq.*

Digitized by Google

num ſcelera, violata ipſius naturae iura, acies infeſtae optimo parenti, pro quo mortem oppetere filios, ſi mens non laeua fuiſſet, oportebat, oppoſitae: princeps optimus a ſuis captus, exauctoratus, ludibrio habitus; denique doli, vis, bellum, pax rurſum, et perpetua in ipſa pace diſcordia. Quae quo ordine geſta ſint, iam paullo adcuratius, pro inſtituti ratione, erit exponendum.

II. Ex quo anno 817. primam regni partitionem fecerat LVDOVICVS Pius, iam non parum Lothario ſuccenſere coepiſſe fratres natu minores, ſupra, auctore THEGANO (b), monuimus. Eos tamen adhuc eatenus in officio continuerat pudor, vt ſorte ſua in praeſens contenti nihil alieni adpeterent, multoque minus quidquam patri, optime de ſe merito, ereptum vellent. Quin, ſi quid tale illis in mentem veniſſet, non defuturas patri vires, quibus ad diſturbanda iſta conſilia, impioſque filios coërcendos, opus eſſet, facile, qua erant prudentia, intelligebant. Nam, vt alia praetermittamus, non potuiſſet tunc LOTHARIVS ſuas a paternis rationes ſeiungere, cuius quippe quam maxime intererat, factam illam partitionem ratam eſſe, nec plus fratribus minoribus, quam Aquitaniae ac Boioariae regna, attribui. Atque ita certus eſſe potuiſſet imperator, ſe viuum ſaltim integra omnia a filiis natu minoribus habiturum, illamque tempeſtatem, ſi auerruncari non poſſet, demum poſt exceſſum ſuum in Lotharii caput eſſe erupturam, niſi ipſe imprudentia ſua effeciſſet, vt LOTHARIVS, ſui commodi oblitus, cum fratribus in gratiam redire, quam patri aduerſus horum conſilia auxilio eſſe mallet. Quamobrem, quamuis inexcuſabilis omnino ſit filiorum impietas, illique poſtea tantum non omnes iuſtam diuini numinis vindictam non ſero, ſed ſatis cito, perſenſiſſe videantur (c): adfirmare tamen non dubito, quin malum iſtud ſuo ſibi iumento in-

(b) *De geſt. Ludouici Pii cap.* 21. *pag.* 306.

(c) PIPPINVS et mature vita exceſſit, et quemadmodum fratribus concitato bello ciuili exemplo praeiuerat, ita primus eorum morari inter homines deſiit, diuinaque Nemeſis et filios eius eatenus perſequuta eſt, vt neutrum eorum ſucceſſorem habuerit, ſed Pippinus natu maior poſt varios caſus, per tot diſcrimina rerum poſt annum 864. in carcere Syluanectenſi exſpirarit; *Annal. Bertin. ad a.* 864. alter, Carolus, inuitus detonſus, monaſterio elapſus demum vt archiepiſcopus Moguntinus anno 863. deceſſerit. Nec LOTHARIO pepercit ſummum numen, qui nec ipſe quidquam ex eo tempore proſpere geſſit, et poſteritatem non magis florentem habuit, anno 875. plane exſtinctam. LVDOVICVS denique noſter nec nepotem vllum legitimum ex filiorum triga vidit, et in eamdem

uenerit pater, eiuſque imprudentia atque iniquitas non magis, quam filiorum impietas atque ingratitudo, ſit excuſanda.

III. Primum ergo in eo non parum deliquit imperator, quod IVDITHAE VXORI iuſto plus indulgeret, eamque ſolam in palatio regnare pateretur. Ea enim vt nouercarum more priuignos patri exoſos redderet, nihil faciebat reliqui, vix aequo ferens animo, vt ad patrem pateret acceſſus, vel illi libero ſaltim eius adſpectu fruerentur. Inde vero porro euenit, vt non modo liberius, quam auguſtam decebat, viueret, ſed et paullatim ita ſibi obnoxium redderet maritum, vt nullius rei ferret repulſam. Iam quum nihil magis dies noctesque ageret, quam vt CAROLVM, filium ſuum, quam potentiſſimum videret, a LVDOVICO veluti ſuo quodam iure exigere ſibi videbatur, vt rationem haberet ſanguinis ſui, nec filium natu minimum ſolum regni exſortem eſſe pateretur: illi non minus regnum aliquod, quam PIPPINO aut LVDOVICO deberi, et tanto quidem potentius, quanto plus illi a fratribus periculi immineat. Expenderet pater Caroli pueritiam, ſuamque aetatem iam in ſenectutem decliuem: expenderet, quid puero immineat, ſi quid ſibi humani acciderit. Quem orbi cauſſam acturum? quem reſtituturum tantae fratrum potentiae? Quem denique ſibi viduae aduerſus priuigni iniurias auxilio futurum, niſi ipſe viuus optimum pro filio conſilium capiat, tantamque attribuat regni partem, vt ſuis ſe viribus tueri, fratrumque vim vtcumque propulſare poſſit. Specioſa haec erat, nec iniqua profecto poſtulatio, niſi cum reliquorum fratrum iniuria coniuncta fuiſſet. Quis enim patri vitio vertiſſet, ſi nondum facta partitione filium quartum reliquis fratribus deteriorem eſſe noluiſſet? At ſingulis iam parte ſua adſignata, et Iuditha maiora, quam filio natu minimo ſperare fas erat, concupiſcente, imperator ſe ad ſummas anguſtias animaduertebat redactum. Hinc recte obſeruauit NITHARDVS (d), *Karolo nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater diuiſerit, quid huic faceret, ignoraſſe.*

eamdem calamitatem, in quam patrem coniecerat, incidit, filiis omnibus aduerſus eum rebellantibus, eumque non minore adficientibus moerore, quam olim pater ex eius pertinacia conceperat. Et quis ignorat, totam trium illorum filiorum Ludouici poſteritatem legitimam, licet ſatis numeroſam, (nam vno tempore ex illis octo nepotes viderat Ludouicus imperator), anno 888. totam defeciſſe, ex eaque poſt LVIII. annos, ex quo patri vim facere coeperant, neminem ſuperfuiſſe! Adeo *iuſtus eſt deus, iuſtaque iuſtitia eius.*

(d) *Lib. I. pag. 435.*

Digitized by Google

ſe. Siue enim ex Lotharii imperio aliquid decerperet, periculum erat, ne is a patre magis magiſque alienetur : ſiue Pippinum vel Ludouicum fratri quid cedere iuberet, horum iam tum tam exigua erat portio, vt ſe ſupra modum laeſos quererentur. Atque ita lupum veluti auribus tenebat imperator, et, quidquid capturus eſſet conſilii, id magno cum periculo coniunctum futurum, facile animaduertebat.

IIII. Expenſis tamen, quae huc facere videbantur omnibus, rationibuſque ſubductis, LOTHARIVM adgredi ſtatuit. Eum ergo rogat obteſtaturque, vt aliquam regni ſui partem CAROLO fratri attribui patiatur, cauſſamque hanc agit tanto argumentorum pondere, vt hic praeter hominum opinionem patri ea in re adſentiretur, eique non modo partem regni quamcumque CAROLO adſignandi permitteret arbitrium, verum etiam ſe illi tutorem defenſoremque aduerſus omnes inimicos futurum dato iureiurando polliceretur (e). Quo fretus promiſſo imperator, anno 829. exacta Aquiſgrani hieme, celeberrima comitia in menſem Iulium Wormatiam indixit, ad quae tamen, vano de Normannorum irruptione nuncio territus, ſequentibus demum Idibus Auguſtis acceſſit, legatos, qui vndequaque eo confluxerant, audiuit, dona ſollemnia, vti reges Francorum conſueuerant, recepit, aliaque, quae e re publica fore exiſtimabat, conſtituit. Ita enim horum comitiorum acta deſcribunt *Annalium Bertinianorum* (f) et *vitae Ludouici* auctores (g), nec non EGINARDVS (h) ſcriptores graues, ac prudentiſſimi. At, quidquam ibi de parte regni CAROLO cedenda actum eſſe, nullus eorum, quod mireris, memoriae prodidit, quum tamen, id factum eſſe, alii eiuſdem aeui ſcriptores, non diſſimularint. Nam THEGANVS (i) diſerte ait, partem regni CAROLO attributam eſſe in his comitiis, ſed fratribus, et maxime LOTHARIO et LVDOVICO, qui iſti conuentui intererant, grauiter indignantibus. *Alio*, inquit, *anno venit Wormatiam, vbi, et* KAROLO, *filio ſuo, qui erat ex* IVDITH *augusta natus, terram Alamannicam Raeticam, et partem aliquam Burgundiae, coram filiis ſuis,* LOTHARIO *et aequiuoco ſuo,* LVDOVVICO, *tradidit : et inde illi indignati vna cum Pippino, germano ſuo.* Mireris, LOTHARIVM tam bre-

(e) Nithard. *ibid. pag.* 435.
[f] *Ad a.* 829. *pag.* 186.
[g] *Ad eund. a. pag.* 320.
[h] *Annal. ad a.* 829.
[i] *De geſt. Ludouici Pii cap.* 35.

ui tempore poſt mutaſſe ſententiam, et aegre tuliſſe factum; quod fieri antea permiſerat: ſed culpam in HVGONEM, eius ſocerum, confert NITHARDVS (k), ita rem breuiter complexus: *inſtigante autem* HVGONE, *cuius filiam in matrimonium* LOTHARIVS *duxerat, ac* MATFRIDO, *ſero ſe hoc feciſſe poenituit, et quemadmodum illud, quod fecerat, annullare poſſet, quaerebat.* Hinc probabile eſt, in ipſis comitiis diſſenſum ſuum teſtatos eſſe praeſentes filios, ac proinde nec proceres rem ſuffragiis ſuis probaſſe. Nihilominus imperator, iacta ſemel alea, nihil illa filiorum interceſſione, procerum diſſenſione motus, KAROLO *Alamanniam* per edictum (l) tradit (m). Breuius rem eloquutus NITHARDVS Alamanniae tantum facit mentionem: at ex THEGANI teſtimonio patet, Alamanniae et Rhaetiam cum Burgundiae parte acceſſiſſe. At nos neutrius auctoritate nitimur, ſuperſtite ipſo, cuius NITHARDVS meminit, edicto, quod primum PETRVS PITHOEVS (n), deinde DVCHESNIVS (o), ac demum BALVZIVS (p) haud paullo emendatius edidit, ex quo, quae huc pertinent, decerpere operae pretium fuerit. Primo ergo iam laudatus BALVZIVS (q) obſeruauit, pleraque in illa charta diuiſionis paene ad verbum deſcripta eſſe ex teſtamento Caroli M. (r) anno

[k] *Lib. I. pag.* 436.

[l] Videtur id, tamquam ſingulare, notaſſe Nithardus. Quamuis enim et Caroli M. teſtamentum, quod vocant, et charta diuiſionis imperii Ludouici exſtent apud Pithoeum in *Annal. et hiſt. Franc. ſcript. coaet. XII. pag.* 283. et Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 439. *ſequ. et* 575. *ſequ.* adeoque exiſtimari poſſet, iam pridem huius modi partitionem regnorum per edicta factam eſſe: ſatis tamen conſtat, tunc omnia peracta eſſe de procerum ſententia. Eginard. *Annal. ad a.* 806. *illis abſolutis conuentum habuit imperator cum primoribus et optimatibus Francorum de pace conſtituenda et obſeruanda inter filios ſuos, et* DIVISIONE *facienda in tres partes, vt ſciret vnuſquiſque eorum, quam partem regere deberet, ſi patre mortuo ſuperſtitem eſſe contingeret. De hac partitione et teſtamentum factum, et* IVREIVRANDO *ab* OPTIMATIBVS *Francorum confirmatum.* Et in charta diuiſionis imperii, anno 817. factae, LVDOVICVS imperator omnia *communi conſilio*, et *re cum fidelibus ſuis conſiderata*, peracta eſſe profitetur. Nihil horum obſeruatum hoc anno eſſe legimus, nec eius conſenſus vllam mentionem facit pater in praecepto ſuper hac noua diuiſione ſcripto, de quo paullo poſt dicemus. EDICTO ergo hanc regni partem CAROLO filio attribuit LVDOVICVS Pius, quaſi in ſua poteſtate eſſet, de regnis tamquam de patrimonio ſuo diſponere.

[m] Nithard. *ib. pag.* 436.

[n] *Hiſt. et annal. Franc. ſcript. XI. pag.* 330.

[o] *Tom. II. pag.* 317.

[p] *Capitular. tom. I. pag.* 685.

[q] *Capitular. tom. II. pag.* 1117.

[r] *Capite* 1.

Digitized by Google

anno 806. ſcripto. Nam et hic LVDOVICVS ſancit, vt, aliquo filiorum ſuorum mortuo, ſuperſtitum ex eo nepotum aliquis a populo electus, patruis conſentientibus, regnet, nullo filiorum ſuperſtite, regnum illud a reliquis fratribus aequa lance diuidatur (s): vt nullus fratrum alterius fines inuadat, eamque iniuriam paſſo, reliqui ſuppetias ferant (t): nullus aliorum clientibus receptum det, vel eos ſollicitet, et ad ſe pelliciat (u), ſed quiſque a domino ſuo beneficia accipiat (x), niſi quis forte vltro emigrare, ſeque alteri fratri ſubiicere malit (y): ne fundi in vnius regno ſiti alteri vendantur, rerum vero mobilium liberum inter omnia regna commercium (z): ius quoque connubii inter ciues diuerſorum regnorum promiſcuum, feminiſque regno enuptis poſſeſſiones ſaluae ſint (a): vt lite de finibus regni regundis incidente, nec bello, nec certamini ſingulari locus ſit, ſed *ad declarationem rei dubiae vexillo crucis* (b) *dei*

[s] Prius et in charta diuiſionis, anno 817. conſcripta ſanxerat imperator. Poſterius nouum eſt. Adeo enim olim filiis, natu minoribus, omnem ad maiorem potentiam adſpirandi occaſionem praeſciderat, vt ſtatueret, *ſi abſque legitimis liberis aliquis eorum decederet, vt poteſtas illius ad ſeniorem fratrem reuerteretur*: Baluz. *Capitul. tom. I. pag.* 578. hic, quia ſimul CAROLI ſui res agebatur, iuri adcreſcendi hoc caſu locum eſſe iubet, eatenus, vt regnum illud omnibus inter fratres aequaliter diuidatur. Quod ſane non potuit non mordere LOTHARIVM.

[t] *Capite* 2.

[u] *Cap.* 3. 4. et 9.

[x] *Cap.* 5.

[y] *Cap.* 6.

[z] *Cap.* 7.

[a] *Cap.* 8.

[b] Erat hic inter reliquos modos ſe purgandi exquirendique veritatem: vnde frequenter in veteribus monimentis loquutiones: *cruce contendere*, *Capitular. lib. III. cap.* 46. *ad crucem contendere*, ibid. *Append. II. cap.* 34. *exire ad crucem*, *Synodus ad Vermer. cap.* 17. *examinationem crucis facere*, Capitular. *lib. I. cap.* 102. et ſimiles. Quamuis vero modus non vnus receptus fuiſſe videatur, veritatem adhibita cruce eruendi, ceu poſt Delrionem alioſque pluribus exemplis demonſtrauit Car. Du Freſne *Gloſſar. Lat. tom. I. pag.* 1274. hic tamen praecipue ille ritus videtur intelligi, quo duo, inter quos erat iurgium, ad crucem ſtatuebantur, et ſecundum eum lis dabatur, qui ad certum tempus, vel certis vicibus immobilis perſtitiſſet. Id enim examen fieri conſueuiſſe in finium regundorum controuerſiis, luculenter probari poteſt *formula Bignonia XII. pag.* 501. *quae notitia de cruce euindicata inſcribitur*: vbi iudicii ordo ita deſcribitur: *ſed taliter ei fuit indicatum in ipſo placito ante ipſum Vigarium* (vicarium comitis) vel ante ipſos pagenſes, *vt ad crucem ad iudicium dei pro ipſa terra in noctes quadragima duas in ipſo placito pro hoc deberent adſtare.* Additur enim, vtrumque adfuiſſe, ſed *illum hominem, qui ipſam terram proripuerit, ad ipſum iudicium, vel ad ipſam crucem*

dei voluntas et rei veritas exquiratur (c): vt fratres tum vniuerſae eccleſiae, tum ſingularum eccleſiarum curam ac tutelam ſuſcipiant (d), et ſi qua praeter ius ex ignorantia actum ſit, ea quam primum emendent (e): ſibi denique patri, quoad vixerit, ſummum imperium in omnes prouincias, ipſoſque filios, ſaluum, ac praeterea ius ſit portionibus filiorum bene de ſe merentium aliquid ex immorigerorum portionibus adiiciendi (f), eaque, quae in poſterum eo conſilio diſpoſuerit, non minus rata firmaque, ac ſi illi inſtrumento inſerta eſſent, habeantur (g). Quod ad ipſam regnorum partitionem attinet, LVDOVICVM imp. nunc multo liberaliorem, quam antea, fuiſſe animaduerto. Aquitaniae enim regnum, non Ligeri et Rhodano, ſed Sequana terminari voluit, quin et vltra Sequanam pagos XXVIII. et in his Catalonicum, Meltianum, Ambienſem, et Pontiuum, vſque ad mare adiecit. Boioariae regnum, LVDOVICO filio iam pridem datum, magna Germaniae parte, puta Thuringia tota, tractibus Ripuariorum, Atuariorum, Saxonum, Friſonum, Ardenna, Haſbania, Bragbanto, Flandria, Auſterbandia, denique tractibus vicinis ad Iſaram vſque fluuium auxit: quamuis quaedam in illa regni Ludouico deſtinati deſcriptione paullo ſint obſcuriora, ipſaque illa portio ita comparata videatur, vt male cohaeſe-

oem cecidiſſe, ac proinde certa ſolidorum ſumma eſſe mulctatum. Addit aliud inſigne exemplum ex Vghelli *Italia ſacra*, *tom. V. pag.* 610. Stephanus Baluzius *Capitul. tom. II. pag.* 1153. Quum enim imperante Carolo M. inter eccleſiam ciuitatemque Veronenſem de moenibus exſtruendis litigatum aliquamdiu eſſet: *tandem, habito conſilio, pacti ſunt, vt haec dei et ſancti ſpiritus reſeruarentur iudicio. Eligentes duos iuuenes clericos, ſine vllo crimine exiſtimatos, ſtatuerunt in eccleſia S. Ioannis baptiſtae ad domum et ad crucem ſtare fecerunt, quorum vnus Aregaeus, poſt archipreſbyter, eccleſiae maioris nomine, alter vero ex parte S. Zenonis, Pacificus ſcilicet, qui poſt archidiaconus eccleſiae maioris fuit. Hi ambo ab introitu miſſae vſque ad mediam paſſionem tantum, quae eſt ſecundum Matthaeum, pariter ſtarent. Ille qui de parte publica datus fuerat, in terram velut exanimis corruit. Pacificus vero vſque ad finem paſſionis ſtetit. His geſtis, et omnibus gratias deo agentibus, quartam partem tam ciuitatis, quam caſtelli pars epiſcopii cum his, quae ſupra memorauimus, accepit.* Mirum ſane, quum impium illud plenumque ſuperſtitione iudicium lege publica prohibitum eſſet *Capitular. lib. I. cap.* 102. *ne Chriſti paſſio, quae eſt glorificatio, cuiuſlibet temeritate contemtui haberetur*, illud tamen liberis ſuis hic commendare non dubitaſſe Ludouicum Pium. Sed adeo impares huic ſuperſtitioni, quum ſemel inoleuiſſet, erant leges, vt inter ipſas leges peccaretur.

(c) *Cap.* 10.
(d) *Cap.* 11.
(e) *Cap.* 12.
(f) *Cap.* 13.
(g) *Cap.* 14.

Digitized by Google

haeſerint prouinciae, et LOTHARIO, ſi res habuiſſet exitum, ſemper licuiſſet ſeiungere Ludouici vires, vel prohibere ſaltim, ne facile vnirentur (h). Ad regna vero PIPPINI et LVDOVICI non ob aliam cauſſam

(h) Portionem LVDOVICO adſignatam ipſis verbis LVDOVICI imperatoris deſcribere iuuat, et ita quidem, vt ſequamur Pithoeum, variantes vero Baluzii lectiones vncinulis includamus: *ad Baiuuariam totam Toringiam*, [Toringiam totam.] *Ribuarias*, [Ripuarios,] *Atoarias*, [Atrarios,] *Saxoniae*, *Friſiae*, *Ardennae*, *Asbania*, [Hasbania,] *Bragmento*, *Franderes*, *Mempiſcon*, [Mempiſcon] *Medenenti* [Metunenti] *Amau*, *Auſterban*, *Aderten*, [Adertenſis] *Teruuanenſis* [Teruuanenſis,] *Bolens* [Bolenſis] *Quentuuico*, *Camalecenſis*, *Virdomadenſis*. Et his BOIARIAE terminos iam alibi deſcripſimus. TORINGIA vel *Thuringia* eo tempore Thuringiam hodiernam, et Haſſiae partem complectebatur. *Nordthuringiam* enim vltra Vnſtrutum ad Ouacrum Saxones iam pridem tenebant, orientalem partem vltra Salam Sorabi et Venedi inſidebant. RIPVARII tum dicebantur, quicumque tractum terrae ampliſſimum inter Rhenum, ad Vahalim vſque, Moſam, vbi illi Vrſa miſcetur, et Moſellam colebant. Brouuer. *Annal. Treu. lib. VII. pag.* 362. *Atrarii* Baluzii in illo tractu nulli ſunt. Rectius Pithoeus, qui *Atoarias* legit. ATTVARII enim inter Rhenum et Moſam circa Nerſam domicilium habebant, in ducatu, qui poſtea Gelriae nomen tulit, et in monimentis vetuſtis *pagus Attuariorum* vel *Hattuariorum* vocatur. Paullini *Geograph. pag.* 15. SAXONIA tum, quidquid a Sala inter Albim et Rhenum interiacet; FRISIA tractum maritimum cis et vltra Fleuum inter Viſurgim et Rhenum complectebatur. ARDVENNA ſilua maxima notiſſimaque eſt cis et vltra Moſam, quam olim *Condruſii*, *Eburones*, *poſtea Leodici*, *et Namurci*, *Atrebates* et *Veromandui*, in charta noſtra diuiſionis *Virdomadenſes* vocati, adcolebant. HASBANIA, vti adcurate eam finiuit Aub. Miraeus *Dipl. Belg. lib. II. cap.* 30. inter Tungros, Tillemontium, Fanum S. Trudonis, Traiectum ad Moſam, et Leodium interiacebat. BRAGMENTO, pagus celeberrimus et ampliſſimus, alias *Brachbantum*, *Braiſpantum*, *Braccpantus et Braiorbant*, ab occidente Scaldi, ob oriente Velpa, a ſeptentrione Demera et Thilia, a meridie Sabi terminabatur, adeoque magnam *Brabantiae* ducatus partem ſinu ſuo complectebatur. Miraeus *Opuſc. hiſt. tom. I. pag.* 141. FRANDERES ipſa Flandria eſt, vel *pagus Flandrenſis*, quem ad Oceanum Germanicum, inter Furnes et Scaldim occidentalem, ſitum fuiſſe, iam docuerunt Henr. Valeſius in *Notit. Galliar. pag.* 196. et Auctor *Prodr. chron. Gottuicenſ. pag.* 595. MENPISCON vel MEMPISCON alias *pagus Menapiſcus*, pars Flandriae comitatus meridionalis, ad Laetam vel Legiam fluuium, adcurate deſcribitur ab Henſchenio *Act. ſanct. tom. I. Febr. pag.* 817. *ſequ.* MEDENENTI vel METVNENTI itemque AMAV quid ſint, ignorare me fateor. AVSTERBAN pagus ampliſſimus, inter Valentianas et Namurcum vltra Ardennam ſitus, alias *Auſterbant* vocatur. ADERTEN vel pagus *Adertenſis*, procul dubio eſt *Adertiſum*, tractus Lotharingiae inferioris, quem inter Flandros, Cameracenſes, Veromanduos Auſterbantos fi-

causſam tanta tum facta eſt acceſſio, quam vt eo maiorem prouinciarum partem CAROLO iure attribuere videretur, eoque obtentu, quod natu minimi non deteriorem, quam reliquorum fratrum, conditionem eſſe oporteat, eum tanto magis locupletaret. Et ſane pater, ceu ex eodem inſtrumento patet, ei deſtinabat *Alamanniam totam*, id eſt, Sueuiam inter Licum et Rhenum, Heluetiae maximam partem, et Raetiam, *Burgundiam* vniuerſam, *excepto, quod Pippino datum fuerat*, id eſt, comitatibus Auguſtodunenſi, Aualenſi, et Niuernenſi (i), *totam* porro *Prouinciam, et totam Gotiam*, id eſt, Prouinciam proprie ſic dictam cum Delfinatu, et Septimaniae partem maiorem (k), nec non *de media Francia Warenſem, Vngenſem, Caſtrenſem, Potianò, Remegenſem, Laudunenſem, Moſellam, Treueros*, et alia, quae in charta illa, ſub finem mutila deſiderantur, quamuis ne ex iis quidem, quae ſuperſunt, praeter *Remos*, *Laudunum*, tractum vel pagum Moſellanum, alias *Moſelgow*, et *Treueros*, reliqua nomina ſatis nos intelligere fateamur. Et ita quidem noua iſta diuiſio in charta illa deſcribitur: at vereor tamen ego, ne quid vitii in illam irrepſerit. Si enim recte ſe haberet: praeter Italiae regnum fere nihil ſuperfuiſſet LOTHARIO, quem tamen, tum adhuc morigerum omni ſpe ſucceſſionis priuare voluiſſe patrem, nemo crediderit. Deinde memoriae prodidit

ſtit tabula Belgicae apud Blondell. *Adfert. plen. geneal. Franc. pag.* 260. TARVENNA notiſſima Morinorum colonia, cuius a Carolo V. imp. dirutae veſtigia ſeptimo ab Audomaropoli lapide viſuntur, nomen dedit toti illi tractui inter Samaram fluuium, fretum Britannicum, et Atrebatenſes, qui hic *Teruuenſis* vel *Teruanenſis* vocatur, cuiuique pars etiam fuit BOLENS, id eſt, *Bononia Belgica*, *Boulogne*, olim inſigni comitatu celebris. QVINTOVICVS, alias *Quentouicus* immo et *Wicus* memoratur in *Capitular.* Caroli Calui *tit.* 31. §. 12. Aimon. *lib. V. cap.* 1. Alcuin. *epiſt.* 12. et in diplomate Dagoberti de mercatu S. Dionyſii apud Doublet. *lib. III. cap.* 3. Ex quibus locis patet, Quentouicum fuiſſe portu et officina monetaria celebrem, nec procul a pago Rodomagenſi vel Rothomagenſi abfuiſſe. CAMALACENSIS pagus procul dubio eſt ipſe Camaracenſis tractus. Denique VERomandvorvm prouincia, quae et hodie antiquum nomen ſeruat, latis nota eſt. Si ergo recte ponamus calculum, praeter Galliam Belgicam trans Samoram et vltra Ardueonam ad Rhenum, Batauiam, Friſiam, Geldriam, ea, quae hodie ad circulum Weſtphalicum et inferioris Saxoniae referuntur tantum, non omnia cum Thuringia, Haſſia, Bauaria, Pannonia vtraque, Boëmia LVDOVICO hac diuiſione deſtinata erant, iſque fratres omnes potentia procul dubio ſuperaſſet, ſi exitum haec diuiſio habuiſſet.

(i) Baluz. *Capit. tom. I. pag.* 575.

(k) Idem *tomo II. pag.* 118. *ſeqq.*

Digitized by Google

didit THEGANVS (l), non LOTHARIVM modo, sed et PIPPINVM et LVDOVICVM ob hanc diuisionem vehementer esse indignatos. Quis vero hos non emotae mentis fuisse dixerit, si patri, tam luculentas prouincias sibi attribuenti succensuissent? Quare aut ineptuli cuiusdam commentum est ille prouinciarum recensus, quippe quem GOLDASTVS (m) in codice suo non reperit: aut ita interpolatus, vt vix illi sani quid inesse videatur (n). Si tunc PIPPINO et LVDOVICO aliquid accessit, id in eo constitisse videtur, quod eos regnis suis pari cum LOTHARIO iure praeesse voluit. Neque enim subiectionis istius, quam priore diuisione tam sollicite inculcarat, in hac altera diuisionis charta vola vlla vel vestigium occurrit: neque passa esset IVDITHA, CAROLVM suum fratris natu maximi imperio subiici, quem, si fieri posset, reliquis omnibus praeferri optabat. Ne ergo CAROLVS a LOTHARIO pendere cogeretur: reliquos etiam filios suos ab eius imperio eximendos putabat imperator, eaque eius in filios postgenitos beneuolentia vel maxime Lotharii animum, imperii cupidissimum, et patri iam pridem infensum percellebat, atque ita intelligendus est NITHARDVS (o), *tum tandem Lotharius quasi iusta querimonia reperta, tam fratres, quam et vniuersam plebem veluti ad restaurandum rei publicae statum animabat.*

(l) *De gest. Ludouici Pii cap.* 34.

(m) *Constit. imp.*

(n) Si quid video, ita singulorum filiorum natu minorum portiones expresserat pater, vt simul, quid LOTHARIO natu maiori relinqui debeat, adcurate describeret, e. g. ad Aquitaniam pertinere, quidquid ab Hispania ad Ligerim vsque pertingat: quae vero inter Ligerim et Sequanam sint, nec non vltra Sequanam XXVIII. pagos, cum Catalaunis, Meltis, Ambianis, et Pontio, ad mare vsque Britannicum Lotharii permansura. Deinde LVDOVICVM Baiuuariam quidem totam, adeoque et Nordgauiam habiturum: at LOTHARIO cessuras Thuringiam, Franciam orientalem; tractum omnem Rhenanum, qui postea inferioris Lotharingiae nomine venit, cum vniuerso Belgio, nec non tota Saxonia et Frisia. Denique CAROLO sese attribuere Alamanniam totam cum Raetia, et Burgundiam, praeter comitatus Augustodunensem, Aualensem, et Niuernensem, Pippino iam pridem cessos, at Prouinciam, Gothiam, et totam Galliam reliquam inter Rhenum et Mosam LOTHARIO mansuram. Ita fortasse scripserit Ludouicus Pius, si lacinia illa eum habuerit auctorem. Quae deinde scriba, omisso vbique Lotharii nomine, omnia peruerit atque ita contudit, vt parum absit, quin Lotharium tum plane exheredem scriptum esse, nobis persuadere voluerit. Sufficere videtur, nullum veterum de magna illa accessione regni Ludouiciani seu Boici quidquam memorasse.

(o) *Lib. I. de dissens. fil. Lud. pag.* 436.

Digitized by Google

V. Vtcumque ſe res habeat, Lotharium nouam hanc partitionem aegre tuliſſe, et clam dediſſe operam, vt illam, quacumque ratione poſſet, dirueret, diſerte ſcribit NITHARDVS (p). PIPPINVM etiam et LVDOVICVM non minus patri propterea ſuccenſuiſſe, iam ex THEGANO (q) vidimus. Ille enim ſibi tantum detractum videbat, quantum acceſſiſſet fratribus. Hi fratri natu minimo multo pinguiorem regni partem, quam ſibi datam eſſe, querebantur. Quin non magis proceribus, quam filiis, placuiſſe illam partitionem exiſtimamus. Praeterquam enim, quod imminentibus hinc Hungaris et Slauis, illinc Nordmannis, iſtinc Sarracenis non poterant non imperio in tot minora regna diſtracto male metuere: facile ſagaciores animaduertebant, iuuenes, tam feroces regnandique cupidos, et iam pridem de laeſione conqueſtos, armis plus quam ciuilibus inter ſe certaturos, et in maximum diſcrimen adducturos rem publicam. Hinc exſules honoribuſque antea priuati, qui per varias imperii prouincias diuagabantur, arrepta hac occaſione omnes, quos poterant ab imperatore et Iuditha alienare, eoſque hortari, vt conſulerent rei publicae, auderentque aliquid Gyaris et carcere dignum. Teſtatur ſane auctor *Vitae Ludouici* Pii aſtronomus (r), *iam tum in illo conuentu Wormatienſi imperatorem comperiſſe, clandeſtinas circa ſe eorum, quos vitae reſeruauerat, machinationes more cancri ſerpere, et multorum animos, quaſi per quoſdam cuniculos ſollicitare.* Et erant ſane tum plura in imperio genera hominum, quibus in turbido conſilium eſſe videbatur: exſules quamplurimi, qui in illa rei publicae conuerſione ſe priſtinos honores recuperaturos confidebant: ERMENGARDIS, imperatoris propinqui, et quotquot LOTHARIO, PIPPINO et LVDOVICO adfinitate iuncti erant, illos Ludouici filios a Iuditha opprimi aegre ferentes: ipſi denique clerici, quorum quoſdam terrae filios ipſe nouo inſtituto (s) ad ſumma ſacerdotia prouexerat, quippe quibus impera-

(p) *Nithard. lib. I. pag. 436.*
(q) *Cap. 34.*
(r) *Ad a. 829. pag. 390.*
(s) Mos fuerat iam inde ab eccleſiae Francicae origine, non niſi nobili cretos ſanguine ad ſuprema ſacerdotia prouehere, qui plerumque et adcuratius educati inſtituique, et rei publicae amantiores, quam plebeii, eſſe credebantur, et cognatorum auxilio aduerſus paganorum inſidias facilius vtebantur. Id adeo verum eſt, vt miretur monachus Sangallenſis in *Vita Caroli M. lib. I. cap. 7.* ſub Carolo illo *duos molinariorum filios de familia S. Columbani, quam ei non congruere ad epiſcoporum*

vel

imperatoris rigor in exigendis ſacri miniſterii officiis, et perpetua, quam ſibi vſurpabat, cenſura magis diſplicebat, quam placebat pietas religioniſque ſtudium. Quum ergo haec omnia optimum principem ipſis ſacri ordinis hominibus non parum exoſum reddidiſſent: non mirum profecto eſt, tam facile voti damnatos eſſe homines, qui ab illo offenſi id vnice cupiebant, vt eum cum IVDITHA aut perderent, aut innumeris ſaltim turbis et calamitatibus implicitum quam primum viderent.

VI. Eſt ea ſaepe humanorum conſiliorum ratio, vt non modo malo, cuius cauſſa capiuntur, non medeantur, ſed et morbum tanto magis inſanabilem reddant: ipſaque experientia docet, in palatiis principum aliquando contingere, vt, qui ad comprimendos tumultus tamquam ad reſtinguenda incendia concurrunt, non tam aquam, quam oleum, igni infundant. Quod et LVDOVICO imperatori tum contigit. Primo enim LOTHARIVM, ne turbarum auctores eius auribus inſidiarentur, illico in Italiam ire iuſſit (t): quum tamen in illo receſſu tanto occultius ac veluti per ocium, conſilia paci inimica capere poſſet. Deinde *ipſe ſibi contra ſeditioſos*

vel coenobiorum regimen ſubleuari, tamen per merita magiſtri, Alcuini, praepoſituram Bobienſis monaſterii vnum poſt vnum ſtrenuiſſime gubernaſſe. Idem multo ante Carolum M. immo et poſt Ludouici Pii tempora religioſe obſeruatum eſſe conſtat. Exſtant enim formulae commendationis epiſcoporum, in quibus fere ſemper eorum natales celebrantur, e. g. *decreuimus illuſtri viro in ipſa vrbe pontificalem in Dei nomine committere dignitatem, quem plerumque apud animos noſtros et actio probata commendat, et* NOBILITATIS ORDO *ſublimat, ac morum probitas, vel manſuetudinis et prudentiae honeſtas exornat.* Form. MARCVLFI *lib. I. cap. 5. 7.* LINDENBROG. *cap. 4. Formul. promot. epiſcopal. IIII. apud* Baluz. *Capitular. tom. II. pag. 597. et cap. 12. pag. 610. Formula* Io. COVLESH *I. pag. 635. Formulae Alſaticae cap. 6. pag. 236. cap. 13. pag. 239. edit.* Io. GE. ECCARDI. At primus hunc veterem morem migrauerat Ludouicus Pius, non exiguo rei publicae malo. Quod obſeruans Theganus *de geſt. Ludou. Pii cap. 20.* grauiter detrimenta, quae inde paſſa ſit res publica, exaggerat, et id maxime conqueritur, eos homines poſtea rixoſos, ac paene intolerabiles, immo et rerum nouarum ſtudioſos fuiſſe. *Poſtquam*, inquit, *tales culmen accipiunt, numquam ſunt ſicut antea tam manſueti et ſic domeſtici, vt non ſtatim incipiant eſſe iracundi, rixoſi, maliloqui, obſtinati, iniurioſi et minas omnibus ſubinde promittentes, et per huius modi negotia cupiunt ab hominibus timeri et laudari.* Merentur et inſequentia legi, quibus eorum hominum mores graphice deſcribit, iiſque addi, quae *cap. 43. et ſequ.* obſeruat, *cum omnes epiſcopos moleſtos fuiſſe Ludouico, tum hos maxime, quos ex ſeruili conditione honoratos habuerit, cum his, qui ex barbaris nationibus ad hoc faſtigium perducti ſint.*

(t) *Vit. Ludouici Pii pag. 390. Annal. Fuld. Bertin.* Egin. *ad a. 829.*

ſos homines quoddam propugnaculum erecturus, BERNARDVM, *eatenus Hiſpaniarum partium et limitum comitem, camerae ſuae praefecit* (u). Hunc enim ob eximiam prudentiam, incredibilem in rebus gerendis dexteritatem, ſplendorem generis, potentiam, ac nexum illum, qui inter filium patremque ſpiritualem eſſe tunc merito credebatur, ad eam rem maxime idoneum eſſe exiſtimabat (x). Enimuero quum imperatori, eiuſque vxori, perſuaſum eſſet, BERNARDVM, Septimaniae ducem, ob potentiam ſibi firmiſſimo praeſidio aduerſus filios aeque ac rebelles futurum: res, miro dei conſilio, in contrarium vertit. Is ipſe enim BERNARDVS ſudes, in oculis omnibus eſſe coepit, vt non adquieſcendum ſibi putarent turbarum auctores, priuſquam illum palatio exturbaſſent. Praefecerat eum imperator camarae ſuae, quae camararii (y) dignitas in

(u) *Vita Ludouici pag.* 391.

(x) BERNARDVS ille adhuc contra Mauros in marca Hiſpanica res praeclare geſſerat, *Vit. Ludouici pag.* 386. ac proinde Septimaniam ac marcam Hiſpanicam, ſeu Gothiam, ducis nomine regebat. Tam late enim tum patuiſſe Gothiae vocabulum, pluribus oſtendit Steph. Baluz. *ad Capitul. tom. II. pag.* 1118. *ſequ.* Generis ſplendorem quam maxime laudat Theganus *de geſt. Ludou. cap.* 36. *pag.* 310. eum *de ſtirpe regali fuiſſe*, teſtatus. Sed nos iam ſupra *cap.* 4. §. 14. eius genus deſcripſimus, ſimulque oſtendimus, exiſtimaſſe veteres, auiam BERNARDI paternam, ALDANAM CAROLI MARTELLI filiam fuiſſe, ob eamque cauſſam BERNARDO tribuere regiam originem. Quod tamen tutis incertum eſſe, eodem loco docuimus. Denique idem Theganus *ibid. pag.* 310. obſeruat, BERNARDVM illum *domni imperatoris ex ſacro fonte baptiſmi filium fuiſſe*. Quae neceſſitudo quam ſacra olim viſa fuerit, nemo ignorat. Tot ergo veluti pignora fidei facile perſuadebant Ludouico Pio imperatori, vt BERNARDO primas in palatio partes deferret, eumque ſibi ſuiſque certiſſimo praeſidio futurum ſperaret.

(y) Camararii munus, teſte Hincmaro *Epiſt.* 3. *cap.* 22. erat, curam agere *palatii, ornamentorumque regiorum, dona annua militum*, praeter annonam, *diſtribuere, proſpicere, vt omnia iuſto tempore fierent*, nihilque, *quo opus erat, deeſſet: dona* a legatis adlata cuſtodire, et, quae abiuris elargienda erant, parata habere. Quamuis vero plures in palatio eſſent camararii, vti ex Gregor. Turon. *Hiſtor. lib. IIII. cap.* 26. et *lib. VI. cap.* 45. obſeruarunt Car. du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom.* 1. *pag.* 702. et Hert. *Notit. regni Franc. cap.* 3. §. 14. p. 295. vnum tamen reliquis praefectum fuiſſe, eumque ſecundum ab imperatore in imperio fuiſſe, patet ex Nithardi *lib. I. de diſſenſ. filior. Ludou. pag.* 436. Praeterea iam Hincmarus *eodem loco* teſtatur, omnia camararii munia *ad reginam praecipue, et ſub ipſa ad camararium* pertinuiſſe, et ſaepe incidiſſe talia, *quae reginae, iubente rege ad tractandum cum camerario, congruerent.* Talis ſub Ermengardi regina fuerat REGINARDVS, cuius in tumultu Bernardi Italiae regis meminimus; *Vita Ludou. Pii*, *Annal. Bertin.* et alii *ad a.* 817. et poſtea TANCVLPVS in *Vita S. Bened. Anian.* apud Duchaſ. *tom. III. pag.* 388.

Digitized by Google

in palatio fere prima ac praecipua habebatur. Eidem et CAROLI filii educationem crediderat (z), quam curam qui gerebant, BAIVLI vocabantur (a). Vtrumque vero officium ita comparatum erat, vt non poſſet non eſſe frequentiſſima reginam adeundi occaſio, quum et camararius ſub eius diſpoſitione eſſet, et CAROLI adhuc pueri educatio ad eam praecipue pertineret. Hinc ſtatim per ora hominum volitauit rumor de furtiuis auguſtae et Bernardi amoribus, iſque tantas vires adquiſiuit eundo, vt non modo ad vulgum manaret, ſed et praecipuis epiſcopis, abbatibus, atque optimatibus probabilis videretur, maxime quum iam multo ante hunc annum 829. IVDITHA auguſta familiarius, quam decebat, cum Bernardo duce vixiſſet, ac proinde ea vrgente non aliam ob cauſſam in palatium adſcitus crederetur, quam vt tanto liberius in mutuos amplexus ruerent moechus et adultera (b). Accedebat impotens dominandi libido, qua omnia ſuo arbitrio agebant IVDITHA et BERNARDVS (c), imperatore interim precibus et pſalmodiis, omiſſa paene rei publicae cura, vacante. Haec ergo paſſim tum iactabant homines, tumultus iſtius flabella, vt vere dici poſſe videatur, tota huius anni hieme coiſſe nubes, ex quibus anno proximo erupit dirum illud fulmen, quod pium imperatorem adflauit, ambuſſit, ac propemodum fortunis imperioque euoluit.

VII. Facibus ac tubis tam nefariae ſeditionis nihil, quam opportuna Ludouicum imperatorem inuadendi occaſio deeſſe videbatur. Nam *necdum*, vti obſeruat *Vitae Ludouici* auctor (d), *ii, qui tali peſte tabeſcebant, vulnus ſuum detegere poterant, vtpote quibus nulla copia ad peragenda, quae conceperant, ſuppeteret.* Ea vero

(z) Nithard. *lib. I. pag.* 436.

(a) Supra *cap.* 3. §. 1. (a) *pag.* 728.

(b) Hoc non comiicimus, ſed compertum habemus ex ſcriptoribus coaeuis. Supra enim *cap.* 4. §. 11. (q) *pag.* 782. adduximus locum Odonis Ariberti, in quo *Carolus Caluus ex Bernardi reuuliſſe, ex eoque illum genitum, vulgo creditum eſſe*, dicitur. Quum ergo Bernardus camararii munere fungi coeperit, anno 829. quo CAROLVS iam ſextum aetatis annum attigerat: abſurda fuiſſet ea calumnia, niſi iam antea ſaepius in palatio verſatus eſſet Bernardus, adeoque iam pridem eam de ſe ſuſpicionem excitaſſet Iuditha, exiſtimationis ſuae dum parum curioſa.

(c) Paſchaſ. Ratpert. *Vit. Walae, lib.* II. *cap.* 9.

(d) *Ad a.* 829. *pag.* 391.

ro occaſio ſequente anno ſeſe vltro obtulit. Solutis enim comitiis Wormatienſibus, imperator quidem palatium Francofurtenſe repetierat, et auctumnum, dum tempus permittebat, exegerat venationibus, at circa diem S. Martino ſacrum Aquiſgranum profectus, ibi et natalem domini pie celebrauit, et hieme illa ad quadrageſimale vſque ieiunium ibidem haeſit (e). Tunc vero fama neſcio quid triſtius de Britanniae motibus nunciante, expeditionem, BERNARDI conſilio, in illam prouinciam ſuſcepit, relictaque Aquiſgrani auguſta ipſe paullo poſt, licet ex pedum tumore laboraret, cum exercitu in tractum Franciae occidentalis maritimum, tempore quam maxime importuno profectus eſt. Appetierat enim illud anni tempus, quo eccleſia cruciatus, quos Chriſtus pro humano genere ſubiit, precibus ieiuniiſque celebrabat, quum imperator primis ſtatim diebus, quas *caput ieiunii* (f) vocant, caſtra moueret. Non aegrius quidquam iam a longo tempore tulerat populus, quam expeditionem illam moleſtiſſimam, qua anniuerſaria haec ſacra turbari, hominesque in remotiſſimas Franciae occidentalis oras, hiberno tempore, nullo vrgente tam magno periculo, trahi videbantur. Hinc auditae voces, imperatorem tam ſacro tempore non niſi caedes ſpirare, populum non male de ſe meritum militia perpetua opprimere, caſtra ſequi iubere ciues, dum templa adeunda ſint, eaque

(e) *Vita Ludouici ibid. pag. 391.*

(f) Ita vocabant quartam quinquageſimae feriam, qua cineribus ſignati Chriſtiani longam illam inediam antepaſchalem auſpicabantur, alias *caput quadrageſimae*, in *Regula S. Benedict. cap.* 48. dies cinerum, *Synod. Beneuent. anno* 1091. *cap.* 4. *dies abſolutionis*, [quamuis eo nomine etiam feria quinta ante paſcha veniret, quod hac hominibus criminum mortalium; illa venialium, quae vocant, gratia fieret: Steph. Baluz. *ad Reginon. de diſciplin. eccleſ. pag.* 654. Carolus du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Lat. tom.* I. *pag.* 28.] Graecis ἀπόβασις τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς. Et ſane id tempus minime omnium conueniebat expeditioni, quoquo preces recitabantur: *concede nobis, domine, praeſidia* MILITIAE CHRISTIANAE *ſanctis inchoare ieiuniis, vt contra ſpirituales nequitias pugnaturi continentiae muniamur auxiliis.* Ex quibus precibus clerici, ſollicitaturi populum, argumentum non leue petere potuerunt ad expeditionem illam Ludouici infamandam. Hos enim illam praecipue aegre tuliſſe, vel ex *tabulis exauctorationis cap.* 3. apud Pithoeum p. 318. patet, vbi inter cauſſas exauctorationis haec non poſtrema vrgetur, *quod imperator contra Chriſtianam religionem et contra votum ſuum, ſine vlla vtilitate publica aut certa neceſſitate, prauorum conſilio deluſus in diebus quadrageſimae expeditionem generalem fieri iuſſerit, in qua expeditione, quantum in ipſo fuerit, et populum in magnam murmurationem protraxerit, et ſacerdotes domini a ſuis officiis contra fas amouerit, et pauperibus grauiſſimam oppreſſionem irrogarit.*

Digitized by Google

que inauſpicata expeditione impedire, quo minus diuinum numen, peccatis Francorum iampridem offenſum, precibus aliiſque piis operibus placetur. Hinc *Annalium Bertinianorum* auctor (g), *iter illud omnem populum moleſte tuliſſe propter difficultatem itineris, eumque illuc ſequi noluiſſe.* Accepta hac occaſione homines ſeditioſi primum PIPPINVM adgrediuntur, de Bernardi et ipſius auguſtae dominatu, proteruia, ac libidine conquerentes. Hos viros bene meritos, opibus honoribuſque ſpoliare, hos omnia agere ſuo arbitrio, opprimere populum, ipſamque rem publicam nefarie peſſumdare. Perſultare impudentiſſimum moechum optimi imperatoris locum, et huic praeſtigiis ſuis ita illudere, vt tantam iniuriam non modo non vindicet, ſed ne aduertat quidem. Pertinere hoc ad probi filii officium, vt indoleſcat paterno dedecori, pulſiſque tanti mali auctoribus patrem ſibi, bonaeque menti quam primum reſtituat. Id demum filio immortalem adlaturum gloriam: id illi ad regnum ſuum, iam anguſtis Aquitaniae limitibus circumſcriptum, amplificandum certo profuturum (h). Quibus illecebris permotus iuuenis, contractis copiis primum Aureliam mouit, ibique, pulſo ODONE, comite, MATFRIDVM, hominem fortiſſimum, ſed infenſiſſimum patri, et praecipuum illarum turbarum inceptorem, reſtituit, ac deinde Verimbriam vſque (hodie *Felembrey* oppidum prope Laudunum ſitum) progreditur (i). Ex altera parte LOTHARIVS, qui hanc hiemem in Italia iuſſu patris exegerat, cum expedita manu adeſſe dicitur (k). Denique ipſe, quem imperator ducebat, exercitus iam tum ad ſeditionem conſternatus, coniuratorum conſilio, a ſignis dilabitur, et iuxta Lutetiam Pariſiorum caſtra metatur. Sic primus quidem arma impia mouiſſe dicitur PIPPINVS: at, ſi dicendum, quod res eſt, omnem illam ſcenam inſtruxerat LOTHARIVS, quem NITHARDVS (l), grauis auctor, et horum fratrum conſobrinus, *tam fratres, quam et vniuerſam plebem veluti ad reſtaurandum rei publicae ſtatum animaſſe*, diſertis verbis teſtatur.

VIII. Quae fuerint impiae iſtius factionis conſilia, his verbis memoriae prodidit *Annalium Bertinianorum* conditor (m): *aliqui*

(g) *Ad a.* 830.
(h) *Vita Ludouici Pii ad a.* 830. *pag.* 391.
(i) *Ibid. pag.* 392.
(k) *Annal. Bertin. ad a.* 830.
(l) *Lib. I. pag.* 436.
(m) *Ad a.* 830. *pag.* 187.

ex primoribus LOTHARIVM *de Italia*, *et* PIPPINVM *de Aquitania hoſtiliter aduerſus patrem venire, vt illum de regno eiicerent, et nouercam ſuam perderent, ac* BERNARDVM *interficerent, compulerunt.* Nec difficulter ea conſilia deprehendit imperator (n), iam paene ab omnibus deſertus. De ſuorum tamen magis, quam ſua ſalute, ſollicitus, BERNARDVM ſibi fuga conſulere, IVDITHAM Lauduni in monaſterio S. Mariae virginis deliteſcere iuſſit: ipſe non procul inde diſſitum palatium Compendienſe petiit, quo et CAROLVM filium, vt e NITHARDI (o) loco colligimus, ſecum abduxit. Et BERNARDVS quidem in Septimaniam ſuam fuga euaſit: IVDITHAM Pippinus WERINO et LAMBERTO, cum ſelecta manu Laudunum miſſis abſtractam e monaſterio ad ſe perduci iuſſit, captiuamque in caſtris tenuit (p). Hic nullum paene contumeliae genus praetermiſſum, totque iniuriae factae mulieri, vt mortem verita non ipſa modo ſe velum ſumturam, ſed et imperatori, ſi ad eum eundi, cum eoque colloquendi copia detur, vt poſitis armis monachum induat, perſuaſuram, polliceretur. Quod PIPPINO et reliquis eo facilius perſuaſum eſt, quo magis id quam primum fieri cupiebant. At callida femina ſub praeſidio miſſa Compendium, ſecretiore colloquio cum marito habito ipſa quidem ab eo impetrauit venium velum euitandae mortis cauſſa capiti imponendi, ab imperatore autem reuerſa nihil certi, ſed reſponſum ambiguum, eum ſibi tempus ad deliberandum poposciſſe, retulit. Hinc ei exſilium irrogant rebelles, miſſamque Pictauos in monaſterio S. Radegundis ſub arcta cuſtodia haberi iubent. Vt adeo facile pateat, id vnum egiſſe PIPPINVM, vt et nouerca, et pater, poſita purpura, in monaſteria quamprimum vel ſponte ſecederent, vel inuiti detruderentur. Nec mitius cum fratribus reginae, CONRADO et RADVLPHO, qui tum in aula dominabantur, actum, quos ipſos quoque, deſecta coma, ad vitam monaſticam, tamquam in ergaſtula, damnarunt.

VIIII. Haec omnia quadrageſimae tempore, et circa dies feſtos paſchales acta eſſe, conſtat. Paullo poſt, adpetente iam vere menſe Maio, et octaua paſchatos elapſa, LOTHARIVS, ex Italia cum delecta manu adueniens patrem Compendii adiit, ad eumque ſe tota illa factio Ludouico Pio infenſa contulit, eumque, quippe totius iſtius

(n) *Vita Ludouici pag. 392.*
(o) *Lib. I. pag. 436.*
(p) *Vita Ludouici pag. 392.*

Digitized by Google

iſtius tumultus auctorem facile mouit, vt non modo ratum haberet, quod adhuc actum fuerat, ſed et, quae ſupereſſe videbantur, ea, quae ipſi paene propria erat, inſolentia perficeret (q). Hinc primum conuentum indixit Compendium, et quamuis adhuc ab omni vi aduerſus patrem abſtineret, HERIBERTVM tamen, BERNARDI ducis fratrem, crudeli ac ferali ſententia, oculis priuatum in Italiam deportari iuſſit, eiuſque conſobrino, ODONI, armis ignominiae cauſſa ſpoliato, aqua et igni interdixit, alios imperatoris amicos et comites, in vincula coniecit, eoque exemplo, capitale eſſe fidei patri praeſtitae crimen, ſatis teſtatum fecit. Interim LOTHARIVS rem publicam ſuo arbitrio, at patris tamen nomine, conſtituit, ac proinde *eius vitae* auctor (r) *eum ſolo nomine imperatorem, illam aeſtatem tranſegiſſe*: NITHARDVS (s) vero *ſub libera cuſtodia cum* CAROLO *filio* (t), *habitum* eſſe, tradunt. Miſerrima ergo fuiſſet imperatoris conditio, niſi id vnum habuiſſet tot malorum adleuamentum, quod LVDOVICVM, Boiariorum regem, huc vſque ab illa factione alienum eſſe, ſciret. Quum enim hic ſolus a fratrum conſiliis diſſideret: in eo etiam ſpem omnem collocauerat pater infeliciſſimus, idque eſt, quod obſeruat THEGANVS (u), dilectum *filium eius aequinoctum prohibuiſſe, quo minus dominum imperatorem de regno expellerent.* Quod quomodo contigerit, NITHARDVS (x) potiſſimum prodidit memoriae. Admittebatur nimirum ad imperatorem, eiuſque filium, monachorum turba, quae partim conſolandi defungeretur officio, partim

[q] *Vita Ludouici pag.* 393. *Annal. Bertin. ad a.* 830. Nithard. *lib. I. pag.* 436.

[r] *Pag.* 393.

[s] *Lib. I. pag.* 436.

[t] Ait Nithardus: *et Lotharius quidem, eo tempore re publica adepta, patrem et Carolum ſub libera cuſtodia ſeruabat, cum quo monachos, qui eidem vitam monaſticam traderent, et eamdem vitam illum adſumere ſuaderent, eſſe praeceperat.* De patre ne haec intelligenda ſint, an de filio, paene ambiguus haereo, quia verborum nexus poſteriorem interpretationem videtur requirere: at quia Carolus tum adhuc infans erat, qui certi quid de rebus ſuis ſtatuere per aetatem nondum poterat: potius id de patre accipiendum eſſe, aliquis exiſtimauerit. Nihilominus de Carolo hunc locum capio. Monachorum enim inſtitutione vix indigebat Ludouicus, qui *tradere illis vitam monaſticam*, quam ab illis traditam accipere rectius potuiſſet. At puero neceſſaria videbatur illa inſtitutio, quem cucullum pro purpura eligere, eo magis intererat Lotharii, quo minus ei placebat poſtrema illa regni partitio, quoque magis verendum erat, ne ei in poſterum a patre multo plus, quam reliquis fratribus tribueretur.

(u) *Cap.* 36. *pag.* 310.

(x) *Lib. I. pag.* 437.

partim puero vitae monaſticae praeſtantiam exquiſitiſſimis argumentis commendaret. Hi homines, pertaeſi improbitatis, cuius noua quotidie exempla animaduertebant, operas ſuas addicebant imperatori, ſi reſtitutus in integrum, ſe bene rei publicae praefuturum, et cultum in primis diuinum curae cordique habiturum polliceretur. Id vero quum non difficulter ſponderet, repertus eſt GVNTBALDVS, monachus (y), qui ſub religionis ſpecie cum ad PIPPINVM, qui non procul hinc aberat, tum maxime ad LVDOVICVM in Boioariam proficiſcebatur, et vtrique ſpem faciebat amplioris regni, ſi patrem a LOTHARII fratris iniuriis vindicarent. Quibus promiſſis excitati hi filii, ſuam quiſque gentem, in procinctu eſſe iuſſerunt, omneſque vocabant ad ſigna, qui ſaluam eſſe cuperent rem publicam. Interea de indicendis comitiis cogitatum. Quae quum Lotharius patri; hic filio inimica eſſe cuperet: de loco, quo conuocandi eſſent proceres, diu diſceptatum eſt. Nam, teſte *vitae Ludouici* auctore (z), ii, qui patri male cupiebant, conuentum illum in Francia haberi volebant. Imperator, *qui diffidebat Francis, magiſque ſe Germanis credebat*, id agebat per ſuos, vt in Germania, vel ambarum prouinciarum finibus vtriuſque Franciae optimates confluerent, eaque ſententia, magno illius bono praeualuit (a). Electa ergo Neomagum, vrbs ad Vahalim celeberrima, quo kalendis Octobribus non modo magna ſeditioſorum turba, ſed et multo maior Germanorum multitudo, imperatori auxilio futura confluxit. Iam antea prudenter per ſuos cauerat imperator, ne quid nouarum turbarum in Gallia oriretur, ea cura LAMBERTO comiti, et HELISACHARI abbati demandata. Nec minus opportune edicto cautum fuerat, ne quis ibi, niſi *cum ſimplici commeatu*, id eſt, ſine armatis hominibus adeſſet. Quod edictum quum nihili feciſſet HILDVINVS, abbas potentiſſimus, ſed ſuſpectae fidei homo (b), iſque copias armatas adducere non dubitaſſet: impera-

(y) Fuiſſe hic monachus videtur Aquitanus, qui PIPPINVM in ea expeditione, more iſtius ſaeculi, fuerat comitatus: et hinc eius opera opportune vtius eſt LVDOVICVS imperator ad Pippinum ſibi conciliandum. Iam in monaſterio Karoſſenſi Aquitanico ſaeculo VIIII. floruit GVNDBALDVS *abbas*, cuius mentio fit in *Nominibus monaſteriorum, quibuſcum Augienſe ſaeculo illo ſocietatem habuit*, apud Mabillon. *Analect. tom. IIII. pag.* 644. Et potuit ſane monachus noſter, tam bene de imperatore meritus hanc abbatiam remunerationis cauſſa accepiſſe.

(z) *Pag.* 393.

(a) *Ibid.* et *Annal. Bertin. ad a.* 833.

(b) Celeberrimus hic illo tempore abbas, monaſterio S. Dionyſii iuxta Pariſios

perator, tantis auxiliis fretus lacertos mouit, et hominem ingratiſſimum grauiter obiurgatum e palatio exeſſe, iuſſum iuxta Paderbornam ſub tentoriis hibernare coëgit: nec minus Walam, perfidiae procul dubio non minus ſuſpectum, Corbeiam in monaſterium ſuum relegauit, eoque exemplo ita perterruit ſeditioſos, vt, quo ſe verterent neſcii, noctem totam apud Lotharium peruigiles agerent, eique, vt aut manum cum patris copiis illico conſereret, aut ſecum inſalutato patre diſcederet, perſuadere conarentur. At pater ſe iam ſuperiorem eſſe animaduertens, LOTHARIO ſummo mane per certos homines denunciat, vt deſerta perfida illa factione, ad ſe ſine mora veniat,

riſios praefuit, S. Walloni abbati ſucceſſor datus anno 814. poſtea et monaſteria S. Medardi Suethonenſis et S. Germani prope Lutetiam rexit, ipſa archicapellani dignitate functus circa annum 818. denique quum magna Ludouici imp. gratia floruiſſet, ſubito ab eo ad Lotharium defecit, et hinc in Saxoniam hoc anno relegatus dicitur. Coint. *Annal. eccleſ. Gall. ad annos* 814. 817. 818. 830. *ſeqq.* Quae ipſa eſt haec relegatio, cuius iam ex *auctore vitae Ludouici pag.* 393. fecimus mentionem. Reſtitutus tamen anno inſequente priſtinae dignitati *Areopagitica* illa ſcripſit, quae *Coloniae* 1562. prodierunt, quibuſque inter primos oſtendere conatus eſt, Dionyſium illium Areopagitam, cuius *Act. XVII*, 34. fit mentio, eumdem eſſe cum illo, quem Galli apoſtolum venerantur, eumdemque genuinum ſcriptorum, quae ſub eius nomine circumferuntur, auctorem habendum. Cuius futiliſſimi operis patrocinium contra Boſquetum alioſque viros doctiſſimos magno quidem cum adparatu, at infeliciter, ſuſcepit Andr. du Sauſſay *de myſtic. Gall. ſcript. pag.* 346. *ſeqq.* quum cauſſam omnem Io. Dallaeus *libro de ſcriptis Dionyſii Gall.* 1666. iam pridem perorarit. Obiiſſe dicitur homo ingratiſſimus, et peſſime de domino ſuo meritus in monaſterio S. Medardi anno 842. Sed id falſum eſſe oportet, ſi is eſt idem *Hilduinus*, qui apud Lotharium imp. archicancellarii munere functus eſt, cuius vice Rudmundum et Rinaldum anno 844. et 848. diplomata iſtius principis recognouiſſe, docet Bern. Mallinkrot *de cancell. et archicanc. imp. pag.* 18. Quibus nos addimus diplomata Lotharii anni 848. apud Baluz. *Capitular. tom. II. pag.* 1458. anni 855. apud Calmet *Probat. hiſt. Lotharing. tom. I. pag.* 506. Saltim in eo alucinatus eſt doctiſſimus Mallinkrotius, quod Hilduinum noſtrum poſtea ad epiſcopatum Virdunenſem euectum exiſtimat. Hilduinus enim Virdunenſis ab Abbate illo diuerſiſſimus, per omnem vitam Ludouico Pio adhaeſit, eoque mortuo Caroli Calui partes ſectatus, et, vt Bercar. in *Hiſt. breui epiſc. Virdun. cap.* 17. notat, *magno odio habitus*, vita exceſſit circa annum 854. Calmet *dans l'hiſtoire de Lorraine tom. I. liv. XIII. pag.* 636. At idem Calmet in *probat. tom. I. pag.* 303. adfert diploma Lotharii ſcriptum anno 840. in quo iam ſucceſſorem HILDVINI in abbatia S. Dionyſii vocat *virum venerabilem et propinquum ſuum* HLVDOVVICVM, HILDVINVM autem *venerabilem vocatum archiepiſcopum, herique palatii ſui notarium ſummum.*

veniat, et ſecum communes hoſtes perſequatur. Paret filius, quamuis fremente rebellium turba, et viribus ſuis diffiſus, patriſque de pietate ac manſuetudine certus, palatium ſtatim ingreditur. Pater vero ſupplici tam facile ignouit, vt ne acrius quidem increparet tam indignum tanto patre filium. Vix vero interiores palatii partes intrauerat, quum iam in furorem actum promiſcuum vulgus concurreret. Veritis enim ſeditioſis, ne quid triſtius LOTHARIO accidiſſet, iis vero, qui imperatori fauebant, ad quemuis tumultum ſedandum paratis, res procul dubio ad manus veniſſet, niſi imperator vna cum filio in publicum proceſſiſſet. Quorum conſpectu, accedente graui imperatoris oratione, tanta ſubito facta eſt rerum commutatio, vt nemo quidquam audendum ſibi exiſtimaret. Quem quidem rerum euentum reputanti, numquam mihi clarius emicuiſſe videtur optimi principis maieſtas, quam quum omni paene imperio ſpoliatus abbates potentiſſimos oratione in exſilium ageret, LOTHARII pertinaciam paterno iuſſu frangeret, plebem furibundam ſola oculorum acie compeſceret, totumque conſenſionis globum ſine vi belloque diſſiceret. Actum iam fuiſſet de rebellibus, niſi eorum crimine maior fuiſſet imperatoris clementia. Iam enim prehenſi coniurationis auctores in vinculis erant, iam in comitiis accuſati ac conuicti, communibus omnium procerum, ipſiuſque LOTHARII ſuffragiis, feralem ſententiam audiuerant, nihilque reliqui videbatur, quam vt inauditum ſcelus diriſſimis ſuppliciis expiarent, quum imperator ſui memor, omnibus eatenus ignoſceret, vt clerici aeque ac laici in monaſteria detruſi de ſe ipſis ſupplicium ſumerent (c). Haec nemo adcuratius litterarum conſignauit monimentis, quam ſaepe laudatus aſtronomus, cuius diligentia deſtituti hodie pleraque ignoraremus. At id mireris merito, virum diligentiſſimum, et comperta ſcribentem, vix pauciſſimorum, qui tum perduellionis crimine ſe polluerint, nomina expreſſiſſe. Siue inuidiam metuerit, ſiue famae eorum, quorum vitae imperator pepercerat, parcendum putarit: minus ſolidam ea verecundia gratiam iniit a poſteris, qui hic vix quidquam hodie

(c) Inter hos triſte exſilium fuit Walae, abbatis Corbeienſis, a Ludouico relegati in lacum Lemanum, et *altiſſimae arctiſſimaeque ſpecui, quo nullus eſſet acceſſus, conclusi.* Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae* apud Mabill. *Annal. Bened. ſaec. IIII. part. I. pag.* 502. Sed ſolet hic auctor omnia, quae illi homini contigerunt, ita exaggerare, vt vix vllus confeſſor plura paſſus videri poſſet, quam perduellis ille pertinaciſſimus.

Digitized by Google

hodie; niſi per nebulam vident (d). Nec rectius et hic, et reliqui annalium ſcriptores paene omnes, interfuiſſe his comitiis LVDOVICVM noſtrum, eumque praecipue LOTHARII fratris conſilia turbaſſe diſſimulant, quod tamen recte obſeruans THEGANVS (e): *ibi*, inquit, *fuit* AEQVIVOCVS FILIVS *eius, qui in omnibus laboribus patris adiutor eius exſtitit.* Exitus ergo comitiorum is fuit, vt damnatis perduellibus, LOTHARIVS fidem patri iuraret, regnoque Italiae in praeſens contentus eſſe iuberetur (f), Ludouicus vero priſtinum faſtigium, plenamque auctoritatem veluti poſtliminio reciperet.

X. Repreſſo tam ferali tumultu, imperator, veluti ſibi redditus, Aquiſgranum cum LOTHARIO filiiſque reliquis repetiit, ibique hiemem illam exigere ſtatuit. Vt vero omnia in priorem locum reſtitueret, nihil prius, nihilque antiquius habuit, quam vt IVDITHAM, eiuſque fratres, ab inimica factione in monaſteria detruſos, reuocaret. Quam menſe Februario anni 831. aduentantem benigniſſime quidem, vt credere par eſt, excepit, at non prius recepit in torum, quam adulterii ſuſpicionem, vt ſuperiore anno Neomagi decretum fuerat (g), eo, quem leges praeſcripſerant, modo a ſe eſſet amolita. Conuocatis ergo proceribus, primum ea, quae Neomagi decreta

(d) Fuere in eo numero HVGO, Lotharii ſocer, cuius ſtemma genealogicum ſupra *cap.* 4. §. 14. (m) *pag.* 790. dedimus. Quare vix dubitandum, quin et reliqui eius propinqui, et maxime LVTARDVS et ADALARDVS filii, nec non GERARDVS, ERMENGARDIS, LOTHARII VXORIS, conſobrinus in eadem factione fuerint. Deinde inter rebelles iſtos numerantur IESSE, epiſcopus Ambianenſis, quem Theganus *cap.* 36. in hoc ipſo conuentu ſacerdotio priuatum eſſe teſtatur, itemque WALA et HILDVINVS, abbates, quorum de perſonis factisque iam alibi diximus. Denique memorantur MATFRIDVS, comes Aurelianenſis, quem malorum omnium incentorem cum aliis ſeditioſis in Italia anno 836. deceſſiſſe, tradunt auctor *Vitae Ludouici pag.* 412. Theganus *de geſt. Lud. cap.* 55. *Annal. Bertin.* et reliqui *ad a.* 836. LAMBERTVS comes ſiue Andegauenſis, ſiue Nannetenſis, eodem anno mortuus. *Vit. Ludou. ibid.* Vid. Murator. *ad Ermold. Nigell. de reb. Ludou. Pii lib. III. not.* 98. et WARINVS, comes Aruernorum, dux vocatus a Nithardo, *lib. IIII. pag.* 483. marchio in diplomate Caroli Calui, de quo, quod dicam, non habeo, niſi quod in mox ſequuturа rebellione a Ludouico Pio, eoque mortuo a filiorum natu minorum partibus ſteriſſe videatur. Vid. *Vit. Ludouici pag.* 405. Chron. *e Biblioth. Memmiana ad a.* 841. Interfuit etiam rebellium iſtorum turbae HELISACHAR abbas et archicancellarius, de quo infra plura dicemus.

(e) *Cap.* 37.

(f) Thegan. *ibid.* Nithard. *lib. I. pag.* 437.

(g) *Annal. Bertin. ad a.* 830.

decreta fuerant, firmantur, hinc IVDITHA admiſſa in concilium, paratam ſe eſſe teſtabatur, ad omnia crimina, quae de ſe in vulgus ſparſa eſſent, diluenda. Quum ergo publice citatis illis, qui auguſtam probri conuincere vellent, nemo, vt fit, adeſſet: imperatrix imperatore et filiis eius praeſentibus praeſto conceptiſſimis verbis iureiurando purgauit pudorem ſuum, et iuſſu GREGORII, papae, de communi principum eccleſiaſticorum ſententia, iuſtae vxoris honorem recuperauit (h). His peractis, imperator PIPPINVM in Aquitaniam, Ludouicum in Bauariam dimiſit, nouumque conuentum in Maium menſem Ingelhemium indixit; ipſe vero Aquiſgrani dies paſchatos feſto adparatu, vti conſueuerat, celebrauit. Ingelhemii et Lotharium honorifice excepit, et rebelles capitis antea damnatos, libertatique et fortunis poſtea reſtitutos in gratiam recepit (i), laudabili quidem, at pernicioſa, ſi euentum reputemus, indulgentia (k). Soluto eo conuentu LVDOVICVM Pium in Voſagi iugis venationibus et piſcationibus vacaſſe, LOTHARIVM iuſſu patris in Italiam diſceſſiſſe, ait *Vitae Ludouici* auctor (l): *Annales* vero *Bertiniani* (m) eum adhuc comitiis auctumnalibus Theodoniſuillae eodem anno habitis interfuiſſe, ſcribit. Quod ego magis crediderim, quia et THEGANVS (n) refert, adfuiſſe tum BERNARDVM, Septimaniae ducem, crimina ſingulari certamine purgaturum coram imperatoriis filiis LOTHARIO et LVDOVICO, ſi accuſator aliquis eſſet adfuturus, nullo vero, qui id certamen obire vellet, reperto, eum iureiurando calumniam eliſiſſe (o). His ergo demum ſolutis comitiis, et patre reuerſo Aquiſgranum; Lotharius in Italiam videtur profectus.

XI. Quam-

(h) *Annal. Bertin. ibid.* Thegan. *cap.* 37. *Vita Ludou. pag.* 395.

(i) At fuere tamen quidem, quos biennio poſt demum ab exſilio reuocarunt imperatoris filii, veluti WALA et HELISACHARVS, abbates, et MATFRIDVS, comes. Nithard. *de diſſenſ. fil. Ludou. lib. I. p.* 438. Sed ſciendum, hos adeo pertinaces fuiſſe, vt adſpernati ſint hanc imperatoris clementiam. Memoriae enim prodidit Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae*, *pag.* 502. Walam libertatem ea lege ſibi oblatam, vt ſe peccaſſe fateretur, et in poſterum imperatori pareret, repudiaſſe, cauſſatum conſcientiam. Ob quam rem eum primum in nouum monaſterium, in inſula quadam verſus Pictauos ſitum, atque inde in coenobium quoddam Germanicum relegatum, poſtremo Corbeiam remiſſum, ſed ita, vt ibi amiſſa dignitate abbatis priuatus viueret.

(k) *Vit. Lud. ibid. Annal. Bertin. ad a.* 831.

(l) *Ibid. pag.* 395.

(m) *Ibid. pag.* 187.

(n) *Cap.* 39.

(o) *Vit. Ludou. Annal. Bert. ibid.*

Digitized by Google

XI. Quamuis vero iam defunctus omni periculo videretur pater infeliciſſimus: mox tamen nouum incendium, male ſopitum, in flammas tanto perniciofiores erupit. Promiſerat pater Pippino et Ludouico nauatae ſibi operae praemium, regni augmentum, idque promiſſum iure quodam ſuo ſibi vrgere videbantur. Iam patrem quidem ſtetiſſe promiſſis, et vtriuſque regnum auxiſſe teſtatur NITHARDVS (p): ſed aut priuatim id factum eſſe oportet, aut acceſſio illa tam exigua fuit, vt non ſatisfieret iuuenum ferociſſimorum cupiditati. Saltim ſibi non eam gratiam, quam meruiſſe ſibi exiſtimabant, relatam, vterque querebatur. Accedebat nouus in palatio tyrannus, GVNTBALDVS, monachus, qui, quod pro liberando principe ſtrenuam operam nauaſſet, in aula loco BERNARDI dominabatur, rationeſque omnes PIPPINI et LVDOVICI, ſe primo in poſterum loco apud patrem futuros, ſperantium, facile turbauit (q). Quod adeo momordit iuuenes, vt ſeſe a patris amicitia plane ſeiungerent. Alienum a patre animum iam hoc ipſo anno 831. primus prodidit PIPPINVS, dum ad comitia Theodoniſuillenſia venire iuſſus, parere primum noluit, poſteaque, frequentibuſque legationibus accitus, tardiſſime, et quum iam pridem diffluxiſſet procerum concilium, paucis ante natalem Chriſti diebus adfuit (r). Imperator nouam hanc pertinaciam aegre ferens, eum parum honorifice, teſte *annalium Bertinianorum* conditore exceperat, et inuitum diutius, quam vellet, Aquiſgrani detinere decreuerat. At ille morae impatiens, ineunte anno 832. ipſo Innocentium die, intempeſta nocte e palatio, tamquam e carcere, fugit, et inconſulto patre rediit in Aquitaniam. Dici non poteſt, quam ea res perturbarit patris animum, quem prioris ignominiae memoria nihil moderabile ſperare a tam inſolente filio patiebatur. Statim ergo ſuos, quid factu opus videatur, conſulere in medium iubet. Suadent omnes, vt comitia frequentiſſima Aurelianos indicat, ad eaque et Lotharium ex Italia, et Ludouicum ex Boioaria euocet. In his, niſi Pippinus imperata faciat, capiendum eſſe conſilium, nec difficile fore, eum, priuſquam ingraueſcat malum, de communis procerum ſententia in ordinem cogere. Id conſilium et imperatori placet, qui ſtatim miſſis legationibus et edictis propoſitis, illum conuentum indicit, proceresque Aureliani frequentes adeſſe iubet. Enimuero haec agentem, et veluti iam vaſa con-

(p) *Lib. I. pag.* 437.
(q) Nithard. *ibid.*
(r) *Vita Ludou. Pii pag.* 396. *Annal. Bertin.*

clamantem nouus percellit nuncius, LVDOVICVM quoque filium, quem adhuc ſemper obſequentiſſimum habuerat, cum valida Boiorum et Slauorum manu inuaſiſſe Alamanniam, CAROLO iam pridem attributam, eius prouinciae principes ſollicitare, fidei tenacioribus ferrum flammaſque minari, immo ita componere rationes, vt multo maiora concupiſcere, et praeter Alamanniam, etiam Franciam, et quidquid patri armis extorquere poſſet, adiicere velle videatur: quo conſilio eum iam ad monaſterium S. Nazarii Laureshamenſe peruenisſe, mox iturum vlterius, niſi mature imperator rebus ſuis eſſet conſulturus (s). Animaduertit pater, LOTHARIVM ſibi id negotium facesſere (t), conſultiſſimumque fore, incendium illud, priuſquam inualeſceret, exſtinguere. Conuocatis ergo ex vtraque Francia et Saxonia copiis, iiſque a. d. XIIII. Kal. Maias praeſto ſibi eſſe iuſſis circa Moguntiam, cum vniuerſo exercitu, Rheno Moenoque tranſmiſſis ad Triburiam caſtra poſuit. Contra LVDOVICVS filius Langhardhemii, (hodie *Lambersheim* iuxta Weinheimium,) cis Rhenum haerebat, exſpectans proceres Alamannorum, quos eius fidem illico veluti ex compacto ſequuturos eſſe, illi a MATFRIDO fuerat perſuaſum. Alioquin enim tumultuarium ducebat exercitum, non modo ex hominibus liberis, ſed et ex ſeruili colluuie, quam praeter morem patrium (u) ad ſigna vocauerat, conflatum, ideoque facile

(s) Thegan. *de geſt. Ludouici Pii cap. 39.*

(t) Hunc quoque motum excitauit LOTHARIVS, qui in Italiam veluti relegatus, et eo regno contentus eſſe iuſſus, non deſiit patri facesſere negotium, fratreſque aduerſus eum irritare. Teſtem huius rei Theganum habemus, qui *cap. 39. pag. 311. alio vero anno*, inquit, *poſt paſcha auditum eſt, quod aequiuocus filius eius* CVM CONSILIO LOTHARII *voluiſſet viſitare patrem inhoneſte, et venit vſque ad monaſterium S. Nazarii.* Neſcio ergo, an ſatis prudenter imperator filium ſibi infenſum, et parte regni mulctatum miſerit in Italiam, vbi promta illi eſſet res nouas moliendi occaſio. Eiuſdem tragoediae pars non minima fuit MATFRIDVS, cui imperator ſuperiore anno gratiam ſupplicii fecerat, multis vanis promiſſis lactans Ludouicum, eique ſpem faciens, fore, vt omnes Alamanniae et Franciae orientalis proceres a patre deficerent, ſeque Ludouico dederent. *Annal. Bertin. ad a. 832.* Adeo periculoſum eſt ignoſcere rebellibus, quibus plerumque cum vita et libertate noua omnino peccandi licentia datur.

(u) Numquam Germani, et Franci maxime, ſeruilis conditionis homines militare patiebantur, non ſine ratione veriti, ne fraena morderent, ſi armis adſueti Spartarum aliquem ducem inuenirent. Hinc ſemper honorificum apud Germanos fuit *militis* nomen, quia id num-

Digitized by Google

cile animaduertit, imparem ſe fore patri, ad quem vndique copiae lectiſſimae et rebus omnibus inſtructae confluxerant. Hinc quum praeterea non paucos ſuorum fuga dilabi, et ad imperatorem deficere intelligeret, motis caſtris praecipiti itinere in Boioariam redit, futurum ſperans, vt ibi nouis copiis auctus patris impetum vtcumque ſuſtineat (x). At pater filio nullum ad reſpirandum tempus relicturus eum e veſtigio perſequitur, et ducens exercitum per Alamanniam, quam vbique ferro flammiſque vaſtatam cum dolore vidit, Auguſtam Vindelicorum peruenit. Belli exitus fuit, vt filius patri ſupplex fieret Auguſtae, et impetrata venia, fideque in poſterum iureiurando promiſſa, in Boioariam rediret, imperator, dimiſſo exercitu, Salzam (y), vbi imperatrix ipſi occurrebat, atque inde nauibus

numquam cum faece illa hominum communicari videbant. Guntherus ſane in *Ligurino*, *lib. II. v.* 151. *ſeqq.* eo nomine miratur gentem Langobardicam, quae nullum ea in re delectum habuit,

Vique ſuis omnem depellere finibus hoſtem
Poſſet, et armorum patriam virtute tueri,
Quoſlibet ex humili vulgo, quod Gallia foedum
Iudicat, accingi gladio concedit equeſtri.

Quid? quod notae ſint ipſae Francorum leges, ſeruos vel ruſticos arcentes a militia, liberoſque dumtaxat admittentes, quibus quatuor manſorum erat poſſeſſio, *Capitular. a.* 812. §. 1. apud Baluz. *Capitular. tom. I. pag.* 489. ſeruos vero ne lanceam quidem fere permittentes. *Capitular. lib. V.* §. 227. et *lib. VI.* §. 271. Aliquando tamen et ſerui in re trepida ad ſigna vocabantur, quemadmodum Traſimundus marchio apud Mabillon. *Annal. Benedictin. ſaec. VI. part. I. pag.* 488. *plures populares et ruſticanos deprae.ndi cauſſa in comitatu habuiſſe* legitur. Quod eo minus miran-

dum, quo notius eſt, ne Romanos quidem, ſi Hannibal eſſet ante portas, ſeruos armare dubitaſſe. Lipſ. *de milit. Rom. lib. I. dial. II. pag.* 22. et in *Anaelect. ad h. l. pag.* 414. *tomo III. Oper.*

(x) Thegan. *cap.* 39.

(y) *Annaliſta Bertinianus ad a.* 832. Ludouicum imperatorem *per* AVSTRIAM *ad* SALZ, *et inde nauali itinere Moguntiam venisse* ſcribit. SALZA, quae veteribus etiam *Salſa*, *Saliſa*, *Saloiſla*, *Saliſa*, et *Selz* in *Itinerario* Antonini Pii *Saliſo*, a Diuhmaro Merſeburgenſi *lib. IIII. pag.* 357. *Celſa*, hodie *Selze* dicta, nouiſſimum eſt oppidum et olim palatium, ad Rhenum, intra Alſatiam, vbi olim Adelheidim auguſtam, Ottonis M. viduam, celebre monaſterium condidit, de cuius fatis conſulendi Odilo in *Vita Adelheid. cap. 7. pag.* 265. apud Leibnit. *Script. rer. Brunſu. tom. I.* Freher. *Orig. Palat. parte II. pag.* 77. et Toelner. in *Hiſtor. Palat. pag.* 108. Eo peruenisse imperator dicitur per AVSTRIAM. Iam Auſtriam plerique interpretantur de pago vel tractu Herbipolenſi, de quo plura Paullini *in Geograph. pag.* 18. Eccard. *Corp. hiſt. tom. I. pag.* 601. et abbas Gottwicenſis in *Prodrom.*

uibus Moguntiam, demum, vt ex THEGANO (z) patet, Francofurtum proficiſceretur. Adfuit ibidem et Lotharius, quem ex Italia euocatum diximus, quo praeſente, et ſuſpicionem omnem concitati fratris a ſe male amoliente, comitia Aurelianenſia, tumultu iſto Boioarico turbata, in futuras kalendas Septembres indicuntur (a).

XII. Ad conuentum iſtum imperator cum ſuis mature proficiſcebatur, data etiam hoſtibus facultate eo veniendi, ſi quam ſibi iuſtam querendi cauſſam habere viderentur (b). Euocatus fide publica fuerat etiam PIPPINVS, cuius inſolentiam tum pater vel ideo maxime pertimeſcebat, quod BERNARDI, Septimaniae ducis, imperatori iam infenſi, conſiliis vti diceretur (c). Sed is patris conſpectum fugiens, in Aquitania haerebat, nec vllis cohortationibus moueri patiebatur, vt ſupplex fieret patri, fratrumque exemplum ſequeretur. Hinc pater, ſolutis comitiis cum expedita manu, tranſmiſſo Ligeri, in Limouicinum ad palatium Iocundiacenſe mouit. Tum demum PIPPINVS, deſperatis rebus ſuis, inuitus patri obuiam proficiſcitur. Sed hic iam ſolito ſeuerior, filio non ſolum fugam verbis triſtioribus exprobrat, verum etiam eum cum familia in Franciam ire iubet, ibi certo loco, quo viſum patri fuerit, tamdiu moraturum, donec emendati animi certiora indicia adparerent (d). Nec minus ſuccenſens BERNARDO, duci, tamquam ſibi filium ex inſano furioſum reddenti, et priſtinorum beneficiorum immemori, eum, quamuis non adeo certis argumentis conuictum, honoribus ac beneficiis exuit, atque iis rebus confectis in Franciam redire ſtatuit. Sed PIPPINVS, obſequium ſimulans, cum cuſtodibus ſibi adiunctis Treueros, quo exſulatum eum mittere pater

lib. III. pag. 553. Sed quis crediderit, Ludouicum imp. *Salzam* petiturum tranſmiſſo Danubio ad Moenum, ac inde ſuperatis Nicro et Rheno Salzam iuiſſe, vt nauibus Moguntiam veniret, quum recta, et multo breuiore, via Herbipoli Moguntiam iter facere potuiſſet? maxime quum in mora eſſet periculum, neque imperatori tunc liceret quaſi per ocium luſtrare prouincias. Aut ergo Auſtria hic eſt tota orientalis Francia, aut in mendo cubat ille locus, legendumque *Albigouia*. Per eum enim pagum, Salzae cis Rhenum oppoſitum, de quo idem abbas in *Prodr. Gotwic. ibid. pag.* 534. iter faciendum fuit Ludouico imperatori, Auguſta Vindelicorum recta via Salzam ituro. Nihil facilius fuit, quam pro tractu ignoto, notiorem in chartam coniicere.

[z] *Cap.* 40.

[a] *Annal. Bertin. ad a.* 832.

[b] *Annal. Bertin. ibid. adnunciatum eſt, ibi vnumquemque hoſtem libere aduenire.*

[c] *Vita Ludou. pag.* 196.

[d] *Annal. Bert. ibid. Vita Ludouici ibid.* Thegan. *cap.* 41.

Digitized by Google

ter decreuerat, proficiſcitur. Vix vero ad Theoduuadum (e) palatium peruenerat (f), quum, deceptis cuſtodibus, fugam iterum capeſſeret, et per Aquitaniam hac illac vagaretur, ſperans procul dubio, imminente hieme coactum iri patrem, vt exercitum re infecta in hiberna reducat, ſeque, eo abſente occaſionem, res ſuas ſtabiliendi, nacturum. Neque fefellit eum opinio, Imperator enim omnia ad menſem vſque Nouembrem expertus, vt filium perditiſſimum ad officium reduceret, inclementiſſima hieme exercitum ex Aquitania reducit, et tranſito ad Reſtim Ligeri, ſed tanta cum clade, vt adſtricta glacie humo pleriſque equis ſoleae deciderent, ipſeque demum circa Chriſti natalem cum copiis ſuis haud parum deminutis ad Cenomanos (g), inde celebratis feriis natalibus, Aquiſgranum feſtinato itinere veniret (h),

XIII. Antequam ſignum receptui daret imperator, circa miſſam S. Martini, id eſt, a. d. III. Id. Nouembr. conuentum populi in Aquitania, teſte ASTRONOMO (i), habuit. In quo quid actum ſit, ex iis, quae iam diximus, non difficulter intelligitur. Offenſus enim filii pertinacia ei Aquitaniam ademit, et prouinciae proceres illi in poſterum dicto audientes eſſe vetuit. Quod quidem vitio fortaſſis verti non poſſet patri addictiſſimo, niſi ea occaſione denuo oſtendiſſet, ſe totum a IVDITHAE auguſtae nutu pendere. Regnum enim illud ampliſſimum iam CAROLI portioni adiecit, e-

iuſque

[e] THEODVVADI, palatii paſſim mentionem faciunt veteres, et quidem praeter Theganum *cap.* 41. Auctor *Vitae Ludouici Pii ad a. 796. pag.* 344. et Ermold. Nigell. *de rebus Ludouici Pii, lib. II. v.* 94. vbi ille ita deſcribitur:

Trans fluuium Ligeris locus eſt, quippe vber et aptus,
Cinguntur hinc ſiluis, hinc quoque planicie.
At medius placido fluuiorum gurgite vernat,
Piſcibus eſt habilis, eſt locupleſque feris.
Quo Hludowicus opum praecelſa palatia ſtruxit.
Quaeris inſt Theoduuat, nomen amice ſibi.

Veſtigia nominis et palatii ſupereſſe et hodie dicuntur in dioeceſi Andegauenſi in vico, quod hodie *Doadum*, ſeu *Doue* adpellatur. De eo plura Hadr. Valeſ. *Notit. Gall. ſub illa voce*, Mabillon. *de re diplom. lib. IIII. cap.* 142. et Ludou. Ant. Murator. *ad Ermold. Nigell. loc. laudat. nota* 15. Et ſane tabulae geographicae hunc vicum ſiſtunt vltra Ligerim infra Andegauorum vrbem, vt adeo Ligerim nondum ſuperarit PIPPINVS, quum fuga eum in Aquitaniam auferret.

[f] Thegan. *ibid.*

[g] *Vita Ludouici pag.* 397. *Annal. Bertin. ad a.* 832.

[h] *Vita Ludouici ibid. Bertin. ad a.* 833. Thegan. *cap.* 41.

[i] *Vit. Ludouici pag.* 397.

iuſque ordines in filii iſtius natu minimi verba adegit, atque adeo totum imperium inter LOTHARIVM et CAROLVM ita diuiſit, vt hic Alamanniam, Burgundiam, et Aquitaniam; ille, praeter Boioariam, reliqua omnia, patre mortuo, ſortiretur. Teſtes eius rei locupletiſſimos habemus NITHARDVM (k) et ASTRONOMVM (l); quorum ille: *per idem tempus*, inquit, *Aquitania*, PIPINO *demta*, KAROLO *datur, et in eius obſequio primatus populi, qui cum patre ſentiebat, iurat*: hic vero, rem paullo adcuratius his verbis exprimit: *et tunc quidem imperator, inter filios ſuos*, LOTHARIVM *atque* CAROLVM, *quamdam diuiſionem regni conſtituit, quae tamen ingentibus impedimentis, quae dicenda ſunt, pro voto minime ceſſit.* Et ſane non potuiſſet imperator vllum conſilium rebus ſuis perniciosius capere. Nam primo ipſe LOTHARIVS ideo patri ſuccenſuerat, quod Alamanniam et Burgundiam, portioni ſuae ſubtractam, Carolo attribuiſſet. Quanto aegrius eum laturum probabile erat, fratri iam et Aquitaniam, partem Galliae non minimam, adiici? Deinde LVDOVICVM noſtrum non minus grauiter ferre oportebat eam diuiſionem, in qua nec ſui habitam rationem, et fratrem natu minimum ſibi maiori nouercae artibus praelatum eſſe, indignabatur. Praeterea ita promtiſſima occaſio erat cum PIPPINO, tum rebellibus, nouos excitandi tumultus, perſuadendique aliis, patrem nouercalibus furiis inſtinctum abiurare naturam, male iudicare de ſanguine ſuo, Pippinum, filium non male antea de ſe meritum, armis perſequi, Treueros deportare, quin et regno exuere non dubitaſſe: neque alio conſilio, ceu euentus oſtenderit, id factum eſſe, quam vt ſpoliis iſtis locupletaretur CAROLVS. Hinc nullam LVDOVICI rationem eſſe habitam: LOTHARIVMque non ex beneuolentia quadam paterna, ſed tantum, vt tanto plus attribui poſſit CAROLO, in partem vocatum. Rem ipſam monere, dandam aliquando eſſe operam, ne quid res publica, peſſime per tot annos adminiſtrata, detrimenti capiat. Talia enim eo tempore iactata eſſe; teſtatur *vitae Ludouici* auctor (m): *humano porro generi pacique contrarius diabolus nequaquam ab infeſtatione imperatoris feriebatur: ſed per ſatellitum ſuorum verſutias filios ſollicitabat, perſuadens illis, quod pater illos vltro perdere vellet, nec conſiderantes, quod qui mitior hominibus externis eſſet, immanis non poterat effici ſuis. Sed quia*

[k] *Lib. I. pag.* 437.
[l] *Ibid. pag.* 397.
[m] *Ibid. pag.* 397.

Digitized by Google

quia corrumpunt bonos mores colloquia mala, et lapidum etiam duritiem mollis aquae guttula ſaepius illiſa terebrare ſolet : tandem ad id ventum eſt, vt filios imperatoris in vnum cum copiis, quibus poterant, coire facerent. Cui adſtipulatus NITHARDVS (n) *quod quidem*, inquit, *hi, quos ſupra retulimus, grauiter ferentes, vt res publica inutiliter tractaretur, diuulgant, populumque quaſi ad iuſtum regimen ſollicitant.* Et hic fuit exitus expeditionis Aquitanicae, qua tantum abeſt, vt tumultus ille a PIPPINO excitatus repreſſus ſit, vt vel hac ipſa ſeueritate incredibile, non modo filiorum, ſed et procerum ciuiumque odium aduerſus imperatorem exarſerit, inſequente ſtatim anno 833. in bellum iſtud ferale, quod LVDOVICVM Pium in ſummum periculum adduxit, erupturum.

XIIII. Nimirum iam annum ingredimur 833. quem ſingulari elogio in faſtis ſuis ſignauit *Monachus Sangallenſis* apud DVCHESNIVM (o): *annus* 833. *Francorum dedecus.* Eo enim anno eamdem tragoediam ſpectarunt Franci, quem Hebraeorum res publica in DAVIDE vidit, niſi quod LVDOVICO imperatori non vnus ABSOLOMVS, ſed eorum triga domi eſſet. Quamuis admiranda in eo eluxerit diuini numinis prouidentia, quod ex ipſa filiorum rebellium multitudine fructum aliquem caperet pater infeliciſſimus. Solutis comitiis Aurelianenſibus, LOTHARIVS in Italiam, LVDOVICVS in Boioariam redierant. Sed audita illa inofficioſa diuiſione, a patre facta, ſtatim vterque cum PIPPINO aduerſus patrem, nouercam, et fratrem conſanguineum coniurauit. Neque deerant, huic factioni flabella. IVDITHA enim tam exoſa erat omnibus, vt apud pleroſque plus huius Medeae odium, quam ſumma optimi principis merita, valerent. Quum ergo ſatis animaduerterent coniurati, opus ad eam rem eſſe idoneis hominibus : primum WALAM, HELISACHARVM (p), MATFRIDVM, et ſimiles, in his rebus exercitatiſſimos, partim

[n] *Lib. I. pag.* 437.

[o] *Tom. III. pag.* 468.

[p] Celeberrimum hoc eſt in eorum temporum annalibus nomen. Quum ergo de reliquis rebellibus plus ſatis dictum ſit : huius etiam viri illuſtris notitiam aliquam dare operae fuerit pretium. Erat ille doctrina rerumque ciuilium vſu celeberrimus, dignuſque, qui ſplendido archicancellariatus munere in Ludouici Pii palatio fungeretur. Vnde eius vice ſaepiſſime diplomata recognouiſſe legimus Arnoldum et Durandum. Bern. Mallinkrot *de archicancell. et cancell. imp. pag.* 15. Eo ſaepe in legationibus vſus fuerat Ludouicus Pius, ſaepe miſſi dominici functus fuerat officio, et ante biennium eum imperator reliquerat in Gallia

partim ex monaſteriis extraxerunt, partim reuocarunt ab exſilio. (q) Deinde ſua intereſſe exiſtimabant, in partibus ſuis eſſe epiſcopos et clericos, quorum tanta et in comitiis, et apud populum, erat auctoritas, vt vel ſoli omnia pro lubitu in re publica agere poſſe viderentur. Id vero ſe non facilius conſequuturos ſperabant, quam ſi GREGORIVM Papam in partes ſuas pertraherent. Et huius animum facile flexit LOTHARIVS, cauſſatus patris iniquitatem, qua liberis e priore matrimonio ſuſceptis regna ſemel data pro lubitu eripiat minuatque, impotentem nouercae dominatum, nefandas eius libidines, adminiſtrationem rei publicae peſſimam, et eccleſiam ſimul peſſumdaturam, niſi illi medela quam primum adferatur. Nec potuit profecto haec negligere pontifex, quum tot epiſcopi et abbates, imperatori antea deditiſſimi, iam eaſdem querelas ingeminarent, quos vix probabile erat ſine cauſſa ſontica principis alioquin pii partes deſerere voluiſſe. Itaque facile ſe eo adduci paſſus eſt, vt non modo faueret liberis improbis, ſed et comitem ſeſe adiungeret LOTHARIO, expeditionem aduerſus patrem ſuſcepturo, cum eoque Alpes transſcenderet. Nunciabantur haec imperatori, menſe Februario adhuc Aquiſgrani haerenti, filiique, quantaſcumque poſſent, conſcribere copias ferebantur. Qua fama perculſus infelix pater non modo Alpium anguſtias, per quas LOTHARIO cum exercitu erat proficiſcendum, occupari, praeſidiiſque firmari iuſſit, ſed et ipſe copias validiſſimas contraxit, fretuſque vrbium

Gallia *ad iuſtitias faciendas*: vt merito mireris, hominem tam amicum imperatori iam inter rebelles numerari. Sed iam tum imperatoris aduerſariis acceſſerat, ac ideo miſſus fuerat in exſilium. Iam vero ingratus homo denuo filiis imp. aduerſus patrem fauit. Sed erat eo fidere natus princeps, vt omnes, quos extulerat, malam illi gratiam referrent. Ceterum non modo S. Maximini, Treuerenſis, vid. diploma Ludouici Pii a. 811. apud Calmet *probat. tom. I. Hiſtor. Lothar. pag.* 299. et S. Richerii Centulenſis, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. ſed et plurium aliorum monaſteriorum, et in his S. Albini Andegauenſis abbas fuit, Ermold. Nigell. *de reb. Ludouici Pii, lib. III. v.* 306. quamuis numquam fuerit monachus, ſed ordinis Canonicorum. Calmet *Hiſt. Lothar. lib. XIII. pag.* 623. *tom. I.* Laudatur ab Amalario, archiepiſcopo Treuerenſi, *in praefatione Antiphonarii*, tamquam *ſacerdos dei, adprime eruditus, et ſtudioſiſſimus in diuino cultu, nec non et inter primores primus palatii excellentiſſimi HLudouuici imperatoris, qui in verſibus illius operis emendandis laborarit ac ſtudauerit.* Fertur et mulieres aditu coenobii S. Richerii prohibuiſſe, Mabillon. *Annal. Bened. tom. II. pag.* 567. et in ſumma imperatoris gratia deceſſiſſe anno circiter 837. Calmet *ibid. pag.* 623.

[q] Nithard. *Lib. I. pag.* 438.

Digitized by Google

vrbium Rhenanarum fide, ante mediae quadrageſimalis tempus Aquiſgrano primum Moguntiam, atque inde Wormatiam mouit, vbi et paſcha et pentecoſten feſto ritu celebrauit, exercitumque ſibi adeſſe iuſſit (r). Nec ſegnius filii ferale iſtud bellum gerebant, quorum copiae in Alſatia apud *montem Siguualai*, vti NITHARDVS (s) vocat, ac deinde inter Baſileam et Columbariam in planicie, quam *Annalium Bertinianorum* auctor illo tempore ROTFELTH ſeu *rubeum campum*, reliqui ſcriptores aequales poſtea CAMPVM MENTITVM vel MENDACII dictum eſſe, obſeruant (t), ex condicto conducebantur. Aderat iam et LOTHARIVS cum pontifice Romano, qui per Alpium anguſtias, ſiue adiuuantibus fratribus, ſiue praeſidiis nefarie diffugientibus, viam ſibi facile aperuerat. Imperator, ſimulac pontificem aduenisſe audiuit, in ſpem pacis erectus, legatos tum ad filios, tum ad ipſum pontificem miſit, illos ad obſequium hortatus, hunc amice obiurgans, quod cum ſe reconcinnandae pacis cauſſa aduenisſe ferat, ſe conuenire ceſſet. Qui id memoriae prodidit, *Vitae Ludouici* auctor (u) vnum ex hac legatione vocat BERNARDVM epiſcopum. At quum praeter Viennenſem tunc nullus reperiatur, qui id nomen tulerit, is vero, teſte ADONE VIENNENSI inter reos coniurationis fuerit: NIC. SCHATENIVS (x), BADVRADVM Paderbornenſem, imperatori ſemper fidum,

[r] *Annal. Bertin. ad a.* 833.

[s] *Lib. I. pag.* 458.

[t] Hunc campum ROTFELTH *iuxta Columb* ſitum fuiſſe, teſtatur *Annaliſta Bertinianus ad a.* 833. *Columb* procul dubio eſt Columbaria vel Colmaria, notiſſima Alſatiae ſuperioris ciuitas. Prope illum campum hunc detexiſſe videtur ſcriptor *Hiſtoriae Alſatiae* nouiſſimus, P. Ludouicus Aguille *lib. X. pag.* 118. ubi obtenuat, vix tribus leucis ab illa vrbe abeſſe planiciem, hodie dictam *Rouffac*, vel *Rubeacum*, eamque adlui amne, qui *Rotbach*, et hodie *Ohnbach* adpelletur. Hunc ergo eſſe ipſum campum *Rothfeld*, vel mendacii, et nomen et ſitus nos credere omnino iubent. Io. Schilterus tamen in *Epiſtola*, quam Mabillon. *tomo II. Annal. Benedictin. adpend. pag.* 739. edidit, eum campum inter Colmariam et Briſacum ſitum, hodie *Roteube* vocari, tradit. Iidemne ſint *Ruffac* et *Rotleube*, an de diuerſis loquantur Laguillius et Schilterus, alii viderint. Vtinam et in *montem Siguualdi* eadem diligentia inquiſiuiſſent viri doctiſſimi. Sed huius illos ne meminiſſe quidem video. Ceterum niſi me omnia fallunt, non alius eſt ille *Siguualdi mons*, quam qui inter *Landſcronam* et *Lauffam* viſitur. Neque enim alii ibi occurrunt montes verſus Baſileam et Colmariam tendentibus. Et commodus is erat locus, vbi venientes ex Aquitania, Boioaria, et Italia copiae confluerent.

[u] *Ad a.* 833. *pag.* 398.

[x] *Annal. Paderb. lib. II. pag.* 93. *tom. I.*

dum, caſtraque eius procul dubio ſequutum, intelligendum eſſe ſuſpicatur. Sed ait Ado Viennensis, Bernardum illum Viennenſem inter primos fugiſſe. Itaque tum in caſtris Ludouici Pii eſſe, et ad filios mitti potuit, tunc demum diſceſſurus, quum fruſtrata ſpe pacis omnes defectionem meditari intelligeret. Vtcumque ſe res habeat, legatione illa nihil aequi ab exacerbatis filiis impetratum eſt. Papa vero moras, vti antea, nectit, et hinc iuſtam ſuſpicionem mouet imperatori, non conciliandae pacis, ſed filios auctoritate ſua iuuandi cauſſa, eum adueniſſe (y). Abiecta ſpe pacis imperator Wormatia Alſatiam verſus mouet, et in eodem mendacii campo, vbi iam antea filii caſtra habebant, hoſtibus exercitum ſuum circa Ioannis Chriſti praecurſoris natalem opponit. Tum demum pontifex, vbi caſtra caſtris oppoſita, remque iam iam ad manus venturam, animaduertit, ad imperatorem ire conſtituit, a quo ſatis frigide exceptus, et in caſtrenſe deductus tentorium, multis verborum lenociniis perſuadere conatus eſt imperatori, non ob aliam cauſſam ſe iter hoc moleſtiſſimum ſuſcepiſſe, quam quod inexorabile odium aduerſus filios concepiſſe diceretur: ſibi vero iuſtum viſum eſſe arbitri ac ſponſoris partes ſuſcipere, vt, ſi qua fieri poſſit, pax inter patrem filioſque ſua opera coaleſceret. Quamobrem et mandata filiorum expoſuit. Reponebat imperator, quod praeſe ad epiſcopos omnes, qui imperio ſuo ſubeſſent, eoſque fidei, quam ſibi debeant, admonuiſſe, denique ipſos epiſcopos, quos ſecum tum habuerit, verbis ſatis duris ac minacibus ſcripſiſſe ad Gregorivm papam, et inter Agobardi epiſtolas exſtat Gregorii papae reſponſoria, verbis non minus acribus concepta. Sed euentus docuit, ludibrio hos homines habuiſſe optimum principem, et fortaſſis id egiſſe, vt imperatorem tanto magis aduerſum papam irritarent, et huic eo iuſtior cauſſa eſſet, illum tamquam laeſae maieſtatis pontificiae reum vel diris deuouendi, vel exuendi imperio. Poſtquam enim intra teli iactum ventum fuerat, illi primi omnium deſciuerunt ad hoſtes, et ſe haec omnia decipiendi principis cauſſa iactaſſe, re ipſa oſtenderunt.

praeſatis perſpicue docet, imperatori ſuſpectum fuiſſe papam, partim quod in caſtris filiorum, ſe intalutato, haereret, partim quod fama percrebuiſſet, eum excommunicationis fulmen minatum eſſe omnibus, qui ſuae filiorumque imperatoris voluntati eſſent aduerſaturi. At idem auctor πολιτικώτερος refert, epiſcopos, qui, ſe ab imperatoris partibus ſtare, ſimularint, omnem ei metum eximere conatos eſſe, adfirmantes, *nullo modo ſe velle pontificis voluntati ſuccumbere, ſed, ſi excommunicaturus aduenisſet, cum excommunicatum abiturum, quum aliter ſe habeat antiquorum canonum auctoritas.* Et Agobardus quidem *de comparatione vtriuſque imperii* refert, ſe iuſſum eſſe ab imperatore aduerſus papam ſcribere, ipſum imperatorem literas dediſ-

[y] Auctor *vitae Ludouici pag.* 398.

praesens tempus poscere videbatur, nihil eorum, quae filii postulabant, indulgens (z), et papam aliquot dies secum retentum, et multis muneribus, qualia et ipse papa obtulerat, honoratum, cum certis mandatis ad filios remittit (a). At nec rediit bellus iste pacis arbiter, et paullo post re ipsa compertum est, omnes illos, qui adhuc pro imperatore steterant, partim pecunia corruptos, partim illectos promissis minisue territos defectionem meditari (b). Hinc certatim episcopi et proceres ad filios transfugere, populus, duces sequutus turmatim, et vti *Vitae Ludouici* auctor (c) ait, *more torrentis defluere*, omnes denique principem, tamquam bidental, fugere, praeter DROGONEM, fratrem imperatoris, WILIRICVM et ALDERICVM, episcopos, cum aliis quibusdam episcopis et abbatibus, quibus fides ac honestas ante fortunam erat (d). Vna sane nocte maxima pars hominum tentoriis vacuis relictis clam ad filios imperatoris transfugit. Reliquos fidei tenaciores insequente mane ipse princeps sibi consulere iussit, pie protestus, se nolle eorum quemquam propter se de vita, membris, fortuna periclitari (e). Die S. Paullo sacra tanta iam erat castrorum solitudo, vt gregarii, qui supererant, ipsi quoque bene de filiis imperatoris merituri irruptionem in praetorium minarentur. Quorum insolentiam pertimescens infelicissimus princeps deditionem facit, direptionem tantum

[z] Thegan. *cap.* 42.

[a] *Vit. Ludouici Pii pag.* 399. Thegan. *ibid.*

[b] Disertis verbis id notauit *vitae Ludouici* auctor, eique suffragatur cum *annalista B.rtin. ad a.* 833. qui *populum praui persuasionibus et falsis promissionibus decepium esse* ait, *ita vt omnes eum deseruerint*, tum maxime Theganus *cap.* 42. *pag.* 312. *dum scribit: tunc consiliati sunt nonnulli, vt imperatorem derelinquerent, et ad filios eius peruenirent.* Addit, id eos potissimum fecisse, *qui illum antea offenderint.* Et quinam vero, nisi HELISACHAR, WALA, et MATFRIDVS, quos ideo a Lothario arcessitos esse memorat Paschas. Ratbertus in *Vita Walae*, *pag.* 508. Walam suum tum comitatus, vt pontificis et populi animos sibi conciliarent. Et hinc mira est audacia Ratberti, scribentis *pag.* 515. defectionem illam *sine vllius, quantum rescire potuerit, persuasione aut exhortatione* factam esse.

[c] *Ibid. pag.* 399.

[d] DROGONEM, filium Caroli M. naturalem, Metensem episcopum fuisse, nemo ignorat. ALDRICI, Cenomanensis episcopi, *gesta* edidit Steph. Baluz. *Miscell. tom. III.* quocum coniungendus Mabillon. *Analect. tom. III. pag.* 276. *seqq.* vbi et *epistola* GREGORII papae, qua iubet, vt si quis Aldricum accusauerit, eius causa non ab alio, quam a Romano pontifice definiatur: ex quibus patet, Aldricum sede sua aliquamdiu deiectum restitutumque postea XXIIII. annis ecclesiae suae praefuisse.

[e] Thegan. *ibid. pag.* 513.

tum et iniuriam deprecatus. Hi laeti obuiam fiunt patri, eiuſque maieſtatem et in illa fortuna venerantes equis deſiliunt, et oſculis excepti patrem ſpem bonam habere iubent, ſimulque eum in caſtra ſua deducunt (f), et quidem vxore filioque CAROLO comitatum.

XV. Iure meritoque campum iſtum a mendacio nomen accepiſſe, ſtatim adparuit. Vix enim intra caſtra ſua patrem receperant filii, quum illi ſubduceretur IVDITHA vxor, et in LVDOVICI tabernaculo cuſtodiretur. Ipſe imperator cum CAROLO filio in LOTHARII praetorium abductus, in paucorum, ſed obnoxiorum LOTHARIO, hominum cuſtodia manſit (g). Interea fratres potiti victoria, ſed foeda, et nullos triumphos habitura, ſuae factionis homines congregant, eoſque, perinde, ac ſi legitima eſſent illa comitia, ſententiam dicere de re publica iubent (h). Nec mora prodit ſenatuſconſultum, quo, abrogato patri imperio, Lothario ſoli auguſta dignitas decernitur, reliqua regna inter tres ERMINGARDAE filios, prout viſum eſt, diuiduntur. Vbi ſane digna poſteritatis memoria eſt ſimulatio LOTHARII, qui Tiberio per omnia ſimilis, recuſabat in ſpeciem imperium, quod cupidiſſime adpetebat, et quaſi a purpura patri detracta abhorreret, decus illud modeſtiſſimis verbis deprecabatur. Cui orationi quamuis plus dignitatis, quam fidei ineſſe nemo non animaduerteret: proceres tamen ad queſtus et preces conuerſi, eum obteſtabantur, ac per omnia ſacra orabant, ne rem publicam veluti in ſinum ſuum confugientem deſerere, neue ſpem ſuam deſtituere velit: denique et indignationem miſcentes, niſi ipſe imperium ſuſcipiat, ſe alium electuros imperatorem, minabantur (i). Adeo nihil recti ac ſinceri agebatur in illo mendacii campo, de quo iure repetas illa VIRGILII (k):

Pallentes habitant curae, triſtiſque ſenectus,
Et metus, et maleſuada fames, ac turpis egeſtas,
Terribiles viſu formae, lethumque laborque
Tam conſanguineus lethi ſopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerſo in limine bellum
Ferrei-

[f] *Vita Ludouici pag. 399.*
[g] *Vita Ludou. ibid.*
[h] Paſchaſ. Ratbert. *Vit. Walae pag.* 515.
[i] Ratbert. *Vit. Walae pag.* 515.
[k] *Aen. lib. VI. v.* 275.

Digitized by Google

Ferreique Eumenidum thalami, et discordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Denique ita discessum est, vt LOTHARIVS, congratulantibus omnibus, augustus renunciaretur, PIPPINVS et LVDOVICVS, magnam prouinciarum accessionem acciperent, et GREGORIVS papa, tam praeclare confecto negotio, Romam reuerteretur. Hinc PIPPINVS in Aquitaniam; LVDOVICVS, nouerca prius Tartonam in Italiam in exsilium missa in Boioariam, pontifex, tanta filiorum impietate grauiter offensus cum magno moerore, si auctori *vitae Ludouici Pii* astronomo (l) credimus (m), in Italiam discesserunt.

XVI. Digressis pontifice maximo et fratribus, LOTHARIVS quoque itinere indicto, vasisque conclamari iussis, primum quidem *Merlegium*, villam regiam in Alsatia inferiore, non procul a Kirchemio vel Kilchemio situm, hodie *Marlen* vel *Marlheim* (n), profectus est, inde transactis aliquot diebus per monasterium Mauri, Metas, Virdunum, denique Suessionem peruenit, tractis vbique secum patre et fratre CAROLO, non iam vllis pristinae fortunae insignibus, vel ministerio conspicuis, sed ad priuatorum sortem redactis, et seorsum a LOTHARIO, sub firma custodia iter facientibus. (o) Suessione patrem in monasterio S. Medardi inclusum tenet, Carolum Prumiam, celebre in Arduenna coenobium misit, hoc vno in fratrem benignior, quod ei comam adimi nondum iussit. Hinc porro rei publicae proceres et episcopos maxime Compendium in mensem Octobrem euocauit, ibique id egit, vt non modo imperio patri sollemniter abrogato, ipse iterum consentientibus omnium suffragiis

[l] *Vit. Ludou. pag.* 400.

[m] Probabile omnino est, non sine horrore haec nefanda filiorum Ludouici Pii facinora spectasse pontificem, ac proinde facile credimus Nithardo *lib. I. pag.* 438. adfirmanti, *eum, itineris poenitudine correptum, tardius, quam voluerit, Romam reuertisse.* Enimuero ideo non magis excusandum est GREGORII illius papae IIII. iter, quam vel Iudae proditio, vel Petri abnegatio Christi, quod vtrumque postea facti poenituit. Cur enim, nondum satis cognita caussa, filiis adsensus est? Cur non de pace concilianda laborauit, antequam Ludouicus Pius in liberorum potestatem veniret. Cur denique auctoritate illa, qua vsurum se aduersus imperatoris socios minabatur, non vsus est ad compescendam filiorum impietatem? Laudandus sane pontifex, quem facti poenituit, at reprehendendus quam maxime, qui vsuro quid egit, cuius eum non posset non poenitere.

[n] *Prodr. Chron. Gotwic. lib. III. cap.* 70. *pag.* 491.

[o] *Vita Ludouici ibid. pag.* 400.

Digitized by Google

fragiis rex et imperator renunciaretur, verum etiam ita firmaretur imperium ſuum, ne patri ſpes recuperandae poteſtatis vlla ſupereſſet. Confluxit eo tota factioſorum hominum colluuies, imperii Francici ſentina, in eoque conſeſſu Lotharius primum legatos Theophili, imperatoris Conſtantinopolitani, triſtiſſimae illius tragoediae ſpectatores futuros audiuit, deinde eos omnes, qui fidem adhuc Lvdovico imperatori ſeruauerant, tamquam perturbatores pacis hoſteſque rei publicae accuſari iuſſit, quos periculi metus facile ſubegit, vt manus darent Lothario, et obſequium in poſterum iureiurando promitterent. Denique et ipſe pater in conceſſu epiſcoporum plurimorum criminum aduerſus eccleſiam et rem publicam admiſſorum accuſatur, petiturque, vt ad poenitentiam publicam et canonicam per totam vitam agendam epiſcoporum ſuffragiis damnetur, id eſt, vt illi ſpes omnis recuperandi imperii in poſterum praecidatur (p). Numquam deteſtabilius conciliabulum vidit eccleſia, quam illud Compendienſe, in quo impietas, quid poſſit, videtur experta. Nam ne epiſcopi quidem, beneficiis quamplurimis ornati ab imperatore, vllam aequitatis habebant rationem. Ebbo, archiepiſcopus Rhemenſis, vile olim mancipium, et qui ſoli imperatori tantam dignitatem ac fortunam debebat, (q), libellum accuſationis alta voce intonans publice praelegit. Patres concilii illico vrnas mouent, et principem inauditum ad publicam illam et canonicam poenitentiam per omnem vitam agendam, condemnant. Certior de ferali ſententia redditus, Sueſſionem ducitur, eumque ſequuti epiſcopi hortantur, vt poenitentiam illam humili obſequio obeat. Ille nihil obloquutus, ſe ad id paratum eſſe reſpondet, dum prius Lotharivm filium amplectendi cum eoque in gratiam redeun-

(p) Poenitentia illa per omnem vitam agenda nihil aliud erat, quam perpetua ab imperio excluſio. Quod recte obſeruat *Vitae Ludouici Pii auctor pag.* 400. *ſequ.* *Verentes*, inquit, *ſceleris conſpiratores inauditi, ne verſa vice retrolapſa ferrentur, geſta quae erant : callido, vt ſibi viſum eſt, cum aliquibus epiſcoporum vruntur argumento, vt de his, de quibus iam poenitudinem geſſerat imperator, iterum publica poenitentia, armis depoſitis* irrevocabiliter *quodammodo eccleſiae ſatisfacere iudicaretur.* Vnde et Calmet *dans l'hiſtoire de Lorraine, liv. XIII. pag.* 650. recte ſcribit: *Ce qui étoit une vraie dégradation de l'Empire, les loix de l'Egliſe ne permettant pas à un homme ſoûmis à la pénitence canonique, de ſe mêler du gouvernement ni des affaires publiques.* Tam callide ſcenam inſtruxerat Lotharivs, vt et regno priuaretur pater, et omni ſpe illud vmquam recuperandi aeternum excideret.

(q) Thegan. *cap.* 44.

Digitized by Google

deundi facultas. Nec mora, adeſt filius improbus, oſculo a patre exceptus, at eo non inflexus ad mentem ſaniorem. Hinc pater ductus in eccleſiam S. Medardi, vbi magnus epiſcoporum conſeſſus erat, coram ſummo altari in cilicio pronus iacet, peccata, quorum accuſabatur, ex libello recenſet, libellumque offert Epiſcopis. (r) Tum porro iuſſus arma, cingulum ipſasque, quibus adhuc ornatus

natus

(r) Merito mireris, tot epiſcopos, quorum in numero erant viri graues, pii, et eruditi tanta impudentia debacchari potuiſſe in principem pium, et cui plerique illi non modo honorem et dignitatem, ſed et ſe ipſos debebant. Nihil hic tane ſecundum leges et canones, nihil ex rectae rationis praeſcripto actum. Bis eadem facta publica poenitentia expiari iubebantur. Damnabatur princeps inauditus, nec confeſſus nec conuictus. *Vit. Ludou. Pii pag.* 401. Reuocabantur Iesse, epiſcopus Ambianenſis, et alii, quos antea iidem epiſcopi, tamquam perduelles damnauerant, *aut tunc, aut nunc*, teſte Thegano *cap.* 44. *falſum iudicium exhibentes.* Quae omnia ita comparata ſunt, vt ne a pagano quidem iudice, cui vel vllus honeſtatis ſenſus ineſt, exſpectanda videantur. Et tamen, teſte *Vitae Ludouici auctore pag.* 401. *ei iudicio pauci contradixerunt, plures adſenſum praebuere, maxima pars, vt adſolet in talibus, ne primores offenderent, verbotenus conſenſere.* Illud quoque paene inauditum, quod ſacri iſti homines non contenti, Ludouicum damnaſſe, nihil iniuriarum atque inſultationis aduerſus illum praetermiſerunt. Quae verbis admodum lamentabilibus deſcribens Theganus *ibid. cap.* 43. *ſequ.* primum obſeruat, *omnes ei epiſcopos moleſtos fuiſſe, et maxime hos, quos imperator ex ſeruili conditione honoratos habuerit, cum his, quos ex barbaris nationibus ad hoc faſtigium perduxerit.* In his eminuiſſe *vnum impudicum et crudeliſſimum, Ebbonem, Remenſem epiſcopum, qui fuerit ex originalium ſeruorum ſtirpe.* Omnes illos principem *immaniter adflixiſſe, inaudita loquutos, inaudita feciſſe quotidie improperantes ei. Ablatum illi gladium de femore, inducio ſeruorum ſuorum, induitum eum cilicio*: factum eſſe, quod praedixerit Ieremias propheta: *ſerui dominati ſunt noſtri.* Hinc conuerſus ad EBBONEM illum, graui ἀποστροφῇ illi exprobrat ingrati animi vitium, crudelitatem, intolerabilem ſuperbiam, laeſae maieſtatis crimen, mendacia, iniuſtitiam, et adloquutus ſeruatorem: *o domine Ieſu*, inquit, *vbi erat angelus tuus, qui omnia primogenita Aegypti vna nocte deleuit? et ille, qui in caſtris Aſſyriorum ſub Sennacherib, rege iniquo, centum octoginta quinque millia perfidorum exſtinxit, teſtante Eſaia propheta? Aut ille, qui Herodem iuuenem concionantem percuſſit, et ſtatim ſcatere coepit vermibus? Et tu terra, quae eum ſuſtinuiſti illo in tempore, quare non aperuiſti os tuum, vt deuorares eum, ſicut iam olim feciſti Dathan et Abiron?* Denique facit indignatio verſus, Ebbonem enim, mortalium perditiſſimum, imitatorem fuiſſe ait eius, de quo poëta *libro VI. Aenidos* canat:

Infelix Theſeus Phlegiaſque miſerrimus omnes
Admonet, et magna teſtatur voce per vmbras.
Diſcite iuſtitiam moniti et non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Impoſuit, fixit leges pretio, atque refixit.

natus fuerat; veſtes ponit, et alia pulli coloris toga indutus, non ſine lugubri pompa reducitur in monaſterium, et cellulae ſatis anguſtae includitur (s). LOTHARIVS vero, accepto ab epiſcopis publico inſtrumento, quod et hodie exſtat ſub titulo *Exauctorationis Ludouici* apud PITHOEVM (t) et alios, menſe Nouembri Aquiſgranum proficiſcitur. In eo non ſine iniuria imperatori exprobrant ſacrilegium et homicidium, perturbationem pacis et violationem pactorum, expeditionem ſacri ieiunii tempore ſuſceptam, hominum rei publicae ſtudioſorum condemnationem, feneſtram ab eo apertam periuriis, bella ſine neceſſitate geſta, diuiſiones regnorum ſuo arbitrio, et non adhibitis in conſilium proceribus factas, et huius generis alia, ob quae illi iure impoſitam aiunt poenitentiam per omnem vitam agendam, ea lege, *vt poſt tantam talemque poenitentiam nunquam vltra ad militiam ſaecularem rediret.*

XVII. Sic demum LOTHARIVS patrem a ſe non modo victum, ſed et ita proſtratum eſſe exiſtimabat, vt nulla reſumendi imperii ſpes illi poſſit ſupereſſe. At quemadmodum fieri vix poteſt, vt ſcelere quaeſitum imperium bonis artibus retineatur: ita ille mox praerepta patri poteſtate tam immoderate vſus eſt, vt et ii, qui virtutem LVDOVICI Pii incolumem oderant, eam nunc ſublatam ex oculis quaererent inuidi, et de illo in integrum reſtituendo conſilia conferrent. Cuius rei cauſſae erunt paullo altius repetendae. Eſt nimirum ita natura comparatum, vt ipſa ira vertat in miſericordiam, ſi innocentiae nimium illudatur. Id et hic contigit. Tanta enim erat Imperatoris calamitas, vt et truculentiſſimos homines moueret. Quamdiu in monaſterio S. Medardi relinquebatur, tam arcta tenebatur cuſtodia, vt nemini vel colloqui cum eo, vel quid rerum agatur, eum certiorem reddere licebat. Quin iuſſi erant cuſtodes quaeuis triſtia nunciare, IVDITHAM mortuam, et CAROLVM attonſum et cucullo indutum. Quod ipſe pro vero accipiens ſuorum fato mille lacrymis parentauit, et in primis IVDITHAE ſuae animam clericis, quoties templo exiit, (numquam autem ſine numeroſo praeſidio ad illud veniebat, vel ex illo

Sed nullum eſt dubium, quin et ENNO, et reliqui epiſcopi, qui ad conciliabulum illud confluxerant, pontificis maximi freni auctoritate, in optimum illum principem ſaeuierint. Quidni enim ipſi fauiſſent cauſſae, quam GREGORIVS papa ſuo praeiudicio probauerat?

(s) *Acta exauctorat. Ludouici Pii Concil. tom. VII. pag.* 1686. Thegan. *cap.* 44. *Vita Ludou. pag.* 401.

(t) *Annal. et hiſt. Franc. ſcript. coaet. XII. pag.* 322. *ſequ.*

Digitized by Google

illo ad cellam ſuam reducebatur), vehementer commendauit. Miſertum demum eſt ipſos monachos miſerrimi principis, quumque cum eo ſermones caedere non liceret, vnus eorum, nomine HARDVINVS, quum ſacram euchariſtiam praebuiſſet, compreſſis eius manibus, pauca verba: *pone altare eſt*, inſururrauit, ſimulque ſchedulam eo clam proiecit. Imperator, exeuntibus templo reliquis hominibus, quum ſe ſolum animaduerteret, ſublatam ſchedulam legit, ex eaque demum, falſa eſſe, quae de IVDITHAE ſuae morte et CAROLI monachatu iactata ſint, immo potius pleroſque incredibilem ex calamitate ſua dolorem percipere, et de eo liberando conſilia capere, comperit (u). Quis vero talia patienti principi, et e tanta fortuna in hanc miſeriam filii ſcelere coniecto non condoluiſſet. Volabat ergo fama per ora hominum, eaque hieme, teſte *vitae Ludouici* auctore (x), *gregatim populi, tam Franciae, quam Burgundiae, nec non Aquitaniae, ſed et Germaniae, coëuntes, calamitoſis querelis de imperatoris infortunio querebantur.* Deinde ipſi, qui aduerſus LVDOVICVM Pium coniurauerant, dum rem paullo accuratius, adhibita in conſilium ratione, expendunt, veriti, ne ad ſe aliquando res omnis redeat, paullatim ſe conſiliis illis nefariis ſubducunt. Ipſos ſane WALAM et RATBERTVM, iuratos alioquin imperatoris hoſtes, videntes, rem in neruum erumpere, triſtes ex Alſatia rediſſe Corbeiam, legimus (y). Sed et BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS, comes, ei antea parum aequi, iam in Burgundia populum ad capienda arma et opem imperatori ferendam ſollicitabant (z). Praeterea iam diſſidere inter ſe coeperant LAMBERTVS et MATFRIDVS, praecipui eorum tumultuum auctores, qui dum ſinguli primo loco apud LOTHARIVM eſſe, et rem publicam ſuo arbitratu conſtituere cupiunt, eam negligunt ambo, nouaſque conquerendi cauſſas populo, iam tum rerum nouarum cupido, praebent. (a). Denique LOTHARIVS ipſe ſibi quam maxime nocuit, dum nulla amplius fratrum habita ratione ſolus omnia egit pro lubitu, atque ita, nihil, ſe eorum, ſed ſui omnia cauſſa voluiſſe, re ipſa oſtendit. Quod denuo obſeruans NITHARDVS (b). PIPINVS, inquit, *et* LODHVVICVS, *videntes, quod* LODHARIVS *vniuerſum imperium*

(u) *Conqueſtio Ludouici imp.* apud Duchesn. *tom. II. pag.* 336.
(x) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.
(y) Paſchaſ. Ratbert. in *Vita Walae pag.* 515.
(z) *Vita Ludouici Pii pag.* 401.
(a) Nithard. *lib. I. pag.* 438.
(b) *Ibid. p.* 438.

sibi vindicare, illosque deteriores efficere vellet, grauiter ferebant. Et hoc ipsum imperatori, quam maxime profuit, vt ii, quorum antea improbitate in hanc calamitatem inciderat, primi essent, qui de illo bene mereri, et patrem LOTHARIO eripere conarentur. Id vero quo ordine gestum sit, iam paullo adcuratius erit dicendum.

XVIII. LOTHARIVS rem suam sibi praeclare videbatur stabiliuisse, quum sub finem anni 833. Aquisgranum proficiscceretur, eoque et patrem captiuum secum abduceret, quo eum pridie kal. Decembres adueniisse, in *Annalibus Bertinianis* (c) proditum est. Interea DROGO, Metensium episcopus, qui a reliquorum episcoporum consiliis suam semper seiunxerat sententiam, fratremque magis, quam eius fortunam amauerat, ad LVDOVICVM, Boiorum regem, confugerat, eumque a fratribus corruptum sapienter pertraxerat in miseri parentis partes, vt hic iam non minus de patris optimi salute esset sollicitus, quam antea illum perdere studuerat. Postquam ergo LOTHARIVM Aquisgranum veniisse intellexit, ipse Francofurtum iuxta Moenum iter fecit, atque inde legatos ad fratrem misit GOZBALDVM, abbatem (d), et MORHARDVM, palatii comitem, expostulaturos cum eo, quod communem patrem adhuc durius, quam deceret filium, habuisset, et vt eum benignius in posterum haberet, rogaturos. His parum benigne auditis, et nihil aequi impetrantibus, alios patrem salutaturos misit: sed ne videndi quidem illius, nedum adloquendi, copia data est (e). Nec felicior deprecator paullo post ipse LVDOVICVS fuit, qui quum LOTHARIVM Moguntiam profectum conueniret, nihilque faceret reliqui, vt eum ad patrem benignius habendum moueret, repulsam ferens tristis discessit, LOTHARIO redeunte Aquisgranum, ibique natalem Seruatoris festo adparatu celebrante (f), Quum ergo

(c) *Ad a.* 833.

(d) Fuit tum GOZBALDVS abbas Altahensis monasterii in Boioaria, LVDOVICO nostro carissimus, ex cuius gratia hic Altahense monasterium innumeris beneficiis locupletauit, ceu tot diplomata apud Hundium et Geuuoldum, infra in codice diplomatico collecta, in quibus semper GOZBALDI abbatis perhonorifica fit mentio, demonstrant. Vid. Hund. *Metrop. Salisburg. tom. II. pag.* 8. *seqq.* Postea ecclesiae Herbipolensi praefectus est episcopus circa annum at monasterii sui administrationem nihilominus retinuit, liberamque abbatem eligendi facultatem ei a Ludouico impetrauit. Hund. *ibid. pag.* 8. *n.* 5.

(e) Thegan. *cap.* 45.

(f) Thegan. *ibid.* *Annal. Bertin. ad a.* 833.

Digitized by Google

go adeo occalluiſſet Lotharius, vt nihil aequi ab eo ſperari poſſe videret LVDOVICVS, quoduis pro patre periculum adire certus, HVGONEM, abbatem (g), in Aquitaniam ad PIPPINVM fratrem miſit, qui ſuo et DROGONIS epiſcopi nomine apud illum de Lotharii inhumanitate conqueretur, eumque ad honeſtiſſimi belli pro patre ſuſcipiendi ſocietatem inuitaret: cui, quippe LOTHARIO iampridem infenſo, res facile perſuaſa eſt (h). Quo fretus auxilio inſequente Ianuario anni 834. GRIMOALDVM venerabilem abbatem, et GEBEHARDVM, nobiliſſimae perſpectaeque fidei ducem, iterum Aquiſgranum ad patrem miſit. Quibus quidem permiſſum, vt cum eo colloquerentur, at non niſi praeſentibus OTGARIO, Moguntino, et RICHARDO *perfido*, vt a THEGANO (i) vocatur, *homine* (k). OTGARIVS enim vna cum aliis viris eccleſiaſticis frequentes aderant captiuo principi, vt eum ad ſuſcipiendum habitum monaſticum pellicerent, quibus vero prudenter ille, ſe votum niſi ſui

(g) Illuſtris et hic praelatus, eoque tempore celeberrimus, quippe CAROLI M. ex regina concubina filius, LVDOVICI PII et DROGONIS, epiſcopi Metenſis, frater, abbas S. Bertini, S. Vedaſti, Noualienſis et ab anno 835. S. Quintini, Alberic. *Chron. ad hunc annum*, et in imperatoris palatio archinotarius, vti eum eodem anno vocat Ludouicus Pius apud Mabillon. *de re diplom. lib. VI. pag.* 613. anno 844. in praelio caeſus a Pippino, Pippini filio. *Annal. Bertin. ad a.* 844. Eius elogia vide apud Frothar. *Epiſt.* 21. *et* 41.

(h) *Vita Ludou. pag.* 401. *Annal. Bertin. ad a.* 834.

(i) *Cap.* 47.

(k) Operae pretium fuerit, et horum hominum notitiam dare. GRIMOALDVS, vir eo tempore prudentiſſimus, canonici quidem ordinis, at abbas S. Galli, et poſtea Ludouici regis archicancellarius, de cuius geſtis plura habet Ratpert. *de caſib. S. Galli*, *cap.* 8. *pag.* 6. Obiit Id. Iun. a. 872. OTGARIVS, archiepiſcopus Moguntinus, Ludouico noſtro ad mortem vſque inimiciſſimus, infra erit memorandus. GEBEHARDVS dux et *cap.* 54. laudatur a Thegano, vbi eum cum BARVDADO, id eſt, BADVRADO, epiſcopo Paderbornenſi, et BERENGARIO ſapiente, ad LOTHARIVM miſſum, refert. Fuit hoc nomen poſtea inter Franciae orientalis comites, ex quibus CONRADVS I. rex Ananiae prodiit, frequentiſſimum, vid. tabulam apud Eccard. *Orig. Habsburg. lib. II. cap.* 1. §. 2. *pag.* 73. vt paene ſuſpicer, eum filium EVERARDI comitis, nepotem BEGONIS, qui ALPAIDEM, Ludouici Pii filiam, vxorem duxerat, fuiſſe. Ex quo ſimul patet, cur toties *nobiliſſimus dux* vocetur. RICARDI duo in hac Ludouici Pii hiſtoria occurrunt, LOTHARIO deditus alter, qui hic ideo *perfidus* adpellatur a Thegano, et poſtea cum LOTHARIO in Italiam aufugiens, vna cum reliquis perduellibus, paene lue abſumtus eſt, et paullo poſt tamen et ipſe deceſſit, teſte auctore *Vitae Ludouici Pii pag.* 412. Alter Ludouico fidem ſeruauit, et circa eadem tempora, quibus ille perfidus cum LOTHARIO in Italia haerebat, a Ludouico eo legatus miſſus eſt cum FVLCONE et ADREBALDO, abbatibus. *Vita Ludouici pag.* 411.

iuris vmquam concepturum negauit (l). His vero arbitris, ea; quae ſibi a LVDOVICO, Boioariae rege, mandata fuerant, exponere veriti legati, in genua prouoluti eum tantum LVDOVICI filii verbis humaniſſime ſalutant, at ſignis tamen et nutu, quoad eius fieri poſſet, alienum eſſe LVDOVICVM a fratris conſiliis, ſignificare conantur (m). Abeuntibus legatis mox fama Boios, Saxones, Alamannos in armis: et ne in Gallia quidem ac Aquitania omnia quieta eſſe nunciat. Quo nuncio territus LOTHARIVS, adpetente iam vere, Aquiſgrano per pagum Hasbanienſem Lutetiam Pariſiorum proficiſcitur, eoque et patrem fratremque CAROLVM, Prumia arceſſitum, magna cuſtodum turma cinctum, abducit, vbi iam omnes Francos de patre ſibi extorquendo laborare re ipſa comperit. LVDOVICVS enim frater veluti fugientem cum numeroſiſſimo exercitu e veſtigio ſequitur: PIPPINVS ex Aquitania cum non minoribus copiis ad Sequanam vſque venerat, eum tranſiturus illico, niſi vi tempeſtatum pontes deiecti, naueſque demerſae fuiſſent. Porro ex Burgundia delectam manum adducebant BERNARDVS, dux Septimaniae, et WARINVS comes, qui, tametſi aëris intemperie vexati, et, quid rerum a ſociis agatur, neſcii, rei gerendae occaſionem non haberent, aliquamdiu tamen ad Matronam fluuium, prope BONOGILVM, hodie *Pogny*, conſederunt (n). At alacriores reliquis EGGEBARDVS, comes (o), et GVILIELMVS, comes ſtabuli, ſe cum haud exigua manu LOTHARIO in ipſo itinere obiiciunt, parati ſigna conferre, niſi imperator libertati reſtituatur. Neque ab initio praelium abnuere videbatur LOTHARIVS, veniſſetque res ad manus, niſi ipſe imperator, abhorrens a ſuorum clade, comites precibus ab inſtituto dimouiſſet (p). Sic ergo ventum ad S. Dionyſii monaſterium, vnde Lutetiam Pariſiorum excurſurus erat futuro menſe Maio, comitia, quae indixerat, habiturus. Sed conſilia eius omnia turbabant tot coniuratorum, quibus ſe vndique peti videbat, exercitus. In primis ſub initium ieiunii quadrageſimalis a BERNARDO et WARINO aderant legati REBALDVS; abbas, et GANZELMVS, comes, qui patrem cuſtodia emitti poſce-

(l) *Annal. Bertin. ad a.* 834.
(m) Thegan. *cap.* 47.
(n) *Vit. Ludou. Pii pag.* 402.
[o] Hunc eumdem cum EVERARDO BEGONIS et ALPAIDIS filio eſſe putat GVNDLINGIVS, eumque adeo comitem Pariſienſem fuiſſe contendit. Vid. *Gundlingiana, part. XX. diſſert. II. §. 3. pag.* 421. At non ſatis conſtat, Lutetienſis ille pagi comes fuerit, an Hasbanienſis. *Annales* enim *Reuberiani* vel *Eginardi ad a.* 834. obſcurius loquuntur: et magnum diſcrimen eſſe videtur inter EVERARDI et EGGENBARDI nomina.
[p] *Vita Ludouici Pii pag.* 402.

Digitized by Google

cerent, polliciti ſimul, Bernardum et WARINVM dignitatem LOTHARII defenſuros, ſi poſtulata faciat, bellum contra minati, niſi patrem libertati illico reſtituat. Quibus LOTHARIVS, neminem ſe, ait, paternae calamitati magis indoleſcere, neminem ſe illum quam feliciſſimum videre malle: iniuria ſibi exprobrari calamitatem patris, quem ipſi et deſeruerint, et prodiderint: nec ſuo, ſed epiſcoporum iudicio illum adhuc in illo carceris ſquallore vixiſſe. Denique legatos reſponſum referre iuſſit, ſi ad ſe mittantur HVGO et FVLLO, abbates, et WARINVS ac ODO, comites, et craſtini, ante quem diem ad ſe venturi ſint, ſibi renuncietur, ſe cum iis, quid facto opus ſit, et quo pacto illis ſatisfieri poſſit, deliberaturum (q). At tantum abeſt, vt nouos legatos exſpectarit LOTHARIVS, vt patre in monaſterio S. Dionyſii relicto, cum amicis et conſiliorum ſuorum conſciis ſeſe clam ſubduxerit, et praecipiti fuga in Burgundiam, atque inde Viennam vſque diſceſſerit. Id quod ipſis Kalendis Martiis contigiſſe, obſeruat auctor *Bertinianorum annalium* (r).

XVIIII. Et hic ipſe dies fuit, quo LVDOVICVS Pius ſibi redditus nouam veluti vitam auſpicari videbatur. Vix enim fuga euaſerat LOTHARIVS, deo omnibuſque exoſus, quum omnis generis, dignitatis, ſexuſque homines ad monaſterium confluerent, principi congratulari hanc rerum mutationem, cuius deſiderio ac commiſeratione adhuc contabuerant, fidemque de nouo ſpondentes. Auctores illi erant omnes, vt illico reſumeret purpuram, et ſe auguſtum eſſe, poſita pulla veſte, oſtenderet. Sed tanta erat eius religio, vt exauctorationis ſet condemnationis etiam iniuſtiſſimae haberet rationem, nec diſciplinae eccleſiaſticae ſuam auctoritatem conſtitutam crederet, niſi quibus epiſcoporum iudicio ſpoliatus eſſet, imperii inſignia de communi epiſcoporum ſententia et ex eorum manibus recepiſſet. At quamuis EBBONEM, perfidiae ſuae ſibi conſcium fuga abſtuliſſet (s): tamen et ille retractus, principi ſiſtebatur, et tanto laetiores tamen concurrebant reliqui epiſcopi, qui imperatorem multis adhibitis caerimoniis reſecrabant, purpuraque veſtitum et reliquis ornatum imperii inſignibus, armis denique incinctum ſolio regio imponebant, tanto plebis omniumque hominum plauſu, vt nullum vnquam drama laetiore exitu finitum eſſe videretur. Obſeruatum tum eſt ab hominibus, et inania mirantibus, quum iam foediſſimae tempeſtates, perpetuae procellae, ventique vehementiſſimi ſaeuiiſſent aliquamdiu, et excreſcentia flumina multum damni dediſſent, illo die *ita quodammodo viſa eſſe*

[q] *Vita Ludouici pag.* 403.
[r] *Ad a.* 834.
[s] Thegan. *cap.* 48.

esse coniurasse elementa, vt mox et venti saeuientes mitescerent, et caeli facies in antiquam et multo tempore inuisam serenitatem redierint (t). Quod tametsi vere adpetente non rarum, tamen quia eo ipso die contigit, in omen acceptum est, quasi ipsa natura post tot rei publicae clades mera halcyonia mortalibus denunciaret. Enimuero vana haec fuisse auguria, paullo post euentus docuit. Imperator enim, siue tot curis hebetior, siue amore IVDITHAE suae in transuersum actus, ne tot quidem calamitatibus cautius mercari didicit, sed paullo post iisdem scopulis, in quibus antea naufragium fecerat, adlisus est. Statim, ex quo se libertati restitutum viderat, non parum peccauit contra prudentiae praecepta, dum viribus, quibus pollebat, non vtebatur ad persequendum LOTHARIVM, factionemque eius illico opprimendam. Id enim nisi neglexisset, vna expeditione potuisset efficere, vt et LOTHARIVS in potestate eius esse vellet, et perduelles, desperatis rebus suis, in deditionem venirent. At noluit Caesar meliora suadentes audire, *nec filium abeuntem, licet multis hortantibus, persequi* (u): sed a monasterio S. Dionysii Nontogilum, atque inde Carisiacum, in villam regiam, hodie Cressiacum ad Isaram (x), profectus est. Hic tum PIPPINVM cum suis, quos trans Matronam adhuc tempestates detinuerant, tum LVDOVICVM, filium, eosque, qui ad illum, tyrannidem LOTHARII fugientes, confugerant, et in his maxime DROGONEM et HVGONEM fratrem praestolatur. Tempus ibi laetitiae datum, suadente ipso hymno, qui tum illo die sacro canebatur: *laetare, Hierusalem, et diem festum agite omnes, qui diligitis eam* (y). Dimissis praesentibus, ipsoque PIPPINO in Aquitaniam proficiscente, at mox tamen inde redituro, cum LVDOVICO et CAROLO, filiis, Aquisgranum rediit. Non dubium est, quin illud imperii sui domicilium non minus laetus adspexerit, quam nauta portum, in quem innumeris iactatus procellis, demum ratem exarmatam ac paene submersam feliciter reduxit. Et sane iure quodam suo laetabatur. Nam ibi demum et imperium et filios, (nam et PIPPINVS paullo post redierat), sibi redditos animaduertebat, et mox illi adducebatur, quam perdite amabat, IVDITHA, quam ille tamquam mortuam a se pridem defletam, et nunc veluti in vitam diuino munere redeuntem summa cum voluptate amplectebatur. Paschate ibi celebrato Arduennam venationis caussa pererrat, et inde reuersus Aquisgranum, exactis pentecostes feriis per Romerici iuga capiendis feris ac piscibus quasi per ocium vacat.

CODEX

[t] *Vita Ludouici pag.* 404.
[u] *Vita Ludouici Pii pag.* 404. Nithard. *lib.* I. *pag.* 439.
[x] Sirmond. *ad Caroli Calui Capitularia, pag.* 41.
[y] *Vit. Ludou. pag.* 404.

Digitized by Google

* * * * * * * * * *

CODEX DIPLOMATICVS
SEV
FASCICVLVS DIPLOMATVM,
LVDOVICI GERMANICI
HISTORIAM
ILLVSTRANS.

I.

Diploma apud Guillimann. *Epiſcop. Argent. cap.* 5. *pag.* 32. a Schiltero cum authentico collatum, et recuſum apud Eccard. *Origin. Habſburg. pag.* 107.

ANN. 856.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludewicus, fauente gratia Dei Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et neceſſitates Eccleſiae Dei per petitiones religioſarum perſonarum releuamus munimine atque imperioſo tuemur inuamine: id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam felicuer adipiſcendam profuturum eſſe, liquido confidimus. Ex quo nouerit omnium fidelium noſtrorum, tam praeſentium, quam futurorum ſolers diſcretio, quod nobilis atque venerabilis ſanctimonialis, Abbatiſſa Baſilla Sancti Stephani, infra muros Argentoratenſes ſiue Straſburc, noſtram adiens Maieſtatem, praeſentauit obtutibus noſtris auctorabiles emunitatis firmitates praedeceſſorum noſtrorum, Regum et Imperatorum; qualiter praedictus locus Sancti Stephani a Duce Alberto fundatus erat, et per conſtitutionem Chylderici regis emunitatis, et per Pipinum Maiordomum locupletatus et munitus creſcebat, et per munificentiam Lotharii Imperatoris primi et coniugis Yrmengardis dotatus pollebat, ac demum etiam auctoritatem domini et genitori noſtri,

ſtri, Hlodewici bonae memoriae, piiſſimi Auguſti, in qua continebatur inſertum. Quod non ſolum idem genitor noſter, verum etiam praedeceſſores eius reges videlicet Fraemchorum apud locum iam dictum beato Stephano et congregacioni Canonicorum quatuor ſacerdotum et ſanctimonialium triginta cum neceſſariis miniſtris dedicatum, ſub ſuo munimine ac defenſione cum omnibus ſibi ſubpertinentibus, tam mancipiis, quam praediis, tam infra ciuitatem, quam foris conſtitutis, eorum immunitatum auctoritatibus, hactenus ab inquietudine totius iudiciariae poteſtatis eadem munita et defenſa fuiſſet Abbacia. Pro huius itaque rei firmitate exorauit praedicta Abbatiſſa, Baſilla, vt paternum, ſeu praedeceſſorum noſtrorum regum clementiam ſequendo, huiuſcemodi noſtrae emunitatis praeceptionem, ob amorem Chriſti, et reuerentiam Sancti loci, circa idem monaſterium fieri cenſeremus. Cuius poſtulationibus facilem tribuimus aſſenſionem, et hanc noſtrae Mageſtatis paginam erga ipſum locum, immunitatis et tuicionis cauſſa, pro diuini cultus amore, et animae noſtrae remedio, fieri decreuimus. Per quod praecipimus atque iubemus, vt ſaluo per omnia honore ſui ſacroſancti praeſulis, nullus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria poteſtate in perſonas, vel eccleſias, vel oratoria, aut loca, aut agros, vel quaſcumque reliquas poſſeſſiones, quas, ab antiquo, vel moderno tempore, in quibuslibet territoriis, vel pagis, vel comitatibus, infra dicionem noſtram, iuſte et legaliter memorata tenet vel poſſidet Abbatia, vel ea quae poſtmodum in iure ipſius monaſterii voluerit diuina pietas augere, ad cauſas audiendas, vel freda, vel tributa, vel thelonea exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae, tam ingenuos, quam ſeruos, ſuper terram ipſius commorantes, iniuſte diſtringendos, nullas redibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat, ſed liceat memoratae Abbatiſſae, ſuiſque ſucceſſoribus, auctoritate Epiſcopali, vel diſpenſatione illius, quem ex numero fratrum ipſius loci conſtituerit oeconomum, ipſam ſedem cum omnibus ſibi ſubiectis et rebus, vel hominibus ad ſe pertinentibus, ſub tuitionis atque emunitionis noſtrae defenſione, remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine, quieto ordine poſſidere, et pro noſtro fideliter Deum exorare imperio, et incolumitate noſtra et coniugis, atque prolis. Nec liceat alicui, ſub praetextu aduocatoriae occaſionis, ſibi vel in hominibus, vel quibuslibet rebus vel poſſeſſionibus eorum, aliquod ius vendicare, niſi quem pro aliqua, ſicut aliquando fieri euenit, neceſſi-

Digitized by Google

neceſſitate, ipſa Abbatiſſa cum congregacionis voto per conſilium Antiſtitis, apud palatium expoſtulauerit, qui nec palemundum, vel aliquas exactiones exercere praeſumat. Si quis vero temerarius contra hanc noſtrae conſtitutionis auctoritatem venire praetemptauerit, praedictae Eccleſiae quinque libras auri, fiſcoque regio decem auri puriſſimi perſoluere cogatur, et inſuper offenſam regiam incurrat. Vt autem haec auctoritas pleniorem in Dei nomine vigorem obtineat, et a fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris veris et certius perpetuo tempore credatur, propria manu ſubtus ſignauimus, et anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Data II. Idus Septembris, anno Chriſto propitio XXIII. (*) Domini Hlodeuuici Sereniſſimi Regis in Alſatia, indictione quarta. Actum Strazburc, palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Signum Chlodeuuici Sereniſſimi Regis.

Otgarius ad vicem Grimoldi, Archicancellarii recognouit.

II.

Diploma Ludouici Germanici ex vetuſtiſſimo exemplo deſumtum apud Eccard. *Geneal. Sax. pag.* 21.

Anno 856.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus Sanctae Dei eccleſiae fidelibus noſtris, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter Walbrecht Comes noſter deprecatus eſt celſitudinem noſtram, vt ob mercedis noſtrae augmentum, Collegium noſtrum, quod vocatur Wialtesbuſon, vbi Sanctus Alexander corpore requieſcit, ſub noſtrae immunitatis tuitione et defenſione ſuſciperemus, vt ſicut praefatum oppidum Wialtesbuſon in vtraque parte fluminis, quod vocatur Hunta, conſiſtit, et ſicut Huntatores eiuſdem loci reſident, vt nullus Comes, neque Centenarius, neque Vicarius, neque Iudex, nec quiſquam ex iudiciaria poteſtate, poteſtatem habuiſſet eos aſtringere, aut ad vllum placitum cogere, aut compellere, vt veniſſent, niſi tantum in praeſentia praefati Walberti ſuique ſucceſſoris inſtitiam acquiſiſſent et feciſſent: cuius petitioni ob memoriam Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes decreuimus ita fieri, et iuſſimus fieri hoc noſtrae auctoritatis praeceptum, per quod decerni-

[*] Numerantur anni regni in Alſatia ab anno 833.

Digitized by Google

mus, atque iubemus, vt res eiusdem collegii sub nostra immunitatis protectione et tuitione et defensione consistat; vt nullus Iudex, neque Vicarius, neque Decanus, neque quisquam ex iudiciaria potestate potestatem habens praefatos homines constringere, aut ad vllum placitum compellere, vt veniant, nisi Walberius Comes, qui moderno tempore, Domino fauente Rector eiusdem Collegii esse videtur, iuique filii Wicberti scilicet diaconi nostri, eiusdemque successoris in eodem loco, Domino opitulante, successorumque suorum. Et vt haec auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius creuatur et diligentius obseruetur, manu propria nostra eam firmauimus, et anuli nostri impressione assignari iussimus.

Data XIII. (*) regni Domni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnante. Indictione 4ta. Actum Francofurti palatio Regio. In Dei nomine Amen.

III.

Diploma Ludouici (**) Germanici apud Aub. Miraeum *Donat. piar. pag. 33. edit.* Io. Franc. Foppens.

IN nomine Sanctae et individuae Trinitatis. LOTHOWICVS *Dei gratia Rex.* NOTVM *sit omnibus fidelibus nostris tam praesentibus, quam futuris, quod dilecta coniux nostra* HEMMA *Regina, adiens nostrae Celsitudinis praesentiam humiliter deprecata est, vt cuidam nostro fideli, scilicet* THEODERICO *Comiti forestum* (1) WASDA *in eodem Comitatu,*

[*] Numerantur anni ab anno 842. quo fratres regna patria inter se diuiserunt.

[**] Forte Lotharingiae. MIRAEVS.

NOTATIONES AVB. MIRAEI.

[1] WASDA, hodie *Wasia*, non Zelandia, neque Zelandiae pars Walachria.

IANVS Dousa *lib. V. Annalium Hollandiae* suspicatur, *Theodoricum*, comitem, ad quem ista Ludouici, Germaniae regis, liberalitas pertinuerit, fuisse auum Theoderici I. Hollandiae comitis, et patrem *Gerolfi*, qui eiusdem Theoderici Primi pater fuerit. Atque id quidem ex Reginone colligi posse videtur, qui a. 885. *Gerolfum* et *Gardolfum*, Frisonum comites, a *Godefrido*, Normannorum rege, legatos ad imperatorem missos, et a. 898. *Eberhardum* ducem a *Walgario* seu *Walgero*, Frisone, Gerolfi filio in venatione per fraudem trucidatum fuisse scribit. Quem eumdem esse cum *Walgero* a. Theodo-

Digitized by Google

tu, cum pratis, aquis, terriſque aratoriis, exitibus et regreſſibus, eumque rebus pertinentibus ad praedictum foreſtum perintegre noſtro daremus praecepto.

Cuius petitionibus, (prout dignum eſt,) fauentes. praedicto Comiti praedictum damus atque largimur foreſtum, vt habeat, teneat, poſſideat, cum ſuis ad ſe pertinentiis, tam ipſe, quam ſui heredes ſeu cui ipſe ſuique heredes vendere vel mancipare voluerint, ſine omni contradictione.

Et vt firmius maneat inconuulſumque ſeruetur, hoc ei praeceptum fieri iuſſimus, et manu propria ſubter firmantes ſigillo noſtro iuſſimus ſigillari.

SIGNVM *Domini* LOTHOWICI *glorioſiſſimi Regis.*

GEZO *Cancellarius ad vicem Domini Vthelrici* (*) *Archiepiſcopi ſummique Cancellarii recognouit et ſubſcripſit. Datum anno Domini* 868. *Idus Aprilis, regnante Domino* LOTHOWICO *anno* 14. *Indictione* 14. (**)

IIII.

Diploma Ludouici Germanici Vltraiectinum apud Guil. Hedam *Epiſc. Vltraiect. pag.* 55. et Aub. Mir. *Donat. Belg. pag.* 501.

ANN. 869.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Cum petitionibus ſacerdotum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus, ſuperna nos muniri gratia non diffidimus. Nouerit interea induſtria ſeu vtilitas omnium fidelium noſtrorum, tam praeſentium, quam et futurorum, quia* HVNGERVS, *Veteris Traiecti eccleſiae Epiſcopus, quae eſt conſtructa in honorem S.*

Theodorici I. Hollandiae comitis fraure, idem Douſa cenſet.

THEODERICVS autem, Gerolfi pater, niſi coniectura me fallit, fuit Ludouico Balbo, Caroli Calui filio, cubicularius, ipſique idem Balbus comitatum Auguſtodunenſem ſupremis tabulis anno 879. legauit: vt apud Aimonium *lib. V. cap.* 39. legitur.

WALGERVM iſtum Douſa et alii, Teiſterbantiae comitem nuncupant.

Ceterum illud Ludouici diploma mihi ſuſpectum eſt, quod ipſi tiulus auguſti aut imperatoris non tribuatur.

Vide comites Hollandiae in ſtemmate Belg.

[*] Alias *Otheldric.* MIR.

[**] Data prorſus eſt viciosa, ait *Gemicurtius.* MIR.

Martini Confeſſoris, et aliorum Sanctorum, obtulit obtutibus noſtris auctoritatem immunitatis Domini et genitoris noſtri bonae memoriae, LVDOVICI, *piiſſimi Auguſti, in qua erat inſertum, quod non ſolum idem Dominus et genitor noſter, verum etiam praedeceſſores eius Reges Francorum eidem Eccleſiae, cui* HVNGERVS *ipſe, auctore Deo praeeſſet, ſub tuitione et defenſione eorum, cum omnibus ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad ſe pertinentibus, vel adſpicientibus conſiſtere fecerunt, et eorum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis eadem munita atque defenſa fuiſſet Eccleſia.*

Sed pro rei firmitate poſtulauit a nobis praedictus Epiſcopus, vt Paternum ſeu Praedeceſſorum noſtrorum Regum morem ſequentes, huiuſmodi noſtrae immunitatis noſtrae praeceptum erga ipſam eccleſiam, immunitatis atque tuitionis gratia, ob amorem Dei et reuerentiam ipſius loci, circa ipſam eccleſiam fieri cenſeremus.

Cuius petitioni libenter aſſenſum praebuimus, et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus, neque quislibet ex iudiciaria poteſtate, aut nullus ex fidelibus noſtris in eccleſias, aut loca, vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni noſtri iuſte et rationabiliter memorata tenet vel poſſidet eccleſia, et ea, quae deinceps iure ipſius ſancti loci diuina pietas augere dignabitur, ad cauſſas audiendas, vel freda exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, vel fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae tam ingenuos, quam et ſeruos, ſuper terram ipſius commanentes, iniuſte diſtringendos, neque vllas redhibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea, quae ſuperius memorata ſunt, exigere praeſumat. Sed liceat memorato Praeſuli, ſuiſque ſucceſſoribus, res praedictae eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis ſub tuitionis et immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere imperio: atque pro incolumitate noſtra, coniugis ac prolis, ſeu etiam totius regni, a Deo nobis collati, et eius clementiſſima miſeratione per immenſum conſeruandi, vna cum clero et populo ſibi ſubiecto, Domini immenſam clementiam exorare: et quidquid de praefatis rebus eccleſiae ius Fiſci exigere poterat, integrum eidem conceſſimus eccleſiae, ſcilicet, vt in perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum fiat. Hanc itaque authoritatem, vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris diligentius conſeruetur,

Digitized by Google

uetur, manu propria ſubter firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari fecimus.

Signum Domini LVDOVICI, *piiſſimi Regis.*

HARDBERTVS (*) *ad vicem* RATLERII *recognoui. Datum XV. Cal. Iunii anno* 29. *Domini et Sereniſſimi Regis,* LODOVICI *in orientali Francia regnante. Indictione ſecunda. Actum Francone-furd Palatio Regio. In dei nomine feliciter, Amen.*

V.

Diploma Ludouici Germanici apud Calmet *Hiſt. eccl. Lotharing. tomo I. in probat. pag.* 312. et Mabillon. *Annal. Benedictin. tom. III. pag. 679.*

ANN. 875.

IN nomine ſanctae et individuae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Quidquid enim locis Sanctorum venerabilium, ibique degentium fratrum ob amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti, pia augmentatione conferimus vel confirmamus, hoc procul dubio ad mercedem vel ſtabilitatem regni noſtri in Dei nomine pertinere confidimus, et profuturum nobis ad praeſentis vitae curricula faelicius tranſienda, nec non et beatitudinis praemia ſecurius obtinenda, non dubitamus. Quapropter comperiat omnium ſanctae Dei eccleſiae fidelium, noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, quia fratres ex coenobio ſancti Martini, nec non et beati Vdonis Confeſſoris Chriſti, noſtram adeuntes clementiam, reclamando, quod ſubſtantia victus illorum minus decerant neceſſaria, (**) innotuerunt. Vnde precantes noſtram manſuetüdinem, vt pro amore Dei et reuerentia Sanctorum inibi Domino quieſcentium, noſtra largitas ex rebus eiuſdem eccleſiae aliquid reſtitueremus, et reſtituta in augmentum ſalubre victus ac veſtitus pro remedio genitoris noſtri noſtraeque coniugis, ſeu ſobolorum noſtrorum, deinceps ad emolumentum proficerent. Quorum petitionibus aures miſericordiae noſtrae libenter adquieſcentes, quia ipſa eccleſia in noſtris manibus habebatur per conſenſum ac conſultum Bertulfi, Treuerenſis venerabilis archiepiſcopi ceterorumque noſtrorum, ad eorumdem fratrum vſus conceſſimus, ac praecepto noſtrae authoritatis conſtituimus, id eſt, villam Grinſtad

118

[*] *Hubertus* BVCHEL.
[**] Forte: *quod ſubſtantia victus eorum nimis deerat neceſſaria.*

in Warmacenſe, cum omni integritate, eo ſcilicet rationis tenore, vt deinceps noſtris futuriſque temporibus poteſtatem habeant ipſi monachi ordinandi legitimo duntaxat iure de ſuis vſibus, quidquid rationabiliter elegerint vel voluerint; et nulla regia vel epiſcopalis vmquam poteſtas hoc noſtrae authoritatis praeceptum infringere vel violare audeat; ſed vt ſuperius dictum eſt, pro mercedis noſtrae augmento, ac genitoris noſtri ſobolorumque noſtrorum attentius Domini implorent miſericordiam. Et vt haec noſtrae authoritatis confirmatio futuris temporibus ſtabilior ac firmior habeatur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Ludouici, Sereniſſimi Regis.

Luidbrandus Diaconus ad vicem Luitbberti archicapellani recognoui et ſubſcripſi. Data vndecimo Kal. Decembris anno XXXVIII. (*) regni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione nona. Actum Metis ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.

VI.

Diploma Ludolphi, ducis Saxoniae apud Bodon. *Syntagm. de eccleſ. Gandersh.* apud Meibom. *tom. II. pag.* 481. et ex ipſo authographo emendatum apud Leukfeld. *Antiqu. Gandersh. cap.* 3. §. 4. *pag.* 22. et de nouo collatum a Io. Chriſtoph. Harenberg. *Hiſt. Ganderſh. pag.* 60.

† *QVia ſcriptum eſt, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego* LIVDOLFVS, *Dux Saxoniae notum eſſe cupio omnibus Chriſti Fidelibus, tam preſentibus, quam futuris, quod (ego poſt inchoationem monaſterii puellarum) (**) quod diuina inſpiratione commonitus, ſimulque dilectae coniugis meae* ODAE *ſuadela inductus in honore praecurſoris Stephanique prothomartyris in Brunniſtashuſen edificare coepi, literis Domini noſtri* LVDOVICI, *Romanorum regis inuictiſſimi ad Sanctiſſimum* SERGIVM *Papam acceptis, cum predicta coniuge mea*

anno

[*] Inchoauit hanc epocham ab anno 838. quo orientalem Franciam viuo patre armis vindicauit.

[**] Haec parentheſi incluſa deſunt apud HARENBERG.

Digitized by Google

anno dominicae incarnationis octingenteſimo quinquageſimo tertio (*), indictione prima, Romam iui, et in preſentia ipſius ſummi Pontificis prenominatum monaſterium et omnem proprietatis meae hereditatem, quam habui, videlicet Gandeſemiamarku, Aluunge marcu et Ruderinge marcu, et Dengdia marcu, et Lachtiandorp marcu, et alia loca plurima cum familiis vtriuſque ſexus, Apoſtolorum Principi pro remedio animae meae et eorum ſimul, quibus debitor extiti, in ius et proprietatem integraliter tradidi, ſanctorum etiam Romanorum Pontificum, Anaſtaſii et Innocentii pignera glorioſa nobiſcum deportanda pio nobis karitatis affectu tradens, petiit, et accepit a nobis promiſſum, Eccleſiam in honore predictorum confeſſorum fabricandam, et lumen ante ipſorum pignera indeficienter adminiſtrandum. Vt autem haec omnia per ſuccedentia ſibi ſecula firma et indiſſolubilia perſiſtant, priuilegium plenae ac perpetuae libertatis in papyro conſcriptum, vbi omnia predicta continentur, monaſterio noſtro libere vtendum contradidit. Nos autem (**) in continenti duas ſtolas albas, XXX. aureis intextas, eidem beato Sergio Papae tradidimus, ſtatuentes, vt Abbatiſſa, que pro tempore fuerit, eundem cenſum ſanctae Romanae eccleſiae in ſignum libertatis ſingulis annis perſoluat. Cum autem, diuina cooperante gratia, proſpere domum rediſſemus, gratanter a ſancto Collegio recepti, eumdem locum ſacro collegii (†) puellarum coetui videntes nimis anguſtum, in quadam ſilua hereditatis noſtrae, iuxta fluuium Gande, qui alio nomine Ettherna nuncupatur, an. ab incarnatione Domini DCCCLVI. (††) indict. quarta Eccleſiam in honore predictorum Confeſſorum non longe a loco priori, celebriori aedificio conſtruximus. Precamur igitur vos legentes vel audientes huius noſtrae donationis paginam, vt caeleſtis regni clauigerum pro nobis ſuppliciter exoretis, quatenus poſt funera carnis noſtrae Paradiſi ianuas tradita ſibi poteſtate nobis aperiat, atque in extremo examine ante tribunal eterni Iudicis ſupplex pro nobis aduocatus exiſtat. Amen. †

VII.

[*] HARENB. DCCCXXXIIII. Indictione VII.
[**] HARENB. *etiam.*
[†] HARENB. omittit *collegii.*
[††] HARENB. anno DCCCVI.

VII.

Diploma Ludolphi, Saxoniae ducis apud eumdem Leukfeld. *Antiqu. Gandersh. cap.* 4. *pag.* 28. et Harenberg. *Hiſt. Gandersh. diplom. pag.* 47.

QVia ſcriptum eſt, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LVDVLFVS *ſimul cum Coniuge mea* ODA, *quantam hereditatis noſtre partem Dei ancillis tradendam pro redemptione anime noſtre, et eorum ſimul, quibus debitores ſumus, iudicaui. Proinde omnes vbique in Chriſto fideles, tam praeſentes ſcilicet, quam futuros, noſſe volo, me ad aeccleſiam Gandesbemenſem, ſanctimonialibus ibidem Deo ſeruientibus tradidiſſe, quicquid in Gandesbemia marcu, et in Ruderia marcu, et in Aluunga marcu habui, in terris, ſiluis, campis, (pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, propriis vel communibus domibus, (*) edificiis vel prius habitis, vel poſtea conſtructis, mancipiis quoque diuerſi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus, et in quibuſcunque rebus cum omni integritate earum. Et vt haec traditio firmior eſſe, et indiſſolubilem per ſuccedentia ſibi ſecula auctoritatem habere poſſet, filiam meam* HATHVMODAM *nomine, ſacro velamine ibidem conſecrari faciens, tam Imperiali auctoritate, quam Apoſtolicae ſedis literis, et Epiſcopali benedictione munire curaui, et Sanctorum Chriſti Confeſſorum Anaſtaſii Papae et Innocentii Papae corporibus, et tam ſancti Saluatoris, quam eius ſancte Genitricis et duodecim Apoſtolorum dignis reliquiis a venerabili* SERGIO *acceptis, adornare ſtudui. Cuius literas, quamuis in papiro ſecundum priſtinam Apoſtolice ſedis conſuetudinem ſcriptas habeam, hic tamen propter eos, qui illas habere non poſſunt, ponere dignum duxi: Vnde parumper legentes vel audientes, a me ad illius verba ſe conuertant.*

SERGIVS *Epiſcopus, Seruus ſeruorum Dei, omnibus venerabilibus confratribus noſtris, Archiepiſcopis, ſeu reuerendiſſimis et ſanctiſſimis Epiſcopis, religioſis Abbatibus, glorioſis Ducibus, Clericis, Comitibus atque cunctis fidelibus ſanctae Dei aeccleſie preſentibus et futuris. Omnis itaque Chriſtianorum milicia ſciat, ac ſine vlla dubitatione indubitanter agnoſcat. Quia mandante nobis Domino atque inuictiſſimo Rege noſtro* HLVDOVVICO, *vt pro coenobio,*

[*] Omittit haec HARENBERGIVS.

Digitized by Google

nobio, quod auus, et eius poſtea cariſſimus genitor in honore omnipotentis Domini dedicauerunt, ad eundem locum de Sanctorum Chriſti corporibus mandare deberemus. In qua videlicet petitione congrua et ſatis iuſta hunc venerabilem et glorioſum Comitem LIVTVLFVM *nomine, qui eidem ſacro loco preeſt, cum Imperiali Epiſtola ad nos dirigere ſtuduit. Nos quoque tam ſaluberrimam dignamque poſtulationem cum magna laetitia et exultatione ſuſcepimus, et pro ſalute patriae et magno caritatis amore, quem erga Chriſtianiſſimum Imperatorem et Dominum noſtrum habemus, beatiſſimorumque Chriſti Praeſulum corpora Innocentii et Anaſtaſii PP. nec non et reliquias Domini ac Saluatoris noſtri, ſanctaeque ſue Genitricis Mariae, atque duodecim Apoſtolorum ad predictum ſanctum locum deferenda libenter praebuimus; Propterea has vobis omnibus in Chriſto pie viuentibus noſtras Apoſtolicas ſillabas monſtrari iuſſimus, vt non, quod abſit, increduli, ſed modis omnibus exiſtatis veraces, quod nos predicto huic Luitulfo, glorioſo Comiti predictorum Sanctorum corpora Innocentii et Anaſtaſii PP. ſiue reliquias dedimus.*

Haec ſunt verba Epiſtolae, quam mihi Venerabilis Papa SERGIVS, *in papiro, (vt diximus ſcriptam et ſuo ſigillo) (*) munitam dedit, quam ita ideo huic traditioni meae inſerere volui, vt, quicunque haec legeret, ſciat, vel quanta auctoritate locus iſte in monaſterium ſit fundatus et conſecratus, vel quorum ſanctorum corporibus et pigneribus illuſtratus, vel ad quorum Sanctorum memoriam haec traditio, quam ad aeccleſiam Gandesbemenſem ancillarum Dei vſibus deputaui, ſit facta.*

VIII.

Diploma Ludouici Germanici ex authentico exſcriptum a Nic. Schatenio *Annal. Paderborn. lib. II. ad a.* 845. *pag.* 130.

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Cum in nomine vnicae et perpetuae Trinitatis pro regimine S. Matris et vniuerſalis Eccleſiae, etiam et pro ſtatu regni nobis diuinitus et paterno iure commiſſi Patherbrunnen peruenimus, ad-*

[*] Haec quoque omiſit HARZHEIMIVS.

erant inter ceteros fideles noſtros quidam Monachi cum venerabili eorum Praepoſito Vualanae (*) ex monaſterio, quae noua Corbeia nuncupatur, coramque familiaribus Conſiliariis noſtris in praeſentiam culminis noſtri adducti attulerunt Domni ac Genitoris noſtri Hludouici, excellentiſſimi Imperatoris quoddam praeceptum, in quo continebatur, qualiter idem Chriſtianiſſimus Imperator praefatum monaſterium in honorem S. Stephani protomartyris Chriſti ſuper fluuium Wiſera, in villa regia, in loco dudum nuncupante Hucxeri Adalhardo cuidam ſeni Abbati germanoque ſuo Walanae (**) conſtrui ac fabricari praecepiſſet, obſecrantes clementiam Serenitatis noſtrae, vt pro maiori firmitate ac certiori ſtudio ſecuritatis noſtrae manſuetudinis ſuper hoc praeceptum paterno ac regali affectu confirmari deberet. Quorum petitioni iuſtae et rationabili aurem libenter accommodauimus, ac praeſcriptam villam Hucxeri (***), quam Sereniſſimus Auguſtus ad praefatum monaſterium tradiderat, cum omnibus finibus vel terminis ſuis, terriſque, ſiluis, aquis, aquarum decurſibus, ſeu cunctis adiacentiis, nec non adpendiciis ſuis, ſiue res et poſſeſſiones, quae a Deum timentibus vel gratiam diuinam diligentibus ibi conlatae ſunt, etiam et res, quae ad Corbegiam antiquiorem, ex cuius vocabulo illud monaſterium nomen vſurpat, traditae fuerunt (†), intra fines regni Saxoniae, terris, ſiluis, campis, pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, propriis vel communibus aedificiis, prius habitis vel poſtea conſtructis, mancipiis quoque diuerſi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus datum vel traditum erat cum omni integritate praefato monaſterio, et Monachis ibidem Deo ſoli (††) militantibus ad poſſidendum fruendumque per hanc noſtram auctoritatem in eleemoſinam praefati piiſſimi genitoris noſtri ac noſtram confirmare atque ſtabilire decreuimus. Libuit etiam noſtrae Celſitudinis pietatem erga diuae memoriae Genitoris noſtri Nobiliſſimi inſtitutionem, quando diuina vocatione Abbas (†††) praedicti monaſterii vitam finierit mortalem, quamdiu ipſi monachi inter ſe talem inuenire huiusce vitae quiuerint, qui ipſam congregationem ſecundum regulam S. Benedicti, primi inſtructoris illius normae, regere valeat, per hanc noſtram auctoritatem licentiam habeant eligendi Abbatem, quatenus ipſos ſeruos Dei, qui illic vni Deo diu noctuque ſeruiunt, pro nobis proleque noſtra et ſtabilitate regni a Deo nobis

[*] MSC. *Walone.*
[**] MSC. *Walone.*
[***] MSC. *Huxeri.*
[†] MSC. *fuerant.*
[††] Abeſt *ſoli* in vet. MS.
[†††] Vet. MSC. *Abba.*

Digitized by Google

nobis conlati iugiter Dei misericordiam exorare delectet. Illud vero inferere hoc praecepto nostrae placuit regiae auctoritati, vt licentiam habeant Rectores et ministri eiusdem monasterii, cum quibuslibet hominibus liberis res et mancipia legaliter commutare, videlicet vt quidquid pars iuste et rationabiliter alteri contulerit parti, deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo teneant atque possideant, et quidquid exinde facere voluerint, libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per diuturna tempora inviolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter firmauimus et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum 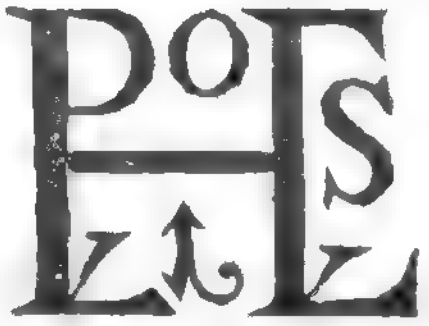 *Hludouici Glorioſſimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris anno Christo propitio septimo (*) regni Domni Hludouuici Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

VIIII.

Diploma alterum eodem die datum Corbeiensibus apud Schaten. *ibid. pag.* 131.

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quibus diuina sumus largitate grauati, Laicorum, propter amorem Dei eorumque in istis locis sibi famulantibus beneficia oportuna largimur, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium S. Dei ecclesiae*

[*] Ab anno 838. quo Franciam orientalem viuo patre armis vindicauit.

noſtriqne praeſentium et futurorum ſollertia , quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus ad monaſterium , quod noua Corbeia nuncupatur , quod eſt conſtructum in honorem S. Stephani , Protomartyris Chriſti , ſuper fluuium Wiſera in villa regia in loco nuncupante dudum Hucxeri , manſa vndecim , quae ſunt in pago Lagneae , in villa , quae dicitur Hemli : cum omnibus appendiciis vel ad ſe pertinentibus in terris videlicet cultis et incultis , ſiluis , aquis aquarumque decurſibus , adiacentiis , peruiis , exitibus et regreſſibus , quaeſitum et ad inquirendum , vel quantumcumque infra praeſcripta villa , vel quae ad ipſa vndecim manſa pertinere videntur , vt noſtri iuris atque poſſeſſionis in re proprietatis eſt , totum et integrum praeſcripto monaſterio Corbeiae et monachis ibidem Deo ſoli militantibus perpetualiter ad poſſidendum fruendumque conceſſimus , atque de noſtro iure in ius et dominationem praefati monaſterii liberalitatis noſtrae munere contulimus ; ita videlicet , vt quidquid exinde ab hodierna die vel tempore Rectores et miniſtri eiuſdem monaſterii facere , ordinare atque diſponere voluerint , per hanc noſtram auctoritatem liberam in omnibus habeant poteſtatem faciendi , quidquid egerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem , manu propria ſubter firmauimus , et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum 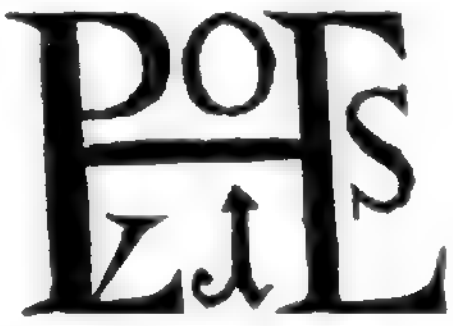 *Hludouici glorioſiſſimi Regis.*

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris , anno Chriſto propitio VII. (*) regni Domini Hludouici , Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patberbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

[*] Anni eodem modo , ac in ſuperiore diplomate , numerantur.

X. *Diplo-*

Digitized by Google

X.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. *ibid. pag.* 132. *sequ.*

Anno 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Hludovicvs, *diuina fauente gratia Rex. Si erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in eisdem locis sibi famulantibus beneficia oportuna impendimus, atque de rebus terrenis diuina miseratione nobis collatis largitionis nostrae munere quidquam conferimus, hoc nobis procul dubio non solum ad stabilitatem regni pertinere, verum etiam ad aeterna beatitudinis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum sagacitati, qualiter nos ob amorem Dei, et emolumentum animae nostrae quasdam proprietatis nostrae res concessimus ad monasterium, quod dicitur noua Corbeia, quod est situm super fluuium Wisera, constructum in honore sancti ac beatissimi Stephani Protho-martyris, vbi praesenti tempore venerabilis vir Warinus, auctore Deo Abba praeesse videtur, sunt enim praedictae res in pago Guottinga in villa, quae dicitur Amplidi, hoc est, mansum dominicatum cum casis et reliquis aedificiis, cum aliis mansis viginti ibidem aspicientibus ac deseruientibus. Has itaque res, sicut diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriusque sexus, salinariis, terris cultis et incultis, siluis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitis et inquirendis, quemadmodum Banzleibs Comes in beneficium hactenus habuit, et nostri iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et ad integrum praedicto monasterio concessimus, et de iure in ius, et dominationem eius liberalitatis nostrae munere contulimus, ita, vt de iisdem rebus et mancipiis Rectores et ministri praedicti monasterii ob vtilitatem et necessitatem ipsius, facere, ordinare atque disponere voluerint, per nostrae auctoritatis largitionem libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Hanc itaque auctoritatem largitionis nostrae, vt per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, et a fidelibus S. Dei Ecclesiae nostrisque verius credatur, et diligentius conseruetur, manus nostrae signaculis*

naculis ſubter eam decreuimus corroborare, et annuli noſtri impreſſione aſſignare iuſſimus.

Signum *Hludouici glorioſiſſimi Regis.*

Adalleodus ad vicem Rathleici recognoui et ſſ. Data VIIII. Calend. Ianuarii anno Chriſto propitio VII. (*) *regni Domni Hludouuici regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Rosbath Villa in Dei nomine feliciter, Amen.*

XI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſibus et Heriuordienſibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 141. *ſequ.*

ANNO 853.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si petitiones ſeruorum Dei iuſtas et rationabiles ad effectum perduxerimus, et ad humanam vitam feliciter tranſigendam, et perpetuam felicius promerendam procul dubio nobis profuturum ſperamus. Quapropter notum eſſe volumus, quomodo venerabilis Abbas Warinus adiit Excellentiam noſtram ſuppliciter orans, vt noſtra munificentia proſpiceremus monaſteriis illi commiſſis, quorum vnum eſt monachorum, noua Corbeia nominatum, vbi et ille primum regulari electione Abbas extitit, et alterum eſt Sanctimonialium, Heriſordt dictum, et propriae Abbatiſſae, cuius nomen Addila, ſubiectum, ſed iuxta consuetudinem, quod ancillarum Dei congregationibus procurari ſolent praepoſiti ex eccleſiaſtico ordine, iam dicto Abbati commendauimus, vt tam in diſciplina Abbatiſſam iuuare, quam in cunctis negotiis, quae famulae Chriſti pro ſexu et profeſſione ſua exequi non poſſunt, ipſarum prouiſor et patronus exiſteret. Is ergo petiit celſitudinem noſtram, recordari, quod piae memoriae genitor noſter*

(*) Vide quae notauimus ad dipl. II.

Digitized by Google

noſter Hludouicus Imperator ambo haec monaſteria exſtrui iuſſit ad normam videlicet praecipuorum in Gallia monaſteriorum, Nouam vtique Corbeiam ad ſimilitudinem antiquae Corbeiae, Heriſordenſe vero coenobium ad exemplum monaſterii Sanctimonialium in Sueſſionis ciuitate exiſtentium, et vt in eleemoſinam ſuam hac totius generis ſui inſtitutionem earumdem perfectio expleretur, cellam iuris ſui, quae vocatur Meppia, cum decimis et poſſeſſionibus vndique ad eam pertinentibus, et eccleſiam Eresburg, quam auus noſter Carolus primo extruens in Saxonia decimis dotauit, circum quaque habitantium per duas Saxonicas raſtas praefatus noſter genitor ad nouam Corbeiam tradidit, ad herfordienſis autem monaſterii adiumentum dedit, in epiſcopatu quidem Oſnabrugenſi eccleſiam buginthi cum ſubiectis ſibi eccleſiis, in parochia vero Mimigerfordenſi eccleſiam breni, cum his, quae ad eam pertinent eccleſiis. Ita ſane, vt decimarum aliorumque redituum prouentiones praefatis cederent monaſteriis, et ab ipſis viciſſim procurentur ſubiectae plebes in baptiſmate, in euchariſtia, in ſepulturis, in confeſſione peccatorum audienda, et presbyteri, qui principales ex his eccleſias tenerent, archipresbyterorum officio fungerentur ad agenda omnia, quae ſolent fieri ab Archipresbyteris Epiſcoporum. Cum autem ipſi Epiſcopi circationes ſuas ibi agere deberent, ad eorum manſionatica daretur, quod in Capitularibus anteceſſorum noſtrorum praeſcriptum habetur. Nos igitur rata eſſe volumus cetera omnia, tantum expenſas ad miniſterium Epiſcopi propter aegritudinem et ſenectutem ei, quae nunc eſt Gozberti augere debemus. Id iuxta petitionem ſaepe dicti Abbatis Warini ita moderari placuit, vt deſcripto, quantum ſatis ſit ad ſeruitium Epiſcopi, hoc nullo modo ſubtrahatur, et epiſcopus viciſſim ampliora non requirat, nec cum pluribus veniat, quam vt eis ſufficere poſſint. In quibus ſatis eſſe conſenſit praefatus Epiſcopus coram nobis et archiepiſcopo noſtro HRabano ceteriſque cum eo in ſynodo agentibus. Item vt dentur ad ſingulas eccleſias porci quatuor, valentes ſinguli denariis duodecim et octo arietes, qui eadem pene ſumma, quod quatuor porci aeſtimarentur, tres porcelli, quatuor aucae, octo pulli, viginti ſitulae de medone, 20. de mellita cereuiſia, 40. de non mellita, 120. panes, 100. modii de auena, manipuli 600ti, ſitque in poteſtate Epiſcopi, vtrum haec per ſingulas eccleſias ad vnam manſionaticam, an ad duas velit habere. Ne autem in ſumma debiti bis plus aut minus complectatur, hoc auctoritatis noſtrae praecepto cum conſenſu ſinodali decernimus atque iube-

mus. His etiam adiungere placuit liberam vtrique loco conceſſionem elegendae de propria congregatione in regimen ſuis per futura ſemper tempora congruae perſonae. Et vt omnis hinc dubietas tollatur, manu propria haec roborantes annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum 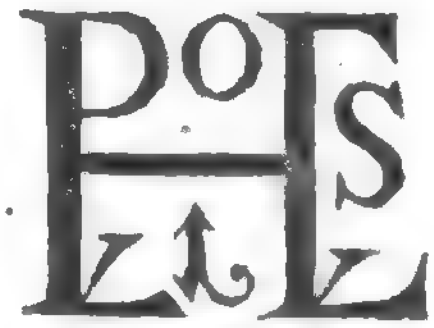 *Hludouici Glorioſiſſimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Baldrici abbatis recognoui, data XI. *Calend. Iunii anno Xmo.* (*) *regni glorioſiſſimi Regis bludouici in orientali Francia regnantis Indict.* I. *Actum in palatio regio Franconofordt in Dei nomine feliciter Amen.*

XII.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſibus datum apud Schaten. *ibid. pag.* 143.

ANN. 855.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere de beneficiis a Deo nobis conlatis locis Deo dicatis aliquid conferimus, id nobis et ad mortalem vitam feliciter tranſigendam et ad aeternam perpetualiter obtinendam profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium noſtrorum tam praeſentium, quam et futurorum ſagacitati, quia petente atque ſuggerente Warino, venerabili Abbate, qui monaſterium, quod dicitur noua Corbeia noſtra conceſſione in regimine habere dinoſcitur, quod piae memoriae Genitor noſter conſtrui iuſſit in honorem Dei et ſancti Protomartyris Stephani vbi et S. Viti Martyris pretioſa pignora ſeruari noſcuntur, complacuit Celſitudini noſtrae quamdam cellulam iuris noſtri, vocatam Fiſchboeki, quae eſt conſtructa in pago Leri, memorato monaſterio adiungere, atque per*

hanc

(*) A diuiſione regni paterni anno 843. perfecta.

Digitized by Google

hanc noſtram auctoritatem ei tradere, vt perpetuo ſub eius ditione cum omnibus ad ſe pertinentibus et aſpicientibus conſiſtat. Hanc, vt diximus cellulam ſub integritate, cum omnibus rebus, appendiciis et terminis ſuis, et cum omnibus ad ſe pertinentibus, id eſt baſilicis, domibus, ceteriſque aedificiis, Decimis, ſiluis, campis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, cultis locis et incultis, mobilibus rebus et immobilibus, mancipiis diuerſi ſexus et aetatis, memorato monaſterio ſubditam eſſe facimus, atque per hanc noſtram auctoritatem ita condonamus atque tradimus, vt in iure eiuſdem ac monachorum inibi per tempora Deo inſeruientium in diuerſis neceſſitatibus ad diuinum cultum propenſius exequendum, abſque cuiuſlibet diminoratione aut retractione permaneat. Et nullus fidelium noſtrorum ab eorum dominatione vel poteſtate eam quoquo modo auferre, aut in aliam quamlibet partem quacumque occaſione transferre praeſumat: neque vllus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias, aut loca, vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones memoratae cellulae, quas praeſenti tempore in quibuſlibet pagis et territoriis habet, ac deinceps ibidem conlatae fuerint, ad cauſſas iudiciario more audiendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius cellulae tam ingenuos, quam et latos (*) diſtringendos, aut vllas redhibitiones, aut illicitas occaſiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat. Sed liceat memorato Abbati ſub immunitatis noſtrae auctoritate, ſucceſſoribuſque eius et Monachis in memorato monaſterio per tempora degentibus iam dictam cellam cum omnibus ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus ad Dei et Domini noſtri, IESV Chriſti famulatum diligentius peragendum abſque cuiuſquam contrarietate vti, et quaecumque ad ſuos in Domini noſtri IESV Chriſti militia vſus et neceſſitates pertinent, ordinare, diſponere, iuſteque efficere. Quatenus pro pii genitoris noſtri animae ſaluatione, et pro nobis et coniuge proleque noſtra et pace noſtra ac ſtabilitate totius imperii a Deo nobis commiſſi alacrius eos indeſinenter Domini miſericordiam exorare delectet. Hanc quoque commonitionem ſubiungere curauimus, vt praefatus Abbas eiuſque per tempora ſucceſſores prouideant de praefata cellula, ne aliquando negligatur in diuino cultu, neque cuilibet perſonae in beneficium tribuatur, ſed potius procuretur, vt ibi in perpetuum Dei cultus perſeueret, et ad praefati monaſterii, Monachorumque ibidem Deo ſeruientium vſus et neceſſitates perpetuum proſpiciat. Et vt haec noſtra auctoritas inuiolabilem

(*) Lutas *ſiue* litos, *luidos*, SCHATEN.

Digitized by Google

labilem et inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum 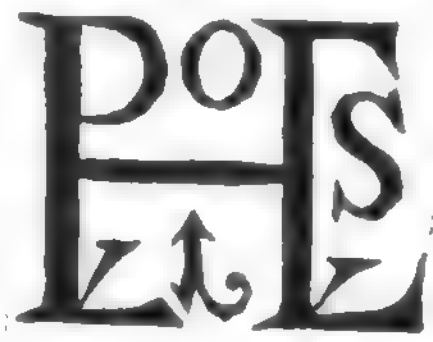 *Hludouici, ſereniſſimi regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Baldrici Abbatis recognoui. Data XIII. Calend. Aprilis anno XXIII. (*) Sereniſſimi Regis HLudouici in orientali Francia regnantis. Indictio. III. Actum in villa Lipilingas in Dei nomine feliciter Amen.

XIII.

Diploma Ludouici Germanici Paderbornenſe apud Schaten. *ibid. pag.* 149. et Conring. *Cenſur. diplom. Ludou. cap.* 4. *pag.* 27.

Ann. 859.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere loca Deo dicata et neceſſitates Eccleſiaſticas per petitiones pontificum atque ſacerdotum noſtro relcuamus munimine, atque tutemur iuuamine, id nobis et ad *morta-*

(*) Integrum diploma, niſi quod in anno regni orientalis error interuenerit ex ſcriptorum vitio, nam quod Cleinſorgius retulit, annum Ludouici regis XII. exhibet, id vero, quod ex Corbeienſibus tabulariis accepimus, annum Ludouici Regis XXIII. praefert: ex indictione tamen tertia in Corbeienſi adſcripta, ad hunc annum 855. referre vitium, qui regni orientalis Franciae paſſim XV. notatur. SCHAT. Immo verus eſt hic annus regni XXIII. ſi numeres ab anno 832. quo primum arma mouit Ludouicus, id regnum vindicaturus.

Digitized by Google

mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter nouerit sagacitas, seu vtilitas omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque tam praesentium, quam futurorum, qualiter venerabilis Episcopus fidelisque noster Batberadus nomine, veniens in procerum nostrorum praesentiam obtulit obtutibus nostris praeceptum Domini ac genitoris nostri Ludouuici, Sereniſſimi Imperatoris, quod ipse facere iussit per petitionem praefati venerabilis Episcopi ad locum, qui vocatur Patherbrunno, constructum in honore Sanctae Mariae semper Virginis et sancti Kiliani, in quo praecepto continebatur immunitas atque defensio seu tuitio domini Imperatoris, genitoris nostri supra praedictum locum, sed pro integra firmitate ac securitatis studio praefatus venerabilis Episcopus Bateradus deprecatus est mansuetudinem nostram, vt ipsam defensionem ac tuitionem per nostrae mansuetudinis praeceptum renouare dignaremur, cuius petitioni ob amorem Domini mei IESV *Christi et reuerentiam praenominati venerabilis Episcopi, seu animae nostrae remedium libenti animo assensum praebentes tale auctoritatis praeceptum ad ipsum sanctum locum fieri decreuimus, quatenus sub quali defensione domini genitoris nostri fuit, ita deinceps sub nostra tuitione et immunitatis defensione cum omnibus ad se iuste ac legaliter pertinentibus permaneat. Praecipientes ergo iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesias aut loca vel agros seu reliquas possessiones memoratae Ecclesiae, quas moderno tempore infra ditionem regni nostri legibus possidet, vel quae deinceps in iure ipsius loci voluerit diuina pietas augeri ad causas iudiciario modo audiendas aut freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius Ecclesiae contra rationem distringendos, nec vllas redhibitiones vel illicitas occasiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea omnia, quae supra numerata sunt, penitus exigere praesumat, sed liceat memorato Episcopo suisque successoribus res praedictae Ecclesiae cum omnibus, quae possidet, quieto ordine possidere, et nostro fideliter parere imperio: quidquid vero Fiscus exinde sperare poterat, totum nos pro aeterna remuneratione praedictae Ecclesiae ad stipendia pauperum et luminaria concinnanda concedimus; quatenus melius delectet clericos in eadem sede degentes pro nobis, coniuge proleque nostra Domini misericordiam exorare. Haec quippe auctoritas vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem et a fidelibus sanctae Dei ec-*

cleſiae ac noſtris veriis credatur et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubter eam firmauimus et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum 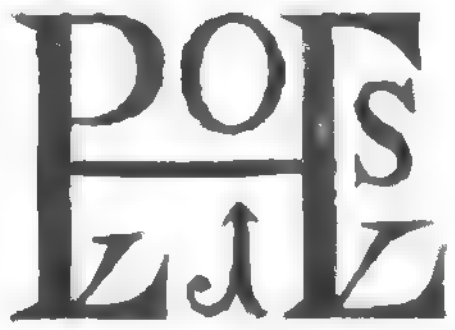 *Domni Ludouici Sereniſſimi Regis.*

Walto Subdiaconus ad vicem Witgarii Cancellarii recognoui. Data XI. Calend. Iunii anno Chriſto propitio XVIIII. (*) *regni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. VI. Actum Francofurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.*

XIIII.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 157.

Ann. 865.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si enim liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quicquam conferimus, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro ſublenemus iuuamine, atque regali tueamur munimine, id nobis ad aeternam

(*) Apud Conring. *Cenſ. dipl. Ludou. cap. 4. pag. 98.* legitur *ann. XVII.* male. Signum etiam aliud eſt, nempe tale:

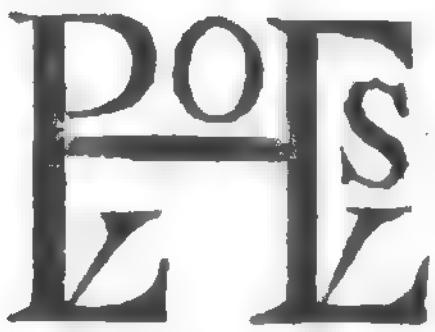

Digitized by Google

nam vitam feliciter obtinendam profuturum, liquido eredimus. Quapropter nouerit omnium fidelium noſtrorum induſtria, praeſentium ſcilicet et futurorum, qualiter nos ob amorem Dei et remiſſionem peccatorum noſtrorum, Auguſtiſſimorum Imperatorum ad monaſterium, quod dicitur Heriuurt, quod eſt conſtructum in honore Sanctae Mariae ſemper virginis, ſitum in Ducatu Saxonico, vbi praeſentibus temporibus Hadewic abbatiſſa et Rectrix eſſe videtur, quaſdam res proprietatis noſtrae in pagis Dreini et Boroctra cognominantibus, et in comitatibus Burchardi et Warini coniacentes, id eſt, caſas dominicatas duas cum territorio dominicali, vnam ſcilicet in Seliheim, et alteram in Stockheim, nec non ad manſos triginta pertinentes ad loca praenominata, et quidquid dici aut nominari poteſt, quae ad praedicta loca iure pertinere noſcuntur, cum familiis ſexaginta, quae lingua eorum lazi dicuntur, totum et integrum per hanc noſtram auctoritatem ad memoratum monaſterium perpetualiter in proprium tenendum conceſſimus, et de iure noſtro in ius et dominationem eiuſdem monaſterii transfundimus et condonamus, ea ſcilicet ratione, vt perpetuo Sanctimonialibus ibidem Domino iugiter famulantibus in cibariis et victualibus reliquiſque vſibus earum per futura tempora Chriſto propitio conſiſtant, et in beneficio res ipſae nulli concedantur, ſed ſolummodo abſolute ad menſam earum iugiter deſeruiant, et nullus ſucceſſor noſter hanc auctoritatem largitionis noſtrae aliter immutare poſſit, neque vllus publicus iudex, aut aliqua iudiciaria poteſtas aliquam moleſtiam aut contrarietatem in his rebus illis facere praeſumat; Sed liceat ipſis ſuas res libere et abſolute domino adiuuante et noſtra munitione tuente poſſidere, omni iudiciaria remota poteſtate. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae per futura tempora firmior habeatur, et a fidelibus noſtris melius conſeruetur veriuſque credatur, ſubter eam manu propria noſtra firmauimus et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ.

Data

Data Idus Iunias, anno Chriſto propitio XXVI. (*) *bLudouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis. Indictione XIII. actum in villa Franconouurt palatio regio in Dei nomine feliciter amen.*

XV.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *lib. III. pag.* 160.

ANN. 866.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente clementia Rex. Si enim locis Deo dicatis quidquam ex rebus, quas diuino munere poſſidemus, largitatis gratia conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternam vitam promerendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum, induſtria, qualiter nos ob amorem Dei et pro abſolutione peccatorum Anteceſſorum noſtrorum Auguſtiſſimorum Imperatorum ac pro remedio animae noſtrae quaſdam res proprietatis noſtrae, quas Folcheri fidelis noſter hactenus in beneficium tenuit, in Ducatu Weſtfalorum, coniacentes in pagis Grainga et Trecwiti, nec non in comitatibus Burchardi, Waliberti et Albrici atque Letti. Id ſunt manſi XIIII. cum familiis viginti, qui lingua eorum Luti dicuntur, ad monaſterium, quod vocatur heriuurt, quod eſt conſtructum in honore Sanctae Mariae ſemper Virginis, Vbi Haduwic praeſentibus temporibus Abbatiſſa et rectrix eſſe videtur, cum omnibus appendiciis totum et integrum ad praefatum monaſterium, in proprium perpetualiter tenendum tradimus, et de iure noſtro in ius et dominationem ipſius monaſterii ſolenniter condonamus. Ita videlicet, vt nullus ſucceſſor noſter eaſdem res vlterius ſubtrahendi licentiam habeat, ſed ab hodierno die Rectrices atque Sanctimoniales ipſius monaſterii eaſdem res recipiant, atque deinceps per hoc noſtrum praeceptum data licentia Chriſto propitio habeant poteſtatem vtendi pro communi vtilitate eorum, qualitercumque eis libuerit. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis atque traditionis per futura tempora firmior habeatur, et a cunctis fidelibus noſtris melius conſeruetur, veriuſque credatur, ſubter eam manu propria noſtra firmauimus, et impreſſione annuli noſtri roborari iuſſimus.

Signum

* Deſumitur hic initium annorum Ludouici ab anno 840. quo Ludouicus Pius obiit. SCHATEN.

Digitized by Google

Signum *bludouici Sereniſſimi Regis.*

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ. Data VII. Calend. Maii anno XXVII. regni bludouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis Indictione XIIII. Actum in Francouurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

XVI.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 167.

Ann. 867.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſumus largitate conſecuti locis ſanctorum ob amorem Dei quiddam conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium ſanctae Dei eccleſiae noſtrorumque praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria, qualiter nos conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, quod dicitnr Herifurt, ſiue ad reliquias Sanctae Mariae ſemperque Virginis in eodem monaſterio conſecratas, in pago videlicet Grainza, in villa, quae vocatur Kelueri, id eſt manſum in dominicatum cum domibus, aedificiis et omnibus adiacentiis, terris cultis et incultis, ſiluis, pratis ac paſcuis, de reliquo beneficio, quod Hrodradus comes habuit, dimidiam partem cum familiis ſupermanentibus virinſque ſexus numero viginti nouem. In alio autem pago, quod dicitur Sutberbergi, in villa, quae vocatur Ladre, octo familias et nouem manſos. Et in eodem pago in villa, quae vocatur Arpingi vnum manſum cum familia ſupermanente. Has itaque res, ſicut ſuperius diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis virinſque ſexus, ac terris, pratis, ſiluis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, totum et integrum praedicto monaſterio ad proprium conceſſimus atque confirmaui-

mus. Quapropter hos apices ſerenitatis noſtrae circa ipſum monaſterium fieri decreuimus, per quos praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus in hominibus ipſius loci aſpicientibus poteſtatem vllo vnquam tempore habeat, praeter aduocatum eorum, neque fideiuſſores illorum tollendo, nec in Wadiis aut publicis placitis aliquam diſtrictionem in eos faciendo, ſed ob Dei amorem noſtramque conceſſionem in futurum omnes res ſuperius inſertas ad iam dictum monaſterium pleniter deſeruiant, absque alicuius contrarietate aut impedimento. Et vt haec auctoritas donationis ſeu confirmationis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae Dei eccleſiae noſtriſque verius credatur, atque diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubter confirmauimus, et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum *Domini HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Comeatus Notarius ad vicem Radleici recognouit et ſſ. Data VI. Idus Decembris anno Chriſto propitio XXIIII. (*) regni Domini HLudouici glorioſiſſimi Regis in orientali Francia Indictione XV. actum in eodem monaſterio Heriſurd in Dei nomine feliciter Amen.

XVII.

Tabularum ſynodi Wormatienſis ſub Ludouico Germanico habitae ſubſcriptio apud Schaten. *Annal. Paderb. lib. III. pag.* 165.

Ann. 868.

DAtum in Wormatia anno Incarnationis Domin. DCCCLXVIII. Imperii vero glorioſiſſimi Regis Ludouici anno XXVIII. Indict. I.

Signum Luidberti, Mogunciacenſis Epiſcopi. Signum Adaluuini, Salzburgenſis Epiſcopi. Signum Rymberti, Hammaburgenſis Epiſcopi. Signum Altfridi, Hildenesheimenſis Epiſcopi. Signum Guazonis, Wormatienſis Epiſcopi. Signum Salomonis, Conſtan-

(*) Hic annus deſumtus a diuiſione regnorum facta anno 844. Schaten.

Digitized by Google

ſtantienſis Epiſcopi. Signum Annonis, Friſingenſis Epiſcopi. Signum Landfridi, Sabionenſis Epiſcopi. Signum Ermenrici, Patauienſis Epiſcopi. Signum Otgeri, Rubelacenſis Epiſcopi. Signum Luitgarii, Auguſtburgenſis Epiſcopi. Signum Luidberti, Mimigardniſordienſis Epiſcopi. Signum Thiadrici, Mimindenſis Epiſcopi. Signum Hildegrini, Haluerſtadienſis Epiſcopi. Signum Luthardi, Paderbornenſis Epiſcopi. Signum Eralt, Foridenſis Epiſcopi. Signum Aegiberti, Oſnabrugenſis Epiſcopi. Signum Bernardi, Chorepiſcopi. Signum Heionis, Abbatis et presbyteri. Signum Adalgari, Abbatis et presbyteri. Signum Thiatrici, Abbatis et preſbyteri. Signum Thiadorici, Abbatis et preſbyteri. Signum Branwardi Abbatis. Signum Egilberti Abbatis.

XVIII.

Diploma Ludouici Germanici Heriſienſe apud Schaten. *ibid. p.* 169.

Ann. 871.

IN nomine ſanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus S. Dei Eccleſiae fidelibus, noſtriſque praeſentibus et futuris, qualiter Luithardus, Venerabilis Eccleſiae Paderbornenſis Epiſcopus, ſuggeſſit Serenitati noſtrae, vt ei liceat conſtruere quoddam monaſterium Sanctimonialium in loco, qui dicitur Heriſi, vna cum decreto Luidberti Archiepiſcopi noſtri, atque omnium Conſynodalium ſuorum Epiſcoporum, ſimulque omnium Conſacerdotum et Clericorum Paderbornenſis Eccleſiae, ea videlicet ratione, quod ipſe et Soror eius, nomine Walburg in ſanctimoniali propoſito permanens, tradiderunt ſuam proprietatem ad praefatam ſanctam Eccleſiam Paderbornenſem, quae eſt conſtructa in honore S. Dei genitricis Mariae, qualiter eaedem res perpetualiter in eiuſdem monaſterii poteſtate conſiſterent. Poſtea vero deprecatus eſt noſtram Celſitudinem praefatus venerabilis Epiſcopus Luithardus, vt praefatum monaſterium Heriſi et res ad illud pertinentes ſub noſtrae munitatis factione et defenſione ſuſciperemus. Cuius petitioni ad amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes, decreuimus atque iubemus, vt praeſcripta ſuper (*) Luithardi Epiſcopi nomine

(*) lege *Soror*. SCHATEN.

mine Walburg, praefatum monaſterium, quod vocatur Heriſi, omnibus diebus vitae ſuae ſecuriter per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum habeat. Poſt huius vero obitum licentiam habeant inter ſe eligendi Abbatiſſam, vna cum conſenſu et conſcientia praefatae Paderbornenſis eccleſiae praeſulis et mundiburdium et defenſionem de Rectore praefatae Paderbornenſis Eccleſiae habeat praefatum monaſterium Heriſi, et per vnumquemque annum quatuor ſolidos ad eamdem Dei Eccleſiam perſoluat, ſimulque manſi X. in villa nuncupata Hayonbus, quae illuc venerabilis Epiſcopus perpetualiter pertinenda conceſſerat, cum decimis villarum, quae vocantur Heriſi, Schmachtum, Dortgardinum et Suthgardinum cum appendiciis ſeu villulis ſupradictarum ancillarum Dei tradidit per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus permaneant, abſque aliquo contradicentis obſtaculo. Volumus etiam atque praecipimus, vt ſaepe iam dicti monaſterii ancillarum Dei homines non alio modo a iudiciariis poteſtatibus diſtringantur, niſi eorum aduocato a nobis conſtituto, ſicut Epiſcopo Paderbornenſi praeceptum conceſſimus. Epiſcoporum quoque ſynodale decretum cum ſcripto et ſigno ſubſcriptionis ſuper praefatum monaſterium puellorum Dei, Heriſi nomine noſtrae largitatis conceſſione firmatum permaneat. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data Idus Iunii Anno Chriſto propitio XXXII. regni Domini Ludouici, ſereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, indict. IIII. actum Tiburias in Dei nomine feliciter, Amen.

XVIIII.

Subſcriptio tabularum Alfridi, epiſcopi Hildeſienſis, quibus monaſterium Eſſendienſe fundauit, apud Schaten. *ibid. pag.* 175. et plenius apud Dithmar. *Cod. dipl. Clin. Iul. n.* 58. *p.* 51.

ANNO 873.

ANno incarnationis Dominicae DCCCLXXVII. (*) ſub piiſſimo Rege Ludouuico, anno imperii eius XXXVI. (**) apud Coloniam ciuitatem V. Calend. Octobr. in ipſo die dedicationis Baſilicae S. Pe-

(*) LXXIII. SCHATEN. rectius, quia Ludouicus anno 876. obiit.
(**) XXXIIII. SCHAT.

Digitized by Google

S. Petri. Ego Alfridus Episcopus hoc priuilegium coram domino Wilberto, (*) praedictae ciuitatis Archiepiscopo recitaui, nec non coram Luitberto Moguntiacensi Archiepiscopo, et Bertolfo Treuerensi Archiepiscopo, et Berhardo, Verdunensi Episcopo, atque Tiederico Mimidonen. Episcopo, et Herolfo Ferdensi Episcopo, et Luithardo Paderbornensi Episcopo, atque Hildegrimo Haluerstadiensi Episcopo, et Odolfo Mimigernafurdensi Episcopo, et Otbiboldo Traiectensi Episcopo, et coram Luitberto Osnabrugensi Episcopo, nec non coram aliis quam plurimis sacri ordinis viris, qui ob supradictae Ecclesiae dedicationem conuenerant.

XX.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. *ibid. pag.* 177.

Ann. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Conuenit Regiae dignitati semper studere, ne Ecclesiarum Christi status aliqua occasione labefactari incipiat. Ex hoc enim et praesens vita sub maiori prosperitate transigitur, et aeternae beatitudinis merces maxima acquiritur. Quapropter expedit nobis saepius retractare concessiones antecessorum nostrorum, simul et nostra praecepta de immunitate Ecclesiarum ab exactionibus publicis confirmare, vt et, quae prius concessa sunt, nusquam infringi patiamur, et de his, quae forte minus expresse annotata sunt, et ideo in antiquis praeceptis non contineri contenditur, per nouorum confectionem omnem in futurum dubietatem tollamus. Notum ergo esse volumus omnibus tam praesentis aeui, quam succedentium temporum Christi fidelibus, quia nouae Corbeiae monasterium iussu glorioſi Genitoris nostri constructum est in honorem S. Stephani protomartyris Christi, et per voluntatem eiusdem Imperatoris corpore est B. Viti Martyris insignitum. Sed et ex integro ab omnibus publicae exactionis officiis et expeditione hostili tam de litis, quam de ingenuis hominibus, terram eius incolentibus absolutionem promeruit, in quo et nos comprehensum aexistimauimus, et hactenus obseruatum comperimus, vt decimae de dominicatis eiusdem monasterii mansis non darentur Episcopis. Sed ad

(*) Dithmarvs Wiliberto.

portam monaſterii darentur in eleemoſinam praeſati Genitoris noſtri, et totius proſapiae eius, vt videlicet eſſet, vnde miniſtraretur peregrinis et hoſpitibus, qui numquam deſunt monaſterio; nunc vero exorta quaeſtione per quoſdam Epiſcopos vtrumnam hoc eidem monaſterio Genitoris noſtri noſtroque praecepto conceſſum ſit: quanquam, vt ipſi dicunt, nominatim non ſit expreſſum, ſub generali tamen confeſſione (*) liberae diſpoſitionis rerum ſuarum etiam hoc comprehenſum fatemur. Sicut et ſeniori Corbeiae, ad cuius normam haec noua inſtituta eſt et praecipuis quibuſque monachorum monaſteriis anteceſſores noſtros conceſſiſſe comperimus, et ne deinceps aliqua dubietas fiat, rogatu venerabilis viri, Adalgarii Abbatis eiuſdem monaſterii per hoc noſtrae poteſtatis praeceptum decernimus atque iubemus; vt et omnia, quae prius habuit, immunitatis praecepta rata et inconuulſa habeantur, et per hanc conſcriptionis noſtrae Cartam ſpecialiter ei conceſſum ſciatur, vt de Dominicatis manſis vel nunc habitis, vel poſt acquirendis a reddendis decimis plenam hoc monaſterium habeat immunitatem, niſi, ſicut hactenus fuit, vt dentur ad portam monaſterii in ſuſceptionem hoſpitum et peregrinorum. His omnibus adſtipulari recens Adriani Apoſtolici praefato Abbati collatum priuilegium cognouimus, dum huius apud nos controuerſiae quaeſtio ventilaretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, atque per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, manu propria ſubter eam firmauimus, atque annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Domini HLVDOVICI *Hludouici Sereniſſimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archi-Capellani recognoui et ſſ.

Data XVI. Calend. Iulii anno ab Incarnatione Dominica DCCCLXXIII. Regni autem Domini Hludowici, Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnante anno XXXIIII. Indict. VI. Actum Aquiſgrani palatii in Dei nomine feliciter, Amen.

XXI.

(*) Fortaſſ. *conceſſione.*

Digitized by Google

XXI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſe eiuſdem anni apud Schaten. *ibid. pag.* 178.

Ann. 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſollertia, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui ac Genitoris noſtri, nec non fratris noſtri HLotharii, ſuique filii et aequinoci conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, ſitum in Saxonia, quod nuncupatur noua Corbeia, id eſt, villam, quae vocatur Lizzicha, vbi ſunt homines L qui picturas faciunt et picturae Vinearum quinquaginta et ſeptem particulae Vinearum. Vbi duae Carradae colligi poſſunt, et ſunt ibi 30 foeminae, quae dant cenſum, vnaquaque ſex ſiclas vini, et de lino XII fuſos, III pullos et XV oua, et de terra aratoria ad L modios, et de pratis ad Carradas X. Has itaque praeſcriptas res cum omni integritate totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem praeſcripti monaſterii tradimus atque transfundimus. Ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus ibi permaneant, abſque vlla contradictione, vel eis pro noſtra ac Coniugis cariſſimaque prole, ſalute Domini clementiam facilius exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum

Signum 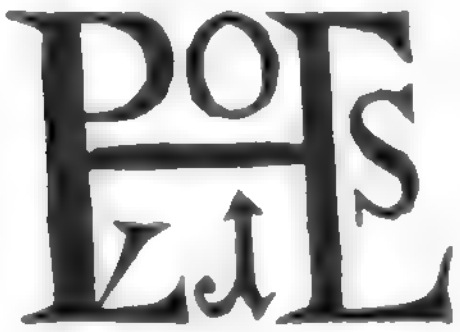 *Domini HLudouuici Sereniſſimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui et ſ.

Data VII. Calend. Octobris anno XXXIIII. regni Domini HLudouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis. Indict. VI. Actum Aquiſgrani palatii in Dei nomine feliciter Amen.

XXII.

Diploma Ludouici Germanici Germanice verſum, et hinc inde ſuſpectum apud P. Ignatium Gropp. in *Aetate mille annorum monaſterii Amorbach*, *pag.* 192.

Ann. 856.

IN dem Name der heyligen vnd der vngeteylten Driualtikeyt Amen. Wir Ludewig von Gotlicher Gnade Römiſcher Kunig ſind geneyget, vnd habin Gnade zu erhorende rechte bede der Dyner Godes, vnd der dy ſich uben yn Gotlicher myne vnd ubunge, vnd haben wyllen zu gebin, vnd mit zu teylen der Gabe, dy vns von Gode iſt verlyhen; Darum ſoll ſin kunt vnd wiſſen allen unſern Getruwen unſeres Riches, dy yzunt ſin, oddir hernach kumen, wy der Erbir Man, Spatto genant, Apt des Cloſters, daz da heizzet Amorbach mit ſynen Brudern deſſelben Kloſters quam zu unſer Mechtekeyt, und flehet, und bat demudeclichen, daz wir durch dy Liebe unſer Frauwen dy Gebererin Godes ewig Magt, yn der Ere daz vorgenante Gotshuſs iſt gewybet, und auch durch der Ewigen Lones willen, geben vnd verlyhen den Brudern, dy Gote daſelbes dynen, etliche hilfe Waldes und Fiſch Weide von dem, daz da by dem vorgenantem Kloſter nahe gelegen iſt. Des haben wir in gatige vnd rechte Bede angeſehen, vnd auch dauon, daz ez uns vnd unſer Furſten fugſam duchte: So geben wir aus Unſer

Digitized by Google

Unſer Gunſt, vnd mit unſern gewalt, und auch mit der ſtrengekeyt unſeres Gebodes geben wir yn den Walt, der da heizzet Wolckmar, mit der Fiſche weyden, die ſich aneheben, da ſich dy Bach Moda teylet, ynd eyn Werdelin odder eyn Inſeln machet, daz man heyzzet der Munch Wert, davon daz dieſelbe Herren, der Apt und bruder des vorgenanten Cloſters Wyſten uns vor viel Furſten, dy gegenwertig waren, gude Urkunde, diz ſy hetten von unſern Eltern, und bezugeten, daz dazſelbe des Cloſters eygen vvere, und rechtlich Erbe. Wir geben yn auch dy Fiſche Weyde biz an dy Statt, da dyſelbe Bach yn fluzzet daz Wazzer yn den Meyn, und dy Statt iſt genant Vachhuſen. Und vvir geben yn auch an derſelben Stat eyn Werdelin und Flecken mit den Zugehorende der Fiſche-Weyde, und auch des Waldes, daz zu demſelben Werdelin und Flecken gehôret. Daz iſt, daz vvir yn geben von derſelben Stad, biz über daz Tal, oddir den Graben, genant Strichental, und daz Bruneis, daz man heyzzet den turren Brunnen. Vnd daz dyſe unſer Gevvalt und Gebunge alſo by unſer vnd Unſer Nachkumen Ziten mit Godes hilfe muge unverſert und unverbrochen blyben, ſo haben vvir mit Unſer eygen Hand, daz by vnden geſeſtend, und haben dyſe Sache heyzzen gezeychent mit yndruckung unſers Ingeſiegl.

Daz iſt das Zeychen Herrn Ludevviges des allerluterſten Küniges.

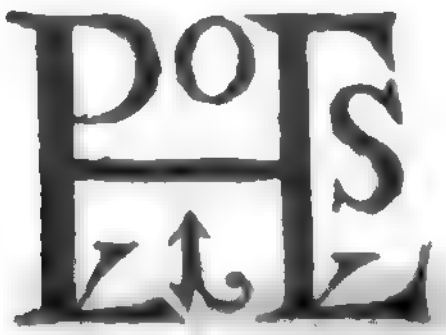

Ragenbert bekante an Rodeleyn Stat. Dyſer Briff iſt gegebin, da man zalte von Chriſtes Geborte Achthundert lar vnd darnach in dem Sechs und zvvenzigiſten lare, yn Sechzzehenden lar des Riches des aller luterſten Kunigs vnd Herren, Herrn Ludevviges, (*) und geſchach zu Vorcheym in Godes Namen.

XXIII.

(*) Apud alios ſcriptores reperire eſt eius modi chartas, quae annos regni Ludouici regis ab 840. numerent. Eamdem epocham in praeſenti etiam in praeſente noſtro

Heineccii Opuſc. poſtum.

Digitized by Google

XXIII.

Diploma Ludouici Germanici Lamſpringenſe apud Harenberg. *Hiſt. Gandersh. diplom. diſſ. II. de aduocatis monaſt. Ganderſh. pag.* 139. et Leukfeld. *Ant. Ganderſh. pag.* 290.

ANNO 873.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS, *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* (*) *Si petitionibus ſeruorum et ancillarum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus; ſuperna nos muneris gratia non diffidimus. Ideo notum facimus tam praeſentis aeui, quam futuri vniuerſis fidelibus, monaſterium ancillarum Dei, quod in loco, qui* LAMSPRING *dicitur, ſitum eſt, prudenti fundatoris inſtantia obtinente, fideliter nos in noſtram regalem tuitionem et mundiburdium ſuſcepiſſe, quatenus in vigore ſanctae religionis omnipotenti Deo ibi famulantes feminae ſecura deuotione beatae contemplationi valeant operam dare. Hoc enim monaſterium* ILLVSTRISSIMVS PRINCEPS, *et per omnia nobis et regno fidelis* RIDDAGVS *Comes eiuſque ſapientiſſima coniux* IMHILDIS *nomine, conſilio diuae memoriae Domini* SERGII *Papae et noſtro conſenſu Domino Deo vniuerſorum, perpetuaeque Virgini Beatae Mariae in honores pretioſi martyris* ADRIANI *de patrimoniorum ſuorum iuſtis poſſeſſionibus pia deuotione conſtruxerunt, et ob irrefragabile ſtabilimentum omnium rerum ſuarum, quas immobiliter ibi contulerunt Deo dilectam filiam ſuam* RICKEVRGAM, *quam meritis eiuſdem glorioſi martyris vnico pignore ſolam heredem habere meruerant, Domino ibidem virginem ſacram deuouerunt, primam quoque loci abbatiſſam fieri ſanxerunt, ob conciliandum vero munimenti fidele patrocinium et oportunum in poſteros praeſidii ac ſecuritatis per omnia beneficium ad principalem ſanctae Hildeſemenſis Eccleſiae ſedem in beatae Mariae ſemper Virginis tutiſſimam*

noſtro diplomate obſeruatam eſſe iudicamus. Annus incarnationis et regni ſimul iungitur. Iuxta eam vero annus decimus ſextus regni Ludouici, regis, quem diploma refert, anno Chriſti 856. reſpondet. - - Qui primus hoc diploma in linguam Germanicam vertit, hic quoad annum non videtur erraſſe. Sed alius quis negligentior ſcriba non inſpectis bene litteris ſ in z mutauit, qui error in antiquis chartis facillimus eſt; eoque admiſſo pro *fuenzigſten* ſcripſit zuenzigſten, quo vno totum diploma maxime vitiauit. Itaque pro anno *Sechs vnd zwenzigſten* legendum *ſechs vnd fünfzigſten.* Vno hoc errore emendato, reliqua ſua ſe veritate tuentur. GROPP.

(**) Aduocatus potius. HARENBERG.

Digitized by Google

tiſſimam protectionem eumdem locum ſimul cum ſuis omnibus oblatione ſolenni ſpe futurorum bonorum tranſtulerunt, eo ſcilicet pacto, vt ſine praeiudicio aut impedimento EPISCOPI SVI *conſultu et aſſenſu benigno earumdem ancillarum Chriſti congregatio perſonae ſibi competentis in Domino liberam electionem ſemper habeant, atque ſub eius paterna defenſione ſua omnia firma quiete et inconcuſſa ſtabilitate perhenni pace poſſideant, ad teſtimonium huius fideliſſimae actionis ad iudicium veritatis et monumentum pietatis tradendum poſteris Dominus Alfridus Hildeſemenſis Praeſul venerabilis communi conſenſu congregationis ſuae in beneplacito totius Eccleſiae ſuae pro augmento ſeruitutis diuinae de manu ſua eidem loco decimas banni ſui auctoritate firmando contradidit, pro quibus tamen vice aeterna, vt in pace bona vtrobique ſapienter ſuauiterque diſponerentur omnia, de Dote illius Eccleſiae praecipua quaedam praedia cum aedificiis ſuis in Hildenſemenſibus Campis et in* VILLA ODENHVSEN, *praeterea omnem Foloberti conſtirpationem recepit (Wolperode.) Nihilominus et hoc inuiolabiliter ſancitum eſt, ac ſacramento firmatum eſt, vt ſi quando, machinante Diabolo, malignitate prauorum hominum temerari contingat hanc pontificalis Doni conceſſionem, illa etiam ex integro ad dictae Eccleſiae ſuae, cuius dos erant, primariam redeunt poſſeſſionem cum omnibus aedificiis ſuis et culturis, immobilis ergo firmitatis gratia regalis noſtrae auctoritatis iuſta ſuper haec damus praecepta, quae omnimodis voluimus eſſe inuiolabilia, conſenſus namque cunctorum Regni procerum ſtatuendo firmamus, praecipiendo mandamus, quatenus ex hoc et per omnes futurorum temporum ſucceſſiones inuariabilis maneat haec vniuerſa conſtitutio decretorum: et vt nulla deinceps auctoritas, aut poteſtas vel temeritas aliquam praeſumat praefato S. Adriani monaſterio violentiam, ſeu rapinam aut calumniam vllo ingenio, ſeu qualibet occaſione inferre, nec homines illius diſtringere, aut fredas ſiue redhibitiones vel thelonea exigere, aut in expeditionem cogere, ſed ſub noſtra et ſucceſſorum meorum, et proprii Epiſcopi et ſucceſſorum horum, nec non regni noſtri Principum fideli defenſione omni futuro tempore abſque perturbatione Chriſti famulantium ſancta congregatio cum omnibus ſuis poſſeſſionibus, praediis, decimis, terris cultis et incultis, mancipiis vtriuſque ſexus, villis, areis, pratis, paſcuis, ſiluis, venationibus, aquis aquarumue decurſibus, piſcationibus, viis et inuiis, quaeſitis et inquirendis, habitis et habendis, ceteriſque omnibus appendiciis et vtilitatibus, quae*

Digitized by Google

quomodocumque nominari possunt, iucunda quiete iugiter impertur-bata consistat, ac pro nobis et pro statu regni nec non pro omni san-cta Ecclesia Dei superam misericordiam libera deuotione sine intermis-sione suppliciter exoret, huic nostrae secundum iustitiam Dei iustae constitutioni si quis temere contraire praesumserit, et horum aliquid infringere ausus fuerit, si non digne in beneplacito incolarum loci quantocius per omnia satisfecerit, primo eum vt inimicum Dei distri-ctissimae vltioni diuinae militari gladio sancti Adriani terribiliter fe-riendum tradimus: deinde vt publicum hostem Regni omni gratia, honore ac iustitia priuamus, et iudicialis gladii nostri animaduersione persequendum, et de terra exterminandum, nemine parcente, aut miserente, foras mittendo, publicae damnationi exponendo, proscribi-mus. Porro iniuriam patientibus Dei iustitia et regale iudicium ad sua requirenda nequaquam deficiet. Et vt haec auctoritas nostra firma stabilitate insolubiliter atque ineuitabiliter rata atque permanens ha-beatur, manu propria super eam firmando anuli nostri impressione in nomine Domini signamus. Actum Dominicae Incarnationis Anno octin-gentesimo septuagesimo tertio glorioſissimi Ludouuici Regis anno trige-simo quarto. Datum Aquisgrani in Palatio Regio coram Regni princi-pibus. Idus Iunii, Indictione sexta.

Signum Hludouici Serenissimi Regis Romanorum.

Sigillum Ludo-uici.

Euerhardus Cancellarius ad vicem Lamberti Archi-Capellani re-cognoui. In Dei nomine feliciter Amen.

XXIIII.

Digitized by Google

XXIIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldenſe inter *Traditiones Fuldenſes* ex autographo editum a Schannat. *Tradit Fuld. n.* 469. *pag.* 189.

ANN. 845.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni noſtri pro eorum oportunitatibus inter ſe commutauerint, noſtris confirmamus edictis, Regiam exercemus conſuetudinem, et hoc in poſterum iure firmiſſimo manſurum eſſe volumus: idcirco nouerit omnium Fidelium noſtrorum, tam praeſentium, quam et futurorum induſtria, quia vir venerabilis* HATTO, *Abbas ex monaſterio Sancti Bonifacii, vbi praeclariſſimus Martyr corpore requieſcit humatus, nec non et quidam vir Inluſter Comes* HESSI, *atque Fideles noſtri, dixerunt nobis, eo quod pro ambarum partium oportunitate de quibuſdam rebus et mancipiis nuperrimam commutationem feciſſent: dedit igitur memoratus Abbas ex ratione monaſterii ſui eidem Heſſi Comiti ad partem regis tenendum in duabus villis Bleihueld et Gruonbah nuncupatis atque terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta his nominibus Gozmar, Geruuart ---- et e contra in compenſatione huius rei dedit praefatus Heſſi Comes eidem Abbati ad partem monaſterii ſui in futurum tenendum de rebus Beneficii ſui, quod proprietas Regis erat, in duabus villis, quae vocantur Quirnaba et Eſpinaueld et in terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta, quorum haec ſunt nomina, Harp. Albrih, Zeizhilt. cet. --- vnde et duas commutationes pari tenore conſcriptas, manibuſque bonorum hominum roboratas ad relegendum nobis oſtenderunt, ſed pro integra firmitate ac ſecuritatis ſtudio petierunt Celſitudinem noſtram, vt eaſdem commutationes per noſtrum manſuetudinis praeceptum confirmare deberemus, quorum petitionem denegare noluimus, ſed ſicut vnicuique fidelium noſtrorum iuſte petentium, ita nos illis conceſſiſſe atque in omnibus confirmaſſe omnium fidelium noſtrorum cognoſcat magnitudo, praecipientes ergo iubemus, vt quidquid pars iuſte et rationabiliter alteri competit parti, per hanc deinceps noſtram auctoritatem iure firmiſſimo teneat atque poſſideat: ea videlicet ratione, vt res, quas Hatto Abbas dedit, in noſtra dominatione in futurum permaneant, et res, quas Heſſi Comes dedit memorato Abbati, ad ſuum monaſterium*

conſiſtant; et vt haec auctoritas conceſſionis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora verius credatur diligentiuſque conſeruetur, de annulo noſtro ſubter eam iuſſimus ſigillari.

COMEATVS *notarius ad vicem* RADLEICI *recognoui. Data V. Kal. Nouemb. anno Chriſto propitio XII. regni Domni* HLVDOVVICI *Regis in orientali Francia.* (*) *Indict. VIII. actum Reganeſburg ciuitate in Dei nomine feliciter. Amen.*

XXV.

Diploma Hattonis, abbatis Fuldenſis, apud Schaten. *Tradit. Fuld. n.* 470. *pag.* 190.

ANN. 846.

IN Chriſti Nomine. Ego HATTO *humilis Abbas ex monaſterio Sancti Bonefacii, vbi ipſe praeclariſſimus Martyr Corpore requieſcit humatus, tradidi de rebus Sancti Bonifacii vna cum conſenſu et conhibentia monachorum, in eodem monaſterio degentium, domno* HLVDOVVICO, *ſereniſſimo Regi, ſecundum ſuam licentiam in tribus villulis, quae nuncupantur Zutilinga et Vuillibershus, et Thuna omnia et ex omnibus, quidquid in praeſcriptis villis et marchis ad eas pertinentibus vel aſpicientibus et ad praefatum monaſterium tenere viſus fui, praeter vnum curtilem, et in Mechitamulinero-marcha de terra curtilem vnum, id eſt, manſis, domibus, aedificiis deſuper poſitis, mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terris cultis et incultis, campis, ſiluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, adiacentiis, viis, exitibus et regreſſibus, quaeſitum et ad inquirendum, totum et integrum Domno HLudouuico Glorioſo Regi ad ſuum proprium*

(*) Hucuſque Ludouici in orientali Francia annos paſſim ab obitu Ludouici Pii numerari obſeruauimus, quemadmodum in ſequentibus traditionibus. Nunc duo haec concambia autographa excipienda ſunt, vbi alia calculi ratio ineunda eſt, non quidem ab anno 833. vt poſt longam diſquiſitionem verosimilius ſtatuit Mabillonius, ſed ab anno 834. Nam praeterquam quod in vtraque charta annus et indictio nouae huic noſtrae epochae apprime conueniant, fauet inſuper aliud eiuſdem regis diploma, alias ſuo loco exhibendum, quod datum eſt Francofurti *Non. Febr. anno Chriſto propitio primo, regni Domni HLudouuici regis in orientali Francia indictione XII.* vbi indictio XII. correſpondet anno 834. SCHANNAT.

Digitized by Google

prium perpetualiter tradidi, atque legaliter corroboraui, ea videlicet ratione, quia ipſe piiſſimus Dominus Rex in recompenſatione earundem rerum tradidit de rebus ſuis propriis per ſuum manſuetudinis praeceptum ad Sanctum Boniſacium in futurum firmiter tenendum quae ſunt in Bochonia, quas Harduvigus Vasallus ipſius Principis prius per ſuum beneficium habuit in Eitrungfeldono-marcha omnia et ex omnibus, quicquid illuc eſt, totum et integrum ad iam dictum locum conceſſit et confirmauit. † *Signum* HATTONI *Abbatis, qui hanc traditionem fieri et adfirmari rogauit.* † *Signum Bernochi presbiteri.* † *Signum Hunrati presbyteri.* † *Signum Theotmari presbiteri.* † *Signum Leobſuni presbiteri.* † *Signum Megingozi presbiteri.* † *Signum Hruodolfi presbyteri.* † *Signum Hattoni presbiteri.* † *Signum Engilberti presbiteri.* † *Signum Marchowardi presbiteri.* † *Signum Hruotgarii presbiteri.* † *Signum Hruotberti presbiteri.* † *Sig. Ortolti Diac.* † *Sig. Reginhardi Diac.* † *Sig. Engilhardi Diac.* † *Sig. Hruotleichi Diac.* † *Signum Hermanni Diac.* † *Signum Manowaldi Diac.* † *Helmgozi Diac. Signum Vuolfleoz Diac.* † *Baidhard Diac.* † *Sig. Sibigelti Diac.*

Actum FRANCONOFVRT *Palatio Regio ſub die XV. Kal aug. Anno Chriſto propitio XIII. Regni Domni* HLVDOVVICI, *glorioſiſſimi Regis in orientali Francia. Indict. VIIII. in Dei nomine feliciter Amen.*

Ego HERMANNVS *Diaconus per iuſſionem* HATTONI *Abbatis ſcripſi et ſubſcripſi.*

XXVI.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe apud Schannat. *Tradit. Fuldenſ. n.* 477. *pag.* 193.

ANN. 856.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit omnibus Fidelibus Sanctae Dei Eccleſiae noſtriſque familiaribus, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia quidam Abbas* HATTO, *vir religioſus et ſpiritualis vitae de Fuldenſi Monaſterio, cui ſpeciali deuotione ſemper et libenter annitimur propter Beatiſſimi Martiris Bonifacii merita glorioſa, qui in praefata requieſcit Eccleſia. Serenitatem noſtram adens innotuit auribus noſtris, qualiter quaedam res iuris noſtri ipſius Eccleſiam circum-*

*circumiaceret, ac per hoc Celſitudinem noſtram deprecabatur, vt illud praedium noſtrum ad praefatum Fuldenſe monaſterium conferre decreuiſſemus, cuius petitioni ob diuinum amorem et veneration*em *eiuſdem ſupradicti Abbatis aurem pietatis noſtrae accommodantes et aſſenſum praebentes, quidquid* SIGIHARDVS *Comes, in villa Heitungesfe don nuncupata Beneficii a nobis habuit cum duobus locis, vocabulo Roggunſtat et Huchelebeim, et ſicut nunc ad eadem loca dignoſcitur de terra arabili pertinere vbicumque in Heitungesfeldo marcha iaceat, totum illud et integrum Sancto Bonifacio tradimus cum mancipiis et terruoriis, et eandem ſiluam in qua Roggunſtat ſita eſt vt his omnibus Monaſterium Fuldenſe nunc et perpetuis temporibus feliciter et quiete vtatur; haec itaque Sancto Bonifacio et monachis illis, qui in Fuldenſi monaſterio Deo deſeruiunt vtenda concedimus cum omni integritate in Elimoſinam Domini et piiſſimi Genitoris noſtri praecipiente que iubemus, vt quidquid de praefatis rebus Rectores Fuldenſis eccleſiae ab hodierno die ad vtilitatem ipſius loci et ſeruorum Dei facere voluerint, liberam in Dei nomine habeant poteſtatem, eo tenore et conditione, vt per hoc eos melius delectet pro nobis et coniuge proleque noſtra et ſtabilitate Regni a Deo nobis commiſſi diuinam clementiam attentius exorare, et vt haec auctoritas donationis et confirmationis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu noſtra propria hanc cartulam firmauimus et anuli noſtri impreſſione inſigniri praecepimus.*

Signum Domni LVDOVICI *Regis.*

REGINBERTVS *Cancellarius recognoui.*
Data pridie Idus Februarii. Actum FORECHEIM *feliciter Amen.*

XXVII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe ex vetere apographo editum a Schannato *n.* 510. *pag.* 205.

ANNO 868.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit cunctis fidelibus noſtris praeſentibus et futuris, qualiter quidam vir nobilis ac fidelis noſter* EVERVUARDVS *nomine omnes res proprietatis ſuae, quas ex meridiana parte Lippae fluminis habere viſus fuit in pago Dorerinſe, totum*

Digitized by Google

totum et integrum ad monaſterium ſancti Bonifacii Fuldae tradidit atque firmauit, et vt deinceps ad idem monaſterium perpetua ſtabilitate donatum permaneat, optauit denuo ſcilicet THIETO *venerabilis eiusdem monaſterii Abbas atque idem vir religioſus Euervuardus nomine, vt eandem traditionem noſtra regali auctoritate firmaremus; quorum petitioni libenter acquieſcentes hanc noſtrae auctoritatis cartam inde conſcribi iuſſimus, per quam memoratam traditionem ad monaſterium ſancti Bonifacii perpetuo iure firmamus, noſtroque Regali praecepto et imperiali decreto munimus, ita videlicet, vt neque ipſe Euervuardus nec quaelibet perſona vllius dignitatis vllo vmquam tempore eamdem traditionem in noſtra praeſentia factam infringere vel immutare poſſit; Sed ab hodierno tempore ad memoratum monaſterium praſati Euervuardi proprietas, per hanc noſtram auctoritatem confirmata, firmiter ſemper et inmutata conſiſtat, et quidquid Rectores eiuſdem Eccleſiae de iiſdem rebus pro vtilitate fratrum ibidem Deo famulantium facere voluerint, liberam in omnibus habeant poteſtatem, et vt haec confirmationis auctoritas per futura tempora firmior habeatur, ac melius a cunctis fidelibus credatur, hanc cartam noſtra praeceptione inde conſcribi, ac anuli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* ADALBERTVS *Cancellarius recognouit et ſubſcripſit. dat. IX. Kal. apr.* VUORMATIAE.

XXVIII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldenſe, ex Chartario editum a Schannat. *Tradit. Fuld. n.* 511. *pag.* 206.

ANN. eod.

LVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Notum ſit omnibus ſanctae Dei eccleſiae noſtriſque fidelibus, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter venerabilis* THIETO *Abbas innotuit Celſitudini noſtrae, quod quidam homo nobilis, nomine* ETHIL *villam proprietatis ſuae Ouuila nuncupatam tradidiſſet ad ſanctum Bonifacium Martyrem, vna cum conſenſu amicorum ſuorum, ea videlicet ratione, vt praefatus vir eamdem villam diebus vitae ſuae habeat cum omni tranquillitate, et quaſdam alias res, quae ei ex parte ſancti Bonifacii datae ſunt; poſt obitum vero ſuum eaedem res cum omni integritate melioratae vna cum praefata villa ad ſancti Bonifacii reuerterentur poteſtatem: idcirco memoratus Abba Thieto deprecatus eſt Celſitudinem noſtram, vt noſtrae*

auctoritatis praeceptum super eaſdem res facere, et Cartam de hoc facta inſcriptam ſigilli noſtri impreſſione ſignaremus, cuius petitioni libenti animo aſſenſum praebentes, decreuimus fieri, quod petiit. Iuſſimus igitur ei hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri, per quod dercernimus atque iubemus, vt haec eadem traditio atque delegatio facta ad ſanctum Bonifacium in Fuldenſi monaſterio firma ſit et ſtabilis in perpetuum, et vt in poſterum cunctis fidelibus hoc innoteſcat, hanc cartam inde conſcribi, et Sigilli noſtri iuſſimus impreſſione inſigniri. Data VII. Kal. nou. actum Franconofurt feliciter.

XXVIII.

Diploma Ludouici Germanici Fuldenſe, ex veteri apographo editum a Schannato *Tradit. Fuldenſ. n.* 516. *pag.* 207.

Ann. 871.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludevvicvs *Diuina fauente clementia Rex. Oportet nos qui Diuino munere quodammodo ſumus prae ceteris mortalibus ſublimati eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati ſumus, atque cuius munere praecellimus. Loca vtique ſibi ſacrata propter petitiones fidelium noſtrorum noſtro releuari iuuamine atque tueri munimine, cum id nobis ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum eſſe liquido credimus: quapropter comperiat omnium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter* Sigehardvs, *venerabilis Abbas, deprecatus eſt Celſitudinem noſtram, vt ob mercedis noſtrae augmentum quaſdam res proprietatis noſtrae conſiſtentes in Buchonia, in loco, qui dicitur Harterateshus ad ſanctum Bonifacii Fuldenſe monaſterium concederemus, et per noſtrae auctoritatis praeceptum, per quod praefatas res in Buchonia conſiſtentes, in loco, qui dicitur Harterateshuſon cum ſilua illuc pertinente, omnibuſque appendiciis in terris, pratis, paſcuis, aquis aquarumque decurſibus, exitibus et regreſſibus totum et integrum ex iure et dominatione noſtra, in ius et dominationem Sancti Bonifacii Martiris tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum nullo inquietante, ſed Deo auxiliante perpetuis temporibus praefatae res ad praedictum monaſterium permaneant abſque vllius hominis contradictione*

Digitized by Google

ne, et vt haec auctoritas largitionis noſtrae firmior habeatur; et per futura tempora a cunctis fidelibus verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus et anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Domni HLVDEVVICI Sereniſſimi Regis EBERHARDVS *Cancellarius ad vicem* LVITBERTI *Archicappelani recognoui et ſubſcripſi. Datum XVII. Kal. Iulii Anno* CHRISTO *propitio XXXI. Regni Domni* HLVDEVVICI, *ſereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis Indictione IIII. Actum Tiburias in Dei nomine feliciter. amen.*

XXX.

Subſcriptio traditionis Cunihiltis apud Piſtor. *Tradit. Fuld. lib. II. pag.* 569. et 574. collatae cum cod. MS. a Schannato, et editae, *Trad. Fuld. n.* 517. *pag.* 208.

ANNO 874.

FActa eſt haec traditionis chartula anno Dominicae incarnationis DCCCLXXIIII. Indict. VII. regni autem LVDOVICI *glorioſiſſimi Regis anno XXXIIII. coram his teſtibus.* † *Signum* KRISTANI comitis *cetera.*

XXXI.

Subſcriptio Chartae alterius apud Piſtorium *lib. II. pag.* 571. et Schannat. *ibid. pag.* 209.

ANNO 876.

FActa eſt haec traditionis chartula in monaſterio FVLDA. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. VIII. Anno XXXVI.* LVDOWICI *Imperatoris menſe Iulio die XXIII. eiuſdem menſis his Teſtibus praeſenti adſtantibus cetera.*

XXXII.

Subſcriptio traditionis Elli, Ermanolti, et Baldi apud Piſtorium *lib. II. pag.* 570. et Schannat. *pag.* 209.

Digitized by Google

ANNO 876.

ACta eſt haec Chartula Traditionis in monaſterio FVLDA. *Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Ind. VIII. XXXVI.* HLVDOVVICI *Imperatoris menſe Februario die XIIII. menſis eiuſdem, his Teſtibus ſubſcriptis, cetera.*

XXXIII.

Subſcriptio chartae Alam. LXIII. apud Goldaſt. *Script. rer. Alam. tom. II. pag.* 47.

ANN. 846.

EGo Marcellus monachus rogatus ſcripſi et ſubſcripſi. Notani diem dominicum VIII. Kal. Octobr. anno XV. (*) *HLudovvici Regis Alamannorum ſub Cuonrado Comite.*

XXXIIII.

Subſcriptio chartae LXIIII. apud *eumd. ibidem.*

ANN. 836.

NOtaui diem Veneris IX. Kal. Decembr. anno XXIIII. HLudouuici Imp. et HLudouuici iunioris Regis Alamannorum V. ſub Geroldo Comite.

XXXV.

Subſcriptio chartae 74. apud *eumdem pag.* 51.

ANN. 875.

NOtaui diem lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV. Hludouuici piiſſimi Regis ſub Karolo principe.

XXXVI.

Ex charta 93. apud *eumdem pag.* 58.

ANNO

[*] Ab anno 832. quo Alamanniam inuaſit Ludouicus.

Digitized by Google

ANNO 875.

VSque in annum praesentem, qui est XXXV. HLudouuici piissimi Regis, patris Karlomanni, HLudouuici et Karoli Principis nostri.

XXXVII.

Diploma Ludouici Germanici Argentoratense ex archiuo Tabernensi erutum a Ludou. Laguille *dans les preuves de l'histoire de la prouince d'Alsace, pag.* 21.

ANNO 856.

IN nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS *Diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam concedimus beneficii, et necessitates Ecclesiasticas per adpetitiones Sacerdotum nostro releuamus iuuamine, atque imperiali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam foeliciter obtinendam profuturum esse liquide credimus. proinde noueris omnium nostrorum tam praesentium, quam futurorum sollertia, quia vir venerabilis* RVDVLPHVS *Episcopus Argentinensis siue Straßburgensis nostram adiens praesentiam, detulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis Domini et Genitoris nostri Ludouici bonae memoriae piissimi Augusti, in qua continebatur insertum, quod non solum idem Genitor noster, verum etiam praedecessores eius Reges videlicet Francorum sedem Ecclesiae Sanctae Mariae semper Virginis, in cuius amore et honore ipsa dicata est Ecclesia, sub suo nomine et defensione cum monasteriis et cellulis sibi subiectis, et rebus vel hominibus ad eam pertinentibus vel aspicientibus, tam infra ciuitatem, quam foras consistere fecerant, et earum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis eadem munita atque defensa fuisset Ecclesia. Sed pro rei firmitate postulauit, fatus* RVDOLPHVS *Episcopus, vt paternum, seu praedecessorum nostrorum Regum morem sequentes, huius modi nostrae Immunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipsius sancti loci circa ipsam Ecclesiam fieri censeremus, cuius petitionibus adsensum praebuimus, et hoc nostrae immunitatis praeceptum erga ipsam ecclesiam immunitatis atque tuitionis gratia pro Diuini cultus amore et animae nostrae remedio fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesias, aut loca, vel agros seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel ter-*

ritoriis infra ditionem Imperii noſtri iuſte et legaliter memorata tenet vel poſſidet Eccleſia, vel ea, quae deinceps in iure ipſius Eccleſiae voluerit Diuina poteſtas augeri, ad cauſas agendas, vel freda aut tributa exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae tam ingenuos, quam et ſeruos ſuper terram ipſius commanentes iniuſte deſtringendos, nullaſque redhibitiones aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat: ſed liceat memorato Praeſuli ſuiſque ſucceſſoribus res praedictae Eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad ſe aſpicientibus vel pertinentibus ſub tuitionis atque immunitatis noſtrae defenſione remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine, quiete et ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere Imperio, atque pro incolumitate noſtrae Coniugis ac prolis, ſeu etiam totius Imperii a Deo nobis collati, et eius clementiſſima miſeratione per immenſum conſeruandi una cum clero et populo ſibi ſubiecto Dei immenſam clementiam iugiter exorare. Et quidquid de praefatae rebus Eccleſiae (fiſcus noſter) *exigere poterat, integrum eidem conceſſimus Eccleſiae, ſcilicet perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum fiat; hanc itaque authoritatem vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae et noſtris verius certiuſque credatur, manu propria ſubter firmauimus, et annuli noſtri impreſſione firmari iuſſimus.*

Signum 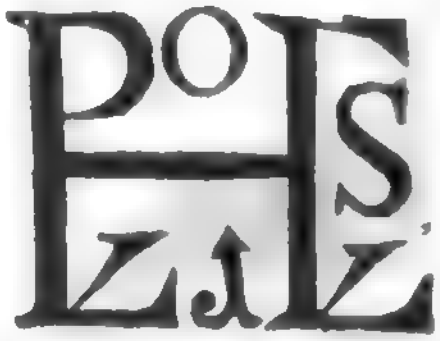 *HLudouici Sereniſſimi Regis.*

Data tertio Calend. April. Anno Regni Chriſto propitio **XXIII.** (*) *HLudouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia. Indictione IIII. Actum Franchenfurt Palatio regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXVIII.

Subſcriptio Traditionis Werthinenſis apud Leibnit. *Script. rer. Brunſuic. Tom. I. pag.* 118.

ANN.

(*) Ab anno 814. Vide, quae notauit Schannatus ad dipl. 24.

Digitized by Google

ANN. 848.

ACta in Werthina monaſterio tertia decima Kal. Auguſti anno incarnationis Dominicae DCCCXXXXVIII. regnante HLudouico iuniore anno VIIII. Indictione XI. feria ſexta.

XXXVIIII.

Diploma Ludouici Pii et Lotharii imperatorum Cremifanenſe apud Sim. Rettenpacher in *Hiſt. Norica, lib. I. cap. 9. pag. 30.*

ANN. 828.

IN nomine Domini Dei et Saluatoris noſtri IESV *Chriſti. Ludewicus et Lotharius diuina ordinante prouidentia Imperatores Auguſti. Si erga loca diuino cultui mancipata Imperiali more beneficia largimur oportuna, id nobis procul dubio ad ſtabilitatem Imperii noſtri et animae ſalutem proficere minime dubitamus. Igitur notum eſſe volumus cunctis fidelibus ſanctae Dei eccleſiae et noſtris, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia ad deprecationem dilecti filii noſtri* LVDWICI *Regis Wagoariorum et Geroldi Comitis conceſſimus cuidam Monaſterio noſtro, cuius vocabulum eſt Chremiſa, quod eſt conſtructum in honore et veneratione Domini et Saluatoris noſtri* IESV *Chriſti, ſitum in pago Trungowe, vbi praeſenti tempore vir venerabilis Sigehardus Abba praeeſt, et monachis ibidem per tempora degentibus quoddam territorium, quod eſt in pago Grunzwiti, iuxta montem Sumerperch, quod vſque modo ſerui vel Sclaui eiuſdem Monaſterii ad cenſum tenuerunt, qui ad partem comitis ſoluebatur; vbi etiam monachi de praefato monaſterio Eccleſiam et domos et cetera aedificia conſtruxerunt. Quod territorium ita terminatur. Incipit enim ex plaga orientali a Sumerperch, ſicut miſſi Geroldi Comitis deſignauerunt, vſque in Draciſma ad locum, qui vocatur Hoboga, Plâttchinn, et inde ſurſum vſque ad territorium Epiſcopatus Patauienſis Eccleſiae, et exinde ad plagam Auſtralem vſque ad eum locum, vbi Flinſpach exit de ſilua a parte aquilonis, ſicut ipſa ſilua pergit vſque ad iam dictum montem, qui vocatur Sumerperch. Memoratum vero territorium, quantumcumque infra ſupra ſcriptam terminationem conſiſtit, ſaluis tamen proprietatibus liberorum Sclauorum, reliquum quidquid infra has terminationes praeſente tempore ad partem comitum pertinebat, omnia ſupradicto monaſte-*

monaſterio Cbremiſae per hanc noſtram auctoritatem praeſentialiter tradimus, et de noſtro iure in ius et dominationem eius transfundimus, ita videliset, vt quidquid de praefatis territoriis ob vtilitatem et profectum praeſcripti monaſterii rectores et miniſtri eius facere vel iudicare voluerint, libero in omnibus potiantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas noſtris futuriſque temporibus domino protegente valeat inconuulſa manere, manibus propriis ſubterfirmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum † Hludouuici Sereniſſimi Imperatoris.
Signum † Hlotharii glorioſiſſimi Imperatoris Auguſti.

Duiandus Diaconus ad vicem Fridagiſi recognoui. Datum XI. Kal. April. Anno Chriſto propitio XV. Imperii Domini Ludovvici Sereniſſimi Imperatoris et Lotharii VI. (*) Indictione VI. Actum Aquiſgrani in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXX.

Diploma Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud Hundium in *Metropoli Saliſburgenſi*.

Ann. 846.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI DEI OMNIPOTENTIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex Baioariorum. Si igitur erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in iiſdem locis ſibi famulantibus beneficia oportuna largimur, praemium nobis apud Dominum in aeterna beatitudine recipere confidimus. Proinde notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, quia vir venerabilis Gozbaldus, ſacri palatii noſtri ſummus Capellanus, et Abbas monaſterii, quod dicitur Altaha, quod eſt conſtructum in honore S. Mauritii Martyris Chriſti, adiens excellentiam noſtram, innotuit Clementiae noſtrae, qualiter poſtquam terra Auarorum ex parte ab auo noſtro Domino Carolo Imperatore capta fuiſſet, ipſius permiſſu atque conſenſu quaedam res in ipſa marcha ad ius regium pertinentes eidem monaſterio collatae fuiſſent, quas etiam vſque nunc praedictum poſſedit monaſterium. Sed quia auctoritas traditionis exinde minime adparebat, deprecatus eſt idem Gozbaldus Abbas, vt noſtrae auctorita-*

(*) Legendum XI. Nam Lotharius imperii ſocius factus anno 817.

Digitized by Google

floritatis largitionem atque confirmationem eidem daremus monaſterio, per quam ipſas res in poſterum praedictum monaſterium eiuſque rectores, abſque cuiuſlibet impedimento aut contradictione tenere et dominari potuiſſet. Cuius deprecationem propter diuinum amorem et reuerentiam ipſius ſancti loci libenter annuimus, et ipſas res perpetuo poſſidendas ſolenni datione eidem conceſſimus monaſterio, id eſt locum, qui nuncupatur Wachunra, qui terminatur a fonte riuuli, qui vocatur Myſtrica, vſque ad eum locum, vbi ipſe Danubium influit, ac deinde tendit ſurſum in ripam Danubii vſque in Bochbach, et vltra Bochbach manſum vnum, et inde iuxta Bochbach ſurſum vſque in verticem montis, qui vocatur Abornica, nec non alium locum, nuncupatum Accuſbach iuxta ripam Danubii, cuius menſura eſt in longitudine milliarium vnum et in latitudine ſimiliter, nec non et campum vnum, qui continet manſum vnum, quem interiacet cauſſa Friſingenſis Eccleſiae. Has itaque res cum mancipiis, domibus, aedificiis, vineis, terris, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, quantumcumque infra terminia praedicta de eiſdem rebus continetur, totum et integrum in ius et dominationem praedictae eccleſiae perpetualiter ad habendum conferimus. Ita videlicet, vt quicquid in ipſis vel de ipſis rectores vel miniſtri ſupra memoratae ſedis ob vtilitatem et commoditatem ipſius eccleſiae facere vel iudicare voluerint, liberam in omnibus habeant poteſtatem faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis noſtrae per curricula annorum inviolabilem atque inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubtus firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Adalleod Diaconus ad vicem Gozbaldi recognoui. Datum prid. Non. Octobr. anno Chriſto propitio decimo ſeptimo regalis Imperii Domini Ludouici, Sereniſſimi Aug. anno V. regni noſtri, Indict. nona. Actum in Regenſpurch ciuitate. In Dei nomine feliciter. Amen. Signum Domini Ludouici Sereniſſimi Regis.

XXXXI.

Diploma Ludouici Germanici, adhuc regis Boiariorum, apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

ANN. 831.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI *Dei omnipotentis. Hludouicus diuina largiente gratia Rex Boiariorum. Si petitionibus fidelium nostrorum, quas auribus nostris insinuauerint, libenter annuimus, et eas in Dei nomine ad effectum perducimus, et Regium morem decenter implemus, et illos in nostro seruitio promtiores reddimus. Idcirco comperiat industria atque vtilitas omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum. Quia Erchanfridus, Diaconus et Capellanus noster, nec non propinquus suus Baturicus obtulerunt obtutibus nostris quandam chartam praestariam, in qua continebatur, qualiter Baturicus Episcopus praestitisset eis ad vsum meritum quasdam res ex ratione monasterii sui sancti Emmerani, quas olim idem Erchanfridus ex suo proprio eidem largitatis munere contulerat monasterio, nec non et alias ex ratione eiusdem Monasterii eis ad vsum meritum diebus vitae eorum concessisset. Quae sunt vtraeque res in villa, quae dicitur Aroochinga, quae alio nomine Folinchoua vocatur, et in alio loco, quae dicitur Buochusa, cum mancipiis, casis, domibus, aedificiis, terris, pratis, pascuis, siluis, aquis, aquarumque decursibus, cum omnibus, quae in praedictis locis tam ex praedicti Erchanfridi donatione quomodocumque, et ex ratione eiusdem monasterii habere videbatur, nec non et in alio loco, qui dicitur Alinchoba hobam vnam et in Cailonesbach hobam vnam. Et deprecatus est excellentiam nostram, vt super hanc praestariam, confirmationis nostrae praeceptum fieri iuberemus, per quod diebus vitae eorum firmius et quietius, absque alicuius contrarietate, ipsas res tenere et possidere valerent. Quorum petitionibus libenter annuimus, et hanc auctoritatem confirmationis nostrae eis fieri iussimus, per quam praecipimus et iubemus, vt diebus vitae eorum ipsas res teneant et possideant. Et nullius quilibet Ecclesiasticae dignitatis praeditus, aut alius quilibet eis de ipsis rebus vllam inquietudinem aut contrarietatem facere praesumat. Sed liceat illis, sicut diximus, diebus vitae eorum vsufructuario ordine tenere et possidere, et post eorum amborum discessum cum integritate in potestatem et dominationem praedicti monasterii reuertatur. Haec vero auctoritas praeceptionis nostrae vt firmior habeatur, et a fidelibus nostris*

Digitized by Google

ſtris melius conſeruetur, anuuli noſtri impreſſione ſubter iuſſimus adſignare.

ADALLEODVS *Diaconus ad vicem Gauzbaldi recognoui. Data XV. Calend. Septembris Anno Chriſto propitio* 18. *Imperii Domini Hludouici, Sereniſſimi Aug. et anno VI. (*) Regni noſtri, Indictione* 9. *Actum Reginesburgch in Palatio noſtro, in Dei nomine feliciter, Amen.*

XXXXII.

Diploma Ludouici, regis Baiuuariorum, apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

ANNO 851.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere, de beneficiis diuinitus nobis collatis locis ſanctorum quiddam conferimus, id nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Proinde nouerit omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria; quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus eccleſiae Patauienſi, quae eſt conſtructa in honore ſancti Stephani protbomartyris, vbi etiam ſanctus Valentinus, Confeſſor Chriſti corpore requieſcit, cui praeſenti tempore venerabilis vir, Reginarius Epiſcopus praeeſſe videtur, quaſdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in prouincia Auarorum, in loco, qui dicitur Kirchbach, id eſt, Eccleſiam vnam conſtructam, cum territorio ad manſos centum faciendum et plus, quarum terminia ſunt ab ipſo loco pergens per vnam ſemitam vſque ad locum, qui dicitur Tumus, et inde per circuitum vſque ad praedictum Kirchbach, et deinde vſque ad Markam Theotherii, et inde vſque ſurſum Cynnenberg. Has itaque res cum praedicta Eccleſia cum vineis, terris cultis et incultis, pratis, ſyluis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis peruiis et exitibus et regreſſibus, totum et integrum, quemadmodum Ratbodus Comes Annonicor Epiſcopo ipſas res conſignauit, ita praedictae Eccleſiae poenitentialiter (potentialiter) conceſſimus, et de noſtro iure in ius*

(*) Legendum videtur anno XI. ab anno 811. quo Ludouicus Pius nouam regni partitionem faciens Ludouico noſtro Boioariam attribuit.

Digitized by Google

et ditionem eius liberalitatis noſtrae munere conferimus, ita videlicet, vt quicquid rectores et miniſtri ſupradictae ſedis de ipſis rebus iure Eccleſiaſtico, facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi, tantum ſcilicet, vt dum Annocor Epiſcopus atque Anno, Nepos eius aduixerint, ipſas res tenere et vſare faciant, et nullus eis ipſas abſtrahere praeſumat, et poſt illorum diſceſſum cum integritate ad eandem eccleſiam reuertantur. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconcuſſam obtineat firmitatem, manu propria ſubterfirmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignare iuſſimus. Signum Ludouici glorioſiſſimi Regis. Adalleodus Diaconus ad vicem Grimaldi recognoui. Anno Chriſto propitio III. (*) Regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia Indictione. XIIII. lectum Oſtrerbona, palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

Anno 841.

Lvdovicvs, divina favente gratia rex *Baioariorum. Cum regalis excellentia vnius fidelis rationabilem petitionem ad effectum perducere ſatagit, non ſolum ipſius, ſed etiam cunctorum fidelium ſuorum animos ad fidelitatem debitam ſinceriſſime conſeruandam promtiores deuotioreſque efficit. Ideirco notum eſſe volumus cunctis fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae, et Deo diſpenſante ſucceſſoribus noſtris, qualiter petente et ſuggerente Gosbaldo, venerabili Abbate et fideli noſtro, complacuit nobis propter ſuum fideliſſimum erga noſtrae manſuetudinis obſequium, quaſdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in villa, quae vocatur Ingolſtat, et quas praefatus vir hactenus in beneficium habuit, ei deinceps ad proprium per noſtrae largitionis munificentiam concedere. Id ſunt eccleſiae duae, curtis dominicata cum ceteris aedificiis deſuper poſitis et terra arabili iornales centum triginta de pratis vbi poſſunt colligi de foeno carradae quadringenta. Mancipia infra curtem inter pueros et feminas genecias numero viginti duo. Manſi ſeruiles veſtiti ad eandem curtem aſpicientes viginti duo. Sint*

(*) Immo legendum anno XIII. iſque numerandus ab anno 838. quo patri bellum intulit Ludouicus.

Digitized by Google

Sint manſorum duodecim. Vnde etiam pro firmitatis ac maioris ſecuritatis ſtudio praeſentem auctoritatem largitionis noſtrae fieri iuſſimus, per quam memorato Abbati rem ſuperius nominatam cum ſuis pertinentiis, campis ſcilicet, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, molendinis, mobilibus atque immobilibus, ſeruis quoque vel ancillis, et quicquid ad eamdem curtem iuſte et legaliter pertinere dinoſcitur, ex noſtri iuris atque poteſtatis iure proprietatis eſt, totum et ad integrum, quod ille, ſicut praefati ſuimus, in beneficium habuit, largimur, de poteſtate noſtra in eius transfundimus dominationem iure proprietario ad habendum, ita, vt ab hodierna die nulla perſona noſtris vel ſucceſſorum noſtrorum temporibus aliquam ex his praeſumat ei afferre inquietudinem, ſed per hoc noſtrae donationis praeceptum hoc cum quiete tenere liceat. Et inde quicquid elegerit vel facere voluerit liberam in Dei nomine in omnibus habeat faciendi poteſtatem. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis inconuulſam obtineat firmitatem, manu propria ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Datum XV. Cal. Septembr. anno VII. (*) regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia indictione IIII. Actum Heilicobrunno palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hundium in *Metrop. Saliſburgenſi.*

Ann. 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitiones praeſulum ſanctae Dei eccleſiae iuſte et rationabiliter aures ſerenitatis noſtrae petentium ad effectum perducimus, hoc nobis procul dubio ab aeterna remuneratione praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Quapropter notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter vir venerabilis, Gotſbaldus, Wirtzburgenſis Eccleſiae Epiſcopus noſtram adiens ſerenitatem, poſtulans, vt fratribus in monaſterio S. Mauritii, Martyris Chriſti, vocabulo Altaha conſiſtentibus, qui nunc ſub eius regimine Deo famulari noſcuntur, poſt illius tranſactae mortalis vitae terminum, ſi talis frater inter illos inueniri*

 poterit,

(*) Ab anno 834. Vid. Schannat. *ad dipl.* 24.

poterit, qui fratris (patris) officio idoneiter et rationabiliter fungi valeat, eum eligendi noſtra eis licentia tribueretur. Cuius petitioni aurem manſuetudinis noſtrae accommodantes, hoc ita perdonaſſe per praeſentem auctoritatem noſtram, omnium fidelium noſtrorum cognoſcat magnitudo, ita tamen, vt praefatum eſt, ſi talis ſecundum regulam S. Benedicti aptabilis et idoneus, tam in moribus, quam in ſcientia ſeu ceteris bonis ornatus ad ſeruitium Dei omnipotentis ibi inuenitur, per praefati venerabilis Epiſcopi petitionem et amorem aſſenſum praebemus, vt eos melius delectet, pro nobis proleque noſtra, et pro ſtatu totius regni noſtri Domini miſericordiam attentius exorare. Et vt haec noſtra largitionis auctoritas maiorem obtineat vigorem, manu propria noſtra ſubtus firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Datum 8. Idus Martii, Anno propitio Chriſto 14. *regni Domini Ludouici glorioſiſſimi Regis in Orientali Francia, indictione* 12. (*) *Actum Regenſpurg, ciuitate Regia, in Dei nomine feliciter Amen.*

XXXXV.

Diploma Ludouici Germanici apud Marquard. Freher. in *Lupoduno pag.* 26.

Anno 874.

In nomine sanctae et individuae trinitatis. Hludovvicvs *diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus ſanctae Dei Eccleſiae fidelibus noſtriſque, praeſentibus videlicet et futuris, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui et genitoris noſtri conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium* Lavresham, *quod eſt conſtructum in honore beatorum Apoſtolorum* Petri *et* Pavlli, *vbi etiam requieſcit corpore S. Nazarius, hoc eſt, in pago Renenſe ad* Seneim *et* Bicchvmbach *cum omnibus ibidem adiacentiis vel pertinentibus, in mancipiis, terris, vineis, pratis, paſcuis, ſiluis, aquis, aquarumue decurſibus, exitibus et regreſſibus, mobilibus, quaeſitum et ad inquirendum, totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem praefati ſancti loci tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum, plenius in Dei nomine confirmatum in vſus fratrum, Domino ibidem famulantium perpetualiter.*

(*) Immo Ind. II. cum ea enim concurrit annus regni XIIII.

Digitized by Google

ter permaneant absque alicuius contradicentis obstaculo. Quod si nunc Nos easdem res cum consensu et voluntate dilecti filii nostri KAROLI *statim commutare possumus, hoc omnino desideramus. Si autem hoc esse nequiuerit, tunc firmiter praecipimus atque iubemus, vt post obitum nostrum perpetualiter ibi permaneant absque alicuius molestia atque inquietudine. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu nostra subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Heberhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archicapellani recognoui et subscripsi. Data IIII. Non. Maias Anno Christo propitio XXXVII. (*) Regni Domini Hludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione VII. Actum Lobotenburc.*

CHRISTE PROTEGE HLVDOVICVM REGEM.

SIGNVM DOMNI HLVDOVVICI SERENISSIMI REGIS.

XXXXVI.

Diploma Ludouici Germanici Tigurinum, cuius praeter Seb. Munsterum, Stumphium, Hottingerum, Heiderum mentionem facit Barth. Schobingerus in *notis ad Vadianum* apud Goldast. *Script. rer. Alam. tomo III. pag.* 110. totum vero edidit Mart. Mager. a Schoenb. *de aduocatia armata, cap. 5. pag.* 155. denique ex ipso autographo adcurate descriptum emendatius dedit Conring. in *Adpend. Censurae dipl. Lindau. pag.* 360.

ANN. 853.

IN NOMINE SANCTE ET INDIVIDVE TRINITATIS. HLVDOVICVS *diuina fauente clementia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina sumus largitate consecuti, ad loca sanctorum ob diuinum amorem et regium morem decenter implentes aliquid conferimus, hoc nobis esse profuturum ad aeternae remunerationis praemia capessenda liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, qualiter nos pro serenissimi Imperatoris aui nostri Karoli et praestantissimi Hludouuici Augusti, domni et genitoris nostri, nec non et nostra sempiterna remuneratione*

[*] Ab anno 838. quo arma feralia patri intulit Ludouicus.

neratione ac pro coniugis proliſque noſtrae chariſſimae perpetua mercede curtim noſtram turegum in ducatu Alamannico in pago durgaugenſe cum omnibus adiacentiis vel aſpicientiis eius, ſeu in diuerſis functionibus. Id eſt pagellum uroniae cum eccleſiis domibus ceteriſque aedificiis deſuper poſitis mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terris cultis et incultis, ſyluis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regreſſibus, quaeſitis et inquirendis, cum vniuerſis cenſibus et diuerſis redhibitionibus. Inſuper etiam foreſtum noſtrum albis nomine, et quicquid in eiſdem locis noſtri iuris atque poſſeſſionis proprietatis eſt, et ad noſtrum opus inſtanti tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monaſterium noſtrum tradimus, quod ſitum eſt in eodem vico turegum, vbi ſanctus felix et regula martyres Chriſti corpore quieſcunt, quod nobis videlicet eo rationis tenore complacuit agendum, vt deinceps in poſterum ibidem omni tempore ſanctimonialium ſeminarum ſub regulari norma degentium vita conuerſatioque monaſterialis monaſtico cultu inſtituta caelebretur, et libentius propter huius loci ſupplementum a nobis iam praedictis martyribus dediti dei famulatus illic exhibeatur, ac pro noſtra debitorumque noſtrorum omnium mercedis augmento diligentius ac vberius domini miſericordia exoretur. Volumus etiam, vt fidelium noſtrorum nouerit beneuolentia, quod paterna pietate commoniti ſupradictum monaſterium cum omni integritate vna cum noſtra traditione in locis praefatis dilectiſſimae filiae noſtrae hildegardae in proprietatem conceſſimus, vt, quantum domino permittente valeat familiam in eodem monaſterio domino militantem ſuoque dominatui ſubiectam diſciplinis regularibus et obſeruantiae monaſterialis inſtitutione corrigat et nutriat, locaque ipſa ſibimet conceſſa, quantum vires ſuppeditent profectibus et emendationibus augmentando prouebat ac emendet. Denique iubentes praecipimus vt nullus iudex publicus nec comes nec quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in locis praefatis vel in cunctis rebus ad eadem loca reſpicientibus ſeu homines tam liberos quam ſeruos, qui illic commanere videntur diſtringere aut infeſtare nec fideiuſſores tollendos, aut vllas redhibitiones vel fredas aut bannos exigendo aut alicuius iniuriae vim vllo vnquam tempore inferre praeſumat, ſed ſub noſtra defenſione et munitatis tuitione cum aduocatis ibi conſtitutis res illae ſecure per diuturna tempora permaneant. Et vt haec auctoritas donationis atque confirmationis noſtrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae dei eccleſiae noſtriſque praeſentibus et futuris verius credatur, atque diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubter eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum

Digitized by Google

Signum HLDS *domni hludouici giorioſiſſimi regis.*

Comeatus Notarius ad vicem Radleici recognoui.

Data XII. Kal. Aug. Anno Chriſto propitio XX. (*) *regni domni Ludouici ſereniſſimi regis in Orientali Francia Indictione prima. Actum Reganeſburg in dei nomine feliciter amen.*

XXXXVII.

Diploma Ludouici Pii Tigurinum ineditum antea, ſed protractum in lucem ex ipſo autographo ab Herm. Conringio in *Adpend. Cenſ. diplom. Lindau. pag.* 367.

ANN. 858.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Hludouicus diuina fauente gratia rex. Si de rebus terrenis, quas diuina ſumus largitate conſecuti ad loca ſacra ob diuinum amorem aliquid conferimus profuturum nobis eſſe ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda hoc liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium ſanctae dei eccleſiae noſtrorumque, praeſentium ſcilicet et futurorum, induſtria, qualiter nos iuxta poſtulationem dilectiſſimae filiae noſtrae hildagardae pro ſereniſſimi Imperatoris aui noſtri Caroli animae remedio, et praeſtantiſſimi Hludouuici auguſti domni et genitoris noſtri, nec non et noſtra*

[*] Ab anno 831. quo Alamanniam inuaſit Ludouicus.

ſempiterna remuneratione ac coniugis proliſque noſtrae perpetua mercede, curtim noſtram, quae vocatur chama conſiſtens in ducatu alamannico in pago turgaugenſi cum omnibus adiacentiis vel appendiciis eius, ſeu in diuerſis functionibus. Id eſt curtem indominicatam cum eccleſiis domibus ceteriſque aedificiis deſuper poſitis mancipiis vtriuſque ſexus et aetatis, terriſque cultis et incultis, ſiluis pratis paſcuis aquis piſcationibus vel piſcatoribus aquarumque decurſibus vel adiacentiis peruiis exitibus et egreſſibus quaeſitis et inquirendis cum vniuerſis cenſibus, qui ad ipſam curtem pertinent, et diuerſis redhibitionibus vel quidquid in eiſdem locis noſtri iuris atque poſſeſſionis iure proprietatis eſt, et ad noſtrum opus inſtante tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monaſterium noſtrum tradimus, quod ſitum eſt in vico noſtro turegum vbi ſanctus felix et ſancta regula martyres Xriſti corpore quieſcunt, quod videlicet rationis tenore placuit nobis hoc agendum, vt ab hoc die et deinceps in poſterum ibidem omni tempore ſanctimonialium feminarum ſub regulari forma degentium vita conuerſatioque monaſterialis monachico cultu inſtituere delectetur, et libentius propter huius loci ſupplementum a nobis iam praedictis martiribus dedita dei famulatus illic exhibeatur ac pro noſtrae debitorumque noſtrorum omnium mercedis augmento diligentius domini miſericordia vberiuſque exoretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis atque confirmationis firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus ſanctae dei eccleſiae noſtriſque praeſentibus et futuris verius credatur ſeu diligentius obſeruetur manu propria noſtra ſubter eam firmauimus et anuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum 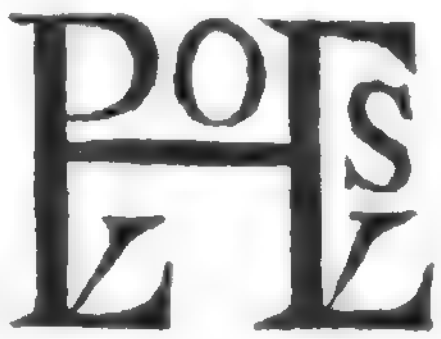 *HLudouuici Sereniſſimi Regis.*

Hadedeus ſubdiaconus ad vicem Wiegarii Cancellarii recognoui.

Data

Digitized by Google

Data XVI. Kal. Maii. anno XXVI. (*) *regni Hludouuici Serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Ind. VI. Actum in villa Franckonofurt Palatio regio. In dei nomine feliciter Amen.*

XXXXVIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. *Metrop. Salisburg.*

Anno 854.

In nomine sanctae et individvae trinitatis. *Ludouicus divina fauente gratia Rex. Si petitionibus praesulum ac seruorum Dei iuste ac rationabiliter petentium aures serenitatis nostrae accommodamus, hoc nobis procul dubio a remuneratore omnium in aeterna beatitudine credimus adfuturum.* (*fort.* profuturum) *Quapropter nouerit omnium fidelium sanctae Dei Ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, quia vir venerabilis, Cotzbaldus Wirzburgensis Episcopus, nec non et rector monasterii, cui vocabulum est Altaha, nostram adiit Celsitudinem, deprecans, vt sibi nostrae munificentiae praeceptum fieri iuberemus, vt vbicumque inuenire posset aliquas res et mancipia, quae a nobilibus hominibus aptius et congruentius suo monasterio commutare valeret, nostrae benignitatis auctoritate sibi successoribusque suis et aduocatis eorum licentia commutandi tribueretur. Et contra quae a parte illius monasterii, qui cum eis commutare voluerint, ratam et stabilem perpetuo commutationem*

[*] Vid. not. ad dipl. 46.

Digitized by Google

fieri hac auctoritate noſtra decerneremus. Cuius petitioni, quia iuſte et rationabiliter inde noſtram manſuetudinem hortatum eſt, ſicut vnicuique fidelium noſtrorum rationabiliter petentium aurem benignitatis noſtrae accommodamus, ita iſtius petitionem ad effectum dignum duximus, ſtatuentes, vt deinceps quicquid pro vtilitate iam dicti monaſterii praefatus Epiſcopus ſucceſſoreſque illius et Aduocati illorum commutauerint, in mancipiis ceteriſque rebus, ſyluis, ſeu etiam territoriis, per hanc noſtrae beneuolentiae conceſſionem firmum et inconuulſum perpetuo permaneat. Et vt nulli liceat illam commutationem infringere vel irrumpere, aut infeſtare, ſed, vt diximus, quicquid pars altera alteri dederit, ſtabilitatum et incontaminatum futuris temporibus conſiſtat. Illud tamen omnimodis praecipientes, vt cum maxima cautela et diligentia conſideretur, ne peius aut deterius vel minus in vllo iſto negotio parti et poteſtati praefato monaſterio ex illa commutatione perueniat. Et vt haec noſtra conceſſionis auctoritas firmiorem atque diuturniorem obtineat vigorem, et a cunctis fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque melius credatur, et diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubtus firmauimus et annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. Data XI. Kal. Aprilis, anno Chriſto propitio 19. (*) regni domini Ludouici, glorioſiſſimi Regis in Orientali Francia. Indict. 14, Actum Ratiſpona ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.

XXXXVIIII.

Diploma Ludouici Germanici monaſterio S. Emmerani Ratiſponenſi conceſſum, editumque a Caeleſtino, abbate S. Emmerani, in *Mauſoleo S. Emmerani*, edito *Straubingae* 1672. *cap.* 30. *pag.* 82.

Ann. 833.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum ſit omnibus S. Eccleſiae fidelibus noſtris praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter chariſſima coniux noſtra Hemma *vna cum ceteris noſtris fidelibus noſtram ſerenitatem deprecata eſt, vt quandam commutationem cum Batricio venerabili S. Eccleſiae Regeneſburgenſis*

(*) Ab anno 814. quo bellum geſſit cum patre.

Digitized by Google

ſburgenſis Epiſcopo faceremus, hoc eſt, vt ſupra memorata chariſſima coniux noſtra monaſterium, in eadem ciuitate quod dicitur Oberunmuneſter, in quo ſanctimoniales feminae Domino famulari noſcuntur, et quod praefatus venerabilis Epiſcopus hucuſque habuit, per noſtram auctoritatem habere mereatur, et praefatus Epiſcopus e contra recipiat monaſterium, quod dicitur Manenſeo ad S. Petrum Principem Chriſti apoſtolum, et ad S. Emmeramum Martyrem Chriſti, et iuſſimus fieri noſtrae authoritatis praeceptum, per quod decernimus atque iubemus, vt ab hodierna die deinceps memoratus Epiſcopus per honorem B. Petri Apoſtoli et S. Emmerami Martyris Chriſti idem monaſterium cum omnibus rebus ad hoc pertinentibus et omnes ſucceſſores eiuſdem Epiſcopi abſque aliqua contradictione filiorum noſtrorum omniumque in poſterum ſucceſſorum noſtrorum firmiter habeant, et ſecuriter poſſideant, quatenus fratres Domino et S. Emmeramo famulantes pro nobis atque coniuge, nec non pro chariſſima prole noſtra et ſtatu totius regni noſtri inde melius delectet Domini clementiam exorare. Et vt haec authoritas noſtrae conceſſionis firmiter (firmior) habeatur, et per futura tempora ab omnibus fidelibus noſtris melius credatur, et diligentius obſeruetur, manu noſtra propria ſubter eam firmauimus, et anuli noſtri impreſſione ſubter ea (eam) ſignare iuſſimus. Ita (data) XVII. Kalend. Martii, anno Dominicae incarnationis DCCCXXXI. (*) Indictione XI. anno regni Ludouici Regis VII. Actum eſt Regeneſburg, in Dei *Numine (nomine) feliciter.*

L.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metropoli Saliſburgenſi.*

ANN. 857.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere res ſanctae Dei Eccleſiae et loca diuinis cultibus mancipata per appetitiones fidelium noſtrorum noſtro releuemus iuuamine, atque regali tuemur munimine, praemium inde nobis apud Dominum aeternae remunerationis procul dubio rependi non diffidimus. Proinde nouerit omnium fidelium*

 noſtro-

(*) Eſt potius annus 833. qui cum indictione XI. et regni Ludouici XII. in Bauaria concurrit. Et ita procul dubio reſcribendum.

noſtrorum tam praeſentium ſcilicet, quam et futurorum induſtria, qualiter vir quidam OTGARIVS, *quem nos quidem ad monaſterium nomine Altaha, quod in honore S. Mauritii, martyris Chriſti eſt conſtructum, Abbatem eſſe ſtatuimus, obtulit obtutibus noſtris non ſolum auctoritatem emunitatis beatae memoriae Caroli aui noſtri Auguſtiſſimi Imperatoris, ſed et Taſſilonis quondam Ducis in Ducatu Baioarico ſuper eadem re litteras oſtendit, in quibus continebatur inſertum, quod praefatum monaſterium ſub ſuo nomine et defenſione cum cellulis et locis ſibi ſubiectis rebus et hominibus et omnibus illic pertinentibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis munitum atque defenſum firmiſſime fuiſſet. Vnde etiam pro rei firmitate ſuggeſſit vir praenominatus clementiae noſtrae, vt paternum ſeu praedeceſſorum noſtrorum Regum videlicet morem ſequentes, huius modi noſtrae emunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipſius ſancti loci circa ipſum monaſterium conſcribere iuberemus. Cuius petitioni libenter acquieſcentes hoc emunitatis noſtrae praeceptum erga ipſum monaſterium gratia tuitionis et defenſionis ac pro diuini cultus amore, nec non et animae noſtrae (remedio) conſcribi decreuimus, per quod firmiter et omnibus modis imperamus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria poteſtate, aut vllus ex fidelibus noſtris, tam praeſentibus, quam et futuris, neque Comites, neque Centenarii, neque exactores in Eccleſias aut loca vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuſlibet pagis vel territoriis infra ditionem regni noſtri iuſte et legaliter tenet ac poſſidet, vel etiam in ea, quae in iure ipſius monaſterii voluerit diuina pietas augeri, ad cauſſas audiendas, vel facienda freda, et tributa exigenda, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius monaſterii tam ingenuos quam ſeruos, ſclauos, et aceolas, ſuper terram ipſius commanentes, nec iuſte nec iniuſte diſtringendos, et nullas redhibitiones vel manſiones aut paratas faciendas, aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris nec futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra commemorata ſunt, ullo vnquam tempore exigere praeſumat, ſed liceat memorato viro ſuiſque ſucceſſoribus res praedicti monaſterii cum omnibus rebus ſibi ſubiectis et hominibus tam ingenuis, quam ſeruis, cuiuſcumque ſint nationis, atque omnibus ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus ſub tuitionis atque emunitatis noſtrae defenſione, remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine et vulgari appellatione quieto ordine ac tranquilla ſecuritate poſſidere. Et aduocati ipſius eccleſiae omnem cauſſam inquirendam et diſcutiendam ipſi diiudicent et finiant, et quidquid de praefatis rebus eccleſiae ius fiſci exigere poterat, in integrum praedicto viro Otgario, ſuiſque*

Digitized by Google

que ſucceſſoribus conceſſimus, ſcilicet vt perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium augmentum et ſupplementum ſit. Et vt haec auctoritas emunitatis per futura tempora a cunctis fidelibus noſtris melius conſeruetur, veriuſque credatur, ſubtus eam manu propria firmauimus, et impreſſione annuli noſtri aſſignari iuſſimus.

Signum Hludouici 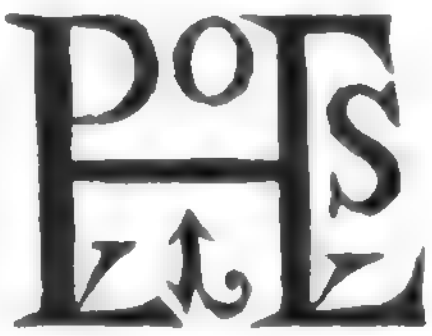 *Sereniſſimi Regis.*

Hildebrandus Subdiaconus ad vicem Grunoldi Archicapellani recognoui. Data XI. Kal. Maii anno XXV. (*) regni Hludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione V. Actum in villa Potamo, in Dei nomine feliciter Amen.

LI.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

Anno 857.

In nomine sanctae et individuae trinitatis. *Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si loca diuinis cultibus conſecrata noſtro releuemus iuuamine, et augmentum illis in rebus tranſitoriis impendimus, hoc nobis procul dubio profuturum eſſe, liquido credimus. Quapropter notum ſit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae noſtriſque, praeſentibus ſcilicet et futuris, qualiter nos ob petitionem Eginulfi, fidelis noſtri, quaſdam res proprietatis noſtrae, quas quondam Regintertus et Reginolf pater ſuus ſeruus noſter de noſtro iure habere viſus fuit. Sunt autem ipſae res in coniacentibus terminis prope monaſterium Altaha in pago Quinzingouue ſitum in territorio, quod eſt inter Schweinaha et Monaſterium Altaha contiguum. Sed pro integra firmitate petiit praefatus Otgarius noſtrae auctoritatis praeceptum ſuper hac re ſibi conſcr ibi*

(*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuaſit.

ſcribi, cuius petitioni libenter annuimus et hoc praeceptum noſtrae donationis ſcribi iuſſimus, per quod praecipientes imperamus, vt res ſuperius comprehenſae iure firmiſſimo in poteſtate eiuſdem Otgarii ſucceſſorumque ipſius perpetualiter ſine vlla contradictione inconuulſae permaneant. Et quidquid inde elegerit faciendum, plenariam deinceps et liberam faciendi poteſtatem habeat. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmiorem obtineat vigorem, veriuſque credatur, atque diligentius conſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, ei ſigilli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data XV. Cal. Sept. Anno Chriſto propitio 25. regni Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione 5. Actum in ciuitate Ratiſpona, in Dei nomine feliciter Amen.

LII.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

ANNO 860.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni noſtri pro eorum oportunitatibus nos deprecati fuerint, implere ſtuduerimus, non ſolum regium morem decenter implemus, verum etiam eos procul dubio fideliores et deuotiores in noſtro efficimus ſeruitio, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter Bribinus, fidelis Dux noſter, veniens in procerum noſtrorum praeſentiam poſtulauit ſerenitatem noſtram, vt de rebus proprietatis ſuae, quas ei in proprietatem conceſſimus liceret ei partem aliquam ob memoriam eius dare ad S. Mauritium, et ad Monaſterium noſtrum Altaha, cui tempore illo Abbas Otgarius praeeſſe videbatur et rector, cuius petitioni libenti animo aſſenſum praebentes decreuimus ita fieri. Dedit itaque Bribinus fidelis Dux noſter cum conſenſu et licentia noſtra ad praefatum Monaſterium S. Mauritii martyris Chriſti de ſua proprietate in ſuo Ducatu, quicquid habuit ad Salapingiti infra terminos iſtos. In orientem vltra Salam fluuiolum vſque in Slougenzim Marchan et Streſmaren, et ſic ſurſum per Salam vſque ad Waltungeſpach, et ſic inde vſque in Hrabagiſreit et ad Chiriſtetin. Poſtea vero praedictus fidelis Abbas noſter Otgarius deprecatus eſt celſitudinem noſtram, vt eaſdem res per noſtrae auctoritatis praeceptum confir-*

Digitized by Google

confirmaſſemus. Cuius petitioni ob honorem Dei et S. Mauritii militis Chriſti et bonum illius ſeruitium libenti animo aſſenſum praebuimus, et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri iuſſimus, per quod decernimus atque iubemus, vt ſicut praedicti termini in praedictis locis definiti ſunt, ita deinceps ad iam dictum monaſterium per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum ipſae res nullo inquietante Deo auxiliante perpetuis temporibus conſiſtant in proprium. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione roborare iuſſimus. Data 10. *Cal. Martii. Anno Chriſto propitio* 28. *regni Domini Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnantis. Indictione* 8. *actum Regenſpurg ciuitate regia. In Dei nomine feliciter.*

LIII.

Diploma Ludouici Germanici Altahenſe apud Hundium in *Metropoli Saliſburgenſi.*

ANN. 862.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus, et neceſſitates eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter venerabilis noſter Abbas Otgarius adiit celſitudinem noſtram humiliter implorans, vt quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium, quod vocatur Altaba, conſtructum in honore S. Mauritii in proprium concediſſem. Nos itaque petitioni ipſius libenti animo aſſenſum praebuimus, et conceſſimus quaſdam res proprietatis noſtrae ad monaſterium Altaba, id eſt villam, quae vocatur Nawawinida iuxta riuulum Trebinam. Admonuit etiam Celſitudinem noſtram praedictus Abbas, qualiter Dominus Auus noſter Carolus licentiam tribuit ſuis fidelibus in augmentatione rerum eccleſiaſticarum Dei in Pannonia carpere (fort.* capere *) et poſſidere hereditatem, quod per licentiam ipſius in multis locis et ad iſtud etiam monaſterium factum eſſe dinoſcitur. Fuerunt namque in veſtitura praedicti monaſterii quaedam loca, nomine Scalcabach, ſicut ipſe riuulus*

fluit in occidentalem partem vſque in Dagodeas Marcha, et inde in orientalem plagam vſque in Ryzara Marcha, atque in eum locum, quem vocat (fort. vocant *) Cidalaribach in ſaltu Eniſae fluuii, qui coniacet inter Danubium et Ibyſam atque Hurulam in meridianam partem, vſque in verticem montis et ad Bingen manſos quinque, et quicquid ad praedictas villas pertinet, hoc eſt in mancipiis, aedificiis, terris cultis et incultis, vineis, pratis, ſyluis, venationibus, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus. Licet itaque fuiſſent in veſtitura praedictae res ad praeſcriptum monaſterium, tamen ibi non erant confirmatae per illius auctoritatis praeceptum. Qua de re commoniti hos noſtrae auctoritatis apices fieri iuſſimus, per quos decernimus atque iubemus, vt praedictae res cum omnibus praenominatis ad praeſcriptum monaſterium Altaha in noſtra eleemoſyna atque in remedio animarum anteceſſorum noſtrorum inuiolabiliter perennis temporibus permaneant, nullo contradicente. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus. Data 16. Cal. Iulii, anno Chriſto propitio 31. regni Domini Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. 10. Actum Oſtermutinga in villa regia, in Dei nomine feliciter.*

LIIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in *Metrop. Saliſburg.*

Ann. 864.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. *Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Oportet igitur nos, qui diuino ſumus munere quodammodo prae ceteris mortalibus ſublimati, eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati ſumus atque cuius praecellimus munere, loca vti vnquam ſibi ſacrata per appetitiones fidelium noſtrorum noſtro releuare iuuamine, atque regali tueri munimine, atque in eis, qui ibi domino famulantur munificentiam noſtrae largitionis clementer impendere, quoniam ſit nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum ſolertia, qualiter venerabilis Otgarius Abbas et vocatus Epiſcopus adiit celſitudinem noſtram, deprecans,*

Digitized by Google

cans, vt ad mercedis noſtrae augmentum loca quaedam pertinentia ad ſuum monaſterium Altaha, quae ille vna cum communi concilio fratrum ad illorum vſus neceſſarios deſeruire conſtituit, nec non etiam, quae antea habuerunt, quorum locorum nomina hic ſubtus tenentur inſcripta per noſtrae auctoritatis praeceptum eis perpetualiter habere concederemus. Cuius petitioni ob amorem Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes ita decreuimus fieri. Conceſſimus itaque praedictis fratribus, conſiſtentibus in monaſterio Altaha ad eorum vſus neceſſarios res, quas antea habuerunt in iſtis locis, quorum nomina ſunt Bucchofen, Heidolfinga, Oparinbuſa, Bogama cum Anſolfinga, Vrbach, et quae illuc pertinent cum Schellmaha, Müliheim. Nec non etiam eas res, quas venerabilis Otgarius Abbas ibidem ad illorum vſus neceſſarios poſtea per noſtram licentiam adauxit in iſtis locis, quorum nomina ſunt Altdorf cum Niunbuſa et ad Walde, poſt obitum Odali Zulinga Vſterlinga, Smidaha cum decem vineis ad Wahonne ad Bouhhae, poſt obitum Slemari, et loca, quae Richoui et Richardo ad obedientiam commendata ſunt, poſt obitum amborum. Et quod Heribertus habuit, poſt obitum eius et coniugis ſuae, atque tertiam partem ſalis ad ſalinas, et ſi deinceps aliquis res ſuas ad praefatum monaſterium tradiderit, in praedictorum fratrum redigatur ſeruitium. Has itaque praeſcriptas res cum omni integritate in praedictorum fratrum ſeruitio perpetualiter per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum permanere concedimus, ea videlicet ratione, vt nullus ex ſucceſſoribus noſtris inde quippiam auferre praeſumat, neque Abbas, neque alia quaelibet oppoſita perſona, ſed abſque alicuius moleſtia vel inquietudine eaſdem res ad illorum ſeruitium perpetualiter habeant, teneant atque poſſideant. Reliquae vero res, vbicumque ſint pertinentes ad monaſterium Altaha ſub dominio et gubernatione Abbatis exiſtant, quem ipſi fratres ſecundum regulam S. Benedicti elegerint. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmiter (fort. firmior *) habeatur, et per futura tempora a fidelibus noſtris credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra ſubtus eam firmauimus, et annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus, nec non per manus Carlomanni roborari fecimus. Data* 15. *Cal. Ian. Anno Chriſto propitio* 33. *regni Domini Ludouici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione XII. Actum Altaha Monaſterium in Dei nomine feliciter.*

LV.

Diploma Ludouici Germanici Rataldo, Argentoratenſi epiſcopo, datum, apud Culpiſ. *Script. rer. Germ. tom. II. pag.* 111.

IN Nomine Scae et indiuiduae Trinitatis bLudouuicus, diuina fauente gratia Rex cum petitionibus Seruorum Dei iuſtis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus ſuperni muneris donum nobis a Domino impertiri minime diffidimus. Igitur omnium fidelium Sanctae Dei eccleſiae et noſtrorum praeſentium videlicet et futurorum comperiat induſtria quia vir venerabilis Rataldus Strazburgenſis Vrbis Epiſcopus noſtram adiit Excellentiam referens manſuetudini noſtrae qualiter ob incuriam miniſtrorum ipſius Eccleſiae omnia munimina cartarum, quae inibi haberi videbantur, concremata fuerint. Idcirco noſtram deprecatus eſt pietatem, vt per noſtrae pietatis praeceptum omnes res et familiam, quae tunc temporis eadem eccleſia, quae conſtructa habetur in honorem beatae domini genetricis ſemperque virginis Mariae quae habuiſſe dinoſcitur quando haec res accidit, denuo confirmaremus et corroboraremus. Sed vt Dno adiuuante et nobis opem ferente praefatam eccleſiam ad priſtinum poſſet reuocare ſtatum et a nemine pro hac re nullum de rebus vel familiis iuſte et legaliter ibi pertinentibus ſentiat diſpendium hanc noſtrae auctoritatis praeceptionem fieri decreuimus, per quam omnes res ac mancipia quae a religioſis viris ſeu a praedeceſſoribus noſtris vel a quibuslibet hominibus eidem eccleſiae collatae fuiſſe noſcuntur ſub immunitatis noſtrae tuitione praefatus Rataldus ſucceſſoreſque ſui quiete teneant atque poſſideant. Et nullus hominum vel iudex publicus ſeu quiſlibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſia baptiſmales vel oracula curtes villas loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memorati Epiſcopii quas moderno tempore in quibuſlibet pagis et territoriis infra dictionem imperii noſtri iuſte et legaliter poſſidet vel quae deinceps in iure ipſius ſancti Loci diuina Pietas augere voluerit ad cauſas iudiciario more audiendas vel freda aut telonea exigenda aut manſiones vel paratas faciendas aut fideiuſſores toliendos, ſeu homines ipſius Eccleſiae tam liberos quam ſeruos fiſcalinos et tabellarios diſtringendos nec vllas redhibitiones aut inlicitas occaſiones requirendas vllo vnquam tempore ingredi audeat vel ea quae ſupra memorata ſunt penitus exigere praeſumat ſed liceat memorato venerabili vocato Epiſcopo ſuiſque Succeſſoribus praedictae Eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis ſub immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine poſſidere abſque cuiuſpiam contrarietate quatinus pro noſtra incolumitate coniugis et prolis ſeu etiam totius imperii a Domino nobis collati iugiter Domini

Digitized by Google

Domini misericordiam exorare delectetur. Si quoque aliquae quaerimoniae aduersus iam dictam Ecclesiam tam de rebus et hominibus liberis et seruis ortae fuerint quae absque graui et iniquo dispendio diffinire nequiuerint iubemus vt per idoneos circa vicinos et fideles nostros fideliumque nostrorum homines plenissime sub Sacramento inquiratur et ad finem rite vsque deducatur. Si quis vero contra hanc nostram auctoritatem aliquid agere temptauerit aut ex his quae praescripta sunt quippiam violare praesumserit, sciat se XXX. libras auri optimi secundum veterem morem parti praefatae Ecclesiae se esse persoluiturum nostram insuper offensionem incursurum. Concessimus quoque venerabili Episcopo Rataldo vel Successoribus eius Rectoribus scilicet iam dictae Ecclesiae vt in quacunque placuerit villa Episcopii sui motum statuat quatinus pro mercedis nostrae augmento vtilitati ipsius ecclesiae deseruiat. Et vt hoc nostrae immunitatis praeceptum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem manu propria subter illud firmauimus et anuli nostri impressione subter sigillare iussimus.

Signum 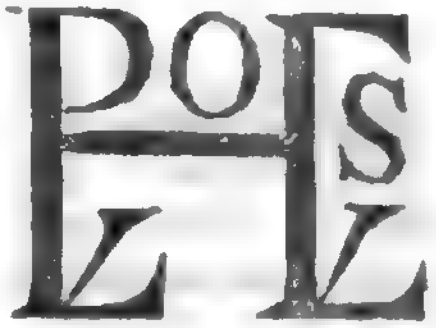 *domni hLudouuici Serenissimi Regis.*

Helarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui.

Data II. Id. Iunii anno Xꝭ *propitio XXXVI. regni hLudouuici Serenissimi regis in Orientali Francia regnante indictione VI. actum Aquisgrani Palatio regio in domini nomine feliciter Amen.*

LVI.

Subscriptio diplomatis
Caroli Crassi in *Formulis Alsaticis n.* 4. apud Eccard. *ad leg. Sal. pag.* 235.

ANN. 881.

DAta VIII. Kalend. Iulii anno quinto -- per mortem patris sui Hludouici in Francia, Alamannia, secundo regni eius in Burgundia, Imperatoriae vero dignitatis et Apostolicae benedictionis primo. Ego N.

Notarius et exceptor ad vicem N. Archimentarienſis (*) recogno. Fecit.

LVII.

Diploma Ludouici *ibid. n.* 6. *pag.* 235.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HL. Rex Germaniae, (**) *ſi erga loca ab anterioribus noſtris diuino cultui mancipata, et ſeruos Dei in eiſdem commanentes liberalitas noſtra aliquid beneficiorum contulerit mercedem nobis ob hoc a Deo credimus rependendam, et prolem noſtram poſt nos feliciter regnaturam. Et idcirco omnes* fideles noſtri et filiorum *noſtrorum, praeſentes ſcilicet et futuri cognoſcant, quod venerabilis vir N. illius eccleſiae praeſul, precibus quibus auſus eſt, ſerenitati ſuggeſſit, quod Canonici et familia ipſius Eccleſiae, ſed et alii Clerici et cunctus populus eiuſdem dioeceſeos nimium ſolliciti eſſent et ſuſpecti, quiſnam illis aut cuius gentis per ſe Epiſcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne, ſi ignotus ignotis, et etiam alterius linguae diuerſorumque morum ſuperponeretur, eis nequaquam conuenire potuiſſet. Cuius ſuggeſtioni aſſenſum noſtrae pietatis accommodantes et Chriſtianae plebis vtilitati proſpicientes, per auctoritatem noſtrae poteſtatis eidem Eccleſiae hoc pacto in eodem clero et etiam in ipſa parrochia ius ſibi eligendi Epiſcopum in elemoſinam noſtram conceſſimus. Ideo ſi inter ipſos canonicos* INGENVI *et* NOBILES *homines Diuinae authoritatis eloquiis et ſynodalium Decretorum conſtitutis inſtructi, et bonis moribus adornati fuerint inuenti, per conſenſum ſacrorum ordinum et* NATV MAIORVM NOBILIVM LAICORVM, *qui dignus ex eis electus fuerit ad noſtrae ſerenitatis deducatur aſpectum, et per noſtram comprobationem Clericis et Monachis et omni populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod ſi inter eos talis inueniri nequiuerit, ſed Dei gratia monaſteria in eadem dioeceſi* NOBILIBVS *et eruditis viris referta, inde dignum et induſtrium Eccleſiae Rectorem inuenientes, noſtro conſpectui perducant eligendum, vt per nos archiepiſcopo commendatus officii ſui auctoritatem per noſtram obtineat poteſtatem. Si hoc noluerint, de tota parrochia vnum quemlibet Clericum* NATALIBVS *et doctrina pollentem cum conſenſu populi eligentes nobis videndum et comprobandum praeſentantes petitionem ſuam apud clementiam noſtram ſe obtinere confidant. Si vero, quod abſit, perſonam*

SER-

[*] Leg. *archicommentarienſis* quod eſt *archinotarius*. *Commentarienſis* in *Vita Ludouici Pii ad a.* 812. pro *notario* adhibetur. ECCARD.

[**] Intelligitur ſine dubio Hludouicus, Ludouici Pii imp. filius. Sed datum diplomatis ad Carolum Craſſum pertinet, vnde duas chartas in vnam confuſas eſſe, ſuſpicor. ECCARD.

Digitized by Google

SERVILI IVGO *notabilem, et publicis exactionibus debitam, aut etiam vitiis ſuis conſentaneam, et ipſi ſine populo eligere, et nobis abſque idoneis Parrochiae teſtibus aſſignare praeſumpſerint, liceat nobis poteſtate Regia vti, et iuxta ſcientiam nobis diuinitus conceſſam Eccleſiae Dei dignum conſtituere ſacerdotem, qui et eccleſiam canonice ſciat dirigere, et ad noſtram obſequelam et obſequium per aetatis et induſtriae commoditatem ſufficiat occurrere, quod et ceteri, ſi perueniant ad Epiſcopum, ſibi nouerint ſubeundum. Vt autem haec conceſſio noſtrae firmitatis ſuae diuturnum obtinere poſſit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli noſtri impreſſione munire. Signum K (*) Sereniſſimi Regis in Orientali Francia, data Kalend. Maii anno Imperii eius V. actum Regino curte publica, in Regno Boioariorum anno ab incarnatione Domini qualicumque, indictione quauis.*

LVIII.

Epiſtola epiſcopi ad archipreſbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludouici Germ. filiis decreto. *Ibid. n.* 18. *pag.* 242.

PRouidentia diuina N. Eccleſiae ille Epiſcopus N. Archipresbytero pagi illius ſalutem. Notum ſit dilectioni tuae, quia Domini noſtri Reges, quando nuperrime in vnum congregati ſunt (**), inter multa, quae pie ac ſalubriter obſeruanda conſtituerunt, hoc etiam decreuerunt, vt pro multis neceſſitatibus triduanum ieiunium pariter obſeruare deberemus: quod hoc modo fieri debebit XIIII. Kalend. et XIII. et XII. Kal. Iunii, pura confeſſione et pace praemiſſa ieiunent omnes vſque ad nonam: exceptis qui prae infirmitate et infantia aut ſenio (non) poſſunt abſtinere, et vnanimes contrito et humili corde veniant ad Eccleſiam, ſequantur crucem cum Litania totus populus, Kyrie eleiſon clamantes, cinere aſperſi et ciliciis induti, qui illa poſſunt inuenire. Ceterii

[*] Hoc eſt *ſignum Karoli*, ſcilicet Craſſi. Sed verba, *ſereniſſimi regis in orientali Francia*, iterum ad patrem Karoli huius Ludouicum Germanicum pertinent. Annus vero imperii V. eſt Caroli Craſſi, et conuenit in annum Chriſti 885. Vnde iterum confuſio duarum chartarum Ludouici patris et Caroli Craſſi filii manifeſta eſt. ECCARD.

[**] Filii Ludouici Germanici, Carolomannus, Ludouicus, et Carolus Craſſus menſe Nouembri anni 876. conuenerunt in pago Recienſi, vt *Annales Fuldenſes* habent. Sed cum a Kalendis Iunii hoc tempus remotius ſit, puto chartam noſtram loqui de Ludouici et Carolomanni iam morti vicini conuentu, qui anno 879. contigit. Ecc. At tunc non adfuit Carolus. Nec inſolitum eſt, talia ſemeſtri ſpacio ante indici. Quare haec omnino ad annum 876. referenda ſunt.

Ceteri quicumque habent, laneis veſtibus induantur ad corpus. Paupe-ribus et non habentibus ipſa ſua penuria pro afflictione ſufficit. Diſcalceati omnes Miſſam in commune auſcultent cum metu et reuerentia. Preſbyteri ſingulis illis diebus Miſſam cantent. Ceteri Clerici et omnes, qui nouerint, viri ac feminae L. pſalmos impleant, obſecrantes Conditoris noſtri Clementiam, vt ab inuiſibilium hoſtium inſidiis, et gentibus variis et gentilium incurſionibus Eccleſiam ſuam defenſare, et ipſam pace ſua, quae omnem ſenſum exuperat, interius cuſtodire dignetur, ne in ſua viſcera ipſa conſurgere, et ſemet lacerare conetur: diuerſas peſtes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aëris temperiem tribuat, terram foecundet, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, vt exterioribus neceſſariis affluentes cum fide recta, ſpe firma, et charitate ſyncera Deum diligere, et illius mandatis inhaerere poſſimus: et his ſubſidiis vtentes in via, ad aeterna praemia peruenire mereamur in patria. Pane ſicco aluntur omnes, et crudis oleribus, et ſale atque pomis, et qui opus habent infuſis veſcantur oleribus, vno vaſculo de pura ceruiſa refocillentur. Cunctis omnino a carne et pinguedine, et omni quod ex lacte conficitur, interdicitur. Piſces et oua praeter infirmitatem nemo praeſumat. Similiter vinum et omne, quod melle dulcioratum eſt, et vnuſquiſque, in quantum poterit, quod ſibi ſubtrahit, indigenti praebere non differat: quia ieiunio innocens acquiritur vita, oratione religioſus animus enutritur, elemoſyna miſericordia, quae requiritur, inuenitur, et quod nuper in miniſterio tuo ſemicorrectum dereliqui, ſicut a te digrediens ſtrenuitati tuae commendaui, Omnia ad certum finem, prout peteris perducere curato. Vale.

LVIIII.

Pars epiſtolae epiſcopi Brixienſis ad epiſcopum Germanum; *ibid. n. 26. pag. 245.*

ANNO 876. vel 877.

*DIlectiſſimo et religioſiſſimo Conſacerdoti et firmiſſimo amico N. Epiſcopo ille Brixienſis Eccleſiae Paſtor. * Obſecro fidelitatem veſtram, vt veraciter mihi et diligenter demandare dignemini, quomodo ſe ſumma rerum habeat, quam pacati inter ſe Domini noſtri Reges ſint, id eſt,*

[*] Debet hic eſſe Antonius, epiſcopus Brixienſis, ad quem Ioannes VIII. papa plures epiſtolas ſcripſit. ECCARD.

Digitized by Google

eſt, filii Hludouici, qualemcumque pacem ad conſobrinum ſuum filium K. conſeruent: quia nos habitatores Italiae, et potius inquilini, ſeu quod potiſſimum veritas ipſa teſtatur, praeda nunc horum, nunc illorum, aegre nimis exſpectamus, donec inter ſe concorditer adinueniant, cuinam prouinciam illam concedere velint, vt illi, prout oportet ſingulariter ſubiiciamur: ceteris etiam, in quibus poſſumus, laeti ſeruiamus.

LX.

Reſponſio ad hanc epiſtolam *ibid. n.* 27. *pag.* 245.

ANNO 876. *vel ſequente.*

NObilitatis et religionis ſummique ſacerdotii dignitate ſublimato N. illi Eccleſiae Pontifici N. illius Eccleſiae indignus Epiſcopus. Comperta ſanctitate dulcedinis veſtrae multum in Domino gauiſus ſum, ſed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae tum propter veſtram et Eccleſiarum Chriſti inquietudinem et vaſtationem, tum etiam propter noſtra detrimenta nimium contriſtamur: quia pauperrima et arida prouincia noſtra quid amplius habitura eſt, matre diuitiarum ſuarum direpta? Sed Dei miſericordia confidimus hanc tempeſtatem in breui ſerenandam: nam, ſicut demandaſtis mihi, vt de regni pace et ſtatu vobis certi aliquid ſignificarem, et qualem pacem ad inuicem inſeruarent tres fratres, filii noſtri Domini Hludouici, et vtrum nepotem et conſobrinum, immo compatruelem ſuum filium K. in ſocietatem ſuam adſciuiſſent? notum facio dilectioni veſtrae, qualiter illi fratres ita ſe mutua charitate complectuntur, vt ſummam Trinitatem mediam inter illos diuerſari credamus. A Deo omnia, quae ad illos ſeu priuato, ſeu publice pertinere videntur, humanas res vota ſupergrediuntur: et vnuſquiſque eorum ſi poſſet et poteſt fieri, plus alios, quam ſeipſum diligit, et diligeret. Et Dominus quidem K. cum fratre Hl. Hludouici iunioris, id eſt, Galliam Lugdunenſem et Treuerim cum omni Moſellana regione, nec non Agrippinenſem prouinciam et Burgundioniam inter ſe diuidendas acceperunt. Italiam vero et Thuſciam et omnem Campaniam Domno K. regendas commiſerunt, qui etiam modo ſanitate indulta, et indepta, quandocius vos per gratiam Dei viſitabit, et omnem aduerſarium et praedonem de veſtra prouincia fugabit. Cetera.

LXI.

Diploma Ludouici, quod in rariore libro Auentini, quem *Epitomen annalium* inſcripſit, et prodromi loco anno 1522. edidit, Germanice verſum occurrit, ex eoque erutum dedit Schilt. in *Theſauro antiqu. Teuton. tom. III. pag.* 425.

IN dem Namen vnnſeres Herren IEſu Chriſti Got des allmechtigen. HLudwig aus milde Göttlicher Gnade Künig der Bairn, wan wir die gepet (ſo vnſer getrewen an vns legen) geren vnd zvvilliglich zvvlaſſen, und dieſelbigen in Gottes namen vollziehen, ſo erfullen vvir angeporne, Kônigklicher ſitten, gute, Machen auch damit, vnſſer lieb getrevven, in vnſerm Dienſt paſsmûttiger, deſshalben ſoll vviſſen die Schigklichkait vnd frumme aller vnnſer getrevven yziger vnd künfftiger, das Erchanfrid diacon, vnſser Caplan, vnd ſein nâchſter freund Batbrich vns furbracht haben ein verleihtum brieffe, darin begriffen, vvi inen ir lebenlang zvv verdienter abnutzung Baturich biſchoff zvv Regenſpurg auff leib verliben habe etliche gütter mit aigen leuten, mit Hütten, Scheyrn, Heuſern, Gepeuen, Ackern, Velt, Wiſsmatten, Waiden, Holtz, Waſſer, Waſſerleuff ſo mit eigentomb ſandt Haymeran münſter zugehôren in den nachgeſchriben Dôrffern ligen, nemlich zvv Buchhuſa, (*) Rhuochinga, (**) das ſonſt Folinchoua genant vvird, (†) auch zu Almchoba, (††) ain hub, vnd zu Cailonespach, (*) ain hub. Diſser yzerzelten ſtucke etliche ſynd voran des obgemelten ſtiffte gevveſsen, ain theil, hat der egenant Erchanfrid vor etlichen laren als ſein aigen gütt darzvv verſchriben vnd vbergeben, vvelcher dan vnſser Kônigliche vvirde vaſt gepeten hat, Das vvir im vber ſolich Biſchoffliche Leibgeding vnnſer beſtettum gepott verſchuffen, dadurch er vnnd ſein nâchſter freund Batbrich ir lebenlang deſter ruehiger vnd ſicherlicher an meniglichs vviderſprechen die obgemelten ſtucke inhaben nutzen vnd brauchen môchten. Solchs gepet haben vvir angeſehen, vnd diſser vnnſser beſtetum Ernſtliche mainum in ſchrifft zuverfaſt vverden verſchafft, Byeten hiemit vnnd ſchaffen, das die mergemelten Erchanfrid vnnd Batbrich obgenanndt Stucke vnnd gutter ir leben laung inhaben vnnd peſitzen vnnd kainer

[*] Iam *Buchhauſen.*
[**] Iam *Rocking.*
[†] Iam *Pfölkofen.*
[††] Iam *Alnkofen.*
[*] Iam *Kolnbach.*

Digitized by Google

kainer vvas vvirden er ſei Geiſtlich oder vveltlich die an ſolchem zvv irren oder engen, ſich vermeſſen vvôlle, ſunder ſy macht haben ir lebenlang ſolchs nytzen vnnd brauchen, nit anderſt, dan vvie ob geſchriben iſt, vnnd nach ir Beider todt, ſollen obgeſchriebne Stuck mit aller zugehörum vollentlich in vervvaltum vnnd herſchum dem obgenanten Gotzhauſs vvider haimgen vnnd fallen. Damit aber dis geſchefft vnſers Gepots vnd Beſtetum deſt veſter gehalten vnnd demſelbigen deſterbas vonn vnſern getrevven gelebt vverde, haben vvir ſolchs mit vnſers Rings auſſdruckum hie vnden zvv beſigeln verſchafft.

Ich Adalbold Diacon hab diſſen Brieff an ſtat Gauzbold vberleſen vnnd verfertigt. Geben am 18. tag des Augſtmons, Im Achtzehenden (das Chriſtus bey vnſs ſey) Iar des Keyſertoms vnſſer lieben Vatters vnd Herren, Herren Hludwig des aller Durchleuchtigſten Rômiſchen Kayſers, vnnd vnſers Reichs im ſechſten, der Rômiſchen ſteur Anlegum im neundten iare.

Geſchehen zv Regineſpurg in der ſtat in vnſerm Palatio In dem namen Gots mit Glück Amen. Nach Chriſti Gepurt 831.

LXII.

Diploma ſimile eiuſdem apud eumdem Schilterum *pag.* 426. ab eodem Auentino Germanice verſum.

IN dem Namen vnnſers HErren Iheſu Chriſti Got des almechtigen. HLudwig aus Gôtlicher gnaden myltigkeit Kônig der Bairn, So wir durch Vnſerer myltigkait gabe, von den guttern vnns von Got verliehen, den ſtetten der Heyligen etwas vbergeben, Glauben wir gentzlich, ſolchs vns on allen zweyfel zv entpfahum des lons ewiger widergeltum nutz zu ſein, Darumb kund ſey gethan allen der heyligen GOttes kirchen vnd vnnſern getreuwen, das wir von vnſers Lone merum wegen, Der heyligen Regineſburger Kirchen (die in den Eren des Fürſten der zwelffpoten ſand Peter vnd des ſelichiſten marterers Chriſti ſandt Haymeran, ſo alda leibheffig pegraben raſtet. gepawt dero in gegenwirtiger zeit der ervvirdig man Biſchoff Bathurich aus Gottes vvirckum, als geſehen vvird, vervvalter iſt) verliben haben etliche gütter vnſſers aigenthombs mit andern rhingvveiſ vmmligenden Nemlich die gegent, do vor alter ein Veſt gevveſen Herilungoburg gehaiſſen So in der abarn zu latein Auarorum genant vor zeitten landſchaffi liget, vnd mit ſeinen orten alſo, vvie hernach beſchriben vvird, auſſzaigt iſt Erſtlich do

das vaſſer erlafa (*) in die Thonavv feldt, bebt ſich an ytz genanter krais vnd zicht ſich auff vvertz mit ſampt dem geſtatem egenants vvaſſerfluſs bis an das end Erdgaſtegi genand, vveitter ſtreckt ſich ſolchs ſtuck von dem egedachtem fluſs erlafa auf der Oſterſeyten pis mitten auff den Perge bey den Windenn, Colomezza genandt do dan in zvvaien paumen ſichperliche zaichen angezait vverden, vnd von dan lendt ſich mengenanter ſtakt auff der Nord ſeiten biſs an die Thunavv Aber gegen ſuden vnd vveſten durch die hôch des pergs als ſcheinperliche zaichenn der Baum auſſzaigen biſs an das obgeſagt ort, ſo man nent Erdgaſtegi, Diſe alſo beſchribne vnd angezaygte gegent mit den Sclauen ſo alda vvonen mit Hevvſern, gepevven, grunden, gepauten vnd vngepauten, Wiſsmaten, Wayden, Holtzern, vvaſsern, vvaſſerleuffen, mit anſtoſſenden trifften, auſſgengen vnd eingengen, ſo vil innerhalb vorgeſtimptes zirckels march beſchloſſen vvirdt, haben vvir gar vnd yertzlich der vorgeſagten Kirchen evviglich zvv inhaben verlihen, vnd aufs vnſſer gevvalt vnd rechten in iren gevvalt vnd herſchung durch vnſſer mylttgkait gutte vbergeben, nemlich in der geſtalt, Das von dem heutigen tag vnd zeyte, nun hinfüran mit den vorgeſagten Guttern vnd leuten die regirer vnd diener des gemelten ſtuels freien gevvalt vnd macht, iren nuz und frummen zu ſchaffen vnd fudern, vvie ſy verlangt, haben, vnd damit dyſer vvil vnſſer myltigkait zvv evviger zeit vnuergevveltigt vnd vnzerprochen bey ſeinen krefften pleibe, haben vvir ſolchs bye vnnden mit vnnſſer hand beueſtigt vnd vnterſchriben, Auch mit vnnſſers Rings aufdruckung zu ſygeln verſchafft.

Hand zaichen Herren Hludvvigs

des hochberômteſten Kunig in Bairn.

Ich Adalhold diacon an ſtat Gauzhald habe diſen Brieff vberſchaut vnd verfertigt. Geben am ſechſten tag des Weinmons im Neunzehenden Iar des Kaiſerthumbs vnnſſers lieben Vatters vnd Herren. Herren Hludvvig des allerdurchleuchtigiſten gevvechten Ramiſen Kaiſers.

Viſert

(*) Iam *Erla* in Auſtria iuxta Fechlarn Ips et Mellicum.

Digitized by Google

Vnſers reichs im ſibenden, der Kaiſerlichen ſteur anlegum im XI. iare Geſchehen zu Regineſpurg in der ſtat In Gottes namen. Das vvol gerad Amen. Nach Chriſti Gepurt. 832.

LXIII.

Diploma eiuſdem ex eiuſdem Auentini verſione apud Schilter. *p.* 427

IN dem namen vnnſſers Herren IEſu Chriſti Gott des almechtigen. HLudvvig von Gôttlicher gnade miltigkait Kônig der Bairn, vvo vvir die ſtette zu Gotlichem dienſte gevvydent, durch die lieb Gottes vnd dero, ſo im in ſolchen ſtetten dienen mit bequemlicher guthait miltigklich begaben, verſehen vvir vnns den lon bey dem Herren in evviger Saligkait zu entpfahen. Darumb kunt ſey allen vnſern getrevven, gegenvvirtigen vnnd künfftigen, das vvir, vmb unnſers lons merung vnd evviger vvidergeltung vvegen, zu ſand Haymeran des faſt vermerten Chriſti martrers münſter, do dann er leibhafftig ruvvet, beſtet haben ain kirchen mit leuten vnd gründen dazu gehôrig, die dann ligt vor vnſerm palaſt vnd konigklichen kamer, ſo genant vvirt Tinguluinga (*) vvelche gevveſen iſt eines kônigklichen dieners Anikar gehaiſſen, vnd alſo dyſe kirchen (als vvir oben gemelt haben) mit ſechs aygen leutten dahyn gehôrig, vnd mitt heuſern, gepevven, grunden, vnd allen ſo dyſer kirchen zu gehôrt, gar vnd gennitzlich beſtetten vvir den vorgedachten ſand Haymeran mônſter evvigklich zu beſitzen, Nemlich diſer geſtalt, das von dem hevvtigen tage vnd zeyte nun mer kynfuran die regirer vnd diener des obgemelten mônſters, freyen vollen gevvalt vnd macht haben, in allen ſachen, vvie ſie dann verluſt mit ſolcher kirchen iren nutz vnd frummen zü fudern, vnd damit, dyſe vnſerer myltigkait vnd beſtetnuſs ernſtliche mainung zü evvigen zeytten unvergevvaltigt vnd vnzerbrochen bey iren krefften beleybe. Haben vvir mit vnnſer aygen handt ſolchs hie vnnden beſtett, Auch mit vvnſers ringe auffdruckung zu beſigeln verſchafft.

Handtzaichen Herrn Hludvvigs

POHS
LIL

(*) *Hodie* Dingelfing.

des hochberômpteſten Kônigs in Bairn.

Ich Adelboldt diacon an ſtat Gauzbold, hab dyſen Brieff vberleſen vnnd verfertigt. Geben am XXVII. tag des Mayen, im XX. jar des Kayſertumbs vnnſſers lieben Herrn vnd Vatters, Herrn Ludvvigs des allerdurchleuchtigſten Romiſchen Kayſers, Vnſers reichs jm Achten, vnnd der Kayſerlichen ſtevvr Anlegung jm XI. lare. Geſchehen zü Regineſpurg in der ſtatt. In Gottes namen das glücklich ge. Amen. Nach Chriſti gepürdt 833.

LXIIII.

Diploma Caroli Craſſi, imperatoris apud Freher. *Orig. Palat. part. II. pag.* 64. *c.* 6. et Toelner. *Cod. dipl. Pal. num.* 13. *pag.* 11.

Anno 884.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Karolus diuina fauente clementia Imperator Auguſtus. Si locis Deo dicatis ex noſtris rebus pro Dei amore et remedio animae noſtrae et parentum noſtrorum aliquid conferimus, et neceſſitates ſeruorum Dei aſſidue ſibi famulantium noſtro ſubleuamus iuuamine, id procul dubio et nobis ad aeternam vitam feliciter obtinendam et parentum noſtrorum animabus ad veniam conſequendam profuturum liquido credimus. Qua de cauſſa omnium ſanctae Dei eccleſiae fidelium noſtrorumque, praeſentium ſcilicet et futurorum comperiat manſuetudo, qualiter nos ob amorem Dei et remiſſionem peccatorum noſtrorum, atque pro remedio animarum piae recordationis genitoris noſtri Hlvdovvici, *nec non Kariſſimi fratris noſtri* Hlvdovvici, *glorioſiſſimorum Regum, ad monaſterium, quod vocatur Lauresham, vbi S. Nazarius corpore requieſcit, et praefati Reges humati habentur, exſpectantes diem reſurrectionis, vbi Gerhardus Abba et rector eiuſdem monaſterii eſſe videtur, quaſdam res iuris noſtri, in ius et proprietatem perpetuo poſſidendum conceſſimus, videlicet in comitatu Wormatienſi ad villam quae dicitur Alesheim, curtem indominicatam, ſicut ad Imperatorem pertinet, cum manſis, aedificiis, utriusque ſexus mancipiis, terris, pratis, vineis, ſyluis, cultis et incultis, paſcuis, aquis aquarumue decurſibus, viis et inuiis, et adiacentiis, finibus, et omnia ad ſe iure legitimo pertinentia. Eo ſiluet rationis tenore, vt perpetuo monachis ibidem Deo famulantibus*

in

in vſibus deputentur, atque indeficiens luminaria exinde in eccleſia, vbi praefati viri requieſcunt, habeatur, et nulli praefatae res in beneficium tradantur, ſed ita auxiliante Deo permaneant ad vſus fratrum et luminariam inextinctam, veluti praelibando ſtatuimus. Vnde et hoc noſtrae auctoritatis praeceptum fieri iuſſimus, per quod decernimus atque iubemus, vt nec noſtris, nec ſucceſſorum noſtrorum temporibus vllus habeat poteſtatem ex ſupra ſcriptis rebus aliquid minuere, ſubtrahere vel immutare: ſed ita inuiolabiliter permaneant, veluti praelibauimus. Et vt haec noſtrae conceſſionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, et per futura tempora verius a cunctis credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter eam firmauimus et annulo noſtrae impreſſionis iuſſimus ſigillari. Karolus Imperator Auguſtus. Segoinus notarius ad vicem Luitvvardi Archicancellarii recognoui et ſubſcripſi. Datae III. Id. Iun. Anno ab incarnatione Domini DCCCLXXXIIII. Indictione II. Anno vero regni Domini Karoli Auguſti VIII. Imperii autem IIII. Actum Wormatiae in Dei nomine feliciter, Amen.

LXV.

Diploma Ludouici Germanici ex archiuo eccleſiae Wormatienſis; id eſt, vt ego interpretor, ex apographo quodam depromtum a Schannato *Hiſt. Wormat.* in *codice probat. n.* 6. *pag.* 6.

Ann. 858.

In nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. Hludovvicvs *Diuina fauente clementia Rex.*

Si Eccleſias Dei noſtra Traditione et auctoritate, aliquatenus vt exaltentur, accommodauerimus, et cetera a praedeceſſoribus noſtris illuc tradita confirmamus, id procul dubio ad ſtatum praeſentis ſalutis et poteſtatis aeternique gaudii praemia capeſſenda nobis profuturum credimus. Ideirco omnibus Chriſtianae fidei cultoribus noſtriſque fidelibus praeſentibus ſcilicet et futuris notum fieri deſideramus: quia Nos Diuino compuncti amore quaſdam res iuris Regalis infra Wormatiam ciuitatem ad Eccleſiam Sancti Petri, Principis Apoſtolorum, quae ibi honorificenter conſtructa videtur, cui etiam Samvel *venerabilis Epiſcopus praeſidet, id eſt: monetam ad integrum, modium etiam Regis, quod vulgari nomine* stovf-kari *adpellatur, quidquid ad noſtrum vſum et ius pertinet, ob animae noſtrae remedium in proprietatem*

Digitized by Google

tem donamus et tradimus, et insuper omne telonium et vectigal, vel quidquid in dominicum fiscum de praedicta ciuitate infra vel extra, in vadiis, aut fredis, siue iustitiis legalibus redigi potest, seu ceteris vtensilibus, a praedecessoribus nostris, Regibus videlicet vel Imperatoribus illuc traditis, quae Regum Exactores in eorum vtilitatem vmquam poscere solebant, nostrae auctoritatis praeceptione denuo confirmamus. ad haec itaque ob petitionem praefati Samuelis, dignissimi pontificis, supra dictae Ecclesiae et locis illuc a picientibus hac nostra auctoritate concedimus, interdicentes: vt nullus iudex publicus, nec quispiam ex iudiciaria potestate in mansionibus ibi dandis, aut telonio, vel fredo, de familiis ecclesiae vspiam poscendo, aut hominibus eidem ecclesiae subditis, tam ingenuis, quam etiam seruis distringendis, aliquod ius habeat, nec vllam iuris exactionem de colonis, liberis, seu de seruis repetere praesumat, quin potius aduocato praefatae ecclesiae, sicut Regio exactori totum quod legi debebant, omnino persoluant. Iussimus etiam praesentem nostrae auctoritatis titulum inde conscribi, Regali iussit praecipientes: vt iam facta Traditio et confirmatio nostra in ius praescriptae ecclesiae penitus reducta sub suitione Pontificis superius nominati successorumque illius aut ceterae ad eamdem Ecclesiam pertinentes causae absque vllius personae obstaculo perbenniter maneant, quatinus parentum nostrorum nostrique Nominis memoria in Orationibus Deo ibi seruientium per succedentia saecula incessabiliter habeatur, et vt haec auctoritas nostrae traditionis et confirmationis perpetuum obtineat vigorem manu propria subtus eam notauimus et annulo nostro eam signari praecepimus.

Dat. XIII. Kalend. Februarii, Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVI.

Diploma Ludouici Germanici Wormatiense, apud *eumdem ibid. n. 7. pag. 7.*

ANN. 858.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi, HLVDOVVICVS *diuina prouidente Clementia Rex.*

Si petitiones iustas Sacerdotum Dei, quas ad nostram notitiam de necessitatibus Ecclesiarum sibi commissarum, pertulerint, ad effectum perduci-

Digitized by Google

perducimus, hoc nobis incunctanter ad temporalis regni ſtatum, et ad aeternae beatitudinis incrementum profuturum confidimus: idcirco omnium Dei noſtrique fidelium, praeſentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis SAMVEL, *Vangionum Vrbis Epiſcopus, Excellentiam noſtram adiens querula voce retulit, quod Regiae poteſtatis Procuratores et Exactores frequens litigium facerent inter Rempublicam et ſuam eccleſiam de vtilitatibus, quae ſunt in pago Lobedungovve, et de ſyluatico in ſyluis Otenvvalt, ac omnem vſum praedicti pagi vna cum ſyluatico in dominicum Fiſcum redigere vellent: ob hanc ergo diſſenſionem noſtris viſibus obtulit Praeceptionem Domini aui noſtri beatae memoriae* KAROLI *famoſiſſimi Francorum Imperatoris, in quo ſcriptum reperimus, quomodo* DAGOBERTVS *Rex Francorum ad Baſilicam Sancti Petri Apoſtoli in Wormatia Ciuitate conſtructam tradidit ciuitatem Lobenburg, in pago Lobedungovve ſitam, cum omnibus vtenſilibus illuc aſpicientibus, aedificiis, mancipiis, vineis, terris cultis et incultis, agris, pratis, campis, omni ſyluatico in ſyluis Otenvvalt, cum omni vtenſilitate in pago Lobedungovve, telonium, mercatum, et quae dici aut nominari poſſunt, excepta ſtipe Regia, et Comitatu, illic omnia donauit, et cetera ad eamdem baſilicam pertinentia ſua praeceptione confirmauit: ſed ne haec contentio vlterius procederet, precatus eſt noſtram ſerenitatem, vt hoc interdiceremus, et noſtra auctoritate denuo id ipſum confirmaremus, cuius precibus ob Diuini cultus augmentum acquieſcentes hoc noſtri Culminis praeceptum eidem Eccleſiae inde fieri decreuimus, per quod iubemus, vt nullus praefato Samueli Epiſcopo, aut Succeſſoribus ſuis vllum impedimentum in praedictae Eccleſiae vtilitatibus vllo vmquam tempore facere praeſumat, niſi ſicut confirmatum eſt a praedeceſſoribus noſtris, Regibus videlicet vel Imperatoribus Francorum, ita deinceps per hanc noſtram auctoritatem praefatus Samuel Epiſcopus ſuique ſucceſſores hoc ſibi habeant conceſſum, atque indultum, nullo inquietante poſſidendum, et vt haec auctoritas noſtrae confirmationis inuiolabilem teneat vigorem, manu propria ſubter eam notauimus, et noſtri ſigilli impreſſione inſigniri iuſſimus.*

GODEBERTVS *Subdiaconus, ad vicem* BALDRICI *Abbatis recognoui.*

Dat. XIII. Kalend. Febr. Anno XXIIII. Regni LVDOVICI *Sereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCONOFVRT, *Palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.*

LXVII.

Eiuſdem diploma apud eumdem *num.* 8. *pag.* 8.

ANNO 858.

IN nomine Domni noſtri Ieſu Chriſti. HLVDOVVICVS, *Diuina prouidente Clementia Rex. Si petitiones ſacerdotum Dei, quas ad noſtram notitiam de neceſſitatibus Eccleſiarum ſibi commiſſarum pertulerint, ad effectum perducimus, hoc nobis incunctanter et ad temporalis regni ſtatum, et ad aeternae beatitudinis incrementa profuturum confidimus. Idcirco omnium Dei noſtrique fidelium, praeſentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis* SAMVEL, *Vangionum vrbis Epiſcopus, Excellentiam noſtram adiens, querula voce retulit, quod Regiae poteſtatis procuratores et exactores atque Comites frequens incommodum ſibi facerent in rebus et locis ad Wimpinam reſpicientibus. Nos igitur diuino tacti amore pro aeternae mercedis augmento noſtrique regni ſtabilitate, ad Baſilicam Sancti Petri, principis Apoſtolorum, quae in Vangionum vrbe cōſtructa eſt, per petitionem eiuſdem praefati Samuelis Epiſcopi ſub integra Emunitatis tuitione donauimus atque conceſſimus, vt nullus noſter aut ſucceſſorum noſtrorum Comes, aut aliquis publicus iudex in rebus aut locis ad Wimpinam aſpicientibus, quae certis nominibus et ſignis ſubnotantur, nec ad cauſas audiendas, nec homines ipſius eccleſiae, tam ingenuos quam et ſeruientes diſtringendos, placitum, vel aliquid incommodum audeat facere, ſiue aliquam deinceps poteſtatem in eiſdem locis et rebus, niſi ad partem et vtilitatem Eccleſiae habeat; ſed ipſe Pontifex Samuel, et ſucceſſores ſui hoc habeant conceſſum atque indultum, quieto ordine poſſidere, atque dominari, quod partibus Fiſci noſtri fuit conſuetudo retinendi. Quae emunitas in eo loco incipit, vbi ille fons in fluuium Neckar labitur, qui defluit de villa Veinsheim, et ſic ſurſum tendit vſque ad ortum eiuſdem fontis, et ex ipſo fonte tendit deorſum Kienbach, et de Kienbach pergit deorſum vſque per mediam villam Biberaha, et de Biberaha pergit vnam vallem vſque ad Quercum, quae ſita eſt ad villam Eychuſa, et de Eychuſon tendit excelſam plateam vſque ad duos tumulos, et de tumulis tendit omnem viam vſque ad Kirichbach, et de Kirichbach pergit deorſum in villam Gruonbach, et de Gruonbach tendit deorſum vſque ad finem Dunberges, et de Dunberge vſque ad caminum calcis, et de Camino vſque ad villam Offenſegal, et de Offen-*

ſegal

Digitized by Google

ſegal vſque ad Mittel-wiſa, et de Mittel-vviſa ad Ruodelacheſevve, et de Ruodelacheſevve vſque ad illum locum, vbi Michelenbach cadit in Schvvartzaha, et de Schvvartzaha ſurſum vſque in Helmſtat, et de Helmſtat ſurſum vſque ad Wollenberge, et de Wollenberge ad Mulenbach, et de Mulenbach in medium fundi Neckaris, et omnem fluuium Neckaris vſque ad fontem, qui fluit per Yſenesheim in Neckar. Eamdem poteſtatem praeſatae Eccleſiae conceſſimus in villis ex vtraque Neckaris, quae aut per totum, aut ex maxima parte ad Wimpinam pertinent. Similiter in his villis, vbi quatuor, vel tres, ſiue duas hobas habent, nihil Regiae poteſtatis aut Comes, vel iudex retineat, ſed totum ad manus Epiſcopi, eiuſque aduocati reſpiciat; Et vt haec emunitatis tuitio firma ſtabiliſque ſub perpetua defenſione permaneat, manus noſtrae ſubſcriptione eam decreuimus roborari, noſtrique anuli impreſſione ſigillare iuſſimus.

Dat. XIII. Kalend. Septemb. Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI *ſereniſſimi Regis in Orientali Franci regnantis. Indict. IIII. Actum* FRANCOFVRT, *palatio Regio, in Dei nomine feliciter. amen.*

LXVIII.

Diploma Ludouici Germanici eccleſiae Neuhauſenſi in dioeceſi Wormatienſi datum apud eumdem *n. 9. pag. 9.*

ANN. 869.

IN nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS *diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et neceſſitates Eccleſiaſticas noſtro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum ſollertia, qualiter nos ob noſtrae mercedis augmentum, et pro remedio animae domni Aui ac Genitoris noſtri conceſſimus ad ſanctum Cyriacum, in marcha ac villa Flaridesheim quaſdam res proprietatis noſtrae id eſt, hobas III. et dimidiam; et ad vnamquamque hobam pertinent jornales LX. et ad dimidiam XXX, et in tribus locis de vineis, vbi poſſunt colligere ſiclas XL. In marcha vel in villa Albolfesheim Aream I. et jornales XI. in*

marcha vel in villa Mouuenheim hobam I. et ad eam pertinent jornales LX. de pratis ad carradas XII. et in Nouale, qui dicitur prope Thonereſberg, inter cultum et incultum hobas III. de ſylua inde poſſunt paſci porci XX. cum mancipiis XII. his nominibus Siego. Herimout. Irminſuuind. Reginbert. Gerbeit. Willigis. Engilſuuind. Sigimuot. Hildibirg. Item Gerbeit. Liutbild. Benedicta. et Vusalgar, et filii eius. Has itaque praeſcriptas res, cum praenominatis mancipiis, totum et ad integrum ex iure et dominatione noſtra in ius et dominationem ſancti Cyriaci ad opus Fratrum ibidem Domino famulantium tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione: vt ab hodierna die et deinceps per hoc noſtrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, ſed Deo auxiliante, perpetuis temporibus ad ſanctum Cyriacum permaneant in vſus Fratrum ibidem Deo famulantium, et nullus Epiſcopus, neque vlla iudiciaria poteſtas eis inde quippiam auferre praeſumat, vt eis libentius pro noſtra ac cariſſimae coniugis, ac dilecta prole, ſalute, Domini clementiam exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis noſtrae deinceps firmior habeatur, et per futura tempora a Fidelibus noſtris verius credatur, et diligentius obſeruetur, manu propria ſubter confirmauimus, et anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum HLVDOVICI *Sereniſſimi Regis.*

HEBEHARDVS *notarius ad vicem* GRIMALDI *archicapellani recognoui et ſubſcripſi.*

Data VIII. Idus Iulii. Anno Chriſto propitio XXXV. Regni Domni HLVDOVVICI *ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione XV. Actum* FRANCONOFVRT, *in Dei nomine feliciter, amen.*

SYLLA-

Digitized by Google

SYLLABVS
HVIVS VNIVERSI OPERIS
TAM TOMORVM, QVAM LIBRORVM, CAPITVM SEV TITVLORVM ATQVE PARAGRAPHORVM, ADIECTIS SIMVL PAGINIS LOCIS PRINCIPALIORIBVS.

TOM. I.

HISTORIAM EDICTORVM, EDICTIQVE PERPETVI COMPLECTENS.

LIBER I.

DE HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM,

IN QVA AGITVR

CAP. I. DE EDICTIS GENERATIM, ET QVIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

§. I. Hiſtoriam edictorum nondum ſatis eſſe illuſtratam. *pag.* 4. §. II. Edicta quid? *p.* 5. §. III. Ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent. *ibid.* §. IIII. Itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures. 6. §. V. Maxime tamen magi-

magiſtratus. EDICTVM aliquando pro lege accipi, LEGEM pro edicto. *pag.* 7. §. VI. Priuati quo ſenſu dicantur EDICERE? 8. §. VII. Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. *Marſyae* ſtatua, ex qua ſuſpenſi libelli famoſi. 10. §. VIII. An ius edicendi arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum. 10. §. VIIII. Sententia *Car. Sigonii* expenſa. 11. §. X. Quocumque ſenſu accipiatur imperium, ex eo deriuari non poſſe ius edicendi. Cur ipſa edicta aliquando vocentur IMPERIA? 12. §. XI. Ius reddendi edicta coniunctum fuiſſe cum HONORIBVS. Quinam HONORATI? 12. §. XII. Quid IVS HONORARIVM? 14.

CAP. II. DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

§. I. Variae edictorum diuiſiones. *pag.* 16. §. II. Magiſtratus ea vel per PRAECONES iuſſiſſe recitari, vel in SCRIPTVRAM redacta publice propoſuiſſe. 17. §. III. Formula edictalis: PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. *ibid.* §. IIII. Edicta inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis. 18. §. V. Eadem propoſita in ALBO. 19. §. VI. Quid ALBVM? 20. §. VII. Edicta alia TRALATITIA, alia NOVA. Cur tralatitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium eſt? 21. §. VIII. Formulae edictales: BONVM FACTVM. Itemque: NON PLACERE. 22. §. VIIII. Edicta alia PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA propoſita, alia REPENTINA. 24. §. X. Quaedam ex his ad REI PVBLICAE adminiſtrationem pertinuiſſe: 25. §. XI. Quaedam ad NEGOTIA FORENSIA. 27. §. XII. Edicta MONITORIA et BREVIA. 28. §. XIII. *Guid. Panciroli* de iis ſententia expenſa. 29. §. XIIII. Coniecturae de edictis monitoriis et breuibus. 30.

CAP. III. DE ORIGINE EDICTORVM ET IURIS EDICENDI.

§. I. Tranſitio ad edictorum originem. *p.* 32. §. II. Eam conſuetudinem fruſtra repeti ab aliis gentibus. Qualia; Athenis fuerint edicta theſmothetarum? 33. §. III. Romae ab ipſis vrbis incunabulis reges edicta propoſuiſſe videri. 35. §. IIII. Deficiente iure ſcripto, pleraque edictis explicari debere. 36. *ſeq.* §. V. Quid MANVS REGIA? *l.* 2. §. 1. *D. de orig. iur.* 38. §. VI. Regum munia poſtea varios magiſtratus et ſacerdotes obiiſſe. Hinc ius edicendi,

Digitized by Google

di, regibus olim proprium, ad omnes fere magiſtratus et ſacerdotes eſſe deuolutum. *pag.* 39.

CAP. IIII. DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORVM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEBIS.

§. I. Errare, qui ſolos praetores, procoſſ. et aediles edicta propoſuiſſe ſtatuunt. *pag.* 41. *ſeq.* §. II. Etiam conſules edicta propoſuiſſe, et quidem non modo repentina. 42. §. III. Sed et ad perpetuam iuris dictionem pertinentia. 43. §. IIII. Hos non modo, creatis praetoribus, ſed et ſub imperatoribus, iuris dictione aliqua gauiſos. 44. *ſeq.* §. V. Edicta DICTATORVM. An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis ſuis ius nouum introduxerint? 46. *ſeq.* §. VI. Edicta CENSORVM tum repentina, tum perpetua. 47. *ſeq.* §. VII. Haec etiam LEGES CENSORIAS dicta eſſe. 48. *ſeq.* §. VIII. Edicta TRIBVNORVM PLEBIS. Ex edictis ſuis hos etiam ius dixiſſe. 49. §. VIIII. An praetores, ſcripturi edicta, ſemper in conſilium adhibuerint tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus. 50. *ſeq.* §. X. QVAESTORES et XXVIROS edicta reddidiſſe non videri. 51. *ſeq.* §. XI. Contra eam poteſtatem ſibi vſurpaſſe DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE, et TRIVMVIROS. 52.

CAP. V. DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos. PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI, et AERARIO potentia et dignitas. *p.* 54. *ſeq.* §. II. Edicta PRAEFECTORVM PRAETORIO. 55. *ſeqq.* §. III. Quid τύποι γενικοὶ, formae generales ὑπαρχικῶν libri? 56. *ſeq.* §. IIII. Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint? 57. *ſeq.* §. V. Edixiſſe etiam PRAEFECTOS VRBI. 58. *ſeqq.* §. VI. Elegans edictum L. Turcii Aproniani, praefecti vrbis, de venditione carnium, 61. *ſeqq.* §. VII. Variae ad illud obſeruationes. Quid MICARE? quid SVB EXAGIO VENDERE? quid SERVVM et SVBIVGVLARE? Officia praefecti vrbi. 63. *ſeqq.* §. VIII. Alterum Turcii Aproniani edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid titulus *canonis vinarii.* 67. *ſeqq.* §. VIIII. Edicta PRAEFECTI ANNONAE. An PATRICII etiam edixerint? Quid ῥωμαϊκῷ τῷ μαγίστρῳ λεγόμενα apud Harme-

Harmenopulum? *pag.* 71. §. X. Edicta PRAEFECTORVM AERARII. Quid PENDERE SVB EDICTO. 72. *seqq.*

CAP. VI. DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. Praetores olim omnes magistratus dictos: non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit PRAETOR SACRIS VVLCANI? Sacrarius Vulcani, aliorumque deorum dearumque 76. *seq.* §. II. Primus praetor quando creatus? 78. §. III. Obtentus patrum, sub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae consulum. 79. §. IIII. Magistratus hic primum patriciorum proprius, postea cum plebe communicatus. 80. §. V. Primum vnum, nempe vrbanum; postea et peregrinum creatum. Praetorem vrbanum MAIOR dictum: an et HONORATVS? *ibid. seq.* §. VI. Numerum praetorum subinde auctum. 82. *seq.* §. VII. Praetores de FIDEIC. TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, an et CEREALES? 84. *seq.* §. VIII. Praetoris iuris dictionem constitisse in DANDO, 86. *seq.* §. VIIII. DICENDO 88. et §. X. in ADDICENDO. 89. *seq.* §. XI. Munera praetorum extraordinaria. 90. *seq.* §. XII. Omnes praetores de iuris dictione sua, rebusque curae suae demandatis edicta proposuisse. 91. *seq.* §. XIII. Eorum alia tralatitia, alia noua. 93. §. XIIII. Cur edicta quaedam, nataeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant? 94. *seq.* §. XV. Edicere solebant praetores sub auspicium magistratus sui, praestito simul in leges iureiurando. 95. *seqq.* §. XVI. Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor. 98. *seqq.* §. XVII. Quo loco illud probabiliter fuerit? 100. §. XVIII. Praetores indirecte sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis. 101. *seqq.* §. XVIIII. CORTII *Vindiciae praetoris Romani* expensae. 103. *seq.* §. XX. Status quaestionis. 105. *seq.* §. XXI. An praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges? 107. *seq.* §. XXII. An cura circa scribenda edicta adhibita? 108. *seq.* §. XXIII. An iusiurandum in leges? 110. *seqq.* §. XXIIII. Edicta frequentissime mutata. 112. *seqq.* §. XXV. Praetor populo omnino illusit NOVIS VOCABVLIS. 114. §. XXVI. Itemque variis inuentis EXCEPTIONIBVS. 120. §. XXVII. Nec non promissis IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. 121. *seq.* §. XXVIII. Denique FICTIONIBVS. 123. *seqq.* §. XXVIIII. Conclusio elenchi. 128. §. XXX. Elogia edicti praetorii, et quomodo illud sensim

Digitized by Google

ſim iuris ſcripti auctoritatem in foro Romano ſit conſecutum? *pag.* 129. *ſeq.*

CAP. VII. DE EDICTIS AEDILITIIS. 130.

CAP. VIII. DE PROCONSULUM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. Varii magiſtratus prouinciales. 130. *ſeqq.* §. II. Prouinciae, quibus legibus vſae ſint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem? 133. *ſeq.* §. III. Edicta prouincialia a quibus propoſita? 136. §. IV. An praeſidibus fuerit ius praetorium? *Panciroli* ea de re ſententia. 137. §. V. Ea refellitur. 138. §. VI. Argumentaque Panciroli refutantur. 139. *ſeqq.* §. VII. Edicta prouincialia vel tralatitia vel noua. 141. *ſeqq.* §. VIII. Repentina etiam permulta propoſita a praeſidibus. 144.

CAP. VIIII. DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. Principes Romani edicta reddiderunt iam ab ipſis Auguſti temporibus. 144. *ſeq.* §. II. Quo iure id fecerint, quum tamen prae ſe ferrent initio, ſe non eſſe legiſlatores, ſed populum. 146. *ſeqq.* §. III. Edicta principum ſaepe SCtis firmata, vel SCta edictis promulgata. 150. *ſeq.* §. IIII. Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae. 152. §. V. Edicta generalia, ſpecialia, mandata. 153. *ſeqq.* §. VI. Eorum publicatio. 156.

LIBER II.

DE

HISTORIA EDICTI PERPETVI,

IN QVA AGITVR

CAP. I. DE PERPETVIS EDICTIS, QUALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERINT.

§. I. Quotuplici ſenſu EDICTVM dicatur PERPETVVM. 157. *ſeq.* §. II. Praetores aliique magiſtratus, olim edicta ſua per ipſum

magiſtratus tempus pro lubitu mutabant. *pag.* 158. §. III. Senatuſconſultum a. v. c. 585. factum, vt praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent. 159. *ſeqq.* §. IIII. Illud non valuiſſe videri, et cur? 164. §. V. Lex Cornelia de edictis perpetuis. 165. *ſeq.* §. VI. Varii ſcriptorum errores de lege illa Cornelia. 166. §. VII. Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad edictum ſcripti. 168. *ſeq.* §. VIII. An Oſilius edictum perpetuum ſcripſerit auctoritate et iuſſu Iulii Caeſaris? 170. *ſeq.* §. VIIII. Dodwelli ſententia expenſa. 171. *ſeq.*

CAP. II. DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. Edictum vere perpetuum conditum eſt ſub Hadriano imp. 173. §. II. Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor. 175. *ſeqq.* §. III. Genuina conditi edicti perpetui era figenda in a. erae Dionyſ. CXXXI. 176. §. IIII. Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri. 177. *ſeq.* §. V. Et edictum compoſuiſſe auctoritate Hadriani. 178. §. VI. Iulianum ex variis aliis edictis collegiſſe edictum ſuum. 180. *ſeq.* §. VII. Quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe atque immutaſſe. 181. *ſeq.* §. VIII. Immo et quaeſtiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidiſſe. 183. *ſeq.* §. VIIII. Illius auctoritas. 184. *ſeqq.* §. X. Quid iuris prudentia MEDIA? 187. *ſeqq.* §. XI. Auctoritatem ſuam edictum perpetuum conſeruauit etiam ſub inſequentibus imperatoribus. Seueri imp. irritum conſilium. 190. *ſeq.* §. XII. Plerique ICti poſt Hadrianum ad edictum illud ſe frequenter referunt. 192. §. XIII. Illud in ſcholis iuridicis ab anteceſſoribus explicatum. 193. *ſeq.* §. XIIII. An ſectae iuriſconſultorum plane ceſſauerint, condito edicto perpetuo? 194. *ſeqq.*

CAP. III. DE SALVIO IVLIANO IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. Vita Saluii Iuliani parum certa exploratagque eſt. 196. §. II. Patria eius non Mediolanum, ſed, quod probabilius, Hadrumetum. 197. *ſeq.* §. III. Africa cauſſidicorum nutricula. 199. §. IIII. Maiores Iuliani incerti. 200. §. V. Ipſe tamen fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente Spartiani et Iſaaci Caſauboni. 201. §. VI. Nec non ex ſententia Reineſii et Ruperti. 202. *ſeq.* §. VII. Vtriuſque ſtemmatis examen. 204. *ſeqq.* §. VIII. Quae Didii Iuliani mater? Quae pa-

ter-

Digitized by Google

terna eiuſdem origo? *pag.* 207. *ſeqq.* §. VIIII. Iuliani iuriſconſulti nomina. 210. §. X. Floruiſſe illum ſub Hadriano. 211. §. XI. Itemque ſub Antonino Pio et DD. fratribus. 212. §. XII. An fuerit μακρόβιος ille, de quo *l.* 20. *D. de fideic. libert.* 213. *ſeqq.* §. XIII. Studia Iuliani philologica. 215. *ſeqq.* §. XIIII. Peritia antiquitatum Romanarum. 218. *ſeqq.* §. XV. Eiuſdem philoſophia. 221. §. XVI. Varia ſcientiae philoſophicae ſpecimina. 222. *ſeq.* §. XVII. Iulianus Stoicus. 225. *ſeq.* §. XVIII. Doctrinae Stoicae in Iuliani fragmentis veſtigia. 227. *ſeqq.* §. XVIIII. An et ſubtilitatum Stoicarum ſtudioſus fuerit? 230. *ſeq.* §. XX. Eius iuris prudentia legiſlatoria. 232. *ſeq.* §. XXI. Itemque conſultatoria. 234. *ſeqq.* §. XXII. Et iudicialis. 237. *ſeq.* §. XXIII. Iuliani inter iuriſconſultos auctoritas. Iulianus Berytenſium anteceſſor a noſtro diuerſus. 238. *ſeqq.* §. XXIIII. Praeceptor Iuliani Priſcus Iauolenus. An is homo ineptus et ſtolidus? 240. *ſeqq.* §. XXV. Condiſcipuli Iuliani, Aburnius Valens et Tuſcianus. 242. *ſeq.* §. XXVI. Iuliani auditores. 244. *ſeq.* §. XXVII. Fuiſſe illum ſectae Sabinianae anteſignanum. 246. §. XXVIII. Quos honores in re publica geſſerit? 247. *ſeqq.* §. XXVIIII. An et prouincias rexerit? 250. *ſeq.* §. XXX. Vitae finis et ſepultura. 251. *ſeq.* §. XXXI. Scripta Iuliani, DIGESTA. 252. *ſeqq.* §. XXXII. Variorum ad illa Notae. 254. *ſeq.* §. XXXIII. Libri ad MINICIVM. 256. §. XXXIIII. Libri ad VRSEIVM FEROCEM. 257. §. XXXV. Liber de AMBIGVITATIBVS. 258. *ſeq.* §. XXXVI. An et *ad edictum*, et *de praedio dotali* ſcripſerit? 260.

CAP. IIII. DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a SCto illi praemiſſo. 261. *ſeq.* §. II. An orationem in ſenatu ipſe Hadrianus recitarit? 262. *ſeqq.* §. III. De interna edicti perpetui forma, 265. *ſeq.* §. IIII. An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum? 267. *ſeqq.* §. V. De materia edicti perpetui. 269. §. VI. De commentariis iuriſconſultorum ad edictum perpetuum, primo SEX. POMPONII. 270. §. VII. CAII. 271. *ſeq.* §. VIII. VLPIANI. *pag.* 273. *ſeqq.* §. VIIII. IVLII PAVLLI. 275. *ſeq.* §. X. De CALLISTRATI edictis monitoriis, et de FVRII ANTHIANI libris ad edictum. 276. §. XI. De aliorum commentariis. 277. *ſeq.* §. XII. Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique iuriſconſultorum libri ſcripti. *ibid. ſeqq.*

TOM. II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

Nomina ſcriptorum, de edicto teſtimonium perhibentium, ordine alphabetico poſita.

ALEXANDER imp. *pag.* 284. 285
ANTONINVS Pius. 283
- - A. 283. 284
AVRELIVS, 291
BLASTARES MATH. Hieromachus. 294
CALLISTRATVS. 283
CARACALLA ANTONINVS imp. 284. bis.
CARVS A. 288
DIOCLETIANVS A. 288. 289
EVSEBIVS. 291
EVTROPIVS. 292
FESTVS. 291
Fragmentum regularum veteris iuriſconſulti a Petro Pithoeo primum editum. 291
GALLIENVS A. 287
GELLIVS. 283
GORDIANVS imp. *pag.* 286. 287
HERMOGENIANVS. 287
IVSTINIANVS. 292. 293
LEO imp. 293
MAXIMIANVS A. 288. 289. 290. 291
MODESTINVS. 288
NVMERIANVS A. 287
PAEANIVS. 292
PAPINIANVS. 284
PAVLLVS. 285. 286
- - DIACONVS. 293
PHILIPPVS imp. 287
SCAEVOLA CERVIDIVS. 283
SEVERVS A. 283. 285
SPARTIANVS. 291
VALERIANVS A. 287
VICTOR AVRELIVS. 291
VLPIANVS. 285

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. *p.* 295
Tit. I. De actione danda. 303

TIT.

Digitized by Google

TIT. II. De magiſtratuum municipalium poteſtate et officio. *pag.* 305
III. De modo iuris dictionis. 314
IIII. De vadimoniis. 315
V. De lite vindiciarum. 318
VI. De iudicis datione. 323
VII. De formula iuris dictionis, et albo corrupto. 327
VIII. Quod quiſque iuris in alterum ſtatuit, vt ipſe eodem iure vtatur. 331
VIIII. De edendo. 334
X. De pactis et conuentionibus. 339
XI. De in ius vocando. 343
XII. In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautum dent. 348
XIII. Si quis in ius vocatus non ierit: 350
XIIII. Qui neque ſequantur, neque ducantur. 351
XV. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat. 355
XVI. De poſtulando. 357
XVII. De his, qui notantur infamia. 362
XVIII. De plus petendo. 371
XVIIII. Si ex noxali cauſſa agitur, quemadmodum caueatur. 374
XX. De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat. 376
XXI. De cognitoribus. 377
XXII. De procuratoribus. 382
XXIII. Quod cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur. 391
XXIIII. De negotiis geſtis. 393
XXV. De calumniatoribus. 397
XXVI. De in integrum reſtitutionibus. 400
XXVII. De receptis [*arbitris*,] et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant. 426
XXVIII. Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant. 430
XXVIIII. De ſatiſdando. 432

Digitized by Google

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS DE IVDICIIS INSCRIBITVR.

pag. 436
TIT. XXX. De iudiciis, et vbi quisque agere vel conueniri debeat. 437
XXXI. De inofficioso testamento. 444
XXXII. De hereditatis petitione. 449

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, quod exstat *l.* 20. §. 6. *Dig. de heredit. petit.*

Excursus.

I. Dies et Coss. quibus hoc SC. conditum. 452
II. An in eo coss. ordinariis iungantur suffecti? 453
III. Libellus huic SC. praemissus. 454
IIII. Ex eo libello quaedam fragmenta superstant. 455
V. Occasio SC. ex hereditate caduca Rustici. Quis ille Rusticus? *ibid.*
(Eius stemma genealogicum exstat *p.* 456
VI. Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad sola? 457
VII. Primum SC. caput de vsuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis. 458
VIII. Caput secundum de pretio in locum rerum succedente. 459
VIIII. Quid si res apud emtorem deperierint, deminutaeue sint? 460
X. Tertium SC. caput de iis, qui dolo possidere desierint. *ibid.*
XI. Regulae huius sensus et origo. 461
XII. Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus. 462
XIII. A quo tempore hereditas fisco petita intelligatur? 463
XIIII. Conclusio dissertationis. 464
TIT. XXXIII. Si pars hereditatis petatur. *ibid.*
XXXIIII. De possessoria hereditatis petitione. 465
XXXV. De fideicommissaria hereditatis petitione. 466

TIT.

Digitized by Google

TIT. XXXVI. De rei vindicatione. *pag.* 467
XXXVII. De Publiciana in rem actione. 472
XXXVIII. Si ager vectigalis petatur. 475
XXXVIIII. De vsufructu, operis seruorum, vsu et habitatione. 476
XXXX. De seruitutibus rusticorum atque vrbanorum praediorum. 480
XXXXI. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 487
XXXXII. De lege Aquillia. 489
XXXXIII. De noxalibus actionibus. 498
XXXXIIII. Finium regundorum. 500
XXXXV. Familiae erciscundae. 504
XXXXVI. Communi diuidundo. 507
XXXXVII. Quemadmodum actiones per inficiationem duplentur. 509
XXXXVIII. De beneficio diuisionis inter fideiussores. 515
XXXXVIIII. Si iudex litem suam fecisse dicatur. 516
L. De his, quae in fraudem creditorum fiunt. 517
LI. De interrogationibus in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus. 519
LII. De iureiurando voluntario. 524
LIII. De his, qui effuderint vel deiecerint. 532
LIIII. De seruo corrupto. 536
LV. De aleatoribus. 540
LVI. Si mensor falsum modum dixerit. 542
LVII. Ad exhibendum. 545
LVIII. De religiosis et sumtibus funerum. 550
LVIIII. De sepulcro violato. 553

TOM. III.

LIBROS ALIQVOT VETERVM IVRECONSVLTORVM ORDINI SVO RESTITVTOS TRADENS.

SERIES
LIBRORVM LXXXX. DIGESTORVM SALVII IVLIANI.

PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRIS DICTIONE. 567

Prae-

Digitized by Google

Praefatio *aduerſus eos, qui quid aduerſus edictum admiſerint.* pag. 567
TIT. I. De actione danda vel deneganda a praetore. *ibid.*
II. *De magiſtratibus municipalibus, eorumque poteſtate et officio.*
III. *De modo iuris dictionis eorum.*
IIII. *De vadimonio.*
V. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.* 568
VI. De iuris dictione mandata, et iudice dando. *ibid.*

LIB. II. DE FORMVLA IURISD. EDENDO ET PACTIS.
TIT. I. *De formula iuris dictionis, deque albo praetoris.*
II. *De edendo.*
III. *De pactis.*
IIII. De in ius vocando.
V. *Qui neque ſequantur, neque ducantur.*
VI. *De poſtulando.*
VII. *De his, qui not. infamia.*
VIII. *De forma agendi.*
VIIII. *De plus petendo.*
X. De cautione iudicio ſiſti, et vadimonio deſerto.
XI. *De dote, de muliere, abeſſe, amiſiſſe.*

LIB. III. DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.
TIT. I. *De cognitoribus.*
II. De procuratoribus.
III. *Quod vniuerſitatis cuiuſque nomine vel contra eam agitur.* 569
IIII. De negotiis geſtis. *ibid.*
V. *De calumniatoribus.*

LIB. IIII. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS ET RECEPTIS. *ib.*
TIT. I. De dolo malo.
II. De metu.
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. *De capite minutis.*
V. *De eo, quod falſo tutore geſtum.*
VI. Ex quibus cauſſis maiores XXV. ann. in integr. reſtit.
VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.* 570
VIII. *De temporibus in integrum reſtitutionum.* *ibid.*
VIIII. De receptis, qui arbitrium receperunt.
X. *Nautae, caupones, ſtabularii, vt recepta reſtituant.*
XI. *De ſatis dando.*

LIB. V. DE IUDICIIS.
TIT. VII. De iudiciis.

LIB.

Digitized by Google

LIB. VI. De petitione hereditatis. pag. 571.

Tit. I. *De querela inofficioſi.* ibid.
II. De hereditatis petitione.

LIB. VII. De actionibvs ex dominio et servitvtibvs.

Tit. I. De rei vindicatione.
II. De Publiciana in rem actione.
III. *Si ager vectigalis petatur.*
V. De ſeruitutibus.
VI. De vſufructu, vſu, habitatione.

LIB. VIII. De ivdiciis dvplicibvs.

Tit. I. Finium regundorum.
II. Familiae erciſcundae.
III. Communi diuidundo. 573.

LIB. VIIII. De damno dato, ivreivrando, actionibvs de servo corrvpto, aleatoribvs, adversvs mensorem, ad exhibendvm. *ibid.*

Tit. I. *De damno dato, et ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*
II. De noxalibus actionibus.
III. *De iudice litem ſuam faciente.*
IIII. *De fraudatoriis actionibus.*
V. *De interrogationibus in iure faciendis.*
VI. De iureiurando.
VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*
VIII. De ſeruo corrupto.
VIIII. *De aleatoribus.* 574.
X. *Si menſor falſum modum dixerit.* ibid.
XI. Ad exhibendum et de ventre inſpiciendo.

LIB. X. De rebvs creditis et condictionibvs qvibvsdam.

Tit. I. De religioſis et ſumtibus funerum.
II. De rebus creditis et certi condictione.
III. De iureiurando.
IIII. De condictione indebiti et ſimilibus.
V. *De condictione furtiua.* 575.
VI. *De condictione triticaria.* ibid.
VII. *De eo, quod certo loco.*

LIB. XI. DE CONSTITVTO, COMMODATO, PIGNORE, PRAESCRIPTIS VERBIS, EXERCITORIA ET INSTITORIA. *pag.* 575.

TIT. I. De conſtituta pecunia.
II. Commodati.
III. De pignoratitia actione.
IIII. De praeſcriptis verbis et in factum actionibus.
V. *De exercitoria actione.* 576.
VI. De inſtitoria actione. *ibid.*

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

TIT. I. De tributoria actione.
II. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*
III. De SC. Macedoniano.
IIII. Quod iuſſu.
V. *De in rem verſo.*
VI. De peculio.
VII. Ad SC. Velleianum. 577.

LIB. XIII. DE ACTIONIBVS EX NEGOTIIS PER ALIOS EXPLICATIS, COMPENSATIONE, PIGNORE, DEPOSITO. 578.

TIT. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis. *ibid.*
II. *De compenſatione.*
III. De pignoribus.
IIII. Depoſiti. 579.

LIB. XIIII. DE MANDATO ET SOCIETATE. *ibid.*

TIT. I. De mandati actione.
II. Pro ſocio.

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD LEG. RHODIAM, AESTIMATORIA.

TIT. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 580.
III. *Ad legem Rhodiam de iactu.* 581.
IIII. *De aeſtimatoria actione.* *ibid.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. XVI. De sponsalibvs, nvptiis, dote. *Pag.* 581.

Tit. I. De ſponſalibus. *ibid.*
II. De nuptiis.
III. De iure dotium et pactis dotalibus.
IIII. De fundo dotali.

LIB. XVII. De variis dotis speciebvs et donatione inter virvm et vxor. 582.

Tit. I. De variis dotium ſpeciebus. *ibid.*
II. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. XVIII. De divortiis et dotis repetitione. 583.

Tit. I. De diuortiis et repudiis. *ibid.*
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.
III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XVIIII. De rervm amotarvm actione, ventre in possessionem misso et agnoscendis vel alendis liberis.

Tit. I. De actione rerum amotarum.
II. Si ventris nomine cet.
III. De agnoſcendis et alendis liberis. 584.

LIB. XX. De tvtelis. *ibid.*

Tit. I. De teſtamentaria tutela.
II. De legitima tutela.
III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. De officio tvtoris et actionibvs ex tvtela natis.

Tit. I. De confirmatione tutoris.
II. *De ſatisdatione tutorum.*
III. *De excuſationibus.*
IIII. De adminiſtratione tutorum.
V. De auctoritate tutoris.
VI. De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis. 585.

Digitized by Google

TIT. VII. De fuſpectis tutoribus. pag. 585.
VIII. De tutelae actionibus. *ibid.*
VIIII. De magiſtratibus conueniendis.
X. De curatore furioſi.

LIB. XXII. DE FVRTIS ET OPERIS LIBERTORVM.

TIT. I. De noxali furti actione, et furto generatim.
II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt facto.* 586.
III. De publicanis et furto a familia eorum facto. *ibid.*
IIII. De operis libertorum.

LIB. XXIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS CONTRA TABVLAS.

TIT. I. De bonorum poſſeſſionibus.
II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas. 587.
III. De legatis praeſtandis. *ibid.*
IIII. De collatione bonorum et dotis.

LIB. XXIIII. DE BONORVM POSSESSIONE VENTRI, ET EX EDICTO CARBONIANO DATA.

TIT. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
II. De ventre in poſſeſſionem mittendo.
III. De Carboniano edicto.

LIB. XXV. DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM TABVLAS. 588.

TIT. I. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas. *ibid.*

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

TIT. I. De iure abſtinendi.
II. De bonis libertorum.
III. Si quid in fraudem patroni.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.

TIT. I. De teſtamento militis.
II. De teſtamentis.
III. De legitimis ſucceſſionibus. 589.
IIII. Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt vnde liberi. *ibid.*

TIT.

Digitized by Google

TIT. V. Vnde legitimi. pag. 589.
VI. Vnde cognati. *ibid.*
VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS cet.

TIT. I. *De caducis.*
II. *De ereptitiis.*
III. *De vacantibus.*
IIII. Si quis aliquem teſtari prohibuerit.
V. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*
VI. De tempore bon. poſſeſſ.
VII. *Quis ordo in bonorum poſſeſſione obſeruetur.*
VIII. *De ſucceſſorio edicto.*

LIB. XXVIIII. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

TIT. I. De liberis et poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.
II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento. 590.

LIB. XXX. DE HERED. INSTIT. ET SVBSTITVTIONIBVS. *ibid.*

TIT. I. De heredibus inſtituendis.
II. De ſubſtitutionibus.
III. De conditionibus inſtitutionum. 591.

LIB. XXXI. DE ADQVIR. VEL OMITT. HEREDITATE. *ibid.*

TIT. I. *Teſtamenta quemadm. aperiantur.*
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti cet.
IIII. *De SC. Silleniano.*

LIB. XXXII. DE LEGATIS.

Digitized by Google

* * * * * * * * * * * *

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE PRIMA PERSONARVM DIVISIONE. *pag. 592.*

TIT. I. De iure nat. gent. et ciu. *ibid.*
II. De ſtatu hominum, vel iure perſonarum.
III. De ingenuis.
IIII. De libertinis.
V. *Quibus ex cauſſis manumittere non licet.*

LIB. II. DE SECVNDA PERSONARVM DIVISIONE.

TIT. I. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt. 593.
II. De patria poteſtate. *ibid.*
III. *De adoptionibus et emancipationibus.*
IIII. *De tutelis.*
V. De tutela teſtamentaria.
VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.
VII. De capitis deminutione.
VIII. *De Atiliano tutore, et eo, qui ex lege Iulia et Titia datur.*
VIIII. *De auctoritate tutorum.*
X. *Quibus modis tutela finitur.*
XI. *De curatoribus.*
XII. *De ſatis datione tutorum vel curatorum.*
XIII. De excuſationibus tutorum et curatorum.
XIIII. *De ſuſpectis tutoribus.*

LIB. III. DE RERVM DIVISIONE ET ADQVIR. DOM.

TIT. I. De rerum diuiſione et adquirendo earum dominio.
II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.* 594.

TIT.

Digitized by Google

TIT. III. *De ſeruitutibus praediorum.* pag. 594.
IIII. De vſufructu, vſu, habitat. *ibid.*
V. De vſucapionibus.
VI. De donationibus.
VII. Quibus alienare licet vel non.
VIII. Per quas perſonas cuique adquiritur. 595.

LIB. IIII. DE TESTAMENTIS. *ibid.*

TIT. I. *De teſtamentis ordinandis.*
II. De militari teſtamento.
III. Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.
IIII. *De exheredatione liberorum.*
V. De heredum inſtitutione.
VI. De vulgari et pupillari ſubſtitutione.
VII. Quibus modis teſtamenta infirmantur.
VIII. De querela inofficioſi teſtamenti.
VIIII. De hereditatum qualitate et differentia.

LIB. V. DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO ET ALIIS MODIS ADQVIRENDI VNIVERSALIBVS. 596.

TIT. I. *De hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur.* ibid.
II. De legitima agnatorum ſucceſſione.
III. *De SCtis Tertulliano et Orphitiano.*
IIII. *De gradibus cognationis.*
V. *De ſeruili cognatione.*
VI. De ſucceſſione libertorum.
VII. *De bonorum poſſeſſionibus.*
VIII. *De adſignatione libertorum.*
VIIII. *De adquiſitione per arrogationem.*
X. *De eo, cui libertatis cauſſa bona addicuntur.*
XI. *De ſucceſſione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

LIB. VI. DE LEGATIS GENERATIM.

TIT. I. De legatis.
II. Quando dies legatorum cedat. 597.
III. De adimendis vel transferendis legatis. *ibid.*

LIB. VII. DE LEGATIS SPECIATIM.

TIT. I. De annuis legatis.

TIT.

Digitized by Google

Tit. II. De vſufructu legato. pag. 597.
III. *De ſeruitute legata.* 598.
IIII. *De dote praelegata.* ibid.
V. *De optione vel electione legata.*
VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*
VII. De inſtructo vel inſtrumento legat.
VIII. De peculio legato.
VIIII. *De penu legata.*
X. *De ſupellectile legata.*
XI. De alimentis vel cibariis legatis.
XII. *De auro, argento, mundo legatis.*
XIII. *De liberatione legata.*
XIIII. Vt legatorum ſeu fideic. cauſſa.
XV. Ad legem Falcidiam.
XVI. De codicillis. 599.

LIB. VIII. De fideicommissis generatim. *ibid.*

Tit. I. De fideicommiſſariis hereditatibus.
II. De rebus ſingulis per fideicommiſſum relictis.

LIB. VIIII. De fideicommissariis libertatibvs, in specie et mortis cavssa donation.

Tit. I. De fideicommiſſariis libertatibus.
II. De donationibus mortis cauſſa. 600.

LIB. X. De nvptiis. *ibid.*

Tit. I. *De ſponſalibus.*
II. De ritu nuptiarum.
III. *De iure dotium.*
IIII. *De pactis dotalibus.*
V. *De fundo dotali.*

LIB. XI.

(*Ex eo citatae* l. 3. de his, quae pro non ſcript. *et* l. 2. de his, quae vt indign. *in mendo cubare videntur, ideoque hic omiſſae, cum probabilius ſit, hoc libro continuatos fuiſſe titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum eſſe*)

Tit.

Digitized by Google

TIT. I. *De donationibus inter virum et vxorem.* pag. 600.
II. *De diuortiis et repudiis.* ibid.
III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII ET CONCVBINATV.

TIT. I. *De impensis in res dotales factis.*
II. *De actione rerum amotarum.*
III. *De agnoscendis et alendis liberis.*
IIII. *De inspiciendo ventre, custodiendoque partu.*
V. *De concubinis.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS. 601.

TIT. I. De manumissionibus. *ibid.*
II. De iure patronatus.
III. *De obligationibus.*
IIII. *De contractibus, qui re ineuntur.*
V. De verborum obligationibus et fideiussionibus.
VI. De emtione venditione.
VII. De locatione conductione.
VIII. De societate.
VIIII. De mandato.
X. De contractibus innominatis.

LIB. XIIII. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVMDAM ADFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS. 602.

TIT. I. De quasi contractibus. *ibid.*
II. De vsuris, fructibus, eoque, quod interest.
III. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*
IIII. *Quibus modis tollitur obligatio.*
V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*
VI. Vi bonorum raptorum.
VII. *De lege Aquillia, noxa, pauperie.*
VIII. De iniuriis.
VIIII. *De quasi delictis.*
X. De extraordinariis criminibus.

TIT. XI. De publicis iudiciis. pag. 602.
XII. *De accuſationibus.* ibid.
XIII. Ad legem Iuliam maieſtatis.
XIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis.* 603.
XV. Ad legem Iuliam de vi publica. ibid.
XVI. Ad legem Iuliam de vi priuata.
XVII. Ad legem Corneliam de ſicariis et veneficis.
XVIII. Ad legem Pompeiam de parricidiis.
XVIIII. Ad legem Corneliam de falſis.
XX. De lege Iulia repetundarum.
XXI. *De lege Iulia de annona.*
XXII. De lege Iulia peculatus.
XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*
XXIIII. *De lege Fabia de plagiariis.*
XXV. De quaeſtionibus, poenis, interdictis et reſtitutis.

LIB. XV. DE ACTIONIBVS, INTERDICTIS ET IVDICIIS.
et XVI. DE IVRISDICTIONE ET OFFICIO MAGISTRATVVM
tractaſſe videntur.

* * * * * * * * * * * *

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. 604.
Prooemium de iure naturali, gentium, et ciuili. ibid.

PARS I.
DE STATV HOM.

TIT. I. De iure perſonarum.
II. *De ingenuis.*

TIT.

Digitized by Googl

TIT. III. De libertinis. *pag.* 604.
IIII. Qui et ex quibus cauſſis manumittere non poſſunt. 605.
V. De his, qui ſui vel alieni iuris ſunt. *ibid.*
VI. *De patria poteſtate, adoptionibus et emancipationibus.*
VII. De tutelis et curationibus.

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.
VIIII. De magiſtratibus municipalibus, eorumque officio et iuris dictione.
X. *De formula iuris dictionis et albo corrupto.*
XI. *De edendo.*
XII. De pactis et tranſactionibus.
XIII. De in ius vocando.
XIIII. De poſtulando.
XV. *De his, qui notantur infamia.*
XVI. De cautionibus.
XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum geſtoribus.*
XVIII. *De calumniatoribus.*
XVIIII. De in integrum reſtitutionibus.
XX. *De receptis et arbitris.*
XXI. *De nautis, cauponibus, ſtabulariis.*
XXII. *De iudiciis.*
XXIII. *De hereditatis petitione.*
XXIIII. *De rei vindicatione, et Publiciana.*
XXV. *De vſufructu et ſeruitutibus praedialibus.*
XXVI. *De damno dato.*
XXVII. *De iudiciis duplicibus, finium regundorum, famil. erciſcundae, et communi diuidundo.*
XXVIII. *De iudice, qui litem ſuam fecit.*
XXVIIII. *De interrogationibus in iure faciendis.*
XXX. *De iureiurando.* 606.
XXXI. *De his, qui effuderunt, vel deiecerunt.* ibid.
XXXII. *De ſeruo corrupto.*
XXXIII. *De aleatoribus.*

Tit. XXXIIII. *Si menſor falſum modum dixerit.* pag. 606.
XXXV. *Ad exhibendum, et de ventre inſpiciendo.* ibid.
XXXVI. *De religioſis.*

LIB. II. 607.

Tit. I. *De rebus creditis et certi condictione.* bid.
II. *De iureiurando.*
III. De condictionibus indebiti et aliis.
IIII. *De eo, quod certo loco.*
V. *De pecunia conſtituta.*
VI. *Commodati.*
VII. *De pignoratitia actione.*
VIII. De praeſcriptis verbis et in factum actione.
VIIII. *De exercitoria.*
X. *De inſtitoria.*
XI. *De tributoria.*
XII. *Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt.*
XIII. De SC. Macedoniano.
XIIII. *Quod iuſſit.*
XV. *De in rem verſo.*
XVI. *De peculio.*
XVII. *Ad SC. Velleianum.*
XVIII. *De compoſitionibus.*
XVIIII. *De depoſito.*
XX. Mandati et contra.
XXI. *Pro ſocio.*
XXII. De emtione venditione et actionibus emti venditi.
XXIII. De locatione conductione. 608.
XXIIII. Ad legem Rhodiam de iactu. *ibid.*
XXV. De aeſtimatoria.
XXVI. De pignoribus.
XXVII. De nuptiis.
XXVIII. De iure dotium.
XXVIIII. De pactis dotalibus.
XXX. De fundo dotali.
XXXI. De diuortiis, et ſoluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
XXXII. De donatione inter virum et vxorem. 609.
XXXIII. De actione rerum amotarum. *ibid.*

Tit.

Digitized by Google

TIT. XXXIIII. Si ventris nomine. pag. 609.
XXXV. De agnoſcendis et alendis liberis. ibid.
XXXVI. De tutelis et curatione.
XXXVII. De noxali furti actione.
XXXVIII. *De furto a ſeruo, qui teſtamento liber eſſe iuſſus eſt, facto.*
XXXVIIII. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.* 610.
XXXX. De operis libertorum. ibid.

LIB. III.

TIT. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*
II. De bonorum poſſeſſione contra tabulas.
III. De legatis praeſtandis.
IIII. *De collatione bonorum.*
V. *De collatione dotis.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
VII. De ventre in poſſeſſionem mittendo.
VIII. De Carboniano edicto.
VIIII. De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.
X. De bonis libertorum.
XI. *Si tabulae teſtamenti nullae exſtabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*
XIII. *De teſtamentis.*
XIIII. *De legitimis ſucceſſionibus.* 611.
XV. *Vnde liberi.* ibid.
XVI. Vnde legitimi.
XVII. *Vnde cognati.*
XVIII. Vnde vir et vxor.
XVIIII. De vacantibus, ereptitiis, caducis.
XX. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit.*
XXI. *Vt ex legibus et SCtis bonorum poſſeſſio detur.*
XXII. *Quis ordo in bonor. poſſeſſ. ſeruetur.*
XXIII. *De ſucceſſorio edicto.*
XXIIII. De heredibus inſtituendis.
XXV. *De ſubſtitutionibus.*
XXVI. De conditionibus inſtitutionum.
XXVII. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.

TIT. XXVIIII. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab int. XXX. *De SC. Silaniano.* *pag.* 611. 612.

LIB. IIII. *ibid.*

TIT. I. De legatis et fideicommiſſis.
II. De conditionibus et demonſtrationibus.
III. Ad legem Falcidiam.
IIII. Ad SC. Trebellianum.
V. Vt in poſſeſſionem legatorum cauſſa.
VI. De operis noui nunciatione.
VII. De damno infecto.
VIII. Aquae pluuiae arcendae.

LIB. V.

TIT. I. *De cauſſis ſtatus.*
II. De liberali cauſſa.
III. *De ſtatu liberis.* 613.
IIII. De colluſione detegenda. *ibid.*
V. De publicanis.
VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. *De incendio, furto, cet.*
VIIII. De iniuriis.
X. *De re iudicata et exſequutionibus.*
XI. *De confeſſis.*
XII. *De ceſſione bonorum.*
XIII. *Quibus ex cauſſis in poſſeſſionem eatur.*
XIIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*
XV. De priuilegiis creditorum.
XVI. *De bonorum venditione.* 614.
XVII. *De ſeparationibus.* *ibid.*
XVIII. *De curatore bonis dando.*
XVIIII. De iure fiſci in bonis damnatorum.

LIB. VI.

TIT. I. De his, qui in quantum facere poſſunt, condemnantur.
II. *De his, quae in fraudem creditorum.*
III. *De interdictis.*
IIII. *Quorum bonorum.*

TIT.

Digitized by Google

TIT. V. *Quod legatorum.* pag. 614.
VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.* ibid.
VII. *De interdictis super re priuata, retinendae vel recuperandae possessionis.*
VIII. *De superficiebus.*
VIIII. *De itinere actuque priuato.*
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De operis noui nunciatione.*
XIIII. *De cloacis.*
XV. *Quod vi aut clam.*
XVI. *De remissionibus.*
XVII. *De precario.*
XVIII. *De arboribus.* 615.
XVIIII. *De glande legenda.* ibid.
XX. *De homine libero exhibendo.*
XXI. De liberis exhibendis.
XXII. *Virubi.*
XXIII. *Ne vis fiat ei, cet.*
XXIIII. *De interdicto Saluiano.*
XXV. *De migrando.*
XXVI. *De exceptionibus.*
XXVII. *De exceptione vadimonii deserti.*
XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*
XXVIIII. De doli mali exceptione.
XXX. De exceptione rei venditae non traditae.
XXXI. *De litigiosis.*
XXXII. De praescriptione.
XXXIII. Quarum rerum actio non detur.
XXXIIII. De exceptione iurisiurandi.
XXXV. *De his, quae ouerandae libertatis.*
XXXVI. De stipulationibus.
XXXVII. *De stipulationibus praetoriis.* 616.
XXXVIII. *Iudicio sisti.* ibid.
XXXVIIII. *Iudicatum solui.*
XXXX. *De re defendenda.*
XXXXI. *De dolo malo.*

TIT.

Digitized by Google

Tit. XXXXII. *Tutelae et teſtamenti.* pag. 616.
XXXXIII. *Legatorum nomine.* ibid.
XXXXIIII. *Si cui plus, quam per legem Falc. cet.*
XXXXV. *Rem pupilli ſaluam fore.*
XXXXVI. Ratam rem haberi.
XXXXVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*
XXXXVIII. *De duplae ſtipulatione.*
XXXXVIIII. *De ſtipulatione ob nouum opus et damni infecti.*

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

L. *De publicis iudiciis.*
LI. De accuſationibus.
LII. *De cuſtodia et exhibitione reorum.*
LIII. Ad legem Iuliam maieſtatis. 617.
LIIII. *Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis.* ibid.
LV. *Ad legem Iul. de vi publica et priuata.*
LVI. *Ad legem Corneliam de ſicariis et veneficis.*
LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*
LVIII. De lege Cornelia de falſis.
LVIIII. *De lege Iulia repetundarum.*
LX. *De lege Iulia de annona.*
LXI. *De lege Iulia peculatus.*
LXII. *De lege Iulia ambitus.*
LXIII. De lege Fabia de plagiariis.
LXIIII. *Ad SC. Turpillianum.*
LXV. *De requirendis vel abſentibus damnandis.*
LXVI. *De quaeſtionibus.*
LXVII. *De poenis.*
LXVIII. De bonis damnatorum.
LXVIIII. *De bonis eorum, qui ante ſententiam, cet.*
LXX. *De interdictis et relegatis.*
LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

Digitized by Google

* * * * * * * * * * * * * * *

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA;
PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. De IVRIS DICTIONE. pag. 618.
Prooemium. ibid.
TIT. I. *De actione danda denegandaue.*
II. De magiſtratibus municipalibus; eorumque iuris dictione, poteſtate, officio.
III. *De vadimonio.*
IIII. *De vindiciis ſecundum poſſeſſorem dandis.*
V. *De formula iuris dictionis.*
VI. *De edendo.*
VII. De pactis.
VIII. De in ius vocando.
VIIII. *De poſtulando.* 619.
X. De his, qui notantur infamia. ibid.
XI. De cautione in iudicio ſiſti.
XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum geſtoribus.
XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. De IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

TIT. I. *De dolo malo.*
II. *Quod metus cauſſa.*
III. De minoribus XXV. annis.
IIII. De capite minutis.
V. *De eo, quod falſo tutore auctore geſtum.*

Digitized by Google

TIT. VI. *Ex quibus cauſſis maiores XXV. annis in integrum reſtituuntur.* pag. 619.
VII. *De alienatione iudicii mutandi cauſſa facta.* ibid.
VIII. De temporibus in integrum reſtitutionis.
VIIII. De receptis, et qui in arbitrium receperunt. 620.
X. *Nautae, caupones, ſtabularii recepta vt reſtituant.* ibid.
XI. *De ſatiſdationibus.*

LIB. III. DE IVDICIIS ET RERVM VINDICATIONE.

TIT. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.
II. De rei vindicatione.
III. *De Publiciana in rem actione.*
IIII. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB. IIII. DE HEREDITATIS PETITIONE. 621.

TIT. I. *De inofficioſo teſtamento.* ibid.
II. De hereditatis petitione.
III. *Si pars hereditatis petatur.*
IIII. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*
V. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.
TIT. I. De ſeruitutibus.
II. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur.*
III. Ad legem Aquilliam.
IIII. De noxalibus actionibus. 622.
V. *Finium regundorum.* ibid.
VI. Familiae erciſcundae.
VII. *Communi diuidundo.*
VIII. *De iudice litem ſuam faciente.*
VIIII. De interrogationibus in iudicio faciendis.
X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.
XI. *De ſeruo corrupto.*
XII. *De aleatoribus.*
XIII. *Si menſor falſum modum dixerit.* 623.
XIIII. Ad exhibendum. ibid.
XV. *De fugitiuis.*
XVI. De religioſis et ſumtibus funerum.

Digitized by Google

LIB. VI. De condictionibvs, constitvta pecvnia, commodato, pignore, et gestis cvm eo, qvi in alienа potestate est. pag. 623.

Tit. I. De rebus creditis, et si certum petatur. ibid.
II. De iureiurando, et de probationibus.
III. De condictione causſa data causſa non sequuta.
IIII. De condictione ob turpem causſam.
V. De condictione indebiti.
VI. *De condictione sine causſa.* 624.
VII. *De condictione furtiua.* ibid.
VIII. De condictione triticaria.
VIIII. *De eo, quod certo loco.*
X. De pecunia constituta.
XI. Commodati, vel contra.
XII. De pignoratitia actione.
XIII. *De praescriptis verbis.*
XIIII. *De actione exercitoria.*
XV. *De actione institoria.*
XVI. *De actione tributoria.*
XVII. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.
XVIII. *De SC. Macedoniano.*
XVIIII. *Quod iussu.*
XX. *De in rem verso.*
XXI. *De peculio.*
XXII. *Ad SC. Velleianum.* 625.

LIB. VII. De deposito, mandato, societate, precario. ibid.

Tit. I. Depositi vel contra.
II. Mandati vel contra.
III. Pro socio.
IIII. De precario.

LIB. VIII. De emtione, locatione, et contractv aestimat.

Tit. I. De emtione venditione.
II. De locatione conductione. 626.
III. De aestimatoria actione. ibid.

Digitized by Google

LIB. VIIII. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE, ET DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM. 625

TIT. I. *De ſponſalibus.* ibid.
II. De nuptiis.
III. De iure dotium.
IIII. De pactis dotalibus.
V. De fundo dotali.
VI. De donatione inter virum et vxorem.

LIB. X. DE DIVORTIIS ET ACTIONIBVS SOLVTO MATRIMONIO COMPETENTIBVS.

TIT. I. *De diuortiis et repudiis.*
II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.
III. *De actione rerum amotarum.* 627.
IIII. *Si ventris nomine.* ibid.
V. *De agnoſcendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

TIT. I. *De tutoribus teſtamentariis, legitimis, datiuis.*
II. *De ſatisdatione tutorum vel curatorum.*
III. *De excuſationibus.*
IIII. De adminiſtratione tutorum.
V. *De rebus eorum, qui ſub tutela ſunt, non alienandis.*
VI. De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.
VII. *De tutelae et rationibus diſtrahendis.*
VIII. De magiſtratibus conuenendis.
VIIII. De curatoribus.

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

TIT. I. De furto et noxali furti actione.
II. *De furto a ſeruo, qui teſtamento manumiſſus, commiſſo.* 628.
III. *De publicanis, furtoque ab eorum familia facto.* ibid.
IIII. De operis libertorum.
V. De noui operis nunciatione.

LIB. XIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

TIT. I. De bonorum poſſeſſionibus.

TIT.

Digitized by Google

TIT. II. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.* pag. 628.
III. *De legatis praeſtandis.* ibid.
IIII. De collatione bonorum.
V. *De dotis collatione.*
VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.* 629.
VII. *De ventre in poſſeſſionem mittendo.* ibid.
VIII. *De Carboniano edicto.*
VIIII. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*
X. *De bonis libertorum.*
XI. *Si tabulae nullae exſtabunt.*
XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIIII. DE TESTAMENTIS LIB. I.

TIT. I. De teſtamentis militum.

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

TIT. I. De teſtamentis.
II. De adquirenda vel omittenda hereditate.
III. De ſucceſſionibus ab inteſtato.
IIII. Quis ordo in bonorum poſſeſſione ſeruetur, et de ſucceſſorio edicto.

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

TIT. I. De heredibus inſtituendis.
II. De iniuſto, rupto, irrito teſtamento. 630.
III. *De vulgari et pupillari ſubſtitutione.* ibid.
IIII. De conditionibus inſtitutionum.
V. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur.*
VI. Si quis omiſſa cauſſa teſtamenti ab inteſtato ſuccedere velit.
VII. *De SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

TIT. I. De legatis.
II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

LIB. XVIII. DE LEGATIS LIB. II. 631.

TIT. I. *De annuis legatis.* *ibid.*

Digitized by Google

Tit. II. De vſufructu legato. pag. 63
III. De vſu vel habitatione legatis. ibi
IIII. De operis ſeruorum, ipſiſque ſeruis legatis.
V. De ſeruitute legata.

LIB. XVIIII. De legatis LIB. III.

Tit. I. De dote praelegata.
II. De optione legata.
III. De tritico, vino, oleo legatis.
IIII. De inſtructo vel inſtrumento legato.
V. De peculio legato. 632.
VI. De ſuppellectile legata. ibid.
VII. De alimentis vel cibariis legatis.
VIII. De auro, argento, mundo legatis.
VIIII. De liberatione legata.

LIB. XX. De legatis LIB. IIII. et fideicommissis LIB. I.

Tit. I. De codicillis.
II. De fideicommiſſis.
III. De falſa cauſſa, legatis vel fideicommiſſis adiecta.
IIII. De petitione legatorum et fideicommiſſorum.

LIB. XXI. De legatis LIB. V. et de fideicomm. LIB. II. 633

Tit. I. Ad legem Falcidiam. ibid.
II. Ad SC. Trebellianum et Pegaſianum.

LIB. XXII. De legatis LIB. VI. et de fideicomm. LIB. III.

Tit. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideicommiſſis.
II. De rebus dubiis.
III. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.*
IIII. *De his, quae vt indignis auferuntur.*
V. De conditionibus et demonſtrationibus.
VI. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat.

LIB. XXIII. De damno infecto, cavssis statvs, possessione, vsvcapione, vi bonor. raptor. iniuriis.

Tit. I. De damno infecto.
II. De aqua et aqua pluuia arcenda. 634.

Tit.

Digitized by Google

TIT. III. *De cauſſis ſtatus.* pag. 634.
IIII. *De liberalibus cauſſis.* ibid.
V. De ſtatuliberis.
VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.
VII. *Vi bonorum raptorum.*
VIII. De incendio, ruina, naufragio.
VIIII. De iniuriis.

LIB. XXIIII. DE RE IVDICATA, POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

TIT. I. De re iudicata.
II. *De confeſſis.*
III. De ceſſione bonorum.
IIII. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*
V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendis.
VI. *De priuilegiis creditorum.*
VII. *De bonorum venditione.*
VIII. *De ſeparationibus.*
VIIII. De curatore bonis dando.
X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB. XXV. DE INTERDICTIS. 635.
TIT. I. De interdictis. *ibid.*
II. *Quorum bonorum.*
III. *Quod legatorum.*
IIII. *De tabulis exhibendis.*
V. De rebus ſacris, religioſis, publicis.
VI. *De vi et vi armata.*
VII. *Vti poſſidetis.*
VIII. *De ſuperficiebus.*
VIIII. De itinere actuque priuato.
X. *De aqua quotidiana.*
XI. *De riuis.*
XII. *De fonte.*
XIII. *De cloacis.*
XIIII. Quod vi aut clam.
XV. De precario.
XVI. De arboribus caedendis.

TIT.

Digitized by Google

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. AD LEGEM CINCIAM ET IVNIAM VELLEIAM. *p.* 637.
TIT. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus. *ibid.*
II. Ad legem Iuniam et Velleiam.
LIB. XXVIIII. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM, ET IVNIAM NORBANAM. 638.
TIT. I. Ad legem Fuſiam Caniniam. *ibid.*
II. Ad legem Aeliam Sentiam.
III. *Ad legem Iuliam Norbanam.*
LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.
TIT. I. *Ad caput I. de ſenatorum nuptiis.*
II. Ad *caput II.* de ingenuorum reliquorum nuptiis.
III. Ad *caput III.* de ſexagenariorum, quinquagenariarum, ſpadonum nuptiis.
IIII. *De concubinis.*
V. *De ſponſalibus.*
VI. *Ad caput VI. de poenis iniuſtarum nuptiarum.*
LIB. XXXI. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.
TIT. I. *Ad caput VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*
II. *Ad caput VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*
III. *De immunitate ob liberorum numerum.*
IIII. *Ad caput X. de iure Quiritium ob liberos conſequendo.*
V. *Ad caput XI. de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*
VI. *Ad caput XII. de liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*
VII. *Ad caput XIII. de diuortio libertae prohibito.*
VIII. *Ad caput XIIII. de tutore dotis cauſſa dando.*
LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III. 639.

TIT. I. Ad capita XV--XVIIII. seu leges decimarias. *p.* 6:
II. *Ad capita XX--XXVIII. de solidi capacitate.* ib
III. *Ad caput XXVIIII. de legato sub conditione caelibatus.*
IIII. *Ad caput XXX. de iureiurando libertis remittendo.*
V. *Ad caput XXXI. de iure adfinitatis.*
VI. *Ad caput XXXII. de priuilegiis absentium rei publicae caussa.*
VII. *Ad caput XXXIII. de indulgentia senatus.*
VIII. *Ad caput XXXIIII. de diuortii modo et poena.*
VIIII. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*
X. *Ad caput XXXVI. de poenis caelibatus.*
XI. *Ad caput XXXVII. de poenis orbitatis.*
XII. *Ad caput XXXVIII. de liberta ob nuptias ab operis liberanda.*
XIII. *Ad capita XXXVIIII--XXXXIIII. de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POPP. LIB. IIII.

TIT. I. *Ad caput I. legis caduciariae de aditione hereditatis.*
II. Ad *caput II.* de iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.
III. *Ad caput III. de iis, quae pro non scriptis habentur.*

LIB. XXXIIII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

TIT. I. Ad *caput IIII.* de cauſſa caduci.
II. *Ad caput V. de caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI. 640.

TIT. I. Ad *caput VI.* de caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem. *ibid.*
II. *Ad caput VII de caducis ob legatarium vel heredem ante exsistentem conditionem mortuum.*
III. *De bonis ereptitiis.*
IIII. *Ad caput VIIII. de bonis vacantibus.*
V. *Ad caput X. de fraudibus aduersus hanc legem commissis.*
VI. Ad *caput XI.* de iure adcrescendi.
VII. *Ad caput XII. de transmissione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VII.

TIT.

Digitized by Google

TIT. I. Ad caput leg. cad. XIII. de tacitis fideicommiſſis. *p.*640.
II. *Ad caput XIIII. de praemiis delatorum.* ibid.
III. *Ad caput XV. de oneribus fiſci.*

LIB. XXXVII. AD LEGES DE IVDICIIS PVBLICIS.

TIT. I. De extraordinariis criminibus.
II. *De publicis iudiciis.*
III. *De accuſationibus et inſcriptionibus.*
IIII. De cuſtodia et exhibitione reorum.
V. *Ad legem Iuliam maieſtatis.*
VI. *Ad legem Iuliam de adulteriis.*
VII. *Ad legem Iuliam de vi publica et priuata.*
VIII. *Ad legem Corneliam de ſicariis.*
VIIII. *Ad legem Pompeiam de parricidiis.*
X. *Ad legem Corneliam de falſis.*
XI. *Ad legem Iuliam repetundarum.*
XII. *Ad legem Iuliam de annona.*
XIII. *Ad legem Iuliam peculatus.*
XIIII. *Ad legem Iuliam ambitus.* 641.
XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.* ibid.
XVI. *De quaeſtionibus.*
XVII. *De poenis.*
XVIII. *De bonis damnatorum, eorumque, qui ante ſententiam ſibi manus intulerunt.*
XVIIII. *De interdictis et relegatis.*
XX. *De ſententiam paſſis et reſtitutis.*
XXI. *De cadaueribus punitorum.*

PARS III.

IN QVA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. DE STIPVLATIONIBVS.

PARS IIII.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXVIIII. De fisco et re militari. p. 641

Tit. I. De iure fisci.
II. De captiuis et postliminio.
III. De re militari.
IIII. De castrensi peculio.
V. *De veteranis.*

* * * * * * * * * * *

VLPIANI LIBRI QVATVOR

AD LEGEM AELIAM SENTIAM

ORDINI SVO RESTITVTI. p. 642

LIB. I. De manvmittendorvm qvalitatibvs.

Cap. I. De iis, qui manumissi dedititii fiunt.
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione manumittendorum testamento.*
IIII. *De conditione liberorum, ex huius modi parentibus natorum.*

LIB. II. De manvmissoribvs.

Cap. V. De minore XX. annis manumittente.
VI. *De femina manumittente.*
VII. *De manumittentibus in fraudem creditorum.*
VIII. *De seruo herede necessario instituto.*
VIIII. *Si obaeratus in fraudem legis plures testamento manumiserit.*
X. *De seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB.

Digitized by Google

LIB. III. De modis et conditionibvs manvmittendi. p. 642

Cap. XI. De mercede manumiſſionis.
XII. De ſureiurando libertorum, ne liberos tollant.

LIB. IIII. De officiis liberti et patroni mvtvis.

Cap. XIII. *De eo, quod in fraudem patroni factum.*
XIIII. De libertis ingratis.
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

* * * * * * * * * * * *

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD LEGEM AELIAM SENTIAM,
ORDINI SVO RESTITVTA. p. 643

LIB. I. De qvalitate manvmittendorvm et manvmittentivm.

Cap. I. *De iis, qui manumiſſi dedititii fiunt.*
II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*
III. *De aetate et conditione teſtamento manumittendorum.*
IIII. *De conditione liberorum ex huius modi parentibus natorum.*
V. De minore XX. annis manumittente.
VI. De femina manumittente.
VII. *De manumiſſione in fraudem creditorum.*
VIII. *De ſeruo neceſſario herede inſtituto.*
VIIII. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiſerit.
X. *De ſeruo in fraudem foeneratorum manumiſſo.*

LIB. II. De conditionibvs et modo manvmittendi.

Cap. XI. *De mercede manumiſſionis.*

CAP. XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant. p. 643
LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS. 644
CAP. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.
XIIII. *De libertis ingratis.*
XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

TOMVS IIII.

CONTINET

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI,
ORDINE ALPHABETICO COMPOSITAM. 645

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS LVDOVICI GERMANICI
IMP. COMPREHENDENS. 693

AGIT

CAP. I. De Ludouici nomine, cognominibus, et titulis. 695
II. De Ludouici Germanici maioribus et natalibus. 711
III. De Ludouici pueritia et educatione ad a. 817. 728
IIII. De Ludouici regno Bauarico vsque ad turbas ex imperii diuisione ortas. 751
V. De turbis in Ludouici Pii familia ob diuisionem imperii ortis vsque ad mortem imperatoris. 812

CODEX DIPLOMATICVS

CONTINET

DIPLOMATA AB EO EDITA LXVIII. 857

INDEX

Digitized by Google

INDEX
RERVM ET VERBORVM,

Quae

in hoc Volumine *Opuſculor. Poſtumorum* continentur;

Ordine alphabetico diſpoſitus.

A.

ACtio *de ſeruo corrupto.* vid. *Damnum.*
de Actione *danda.* pag. 303
de Actione rerum amotarum, ventre in poſſeſſionem miſſo et agnoſc. vel al. lib. XVIIII. 583
——— *furti, operis libertorum et noui operis nunciatione.* 627
Actiones per inficiationem, quemadmodum duplentur. 509
de Actionibus *ex dominio & ſeruitutibus*, lib. VII. 571
de Actionibus noxalibus. 498
——— *aliis aduerſus eum, qui in aliena poteſtate eſt, inſtituendis.* lib. XII. 576
——— *ex negotiis per alios explicatis, compenſatione, pignore, depoſito.* lib. XIII. pag. 578
de Actionibus interdictis, lib. XV. 603
Ad exhibendum, *tit. LVII.* 545
Africa *cauſſidicorum nutricula.* §. III. 199
Ager *vectigalis ſi petatur.* 475
Album *quid?* §. VI. 20
Aleator. vid. *Damnum.*
de Aleatoribus. 540
Anthianus *Furius.* vid. *Edictum.*
de Arbitris *receptis, et qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant.* 426

B.

de BEneficio *diuiſionis inter fideiuſſores.* 515
de Bonorum *poſſeſſionibus.* lib. XIII. 628

C.

Digitized by Google

C.

CAIVS. vid. *Edictum.*
CALLISTRATVS. vid. *Edictum.*
de Calumniatoribus. pag. 397
Caupones. vid. *Recepta.*
CELSI (P. Iuuentii) *Digesta ordini suo restituta.* 618
CICERONIS *locus explicatus.* §. VIIII. 50
Codex *diplomaticus, seu fasciculus Diplomatum*, LVDOVICI GERMANICI *historiam illustrans.* 857
de Cognitoribus. 377
Commodatum. vid. infra *Constitutum.*
de Communi *diuidundo.* 507
de Condictionibus *constituta pecunia, commodato, pignore et gestis cum eo, qui in aliena potestate est.* lib. VI. 623
de Coustituto *commodato, pignore, praescr. verbis, exercitoria et institoria.* 575
Consules *iurisdictione aliqua gauisi sunt, non modo creatis praetoribus, sed et sub imperatoribus.* §. IIII. 44
de Contractibus *quasi contractuum quorumdam affectionibus, delictis, criminibus.* lib. XIIII. 602
Contractus *aestimat.* vid. *Emtio.*
in Creditorum *fraudem, de his quae fiunt.* 517

D.

de DAmno *dato, iureiurando, actionibus, de seruo corrupto, aleatoribus, aduersus mensorem, ad exhibendum.* lib. VIIII. pag. 573
de Damno *infecto, caussis status, possessione, vsucapione, vi bon. rapt. iniuriis.* lib. XXIII. 633
Decemuiri. vid. *Edicta.*
de Deposito, *mandato, societate, precario.* lib. VII. 625
Diploma *apud* Guillimann. *Episcop. Argent.* 857
——— *Ludouici Germanici ex vetustissimo exemplo desumptum apud* Eccard. 859
——— *eiusd. apud* Aub. Miraeum. 860
——— *eiusd. Vltraiectinum, apud* Guil. Hedam. 861
——— *eiusd. apud* Calmet. 863
——— *Ludolphi ducis Saxoniae apud* Bodon. 864
——— *eiusd. apud eumdem.* 866
——— *Lud. German. ex authentico exscriptum a* Nic. Schatenio. 867
——— *alterum, eodem die datum Corbeiensibus apud* Schaten. 869
——— *Ludouici Germanici Corbeiense apud* Schaten. 871
——— *Corbeiensibus et Heriuordiensibus datum apud eumdem.* 872
——— *Corbeiensibus datum apud eund.* 875

Digitized by Google

Diploma *Paderbornenſe apud* Schaten. pag. 876
——— *Heruordienſe apud eund.* eund. 878
——— *Heruordienſe apud* eund. 880. 881
——— *Heriſienſe apud eund.* 883
——— *Corbeienſe apud eund.* 885
——— *Corbeienſe eiuſdem anni apud eund.* 887
——— *Germanice verſum, et hinc inde ſuſpectum apud* P. Ignatium Gropp. 888
——— *Lamſpringenſe apud* Harenberg. 890
——— *Fuldenſe, inter traditiones Fuldenſes ex autographo editum a* Schannat. 893
——— *Hattonis, abbatis Fuldenſis, apud* Schaten. 894
——— *Fuldenſe, ex veteri apographo editum a* Schannato. 898
——— *Argentoratenſe ex archiuo Tabernenſi erutum a* Ludou. Laguille. 901
——— *Ludouici Pii et Lotharii Imperatorum Cremiſanenſe apud* Sam. Rettenpacher. 903
——— *Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud* Hundium. 904
——— *Lud. Germ. adhuc regis Boiariorum; apud eund.* 906
——— *Lud. Germ. regis Baiuuariorum, apud eund.* 907
——— *eiuſdem apud eund.* 908. 909
——— *eiuſdem apud* Marquard. Freher. pag. 910
Diploma *Ludouici Germ. Tigurinum.* 911
——— *Ludouici Pii Tigurinum.* 913
——— *Ludou. Germ. apud* Hund. 915
——— *Ludou. Germ. monaſterio S. Emmeranni Ratiſponenſi conceſſum.* 916
——— *Lud. Germ. Altahenſe apud* Hund. 917
——— *Altahenſe apud eund.* 919
——— *Altahenſe apud* Hund. 920 -- 922
——— *Rataldo, Argentoratenſi Epiſcopo, datum apud Culpiſ.* 924. 926
——— *Germanice verſum ab* Auentino. 930
——— *ſimile, eiuſdem, apud* Schilterum, *ab* Auentino *Germanice verſum.* 931
——— *eiuſdem, ex Auentini verſione apud* Schilter. 933
——— *Caroli Craſſi, Imperatoris apud* Freher. 934
——— *Ludouici Germ. ex archiuo Eccleſiae Wormatienſis.* 935
——— *Wormatienſe.* 936
——— *Godeberti ſubdiaconi.* 938
——— *Lud. Germ. eccleſiae Naubauſenſi in dioceſi Wormatienſi datum.* 939
de Diuortiis *et dotis repetitione. lib.* XVIII. 583
de Diuortiis *et actionibus ſoluto matrimonio competentibus.* lib. X. 626

Donatio *inter virum et vxorem.* vid. *Sponſalia.*
Dos. vid. *Sponſalia.*
de Dotis *variis ſpeciebus, et donatione inter virum et vxorem.* lib. XVII. pag. 582

E.

de Edendo. 334
Edicendi *ius an arceſſendum ſit ab imperio magiſtratuum.* §. VIII. 10
——— *ius deriuari non poteſt ex imperio, quocunque ſenſu accipiatur.* §. X. 12
——— *ius olim regibus proprium, ad omnes fere ſacerdotes et magiſtratus deuolutum, quod Regum munia poſtea varii magiſtratus et ſacerdotes obiiſſent.* §. VI. 39
Edicere *quo ſenſu dicantur priuati.* §. VI. 8
Edicta *theſmothetarum qualia Athenis fuerint.* §. II. 33
——— *Ea regis ab ipſis vrbis incunabulis propoſuiſſe videri.* §. III. 35
——— *quid?* §. II. 5
——— *ea Romae proponere ſolitos, qui exercitibus praeeſſent.* §. III. ibid.
——— *itemque ſacerdotes, pontifices, decemuiros ſacrorum, augures.* §. IIII. 6
——— *maxime tamen Magiſtratus.* §. V. 7
——— *ipſa cur aliquando vocentur imperia?* §. X. 12
——— *magiſtratus aliquando vel per praecones iuſſiſſe recitari, vel in ſcripturam redacta publice propoſuiſſe.* §. II. pag. 17
Edicta *inſcripta ſaxis, aeri, tabulis linteis et ceruſſatis.* §. IIII. 18
——— *propoſita in albo.* §. V. 19
——— *alia tralatitia, alia noua.* §. VII. 21
——— *alia perpetuae iuriſdictionis cauſſa propoſita, alia repentina.* §. VIIII. 24
——— *quaedam ex his ad rei publicae adminiſtrationem pertinuiſſe.* §. X. 25
——— *quaedam ad negotia forenſia.* §. XI. 27
——— *monitoria et breuia.* §. XII. 28
——— *Praetores ſolos, proconſules et aediles propoſuiſſe, qui ſtatuunt, errant.* §. I. 41
——— *etiam conſules propoſuiſſe, et non repentina.* §. II. 42
——— *ſolum ad perpetuam iuriſdictionem pertinentia.* §. III. 43
——— *dictatorum.* §. V. 46
——— *an vel a dictatoribus nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti.* ib. ibid.
——— *cenſorum tum repentina, tum perpetua.* §. VI. 47
——— *haec etiam leges cenſorias dicta eſſe.* §. VII. 48
——— *Tribunorum plebis. Ex editis ſuis hos etiam ius dixiſſe* §. VIII. 49
——— *Quaeſtores et XXuiros reddidiſſe non videri,* §. X. 51
——— *Praefectorum praetorio,* §. II. 55
——— *quamdiu illi proponere conſueuerant,* §. IIII. 57
——— *praefecti annonae.* §. VIIII. 71

Edicta

Edicta *praefectorum aerarii.* §. X. pag. 72
——— *quaedam praetoria, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
——— *accurate scripta an non.* §. XXII. 108
——— *frequentissime mutata.* §. XXIIII. 112
——— *prouincialia a quibus proposita.* §. III. 136
——— *vel tralatitia, vel noua.* §. VII. 141
——— *repentina etiam permulta proposita a praesidibus.* §. VIII. 144
——— *reddiderunt Principes Rom. iam ab Augusti temporibus.* §. I. ibid.
——— *quo iure reddiderint, quum tamen prae se ferrent initio se non esse legislatores, sed populum.* §. II. 145
——— *Principum saepe SCtis firmata.* §. III. 150
——— *generalia, specialia, mandata.* §. V. 153
Edictales *formulae:* bonum factum, *itemque* non placere. §. VIII. ibid.
Edictalis *formula palam vnde de plano recte legi possit.* §. III. 17
Edicti *praetorii elogia,* §. XXX. 129
——— *perpetui conditi genuina era figenda in a. er. Dionys.* 131. §. VIII. 176
Edicti *ordo.* vid. *Hermogenianus.*
de Edictis *Car.* Sigonii *sententia expensa.* §. VIIII. 11
de Edictis *Guid.* Panciroli *sententia expensa.* §. XIII. pag. 29
——— *monitoriis et brevibus conjecturae.* §. XIIII. 30
Edictis *suis an ius nouum introduxerint.* §. V. 46
de Edictis *Aedilitiis alio libello actarum auctor fidem facit.* §. XII. 130
de Edicto *monitorio Callistrati.* §. X. 276
Edicto *perpetuo condito an sectae ICtorum plane cessaverint.* §. XIIII. 194
Edicto *prooemii loco SCtum praemissum.* 295
Edictorum *historia nondum satis illustrata.* §. I. 4
——— *variae diuisiones.* §. I. 16
——— *ad originem transitio.* §. I. 32
——— *consuetudinem frustra repeti ab aliis gentibus.* §. II. 33
——— *diuulgatio per libellos, pittaria picturas, praecones.* §. VII. 9
——— *reddendorum ius, aliquando coniunctum fuisse cum honoribus.* §. XI. 13
——— *generalium etc. publicatio.* §. VI. 156
Edictum *perpetuum in decem partes distribui posse, quarum prima dicatur τὰ πρόσωπα, et prima, sive praeparatoria iudici contineat.* 296
Edictum *aliquando pro lege accipi, legem pro edicto.* §. V. 7
——— *cur vocetur* tralatitium, *quod vulgare ac perfunctorium est.* §. VII. 22

Edictum *elegans L. Turcii Aproniani, Praefecti urbis, de venditione carnium.* §. VI. pag. 61
——— *alterum eiusdem, de suariis et ordinibus.* §. VIII. 67
——— *praetorium, quomodo sensim iuris scripti authoritatem in foro romano sit consequutum.* ibid. ibid.
——— *perpetuum quotuplici sensu dicatur.* §. I. 157
——— (*ad*) ——— *commentarii scripti.* §. VII. 168
——— *perpetuum an scripserit Ofilius auctoritate et iussu L. Caesaris.* §. VIII. 170
——— *de illo Doduelli sententia expensa.* §. VIIII. 171
——— *vere perpetuum conditum est sub Hadriano Imp.* §. I. 174
——— *perpetuum authoritatem suam conseruauit etiam sub insequentibus imperatoribus.* vid. *Iulianus* (Saluius) §. XI. 190
——— *in scholis iuridicis ab antecessoribus explicatum* §. XIII. 193
——— *perpetuum auctoritatem et robur obtinuit, a SC. illi praemisso.* §. I. 261
——— *de interna eius forma.* §. III. 265
——— *an in libros diuisum fuerit.* §. IIII. 267
——— (ad) *commentaria ICtorum.* §. VI. 270
——— *commentatus est Pomponius sex.* ibid. ibid.
——— *Caïus.* §. VII. 271
——— *Vlpianus.* §. VIII. 273
——— *Paulus* (Iul.) §. VIIII. 275
ad Edictum *Furii Antbiani Libri* §. X. pag. 276
——— *de aliorum commentariis.* §. XI. 277
——— *ad ordinem seriemque plerique ICtorum libri scripti.* §. XII. ibid.
——— *veterum scriptorum testimonia.* 280
Edixisse *etiam Praefectos urbi.* §. V. 58
de Emtione *venditione, locatione conductione, ad L. Rhodiam, aestimatoria.* lib. XV. 579
——— *locatione, et contractu aestimat.* Lib. VIII. 625
de Eo *per quem factum erit; quo minus quis in iudicio sistat.* 376
Epistola *Episcopi ad Archipresbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludov. Germ. filiis decreto.* 927
Epistolae *Episcopi Brixiensis ad Episcopum Germanum, pars.* 928
ad hanc Epistolam *responsio.* 929
de Exceptionibus *et stipulationibus.* lib. XXVI. 636
Exercitoria *et Institoria.* vid. *Constitutum.*

F.

de FAmilia *erciscunda.* pag. 504
de Fideicommissariis *libertatibus in specie, et mortis caussa donation.* lib. VIIII. 599
de Fideicommissis *generatim.* lib. VIII. ibid.
de Finibus *regundis.* 500

Digitized by Google

de Fiſco *et re militari.* lib. XXXVIIII. pag. 641
de Formula *iuriſdictionis, et albo corrupto.* 327
de Furtis *et operis Libertorum.* lib. XXII. 585

H.

HADRIANVS vid. *Lex.* et *Iulianus.*
Hadrianus, *an orationem in ſenatu ipſe recitarit?* §. II. 262
de Herede *inſtituendo, et ſubſtitutionibus.* lib. XXX. 590
de Hereditate *adquirenda, vel omittenda.* lib. XXXI. 591
de Hereditatis *petitione.* 449
Hereditatis *pars ſi petatur.* 464. 571. 621
——— *poſſeſſoria petitione.* 465
——— *fideicommiſſoria petitione.* 466
de Heredum *qualitate, et differentia.* lib. XXVIIII. 589
Hermogeniani *libri ſex Epitomarum iuris ordini ſuo reſtituti.* 604
——— lib. I. *Pars* 1. *de ſtatu hominis.* ibid.
——— *pars* 2. *ad edicti ordinem.* 605
——— 3. *de publicis iudiciis.* 616
—— Lib. II. 607
—— III. 610
—— IIII. 612
—— V. ibid.
—— VI. 614
de His *qui effuderint, vel deiecerint.* 532
Honorati *quinam?* 13

I.

IAvolenus *priſcus an ſtolidus et ineptus.* §. XXIIII. pag. 240
de Iis *per quos agere poſſumus*, lib. III. 568
Infamiâ *quinam notantur?* 362
de Interdictis lib. XXV. 635
de Interrogationibus *in iure faciendis, et interrogatoriis actionibus.* 519
ſi Iudex *litem ſuam feciſſe dicatur.* 516
Iudicia *publica.* vid. *Hermogenianus.*
de Iudicis *datione.* 323
——— *et vbi quiſque agere vel conuenire debeat,* 437
de Iudiciis. lib. V. 570
——— *duplicibus*, lib. VIII. 572
——— *et rerum vindicatione.* lib. III. 620
Iulianus (Salvius) *edicti perpetui auctor, et tunc praeturam exercuiſſe videri.* §. IIII. 177
——— *illud compoſuit authoritate Hadriani.* §. V. 178
——— *ex variis aliis edictis collegiſſe.* §. VI. 180
——— *quaedam tamen de ſuo addidiſſe, alia detraxiſſe, atque immutaſſe:* §. VII. 181
——— *Immo, et quaeſtiones, inter Procueleianos et Sabinianos agitatas decidiſſe.* §. VIII. 183
——— *eius auctoritas.* §. VIIII. 184
——— *vita parum certa exploratague eſt.* §. I. 196
——— *patria non Mediolanum,*

ſed quod probabilius, Hadrumetum. §. II. pag. 197
Iuliani *Maiores incerti.* §. III. L. 200
——— *fuit auctor illuſtriſſimae proſapiae, quae deſcribitur ex mente* Spartiani *et* Caſauboni. §. V. 201
——— *nec non ex ſententia* Reineſii *et* Ruperti. §. VI. 202
——— *utriuſque ſtemmatis examen.* §. VII. 204
——— (Salvii) *nomina.* §. VIII. 210
——— *floruiſſe illum ſub Hadriano.* §. X. 211
——— *itemque ſub Antonino Pio et divis fratribus.* §. XI. 212
——— *an fuerit μανιώδης ille, de quo* L. 20. *D. de fideicom. libertat.* §. XII. 213
——— *ſtudia philologica.* §. XIII. 215
——— *Antiquitatum Romanarum peritia.* §. XIIII. 218
——— *Philoſophia.* §. XV. 221
——— *Stoiciſmus.* §. XVII. 225
——— *fragmenta, in quibus veſtigia doctrinae ſtoïcae.* §. XVIII. 227
——— *an et ſubtilitatum Stoïcarum curioſus fuerit?* §. XVIIII. 230
——— *Iuriſprudentia legiſlatoria.* §. XX. 232
——— *itemque conſultatoria.* XXI. 234
——— *et iudicialis.* §. XXII. 237
——— *inter iuriſconſultos auctoritas.* §. XXIII. 238
——— *praeceptor priſcus* Iauolenus. §. XXIIII. 240
——— *auditores.* §. XXVI. 244
——— *fuiſſe ſectae Sabinianae antecſignānum.* §. XXVII. 246
——— *quos honores in republica geſſerit.* §. XXVIII. pag. 247
Iulianus (Salvius) *an prouincias rexerit.* §. XXVIIII. 250
——— *eius vitae finis et ſepultura.* §. XXX. 251
——— *ſcripta; Digeſta.* §. XXXI. 252
——— *ad digeſta variorum notae.* §. XXXII. 254
——— *Libri ad Minicium,* §. XXXIII. 256
——— *ad Vrſeium ferocem.* §. XXXIIII. 257
——— *de ambiguitatibus.* §. XXXV. 258
——— *an et ad edictum, et de praedio dotali ſcripſerit.* §. XXXVI. 260
——— *eius ſeries librorum LXXXX. digeſtorum.* 567
Iuliani (Didii) *quae mater eius?* §. VIII. 207
——— *quae paterna origo.* ib. ib.
Iulianus *Berytenſium anteceſſor a noſtro diverſus.* §. XXIII. 238
de Iure *abſtinendi, et bon. poſſeſſ. patrono danda.* lib. XXVI. 588
de Iureiurando *voluntario.* 524
Iure *ſcripto deficiente, pleraque edictis explicari debere à Magiſtratibus.* §. IIII. 36
de Iuribus *connubii, et concubinatu* lib. XI. 600
——— *itidem* lib. XII. ibid.
Iuriſconſulti *plerique poſt Hadrianum ad edictum perpetuum ſe frequenter referunt.* §. XII. 192
de Iuriſdictione. lib. I. 567. 618
——— *et officio Magiſtratuum.* lib. XVI. 605

de Iuriſ-

de Iurisdictionis *formula, edendo et pactis.* lib. II. pag. 568
Iurisprudentia *media quid?* §. X. 187
Ius *honorarium quid?* §. XII. 14
Iusiurandum *an in leges adhibitum.* §. XXIII. 110
—— vid. *Damnum.*

L.

de LEgatis lib. XXXII. 591
—— *generatim.* lib. VI. 596
—— *speciatim.* lib. VII. 597
—— lib. I. lib. XVII. 630
—— lib. II. lib. XVIII. 631
—— lib. III. lib. XVIIII. ibid.
—— lib. IIII. *et Fideicommissis* lib. I. lib. XX. 632
—— lib. V. *et Fideicommissis* lib. II. lib. XXI. 633
—— lib. VI. *et de fideicom.* lib. II. lib. XXI. ibid.
—— *Cincia et Iunia Velleia.* lib. XXVIII. 637
de Lege *Cornelia varii scriptorum errores.* §. VI. 166
de Lege *Aquillia.* 489
ad Legem *Iul. et Pap. Popp.* lib. I. lib. XXX. ibid.
—— lib. II - XXXI. ibid.
—— lib. III - XXXII. 639
—— lib. IIII - XXXIII. ibid.
—— lib. V - XXXIIII. ibid.
—— lib. VI - XXXV. 640
—— lib. VII - XXXVII. ibid.
Leges *prouinciarum ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem.* II. 133
—— *nouae ad Hadriani temporibus edictis Principum conditae.* §. IIII. 152
ad Leges *Fusiam Caniniam, Aeliam Sentiam, et Iuliam Norbanam.* pag. 638
ad Leges *de indiciis publicis* lib. XXXVII. ibid.
Legum *nouarum conditor Hadrianus Numae aemulus.* II. 174
Lex *Cornelia de edictis perpetuis.* V. 165
Libertorum *officia.* vid. *Officia.*
de Lite *vindiciarum.* 319
Locatio. vid. *Emtio.*
LVDOVICI Germanici *historia, et res gestae.* 695
—— *nomina, cognomina et tituli.* cap I. ibid.
—— *maiores, et natales.* cap. II. 711
—— *pueritia et educatio ad annum DCCCXVII.* cap. III. 728
—— *regnum Bavaricum vsque ad turbas ex imperii divisione ortas.* cap. IIII. 751
—— *cap. V. vid.* turbae.
—— *Praeceptum Fuldense apud* Schannat. 895
—— *Praeceptum Fuldense ex vetere apographo editum ab* eodem. 896
—— *Fuldense, ex chartario editum a* Schannat. 897

M.

MAgistratus *varii provinciales.* I. 130
Magistratuum *municipalium potestas et officium.* 305
de Mandato *et Societate* lib. XIIII. 579

Man-

Mandatum. vid. *Depoſitum.*
Manumiſſionibus *Iuribus Patronatus, contractibus.* lib. XIII. pag. 601
de Manumiſſoribus. lib. II. 642
de Manumittendorum *qualitatibus.* lib. I. 642
de Manumittendorum *et manumittentium qualitate.* lib. I. 643
Manus *regia quid?* V. §. 38
Marciani (Aelii) libri XVI. *inſtitutionum ordini ſuo reſtituti.* 592
Marſyae *ſtatua ex qua ſuſpenſi libelli famoſi* §. VII. 10
Menſor. *vid. Damnum.*
ſi Menſor *falſum modum dixerit?* 542
Micare *quid?* §. VII. 63
de Modis *et conditionibus manumittendi.* lib. III. ibid.
de Modo *et conditionibus manumittendi.* lib. II. ibid.
——— *iuriſdictionis.* 314

N.

NAutae. vid. *Recepta.*
de Negotiis *geſtis.* 393
de Nouationibus, *ſolutionibus, cautionibus.* lib. XXVII. 636
Nuptiae. vid. *Sponſalia.*
de Nuptiis. lib. X. 600

O.

Obſeruationes *variae ad edictum L. Turcii Aproniani.* VII. 63
de Officiis *Libertorum, et Patronorum mutuis.* 644

P.

de PActis *et conuentionibus.* 339
PANCIROLI *ſententia de iure Praetorio.* §. IIII. 137
Panciroli *ſententia refellitur.* §. V. pag. 138
——— *argumenta refutantur.* §. VI. 139
Patricii *an edixerint.* §. VIIII. 71
Patronorum *officia.* vid. *Officium.*
PAVLLVS (Iul.) *vid.* Edictum.
Paulli *fragmenta ex* libris III. *ad L. Ael. Sentiam, ordini ſuo reſtituta.* 643
Pendere *ſub edicto quid?* §. X. 72
de Perſonarum *prima diuiſione.* lib. I. 592
——— *ſecunda diuiſione.* lib. II. ibid.
Philoſophicae *ſcientiae ſpecimina.* §. XVI. 222
Pignus. vid. *Conſtitutum.*
de Pluſpetendo. 371
Pomponii *Sent.* vid. *Edictum.*
de Poſſeſſione *bonorum, ventri, et ex edicto Carboniano data.* lib. XXIIII. 587
——— *bonorum, ſecundum tabulas.* lib. XXV. 588
de Poſſeſſionibus *bonorum contra tabulas.* lib. XXIII. 586
de Poſtulando. 357
Praefecti *vrbi officia* §. VII. 63
Praeſcr. *verbis.* vid. *Conſtitutum.*
Praetor *ſacris Vulcani an oſtiae fuerit?* §. 1. 76
——— *primus quando creatus.* §. II. 78
——— *imus vrbanus primum creatus.* §. V. 80
——— *poſtea et peregrinus creatus.* ibid. ibid.
——— *vrbanus maior dictus.* ibid.
——— *an et honoratus?* ibid. ibid.

Praetor

Praetor *populo omnino illuſit nouis vocabulis.* §. XXV. pag. 114
—— *itemque variis inuentis exceptionibus.* §. XXVI. 120
—— *nec non promiſſis in integrum reſtitutionibus.* §. XXVII. 121
—— *denique fictionibus.* §. XXVIII. 123
Praetores *an ſcripturi edicta adhibuerint in Conſilium tribunos plebis* §. VIIII. 50
—— *an adpulerint.* ibid.
—— —— *olim omnes Magiſtratus dictos, non autem ſacerdotes.* §. I. 76
—— —— *collegae conſulum.* §. III. 79
—— —— *Quandonam praeturam impetrabant a plebe?* ibid.
—— —— *de fidei commiſſis, tutelares, liberales, fiſcales, aerarii.* §. VII. 84
—— —— *an et cereales?* ibid.
—— —— *omnes de iuriſdictione ſua, rebuſque curae ſuae demandatis, edicta propoſuiſſe.* §. XII. 91
—— —— *propoſuerunt edicta alia tralatitia, alia noua.* §. XIII. 93
—— —— *edicere ſolebant ſub auſpicium magiſtratus ſui, praeſtito ſimul in leges iureiurando.* §. XV. 96
—— —— *edicta proponebant in albo.* §. XVI. 98
—— —— *duplex habuerunt edictum.* ibid. ibid.
—— —— *indirecto ſibi legiſlatoriam poteſtatem vindicaſſe, legeſque euertiſſe edictis ſuis.* §. XVIII. pag. 101
Praetores *hanc ſibi poteſtatem arrogantes, impedirene potuerit Romanorum religio circa leges.* §. XXI. 107
—— —— *aliique magiſtratus olim edicta ſua per ipſum magiſtratus tempus pro lubitu mutabant.* §. II. 158
Praetoriae *actiones, cur authorum nomina retineant?* §. XIIII. 94
Praetoris *iuriſdictionem conſtitiſſe in dando*, §. VIII. 86
—— —— *in dicendo*, §. VIIII. 88
—— —— *in addicendo.* §. X. 89
—— —— *extraordinaria munera.* §. XI. 90
—— —— *Cortii vindiciae expenſae.* §. XVIIII. 103
Praetorium *ius fueritne praeſtidibus?* §. IIII. 137
—— —— *ex eo tempore paullo certius factum.* §. VII. 168
Praetorius *magiſtratus primum Patriciorum proprius, deinde cum plebe communicatus.* §. IIII. 80
Praetorum *numerum ſubinde auctum.* §. VI. 82
—— —— *duplex edictum, quo loco probabiliter fuerit.* §. XVII. 100
Precarium. vid. *Depoſitum.*
Principes. vid. *Edicta.*
—— vid. *Leges.*
de Procuratoribus. 382
de Publiciana *in rem actione.* 472

Q.

QUadrupes *pauperiem feciſſe dicatur.* pag. 486
Quaeſtores. vid. *Edicta.*
Qui *neque ſequantur, neque ducantur.* 351
Quod *quiſque iuris in alterum ſtatuit, vt ipſe eodem iure vtatur.* 331
——— *cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agetur.* 391

R.

de REbus *creditis, et condictionibus quibuſdam.* lib. X. 574
Recepta *ut reſtituant, nautae, caupones, ſtabularii.* 430
de Re *iudicata, poſſeſſione bonorum, et creditorum priuilegiis.* lib. XXIIII. 634
de Rei *vindicatione.* 467
de Religioſis. 550
de Rerum *diuiſione, et adquirendo dominio.* lib. III. 593
de Reſtitutionibus *in integrum.* 400. *et* 619
——— *in integrum, et receptis.* lib. IIII. 569
Ῥημαῖκα τῦ μαγιςρῦ λεγόμενα *apud Harmenopulum quid?* §. VIIII. 71

S.

SAcrarius *Vulcani, aliorumque Deorum Dearumque.* §. I. 76
de Satiſdando. 432. et 436
Senatus conſulta *ſaepe edictis promulgata.* §. III. 150
SCtum *a. v. c.* 585. *factum; ut Praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent.* §. III. pag. 159
——— *Illud valuiſſe non videri, et cur?* §. III. 164
——— *Hadriani temporibus factum.* 452
——— *quibus diebus, et Conſulibus, conditum.* §. I. ibid.
——— *an in eo coſſ. ordinariis iungantur ſuffecti?* §. II. 453
——— *huic SC. libellus praemiſſus.* §. III. 454
——— *ex eo libello quaedam fragmenta ſuperſunt.* §. IIII. 455
——— *occaſio ex hereditate caduca Ruſtici.* §. V. ibid.
——— *Ruſticus ille quis?* ib.
——— *proprie ad caduca et vacantia pertinuit: an ad ſola?* §. VI. 457
——— *primum caput de vſuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.* §. VII. 458
——— *caput ſecundum de pretio in locum rerum ſuccedente.* §. VIII. 459
——— *Quid ſi res apud emptorem deperierint, deminutaeue ſint?* §. VIIII. 460
——— *caput tertium de iis, qui dolo poſſidere deſierint.* §. X. 460
——— *Regulae huius ſenſus et origo.* §. XI. 461
——— *Bonae fidei poſſeſſor non reſtituit fructus perceptos, niſi quibus eſt locupletior factus.* §. XII. 462
——— *A quo tempore hereditas fiſco petita intelligatur?* §. XIII. 463

Digitized by Google

de Sepulchro *violato.* pag. 560
de Seruitutibus *rusticorum, atque vrbanorum praediorum.* 480
—— *damno, iudiciis diuisoriis.* lib. V. 621
de Seruo *corrupto.* 536
de Seruorum *usufructu, operis, usu et habitatione.* 476
SEVERI *Imp. aduersus edictum perpetuum irritum consilium.* §. XI. 190
Seuum, *et subsingulare quid?* §. VII. 63
Societas. *vid.* Mandatum *et* Depositum.
de Sponsalibus, *nuptiis et dote.* lib. XVI. 581
—— *nuptiis, dote, et donationibus inter virum et vxorem.* lib. VIII. 626
Stabularii. vid. *Recepta.*
Status *hominis.* vid. *Hermogeniani.*
de Stipulationibus. lib. XXXVIII. 641
Sub exagio vendere *quid?* §. VII. 63
Subscriptio *tabularum synodi Wormatiensis sub Ludouico Germanico habitae, apud* Schaten. 882
—— *tabularum Altridi, Episcopi Hildesiensis, quibus monasterium Essendiense fundauit, apud eundem.* 884
—— *traditionis Cunibiltis apud* Pistor. 899
—— *Chartae alterius apud* Pistor. ibid.
—— *traditionis Elli, Ermanolti, et Baldi apud* Pistor, ibid.
Subscriptio *Chartae Alaman. LXIII. apud* Goldast. pag. 900
—— *Chartae LXIIII. apud* eund. ibid.
—— *Chartae LXXIIII. apud* eund. ibid.
—— *ex charta LXXXXIII. apud* eund. ibid.
—— *Traditionis Werthinensis apud* Leibnit. 902
—— *Diplomatis Caroli Crassi in Formulis Alsaticis.* 925
de Successionibus *ab intestato, et aliis modis adquirendi vniuersalibus.* lib. V. 596
de Sumtibus *funerum.* 550

T.

de TEstamento *inofficioso.* 444
de Testamentis *et legitimis successionibus.* lib. XXVII. 588
—— lib. IIII. 595. *et* 629
—— *et succes. ab intestato.* lib. XV. ibid.
Titulus *canonis vinarii quid?* §. VIII. 67
Τόκοι γενικοὶ *quid?* §. III. 56
Topographia *digestorum ordine alphabetica disposita.* 647
de Turbis *in Ludouici Pii familia ob diuisionem imperii ortis, vsque ad mortem Imperatoris.* cap. V. 812
Tuscianus *Saluii Iuliani* condiscipulus. §. XXV. 242
de Tutelis. 584. 627
Tutoris *officia, et actiones ex tutela natae.* lib. XXI. ibid.

V.

de VAcantibus, ereptitiis, caducis, cet. lib. XXVIII. pag. 589
de Vadimoniis. 315
Valens *Ab. Saluii Iuliani condiſcipulus.* §. XXV. 242
Vlpianus. *vid.* Edictum.
Vlpiani *libri quatuor ad L. Aeliam Sent. ordini ſuo reſtituti.* pag. 642
de Vocando *in ius.* 343
Vocati *in ius, vt eant, aut ſatis, vel cautum dent.* 348
Vocatum *in ius, ne quis vi eximat.* 355
Vocatus *quis in ius, ſi non ierit.* 350

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google